A. MUNTING

Waare Oeffening der PLANTEN

Kleinmeer.
eer C. Star Nauta, R. M. W.

— : kst

Coll. compl Ar

8/2126

38013/B-1

N XIV

17/m

47
2449

3 y 3 A

46223

t Amsterdam, by Jan Rieuwertsz Boekverkoper. An°. 1672.

WAARE OEFFENING

DER

PLANTEN,

Beschreeven door

ABRAHAMUS MUNTING.

OP DEN

TYTEL PRENT.

DE Gulle Neerſtigheit, door Leerſucht aengedreeven,
Smeekt d' Eedele Natuir, om haar verborgen Schat.
Ons milde Moeder ſchenkt de Sluetel van het leeven,
En ſeyt: Leergierige, al wat mijn Rijk omvat.
Van Ooſten tot het Weſt, van Zuid tot Noorder Poolen,
Dat leert mijn wakkre Zoon, d' Heer Munting *in dees bláàn.*
Leeſt ende herleeſt hem vry, ja gaet by hem ter Schoolen,
Sijn ſchrandre Geeſt die leert wat nut is, wat kan ſcháàn,
Wat dat de Middel Riem, de Tijden van de Jaaren,
De Groote Lichten doen, Hooft ſtoffen, Rijm en Miſt;
Wat Tijd of Ontijd is tot zaaijen of tot paaren.
Hier in is't al gezeit, wat ik te zeggen wiſt.

P. M.

IDEM LATINE.

CAndida *Sedulitas*, *Studio* comitante, *Parentis*
Naturæ arcanas Nobilis ambit opes:
Noſtra *Parens* Clavem donat largiſſima Vitæ,
Et, *Studioſa*, meus quod capit axis, aït,
Quicquid habet Boreas, quicquid Nothus, Eurus & Auſter,
Hiſce meus folijs *Filius* Author habet.
Hunc lege, & hunc relege, & bis perlege, térve, quatérve,
Quæ proſint, & quæ ſint nocitura docet.
Quid ſit *Zodiacus*, quid *Sol*, quid *Luna*, quid *Anni*
Tempora, quid Cœli poſſe *Elementa* putes,
Tempore quo *Semen* ſurgat; quo tempore *Meſſis*,
Hac *Nuce*, ceu puncto ſingula Mundus habet.

W. G.

WAARE OEFFENING
DER
PLANTEN,
WAAR IN

De rechte Aart, Natuire, en verborgene eigenſchappen der BOOMEN, HEESTEREN, KRUIDEN, ende BLOEMEN, Door een veeljaarige onderzoekinge, zelfs gevonden; Als meede op wat maniere zy, in onze Neder- en Hoog-duitſche Landen, gezaait, geplant, bewaart, ende, door het geheele Jaar, geregeert moeten zijn, kenbaar gemaakt worden.

Beſchreeven door

ABRAHAMUS MUNTING,

der Med: Doctor, ende PROFESSOR BOTANICES *in d' Academie van Stad Groningen en Ommelanden.*

Met 40. Kopere Plaaten van de Raarſte Planten verçiert.

T' *AMSTERDAM,*

Voor JAN RIEUWERTSZ. Boekverkooper, in Dirk van Aſſenſteeg, in't Martelaarsboek, in't Jaar 1672.

Met Privilegie.

Copie van 't Octroy.

D*E Staten van Hollandt ende Westvrieslandt.* Doen te weeten, *Alsoo Ons vertoont is by Ian Rieuwerts Boeckverkooper, woonende tot Amsterdam, hoe dat hy Suppliant op swaere kosten hadde doen drucken seecker Boeck, genaemt,* Waere Oeffening der Planten &c. *beschreeven door* Abrahamus Munting, *der Medicine Doctor ende Professor Botanices in de Accademie van Stadt Groeningen ende Ommelanden, ende daer toe laten snijden veertig kopere Plaeten. Ende alsoo hy Suppliant beducht was, dat yemand anders het selve Boeck mochte komen nae te drucken, ende hy daer door groote schade soude lijden. Soo versoght hy Suppliant gansch oodmoedelick, dat het Onse goede geliefte zijn mochte, hem Suppliant, daer over te verleenen Ons Octroy voor den tijd van vijfthien Iaren in communi forma.* Soo ist, *Dat Wy de saecke ende 't versoeck voorschreeven overgemerckt hebbende, ende geneegen weesende ter beede van den Suppliant, uyt Onse rechte wetenschap, souveraine maght ende autoriteyt, den Suppliant geautoriseert ende geoctroyeert hebben, autoriseeren en Octroyeren den selven mits desen, ten eynde hy het voorgemelte Boeck geduyrende den tijd van vijfthien eerstkomende Iaeren, in Onsen Lande van Hollandt ende Westvrieslandt alleen sal mogen drucken, doen drucken uytgeeven ende verkoopen. Verbiedende allen ende eenen yegelijcken het selve Boeck naer te drucken, ofte elders naergedruckt binnen den selven Onsen Lande te brengen, uyt te geeven ofte te verkoopen, op verbeurte van alle de naergedruckte, ingebrachte, ofte verkochte exemplaren, ende een boete van seshondert guldens daerenboven te verbeuren, t' appliceren, een derdepart voor den Officier die de calangie doen sal, een derdepart voor den Armen der plaetse daer het casus voorvallen sal, ende 't resterende derdepart voor den Suppliant; Alles indien verstande, dat Wy den Suppliant met desen Onsen Octroye alleen willende gratificeren, tot verhoedinge van sijn schaede, door het naedrucken van 't voorschreeven Boeck, daer door in eenigen deelen verstaen, den inhouden van dien te autoriseren, ofte te advouëren: Ende veel min het selve onder Onse protectie ende bescherminge eenigh meerder credit, aensien ofte reputatie te geeven; Nemaer den Suppliant in cas daer in yets onbehoorlycx soude mogen influeren, alle het selve tot sijnen laste sal gehouden wesen te verantwoorden: Tot dien eynde wel expresselijck begeerende, dat by aldien hy desen Onsen Octroye voor het selve Boeck sal willen stellen, daer van geene geabbrevierde ofte gecontraheerde mentie sal mogen maecken, nemaer gehouden sal wesen het selve Octroy in 't geheel ende sonder eenige omissie daer voor te drucken, ofte te doen drucken, op pœne van het effect van dien te verliesen. Lastende allen ende eenen yegelijcken dien het aengaen magh haer daer naer te reguleren. Gedaen in den Hage onder Onsen grooten Zegele hier aen doen hangen den* XXI. *September in 't Iaer Ons Heeren ende Salighmaeckers, duysent ses hondert een ende seventigh.*

Onder stond

JOHAN DE WITT vt

1671.

Ter ordonnantie van de Staten

SIMON van BEAUMONT.

46823

WELLCOME HISTORICAL MEDICAL LIBRARY

Eedele Moogende Hoogwijze Heeren Borgemeesteren ende Raad der Stad GRONINGEN.

BORGEMEESTEREN.

HENRIC WERUMEUS.	WARMOLT ACKEMA.
HENRIC CLUVINGE.	ARN. van NIJEVEEN.

RAADSHEEREN.

LUDOLPH CONDERS.	EGBERT HORENKEN.
TIAERT GERLACIUS.	WARNERUS EMMEN.
JOHAN DREWS.	HENRIC MUNTINGH.
JOHAN ISBRANDTS.	SCATO GOCKINGHA.
RUD. CHRISTOPHORI.	JOHAN VERRUCI.
ANDREAS LUDOLPHI.	JOHAN EECK.

SYNDICUS.	*SECRETARIEN.*
REYNOUDT CLINGE.	HENRIC SWARTE.
	JOHAN TAMMEN.

ALS MEDE

Eedele Moogende Hoogwijze Heeren der OMMELANDEN

Tusschen d' Eems en Laauwers.

ENDE DER ZELFDE

Eedele Hoogwijze Gecommitterde RAADEN.

BERNARD CONDERS *van* VERWOU, *Ridder van de Ordre van Sint Michiel, Heer tot Fraem, Huisinga, Star-*

tinge-

tingehuizen, Westerwijtwert op de Paalen ende Onderdendam, Menkeweer, tot Stedum, ende Adorp met Annexe Carspelen, Jonker ende Hooftling: Præsident der Ommelanden tusschen d' Eems ende Lauwers.

ONNO TAMMINGA, *Heer van Ludema, tot Usquert ende Uithuizen met annexe Dorpen Jonker ende Hooftling.*

OSEBRANT JOHAN RENGHERS, *Heer tot Slochteren ende Westerduirswolde, tot Farmsum ende in de Vier-Bouren Jonker ende Hooftling, Præsident der drie Delfzijlen.*

ULDERICK *van* EWSUM, *Heer van Tammingahuizen, ten Post, Garrelsweer, 't Zand, tot Hoogkerke, Leegkerke en Dorquert Jonker ende Hooftling, Schepper der drie Delfzijlen.*

JOHAN CLANT *van* STEDUM, *Heer van Nitterzum ende Ringenum, Uitwierda ende Solwert, mede Gecommitteerde ter vergaderinge van Haare Hoogmoogende in 's Graven-Haage.*

JOEST LEWE *op Klinkenborg ende Hanzouwe, Heer van Cantes, Stitswert, Eppenhuisen en Eelswert, tot Eenrum, Warfum ende Uithuizen met annexe Carspelen Jonker ende Hooftling, Erf-Hoofmeester van Winzumer en Schaaphalster Zijlen.*

EYSO JARCHES, *Heer van Meima, tot Rasquert, Baflo, den Andel, Tinallinge, Ranum, Maerhuizen met de onderhoorige Carspelen Jonker ende Hooftling, mede Erfschepper van Winzumer ende Schaaphalster Zijlen.*

JOHAN *de* MEPSCHE *tot Aduart, in Homsterland, Oosterdeel Langewold, Leegkerke, Dorquert ende Aduart met annexen Jonker en Hooftling, Overste Schepper der Aduarder Zijlen.*

JAN EVERARD ASSCHENDORP, *Heer op Reitzuma, tot Grijpskerk, Westerdijken, de Ruigewaart, Visvliet ende Opende met annexen Jonker ende Hooftling.*

CLAES

CLAES SEKEMA, *Hovelink tot Oldekerk, Grietman van Weſterdeel-langewold, ook van de Ooſter en Weſter Ruigewaart.*

SECRETARIEN.

ATHO RHIEMERSMA, *Hooftling tot Grijpskerke, Weſterdijken, Noordhorn ende Lutkegaſt.*

JOHAN RINGHELS, *Hooftling in Weſterdeel-langewold, Dorquert ende Leegkerke.*

MYN HEEREN

HIer komt zich *Deze*, als een zeer geringe Schat, voor d' Oogen van *Uwe Eedele Moogende* dienſtwillig preſenteeren, waar toe een drijvende luſt tot de loflijke, doch werkelijke hanteeringe, en hooggeachte kenniſſe der Kruiden en Boomen, als ook haar inwendige aangeboorene kracht (twee ſcherpe ſpooren) te doorgronden, my aangeprikkelt hebben. Twijfelen *Uwe Eedele Moogende* wie 't is? De blanke en zuivere *Lelie Bloemen*, d' aangenaame couleur der welriekende *Rooſen*, de bevallige geur der ſchoone *Angelieren*, de dierbaar geachte *Jasmyn*, de zienswaerdige wonderverwen der veelvoudige *Anemones*, en hooggepreeſene *Ranunculen*, daar zy haar ſchoot meede gevult heeft, zullen getuigen dat ik de rechte *Oeffeninge der Planten*, door naerſtige onderzoekinge veeler jaaren zelfs gevonden, *Uwe Eedele Moogende* voor doe ſtellen, ende onderdaaniglijk opofferen: Niet twijfelende of zal by *Uwe Eedele Moogende* een goed gehoor verkrijgen, en aangenoomen worden: Vermits Deze Niemant noodwendiger dan *Uwe Eed: Moogende* op te draagen toe komt, zijnde daar toe meeſt alle, als van Natui-

re,

re, gebooren, jaa zelfs de handen, in d' oopene Lucht, aan 't werk te ſlaan, ende de Land- als Hof-bouwery, te hanteeren gewent; Volgende, met luſt, daar in de oude Heldendaden der *Voorvaderen*, en *Machtige Princen*, van de welke de Hiſtorien overvloedig getuigen: Welke noch moeite, noch onkoſten, tot de zelfde aan te wenden zich geſchaamt ende ontzien hebben: Vermits men daar in bemerkt, niet alleen de wonderwerken van den Almoogenden God, doende voort brengen, na zijn eeuwige wille en Godlijk believen, uit een klein en qualijk zichtbaar Zaadeken, zoo veel ſchoone couleuren der welriekende Kruiden en Bloemen, zulke hooge, dikke, en langleevende Boomen, wiens onderſcheidelijke veranderinge der welſmaakende Vruchten, de Menſch niet alleen tot onderhoud zijns leevens verſtrekt: Maar ook wiens ſchaaduwe voor der Zonnen warmte, zoo aangenaam is, onder welke men veilig ruſtende, de verſterkende en vermaaklijke groenheit der Kruiden, die met haar veelvoudige ſchoone couleuren de Aerde zoo heerlijk verçieren, aanſchouwen mag.

Geeven ook haare bevallige Bladeren, door een zachte Lucht beweegt wordende, dikwijls zoo een teeder en aangenaam geluit, dat zy daar in het lieflijk gezang der Vogelen voor een kleen gedeelte ſchijnen na te bootzen; Buigen ook van ſelfs, de ſwaar met Vrugt gelaadene Takken, als voor haar Heer en Meeſter, om hem de zelfde vrywillig te preſenteeren; neder; niet tegenſtaande door de zelfde de Vogelen om haar voedend aas te verkrijgen, al vliegende ſweeven, ende op haar Takken ruſtende, zoo lieflijk queelen, dat zy te zaamen zomtijds over eenſtemmende een verwonderens waerdige Muſijk te weege brengen; Zoo dat deze oeffeninge der Landbouwery, niet alleen een groot vermaak des Lichaams, maar ook een behoudeniſſe van de Eedele Ziele des Menſchen koomt uit te werken. Want daar is (mijns oordeels) op Aerden niet vermaaklijker, om 't Gemoed, van zoo veel moeite en zorgen dikwils afgemat, wederom te verquikken, en in voorige ſtaat te ſtel-

len,

len, als zich in d' Hooven of buiten geleegene bevallige groente (een eerlijk en onberispli jk vermaak, en onwaerdeerlijke lust) in stilheit te beleeven : waar in men het nijdig gewoel der prachtige Steeden, de swaare bekommernisse der lastige Regeeringe, en aller zaaken haastige veranderinge, waar door d' onsteltenisse des gemoeds zoo vaak gevoelt wordt, vermijden mag. Want hier in houden op, en worden niet gevonden eenige twist van menschelijke swakheit, afgunst der Borgeren, ofte kijvende tweedracht der onrustige Nabuiren: Hier is't gemoed als opgetoogen, van alle banden en zorgen vry, genietende een vermaakelijke wooninge van een gewenschte gerustheit, een schouwplaatze der bezaadigde diepzinnige gedachten, ende zoo wel natuirlijke, als Godlijke overpeinzinge. Zoo dat alle die welke deze zuivere, ende van alle bedrog vremt gewordene plaatzen, koomen te genieten, zoo wel Oeffenaars van eerbaarheit, als geruste stilheit gezegt moogen worden, schijnende niet alleen tot een afgezondert, maar ook tot een Godlijk leeven overgegaen te zijn.

Daarom haar zelfs niet de Koningen, als *Hieron*, *Philometer*, *Archelaus*, *Attalus*, *Gentius*, *Lysimachus*, *Mithridates*, *Telephus*, *Evax*, *Massinissa*, ende veel meer andere, de zorge des Rijks van haar schouderen werpende, de Aerde om te spitten, en Hooven daar af te maaken ontzien hebben.

Ja men leest van de Machtige Koning *Cyrus*, dat hy niet alleen overal, door't geheele Rijk, daar hy bequaame plaatze gezien hadde, Hooven liet maaken, maar heeft ook zelfs in Lydia, met zijn eigen handen de zelfde bereidt, daar in Boomen gezaait, geënt, ende in zoo een aanzienlijke order geplant, dat *Lysander*, Afgezante van *Lacedemonien*, van den Koning daer in geleidt, de schoone order der Boomen gezien, ende wederom gezien hebbende, met verwonderinge sprak; Deze bevalligheit, ô *Cyre!* doet my vermaaken, maar boven alle verwondere my zeer over de konstige hand des Meesters, die uwe Majesteit dit alzo uitgevonden, ende gestelt heeft.

Waar op de Koning, als in 't gemoed verheugt, ende op zijn werk glorierende uit riep: Dit alles *Lysander*, welke gy hier ziet, heb ik zelver gestelt, ende met mijn rechterhandt gezaait. Daar op *Lysander* om ziende, ende het kostelijk gewaat, waar meede de Koning bekleedt waar, aanmerkende, wederom met verwonderinge antwoorde; wat is het *Cyre*, dat gy zegt? hebben uwe handen dit alles gedaan? de Kooning met yver zeide, ik sweer u by de Goden, *Lysander*, dat ik noit een eenige Dag (gezont zijnde geweest) verby heb laaten passeeren, in de welke ik niet iets dat tot den oorlog diende, of eenige Landbouwery volbrogt hebbe: Zoo een groot vermaak nam deze Prins in deze Bouwery, dat hy ook onder de schaaduwe der vruchtbaare Boomen zijn begraavenisse te maaken, ende aldaer gebood na zijn dood te willen rusten, welke de *Groote Alexander*, uit *Judæa*, tot de *Pasagarden* wederkeerende te zien begeerde, ende *Aristobulum* daar in te gaan gebood, als daar van *Strabo*, en *Quintus Curtius* verhaalen.

Wat deede niet de Machtige Kaizer *Diocletianus*, welke de Regeeringe moede wordende, stond op van zijn Troon, smeet af de Koninklijke mantel, begaf zich op zijn eigen land, ende volbrogt het overige zijns leevens, in een geduirige oeffeninge der Kruiden gerustiglijk: Welke daar na van *Herculio* en *Galerio* het Rijk wederom aan te neemen verzocht wordende, ten antwoordt gaf: Och mogt gy eenmaal zien de Plantasie met mijn eigen handen gestelt, ende daar af de Vruchten proevende genieten, nimmermeer zoudt gy van my, mijn gerustig en zeer vermaaklijk leeven wederom te verlaaten, om in een geduirige ongeruste slaaverny te moeten verblijven, begeeren konnen.

De Groote Koning *Alexander*, gelijk daar van *Plutarchus* verhaalt, heeft in de Landbouwery zoo geëxcelleert, dat hy dezelfs de *Arachosische Volkeren* geleert heeft.

Wat zal ik wijder spreeken van *Semiramis* der Perziaanen Koningin, die in beleidt van alle zaaken haar verstand gebruikende,

kende, meer dan een Man gereekent geweeſt is, hebbende haar eigen handen niet geſpaart in d' Aerde te ſteeken, maar ook zoo wel in veel Valleijen, als op het hoog gebergte verwonderenswaerdige Hooven geſticht, waar in zy de ſchoonſte gebouwen des werelds deede voortkoomen, uit de welke zy aan alle kanten het aangenaame Groen aanſchouwen, ende van booven in 't veld haar leeger, welke zy, tot dien einde aldaar dikwils in waapenen deede verſchijnen, genoegzaam overzien konde.

Dit loflijk Exempel heeft gevolgt *Nebuchodonozar*, de Magtige Koning van Babylon, gelijk daar van *Euſebius*, en *Abyaenus* verhaalen. Want hy eenige hangende Hooven met een driedubbelde muire wonderlijk verzien, zoo heerlijk en konſtig geſticht heeft, dat *Quintus Curtius* de zelfde onder de Wonderen der Grieken geſtelt heeft.

Wat Hooven heeft *Salluſtius*, ten tijden van *Julius Cæſar* binnen Romen niet doen maaken? welke zoo treflijk zijn geweeſt, dat daar in *Nerva* zijn leeven geëindigt heeft; hebben ook de Kaizeren *Veſpaſianus* en *Aurelianus* in de zelfde, als in haare Koninklijke Paleizen, veel liever haar tijd willen doorbrengen, ende de ſchoone Gewaſſen van dien hanteeren.

Naaſt deze zijn van geen minder aanzien geweeſt, die van den wijzen Philoſooph *Seneca*, zoo dat hy ook, om de zelfde, het leeven verliezen moſte, vermits de Kaizer *Nero*, om zich daar van Meeſter te maaken, deze wijze Man om te brenge geboodt. Ook zijn zeer heerlijk geweeſt die van *Mecœnas*, waar in hy zoo een hooge Tooren liet bouwen, dat hy daar van de geheele Stad Romen volkoomelijk zien konde, op wiens hoogte *Nero* zich daar naa, om dien Koninklijke Stad te zien branden, vervoegde, vermits hy de zelfde op verſcheidene plaatzen met vier aan te ſteeken belaſt hadde.

Daarom ook alle de Vaderen der voorleedene Eeuwen groote eere beweezen hebben, dien, welke van deze konſt of weetenſchap kenniſſe droegen, haar noemende *Heröes* ofte *Goden*, wel-

welke voor groote Titelen van eere en waerdige achtbaarheit gehouden werde, ja zy hielden de Hooven, Boomen, ende Boskaadien voor heilig, de zelfde aanbiddende, vermits zy daar in de *Goden* te woonen meinden; zoo dat zy ook met de dood geſtraft wierden, alle, welke eene van de zelfde te ſchenden, ofte daar van iets af te breeken quam; Stichten ook daar naa haare Altaaren en Kerken daar in, ende dienden haar *Goden* in de zelfde, gelijk daar van *Tacitus*, *Benedictus Curtius*, ende meer andere getuigen.

Waarom ook de Overſten des Heirs, en Magiſtraaten des Lands, alle weeken niet meer dan een Dag in de rookende Steeden zich ophielden, ende de ſtoel des Rechts beklommen, beſteedende de ooverige Dagen alle in een geduirige Landbouwery of Hoovenierkonſt, van de welke zy (des noods zijnde) om den rechtbank te ſpannen, wederom geroepen wierden, gelijk daar van by *Lucius Moderatus Columella* genoegzaam te leezen is.

Ja dat meer is, niemant worde tot een *Krijgsoverſte* geſtelt, tot een *Præſident* verkooren, tot een *Borgemeeſterampt* verheeven, ofte in den *Raad* gebrogt, of worde daar toe van den *Ploeg en Spaade* genoomen, om alzoo wijſlijk ende voorzichtig het Volk, Steeden, en Provincien te regeeren.

Desweegen ook de Romeinen, van de welke de *Grooten Pompejus* het Opperhooft doen ter tijd gekent werde, *Mithridates Koning van Pontus en Bithynien* (waar van de hoog gepreezene Compoſitie *Mithridatium* ofte *Mithridaat* genoemt geworden is, ende zijn Naame verkreegen heeft) geſlaagen en geheel overwonnen zijnde, in des Konings Cabinet ofte Sekreetkamer een Boek de kenniſſe der Kruiden en Landbouwery te kenne geevende, gevonden ende geleezen weezende, het zelfde alleen hooger, dan de Victorie met alle de verkreegene roof geacht hebben, vermits zy daar uit meerder nuttigheit voor 't Gemeen, niet alleen tot gezontheit des lichaams; maar ook des leevens onderhoudinge verkreegen.

Ende

Ende op dat ik veel meer andere exempelen der *Vorstelijke Personagien*, om kortheits wille, met een stilswijgende bevalligheit voorby gaa, zullen *Uwe Eedele Moogende* gedenken, dat deze onze tegenwoordige scherpziende Eeuwe niet minder, dan der Voorvaderen neerstigheit en yver in deze konst voort te zetten, te houden is; Vermits men daaglijks, door vlijtig onderzoeken der Natuire, veel verburgene dingen, waar van de Oudvaderen niet geweeten hebben, vindt, ende reeds tot vermaak en voordeel van een jegelijk gevonden heeft: Waar toe de invloeijende kracht der Planeeten zoo veel vermoogens heeft, dat men zonder haar rechte kennisse onmoogelijk iets goeds te weege brengen mag; Waar van men tot den Leezer, breeder zien ende daar in genoegzaame weetenschap verkrijgen kan.

Dit dan *Eedele Moogende Hoogwijze Heeren*, alzoo in 't korte voorgesteld hebbende, heb ik de stoutmoedigheit gebruikt, ook my hier in niet willen schaamen deze mijn OEFFENINGE DER PLANTEN, door een veeljaarige eervaarentheit, en eigen ondervindinge, zelfs gezogt ende gevonden, *Uwe Eedele Moogende* toe te eigenen ende onderdaaniglijk op te offeren; op dat zy niet alleen onder de vleugelen van *Uwe Eedele Moogende* voor de nijdige laster Tongen (ter tijd iemant beter hier van geschreeven te hebben zal zijn gevonden) goedertierentlijk moogen worden beschermt: Maar dat zy ook tot voordeel ende nuttigheit, van *Uwe Eedele Moogende* in 't generaal, een jegelijk in 't bezonder, ende tot welstand des ganschen Vaderlands te strekken koome.

Hier meede *Eedele Moogende Hoogwijze Heeren*, wil ik u alle in een eeuwige genaadige bescherminge des Alderhoogsten beveelen, ende hem ootmoedelijk bidden, hy wille *Uwe Eedele Moogende* in een langduirige gezontheit, voorspoedige en kloekmoedige Regeeringe, tot grootmaakinge zijns heiligen Naams, bekoudenisse uwer aller zielen zaaligheit, ende welvaaren dezer geheele *Provincie* genaadiglijk bewaaren.

 Op

Op dat wy daar door, onder een aangenaame ſchaaduwe *Uwer Eedele Moogende*, in een goede en ſtille vreede geruſtelijk leevende, God de Alderhoogſte, een Heere en Schepper van Hemel en Aerde (om alzoo in een eeuwige beſcherminge zijnes Hoogen Majeſteits, voor ons genaade te verkrijgen) mogen dienen, vreezen, looven en danken, niet alleen op dezer Aerden; Maar ook hier namaals in aller Eeuwen eeuwigheit. Datum Groningen den laetſten Julij in 't jaar onſes Heeren *Jeſu Chriſti* cIↄ Iↄc Lxxi.

UWE EEDELE MOOGENDE

Dienſtwillige Dienaar

ABRAHAMUS MUNTING.

TOT

TOT DEN GOEDGUNSTIGEN LEEZER.

Beminde Leezer, zijnde zoo dikwils van veele Curieuse Liefhebbers der Kruiden, en rechte verwonderaars der Natuiren verborgentheit, zoo wel, als aller Boomgewaſſen, eernſtlijk aangeport ende verzogt (vermits zy haarder aller aart niet kennende, over het verlies van veele der zelfde zoo in Zomer- als Winter-tijden, ook over de onvruchtbaarheit van dien te klaagen quaamen) ik mogte, volgens mijne daar in verkreegene eervaarentheit en kenniſſe, haar te gevalle een weinig opſtellen; op wat maniere zy de zelfde bequaamelijk bewaaren, onderhouden, ende daar van goede Vruchten gewinnen ofte verkrijgen zouden.

Welk verzoek in billijkheit beſtaande, ik geerne om het Gemeine en uwer beſten wille, ook om mijne overige tijd niet quaalijk te beſteeden, hebbe aanneemen ende omhelzen willen, te meer, ik onlangs iets in 't Nederlandſch uitgekoomen te zijn, gezien heb, in het welke de eedele Hovenier-konſt, zeer zoober op het Tonneel geſtelt werde, vermits daar in veele uit andere uitgeſchrabde oude zaaken, zonder eenige eervaarentheit te kennen gegeeven werden, geenzins in deze onze Neder- of Hoog-duitſche Landen, maar wel in heete Geweſten dienſtig.

Hebbe daaromme deze, als een waare Culture der Boomen en Planten (vermits ik de zelfde, door een met luſt geſtaadige arbeidzaame oeffeninge, en eigen veeler jaaren eervaarentheit zelfs gezogt, ende in haare aangeboorne Natuire ondervonden hebbe) na mijn klein vermoogen geerne opſtellen, ende opentlijk alhier in 't licht doen brengen willen, op dat gy ende een jegelijk leeren mogte, hoe ende op wat maniere gy, na onze Nederlandſche en Hoogduitſche Climaat, alle uwe Planten en Boomen regeeren, ook tot eigen voordeel en welvaaren in deze Landen hanteeren zoude. Welke Waare Culture of rechte Oeffeninge, tot noch toe van Niemant beſchreeven, ofte (mijns weetens) ooit van iemant uitgegeeven of bekent gemaakt is.

Daarom Goedgunſtige Leezer, leeſt, herleeſt dit zelfde, ende zoekt daar uit uw profijt, vermits gy mijn zin en meeninge, met weinige woorden in 't korte klaar genoeg uitgedrukt, ende daar in beſchreeven te zijn bekennen zult, hoopende den welgezinden Leezer, hier in vernoegt zal zijn.

Niet tegenſtaande, naadien ik, door neerſtige arbeidt, daagelijks onder-

dervindende bevinde; dat noch Kruiden; noch Boomen van iemant te recht tot vermeerderinge gehanteert, ende in 't leeven behouden moogen zijn, zonder goede kenniſſe der *Zeven Planeeten*, wanneer ofte op wat Dag, en uire zy door de geheele weeke, ende inzonderheit alle Dagen haar regeerende kracht, van God de Almachtige Heere (na zijn alvermoogende wille) daar in geſchaapen, betoonen; om niet alleen het Gewas des Aerdrijks, maar ook de Menſch, in een goede en verwonderens waerdige Ordonnantie, tot voortzettinge van dien te bewaaren.

Hebbe haare Regeeringe, zoo wel by Dag als Nacht (na mijn klein vermoogen) Goedgunſtige Leezer, ten beſten hier by willen voegen, op dat een jegelijk weeten mag, dat hy niet op een ongeleegene uire alles zonder vrucht gedaan, gezaait, ofte geplant te hebben bekent, ende voor oogen ziet: Maar op een geleegene, goede en bequaame Tijd, in de welke alles na zijn wenſch voorſpoedig groeijende voortkoomt.

Zult gy daarom, met een goede zin, op 't geen hier volgt voordachtig letten.

REGEERINGE DER ZEVEN PLANEETEN.

Welke door de geheele Week, van een jegelijk, zoo wel by Dag als Nacht, op zijn uire geſchiedende, te kennen is: Na de welke de zeven Dagen haar Naamen verkreegen hebben.

SONDAG.

Neemende zijn aanvank des Nachts op twaalf uiren, als wanneer de Saturdag zijn natuirlijke loop gedaan heeft, van de welke de Zonne tot een uir regeert.
Venus van een tot twee.
Mercurius van 2 tot 3.
Luna van 3 tot 4.
Saturnus van 4 tot 5.
Jupiter van 5 tot 6.
Mars van 6 tot 7.
Sol van 7 tot 8.
Venus van 8 tot 9.
Mercurius van 9 tot 10.
Luna van 10 tot 11.
Saturnus van 11 tot 12.

MIDDAGS UIREN.

Jupiter van 12 tot een.
Mars van 1 tot 2.
Sol van 2 tot 3.
Venus van 3 tot 4.
Mercurius van 4 tot 5.
Luna van 5 tot 6.
Saturnus van 6 tot 7.
Jupiter van 7 tot 8.
Mars van 8 tot 9.
Sol van 9 tot 10.
Venus van 10 tot 11.
Mercurius van 11 tot 12.

MAANDAG.

Waar van de eerſte uire (gelijk alle d' andere) van Midnacht begint.
Luna van 12 tot een.

Sa-

Saturnus van 1 tot 2.
Jupiter van 2 tot 3.
Mars van 3 tot 4.
Sol van 4 tot 5.
Venus van 5 tot 6.
Mercurius van 6 tot 7.
Luna van 7 tot 8.
Saturnus van 8 tot 9.
Jupiter van 9 tot 10.
Mars van 10 tot 11.
Sol van 11 tot 22.

MIDDAGS-UIREN.

Venus van 12 tot een
Mercurius van 1 tot 2.
Luna van 2 tot 3.
Saturnus van 3 tot 4.
Jupiter van 4 tot 5.
Mars van 5 tot 6.
Sol van 6 tot 7.
Venus van 7 tot 8.
Mercurius van 8 tot 9.
Luna van 9 tot 10.
Saturnus van 10 tot 11.
Jupiter van 11 tot 12.

DINGSDAG.

Mars van 12 tot een.
Sol van 1 tot 2.
Venus van 2 tot 3.
Mercurius van 3 tot 4.
Luna van 4 tot 5.
Saturnus van 5 tot 6.
Jupiter van 6 tot 7.
Mars van 7 tot 8.
Sol van 8 tot 9.
Venus van 9 tot 10.
Mercurius van 10 tot 11.
Luna van 11 tot 12.

MIDDAGS-UIREN.

Saturnus van 12 tot een.
Jupiter van 1 tot 2.
Mars van 2 tot 3.
Sol van 3 tot 4.
Venus van 4 tot 5.
Mercurius van 5 tot 6.
Luna van 6 tot 7.
Saturnus van 7 tot 8.
Jupiter van 8 tot 9.
Mars van 9 tot 10.
Sol van 10 tot 11.
Venus van 11 tot 12.

WOENSDAG.

Mercurius van 12 tot een.
Luna van 1 tot 2.
Saturnus van 2 tot 3.
Jupiter van 3 tot 4.
Mars van 4 tot 5.
Sol van 5 tot 6.
Venus van 6 tot 7.
Mercurius van 7 tot 8.
Luna van 8 tot 9.
Saturnus van 9 tot 10.
Jupiter van 10 tot 11.
Mars van 11 tot 12.

MIDDAGS-UIREN.

Sol van 12 tot een.
Venus van 1 tot 2.
Mercurius van 2 tot 3.
Luna van 3 tot 4.
Saturnus van 4 tot 5.
Jupiter van 5 tot 6.
Mars van 6 tot 7.
Sol van 7 tot 8.
Venus van 8 tot 9.
Mercurius van 9 tot 10.
Luna van 10 tot 11.
Saturnus van 11 tot 12.

DONDERDAG.

Op 12 uiren beginnende.

* * *

Jupiter van 12 tot een.
Mars van 1 tot 2.
Sol van 2 tot 3.
Venus van 3 tot 4.
Mercurius van 4 tot 5.
Luna van 5 tot 6.
Saturnus van 6 tot 7.
Jupiter van 7 tot 8.
Mars van 8 tot 9.
Sol van 9 tot 10.
Venus van 10 tot 11.
Mercurius van 11 tot 12.

MIDDAGS-UIREN.

Luna van 12 tot een.
Saturnus van 1 tot 2.
Jupiter van 2 tot 3.
Mars van 3 tot 4.
Sol van 4 tot 5.
Venus van 5 tot 6.
Mercurius van 6 tot 7.
Luna van 7 tot 8.
Saturnus van 8 tot 9.
Jupiter van 9 tot 10.
Mars van 10 tot 11.
Sol van 11 tot 12.

VRYDAG.

Als booven met de uire van 12 zijn aanvank op Midnacht neemende.

Venus van 12 tot een.
Mercurius van 1 tot 2.
Luna van 2 tot 3.
Saturnus van 3 tot 4.
Jupiter van 4 tot 5.
Mars van 5 tot 6.
Sol van 6 tot 7.
Venus van 7 tot 8.
Mercurius van 8 tot 9.
Luna van 9 tot 10.
Saturnus van 10 tot 11.
Jupiter van 11 tot 12.

MIDDAGS-UIREN.

Mars van 12 tot een.
Sol van 1 tot 2.
Venus van 2 tot 3.
Mercurius van 3 tot 4.
Luna van 4 tot 5.
Saturnus van 5 tot 6.
Jupiter van 6 tot 7.
Mars van 7 tot 8.
Sol van 8 tot 9.
Venus van 9 tot 10.
Mercurius van 10 tot 11.
Luna van 11 tot 12.

SATERDAG.

Zijn begin met Midnagt verkrijgende.

Saturnus van 12 tot een.
Jupiter van 1 tot 2.
Mars van 2 tot 3.
Sol van 3 tot 4.
Venus van 4 tot 5.
Mercurius van 5 tot 6.
Luna van 6 tot 7.
Saturnus van 7 tot 8.
Jupiter van 8 tot 9.
Mars van 9 tot 10.
Sol van 10 tot 11.
Venus van 11 tot 12.

MIDDAGS-UIREN.

Mercurius van 12 tot een.
Luna van 1 tot 2.
Saturnus van 2 tot 3.
Jupiter van 3 tot 4.
Mars van 4 tot 5.
Sol van 5 tot 6.
Venus van 6 tot 7.
Mercurius van 7 tot 8.
Luna van 8 tot 9.

Saturnus van 9 tot 10.
Jupiter van 10 tot 11.
Mars van 11 tot 12.

Deze genoemde alle, van de welke een jegelijk, door het goedvinden des Almoogenden Werkmeesters, zijn Dag (als hier gestelt) te verzorgen bevoolen is, geeft op de zelfde, en behoorlijke uir zijn meeste kracht, zoo dat nochtans de andere zes op haare uiren, of schoon haare Daagen niet en zijn, niet koomen in haar vermoogen verrnindert te worden; Waar in te recht een hooge en verborgene wijsheit van God de Heere aan te merken is. Welke op dat zy meerder tot een jegelijks voordeel in acht genomen zoude worden, heb ik haarder aller Natuire alhier, *U Bemnde Leezer*, gewillig vertoonen willen.

Kracht, Natuire en Eigenschap. DER ZEVEN PLANEETEN.

ZONNE ☉ beteikent *GOUD*.

De *Zonne*, zijnde goedaardig, maatig warm, en droog van Natuire, is een krachtige, en heerlijke Planeet, zoo dat ook alle Kruiden, van de zelfde geregeert wordende, alle d'andere in kracht, en deugde overtreffen, ende in veelen te booven gaan; wat ook op dien Dag en uire (als wanneer het best is) ofte op een ander Dag, ende de zelfde uire, als deze regeert (gelijk uit het voorgaande genoegzaam gezien, ende bekent wordt) in een vochtige Aerde, ofte met een donkere Lucht, Regen verwachtende, opgenoomen, geplant ofte gezaait werdt, koomt niet alleen veelvoudig, maar ook manlijk, ende tot een volkoomene perfectie voort; verkrijgt schoone, met een vermaaklijke groenigheit verçierde, en dikwils bonte Bladeren, lange Steelen, een krachtige Wortel, aangenaam van reuk, ende een welriekende gemeinlijk geel gecouleurde Bloem, ofte na den rooden trekkende.

MAANE ☾ *SILVER*.

De *Maane*, is na de *Zonne* de grootste, en vermoogenste *Planeet*; regeert krachtiglijk niet alleen de Zee, de vochtigheits des geheelen Aerdboodems, maar ook de waterachtige humueren binnen in 's menschen lichaam, ende alles wat in de Planten tot haar voetzel, en groeijende kracht van nooden gevonden wordt. Want zy geeft daar in een aanwas, hoogste volkoomentheit, en wederom verminderinge, na haare wonderlijke loop. Het welke van een jegelijk by dezen klaarlijk gezien zal konnen worden, indien hy een Boom verzetten, ofte, in het afgaan der *Maane*, waar in haar vermoogen afneemt, van zijn Top of Kroone snoeijen wil; Want hy zal als dan bevinden, dat zy lankzaamlijk wederom voortschieten, een nieuwe Kroon maa-

ken, doch meerder Vruchten geeven zal. Maar zoo hy hem plant ofte snoeit, in het wassen der zelfde, als wanneer haar kracht vermeerdert, zal hy haastig wederom aanwassen, in veel Takken zich verdeelen, ende weinig Vruchten geeven. Doch indien het met haar volheit geschiedt, waar in zijn kracht op't hoogste, ende een perfecte volkoomentheit is, zal hy van beide behouden, ende niet alleen schoone Takken, maar ook daar aan veel, en goede Vruchten voortbrengen, vermits hy in zijn volkoomen kracht als dan niet vermindert werdt, of hy schoon van zijn Takken berooft is, maar verblijft in zijn dikke stam te meerder, en langer een krachtige vochtigheit, waar door hy geweldig voortgedreeven wordt, ende aan zijne zuivere Takken, het derde en vierde Jaar daar na, wederom Vruchten geeft.

Desgelijks geschiedt het in alle Kruiden en Planten. Want alles wat met deze afgaande verplant, ofte gezaait wordt, inzonderheit dat in der Aerden, ofte booven de zelfde Vrucht brengt, zal in zijn Bladeren vermindert, maar in de Vrucht vermeerdert te weezen bevonden worden. Wat met een wassende Maane gerept, ofte gezaait te werden koomt, geeft kleine en slechte Vrucht, maar overvloedige Bladeren, daarom moet op deze tijd niet als *Medicinale*, *Bloemdraagende*, of andere *Planten*, daar men noch in, noch booven de Aerde eenige Vruchten, dan alleen haar Zaad van verwachtende is, gezaait zijn. Wat met een volle Maane de Aerde bevoolen wordt, geeft zoo wel goede Vrucht, als Bladeren, ook volkoomener, ende uit enkelde, geheele dubbelde Bloemen, vermits het op een volkoomen tijd en uire, in de welke alles zijne rechte vervullinge gekreegen heeft, in d'Aerde gelegt wordt.

Waarom ook Christus de Heere, hoewel na zijn Godheit een Schepper van Hemel en Aerde, van zijn Schepzel nochtans, om aller menschen eedele Ziele, die aan hem geloofden, ende noch gelooven zouden, te behouden, op dien volkoomenen uire en Tijd, in de welke niet alleen de *Maane*, maar ook de *Zonne*, zijn hoogste vermoogen en kracht gekreegen hadde, uit liefde lijden most: Want hy hing om te sterven aan den Kruice recht op de Middag, vervullende alzoo door zijn dood, het geen door het woordt zijns Almachtigen Vaders te zullen geschieden, gesprooken was, in de zichtbaare vervullinge des hoogen Hemels *Firmaments*, ende aller Gewassen der Aerden, die zonder malkander niet weezen, ofte bestaan moogen, waarom ook het een om des anders wille van God geschaapen is.

Daar en booven Christus de volheit aller dingen zelver, in de volheit des tijds, in de welke hy't alles vervulde, lijden moetende (vermits hy zeide, het is volbrogt) werdt ook de *Zonne* in zijn hoogste volkoomentheit booven

ven der Aerden, gelijk de *Maane* onder onze voeten truirende verduiſtert, waar door alzoo meede alle't Gewas der Aerden, zoo wel onder, booven, als ter zijden van haar rondheit, door het derven der krachten van deze twee groote leevendigmaakende, ende alles in haar leeven behoudende lichtende *Planeeten*, krachteloos gemaakt werdende, met haar Schepper lijden ende in pijn zijn moſten. Zijnde alzoo met een volheit der *Maane*, waar in (als gezegt) haar hoogſte kracht geleegen is, alles van een Almachtigen Werkmeeſter genaadig voltrokken: Niet alleen in de Tijd, waar in de ziele des menſchen van zijn hooge Godheit vereerbarmt is: Maar ook tot vermaak, en onderhoudt des menſchelijken lichaams, in zijn Scheppeniſſe van Hemel en Aerde; Niet te vooren, maar naa dat alle de Kruiden en Gewaſſen, der Aerden reeds in haar hoogſte volkoomentheit op den derden Dag daar ſtonden, die zonder de invloeijende krachten der *Planeeten* niet voortgeteelt hadden konnen worden. Daarom na dat hy haar met alle de lichten des geheelen *Firmaments*, op den vierden Dag in haar hoogſte magt geſchaapen had, zag hy dat het alles goed waar, ende ſprak daar na (niet te vooren) *Waſſet ende vermeerdert*. Want het en koſte voor dien Tijd zoo min geſchieden, als alle *Gewas* der Aerden, niet alleen, maar ook de menſche zelver het leeven had konnen behouden, zoo niet na de dood des Heeren *Chriſti* aan den Kruice, de *Zon* en *Maane* haar kracht, en behoorlijk lichtende glans (door de goedheit Gods) aan zich genoomen, ende wederom verkreegen hadden.

Daar en booven, wat in het aanwaſſen dezes *Planeets* geſchiedt (als vooren gezegt) ſchiet ſterk in Loof, ende brengt voort weinig Vruchts, het welke ('t is waar) voor Vruchtdraagende *Gewaſſen* alle ondienſtig, maar voor de Huisman dienſtig, ende zeer noodwendig is. Want indien hy met een waſſende *Maane* zijn Land maaijen laat, zal daar in de helfte meerder, ofte eens zoo veel Gras, als met een afgaande verkrijgen.

Wijders, alles wat gerept, verzet, geplant ofte van Zaad in d' Aerde gelegt werdt, als daar zoo wel in de *Zon* en *Maane*, een Eclipſis te zijn van ons gezien wordt, dat zelfde verderft, vergaat, verſterft gemeinlijk, ende koomt nimmermeer, ofte zelden ten voorſchijn. Want het verdooft, verandert, verſmoort, ende verkoudt in d' Aerde, dewijl zy dan als geſlooten wordende, in lijden is, ende voor dien Tijd in haar kracht verminderende, geen genoegzaame warmte, aan't geene haar in de uire vertrouwt werdt, verleenen mag: Daaromme dien Dag voorbygegaan moet zijn.

Zy is van Natuire koud en vochtig, tuſſchen goed en quaad geſtelt. Derhalven alles wat op dien Dag, ofte een ander, doch rechte uire haarer regeeringe gezaait, ofte geplant wordt, koomt niet veel van uit der Aerden voort, blijft leege van Steel, geeft kleine gladde Bladeren, bleek, ofte met

witte Aaderen gemeinlijk doorloopen, waterig ende onlieflijk van ſmaak, ook witachtige Bloemen, zonder eenige reuk, en haaſt vergaande. Zoo dat ook de Moorſche Heidenen, en wilde Indiaanen, op de loop en krachtig vermoogen dezes *Planeets*, gelet hebbende, daar na haar Planten, Wortelen en Boomen, tot een vermeerderende goedheit, en eigen onderhoudt, in d' Aerde te brengen, ende te cultiveeren geleert hebben.

JUPITER ♃ TIN.

Deze goedaardige *Planeet*, is maatig warm en vochtig van Natuire. Alles wat op dien dag en uire, zijner reegeringe gezaait ofte geplant werdt, koomt veelvoudig en vigoureuslijk voort, wordt ook daar in een aangenaame Natuire gevonden. Geeft teedere, ende geen breede Bladeren, dikwils na den paerſchen ſtrekkende, lieflijk van reuk, niet onaangenaam van ſmaak, ende met een natuirlijke vochtigheit begaaft, ook Bloemen van een purperachtige couleur, en weinig reuks.

VENUS ♀ KOOPER.

Is van aart vochtig, maatig koud, en van een teedere Natuire. Wat onder haare magt ter Aerden beſteedt wordt, koomt niet overvloedig, maar middelmaatig op, is traag in 't waſſen, brengt voort welriekende en zeer teedere *Planten*, van een maatige hoogte, en ampere aangenaame ſmaak, gladde Bladeren, en kleine lieflijke Bloemen van een vermengde couleur.

MERCURIUS ☿ QUIKSILVER.

Deze *Planeet* is van een middelbaare aart, maatig warm, droog, en vochtig, ongeſtaadig, of zeer veranderlijk, met den warmen warm, en kouden koudt. Wat op zijn dag en uire, der reegeringe verplant, ofte gezaait zy; Groeit en koomt gewillig voort: geeft een ſchoon, en taamelijk hoog *Gewas*, met bleek groene en ruigachtige Bladeren, ſchoone Bloemen, dikwils met een vermaaklijke blaauwe couleur, en teedere reuk verzien.

SATURNUS ♄ LOOT.

Weezende de quaadaardigſte van allen, is van een koude, en drooge Natuire. Alles wat op die uire en tijd zijner regeeringe gehanteert, geplant, ofte van Zaad in d' Aerde gelegt wordt, verderft, verſterft, blijft in de Aerde zonder Vrucht, ende mag niet, ofte zeer weinig daar van in 't licht voortgekoomen te zijn, gezien werden: Vermits als dan alle *Gewaſſen* des Aerdrijks voor die uire in haar drijvende kracht geſtuit, ende verdooft wordende, ſtilleſtaan, ende niet wijder vermoogen, zoo dat een jegelijk die uire wel waarneemen, ende zich voor deze verdervende *Planeet* voorzichtig wachten moet. Want het is alles om niet, wat op dien tijd gedaan wordt, ofte

ofte geschiedt : Zijn ook de *Kruiden* zijne Heerschappy onderworpen, grof van deelen, ruig, doornachtig, graauw van verwe, hebbende gemeinlijk Bloemen van een bruine couleur, een onaangenaame reuk, en bitter ofte zonder eenige smaak.

MARS ♂ YZER.

Een krachtige *Planeet*, is van Natuire zeer heet, en droog. Wil iemant op die uire wanneer hy regeert, iets opneemen, verplanten, ofte zaaijen, zal toezien, dat het niet en geschiede, ten zy de Aerde eerst door de Regen des Hemels vocht nat gemaakt is; ook reede gezaait, ofte geplant zijnde, daar op een haastige Reegen te zullen vallen, gemerkt ende gehoopt werdt; zoude anders, door zijn uitdroogende en verwarmende kragt, het zelfde in korte Tijd, van zijn natuirlijke vochtigheit berooft, vruchteloos gezien worden; Maar als dan gelukkig en haastig voortkoomende, weelderig in een vigoureuze staat opschieten, ende zijn perfecte volkoomenheit genieten.

De *Kruiden* van deze geregeert wordende, brengen voort lange, glinsterende, niet dik, ende gesneedene Bladeren, weinig, ofte slechts maar een steel, hourachtig, ende van een maatige lengte, ook Bloemen van een roodachtige couleur, niet vol van Bladeren, en gemeenlijk van een bittere smaak.

Hierenbooven, zal den goedgunstigen Leezer gelieven te weeten, dat verscheidene *Kruiden* gevonden werden, die niet alleen van een dezer Zevene, maar van twee, ofte ook wel drie geregeert worden, vermits *Mercurius* een vliegende, en onbestendige *Planeet* zijnde, zich lichtelijk by d'een, of ander voegt; welke als dan daar van haar kragt ofte vermoogen geniet, doch van d'een gemeinlijk sterker, als d'ander, gelijk my daar van d'eervarentheit zelver, door deeze in de Natuire verborgene *Philosophie*, onfeilbaar geleert heeft; Ja heb in 't zeeker bevonden door haar eigen werkende Natuire, dat de Plante *Tabacum* ofte *Tabak* genoemt, van alle zeeven *Planeeten* geregeert wordt, welke, na een jegelijks vermoogen, haar invloeijende kragt in de zelfde onzichtbaar brengen : Zoo dat zy voor een *Koninginne* van alle *Kruiden* gehouden mag zijn, vermits men door, ofte met haar geneezen mag de meeste krankheeden (gelijk de Priester *Eleazer*, welke alle menschen, met den Duivel bezeeten weezende, door de Wortel van een Kruid, van de Koning *Salomon* te vooren geoopenbaart, geholpen heeft; het welke de Kaizer *Titus Vespasianus* ende meer andere Romeinen met verwonderinge gezien hebben, als daar van *Flavius Josephus* lib: 8. cap. 2. getuigt) waar van de menschelijke Natuire in deze gewesten overvallen werdt; (welke ziekten nochtans door de zelfde *Planeeten* in 's menschen lichaam heimelijk, zoo swijgende

de ſtil aanneemen (gelijk zy ook daar na wederom afneemen) dat zy niet bekent worden, voor dat men daar van onvermoedelijk, en plotzelijk wordt aangetaſt) zy moogen weezen inwendig, ofte uitwendig, uit hette ofte koude haar oorſpronk hebbende, het welke met geen andere Plante (my tot noch toe bekent) geſchieden kan, dewijle haar werkende kragt zoo groot, ofte volkoomen niet en is, ende ook onmoogelijk weezen kan) vermits deze alleen een krachtige werkinge aller *Planeeten* geniet, door de welke zeven alle menſchelijke krankheeden zoo wel, als geneeſinge ofte gezontheit, het leeven, als de dood, door het believen Godes in den menſch zijn oorſpronk neemt.

Waarom men ſcherp op deſe Hemelſche Teekenen acht geeven, ende haar kragt by graaden van tijd tot tijd moet leeren kennen, zonder welkers toedoen niet goeds geſchieden, de menſchelijke Natuire, noch de krachten der *Kruiden* in haare rechte grond te kennen zijn; waar door iemant ſich groolijks verloopen kan, ja den dood zoo gaauw, als geneeſinge, en hulpe toebrengen, ofte veroorzaaken zal.

Want wat d'eene gezont is, is d'ander quaad, d'eene Medecijn, is d'ander Fenijn, vermits alle menſchen van een Natuire geenzins zijnde, ook niet van een *Planeet* alleen geregeert worden: Waar door ook de *Kruiden*, niet alleen onder de regeeringe eens goeden *Planeets*, de Natuire der menſchen aangenaam, gezaait, maar ook als dan in haare volkoomene kracht afgeſneeden, getempert, ende de kranken om te gebruiken moeten gegeeven zijn, na de ziekte ſterk ofte weinig, goed ofte quaad, nieuw ofte oud, heet ofte koud, droog ofte nat is.

Waarnaa nochtans van de Mediçijnmeeſteren, zoo weinig gevraagt, zoo min om gedocht, ja daar over heene, als de Haan over de heete koolen (gelijk men gemeenlijk zegt) geloopen wordt. Waar van daan dan koomt, dat zy ook zoo min aan de kranke menſch (als men daaglijks ziet) vermoogen, of uitrechten konnen; die nochtans dikwils met een Kruideken te geneezen is.

Zoo dat hier uit dan zeekerlijk koomt, dat de menſch buiten haar zoo min, als het *Gewas* der Aerden beſtaan mag. Want hy eerſt door Godes hand na zy reeds in haar gegeevene magt verſcheenen waaren, voortquam, welke in haar arbeidt, zoo wel buiten, als in hem, in zijn voorteelinge als geboorte, noit mat noch moede worden; Waar uit zonder verwonderinge, zoo een groote veranderinge der menſchelijke humeuren, van goed en quaad, deugdig en ondeugdig, wreed en zagtmoedig, verſtandig en onverſtandig voort te koomen gezien wordt.

Waarom hy ook ten laetſten, op den zeſten Dag van God gemaakt werde, als een geheel perfect werk, met de welke het alles voltrokken was, daarom

om ook over alle voor hem geſchaapene werken, een Heere te zijn geſtelt; vermits hy na zijn beeld en gelijkeniſſe verſtandig gemaakt, ende als doe noch geen zonde gekent hebbende, door het aanzien aller geſchaapene Dingen, een jegelijk terſtont zijn Naame (na der zelfder aart ende Natuire) te geeven wiſte; Gaande recht op, niet gelijk de andere Creatuiren, om niet alleen, zijn oogen opſlaande, het geheele Hemelſche *Firmament*, waar door hy t'elkens zijns *Scheppers* zoude koomen te gedenken; Maar ook de zelfde nederwaarts buigende, aller *Planten* en *Kruiden* het hert bevallige, en 't gezichte verſterkende groenigheit, tot geneezinge zijns lichaams aanſchouwen zoude: Welke groenigheit alle d'andere couleuren des Werelds daar in te booven gaat, vermits zy het zelfde dikwils in veelen verſwakken, en moeijelijk zijn, zoo dat, ofte, zy ſchoon alle by malkanderen in een gevoegt waaren, nochtans niet zouden te weege brengen konnen, 't welke *God de Almachtige*, in deze verwonderenswaerdige krachtige eenige couleur geſchaapen heeft.

Dit zal u alles niet moogen vremt, ofte onwaarachtig dunken te zijn, Neen, ô neen! vermits het door d'invloeijende kracht dezer *Hemelſche Lichten*, in de *Planten* werkende van de Natuire zelver, welke noit iets quaads doen, ofte volbrengen mag, geleert wordt; Waar van ik eerſt een goed knecht, eer ik my daar van een Meeſter te zijn beroemen wil, verhoope te worden.

Daarom wil iemant, de Natuire van alle deze geſchaapen zichtbaarlijke Dingen, in haar verborgene kracht recht leeren kennen, moet na zijn klein en teeder vermoogen, de *Schepper* en *Heere* van alles eenvoudig vreezen, ende aan zijn eeuwige Woordt een welbehaagen neemen, zoo zal hy niet alleen al 't geen in de Natuire verborgen is; Maar ook zijn waarachtig Woordt vatten ende begrijpen moogen.

Maar heeft hy aan zijn Heiligheit, en groot vermoogende genaaden Woordt geen gevallen (waar door nochtans zijn ziele een eeuwige behoudeniſſe geniet) zal al zijn doen om niet zijn, ende hy zal na het vermoogen der Natuire, om het zelfde te begrijpen willen, gelijk een blinde in 't duiſter, na het geene hem voorgeſtelt wordt, onzeeker taſten, veel min van zijn couleur te ſpreeken weeten.

Daarom wil ik voor 't laetſte gezegt hebben, dat by aldien wy aller *Planeeten* aart, in een meerder perfectie (als tot noch toe) vlijtig te onderzoeken zochten, wy als dan alle ſoorten van krankheden, daar de dood niet meede vermengt is, zonder moeite (gelijk de Koning *Salomon*, welke van alle Gewaſſen, Dieren, Voogelen en Viſſchen, haar Natuire onderſocht hebbende, verſcheidene Boeken geſchreeven heeft, als *Flavius Joſephus* in 't voorgenoemde Boek, van der Jooden oorlogen ſpreekende, verhaalt) geneezen

 zou-

zouden, in wat Landt, ofte plaatze wy ook mogten zijn. Want de *Almachtige God* heeft na zijn alvermoogende goedheit een jegelijk Landschap met zoodanige *Kruiden* verzien, welke machtig genoeg zijn alle de krankheden daar meede te geneezen, die in de zelfde het menschelijke Geslachte te bejeegenen koomen. Daarom onderzoeke een jegelijk scherpzinnig, leere *God* ende de *Natuire* kennen, het welke zonder ons zelfs kennisse onmoogelijk is; Waar toe nochtans indien wy koomen konnen, zullen van hem een meerder Licht verkrijgen, ende de Natuire in haar verborgen kracht begrijpen moogen; Anders nimmermeer.

Doch op dat gy een jegelijk Gewas (voor zoo veel het voor deze maal heeft moogen zijn) op zijn behoorlijke plaatze zult konnen vinden, heb ik dit Boek in drie deelen te verdeelen goed gevonden: Waar van het Eerste alle Boomen in zich begrijpt. Het Tweede alle Heesteren ofte Struwellen. Ende het Derde alle leege Kruiden, Planten en Bollen in haare rechte volkoomen aart, in de welke gy haar onderzoekende, alzoo van Natuire, ende niet anders te zijn zult bevinden, ook op wat maniere gy de zelfde bewaaren, ende door het geheele jaar te onderhouden niet alleen, maar ook te vermeerderen konnen, volkoomelijk leeren zult.

Heb ook een Register der Capittelen achter ieder Boek gezet, ende een Generaal Register *U Goedgunstige Lezer* te gevalle voor aan daar by doen willen; om alzoo alle ding promptelijk en bequaam te mogen vinden en door te zien. Daarenbooven zijn achter zommige Capittelen andere Capittelen aengeroert, die na de zelfde konnen geleezen worden, vermits zy van een maagschap zijnde, daar na gestelt hadden moeten geweest zijn.

De Tijd ofte Maanden in dit Boek genoemt, wanneer men zaaijen, iets verplanten, ofte de Gewassen binnen, of buiten 's huis brengen zal, zijn na de Oude stijl geset, waarom gy u daar na zult moeten reguleren.

Hebbe my ook voorgenoomen gehadt noch veele meer andere Planten in Plaaten gesneeden, tot noch toe onbekent, hier by te voegen, indien my de Tijd door zijn snelle loop, als andere onverwachte ongelegentheden hier in niet hinderlijk waaren geweest. Vertrouwe niet te min dat deze mijne arbeidt u niet onaangenaam, noch ook van my te vergeefs geschreeven zal zijn; Biddende ondertusschen den *Goedertieren Lezer*, hy wille deze in dank aenneemen. Vaart hier mede wel, en blijft den Almachtigen, goedigen, en alwijzen grooten Heere en God bevoolen, die een jegelijk verstand, wijsheit en kennisse geeft na zijn welbehaagende genaade: Hem zy lof, eere, en dank gezegt in alle eeuwigheit. Amen.

Cla-

Clarissimo & Doctissimo Viro

D. ABRAHAMO MUNTINGIO

Medicinæ Doctori Exp: & Botanices in Academia Groningæ & Omlandiæ Professori Eximio, Collegæ Honorando,

SAMUEL MARESIUS S. & O.

Ex animo gratulor tibi, Vir Clarissime, hujus Operis Exactissimi Editionem. Inde & insigne nostro Athenæo accrescet Ornamentum, & tuo Nomini, ingens gloria. Ita scilicet *fortes creantur fortibus*; ac prout in hoc Belgio nullus extiterat Botanicus ante tuum bonæ memoriæ Parentem, cui ipse Palmam non præripuerit, sic nullus erit post te, qui tibi suos fasces submittere & Herbam porrigere non debeat. Nec enim merè ex aliorum scriptis hîc sapuisti, sed tui ingenij dexteritati & propriæ experientiæ, acceptum ferri debet hoc accuratum Volumen, ex quo constabit posteritati, ad Plantarum Culturam in te uno reperiri, Varrones, Plinios, Dioscoridas, Theophrastos, & cæteros omnes, qui in eo genere olim celebritatis aliquid sunt consequuti. Macte illa tua Virtute & Eruditione, *Vir Clarissime*, & dum Plantas tui Horti excolis tam sedulò, doce nos esse Plantas inversas, quarum flores & fructus honestæ conversationis & bonorum operum ita carpantur in terris, ut earum radices & fibræ, cœlo altissimo profundè inserantur. Vale. Ex meo Musæo XII. Kal: Aprilis MDC LXXI.

ISAACI de SCHEPPER
E L E G I A
IN
Amplissimi, Doctissimi, Cultissimique Viri
D. ABRAHAMI MUNTINGH,
M. D. & Botanices in Academia Groningo-Omlandica Professoris Opus,
De Cura & Cultura Plantarum.

SI Latona Parens, & primæ Consitor uvæ
Numen ab inventis obtinuere suis.
Authorumque phalanx, & dives copia Vatum
Nobile plantandi nomen ab arte ferunt.
Quam, Vir magne, tuis non affusura Camænis
Lucem tam nitidis orbita trita rotis?
Sed quid eat vanos peregre sibi quærere fumos,
Area cui laudum panditur ampla domi.
Currat, & herbarum vastos struat alter acervos,
Et compilatum, qua patet orbis, eat.
Illa, tuæ cunæ, Grunici Violaria Pindi
Sufficient votis plenius omne tuis.
Adde, quod, extremos quisquis ruit erro per axes,
Res tralatitiâ cognitione notet.
Quisquis at â teneris vitam transegit in hortis,
Æquævumque videt consenuisse nemus.

Cer-

Certior it, multo dum cognita prodit ab uſu,
Et firmare poteſt experiendo fidem.
Hoc facis, æternis mandans tua ſacra papyris,
Quæque dedere dies longa laborque, docens.
Vidit ut aureolas MUNTINGÎ Flora tabellas,
Riſit, & his Socias fertur adorta modis.
Quem, precor, huic, hortos poſtquam celebratis, alumno
Arte mihi dabitis divitijsve parem?
Illum Pæſta beant, illi Panchäia gazas
Laxat, Arabsque ſuas portat & Indus opes.
Quæque vel Heſperides coluere vireta, vel Atlas,
Quæve tui pratis, Cypria, nata proci;
Illius ad nitidos quisquam ſi conferat hortos,
Submittent teneras omnia prona comas.
Hos habet hic ortus, nunc, qua reptavit arena,
Herbarum fasces alter Apollo rotat.
Plantarumque fidem tradit, legesque colendi,
Quaque ſit arte ſeges, quoque ſerenda toro.
Quid faciat lætos frutices, quæ cura ſaginet
Germina, quæ tenerum peſtis adurat olus.
Ad ſummam, quæcunque ſupellex cultior hortum
Inſtruat, hic terſâ gaudet araſſe manu.
Quare, quem teneræ paſcit Violæve, Roſæve
Aura, vel innocuæ pellicit artis amor;
In quam Scipiadas, &, nomina magna, Catones
Fama triumphales erudiiſſe manus.
Huc ades, hic calathis verſat tibi Lilia plenis,
Promit & ê docto munera mille penu.

Clarissimo, Excellentissimoque Viro

D. ABRAHAMO MUNTINGH

M. D. & Botanices Professori,

Sæculi sui & Patriæ nostræ genuino Varroni,

quin imo

Romano majori,

Horti-culturam scriptis illustranti.

EFfluxisse tuos puro sine lumine Soles
  Ascra vides! omnis, nox fuit, acta dies,
Spectasti exiguam per nubila plurima lucem,
  Astra nec in tenebras spargere Graia jubar.
Seclorum pulsâ radiat caligine Phoebus,
  Spargit Hyperboreo clarior axe faces:
Non Oriens nostro dedit incunabula Phœbo,
  Grunica cunarum gloria terra fuit:
Luce serenanti loca prisca, recentia Vatum,
  Igne velut laudum fervidiore calet.
MUNTINGI quando mens exspatiatur in hortum,
  Avolat ipsa foras, & peregrina domi est.
Fit levis, & levior volucrum pernicibus alis
  Complexum terræ fulminis instar obit.
Lustrat in Europâ campos obtutibus Afros,
  Africa ceu patrium visa placere solum.
Herbida detegitur tellus detecta Columbo,
  Non illi, ast nobis India promit opes.
Apparens viridi Gangetica terra paratu
  In Frisiis Asiæ Florea regna stupet.
Hortensi totus sese explicat orbis in orbo,
  Cuncta micant uno climata fulta toro.

Ad-

Advena cerne oculis ſpectator quicquid ubique eſt !
Quicquid Eos, Boreas, Africus, Auſter alunt.
Et natura ſolo dignoſcitur omnis in uno,
Divitias hortus totius unus habet.
Diſtantes coëunt ſtirpis diſcrimine fructus,
Graminaque oppoſitis diſſociata polis;
Nusquam ſuccreſcunt tales in præmia lauri,
Palmaque Olympiacis comptior ulla rotis,
Nusquam ulmi & myrti, nusquam cum vite racemi
Thyrſigero in feſtis tam placuere Deo.
Indica odoriferis interſita balſama plantis
Effluvijs nusquam nobiliora tument,
Radices, bulbi, caules, caliceſque, ſtriæque,
Artis inexhauſtæ munere cuncta vigent:
Flora redintegrat ſemper ſpectacula pompæ,
Præcipites donis non ſinit ire dies.
Illius ornatus nunquam diſcriminat annum,
Bruma vigens Ver eſt, canaque floret Hyems.
Ornentur florum calathis, folijsque penates!
Hyblæis rubeant atria ſparſa roſis!
Fercula menſarum lethi fomenta, calixque,
Et victus ratio dant alimenta neci,
Omnibus exoritur medicina ſalubrior ægris,
Afflictisque ſalus ſuccus & herba patent.
Unius é chartis Medicæ ſecreta Minervæ
Aſpexere diem, quæ latuere prius.
Integra Romanæ legitur ſapientia famæ,
Et tota hic Graiæ bibliotheca ſcholæ.
Dextera ſi vitam Theophraſto fata novarent,
Hoc mallet calamo ſcribere, & ore loqui.
Romanusque Cato tali ſapuiſſet alumno,
Damnaſſet culti ruris amator opus.
Hunc clarum ut ſtudij columen Columella ſalutat,
Geſtit apud Parcas fundere mella colo.

Pin-

Pinguibus ipſe Macer redimitus vivit in oris,
Se lateri ſocians, Hoc cupit ire minor.
Grandiloqui eruitur ſcriptis mens alta Maronis,
Agnoſcitque intus Pallada Palladius:
Ingenij vincit metas induſtria ſollers
Sive tuas Varro, ſive Colere tuas.
Æternâ cedro dignas & marmore chartas
Authorum horticolis tanta caterva ſonat.
Exhauſere labor vires, ſudorque diurnus
Et multa ad Phœbes nox vigilata faces.
Non caret eventu vigil experientia, finem
Quem ſtatuit, rarò non habet illa ſuum.
Succeſſusque novos partis ſucceſſibus addit,
Queîs monſtrat vulgi ſe ſuperare fidem
Non cathedra illuſtrat talem, magis ille cathedram,
Exornat Spartam, non data Sparta Virum.
Filius eſt magni rediviva Parentis imago,
Cui plaga nulla dedit, neve datura parem.
Hinc Muntingiadum decus experientia victrix,
Quam celebrat naſcens occiduusque dies.
In Nato ſupereſt, & adhuc à funere vivit,
Mortuus haud mortis victima laude jacet.
Hoc Groninga novo Te major Apolline gaude!
Ille Tibi, qualem ſpes tua poſcet, erit.
Siccine Muntingi calamum mentemque diſertus
Inclyta per Veterum tot monumenta rapis?
Numina Pierides Phœbusque domeſtica, ſemper
Per Te, tot priſcis culta, colentur avis.
Quis ſis nunc monſtras: aſſurge in vota Parentum!
Majorum titulis trita, terenda via eſt:
Hos quoque Victor ova: vinci lætantur, & una eſt
Vincere victores laude, corona domûs.

J. Aloysius Buchorst.

Op

Op den

NOIT VOLPREESEN HOF

Van de

Heer ABRAHAM MUNTING.

FRis op TAAL-LEYE, ley mijn rijm-taal, door de
paaden,
Die, in den ugtendkriek en d'aavond-lugt, betra-
den
Mijn voetten, in het HOF van MUNTING, daer ik vond,
Al wat het gloeijend Ooſt, en wat het laauwe Weſten
Aan eenig keurig oog of mondlijn gaf ten beſten,
Of wat het barre Noord of zoele Zuyden zond:

Terwijl de Nagtegaal hem, in 't geboomt, laat hooren,
En, als een Orfeus, ſtreelt, met vreugden-zang, onze ooren,
Daer 'k ben gezeeten in het luſten- hof-priëel;
En ſchouw vaſt aan, met oog en zin, de wonderheeden
En Heemelpronkjes, die natuyr, alhier, beſteede
Aan Flora in eygendoom, voor altijd, in 't geheel.

Zoo ik 't gezigt laat gaan op allen ſlag van *Boomen*
Op *Heeſter*, op *Struwel*, of *laager Kruyd*, volkoomen
Voel ik, in all's, mijn luſts verluſtinge voldaan.
Maar wend' ik 't, daar de Bloemgoodeſſe zelf koomt ſpreijen
Heur zinn'lijkſte tapeet, met d'allerzoetſte reijen
Vol bly-gekleurd çieraad van *Bloeme*, in overdáàn,

Doorweeven, 'k kan mijn zelf, in geenen wijz', verzaaden.
En wie zoud 't koonen doen? die all' die zoort van blaaden,
Veranderlijk in kleur en geur, maar eens kan zien,
Die in het eerbaar rood, of zaffraan geele zitte,
Of 't zeedig ſmalt', of groen' of paarz' of in de witte,
Die z' elk alleen, of ook wel zaamentlijk aan-bièn.

* * * * *

De

De vroege Iris praalt, hier, met tallooze verwen;
Fioolen, rijk van reuk, geen goud noch purper derven;
De blanke Leelijen, van achter d' Amarant,
Vertoone heur' wittigheid; de loof-ſmal Roosmareynen
Heur' eeuwig groen, de Krook zijn geel, de Marjoleynen,
De Anjers, ellik heeft bezond'ren ſwier en ſtand.

Gins vindme, uyt 't laauwe bloed van Ajax, bol en bloemen;
Die meede op Hiacint zijn naam en waapen roemen,
Doen dart'ler, als de Kars op Amarillis mond,
En rooder, als de Roos op Leonoraas kaaken,
En glóènder, als de brand van 't Tiryſche ſcharlaaken,
Bruneerde, in minzaam bruyn, de Tenareeſche grond.

Daar vindme, uit traanen van Narcis, wat heerlijks bloeijen;
En anders yets, uyt 't [a] bloed van Adon, opwaart, groeijen,
En 't geene, uyt de [b] traan van Helene, quam voort.
En 't geene, dat de [a] traan van Eriçyn quam brengen,
Als zy de leevens draad van Adon niet kon lengen,
Hier zietme [c] 't maagdelyn van Krokus noyt verhoort.

Gins praalt de [d] Kooningin der Hooven, die te danken
Heur roodheyd heeft aan 't bloed en Venus jammer-klanken:
Hier, als een daag'raad, vlamt de [e] bloem van Barbaryn.
Daar ſmaaktme Kriekjes, bruyn als bruyne Moortjes oogen,

En

(a) *Dat de Roos uyt het bloed van Adonis zy geſprooten, en de Mankop, uyt de traanen van Venus, getuygt Theokritus, of zoo and're meenen Bion van Smyrna, in het Grafſchrift van Adonis, daar in men vindt:* Cypriotte ſtortte zoo veel traanen, als den jongeling bloed, 't welk alle de moeder aerde in bloemen vervormt heeft: 't bloed wordt een Roos, en de traanen Mankop. *Of, als andere 't overzetten,* een blinkende Anemone. *Doch ziet Ovidius in 't* XI *boek zijner verſcheppingen.*

(b) *De traanen van Helena brachten 't Helenium, den Alant, voort. 't Beſte vindtme op Helene, Eyland in de Ægeiſche zee, daar Helena, na 't uytroeijen van Troijen, aan lande; ziet Pauſanias in zijn eerſte boek. Men waant het yets tot de ſchoonheyd by brengt.*

(c) *De maagd Smilax, door de te groote liefde tot den jongeling Krokus, veranderde in een Plant, die 'r gebruyk van alle Heyligdoomen en Kranſſen geweert wierde, weegens haare droefaardigheid. Crocus vervormde meede in een bloem, die zijnen naam voert.*

(d) *De Roos wordt Koningin der Bloemen, by Achilles Tatius genoemt in die Verſſen, die Sappho toegeëygent worden: dat deeze, te voore wit, uyt Venus bloed zy rood geworden, geeft een oud Schrijver te kennen, daar by zeit:* Dat, doen Adoon ſneuvelde, Venus barrevoets ten boſchwaart trad, en, aldaar, geſtooken van een doorn, bloed liet. Dat de Roos, te vooren wit, daar van rood, en vervolgens behaaglijker zy geworden.

(e) *Anders genoemt Trachelium Americanum, en Flos Cardinalis, weegens die zeer heerlijke kleur, daar de Kardinalen meede pronken. Wordt Flos Barbarinus genoemt, na den Kardinaal Barbarini, neef van Urbanus* VIII, *te wiens tijden zy eerſt binnen Roomen bekent is geworden.*

En Abrikok en Pruym, op fris geboomt gezoogen,
En Quee- en Zuyker-peer en wat'er zoets kan zijn.

Hier, kronk'lend, met'er rank, de lattjes vast bevatten
Die Stokken, die der weer'lt voortteele Iäcchus schatten;
Daar staat de Haazelaar en purper-roode Kars.
Gins dartelt d' Okkernoot met zijn' reuk-rijke blaaden;
Daar is d' Amandelboom met vrugten overlaaden;
Hier groeyt de Malkoton weêr by de ruyge Pers.

Slaa 'k ellewaart mijn oog, ik zie [f] Myrsine groenen,
En 't [g] Nimflijn, dat doen haar de Tuyn-God wilde zoenen
In boom, van eygen naam, vervormde; als ook die [h] Maagd,
Van Febus vaak belaagt, en van hem na geloopen,
Doch van hem niet gevâân, maar uyt zijn hand ontsloopen;
Dies de gedagtenis daar af hy noch beklaagt.

Maar merk ik innerlijk de bloem van [i] *Kristus* lijdden,
Een heyl'ge schrik doet my, wat dat ik zag, ter zijdden
Afstellen; zie ik ook de Perueesche bloem
Van wonder, dag op dag, heur kleur op kleur, verstelle,
Lijk een Kameleon, ik, binnen my, voel swelle
Die zelfde harts-togt tot die 'r beyder bloemen roem.

't Ægiptisch Aron, plant van zonderling vermoogen,
Schaft een waarande, vol verwondringe, aan mijn' oogen
Wanneer van 's mergens af tot aan den achter-noen,
De waat'ren, sprink-wijs, uyt het spits der blaad're spuytte
Of drop-wijs, needer-waarts, afvalle op de kluytte;
Zoo dat zich zelf bevogt, als had 't niet áàrs van doen.

 'k Zwijg

(f) *Den Myrtenboom heyligen de Grieken aan Minerva, met verçieringe deezes verdigtzels; dat Myrsine een Atheensch juffertje was, uytmuntende in schoonheyd en sterkte, zeer bemint van Pallas; dat deeze zy omgebragt door nydigheyd en spyt, van een jongeling, die zy in 't worstelperk ende de loopbaan overwonnen hadde.*

(g) *Deeze was Lotos, die, zoo Servius aanteekent op het eerste boek der Landbouwerye van Virgilius, verandert is door de ontferminge der Gooden, in een boom, die haar eygen naam draagt, doen Priapus, in 'er minne brandende, haar om haar te onteeren, vervolgde. Ziet ook Ovidius in zijn negende boek der verscheppingen.*

(h) *Dafne, die in een Laurier veranderde. 't Verdigtzel is wel bekent, daarom gaan 't, ongeraakt, voor by.*

(i) *Flos Passionalis Christi: Granadilla. Mexikaansche Wind-rooze: Sandulaca rosea, en Clematidis trifolia flore roseo clavato Bauhini. Van de Indiaanen Maracot genaamt, en van de Neederlanders Rang-appel.*

'K swijg van beyd' d' Aloës, twee plantten, zonder gaadde;
Oranjen en Citroen en boomen van Granaade,
En Riet, dat herwaart zond 't Amerikaansche land,
Drie dubbel-kleurig Riet, een lust-spel der Natuyre,
Ook 't (k) Veelvoet, dat, tot ons, Virginia quam stuyre,
't Welk sterft, zoo draa 't geraakt wordt, van een's menschen hand.

Doorlugte tuyn, bedaauwt met goddelijken zeegen;
Koets vol vermaak, daar staag op druypt een gulden reegen,
Een troon, uyt louter glans van heerlijkheyd, gebouwt,
Pronk-paarl van Nederland, die, door uw volle luyster,
En bloessem uwer schoont, zet, wat 'er is, in duyster,
Gy zijt een kasse van verwond'ring vol gestouwt.

Twee paarlen, booven gáà, bemerk ik aan uw' ooren,
De een uyt Pragt en d'áàr uyt Schoonigheyd gebooren;
Beyd' zijn zy eygen aan uw opper-lust-priëel;
Hoe zal, of kan ik dan, naar waardigheyd, vermelden,
Dat rijke Voorhof van de Elizeesche velden
En aller lustigheyds door dierbaarste juweel?

Mijn onmagt is te groot, yets daar van aan te haalen,
Met mond of pen. 'k Bekent. Dies blijf, hier, binnen paalen,
En draagt aan 't zoet vernuft van mijnen BUCKHORST op;
Die zijn hoog-eed'le schagt doopt in de zuyv're bronnen
Uyt Nektar en Ambroos, in 't zoetste, zaam-geronnen,
En steygert 'er, ter vlugt met op den eeren-top.

SIMON ABBES GABBEMA
Hist. Fr.

(k) *Polypodium Virginianum, dat buyten 't gezelschap der menschen best wil aarden: want, zoo gy een blad daar af met de hand aanraakt, 't verwelkt en 't versterft binnen vier en twintig uyren.*

Ad

Ad Lectorem.

ARboreos quicunque cupis bene noſcere cultus,
Advola : Et hæc animo dogmata fige tuo;
Quæ Tibi curatè ponit MUNTINGIUS Heros;
Et lege, inacceſſas quas Tibi promit opes.
Gallia ſi forſan dicat, ſe poſſe triumphum
Ducere, in hoc Operis cardine victa foret.
Dives odorato, felixque Hiſpania fructu,
Scilicet hâc Eadem victa fovetur humo.
Itala terra ſilet; palmamque Holſatia ſponte
Donat, & ambiguâ claudicat Afer humo.
Aſia quod jactat, Nihil eſt : quod America jactat,
Aut Nihil, aut Nihili futilis umbra foret.
Heſperij roſea Solis quod creſcit in aulâ,
Quicquid in Auroræ naſcitur axe, docet.
Hæc ea ſi noſcas, atque ordine cuncta rependas,
Crede age, Varronis Filius alter eris.
Herbarum quicunque cupis dignoſcere vires,
Advola, & hanc Methodum, candide Lector ama.
Quicquid habent Arabes, quicquid fragravit in hortis
Cecropijs, quicquid meta Orientis habet,
Hoc alimentantur fundo : ſi ſingula noſcas :
Judice Me, Mundo Judice, Macer eris.
Si *Florum* curam, ſi *bulbos* ſcire labores,
Hic Tibi Pæſtanus unicus Hortus erit.
Ergo age, dum ſudant ter culta repagula præli,
Hunc calami foetum parturientis ama :
Arbore dum variâ, dum *flore* & *frutice* & *herbâ*
Se probat, & triplici fronte probatus ovat.

Properanter

W. GUTBERLETH. J. C.

Sur la veritable

CULTURE des PLANTES.

Ecrite par Monsieur

ABRAHAM MUNTING,

Docteur en Medecine,

Et Professeur Herboriste en l'Accademie de la Ville de Groningue, & d'Ommelande.

ELEGIE.

QUand le Dieu tout puissant eut construit ce grand Monde
Il plaça les Poissons dans l'Empire de l'Onde,
Il plaça les Oiseaux dans le vague des Airs,
Puis enfin le Bestail au milieu des Desers.
Apres, Il créa l'Homme à sa Sainte Semblance,
Et luy donna sur eux une entiere Puissance;
Mais pour le couronner de ses plus grans Bienfaits,
Et pour le prevenir dans ses futurs Souhaits,
Dabord il le plaça dans un Lieu delectable,
Di-je dans un Jardin de Structure admirable,
Où les Fleurs & les Fruits ètaloient à ses Sens,
Ce qu'il pouvoit tirer des charmes innocens:
Ouy son plus grand Plaisir ètoit en leur Culture,
Et de voir les Secrets de la docte Nature,
Pour, apres en avoir sondé la profondeur,
En rendre la Loüange à Dieu son Créateur:
Depuis ses Descendans en ont usé de même,
Treuvant que ce plaisir alloit jusqu'à l'extrême;

Ou

Outre qu'ils y treuvoient avec l'Utilité
Le moyen de chasser la morne Oisiveté.
Aussi le bon Nöé, le fameux Patriarche,
Planta le Sep de Vigne ètant sorti de l'Arche,
Et ce fut le metier de ses Fils jusqu'au jour
Que Nembrot fit bâtir son orgueilleuse Tour.
Or si l'on veut passer des Cayers de la Bible
A l'Histoire profane, il n'est que trop visible,
Que mille Senateurs & Patrices Romains
Ont cultivé la Terre avec leurs propres mains.
Cyrus, ce Roy Persan, la Valeur de son Age,
Se récreoit souvent à l'Art du Jardinage,
Et Diocletian quitta de son bon gré
Ce qu'un Trône pompeus a de plus haut degré,
Pour aller contempler les Couleurs èclatantes,
Et toutes les Beautés qui se treuvent aus Plantes.
On voit que plusieurs Grecs & Romains de renom,
Pour se rendre immortels leur ont donné leur Nom,
Tesmoins le Teucrium, l'Armoise, l'Eupatoire,
Et cent Simples connus dans le Champ de l'Histoire.
Aussi remarque t'on que plusieurs grans Esprits
Ont honoré cet Art de leurs doctes Escris,
On en peut mettre cinq dans une Periode,
Hieron, Mago, Caton, Orpheüs, Hesiode,
Tous Auteurs qu'aujourd'huy la Reputation
Asseure qu'on leur a de l'Obligation.
En effet, c'est par eux, & par l'Experience,
Qu'on voit de beaux Esprits dedans cette Sçience,
Groningue en possede un, qui par ces deus moyens,
Suit, mais surpasse encor ces cinq doctes Payens;
Le Professeur MUNTING, *expert Naturaliste*
De la Vegetative est ce grand Herboriste,
Dont l'excellent Traité va montrer aujourd'huy
Ce que la Terre & l'Art n'ont rien fait que chés luy;

Par

Par exemple, on y voit qu'un Pepin mis en Terre,
Dans une Pepiniere, ou bien dans un Parterre,
Produit un Arbrisseau qui sans qu'il soit enté
Peut raporter des Fruis de parfaite bonté,
Et cela seulement en coupant la Racine,
Qui croit droite au dessous où le Tronc se termine,
Et couvrant la coupûre avec un peu de poix
De crainte que le Suc ne s'ecoûle du bois.
Il est presque rempli de telles Découvertes,
Qui sont aux Amateurs èlegamment offertes,
Et qui meriteroient un beau Nombre de Vers
Coulans, ingenieus, èloquens, & disers;
Mais comme leur Auteur les a tres bien decrites,
Et que ce ne seroit que faire des redites,
Il est plus à propos d'examiner soudain
Plusieurs des Raretez qui parent son Jardin,
Et qui requiereroient une pareille Plume
Que celle qui fait voir ses Trais dans ce Volume;
On pourroit bien dabord faire icy mention
De la gentille Fleur qu'on nomme Passion,
On pourroit bien citer la plante Scabieuse,
Et l'Arbre de Girofle, & la Pomme èpineuse;
Mais comme ce seroit, au lieu d'ètre Orateur
Par ún nombre innombrable ennuyer un Lecteur
On peut dire plûtôt que ce que l'Amerique,
Et que ce que l'Europe, & l'Asie, & l'Afrique,
Ont de plus precieux & de plus ètonnant
S'y laisse manier & voir à tout Venant;
Si bien que ce Jardin, que tout le Monde admire,
Est le Lieu que MUNTING *s'en vient de nous decrire,*
l'Oeil de son Corps le voit, & par son bel Escrit
Un châcun le peut voir par celuy de l'Esprit.
Or ne pouvant treuver de Plante en la Nature
Qu'il n'en donne aujourd d'huy la corecte Culture,

On

On n'en treuvera point dans la ſuite des Temps,
Dans l'Hiver, dans l'Eté, dans l'Automne, au Printemps,
Qui ne vienne chez luy ſe lever à ſa Veüe,
Avec le vif email dont le Ciel l'a pourveüe,
Pour montrer le Profit, en faiſant ſon devoir,
Que cet ample Traité luy fera recevoir.
Si donc à l'avenir on peut voir que les Plantes
Sont à ce docte Auteur ſi bien reconnoiſſantes,
On peut bien aſſeurer en finiſſant cecy,
Que tous les Curieux le luy ſeront auſſi.

Par MICHEL NOÉ,
Lecteur de l'Egliſe Françoiſe de Leuwarde.

KLINKDICHT.

WAar Neerſtigheit en Kunſt met magt te zaamen ſpannen,
Begunſtigt van Natuir, en God zijn Zeegen ſchenkt
Daar Boom- of Bloem-gewas een ieders oogen wenkt,
Wordt meenig uir de Zorg uit 's Menſchen hert gebannen;
Die dikwils nedervelt de hard geherte Mannen,
Niet zelden ook te zeer haar Ziel en Zinnen krenkt,
En in een diepen droom van dweeperijen brengt,
Ja derf de Prinçen zelfs in haar Paleis aanrannen.
't Is MUNTING die aldus de groene Planten queekt,
En, in dit deftig boek, met vollen monde ſpreekt
Zoo als hy werkt en wieſt, in 't ſchoonſte Hof der Hoven;
Doch wie aan dit Bericht het recht geloof ontbreekt,
Ook wat, tot 's Lichaams nut, noch in zijn Kruiden ſteekt,
Die vindt zulks by hem Zelfs, en ſtof om God te looven.

H. R.

* * * * * *

RE-

REGISTER.

Aller Neederlandsche Naamen der Planten; zoo als de zelve in dit geheele Boek gevonden worden.

AAlbesiën groote roode, fol. 148
kleine roode, eod.
witte, eod.
met een veelvoudige Vrucht, eod.
met een lijfverfde Vrucht, eod.
met een swarte Vrucht, eod.
uit Engeland met een kleine roode Vrucht. eod.
Abeelboom. fol. 47
Abrahamsboom. fol. 124
Abrikoosboom, fol. 45
met een blaauwe Vrucht, eod.
groote Vrucht, eod.
kleine Vrucht, eod.
met een bleekroode Vrucht. eod.
Abutilon van Avicenna, fol. 245
Acacia, fol. 32
Africaansche, eod. & seq.
groote, eod.
uit America, eod.
uit Arabien, eod.
uit Egypten, eod.
met drie Bladeren, eod.
Acanthus steekende, fol. 221
Tamme, eod.
Wilde. eod.
Acer groote, fol. 36
kleine, eod.
met gezaagde Bladeren. eod.
Acorus. fol. 324
Adders Tonge. fol. 547
Adderskruid, fol. 603
groot met breede Bladeren, eod.
klein met smalle Bladeren, eod.
met een roode bloem. eod.
Aerd-Angel. fol. 546
Aerdbesie, fol. 650
met een ruige Vrucht, eod.
met een dubbelde Bloem &c. eod.
Aerd Eekels. fol. 269
Aerdnoten, fol. 314
gemeine, fol. 315
met Bladeren van Peterselie. eod.
Affodille geele, fol. 287
groote met een witte Bloem, eod.
groote met een purpere Bloem, eod.
kleine Portugaalsche, eod.
alderkleinste, eod.
met een ronde Bol, eod.
met een geele Leliebloem, eod.
roode Leliebloem. eod.
Africaansche Bloem, fol. 418
groote dubbelde, eod.
kleine, eod.
Ende veel meer andere. eod.
Ageratum, fol. 230
met een geele Bloem, eod.
witte Bloem, eod.
met Bladeren van Ferula. eod.
Agrimonie Gemeine, fol. 230
welriekende. fol. 231
Ajuin, fol. 236
Zee Ajuin roode, fol. 239
Zee Ajuin witte. eod.
Akeleijen, fol. 270
met een bonte Bloem, eod.
verkeerde Bloem, eod.
met een Bloem als een Sterre, eod.
Ende meer andere, eod.
Akkernote. fol. 269
Alantwortel. fol. 405
Alaternusboom, fol. 160
met lankwerpige Bladeren, eod.
ronde Bladeren, eod.
met een rond Blad en witte kanten, eod.

met

met ronde en wit gemarmerde Bladeren. eod.
Alcanne, fol. 165
met breede Bladeren, eod.
groote met ſmalle Bladeren, fol. 166
kleine ſmalgebladerde. eod.
Aloë, fol. 241
Americaanſche met een ſcherpe punt, eod. & ſeq:
kleinder uit America met purpere en geen-doornige Bladeren, eod.
Spaanſche. eod.
Alp-rooſen. fol. 128
Alſſen, fol. 217
Boom Alſſen, eod.
Roomſche, eod.
zonder reuk, eod.
Ende meer andere. eod.
Althæaboom. fol. 145
Altijdduirende Bloem. fol. 437
Alyſſum, fol. 248
Slangenkruid gelijkende, eod.
kleine, eod.
van Dioscorides, eod.
van Galenus. eod.
Amandelboom, fol. 22
met een zoete Vrucht, eod.
bittere Vrucht, eod.
met een weeke Schel, eod.
kleine of leege. eod.
Ambroſia. fol. 255
Ammi Gemein, fol. 250
klein, eod.
uit Portugaal. eod.
Andoorn ſwarte, fol. 522
witte, eod.
ruikende. fol. 622
Anemone, fol. 253
met breede Bladeren, eod.
ſmalle Bladeren &c. eod.
Angelica, fol. 256
Americaanſche met Beijen, eod.
met ſmalle Bladeren, eod.
tamme, &c. eod.
Angelieren, fol. 276
groote tamme. eod.
Kleine Bergangelieren, fol. eod. en 439
met een witte Bloem,, fol. 279
met een roode Bloem eod.
Ende meer andere, eod.
aan de Zee groeijende. fol. 439
Anthyllis, fol. 258
met Linſe Bladeren, eod.
Spaanſche, eod.
Indiaanſche, ende meer andere. eod.
Anijs. fol. 257
Anijskruid uit America. fol. 470
Apehooft. fol. 259
Aphace. eod.
Apocynum, fol. 268
kruipende met lange Bladeren, eod.
uit America, eod.
Syriën, eod.
Virginien. eod.
Appelboom, fol. 1
zonder Bloeizel. fol. 2
Appel der Liefde, fol. 518
groote geele, eod.
groote roode, &c. eod.
Aranieboom. fol. 6
Arbutusboom, fol. 87
leege uit Virginien. eod.
Aria van Theophraſtus, fol. 55
Ariſarum, fol. 272
met breede Bladeren, eod.
ſmalle Bladeren, eod.
met Bladeren van Speerwortel. eod.
Ariſtolochie, fol. 280
oprechte lange, eod.
ronde, eod.
van Mexico, eod.
altijd groenblijvende, eod.
Ende meer andere. eod.
Articiokke, fol. 363
groote gemeine, eod.
kleine gemeine, eod.
Engelſche, eod.
onder d' Aerde. fol. 444

Aschekruid. fol. 364
Aschenkruid. fol. 463
Asperſie, fol. 471
tamme, eod.
wilde. eod.
Aſtragalus, met een driehoekige Zaadpeule. fol. 289
Averuit. fol. 215
Averone, eod.
Manneken, eod.
Wijfken, eod.
uit Candiën, eod.
uit Portugaal, &c. eod.
Azedarach van Avicenna. fol. 97

B.

Baakelaar. fol. 111
Baccharis, fol. 297
van Dioscorides, eod.
van Mompeliers. eod.
Balſaam Appel, fol. 297
Manneken, eod.
Wijfken. eod.
Ballotte. fol. 522
Baſilicom, fol. 366
aldergrootſte, eod.
purpere, eod.
groote, eod.
kleine, ende veel meer andere. eod.
Bataten, fol. 445
geele, eod.
roode, &c. eod.
Beekbunge, fol. 251
groote, eod.
kleine. eod.
Been, witte, fol. 301
met ruige Bladeren, eod.
oprechte van Dioscorides. eod.
Beerlook. fol. 234
Beerenklaauw, fol. 221
Duitſche, eod.
ſteekende, eod.
tamme, eod.
wilde. eod.
Beeren Oor, fol. 292
met bonte Bloemen, fol. 293
met Bloem uit Bloem, fol. 294
met een Blad en Bloem van Bernagie, eod.
Ende veel meer andere. eod.
Beerwortel, fol. 527
by de Berg Athamas groeijende, eod.
Baſtaart. eod.
Beete, fol. 301
roode, eod.
met breede Steelen en roode Aaderen, eod.
en geele Aaderen, eod.
met een ſteekend Zaad uit Candiën, eod.
Ende meer andere. eod.
Beetewortel, fol. 394
bleek roode, eod.
bloedroode. eod.
Beidelſar. fol. 268
Berberisboom, fol. 142
zonder ſteenen. eod.
Berglook, fol. 237
Manneken met breede Bladeren, eod.
Wijfken met ſmalle Bladeren. eod.
Bergmunte, fol. 323
gemeine, eod.
met een groote Bloem, eod.
zonder reuk, &c. eod.
Bergrooſen. fol. 128
Berkenboom gemeine, fol. 95
leege, fol. 96
Bernagie. fol. 308
Bertram, fol. 583
wilde. fol. 582
Beſekens over Zee. fol. 148
Betonie, fol. 302
met een purpere Bloem, eod.
witte Bloem. eod.
Bevernelle. fol. 569
Beukenboom. fol. 63
Beurenaart. fol. 569
Bieſlook fol. 237
Bilſenkruid, fol. 456
wit

wit van Candiën, eod.
met een roode Bloem, eod.
breedbladig uit Portugaal; eod.
Ende meer andere.
Bindhout. fol. 50
Bindwilge. fol. 51
Bingelkruid, fol. 525
Manneken, eod.
Wijfken, eod.
van 't Gebergte, eod.
wilde. eod.
Bijlkenskruid, fol. 605
groot, eod.
klein, eod.
met Blaaskens. eod.
Byvoet gemeine, fol. 271
met smalle Bladeren, eod.
bonte Bladeren, eod.
uit America met breede Bladeren. eod.
Bloem van Constantinopolen, fol. 509
dubbelde Menyroode, eod.
enkelde Menyroode, eod.
witte, eod.
bonte. eod.
Bloem des Lijdens, fol. 421
geele met Bladeren van Klim, eod.
Driegebladerde, eod.
Vijfgebladerde, eod.
met een Bloem als een Kloksken. eod.
Boekweite. fol. 410
Boelkenskruid, fol. 231
gemeine Manneken, eod.
Ende veel meer andere.
Booghout, fol. 32 en 36.
groot, fol. 36
klein, eod.
met gezaagde Bladeren. eod.
Boksbaard, fol. 640
met een geele Bloem, eod.
purpere Bloem, eod.
roode Bloem. eod.
Boksdoorn, fol. 639
uit Candiën met ruige Bladeren. eod.
Bok Orege, fol. 515
met breede Bladeren van Candiën, eod.
Spaansche met smalle Bladeren. eod.
Boomachtig Drieblad. fol. 132
Boomachtig Epimedium uit Virginien; fol. 192
Boomachtig Jupitersbaard der Ouden. fol. 167
den Nieuwe Kruidbeschrijveren, eod.
met een gedaante van Dorycnium, eod.
Boomachtig Peper met Vruchten als Kersen. fol. 335
Boomachtig Stratiotes. fol. 155
Boombasijn. fol. 90
Boom der kuisheit met een witte Bloem. fol. 124.
uit den purperen blaauwe Bloem, eod.
Boom des leevens. fol. 38
Boom Malue. fol. 145
met een purpere Bloem, eod.
lijfverfde Bloem, eod.
roode Bloem, eod.
witte Bloem, eod.
met een rood- en wit-bonte Bloem, eod.
van China, fol. 147
van Provence. fol. 146
Boomsurkel. fol. 142
Boomwolle. fol. 90
Boomwolle Kruid. fol. 438
Boonen, fol. 364
groote tamme &c. fol. 361
groote Griekfche &c. eod.
Turkfche &c. fol. 565
Boontjes. fol. 111
Borage, fol. 308
met een blaauwe Bloem, eod.
witte Bloem, eod.
groote en kleine altijd groen blijvende, eod.
kleine kruipende met Warten en een bonte Bloem. eod.
Boschboom. fol. 117

gemeine groove en klein, fol. 117
groote, middelbaare, en kleine met geele als goudene randen, eod.
kleine met goud gestreepte Bladeren, eod.
kleine met Bladeren van Myrtus. eod.
Boterbloem, fol. 606
uit Asiën, eod.
Italiën, fol. 608
Portugaal, eod.
met knobbelige Wortelen, eod.
Ende veele meer andere. eod.
Bourgons Hoy. fol. 424
Braambesiën. fol. 196
Brandkruid. fol. 201
Brasilië Peper, fol. 335
met een ronde Vrucht &c. eod.
Brem gemeine, fol. 134
Fransche met een geäarde Bloem, eod.
Spaansche &c, eod.
kleine, eod.
kleine met Doornen en een geäarde Bloem, eod.
Ende meer andere. eod.
Brommelbesiën, fol. 196
swarte, eod.
blaauwe, eod.
groote riekende zonder Doornen. eod.
Bruinette, fol. 322
met een roode Bloem, eod.
geelachtige Bloem. eod.
Bruinelle, fol. 317
met een purpere Bloem, eod.
witte Bloem. eod.
Bryonie witte, fol. 315
swarte, eod.
uit Candiën met twee Besiën, eod.
met gevlekte Bladeren. eod.
Buiskool. fol. 311

C.

Calafur. fol. 106
Calamus. fol. 324
Cameline. fol. 534
Camille, fol. 321
Roomsche, eod.
Spaansche, eod.
wilde &c. eod.
Canarizaad. fol. 566
Caprifolie, fol. 193
met doorgeboorde Bladeren &c. eod.
Cardamom groote uit Indiën, fol. 203
kleine Indiaansche, eod.
groot Boomachtig uit Africa, eod.
klein Boomachtig uit Africa. eod.
Cardinaals Bloem. fol. 420
Cariophyllate, fol. 341
gemeine, eod.
op 't Gebergte groeijende. eod.
Carline gemeine, fol. 337
kleine met een purpere Bloem, eod.
groote Bloem, eod.
wilde. eod.
Carote. fol. 394
Carwi. fol. 341
Cassieboom uyt Brasilien. fol. 79
Castanieboom. fol. 26
Caulacis, fol. 344
met een steekend Zaad, eod.
met een witte Kroone, eod.
uit Portugaal &c. eod.
Cederboom uit Liciën, fol. 38
leege met Vruchten van Cypres. fol. 42
Celastrusboom, fol. 162
met rondachtige Bladeren, eod.
met lankwerpige Bladeren. eod.
Cepæa. fol. 347
Cerinthe, fol. 352
met breede Bladeren &c. eod.
met steekende Bladeren, eod.
met smalle Bladeren, eod.
Ende meer andere. eod.
Chamædriskruid, fol. 353
groote, eod.
kleine met een witte Bloeme, eod.
purpere Bloem, eod.
met gesneedene Bladeren. eod.
Chamæleon witte van Dioscorides, fol. 337

van Salamanca, eod.
gemeine. eod.
Chamelæa gemeine, fol. 180
met purpere Bloemen, eod.
met een witte Bloem, eod.
met drie Besiën. fol. 181
Chanque. fol. 106
Chineesche Roose. fol. 147
Christus ooge. fol. 508
Ciceren, fol. 358
roode tamme, eod.
witte tamme, eod.
wilde van Lobel. eod.
Cicorye tamme, fol. 363
wilde, eod.
steekende, eod.
met Zaadknoppen als Wratten. eod.
Cipol. fol. 236
Circæa van Parijs. fol. 365
Cistus, fol. 125
Manneken, eod.
Wijfken, eod.
alle jaaren vergaande, eod.
Ladanum voortbrengende, eod.
Ledon, eod.
Ende veele meer andere. eod.
Citroenboom. fol. 6.
Cymbalaria der Italiaanen. fol. 391
Cypreskruid. fol. 215
Cypresseboom, fol. 38
uit Virginien. fol. 39
Cytisus, fol. 132
met Silvere Bladeren uit Candiën, eod.
van Marantha, eod.
uit Pannonien, eod.
Ende meer andere. eod.
Coccinilieboom. fol. 170
Coloquintappel. fol. 369
Comijn, fol. 375
tamme, eod.
wilde, eod.
Hof Comijn. fol. 341
Condrille, fol. 357
groote met een geele Bloem, eod.
kleine met een blauwe Bloem, eod.
met teedere Bladeren, eod.
Ende meer andere. eod.
Consilie, fol. 525
oprechte van Fuchsius. fol. 526
Conyza, fol. 373
groote oprechte, eod.
gemeine stinkende, eod.
lankbladige Americaansche, eod.
Ende meer andere. eod.
Coriander, fol. 375
gemeine met een groot, en klein Zaad. eod.
Cornoellieboom mannecken, fol. 25
met roode Vruchten, eod.
witte Vruchten, eod.
Wijfken, eod.
wilde. eod.
Cortusa van Matth. met een purpere Bloem, eod. 378
uit America, met een witte Bloem, eod.
met een veelvoudige witte Bloem, eod.
met een geäarde Bloem. eod.

D.

Daadelboom, fol. 45
kleine wilde. eod.
Damastbloem, fol. 486
groote met witte dubbelde Bloem, eod.
de zelfde met een wit en bleekrood gevlekte Bloem, eod.
kleine met een witte Bloem, eod.
met een bonte Bloem, eod.
Ende meer andere, eod.
Dambesiënboom, fol. 171
groote, eod.
kleine. eod.
Daslook. fol. 234
Datura, fol. 292
gemeine witte, eod.
purpere, eod.

met zeer doornige Vruchten, fol. 392
met een dubbelde Bloem. eod.
Dekriet. fol. 282
Denneboom. fol. 28
Deurblad. fol. 559
Deurwas, gemein, eod.
met Bladeren van Weegbre, eod.
met lange Bladeren &c. eod.
Dictamnuskruid. fol. 399
Bastaart, eod.
oprechte uit Candiën, eod.
Ende meer andere.
Dille. fol. 256
Diptam. fol. 399
Distel, fol. 338
Cardobenedict, fol. 339
sterre Distel, eod.
Zomer Distel, eod.
met Bladeren van Stokvioliere, eod.
drie Distel, fol. 340
kruis Distel, eod.
Ende veel meer andere.
Dodden. fol. 643
Dokkebladeren. fol. 296
Dolzen. fol. 643
Donderbaard, fol. 348
groote, eod. kleine, eod.
Doronicum, fol. 401
met Bladeren van Weegbre, eod.
Roomsche, eod.
uit America. eod.
Dorycnium, fol. 401
van Dioscorides, eod.
van Salamanca in Spaanjen, eod.
van Valentien. eod.
Dragon, fol. 402
wilde. fol. 582
Drieblad, fol. 330
uit America, eod.
groot met een gehoornt Zaad, eod.
klein met het zelfde, eod.
swaarriekend, eod.
tot een Boom opschietende. fol. 132
Ende veel meer andere. fol. 330
Driecouleurige Violette, fol. 646
met een groote Bloem. eod.
kleine Bloem, eod.
groote geele welriekende, eod.
met een witte Bloem &c. eod.
Druivenkruid gemeine, fol. 311
van Mexico. eod.
Duinbeesien. fol. 54
Duive kervel, fol. 427
gemeine, eod.
Americaansche, eod.
met een witte Bloem &c. eod.
Duivenvoet. fol. 431
Duivelsbeete, fol. 600
met een blaauwe Bloem, eod.
met een witte Bloem. eod.
Dulappel. fol. 517
Dulle kervel, fol. 361
gemeine, eod.
groote oprechte, &c. eod.
Dullen. fol. 643
Dulpant. fol. 629
Duizendblad groot purper, fol. 529
met een purpere fluweele Bloem, eod.
klein, met een geele Bloem, eod.
met Bladeren van Duizendblad. f. 651
Ende meer andere.
Duizendknop, fol 574
gemeine, eod.
van 't Gebergte, eod.
met silvere Bladeren, fol. 575
Ende meer andere.
Duizendkooren, fol. 449
gemeine, eod.
in Portugaal aan Zee groeijende, eod.
Duizendschoon, fol. 279
tamme, eod.
met een roode Bloem, eod.
met een dubbelde witte Bloem. eod.
Ende veel meer andere. eod.

E.

Ebenhout met geele Bloemen. fol. 66
uit America met Doornen. eod.
van Candiën. fol. 67

Ende

Ende meer andere.
Edel Leverkruid, fol. 446
met een blaauwe dubbelde Bloem, eod.
roode dubbelde Bloem, eod.
met een enkelde bonte Bloem, eod.
witte Bloem, eod.
Ende meer andere.
Eekelboom welriekende. fol. 94
Eenblad. fol. 499
Eerdaakers, fol. 269
uit America. eod.
Eerdnoten. eod.
Eerdnote. fol. 315
Eerdrook. fol. 427
Eerenprijs, fol. 644
oprechte, eod.
groote met een geäarde Bloem, eod.
Manneken kruipende, eod.
Wijfjen &c. eod.
Egyptische Doorn. fol. 33
Elatine, kleine, fol. 404
groote, met Bladeren als het spitse van een Pijl, eod.
met een ruig rond Blad. eod.
Elichryson. fol. 405
Elsenboom, fol. 60
swarte, eod.
witte, eod.
kleine Bergelsenboom. fol. 208
Endivie, fol. 362
gemeene witte, eod.
swarte Spaansche. eod.
Eikenappelen. fol. 48
Eikenboom, eod.
leege, eod.
met Galnoten. eod.
Eyloof. fol. 199
Ephemerum van P. And. Matthiolus. fol. 211
Epimedium uit Virginien, fol. 192
Kruid. fol. 406
Eppe, fol. 265
Watereppe, groote, fol. 615
kleine. eod.
Erinus van Dioscorides. fol. 474
Erven. fol. 358
Erwten, fol. 359
groote graauwe, eod.
kleine geele &c, eod.
leege Zee-erwten. fol. 571
Esschenboom, fol. 63
gemeine, eod.
uit Virginien. fol. 64
Esula, fol. 342
groote, eod.
kleine, eod.
Ende meer andere.

F.

Fenegriek. fol. 423
Ferula, fol. 411
groote, eod.
kleine met breeder Bladeren. eod.
Fiekruid. fol. 622
Filipendula, fol. 415
gemeine, eod.
met smalle Bladeren, eod.
uit Portugaal, met een Bolwortel &c. eod.
Fistikenboom. fol. 72
Fluiteboom. fol. 121
Fluweelbloem, fol. 249
purpere met een wit Zaad, eod.
breede als een Hoenderkam, eod.
met drie en vier couleuren, eod.
Ende meer andere.
Foelie. fol. 98
Fonteinkruid, fol. 576
groot met breede Bladeren, eod.
smalle Bladeren, eod.
met ronde Bladeren, eod.
Ende meer andere.
Frambesiën. fol. 197
Fraxinelle, fol. 425
groote met een purpere Bloem, eod.
kleine met de zelfde, eod.
met een witte Bloem. eod.
Fustethout. fol. 129

* * * * * * *

Ga-

G.

Gagel. fol. 105
Galantwortel. fol. 405
Galege, fol. 429
met een purpere Bloem, eod.
witte Bloem, eod.
groote Portugaalsche. eod.
Galeopsis van H. Tragus. fol. 476
Galnoten. fol. 48
Gansebloem, fol. 319
gemeine, eod.
van Candiën &c, eod.
van Valentiën. eod.
Ende meer andere.
Gansendistel. fol. 620
Ganserich. fol. 577
Geers. fol. 528
Geitenblad, fol. 193. en 158
met roode Bloemen, eod.
met een geele Bloem, eod.
doorgeboort uit Italien. eod.
Geitenbaard. fol. 649
Gekroonde Nagelboom. eod.
Gember. fol. 468
Gengber. eod.
Geneverboom, fol. 171
groote, eod.
kleine. eod.
Gensrijk. fol. 577
Gentiane, fol. 429
groote met een purpere Bloem, eod.
geele Bloem, eod.
kleine met kruiswijze Bladeren, eod.
met Bladeren van Swaluewortel, eod.
Ende veel meer andere. eod.
Gerwe, fol. 529
groote witte &c. eod.
Gevoeligkruidtje. fol. 447
Gezeegentkruid. fol. 341
Gingidium, fol. 432
met breede Bladeren, eod.
met een Kroon. eod.
van den Berg Libanus. eod.
Ginoffelbloemen. fol. 276
Ginst. fol. 134
Gith. fol. 524
Glaskruid, fol. 556
groot, eod.
met Bladeren van Basilicum, eod.
in 't water groeijende, eod.
uit Portugaal. eod.
Glaux &c. fol. 434
Gnaphalium, fol. 436
uit America &c, eod.
van 't Gebergte, eod.
met Rooskens, eod.
Ende meer andere. eod.
Godsgenaade, fol. 440
met een geele Bloem, eod.
purperachtige groote Bloem, eod.
met een kleine witte Bloem. eod.
Goudenappel. fol. 518
Goudbloeme, fol. 328
dubbelde met Bloem uit Bloem, eod.
met een geele dubbelde Bloem, eod.
met een goud geele Bloem, eod.
Ende meer andere.
Goudenkruid. fol. 447
Gouwe, fol. 356
kleine Gouwe. eod.
Granaatboom, fol. 11
met dubbelde Bloemen &c, fol. 12
met een enkelde Bloem. eod.
Gras van Parnassus. fol. 438
met een dubbelde, en enkelde Bloem, eod.
Pluimgras &c. eod.
Grindkruid, fol. 609
Groene Doorn. fol. 141
Guichelheil. fol. 251
Manneken met een purpere Bloem, eod.
roode Bloem, eod.
geele Bloem, eod.
Wijfken met een blaauwe Bloem. eod.
Guldebloem. fol. 319
Guldenroede, fol. 648

groote breedbladige, eod.
vremde ſmalgebladerde &c. eod.

H.

HAagedoorn gemeine, fol. 140
met een dubbelde bloem. eod.
Haanekammekens. fol. 544
Haanevoet, fol. 606
uit Turkijen. eod.
Haaſenſalade, fol. 620
gemeine ſlechte, eod.
ſteekende, eod.
groote. eod.
uit Africa, eod.
Ende meer andere.
Haaſeoor, fol. 352
met breede Bladeren, eod.
met ſmalle Bladeren, eod.
alderkleinſte, eod.
met Bladeren van Bupleurum &c. fol. 602
Haaſepoot, fol. 484
kleine gemeine, eod.
Spaanſche &c. eod.
Hadich. fol. 403
Halskruid groot, fol. 330
klein. fol. 331
Harmala uit Syriën. fol. 593
Haaſelaar tamme, fol. 120
wilde. eod.
Haſelwortel. fol. 275
Havereſſchen. fol. 56
Havikskruid, fol. 450
vremd met breede Bladeren &c, eod.
van 't Gebergte met ſmalle Bladeren, eod.
van Narbone, eod.
groot van Dalechampius, eod.
Ende meer andere.
Hederik, fol. 409
gemeine geele, eod.
witte, eod.
in 't Water groeijende, eod.
Ende meer andere.
Hedyſarum met een roode Bloem en rond Zaad, fol. 443
witte Bloem, eod.
Altijdduirende met een lijfverfde Bloem. eod
Heers, fol. 528
geele, eod.
Gambaiſche ſwart blinkende, eod.
witte. eod.
Heidens Wondkruid. fol. 620
Hemionitis, fol. 226
gemeine, eod.
vremde, eod.
Ende meer andere. eod.
Hermodactelen, fol. 368
met een dubbelde Bloem, eod.
bonte Bloem, eod.
met een geele Bloem, eod.
Ende veel meer andere. eod.
Hertsgeſpan. fol. 336
Hertshoorn, fol. 376
gemeine, eod.
kruipende &c. eod.
Hertstonge, fol. 226 en 307
met geſneedene Bladeren, eod.
met Bladeren booven met een Kroon, eod.
met Bladeren op- en neêr-geboogen als de baaren der Zee. eod.
Heul. fol. 554
Hinnebeſiën, fol. 197
met een bleekroode Vrucht, eod.
geelachtige Vrucht, eod.
Hirs. fol. 528
Hyacinth, fol. 452
van Peru &c, eod.
Welriekende uit Virginien &c, eod.
Hypecoon. fol. 458
breedbladig met een roode Bloem, eod.
met ſmalle Bladeren en een geele Bloem, eod.
Hoefblad. fol. 295
gemeine, eod.
Berg Hoefblad, eod.

******* 2 groo-

groote Hoef bladeren. fol. 296
Hoe langer hoe liever, fol. 403. en 354
met een purpere Bloem, eod.
witte Bloem, eod.
met schoone bonte Bladeren. eod.
Hofcomin. fol. 341
Hondsboom. fol. 61
Hondjesdraf. fol. 442
Holwortel, fol. 428
met een bonte Bloem, eod.
aldergrootste uit Candiën &c. eod.
Hondertknop. fol. 557
Hondskersen, fol. 158
recht opstaende, eod.
leege met een kleine Vrucht &c. eod.
Hondsruite. fol. 604
Hondstand, fol. 396
met een lijfverfde Bloem, eod.
purpere Bloem, eod.
witte Bloem. eod.
Hondstonge groote gemeine, fol. 390
uit Candiën &c. fol. 391
kleine op 't Gebergte groeijende. eod.
Hoppe, fol. 567
tamme, eod.
wilde. eod.
Huislook, fol. 348
groot gemein, eod.
boomachtig, eod.
met krolle Bladeren, eod.
Ende veel meer andere.
Hulst, fol. 122
met goude Bladeren. fol. 123

I.

JAcea, fol. 460
gemeine swarte, eod.
groote geele, eod.
Spaansche met breede Bladeren, eod.
Ende meer andere. eod.
Jalappe. fol. 212
Jasmijn, fol. 174
gemeine witte, eod.
Spaansche welriekende, eod.
Altijd groen blijvende, eod.
Ende meer andere.
Ibenboom. fol. 32
Jenette, fol. 508
kroon Jenette, eod.
Spaansche, fol. 536
wolachtige aan de Zee groeijende, fol. 510
Ende veel meer andere.
Jeruzalems Bloem. fol. 509
Jesemijn. fol. 174
Ydele Haaver. fol. 567
Ysop, fol. 459
gemeine met een purpere, roode, en witte Bloem, eod.
met wit bonte Bladeren, eod.
met geel bonte Bladeren, eod.
met smalle Bladeren. eod.
Yzerkruid, fol. 615. en 541
met een witte Bloem, eod.
van Heraclea, eod.
uit Spanjen, eod.
Ende meer andere.
Yzerhart, fol. 541
uit America, eod.
van Canada, eod.
Ende meer andere.
Ilexboom, fol. 170
groote, eod.
kleine Coccinilie draagende. eod.
Imbeernboom. fol. 171
Indiaansche Doornappel. fol. 414
Indiaansch Ried. fol. 285
Indiaansche Weite, fol. 426
met een witte, roode, ende ook een blaauwe Vrucht. eod.
Indigo, fol. 178
met ronde Bladeren, eod.
met Bladeren een Hert gelijkende, eod.
Jobs Traanen. fol. 469
Jodendoorn. fol. 143
Johannes Beesiën, fol. 148
Druifkens. eod.
Jonquillien. fol. 325. en 536

Ipenboom, fol. 58
groote breedbladige, eod.
middelsoorte, fol. 59
kleine. eod.
Iperboom. fol. 58
Italiaansche Klaveren. fol. 424
Juca uit America gemeine, fol. 467
met lange draaden, eod.
uit Brasiliën met een puntig Blad sterswijze gestelt, eod.
uit America met voor stompe sterswijze geformeerde Bladen, eod.
Juffrouwmerk. fol. 265
Jujuben, roode, fol. 81
witte. fol. 82. en 137

K.

Kaarden, tamme, fol. 339
wilde, eod.
uit America met Doornen. fol. 475
Kaizerskroon, fol. 377
met een roode Bloem, eod.
witte Bloem, eod.
geele Bloem, eod.
uit China met bonte Bladeren, eod.
Ende meer andere.
Kalfsmuil, fol. 259
groot met breede Bladeren, eod.
klein met smalle Bladeren, eod.
alderkleinste, eod.
Ende meer andere. eod.
Kalfsvoet, fol. 272
met witte Aaderen, eod.
swarte plekken, eod.
groot uit Egypten, eod.
Ende veel meer andere.
Kali, fol. 350
klein, eod.
met Leedekens, eod.
wormachtig met lange Bladeren, eod.
doornachtig met ronde Bladeren, eod.
Kaneelboom. fol. 83
wilde, eod.
Kappers, fol. 202
met ronde Bladeren, eod.
spitsachtige Bladeren, eod.
met Peulkens, eod.
Karmezinboom. fol. 170
Kattekruid, fol. 323
groot Bergkattekruid, eod.
klein Bergkattekruid, eod.
met een Knobbelwortel en blaauw geäarde Bloem, eod.
en bleek witte Bloem. eod.
Kauwoorde, fol. 381
groote, eod.
kleine, eod.
met een Ster, eod.
Ende meer andere. eod.
Keelkruid, fol. 207
met een witte Bloem, eod.
met bonte Bladeren, eod.
met een swarte welriekende Bloem, eod.
Keikensbloem, fol. 279
Kerseboom, fol. 23
met een groene Vrucht, eod.
leege met een welriekende Bloem, eod.
Voogelkers. eod.
Kerseboom met Bladeren van Laurier, fol. 115
leege Bergkerseboom. fol. 158
Kersse, fol. 465
Kroeze Tuinkersse, eod.
Indiaansche, eod.
Winterkersse, eod.
Wildekersse, fol. 466
vremde Wildekersse, fol. 637
Ende veel meer andere.
Kervel, gemeine, fol 345
Spaansche, eod.
op 't Gebergte groeijende, eod.
Naaldekervel groote, en kleine, fol. 601
Kivytsbloem, fol. 426
Eijeren, eod.
geele, eod.

purpere, 426
witte &c. eod.
Kladdenkruid, fol. 294
gemein groot, eod.
met een Knop Netswijze overlegt, eod.
klein, eod.
Klaveren. fol. 530
Kleef. fol. 199
Kleef kruid, fol. 260
groot gemein, eod.
met Zaad als Coriander Suiker, eod.
klein van 't Gebergte, eod.
alderkleinste. eod.
Klim, fol. 199. en 200
gemeine, eod.
vremde, eod.
Americaansche &c. eod.
Klissenkruid. fol. 294
Klokskens, fol. 330
groote blaauwe &c, eod.
kleine Pyramydswijze opschietende, eod.
Ende meer andere.
Klootkenszaad. fol. 525
Knavel. fol. 478
Knodzen. fol. 643
Knolle. fol. 588
Knoplook. fol. 234
Knuiflook, eod.
tamme, eod.
wilt &c. eod.
Koele, fol. 596
Koeöoge, fol. 318
gemeine, eod.
met teedere Bladeren, eod.
met Bladeren van Duizendblad, f. 319
uit Candiën, met een witte Bloem. eod.
Kokenkruid, fol. 578
met een dubbelde Bloem, eod.
enkelde Bloem, eod.
Koningskeerse, fol. 304
Konkommer, fol. 385
groote tamme, eod.
kleine tamme, eod.
witte. eod.
Ende veel meer andere: eod.
Konijnenkruid. fol. 620
Kool, fol. 311
Boerenkool, eod.
krolle, eod.
Bonte, eod.
Bloemkool, fol. 312
Sluitkool, fol. 311
Ende veel meer andere.
Koorenbloem, fol. 387
purpere, eod.
witte, eod.
witte Turksche welriekende, eod.
purpere Turksche welriekende, eod.
Ende veel meer andere.
Koorenroose. fol. 524
Koralkruid, fol. 397. en 471
met drie Bladeren, eod.
met vijf Bladeren, eod.
op 't Gebergte groeijende, eod.
Ende meer andere. eod.
Kottoenboom. fol. 90
Kottoenkruid. fol. eod. en 438
Kost. fol. 323
Kraakebesiën, fol. 535
roode, eod.
swarte. eod.
Krabbenklaauw. fol. 536
Kraijenvoet. fol. 376
Krappe, fol. 262
groote tamme, eod.
kleine, eod.
uit Candiën, eod.
Ende meer andere.
Kreeftkruid. fol. 444
Kriekeboom. fol. 23
Kroesbeesiën. fol. 172
Krok, fol. 545
van Clusius, eod.
van Venetien. eod.
Kroonnagelen. fol. 110

Kruidtje Roer my niet, fol. 464
Bergkruidtje Roer my niet, eod.
Indiaansche Kruidtje roer my niet, fol. 447
Ende meer andere. eod.
Kruisbesiënboom, fol. 172
met een zeer groote Vrucht, eod.
met een swarte Vrucht, eod.
Ende meer andere.
Kruisbloem, fol. 573
blaauwe, eod.
lijfverfde, eod.
witte, eod.
Ende meer andere. eod.
Kruisdoorn. fol. 172
Kruiskruid. fol. 609
Kruiswortel, eod.
gemeine groote, eod.
kleine, eod.
groote met ruige Bladeren, eod.
met een ruikende Bloem. eod.
Kuisboom. fol. 124
Kullekenskruid. fol. 305
Kunneke, fol. 596
Altijd blijvende, eod.
Hof ofte gemeine, eod.
van 't Gebergte uit Portugaal. eod.

L.

Lampsana. fol. 489
Lappa Boaria van Plinius. fol. 345
Laserpitium. fol. 491
Lathyrus, fol. 485
Altijd blijvende, met breede Bladeren, eod.
met smalle Bladeren, eod.
eenjaarige, met een blaauwe Bloem, eod.
Ende meer andere.
Lattouwe, fol. 483
Steenlattouwe, fol. 334
Lavas. fol. 495
Lavendel, fol. 491
groote breedbladige, eod.
kleine met smalle Bladeren, eod.
met een witte Bloem, eod.
met gesnedene Bladeren. eod.
Lavetse. fol. 495
Laurierboom, Manneken, fol. 110
Wijfken, eod.
uit America, eod.
wilde &c, fol. 113
kleine, fol. 115
Ende veel meer andere.
Leeuwenvoet. fol. 437
Lelie, fol. 497
gemeine witte, eod.
met een dubbelde Bloem, eod.
Bloedroode, met Bollekens. eod.
van 't Gebergte, eod.
Berglelie van Canada, eod.
uit Persiën, eod.
Ende veel meer andere.
Lelie van den Dale. fol. 498
Leontopetalon, fol. 564
uit America, eod.
uit Candiën. eod.
Lepel of Lepelkruid, fol. 366
met ingesneedene Bladeren, eod.
met ronde Bladeren, eod.
Levendigkruidtje. fol. 447
Leverkruid, fol. 446
gulden, eod.
Eedel, met een enkelde blaauwe Bloem eod.
dubbelde blaauwe Bloem, eod.
met een roode Bloem &c, eod.
Ende meer andere. eod.
Ligufter. fol. 207
Limoenboom. fol. 6
Limonium, fol. 493
breedbladige uit Portugaal &c, eod.
uit America. eod.
uit Syriën &c. eod.
Lindeboom, fol. 56
Manneken, eod.
Wijfken. eod.
Linsen, fol. 359
groote tamme, eod.

kleine tamme, fol. 359
Lis. fol. 324
Bol-Lis, fol. 325
Vroege Bol-Lis van Perfiën &c, eod.
groot Lis met vaezelwortelen, eod.
met breede Bladeren, eod.
met fmalle Bladeren, eod.
Ende veel meer andere.
Lycium uit Italien van Matth. fol. 116
met Doornen en Bladeren van Bofch-boom. eod.
Lynen. fol. 200
Lombaartfche Linfen, fol. 130
met Blaaskens, eod.
groote, en kleine met Zaadpeulkens, eod.
uit Brafil. fol. 373
Longekruid, fol. 582
met een purpere Bloem, eod.
witte Bloem, eod.
zeer groot, met wit gevlekte Bladeren, eod.
der Françoizen, met bonte Bladeren, eod.
Look zonder Look. fol. 235
Lotusboom, fol. 70
witte. fol. 97
Lotuskruid, fol. 503
met vierhoekige Peulen en geele Bloem, eod.
roode Bloem, eod.
Spaanfche met Blaaskens, eod.
Heefterachtig uit Barbariën, eod.
Ende meer andere. eod.
Lubftikkel. fol. 495
Lubftok. eod.
Luiskruid. fol. 623
Luizekruid ftinkende. fol. 328

M.

Maagdepalm, fol. 365
groote, met een blaauwe Bloem, eod.
kleine, met een purpere dubbelde Bloem, eod.
met bonte Bloem en Bladeren, eod.
Ende meer andere.
Maankruid, fol. 652
groot, fol. 226
klein. fol. 505
Maanviolette. fol. 308
Maartfcheviole ofte Violette, fol. 647
met een enkelde blaauwe en witte Bloem, eod.
met een dubbelde blaauwe, en grijs-witte Bloem, eod.
Madelieven, fol. 298
gemeine, met een dubbelde Bloem, eod.
met Bloem uit Bloem, eod.
met Doornen uit Candiën, eod.
uit America. eod.
Ende veel meer andere. eod.
Majoraan. fol. 511
Malegette. fol. 203
Malloote. fol. 505
Malrove, fol. 522
gemeine witte, eod.
fwarte, eod.
Spaanfche, eod.
uit Candiën, eod.
Ende meer andere.
Malue, fol. 246
geele, fol. 245
gemeine groote, fol. 246
Indiaanfche &c. eod.
Ende meer andere. eod.
Mammekenskruid. fol. 193
Mandragora, Manneken, fol. 520
Wijfken. eod.
Mankop, fol. 554
tamme, eod.
wilde, eod.
met Doornen &c. eod.
Mansbloed. fol. 454
Mansoor, gemeine, fol. 275
van Canada. fol. 276
Marentakken. fol. 198
Mariolein, fol. 511

Eede-

eedele een Zomer blijvende, fol. 511
altijdduirende, eod.
uit Portugaal als Orege ruikende, eod.
Ende meer andere.
Margrieten. fol. 298
Mariette, fol. 333
met een bleeke, purpere, en witte Bloem, eod.
de Aerde doorloopende, eod.
uit America. eod.
Marum oprechte, fol. 521
Boomachtig uit Candiën. eod.
Martagon van Constantinopolen, fol. 498
van Pomponius. eod.
Mastikboom. fol. 69
Materkruid. fol. 522
Mechoacan. fol. 527
Medica oprechte, fol. 424
gemeine, eod.
Zee Medica, eod.
uit America, eod.
Ende veel meer andere.
Mee. fol. 262
Meer Radijs. fol. 587
Meesterwortel, fol. 289
groote, fol. 290
kleine Berg Meesterwortel. eod.
Meyer, fol. 291
gemeine kleine opstaande, eod.
kleine kruipende, eod.
uit America. eod.
Melde, fol. 290
uit Portugaal, eod.
uit America, eod.
roode en witte tamme, eod.
stinkende, eod.
Ende meer andere. eod.
Meybloem, fol. 498
groote, fol. 499
kleine witte en purpere. eod.
Melilote, fol. 505
gemeine, met een geele Bloem, eod.
witte Bloem, eod.
aldergrootste uit Italiën, eod.
welriekende Portugaalsche, eod.
Ende meer andere.
Melisse, fol. 525
met bonte Bladeren, eod.
oprechte van Fuchsius, eod.
Turksche &c. eod.
Moluksche &c. eod.
Melk Weye. fol. 620
Melocotons. fol. 43
Meloen, fol. 383
groote welruikende, eod.
kleine welruikende, eod.
gezuikerde. eod.
Mezereon, fol. 180
met smalle Bladeren. fol. 182
Miltkruid. fol. 229
Minkyzers. fol. 546
Mispelboom, fol. 14
wilde, eod.
Aronia genoemt, eod.
leege Berg Mispelboom. fol. 169
Myagrum gemein, fol. 534
rond, eod.
met een gedaante van Thlaspi &c. eod.
Myrtusboom, fol. 101
breedbladige uit Andalusie. fol. 102
met een dubbelde Bloem, eod.
Roomsche, eod.
met Bladeren van Laurier, eod.
Boschboom, eod.
met een witte Vrucht en doorgeboorde Bladeren, eod.
Ende meer andere.
Moederkruid, fol. 522
dubbelde witte van binnen geel, eod.
groote spierwitte dubbelde, eod.
witte dubbelde vol Pijpjes, eod.
met bloote Hoofdekens. eod.
Moerbeesiëboom, fol. 13
witte. eod.
Moly, fol. 238
breedbladig van Homerus, eod.
uit Arabiën, eod.
Berg Moly met smalle Bladeren, eod.
* * * * * * * * * En-

Ende meer andere.
Mollekruid. fol. 590
Mollugo, fol. 264
gemeine, eod.
op 't Gebergte voortkoomende. eod.
Mondhout. fol. 207
Mooren, tamme. fol. 395
Mosch, fol. 533
koralswijze groeijende, eod.
Aerdmosch met tandekens, eod.
kolvekens, eod.
klein Watermosch &c. eod.
Moschaateboom, Manneken, fol. 98
Wijfken. eod.
Moschaatebloem, eod.
Noten. eod.
Mostart uit Arragon, fol. 409
wilde. fol. 637
Mottenkruid, fol. 303
met een riekende Bloeme, eod.
geele Bloeme. eod.
witte Bloem, eod.
Ende meer andere.
Muirbloem, fol. 478
geele dubbelde, eod.
goude laakens. eod.
Muir, fol. 240
met geel bonte Bladeren als Chamædrys, eod.
met een blaauwe Bloem, eod.
driegebladerde van Dalechampius, eod.
kruipende met swarte Beijen, eod.
Ende meer andere.
Muirruite. fol. 225
Muisdoorn. fol. 592
Muizekooren. fol. 567
Muizen met steerten. fol. 269
Muizesteert. fol. 376
Muisoor, fol. 563
gemeine groote, eod.
met een kroone, eod.
kleine met Zaadpeulen. eod.
Munte, fol. 322
kruize, eod.
smalgebladerde, eod.
geäarde met bonte Bladeren, eod.
Ende meer andere. eod.
Muscari met een geele Bloem, fol. 534
verouderde witachtige Bloem. eod.
Muscuskruid. fol. 220

N.

Nachtbloem, welriekende. fol. 449
Nagelboom, fol. 101
oprechte. eod.
Nagelen, kleine gekroonde, fol. 110
Narcisse, fol. 536
uit Virginien, fol. 537
roode Indiaansche, eod.
uit Calcedonien, eod.
Ende meer andere.
Naschaie, fol. 519
met Zaadblaaskens. eod.
Indiaansche met Zaadblaaskens, eod.
Appeldraagende uit Moorenland, eod.
Ende meer andere.
Natertonge. fol. 547
Naterwortel, fol. 307
groote en kleine, eod.
alderkleinste, eod.
van 't Gebergte. eod.
Navelkruid, fol. 379
aldergrootste, eod.
oprechte, eod.
met gezaagde Bladeren, eod.
Ende meer andere.
Nepte. fol. 323
Netelkruid, Roomsche met geheele Bladeren, fol. 476
met gesneedene Bladeren, eod.
verkeerde, eod.
Doove, eod.
Ende veel meer andere. eod.
Nieswortel, fol. 327
witte met een swartroode Bloem, eod.
met een groene Bloem &c. eod.
swarte oprechte, eod.
driegebladerde swarte, eod.

Ende meer andere. fol. 327
Nigelle, tamme, fol. 524
wilde, eod.
groote Spaansche, eod.
van Damasco, eod.
Ende meer andere. eod.
Nooteboom. fol. 27

O.

OChrys der Grieken. fol. 359
Oijevaarsbek, fol. 431
met Bladeren van Wolfswortel, eod.
uit Virginien, eod.
met een gedaante van Haanevoet, eod.
Indiaansche by Nacht riekende, eod.
Ende veel meer andere.
Okkernooteboom. fol. 27
Oleanderboom, fol. 139
met een roode en ook een witte Bloem. eod.
Olyfboom, fol. 137
uit Boheemen, eod. en 82
oprechte of tamme, eod.
wilde. eod.
Olmboom. fol. 58
Onzer vrouwen mantel, fol. 233
Bedstroo, fol. 264
Wiegstroo. eod.
Oogenklaar, fol. 356
groot gemein, eod.
met gesneedene Bladeren, eod.
klein, met een enkelde en dubbelde Bloem. eod.
Oogentroost, oprechte met een witte Bloem, fol. 410
met een roode Bloem, eod.
met een geele Bloem. eod.
Oranieboom, fol. 6
Orant. fol. 259
Orchis, fol. 305
met Bloemen een Mensch gelijkende. fol. 306
Orege, fol. 514
Americaansche, eod.
oprechte, eod.
Spaansche, eod.
Bokorege. fol. 515
Osse tonge gemeine groote, fol. 309
kleine, eod. en 252
wilde, eod.
met een gedaante van Slangenhooft, eod.

P.

PAapenhoed. fol. 62
Papenhout, eod.
van Theophrastus, eod.
met breede Bladeren. eod.
met gezaagde Bladeren. eod.
Paapenschoe. fol. 327
Paerde Castanie. fol. 26
Paerdesteert, fol. 406
gemeine groote, eod.
gemeine kleine, eod.
kleine met teedere Bladerkens, eod.
alderkleinste witte dun gebladerde. eod.
Paerdsbloem, fol. 523
geele, eod.
purpere. eod.
Paerdsyzer, gemein, fol. 411
met een gesikkelt Zaad, eod.
met Hoofdekens, eod.
met een kroone, eod.
sich omwindende. fol. 495
Palmboom. fol. 117
Panax van Heraclea, fol. 553
met Bladeren van Ferula, eod.
met een geele Bloem, eod.
met smalle Bladeren &c. eod.
Panikkooren gemein, fol. 551
Indiaansch. eod.
Papassen van Peru, fol. 519
Papegaijenkruid: fol. 249
Paradijskoorn. fol. 203
Pareije, fol. 237
met Bollekens, eod.
die men snijden kan. eod.
wilde Look Pareije. eod.
Parietarie. fol. 556

Parlenkruid, fol. 502
gemeen, eod.
alderkleinste recht opstaande, eod.
kruipende met een gedaante van Anchusa. eod.
Paronychia met Bladeren van Muir, fol. 557
met gekerfde Bladeren, eod.
tweede soorte van Matthiolus. eod.
Passerine, fol. 555
met een gekroonde Bloem, fol. 556
met takken, eod.
uit Portugaal met ronde Hoofdekens. eod.
Pastinake, tamme, fol. 395
wilde, eod.
Patich, fol. 489
aldergrootste met ronde Bladeren en een witte Bloem, fol. 490
met gekrulde Bladeren, eod.
met lange Bladeren, eod.
uit Virginien, eod.
Ende veel meer andere.
Patientie. fol. 490
Peen, geele, fol. 393
roode, eod.
wilde. eod.
Peeperboom, fol. 180
met een bleek purpere Bloem, eod.
donker roode Bloem, eod.
met een witte Bloem. eod.
Peereboom. fol. 18
Peere doorn, fol. 141
gemeine Spaansche, eod.
uit Virginien. eod.
Pekboom. fol. 28
Penniksbloem alle Jaaren vergaande, fol. 307
met een langduirende wortel. eod.
Penninkskruid met een geele Bloem, fol. 535
purpere Bloem, eod.
uit America. eod.
Peperkruid gemein, fol. 587
in 't water wassende. eod.
Peper wortel. eod.
Peper uit Brasiliën. fol. 335
Pepoen, fol. 382
met knobbelen als wratten, eod.
als een Sterre, eod.
kleine witte, eod.
Ende veel meer andere.
Perchepier der Engelschen. fol. 602
Perseboom. fol. 42
Persenkruid groote, fol. 559
kleine, eod.
met ronde bladeren &c, eod.
Ende meer andere.
Persikboom, fol. 42
avandt Persik, eod.
berg Persik, eod.
Swolsche Persik, eod.
Ende meer andere.
Pestilentie wortel. fol. 296
Peterselie, fol. 265
oprechte uit Macedonien, eod.
kroese, eod.
met smalle bladeren, eod.
Ende veel meer andere.
Peulen. fol. 359
Pœonie, fol. 552
witte dubbelde, eod.
enkelde. eod.
purpere, ende veel meer andere. eod.
Phalangium, fol. 562
met Takken,
uit Virginien, eod.
Ende meer andere.
Phyllirea boom, fol. 163
breed- en glad-geblaaderde, eod.
met geel als goud gevlekte bladeren eod.
met wit als silver gevlekte bladen, eod.
groot &c. eod.
groote, en kleine smal gebladerde fol. 165. 166
Ende meer andere.
Phlomos &c. fol. 568

Pie-

Piepeboom. fol. 121
Pilofelle, kleine. fol. 437
Piment. fol. 311
Pimpernote, gemeine, fol. 119
groote driegebladerde uit Virginien, eod.
kleine driegebladerde uit Virginien, eod.
Pimpinelle, kleine gemeine, fol. 569
groote fonder reuk, eod.
uit Portugaal, eod.
Ende meer andere.
Pincxfternaake. fol. 395
Piftacienboom. fol. 72
Piftolochie. fol. 280
Pijlhout. fol. 61
Pijnboom. fol. 28
Platanus. fol. 37
Plompe, fol. 538
groote, en kleine witte, eod.
groote, en kleine geele. eod.
Pluimkens met een roode Bloem, fol. 279. 276
met een bleek roode Bloem, eod.
met een witte Bloem, eod.
en purpere grond, eod.
met een bleeke Bloem. eod.
Pokhout van Padua, groot, fol. 64. 65
klein. eod.
Poleye. fol. 513
Polium, fol. 572
groot van 't gebergte, eod.
klein van 't gebergte, eod.
kruipende, eod.
met bladeren van Rosmarijn, eod.
Ende meer andere.
Populierboom, fol. 47
gemeine of fwarte, eod.
witte. eod.
Porçelein, fol. 441
groote tamme, eod.
met fchoone geele Bladeren, eod.
kleine wilde, eod.
uit Moorenland met een groote geele Bloem, eod.
boomachtig Zeeporçelein, fol. 442
Ende meer andere. eod.
Pruimboom, fol. 30
met een groene vrucht. eod.
Puleye, gemeine, fol. 513
harten Puleye, eod.
Portugaalfche. eod.
Ende meer andere.

Q.

Quaelboom. fol. 56
Quaelfter. eod.
Quartelbeefiën. fol. 315
Queeappel. fol. 21
Queeboom. eod.
Queepeere. eod.
Quendel, fol. 610
gemeine, eod.
met een geur van Citroen. eod.

R.

Raatelaar. fol. 47
Radijs, fol. 586
tamme groote fwarte, en witte, eod.
wilde. eod.
Rakette, fol. 407
tamme met een witte Bloem, eod.
wilde met een geele Bloem, eod.
eedele, eod.
Italiaanfche groote &c, eod.
Ende veel meer andere. eod.
Rape, fol. 588
lange, en ronde, eod.
wilde, eod.
fteek Rape. eod.
Raponce, fol. 331
kleine gemeine. eod.
Portugaalfche &c. eod.
van 't gebergte &c. eod.
Ende meer andere.
Ratelen. fol. 417
Reinvaar. fol. 625
Reinette. fol. 649
Rhabarber, oprechte met ronde Bladeren. fol. 490

met gekrulde Bladeren, fol. 490
valsche. fol. 628
Rhaponticum, fol. 591
groot met bladen van Alantwortel, eod.
klein met dezelfde, eod.
van Prosper Alpinus. fol. 490
Rhijnbeesiën, fol. 53
doornige, eod.
purgeerende doornige. eod.
Rhus uit Virginien, fol. 74
van de Leertouwers, eod.
met Myrte Bladeren. eod. en 199
Ridders spooren, fol. 396
met dubbelde, en enkelde Bloemen, eod.
Engelsche. eod.
Riet, fol. 282
Cypers Riet, eod.
uit America twee soorten. eod.
Indiaansch Riet met Bloemen &c, eod.
Suiker Riet, eod. en volgende
Ende meer andere.
Riet gras, fol. 316
met takkige Bloemen, eod.
met Bloemen zonder takken. eod.
Rijnwilge. fol. 207
Rijs. fol. 551
Robbrechts kruid. fol. 431
Roode steenbreek. fol. 415
Rooden Dolik. fol. 567
Roo Ridder. fol. 489
Rooseboom, fol. 150
met een purper bleek blauwe Bloem, eod.
dubbelde geele Bloem, eod.
dubbelde geele met roode streeken, fol. 151
van Hiericho. fol. 152
Ende veel meer andere. eod.
Rooselaar. eod.
Roosewortel, fol. 585
leege, en hooger opschietende. eod.
Rosmarijn, fol. 194
met breede Bladeren, eod.
smalle Bladeren, eod.
goude Bladeren, eod.
zilvere Bladeren, eod.
wilde, eod.
zonder reuk. eod.
Rotte. fol. 262
Ruerkruid, fol. 415
groot, klein, en alderkleinste, eod.
Portugaalsche. eod.
Ruite, fol. 592
gemeine, eod.
bergruite uit Portugaal, eod.
met teedere Bladeren. eod.
Ruiters kruid. fol. 530
Ruive. fol. 588

S.

Saffraan, fol. 380
oprechte in de Herfst bloeijende, eod.
May Safferaen met een purpere Bloem, eod.
blaauwe Bloem, eod.
geele Bloem, eod.
wilde, fol. 338
Ende veel meer andere.
Saftgroen. fol. 53
Salade, fol. 483
steeksalade, eod.
krop salade &c, eod.
slaap verwekkende als Opium ruikende, eod.
veld salade, fol. 538
Ende meer andere.
Salie. fol. 594
Salamons zeegel, fol. 575
met Takken, eod.
met een dubbelde Bloem, eod.
uit Virginien, eod.
Ende meer andere.
Salsefy. fol. 640
Sanikel, fol. 595
in d' Apoteken gebruiklijk, fol. 596
gesprenkelde. eod.

San-

Santorie, fol. 346
groot met bladen van Alantwortel, eod.
Articiokken, eod.
kleine, eod.
Ende meer andere:
Sapgroen. fol. 53
Sarasijnskruid. fol. 280
Sargel. fol. 471
Sassafras Boom met Vygebladeren, fol. 75
met gekerfde Bladeren. eod.
Satyrien kruid. fol. 305
Savie. fol. 594
Sauseboom. fol. 142
Scabiose, fol. 598
gemeine groote, eod.
groote Spaansche, eod.
Portugaalsche, eod.
Indiaansche, eod.
Ende meer andere. eod.
Scammonie, fol. 600
oprechte uit Syrien. eod.
van Mompeliers. eod.
Scharley, oprechte, fol. 451
leggende met een Violette Bloem, eod.
uit Candiën, eod.
uit Moorenland, eod.
Ende meer andere.
Scheerlink. fol. 361
Schilddraagende Hedysarum. fol. 443
Scolymos van Theophrastus. fol. 340
Scordotis van Plinius. fol. 355
Scorpioens steert, fol. 444
met Bladeren van haaseooren, fol. 602
Scorpioideskruid. eod.
Seleri, fol. 265
met een roode steel, fol. 266
met een witgroene steel. eod.
Selve, fol. 594
aldergrootste met breede Bladeren, eod.
smalgebladerde, eod.
met geele plekken verçiert, eod.
met wit bonte Bladeren, eod.
Ende veel meer andere.
Senegroen, fol. 317
met een blaauwe, roode, en ook witte Bloem. eod.
Sermontein. fol. 617
Serpentlook. fol. 237
Serpentstonge, groote, fol. 594
kleine. eod.
Serratula gemeine, fol. 462
uit America. eod.
Sesamoides, fol. 611
groot van Salamanca, eod.
klein van Salamanca. eod.
Sesamum oprechte fol. 610
uit America &c. eod.
Seseli, fol. 612
van Candiën, eod.
op grasvelden groeijende, eod.
in 't water voortkoomende, eod.
van den Berg Libanus, eod.
Ende veel meer andere.
Seven getijden kruid. fol. 503
Sigmaarskruid, gemeine, fol. 219
met Bladeren van Hennep, eod.
met een witte Bloem, eod.
Ende meer andere.
Silverboom. fol. 167
Silverkruid. fol. 307
Sintjacobskruid, gemein, fol. 463
aen de Zee groeijende, eod.
geknobbelt uit America. eod.
Sintjans Brood. fol. 86
Sintjanskruid, fol. 351
gemeine Sintjanskruid, fol. 454
met Bladeren niet doorgeboort, eod.
met swarte Beesiën, eod.
zonder Beesiën, eod.
Boomachtig, eod.
Ende veel meer andere.
Sintjoriskruid. fol. 539
Sisyrinchium. fol. 614
Synnaw, gemeine, fol. 233
met Bladen van Vijfvingerkruid, eod.

Ame-

Americaansche met een geäarde Bloem. fol. 233
Syringe, fol. 122
met een witte Bloem, eod.
met een blaauwe, ende ook met een witte Bloem van d' Arabiers, eod.
Slangenhooft, gemeine, fol. 310
leggende van Candiën, eod.
wolachtige, eod.
Ende veel meer andere.
Sleutelbloem, fol. 579
geele, eod.
witte, eod.
Bloem uit Bloem, eod.
dubbelde, eod.
Ende veel meer andere.
Smak, fol. 74
Smeerwortel, gemeine, fol. 351
met een purpere Bloem, eod.
groote Spaansche &c. eod.
oprechte van Ferrante Imperato, eod.
Ende meer andere.
Sodanelle. fol. 619
Sorbenboom, tamme, fol. 55
wilde, eod.
Berg Sorbenboom, eod.
Vogelvangers Sorbenboom, eod.
Sotsknodze, fol. 643
groote eod.
kleine. eod.
Spaansch Riet. fol. 283
Speenkruid, groot, fol. 603
gemein, fol. 604
in 't water wassende, eod.
uit Oostenrijk, eod.
Ende meer andere.
Speenkruid, fol. 539
kleine. fol. 356
Speerkruid. fol. 547
Speerwortel, fol. 272
groote. fol. 275
Spinagie, fol. 490
uit America met een Bolwortel &c, fol. 445
Boomachtig uit America. fol. 159
Spiræa van Theophrastus, fol. 157
Splith. fol. 427
Sprebeeren. fol. 55
Spreeuwbeesiën. eod.
Springkruid. fol. 342 en 464
Sporkenhout. fol. 61
Stachys kruid, fol. 622
oprechte van Dioscorides, eod.
met Doornen, eod.
uit Spanjen. eod.
Stalkruid, fol. 543
Steekende, met een purpere Bloem, eod.
witte Bloem. eod.
zonder Doornen, met een geele Bloem, eod.
Ende meer andere.
Standelkruid, fol. 305
Bastaart Standelkruid. fol. 306
Stechaskruid, fol. 624
uit Arabiën, eod.
met Citroen geele Bloemen. eod.
met kroeze Bladeren d' eerste van Clusius. eod.
Steekelbeesiën. fol. 172
Steekende Kaarden uit America. fol. 475
Steekende Palm. fol. 592
Steekende winde, gemeine, fol. 618
groote, eod.
met lange Bladeren. eod.
Steenbreek der Ouden, fol. 597
goude, eod.
witte, eod.
roode, fol. 415
groote, fol. 569
Steenleeverkruid, groot, fol. 486
klein. eod.
Steen Violiere, fol. 478
enkelde, eod.
geele dubbelde. eod.
Sterrekruid, oprechte met een geele Bloem, fol. 288
aan Zee groeijende, fol. 641

met

met een blaauwe Bloem, fol. 288
groot, eod.
Heesterachtig uit Virginiën, eod.
Ende veel meer andere.
Stoebe van Salamanca, eerste soorte van Clusius, fol. 461
tweede soorte van de zelfde. eod.
Stokroose, fol. 246
met een geele dubbelde Bloem, eod.
lijfverfde Bloem, eod.
purper en wit bonte Bloem, eod.
swartroode Bloem, eod.
Ende meer andere.
Stokvioliere, fol. 479
boomachtig met een dubbelde bonte Bloem, eod.
enkelde Bloem, eod.
maer een jaar duirende, eod.
met een geele Bloem, eod.
aan de Zee groeijende, eod.
Ende meer andere.
Suerboom. fol. 142
Suikerwortel. fol. 612
Suiring, gemein, fol. 222
groote Spaansche, eod.
Mexiocaansche, eod.
ronde Roomsche, en andere. eod.
Sumachboom. fol. 74
Surkel. fol. 222
Swaluenkruid. fol. 356
Swaluewortel, fol. 286
met een swarte en witte Bloem. eod.
Sweerdkruid, fol. 433
met een roode Bloem. eod.
met twee orderen van Bloemen, eod.
een witte Bloem, eod.
van de Caap met een vierig roode Bloem. eod.

T.

TAbak of Tobak. fol. 456
Tamarischboom, fol. 154
uit Duitsland, eod.
uit Itaaliën, eod.
van Narbone. eod.
Tandekenskruid. fol. 398
Terpentyn Boom. fol. 71
Terwe uit America. fol. 641
Testebloemen. fol. 276
Teucrium, fol. 626
bastaart, eod.
Boomachtig uit Andalusie, eod.
Boomachtig oprechte, eod.
gemeine. eod.
Thalictrum. fol. 628
alderkleinste, eod.
groot gemein, eod.
Spaansch, eod.
op grasvelden voortkoomende. eod.
Thapsia, fol. 627
groote breedbladige van Clusius, eod.
met smalle Bladeren, eod.
kleine breedbladige van Clusius, eod.
met smalle Bladeren, eod.
middelsoorte met smalle Bladeren eod.
Ende meer andere.
Thym. fol. 512
Thymbra, oprechte. fol. 596
Thymiaan, fol. 512
gemeine breedbladige, eod.
smalgebladerde, eod.
met breede zilvere Bladeren, eod.
met smalle goude Bladeren, eod.
groote wilde Thymus, eod.
kleine, eod.
Portugaalsche aan de Zee groeijende, eod.
uit Candiën, eod.
wilde. eod.
Tongeblad, fol. 492
oprechte. eod.
Tormentille. fol. 639
Torrekruid, fol. 642
groot, eod.
klein, eod.
uit Portugaal. eod.
Tortzekruid. fol. 304
Tuilkensbloem. fol. 279

********* Tul-

Tulpe, fol. 629
met een dubbelde Bloem. fol. 632
Tunisbloem, fol. 418
dubbelde geele, eod.
kleine geel- en rood-bonte, eod.
enkelde, eod.
groote geel en rood dubbelde. eod.
Turkſche Boonen, fol. 565
Weite, fol. 426
Kooren. eod.
Tweeblad, fol. 306
gemeine, eod.
met een Bolle. eod.
Tijdeloozen, fol. 368
witte. fol. 482

V.

VAaren, fol. 227
Boom Vaaren, eod. en 228
groote Boom Vaaren, fol. 228
Boom Vaaren uit Virginiën, eod.
kleine Boom Vaaren, eod.
groote Water Vaaren, fol. 227
kleine Water Vaaren, eod.
gracht Vaaren, fol. 229
Manneken, fol. 227
Wijfken, eod.
ſteen Vaaren, fol. 229
Ende meer andere.
Vaccarie. fol. 644
Valeriane, fol. 539
groote oprechte, eod.
wilde, eod.
wilde kleene, eod.
Griekſche, eod.
Indiaanſche &c. eod.
welriekende uit Candiën, eod.
Ende meer andere.
Vederik, fol. 516
altijd groenblijvende, fol. 211
groot met een blaauw geäarde Bloem, fol. 516
kleine met dezelfde, eod.
groote oprechte met een geele Bloem, eod.
met een purper geäarde Bloem, eod.
wilde, eod.
met Peulen en Bladeren van Wilgeboomen, eod.
kruipende uit America, eod.
Ende meer andere.
Veldt-Ajuin, fol. 549
uit Arabiën, eod.
uit Moorenland, eod.
van Napels, eod.
van Narbone, eod.
Ende meer andere.
Veld Cipres, fol. 354
gemeine, met een geele Bloem, eod.
witte Bloem, eod.
groot, met een blaauwe Bloem, eod.
uit Ooſtenrijk met een purpere &c. eod.
Veld Kroppen. fol. 538
Venkel, fol. 423
gemeine, eod.
met een purperachtig loof, eod.
Portugaalſche, eod.
Roomſche zoete, eod.
Verkens Venkel, fol. 560
Zee Venkel. fol. 561
Venus Haar. fol. 224
Verf Loof. fol. 129
groot, met ronde Bladeren, eod.
klein, met lankwerpige Bladeren, eod.
Verkens Brood, fol. 389
in de herfſt bloeijende, eod.
Zomer bloeijende, eod.
't Voorjaar voort koomende, eod.
Winter Bloemen geevende, eod.
met een welriekende Bloem, eod.
met Bladeren van een Hellebaart, eod.
van Aleppo, eod.
uit Perſiën, eod.
Ende meer andere.
Vervende Doorne. fol. 53
Vette Koes. fol. 538
Veyl, fol. 199
groote Boom-Veyl, fol. 200

klei-

kleine kruipende. eod.
Viburne. fol. 81
Vier Blad, bruin rood. fol. 532
Vier kruid. fol. 201
Vingerhoed, fol. 400
groote, met een witte Bloem, eod.
Purpere Bloem, eod.
kleine met een geele Bloem, eod.
met een lijfverfde Bloem, eod.
uit Virginien met een geäarde Bloem eod.
Ende meer andere.
Viole in de Maart voortkoomende, fol. 647
opstaende, met een blaauwe couleur, fol. 646
wilde, sonder reuk. fol. 647
Violiere aan de Zee groeijende, met een geele Bloem, fol. 482
met een witte Bloem. eod.
Violetten, fol. 276
kleine Berg Violetten. eod.
Viorne. fol. 200
Vygeboom met een blaauwe vrucht, fol. 15
witte vrucht, eod.
Egyptische Vygeboom, fol. 17
Indiaansche groote met breede Bladeren, fol. 412
met smalle Bladeren, eod.
middelbaare, eod.
kleine, eod.
leege Vygeboom, fol. 15
wilde Vygeboom. eod.
Vygeboon, fol. 506
groote met een bonte Bloem, eod.
middelbaare met een blaauwe Bloem, eod.
met een donkere lijfverfde Bloem, eod.
kleine blaauwe, eod.
met een witte Bloem, eod.
geele welriekende Bloem, eod.
wilde. eod.
VygedraagendeMoerbeesieboom. fol. 17
Vijfvinger Kruid fol. 557
groot, met zilvere Bladeren, fol. 558
kruipende, met een geele Bloem, fol. 557
opstaande met dezelfde, eod.
Berg-Vijfvingerkruid, fol. 558
uit Syriën, eod.
Ende meer andere.
Vlaskruid, fol. 499
boomachtig, eod.
gemein, eod.
klein Purgeerende, eod.
met een geele Bloem, eod.
uit Oost-Indiën. eod.
Wild Vlaskruid, fol. 500
smalgebladerde, met een groote Bloem, eod.
kruipende, eod.
uit Pannoniën, eod.
uit Portugaal, eod.
uit Candiën, eod.
met Bladeren van klein Huislook, eod.
Ende veel meer andere.
Vledder. fol. 52
Vlesscheboom, fol. 92
met Bladeren van Oranje, eod.
Vijfvingerkruid, eod.
Vijgeboom. eod.
Ende meer andere.
Vliegenet, met een lijfverfde Bloem, fol. 649
roode Bloem. eod.
Vlier, fol. 52
wilde Vlier. fol. 403
Vlookruid &c. fol. 559. en 577
alle Jaaren vergaande, eod.
altijd duirende. eod.
Vogelnest. fol. 306
Vogelvoet, fol. 550
groot, eod.
klein &c. eod.
Vrouwenhaar, fol. 124

blinkende als goud, fol. 225
swart, fol. 224
wit. eod.

W.

WAalwortel, fol. 318
groote met purpere Bloemen, eod.
witte Bloemen, eod.
met knobbelen. eod.
Walmeester, fol. 264
groote, met een purperblaauwe Bloem, eod.
kleine met de zelfde, eod.
welriekende. eod.
Walnooten. fol. 27
Walstroo, fol. 261
met een geele Bloem, eod.
roode Bloem, eod.
witte Bloem. eod.
Warmmoes. fol. 301
Waterbunge. fol. 251
Waterlook. fol. 355
Waternooten. fol. 546
Watersterrekruid. fol. 641
Wederdood, fol. 225
groot, eod.
klein. eod.
Weede, fol. 435
met Peulen, eod.
met ronde Bladeren, eod.
tamme, eod.
uit America, eod.
wilde. eod.
Weegbree. fol. 570
Weewinde. fol. 193
Wegeblad, fol. 570
gemein, eod.
met een Rooswijze uitgespannene Bloem, eod.
Spaansche eod.
Ende meer andere.
Welriekende Eekkelboom, fol. 94
Wermuts. fol. 217
Wielboom. fol. 36
Wikken. fol. 645
Wilde Galiga, fol. 392
met breede Bladeren &c. eod.
smalle Bladeren &c. eod.
met lange Wortelen, eod.
ronde Wortelen. eod.
Wilde Haanekam, fol. 417
met een geele Bloem, eod.
purpere Bloem. eod.
Wilde Laurier. fol. 113
Wilde Olijfboom uit Duitsland. fol. 54
Wilde Rapen, fol. 331
van Dioscorides. fol. 333
Wilde Roose. fol. 125
Wilde Saffraan, fol. 338
tamme Saffraan, eod.
altijd blijvende Saffraan, eod.
veld Saffraan. eod.
Wilde Sene. fol. 130
Wild Tandkruid. fol. 582
Wilgeboom, fol. 50
met een gezaagt en lankwerpig Blad, eod.
met ronde groote Bladeren, eod.
met zilvere Bladeren, eod.
met gezaagde teedere Bladeren, eod.
kleine kruipende. eod.
leege Druifkens, wilge uit Silesiën &c. fol. 157
Ende meer andere.
Winde, fol. 369
groote, witte, gemeine, eod.
Indiaansche, fol. 370
kleine purpere, eod.
kleine, met Bladeren van Vijfvingerkruid, eod.
met Bladeren van witte Malue, eod.
met smalle ruige zilvere Bladeren, eod.
Spaansche, eod.
Ende meer andere.
steekende Winde, fol. 618
Zeewinde. fol. 619
Windbloeme. fol. 253

Wintergroen, fol. 547
gemeine, eod.
met getande Bladeren, eod.
uit America. eod.
Wiffelkruid. fol. 637
Witmoes. fol. 538
Witzen, fol. 645
groote, gemeine, eod:
kleine gemeine, eod.
uit Africa. eod.
Ende meer andere.
Wijngaart. fol. 183
van Canade, fol. 192
Wilde, fol. 315
witte wilde, eod.
ſwarte wilde, eod.
wilde uit Candiën met twee Beeſiën, eod.
Ende meer andere.
Wijnruit. fol. 592
Wijnſtok, fol. 183
uit Virginiën, met geſnedene Bladeren. fol. eod. en 191
Woekelaar. fol. 319
Wolfsmelk, fol. 343
aan Zee groeijende, met ſmalle Bladeren, eod.
boomachtig, eod.
de Zonne volgende, eod.
knobbelachtig, eod.
met gekartelde Bladeren, eod.
met Bladeren van Myrtus, eod.
Ende meer andere.
Wolfswortel, fol. 223
gemeine blaauwe, eod.
groote met geele Bloemen, eod.
gezonde, eod.
met ſwarte Beijen, eod.
met witte Beeſiën, eod.
met Bloemen als Riddersſpoorren, eod.
met bonte Bloemen, eod.
Ende meer andere.
Wollekruid, fol. 304
Manneken &c. eod.
Wijf ken &c. eod.
Boomachtig, met Bladeren van Savie, eod.
ſwart met een witte Bloem, eod.
Ende meer andere.
Wonderbloem van Peru, fol. 212
met een wit en rood bonte Bloem, eod.
geel en rood bonte Bloem, eod.
purpere Bloem, fol. 213
kleine wonder Bloem. eod.
Ende meer andere.
Wonderboom, fol. 590
groote, eod.
kleine. eod.
Wondkruid. fol. 351
Wormkruid, fol. 625
gemein, eod.
met kroeze Bladeren, eod.
zonder reuk. eod.
Wortelen, fol. 393
geele, en roode, eod.
Beetewortel bloedroode, fol. 394
bleekroode. eod.
Wouwe, fol. 507
gemeine, eod.
van Candiën, eod.
Wrattenkruid. fol. 343

Z.

Zavelboom, fol. 40
Beeſiën draagende, eod.
leege, eod.
met blaauwe Beeſiën, eod.
uit Syriën. eod.
Zeepkruid, fol. 584
gemein met een dubbelde en enkelde Bloem, eod.
oprechte, eod.
Zee Venkel met Doornen, fol. 561
zonder Doornen. eod.
Zee Winde, fol. 619
gemeine met ronde Bladeren, eod.
van 't Gebergte, eod.

uit Syriën met lankwerpige Bladeren. fol. 619
Zevenboom, fol. 40
Zilverkruid. fol. 577
Zipollen. fol. 236
Zoethout, fol. 435
met Zaadpeulen, eod.
met Zaad als zachte Doornkens, eod.
wilde. eod.
Zomerzotje, fol. 482
alderkleinste, in de Herfst bloeijende, eod.
met drie Bladeren, eod.
met zes Bladeren, eod.
laate, met zes Bladeren. eod.
Zonnebloem, fol. 419
aldergrootste, eod.
lankwerpige, eod.
recht om hoog staande, eod.
Ende meer andere.
Zonnedaauw, fol. 589
met een lankwerpig Blad, eod.
geheel lank Blad, eod.
met een rond Blad, eod.
Zonne Wende, fol. 444
groote, eod.
kruipende, eod.
met drie Beesiën. eod.

REGISTER

Eeniger voornaamste Gedenkweerdigheden.

AArdige eigenschap van 't Zeepkruid of *Saponaria Vulgaris.* fol. 584
Byzondere eigenschap van 't Vlaskruid. fol. 500
Drichondert vierenzestig Bloemen op een Steel. fol. 468
Eerbiedigheit en onzaglijkheit des Berkenbooms, in oude en deeze tijden. fol. 96

Hoe men:
- Vruchtbaare Boomen zal verkrijgen. fol. 19
- Oranjen, Citroenen en Limoenen voort zal teelen. fol. 6
- Groote en kleene Nooten lange mag goed bewaaren. fol. 27. en 121
- Van Korlen goede en weldraagende Boomen kan verkrijgen. fol. 44
- Roosen lange goed bewaaren zal. fol. 153
- Rooseboomen mag vermeerderen en weldraagende maaken. fol. 151
- Kruisbeesiëboomen voor Rupzen zal bevrijen, en groote Vruchten daar aan verkrijgen. fol. 173
- Luis ofte jonge Vliegen aan Boomen, inzonderheit Karseboomen, aan de welke zy meest gezien worden, zal verdrijven. fol. 458
- Alle Planten uit haar Potten vol van Wortel zijnde, verzetten mag. fol. 133
- Harde en vremde Zaaden haastig en voorspoedig zal doen voortkomen. fol. 80. en 93 &c.
- Vroege en veel Peulen op zijn Struik gewinnen kan. fol. 360
- Stok Fiolieren van haar kanker en flaauheit der natuire kan helpen. fol. 481
- Grachten en Slooten van Riet zal zuiveren. fol. 283

Hoe veel duizenden geconſumeert zijn aan Knuiflook, in 't bouwen van een Pyramide in Egypten. fol. 235
Hooge achtbaarheit van de Myrthusboom in oude tijden. fol. 105
Hoogwaerdigheit des Palmbooms. fol. 47
Hooge ouderdom van de Lotusboom. fol. 71
In wat achting voor eenige Jaaren de Tulpen geweeſt, en hoe dier zy verkocht zijn. fol. 633
In wat eere d'Eikeboom voor deezen geweeſt is. fol. 50
Lindebooms gebruik in voorleden tijden. fol. 57. en 58
Maniere van Lasken. fol. 44
Om {
Groote Mispelen te verkrijgen. fol. 14
Swarte vliegen en Rupzen, die de Bloeizelen der Boomen beſchadigen te verdrijven. fol. 5. 8. en 457
Altijd vruchtbaare Boomen te gewinnen. fol. 3
Appelen lange goed te houden. eod.
Queen lange goed te bewaaren en in te leggen, datze een geheel Jaar ſmaakelijk behouden worden. fol. 21
Karſen lange goed te houden. fol. 24
Alle Geboomte en Kruiden ſterk en krachtig te doen groeijen. fol. 93
Vroege Druiven te verkrijgen. fol. 188. en 189
Druiven { Voor Ratten en Muizen te bevrijen. fol. 190
Lange goed te bewaaren. fol. 189 }
Kruisbeeſiën lange goed te bewaaren. fol. 173
Agorken in te leggen. fol. 386
Groote Aalbeeſiën te verkrijgen. fol. 149
Winde te verdrijven. fol. 370
Stoelen van Articiokken een geheel Jaar goed te bewaaren. fol. 365
Groote Goudbloemen te gewinnen. fol. 329
Groote Aſperſiën te verkrijgen. fol. 473
Uit enkelde Bloemen dubbelde te verkrijgen. fol. 480. 488. 509. &c. }
Ontzaglijkheit des Olijf booms. fol. 138
Op wat maniere men de Wortelen van den Wonderbloem bewaaren zal. fol. 214
Op wat Tijd { De Myrtus verplant moet zijn. fol. 103
De Boſchboom geſchooren wordt. fol. 118 }
Remedie {
Voor Myren, Wandluizen, Slakken, Aerdvlooijen, Rupzen, Muizen en Vogelen. fol. 8. 219. 314. 350. 457. 580. &c.
Voor de groene Wormen. fol. 488
Voor de treurigheit en flauheit der Boomen en Kruiden. fol. 11. en 481 }
Verwonderenswaerdige outheid des Terpentijnbooms. fol. 72
Vreemde voortteelinge der Marentakken. fol. 198
Waar meede zy gekroont wierden die voor d'eerſtemaal het Podegra gevoelden. fol. 404
Waerdigheit { Des Laurierbooms. fol. 112
Des Pruimbooms, by den Koning Cyrus. fol. 31 }

Wanneer Wijnstokken bequaamst gesnoeit moeten zijn, fol. 184. &c.
Wat spijze d'eerste Voorouderen gebruikt hebben. fol. 49. en 63
Wat met een wassende en afgaande Maane moet gezaait zijn. f. 4. 360. 566. en 586
Wat Tijd en maniere bequaamst is tot het snoeijen der Appel- en Peere-boomen. fol. 2. en 18

Wonderlijke eigenschap
- Van de Dadel- of Palm-boom. fol. 47
- Van het *Arum Majus Ægyptiacum.* fol. 274
- Van d'*Aloë Hispanica.* fol. 245
- Van het *Polipodium Virginianum.* fol. 228
- Van de *Laureola* of kleene Laurierboom. fol. 116
- Van de steekende Kaarden uit America. fol. 475
- Van de Wilde Konkommers. fol. 387
- Van 't Indiaansch gevoelig Kruid of Kruidje Roert my niet. fol. 448
- Van 't groot boomachtig Huislook. fol. 349

WAA-

WAARE
OEFFENINGE
DER
PLANTEN,

Beschreven door

ABRAHAM MUNTING,

der Med: Doctor ende PROFESSOR, BOTANICES in d' Academie van Stad Groningen, en Ommelanden.

EERSTE BOEK;

Waar in van de BOOMEN gehandelt werdt.

HET I. CAPITTEL.

APPEL BOOM.

ALle, ende een yegelijk wel bekent, wordt in 't Latijn genoemt MALUS, ofte POMUS. Op Hoogduitsch OPFFELBAUM. End' in 't François POMMIER.

Hier van worden gevonden ontelbare soorten, inzonderheit in deze koude Landen, de heete Gewesten verre daar in te boven gaande: gelijk zy daar en tegen met hare *Oranjen*, *Citroenen*, *Vijgen*, *Amandelen*, en diergelijke vruchten meer, d' onze genoegzaam overtreffen, op dat alzo over al die nimmer

 ge-

genoeg geprezene goetheit des Heeren bekent mag worden, die een jegelijk Land na zijnen aart, tot des menschen behoeftigheit overvloedelijk met vrucht verziet, ende begaaft. Zullen daaromme, alle zijne verscheidenheit alhier te verhalen, onnodig achten: een nochtans uitneemende, die, vermits zijne ongemeenheit, nu vijftien jaren geleden, mijne zorge onderworpen geweest, ende noch is; wordende *Malus pumila flore carens*, ofte lege Appelboom zonder bloeizel, met recht genoemt. Want zy geeft alle jaren vrucht uit hare knoppe, gelijk de andere, zonder bloeme, die in 't begin van *Augustus* zijne volkomene rijpheit geniet, zijnde amper van smaak, ende gemeinlijk zonder enige korlen.

Appelboom zonder bloeizel.

Zy bemint een goede gemeste grond, de welke, indien zy kleijig, of zandig van aart is, moet drie voeten in 't ronde met oude koijemest, ende goede aerde wel door malkanderen gearbeit zijnde, getempert, ende daar in met een afgaande Maan van *November*, ofte begin van de *Maart* voor de Middag geplant, ende dikwijls met water begoten worden; want zy lieft van natuur een vochtige plaatze, veele regens, genoegzame vettigheit, ende wil geerne te mets kamerlooge op zijne wortel genieten, inzonderheit als zy eenige jaaren gestaan heeft, ende wel geworteld is; Want zy daar door zeer verquikt, ook van *Mieren*, ende andere ongediertte, die de bloeizel nadelig zijn, bevrijt blijft. Wordt ook niet door sterke winden, ofte strenge vorsten lichtelijk beschadigt in winter tijden, end in *Februario* met een afgaande Maane van zijn doode, en overvloedige takken gesnoeit. Maar indien het vriest, ofte dat men noch voor vorst bevreest is, vermits de zelfde de nieuwsgesnoeide Boomen hinderlijk is, kan men tot in de *Maart* wachten, oft' ook wel *April*: want het schaadt de Boomen niet, al worden zy in haar bloeizel gesnoeit, inzonderheit geschiedende, als de Maane in *Capricorno*, *Virgine*, ofte *Tauro*, dat is, in den Steenbok, Juffrouw, ofte Stier is, vermits deze de bequaamste tekenen des Hemels daar toe bevonden worden. Doch zal men weeten, dat alle *Boomen*, ofte *Heesteren*, die men wil datze wel groeijen zullen, afsnijden ofte snoeijen moet met een wassende Maane als zy vol zaps ofte vochtigheit zijn, gelijk zy op dien tijd zijn, ende hoe voller Maane, hoe meerder zap. Maar indien gy wilt dat zy niet haastig, ofte sterk schieten zullen, moet men haar snoeijen met een afgaande Maane als zy geen zap en hebben, maar droog te zijn gezien worden. De beste Appelen, ofte vrucht van dezen Boom koomt voort met een vochtige *Somer*, en drooge *Herfst*, ofte met een getempert *Saisoen*, te weeten, als het niet te veele en regent, ofte niet te zeer droogt. Want indien het een droog jaar is, ofte een al te vochtigen tijd, mogen deze vruchten niet lange duren, maar verrotten haastelijk, vermits zy door beide in hare natuire gekrenkt worden, te veele, ofte al te weinig voetzel genietende. Wil iemant de geheele Winter door de zelfde goed bewaren zonder verrottinge, die plukze af met handen in de

Tijd der snoeijinge.

de Maent van *September*, ende *October* met de volle Maane, en droog weder, wrijfze een dag ofte twee daar na wel te deegen af, met een schoone drooge doek, en legze op een drooge luchtige plaatze na 't *Noorden*, kan het op hout geschieden, is alderbest, niet op malkanderen, roerze zoo weinig als 't moogelijk zal zijn, en wachtze wel voor de Vorst, zoo zullen zy de geheele *Winter* goed blijven, ende lange duiren, daar andere haastig van nature vergaan. *Om Appelen lange goed te houden.*

De zuire *Paradijzen*, zijnde een zomervrugt, ende meer andere, zullen op deze maniere tot nieuwe jaar bequaamelijk bewaart moogen worden, doch moeten stille blijven leggen, want haare dunne en teedere schelle, gelijk het vlies van een eye, en lijdet niet dat zy gehanteert worden, of trekken daatelijk vol rimpelen, en verliezen haare aangename couleur. Indien deze kaamer ofte plaatze daar die vruchten dezes Booms gelegt worden vensteren heeft, moogen zy wel een weinig met goed, ende stil weder in het eerste een ure, ofte drie, midden op den dag open gedaan zijn, maar daar na niet meer, ook wederom by tijds tegen den Avondt toegeslooten worden.

De Boom zelver mag op drie verscheidene manieren aangeteelt, ende vermeerdert gemaakt zijn. *Eerstelijk*, door konst van *Enten*. Ten *tweeden*, door het zaaijen der korlen. *Ten derden*, door maniere van *Oculeren* op volgende wijze.

Neemt *Enten* van een Appelboom, die reeds vrucht gedraagen heeft, ende nu vol bloeizel zal koomen, het welke men lichtelijk aan haare knoppen zien kan: snijdtze af in *Februario*, een weinig voor de nieuwe Maane, ende steektze in de grond, ent haar dan in het wassen van de Maane, voor het eerste quartier in de *Maart*, op een wilde Appel, ende gy zult daar van genieten een altijd voldraagende Boom. Deze *Enten* moet men neemen van dikke takken uit het boovenste, ofte middenste des Booms, ten *Zuiden* zittende, die van de Zonne meest bescheenen wordende, vol van kracht zijn, ende meerder warmte by haar hebben als die onder, ofte *Noordwaarts* zich vertoonen, welke ook gemeinlijk weeke, ende daaromme zoo veele t' onbequaamer zijn geënt te worden. Maar indien gy enten snijdt van een jonge Boom, die noch geen vruchten gedraagen heeft; ofte van een oude, die op de tijd, als gy de *Enten* daar af neemt, geen knoppen om te bloeijen en heeft, ende de zelfde ent, zult gy een Boom gewinnen, die noit voldraagen zal. Doch zoo men deze *Enten* steekt op een Boom, ofte takke van de zelfde, die nu vol bloemen zal koomen, zal zy meerder vruchten geeven, Want de onvruchtbaarheit, ofte krachteloosheit daar de Boom in staat, op die tijd als de *Enten* daar af gesneeden worden, zal verbeetert gemaakt moogen zijn door het drijven der vrugtbaare kracht des Booms, daar zy opgezet wordt. *Om altijd vruchtbaare boomen te gewinnen.*

Wijders, neemt *Enten*, als vooren gezegt, in *Februario* afgesneeden,

den, legt die zelfde ongeveer eens hands lenkte diep onder de aerde, ofte een weinig minder, zoo mogen zy lange goed verblijven, daar van zult gy konnen ſteeken, niet alleene in de *Maart* ofte *April*, maar ook in de Maant van *May*, ende van *Junius* zelver: Want de Boom als dan in meerder vigeur en kracht zijnde, bewaart door zijn natuurlijk zap d' *Enten* bequaamer, en doet haar beter beklijven, als of zy in de *Maart* daar op gezet waaren geweeſt.

Men moet ook deze, en alle andere *Enten*, als zy beginnen te ſchieten, niet meer als een knoppe laaten behouden, ende de andere met de vinger zoetjes afſtooten, zoo ſchiet zy zoo veele te ſterker op, en maakt een beter Boom. Ad.

Indien men op een dikke tak, ofte ſtamme een *Ente* wil zetten, moet men in de kloove een weinig groen houts van die zelfde Boom, daar die *Ente* zal opgezet worden, ſteeken; waar op men goede acht moet geeven: Want van de zelfde aart ofte nature zijnde, loopt of groeit veele beter toe, ende de *Ente* wordt niet zoo zeer door de kracht des houts gedrukt, waar door zy anders haare zap lichtelijk verliezende ſterven zoude.

Het is ook niet ongerijmt, dat men een dikke tak niet en kloove, maar de *Ente* tuſſchen het hout ende de baſt ſteeke, vermits zommige het zelfde niet verdraagen moogende daar door verſterven. Het welke in *April*, ofte *May* door die in d' aerde gelegte *Enten* bequaamelijk geſchieden kan; want als dan ſcheidt zich de baſt van het hout lichtelijk, en zeer gevoeglijk af. Ad.

Ten tweeden, om vruchtbaare boomen aan te teelen door korlen, ofte zaad gezaait.

Neemt eene der ſchoonſte, en grootſte Appelen met uw handt geplukt, niet al te rijp, als de Maane vol is, bewaartze tot dat de Maane wederom vol wordt, neemt dan de korlen daar uit, laatze winddrooge worden, ende bewaartze wel voor Vorſt tot de naaſt koomende *Maart*, ſteektze dan een vinger breedt diep, ruim een voet van malkander in een goede grond, een dag ofte zes na de volle Maane. Want alle *Boomen*, *Struvellen*, ofte *Planten* booven de aerde vrucht draagende, moeten met een afgaande Maane gezaait zijn. Maar alle bloemdraagende planten, en die haare vrucht in d' aerde geeven, als *Rapen*, *Wortelen*, ofte *Paſtinaken* &c. met een waſſende Maane. Het welk indien het ter contrarie geſchiedt, zal men bevinden, dat zy wel veele takken en blaaderen, maar weinig, en kleine vrucht verkrijgen zullen. Opgekoomen zijnde, laatze op die zelfde plaatze ſtaan drie jaaren lange. Neemtze daar na op, ende beneemt haar de geheele recht neêrſchietende hertwortel tot aan de boovenſte zijdwortelen toe, legt als dan op 't afgeſneedene Was, ofte een ander pleiſter, op dat het zap, daar zijn geheele leeven en welvaaren in beſtaat, niet uit en vloeije, ende zetze met een afgaande Maane waar gy wilt, zoo zult gy zoo goede

Boo-

Boomen, ende de zelfde vruchten beter, en durabeler verkrijgen, als daar zy van gekomen zijn, ofte door maniere van *Enten* waaren aangeteelt geweest; dewijle hier in de *Konst* de *Nature* blijkelijk te hulpe koomt, vermits haare verhindernisse, en 't geene zy te veele hadde weg genoomen wordt, waar door haar natuurlijk ingeboorene kracht bequaamer werkende, vermeerdert, zoo dat zy veerdig het geene volbrengt daar zy van den *Alderhoogsten* toe voort-gebrocht is, ende een goede vrucht geeft, die zich anders gelijk een wilde stam, in veelheidt der takken alleene, zonder eenige vrucht verdeelen zoude: Want alle haare onvruchtbaarheit bestaat alleene in deze hartwortel.

Heeft Iemant lust om extraordinarie goede, groote, en schoone vruchten te zien, die zette een goede *Ente* op deze van zaad voort gekomene, ende van zijne hartwortel beroofde *Appel-stammekens*, (want een Boom op zijn eigen aart geënt, ofte gezoogen, is verre wech best) zoo zal hy een ongemeene *konst* der *Naturen*, door der menschen traagheit dus lange verborgen, opentlijk moogen bemerken, ende met verwonderinge voor oogen zien.

Ten derden, wordtze vermeerdert door *Inoculatie*, het welke op jong geschootene takken, eenjaarige looten, ofte gezeide jonge stammekens in het laetste van *Julius* geschiedt, de welke aangegaan zijnde, het volgende voorjaar, als zy beginnen uit te wassen, een vinger breed booven de hoogste *Oculatie*, die een handbreed booven malkanderen gemeinlijk gezet worden, afgesneeden, ende geen andere uitloopzelen daar aan gelaaten zijn moeten. Deze *Oculatien* moeten niet alleene van voldraagende boomen genoomen, maar ook, om niet te konnen uitdroogen, voor de hitte der Zonne gedekt worden. *Tijd der Inoculatie,*

Eindelijk, wil Iemant deze Boom, ende ook alle andere, als zy bloeijen, voor de swarte *Vliegen*, ende *Rupzen*, die door de zelfde in de bloemen koomen, bewaaren, die neeme een hand vol *Wijnruite*, een hand vol *Alssen*, ende een hand vol oprechte *Virginiaansche Tobak* te zaamen, ofte van die zelfde *Tobak* alleene een ofte twee handen vol, na zijn believen, kooke het met malkanderen, ofte, als gezeit, die *Tobak* alleene in een paar emmeren vol regenwaters, ofte een weinig minder, in een ketel, een klein half ure lang, giete het door een doek, ende besprenge daar mede zijn Boom, als zy in't bloeijen is, eenmaal ofte drie; zoo zullen alle die *Rupzen* sterven, ende de swarte *Vliegen* daar haastig afvallen, niet wederom op koomen, jaa de zelfde vlieden als de pest, ende hy zal op deze maniere veele vruchten konnen gewinnen met weinige moeite, die anders door deze beestkens zeer beschadigt, ende in haare geboortplaatze, ofte bloeizel vermindert, ende verteert worden. *Remedie voor Swarte Vliegen, en Rupzen,*

HET II. CAPITTEL.

ORANJE BOOM.

DEze ſchoone ſteeds groenblijvende, en altijd vruchtdraagende Boom, wordt ook wel op Nederlandts ARANIE, ofte ARANTIE-Boom, na die Griekſche Stad ARANTIA in Achayen geleegen, genoemt. In 't Latijn MALUS ARANTIA, ende, om zijne goudgeele gecouleurde vrucht, AURANTIA, Op Hoogduitſch POMERANTZE, ende in 't François ORENGER.

Malus Aurantia,

Hier van zijn my in haare aart, ende nature bekent veele ſchoone veranderlijke zienswaerdige zoorten, alle van een, ende die zelfde *Culture*: Daaromme deze weinige in 't generaal den wel gezinden *Leezer* alhier vertoonen zullen, te weeten: *Eerſtelijk*, deze gezeide ORANJE BOOM. Ten tweeden, de LIMOEN-BOOM in 't Nederlants alzoo gezegt: Op't Latijn MALUS LIMONIA, In't Hoogduitſch LIMONENBAUM, Ende in 't François LIMONIER. *Ten derden*, de CITROEN-BOOM op Nederlands, In 't Latijn MALUS CITRIA, Op 't Hoogduitſch CITRIN-OPFFELBAUM. Ende in't François CITRONNIER genoemt. Welke drie alle d'andere, van wat naame zy ook mogen weezen, ende hoe zeer zy ook in haare aangenaame vruchten koomen te veranderen, met recht onder haare naamen beſluiten, dewijle zy van een nature, en eigenſchap bevonden worden.

Malus Limonia.
Malus Citria.

Moeten daaromme alle na deeze onſe *Nederlandtſche*, als ook *Hoogduitſche* climaet, op volgende maniere het geheele jaar door (wijle zy teder van aart, en in deze koude geweſten naauw te wachten zijn) gecultiveert werden.

MAART.

Voor eerſt, is van nooden, dat zy alle in deze Maant met een afgaande Maane van haare quaade, verdorvene, en overvloedige takken wel gezuivert, tot op het leeven afgenoomen, met een weinig Was bedekt, luchtig gemaakt, rondsomme booven in de bak, daar de Boom in ſtaat, omtrent een halve voet van den ſtam, tot op de wortel toe ontbloot, de aerde wechgedaan, ende met nieuwe vriſſche alle jaaren, binnen 's huis ſtaande, wederom wel verzien worden.

Welke aerde beſtaan moet uit drie deelen grof zand, zonder eenige zoutigheit daar by te zijn, drie deelen drie jaarige Schaapemeſt, twee deelen twee jaarige paerdemeſt, twee deelen een jaarige hoenderdrek; ende zes deelen goede fijne, of klein gewreevene veenaerde in de Herfſt bereidt, ende wel door malkanderen gearbeidt: die men de geheele Winter door bevriezen, vier, vijf, ofte zes maal, gedurende dien tijd, omme ſmijten, ende genoegzaam door werken laat.

Met deze aerde worden niet alleene jaarlijks deze Boomen vernieuwt, maar ook daar in geplant, vermits zy in de zelfde goede aert hebbende, weelderig, en voorspoedig groejen.

Men geeft haar ook in deze Maant ververzinge van laauw zuiver regenwaater, ofte daar geheele oprechte *Virginiaansche Tobaks* blaaderen een klein weinig in opgekookt geweest zijn, het welke gansch voetzaam is, ende deze Boomen zeer verquikt, ook haare vruchten een schoonder koleur doet geeven, doch moet niet booven acht dagen oudt werden, of verderft.

Men doet ook wel de vensters in deze by daage oopen, als het *Sonneschijn* weeder, ende zonder wind niet koud en is, ofte geenige *Ooste*, of *Noorde* koude winden waaijen, inzonderheit zoo die plaatze, daar zy in staan, warm tegen de Zonne leidt, datze daar in zonder eenige verhindernisse met zijne straalen speelen mag.

A P R I L.

In deze Maant, met een afneemende Maane, op een voor de Middag worden deze Boomen verplant in voorgezeide aerde, en hoog gezet, op dat de Zonne des te beter haare wortel verwarmen kan, doch moet men eerst onder op de boodem des baks, ofte houten kaste leggen drie vingeren hooge louter tweejaarige klein gemaakte paerde mest, met een weinig eenjaarige hoenderdrek vermengt.

Men gietze ook wederom wel te degen met gezeide zuiver laauw gemaakt regenwaater, waar in een weinig schaapemest, om te weiken gedaan zijnde, niet dan te beter is. Men doet ook in goed weeder, zoo de plaatze voor het *Zuiden* oopen legt, gelijk zy behoort, *Dag* ende *Nacht* de vensters oopen, op dat de Boomen de lucht, en Zonne te beter gewennen moogen.

M A Y.

In deze Maant laat men de vensters *Dag* ende *Nacht* oopen, brengt ook de Boomen den vierden, vijften, ofte zesten, een dag min ofte meer, na het weder zich bequaam laat aanzien, met een betoogene lucht, of regenig weeder wederom buiten, en steltze op een zeer warme plaatze voor alle koude *Noorde* winden bewaart, dat zy de Zonne van des morgens vroeg, tot de achter middags om drie uren genieten konnen. Alzoo buiten gebrocht zijnde, moet men haar wachten veertien dagen lange voor de sterke middagze Zon, want zy daar op schijnende, de selfde schaadelijk is. Doch indien zy de lucht gewent zijn, noch binnen 's huis staande, ende de Zon daar op te mets een weinig door de vensters gescheenen heeft, doet het haar soo veele quaads niet. Indien ook in deze tijd geen regen uit den Hemel quam te vallen, moeten zy met regenwaater, dat een dag in de Zonne gestaan heeft, begooten zijn.

De-

Deze ſchoone Boomen moogen ook in deze Maant op volgende manere bequaamelijk vermeerdert gemaakt werden, te weeten.

Maniere van aanteelinge dezer Boomen door takken.

Neemt een aerden pot drie vierendeel voets hooge, ende een halve voet vierkant, met een ſnee ofte oopening, een vinger breed van onderen tot boven uitloopende, verzien; zet de zelfde vaſt ofte in de bak ofte kaſte daar de Boom in ſtaat ofte buiten de zelfde, neemt dan met een volle Maane een tak, drie, vier, vijf, ofte zes jaaren oudt zijnde, en buiten order groeijende, op dat door die zelfde die kroon ofte rontheit des Booms niet weg genoomen worde, ſteekt, graaft, ofte boort daar in met de punt van uw mes tot in het hout veele gaatjes in 't rondom van den tak drie vingeren breed hooge den een boven de ander, ruim een ſtroo breed ieder gat van malkander, legt die zelfde door gezeide ſnee ofte oopeninge terſtont daar in, vultze dan met goede aerde, geeftze te mets regenwaater, en bindtze vaſt, op dat zy door geenige Winden gerept ofte bewoogen mag worden, zoo ſchiet zy uit de geboorde of gegraavene gaatjes overvloedige wortelen in korten tijd, het welke gezien zijnde, ſnijdt den tak af met een volle Maane van September, ofte Maart binnen 's huis ſtaande, ende laatze noch een jaar in het zelfde potje verblijven eer zy in een grooter verplant wordt, zoo groeit zy voorſpoedig voort, dewijle deze nieuw gemaakte wortel op zijne plaatze ongeroert verblijft.

J U N I U S.

In deze Maant, ende voorts zoo lange als zy buiten ſtaan, moet men alle veertien daagen de Boomen omme zetten, ofte draajen van het *Zuiden* tot het *Noorden*, ende haar begieten met het geene, als volgt.

Neemt een vat, doet daar in *Schaapemeſt*, een weinig minder verſe *Koeijemeſt*, en een goedt deel zeemel van *Tarwenmeel*, giet daar op regenwaater, laat het in de Zonne ſtaan, ende roert het alle dagen twee ofte driemael om, giet daar meede de Boomen al roerende in een gruppel zes vingeren breedt van den ſtam, alle weeken twee, drie, ofte viermaal, na geleegentheit des droogen tijts; vermits zy van natuire door het geheele jaar veele vochtigheits begeeren; overlegt dan die gruppel wederom met oude luchtige paerde meſt.

Indien men ook alle jaaren in deze Maant twee vingeren breed diep onder d'aerde Hoonichraat legt, een weinig van den ſtam, zo koomt het met der tijd te ſmelten, ende verſtrekt de wortelen van deze tot een aangenaame voedzaamheit.

Remedie voor Mieren, Wantluizen, Slak-

Daar en booven wil iemant deze Boomen bevrijen van het ſchaadelijke gedroogte der Mieren, Wandtluizen, ende diergelijk geſpuis, die haare bloemen, blaaderen, en jonge ſcheutekens zeer verderven, die begiete haar van booven geheelijk met regenwaater, daar (als vooren

ren gezeit) Tobak met een weinig Alssen, en Wijnruite te zaamen in opgekookt is geweest, ende strooije daar voort over heene het poeder van Tobak, zoo loopen zy haastig daar van, om datze zijne krachtige geur niet verdraagen moogen, worden daar traag, ende gelijk als dronken van, zullen ook noit wederom keeren, by aldien men rondom den stam op de aerde leidt, een rink drie vingeren breed, ende een vinger dik, van het gezeide stof of poeder van Tobak.

ken, Eerdevlooijen, Rupzen &c.

Wijders neemt Duivemest, ofte Schaapedrek niet te oudt, zoo veele gy wildt; ofte van beiden eeven veele, doet het in een glas, steldt het in de Zonne, ende giet daar op regenwater, zoo trekt de kracht daar van in het zelfde, giet daar na het water wederom af, en doet daar by een weinig regenwater, daar vier en twintig uiren lange een beetje Salpeter in geweikt heeft, begiet daar meede te mets de Boomen, zoo zult gy niet alleene een wonderlijke drijvende kragt in die zelfde, maar ook door voorgenoemde Creaturen niet beschadigt te konnen worden, genoegzaam bevinden.

J U L I U S.

In deze Maant moet men alle kleine overvloedige vruchten af breeken, ende den Boom niet meer houden laaten, als zy voeden kan, op dat de andere des te bequaamer groeijen, en sterker worden moogen.

Men kan ook deze Boomen in't laetste van deze Maant, als ook in die Maant van *May* (gelijk ik menigmaal gedaan, ende my daar by zoo dikwils wel bevonden hebbe) een dag voor de volle Maane niet alleen Oculeren, maar ook Enten ende Zuigen op wilde stammen, een, twee, ofte meer vingeren dik zijnde, welke door het Zuigen ofte Inleggen gevat hebbende, met genoemde volle Maane van *Augustus*, ofte *September* afgesneeden zijn moeten, de takke met Was wederom dekkende.

Men snijdt ook wel een tak, die men in te leggen gedenkt, in't rond'om een vinger breed de bast gansch af, op een plaatze nochtans slechts een halve stroobreed van dien aan het hout laatende, die men alzoo in genoemde pot legt, en geduirig vochtig houdt, waar door de natuire in staat voor een tijdt lank verblijvende, zich zelver zoekt te redden, dikwils onder aan de gebleevene bast des boovensten deels wortelen schietende, waar door de zelfde, een volkoomen voetzel wederom verkrijgende, een nieuwen Boom maakt.

Op welke maniere men niet alleene deze, maar ook andere Boomen, ofte Struvellen, hard hout hebbende, ende noch door afgesneedene, ofte ten halven (op die maniere der Angelieren) ingesneedene takken, wortelen verkrijgen willende, zonder moeite aanteelen, ende vermeerderen mag.

SEPTEMBER.

In het laetste van dezen brengt men alle Boomen wederom binnen's huis op een zeer luchtige plaatze, daar zy met haare takken, en bladeren nergens aan koomen te geraaken, met schoon en droog weeder: Want nat ingebracht zijnde, zouden vruchten en blaaderen afvallen; ofte ook wel ten halven van deze Maant, na de gelegentheit des tijds, dewijle zy geenige koude regens in deze dagen verdraagen konnen.

OCTOBER.

Alle de vensters moeten in deze tijd Nacht ende Dag open verblijven, ten zy een sterke Noorde- ofte Ooste-wind waide, of dat het begon te vriezen. Ende zoo het de tijd quam te vereischen, moet menze ook met het genoemde Tobakswater, ofte veel bequaamer met 't gezeide water daar Duive- en Schaape-mest in de Zonne te weiken gestaan heeft, ende een weinig Zalpeterwater toegekomen is, begieten; zoo zullen zy door dat zeer voedzaam nat veel beter groeijen.

NOVEMBER.

In deze tijd moeten de vensters Nacht en Dag worden gesllooten, ook niet wederom geopent, ten zy by dage, ende dat met stil, en zeer schoon weder, dat ook de Zonne daar in konde schijnen, anders geenzins. Men geeftze ook in deze dagen noch eens te deegen laauw regenwater, ende dan niet meer, voor in 't laetste van *Februarius*, ofte het moeste zeer noodig zijn. Ten halven van deze Maant begint men om den anderden dag een klein viertje in de oven van dit ruim te stooken, tot den eersten *December*, doch kouder wordende, alle dagen.

DECEMBER.

In deze Maant, als ook *Januarius*, moet men alle dagen vier stooken, maar als het sterk begint te vriezen alle daagen tweemaal, te weeten des Morgens, ende tegen den Avondt, ook de vensteren met hiede en stroo wel dicht toe maaken, op dat geen Vorst binnen's huis koome door te dringen. Ende indien het zeer fel quam te vriezen, zal men des Morgens om zeven uren eens stooken, des Namiddags om een, ende des Avonds om zes of zeven uren wederom, op dat het daar in de geheele Nacht over warm verblijve, ende de Vorst alzoo buiten gekeert worde. Of het nu quam te geschieden, dat het in deze Maant weinig, ofte niet en vroos, zoo is 't genoeg dat men om de anderde dag vier maake; want veele warmte, ofte groote hitte is deze Boomen niet goed, indien de tijd zulks niet koomt te vereischen, ende alzoo nootwendig geschieden moet.

FEBRUARIUS.

By aldien in deze Maant de felste koude over waar, behoeft men niet meer dan eens des daags, ofte, om den tweeden dag te vieren, tot den

den laetsten van dezen, ofte ten langsten tot den tienden, twaalften, ofte vijftienden Maart, na des tijds gelegentheit. Ook geeft menze wederom tamelijk veel laauw gemaakt regenwater. Ende indien het een zeer goeden dag waar, mag men de vensters by daage wel oopen zetten, op dat de lucht door de kamer een weinig speele.

Alle deze soorten van Boomen, op voorgeschreevene maniere alzoo geeultiveert, brengen voort in deze koude Landen groote, schoone, ende volkoomene vrucht, (doch van binnen niet zoo vol van een verkoelende aangenaame vochtigheit, als die uit Spanjen gebracht worden) inzonderheit als zy in 't begin van May, ofte het laetste van Julius op een gekopte stam, die in deze Landen van zaad (met een afgaande Maane van de May in een pot gezaait zijnde geweest) voort gekoomen is, ofte geöculeert, geënt ofte gezoogen zijn. Want zy worden van jonks op onze lucht gewent, daaromme koomen deze tot meerder perfectie, als die uit heete Quartieren alhier gebracht zijn, die in haare Natuire, vermits de ongewoone koude, en veranderinge des luchts zeer gekrenkt, ende vermindert worden.

Ten laetsten; zal den goedgunstigen Leezer gelieven te weeten, dat deze aart van Boomen (als ook wel andere meer) by gelegentheit flaauw, ofte truirig worden, het welke gemerkt weezende, zal men haar voorzetten een potje met Melk, en met de eene hoek daar in laaten hangen een wollen lankwerpigen Lap, twee, ofte drie vingeren breed, de ander by den stam des Booms neder, zoo druipt de melk zoetjes daar uit, ende trekt na de wortel, waar door zy in korten tijd wederom fris, ende wel te passe worden, dewijle de zelvige haar zeer goed, ende zoo aangenaam te zijn bevonden is, dat al waaren zy, in maniere van spreeken, half dood, zullen door een oort, oft' anderhalf in weinige dagen tot haare voorige kracht en gezontheit geraaken, ende haare truirige blaaderen wederomme opwaarts rechtende, voorspoedig groeijen.

HET III. CAPITTEL.

GRANAAT BOOM.

OP Nederlandts alzoo genoemt, wordt in 't Latijn gezegt MALUS PUNICA, om de bruine couleurs wille dezes vruchts, die men Puniceus ofte Phœniceus color hiet: Ende MALUS GRANATA, dewijle zoo veele greinen in haare vrucht gezien worden. Waar door de Françoisen bewoogen geworden zijnde, dezen Appel *Migraine*, als of men *Millegraine*, oft' Duizentgrein zeide, uitgesprooken hebben:

Op Hoogduitſch GRANATENBAUM, ende in't Franſch GRENADIER.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire bekent vier bezondere ſoorten, te weeten: MALUS PUNICA SATIVA FLORE SIMPLICI, Tamme Granaetboom met een enkelde bloeme, die alleene in heete Landen vruchten draagt: MALUS PUNICA SILVESTRIS, ofte BALAUSTIUM FLORE PLENO COCCINEO, FLORE PLENO ALBO, ende BALAUSTIUM FLORE PLENO LUTEO; WILDE GRANAETBOOM, ofte BALAUSTIUM met een dubbelde Schaarlate Bloeme; met een dubbelde Witte Bloeme, ende met een dubbelde Geele Bloeme, de welke alleen in d'Apoteeken gebruikt werden, ende zonder vrucht na te laaten, nedervallen; wiens ſchoonheit der verwonderens waerdige couleuren zeer aanzienlijk is.

Balauſtium flore pleno luteo, albo. & coccineo.

Zy beminnen alle een goede gemeine aerde, met twee deelen zand twee deelen Paerdemeſt, drie deelen oude Koeijemeſt, drie deelen Veengrond, ende een deel een jaarige Schaapemeſt wel doormengt; een zeer warme, oopene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude *Ooſte-*, en *Noorde-winden* bewaart; zoo veele waters, dat zy ſchier alle dagen in de Zomer met regenwater in de Zonne geſtaan, en laauw geworden zijnde, ofte door een geduirige lappe in een pot vol waters gehangen, als van de ORANJEBOOM gezegt is, begooten zijn willen.

Zijn tamelijk hard van Natuire, moogen evenwel geenige *Vorſt* ofte veele koude *Herfſtregenen* verdraagen, moeten daarom in 't begin van *October* binnen 's huis, op een niet al te warme plaatze gezet, ende met maatige laauwe vochtigheit geduirende deze tijd onderhouden werden, vermits zy van haare blaaderen ontbloot, niet zoo veel voetzel, als in warmer dagen van nooden hebben: Moeten ook niet voor ten halven van *April* met een zoet regentje wederom in de lucht gebracht, ende voor koude nachten gedekt zijn.

Zy draagen gemeinlijk alle *Zomers* tweemaal Bloemen, te weeten, in 't begin van *Junio*, ende *September*, het welke zeer ſchoon om zien is: Worden ook alleene door haare by de wortel, ofte boven de grond uit ſchietende jonge looten, twee, ofte drie jaaren oudt zijnde, vermenigvuldigt, die men gelijk de ANGELIEREN, ten halven in ſnijdt, ende het tweede jaar daar na, wortelen geſchooten hebbende, met een afgaande Maane van *April* in potten verplant. Moeten ook daar en booven nootwendig alle *Voorjaren* in het laetſte van *April* met een afgaande Maane van haare doode takken gezuivert, ende van het meeſte nieuws geſchootene hout geſnoeit, ofte met een ſcheere geſchooren zijn, draagen anders weinige, ofte geenige Bloemen, vermits zy het meeſte voetzel na haar trekkende, de bloemdraagende knoppen van haare drijvende kracht te zeer ontblooten.

HET

HET IV. CAPITTEL.
MOERBESIE BOOM.

ALzoo met deze naame in 't Nederlansch gezegt wordt, op Latijn MORUS. In 't Hoogduitsch MAULBEERBAUM, ende in 't François MEURIER genoemt. Hier van zijn my alleen in haare aart ende natuire kenbaar geworden twee bezondere soorten, te weeten: MORUS NIGRA, Swarte MOERBESIE, ende MORUS ALBA, ofte Witte MOERBESIEBOOM, zijnde van een ende deselve Culture. *Morus albæ & nigra.*

Zy lieven een gemeene zandige, drooge, ende wel gemeste aerde, warme plaatze, een opene vrije lucht, weinig waters, geeven alle jaaren een rijpe, doch ongezonde vrucht in deze Landen, ende moogen de koude des *Winters* reedelijk verdraagen, hoe wel zy door harde, ende langdurige *Vorsten*, niet alleen vaak schaade koomen te lijden; maar ook wel geheelelijk versterven, gelijk in het jaar *Duizent zes hondert zes-en-veertig, acht en vijftig, zeventig*, ende op meer andere tijden geschiedt is.

Zy worden op driederleije maniere als volgt vermeerdert.

Eerstelijk, door haare by de wortel uitwassende jongen, die men in de *Maart* met een volle Maane insnijdt, ende met aerde aangevult zijnde, zeer bequamelijk wortelen schieten, welke twee jaaren oudt geworden weezende, niet in de *Herfst*, maar in de *Maart* met een afgaande Maane op een Voormiddag verplant zijn moeten.

Zoo men in eene der grootste wortelen dezes Booms met de Spaa ten halven steekt, zal zy aldaar een Knobbel maaken, ende veelvoudig uitschieten.

Ten tweeden, door jonge takskens die men in *April*, ofte *Maart* met een volle Maane affsnijdt, op een donkere plaatze in de aerde steekt, ende dikwils met water begooten zijnde, beklijven, en wortelen vatten.

Ten derden, door maniere van *Enten*, het welke in *April* met een wassende Maane op een CASTANIEBOOM, WILDE PEERE-, ofte APPEL-BOOM geschiedt, wiens vrucht als dan zijne natuirelijke couleur verliezende, bleek wordt.

Die WITTE MOERBESIE is wel zoo hard van natuire als de SWARTE, kan daeromme de koude des *Winters* bequaamer verdraagen, wordt ook veele grooter, maar zijne vrucht blijft kleinder, en koomt in goede warme jaaren tot een volkoomene rijpheit in deze Landen; gelijk ik 1670. binnen *Brussel* in het Hof van den zeer eervaarenen en beroemden Heer JOHANNES HERMANS Apoteker, zelf gezien, ende daar van geëeten hebbe, zijnde de zelfde laf en zeer zoet van smaak.

HET

HET V. CAPITTEL.
MISPEL BOOM.

BY veele niet alleene wel bekent, maar ook om zijns vrugts wille zeer begeert; wordt in't Latijn genoemt MESPILUS. Op Hoogduitsch MISPEBAUM, ende in't François NEFFLIER.

Mespili species. Hier van zijn my in haare aart ende Nature bekent drie bezondere soorten, te weeten MESPILUS SATIVA, gemeine tamme MISPELBOOM; MESPILUS SILVESTRIS, WILDE MISPELBOOM; wiens vrugten noit geëeten, ofte gebruikt worden, ende MESPILUS ARONIA, ofte MISPELBOOM ARONIA van d'Ouden genoemt; wiens vruchten klein zijn, veele by malkander hangende, gemeenlijk met drie steenen van binnen verzien, wordende van couleur rood als zy haare rijpheit verkrijgen. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

De MESPILUS SATIVA ofte gemeene tamme MISPELBOOM, bemint van Nature een zandige, ofte ook wel een gemeine wel gemeste aerde, een goede luchtige plaatze, veele waters, verdraagt felle koude, ende alle ongeleegentheit des geheelen *Winters*: heeft ook gemeenlijk in *October* volkomen rijpe vrugt, die als dan met een volle Maane geplukt, ende week geworden zijnde, voor een delikate spijze, ofte banket, gebruikt wordt.

Zy werdt in deze Quartieren gemeenlijk door konst van *Enten* alleen aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt, het welke meest op *Haagedoorn*, in de *Maart* geschiedt, hoe wel het op *Queestammen* veele bequaamer geoordeelt wordt.

Doch wil Iemant van deeze zeer groote vruchten verkrijgen, die *Om groote Mispelen te verkrygen.* neeme in't midden, ofte boven uit een Boom, ten zuiden zittende een *Ente*, en steekze in de *Maart* tegen het eerste Quartier der Maane op een bequaame *Misselstamme*, die van een Korle in *Februario*, ofte *Maart* met een afgaande Maane gezaait is geweest, welke twee jaaren in de aerde verblijft, eer zy opkoomt, ende niet alle jaaren zijne volkomenheit verkreegen te hebben, gezien wordt, zoo zalze MISPELEN ongelooflijk groot gewinnen. Ik hebbe eene op deze maniere gecultiveert gehadt, in wiens vruchts kroone een geheele Rijksdaalder leggen koste, die om zijne grootheits wille, op een ongeleegene plaatze staande, uitgeroeit, ende alzoo verdorven zijn most, dat groot jammer om zien waar.

Daar en booven, indien noch iemant deze jonge geseide *Misselstammekens* van Korlen gezaait, drie jaaren stil gestaan hebbende, van haare hertwortel ontbloot, (gelijk van de APPELBOOM, ende meer andere gezegt is) met een afgaande Maane verplant, ende een jaar, ofte twee gestaan hebbende, daar op *Ent*, zal noch veele heerlijker vruchten genie-

genieten, ende een wonderlijk vermoogen der Natuire met lust anschouwen.

De Mespilus Aronia, ofte Aronie Mispelboom, is veele tederder van aart, bemint een goede gemeine zandige aerde, met twee jaarige oude Paerdemest tamelijk verzien, een opene luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, genoegzaame vochtigheit, verdraagt ongeerne de felle koude des *Winters*, in deze landen: Moet daarom in een pot ofte houten bak met een afgaande Maane van *April*, ofte *Maart* geplant, in *October* binnen 's huis gestelt, met maatige vochtigheit onderhouden, ende in 't laetste van *April* der Zonne straalen wederom voorgezet zijn.

Zy bloeit, en geeft in deze koude gewesten dikwijls vrugt, maar zelden volkoomen rijp. Wordt ook niet alleen vermeerdert door dezelfde, zijne volkoomenheit verkreegen hebbende, en in de *Maart October* ofte *Februarius*, met een afgaande Maane, twee vingeren diep in een pot de aerde bevoolen zijnde. Maar ook door *Zuigen*, *Enten*, ofte maniere van *Oculeren*, het welke op haare behoorlijke tijd in een gemeine *Misselstamme*, *Queeboom*, ende meer andere bequaamlijk geschieden kan.

Het VI. Capittel.

VYGEBOOM.

Op Nederlands alzoo gezegt; wordt in 't Latijn genoemt Ficus. Op Hoogduitsch Feigenbaum. Ende in't François Figuier.

Hier van zijn my in haare aart ende nature kenbaar geworden vier onderscheidelijke soorten, te weeten Ficus fructu albicante, Vygeboom met een witachtige vrucht. Fructu cœruleo, met een blauwe vrugt. Ficus humilis, Leege Vygeboom: ende Ficus sylvestris, ofte Wilde Vygeboom, die ook Caprificus gezegt wordt. Alle van een, ende de zelfde Culture. *Caprificus.*

Zy beminnen een goede bequaame grond, bestaande uit vier deelen gemeine aerde, twee deelen twee jaarige oude Paerde-, twee deelen oude Koije-mest, een deel een jaarige Hoenderdrek, ende twee deelen Zand, zonder eenige zoutigheit, wel door malkanderen vermengt, een oopene vrije lucht, een warme of wel ter Zonne geleegene plaatze, en veele waters: verblijven lange jaaren in't leeven, mogen in deeze Landen de felle koude des *Winters*, veele sneeuwwater om zijne scherpheits willen, neevel ofte sterke winden ongeerne verdraagen. Moeten daarom in't laetste van *October*, wat eer, ofte laater, na het weeder zich aanstelt, aan haare wortelen een voet hooge, ende twee in't ronde met droog *Turfmol* ofte *Kif* wel gedekt, ende zeer

dik

dik van onderen tot booven met ſtroo omgebonden, ook niet voor in't begin van *April*, indien het Saiſoen goed is, wederomme oopen gemaakt zijn.

Men kan ook gevoeglijk deze Boomen aan d'eene zijde des wortels de aerde een weinig wegneemen, alzoo geheelelijk neder buigen, met aerde t'eenemaal een voet hooge ofte meer bedekken, ende daar over Stroo, ofte warme Paerdemeſt leggen, zoo blijven zy van de *Vorſt* onbeſchaadigt, ja behouden dikwils haare onrijpe, en kleine vruchten ongeſchonden.

Dit nochtans alzoo gedaan, bevindt men niet te min, dat zy zomtijds door langdurige *Vorſten*, *Muiſen*, ofte andere ongelegentheden beſchaadigt ende niet alleene van haare baſt, en vruchten, maar zelf ook van haare geheele takken ontbloot worden, (inzonderheit met ſtroo bedekt zijnde) welke afgeſneeden wordende, by de wortelen haaſtig wederom uitloopen, ende niet lichtelijk geheel verſterven.

Houde daarom voor beſt, dat zy in een pot, ofte houten kas of vat, om des *Winters* binnen 's huis gebrogt te konnen worden, geplant, ende niet voor den tienden, ofte half *April* wederom met een zoete regen buiten geſtelt worden. Zoo zult gy alle jaaren volkoomene rijpe, ende zeer ſmaakelijke vruchten genieten. Hoewel aan de CAPRIFICUS, ofte WILDE VYGEBOOM noit eenige vrucht gezien hebbe, waar door hy eindelijk met een goede Paſçedulle na het al verteerend Element is afgezonden. Doch indien de wortelen van deze Boomen in gezeide vaten ofte bakken te veele worden, dat zy die zelfde aan alle kanten koomen te vullen, moet men alle voorjaaren, in *April*, daar van rond om de kanten een handt breedt met aerde met al afſteeken, ende daar wederom goede vette grond in de plaatze leggen, zoo groeijen zy zoo veel te beter, ſchieten daar in nieuwe wortelen, en geeven een aangenaamer vrucht.

Zy worden in deze Landen niet, als door haare by de wortelen uitgeloopene jongen, vermeerdert, die zoo haaſt van zelfs gewortelt, als in het licht gebrocht zijn, ook met een afgaande Maane van *April* van d'oude genoomen, ende verplant weezen moeten.

De Romeinſche Vrouwen, met alle Vrije, ende Dienſtmaagden, hebben eertijds, gelijk daar van ORPHEUS getuigeniſſe geeft, de Godinne JUNO onder een VYGEBOOM alle jaaren eens offerhande gedaan, tot een onſterfelijke gedachteniſſe eenes lofwaerdigen daads, van haare Dienſtmaagden trouhertig uitgevoert. Want de Stad van *Romen* door de *Françoizen* ingenoomen, ende haare oploopende razernije een weinig geſtilt zijnde, verminderde ook met de zelfde de hoogheit dezer Stad, ende lag voor dien tijd de Romeinſche macht ter neder gevelt. Het welke van haare nabuirige vijanden gezien wordende, beelden zich ſtoutmoedig in, dat zy nu een goede gelegentheit om eens die Stad geheel te

te verdelgen, gevonden hadden; verkiezen daar op tot haare Veltoverste POSTHUMIUM LIVIUM, die tot den Raadt van *Romen* gezonden, begeerde: indien zy niet al het geene, 't welke van de *Françoizen* in haare Stad noch overig gebleeven waar, geheelijk verlooren zien wouden, zy als dan haare *Vrouwen*, ende *Dochteren*, zoo veele binnen de muiren haarder Stad gevonden worden, gewillig in zijne handen overgeeven zouden. Waar door zy, met alle de Vaderen zeer onstelt, niet wisten wat haar in zoo een hoogdringenden nood te doen stonde. Tot dat eindelijk eene der Dienstmaagden TUTELA, ofte, als zommige willen, PHILOSIS genoemt, aan den Raad zich prezenteerde, dat zy met andere haars gelijken, onder haarder *Vrouwen*, en *Dochteren* kleederen, tot den Vijant overgaan wouden. By de welke gekoomen zijnde, begosten alle tot een teeken haarder droefheit te weenen. Maar van LIVIO verwelkoomt, ende beschonken, werden door het geheele heir verdeelt, daagden terstondt de Soldaaten om te drinken uit, welke over zoo een aangenaame, en onverwachte buit verblijdt, haastig dronken geworden zijn, waar over zy uit een VYGEBOOM een vierteeken de *Romeinen* gaaven, die daar op haastig uitvallende, alle de Vijanden van 't leeven beroofden, ende den vrywilligen roof wederom met zich voerden. Tot welker eeuwigduirende gedachtenisse deze offerhande eenmaal des jaars gehouden geworden is. Hoe wel *Plutarchus in Parallelis* deze Historie van der *Franzen* Konink ATEPOMARO schrijft, ende deze Dienstmeid ARETANA geheeten te hebben getuigt.

HET VII. CAPITTEL.

EGYPTISCHE VYGEBOOM.

DEze schoone en steeds groenblijvende Boom, een soorte van *Moerbezien* schijnende te zijn, indien men op zijne blaaderen acht neemt, die nochtans een weinig dikker, en bleeker van couleur te zijn gezien worden, hoewel na de gedaante des houts, couleur der takken, en inwendige melkachtige substantie meer na den aart eenes VYGEBOOMS strekken, waar door zy SICOMORUS, ofte FICOMORUS, dat is Vygedraagende MOERBESIEBOOM, ende FICUS ÆGYPTIACA, EGYPTISCHE VYGEBOOM genoemt is. *Fico-morus.*

Zy bemint een zandige gemeine grond, met een weinig twee jaarige Paerde- en Duive-mest, ende het Mol uit vergangene Boomen genoegzaam doormengt, een zeer warme, ende bequaamelijk ter Zonne geleegene plaatze, een oopene vrije lucht, matige vochtigheit, ende mag geenderhande koude ofte Herfstregenen verdraagen. Moet daarom in't laetste van *September*, ofte eerste van *October*, na het Saisoen des tijds mede brengt, droog zijnde, binnen 's huis gebrogt, op een warme plaatze,

ze, ofte daar veele in gevuirt werdt, gestelt, met zeer weinig laauw gemaakt regenwaters, geduirende de koude tijd, onderhouden, ende niet voor half *April* met een regenige lucht wederom buiten gezet zijn.

Zy is zoo teder van aart ende Natuire, dat zy in deze Landen niet wel mag aarden, ook gansch geen vruchten geeft, kan evenwel, door ingesteekene takskens met een volle Maane van *April* afgesneeden, aangeteelt ende vermeerdert worden, als men de zelfde tamelijk diep in potten met voorgenoemde grond gevult, steekt, ende met maatige vochtigheit op een zeer warme plaatze, zonder voor de Zonne gedekt te zijn, onderhoudt, ook voor koude Nachten, drooge Rijpen, Sneeuwige vochtigheit, ende sterke Winden voorzichtig dekt, ende bewaart.

HET VIII. CAPITTEL.

PEEREBOOM.

OP Nederlantsch alzoo genoemt, wordt in 't Latijn gezegt PYRUS. Hoogduitsch BIRNBAUM. Ende in 't François POYRIER.

Hier van worden over al gevonden zeer veele veranderlijke soorten, hier alle te verhaalen onnoodig, vermits het al te grooten getal, ende om dat ook een PEERE op verscheidene plaatzen met een bezondere naame dikwils uitgesprooken vernoomen, gehoort, ende gezien wordt.

Zy bemint een gemeine, ende van Natuire een steenachtige grond met oude Koeije- en Paarde-mest, ende Zand wel vermengt, inzonderheit zoo de aerde hard, ofte van kley is, daar zy ingeplant zal zijn: Een oopene luchtige, en vrije plaatze, veele vochtigheits, wil geerne met water dikwils begooten worden, nieuws geplant zijnde, tot dat zy volkoomelijk bekleeven, ende genoeg wortels gevat heeft. Doch zal men gedenken, dat, indien de grond van eigender aart vochtig is, daar in zy geplant wordt, men als dan niet als oude Paerdemest gebruiken moet; indien zy van Natuire droog is, moet men alleene Koeije- ende Verkens-mest daar toe neemen, vermits de Paerdemest als dan te hitzig zoude zijn, ende de Boom zelver doen sterven; inzonderheit zoo zy op de wortel quame te leggen, waar voor men niet alleene deze, maar ook alle andere Boomen voorzichtig wachten moet.

Zy verdraagt allerleije ongeleegentheit van *Koude* ende *Vorst*, brengt voort rijpe vrucht, zoo wel in de *Somer*, als in de *Herfst*: wil ook geerne van het mosch, ofte andere ongeleegentheit zijns basts ofte schorze in 't voorjaar gezuivert, ende in *Februario* van zijne overvloedige takken (als van de APPELBOOM gezeit is) met een afgaande Maane ontlast, ende gereinigt zijn.

De

De vrucht ofte *Peere* van dezen moet in droog weder met handen geplukt zijn, ende zoo het geſchieden kan met een volle Maane, inzonderheit de *Herfſt-* ofte *Winter-Peeren*, die als dan veel durabelder zijn; ook ſmaakelijker worden, ende eerſt haaren rechte aart, en geur verkrijgen, als daar eenige maalen de *Neevel*, ofte een klein *Rijpje* is over gekoomen. Moeten ook op een drooge, en luchtige plaatze, gelijk de *Appelen* bewaart, ende niet op malkanderen gelegt worden; op dat men niet alleene deze, maar ook *Somer-Peeren* lange bewaaren mag.

Deze Boom wordt vermeedert, ende gecultiveert door drie veranderlijke wegen, te weeten: *Eerſtelijk*, door konſt van Enten. *Ten tweeden* door het zaijen der korlen. *Ten derden* door maniere van *Inoculatie*. Het *Enten* geſchiedt aller bequaamſt op zijns gelijk, te weeten, op een wilde *Peereſtam* van een korle voort gekoomen, in het Voorjaar met een afgaande Maane van de *Maart* gezaait zijnde geweeſt, gelijk hier vooren van de *Appelboom* geſprooken is: Want hier in een rechte vereeninge der beide Natuiren gezien wordende, werdt ook een ſmaakelijker vrucht voort gebragt; Maar daar in de zelfde een verſcheidentheit is, gaat niet alleene de *Ente* quaalijker aan, maar geeft ook een onaangenaamer vrucht, door des *Ents*, ende des Booms, daar hy opgezet wordt, ſtrijdende Natuire. Moet ook op de zelfde maniere in het zaaijen der korlen, beſnoeijen der takken, afſnijden des herts wortels, beſprengen ofte begieten des bloeizels, tegen de *ſwarte Vliegen* en *Rupzen* gehanteert, ende gecultiveert worden. *Aanteelinge dezer Boomen.*

Daar en booven zal men ook alhier gedachtig zijn, dat nieuws afgeſneedene *Enten* niet terſtont moeten worden ingezet; want zy ſwellen eer zy gevat hebben, waar door zy haare natuirlijke vochtigheit verliezen, ende metter tijd verdroogen. Men moet ook geen *Ente* ſteeken op een jonge Boom, ten zy hy een jaar te vooren gezet is: Want eerſt wortelen geſchooten hebbende, neemt zy de zelfde beter aan, die ook krachtiger daar naa groeit, en bequaamer vruchten geeft, doch hoe naader aan de grond, of wortel, hoe beter en ſterker, hoe hooger, hoe ſwakker.

Wil Iemant *Enten* op andere plaatzen verzenden, die ſteekze in friſſe Potaerde, in een Raape, ofte Dooze met nat Zand, zoo verblijven zy lange goed.

De *Inoculatie* geſchiedt in het laetſte van *Julius*, op jonge looten, by de wortel of aan den ſtam uitgeloopen, een handt breedt de eene booven de ander, ofte op jonge Boomtjes zelver door korlen voort gekoomen, die haare hartwortel noch hebben, ofte reeds benoomen is, het welke verre weg beſt is, vermits de zelfde grooter en ſchoonder vruchten geeven; de welke als zy aangegaan zijn, ende het volgende voorjaar beginnen uit te ſchieten, booven worden afgeſneeden tot op een vinger breedt na aan de boovenſte *Inoculatie*, zonder eenige andere uitſchieten-

 de

de looten daar aan te laaten verblijven, zouden anders het voetzel na haar trekken, ende d' *Oculatie* daar van berooven.

Deze geïnoculeerde Boomkens moeten niet worden verzet voor het tweede jaar daar na, als zy uitgeschooten hebben, komen anders zeer licht te vergaan, gelijk het zelfde de daagelijksche eervarentheit genoegzaam leert. Ook moet men *Oogen* nemen van een weldraagende Boom, die men in een ander te zetten gedenkt.

Tijd van opneemen, en verplanten. Wil iemant eene dezer Boomen, ofte ook een ander, van wat soorte hy zijn mag, opneemen zonder eenige perijkel, ende met een afgaande Maane verplanten, die knijpe eerst met de naagelen zijnder twee voorste vingeren aan de bast, ende voele ofte zy los, ofte vast zit, is zy los, zoo moet hy in geene manieren worden gerept, ofte versterft zonder eenige faute, maar is zy vast aan zijn hout, zoo mag het zonder ongeleegentheit geschieden, alwaar het in *April*, zal ook niet vergaan, noch eenige Boomen alzoo verplant, maar wel ter contrarie des te beter groeijen, vermits hy als dan geen zap en heeft. Dit gebeurt alle Boomen tweemaal in 't jaar, op welke tijd men goede acht moet geeven, die geen Boomen verliezen, maar de zelfde wel doen voort komen wil.

Deze alzoo opgenomen, moet van zijne top meer dan de helfte, ende een weinig aan alle de punten zijner wortelen gesnoeit zijn, moet ook goede zorge worden gedraagen, dat de aerde over al aan de wortelen koome te geraaken, op dat geen holligheit daar tusschen verblijve, want de wortel schimmelt aldaar, en is den Boom merkelijk schaadelijk. Moet ook wederom geplant zijn, gelijk zy te vooren gestaan heeft, doch een weinig dieper, te weeten, die zijde na de Zonne, die na de zelfde gestaan heeft, met een afgaande Maane voor de Middag, voornamelijk als zy booven de aerde is (zoo het geschieden kan: want zy geeft als dan een meerder en volkoomener kracht aan alle gewassen des aerdrijks, van dat Climaat) in de Maant van *November*, *December*, *Februarius*, ofte *Maart*, maar niet op dien Dag als daar een Eclips is: Want al het geene, welke als dan verzet, geplant ofte gezaait wordt, het zy van Boomen ofte Kruiden, is gemeinlijk des doods eigen, vergaat ende versterft van lankzaamer hand, wordt zelden wederom groen, ofte koomt swaarlijk weer te voorschijn.

Daar en booven, zoo eene dezer, ofte van andere Boomen geplant zijnde, versterft, moet men op de zelfde plaatze voor het derde jaar daar na geen andere wederom zetten: Ofte indien het alzoo moet geschieden, vermits het een jegelijks geleegentheit niet en presenteert, zoo lange de plaatze leedig te laaten; zoo zal men die aerde, daar in zy is uitgegaan, gansch wech doen, het gat, ofte kuile veele grooter in 't ronde uitgraaven, met nieuwe aerde vullen, ook met twee jaarige oude Koeijemest wel doormengen, ende verzien. Indien het alzoo niet en geschiedt, zal men bevinden, dat de Boom, welke in die zelfde plaatze

gezet

gezet wordt, niet alleen lichtelijk wederom zal koomen te versterven, maar ook de tweede, derde, en vierde daar na; gelijk my op verscheidene tijden, ende meer andere geschiedt en overgekoomen is.

HET IX. CAPITTEL.
QUEEBOOM.

Deze welbekende Boom wordt in't Latijn genoemt MALUS CYDONIA, na een oude, en nu vervallene Stad in *Candien* gelegen, ofte ook wel MALUS COTONEA. Op Hoogduitsch QUITTENBAUM, ofte KITTENBAUM. Ende in't François COIGNACIER.

Hier van zijn my in haare aart en natuire bekent twee bezondere soorten, te weeten MALUS CYDONIA, QUEEAPPEL, ende PYRUS CYDONIA, ofte QUEEPEERE: Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven een gemeine vochtige, en wel gemeste grond, een luchtige opene plaatze, en zeer veele waters in warme of drooge tijden, vermits door het zelfde haare vruchten worden groot gemaakt, ende tot een haastiger volkoomenheit gebrocht. Worden daarom van veelen in de Maant van *November* ofte *Maart*, met een wassende Maane, aan waterkanten gestelt; wiens vruchten van een aanzienlijke groote gezien worden, by aldien men den eenen Queeboom, op den ander, van een Korl voort gekomen, ende van zijne hertwortel ontbloot zijnde (als van de APPEL, en andere Boomen gezegt is) doet *Enten*, het welke met een wassende Maane van de *Maart* gevoechelijk geschiedt: zy groeijen ook haastig voort, ende verkrijgen eerst haare rechte geur, rijp- ende geel-heit, als de nachten lank, koel, ende neevelig zijn: welke lange goed bewaart moogen worden, indien Iemand dezelfde met handen (zoo het doenelijk is) in droog weeder, met een volle Maane van *October* afneemt, met een schoone doek alle haare ruigheit ofte wolligheit afwrijft ende in droog Zaagmeel ofte Zand, op een drooge plaatze, twee ofte drie daagen daar na nederlegt, dat zy malkanderen nochtans niet en koomen te geraaken, zoo verblijven zy lange goed; steeken anders niet alleene malkanderen aan, maar ook alle andere vruchten by de welke zy gelegt worden: Zy blijven ook lange goed in Potaerde bewonden weezende.

Om heele Queen lange goed en zonder verdervinge te bewaaren.

Heeft Iemand lust om deze gezonde, versterkende end' aangenaame vruchten een geheele jaar goed ende smaakelijk te behouden, die doe daar mede als volgt: Neemt goede ongeschondene Queeappelen, ofte Queepeeren, zoo veele gy wilt, schildtze dunnetjes af, snijdtze in't midden door in't twee stukken, ende neemt alle de korlen, ende het witte of de huiskens van dien daar zuiver ende wel uit, dat daar

Hoe men de zelfde zal inleggen, ende een geheel jaar smaakelijk behouden.

van het minste niet en verblijve, legtze dan in een pot met regen water, ende laatze even opwellen, ofte de zoode daar over gaan, neemtze dan daar uit, ende laatze op een houten tafel ofte plank kout worden; neemt dan alle de schillen, ende die uitgenoomene korlen, al waaren daar ook stukken van kleine QUEEN, die men doch niet gebruiken kan, by, waar ook niet quaad, smijtze al te zaamen in het water, daar de QUEEN in opgewelt geweest zijn, ende laat het zaamen tot op de helfte zieden, daar na het zelfde gansch koud worden, neemt dan de opgezoodene koude QUEEN, legtze in een groot glas ofte hartgebakkene steenen pot, ende giet het nat zoo lange gekookt daar over, dat zy daar in bedekt koomen te leggen, zetze dan op een drooge plaatze, ende neemt daar uit, als het u believen en goed dunken zal.

HET X. CAPITTEL.

AMANDELBOOM.

OP Nederlants alzoo genoemt, wordt in't Latijn gezegt AMIGDALUS: Op Hoogduitsch MANDELBAUM; ende in't François, AMANDIER. Hier van zijn my in haare aart ende natuir bekent vier onderscheidene soorten, te weeten: AMYGDALUS VULGARIS, FRUCTU AMARO, gemeine AMANDELBOOM, met een bittere vrucht: FRUCTU DULCI, met een zoete vrucht: FRUCTU DULCI MOLLIORI PUTAMINE, met een zoete vrucht, en weeke schel; ende AMYGDALUS PUMILA, ofte NANA, kleine ofte leege AMANDELBOOM. Niet alle van een ende de zelfde Natuire. Zy lieven nochtans alle een zandige gemeine drooge grond, met een weinig twee jaarige oude Koeijemest; ende geen andere doormengt: want indien iemand Paerdemest, oude ofte jonge daar by quam te doen, of ten naasten by daar omtrent woude leggen; zouden zy daar na lichtelijk onvruchtbaar worden, ofte ten minsten eenige jaaren zonder vrucht verblijven; vermits zy aan die zelfde, een merkelijk afkeer te hebben bevonden werden, inzonderheit alle de groote AMANDELBOOMEN, die ook veele weiniger waters, dan de kleine, verdraagen mogen: Zy beminnen ook een opene luchtige, en warme plaatze; bloeijen zeer schoon in't voor jaar, ende geeven in de Herfst een volkoomen rijpe vrucht, gemeinlijk alle jaaren; verdraagen taamelijk de koude des Winters, uitgenomen die vruchten met een weeke schelle, ofte Kraakamandelen voort brengt, welke door harde Vorsten in deze landen lichtelijk koomt te versterven; worden ook wel door de zelfde, inzonderheit door veele Neevels, die zy niet lijden konnen, dikwijls aan haare takken beschaadigt, moogen ook niet in deze gewesten, dan door haare

haare voort na de volle Maane gezaaijde vruchten aangeteelt, ende vermeerdert worden, hoewel het ook door *Inoculatie* geschieden kan.

Doch de AMIGDALUS NANA, ofte KLEINE AMANDELBOOM, ter naauwer nood vier voeten hoog opschietende, wordt door zijne by de wortel uitloopende jonge veelvoudige scheutkens genoegzaam vermenigvuldigt, die men met een afgaande Maane in de *Maart*, *November*, ofte *Februarius*, van zelver gewortelt zijnde, van d' ouden afneemt, ende verplant; is van natuire harder dan de groote, geeft een zeer schoone bleekroode veelvoudige bloeme, een bittere vrucht, gelijk de geseide, warm geplant zijnde, ende mag ook meerder vettigheit verdraagen.

Die bittere vruchten dezer boomen worden zoeter gemaakt, indien men booven op haare wortelen Verkensmest doet, de zelfde met aerde overstroit, ende met koude Kaamerlooge te mets begiet, waar door zy niet alleene van smaak zoeter, maar ook de boomen zelver weldraagender gemaakt worden, inzonderheit zoo het eenige achter malkander volgende jaaren geschiedt.

HET XI. CAPITTEL.

KERSEBOOM.

WOrdt ook wel op Nederlansch KRIEKEBOOM, ende in't Latijn CERASUS, na de stat *Cerazus* in *Asia* leggende, daar zy eerst van daan gebragt is, genoemt. Op Hoogduisch KIRSCHENBAUM. Ende in't François CERISIER.

Hier van zijn veele, en zeer veranderlijke soorten door naerstige Culture voort gekomen, te vinden, ende een jegelijk genoegzaam bekent: uitgezondert die met een groene vrucht, in't Latijn CERASUS FRUCTU VIRIDI gezegt. Ende CERASUS PUMULA RACEMOSA FLORE ODORATO, ofte LEEGE KARSEBOOM met een zeer welriekende Bloem waar van veele troswijze by malkander hangen, beide tot noch toe niet zeer bekent, doch veel geacht.

Zy lieven alle een oopene, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, een gemeine luchtige, met zand gemengde, ende van natuire een vochtige grond met weinig ofte geen Mest, inzonderheit die versch is, vermengt, vermits zy dezelfde niet moogen verdraagen; veele waters, voornamelijk des Zomers, want zy is op die tijd haar aangenaam, ende zeer vervrissende, geeven alle jaaren volkoomene vrucht, verdraagen sterke koude, ende alle ongeleegentheit des Winters.

Deze soorten van Boomen moogen alle in deze gewesten door vier bezondere weegen aangeteelt, ende vermenigvuldigt werden. *Eerstelijk*

lijk, door maniere van *Zuigen*, het welke in't midden van de *Maart*, met een wassende *Maane*, in winterstammen, van korlen voort gekoomen zijnde, geschiedt. *Ten tweeden*, door konst van *steeken* op de zelfde stammen, moetende in het laetste van *Februario* met gezeide Mane gedaan zijn, ende niet op *Morelle stammen*, want zy daar toe veele slimmer, ende ook haastiger te versterven bevonden worden. *Ten derden*, op volgende wijze.

Plukt met u handt de grootste, en schoonste KERSEN niet al te rijp met een volle Maane, legtze weg op een drooge plaatze, tot dat de Maane wederom vol is, neemt dan de steenen daar uit, laatze een weinig droogen, ende bewaartze wel voor Vorst, tot de naastkoomende *Maart*, steekt de zelve dan een vinger breed diep in goede grond een dag ofte vier na de volle Maane. Opgekoomen weezende, laatze op de zelfde plaatze drie jaaren lank verblijven; graaftze als dan op, ende beneemt haar met een mes de geheele recht neerschietende hertwortel, tot aan de boovenste zijdwortelen toe, legt dan op die afgesneedene plaatze Was, op dat het zap, daar zijn behoudenisse in bestaat, niet koome uit te vloeijen, ende zetze met een afgaande Maane van de *Maart* waar gy wilt, ende niet in de *Herfst*, om haare tederheits wille, altijd de punten der grootste wortelen een weinig afsnijdende, zoo zult gy daar van zoo goede vruchten gewinnen, als gy zelver begeeren moogt. *Ten vierden*, door konst van *Inoculatie*, het welke, indien het met een wassende Maane van *May*, ofte *Junius* op deze stammekens van haare hertwortel ontbloot, geschiedt, zal men moogen verkrijgen niet alleen ongemeen groote, maar ook daar van welsmaakende vruchten.

Cerasus avium. De VOOGEL-KERS in het Latijn CERASUS AVIUM, ofte CERASUS RACEMOSA; ende op Hoogduitsch ELTZENBAUM genoemt: bemint een wel gemeste en vochtige grond, geeft wel alle jaaren Bloeme, maar niet altijd in deze landen, ten zy met goede Zomers, volkomen rijpe vrucht; zy wordt nochtans door zijne by de wortel uitloopende jongen genoegzaam vermeerdert, die ingesneeden, ende gewortelt zijnde, met een wassende Maane van de *Maart* verplant worden.

Zy wassen van natuire zeer hoog met een rechte zuivere stamme opwaarts; geeven nochtans een licht, voos, ende slecht hout.

Om Kerzen een geheel jaar goed te konnen bewaaren. Wil Iemant KERZEN niet alleen in de Zomer, maar ook door de geheele Winter-goed, om in spijze gebruikt te konnen werden, bewaaren, die neeme een hard gebakken Pot, en legge daar in dezelfde niet al te rijp, met een volle Maane, ofte voort daar na, zuiver, zonder eenige kniezinge afgeplukt, ende van de meeste deel zijnes steels met een scheertje ontbloot, giete daar op heete Wijn, tot datze daar in bedooven zijn, bedek dan de zelfde, als zy kout geworden is, met een dunne boom van gesmoltene booter, en bewaartze op een drooge

ge plaatze daar 't niet en vriest, en gebruike daar uit als 't hem belieft, altijd de uitgenomene booter (op dat geen lucht daar by en koome) wederom gesmolten nieuws over gietende; zoo zullen zy een geheel jaar zomtijts goed verblijven moogen.

Het XII. Capittel.

CORNOELLIE BOOM.

Wordt in 't Nederlantsch met deze ende geen andere Naame genoemt. Op Latijn Cornus. In 't Hoogduitsch Cornelbaum ofte Welsch Kirsen. Ende op François Cornillier. Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar geworden drie bezondere soorten; te weeten. Cornus mas fructu rubro, Cornoellieboom Manneken met een roode vrucht. Cornus mas fructu albo, Cornoellieboom Manneken met een witte vrucht. Ende Cornus foemina, ofte Cornoellieboom Wyfken, die ook van zommige Cornus sylvestris ofte Wilde Cornoellieboom gezegt is. Alle van een, ende de zelfde Culture. *Cornus mas fructu rubro, & albo.*

Zy beminnen een gemeine zandige, zoo wel als kleijige, gemeste, als ongemeste, vochtige ofte een tamelijk drooge grond, veele of weinig waters; een oopene luchtige liever, als een donkere of schaaduachtige plaatze; bloeijen niet alleen alle jaaren vroeg in de *Maart*, maar geeven ook volkomen rijpe vrucht; verdraagen sterke koude, ende alle ongelegentheit des *Winters*, worden ook van natuire zeer oud.

Zy worden niet alleen door de harde korlen des vruchts, die men met een afgaande Maane van de *Maart*, op een donkerachtige plaatze, in een gemeste grond zaait, daarze twee jaaren verblijven eerze opkoomen, maar ook door haare by de wortel ofte eeven booven de aerde uitloopende jonge schuetkens, die men ten halven, op de maniere der Angelieren, insnijdt, met aerde aanvult; ende alzoo, oft' ook wel van zelver wortelen vatten, vermenigvuldigt: welke men op gezeide tijd, en Maane, de wortel twee jaarig zijnde, van de ouden afneemt, ende verplant.

De Cornus Foemina, ofte Cornoellieboom Wyfken, bloeit wel alle voorjaaren, doch veel laater als de Cornoellieboom Manneken, geeft nochtans, in deze Landen noit enige vrucht, waar doorze van veelen Wilde Cornoellieboom gedoopt geworden is, maar niet te min door gezeide uitloopzelen genoegzaam aangeteelt, ende vermeerdert gemaakt zijn. *Cornus fœmina.*

HET XIII. CAPITTEL.

CASTANIEBOOM.

OP Nederlantsch alzo genoemt, wordt in 't Latijn gezegt CASTANEA: Op Hoogduitsch CASTENBAUM, en in 't François CHASTAIGNIER.

Hier van zijn my in haare aart ende natuire bekent twee onderscheidelijke soorten, te weeten: CASTANEA VULGARIS, GEMEINE CASTANIENBOOM, ende CASTANEA EQUINA, ofte PAERDE CASTANIE; in 't Hoogduitsch ROS KESTEN. ende op François CHASTAIGNE DE CHEVAL geheeten. Beide van een ende de zelfde Culture.

Castanea.

Zy beminnen een goede luchtige, en wel gemeste grond, een opene vrije plaatze, veel waters, willen daarom geerne aan haare wortelen beschaaduwt zijn, op dat de vochtigheit van de zelfde door der Zonnestraalen niet haastig weg genoomen, ende zy alzoo droog gelaaten worden; moeten nochtans met haare top en takken geheel voor de Zonne open en zonder enige schaaduw verblijven, vermits zy groote hitte, om des vruchts wille, zeer geerne genieten; verdraagen tamelijk strenge Vorst, en andere ongeleegentheit des *Winters*, doch wordt de gemeine CASTANIENBOOM te mets door de zelfde van zommige takken berooft, ende zeer beschaadigt; geeft ook in deze Landen zelden, ten zy met heete *Zoomers* rijpe vrucht.

Castanea equina.

De PAERDE CASTANIE, sterke Vorsten beeter verdraagen moogende, geeft alle voorjaaren in de Maant van *May* een schoone opstaande, en lankgetroste Bloeme, van een aanzienelijke witte couleur, met eenige roode puntkens, ofte knoppkens inwendig verçiert, doch noit in deze Gewesten enige rijpe vruchten: Door de welke zy nochtans zeer gevoeglijk, ende veel bequaamer, als haar uitschietende jonge looten, ingesneeden zijnde, vermeerdert moogen worden; inzonderheit zoo zy met een afgaande Maane van de *Maart* oft' *April* in goede aerde gelegt zijn. Deze opgekoomen weezende, worden tot een zienswaerdige hoogte gebragt, by aldien iemant de zelfde van alle zijne zijd takken, ende by de wortel uitschietende jonge scheutekens berooft, ende alleene de hertscheute verblijven laat.

Het hout van de Gemeine *Castanien Boom*, is, om te gebruiken, veel harder en bequaamer, als de *Paerde Castanie*, hoewel des zelfs blaaderen in verscheidene deelen, op de maniere van *Hennep*, aardig in 't ronde verdeelt, die van de Gemeine, verre in schoonheit te booven gaan, ende om onder groove spijze in een schootel gelegt te worden, zeer bequaam gevonden zijn.

HET

Het XIV. Capittel.

NOOTEBOOM.

Wordt niet alleen met deze Naam in 't Nederlantsch, maar ook van veele Wal-nooten ende Oker-nootenboom genoemt. Op 't Latijn Nux Juglans, ofte Jovisglans. In 't Hoogduitsch Baumnusz ofte Welschnusz. Ende op François Nosier.

Nux Iuglans. Iovisglans.

Zy bemint een goede zandige, ende ook een kleijige, wel gemeste grond, een opene luchtige plaatze, veel waters, wordt van eigender aart zeer oudt, geeft alle jaaren volkoomene rijpe vrucht, die liever met een stok af geslaagen, als met handen geplukt wil zijn, verdraagt ook felle koude, ende alle ongeleegentheit des tijds: Zy maakt zoo een groote en veelvoudige wortel, dat zy het voetzel van alle kanten alleen na zich trekkende, al het geene daar omtrent geplant staat quijnende versterven doet. Draagt ook zoo een eigen aangeboorne vijantschap tegen den *Eikenboom*, dat by aldien zy niet verre van malkanderen koomen gezet te worden, eene van beiden zeekerlijk vergaan moet; want haarder beider Natuiren tegen malkanderen strijdende bevonden werden.

Zy wordt niet door enige andere maniere, dan haare eenjaarige *Nooten* alleen vermeerdert ende aangeteelt, die men met een volle Maane van de *Maart*, ofte eenige daagen daar na, het spitze einde neederwaats, ofte beeter plat, twee vingeren diep, in goede aerde legt.

Deze in 't licht gekoomen weezende, moeten drie jaaren lang op de zelfde plaatze verblijven, daar na neemt menze op, snijdt haar af de recht needergaande hertwortel, tot aan de boovenste zijdwortelen toe, ende doet daar op een weinig Was, op dat het zap ofte vochtigheit niet te veel uit en koome te vloeijen, zoo zullen zy voortbrengen niet alleen veelvoudige, maar ook boovenmaaten groote vruchten, in een goede aerde, veertig voeten van malkanderen in de *Maart*, met een afgaande Maane, ende niet in de *Herfst* geplant zijnde; dewijle zy lichtelijk door en sterke Vorst daar op volgende, verderven zoude. Heeft Iemant lust om niet alleen deze *Walnooten*, maar ook *Haazenooten*, lange goed en fris te bewaaren, die neeme wech haare uitwendige groene schelle, ende legze in een gemeine steenen Pot, stroije daar op een weinig Zouts, maake de zelfde wel toe, ende begraafze een halve voet, ofte wat dieper in de aerde, op de zijde neder leggende, ende neeme daar uit als 't hem belieft.

Om Nooten lange goed ende fris te bewaaren.

HET XV. CAPITTEL.

DENNEBOOM ofte PEKBOOM, ende PYNBOOM &c.

Abies, Picea, & Pinus.

OP Nederlantsch alzoo genoemt; wordt in 't Latijn ABIES, PICEA, ende PYNUS; op 't Hoogduitsch TANNENBAUM, FICHTENBAUM, ende HARTZBAUM; maar in 't François PESSE, ARBRE DE LA POIX, ende PYN gezegt.

Van deze worden gevonden zeer veel veranderlijke soorten, die wy alhier in 't bezonder niet zullen verhaalen, vermits zy alle onder een Culture begreepen worden, van een ende de zelfde Natuire zijnde.

Zy beminnen alle een holle, goede, en luchtige grond, met Veenaerde, twee jaarige Paerde-, een jaarige Koeije-mest, ende grof Zand genoegzaam doormengt, een openen vrije plaatze: brengen ook in deze Gewesten eenige vrucht voort, maar daar in, voor dat zy oudt geworden zijn, geen volkoomen rijp zaad; zijn hart van aart, verdraagen felle koude, ende alle ongeleegentheit des tijds.

Deze altijd groenblijvende Boomen moogen in deze Landen door twee verscheidene middelen aangeteelt, ende vermeerdert worden, te weeten.

Eerstelijk, door haar zaad.

Ten tweeden, door afgesneedene takken op volgende maniere.

Neemt het zaad een, twee, ofte drie jaaren oudt zijnde, zaait het in gezeide aerde, elke korle bezonder, een voet ten minsten van malkanderen, voort na de geweezene volle Maane, in de Maant van *Maart* ofte *April*. Opgekoomen weezende, laatze in de zelfde plaatze ongerept drie jaaren lang verblijven, daar na neemtze op, ende verplantze met een afgaande Maane van *April*, in voorgenoemde grond, ten minsten twintig voeten van malkanderen, aan zijne dikste wortelen een weinig gesnoeit wordende, maar aan de takken in geenige manieren, vermits zy het zelfde niet verdaagen moogen. Want de Natuire dezer schoone Boomen zoodanig is, dat zy zoo wel door niet verzet, als verzet te zijn, haare onmagt ofte swakkigheit gevoelende, zich zelver, door het versterven haarder onderste takken, snoeijen; op dat de boovenste zoo veel meerder voetzel genietende, te kragtiger moogen opschieten.

Tijd der Snoeijnge.

Doch indien het quam te gebeuren, dat het zelfde in een verzette, ofte staangebleevene Boom eeven wel geschieden moste, zal men als dan de takken moeten afneemen in het alderlaetste des afgaanden Maans, niet geheel dichte aan den stam zelver, maar tot op een goede hand breed daar van daan, laatende alzoo de knobben ofte het overblijfzel

der

der groene afgenoomene takken rondom den stam verblijven, die door het uitvloeijen des hars ofte peks, binnen de tijd van een jaar versterven, ende als dan zonder eenig gevaar tot aan den Boom zelver lichtelijk afgesneeden konnen worden.

Doch indien Iemand de takken voorts tot dichte aan zijne stam zelver af te neemen, ende te snoeijen begeerde, zal in weinig tijds bevinden, dat, door het uitvloeijen haarder harzige of pekkige vochtigheit, die daar door veroorzaakt is, de Boom in groote perijkel van te verderven gebragt worde, waar van zoo zy niet met langzaamheit geheel versterven, eevenwel zoo zeer verswakken zal, dat zy in de tijd van vier jaaren ten naauwer nood, ja zommige noit, haare voorige kracht en welstandt wederom verkrijgen konnen.

Ten tweeden, geschiedt de voortteelinge dezer door haare takken, als volgt: Neemt ende snijdt alleene d' eenjaarige schueten ofte looten, met een volle Maane in de ***Maart***, af, en zet dezelfde zoo diep in d' aerde, dat zy maar een halve vinger lank daar booven uit koomen te steeken, op een schaduachtige plaatze daar de Zonne maar een weinig koomt te schijnen, ende begiet haar dikwijls met water, zoo vatten zy in weinig tijds van zelver wortelen, die men met een wassende Maane in de ***Maart*** ofte ***April***, drie jaaren gestaan hebbende, verplant, ofte, op de zelfde plaatze, ongeveer twintig voeten verre van malkanderen, staan laat.

Deze groot geworden, ende eenige jaaren gestaan hebbende, schieten ende verspreiden haare menigvuldige wortelen zoo verre en breed uit, dat zy wel tien voeten, ende meer in't ronde het voetzel uit der aerden aan haar trekken, ende daar door alles van't leeven berooven wat daar omtrent gezaait ofte geplant is. Moeten daarom gezet zijn, daar zy niet schaadelijk geoordeelt worden.

Dezer aller Boomen aangenaame groenigheit plag in voorige eeuwen zeer groot geacht te werden, zoo dat ook van de zelfde alle de ***Kroonen***, daar men eertijds binnen de stad van ***Corinthen*** de Overwinnaren mede bekroonde, die in d' *Isthmische* speelen, welke gemeinlijk eenmaal des jaars gehouden wierden, getriumpheert hadden, gemaakt wierden. Ook hebben eertijds de ***Grieken*** den Tempel van ***Neptunus*** in 't ronde kroonswijze met de zelfde omgeplant ende beschaduwt, gelijk ***Plutarchus***, ***Dion***, ***Clemens Alexandrinus***, ***Lactantius***, ***Lucianus***, ***Strabo***, ende andere daar van getuigen, ter eeren van haaren God ***Neptunus***, die zy dezen geheiligt ende opgeoffert hebben. Zoo dat ook daar na alle de beesten, (als daar van ***Longus*** verhaalt) die ***Pan***, der ***Heidenen Afgod***, geoffert souden worden, eerst met een kroone van deze takken bekroont, ende alzoo ten offer geleidt wierden. Gelijk men hedendaags met ***Palm*** ofte ***Boschboom***, alle boovenmaaten vette, en wel gemeste ***Ossen*** ofte ***Kalveren*** door de Stad, om van een jegelijk gezien

Plut. Sym. l. 5. prob. 3. Dion. de Isthm. orat. 9. Pausan. lib. 1. & 2. Clem. Alex. l. 1. Lact. l. 1. de fal. rel. c. 21 Luc. in Dial. Deor. Strabo lib. 8.

 zien

zien te moogen worden, met *Trommen* om voert, ende ter slachtbank brengt.

Het XVI. Capittel.

PRUIMBOOM.

Deze wel bekende Boom, wordt in 't Latijn Prunus. Op Hoogduitsch Pflaumenbaum, Praumenbaum, Quetschen, ofte Wetschen. Ende in 't François Prunier, Prunelier, ende Davoines genoemt.

Hier van worden zeer veel aangenaame veranderlijke soorten, en smakelijke vruchten gevonden, wiens naamen alle wy alhier om kortheits wille na laaten, ende alleen haare Culture in 't generaal, dewijlze van een ende de zelfde Natuire zijn, in acht neemen, ende om des gemeinen voordeels wille, behouden zullen.

Zy lieft van Natuire een gemeine luchtige, zandige, en ongemeste aerde, een opene vrije lucht, en veel waters: wil Iemant deze in eenige kleijige grond verplanten, moet de kley drie voeten in 't ronde wel met zand, ende goede aerde doormengen, ende daar in met een afneemende Maane van *Februarius* ofte *Maart* (als de bast vast om den stam zit) zetten, dat geenige holligheit onder de wortelen koome te verblijven ofte gevonden worde; De geheele Zomer door, ende ook eenige volgende jaaren daar na, dikwils met water begieten, ende voor alle vettigheit zorgvuldelijk wachten, vermits zy de zelfde in geene maanieren dulden ofte verdraagen mag, worden ook de vruchten zelver daar door veel slechter, en vallen lichtelijk, als een ontijdige geboorte, voor den tijd af. Zy lijdt ook geduldelijk lankdurige strenge koude, ende alle ongeleegentheit des geheelen *Winters*, wast haastig op, ende wordt zeer vermenigvuldigt, het welke op deze drie volgende manieren gevoeglijk geschiedt.

Ten eersten, door maniere van *Enten* ende *Zuigen* op zijns gelijken, van een Korle, ofte by de wortel uitgeschootene jongen voortgekomen, het welke voor het alderbeste, van een Natuire zijnde, bevonden geworden is, inzonderheit als het in de Maant van *Maart* in het midden, te weeten met een wassende Maane, als de gevoeglijkste en bequaamste tijd daar toe, geschiedt.

Om zeer goede vruchten door Korlen te moogen verkrijgen, zonder Entinge.

Ten tweeden, kan de vermeerderinge dezes door het zaaijen der steenen ofte korlen worden gedaan zonder groote moeite, als volgt.

Plukt met uw hand de beste en heerlijkste *Pruimen*, van wat soorte gy wilt, alsze een bequaame en maatige rijpheit ontfangen hebben, een vierendeel uirs ongeveer voor de volle Maane, legtze op een drooge plaatze

plaatze needer zoo lange, tot dat de Maane wederom vol geworden is, neemt dan de steenen daar uit, laatze een weinig winddrooge worden, ende bewaartze wel, tot op de naastkoomende *Maart*, steektze dan een kleine lidt van een vinger diep in d'aerde, die zandig, luchtig, ende geenzins vet en is, een dag ofte meer na de volle Maane. Deze op gekoomen weezende, moeten niet gerept, maar drie volle jaaren op de zelfde plaatze stille verblijven. Daar na neemt menze op uit der aerden, ende snijdt af de geheele recht neederschietende hertwortel, tot aan de boovenste zijd wortelen toe, ende legt op de afgesneedene plaatze een weinig *Was* ofte ander *Pleister*, op dat het zap, daar des Booms geheele welvaaren in bestaat, niet uit en koome te vloeijen, plantze als dan met een afgaande Maane van de *Maart* waar gy wilt, en begietze wel te deegen met water, zoo zult gy beeter vruchten verkrijgen, als die door maniere van *Enten* zijn voort geteelt.

Ten derden, wordt deze Boom mede vermeerdert door konst van *Inoculeeren*, het welke in het laetste ofte in 't midden van *Julius*, op gezeide van korlen voort gekoomene jonge Boomkens, ofte jonge uitgewassene looten der ouden gevoeglijk geschiedt, niet aan beide zijden van de loote recht tegen malkanderen over, maar de eene een handbreed hooger, als d'ander; de welke bekleeven oft' aangegaan zijnde, het volgende voorjaar, alsze beginnen uit te schieten, een vinger breed booven de hoogste *Inoculatie* afgesneeden, ende geenige andere uitloopzelen daar aan gelaaten worden, op dat zy door de zelfde in haare kracht niet vermindert werden, maar het voetzel alleen genietende, zoo veel te sterker groeijen moogen.

Groene Pruime-Boom.

Prunus fructu viridi.

Deze Boom (waar van ik een geheel groene, ende wel smaakende vrucht by de Hoog Edele Heer BERENT COENDERS VAN HELPEN, Ridder van St. Michiel, Heer tot Huzinga, ende President van de Edele Moogende Heeren der Ommelanden tusschen d' Eems ende Lauwers, gezien hebbe) is van de Machtige Cyrus der Persianen Konink, zoo geliest geweest, dat hy over al, daar hy nieuwe Hooven, en vermaakelijke Tuinen liet aanleggen, (het welke van hem dikwils door zijn gantsche Rijk, daar toe geleegenheit ziende, gedaan wierde) de zelfde met veel Pruimboomen niet alleen te verzien, maar ook onder de schaaduw van dien zijne ruftplaatze ofte begravenisse te maaken gebooden heeft. Welke (na zijne begeerte) met allerleije soorten van deze vruchtdraagende Boomen in 't ronde beplant zijnde, den Grooten, en onverwinnelijken Konink Alexander uit Judeæ tot de Pasagarden weder keerende, te zien begeerde, ende Aristobulum daar in te gaan geboodt, welke den Konink daar wederom uitkoomende, het geen hy daar binnen gezien hadde, verhaalde; gelijk daar van Quintus Curtius, ende Strabo getuigen.

HET

HET XVII. CAPITTEL.

IBENBOOM.

Taxus.

DEze ſchoone en zienswaerdige Boom, wordt ook wel met de naame van BOOGHOUT in 't Nederlantſch genoemt. Op Latijn TAXUS, ARBOR VIROSA ofte MILUS van Theophraſtus. In 't Hoogduitſch EYBEN ofte IBENBAUM, Ende op François IF.

Zy wordt van een aangenaam ende vermaakelijk ſteeds blijvend groen gezien, bemint een gemeine zandige en wel gemeſte aerde, een opene vrije lucht, veele waters, brengt voort zeer vroeg in 't voorjaar, kleine, ronde, ſchoon lijfvervige, neerwaarts hangende, en onder zijne blaaderen verſchuilende Bloemen, geeft ook in deze koude Landen by zommige jaaren volkoomen rijpe vrucht, zijnde bykans ſwart van couleur, in een vermaaklijk rood couleurig blaasje geſlooten, het welke zich van zelver oopent, ende zijn zaad vertoont; Is hart van aart, verdraagt ſterke koude, ende alle ongeleegentheit des tijds: Kan ook door twee middelen in deze Geweſten bequaamelijk vermeerdert en aangeteelt zijn.

Eerſtelijk, door zijn zaad, het welke in *Februario* ofte *Maart*, na het weder zich aanſtelt, met een afgaande Maane, in d' aerde ofte pot, een duim breed diep gezaait wordt.

Ten tweeden door takken, als volgt. Snijdt af, met een volle Maane, zoo veele takken als gy wilt, niet meer dan een jaar oudt, doch onder een weinig twee jaarig hout daar aan behoudende, ſteekt de zelfde in d' aerde, op een donkere of ſchaduwachtige plaatze, ende begietze dikwils met regenwater, zoo ſchieten zy en krijgen bequaame wortelen, ende groeijen wel, doch met den eerſten lankzaam, ende van natuire kraawelig, ende niet recht op, moeten daarom in tijds ſtokken bygezet, ende alle twee jaaren van onderen een weinig geſnoeit zijn, zoo waſſen zy beter, ende verkrijgen een gemeine Booms hoogte.

HET XVIII. CAPITTEL.

ACACIA.

ZYnde een zeer ſchoon en zienswaerdig Boomgewas, wordt (mijns weetens) van niemant anders, dan alleen met deze Naame genoemt. Hier van zijn my in haare aart ende natuire bekent zes veranderlijke ſoorten, waar van zommige eenige jaaren mijne Culture onderworpen ge-

geweest, ende eenige noch tegenwoordig zijn, te weeten: ACACIA ÆGYPTIA, ACACIA UIT EGYPTEN, welke ook wel SPINA ÆGYPTIA in 't Latijn, ende op Nederlantsch EGYPTISCHE DOORN gezegt wordt. ACACIA MAJOR, GROOTE ACACIA, ACACIA TRIFOLIA, ACACIA *met drie Blaaderen*, op de maniere van Klaaveren. ACACIA ARABICA, ACACIA UIT ARABIEN. AMERICANA, ACACIA UIT AMERICA. Ende ACACIA RUBRA AFRICANA, ofte AFRICAANSCHE ACACIA met roodachtige blaaderen en witte Doornen. Niet alle van een ende de zelfde Culture. *Acaciæ species tres.*

Het ACACIA ÆGYPTIA, ofte ÆGYPTISCHE ACACIA zijnde zoo teder van aart, als schoon van blaaderen, waar van het *Gemmi Arabicum*, ofte *Gomme van Arabien* by de Apotekeren, en andere meer alzoo genoemt, vloeijende gezien wordt, gelijk daar veele getuigen, bemint een goede zandige aerde, wel door gearbeit met een weinig klein gemaakte twee jaarige Paerdemest, een jaarige Hoenderdrek, ende het Mol uit vergangene Boomen, ofte verrotte blaaderen der Boomen, ofte ook wel in plaatze van dien, Veengrond: Een warme, opene, luchtige, en wel ter Zonne staande plaatze, voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-Winden* bevrijt, weinig waters, door de Zonne laauw geworden zijnde; geeft in deze Landen noch Bloem, noch Zaad; verdraagt geenige sterke Winden, veele ofte koude Reegenen, Vorst, Sneeuw, ofte eenige koude, wordt daarom met een volle Maane van *April* ofte *May* in een Pot zoo wel gezaait, als geplant, ten halven van *September*, ofte een weinig laater, na des tijds gelegentheit, droog zijnde, binnen 's huis op een luchtige plaatze gebracht, daarze door de vensteren tot den twintigsten van *October*, een Dag min ofte meer, na het weder goed is, der Zonne straalen genieten mag, daar na de vensteren geslooten, ende kouder wordende, werdt in *November* om den tweeden Dag in d' oven een weinig vier gemaakt, in *December* alle dagen ofte ook wel tweemaal des daags, ende als het zeer sterk vriest, alle dagen driemaal, te weeten; Des *Morgens* om zevenen, des *Middags* om eenen, ende des *Avonds* om zes uren, op dat het de geheele Nacht daar in warm mag verblijven, ende de Vorst daar buiten gekeert. In *Februario*, de Vorst niet alleen vermindert, maar ook meest gedaan zijnde, wordt ook het vier wederom vermindert, gelijk het eerst verhoogt geworden is, men houdt ook met het begin van de *Maart* geheel daar van op, ende zet als dan met goed en stil weder zomtijds de vensteren by dag, wederom open, om de lucht van langzaamer hand te moogen op een nieuw gewennen, daar na warmer wordende, zoo wel by Nacht, als by Dag. Daarenbooven zal men weeten, dat zy geduirende de *Winter* niet meer dan twee ofte driemaal ten hoogsten, met een weinig laauw gemaakt regenwaters van booven begooten, ende ook niet voor ten halven van *April*, met een zoete regen wederom, buiten gezet, der Zonne straalen *Acacia Ægyptia.*

onderworpen gemaakt, ende voor Koele Winden, als Koude Nachten zorgvuldig gedekt moet zijn.

Zy mag in deze Landen niet, dan door zaad uit *Ægypten*, *Arabien* ofte andere heete *Quartieren* gebragt, aangeteelt ofte vermeerdert worden: Het welke met een afgaande Maane van de *Maart*, *April* ofte *May* in een Pot met voorgenoemde grond gezaaid, ende opgekoomen zijnde, niet, voor de tweede Zomer daar na, gerept mag worden, om zijne tederheits wille, is daarom goed, dat men niet meer dan een zaad in het midden van een pot steeke, om daar na des te langer daar in te konnen verblijven, als het opgekoomen is, wordende ondertusschen sterker, ende houtachtiger, om daar na des te bequaamer verplant, ende met de geheele klomp aerde uit de Pot genoomen te moogen worden. Doch zal men weeten, dat dit zaad een vinger breed diep in genoemde Pot gelegt, zijnde, terstont de zelfde tot aan de bovenste rand, in warme Paerdemest, in een Zonnebak met glaazen vensters overlegt, op dat de Zonne door de zelfde mag schijnen, gezet moet worden, inzonderheit als het zaad in de *Maart* de aerde bevolen is. Daar na, verneemende dat de warmte des Paerdemest begint te vergaan, (die zelden langer als 16 daagen duirt) neemt men de Pot daar wederom uit, en zetze in nieuwe frisse Paerdemest, tot in het laetste van *May*. Deze Jongen (als gezegt teeder van Natuire, ende deze ongestaadige lucht ongewoon zijnde) moeten voor alle koude, ende veel vochtigheits naauw gewacht, ende met glaazen overdekt zijn, inzonderheit, het eerste, en tweede jaar, al waar 't ook in 't midden van de Zomer. Op welke maniere ik een dezer Boomen negen jaaren goed gehouden, ende tot een hoogte van vijf voeten gebracht hebbe, waar aan een iegelijk vermaak nam, ende indienze niet door een sware storm van booven neder geslaagen had geweest, zoude daar noch mede, gelijk een Dame met een kostelijke Diamant voor een lelyblanke borst, gepronkt hebben.

Acacia Trifolia. De *Acacia Trifolia*, ofte **Driegeblaaderde Acacia**, zeer van gezeide *Egyptische* in zijne gedaante verscheelende, bemint de zelfde aerde, lucht, warmte, en vochtigheit, gelijk van de *Acacia Ægyptia* ofte *Egyptische Acacia* gezegt is, wil ook op de zelfde maniere gehanteert ende bewaart zijn; doch behoeft des *Winters* zoo veele warmte niet, moet ook van zaad voort gekoomen, ende noch jong zijnde in tijds van zijne tedere zijdtakjes berooft, ende opgesnoeit weezen, op dat zy houtachtiger, ende zoo veel te sterker groeije, om de eerste *Winter* (daar het principaal aan gelegen is) des te beeter te mogen over gehouden worden.

Acacia major. De *Acacia Major* ofte *Groot Acacia*, waar van ik Boomen van de hoogte eens grooten *Peerebooms* binnen *Parijs*, in des Koninks Hof, gezien heb, is veel harder van Natuire, en geeft een ronde vaezelachtig geknopte Bloeme, op de zelfde maniere als het *Acacia Egyptia*, *Platanus*, ofte *Herba viva &c.*

Zy

Acacia Americana

Zy bemint een zandige goede grond, met een weinig tweejaarige Paerdemest en Veenaerde doormengt, een opene, warme, vrije luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, reedelijk veel waters; geeft in deze Gewesten, groot geworden zijnde, Bloeme, maar noit eenig rijp Zaad; verdraagt felle koude, blijft ook wel eenige jaaren, warm gezet, ende voor alle *Ooste-* en *Noorde-Winden* bevrijt, des *Winters* over; inzonderheit als zy wel gewortelt, ende een goede duim dik geworden is; doch moet op zijne wortel met Kif ofte Turfmol wel bedekt zijn. Niet te min met felle Winters, vriest zy noch wel dood, of lijdt ten minsten groot perijkel, moet ook zoo lange des *Winters* binnen 's huis, met niet te veel waters onderhouden, bewaart worden, tot dat zy zoo hoog, en sterk geworden is, datze de koude des Winters, buiten gestelt, verdraagen mag, zoude anders noch jonk ende niet dik genoeg zijnde door felle Vorst lichtelijk verderven.

Zy wordt vermeerdert en aangeteelt, niet alleen door zaad, uit heete en warme Landen gebracht, het welke met een afgaande Maane van de *May*, in een Pot hol ende een vinger breedt diep in genoemde grond gezaaid moet zijn, maar ook door zijne de ærde doorboorende, ende zeer voortloopende jonge scheuten der wortelen, die men, met gezeide Maane in *April*, van d' oude afneemt ende verplant.

De *Acacia Arabica*, ofte *Arabische Acacia*. *Acacia Americana*, *Acacia uit America*. Ende *Acacia rubra Africana*, ofte *Africaansche Acacia* met rosachtige blaaderen en witte Doornen, lieven de zelfde Aerde, Grond, Water, en Plaatze, als van de *Ægyptische Acacia* gesprooken is, willen ook, in Wintertijden, op de zelfde maniere in acht genoomen zijn. Konnen ook (gelijk veel meer andere, zoo wel Boomgewassen als Planten) op volgende maniere, door zaad, voortgebracht werden; te weeten: *Acacia Arabica. Americana. Africana.*

Neemt een Pot met voorgezeide Aerde gevult, legt daar in een vinger breed diep uw zaad, in het laetste van *Februario*, of in 't begin van de *Maart*, met een afgaande Maane; is het met een harde schaale bekleedt, zoo neemt eerst een mes ofte ander gereetschap, en snijdt ofte vijlt daar mede de harde schaale zoo lange, tot dat aan beide zijden in de lenkte, als ook onder en booven, een taamelijke ronde openinge (naa de grootheit des zaads) gekoomen is; wachtende nochtans dat de korle inwendig niet werde geraakt, ofte eenige schaade koome te lijden; zet dan uw Pot op wat zand, boven op d' yzere Oven gelegt, stookt daar in vier, niet te sterk, alle Daagen in een graad, (ofte den eenen Dag niet sterker als den ander) ende verzietze met maatige, en voor al niet te veel laauw gemaakt regenwatersche vochtigheit, zoo zal het zonder verderven swellen, ende in weinig weeken voor den dag koomen; Doch moet in den Oven alle dagen eens ofte tweemaal (naa het kout is) geviert zijn, tot in het laetste van de *Maart*; Ondertusschen met warme en

goede Dagen, midden op den dag, zomtijds een uire ofte vier, de venſters openen, op dat het nieuws opgekoomene, van lankzaamer hand, de lucht een weinig beginne te gewennen.

Daar naa neemt men de Pot, en ſteltze in een Zonnebak, in warme Paerdemeſt, als reeds gezegt, en begietze te mets een weinig (als de Aerde droog ſchijnt te zijn) met Salpeterwater, daar toe gedaan is het Regenwaater, waar in Duivemeſt, en Schaapedrek geweikt geweeſt is, als van d' *Oranjen*, en *Guanabanus* ofte *Vleſſchenboom* gezegt is, waar door zy een kragtig voetzel genietende, voorſpoedig groeijen, blijven ook door dat zelfde voor alle *Ongedierte* vry en onbeſchaadigt.

De *Acacia Americana*, wiens zaad my, 1656. van Carolus de Givry tot *Amſterdam*, gezonden is, heeft niet alleen 1665 alhier binnen *Groeningen* in mijne Tuin, Bloemen, eerſt bleek, daar na van een geele couleur, maar ook kleine Peulen, doch daar in geen volkoomen Zaad, voortgebragt.

Het XIX. Capittel.

B O O G H O U T.

Op Nederlantſch alzoo genoemt, wordt in 't Latijn gezegt Acer, dewijle deze door zijn deugdelijk hout der *Konſtenaren* verſtant ſcherpt ende verbeetert, waarom ook de Grieken van deze Boom het verwonderens waerdig Paerdt, door wiens aanſchouwen de *Troyanen* verbaaſt ſtonden, binnen *Troyen* tot een gedenkweerdig teeken opgerecht, konſtig gemaakt, ende daar door haare ſcherpzinnigheit te recht hebben doen blijken, niet alleen, door het zelfde, die ſchoone en machtige *Stad*, die zy door een tienjaarige beleegeringe niet verkrijgen konden, verooverende; maar ook tot haare fondamenten toe verbrandende, gelijk daar van de meeninge van veelen (welke ook van *Curtius Symphorianus* in de voor reeden zijns vijfften Boeks beveſtigt wordt) geweeſt is. Op Hoogduitſch Ahorn of Waldtschern ende in 't Franſch Plasne.

Acer ejusque ſpecies. Hier van zijn my in haare aart ende Natuire bekent drie onderſcheidelijke ſoorten, te weeten. Acer Major, Groot Acer ofte Booghout; Acer Minor, Kleen Acer ofte Kleen Booghout, op Hoogduitſch Maszholter, ende in 't François Erable geheeten: Ende Acer folio serrato, Booghout met zaagswijze gekante blaaderen, ofte op 't Nederduitſch Wielboom, in 't Latijn Carpinus ofte Betulus, op Hoogduitſch Hanenbuchen of Steinbuchen, ende op 't Franſch Carpene ofte Hestre genoemt; Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy

Zy wassen, en koomen voort in allerleije aart van grond, gemeste en ongemeste, vochtige of drooge, kleijige of zandige, verdraagen sterke Vorst, ende alle ongeleegenheit des tijds; schieten op tot sterke Boomen, bloeijen in deze Gewesten, maar geeven zelden volkoomen rijp zaad, ten zy met heete Zomers, waar door zy in warme Landen met een afgaande Maane van *November* gezaaid, vermeerdert, ende hier alleen door by de wortel ofte booven de aerde uitloopende jonge scheuten, die men, gelijk de Angelieren ten halven insnijdt, met aerde overdekt, en de wortel geschooten hebbende, met een afgaande Maane van *April* ofte *Maart*, afsnijdt ende verplant, vermenigvuldigt worden.

Het XX. Capittel.

PLATANUS.

Deze schoone, hoog op wassende, ende aanzienlijke Boom, wordt van niemant anders, dan alleen met deze Naame, ende in 't François Plane, mijns weetens, genoemt.

Zy bemint een gemeine zandige ofte andere vochtige, en wel gemeste aerde, een opene luchtige plaatze, veel Waters, brengt in deze Landen noch Bloem noch Zaad, verdraagt sterke Vorst, en allerleije ongeleegentheit des Winters, wordt ook van Nature zeer oudt, ende in deze Quartieren door zijne by de wortel uitloopende spruitkens, die men ten halven insnijdt, met aerde overdekt, ende gewortelt zijnde, van d' Oude afneemt, ende met een afgaande Maane van *April* verzet, alleen vermeerdert.

Zy is in d' oude Tijden der *Grieken* en *Romeinen* zeer geliest, ende in groote waerden gehouden geweest, om zijne aangenaame ende zeer vermaaklijke schaaduwe der verre uitgespannene takken, waar onder Xerxes der Parsiaanen Konink, in het Lantschap van *Lydia*, met zijn gantsche Heirleeger, vertoevende een geheelė Dag lank, zulk een plaisier nam, dat hy zijne dikke stam met een gouden band, op de maniere van een rink beslaan liet. Ook worde eertijds in *Asia* eene dezer gevonden, wiens dikke tronk tachtentig voeten in zijne rondheit besloeg, in de welke zoo een grooten hol gemaakt waar, dat Lucinius Mutianus, driemaal Borgermeester van Roomen geweest zijnde, met zijne achtienen daar in dikwils maaltijd gehouden heeft, ende onder de verkoelende schaduwe zijner bevallig groen bedden gespreidt hebbende, gantsch geen wind gevoelende, veel vermaakelijker sliep, als of hy onder goudene behangzelen, de glans der marmore Pilaaren, of veelvoudige couleuren der konstige Tapeeten gerust hadde.

HET XXI. CAPITTEL.

BOOM DES LEEVENS.

Arbor Vitæ.

WOrdt met deze ende geen andere Naame op Nederlantsch genoemt. In 't Latijn ARBOR VITÆ. THUYA van Theophrastus, ofte ook wel CEDRUS LICIA, CEDERBOOM uit het Lantschap van LICIEN. Ende op François ARBRE DE VIE.

Zy bemint een zandige, gemeine en wel gemeste grond, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veel waters; verdraagt in deze Gewesten tamelijk de koude des Winters, ende alle ongeleegentheit des tijds, wordt niet te min door de zelfde zomtijds haare groenigheit verliezende, van een slechte vaale couleur gezien, de welke met der tijd wederom vergaande, van nieuws groent, ende een aangenaamer gezicht vertoont.

Zy geeft in deze Landen noit eenige Bloemen, maar wel, met heete *Zomers* (als 1665, 1669, 1670) aan zijne jonkgeschootene takskens, veel vruchten, aerdig en kluchtig by malkanderen gestelt, niet neerwaarts hangende, maar tegen de takskens opwaarts gericht haar vertoonende, noit in deze Gewesten een volkoomene rijpheit genietende, kan niet te min door zijne afgesneedene takken, het welke in de Maant van de *Maart* ofte *April*, na des tijds geleegentheit, een weinig voor de volle Maane geschieden moet, genoegzaam vermeerdert worden, inzonderheit, indien de zelfde in een donkere of schaduachtige plaatze, daar de Zonne zeer weinig schijnt, een halve voet diep in d' aerde gestelt, ende met veele waters onderhouden worden, zoo vatten zy met der tijd wortelen, ende groeijen voort; doch moeten niet voor het tweede ofte derde jaar daar na wederom opgenoomen, ende met een afgaande Maane van *April* verzet zijn, vermits haare teedere wortelen zonder perijkel het zelfde eerder geenzins verdraagen moogen.

HET XXII. CAPITTEL.

CYPRESSEBOOM.

Cupressus Arbor.

DEze zeer schoone, ende tot een ongelooflijke hoogte recht opschietende Boom, inzonderheit in warme Landen, wordt met geen andere naame op Nederlantsch dan deze genoemt. In 't Latijn CUPRESSUS ofte CYPRESSUS. Op Hoogduitsch CYPRESSENBAUM. Ende in 't François CYPRES.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent twee bezondere soor-

soorten, te weeten: CUPRESSUS MAJOR VULGARIS, ofte GEMEINE HOOG OPWASSENDE CYPRESSEBOOM, ende CUPRESSUS HUMILIS VIRGINIANA BACCIFERA, LEEGE CYPRESSEBOOM met bleek blaauwe Beziën uit VIRGINIEN; Omtrent van een ende de zelfde Culture.

De *Gemeine hooge Cypresseboom* bemint een zandige, drooge, en ongemeste grond, een opene luchtige, vrije, en wel ter Zonne staande plaatze, zeer weinige vochtigheits, niet alleen oud zijnde, maar ook in zijne jonkheit, vermitsze de zelfde niet verdraagen konnende, daar door lichtelijk vergaan zoude; verdraagt in deze Gewesten, buiten gezet, de sterke koude des Winters ongeerne; moet daarom met een afneemende Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bak (naze groot is) geplant, in 't begin van *October* binnen 's huis gestelt, met een weinig laauw regenwatersche vochtigheit onderhouden, ende niet voor ten halven van *April* wederom buiten gebragt zijn. Zy geeft in deze Landen vrucht, maar nooit volkoomen rijp; kan ook niet door eenige andere middelen dan door de zelfde, uit warme plaatzen gezonden, vermeerdert ofte aangeteelt werden, het welke op volgende maniere zeer gevoechlijk gedaan kan worden:

Neemt een houten Bakje ofte een Pot, vult de zelfde tot boven toe met een slechte zandige aerde, legt ofte zaait daar in het zaad, met een afgaande Maane van de *Maart* ofte *April*, een hand breed van malkanderen, de welke, na datze opgekoomen zijn, niet, voor datze in de zelfde plaatze twee jaren lang gestaan hebben, opgenoomen, ende met gezeide tijd en Maane verplant moeten zijn. Zal ook goede zorge werden gedraagen, dat geenige hertscheuten, ofte boovenste toppen te verbreeken koomen, want zy daar door al quijnende lichtelijk te versterven geraaken, gelijk ik op verscheidene tijden door eervaarentheit ondervonden, ende met schaade zelfs geleert heb. Deze alzoo voordachtelijk nieuws geplant ende verzet zijnde, moeten van booven met een weinig regenwaters begooten, ende daar na niet meerder gegeeven worden, ten zy het uit den Hemel ofte lucht quam neder te vallen, waar doorze te beeter beklijven, ende te eerder groeijen zouden.

De *Cupressus humilis Virginiana baccifera*, ofte *Leege Cypresseboom* met schoone bleek blaauwe Beziën, my in het jaar onzes Heeren *Duizent zes hondert zeeven en vijftig* uit gezondenen zaad vigoreuselijk voortgekoomen, bemint een zandige goede aerde, met een weinig twee jarige oude Paerdemest, ende klein gemaakte Veengrond wel door malkanderen gearbeit, een opene, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, kan geenzins veel koude *Herfst Regenen*, doordringende *Vorst* ofte eenige koude des *Winters* verdraagen; moet daarom in 't begin van *October* binnen 's huis gezet, op een luchtige plaatze, daar niet, dan als het vriest, in geviert werdt, gestelt, met een weinig laauw gemaakt regenwater, geduirende de *Winter*, begooten, ende *Cypresse boom uit Virginien, met bleek blaauwe beziën.*

niet

niet voor in 't begin, ofte ten halven van *April*, met een zoete warme lucht voor den dag wederom gebracht zijn.

Zy geeft hier te Lande geen volkoomen ofte perfect rijp Zaad, hoewelze *Duizent zes hondert zes en zestig* veel kleine Beziën aan verscheidene einden der takken by malkanderen, ende niet verre verstrooit zittende, voort gebracht heeft, die wel de voorgenoemde couleur aangenaam vertoonden, doch met een wassende Maane, zoo wel in 't Voor- als Na-jaar in de aerde gelegt zijnde, noit zijn opgekoomen, door de welke nochtans rijp en goed weezende, deze alleene vermeerdert mag werden, vermits zy haar noch door ingelegte ofte op de maniere der Angelieren, ingesneeden, noch zonder wortel afgesneedene, ook met een volle ofte wassende Maane in d' aerde gesteekene, ende met water op een donkere plaatze genoegzaam verzien geweezene takken, vermenigvuldigen laat; het welke zoo menigmaal te vergeefs verzogt is.

Niet te min eindelijk eene der takken met het punt eenes mes tot in 't hout, in de *Maart* geboort, ende in een Potje ingelegt (gelijk van d' *Oranjeboom* gezegt is) lietze haar gezeggen, voldoende het begeeren haars Meesters, ende schoot wortelen voor de *Winter*, waar door alle de voorige moeite in een eeuwigduirende vergeetenheit gestelt wierde.

HET XXIII. CAPITTEL.

ZEVENBOOM.

Sabina.

WOrdt niet alleen op Nederlantsch met deze Naam, maar ook van veele in deze Quartieren SAVELBOOM genoemt. In 't Latijn SABINA. Op Hoogduitsch SIBENBAUM. Ende in 't Fransch SAVINIER.

Hier van zijn my eenige jaaren lank in haare aart ende Natuire kenbaar geweest vier soorten, te weeten:

Vier soorten van Sevenboom.

SABINA HUMILIS, LEEGE ZEVENBOOM; SABINA BACCIFERA, BEZIEN DRAAGENDE ZEVENBOOM: SABINA BACCA CÆRULEA, SAVELBOOM met blaauwe Beziën; ende SABINA BACCIFERA SYRIACA ofte SAVELBOOM met Beziën uit SYRIEN. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine zandige, en matig gemeste aerde, een warme, vrije, opene, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel regens, verdraagen reedelijk in deze Gewesten *Vorst*, *Sneeuw*, *felle koude*, ende andere ongeleegentheit des *Winters*, verblijven steeds groen, geeven wel te mets met goede en heete *Zomers* kleine vrucht, doch verkrijgen noit eenige perfectie ofte volkoomene rijpheit.

De

De *Sabina baccâ cæruleâ* ofte *Savelboom met blaauwe beziën*, als mede de *Sabina baccifera Syriaca*, ofte *Savelboom met beziën uit Syrien*; zijn niet zoo hard gelijk de voorige, maar veel teederder van aert, moogen geenderhande koude des *Winters*, Sneeuw; Storm-winden, ende veel Herfstregenen verdraagen, moeten daarom in Potten ofte houten Vaaten, naze groot ofte klein zijn, in *April* met een afgaande Maane geplant, in 't begin van *October* ofte daar omtrent, na het weeder zich schikt, binnen 's huis op een bequaame, ende niet al te warme, doch voor een doordringende Vorst verzeekerde plaatze gestelt, met weinig regenwatersche vochtigheit onderhouden, ende niet voor in 't begin van *April* de Zonne straalen wederom voorgezet zijn. *Sabina baccâ cæruleâ & baccifera Syriaca.*

Deze schoone Boomen, uit gezondenen Zaad van *Tripoli* in *Syrien* leggende, *Duizent zes hondert twee en vijftig* voortgekoomen, van de welke het eene met een uitnemende bleek blaauwe blinkende couleur verçiert waare, hebben in deze Gewesten tot noch toe geen Bloemen ofte Beziën in 't licht gebragt, 't welke ik geloove, vermits de koutheit dezes Climaats, ook nimmermeer geschieden zal.

Alle deze genoemde soorten, niet tegenstaande, dat geene van de zelfde (als gezeit) hier te Lande eenige Vruchten ofte volkoomen Zaad geeft, worden niet te min door haare takken, op volgende wijze, genoegzaam vermenigvuldigt, en aangeteelt. Snijdt af met een volle Maane in *April*, zoo veel takken als gy wilt, een voet ofte ander half lank, snoeitze op, dat niet meer dan booven een top van ruim een hand breed lengte daar aan verblijve, kneustze aan haare dikste einde een weinig, ende steektze in een gemeine ongemeste aerde doch (het teeder ende dun ongekneust) in een Zeepvaatje, op een donkere plaatze, daar de Zonne zeer weinig koomt te schijnen, geduirende de halve Zomer, ende geeft haar te mets een weinig regenwaters in tijden van droogte, zoo knobbelenze onder, ende verkrijgen wortelen. *Op wat maniere zy worden voort geteelt.*

Deze alzoo voort gekoomen, ende vermeerdert zijnde, verblijven knobbelachtig gemeinlijk, ende leeg uit de Natuire, daarom men de zelfde wel tijdelijk van onderen op moet snoeijen ende aan stokken binden, zoo wordenze eindelijk tot een tamelijke hoogte gebracht, het welke anders niet geschieden kan. Moogen ook niet, zoo wel in de aerde, als Zeepvaatje gezet, niet eerder opgenoomen ofte gerept zijn, voor datze drie jaaren daar in gestaan, ende wel gewortelt hebben.

HET XXIV. CAPITTEL.

LEEGE CEDERBOOM, MET VRUCHTEN VAN CYPRES.

Cedrus humilis Sabinifera fructu Cupressi.

WOrdt in 't Latijn gezegt, CEDRUS HUMILIS SABINIFERA FRUCTU CUPRESSI. Deze raare, ende ongemeene Boom in mijnen *Hof* in 't jaar *Duizent zes hondert vier en vijftig*, *den derthienden Junii* door uit *Syrien* gezonden Zaad gelukkig voortgekoomen, bemint een zandige luchtige aerde, met een weinig tweejaarige oude Paerdemest, ende het Mol der vergangene Boomen doormengt, een opene vrije lucht, een warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden* beschudt, maatige vochtigheit, verdraagt ongeerne veel koude *Herfstregenen*, *Sneeuw*, *Stormwinden* ofte felle *Vorst*; wordt daarom met een afneemende Maane van *April* zoo wel gezaaid, als geplant, in 't begin van *October*, wat eerder ofte laater, na des tijds geleegentheit, binnen 's huis, op een luchtige, ende niet al te warmen plaatze gezet, met een weinig laauw gemaakt regenwater, gedurende de geheele *Winter* onderhouden, wel voor het bevriezen gewagt, ende niet voor ten halven van *April* met een zoet, en regenachtig weeder wederom buiten de Zonnestraalen voorgestelt, ende voor koude nachten, sneeuwige vochtigheit, ende diergelijke ongeleegentheden meer, gedekt ende wel gewacht.

Zy geeft, in deze koude Gewesten, noch Bloem noch Vrucht, kan niet te min door zijne afgesneedene takskens, die men met een volle Maane van *April*, ofte te mets veel beeter in *September*, in een Pot, met magerachtige grond gevult, steekt, de zelfde ten minsten zes weeken ofte twee Maanden lang in een donkere plaatze, daar geen Zonne by koomt, bewaart, en neemtze wel in acht, dikwils met regenwater begietende, inzonderheit in droogte, om des te beeter te moogen wortelen vatten, want ze wil aldus qualijk aangeteelt en zooberlijk vermeerdert worden. Doch veel bequaamer op de maniere, gelijk van d' *Oranjeboom* gesprooken is.

HET XXV. CAPITTEL.

PERSIKBOOM.

DEze aangenaame vruchtdraagende Boom, wordt niet alleen met deze, maar ook op Nederlantsch met de naame van PERSEBOOM genoemt. In 't Latijn MALUS PERSICA. Op Hoogduitsch PFERSICHBAUM. Ende op François PERSCHER.

Hier

Hier van zijn my veel ſchoone veranderlijke ſoorten in haare aart ende Natuire bekent geworden; te weeten: MALUS PERSICA FRUCTU VIRIDI PALLIDO, PERSIK BOOM met een bleek groene vrucht: FRUCTU RUBRO, met een roode vrucht; RUBRO ET VIRIDI ELEGANTER VARIEGATO, met een groene vrucht en roode aangenaame plakken; EX VIRIDI LUTEO, met een vrucht uit den groen-geelen; TOTO LUTEO, met een gantſch geele vrucht; die ook wel om zijne aangenaame geele couleur MALOCOTONS in deze Landen, ende in Vrankrijk MYRECOTONS gezegt worden, doch hier zelden volkoomene rijpheit verkrijgen. MALUS PERSICA NANA FRUCTU PRÆCOCI ODORATO, KLEINE AVONDT PERSIK met een welriekende vrucht: MALUS PERSICA MONTANA, ofte BERG PERSIK: MALUS PERSICA SUOLLANA, ofte SWOLSCHE PERSIK; welke beide laetſte voor de beſte alhier gereekent werden; ende zeer veele andere meer.

Melocotons.

Welke Perziken hier te Lande voor de beſte geachte zyn.

Zy lieven alle een zandige gemeine grond, met matige tweejaarige oude Koeije-meſt, Swijne- ofte Verkens-meſt (als zijnde de bequaamſte van alle andere, vermits zy van Natuire niet te heet, maar koelder van aart zijn, dat deze Boomen alle begeeren, ende daar door te beter groeijen, ook lank leevender bevonden zijn) ende haarder eigener vergangene blaaderen aerde wel verzien (daar door zy, om datze lange vochtig verblijft, ende van aart zeer luchtig is, krachtig inſchieten, en grooter vruchten voortbrengen,) een warme, drooge, vrije, opene, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor koude *Ooſte-* en ſterke *Noorde-Winden* beſchut, vermits zy de zelfde niet verdraagen moogen. Worden ook lichtelijk door felle *Vorſten* beſchaadigt, dewijle zy teeder van Natuire zijn, waar door zy dikwils geheele takken koomen te verliezen, inzonderheit door de koude en *Winden* des *Voorjaars.*

Willen geerne in tijden van droogte tegen den *Avond* met Reegenwaater meenigmaal begooten, ende flaauw zijnde, op de aerde haares wortels, met twee ofte drie vingeren dik Duivemeſt gedekt zijn; niet op de wortelen zelver, want het zoude die, door zijne natuirelijke hitte, anders, in plaatze van goed, ſchaadelijk zijn, waar voor genoegzaame zorge gedraagen moet worden.

Daarenboven, dewijle deze *Boomen*, uit aangeboorne eigenſchap der Natuire, niet zoo lange als andere in 't leeven verblijven, moet men by de zelfde in tijds andere jongen, om haare plaatze wederom te vervullen, met een afgaande Maane van *Februario* ofte de *Maart*, planten, ende geenzins in de *Herfſt*; want zoo daar een ſterke Vorſt quam op te volgen, zouden, om de tederheit haarder Natuire, in een groot perijkel van te verderven ſtaan.

De alderbequaamſte tijd om deze ſoorten van Boomen te ſnoeijen, ſuiveren, en aan te binden, is met een afgaande Maane in *Februario*, doch indien het als dan mogte vorſtig weeder zijn, moet men tot de volgende Maant wachten.

Alle deze ſchoone Boomen moogen alhier te Lande op vier verſcheidene manieren aangeteelt ende vermeerdert worden, te weeten:

Eerſtelijk, door konſt van **Enten** ende **Zuigen**, het welke alderbequaamſt in de *Maart* met een waſſende Maane, voort na het eerſte Quartier geſchiedt, op blaauwe *Pruim Stammen* ofte op de kleine *Bruine Pruimen*, die wy hier in Vrieſlandt Efjes ende op andere plaatzen Kroosjes noemen, welke daar toe, booven andere, de bequaamſte gevonden zijn.

Ten tweeden, door maniere van het zaaijen der Korlen, dat op deze wijze noch veel beeter gereekent wordt, te weeten:

Maniere om van korlen goede en wel draagende Boomen tegewinnen.

Plukt met uw handt, eene der ſchoonſte en grootſte Perziken, eeven op die tijd, als de Maane vol, ende zy niet al te rijp geworden is, bewaart de zelfde zoo lange tot dat de Maane wederom vol is, neemt als dan de Kerne of Steen daar uit, laatze windtdrooge worden, ende bewaartze tot de naaſtkoomende *Maart*, ſteektze dan een vinger breed diep in goede grond, een half uir voor de volle Maane. Deze opgekoomen weezende, laatze drie jaaren lank op de zelfde plaatze, zonder gerept te worden, ſtaan, neemt haar als dan uit der aerden, ende ſnijdt af de geheele recht neerderſchietende Hertwortel, tot aan de bovenſte Zijdwortelen toe, ende legt daatelijk op de afgeſneedeene plaatze een weinig *Pleiſter* ofte *Was*, op dat het zap, daar zijn geheele welvaaren in beſtaat, niet uit en koome te vloeijen, ende verplant haar als dan op een warme plaatze, tegen een muire, houten Heininge of Staaketzel, dat de Zonne door de geheele Dagh daar op onverhinderlijk mag ſpeelen, tien voeten, ofte meer van malkanderen, met een afneemende Maane in *Februario* ofte *Maart*, na des tijds geleegentheit, zoo zal men beeter, en bequaamer vruchten niet alleen, maar ook duraabeler Boomen verkrijgen, als ofte zy door andere konſt ofte maniere voort gekoomen waaren.

Ten derden, kan ook deze *Boom* vermenigvuldigt worden door *Inoculatie*, het welke op gezeide *Pruimeſtammekens* in het midden ofte laetſte van *Julius*, met een waſſende Maane gevoeglijk ende op het alderbeſte geſchieden kan; verzuimt iemant dezen tijd, hy zal tot het volgende jaar verbleiven moeten.

Maniere van Lasken.

Ten vierden, wordt zy aangeteelt door konſt van *Lasken*, dat is, als men een gedeelte van een eenjaarige takke van genoemde *Pruim*, ende van deze *Perſikboom* een weinig tot de lengte van een vinger de baſt zuiver afſnijdt, ende de zelfde net ende wel op malkanderen accordeerende, in het laetſte van de *Maart* vaſt bindt, het welke, indien het met een waſſende ofte tegen de volle Maane geſchieden kan, zeer goed is; zoo groeijen zy aan malkanderen vaſt, ende men ſnijdt als dan in de *Herfſt* de takke des *Perſikenbooms* af, ook alle de andere van den *Pruim*, dat maar alleen de aangegroeide Perſiktak daar aan verblijve. Deze maniere is licht om doen, ende gaat gemeenlijk vaſt en zeeker.

Wil iemant een goede aart van vrucht op gezeide ſtammen van korlen.

len gezaait, ende van haare hertwortel berooft, laaten *zuigen*, doen *Inoculeeren*, ofte *Lasken*, zal een verwonderens waerdige vrucht, niet alleen van smaak, maar ook van groote verkrijgen, gaande de *Montoise* ofte *Bergs Persiken*, als ook de *Swolsche* (anders in deze Gewesten meest geacht) verre te booven.

HET XXVI. CAPITTEL.

ABRIKOOSBOOM.

WOrdt ook wel in 't Nederlantsch VROEGE PERSIKBOOM van veele genoemt, om dat zijne vruchten veel eerder, dan de gemeene PERSIKEN, haar volkoomene rijpheit verkrijgen. Op Hoogduitsch MARELLEN, MOLLETTEN, ofte St. JOHANS PFERSICH. In 't François ABRICOT, AVANT PERSES ofte PESCHES DE TROYE. Ende op Latijn MALUS ARMENIACA ofte MALUS PRÆCOX.

Hier van zijn my in haar aart, Natuire, ende Culture bekent, drie bezondere soorten, te weeten: *Malus Armeniaca major fructu luteo rubescente, groote Abricoosboom* met een vrucht van couleur uit den geelen rood; *minor fructu eodem, Kleine Abricoosboom* met de zelfde gecouleurde vrucht, doch eerder rijp: ende *Malus Armeniaca fructu albescente, Abricoosboom* met een witachtige ofte bleeker vrucht en blaaderen; zijnde grooter als de andere, ook drooger, ende veel delikaater. *Witte Abricoos.*

Zy lieven en beminnen een, ende de zelfde Lucht, Aerde, Zon, en plaatze, gelijk van de *Persikboom* hier vooren gezegt is, moeten ook in haare andere deelen op de eigenste maniere gecultiveert, ende in acht genoomen worden, dewijlze my van de zelfde Natuire en eigenschap zijn bekent geworden.

HET XXVII. CAPITTEL.

DAADELBOOM.

EEn schoon, en aardig Gewas, wordt in 't Latijn genoemt PALMA ofte ook wel van zommige PHOENIX na het *Griekſche* woordt Φοίνιξ. Op Hoogduitsch DATTELENBAUM. Ende op Fransch DATTE. *Palma.*

Hier van zijn my, in haare Natuire en aart, kenbaar geworden twee veranderlijke soorten, eenige jaaren mijne Culture onderworpen geweest, te weeten; *Palma major, groote Daadelboom*; ende *Palma minor sylvestris, kleine wilde Daadelboom*, die ook *Chamariphes* ofte *Palmites* gezegt wordt, zijnde van een ende de zelfde Natuire.

Zy beminnen een goede luchtige zandige Aerde, met een weinig tweejaarige oude Paerdemeft, eenjaarige Hoenderdrek ende het Mol der vergangene Boomen wel door malkanderen gemengt, verzien; een zeer warme, opene, vrije, luchtige ende wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle *Oofte- en Noorde-Winden* genoegzaam bewaart, weinig water, het welke daar op niet gegooten ofte van onderen in de panne gedaan moet worden, ten zy te vooren een weinig eerft door der Zonnen kracht warm ofte laauw gemaakt zy; vermits de teederheit der Natuire, bezonder jonk zijnde: Verdraagen ook daarom in geene manieren eenige koude *Herfft-regenen*, *Sneeuw*, *Rijp*, ofte fterke *Winden*: moeten desweegen in een aerden Pot in't laetfte van *April*, met een afgaande Maane gezet, ten halven van *September* ofte daar omtrent, na het Weeder zich aanftelt, binnen 's huis op een bequaame plaatze, niet om leege by der aerden, maar om hooge, daar des *Winters* gedurig of eerft om den anderen Dag, daar na alle Daagen eens, twee ofte driemaal, na de koude tijd en *Vorft* het zelfde koomt te vereifchen, van den eerften *November* ofte wat eerder, tot den tienden *Maart* gedurende, geftelt; van booven met zeer weinig laauw gemaakte regenwaterfche vochtigheit, maar eens ofte tweemaal ten hoogften, zoo lange de *Winter* verblijft, begooten, ende niet voor tegen de *May* met een zoete lucht, en aangenaame zachte regen den Zonneftraalen wederom voorgezet worden.

Op welke maniere ik de *Palma Major dactylifera* ofte *groote Daadelboom*, over de vijf jaaren lank bewaart ende opgequeekt gehadt hebbe, zijnde met een afneemende Maane van de *May*, door een harde Daadelfteen, *Duizent zes hondert twee en vijftig*, in een Pot, met voorgenoemde aerde verzien, gefteeken, gelukkig voort gekoomen: Ende en twijffele ook niet, of zoude (na mijn wenfch) langer gebleeven ende ouder geworden zijn, indien de zeer ftrenge, ende al te lankduirende koude *Winter*, van het jaar *Duizent zes hondert acht en vijftig* hem eindelijk, door een weinig verzuimeniffe, van zijne leevende groenigheit, nijdig geweeft zijnde, niet berooft en had, zeeven ofte acht volkomene blaaderen reeds aangeteelt hebbende; het welke een truirig gezicht, niet zonder reden, in het aanfchouwen van dien, veroorfaakte.

Chamæriphes, ofte Leege Daadelboom.

De *Chamariphes* ende *Palma Minor* ofte *Leege Daadelboom* genoemt, zijnde zeer kluchtig aan zijne ftam ruig van hair, ende zoo groot, gelijk de andere van blaaderen niet, hebbe mede niet alleen op gezeide maniere door zaad ofte korle verkregen, maar is my ook in 't Jaar onzes Heeren *Duizent zes hondert een en vijftig* uit *Portugal* gezonden geweeft, zijnde fterker van Natuire, ende de lucht dezes Climaats beter verdraagen moogende.

Deze çierelijke, en altijd groen-blijvende *Palm* ofte *Daadelboom*, is van zoo een wonderlijke, en eedelmoedige Natuire, dat zijne tak-

takken; hoe zy meerder met eenig swaar gewichte beswaart, ofte onderdrukt koomen te worden, hoe zy haar daar tegens meerder oprechten, ende opwaarts rijzen, noit willende door eenige last verwonnen, maar altijd zelver verwinnende te blijven, gezien worden. *Wonderlijke eigenschap des Palmbooms.*

Hier door bewoogen zijnde de Voorvaderen der oude verloopene Eeuwen, hebben dezelfde, tot een teeken van *Victorie* ofte *overwinninge*, zeer veele gebruikt gehadt, gelijk daar van in der oude *Grieken* en *Romeinen* Historien blijkelijk genoeg te leezen is; Want ten tijde van L. Papyrius, ende Sp. Carvilius der Stad van Romen wel verdiende Borgemeeisteren, de Samniten verslagen, ende haare Steden kloekmoedig ingenoomen zijnde, wierden de verwinnende Oversten des heirs met *Palmtakken* gemeinlijk beschonken, ofte met kleederen van die zelfde *Boom* gemaakt, tot een teeken van overwinninge ende Triumphe over haare Vijanden verkreegen, vereert; op dat, gelijk de *Palmboom* van een lankleevende Natuire gezien wordt, ook de eere van overwinninge onsterflijk, ofte eeuwigduirende verblijven zoude. *Eere van deze in oude Tijden.*

HET XXVIII. CAPITTEL.
POPULIERBOOM.

Zynde een wel bekent Gewas, ende met deze naame in't Nederduitsch alleen genoemt, wordt op Latijn gezegt POPULUS. In't Hooghduitsch POPELWEIDEN, ALBERBAUM, ofte POPPELBAUM, Ende op François PEUPLIER.

Van deze worden op veele plaatzen gevonden drie bezondere, ende wel te onderscheidene soorten, te weeten:

POPULUS VULGARIS, ofte NIGRA, *gemeine Populierboom*. POPULUS ALBA, *witte Populierboom*, op Nederlantsch gemeinlijk *Abeelboom* genoemt. Ende POPULUS TREMULA, ofte LIBYCA, in't Frans TREMBLE, ende hier te lande RAATELAAR, om dat zijne blaaderen geduirig schudden, beeven, klatteren, ende raatelen, niet alleene door de wint tegen malkanderen gesmeeten zijnde, maar ook by stil, en schoon weder. *Witte Populierboom. Abeelboom. Raatelaar.*

Zy beminnen alle een gemeine drooge doch wel gemeste grondt, ende ook wel van Natuire een vochtige plaatze, een opene vrije liever, als een schaduachtige lucht, veele waaters, inzonderheit nieuws met een afgaande Maane van de *Maart*, *Februarius*, ofte *November* geplant, of verzet zijnde, tot dat zy vast, ende wel gewortelt is, welke, by aldien zy met haare wortelen aan het waater koomen te geraaken, zeer weelderig opschieten: Geeven in goede Zomers altijd vol-

volkoomen rijp Zaad, verdraagen ſterke koude, ſneeuw, felle Vorſt, ſtormwinden, ende alle andere ongeleegentheit des tijds geduldelijk.

Zy worden vermeerdert ende aangequeekt door drie verſcheidene middelen.

Eerſtelijk, door haar zaad, het welke met een volle Maane in de *Maart* gezaait ende in d' aerde gelegt moet worden, indien het wel zal voort koomen, ende genoegzaam groeijen.

Ten tweeden, door uitgeloopene jonge ſcheutkens by, ofte booven de wortel, welke met een waſſende Maane van *April* ingeſneeden, ende om des te beter wortelen te vatten, met aerde, zoo verre het geſneeden is, overgedekt, ende wortelen geſchooten hebbende, met een afgaande Maane van *Februarius* ofte *Maart*, van d' ouden wederom genoomen zijn moeten.

Ten derden, door takken, die met een volle Maane van de *Maart* afgeſneeden, in een donkere plaatze, een voet diep geſteeken, ende dikwils met waater begooten zijn moeten, zoo verkrijgen zy wortelen zonder groote ongelegentheit.

De beſte, ende alder gevoeglijkſte tijd om de knoppen, ofte jonge uitloopzelen van de gemeine ofte *Swarte Populierboom* te plukken, is in het Voorjaar, als Dag en Nagt eeven lank zijn, ofte voort daar na, dat zy noch kleevende, ofte aanhangende zijn. Want als dan zijn zy zeer goed om tot veele ſchaaden der menſchen gebruikt te konnen worden; moeten ook alleen van deze, ende geen andere *Populierboomen* genoomen werden, waar op een jegelijk voorzigtig, om niet bedroogen te willen zijn, acht geeven moet.

HET XXIX. CAPITTEL.

EIKENBOOM.

Alle, ende een jegelijk wel bekent, geen andere Naame in onzen Nederlantſche taale (zoo veele my kenbaar) voerende; wordt op Latijn QUERCUS, ofte ROBUR. In't Hooghduitſch EICHELBAUM. Ende op François CHESNE, CHERMILLAT, ofte DRILLIE genoemt. *Robur.*

Hier van zijn my in haare aert ende Natuire kenbaar geworden drie ſoorten, te weeten: QUERCUS SATIVA gemeine tamme *Eikenboom*, QUERCUS GALLIFERA, ofte GALLA MAIER, op Nederduitſch *Eiken-Appelen* ofte *Galnoten* gezegt, ende QUERCUS HUMILIS, ofte *leege Eiken* alle van een en dezelfde Culture. *Quercus Gallifera. Galnoten.*

Zy lieven een goede vette wel bereide aerde, als ook een gemeine zan-

zandige grondt, doch groeijen daar in, gelijk zy mede in een kleijiege aerde doen, in de zelfde geplant weezende, geenzins zoo weelderig op; willen een opene vrije lucht, veele waters; verdraagen sterke koude, ende alle ongeleegentheit des tijds; geeven alle jaaren volkoomen rijpe vrucht, die men hier ende in meer andere plaatzen *Ekkelen* noemt: doch koomen de *Galnoten* noit in deze koude Gewesten tot een rechte perfectie, ja worden de meeste jaaren gansch geene daar aan vernomen ofte gezien.

De *Eikenboom* wordt in deze Quartieren aangeteelt, ende alleene vermeerdert gemaakt door zijne Ekkelen, gelijk op volgende maniere kan gezien, ende genoegzaam geleezen worden: Graaft eenige Gruppen zoo lank ende zoo veele gy wilt, ongeveer vier vingeren breed diep, zaait daar in de gezeide Vruchten, niet veele by malkanderen, maar holletjes ende luchtig, met een volle Maane van de *Maart*, dektze wel wederom toe, met goede aerde, ende laatze alzoo, van alle onkruit gereinigt ende gezuivert wordende, zoetjes leggen; niet alleen voor deze tijd, maar ook als daar van jonge Boomtjes voortgekoomen zijn; want zy worden anders door het zelfde onkruit lichtelijk weggenoomen ende verstikt.

Het is ook van noden goede zorge te draagen dat zy van geenige Creature beschaadigt worden, vermits dezelfde daar by koomende, haare teedere takskens af knauwen, ende alzoo truirende, zonder eenige hulpe, zouden doen sterven.

Deze Boomen zijn van Natuire lank leevende, worden zomtijds meer dan tweehondert jaaren oud; willen ook zelden eerder gerept, opgenoomen, ende met een afgaande Maane in een andere steede verplant zijn, voor dat zy acht ofte tien volle jaaren op de zelfde plaatze stil gestaan, ende een tamelijke dikte verkregen hebben.

Wat spijze d' eerste Voorouderen gebruikt hebben.

In d'eerste beginzelen des werelds (in de welke men slecht, eenvuldig, end' oprecht, zonder eenig Bedrog, Valsche schijn, Archlistigheit, Wangunst, Haat ofte Nijd, zijne Evennaasten, verswijge Bloedverwanten, eenig ongelijk te betoonen, van herten meenende leefde; gelijk de Heere (voor wiens oogen niet verborgen blijft) in zijne woordt gewilt, bevoolen, ende gebooden heeft; op dat de eedele, ende diergekofte Ziele des Menschen, door zijn eigen boos verkiezen des quaads, die hy met een bedriechelijke valsche schijn van goed, en heiligheit weet, als met een schaapskleed, behendig te bedekken, niet moetwillig in alle eeuwigheit verlooren mogte gaan) hebben de Voorouderen geen ander spijze noch voetzel tot haars leevens behoudenisse genooten of gebruikt, als alleen de *Ekkelen* ofte vrucht dezes Booms, waar door zy meerder voetzel genietende, sterker, en gezonder van lichaam geweest zijn, als uit hedendaagsche dartele

en delikaate overvloedige geregten, of koſtele Banketten dezer verdurvene, hoveerdige, ſtoute, en ongevoelige eeuw.

Ende, gelijk daar van mede Plinius getuigt, zijn ook noch deze vruchten, tot zijne tijden, in Spanjen, in plaatze van een aangenaam Banket, voor de tweedemaal opgezet ende gebruikt geworden: welke nu hedendaags, als ook voor eenige honderd jaaren, niet dan van d' onvernuftige Creaturen, om een bequaam, en voor den menſch een ſmaakelijk vleeſch te verkrijgen, geëten, ende noch genuttigt worden.

In wat eere deze Boom by d' oudtheit geweeſt is.

Daar en boven, is eertijds dezen Boom by d' oude ***Grieken*** en ***Romeinen*** in zoo een hooge achtinge geweeſt, dat, indien iemand de zelfde onbedachtelijk, ofte moetwillig quam te ſchenden, ofte van zijne blaaderen te berooven, daarom zonder genaade ſtervenmoeſte; Want hy worde van haar voor heilig gereekent, en zy beweezen hem goddelijke eere, inzonderheit als daar eenige zaaken van ſwaar gewichte onvermoedelijk quamen voor te vallen, door de welke zy beangſt, ende in groote vreeze gehouden wierden, naamen dan haare toevlucht haaſtig tot de zelfde, en vraagden hem, als een *Oraculum*, ofte voorzeggende *Godsſpraake*, raadt, wat haar in deze hoogdringenden nood overkoomen, ofte te doen ſtaan zoude: Ende 't geene zy tot antwoordt verkreegen, vermits daar uit een ſpreekende ſtemme gehoort wierde, van haar alzoo te zullen geſchieden, voor vaſt, of onfeilbaar gelooft, gehouden, en geoordeelt wierde.

HET XXX. CAPITTEL.

WILGEBOOM.

WOrdt niet alleen in't Nederlandts met deze wel bekende naame, maar ook WINDHOUT, ende BINDTHOUT, van veele genoemt. Op Latijn SALIX. In 't Hoogduitſch WEYDEN. Ende op't François SAUX.

Salix.

Negen ſoorten van Wilgen.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar, ende noch hedendaags mijne Culture onderworpen geworden, negen onderſcheidelijke ſoorten, te weeten: SALIX AQUATICA VULGARIS ANGUSTIFOLIA, *Gemeine ſmalblaadige Water wilge.* AQUATICA ANGUSTIFOLIA LUTEA, *Geele Waterwilge* met ſmalle blaaderen. AQUATICA OBLONGO FOLIO SERRATA, *Waterwilge* met een lankwerpig blad, aan zijne kanten, als gezaagt. CAPREA ROTUNDIFOLIA, *Geitenwilge* met ronde groote blaaderen. FOLIO SUBROTUNDO ARGENTEO, met een rondachtig zilverblad, ſchoon om zien. FOLIO OLEAGINEO ARGENTEO, met een zilverblad, op de maniere van d' *Olijfboom.* LATIFOLIA PUR-

PUREA AURITA, *Purperachtige Wilge* met breedachtige blaaden en kleine ooren. VIMINALIS FOLIO SERRATO, *Kleine Bindtwilge*, met zeer schoone en teeder gezaagde blaaderkens aan alle haare zijden. Ende SALIX PUMILA REPENS, ofte *kleine* by der aerden kruipende *Wilge*. Alle van een ende de zelfde Culture en eigenschap.

Zy lieven niet alleen een zandige, ofte gemeine kleijige drooge aerde, maar ook veele liever een vochtige, waaterige, en wel gemeste grond, een warme, opene, en luchtige zoo wel, als een koude schaduwachtige plaatze, veele Reegens; geeven vroeg in't Voorjaar haare Bloemen, zo men de zelfde alzoo noemen mag, ende niet altijd een volkoomen rijp Zaad, ook niet overvloedig, maar in kleine quantiteit, verdraagen sterke *Vorst*, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*.

Zy worden vermeerdert, ende op twee bezondere manieren aangeteelt, te weeten:

Eerstelijk, door Zaad, het welke op een donkere plaatze, in een goede vochtige aerde, in de *Maart* met een wassende Maane gezaait wordt; als men het winnen ofte verkrijgen kan, het welke swaarlijk geschiedt, hoe wel men het alle jaaren nochtans van zelver door het neergevallene voortgekoomen te zijn, genoegzaam ziet, waar van de jongen drie jaaren lank op haare plaatze, (om de tederheits wille) gestaan hebbende, op gezeide tijd verplant, ende in een vrisse grond gezet zijn moeten.

Ten tweeden, door haare takken, die men een weinig voor de volle Maane van de *Maart* ofte *September* afsnijdt, ende in een donkerachtige, opene, vochtige, ofte ook wel in een drooge plaatze, doch als dan daar op dikwijls water gietende, een halve voet diep in d' aerde steekt, zoo vatten zy haastig wortel, en groeijen wel voort.

De *Zalix caprea rotundifolia*, ofte *Geitewilge* met ronde bladeren, zijnde in 't bloeijen de grootste en schoonste van allen, doch alderswaarst om te vermenigvuldigen, inzonderheit in't voorjaar, wordt daarom in *September* met gezeide Maane, op een donkere plaatze ingesteeken, een weinig oud hout onder aan zijne afgesneedene takken behoudende, zoo beklijven zy zomtijds beeter, het welke veele bequaamer, als door maniere van zaaijen, gehouden, ende ook bevonden geworden is. Want men niet wel en weet waar men het Zaad vinden zal. *Salix caprea rotundifolia.*

HET XXXI. CAPITTEL.
VLIER.

WOrdt niet alleen met deze Naame in't Nederlantsch, maar ook van zommige VLEDDER genoemt. Op Latijn SAMBUCUS. In't Hoogduitsch HOLLER, ofte HOLUNDER. Ende op François HUS, SUIN ofte SUSIER.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden vijf veranderlijke soorten, te weeten:

Sambucus foliis laciniatis.

SAMBUCUS VULGARIS, ofte *gemeine Vlier*. SAMBUCUS FOLIIS LACINIATIS, VLIER met gesneedene blaaderen, aardig om zien. SAMBUCUS BACCIS RUBRIS MONTANA, *Bergvlier* met roode Beziën. SAMBUCUS AQUATICA MAS FLORE PLENO, *Watervlier Manneken*, met een dikke dubbelde Bloem. Ende SAMBUCUS AQUATICA FŒMINA BACCIFERA, ofte *Vlier Wijfje* in waaterige plaatzen groeijende, met vruchten; meest alle van een ende de dezelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine zandige, ende ook andere vochtige, en wel gemeste grond, een opene, vrije, en luchtige liever, als een schaduachtige plaatze, veele Waters, geeven gemeinlijk alle jaaren volkoomene rijpe vrucht, verdraagen geerne sterke Vorst, ende meer andere ongelegentheit des *Winters*.

Zy worden alle vermeerdert en aangeteelt op drie bezondere manieren, te weeten:

Ten eersten, door haar Zaad, het welke in de *Herfst* met een afneemende Maane van *September*, *October*, ofte *November*, naa des tijds geleegentheit, in een goede aerde, niet dicht, maar hol ende luchtig gezaait wordt.

Ten tweeden, door afgesneedene takken, het welke in *Februario* ofte *Maart*, met een volle Maane geschiedt, ende op een donkere vochtige plaatze in de grondt gesteeken, dikwijls met water begooten, ende neerstig onderhouden worden, zoo vatten zy, in korte tijd, wortelen en groeijen voort.

Ten derden, moogen zy mede aangequeekt zijn door haare by de wortel uitgeloopene jonge scheutekens, die ofte ingesneeden zijnde, ofte ook wel van zelver lichtelijk wortelen, ende met een wassende, ofte afneemende Maane van de *Maart*, of *November* van de oude afgenoomen, ende verplant konnen werden.

Sambucus aquatica baccifera.

De Sambucus aquatica baccifera fœmina, ofte *Watervlier Wijfje* vruchten geevende, brengt de zelfde in deze Gewesten zelden voort, ten zy met goede zomers, en warm gestelt zijnde.

De

De Sambucus baccis rubris montana, ofte *Bergvlier* met roode beziën, groeit van Natuire hooger dan alle deze genoemde, by aldien men hem in tijds van onderen opsnoeit, wast ook zoo wel in een gemeine drooge aerde, als vochtige plaatze. Doch moet, gelijk ook de voorgaande, met een afgaande Maane verplant zijn. *Sambucus baccis rubris montana.*

HET XXXII. CAPITTEL.

RHYN BESIEN.

Hier te lande van een jegelijk niet bekent, wordt in 't Nederlantsch met deze Naam alleene genoemt. Op Latijn RHAMNUS SOLUTIVUS, *Doornige Rhijnbeziën*, wiens vruchten den buik week maaken, RHAMNUS CATHARTICUS RECENTIORUM, *Purgeerende Doornige Rhijnbeziën*, der nieuwe Kruidbeschrijveren, ende SPINA INFECTORIA, ofte *verwende Doorne* (om dat deze vruchten al eer zy rijp zijn, een weinig gedroogt, ende in gemein, ofte in Aluinwater te weiken geleit zijnde, een geele verwe van haar geeven: Doch geheel rijp wordende, gansch groen verwen. Wordt ook uit deze rijpe vruchten, uitwendig swart van couleur weezende, een zap geperst ofte gedouwt, het welke met een weinig *Aluins* gekookt, voor een donkere groene verwe van konstige Schilders gebruikt, ende alhier te lande *Sapgroen*, ofte *Saftgroen* gezegt wordt.) In 't Hooghduitsch CREUTZBEER, ofte *Wegedoorn*. Ende op François VERD DE VESCIE. *Rhamnus Solutivus.* *Spina infectoria, om dat uit zijne vruchten een geele en donkere groene verwe voor veelen bereit wordt.*

Zy bemint een gemeine zandige, ende ook een andere luchtige, doch vochtige grond, om haar veelvoudige teedere wortelens wille, die alle waterachtigheit na haar trekkende, andere daar van berooven, een warme, opene, vrije en luchtige, liever als een donkere, of schaduachtige plaatze, zeer veel regens; Bloeit alle jaaren, oud genoeg zijnde, in de Maant van *May*, ende geeft in de *Herfst* volkoomene rijpe Vru ht, klein ende veel by malkanderen zich vertoonende, welke als zy swart zijn (als gezeit) van zelver lichtelijk nedervallen, moeten te beeter daarom in acht genoomen, ende eerder geplukt zijn. Verblijft niet des Winters groen, maar laat in de *Herfst* zijne bladeren vallen, die in *April* jaarlijks wederom vernieuwt werden, verdraagt ook sterke Vorst, Sneeuw, Storm Winden, en alle ongeleegentheit des tijds.

Zy mag alleen in deze Landen door Zaad worden vermeerdert gemaakt, het welke des *Winters* op een drooge plaatze bewaart zijnde geweest, in het *Voorjaar* na het laetste Quartier der Maane van *April*, in Potten, ofte op een warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze in d' Aerde, niet meer dan een vinger breed diep, geleit wordt.

Deze hier door voort ofte in 't ligt gekoomen, moeten niet voor het

derde jaar opgenoomen, ende met een afgaande Maane van de *Maart* ofte *April*, na des tijds geleegentheit, op andere plaatzen verplant zijn, Maar in Potten gezaait en opgekoomen, moogen wel het tweede jaar gerept ende verzet worden, de aerde aan de wortelen zoo veel verblijven laatende als doenlijk zal weezen.

HET XXXIII. CAPITTEL.

D U I N B E Z I E N.

Rhamnus Spina alba.

DIt Boomachtig Gewas, wordt in 't Nederlantsch met deze ende geen andere Naame genoemt. Op Latijn RHAMNUS SPINA ALBA ofte OLEASTER GERMANICUS CORDI. Dat is WILDE OLYFBOOM van Duitschlandt.

Wilde Olijfboom uit Duitschland.

In 't Hoogduitsch SANDDORN ofte WEYDENDORN. Ende op François BURGVESPIN ofte NEPRUN.

Zy bemint een gemeine zandige Aerde, met slechts een weinig twee jaarige oude Paerdemest verzien, vermits veel haar schaadelijk zoude zijn, een opene vrije luchtige ende geenzins een donkere plaatze, veel waters, geeft tegen de *Winter* een volkoomen rijpe vrucht, laat niet dan door ouderdom te mets eenige onderste blaaderen vallen, maar verblijft gestaadig eeven groen, verdraagt felle *Vorst*, sterke *Wind*, en de alle andere ongeleegentheit des tijds.

Zy wordt alleen vermenigvuldigt door twee veranderlijke middelen; te weeten:

Eerstelijk, door Zaad, het welke met een afgaande Maane van de *Maart*, zoo wel op een warme wel ter Zonne geleegene plaatze, als in Potten gezaait moet zijn.

Ten tweeden, door zijne by de wortel uitloopende, ende wijd en breed de aerde door schietende, en kruipende jonge scheutekens, die van zelfs of gewortelt zijn ofte om wortelen te verkrijgen, op de maniere gelijk de Angelieren, ten halven met een mes ingesneeden, ende jonge wortelen verkreegen hebbende, van d' Ouden genoomen, ende met een afgaande Maane van gezeide *Maant* des *Voorjaars*, ende niet in de *Herfst* verplant worden, vermitsze als dan qualijker beklijven, ende niet zoo wel groeijen willen.

HET

Het XXXIV. Capittel.

SORBENBOOM.

Alzoo op Nederlantsch ende ook wel Sprebeeren ofte Spreeuw-bezien genoemt. Wordt in 't Latijn gezegt Sorbus. Op Hoogduitsch Sperwerbaum Speirbaum ofte Spierna, ende in François Cormier ofte Sorbier. *Sorbus. Spreeuwbeziën.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire kenbaar geworden vier bezondere soorten, te weeten:

Sorbus domestica, *Tamme* ofte oprechte *Sorbenboom.* Sorbus sylvestris, *Wilde Sorbenboom*, die ook Sorbus Torminalis, om dat zy goed ende bequaam de *Buikloop* ofte het *Roodemelizoen* te geneezen bevonden is, gezegt wordt.

Sorbus Alpina, *Berg Sorbenboom*, die ook van veele Aria Theophrasti ofte *Aria van Theophrastus Erezius* genoemt wordt. Ende Sorbus Aucuparia ofte *Vogelvangers Sorbenboom.*

Alle zeer veele van gedaante, maar weinig in haare Culture verscheelende.

De *Tamme* ende *Wilden Sorbenboom*, beminnen uit een eigen aangeboorne aart, een gemeine zandige zoo wel gemeste als ongemeste grond, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veel regens ende ook matige vochtigheit, bloeijen in de Maant van *May*, doch geeven niet, voor tegen de *Winter* een volkoomene rijpe vrucht, gemeinlijk alle jaaren; zijn zeer hart van Natuire, ende verdraagen lichtelijk Sneeuw, Stormwinden, en sterke Vorst. *Sorbus domestica, & Sylvestris.*

Zy worden aangeteelt ende vermeerdert gemaakt, op tweederleije manieren, als volgt:

Ten eersten, door haare Vrucht ofte Zaad, 't welke met een afneemende Maane van *October*, *November*, *Februarius* ofte *Maart*, in d'aerde, ofte ook wel in Potten geleit wordt.

Ten tweeden, door konst van *Enten*, het welke gemeinlijk alderbequaamst in 't midden van de *Maart* op *Haagedoorn*, *Quee* ofte *Appelboom*, ende meer andere geschieden moet.

De *Aria van Theophrastus* ofte *Berg Sorbenboom*, in 't Latijn *Sorbus Alpina* van *Gesnerus*, op Hoogduitsch *Melperbaum*, ende in 't Fransch *Cormier de Montaigne* genoemt; lieft niet alleen een zandige, maar ook een kleijige, ofte andere doch wel gemeste grondt, een opene luchtige plaatze, en veele Waters; geeft alle Voorjaaren veele witte Bloemen, ende genoegzaame Vrucht in Herfsttijden, die met een wassende *Aria Theophrasti. Berg - Sorbenboom.*

de volle, ofte afgaande Maane van de *Maart*, *April*, ofte andere tijden gezaait zijnde, zelden ten voorſchijn koomen, waar door ik oordeele, dat zy in deze Geweſten haare behoorlijke rijpheit niet verkrijgen moogen. Wordt niet te min door zijne by ofte booven de wortel (het welke dikwils geſchiedt) uitgeloopene jonge looten ten halven met een mes, op de maniere der *Angelieren*, ingeſneeden, vermenigvuldigt; die met aerde wel bedekt geweeſt, ende wortelen geſchooten hebbende, niet voor het tweede, ofte derde jaar daar na van d'oude genoomen, ende met een afgaande Maane des *Voorjaars* ende niet des *Herfſts* verplant worden.

Zy verdraagt de ſtrenge koude des Winters, ende alle ongeleegentheit des tijds, behoudt ook niet altijd zijne bladeren, maar laat dezelfde alle jaaren in de *Herfſt* vallen.

Het hout van dees Boom is hard van aart, ende om goede koolen van te branden zeer bequaam, waar toe het veele gebruikt wordt.

Ornus. Quaelſter boom. Haver-eſſchen. De *Sorbus Aucuparia*, *Sorbus Alpina Sylveſtris*, *Ornus*, ofte *Fraxinus Sylveſtris* op Latijn genoemt; wordt in't Nederlandſch *Quaelſter*, *Quaelboom*, ofte *Havereſſchen*. Op Hooghduitſch *Malbaum*. Ende in't François *Orgnier*, *Cormier Sauuage*, *Fresne Sauuage*, ofte *Tormigne* gezegt.

De vrucht zelver heet men hier te lande *Lijſterbeziën*, om dat zy van de *Lijſters*, *Sneppen*, *Kramsvogel*, ende andere meer, geerne gegeeten, ende door dezelfde aangelokt zijnde, veele gevangen worden.

Zy bemint allerley aardt van grond, inzonderheit wel omme geſmeeten, ende met tweejaarige oude Meſt verzien zijnde, doch lieffſt een zandige Aerde, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veele, ende ook matige vochtigheit, geeft alle jaaren volkoomen rijpe vrucht voor de *Winter*, ende verdraagt des zelfs Vorſtige ſtrengigheit zonder eenige ongeleegentheit. Wordt ook zoo wel door zijne Zaad ofte Vrucht, als ingeſneedene jonge by de *wortel* uitgewaſſene Looten, op voor gezeide tijd, ende maniere, als van de *Berg Zorbenboom* te leezen is, gezaait, ende gewortelt zijnde, aangequeeekt, ende vermeerdert.

HET XXXV. CAPITTEL.

LINDEBOOM.

Tilia. Philyra. ALle ende een jegelijk wel bekent, wordt op Nederlantſch met deze Naam ende geen ander genoemt. In't Latijn TILIA, ofte PHILYRA. Op Hoogduitſch LINDENBAUM. Ende in't François TILET.

Hier

Hier van zijn my in haare aerdt, ende Natuire bekent twee ononderscheidelijke soorten, te weeten TILIA MAS, *Lindeboom Manneken*, ende TILIA FOEMINA, ofte *Lindeboom Wijfken*, beide van een ende dezelfde Culture.

Zy lieven een gemeine, zoo wel zandige, kleijige, als goede vochtige, en wel gemeste grondt. Een slechte, dorre, ofte ongemeste Aerde doet haar truiren, ende achterlijk blijven, een opene, vrije, en luchtig wel ter Zonne geleegene plaatze, veele Waters, geeven dikwijls volkoomen rijp Zaad, verdraagen sterke Vorst ende alle ongeleegentheit des tijds, worden van eigene aangeboorne eigenschap zeer oudt, ende laaten alle haare blaaderen tegens de *Winter* vallen.

Tilia fœmina, Lindeboom Wijfje

De TILIA FOEMINA, ofte *Lindeboom Wijfken*, is uit der Natuiren zeer vruchtbaar, bloeit gemeinlijk alle jaaren, ende geeft in de Maant van *September* een volkoomene rijpe Vrucht, hangende aan twee, drie, viere, ofte vijf lange steelkens (na de Boom oudt, sterk, ofte dik is) zijnde van maakzel rondt, met klein swartachtig Zaad gevult; de welke rijp zijnde, van een barst, ende het zelfde vallen laat.

Tilia mas. Lindeboom Manneken.

De TILIA MAS, ofte *Lindeboom Manneken*, wordt van veele onvruchtbaar te zijn gemeent, vermits zy niet, gelijk het *Wijfken*, alle *Zomers*, maar om het zeste, zeevende, ende dikwijls om het achtste jaar eens bloeijende, ende volkoomene rijpe of perfecte vruchten voortbrengende gezien wordt, zijnde rondt, plat, ende veele by malkanderen Druifswijze aan kleine steelkens hangende.

Zy worden beide door geen andere konst, ofte maniere, dan door haar Zaad alleene aangeteelt ende vermenigvuldigt: Het welke in een goede gemeste, en welbereide Aerde, hol en luchtig, in de Maant van *Maart*, ofte ook wel *October*, *November*, ofte *Februarius* voort na het laetste Quartier der Maane gezaait zijnde, overvloedig geschiedt.

Wonderlijk gebruik dezes Booms in voorledene Eeuwen.

De Voorouderen hebben eertijds, doe men van het gebruik des *Papiers* noch niet en wiste (het welke eerst ten tijden des *Grooten Alexanders*, der *Macedonien Konink*, in *Egypten* de Stad *Alexandria* (na zijnen naame) gesticht hebbende, gevonden, en bekent geworden is, gelijk daar van *Varro* verhaalt) alle haare *Wetten* ende *Ordonnantien*, niet alleen in de bast, hout, ende daar van gemaakte Borden, en Boeken van dezen *Boom*, die aan beide zijden konden gevonden worden geschreeven, welke men in het midden van de merkt oopentlijk, om van een jegelijk gezien, ende geleezen te konnen worden, ophing. (Als *Iohannes Chacus*, *Martianus Capella*, *Herodianus*, ende *Curtius Symphonianus* daar van gedenken) Maar ook de Naamen der geener, de tot verderf des Lands iets uit te voeren te zaamen geswooren hadden.

Vide Iohan Xiphilinum

Het welke by haar in *Tilia*, ofte *Philyra* gezegt worde, als daar van by *Ulpianus Iurisconsultus* gewag gemaakt te zijn, gelezen wordt.

Welk woordt *Philyra*, ofte *Plano* noch heden 's daags by veele gebruiklijk is, zijnde iets op een zijde eenes Blads papier gedrukt, in *Philyra* ofte in *Plano*, dat is effen ende gladt gedrukt te zijn, gezegt wordt, om dat de baſt, ende het hout dezes Booms zeer effen, ſlecht, zonder eenige oeſten, om daar in te ſchrijven bequaam en dienſtig bevonden wordt, ende voor dezen daar toe geweeſt is, vermits de zelfde droog gehouden, honderden van jaaren goed ende onverderflijk verblijven mag. Waar van ik zelver een leevendige getuige ben, hebbende een Boek daar van meer dan Duizent jaaren oudt gezien.

Worde ook eene der zelfde *Duizent zes hondert twee en zeſtig* binnen *Bruſſel* voor den Kaizer, van de *Graaf van Sant Amour, Gouverneur van Arras* voor de ſomma van acht Duizent en eenige guldens gekoft, voor dezen van *Parijs* uit de Boekkaamer van den *Cardinaal Julius Maziarinus* gekoomen; waar in geſchreeven was, het tot noch toe niet in't licht gegeevene werk van *Marcus Cicero de Ordinanda Republica*, en *De inveniendis Orationum exordiis*, het welke nu, als een dierbaare ſchat, binnen *Wenen* te vinden is.

Daar en booven werde noch het lichte hout dezes Booms tot meerdere nootwendigheden dienſtig bevonden. Want de oude Hiſtorien getuigen; dat de Griekze Poët *Cineſia* zoo mager en dunne van lichaam geweeſt is, dat hy het zelfde met *Lindeboomen* borden bekleeden, en alzoo de ſwakheit zijns lichaams onderſteunen moeſte. *Ariſtophanes.*

Ter contrarie gebruikte *Philetas*, een ander Poëet, looden ringen aan zijne voeten, om door maagerheit van de wind niet weg genoomen, ofte omgeſmeeten te konnen worden.

De Kaizer *Antonius Pius*, gelijk daar van *Capitolinus* verhaalt, om de lengte zijns lichaams krom gaande, worde ook om zijnen borſt, en rugge in dunne *Lindeboomen* planken, om des te beter te moogen gaan, gelijk de Jufferen, geregen ende vaſt gewonden.

Het XXXVI Capittel.

I P E N B O O M.

Vlmus major, media, & minor. Olmboom.

Wordt niet alleen met deze Naame alhier in onze Nederlandt, maar ook wel Iper ofte olmboom genoemt. Op 't Latijn Ulmus. In't Hoogduitſch Ruster, Rustbaum, Iffenholtz, ofte Ulmbaum. Ende op François Orme.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden drie veranderlijke ſoorten, te weeten.

Ulmus major latifolia, *Groote breedblandige Ipenboom.* Ulmus LA-

LATIFOLIA MEDIA, middelmaatige foorte van *Olmboom* met breede bladeren. Ende ULMUS MINOR, ofte *kleine Ipenboom*. Alle van een, ende de zelfde Culture.

Zy lieven van Natuire een gemeine fteenige, kleijige, ofte andere diergelijke, doch liefft alle een vochtige wel gemefte aerde, ende alderqualijkft een drooge zandige grondt, een opene, vrije en luchtige, liever als een donkere ofte fchaaduachtige plaatze, veele Reegens, verdraagen gewilliglijk felle Vorft, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*: Geeven gemeinlijk groot ende oudt geworden zijnde, alle *Zomers* volkoomen rijp Zaad; het welke aan de onderfte zijde in't midden des blads beflooten, in een dun blaazje, ofte huisje zittende gezien wordt, zijnde van maakzel plat, ende ongeveer geheel rondt.

Door dit Zaad worden alle deze foorten van Boomen zeer bequaam aangeteelt, ende vermenigvuldigt op volgende maniere, te weeten: *Maniere van aanqueekinge.*

Neemt een Akker landts, ofte zoo veele gy wilt, fmijt het te deegen om, ende meft het op een nieuws wel, zaait als dan luchtig ende hol het zaad daar op, met een waffende ofte afgaande Maane van *September*, *October*, ofte *Maart*, tuffchen het eerfte Quartier ende de volle Maane, ofte laetfte Quartier; en bedekt het genoeg met aerde, dat het zelfde nochtans niet meer dan een vinger breedt diep daar onder koome.

Alle de jonge Boomkens hier van voortkoomende, indien men de zelfde haaftig, ende recht op te willen laaten waffen gedenkt, moet men fnoeijen, ende haar alle jaaren beneemen tuffchen het eerfte Quartier, ende de volle Maane in de Maant van *Februarius*, alle haare zijdtakskens, ende vijf ofte zes jaaren ten minften op de zelfde plaatze ongerept laaten verblijven, zoo zal men daar van konnen gewinnen fchoone Boomen, dewelke zoo dikwijls als zy verplant zullen worden, t'elkens tegens de volle Maane gefchieden moet; vermits zy als dan beeter beklijven, groeijen, ende vafter hout maaken: Doch moet men ook de toppen, ende de dikfte lankfte wortelen een weinig voor affnijden, hoe wel dikker Boomen geheel (verplant wordende) booven nootwendig moeten gekopt, ende met een afgaande Maane verzet zijn.

Zy moogen ook vermeerdert gemaakt werden door haare by de wortel uitloopende jongen, maar dewijle daar van zelden een goede Boom, ten zy met groote moeite, opgequeekt wordt, ziet men het zelden gefchieden.

Zijn niet te min booven andere bequaam om van dezelfde kleine, en dichte Heggen te maaken, die door haare aangenaame groenigheit het ooge vermaakende, net, ende dikwijls met een afgaande Maane, om zoo fterk niet wederom te koonen uitfchieten, gefchooren zijn moogen.

Het XXXVII. Capittel.
ELSENBOOM.

Alnus.

Deze over al kenbaare Boom, wordt in 't Nederlandts alleen met deze ende geen andere Naame genoemt. Op Latijn Alnus, In't Hoogduitsch Erlenbaum, ende Ellernbaum. Ende op François Aulne.

Hier van zijn my in haare aardt en Natuire kenbaar geworden twee bezondere soorten, te weeten:

Alnus nigra, & alba. Frangula. Witte, en swarte Elsenboom.

Alnus nigra, *Swarte Elsenboom*, die ook van zommige Frangula gezegt is, hoe wel zy de rechte niet en is, maar hier volgen zal: ende Alnus alba, ofte *Witte Elsen*, wiens bast veele bleeker is, dan de *Swarte*, de blaaderen ook een weinig kleinder, van booven niet blinkende, maar van onderen witachtig van verwe, doch in deze Nederlanden niet zoo wel, als in Duislandt te vinden.

Zybeminnen een gemeine, nieuws omgesmeetene, slechte, ende ook wel een goede, luchtige, gemeste, doch vochtige ende geheel waterachtige grond, ja al quamen zy in het water zelver te staan, zouden niet te minder, maar te beeter groeijen, hoe wel zy op een drooge plaatze gezet ook wel wassen willen, indien maar haare wortelen het water koomen te geraaken: Een opene, luchtige, en vrije plaatze, veele Regens, geeft alle jaaren tegens de Winter volkoomen rijp zaad, zijnde klein, ende bruin rood van verwe, het welke indien het niet in tijds gewonnen wordt, valt het neder op de aerde, ende koomt van zelver op; doch is veele beeter als het in de *Maart* ofte *October* met een wassende, of afgaande Maane, in een zeer vochtige, veenige, of Morassige grond, niet al te dik, gezaait wordt, zoo slaat het volgende, ofte tweede jaar daar na op, en wassen al de jongen daar van koomende te beeter voort, die men een, twee, ofte drie jaaren oudt zijnde, opneemen, ende met een wassende, ofte verminderende Maane van de *Maart* verplanten, gansch niet van zijne hout beneemen ofte snoeijen, maar wel een weinig van de uitterste punten der sterkste wortelen afsnijden mag, waar op men letten moet: Want indien Iemandt de zelfde, op de maniere van andere Boomen, snoeijen wilde, zullen zy alle bederven, ende genoegzaam bevinden, dat zy noit te deege opschieten, maar altijd leeg, ende krauwelig verblijven zullen.

Het

Het XXXVIII. Capittel.
PYLHOUT.

Dit aardig Boomachtig Gewas, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook op Nederlandsch Sporkenhout, ende *Hondtsboom* genoemt. In 't Latijn Frangula, ofte ook wel Alnus nigra baccifera, dat is *Swarte Elsenboom* met vruchten als beziën, om dat zijne blaaderen de *Elsen* niet ongelijk schijnen te zijn, doch veele donkerder van couleur, ook niet zoo rond, noch aan zijne kanten rontsom geschaart: Ende op Hoogduitsch Leuszbaum, ofte ook wel Faulbaum. *Hontsboom. Frangula, Alnus nigra Baccifera,*

Zy bemint, uit een eigene aangeboorne aerdt, een gemeine zandige vochtige liever, als een andere drooge ofte kleijige grondt; een opene luchtige en vrije, zoo wel, als een donkere of schaduachtige plaatze, veele waters, bloeit alle jaaren, geeft in de *Herfst* volkoomen rijpe vrucht, ende verdraagt geerne sterke Vorst ende andere ongeleegenheit des *Winters*.

Zy wordt vermeerdert ende aangeteelt op twee verscheidene volgende manieren:

Eerstelyk, door zijn Zaad, het welke een weinig na de volle Maane van *Februarius* ofte *Maart*, in een goede holle, en luchtige, doch vochtige grondt, en donkere plaatze, niet dieper als een vinger breed gezaait wordt: waar van de voortgekoomene jonge Boomtjes, niet dan voor in het vierde jaar stille gestaan hebbende, gerept, opgenomen, ofte verzet moeten zijn, vermits haaren noch al te teeder hout.

Ten tweeden, door jonge looten, by ofte booven de wortel uitgeschooten zijnde, dewelke met een mes ten halven van het hout, gelijk de *Angelieren*, ingesneeden, ende daar na wortelen gevat hebbende, het tweede volgende jaar van d' oude genoomen, ende, met een volle Maane van de *Maart*, op andere plaatzen verzet worden, wel tedeegen met Regenwater, om te beeter te beklijven begooten zijnde.

Deze Boom is verçiert, met twee verscheidene basten, waar van de middenste, naast aan het hout zittende, geel is, ende ook een aangenaame Saffranige verwe van haar geeft, dat niet onaangenaam te zien is.

De wortelen worden zeer gezogt, ende zoo van de wilde Swijnen en Beeren gelieft, dat zy om die te verkrijgen groote kuilen om den Boom maaken, waar door zy van de Jaagers dikwijls verspiedt, ende gevangen worden.

HET XXXIX. CAPITTEL.

PAPENHOUT.

Euonymus. WOrdt met deze Naam op Nederlansch ende geen ander (mijnes weetens) genoemt. In't Latijn EUONYMUS. Op Hoogduitsch SPINDELBAUM, ofte HAHNHODLIN. Ende in't François FUSAIN ofte BONNET de PRESTRE.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden drie veranderlijke soorten, alle voor dezen, ende noch mijne zorge onderworpen geweest zijnde, te weeten:

Euonymus Theoph. & serrato folio. EUONYMUS THEOPHRASTI, *Papenhout* van THEOPHRASTUS beschreeven. EUONYMUS LATIFOLIUS, *Papenhout* met breede blaaderen. Ende EUONYMUS SERRATO FOLIO, ofte *Papenhout* met gezaagde, of getande blaaderen. Alle van een, ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een zandige, gemeine, ongemeste, ende ook een kleijige, ofte steenige en wel gemeste Aerde, een schaduachtige zoo lief, als een opene, vrije en luchtige plaatze, tamelijk veele waters, en moogen ook droogte verdraagen, als mede Sneeuw, Rijp, Sterke-Vorst, ende andere ongeleegentheit des *Winters.* Bloeijen gemeinlijk alle Voorjaaren, daar toe bequaame ouderdom verkreegen hebbende, en geeven de meeste tijd perfect rijp Zaad, het welke besloote zittende gezien wordt, in vier huiskens zeer aardig aan malkanderen gevoegt, ende zoet vertoonende een kappe ofte vierhoekige *Hoed* der *Priesteren*, waar door zy ook de zelfde Naame in't François (als vooren gezegt) Ende op Nederduitsch de naame van *Papenhoet* verkreegen hebben, welke in't eerste zich groen vertoonen, maar daar na rijp wordende, met zoo eenaangenaame schoone bleek roode, ofte oranje couleur, dat zy van een jegelijk ziens waerdig geoordeelt worden.

Oorspronk des Naams.

Deze Boomen kan men aanteelen ende vermeerderen, door twee bezondere weegen, te weeten:

Eerstelijk, door haar zaad, het welke, met een afgaande Maane van de *Maart*, niet diep gezaait, ende by droogte te mets eens met regenwater begooten wordt, om zoo veele eerder in't licht gebrogt te mogen zijn.

Ten tweeden, door by de wortel, ofte booven de Aerde uitgeschootene jongen, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, met een mes voorzichtig insnijdt, ende met Aerde overdekt, zoo vatten zy wortelen, ende wassen haastig voort; verkrijgen ook wel, ongesneeden, wortel, inzonderheit, zoo menze aan de ouden een jaar,

twee,

twee, ofte drie verblijven laat, welke voortteelinge veele bequamer in deze Gewesten, dan door zaad, gereekent wordt.

HET XL. CAPITTEL.

BEUKENBOOM.

MEt deze naame in't Nederlandtsch alzoo genoemt, wordt op Latijn gezegt FAGUS. In't Hoogduitsch BUCHBAUM ofte BUCHE. Ende op François FEINE, FAN, FOUTEAU, ofte HESTRE. *Fagus.*

Zy bemint uit een eigene aangeboorne aardt ende Natuire liever een zandige, vochtige, ongemeste, en slechte, als een goede steenige, kleijige, ofte andere wel gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele reegens, brengt met zijne bladeren in het Voorjaar ook op eenen tijd zijne Bloemen voort, ende in de *Herfst* een volkoomene rijpe Vrucht, aangenaam van smaak, ende een voetzaame spijze voor wilde zoo wel, als tamme *Verkens*, *Herten*, ende andere *Gedierten* meer: verdraagt sterke *Vorst*, ende alle ongeleegentheit des ganschen *Winters*.

Zy wordt door geen andere middel in deze Gewesten, dan alleene door zijne Vrucht aangeteelt en vermeerdert, die noch heeden 's daags van veele arme lieden, tot onderhoud haars lichaams (als in oude tijden van onze *Voorouderen*, eer men van het zaaijen, ende hanteeren des *Koorns* wiste, voor een aangenaame en smaakelijke spijze gebruikt wordt. Welke Vrucht *Beuken* genaamt met een afgaande Maane van de *Maart* ofte *April*, na des tijds geleegentheit, met droog weder, een vinger breedt diep, hol ende luchtig in d' Aerde gelegt zijnde, veelvoudige Jongen voortbrengt; inzonderheit als zy slechts eenmaal met den eersten met een weinig regenwaters op de Aerde, daar zy onder verborgen leggen, begooten geweest zijn. *Bueken, een spijze der Ouden, ende noch hedendaags by veele gebruiklijk.*

Van het hout dezes Boom, niet zeer vast ende sterk, maar week, effen, ende gladt zijnde, worden heden 's daags veele *Doozen*, en *Korven* (om haare bequaame lichtigheit) van gemaakt.

HET XLI. CAPITTEL.

ESSCHENBOOM.

BY veele menschen wel bekent, wordt met geen andere Naame op Nederlantsch dan deze genoemt. In't Latijn FRAXINUS. Op Hoogduitsch. ESCHENBAUM, ESCHENHOLTZ, STEYNESCHEN, ofte *Fraxinus. Fraxinus Virginiana.*

ofte ook MALBAUM. Ende in Fransch FRESNE, ofte FRESNE CHAMPESTRE.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire bekent twee bezondere soorten, te weeten:

FRAXINUS VULGARIS, ofte *Gemeine Esschenboom*, ende FRAXINUS VIRGINIANA, *Esschenboom* uit VIRGINIEN. Beide van een, ende de zelfde Culture.

Zy lieven een gemeine, vochtige, zandige, ofte kleijge, zoo wel als een tamelijk drooge en wel gemeste Aerde, inzonderheit zoo de wortelen aan het water moogen geraaken, een opene luchtige en vrije, liever, als een beschaduwde plaatze, brengen voort gansch geen Bloemen (zoo het schijnt) maar lange tongekens, waar in het zaad gesloten is, het welke in de *Herfst* zijne volkoomene rijpheit verkrijgt, zijn hardt van Natuire, lank leevende van aardt, verdraagen sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds. Konnen niet, dan door haar Zaad alleene (het welke een geheel jaar in de aerde verblijft eer het opkoomt) aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden; welke met een afneemende Maane in de Maant van *Maart*, hol, luchtig ende niet diep in d' Aerde, met droog weeder, gezaait moet zijn, zoo zullen daar uit veele jongen voort koomende gezien worden, die niet voor het derde jaar, ofte langer daar na opgenoomen, ende met gezeide tijd en Maane verzet zijn moeten.

Zijne eigenschap tegen vergift.

Veele gelooven voor vast, dat deze Boom zoo krachtig tegen het vergift strijdende zal zijn, dat geen *Slange* ofte ander vergiftig Creatuire daar by, ofte omtrent geduiren mag, waarom onze Vooroudeeren, ende noch heden 's daags, de zelfde omtrent haare huizen en woonplaatzen (om van zoo een schaadelijk gedrogte bevrijt te moogen zijn) geplant hebben. Ja de Natuire zelver schijnt hier in den Mensche toegedaan te weezen, vermits zy hem laat uitschieten, al eer deze vergiftige beesten ten voorschijn koomen, ende ook zijne blaaderen niet eerder doet afvallen ofte verliezen, voor dat zy wederom in haare hollen gekroopen zijn.

HET XLII. CAPITTEL.

POKHOUT van PADUA.

Guajacum Patavinum majus, & minus.

DEze aardige Boom, is by alle de Nederlanders met geen andere Naame als deze bekent, wordt ook van alle Geleerden in 't Latijn GUAJACUM PATAVINUM, GUAJACANA (het welke het Nederduitsche woordt te kenne geeft) genoemt.

Hier

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar geworden twee bezondere soorten, te weeten:

GUAJACUM PATAVINUM MAJUS, *Groot Pokhout van Padua*, ende GUAJACANA MINOR, ofte GUAJACUM PATAVINUM MINUS, *Klein Pokhout van Padua*, beide van een en de zelfde Culture.

Zy beminnen een zandige gemeine, en welgemeste grond, met een gedeelte Veenaerde, ende een weinig Mol der vergangene Boomen doormengt, een opene, warme, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veele waters, geeven gemeinlijk, oudt zijnde, alle jaaren een groenachtige Bloeme, maar noit in deze Gewesten volkoomen rijp Zaad. Verdraagen *Sneeuw*, *Haagel*, *sterke Winden*, *felle Vorst*, ende alle andere ongeleegentheden des ganschen *Winters*, verblijven niet altijd groen, maar laaten in de *Herfst* haare bladeren vallen, verkrijgen een hardt en effen hout, het welk swart gemaakt zijnde, voor *Ebenhout* van veelen gebruikt wordt, vergaan ook niet haastig, maar worden van Natuire zeer oudt, ende wassen op tot hooge en aanzienelijke Boomen. *Dit hout voor Ebenhout gebruikelijk.*

De *Guajacana minor*, ofte klein *Pokhout*, hoe wel groot by my, en dik geworden, heeft nochtans noit eenige Bloemen, ofte Zaad gegeeven, zijne bladeren zijn veele kleinder, als d'ander, ook onder zoo bleek niet, doch de jonge eenjaarige takskens met een donker roode couleur bekleedt, ende tederder van hout, is ook niet zoo hart; van Natuire.

Zy worden in deze koude Landen door twee bezondere manieren aangeteelt ofte vermeerdert, te weeten:

Eerstelijk door haare by de wortel, ofte booven de aerde uitgeschootene jonge Looten, die men in de *Maart*, tegen de volle Maane, ten halven, gelijk de *Angelieren*, insnijdt, met aerde bedekt, ende te mets met een weinig Regenwaters (om zoo veele te beter ende haastiger te moogen wortelen) besprengt, ook op de zelfde tijd wederom afsnijdt, ende met een afgaande Maane van *April* verplant.

Ten tweeden, door Zaad, het welke uit warme landen gezonden zijnde, met gezeide Maane van *April* ofte *May*, na de geleegentheit des tijds, in een Pot, hol ende luchtig gezaait, op een warme plaatze gezet, ende met een weinig vochtigheits onderhouden zijn moet, zoo komen zy haastig voort, ende schieten in een Zomer meer dan een halve voet hooge; doch zijn zoo teder van aardt, dat men dezelfde wel vijf ofte zes jaaren lange binnen 's huis bewaaren moet, tot dat zy de dikte eens vingers verkreegen hebben, al eer menze des Winters buiten stellen, ende vertrouwen mag, worden anders door de felle koude, den dood zeekerlijk overgelevert, ende koomen nimmermeer wederom tot haare voorige leevendige groenigheit te geraaken.

Het XLIII. Capittel.

EBENHOUT MET GEELE BLOEMEN.

Ebenus flore luteo.

Anagyris, ofte Laburnum.

Mach deze schoone en zienswaerdige Boom met recht in 't Neederlantsch genoemt zijn. Wordt op Latijn gezegt Ebenus flore luteo, Anagyris, Laburnum, ofte Ebenus secundus Theophrasti. In 't Hoogduitsch Baumboonen. Ende op François Pudis.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden vijf veranderlijke soorten, te weeten:

Swart Ebenhout.

Geel Ebenhout.

Laburnum ofte Ebenus flore luteo major, *Groot Ebenhout* met geele Bloemen. Ebenus, ofte Anagyris flore luteo media, *Middelsoorte* van *Ebenhout* met geele bloemen; wiens hout alleene swart, als *Ebenhout* behoort te zijn, gezien ende ook daar voor van veeler gebruikt wordt. Laburnum, ofte Ebenus flore luteo minor, *Klein Ebenhout* met geele Bloemen, wiens hout gelijk ook de *Groote* eerst genoemt, niet van binnen swart, maar geel van couleur met eenige swarte streeken verzien is, het welke swart geverft zijnde, ook zoo wel als 't ander voor *Ebenhout* aangezien, ende verbezigt mag worden. Laburnum foetidum, stinkende Ebenhout. Ende Laburnum spinosum Americanum flore rubro, *Americaans Doornig Ebenhout*, met roode schoone Bloemen; niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven, en groeijen, uit een eigene aangeboorne eigenschap geerne in een zandige, gemeine, matig gemeste, ende ook in een kleijige, wel bereide, ende met twee jaarige oude Paerdemest doorgearbeide aerde; beminnen een opene, vrije, luchtige, liever als een schaduwachtige of donkere plaatze, veele waters; bloeijen alle voorjaaren in de Maant van *May* çierlijk om zien, ende geeven geele neêrwaarts hangende, en lank getroste schoone Bloemen, die door haare meenigte het jonge loof der Boomen, als met een aardige bevalligheit bedekkende, niet dan eens grooten en *Alvermoogende Meesters* konstig gewerkt *Tapeet* den graagen Aanschouwer vertoonen; geeven alle Zomers volkoomen rijp Zaad; verdraagen zonder eenige schaade *Sneeuw*, *Hagel*, *Stormwinden*, sterke *Vorst*, ende andere ongeleegentheit des tijds: moogen ook zoo wel door Zaad, het welke met een afgaande Maane van de *Maart*, ofte *April*, in d' aerde gezaait wordt, als haare by de wortel uitloopende Jongen, die met langzaamheit des tijds, van zelver, maar veele eerder ingesneeden zijnde (als in voorgaande verhaalt is) wortelen schieten,

Laburnum Spinosum

ten, ende daar na van de ouden afgenoomen, ende met gezeide tijd en Maane verplant, aangequeekt ende vermeerdert gemaakt worden.

Laburnum Spinosum, Americanum flore, rubro. Doornig Americaans Ebenhout met roode Bloemen.

Het *Laburnum Spinosum Americanum flore rubro* ofte *Americaans Doornig Ebenhout* met roode Bloemen, zijnde niet alleen aan zijne principaalste stam, maar ook aan alle zijne takken met zeer scherpe doornen verçiert, is teederder, dan de andere van aardt: Bemint een zandige goede Aerde, met tweejaarige oude Paerde-, eenjaarige Koeijemest, ende een weinig Veengrond wel door malkanderen gearbeidt, een opene, warme, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele waters geduirende de Zoomer, brengt voort lank getroste Bloemen, gelijk de voorige niet neêrwaarts hangende, maar opstaande, van een zeer aangenaame en schoone roode bevallige couleur, met eenige geeligheit konstig doorloopen, niet alle jaaren, maar alleene met warme, en goede Zomers, doch noit eenig volkoomen, ofte perfect Zaad, vermits de Bloemen gemeenlijk zonder zaadhuiskens ofte Peulen na te laaten nedervallen. Verdraagt ongeerne stormwinden, veele sneeuwige vochtigheits, rijp ofte sterke Vorst; wordt daarom me, door Zaad eerst in deze Landen voort gekoomen, ofte aangequeekt zijnde, in een Pot ofte houten Vat (na zijn groote) met een afneemende Maane van, *April*, niet alleene geplant, maar ook op de zelfde tijd in een Pot, zeer warm, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bevrijdt, gezaait; in de Maant van *October* binnen 's huis op een goede bequaame plaatze, daar met een doordringende felle Vorst, ingestookt werdt, gestelt worden. Moet geduirende den Wintertijd, in de welke hy zijne blaaderen vallen laat, met een weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheits begooten, ende niet voor in't laetste van de *Maart* ofte begin van *April*, met een donkere regenachtige lucht, wederom buiten gebrocht, ende voor koude Nachten gewacht, ofte gedekt zijn.

Deze raare en ongemeene Boom, in deze koude Gewesten geen Zaad (als gezegt) voortbrengende, kan niet te min door zijne by de wortel uitloopende jonge Looten, die men ten halven insnijdt, met Aerde overdekt, ende gewortelt zijnde, met een volle Maane in *April* van de oude afneemt, aangeteelt en vermenigvuldigt worden.

HET XLIV. CAPITTEL.

EBENHOUT van CANDIEN.

ZYnde een zienswaerdig en schoon Gewas, wordt op 't Nederlantsch alzoo genoemt, dewijl de zelfde op dat Eilandt groeijende, uit der Natuiren, gevonden wordt, met wit als zilver blinkende bladeren,

zeer aangenaam om zien, die (op de maniere van voorgeschreevene ANAGYRIS ofte *Geel Ebenhout*) by malkanderen spits toegaande zittende, verçiert. In 't Latijn EBENUS CRETICA. Ende op Hoogduitsch EBENHOLTZ aus *Candien*.

Ebenus Cretica.

Zy bemint een zandige, goede ende luchtige Aerde, met een weinig twee jaarige Paerdemest, een jaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verdurvene Boomen doormengt, een warme, opene, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle Koude Ooste- en Noorde-Winden beschut ende bevrijdt, in tijden van droogte weinig Regenwaters, altijd in de Zonne laauw gemaakt zijnde: Is teeder van aart in deze Gewesten, geenderhande koude ofte andere ongeleegentheeden van Sneeuw, Wind, ende diergelijke verdraagen moogende; wordt daaromme in *April* met een volle Maane in een Pot geplant, ten halven van *September*, als de koele Regenen beginnen te vallen, binnen's huis op een luchtige plaatze gezet, daar zy, door de vensteren, de Zonnestraalen zoo lange koom te genieten, als doenlijk zal zijn; daar na de Maant van *October* geëindigt zijnde, moet men de glaazen vensters sluiten, ook niet wederom openen; maar om den tweeden Dag een viertje in den oven stooken; In *December* kouder wordende begint men alle dagen eens te vieren, noch kouder tweemaal, ende op het alderfelste driemaal, te weeten: des *Morgens* om zeeven uiren, des *Middags* om eenen, ende des *Avonds* om zeeven ofte acht uiren wederom; op dat geen Vorst des Nachts daar in mag koomen; moeten ook des weegen de Vensters te vooren zoo wel van binnen als buiten met Hiede ofte werck van Vlas en Stroo wel toegemaakt zijn: Wordt ook in deze tijden voor vochtigheit wel gewagt, dewijl zy geduirende de geheele Winter, niet meer dan twee, ofte driemaalen van booven met een weinig Regenwaters laauw gemaakt, begooten of besprengt moet zijn. *Januarius* gepasseert, ende de meeste koude overgegaan weezende, vermindert men ook wederom het vier, gelijk het door de aankomende Vorst eerst vermeerdert geworden is, ende men stookt als dan alle Dagen maar eens, tot in het laetste van *Februarius*, daar na om den anderden Dag, tot den twaalften ofte vijftienden *Maart*, als wanneer men daar van geheel op houdt, ende om de lucht wederom te gewennen, met goede heldere Dagen de Vensters opent, ook niet voor tegen ofte in het begin van de *May* (na het weder zich zien laat) met een zoete Regen, en aangename lucht wederom der Zonnestraalen voor zet, voor koude Nachten wacht, ende wel dekt.

Op deze gezeide maniere heb ik dit aardig Gewas, uit gezonden Zaad aangequeekt hebbende, drie jaaren lang gezond, ende goed behouden; in welke tijd hy ruim anderhalf voet hoog geschooten was; ende zoude ook noch hooger gewassen zijn geweest, indien niet een vervloekte Kat, my dit groot vermaak, het welke ik in dit schoon Ge-

was

was, t' elkens van my gezien wordende, schepte, misgunnende, ende op zijne Pot, met een sprong, de zelfde van boven neder (vermits hy op een bank gestelt waare) gesmeeten hadde, wiens droevige val, daar over, my noch treurige gedachten baarende, in d' ooren klinkt.

Het XLV. Capittel.

MASTIKBOOM.

IN 't Nederlandtsch alzoo genoemt, zijnde een aardige met een zeer aangenaame steeds blijvende groenigheit verçierde Boom; wordt op Latijn gezegt Lentiscus, ende ook van zommige Morellaria. In 't Hoogduitsch Mastixbaum. Ende op François Lentique. *Lentiscus.*

Wordt tamelijk hardt van aardt ende Natuire in deze Landen te zijn bevonden, bemint een zandige goede Aerde, met tweejaarige Paerdemest, ende een weinig Veengrond, ofte in plaatze van dien, Mol der vergangene Boomen, wel door malkanderen gemengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Noorde- en Ooste-winden bevrijt, tamelijk veele waters, geeft in deze koude Gewesten met goede en warme Zomers Bloemen, maar noit eenig Zaad, verdraagt in geene manieren veele koude Herftsregenen, Mist, Sneeuw, sterke Winden, Rijp, ofte eenige Vorst, wordt daarom met een afgaande Maane van *April*, ofte *May* in een Pot geplant, in 't laetste van *September* ofte begin van *Octo-ber*, na des tijds geleegentheit, binnen 's huis gebrocht, op een tamelijk warme plaatze, daar niet dan met sterke Vorst in gevuirt wordt, gestelt, voor een doordringende koude gewacht, met slechts een weinig laauw gemaakte regenwatersche vochtigheits (geduirende de Winter tijd) onderhouden, ende ook niet voor ten halven van *April*, ofte een weinig eerder met een stil weder, en aangenaame zoete Regen, wederom buiten gezet, ende voor koude Nachten voorzichtig gewagt.

Zy wordt in deze Quartieren door twee bezondere manieren aangeteelt ende vermeerdert, te weeten: *Maniere van aanteelen.*

Eerstelijk, door uit heete Landen verkreegen Zaad, het welke in een Pot met voorgenoemde grond, ende een volle Maane van de *Maart*, *April*, ofte *May*, hol ende luchtig gezaait wordt, zettende de Pot tot in 't begin van *Junius* geduirig van d' eene warme Paerdemest in d' ander, gelijk van d' *Acacia* en anderen meer gezegt is.

Ten tweeden, door zijne by ofte booven de wortel of aerde uitge-

 schoo-

geschootene jonge Looten, die men in *April*, een weinig voor de volle Maane, ten halven, op de Maniere der *Angelieren*, met een Pennemes, subtijl, om haare tederheits wille, insnijdt, ende gemeenlijk het tweede jaar daar na wortelen vatten, doch niet eerder voor dat die zelfde twee jaarig zijn, van de oude afgenoomen, ende opgenoemde tijd in Potten verplant moeten zijn, ofte indien het eerder geschiedt, zal men bevinden, dat haare, eenjaarige ende teedere wortel het zelfde niet verdraagen moogende, met lankzaamheit vergaan, ende niet beklijven zal.

Het XLVI. Capittel.

LOTUSBOOM.

Met deze Naame op Nederlantsch, ende geen ander (mijns weetens) genoemt. Wordt in't Latijn Lotus arbor. Op Hoogduitsch Lotuszbaum. Ende in't François, Alysier gezegt. *Lotus arbor*

Is tamelijk hart van Natuire, beminnende een gemeine zandige, met een weinig tweejaarige oude Paerdemest doormengde grondt, een warme, oopene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, reedelijk veele waters, geeft in deze Landen noch Bloem, noch vrucht, verdraagt niet te min felle Vorst, Stormwinden, Sneeuw, Hagel, en andere ongeleegentheden des Winters; redelijk oudt zijnde, doch jonk ende noch niet de dikte eenes vingers ofte duims verkreegen hebbende, wordt, buiten staande, haastig, door de Vorst of sterke koude, van 't leeven berooft; Moet daarom in een Pot zoo lange gezet, geduirende de Winter koude, binnen 's huis bewaart, ende met matige regenwatersche vochtigheit begooten zijn; Kan ook in deze Quartieren swaarlijk door zijne takken (ten zy op de maniere, als van de *Oranjeboom* gesprooken is) aangeteelt, maar wel door 't ontfangene volkoomen ofte rijp Zaad vermeerdert worden, het welke in de Maant van *April* ofte *May*, in een Pot, met voorgenoemde aerde gevult, voort na het laetste Quartier der Maane, gezaait, ofte luchtig, doch niet booven een vinger breed diep, gelegt moet zijn.

Zy wordt van Natuire zeer oudt, ja verblijft eenige hondert jaaren in't leeven, gelijk daar van *Theophrastus Eresius*, ende ook *Plinius* getuigt. Want hy zeit in zijn vierenveertigste Boek, op het sestiende Capittel, dat omtrent de Kerke van *Lucina*, tot Roomen, in zijne tijden, noch stond een *Lotus Boom*, die meer dan vierhondert en vijftig jaaren gestaan hadde. Noch is'er een ander veele ouder dan deze, daar geen memorie ofte geheugenisse meer van en is, welke *Lotus Capillata*, ofte gehairde *Lotusboom* daarom genoemt werde, om dat de gee- *Theoph. l. 4. Plinius l 44 c. 16.*

ste-

ftelijke Maagden, die het vier in een geduirig leeven bewaarden, *Vestales* geheeten, het hair dat zy affneeden, daar pleegden aan te hangen.

Noch worde een ander in Plinii tijden in *Vulcanali* gezien, het welke van *Romulo*, waar van de Stad van Roomen zijne Naame verkreegen heeft, gesticht ende gebouwt is, die zoo oudt als de Stad zelver waar; te weeten ongeveer neegenhondert jaaren, gelijk daar van by Plinium Maffurius getuigt. *Hooge ouderdom dezes Booms.*

De mijne negen en twintig jaaren, in mijne Tuin, op een warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle *Ooste*- en koude *Noordewinden* bevrijdt gestaan hebbende, ende tot de hoogte eenes *Kerzebooms* opgeschooten zijnde, is nu drie jaaren geleeden een weinig boven de aerde verdorven, ende te zeer ingekankert weezende, vergaan.

HET XLVII. CAPITTEL.

TERPENTYNBOOM.

WOrdt deze in onze Nederlantsche Taale ende met geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. Op Latijn TEREBINTHUS ofte ARBOR GRANI VIRIDIS, dat is *Boom* met groene en versche Korlen, vermits zijn beste Zaad om te zaaijen groen is; dat rood gezien wordt, is oudt. Ende in't François TEREBINTE. *Terebinthus*

Zy bemint van Natuire een zandige goede ende bequaame Aerde, met niet te veele tweejaarige oude Paerdemest, een weinig eenjaarige Hoenderdrek, en genoegzaame Veengrondt te zaamen door malkanderen vermengt, een opene, luchtige, vrije, warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Noordewinden verzien, en veilig; in Zomer tijden tamelijk veele waters, geeft geenige vrucht, noch oit eenige Bloemen in deze geenzins warme gewesten. Valt teeder van aart, verdraagt ongeerne veele koude Herfstreegenen, Stormwinden, neevelige lucht, Sneeuw, ofte Vorst; wordt daarom met een wassende Maane van *April* ofte *May* in een Pot geplant, ofte met dien zelfden Maane van de *Maart*, luchtig daar in gezaait, ofte niet dieper als twee stroobreedt (het zaad bekoomen hebbende) gelegt, (doch de Pot geduirig tot aan de boovenste rand in warme visse Paerdemest, op een warme plaatze, ofte in een Zonnebak in d' Aerde gelegt, welke nochtans zijne warmte verlooren hebbende, het welke in veertien Dagen geschiedt, de Pot daar uit genoomen, ende in nieuwe Mest gezet moet zijn) in het laetste van *September* ofte begin van *October*, na des tijds geleegentheit, binnen 's huis op een luchtige

tige, goede en warme plaatze, daar by koude en vorstige tijden, door een yzere oven, in gevuirt wordt, gezet; doch eer het zoo verre koomt, geduirende de geheele Maand *October*, met goedt en bequaam weeder, door de oopene Vensters, de lucht en Zonne zoo lange genieten laaten als doenlijk mag zijn, doch langer niet; mag ook, geduirende deze Winterkoude niet, meer dan twee ofte driemaal ten hoogsten, van boven een weinig met laauw gemaakt Regenwater verzien ofte begooten zijn, in welke tijd hy zijne blaaderen niet behoudt, maar alle dezelfde laat vallen: wordt ook in de *Maart*, met goedt Weeder, door d' opene Vensteren de lucht een weinig te vooren gewent, met een zoete Regen, en stil bequaam Weeder ten halven van *April* ofte wat laater, wederom buiten gebrocht, ende voor koude Regenen, rijpige Nachten, en Sneeuwige vochtigheit, zorgvuldig gedekt.

Deze Eedele Boom mag hier te Lande, niet dan door zijn Zaad, uit warme plaatzen gezonden, aangeteelt ofte vermeenigvuldigt worden, vermits zy by de wortel zelden ofte niet uitschiet: Niet te min hebbe bevonden, dat zijne meer als een jaarige takken, een paar duimbreed rondom, met de punt van een mes, tot in het hout, met veele gaatjes, geboort, ende dezelfde in een Potje ingelegt zijnde, wortelen geschooten hebben, welke in April met een wassende Maane van d' oude genoomen, genoegzaam voort geschooten, ende alzoo vermeerdert geworden zijn. Zy vergaat van Natuire niet haast; maar blijft lange jaaren in't leeven, en wordt uit zijne aangeboorne eigenschap zeer oudt, gelijk daar van *Flavius Josephus* den voortreffelijken Historischrijver der oude Joodsche oorloogen getuigt. Want hy zegt dat een *Terpentijnboom* van het begin des werelts, by *Chebur* der *Idumeen* Stad, tot des Kaizers *Vespasiani* tijden, tegen de Joden oorlog voerende, gestaan heeft.

Dezes Booms verwonderens waerdige oudtheit.

Des gelijken schrijft ook *Willem Lithgouw* Engelsman, in zijne negentien jaarige Reisboek, dat hy in't jaar Duizent Zeshondert Twaalf, niet verre van *Jerusalem* een *Terpentijnboom* aan de weg, daar de Propheet *Habakuk* wel eer na by gewoont hadde, geplant zijnde geweest, doen ter tijd noch groeijende ende wel gestelt, gezien heeft.

HET XLVIII. CAPITTEL.

PISTACIENBOOM.

Pistacia.

ZYnde by veele wel bekent, wordt niet alleen in onze koude Nederlanden alzoo gezeit, maar ook dikwils FISTIKENBOOM genoemt. Op Latijn PISTACIA, BISTACIA, ofte TEREBINTHUS IN-

INDICA. In 't Hoogduitsch WELCH PIMPERNUSZLIN ofte PISTACIENBAUM. Ende op Fransch PISTACIE. *Terebinthus Indica.*

Zy lieft van Nature geerne een zandige luchtige Aerde, met een weinig twee jaarige oude Paerdemest, ende het Mol der vergangene Boomen, ofte, in plaatze van dien, Veenaerde doormengt, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bevrijdt, maatige Regenwatersche vochtigheit, door der Zonne warmte laauw gemaakt zijnde, geeft in deze Gewesten noch Bloem noch vrucht, wil nochtans reedelijk voort, niet tegenstaande verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, sterke Winden, neevelige Lucht, Rijp ofte felle Vorst, wordt daarom met een afgaande Maane van *April* in een Pot geplant, met gezeide grond gevult; in het laetste van *September* ofte begin van *October*, naa des tijds geleegentheit, droog zijnde, binnen 's huis op een luchtige goede plaatze, daar in vorstig weeder in gevuirt werdt, om niet bevroozen te moogen werden, gezet, met slegts een weinig laauw gemaakt Regenwater, van boven twee ofte driemaalen, geduirende de geheele Winter begooten, ende ook niet voor ten halven van *April* ofte wat laater, na het weeder goed is, met een zoete lucht, en warme Regen wederom buiten gestelt, ende voor Sneeuwige ofte Haagelige vochtigheit, en koude Nachten voorzichtig gedekt zijn.

Zy verblijft niet altijd groen, maar laat in huis, in de Maant van *October*, zijne bladeren vallen, die gemeinlijk in 't begin van *May* wederom, door drift der Natuiren, de warmte der Zonne gevoelende, vernieuwt worden. Zy vergaat niet haastig, maar verblijft, uit eigen aangeboorne aardt, zeer lange in 't leeven: Kan ook niet alleen hier te Lande, door zijne met een mes geboorde ende ingelechte takken, (als van d' *Oranjeboom* te leezen is,) maar ook door zijn Zaad aangeteelt ende vermeerdert gemaakt zijn, het welke met een wassende Maane van de *May*, in een Pot met voorgenoemde Aerde gevult, warm ter Zonnen gezet, ende niet veele vochtigheits genietende, noch ook niet te dichte, noch dieper dan een stroobreed gezet zijnde, geschieden moet; Doch moet deze Pot niet alleen warm (als gezegt) maar ook tot aan de bovenste rand in warme Paerdemest, twee Maanden ofte langer, geduirig met glaazen overdekt wordende, en als de Mest zijn warmte begint te verliezen, t' elkens daar uitgenoomen ende in warme vrisse wederom gezet, gelijk van d' *Acacia* gezegt is, zoo kymt het Zaad haastig, en koomt vroege ten voorschijn.

HET XLIX. CAPITTEL.

SUMACHBOOM.

Sumach Arbor.

DIt zienswaerdig Boomgewas, wordt niet alleen met deze Naam, maar ook in't Nederlantsch SMAK genoemt. Op Latijn SUMACH ARBOR ofte RHUS. In 't Hoogduitsch GERBERBAUM. Ende op François RHOU.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden drie bezondere soorten, te weeten: RHUS VIRGINIANA ofte *Rhus uit Virginien*, in 't Hoogduitsch INDIANISCHER GERBERBAUM gezegt, het welke een hoogen en breeden Boom wordt, wiens jonge takken geheel met een groene, sachte, ruige, wolligheit bekleet te zijn gezien wordt, welke tegen de Herfst bruinachtig, daar na vaal van couleur werdt, doch de takken ouder wordende, met der tijd geheel wederom aan de zelfde vergaat; zeer wonderlijk en aardig te zien, als van een groot en konstig Werkmeester voort gekoomen te zijn; welke takken in de Winter haare blaaderen verlooren hebbende, niet anders dan een rechte gedaante eenes Hertshoorn kluchtig vertoonen.

Wonderlijke takken dezes Booms.

Rhus Coriariorum.

De tweede, RHUS CORIARIORUM ofte *Leertouwers Rhus* genaamt, dewijle de *Leertouwers* alle de jonge spruiten dezes Booms tot aan de wortelen jaarlijks affnijden, ende gedroogt hebbende, een pulver daar af maaken, tot haare dienst bequaam, welke niet soo groot wordt, maar alleene tot die hoogte van vijf ofte zes voeten opschiet.

Rhus Myrtifolia.

De derde, RHUS MYRTIFOLIA ofte *Rhus met Myrtebladeren* gezegt, zijnde geen Boom gewas, maar alleen een Struvellige Plante, zullen van de zelfde daarom op een andere plaatze bequaamer de Culture der *Planten* te kenne geevende, spreeken.

Deze dan gezeide zienswaerdige beide Boomen, ongeveer van een ende de zelfde Natuire ende Culture zijnde, beminnen een gemeene zandige, ofte liever een steenige, gemeste, ende ook ongemeste grond, een opene, vrije, luchtige en wel geleegene plaatze, veele waters, vergaan niet ook licht door groote droogte, geeven alle Zomers een opstaande, en tamelijk groot getroste Bloeme, maar geen volkoomen rijp Zaad in deze koude Landen; brengt voort een slecht en voos hout, ende verblijven niet zoo lange, uit eigen aangeboorne aardt, als andere Boomen in't leeven; verdraagen Sneeuw, Haagel, sterke Vorst ende alle andere ongeleegentheit des geheelen Winters, hoewel nochtans het *Rhus Coriariorum* jonk ende teeder zijnde, door felle koude buiten staande, lichtelijk van't leeven te zaamen met zijn aanzienlijk groen beroofs wordt; moet daarom zoo lange in een Pot ofte houten Bak, tot dat

zy voor de Winter, verdraachelijke dikte en hout verkreegen heeft, in koude tijden binnen 's huis bewaart zijn.

Deze hoewel geen goedt Zaad (als gezegt) mededeelende, worden, niet te min, door haare by de wortel uitschietende, ende wijd en breed de aerde doorboorende jonge Looten, (dewijle de Natuire in 't geene zy het eene gedeelte te zeer begonstigt, het ander te meer bekort heeft) gemeinlijk van zelfs gewortelt weezende ofte ten halven, op de maniere der *Angelieren* ingesneeden zijnde, haastig wortelen vatten, genoegzaam vermeerdert ende aangeteelt; die men van de ouden afneemt, ende in de Maant van de *Maart* ofte *April*, naa des tijds bequaamheit, met een afgaande Maane, in voorgenoemde Aerde verplanten moet: Wil ook het *Rhus Coriariorum* een warmer plaatze des Winters, ende voor de koude Ooste- en Noorde-winden meerder bevrijt, als het *Rhus Virginiana*, gezet zijn; vermits zy wel zoo teeder ende gevoeliger van aardt te weezen, ende daarom de koude ook minder verdraagen moogende, bevonden is.

Het L. Capittel.

SASSAFRAS BOOM.

EEn Eedele, zeer Mediçinale en raare Boom, wordt van alle de Nederlanders, met geen andere Naame dan deze genoemt. Op Latijn SASSAFRAS ARBOR. In 't Hoogduitsch SASSAFRASBAUM. Ende op François ARBRE DE SASSAFRAS.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire bekent twee bezondere soorten, te weeten. SASSAFRAS ARBOR FOLIO FICULNEO, *Sassafras-Boom* met blaaderen op de maniere van een *Vijgeboom*: Ende SASSAFRAS ARBOR FOLIO CRENATO ofte *Sassafras Boom* met gekerfde blaaderen, zijnde diep in drie deelen, als het CLEMATIS PASSIFLORA FLORE ROSEO CLAVATO ofte *Passie Bloem* gemeinlijk genoemt, gesneeden, ook op de zelfde maniere voor spitsachtig toegaande, ende aan zijne kanten zaags wijze getandt: De andere aan zijne kanten glad ende effen, ook in drie deelen, maar ten naauwer nood ten halven, gelijk zommige Vijge blaaderen ingesneeden, waar van het middenste het grootste ende omtrent als rond is, de twee andere veele kleinder ende een weinig spitzer toegaande, doch beide met een bruinroodt houdt, aan alle haare takken, niet onaangenaam verçiert: My in 't Jaar Duizent zes Hondert vijfen Vijftig, uit *Virginien* door JOHAN van WELY *Amsterdamsche Koopman*, op die Gewesten handelende, onder andere raare gewassen gezonden.

Sassafras arbor folio ficulneo.

Sassafras arbor folio Crenato.

Zy lieven in deze Gewesten een grondt, in de welke zy bequaamelijk groeijen, vermits de zelfde met haare Natuire genoegzaam is overeenkoomende,

koomende, welke bereidt werdt uit een deel goede ende geen schimmelige of qualijk ruikende Aerde, een deel Mol uit vergangene Boomen, een deel oude twee jaarige Paerdemest ende een goed gedeelte grof Zand wel door malkanderen gemengt; een warme, opene, vrije, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden* beschut, matige vochtigheit; geeven hier te Lande noch Bloem noch Vrucht; verdraagen ongeerne niet alleen veele Zomersche-, maar noch veel minder eenige koude Herfst-Regenen, neevelige Lucht, sterke Winden, Rijp, Haagel ofte felle Vorst; worden daarom in het Voorjaar met een wassende Maane van *April*, in een aerden Pot, met gezeide grondt gezet, ten halven van *September* ofte een weinig laater, (na des tijds geleegentheit) droog geworden zijnde, met goed weeder binnen 's huis, op een luchtige bequaame plaatze gebracht, daar vriezende door een Kachel in geviert wordt, met een weinig laauw gemaakt Regenwatersche vochtigheit, twee ofte drie maalen, geduirende de Wintersche koude, van booven begooten, niet na by den oven, noch ook om laeg op de floer, maar om hooge daar 't niet en ziegt, gestelt; ook niet voor ten halven van *April* of tegen de *May*, na het weeder zich zien laat, met een zoete lucht en aangenaame warme Regen, zoo het geschieden kan, wederom buiten der Zonne straalen voorgezet, ende voor koude Nachten, als andere ongeleegentheit, tot in de *May* wel gewacht ende voorzigtig gedekt zijn; dewijlze teeder van aardt, lankleevende van Natuire, ende met een steeds blijvende groenigheit verzien te zijn bevonden, ende noit blaaderloos, ten zy door swakheit ofte eenig gebrek der Natuiren, bekent worden.

Op deze maniere alzoo gecultiveert ende in acht genoomen zijnde, heb ik die met blaaderen van *Vijgen*, zeeven jaaren lank goed ende wel bewaart gehad, in de welke zy de hoogte van omtrent vijf voeten, tot een verwonderinge van veelen verkreeg. *Die* met Getande of Gekerfde Blaaderen, de meeste warmte van nooden hebbende, ten naauwer nood vijf jaaren, waar inze een weinig minder als dardehalf voet opgeklommen te hebben gezien werde, doch eindelijk beide, de eene door verrottinge des wortels, d' ander door een onvermoedelijk haastige en looze doordringende Vorst, deze Landen dikwils overkomende, verlooren gingen: Het welke my zoo dikwils noch moeijelijkheit geeft, zoo vaak van my de opgedroogde blaaderen gezien ende bekent worden. Doch verhoope de zelfde haast wederom te bekoomen, het welke Godt geeve.

HET

Sassafras Arbor Folio Crenato.
Sassafras Arbor Folio Ficulneo.

HET LI. CAPITTEL.
STYRAX BOOM.

ZYnde in deze Landen een zeer geliefť en schoon Gewas, wordt op Nederlantsch alzoo genoemt. In 't Latijn STYRAX ofte STORAX ARBOR. Ende op Hoogduitsch STYRAX BAUM. Uit de welke zoo een welriekende Gomme, met de zelfde Naame bekent, in warme Landen, vloeijende gezien wordt, als by alle lief hebberen der Mediçine genoegzaem kenbaar is. *Styrax Arbor.*

Zy bemint een goede zandige aerde, met een weinig twee jaarige oude Paerdemest, een jaarige Hoenderdrek ende het Mol der vergangene Boomen, ofte, in plaatze van dien, Veenaerde, wel ende genoegzaam doormengt, een warme, opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, matige vochtigheit; geeft in deze Gewesten, oud genoeg zijnde, niet alleen Bloemen, maar ook, met goede of warme Zomers, volkoomen Zaad; verdraagt ongeerne veele koude Herfst Regenen, mistige Lucht, Storm Winden, Rijp, felle Vorst ofte eenige ongeleegentheit des Winters: Moet daarom, met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant, ten halven van *September*, ofte een weinig laater (na des tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, ende door de opene vensters, zoo lange de lucht en Zonne straalen genietende zijn, als de aankoomende koude het zelfde zal komen te beletten; moet nochtans voor zieginge wel gewacht, daar na op een warmer plaatze gebracht, waar niet als met Vorstig Weeder ingeviert, met een weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit, twee ofte drie maalen ten hoogsten, geduirende de geheele Winter van booven begooten of besprengt worden, dewijle hier in zijn geheele welvaart en leeven bestaat, willende in deze tijden drooge gehouden, voor een doordringende koude Vorst sorgvuldig gewagt, ende niet voor in 't begin van *April* ofte wat laater, (na geleegentheit des tijds) de lucht eerst wederom, door d'open gestelde Vensters, een weinig te vooren gewent geworden zijnde geweest, met een zachte en warme Regen buiten de Zonnen straalen wederom voorgestelt, ende voor koude Nachten, Sneeuwige Regenen en sterke Winden, tot in de *May* naauwkeurig gewacht ende gedekt zijn.

Zy is, uit eigen aangeboorne aart, lank leevende, noit zijne blaaderen, dien die van den *Queeboom* zeer wel, zoo in fatzoen, als wit groene couleur, gelijken, verliezende; maar blijft gestaadig eeven jeugdig, en om gezien te worden, bevallig. Mag ook in deze Gewesten niet alleen door Zaad uit warme Landen gezonden, het welke met een wassende

Maane van *April* ofte *May*, ook wel eerder, in een Pot, hol ende luchtig, ongeveer twee ſtroobreedt diep, gezaait ofte geſteeken wordt: Maar ook door zijne onder ofte booven de Aerde uitgeſchootene jonge Looten, die men, om haare teederheits wille, voorzichtig en ſubtijl, met een Pennemes, ten halven, gelijk, *Angelieren* inſnijdt, met aerde aanvult, ende Wortelen geſchooten hebbende (dat langzaam ende zooberlijk geſchiedt) met gezeide Maane in *April*, afſnijdt ende in Potten verplant) aangeteelt ende vermenigvuldigt worden.

Het LII. Capittel.

TAMARINDEN BOOM.

WOrdt op Nederlantſch alzoo ende met geen andere Naame (mijns weetens) van iemant genoemt; zijnde een ſchoon ende om zien vermaaklijk Gewas: In 't Latijn TAMARINDUS ARBOR, OXYPHŒNIX oft' ook PALMA SYLVESTRIS gezegt. *Tamarindus arbor.*

Zy bemint van Natuire een wel bereide Aerde, beſtaande uit twee deelen goede ende niet ſchimmelig ofte moffig ruikende grondt, een deel Veenaerde, een deel Mol uit vergangene Boomen, ofte in plaatze van dien, der verdurvene blaaderen van Boomen, twee deelen twee jaarige oude klein gevreevene Paerdemeſt, ende drie deelen grof Zand, daar geen Zoutigheit by bevonden wordt, wel te deegen door malkanderen gearbeidt, een zeer warme, oopene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude *Ooſte-* en *Noorde-Winden* genoegzaam beſchut ende bevrijt, weinig Regenwaters, altijd door der Zonnen warmte, nochtans in tijd van droogte, laauw gemaakt, verdraagt geenderhande koude ofte ongeleegentheit des luchts, inzonderheit veel vochtigheits, geenige ſterke Winden, miſtige Lucht, Rijp ofte ook de minſte Vorſt; wordt daarom in de *Maart*, *April* ofte *May* met een waſſende Maane in een Pot, met genoemde aerde gevult, omtrent twee ſtroobreedt diep, holletjes, gezaait, ofte het Zaad met handen gelegt; de Pot tot booven toe in een bedde met warme Paerdemeſt gevult ende met glaazen venſteren overdekt, geſtelt; de Meſt zijn warmte verlooren hebbende, 't welke in veertien Daagen geſchiedt, moet met nieuwe wederom verzien zijn, tot de Maant van *Junius* geduirende, waar door het Zaad te beeter en eerder voortkomt: Daar na ten halven van *September*, om zijne teederheits wille, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, gebracht, daarze, door d' opene venſteren, lucht ende der Zonnen glans zoo lange genieten mag als moogelijk zal zijn, doch in geene manieren eenige tocht ofte ziegiinge, moet ook ſlechts

flechts met een weinig laauw gemaakt Regenwaters, van booven (gedurende de geheele Winter) begooten ofte besprengt zijn, waar op goede acht gegeeven moet weezen, vermitsze, door een weinig te veel, zeer lichtelijk te zaamen met zijn vermaakelijk en versterkent groen van 't leeven berooft wordt.

Daar na, te weeten in het laetste van *October*, kouder wordende, brengt men de Pot in een warmer plaatze, daar alle Dagen (na de Vorst veel, ofte weinig is) door een yzere Oven ingeviert wordt, doch niet na by de zelfde gezet, maar zorgvuldig voor een doordringende vorstige koude gewacht, ende ook niet eerder als tegen de Maant van *May*, met een zachte lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gebracht, der Zonnen warmte voor gezet, ende voor Koele Nachten, ook windige Daagen naauw gewacht ende gedekt zijn.

Zy valt van Natuire zoo teeder, ende gevoelig van Aart, dat zy de lucht dezer koude Landen geenzins verdraagen moogende, daar in qualijk groeij en wil; hebze ook niet meer dan eenmaal, op deze maniere gecultiveert, des Winters over gehouden, te weeten Duizent zes hondert vijf en zestig, zijnde de zeevende maal van my gezaait, op gekreegen, maar t' elkens, door de Wintersche ongeleegentheit, wederom vergaan, waar in zy den tweeden Zomer tot de hoogte eens voets opgeschooten te zijn gezien worde, verçiert weezende met blaaderen van een aangename groenigheit, twee en twee tegen malkanderen over, doch voor aan in een eindigende, met een steeltje in't midden gescheiden, op de maniere van d' *Acacia*, ende omtrent van de zelfde groote, welke zich des Avonds tegen malkanderen buigende slooten, maar des Morgens, van de Zonne bescheenen zijnde, wederom openden: Doch verging de tweede Winter alquijnende, niet konnende bedenken waarom, vermits, voor de zelfde goede zorge gedraagen wordende, ook mijn oogen daar op geduirig speelden.

Het LIII. Capittel.

CASSIE BOOM uit BRASILIEN.

EEn raare en ongemeene Boom in deze Gewesten, wordt met geen andere Naame op Nederlantsch genoemt. Ook van de Latinisten, Hoogduitschen ende Françoisen niet anders dan Cassia fistula Brasiliana, Cassia fistula aus Brasil ofte Cassia fistula de Brasil gezegt. *Cassia fistula Brasiliana,*

Zy is zeer teeder van Aardt, kan in deze Quartieren niet dan door gezonden Zaad aangeteelt ofte vermeerdert worden, 't welke op volgende maniere bequaamlijk geschiedt, te weeten: Neemt het Zaad, vris

vris ende goed zijnde, legt het in een Glas op een weinig vriffe Paerde-meft, ende giet daar op Regenwater, daar een weinig Salpeter, een etmaal ofte half in geweikt geweeft is, ftelt het in de Zonne, tot dat het Zaad dik gefwollen is, legt het dan in een Pot, met een waffende Maane van de *May*, met aerde gevult, beftaande uit een deel goede Grond, die niet fchimmelig ofte moffig ruikt, een deel Mol uit vergangene Boomen, ofte, in plaatze van dien, Veenaerde, een deel twee jaarige Paerdemeft, heel klein gevreeven, een weinig eenjaarige Hoenderdrek ende twee deelen grof Zand, wel door malkanderen gemengt, zoo koomt het haaftig op, inzonderheit zoo het op een warme opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, met glaazen Vensters overdekt, tot aan de boovenfte rand des Pots in warme Paerdemeft, geduirig tot in't begin van *Junius*, niet tegenftaande dat het ondertusfchen opgekomen weezende, tot boven de Aerde gewaffen is, geftelt wordt, zoo blijft het voor alle koude Nachten, fterke Winden, en regeninge Dagen bewaart, door de welke zy anders, inzonderheit des Herffts, noch jonk en teeder weezende, lichtelijk verderven ofte vergaan zoude.

Maniere om allerleye harde Zaaden haaftig en bequaam voort te doen komen.

Alzo in acht genoomen ende op deze maniere gecultiveert, waftze gemeinlijk een halve houtvoet, ofte zomtijds (na de hitte groot is) een weinig hooger in een Zomer op; doch wil des Winters, hoewel ten halven van *September*, droog en wel geftelt ingebracht zijnde, niet ofte zeer qualijk overblijven, wat moeite en vlijt men ook daar toe aanwendt, vermits zy dezer Landen Herfft ende dikwils ongeftaadige Zomerfche Lucht zoo min, als des Winters onnatuirelijke warmte des viers verdraagen mag: Waar door men gedwongen wordt dezen fchoonen Boom, t'elckens, door verkreegen Zaad, van nieuws wederom voort te brengen, ende voor een Zomer alleen het aangenaam gezichte van dien te genieten; Wiens blaaderen aan haar fteel twee en twee tegen malkanderen over, gelijk die van *Acacia*, over al eeven breed, voor rondachtig toe gaande, ende een lid van een vinger lank zittende, gezien worden; welke alle *Avonden* door het verliezen der Zonnenglans en warmte (waar in haar leeven en wasdom beftaat) zich truirende neederwaarts buigen, ende des *Morgens*, door zijne weederkomfte verblijdt zijnde, wederom oprechten.

HET

Het LIV. Capittel.
V I B U R N E.

Wordt niet alleen met deze in 't Nederlantsch, maar ook van sommige Viorne, ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. Op Latijn Viburnum, Viorna, Liburnum ofte Lantana. In 't Hoogduitsch Viburnebaum ofte *Kleiner Meelbaum*. Ende op François Viorne, Maussane, Riorte ofte Hardeau. *Viburnum. Lantana.*

Zy lieft een gemeine maagere ende ook een goede gemeste Aerde, verdraagt desgelijken een kleijige, met twee jaarige oude Paerdemest, ende een gedeelte Zand wel door gearbeide Grondt, zoo zy jonk zijnde daar in geplant wordt, een warme, opene, vrije, luchtige en wel ter Zonne gelegen plaatze, hier te lande liever als een donkere ofte schaaduachtige lucht, veel waters, ende ook maatige vochtigheit. Is hard ende lankleevende van Natuire, verdraagt sterke Winden, Sneeuw, Rijp, Haagel ende sterke Vorst buiten gezet zijnde, bloeit alle Zoomers aangenaam om zien, geeft wel op sommige tijden, met drooge jaaren, in deze koude Gewesten, volkomen Zaad, zoo het uitwendig schijnt; dat gezaait weezende, met een afneemende Maane van *April* ofte *May*, gelijk het behoort, zelden ten voorschijn koomt. Hoewel ik verleeden jaar 1670 in het Hof van Monsieur Hendrik Goeliks, binnen *Antwerpen*, eene van Zaad voortgekomen gezien heb: kan niet te min door zijne by de wortel (dat gemeinlijk geschiedt) ofte eeven boven de aerde uitloopende veelvoudige jonge scheuten, die men met een volle Maane van *April*, ten halven met een mes, een halve vinger lank ten minsten, op de maniere der *Angelieren*, insnijdt, ende met aerde overdekt, genoegzaam vermeerdert ende aangeteelt worden; Want zy vatten gemeinlijk het eerste ende ook wel het tweede jaar wortelen, schieten ook te mets van zelfs drie, vier ofte vijf jaaren aan d' oude gestaan hebbende; welke wortelen, na dat zy twee jaaren oud ende om verplant te konnen worden, sterk genoeg geworden zijn, van de Moeder gesneeden, ten halven gekopt, ende met een wassende Maane van de *Maart*, op een ander geleegene plaatze verzet moogen worden.

Het LV. Capittel.
ROODE JUJUBEN.

Zynde een schoon en bevallig Gewas, wordt op Nederlantsch alzoo gezegt. In 't Latijn Zizyphus rutila, Jujubæ officinarum, Zizypha Græcorum ofte Paliurus Athenæi. *Zizyphus rubra. Iujubæ officinarum.*

Op

Op Hoogduitsch BRUSTBEERBAUM ofte BRUSTBEERLIN. Ende in 't François JUJUBIER ofte GUINDOULIER.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar geworden twee bezondere soorten, te weeten: ZIZYPHUS RUTILA, *Roode Jujuben*, waar van wy hier tracteeren, ende ZIZYPHUS ALBA, *Witte Jujuben*, die ook OLEA BOHEMICA, ofte *Boheemsche Olijfboom* genoemt wordt, waar door de zelfde by de andere soorten van *Olijfboomen* gestelt hebbe, te vreeden zijnde, met deze principaalste en beste hier alleen op het Tonneel te stellen ende te vertoonen.

Zy bemint uit eigen aangeboorne aart een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige oude Paerdemest ende Mol der verdurvene Boomen genoegzaam doormengt, een warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, een opene vrije lucht, maatige vochtigheit; verdraagt geenzins veele koude Herfst Regenen, sterke Winden, mistig Weeder, Sneeuw ofte eenige Vorst; moet daarom met een wassende Maane van *April* in een Pot geplant, in 't laetste van *September* ofte begin van *October*, na het Saisoen gestelt is, binnen 's huis, op een luchtige en bequaame warme plaatze, daar, met een Vorstige tijd, door een yzere Oven in geviert wordt, gestelt; met slechs een weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit onderhouden, ende van booven begooten, noch ook voor in 't begin van *April*, ofte een weinig laater, na des tijds geleegenheit, met een zoete lucht en aangenaame Reegen, zoo het geschieden kan, buiten de Zonnestraalen wederom voorgezet, ende voor koude Nachten ofte andere ongeleegene Sneeuwige ofte Haagelige vochtigheit wel gedekt ende bewaart zijn.

Zy verblijft niet altijd groen, maar laat des Winters haare bladeren vallen, wil niet opwaarts groeijen, maar blijft in deze Gewesten gemeinlijk leege van stam; kan ook niet door eenige andere middelen, dan alleen door zijne leege en by de Aerde uitschietende takken, die men ten halven, voorzichtig met een wel gescherpt Pennemes, een lidt van een vinger lank, ofte ook een weinig meerder, na zy dik en sterk zijn, gelijk de *Angelieren*, insnijdt, met Aerde overdekt, ende lankzaam wortel geschooten hebbende, aangeteelt ende vermeerdert worden; Het welke nochtans door goed verkreegen Zaad mede geschieden mag, dat uit warme Landen gezonden, ende met een wassende Maane van *April*, ofte *May*, in een Pot, met voorgenoemde Aerde, niet meerder als twee stroobreedt diep, holleties gelegt of gezaait zijnde, met een weinig laauw Regenwaters, met droog weeder begooten, ende in warme Paerdemest, geduirig tot aan de boovenste rand des Pots, zes weeken lange gestelt wordt. Deze jonge Looten (daar men wel op letten moet) moogen van de oude niet gesneeden ofte genomen worden, voor en al eer haare nieuwe gewassene wortel twee jaaren oudt is, konnen het anders niet verdraagen, vermits de teederheit van de zelve, waar door ze lich-

telijk vergaan; het welke met een wassende Maane van *April*, in Potten warm gezet wordende, geschieden moet.

Het LVI. Capittel.
KANEEL BOOM

IN 't Nederlantsch alzoo genoemt, zijnde een der Voortreffelijkste *Gewassen* des geheelen *Aerdbodems*, in verscheidene Oostindische Gewesten van zelver voortkoomende; waar op mijn zinnen zoo dikwils gespeelt, het herte begeert, ende mijn gedachten zoo vaak voor oogen te moogen zien, verlangende, gewenscht hebben; doch nu daar in, naa zoo menig jaarige beloften, door Veele aan my gedaan, eindelijk voldaan: Dewijle my de zelfde in *Julio* en *Augusto* des voorleedener Jaars 1669 en 1670 onder andere wel gestelt, ende in zijne volkoomentheit gezonden is. Wordt op Latijn gezegt Cinnamomum naa het Hebreeusche woordt Kinnamon. Canella ofte Arbor Cassia. In 't Hoogduitsch Zymmertrœrlinbaum, Zymmetrinde ofte Canelbaum. Ende op François Arbre de Canelle.

Hier van zijn my alleen bekent twee onderscheidelijke soorten, te weeten:

Cinnamomea Arbor sativa vera, *oprechte Tamme Kaneelboom*, die alleen in 't Eiland Zeilon, tamelijk hoog groeijende, gevonden, ende voor de beste des Wereldts gehouden wordt, vermits de fijnheit zijnder schorze; werdende aldaar *Cuurdo* genoemt, voort brengende witte ende welriekende Bloemen, zomtijds veel, en zomtijds weinige by malkanderen, ook hier en daar by eenen door de Boom verspreidt, voortkoomende, ende een weinig lankwerpig ofte ovaalswijze ronde swarte vruchten, hebbende de groote van Haazenooten. *Oprechte Tamme Kaneelboom.*

De Canella Arbor Silvestris, ofte *Wilde Kaneelboom*, daarom alzoo genoemt, dewijlze niet in Zeilon maar in Malabar, Malacca, Java ende andere plaatzen der *Oosterssche Landen* groeijende bekent is, welke van Deugde of Kracht niet half zoo goed ook veel dikker, en grover van bast is. Daaromme van de *Portugisen* aldaar Cannella de Mato, dat is *Wilde Kaneel*: Ende van d' *Inwoonderen* Cameaa of Cais Manis gezegt wordt: Zijnde van Natuire niet zoo hoog van Stam, als die van Zeilon, doch in zijne Blaaderen (gemeinlijk zeven en acht vingerbreed lank, doch zelden meer dan drie breed zijnde) zoo wel van couleur, als drie groote doorloopende Aaderen, van onderen beter als van booven, met veele kleine dwars Aaderkens, te zien, geheel gelijk, ook dikachtig, hart van aart, en stijf staande, gelijk de Lauren, noch van haare takken, dan door ouder- *Wilde Kaneelboom.* *De Tamme en wilde Kaneelbooms malkanderen in alles gelijk.*

Canella, Lauri species.

derdom vallende, zoo dat zy beide even groen ende steeds met kleine steelkens verzien te zijn, bekent werden; uitgenoomen de vruchten dezer, die niet alleen een weinig kleinder; maar ook met een *Muts* ofte *Hoedeken*, op de maniere van onze *Eekkelen* verzien zijn: niet alleen hier en daar in't bezonder aan het hout by de blaaderen, maar ook aan de uitterste einden der takken, troswijze voortkomende; wiens afgeplukte blaaderen te zaamen gebonden ende op veele plaatzen des werelts met de naame van *Malobathrum Tamalapatra*, ofte *Folium Indicum* verzonden worden.

Malobathrum is niet anders als het bladt van Wilde Kaneelboom in Malabar groeijende.

Daar en boven, dewijl men nu (gelijk de daaglijksche ervarentheit zoo lange geleert heeft) bevindt, dat de schorze ofte tweede bast dezer Boomen, het welke de rechte *Kaneel* is, door de veranderinge der plaatzen (als gezegt) d'een den ander in goetheit of scherpheit, dik- of dun-heit overtreft: Ook dat de afgeschilde basten, na dat zy wel of quaalijk gedroogt ende in acht genoomen, bruinachtig rood, asgraauw, ofte swartachtig van couleur gevonden worden, dat daar naa ook blijft, ofte vergaat haare deugdelijke scherpheit, niet tegenstaande, zy van een ende de zelfde Boom genoomen en gekoomen is: Het welke onze Voorouderen niet bekent geweest zijnde, hebben deze verscheidenheit des *Kaneels* met drie bezondere Naamen beschreeven, als *Cassia*, *Canella*, en *Cinnamomum*, ook deselfde in veranderinge der Boomen ofte gewassen zeer verre van malkanderen te scheelen gemeint, daar zy doch niet als van een, ofte alleene deze twee soorten van Boomen ende geen andere, zeekerlijk voortkomen.

Cassia, Canella en Cinnamomum, is een en het zelfde, van eene dezer alleen ofte beide genomen wordende,

Zy worden beide van een aart ende dezelfde Culture te zijn, in deze koude Gewesten over gebracht weezende, bevonden: lieven en beminnen een goede Aerde, bestaande uit een deel gemeine swarte grond, een deel driejaarige oude klein gemaakte Paerdemest, twee deelen grof Zand, zonder eenige zoutigheit, ende twee deelen Mol der verrotte blaaderen van Boomen wel door malkanderen gemengt, een opene, luchtige, warme, vrije, ende genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden* beschut, maatige Regenwatersche vochtigheit, door der Zonne straalen altijt laauw gemaakt; verkrijgen in deze Landen noch Bloem, noch Vrucht, zijn teder van Natuire, geenige koude *Herfstregenen*, ofte *Winden*, veele min eenige *Sneeuw*, *Haagel*, ofte *Rijp* verdraagen moogende, worden daarom, (droog zijnde) ten halven van *September*, ofte ook wel eerder (na des Tijds gelegentheit) binnen 's huis gezet, daar zy tot in't laetste van *October*, door de opene vensteren, Lucht en Zonne te genieten koomen.

Daar na dezelfde geslooten wordende, moet door een Kachel in de plaatze, daar zy verre van dezelfde om hooge gestelt zijn, van lankzamer handt gestookt worden; eerst om den tweeden dag, daar na alle dagen, ende in *December* kouder wordende, op dat geen Vorst daar in mag

Canella Arbor
Malabarica.

mag koomen, alle dagen twee, ofte drie maalen, te weeten, des morgens om zes of zeven uiren, des achter middags om een, ende des avonds om zeven uren wederom, tot dat de felste koudegepasseert is, daar na vermindert men wederom in't vieren, gelijk eerst in het zelfde te vermeerderen geschiedt is, ende laat men op den zestienden van *Maart* daar van geheelijk af, stellende als dan de vensters, met goede en warme dagen, wederom open, op dat de Zonne straalen daar op speelende, zy daar door verquikt ende alzoo de lucht op een nieuw gewent mogen worden.

Ondertusschen, geduirende de geheele *Winter*, moeten zy niet dan twee ofte drie maalen ten hoogsten, met een weinig laauwgemaakt Regenwaters, van boven verzien zijn; want zy van Natuire niet veele vochtigheits, inzonderheit in deze tijden verdraagen. Moeten ook niet voor tegen de *May*, met een zoete lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gezet, doch voor koude *Nachten*, en schraale *Winden* wel gedekt, ende voorzichtig gewagt zijn; Willen ook in Zomertijden, te mets, met een weinig half zoete *Melk* en *Regenwater* vermengt, ofte *Salpeterwater* daar *Duivemest* ende *Schapedrek* in geweikt heeft, (gelijk van de *Guanabanus*, in het 61 Capittel des eersten Boeks gezegt is) begooten ende van boven, zoetjes verzien worden, waar door zy in haare Natuire versterkt wordende, te bequamer nieuwe wortelen vatten, ende merklijk voortschieten; gelijk ik voorleeden jaar gezien, ende met aanmerkinge daar op gelet hebbe, vermits twee der zelve, met gezeide wateren begooten hebbende, ende van my in voorgenoemde aerde (uit dezelfde, daar zy mede uit *Indien* gekomen waaren, voorzichtig, dat zy de meeste aerde aan haare wortelen quamen te behouden, genoomen zijnde, dewijle de Natuire geen nieuwe Looten onderwegen gemaakt hadde, maar in zijn vermoogen stil stonde) verplant weezende, terstont begonden te wassen, ende voor den eersten *December* een halve vinger lank geschooten waaren: daar de andere drie, dezelfde niet genooten hebbende, ook niet om te schieten meer dan haare knoppen openden, ende zich veerdig maakten.

Deze twee kostelijke zoorten van Boomen, worden in deze Gewesten niet als door haare nieuws gezondene jonge Boomkens (die hoe zy manlijker zijn, ende hoe beeter zy in haare houten Kasten, daar zy mede over gezonden worden, gewortelt, ende vaster gegroeit zijn, eer zy te scheepe gedaan werden, hoe zy bequaamer op zoo een lankduirige reize goed, ende in't leeven gehouden mogen worden) ofte volkoomene rijpe vruchten aangeteelt ende vermeerdert gemaakt. Welke vruchten, vroege in een Pot met boven genoemde Aerde gevult, ende op een matig warme Oven gestelt (gelijk van d' *Acacia* gezegt) ofte in een glas gedaan, ende boven die zelfde oven gehangen, ofte de warmte der Zonnen voorgestelt, op dat zy, door zoodanige hulp-

middelen, aan 't swellen en kymen geraaken (als van de ***Guanabanus Arbor*** ofte ***Vlesscheboom*** te leezen is) niet boven een vingerbreed diep, met een volle Maane van ***Februarius***, ***Maart***, ofte ***April*** plat gelegt moeten zijn, zoo zullen zy uitschieten, ende haar in weinig weeken boven de Aerde vertoonen, welke als dan (om haare teederheits wille, en ongewoonheit des luchts) naauw gewacht, ende met glaazen steeds gedekt moeten worden, tot dat de Zonne zijne kracht vermeerdert, ende het zelfde alzoo niet meer van noden zal zijn.

HET LVII. CAPITTEL.
SINT JANS BROODT.

Carobe. Panis Sancti Iohannis.

EEn aangenaame, en zienswaerdige Boom, wordt met deze Name op Nederlantsch gemeinlijk alzoo genoemt. In 't Latijn CAROBE, CERATIA SILIAVA, CERATONIA, ofte PANIS SANCTI JOHANNIS. Op Hoogduitsch SANT JOHANS BROT. Ende in 't François CAROUGLER.

Zy bemint een zandige, goede, gemeine grondt, met een weinig tweejaarige oude Paerdemest, en Veenaerde, wel door malkanderen gemengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, matige, en niet te veele vogtigheits, geeft hier te lande noch Bloem, noch Vrucht; verdraagt ook geenzins veele koude Herfstregenen, Stormwinden, Rijp, mistige Lucht, ofte eenige Vorst: wordt daarom met een wassende Maane van ***April*** in een Pot, ofte houten Vat (na zy groot is) geplant, in het laetste van ***September***, ofte begin van ***October***, als het Saisoen noch goed is, binnen 's huis op een luchtige plaatze, daar met een vorstig weder ingeviert werdt, gestelt, met een weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit, van boven (geduirende de Winter) begooten, ende niet voor ten halven van ***April***, ofte een weinig laater, met een aangenaame lucht, en zoete Regen, wederom buiten gebracht; wil voor sneeuwige Regen, en koude Nachten wel gedekt zijn.

Zy wordt in deze Gewesten alleen vermeerdert door haar Zaad, het welke hoe vrisser, hoe beeter, uit warme plaatzen gezonden zijnde, voort na het eerste Quartier des wassenden Maans van ***April*** ofte ***May***, in een Pot, met voorgenoemde grondt, hol ende luchtig, noch ook dieper dan twee stroo breedt, gelegt, ofte gezaait wordt, welke warm, voor koude ***Ooste-*** en ***Noorde-winden*** bewaart, en zeker gezet wezende, in korten tijd ten voorschijn gebrocht wordt; inzonderheit zoo de Pot zes of zeven weeken in warme Paerdemest, geduirig gestelt, ofte het Zaad, in een glas, op vrisse Paerdemest, lange met Salpeter-

peterwater overgooten zijnde, tot het door der Zonnen warmte gekymt zal wezen (gelijk van de *Vlesscheboom*, ofte *Guanabanus* gezegt is) gelegt werdt.

Deze jonge Boomkens zijn uitnemende teeder van Natuire, ende de eerste Winter, om over te houden, zeer gevaarlijk, maar daar na houtachtiger en sterker wordende, veele bequaamer; moeten des weegen eens, ofte tweemaalen des Winters een weinig laauw gemaakt Regenwaters van boven genietende, niet voor tegen de *May* wederom buiten gebrocht, ende (als vooren gezegt) voor koude Nachten wel gedekt zijn. Moeten ook drie jaaren lank in haare Pot, zonder gerept te worden, verblijven, maar daar na met een wassende Maane, van *April*, zoo dat nochtans de aerde van haare wortel niet kome te vallen, zoo veele doenlijk zal zijn, voorzichtig uitgenoomen ende verplant werden.

HET LVIII. CAPITTEL.

ARBUTUS BOOM.

Zynde een ongemeene, en schoone Boom, wordt zoo wel met deze Naame in't Nederlantsch, als Hoogduitsch, ende geen andere (mijns wetens) genoemt. Op Latijn des gelijken ARBUTUS, ofte UNEDO; Ende in't François ARBOUSIER. *Vnedo.*

Zy wast in warme Landen tot een aanzienlijke hoogte, als ook in deze Gewesten, op, en blijft, van Natuire niet laege van Stam.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden, twee verscheidene soorten, te weeten:

De Gemeine ARBUTUS, die op verscheidene warme plaatzen van EUROPA, als *Hispanien*, *Griekenland*, ende meer andere, van zelfs voortkoomende gevonden wordt. *Arbutus.*

Ende ARBUTUS HUMILIS VIRGINIANA, ofte LEEGE ARBUTUS-BOOM uit VIRGINIEN. *Arbutus boom uit Virginien.*

De Gemeine ARBUTUS ofte UNEDO, bemint, van Natuire, een zandige Aerde, met een weinig tweejaarige oude Paerdemest, een jaarige Hoenderdrek, en Veengrondt te zaamen wel door malkanderen gemengt, een warme, opene, luchtige, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Noordewinden beschut, matige Regenwatersche Vochtigheit; geeft hier te lande niet alleen Bloem, maar ook alle jaaren gemeinlijk, inzonderheit met goede of warme Zomers, perfecte Vrucht, die op verscheidene tijden, met een wassende Maane, zoo wel van *April*, als *May*, in d' Aerde gelegt zijnde, noit eeven

ven wel ten voorschijn gekoomen is, als haare volkomene perfectie niet verkreegen hebbende, ofte hier te lande door d'ongetempertheit dezes Clymaats niet verkrijgen konnende. Verdraagt ongeerne veele koude Herfstregenen, Rijp, Sneeuw, ofte Vorst, wordt daarom met gezeide Maane van *April*, in een Pot, ofte houten Bak, na zy groot is, gezet, in't begin van *October*, ofte ook wel eerder, zo het weder niet goed en is, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar des winters vriezende ingevierdt wordt, gebrocht, met een weinig laauw gemaakr Regenwaters begooten, ende niet voor ten halven van *April*, ofte wat laater, met een zachte Regen wederom buiten gestelt, ende voor koude Nachten gedekt.

Kan in deze Gewesten, vermits zy niet veele by haare wortel uitschiet, qualijk anders, dan door volkomen rijp Zaad, op gezeide tijd in een Pot gezaait, aangeteelt, ende vermeerdert gemaakt worden.

Arbutus humilis Virginiana, De *Arbutus humilis Virginiana*, wast in deze Quartieren niet hooger dan drie voeten, lieft dezelfde Aerde, Lucht, en Water, wil ook op de zelfde maniere (als van de voorgaande gezeit is) gegouverneert, ende gecultivieert zijn, zoo wel in Zomer als Wintertijden, valt niet te min wel zoo hardt van aart, geeft ook een gantsch andere Bloeme, zijnde wit, ende uit vijf bladerkens bestaande, op de zelfde maniere, en zeer gelijk onzen gemeine *Haagedoorn*, by malkanderen in een trosse zittende, de Vrucht desgelijken, doch een weinig kleinder, eerst bleek wit, daar na rood wordende, inwendig met eenige kleine swarte lankwerpige Zaadekens verzien, die haare volkoomene perfectie wel verkreegen te hebben schijnen, doch gezaait zijnde, zelden voort koomen: kan niet te min, door zijne by de wortel, ofte booven de aerde, meenigvuldige jong uitgeschootene Looten, die men met een Pennemes subtijlelijk ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijdt, ende het tweede jaar daar na, ofte derde, wortel geschooten hebbende, aangeteelt ende vermeerdert worden. Doch moet men hier in voorzichtigheit gebruiken, dat deze Jongen van de Oude niet worden afgesneeden, voor en al eer haare swart gecouleurde Wortel twee jaaren ten minsten oudt zy, of zullen, verzet weezende, niet voort komen noch beklijven, om haare jonkheits wille, het welke gemeinlijk met een wassende Maane van *April*, in Potten, om des Winters binnen 's huis (als gezeit) bequaamelijk bewaert te konnen worden, geschiedt.

HET

Het LIX. Capittel.
JUDASBOOM.

Wordt in 't Nederlantsch alzoo genoemt, om dat (gelijk sommige willen) Judas den Apostel onzen Heere en Saligmaaker verraaden, ende over zijne quaade daad berouw verkreegen hebbende, zich aan de zelfde ofte diergelijke gehangen ende gedoodt zoude hebben. Op Latijn Arbor Judæ, Arbor Amoris, Siliquastrum ende Siliqua fatua. In 't Hoogduitsch Judasbaum. Ende op François Guainier ofte Gaines. *Arbor Iudæ.*

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar geworden twee bezondere soorten, te weeten: Arbor Judæ flore rubro. *Judasboom* met een roode Bloeme. En Arbor Judæ flore albo, ofte *Judasboom* met een zuivere witte Bloem: Beide van een ende de zelfde Culture, doch de witte en wast niet wel zoo hooge, ende zijn mede de bladeren een weinig kleinder, als de roode. *Iudasboom met witte, en roode Bloemen.*

Zy beminnen een gemeine zandige Aerde, met een weinig twee jaarige oude Paerdemest doormengt, een warme, opene, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Regenwatersche vochtigheit, geeven vroeg in 't Voorjaar haare Bloemen, schoon en vermaaklijk om zien, ende daar na eerst haare bladeren, ook met goede warme Zomers Peulen ofte Hauwekens, maar zelden of noit daar in volkoomen rijp Zaad in deze Gewesten; zijn tamelijk hard van aart, doch konnen de felle koude en Vorst des Winters niet verdraagen: Hebbe daar van eens een buiten gelaaten, die, vermits de slapheit des Winters, zonder schaade ofte eenige ongeleegentheit overbleef, maar de volgende Winter, kouder zijnde, het leeven te zaamen met zijne groenigheit verloor. Moeten daarom beide in Potten ofte houten Bakken, na zy groot zijn, met een wassende Maane van *April*, geplant, ende in het begin, midden ofte laetste van *October* (na het weeder goet ofte bequaam is) binnen 's huis gebracht, ende op een luchtige plaatze gestelt zijn, daar, geduirende het vorstig weeder, alleen in geviert werdt; moet ook in deze tijden niet dan met een weinig laauw gemaakt Regenwater van booven begooten ofte verzien, ende niet wederom voor in 't begin van *April* ofte wat laater, met een aangenaame lucht en zoete Regen, buiten gebracht, der Zonne straalen voorgezet, ende in Bloeme staande, voor koude Nachten, zoo veel doenlijk, gedekt ende gewacht werden.

Zy worden vermeerdert en aangeteelt op twee bezondere manieren. *Eerstelijk*, door Zaad, uit warme Landen gezonden, het welke met

een afgaande Maane van de Maant van *Maart*, *April* ofte *May*, in voorgenoemde Grond, luchtig, ende niet booven vijf korlen in een Pot, qualijk twee ſtroobeed diep geleit ofte gezaait, en op een warme plaatze gezet moet zijn.

Ten tweeden, door jonge by de wortel ofte booven de Aerde uitgewaſſene Looten, die men ten halven voorzichtig inſnijdt, met Aerde bedekt, ende Wortelen twee jaaren out verkreegen hebbende, op voorgezeide tijd en Maane van de ouden afneemt ende verzet.

HET LX. CAPITTEL.

BOOMWOLLE.

OP Nederlandſch niet alleen met deze Naame, maar ook van veelen KOTTOEN genoemt. Wordt in't Latijn GOSSIPIUM XYLON COTUM, BOMBAX ofte BAMBAX: Waar na de Italiaanen deze BAMBAGIA, ende de Nederlanders alle 't geene hier van geweeven is, BAMBASYN, ofte na het woordt BOMBAX, BOOMBASYN, en BOOMASYN geheeten hebben, ende alzoo hier uit het bovenſte gedeelte des kleedts, de borſt en armen bedekkende, de naame van BAMBAYSEN WAMBAYSEN, ende WAMBOYSEN verkreegen heeft; vermits dezelfde van deze ſtoffe, niet alleen pleegden gemaakt, maar ook van binnen gevult, ende noch heeden 's daags van zeer veele gedraagen worden. Op Hoogduitſch BAUMWOL. Ende in 't Franſch DU COTTON gezegt.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire bekent, twee veranderlijke ſoorten, te weeten:

Goſſipium arbor. *Kottoen Boom, ende Kottoen Kruijt.*

GOSSIPIUM ARBOR, ende GOSSIPIUM HERBA, van de welke wy alhier niet zullen ſpreeken, vermits in dit eerſte Boek, alleen van groote, en hooge Boomen mentie gemaakt wordt; maar dezelfde onder de Kruiden alleen gedachtig zijn.

Zy lieft van Natuire, een zandige goede grondt, beſtaande uit twee deelen zuivere en geen moſſige ofte ſchimmelig ruikende Aerde, twee deelen grof Zandt, twee deelen Mol der vergangene Boomen, twee deelen twee jaarige oude Paerdemeſt, ende een deel een jaarige Hoenderdrek, wel door malkanderen gemengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, weinig vochtigheits, geeft in deze Landen noch Bloem noch Vrucht, is zeer teeder van aart, verdraagt ongeerne veele ofte koude Herfſtregenen, Sneeuw, Rijp, ſterke Winden, ofte eenige Vorſt; moet daarom in een Pot, met een waſſende Maane van *April* geplant, ende ten halven van *September*, ofte een weinig laater, zoo het Saiſoen goed

goed is, binnen 's huis op een goede bequaame plaatze gebrocht zijn, daar zy niet alleen tot den twintigften van *October*, met goed weder, door d' opene venfteren, de lucht en ftraalen der Zonne geniet, maar ook van den eerften *November*, tot den eerften ofte tienden *Maart*, na de koude ofte Vorft fterk is, ingeviert wordt; te weeten: *Eerft* om den tweeden dag eens, *Daar na* alle dagen *Ten derden*, alle dage twee maalen; te weeten: des morgens om zeven uiren, ende des Avonds om zes ofte zevenen wederom. *Ten vierden*, als het alderfelft is, driemaalen, des morgens (als gezeit) des middags om eenen, ende des Avonds om zeven uiren wederom, op dat geen Vorft, inwendig te doordringen koome, waar door zy haaftig van 't leeven berooft zoude worden. Mag ook, geduirende deze wintertijd, niet dan een ofte tweemaalen, van booven met een weinig laauw gemaakte Regenwaterfche vochtigheit befprengt ofte begooten zijn, vermits zy, door een weinig te veel, haaftig verderven zoude, als my tot tweemaalen gefchiedt is; moet ook niet eerder voor tegen de *May*, met een aangenaame lucht, en zachte warme Regen, wederom buiten geftelt, der Zonneftraalen voorgezet, ende voor koude Nachten, of koele windige Dagen, wel ende zorgvuldig gedekt zijn.

Op deze maniere alzoo gecultiveert, hebbe deze raare en fchoone Boom nochtans noit langer als drie jaaren in 't leeven bewaaren moogen, vermits zijne teedere Natuire, en dezer Landen koude Climaat, zijnde een hout voet ende een vierendeel hooge geklommen geweeft, doch de derde Winter elendig vergaan. Wordt ook niet wederom aangeteelt, ofte vermeerdert gemaakt, dan alleen door zijne uit heete Geweften verkregen vris Zaad, het welke in voorgenoemde Aerde, in een Pot, met een waffende Maane van de *Maart*, *April*, ofte *May*, niet wel twee ftroobreed diep gelegt, ende zeer warm voor alle Oofte- en Noorde-winden bevrijdt, in een Zonne bak, met warme Paerdemeft gevult, ende met glaazen overdekt, (gelijk van Acacia, Tamarinden, Piftacien, ende meer andere Boomen gezegt is) gezet moet zijn; doch eerder niet, voor dat het zelfde in een glas, op een weinig Paerdemeft, daar in gedaan, gelegt, en daar op, tot dat het geheel koomt bedekt te zijn, Regenwater gegooten is, in het welke vierentwintig uiren lank Salpeter ingeweikt geweeft heeft, laatende het zelfde zo lange, in de Zonne ftaan, tot dat het dik gefwollen is. Dit kan men met veele andere vreemde, en harde zaaden doen, die men door deze en andere volgende middelen alzoo voort krijgt, het welke buiten dat zeer qualijk gefchieden zoude.

Het LXI. Capittel.

VLESSCHE BOOM.

Arbor Lagenaria. Guanabanus.

IN't Nederlantsch alzoo genoemt, wordt op Latijn ARBOR LAGENARIA, ofte GUANABANUS gezegt, zijnde een schoone en raare Boom, de niet alleen in verscheidene plaatzen van AFRICA, maar ook van AMERICA gevonden, ende met onderscheidelijke namen aldaar geheeten wordt, gelijk by HONORIUS BELLUS, PROSPER ALPINUS, JULIUS CÆSAR SCALIGER, ende meer andere te leezen is; vermits de gedaente der bladeren dezes steeds groen blijvenden Booms, noch ook zijne Vrucht, op alle plaatzen eeven groot gevonden ofte te zijn bekendt is. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden vier bezondere soorten, te weeten: GUANABANUS FOLIO AURANTIÆ, *Vlesscheboom* met blaaderen van *Oranje*, doch het onderste blaatje gelijk de Oranjen niet hebbende, maar als de Citroenen. GUANABANUS FOLIO PENTAPHYLLI, *Vlesscheboom* met bladeren, op de maniere van *Vijfvingerkruid*. GUANABANUS FOLIO PENTAPHYLLI DENTATO, *Vlesscheboom* met getande bladeren van *Vijfvingerkruid*. Ende GUANABANUS FOLIO FICULNEO, ofte *Vlesscheboom* met bladeren van *Vijgen*. Alle in deze Gewesten van een ende dezelfde Culture, uit Zaad voort gekoomen zijnde.

Vier soorten van Vlessche Boomen.

Zy beminnen een gemeine zandige aerde, met een weinig tweejaarige oude Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der vergangene Boomen, ofte in plaatze van dien, een weinig aerde van verdorvene bladeren der Boomen doormengt, een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle *Ooste-* en *Noorde-winden* beschut, weinig waters, zoo veele doenlijk is, door der Zonne warmte laauw gemaakt; zijn teeder van aart, verdraagen in geene manieren eenige koude Herfstregenen, Sneeuw, sterke Wind, mistige Lucht, Rijp, ofte Vorst, moeten daarom ten halven van *September*, ofte een weinig laater, na de tijdt goed is, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, worden gebrogt, daar zy tot half *October*, door de opene vensters, de Zonne ende een aangenaame Lucht, doch niet langer, maar daar na de warmte des viers genieten moogen, eerst om den anderen dag eens, daar na alle dagen, eens, twee, ende op 't alderkouste, driemaalen op eenen dag (als van de *Boomwolle* gezegt is) in de oven, tot den halve Maart ongeveer vier stookende; doch slechts een, ofte twee maalen, geduirende de geheele Winter, van boven, met een weinig laauw gemaakt regenwater-

Guanabanus Folio
Ficulneo

tersche vochtigheits besprengt ofte begooten zijn: Moogen ook niet voor tegen de *May*, een weinig eer ofte laater (na het Saisoen goed ende bequaam is) buiten, met een warme Lucht en aangenaame Regen, der Zonne straalen wederom voor gezet werden.

Alle deze genoemde soorten, konnen hier te Lande, door geen ander middel dan alleen uit haar hard Zaad, de Nieren zeer gelijkende, aangeteelt, ende op volgende maniere vernieuwt ofte vermeerdert gemaakt zijn, te weeten:

Neemt een weinig vrisse Paerdemest, doet het in een Glas, legt daar op zoo veel Zaad als gy wilt, giet daar op Salpeterwater, dat is Regenwater, daar een halve, ofte geheele etmaal, een weinig Salpeter in geleegen heeft, dat het Zaad daar in omtrent bedekt leit, zet het zelfde als dan op een Oven, die gestadig matig warm is, ofte in heet Zandt, zoo zal het haastig swellen, ende als het begint te kijmen, ofte te barsten, zoo neemt het zoetjes daar uit, legt het in een Pot, in het wassen der Maane van de *May*, met voorgenoemde aerde gevult, niet meer als twee stroobreed diep, ende stelt die Pot op een gantsch warme plaatze, in warme Paerdemest, veertien Dagen lange, neemtze'er dan uit, en zetze wederom in nieuwe warme Paerdemest, tot in Junius toe, des Nachts met glaazen vensters, niet alleen overdekt, maar ook by Dage, koel zijnde, zoo komt het voort, en laat zich kragtig zien, in weinig dagen; inzonderheit de harde schille des Zaads een weinig afgevijlt, ende niet alleen onder en boven, maar ook in de lenkte, daar over dikwijls een openinge gemaakt zijnde. Wilt gy dat niet alleene deze, maar ook andere jonge Boomen, Heesteren, ofte Planten voorspoedig, van alle wormen, Slakken, Aertvloijen, Myren, Rupzen, ende, diergelijk gespuis bevrijdt, groeijen, ende wel opwassen zullen: zoo neemt een weinig Duivemest, ofte Schaapedrek, ofte van beiden wat, doet het in een Glas, zet het in de Zonne, ende giet daar op Regenwater, zoo zal al de kracht van dien in het water trekken; het welke afgegooten, daar by een weinig van gezeide Salpeter water gedaan, ende, met droog weder, zomtijds daar over gegooten zijn moet, zoo zullen zy niet alleen, voor gezeide Beesten bewaart worden, maar ook zoo een kracht, en voetzaamheit aan de zelfde geeven, dat men zich daar over te zijn verwondert, met genoegzaame redenen betoonen mag.

Maniere om allerleije harde vremde zaden haastig en voorspoedig te doen voortkomen

Tegen de Slakken, Eertvloijen &c.

Om de selfde, en alle andere, krachtig en sterk te doen wassen

Deze zienswaerdige Boom-Planten alzoo voortgekreegen, gehanteert, ende gecultiveert, hebbe een Winter alle vier eens, maar de *Guanabanus Aurantiæ folio*, ofte *Vlesscheboom* met bladeren van *Oranje*, ook *Guanabanus folio Pentaphylli dentato*, ofte *Vlesscheboom* met getande bladeren van *Vijfvingeren Kruid*, drie jaaren lank bewaart, ende altijdt groen verblijvende, over gehouden; doch vermits haare teedere Natuire, in deze koude Gewesten, de geduirige waterige lucht van

Guanabanus Aurantiæ folio, & folio Pentaphylli dentato.

het jaar onzes Heeren, ***Duizent zes Hondert en vijftig***, niet langer verdraagen mogende, tot mijn groot leedtweezen, wederom vergaan.

HET LXII. CAPITTEL.

WELRUIKENDE EEKKEL BOOM.

Glans Vnguentaria. Balanus Mirepsica. Ben Arabum.

Deeze vreemde en zeer raare Boom, wiens Vrucht driehoekig rondt, ende de gedaante eenes EEKKELS vertoont, daar uit de geperste Olie, by zoo veel duizenden om zijne lieflijke geur en groote kracht, zoo aangenaam ende gebruikelijk is, wordt met deze Naame in 't Nederlantsch niet onbillijk genoemt. Op Latijn GLANS UNGUENTARIA, NUX UNGUENTARIA. GLANS MYREPSICA, MYROBALANUS van *Plinius*, BEN van d' *Arabiers* Ende βαλανος μυρεψικὴς ofte BALANUS MYREPSICA van d' oude *Grieken.*

Zy bemint een zandige luchtige goede Grond, met een weinig een jaarige Hoenderdrek ende het Mol der vergangene Boomen doormengt, een zeer warme, opene, vrije, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle *Ooste- en Noorde-winden* bevrijt, zeer weinig waters, het welke alleen moet zijn (gelijk in voorgaande Capittel van de *Vlesschboom* geschreeven is) daar Duivemest en Schaapedrek in geweikt, ende een weinig Salpeterwater mede gemengt geworden is; hoewel men ook half zoete Melk en Regenwater te zaamen neemen kan.

Zy valt geweldig teeder en weeklijk van Natuire, moet daarom in de Zomer voor alle koele en vochtige lucht, zoo wel by Dage als des Nachts, met een glas, voorzichtig gedekt ende gewacht zijn, ten halven van *September*, droog weezende, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, gebracht worden, daar, van half *October*, eerst om den tweeden Dag, daar na alle Dagen, in *December* en *Januarius* kouder ende zeer fel vriezende, niet alleen een of twee, maar wel drie maalen alle vier en twintig uiren, te weeten: des Morgens om zes ofte zeven, des Middags om een, ende des Avonds om zeven uiren, door een Kachel in geviert wordt.

Moet niet meer dan een ofte twee maalen, ten hoogsten, een weinig, (gedurende de geheele Winter) van booven op de aerde, met genoemde Salpeterige Regenwater begooten worden, vermitsze als dan niet alleen bladerloos, maar ook van zijne steel zelver ontbloot te zijn, ende alzoo weinig te voeden hebbende, gezien wordt, het welke de gedachten niet ontfallen, maar in de zelfde wel bewaart moet werden, op datze niet door een weinig te veel haastig verderve, gelijk my twee maalen geschiedt is: Mag ook niet voor tegen *May* ofte in 't begin van dien Maant met een sachte Regen wederom buiten gebracht, en van der Zonnen glans bescheenen worden.

Deze

Deze ongemeene Boom, kan, in deze Gewesten, niet dan door vris Zaad ofte Vrucht, nieuws uit heete Landen, als *Arabien, Egypten* ende meer andere, gebracht, aangeteelt ofte vermeerdert werden, 't zelve in een glas, tot dat het kympt (als in het voorgaande Capittel te leezen is) geweikt geworden zijnde. Op welke maniere my, in het jaar Duizent zes Hondert zes en zestig, vijf Planten zijn opgekoomen, ende op gezeide wijze gecultiveert, ende in goede acht genoomen zijnde, alle des Winters zijn over gebleeven, doch schooten de eerste Zoomer niet meer dan een ende een halve houtduim hooge, met zeer kleine blaaderkens, die in 't begin van *September* afvielen, verblijvende die steelkens goed tot in 't laetste van *November*, doch voort daar naa verdorrende, vielen alle weg, waar over ik moeilijk wierde, door dien de zelfde volkomelijk meende geheel verlooren te hebben, doch daar by koomende, bevond de wortelkens klein ende dikachtig, goed ende wel gestelt te zijn, vermits ik eene der zelver uit de aerde, zonder te deegen eerst te bezien, om weg te werpen, onverdachtig genoomen had, vermeenende alle de rest alzoo te doen, maar die zoo wel gestelt vindende, liet de anderen gerustig in goede vreede staan, zette ook de uitgenoomene wederom in, alzoo zy noch ongeschendt verbleeven waar, welke des volgenden voorjaars, met de andere, in het laetste van *May*, uit schoot, ende alle ongeveer drie duimen hooge groeiden, doch vergink de selfde, met noch een de volgende Winter, en zy verlooren alle wederom, als vooren, eerst haare bladeren ende daar na de steelen: De derde Zomer schoot de eenen elf houtduimen hoog, maar de andere twee niet meer als acht, ende verlieten dien Winter wederom alle haare bladeren en steelen; ook vergink een geheel, doch twee goed blijvende schooten op tot de hoogte van twee ende een halve houtvoet, die ik verhoope dat toekoomende Zomer, vermits de steelen houtachtig en sterk beginnen te worden, niet wederom vergaan, maar vast blijven ende noch aanzienlijker, met blaaderen van gedaante het *Heliotropium* ofte *Zonnewend* niet ongelijk verçiert zijnde, gezien zullen worden.

HET LXIII. CAPITTEL.
BERKENBOOM.

Zynde in deze ende meer andere Landen wel bekent, wordt in 't Nederlantsch alzoo ende met geen andere naame genoemt. Op Latijn BETULA ofte BETULLA. In 't Hoogduitsch BIRKENBAUM. Ende op 't François BOULEAU, BES, BOVILLET ende BOVILLEAU. *Betula.*

Hier van zijn my in haare aart en Natuire kenbaar geworden twee bezondere soorten, te weeten: BETULA VULGARIS MAJOR, *Gemeine Ber-*

Betula pumila. *Berkenboom*, ende BETULA PUMILA, ofte leege *Berkenboom* : Beide van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen, uit een eigen aangebooren aart, een zandige, drooge, gemeine en slechte grond, groeijen niet te min in een goede wel gemeste en machtig vochtige aerde, een opene, vrije en wel ter Zonne staande zoo geerne, als een donkere schaduachtige plaatze, weinig ende ook tamelijk veel waters, brengen zeer vroege in 't voorjaar, eer noch eenig bladt daar aan gezien wordt, lange neêrwaarts hangende Vruchten, op de maniere van Kattekens der *Wilgeboomen*, in plaatze van Bloemen voort, waar in een volkomen rijp Zaad in de Herfst gezien wordt, het welke, indien het in tijds niet gewonnen wordt, lichtelijk daar uit valt.

Deze Boomen moogen hier, ofte op andere plaatzen, door geen ander middel, dan alleen uit haar Zaad aangeteelt ofte vermeerdert werden, het welke met een afgaande Maane, van *November*, *Februarius* ofte *Maart*, niet diep in d' Aerde, op een schaduachtige plaatze gezaait, ende in droogte zomtijds een weinig met Regenwater begooten zijn moet; Koomt ook dikwijls door 't neêrgevallen van zelver voort.

Eerbiedigheit, ende ontsachlijkheit dezes Booms, in oude en deze tijden. Zy zijn noch heden 's daags, gelijk in voorleedene Eeuwen geweest, van veelen zeer gevreest, ende in groote eerbiedinge gehouden, vermits daar van niet alleen Bondelkens, die men voor de Overigheit ofte Magistraet voormaals heene droeg, maar ook om gerechtigheit daar mede te oeffenen, ende de Quaetdoenderen te straffen, gemaakt zijn, ende noch worden; inzonderheit van alle Ouderen ende Schoolmeesteren, om haare Kinderen ende Leerlingen, met deze Berken rijzen ofte roeden, te dreigen, ende in ontzag te houden.

Men gebruikte ook by der Voorouderen tijden, eer het gebruik des Papiers ofte Parkements gevonden was, de binnenste bast dezer Boomen, om in te schrijven, gelijk men ook deede in den bast en het hout des *Lindebooms*, (als van de zelfde gezegt is) waar van men by veele lofwaerdige Auteuren wijder leezen mag. Worden ook heeden 's daags van de buitenste schorze Toortzen, om des Nachts te lichten, gemaakt, die noch by veele, inzonderheit Landtlieden, gebruiklijk zijn: want zy rollen de zelfde in malkanderen, drenkenze niet alleen in eenige vette materie, maar vollen dezelfde ook met Pik, Hars, ende meer ander zaaken, waar door zy zoo helder koomen te branden, datze met recht voor Grooten gedraagen ofte gestelt mogen worden.

HET LXIV. CAPITTEL.
AZEDARACH van AVICENNA.

EEn zienswaerdige Boom, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook in 't Nederlantsch *Witte Lotusboom* gezegt. Ende op Latijn AZEDARACH AVICENNÆ, LOTUS ALBA, PSEUDOSYCOMORUS ofte ZIZYPHA CANDIDA MONSPELIENSIUM genoemt. *Lotus alba. Pseudosycomorus.*

Zy lieft, uit een eigen aangeboorne aart, een goede welriekende zandige aerde, met een weinig twee jaarige oude Paerdemest ende het Mol der verrotte bladeren van Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit, geeft alle Zomers een peersachtige, en niet onaangenaam riekende Bloem, sterswijze veel by malkanderen, ende gemeinlijk neêrwaarts hangende, maar noit eenige rijpe Vrucht of volkoomen Zaad. Is teeder van Natuire, tegen de Winter alle jaaren zijne blaaderen vallen laatende, ende de koude lucht dezer Landen als dan niet verdraagen konnende: Moet daarom, met een afgaande Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bak, (naze groot is) geplant weezende, in 't begin van *October*, ofte ook wel eerder, na het Saisoen goed is, op een bequaame luchtige plaatze, binnen 's huis, worden gebragt, daar niet dan met vorstig Weeder in geviert werdt, ook geduirende deze tijd, met slechts een weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit, twee ofte drie maalen ten hoogsten, van booven begooten zijnde, onderhouden, ende niet voor in 't begin ofte ten halven van *April*, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten gebracht, voor haarige of schraale Winden, Sneeuwige vochtigheit en koude Nachten, zoo wel als in de *Herfst*, gewacht ende gedekt worden.

Mag in deze Gewesten vermeerdert ende aangeteelt zijn, door twee bezondere manieren.

Eerstelijk, door Zaad, het welke uit warme Landen gezonden, met een volle Maane van de *Maart*, *April* ofte *May*, in een Pot, op een heete plaatze gestelt, niet booven een stroobreed diep gezaait werdt.

Ten tweeden, door zijne by de Wortel ofte boven de aerde uitgeloopene jonge Looten (het welke zomtijds geschiedt) die men ten halven, ruim een lidt van een vinger lank, met een Mes voorzichtig insnijdt, gelijk men de *Angelieren* doet, ende een weinig aangeaerdt zijnde, met der tijd wortelen verkrijgen, welke twee jaarig geworden, van d' oude gesneeden, in Potten bezonderlijk, met een volle ofte afgaande Maane van *April*, geplant, ende een dag of acht voor de sterke Zonne gewagt zijn moeten.

HET LXV. CAPITTEL.

MOSCHAATE BOOM.

OP Nederlantſch alzoo genoemt, zijnde, om te zien, een raar en ongewoon Gewas in alle de voornaamſte *Geweſten* van *Europa*, noch raarder van het koud doch wel gelegen *Nederlant;* waar van ik nochtans drie jonge Boomkens, niet wel de dikte eens kleinen vingers, noch de hoogte van vier voeten konnende houden, voor dezen in mijn Tuin, twee jaaren ende een half, binnen *Groeningen* in 't leeven behouden, ende, zoo dikwils, neffens veel andere *Kruidbeminneren*, voor oogen gezien heb, die ik op nieuw dit jaar wederom uit *Indiën* verwachtende ben, gelijk my, door een Brief, verleden Zomer, van *Batavia* ontfangen, bekent gemaakt is.

Wordt in 't Latijn gezegt ARBOR MYRISTICA, MOSCHATA ofte ARBOR AROMATICA. Op Hoogduitſch MUSCATENBAUM. Ende in 't François ARBRE DE MUSCADES.

De Bloem des Vruchts wordt op Nederlantſch genoemt *Foelie* ofte *Moſchate Bloem.* In 't Latijn *Macis*. Op Hoogduitſch *Muſcatblumen* Op François *Fuelle de Macis*, *Muguette* ofte *du Macis*. De Inwoonderen van Banda *Bunapalla*. Ende d' Indiaanen, ook die van Decan, *Japatri.*

De Vrucht zelver in 't Nederlantſch *Moſchate Noten.* Op Latijn *Nux Myriſtica*, *Nux Moſchata* ofte *Nux Aromatica*. In 't Hoogduitſch *Muſcat Nuſz.* Ende op François *Noix Muſcades*. Die van het Eiland Banda, alwaar de beſte en vruchtbaarſte Boomen groeijen, hieten deze Vrucht *Palla* ende d' Indiaanen *Japatri*.

Hier van worden in *Ooſtindiën*, op genoemde ende meer andere plaatzen (daarze niet zoo vruchtbaar zijn) gevonden, twee bezondere ſoorten, te weeten:

ARBOR MYRISTICA FOEMINA, *Muſchaateboom Wijfken.* Ende ARBOR MUSCHATA MAS ofte *Muſchaateboom Manneken*; wiens Vruchten niet zoo rond, maar lankwerpig ofte ovaalswijze rond gevonden worden, dien ik tot noch toe in 't leeven ofte groeijende niet gezien heb. Waaromme het my den *Welgezinden Leezer* hier alleen het *Afbeeldzel* van de *Muſchaateboom Wijfken*, naa het leeven geteikent, voor oogen te ſtellen gelieft heeft; zijnde zijne Vruchten van de uitwendige dikſte ſchille ontbloot (welke door 't ſwellen des Vruchts, als dan rijp wordende, openberſten, ende van zelfs, jaarlijks nedervallen) op dat de overſchoone roode Scharlate couleur des *Muſchaaten Bloems*, (die daar naa de *Note* drooge wordende, een Oranje couleur verkrijgt, gelijkze in deze Landen koomt) niet alleen, maar ook de Bloeme zelver van zijne vruchtge-

Arbor myriſtica fœmina

geſcheiden, ende op wat maniere de *Note* daar in legt, gezien zoude worden; vermits zy op dien tijd niet alleen op 't ſchoonſte, maar ook in zijne grootſte perfectie en hoogſte vermoogen ſtaat.

Zy is van Natuire ſteeds groen, doch laat hier te Lande des *Winters* te mets veel bladeren vallen, is teeder van aart, ende, in deze koude Geweſten, quaalijk lange te bewaaren, hebbende het zelfde met groot leedweezen, door eervaarenheit, zelver bevonden, van drie, welgeſtelde *Stammekens*, niet meer als een, konnende twee jaaren ende een half overhouden ofte bewaaren, wat ook voor moeite gedaan, en groote vlijt daar toe aangewent geworden is.

Zy waſt van Natuire, in haar geboort plaatze, hoog van ſtam, weezende graauwachtig van couleur, lang leevende van aart, wel drie maalen in een jaar bloeijende, zoo datze ſteeds met rijpe, onrijpe ende nieuwe aankoomende Vruchten gelaaden gezien wordt, die hier en daar uit verſcheidene plaatzen der takken, meeſt een alleen, ook wel twee by malkanderen, doch zelden, voortkomen.

De Bloeme is wit, onze *Peere-* ofte *Kerze-Bloizel*, zoo in couleur, als groote, zeer gelijk, doch niet onaangenaam van reuk, ende na eenige weinige dagen opengeſtaan hebbende, haaſtig needervallen.

De Bladeren worden aan deze Boom overvloedig gezien, aan kleine ſteelkens verſcheiden by malkanderen, ende zelden een alleen hangende, zijnde van een aangenaam groen, blinkende van couleur aan haare boovenſte zijde, in 't midden met een groote recht doorgaande aader, ende verſcheidene andere kleine daar uit voortkoomende tot aan de kanten uitloopende verzien, gemeenlijk vijf vingerenbreed lank, twee breed, ende voor wel rondachtig, doch in een ſpitze punt eindigende, welke, groen gewreeven zijnde, een aangenaame reuk van haar geeven, dieze ook, hoewel drooge geworden, niet haaſtig verliezen.

De Vruchten ofte Muſchaten dezes Booms, rijp geworden weezende, werden driemaal des jaars afgeplukt, te weeten in *September*, *Maart*, ende ook in andere Maanden daar toe bequaam zijnde, waar op wel gelet moet weezen: want de ſchoone couleur bedriegt dikwils de Luiden, zoo dat zy afgenoomen worden voor dat zy rijp genoeg zijn, welke als dan in haare natuirelijke grootheit verminderen ende lichtelijk verderven, die men als dan *Rompen* noemt ende daar voor verkoopt.

Zy bemint een goede Aerde, beſtaande uit twee deelen grof Zand, zonder eenige zoutigheit zijnde, drie deelen Mol der verrotte bladeren van Boomen, een deel tweejaarige klein gewreevene oude Paerdemeſt ende een deel eenjaarige Hoenderdrek, wel en genoegzaam door malkanderen gearbeit, een opene, luchtige, warme, vrije, en bequaam ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude en felle Winden bevrijt, niet te veel Waters, altijd in de Zonne laauw gewor-

den zijnde, verdraagt niet de minfte Rijp of eenige ongelegenheit des Luchts: Moet daarom, niet alleen in de *Zomer*, wel gewach, maar ook in *September* by tijds binnen 's huis gebracht, op een warme plaatze, waar in, door de geheele Winter, geviert werdt (gelijk van de *Kaneelboom* gezegt is) geftelt, ende op de zelfde maniere door het geheele jaar in alles geregeert en in acht genoomen zijn.

Einde des Eerften Boeks.

R E-

REGISTER
der
CAPITTELEN
Des Eersten Boeks.

A

ABeelboom.	Cap. 28	Fol. 47
Abricoosboom met geele Vrucht.	cap. 26	fol. 45
met bleek witte vrucht en bleeker bladeren.	cap. eodem	fol. eodem
Acaciaboom uit Egypten.	cap. 18	fol. 32
Groote.	cap. eodem	fol. 33
met drie bladerig Loof.	cap. eodem	fol. eodem
uit America &c.	cap. eodem	fol. eodem
Amandelboom.	cap. 10	fol. 22
Kleine Amandelboom.	cap. eodem	fol. eodem
Appelboom.	cap. 1	fol. 1
zonder Bloizel.	cap. eodem	fol. 2
Arbutusboom.	cap. 58	fol. 87
uit Virginien.	cap. eodem	fol. eodem
Azedarach van Avicenna.	cap. 63	fol. 97

B

Berkenboom.	cap. 63	fol. 95
Leege Berkenboom.	cap. eodem	fol. eodem
Booghout, Groote.	cap. 19	fol. 36
Kleine.	cap. eodem	fol. eodem
Boom des Leevens.	cap. 21	fol. 38
Boomwolle.	cap. 60	fol. 90
Beukenboom.	cap. 40	fol. 63

C

Castanienboom.	cap. 13	fol. 26
Paerde Castanienboom.	cap. eodem	fol. eodem
Cassieboom uit Brazilien.	cap. 53	fol. 79
Cederboom, leege, met vruchten van Cypres.	cap. 24	fol. 42
Citroenboom.	cap. 2	fol. 6
Cornoellieboom met een roode Vrucht.	cap. 12	fol. 25
met een witte Vrucht.	cap. eodem	fol. eodem
Cypresseboom.	cap. 22	fol. 38
Leege Cypresseboom uit Virginien.	cap. eodem	fol. 39

D

Daadelboom.	cap. 27	fol. 45

Kleine Daadelboom.	cap. 27	fol. 45
Denneboom.	cap. 15	fol. 28
Duinbeziën.	cap. 33	fol. 54
E		
Ebenhout met geele Bloemen.	cap. 43	fol. 66
met roode Bloemen uit America.	cap. eod.	fol. eod.
uit Candien &c.	cap. 44	fol. 67
Eekkelboom, welriekende.	cap. 62	fol. 94
Elzenboom, Swarte.	cap. 37	fol. 60
Witte.	cap. eod.	fol. eod.
Swarte met Beijen.	cap. eod.	fol. eod.
Effchenboom, gemeine.	cap. 41	fol. 63
uit Virginien.	cap. eod.	fol. 64
Eikenboom.	cap. 29	fol. 48
G		
Galnoteboom.	cap. 29	fol. 48
Granaatboom.	cap. 3	fol. 11
met dubbelde Bloemen.	cap. eod.	fol. 12
H		
Hondsboom.	cap. 38	fol. 61
I		
Ibenboom.	cap. 17	fol. 32
Ipenboom.	cap. 36	fol. 58
Judasboom met roode Bloemen.	cap. 59	fol. 89
met witte Bloemen.	cap. eod.	fol. eod
Jujuben, Roode.	cap. 55	fol. 81
K		
Kaneelboom.	cap. 56	fol. 83
Wilde Kaneelboom.	cap. eod.	fol. eod.
Kerzeboom.	cap. 11	fol. 23
Voogel Kerzeboom.	cap. eod.	fol. 24
met groene Vruchten.	cap. eod.	fol. 23
met een welriekende Bloeme.	cap. eod.	fol. eod.
L		
Limoenboom.	cap. 2	fol. 6
Lindeboom.	cap. 35	fol. 56
Lotusboom.	cap. 46	fol. 70
Witte Lotusboom.	cap. 63	fol. 00
M		
Maftikboom.	cap. 45	fol. 97
Melocotonsboom.	cap. 25	fol. 43
Mifpelboom.	cap. 5	fol. 14
Moerbeziënboom.	cap. 4	fol. 13

Moer-

Moerbezienboom, met witte Vruchten.	cap. 4	fol. 13
Moſchaateboom.	cap. 65	fol. 98
N		
Nooteboom.	cap. 14	fol. 27
O		
Olmboom.	cap. 36	fol. 58
Oranjeboom.	cap. 2	fol. 6
P		
Papenhout.	cap. 39	fol. 62
Pekboom.	cap. 15	fol. 28
Peereboom.	cap. 8	fol. 18
Perſikboom.	cap. 25	fol. 42
Pijlhout.	cap. 38	fol. 61
Pijnboom.	cap. 25	fol. 28
Piſtacienboom.	cap. 48	fol. 72
Platanus.	cap. 20	fol. 37
Pokhout van Padua, groot.	cap. 42	fol. 64
Pokhout van Padua, met kleinder bladeren.	cap. 42	fol. 65
Populierboom, Witte &c.	cap. 28	fol. 47
Pruimboom.	cap. 16	fol. 30
Pruimboom met groene Vruchten.	cap. 16	fol. 31
Q		
Qualſterboom.	cap. 34	fol. 56
Queeboom.	cap. 9	fol. 21
R		
Ratelaar.	cap. 28	fol. 47
Rhijnbezien.	cap. 32	fol. 53
S		
Saſſafrasboom.	cap. 50	fol. 75
met geſneedene bladeren.	Ibidem	Ibidem
Sint Jans brood.	cap. 57	fol. 86
Sorbenboom.	cap. 34	fol. 55
Berg Sorbenboom.	Ibidem	Ibidem
Spreeuwbeziën.	cap. 34	fol. 55
Styraxboom.	cap. 51	fol. 77
Sumachboom.	cap. 49	fol. 74
T		
Tamarindenboom.	cap. 52	fol. 78
Terpentijnboom.	cap. 47	fol. 71
V		
Viburne.	cap. 54	fol. 81
Vleſſcheboom.	cap. 61	fol. 92
Vlier.	cap. 31	fol. 52

Vlier met gefneedene bladeren.	cap. 31	fol. 52
Vygeboom.	cap. 6	fol. 15
Vygeboom uit Egypten.	cap. 7	fol 17
Vygeboom, wilde.	cap. 6	fol. 15
W		
Wielboom.	cap. 19	fol. 36
Wilgeboom en zijne verfcheidentheit.	cap. 30	fol. 50
Z		
Zevenboom leege.	cap. 23	fol. 40
Zevenboom met Beziën.	cap. 23	fol. 40
Zevenboom, met Beziën, uit Syriën.	cap. 23	fol 40
met blauwe Beziën.	Ibidem	Ibidem

INDEX CAPITUM

LIBRI PRIMI.

A		
Abies	cap. 15	fol. 28
Acacia Ægyptia.	cap 18	fol 72 & feq.
Major.	ibidem	fol. 33 & feq.
Trifolio.	ibidem	ibidem
Americana &c.	cap. eod.	fol. eod.
Acer major.	cap. 19	fol. 36
Minor.	ibidem.	ibidem
Alnus alba.	cap. 37	fol. 60
Nigra	ibidem	ibidem
Nigra baccifera.	cap. 38	fol. 61
Amygdalus.	cap. 10	fol. 22
Amygdalus nana.	ibidem	fol. eod.
Anagyris.	cap. 43	fol. 66
Arbor Cinnamomea.	cap. 56	fol. 83
Arbor Judæ flore rubro.	cap. 59	fol. 89
Flore albo.	ibidem	ibidem
Arbor Lagenaria.	cap. 61	fol. 92
Arbor Myriftica, Mofchata. &c.	cap. 65	fol. 98
Arbor Vita.	cap. 21	fol. 38
Arbor Virofa	cap 17	fol. 32

Arbu-

Arbutus.	cap. 58	fol. 87
Arbutus Virginiana.	ibidem	ibidem
Aria Theophrasti.	cap. 34	fol. 55
Azedarach Avicennæ:	cap. 64	fol. 97
B		
Balanus Myrepsica	cap. 62	fol. 94
Balaustium.	cap. 3	fol. 12
Ben Arabum.	cap. 62	fol. 94
Betula.	cap. 63	fol. 95
Betula pumila.	ibidem	fol. 96
Betulus.	cap. 19	fol. 36
Bombax arbor.	cap. 60	fol. 90
C		
Canella sativa, & sylvestris	cap. 56	fol. 83
Caprificus.	cap. 16	fol. 15
Carobe.	cap. 57	fol. 86
Carpinus.	cap. 19	fol. 36
Cassia fistula Brasiliana.	cap. 53	fol. 79
Castanea.	cap. 13	fol. 26
Castanea equina.	cap. eodem	fol. eodem
Cedrus humilis sabini fera fructu Cupressi.	cap. 24	fol. 42
Cerasus.	cap. 11	fol. 23
Cerasus fructu viridi.	cap. eodem	fol. eodem
Chamæriphes.	cap. 27	fol. 45
Cornus Mas.	cap. 12	fol. 25
Fœmina.	cap. eodem	fol. eodem.
Cupressus arbor.	cap. 22	fol. 38
Cupressus humilis Virginiana baccifera.	cap. eodem	fol. 39
E		
Ebenus flore luteo.	cap. 43	fol. 66
Ebenus flore rubro Americana.	cap. eodem	fol. eodem
Ebenus Cretica.	cap. 44	fol. 67
Euonimus latifolius.	cap. 39	fol. 62
Euonimus serrato folio.	cap. eodem	fol. eodem
F		
Fagus.	cap. 40	fol. 63
Ficus.	cap. 6	fol. 15
Ficus Sylvestris.	cap. eodem	fol. eodem
Ficus Ægyptiaca.	cap. 7	fol. 17
Frangula.	cap. 38	fol. 61 & 60

O

Fraxi-

Fraxinus.	cap. 41	fol. 63 & seq.
Fraxinus Virginiana.	cap. eodem	fol. 64
G		
Glans Unguentaria.	cap. 61	fol. 94
Gossipium Arbor.	cap. 60	fol. 90
Guanabanus Arbor folio Aurantiæ.	cap. 61	fol. 92
folio Pentaphylli.	cap. eodem	fol. eodem
folio Pentaphylli dentato.	cap. eodem	fol. eodem
folio Ficulneo.	cap. eodem	fol. eodem
Guajacum Patavinum majus.	cap. 42	fol. 64
Guajacum Patavinum folio minore.	cap. eodem	fol. 65
Guajacana minor.	cap. eodem	fol. eodem
I		
Jujubæ officinarum.	cap. 55	fol. 81
L		
Laburnum.	cap. 43	fol. 66
Laburnum spinosum Americanum.	cap. eodem	fol. 67
Lentiscus.	cap. 45	fol. 69
Lotus Arbor.	cap. 46	fol. 70
Lotus Capillata.	cap. eodem	fol. eodem
M		
Malus.	cap. 1	fol. 1
Malus Armeniaca fructu luteo rubescente.	cap. 26	fol. 45
fructu albescente.	cap. eodem	fol. eodem
Malus Aurantia.	cap. 2	fol. 6
Citria.	cap. eodem	fol. eodem
Cydonia.	cap. 9	fol. 21
Persica.	cap. 25	fol. 42
Pumila flore carens.	cap. 1	fol. 2
Punica.	cap. 3	fol. 11
Mespilus.	cap. 5	fol. 14
Morus nigra.	cap. 4	fol. 13
Morus alba.	cap. eodem	fol. eodem
N		
Nux Juglans.	cap. 14	fol. 27
Nux Myristica.	cap. 65	fol. 98
P		
Palma.	cap. 27	fol. 45
Panis Sancti Johannis.	cap. 57	fol. 86
Philyra.	cap. 35	fol. 56

Picea.	cap. 15	fol. 28
Pinus.	cap. eodem	fol. eodem
Pistacia.	cap. 48	fol. 72
Platanus.	cap. 20	fol. 37
Populus alba.	cap. 28	fol. 47
Nigra.	cap eod.	fol. eod. & seq
Lybica.	cap. eodem	fol. eodem
Tremula	cap. eodem	fol. eodem
Prunus.	cap. 16	fol. 30
Prunus fructu viridi.	cap. eodem	fol. 31
Pseudosycomorus.	cap. 64	fol. 97
Pyrus.	cap. 8	fol. 18
Q		
Quercus.	cap. 29	fol 48
Quercus Gallifera.	cap. eodem	fol. eodem
R		
Rhamnus.	cap. 33	fol. 53
Rhamnus solutivus.	cap. 32	fol. eodem
Rhus Virginiana.	cap. 49	fol. 74
Coriariorum.	cap. eodem	fol. eodem
Myrtifolia.	cap. eodem	fol. eodem
S		
Sabina humilis.	cap. 23	fol. 40
Baccifera.	cap. eodem	fol. eodem
Baccifera Syriaca.	cap. eodem	fol. eodem
Bacca cœrulea.	cap. eodem	fol. eodem
Salix.	cap. 30	fol. 50
Salix caprea rotundifolio &c.	cap. eodem	fol. eodem
Sambucus.	cap. 31	fol. 52
Sambucus foliis laciniatis.	cap. eodem	fol. eodem
Sassafras arbor folio ficulneo.	cap. 50	fol. 75
Sassafras folio dentato.	cap. eodem	fol. eodem
Sorbus Domestica.	cap. 34	fol. 55
Sorbus Alpina.	cap. eodem	fol. eodem
Aucuparia.	cap. eodem	fol. eodem
Spina alba.	cap. 33	fol. 54
Sumach arbor.	cap. 49	fol. 74
Styrax arbor.	cap. 51	fol. 77
Sycomorus.	cap. 7	fol. 17
T		
Tamarindus arbor.	cap. 52	fol. 78
Taxus.	cap. 17	fol. 32

Terebinthus. cap. 47 fol. 71
Terebinthus Indica. cap. 48 fol. 72 & seq.
Tilia mas. cap. 35 fol. 56
Tilia fœmina. cap. eodem. fol. 57

V

Viburnum. cap. 54 fol. 81
Ulmus. cap. 36 fol. 58

Z

Zizyphus rutila. cap 55 fol. 81

WAARE

WAARE OEFFENINGE DER PLANTEN,

Beschreeven door

ABRAHAM MUNTING,
der Med: Doctor, ende PROFESSOR BOTANICES in d' Academie van Stad Groningen en Ommelanden.

TWEEDE BOEK,

Waar in van alle LEEGE BOOMEN, HEESTEREN *ofte* STRUVELLEN *gehandelt wordt.*

HET I. CAPITTEL.
MYRTUS BOOM.

OM zijn vermaakelijke schoonheit, bevallige of aangenaame reuk, een weinig gewreeven zijnde, ende de altijd blinkende groenigheit, van een jegelijk zeer gelieft; wordt op Nederlantsch alzoo, ofte ook van veele *Nagelboom*, om dat zijne vruchten de oprechte *Naagelen* zeer gelijk zijn, genoemt. In 't Latijn MYRTUS. Op Hoogduitsch MYRTUSBAUM. Ende in 't François MEURTE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden ver-

ſcheidene aardige veranderlijke ſoorten ; te weeten. MYRTUS LATIFOLIA ROMANA, *Roomſche Myrtus* met breede bladeren : BOETICA LATIFOLIA FRUTICESCENS, *Breedbladige Heeſterige Myrtus* uit *Bætia*, een Provincie in *Portugaal* leggende : LATIFOLIA FLORE PLENO, *Breedbladige Myrtus* met een dubbelde Bloem. TARENTINA MAJOR, *Groote Tarentynſche Myrtus*, TARENTINA MEDIA, *Middelbaare Tarentynſche Myrtus*. TARENTINA MINOR, *Kleine Tarentynſche Myrtus*. TARENTINA TENUIFOLIA MINIMA, *Alderkleinſte ſmalbladige Tarentynſche Myrtus*. LAURIFOLIA, *Myrtus* met groote bladeren als kleene *Laurier*. BUXIFOLIA, *Myrtus* met bladeren van *Boſchboom*. MYRTUS FRUCTU ALBO TENUIFOLIA, *Myrtus* met kleine ſmalle bladeren, ende een witte Vrucht, die van veele MYRTUS ROSMARINI FOLIO, ofte *Myrtus* met bladeren van *Roſmarijn*, doch 't onrecht, genoemt werdt, welke by my 1652 aldereerſt uit Zaadt is voortgekomen. MYRTUS FRUCTU ALBO PERFORATA, *Myrtus* met een witte Vrucht, en veele gaatjes in zijne ſchoone bladeren doorboort, gelijk als in het *Sint Jans Kruid* ofte *Hypericum* te zien is. MYRTUS CITRONATA ofte *Citroen Myrtus*, om dat zijne gewreevene bladeren een lieflijke *Citroenen* geur van haar geeven, zijnde met roode ſteelen verçiert. Ende meer andere, hier te verhaalen onnoodig : alle van een ende de zelfde Culture bevonden.

Myrti ſpecies variæ.

Zy beminnen een gemeine zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt, ende het Mol der vergangene Boomen, ofte in plaatze van dien Veengrondt, ofte ook wel van verrotte bladeren der Boomen gewonnen, doormengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, doch hoe ouder, hoe meerder ; geeven gemeinlijk alle jaaren Bloem, maar noit, in deze Geweſten, volkomen rijp Zaad : zijn teeder van aart, verdraagen ongeerne veele koude Herfſtregenen, Sneeuwige vochtigheit, Rijp ofte ſterke Vorſt. Moeten daarom, met een afgaande Maan van *April* ofte *May*, in Potten of houte Bakken (na ze groot zijn) geplant, in 't laetſte van *September*, ofte begin van *October* (na het Saiſoen goed is) binnens 's huis gebrocht, ende op een luchtige plaatze geſtelt worden, waarin, met vorſtig weder, niet al te veele, maar door een yſere Oven maatig geviert moet zijn, vermits zy de langduirigheit des viers geenzins, noch ook in deze tijden veele waters, 't zy kout ofte een weinig lauw gemaakt zijnde, inzonderheit de jonge Boomen, verdraagen mogen, moeten evenwel voor een doordringende Vorſt gewacht, ende niet voor in 't begin ofte midden van *April*, (na des tijds gelegentheit) met een aangenaame zoete lucht en regenig weder, wederom buiten gezet worden, voor koude Nachten bewaart, ende des noods zijnde gedekt.

Heeft Iemand de gelegentheit om deze Boomen te bewaaren in een plaat-

Myrtus perforata Fructu albo
Myrtus Citronata.
Myrtu: Flore pleno.

plaatze, daar des winters niet geviert werdt, zonder nochtans bevrozen te worden, die doet mijnes oordeels alderbest; doch moeten luchtig, ende niet dompig gestelt zijn: ook alle jonge en middelmaatige Boomen, inzonderheit de *Myrtus tenuifolia fructu albo*, en *Myrtus fructu albo perforata*, *smalbladerde Myrtus* met witte Vrucht, en doorgesteekene donker groene blinkende bladerkens, nauwkeurig voor vette grondt (als men haar verplant) en veele waters gewagt worden, doch moeten de groote en oude niet alleen meerder vettigheits, maar ook meerder vochtigheits genieten, zouden anders lichtelijk verflauwen ende haare oude bladeren vallen laaten.

Zy worden alle verplant met een volle Maane van de *May*, zijnde daar toe de gevoeglijkste ende bequaamste tijd des geheelen jaars, als zy reeds een lidt van een vinger lank, een weinig min ofte meerder geschooten hebben; het welke indien het eerder van Iemand koomt gedaan te worden, zal genoegzaam bevinden, dat van vijftig ofte meerder, quaalijk eene beklijven, ende in't leeven verblijven zal, ofte het moste met de geheele klomp aerde, aan dewelke de wortelen vast blijven, geschieden: het welke niet alleen aanmerkens waerdig, maar ook tegen de Natuire van alle boomachtige Gewassen strijdende bevonden wordt.

Tijd der plantinge en wonderlijke Natuire dezer Boomen.

Zy mogen in deze landen aangeteelt, ende op vier bezondere manieren vermenigvuldigt worden, te weeten:

Eerstelijk, door Zaad, uit Hispanien, Italien ofte andere warme Plaatzen gezonden, het welke in een magere, zandige en luchtige aerde, in een Pot, met een volle ofte afgaande Maane van *April*, maar een stroo diep, holletjes gezaait moet zijn.

Ten tweeden, door haare by de wortel, ofte eeven booven de grond uitgeschootene jonge Looten, die men tegens de volle Maane van *April*, ten halven, op de maniere der Angelieren, met een Pennemes voorzichtig insnijdt, ende met Aerde overdekt, zoo vatten zy de zelfde Zomer wortelen, ende worden als dan, op gezeide tijd, van d' Ouden genoomen, ende in Potten (als gezegt) verplant: schieten ook wel van zelver, zonder gesneeden te zijn, als zy daar aan drie, vier, ofte vijf jaaren gestaan hebben.

Ten derden, door een, ofte twee jaarige takskens, met een volle Maane, ofte een dag te vooren afgesneeden, ende terstondt in een Pot, met een slechte gemeine zandige Aerde, zonder eenige vettigheit gevult, een kleine vinger lank diep, in de Maant van *May* ofte *Junius*, ingesteeken: waar toe eenjaarige Scheutekens, onder een weinig tweejaarig hout behoudende (waar aan zy eerder wortelen maaken) voor de beste en bequaamste geoordeelt zijn. Deze Pot terstondt met Regenwater begooten weezende, moet op een donkere plaatze, daar hy van de Zonne niet bescheenen kan worden, ten minsten

ſten zes volle weeken geduirende, gezet; tijdelijks vochtig gehouden, daar na twee ofte drie weeken lange wat luchtiger geſtelt, ende eindelijken der Zonneſtraalen geheel onderdanig wederom gemaakt worden.

Ten vierden, door geheele takken, met het punt van een Mes geboort, ende in een Pot ingelegt, (als van d' Oranje, en andere Boomen gezegt is.) die men het volgende Voorjaar affnijdt, ende in zijne Pot noch een jaar of twee laatende, weg neemt, ende, zonder eenige ongelegentheit, terſtont in de Zonne nederſtelt.

Alle deze ſoorten konnen, door naerſtige oeffeninge, van onderen tijdlijks opgeſnoeit zijnde, tot hooge en çierelijke Boomtjes aangequeekt ende gebracht werden, uitgenoomen de *Myrtus latifolia Bætica* ofte

Myrtus latifolia Bætica. **Breedbladig Myrtus** uit *Andaluſie*, dat qualijk twee voeten hooge in deze Geweſten waſſende, zich in veel kleine kromme takskens booven andere zeer dicht met bladeren geçiert, verdeelt, dieze gemeinlijk alle Winters, binnen ſtaande, voor het meeſte gedeelte vallen laat, ja van zijn takskens zelver, veele ſtervende, verlieſt, welke tot op het leeven afgeſneeden ende alzoo gezuivert zijnde, in de Maant van *May*, by ende eeven booven de wortel wederom jaarlijks uitſpruitende gezien wordt, waar doorze zeer qualijk te vermenigvuldigen is.

Daar en booven zal den goedgunſtigen Leezer alhier gedenken, dat veel jaarige *Myrtusboomen*, door haare met der tijd verſtorvene takken, ende nu en dan afgevallene bladeren, hol ende doorluchtig geworden zijnde, wel geheelijk gekopt, ofte ten halven de onderſte dikſte takken met een volle Maane van *April*, afgenoomen moogen worden, welke effen, glad ende ſlecht, met een Mes geſneeden, ende met weinig Was ofte Pleiſter, om van de Zonne zoo licht niet uitgedroogt te konnen worden, bedekt weezende, daadelijk uitloopen, ende op een nieuw wederom jeugdig gemaakt werden. Het welke zonder eenige ongeleegentheit alle zes of zeven jaaren, zoo de geleegentheit zulks quam te vereiſchen, geſchieden mag.

Deze ſchoone Boomen verſterven niet haaſtig, maar verblijven, uit een eigen aangebooren Natuirlijke aart, veel jaaren in 't leeven, gelijk niet alleen de dagelijkſche eervaarentheit zulks genoegzaam leert; Maar ook uit d' oude Hiſtorien zeekerlijk bekent is.

Welke getuigen, dat eertijds, binnen de Stad van **Roomen**, by het *Quirinaal*, twee *Myrteboomen*, waar van de een *Patricia*, ende de andere *Plebeja* genaamt werde, lange jaaren bloeijende geſtaan hebben, van de welke de *Plebeja*, ofte die het *Gemeine volk* toegeëigent was, van ouderdom tijdlijk verminderende, bleef de *Patricia*, de *Edeldom* en *Grooten des Roomſchen volks* toegeſchreeven, zoo lange in een goede vigoreuze ſtaat, als de *Romeinſche Raad* van een aanzienlijke ontzachlijkheit gezien worde; Maar eindelijk daar naa meede in zijne krachten verſwakkende, vermin-

minderde ook der Vaderen autoriteit, ende vergink te zaamen met der Romeinen dus verre hooggeachte Majesteit.

Zy is (gelijkmen by veel Geleerden leezen mag) om haar vermaaklijk groen, en aangenaame geur, teeder en lieflijk zijnde, het Vrouwelijk geslacht eerder, dan der Mannen waerdige achtbaarheit toe te koomen, geoordeelt; waar doorze ook van d' Oude Heidenen de Godinne *Venus* toegeëigent ende op geöffert geworden is. Niet tegenstaande is naderhant by de zelfde in zoo een hooge aanzien geklommen, dat der *Romeinen* Veltoversten een slag gewonnen, ofte een Stad, zonder eenige bloedvergietinge, ingenoomen hebbende, met een gevlochtene *Myrtekroone*, zeegepraalende, het hooft omringt ende verçiert hebben: Gelijk daar van by Plinium *Posthumius Tubertus* Borgemeester van *Romen* een leevendig voorbeeld is; Vermits hy de eerste geweest te zijn, geleezen wordt, die op gezeide maniere, over de *Sabineren* triumpheerende met een *Myrtekrans* bekroont, der Stad *Romen* ingetreden is. *Aanzienlijke achtbaarheit dezes Booms in voorleeden tijden.*

Daar en booven isze niet alleen een teeken van *Overwinninge*, maar ook van *Vrijheit* geweest; Want in een algemeine blijdschap, over het wechneemen eenes Tyrans gehouden, worde het swaerd des geens die hem van 't leeven berooft hadde, met een *Myrte Kroone*, aanzienlijk bekranst.

Noch is het verhaalens waerdig, 't geene van Pollux ende Æschines aangeteekent geworden is, te weeten:

Dat de Magistraat en Rechteren van *Athenen*, na gewoonelijke maniere verkooren, ende de wetten te willen onderhouden beswooren hebbende, om haar by het volk ontzachlijk te maaken, met bloeijende *Myrte Kranzen* gekroont, na het Raadhuis geleit wierden. *Pollux lib. 8*

Waar door naderhand by de Borgeren gebruiklijk geworden is, dat, indien iemant iets te verzoeken hadde, zich met *Myrtetakken* op het bevalligst verçierde, alzoo met meerder aanzien voor den Raadt verscheen, ende zijn begeeren voorstelde.

HET II. CAPITTEL.

G A G E L.

WOrdt met deze, ende geen andere Naame (mijns weetens) in 't Nederlantsch genoemt. Op Latijn MYRTUS BELGICA, HOLLANDICA, BRABANTICA, RHUS SYLVESTRIS DODONÆI ofte PSEUDO-MYRTUS. Ende in 't François PIMENTE ofte PIMENT ROYAL. *Myrtus Belgica.*

Zy lieft, uit een eigene aangeboorne eigenschap, een gemeine slech-

te, ongemeſte, vochtige liever, als een goede bequaame en wel gemeſte grond; in de welke, by aldienze met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, komt gezet te worden, dikwils, inzonderheit eerſt verplant zijnde, met water begooten moet zijn, vermitsze veel vochtigheits verdraagen mag, brengt ook voort in de zelfde zelden eenige Bloemen, veel minder Vrucht, maar wel ende overvloedig in voorgezeide ſlechte en maagere vochtige aerde; bemint ook een opene, vrije, luchtige en geenzins een donkere plaatze, daarze van der Zonnen glans niet beſcheenen mag worden. Is hart van Natuire, noit eenige bladeren, dan door ouderdom alleen verliezende, verdraagt geerne Sneeuw Haagel, ſterke Vorſt ende andere ongeleegentheit des tijds.

Wordt vermeerdert ende aangeteelt op twee bezondere manieren, te weeten:

Eerſtelijk, door Zaad, het welke met een waſſende Maane van de *Maart* ofte *April*, op een vochtige plaatze, in d' Aerde, niet diep, gelegt moet zijn.

Ten tweeden, door zijne by de wortel uitgeſchootene, ende dikwils van zelver ofte ten halven met een Mes ingeſneedene, met aerde overgedekte, ende alzoo wortel vattende Jongen, die men op gezeide tijd en Maane van d' Ouden afſnijdt ende verplant.

HET III. CAPITTEL.

NAGELBOOM.

Caryophyllus Arbor.

ALzoo in 't Nederlantſch genoemt. Wordt op Latijn gezegt CARYOPHYLLUS ARBOR. In 't Hoogduitſch NAGELBAUM. Ende op François ARBRE DE GYROFFLES. Zijnde ſchoon van gedaante, altijd groen, ende, niet alleen zijne bladeren, maar ook de teedere takken, een weinig gedroogt, welriekende.

De Vrucht zelver noemen d' Indiaanen *Calafur*. Van d' Inwoonderen der *Molucze Eilanden Chanque*. Van de Nederlanders *Nagelen* ofte *Geroffel Nagelen*. Van de Latijnen *Cariophylli*. Van de Hoogduitſchen *Naaglein*. Ende van de Françoizen *Gyrofflos* ofte *Clouſe de Gyroffle*.

Hier van zijn my, Duizent zes hondert twee en zeſtig, uit *Indiën*, negen jonge Boomkens, van de dikte eens vingers, gezonden, met een afgeſneedene tak, die (vermits hy wel bewaart was) alle zijne bladeren en vruchten behouden had; doch zijn van genoemde Stammekens niet meer dan vier goed gebleeven; welke met d' Aerde aan haar Wortel behoudende, voorzichtig uitgenoomen, ende een iegelijk in Potten, met bezondere grond gevult, verplant geworden zijn, vermitsze in haare gezondene Kas niet verblijven konden.

Hier van vergingen, en wierden, naa verloop van een Maant, twee ge-

Caryophillus Arbor.
Caryophillus Arbor minor Fructu Coronato.

geheel swart, de andere beide in een goede grond, bestaande uit twee deelen grof Zand, twee deelen goede en geen moffige of qualijk riekende Aerde, een deel tweejaarig klein gemaakte Paerdemest, ende een deel eenjaarig kort gewreevene Duivemest genoegzaam doormengt, geplant zijnde, verbleeven niet alleen het overige des Zomers, maar ook de geheele Winter groen, doch d' eene, zonder nieuwe Looten te maaken, onveranderlijk, niet tegenstaande geheel warm gestelt waare; D' ander, ter contrarie, op de zelfde plaatze niet alleen, maar ook, met de Pot, op een houten stoove gezet weezende, daar in by dage geduirig vier gedaan wierde, begon, zoo een gestadige natuirlijke warmte van onderen, ende de kracht der Zonnen, van booven, gevoelende, te schieten, dien ik (vermits de Aerde daar door dikwils drooge wierde) zomtijds met *zoete Melk en Regenwater* te zaamen vermengt, ende ook te mets met een weinig *Salpeterwater*, waar van in het 61 Capittel des *Eersten Boeks*, (van de *Guanabanus* ofte *Vlesschenboom* handelende) geschreeven is, van boven begoot; door het welke zy zoo krachtig gedreeven werde, datze noch dat jaar drie vingeren breed hoog uitliep, waar in veele met my behaagen namen.

Zy valt zoo teeder van aart, in deze ongestaadige en koude Gewesten (dewijlze een groote en geduirige warmte, daar by veel Waters van Natuire begeert) datze in 't begin van *September* voor veel Regens niet alleen gewacht, (dewijlze hier te Lande altijd droogachtig gehouden zijn moet) maar ook voor koele Winden en Dagen, met glas overdekt ofte binnen 's huis zoo lange gezet moet werden. *Natuire dezes Booms.*

Daar na ten halven van *September*, een dag min ofte meer (naa het Saisoen goed is) brengt menze wederom binnen, op een luchtige plaatze, daar zy tot in 't begin, ofte den tienden of twaalfden van *October*, door de Vensteren (welke alle Avonden toe, maar des Morgens met goed Weeder wederom geopent zijn moeten) de Zon by dage genieten mag: Men stookt ook als dan, om den tweeden dag, een viertje in den Oven; daar na alle dagen, ende, noch kouder wordende (op dat geen Vorst daar in doordringen kan) alle dagen twee, ende ook wel drie maalen, te weeten: Des *Morgens* om zes, des *Middags* om een, ende des *Avonds* om zes of zeven uiren wederom.

De Maant van *Februarius* aangekoomen ende de sterkste Vorst gepasseert zijnde, vermindert men ook wederom het vier, gelijk het eerst vermeerdert geworden is, tot den twintigsten van *Maart*, op welken tijd men daar van geheelijk aflaat; doch doet men als dan wederom alle Dagen een weinig vier in voorgenoemde stoove, brengtze ook niet voor in 't laetste van *April* wederom buiten, voor koude Nachten, koele Dagen, en schraale of haarige Winden wel gewacht wordende, inzonderheit voor te veel koud of laauw gemaakte vochtigheit in deze Dagen, ende vooral in Winter tijden, in de

 welke

welke zy droog gehouden wil zijn, niet meer als twee, ofte, ten hoogsten, driemaal, geduirende dezelfde, met een weinig van gezeide *Zoetemelk* en *Regenwater* vermengt, van booven zoetjes begietende. Men ſtelt ook (buiten gebrocht zijnde) de Pot wederom op de Stoove, daar alle dagen, ten minſten tweemaal, vier in doende, tot in't begin ofte ten halven van *Junius*, wachtze ook, ondertuſſchen zorgvuldig, voor alle ongelegentheit des luchts; Daar na, *Auguſtus* ten halven, ofte wat meer gekomen, geeft menze als vooren wederom vier in voorgedachte Stoove, tot dat (in huis gebrocht weezende) alle dage in den oven wederom geſtookt wordt, op datze, alzoo gekoeſtert wordende, over blijven mag, het welke anders ſwaarlijk geſchiedt: doch is my op deze maniere vier jaaren lank gelukt: hoe wel daar na, door een weinig verzuimeniſſe (vermits mijne krankheit) te veele waters gekreegen hebbende, aan haare wortel verrot, ende alzoo, quijnende, met lankzaamheit van tijd, wederom vergaan is.

Gedaante der Bladeren. Deeze ſchoone Boom, bleek van couleur zijnde, dicht van takken, ende de hoogte van een goede *Kerzeboom* houdende, heeft de bladeren veelvoudig by malkanderen, ende zelden een alleen daar aan voortkomende, op lange ſteelkens ruſtende, van een aangenaam donker groen, doch onder bleeker, gemeenlijk drie vingeren breed ofte daar omtrent lang, ende twee breed, doch voor ſpits ofte ſmal toegaande, gelijk de *Myrtus Lauri folio* ofte *Myrtus met Laurierbladeren*, dieze daar in geheel gelijken, kan met goede redenen voor een medeſoorte van dien gehouden worden: Hoewel nochtans, naa de geleegentheit ende veranderinge der plaatzen, ook zomtijds verſcheidenheit in de bladeren dezer Boomen gezien werdt, zoo dat dikwils d'eene lankwerpiger voort koomt als d'ander, ook ſmaller, korter ofte breeder aan zijne Boom gekent wordt. Doch houden de meeſte deze genoemde gedaante, gelijk in voorgeſtelde Figure genoegzaam aangemerkt mag zijn; in het midden met een recht doorloopende ende verſcheidene zichtbaare dwarsaderen, tot aan drie zijden uitloopende, verzien.

Zy groeit overvloedig in d' *Eilanden* van *Molucco*, vijf in 't getal zijnde, en onder de *Linie Æquinoctiaal* leggende, alwaarze veelvuldige Vruchten geeft. Worden niet te min in *Zeilon*, *Java* ende meer andere plaatzen van *Indiën* gevonden, daarze genoegzaam waſſen, maar weinige ofte geenige Vruchten voortbrengen, vermitsze niet alleen groote hette, maar ook veel Regens lieven, die in genoemde *Eilanden* veelvoudig zijn, trekken, des niet tegenſtaande, alle de vochtigheit uit der Aerden naa haar, daarze geplant ſtaan, zoo dat daar omtrent weinig groens gezien wordt, ofte qualijk ook iets groeijen kan.

Zy verkrijgt Bloemen die van de *Myrtus* niet zeer ongelijk, ook op de zelfde maniere van 't begin aan, alsze voortkoomende gezien worden, in ofte op het beginzel haarder Vruchten ruſtende, doch wat grooter, lank-

wer-

werpig, booven breed, een weinig kruis ende in verscheiden hoeken verdeelt, zijnde van binnen, met veele veezelen, verçiert (op de maniere van *Myrtus*) in't begin wit van couleur, welke daar naa groen worden, als dan wel riekende, ende, eindelijk haar gelijk als in de *Nagelen* ofte Vruchten zelver meer en meer verkeerende, vermitsze dan verminderen, maar de Vruchten ter contrarie aangroeijen, ook roodachtig, geel ofte rosachtig van couleur daar na gezien werden, welke na de gelijkenisse *Nagelen* genoemt zijn, vermitsze lankwerpig en booven als met hoofdekens verzien zijn, tusschen de welke zy gemeenlijk het verdorde overblijfzel des Bloems (gelijk ook de Vrucht van *Myrtus*) bewaaren.

Deze Vrucht ofte *Nagel*, uit de boovenste punten der takken veelvoudig by malkanderen voortkoomende, wordt zeer weinig, om de moeilijkheit, met handen geplukt; maar in de Maand van *October*, *November* en *December* (welke, om afgenoomen te werden, haar rechte tijd is) met een koorde ofte tou, om de boovenste takken gewonden, met kracht afgerukt, door het welke deze Boomen dikwils zoo beschaadigt worden, datze het volgende jaar geen Vruchten geeven konnen. Daarnaa droogt men haar, een dag of vier, in de Zon, en werden alzoo in deze en andere Landen verzonden.

Doch werden ook eenige dikwils op haar Boom gelaaten, welke als dan dik en *Moedernagelen* genoemt worden, hoewelze in kracht de andere niet overtreffen.

Deze Boomen (als gezegt) op zommige plaatzen de groote van een *Kerzeboom* niet alleen verkrijgende, maar op eenige plaatzen tot de hoogte van een groote Peereboom, met veele takken verçiert, opschietende, ende in voorgenoemde *Eilanden*, omtrent de Zee, groeijende; worden ook door geen ander middel, dan alleen haare afgevallene rijpe Vruchten, van zelver op slaande, vermeerdert, welke (vermits de menigvuldigheit des Regens in die Gewesten) zoo haastig groeijen, datze Acht of Negen jaaren oud geworden zijnde, volkoomene Vruchten voortbrengen moogen.

Doch wordt heden 's daags in gezeide *Molucze Eilanden* niet een dezer Boomen meer gevonden, vermits de *Geoctrojeerde Oostindische Compagnie* der Vereenigde Nederlantsche Provincien, met believen des Konings der genoemde *Eilanden*, alle de zelfde heeft laaten uitroeijen, ende in d' *Eilanden* van *Amboin* wederom doen planten, in de welk zy nu alleen gevonden werden; geevende daar voor jaarlijks, aan gedachte Koning de somma van vier en twintig duizent guldens, tot een vereeringe, op datze de *Nagelen* in haar macht alleene zouden hebben ende behouden, ook daar op naa haar believen alzoo den prijs stellen: Want de zelfde *Eilanden* haar toe behooren.

Boven deze wordt noch, op eenige weinige plaatzen van *Oostindiën*, een ander *Nagelboom* gevonden, niet zoo groot en hoog wassende, wiens

wiens Vruchten ook veel kleinder, ende met veel punten, doornswijze, rondsom aardig, op de maniere van eenige kleine kroontjes, boven malkanderen zittende, verçiert zijn: waar door de zelfde in 't Nederlantsch *Kleine gekroonde Nagelboom.* Op Latijn *Caryophyllus minor Arbor fructu coronato*: Ende deze Vruchten *Kroonnagelen* genoemt worden. Welke zeer weinig te bekoomen, ook in groote waerden ende wel raar gehouden werden: Waar van ik, Duizent zes hondert acht en vijftig, een kleine Tak met zijne Vruchten ontfangen heb. Die my, van eenige loofwaerdige Luiden, aldaar geweest hebbende, in het *Eiland Leitimor*, het grootste der *Amboinsche Eilanden*, het welke, neffens de geheele Provincie van Amboin, aan voorgenoemde *Nederlandtsche Geoctrode Oostindische Compagnie* eigen is, als ook in het Eilandt Makiam, der Molucze Koningen onderdaan, alleen te groeijen bekent gemaakt ende verzeekert geworden is; Doch, vermits haar ongemeenheit, aldaar zoo zeer gelieft, dat de Vruchten van dien, buiten dat zelfde, in kleine quantiteit vervoert konnen worden, vermits niet meer als een eenigste Boom, van de zelfde op een iegelijk van genoemde Eilanden ofte op eene der zelver alleen, zoude gevonden ende aldaar bekent zijn.

De Bladeren zijn veel kleinder als van d'ander, nochtans van een couleur en gedaante, ook voor spits toegaande, gelijk gezeide *Myrtusboom*, doch op de zelfde wijze aan haare takken niet gestelt, maar twee gemeenlijk recht tegen malkanderen over zittende, hoewel ook zomtijds d' eene een weinig hooger als d' ander hangende, en wel zoo korte steelen hebbende, gezien wordt.

HET IV. CAPITTEL.

LAUWER BOOM.

ZYnde, by een jegelijk, om zijne schoone, en zeer bevallige steeds blijvende groenigheit, aangenaam, ende, om zijne krachtige geur, zeer gelieft, wordt niet alleen op Nederlands alzoo, maar ook van veele LAURIER genoemt. In 't Latijn LAURUS of DAPHNE. Op Hoogduitsch LORBEERBAUM. Ende in 't François LAURIER.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie bezondere soorten, te weeten: LAURUS MAS ofte REGIA, *Lauwer-Boom Manneken* ofte *Koninklijke Laurier*: LAURUS FOEMINA, *Lauwerboom Wijfken*: Ende LAURUS AMERICANA ofte *Americaansche Laurier.* Niet alle van een ende dezelfde culture.

Laurus Mas, & Foemina. De LAURUS MAS en FOEMINA, *Laurier Manneken* en *Wijfken*, beminnen een zeer goede gemeine Aerde, met niet al te veel twee jaarige Paerde- en Koeije-mest, van yder eeven veel, maar met veele Zee- ofte Duin-

Duin-zand wel door malkanderen vermengt, een opene, warme, vrije, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veele waters, geeven wel in deze Landen, in het voorjaar, opene Bloemen, maar noit eenige rijpe Vrucht. Zijn tamelijk hard van aart, doch moeten, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, in Potten of houten Vaaten (na zy groot zijn) geplant zijnde, in *October* binnen 's huis gebracht worden, op een luchtige plaatze, daar weinig in gevuirt wordt; want een weinig Vorst binnen 's huis doet haar gansch geen schaade, zooze op de zelfde plaatze, daarze eerst gezet zijn, staan blijven, ende op een ander niet verplaatst worden, vermits zy dat ongeerne verdraagen moogen.

Doch indien Iemandt deze buiten verblijven laat, zal bevinden, dat zy, door sterke Vorst, lichtelijk tot aan de wortel zullen komen te verderven. Moeten daarom in *November*, voor het vriezen, met houten Plankken ofte met Stroo, dik rondom bekleedt, ende tot booven toe, met Kif ofte droog Turfmol, bedekt worden, waar op men Pannen (om geduirende de Winter niet nat ofte bereegent te konnen zijn) leggen moet. Moogen ook niet wederom voor ten halven van *April*, als de meeste koude en nachtrijpen gedaan zijn, ontdekt, ende van haaren beschutzel ontbloot werden, zoo zal men bevinden, datze alzoo vris en zuiver gebleeven zijn, als ofte het midden in de Zomer waar. Doch indien zy eerder geopent worden, verkrijgen, door de haastig overkoomende nachtrijpen, ende andere ongeleegentheit des Voorjaars, haare bladeren lichtelijk geele kanten, ofte versterven te mets ten halven, waar door alle haare aanzienelijke schoonheit weg genoomen werdt. Ende indien het ook, door eenige verzuimenisse, van gansch niet ofte quaalijk gedekt en verwaart te zijn, quam te gebeuren dat veele van haare takken verdorven ende te niete gingen, zal menze tot op de grond affnijden, zoo schietenze, uit haare wortel, die niet lichtelijk ten eenemaal, door d'ongeleegentheit des Winters vergaat, weederom krachtig uit, ende vernieuwen haare aangenaame groenigheit, zoo dikwils als het gedaan werdt.

Zy worden vermeerdert en aangeteelt, door twee bezondere weegen, te weeten:

Eerstelyk door haare Vrucht, die men *Baakelaar* ende ook wel *Boontjes* noemt, welke in Potten, met een wassende Maane van de *May*, een stroobreed diep gezaait, ende op een warme plaatze, zomtijds met water begietende, gezet moet zijn. *Baakelaar. Boontjes.*

Ten tweeden, door haare uitloopende by de aerde, ende met lankzaamheit van zelver, doch veele bequaamer, voorzichtig met een Pennemes ingesneedene, ende daar door haastiger wortel schietende Jongen, die men, met een wassende Maane van *April*, van d'oude afneemt, ende in Potten verplant, om des te eerder en sterker te moogen groeijen.

De

Laurus Americana.

De *Laurus Americana* ofte *Laurierboom* uit *America*, zijnde van alle de andere hoogst in waerden, ende de teederste van dien; bemint een goede zandige aerde, met een weinig twee jaarige Paerdemest, een jaarige Hoenderdrek, ende het Mol uit veroude Boomen, ofte, in plaatze van dien, gemaakte grond der afgevallene en verrotte bladeren van Boomen, wel doormengt, een opene, vrije, luchtige, wel ter Zonne geleegene en warme plaatze, voor alle koude *Ooste-* ofte *Noorde-winden* beschut ende bevrijt; wil, in tijd van droogte niet dan Regenwater, een weinig in de Zonne, tot dat het laauw geworden is, gestaan hebbende, maatig begooten zijn, dewijlze zodaanige vochtigheit, doch niet al te veel, geerne geniet: Geeft in deze koude Gewesten noit eenige Bloem, veel minder Vrucht of Zaad; verdraagt ongeerne koude Herfst-Regenen, Mist, sterke Winden, Rijp ofte eenige Vorst; wordt daarom, met een volle ofte ook wel een wassende Maane van *April* ofte *May*, in een Pot of houten Vat (na zijne grootheit) geplant zijnde, in 't begin van *October* ofte ook wel eerder (na het Weder zich aanstelt) binnen 's huis, op een luchtige, ende niet al te warmen plaatze, daar niet dan met sterke Vorst, door een yzere Oven, in geviert werdt, gebracht, ende voor alle tocht ofte ziegen des luchts, zorgvuldig gewacht, moet ook geduirende de Winter, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater, twee ofte drie maalen ten hoogsten, van booven, zoetjes begooten, ende niet voor ten halven van *April*, ofte wat laater (naa het Saisoen goed ende bequaam is) met een aangenaame Lucht en zachte Regen, wederom buiten gestelt, der Zonnestraalen onderworpen gemaakt, ende voor koude Nachten of Haagelbuijen voorzichtig gedekt ende gewagt zijn.

Zy verblijft mede, gelijk de andere, met een eeuwigduirende groenigheit verçiert; doch laat, gemeinlijk, in de Winter, de onderste van ouderdom, ofte door een ander gebrek, geel gewordene bladeren, van zelver vallen. Kan ook in deze Landen, door zijne by de wortel ofte booven de Aerde uit geschootene jonge Looten, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijdt, met aerde aanvullende bedekt, ende de tweede of derde Zomer, genoegzaam gewortelt zijnde, met voorgezeide tijd en Maane: van de Ouden afneemt, ende in Potten verplant, alleen aangequeekt ende vermeerdert worden.

In wat voor aanzien en waerden by d' ouden deze eertijds geweest is.

Deze onze gemeine *Laurierboom Manneken*, is ten tijden der Oude *Romeinen*, gelijk ons daar van de *Historien* der voorige Eeuwen genoegzaam betuigen, tot een teeken van een algemeine blijdschap ende overwinninge, zeer gebruikelijk en hoog geacht geweest, waar van ons *Octavius Augustus*, de tweede Kaizer van *Romen*, ende meer andere *Doorluchtige Helden*, een genoegzaam voorbeeld alhier verstrekken zal; Want hy de eerste geweest is, die van deze, over zijne verslagene Vijanden,

den triumpheerende, een gevlochtene Kroone gedraagen heeft, het welke daar naa van alle zijne Successeuren glorieuzelijk gevolgt wierde.

Scipio, gelijk daar van *Plutarchus* en *Appianus* verhaalen, die van *Carthago* t' onder gebracht hebbende, droeg, zeegepraalende, in d' eene hand een Septer, in d' ander een *Laurentak.*

De Soldaten van den Grooten *Pompejus*, Veltoverste der *Romeinen*, zich een gewisse overwinninge tegen *Julium Cæsarem* ingebeeldt hebbende, dieze nochtans niet en verkreegen, bestaaken alle haare Tenten door 't geheele leeger met *Laurier*, welke zy, de nederlaag krijgende, haar Vijanden tot een gedenkwaerdige buit laaten moesten.

Paulus Æmilius, *Perseus*, der Macedonien Konink, overwinnende, keerde naa zijne verkreegene Victorie wederom in zijn Leeger, ende verçierde alle de Krijgsoversten met *Laauretakken.* Tot welken teeken van overwinninge naderhand zelfs de spitzen der Pieken, Boogen der Soldaten, Scheepen van Oorloge, ende d' afgezondene Brieven, meldende van overwinninge, met *Laure bladeren* besteeken, ende bekranst wierden; Gelijk noch heeden 's daags, op veele plaatzen, de hoofden der verstorvene, tot een teeken van overwinninge (vermitsze dit elendig en moeizaalig leeven, waar in noit eenige vernoeginge, ofte des herten gerustigheit, ten zy het zich, om zijne eeuwige Zaaligheit, gewillig met Godt bekommert, ende in zijne believen en alvermogende wijsheit wel te vreeden, ende met hem alleen, hoe het ook naa zijne menscheit gaat, ten hoogsten vernoegt is) gevonden wordt met de zelfde bekroont.

HET V. CAPITTEL.

WILDE LAURIER.

OP Nederlantsch alzoo genoemt, wordt in 't Latijn gezegt LAURUS TINUS, LAURUS INODORA ofte LAURUS SYLVESTRIS. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden vijf veranderlijke soorten, te weeten: *Laurus Tinus, ofte Sylvestris.*

LAURUS TINUS ofte TINNUS VULGARIS FOLIO TRISTI, *Gemeine Wilde Laurier*, zonder reuk, met een droevig of geen blinkend blad. LAURUS TINUS LUSITANCA, *Wilde Laurierboom* uit *Portugaal*, die wel *Sanguinino* van veele mede genoemt werdt, vermits zijne bladeren, met roode door loopende aaderen verçiert te zijn gezien worden. LAURUS TINNUS CRETICA, *Wilde Laurier* van *Candien.* LAURUS TINNUS MAJOR FOLIO GLABRO, *Wilde groote Laurier*, met een blinkend loof. Ende LAURUS TINNUS FOLIO GLABRO, ofte *Kleine Wilde Laurier* met gladde bladeren. Zijnde vast alle van een ende de zelfde Culture. *Sanguinino, Laurus Tinnus Cretica,*

Zy beminnen een gemeine zandige, goede, luchtige Aerde, met een weinig twee jaarige Paerdemeft verzien, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel waters, doch verdraagen ongeerne veel koude Herfstregenen, Stormwinden, Rijp, sterke Vorst ende andere ongeleegentheden des Winters: Moeten daarom in Potten ofte houten Bakken, zooze groot en sterk geworteld zijn, met een wassende Maane van *April*, geplant, in 't begin van *October* ofte een weinig laater, na het Saisoen goed is, binnen 's huis gebracht, ende op een luchtige plaatze, daarze door de Vensteren der Zonnestraalen, zoo lang 't mooglijk zijn zal, maar gansch geen tocht of zieging, koomen te genieten, gestelt werden; Worden ook met maatige vochtigheit in deze wintertijden verzien, ende niet voor ten halven ofte begin van *April*, met een zoete regenige Lucht, wederom buiten gezet, voor koude rijpige Nachten gedekt ende gewacht.

Zy brengen voort, alle jaaren, in de Herfst beginnende, ende de geheele Winter door geduirende, een aangenaame wit getroste Bloeme, waar van de *Portugaalsche* de schoonste gezien wordt, vermits zich daar onder een lieflijke roodigheit, met een aardige bevalligheit aanzienlijk vermengt. Geeven ook dikwils volkoomen rijp Zaad, het welke in *April*, met een volle Maane, in Potten, omtrent een halve vinger breed diep holletjes gezaait wordt, waar door zy zoo wel genoegzaam, als haare by de Wortel uitgeloope jonge Looten, die men met een Pennemes voorzichtig ten halven, op die maniere der Angelieren, in de *Maart*, met een volle Maane, insnijdt, ende Wortel gevat hebbende (het welke gemeinlik de eerste Zomer geschiedt) het volgende Voorjaar, ofte het tweede daar naa, met gezeide tijd en Maane van *April*, in Potten, verplant, van d'oude afgesneeden zijnde, vermeerdert konnen worden.

Wilde Laurierboom van Candien.

De *Laurus Tinus Cretica*, ofte *Wilde Laurierboom* van *Candien*, is teerderder dan de voorige van aart, wil voor sterke Winden en veele koude Herfstregenen, naauwkeuriger gewacht, in 't eerste van October, ofte te mets ook eerder binnen 's Huis gebracht, ende met een weinig laauw gemaakt Regenwater geduirende de Winter, onderhouden ofte begooten zijn.

Zy brengt voort weinige Bloemen, by malkanderen zittende, maar een grooter Zaad als de vier andere, in een dikke Knoppe, in drie deelen gescheiden zijnde, waar in drie Korlen, noit in deze Quartieren haare volkomene rijpheit genietende, gevonden werden.

HET VI. CAPITTEL.

GROOTE LAUWER BOOM MET BLINKENDE BLADEREN.

WOrdt in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn LAURUS MAJOR FOLIO SPLENDENTE, om dat zijne Bladeren niet alleen in grootheit, maar ook in een veele bevalliger, en zeer schoon groen blinkende glans, alle de andere verre te booven gaan; ook LAURO-CERASUS ofte CERASUS FOLIO LAURINO, dat is: *Kersseboom* met bladeren van *Laurier*, dewijle zy in heete Landen een Vrucht, de *Kersen* niet zeer ongelijk, voortbrengende gezien wordt. Ende in 't Hoogduitsch LORBEER KIRSCHEN. *Laurus major folio splendente.* *Cerasus folio laurino.*

Zy bemint een goede gemeine zandige, ende met een twee jaarige oude Paerdemest tamelijk wel verziene grondt, een oopene, warme, vrije, luchtige en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veele Waters; geeft in deze Gewesten zelden, ten zy met zeer warme en goede Zomers, een witte Bloeme, aars wijze opgaande, maar zelden ofte noit eenige Vrucht, hoewel zy nochtans 1669 binnen de Stadt van Mechelen in Brabant, rijpe Vruchten voort gebracht heeft. Zy is niet alleen, om haare schoonheit, vermaaklijk om aan te zien, maar ook hard van Natuire, zoo dat zy zonder eenige ongemak Stormwinden, Sneeuw, Rijp, sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheeden des geheelen Winters, geduldig lijdt ende verdraagt; Wordt ook door haare by de wortel uitgeschootene jonge Looten, (die ofte met der tijd van zelver wortelen vatten, ofte veele eerder, en bequamer met een mes ten halven, gelijk de *Angelieren*, ingesneeden, ende om beter te mogen wortelen, met aerde aangevult ofte bedekt, ook dezelfde verkregen hebbende, met een wassende Maane van *April*, het tweede jaar daar na van d' oude genomen, ende verplant zijn moeten) aangeteelt ende genoegzaam vermenigvuldigt.

HET VII. CAPITTEL.

KLEINE LAUWERBOOM.

ZYnde niet minder, als de voorgaande, om zijne aangenaame steeds blijvende groenigheit, van aanzien vermaaklijk; wordt met deze Naam, ende geen ander op 't Nederlansch genoemt. In 't Latijn LAUREOLA, ofte CHAMÆDAPHNE. Op Hoogduitsch ZEILANT, *Laureola. Chamædaphne.*

ofte

ofte KELLERSHALS met groene Bloemen. Ende in't François LAUREOLE.

Zy bemint een gemeine zandige, ende ook een kleijige, en met oude Koeije- ofte Paerde-meſt wel verziene grondt, een donkere ſchaduachtige zoo wel, als een opene, vrije, en luchtige plaatze, veele Regens, geeft heel vroeg in't voorjaar nederwaars hangende groene Bloemen, en tegen de Herfſt een volkomen rijpe Vrucht. Is zeer hardt van aardt, Sneeuw, Rijp, ſterke Vorſt, ende alle ongelegentheit des ganſchen jaars lijdzaamlijk verdraagende: Wordt op twee bezondere manieren aangeteelt ende vermeerdert gemaakt, te weeten:

Ten eerſten, door haar Zaad, het welke in de *Maart*, ofte zomtijds ook met goed weder in *Februario*, met een waſſende Maane, op een ſchaduwachtige plaatze, niet over twee ſtroobreedt diep gezaait moet zijn.

Ten tweeden, door haare by de Wortel ofte boven d' Aerde uit gewaſſene jonge Looten, die men (als vooren gezeit) met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, ten halven inſnijdt, ende wortel gevat hebbende, het welke lichtelijk geſchiedt, met een waſſende Maane van de *Maart*, afſnijdt ende verplant.

Wonderlijke eigenſchap dezer Plante. Dit zienswaerdig Boomgewas, wordt uit een eigene aangeboorne aardt, van deze Natuire te zijn bevonden, gelijk ik menigmaal met opmerkinge gezien heb: dat als het in Winter tijden des Nachts gevroozen heeft, altijd zijne bladereren in malkanderen trekt, ende hoe meerder of dichter aan zijne ſtam geſlooten, hoe felder koude; waar uit men niet alleen des morgens, maar ook des daags zeekerlijk weeten kan, hoe fel het op dien tijd vrieſt ofte gevroozen heeft; Want na de koude klein ofte groot is, daar na ziet men zijne bladeren uitgeſpannen, ofte, tot aan zijn ſtruik neêrwaarts hangende, ingekrompen.

HET VIII. CAPITTEL.

LYCIUM uit ITALIEN.

Lycium Italicum & Spinoſum folio Buxi. EEn ſchoon en aardig Boomgewas, wordt in't Nederlanſch met geen ander Naam (mijnes weetens) dan deze genoemt; in't Latijn ook LYCIUM gezegt.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar geworden, twee bezondere ſoorten, te weeten:

LYCIUM ITALICUM MATTHIOLI, LYCIUM uit *Italien* van *Matthiolus.* Ende

Ende Lycium spinosum Folio Buxi, *ofte Doornachtig Lycium* met bladeren van *Boschboom*. Beide van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede, zandige, zuivere, ende geenzins schimmelig, of qualijk riekende Aerde, met maatige tweejaarige Paerdemest, ende een weinig Veengrondt, ofte, in plaatze van dien, Mol der uit geholde ofte van binnen verdurvene Boomen doormengt, een luchtige, warme, opene, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit, klein ofte jonk zijnde; maar oud wordende, veele meerder. Brengen voort, in deze koude Landen, gemeenlijk met goede Zomers, Bloemen, maar noit volkomen rijpe Vrucht. Verdraagen geenzins Stormwinden, koude Herfstregenen, mistige Lucht, ofte eenige Vorst: Moeten daarom, met een volle Maane van *April*, in Potten ofte houten Bakken (na haare grootheit) geplant zijnde, in't begin van *October*, ofte ook wel een weinig eerder, indien het Saisoen niet voordeelig is, binnen 's huis op een bequame goede plaatze worden gebrocht, daar zy, van alle tocht ofte zieginge bevrijt, de lucht en Zonne door de vensteren zoo lange genieten, als d' uitwendige koude het zelfde koomt te verhinderen; daar na warmer gezet, daar nochtans niet, als met vorstig weder, door een Kachel ingeviert wordt, ende, geduirende deze tijd, met een weinig laauw gemaakt regenwater, twee ofte driemaalen, ten hoogsten, van booven begooten, ook niet voor ten halven van *April*, een weinig eer ofte laater, wederom buiten gestelt, ende voor koude Nachten wel gewacht ofte gedekt zijn.

Eerstelijk, zy worden alhier vermenigvuldigt op twee veranderlijke manieren, te weeten: door Zaad uit Italien ofte andere warme Landen gezonden, het welke met een wassende Maane van *May*, in een Pot, niet diep, maar hol en luchtig gezaait moet zijn.

Ten tweeden, door jonge by de wortel uitgeloopene Scheuten, die men, met een volle Maane in de *Maart* ofte *April*, ten halven insnijdt met Aerde overdekt, ende wortelen verkreegen hebbende, het tweede jaar daar na, van d' oude neemt, ende met gezeide tijd en Maane van *April* verplant.

Het IX. Capittel.

BOSCHBOOM.

EEn jegelijk wel bekent, wordt niet alleen op Nederlantsch met deze Naam, maar ook oneigentlijk Palmboom genoemt. In't Latijn Buxus. Op Hoogduitsch Buchszbaum. Ende in't François Buys.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden zeven onderscheidelijke soorten, te weeten:

Buxus aureus major, medius, & minor Boschboom met vergul-dene bladeren.

BUXUS MAJOR, *Groove Boschboom*; BUXUS MINOR *fijne* ofte *kleine Boschboom*: BUXUS MAJOR AUREUS, *Groove Boschboom*, met geele als goudene randen: BUXUS AUREUS MEDIUS, *Middelbaare soorte* van *Boschboom* met verguldene bladeren: BUXUS AUREUS MINOR, ofte *fijne kleine Boschboom*, met bladeren aan haare punten alleen verguldt: BUXUS MINOR FOLIO AUREO STRIATO, *Kleine Boschboom* met schoone goud gestreepte bladeren. Ende BUXUS MINOR MYRTI FOLIIS, ofte *Kleine Boschboom* met bladeren van *Myrtus*: Alle van een en dezelfde culture.

Op wat tijd men Boschboom scheeren moet.

Zy beminnen een gemeine zandige, ofte kleijige, goede, of slechte, gemeste, of ongemeste grondt, een opene, vrije, en luchtige liever, als een donkere plaatze, veele waters; bloeijen vroeg in't voorjaar, oud wordende geeven dikwils volkoomen rijp Zaad, swart van couleur, ende in een rond huisken, onder met drie toonen, zeer aardig een Pot gelijkende, beslooten; Zijn hard van aardt, alle ongeleegentheit des gantschen Winters zonder eenige schaade buiten verdraagende, worden ook gemeinlijk alle jaaren eens geschooren, als zy om de bedden in de Hoven, om die met een altijd blijvende groenigheit te verçieren, gezet zijn, het welke op het alderbeste in het begin van de *May*, met een wassende Maane, gedaan kan werden. Worden ook vermeerdert en aangequeekt op deze twee volgende veranderlijke manieren.

Eerstelijk, door Zaad, het welke in *Februario* ofte *Maart*, voort na het eerste Quartier der Maane, op een donkere plaatze gezaait, ende niet voor het derde ofte vierde jaar, d' opgekoomene planten van dien opgenomen, ofte geroert zijn mogen.

Ten tweeden, door afgesneedene, ende, met een volle Maane van *November* ofte *Maart*, op een schaduachtige plaatze, een vinger lank ten minsten, in d' Aerde ingesteekene takskens, die men met water, als het van nooden is, dikwils begiet. Doch indien Iemand van de verguldene wil insteeken, moet daar toe neemen de alderschoonste, ofte zouden anders met der tijd veranderen ende haare goude boorden verliezende, in gantsch groene bladeren veranderen, gelijk men door ervarentheit leert; het welke indien men het ziet, dat het alzoo komt te geschieden, snijdt men dezelfde groene bladeren wech, ende laat de andere goude alleen verblijven.

Ten derden, mag men ook een geheele Boom, half ofte geheel, aan zijne wortel los maaken, ende hem met alle zijne takken, tot boven aan zijne uitterste punten, in d' Aerde needer buigen, zoo vatten zy met een ofte twee jaaren ten langsten wortelen, die men het geheele jaar door, behalven in *Junio*, *Julio* ende *Augusto*, als zijnde daar toe, door

door te veele hette onbequaam, opneemen, ende verplanten mag, inzonderheit in Herfst- ofte Winter-tijden; welke aanteelinge veel beeter en eerder, als door het Zaad, geschieden kan.

HET X. CAPITTEL.
PIMPERNOTE.

ALzoo in onze Nederlandsche Taale van veele genoemt. Op Latijn STAPHYLODENDRUM ofte NUX VESICARIA. In 't Hoogduitsch PIMPERNUSZLE. Ende op François BAGUENAUDES à PATER NOSTRES ofte NUZ COUPEZ gezegt. *Nux Vesicaria.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent drie bezondere soorten, te weeten: STAPHYLODENDRUM VULGARE ofte *Gemeine Pimper Noteboom*, STAPHYLODENDRUM TRIFOLIATUM MAJUS VIRGINIANUM ofte *Drie gebladerde groote Pimpernote uit Virginien.* Ende STAPHYLODENDRUM VIRGINIANUM TRIFOLIATUM MINUS ofte *Kleine Pimpernote uit Virginien* met drie bladeren. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Het *Staphylodendrum vulgare, Gemeine Pimpernote*, ende *Staphylodendrum majus Virginianum trifoliatum* ofte *Groote drie gebladerde Pimpernote uit Virginien*, beminnen een goede bequaame zandige grond, met niet te veele tweejaarige Paerde- ende een weinig eenjaarige Koeije-mest genoegzaam doormengt, een opene, vrije en luchtige plaatze, veele waters, geeven niet alleen alle jaaren in de *May*, neêrwaarts hangende Bloemen, veele by malkanderen, maar ook zoo het schijnt, in de Herfst, een volkoomen rijpe Vrucht, welke nochtans in het Voorjaar, met een wassende Maane van *April* ofte *May*, in d' Aerde gelegt weezende, zelden ofte noit ten voorschijn koomt, waar doorze alhier, haare volkoomentheit niet verkrijgen konnende, geoordeelt wordt. *Staphylodendrum vulgare & Virginianum trifoliatum.*

Zy zijn van een lankleevenden aart, verdraagen ook zonder eenige schaade, Rijp, sterke Vorst, ende alle ongeleegentheit des Winters; konnen ook door geen andere middel, dan alleen haare by de wortel, van Natuire veelvoudige voortgekoomen jonge Looten, van zelver gemeinlijk genoegzaame wortelen verkrijgende, aangeteelt, ende alhier te Lande vermeerdert worden, of schoon het Zaad in deze Quartieren niet rijp en wordt: Want waar in de Natuire het eene deel bekort heeft, daar in heeftze het ander te meer begonstigt; welke jongen met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, van d' oude afgenoomen, ende op een ander plaatze verplant worden, het welke gemeinlijk alle Voorjaaren geschieden moet, vermits door dezelfde de Ouden het voetzel ontrokken wordende, swaarlijk anders tot Boomachtige Gewassen opgesnoeit konnen zijn.

Het

Staphylodendrum trifoliatum Virginianum minus.

Het *Staphylodendrum trifoliatum Virgianum minus* ofte *Kleine Virginiaansche Pimpernoteboom*, met een drie gebladerd loof, zeer bevallig om zien, is my Duizent zes hondert zes en vijftig, van Monsieur Tredescant, Engelsman, uit *Londen*, onder veele andere meer gezonden, die dit zelfde, neffens andere raare dingen, in Perzoon, uit d' Americaansche Gewesten, had meede gebrocht.

Zy lieft een zandige, luchtige, goede aerde, met een weinige tweejaarige Paerdemest doormengt, maatige vochtigheit, een warme, opene, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, geeft (gelijk de voorige) ook een ende dezelfde Bloeme, met malkanderen voortkoomende, maar in alles geen perfecte Vrucht, schiet meede weiniger by zijne wortel uit: Is ook veele teederder van aart, de koude Herfstregenen, Sneeuw ofte sterke Vorst, buiten gezet, niet verdraagen konnende: Moet daarom met een wassende Maane van *April* ofte *Maart*, in een Pot gezet, in 't begin van *October* binnen 's huis gebrocht, op een goede plaatze, daarze tot in *November*, door de vensteren de lucht en Zonne genieten mag, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) van booven begooten, niet al te warm gestelt, maar daar alleen met vorstig weeder in gevuirt werdt, ende niet voor in 't begin van *April*, met een zoete lucht en zachte Regen, wederom buiten der zonnestraalen voorgezet, ende voor koude of veele vochtigheits zorgvuldig gewacht zijn.

Zy vergaat niet haast, maar blijft veele jaaren in 't leeven, wordt ook alleen door haare by de wortel uitgeschootene Jongen, ten halven ingesneeden, ende, om daar door ofte ook van zelver wortelen te schieten, met aerde overdekt zijnde, aangeteelt, ende zoberlijk vermenigvuldigt.

Het XI. Capittel.

H A S E L A R.

Een welbekende Boom, ook van veele, om zijne aangenaame Vrucht, zeer gelieft, wordt in 't Nederlands alzoo genoemt. Op Latijn Nux Avellana, Corylus ofte Nux Pontica. In 't Hoogduitsch Haselnusz. Ende op François Noiselles, Noyselier ofte Couldrier.

Nux Avellana.

Hier van zijn my kenbaar geworden, twee veranderlijke soorten van vruchten, te weten: Corylus Sativa, *Tamme Hazelaar*, en Corylus Sylvestris ofte *Wilde Hazelaar*; waar van de *Wilde* gemeinlijk rond, ende van couleur wit, maar de *Tamme* lankwerpig, ende rood te zijn, bevonden wordt.

Corylus Sativa, & Sylvestris.

Zy

Staphilodendrum Trifoliatum
Majus
Minus

Zy beminnen van Natuire een zandige, goede, vochtige, ende met tweejaarige Paerdemest, wel bereide grond, een opene, luchtige en vrije liever, als een schaduwachtige plaatze ofte donkere lucht, veele waters; geeven alle jaaren volkomen rijpe Vrucht, en vroeg in 't Voorjaar haare Bloemen, die gelijkende een rood schobachtig knopje, aan het hout zittende, ende een weinig opengaande, daar uit een rood veezelachtig knopje hangende gezien wordt, welke van veele zoo wel Geleerde als Ongeleerde, Oude als Jonge, daar op niet gelet hebbende, voor de neerwaarts hangende, te zaamen gevoegde, lankwerpige Hoofdekens ofte Kattekens aangezien, ende te zijn gemeent hebben.

Zy verdraagen gewillig sterke Vorst, Stormwinden, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; Worden ook vermeerdert en aangeteelt, niet alleen door haare Vrucht, die met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, niet diep in d' Aerde geleit wordt, daarze een jaar anderhalf, jaa veeltijds twee jaaren verblijft, eerze voort koomt, maar ook door haare by de wortel veelvoudige jonge uitloopzelen, van zelver wortelen verkrijgende, die met een wassende Maane in de *Maart*, van d' oude genoomen, ende, op een luchtige plaatze, verplant zijn moeten.

Wil iemant van deze goede ende weldraagende Boomen gewinnen, die neeme geduirig de uitloopende Jongen weg, ende snoeitze tot aan de boovenste takken op, zoo genietenze meerder voetzel, ende worden alzoo milddraagender gemaakt. Ook mag men deze Vruchten, nieuws geplukt, lange vris ende goed bewaaren, als men haare uitwendige groene schaale weg doet, de zelfde in een steenen Pot legt, daar over een weinig zout stroeit, wel toe maakt, ende ruim een halve voet diep in de Aerde, op de zijde nederleggende (om geen vochtigheit daar in te verkrijgen) begraaft: waar uit iemant, als hy wil, neemen ende gebruiken mag, de Pot t' elkens toemaakende.

Om Hazenoten lange goed te bewaaren.

HET XII. CAPITTEL.

S Y R I N G E

ZYnde een aangenaam, en welriekend Boomgewas, wordt niet alleen met deze Naame, na het Griekſche woordt, Σύριγξ, FISTULA het welke een Fluite beteekent op Nederlantsch, maar ook daarom *Fluiteboom* ofte *Piepeboom* genoemt, om dat zijne takskens hol, ende, om Piepkens daar van te maaken, bequaam zijn. In 't Latijn SYRINGA. Ende op Hoogduitsch WELSCHE HOLDER gezegt.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden vier onderscheidelijke soorten, te weeten:

SYRINGA ARABUM FLORE COERULEO, *Syringe van d' Arabiers* met een *blaauwe Bloeme*, die ook LILLACH genoemt wordt. SYRINGA ARABUM FLORE ALBO, *Arabische Syringe* met *witte Bloemen*. SYRINGA FLORE CANDIDO SIMPLICI, *Syringe* met een *witte enkelde Bloeme* en kleinder bladeren. Ende SYRINGA FLORE CANDIDO PLENO, ofte *Syringe* met een *witte dubbelde Bloeme*. Alle van een ende de zelfde culture.

Lillach Arabum flore cæruleo, & albo.

Zy beminnen een gemeine zandige, ofte ook wel een andere goede, ende met tweejaarige Paerdemeft wel verziene grond, een opene, vrije, luchtige en wel geleegene liever, als een donkere plaatze, veel waters, brengen voort, alle Zomers, bevallige en zeer welriekende Bloemen, doch alle geen volkoomen rijp Zaad; maar alleen de LILLACH ARABUM FLORE ALBO, & COERULEO ofte *Arabische Syringe* met een *witte* en *blaauwe Bloem*, doch niet als met heel warme en goede Zomers, gelijk het jaar, 1652, 1665, 1669 ende diergelijke meer; Zijn hard van aart, verblijven lange in 't leeven, doch niet altijd groen, verdraagen niet alleen veel koude Herfstregenen, maar ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegenheit des Winters, worden ook alleen in deze koude Gewesten, door haare jonge Looten aangeteelt ende vermenigvuldigt, die ofte van zelver wortelen vatten, gelijk de *Syringe* van *d' Arabiers* met *witte*, en *blaauwe Bloemen*, ofte ten halven, op de maniere der *Angelieren*, ingesneeden, ende lankzaam wortelen geschooten hebbende, van d' oude genoomen, ende met een wassende Maane van de *Maart*, verplant zijn moeten, het welke aan de *Syringa flore candido* ofte *Syringa* met *witte Bloemen*, veel grooter als de andere, maar kleinder van bladeren, geschieden moet; vermitsze anders zeer qualijk, om de hardigheit des houts, wortelen wil, daarom eer men de zelfde afneemt, eerst wel te deegen na gezien moeten werden, ofze gewortelt zijn ofte niet, op dat men daar in niet koomt te dwaalen, gelijk ik wel, ende meer andere, door een onachtzaame haastigheit gedaan heb.

Tet XIII. Capittel.

H U L S T.

VAn een jegelijk wel bekent, ook met een steeds blijvende, en vermaaklijke groenigheit verçiert; wordt op Nederlantsch met deze Naam, ende, geen ander genoemt. In 't Latijn AGRIFOLIUM ofte AQUIFOLIUM. Op Hoogduitsch WALDDISTEL. Ende in 't François AGRON, HOUS ofte HOUSSON.

Agrifolium.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent twee veranderlijke soorten, te weeten:

AGRI-

AGRIFOLIUM ofte *Gemeine Hulst*, ende AGRIFOLIUM AURATUM, ofte *Hulst* met geel zeer schoon als goud, en donker blinkend groen, vermengde bladeren, raar ende tot noch toe niet veel te vinden, hoewelze dagelijks, door naerstige oeffeninge, van eenige vermeerdert gemaakt wordt, zijnde beide van een ende de zelfde Culture. *Agrifolium auratum.*

Zy lieven, uit een eigen aangebooren eigenschap, een gemeine rouwe, ongeboude, zeer slechte, ende ook een zandige, wel gemeste, goede Aerde, een opene, vrije en luchtige, zoo wel, als een donkere of schaduachtige plaatze, veel waters, ende ook groote droogte, alsze wel gewortelt zijn: Bloeijen alle Zomers, ende geeven volkoomen Zaad, doch niet eer, voor datze lange jaaren gestaan hebben en oudt geworden zijn: verdraagen ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder groote schaade, geduldig.

Zy worden aangeteelt, ende in deze Landen vermeerdert, alleen door twee bezondere wegen, te weeten:

Eerstelijk, door haar Zaad, het welke in de Maant van *September* ofte *Februarius*, met een volle Maane, in een goede wel bereide grond, met een weinig twee jaarige Paerdemest verzien, niet al te dicht gezaait wordt; het welke indien het in een slechte maagre aerde geschiedt, ende daar naa uit de zelfde de Jongen opgenoomen, ende in goede grond of Hooven gebracht werdende, qualijk voortkomen ofte groeijen zullen.

Ten tweeden, door haare by de Wortel uitloopende veelvoudige jonge Looten, die ten halven ingesneeden, ende in haare gewoonlijke slechte Aerde ingelegt zijnde, het volgende ofte tweede jaar daar na wortelen krijgen, doch op genoomen, ende in een goede wel geoeffende grond, met een afgaande of wassende Maane van *April* ofte *Maart*, verplant, zelden beklijven, maar ter contrarie gemeinlijk alle vergaan, vermitsze de zelfde ongewoon zijn. Daarom wil iemant deze bewaaren, die brenge goede grond by de Boom, snijde de uitloopzelen, op de maniere der *Angelieren*, ten halven voorzichtig in, buigze, ende bedekze met de zelfde, zoo schietenze wortelen daar in, en worden de goede aerde gewent; verplantze als dan, met voor gezeide tijd en Maane, in u Hof, zoo zullenze beeter groeijen ende wel beklijven. Doch moet men eerst, met de naagelen der twee voorste vingeren, aan de bast knijpen, ende voelen ofze vast aan ofte los van het hout zit: Is zy los, zo laat men haar ongerept staan en verblijven, is zy vast aan het hout, zo neemt men haar op, ende verplantze, zonder eenige perijkel, op gezeide tijd en Maane, al waar 't schoon in de Maant van *May*, ofte laater. Want niet alleen deze, maar ook alle andere Boomgewassen, hebben tweemaal in 't jaar Zap, ofte een losse bast van haar hout, op welke tijd, zooze van iemant onbedachtelijk opgenoomen ende verzet werden, des doods zeeker zijn, ook noit wederom groeijen zullen:

Welke de oorzaak is, dat zoo dikwils nieuws gezette Boomen te versterven geraaken. Waarom hier op van een jegelijk zorgvuldig gelet, ende dit wel behoort in acht genoomen te zijn.

Die van Zaad gewonnen, moogen niet eerder werden verzet, voor datze twee jaaren, ten minsten oud geworden, ende van het onkruid, zuiver altijd gehouden geweest zijn.

Deze twee soorten van *Hulst*, worden van een bezondere booven andere uitsteekende Natuire te zijn bevonden: vermitsze in winter tijden, veel groender als des Zomers staan, ende zich schoonder op dien tijd vertoonen; ook hoe sterker koude gevoelt werdt, hoe haare blinkend groen een bevalliger gezichte vertoont, en graager gezien wordt.

Het XIV. Capittel.

BOOM der KUISHEIT.

Arbor casta.

WOrdt niet alleen met deze Naam in onzen Nederlantsche Taale, maar ook by veele KUISBOOM ofte ABRAHAMSBOOM genoemt. Op Latijn AGNUS VITEX ofte ARBOR CASTA. In 't Hoogduitsch KUISBAUM ofte SCHAEPSMUYL. Ende op François AIGNEL CHASTE. In d' Apoteken gemeinlijk AGNUS CASTUS, het welke (mijns oordeels) t' onrecht geschiedt; Want deze Boom wordt van de Grieken Ἄγνος dat is *Castus* in 't Latijn, en wederom *Castus* by de Greeken Ἄγνος gezegt, zijnde alzoo *Agnus* ende *Castus* een ende het zelfde; behoorde daarom haar Zaad, niet *Semen Agni Casti*, maar alleen, *Semen Agni* ofte *Semen Casti* genoemt te worden.

Agnus flore purpureo cœruleo, & flore albo.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden twee bezondere soorten, te weeten: AGNUS FLORE PURPUREO COERULEO, *Kuisboom met een uit den purperen blaauwe Bloeme*, ende ARBOR CASTA FLORE ALBO ofte *Boom der Kuisheit met een witte Bloeme*. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine goede zandige, ende ook wel andere, doch met twee jaarige Paerdemest maatig verziene grond, een opene, warme, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel waters; geeven in deze koude Gewesten, in de Herfst, dikwils met goede Zomers, volkoomene Bloemen, maar noit het minste Zaad.

Zijn van Natuire lang leevende, en tamelijk hard van aart; doch verdraagen niet geerne veel koude Herfstregenen, sterke Winden, mistige Lucht, Rijp ofte felle Vorst; moeten daarom, met een wassende Maane van *April*, in Potten ofte houten Bakken, na haare grootheit, geplant zijnde, in 't begin van *October* ofte een weinig laater, (na het

het Saisoen goed is) binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze gestelt met maatig Regenwater, geduirende de Winter, van booven, ofte in een steenen Panne van onderen gegeeven, onderhouden, ende ook niet voor in 't begin van *April*, ofte een weinig laater, met een warme Lucht en zoete Regen wederom buiten der zonnestraalen voorgezet, ende voor sneeuwige vochtigheit een weinig gewacht zijn.

Zy worden aangeteelt, ende alleen vermenigvuldigt, door haare by de wortel, ofte booven d' aerde uitgeloopene jonge Scheutekens, die men, met een Volle Maane van *April* ofte *Maart*, met een Mes, ten halven, insnijdt, met aerde aanvult, ende alzoo wortel geschooten hebbende, met een wassende Maane in *April*, van d' oude neemt ende verplant.

Deze Boom wordt van zoo een wonderlijk en krachtige Natuire te zijn bevonden, datze de lust tot byslaapen geheelijk wegneemt. Waarom ook, in d' oude voorleedene Eeuwen, de Vrouwen binnen *Athenen*, die alleen jaarlijks de *Feestdag* van de *Godinne Ceres* vierden, met de bladeren dezes, haare bedden vulden, op datze tot geenige onkuisheit vervallen zouden; gelijk daar van by *Galenus*, *Dioscorides*, *Marcellus Virgilius* ende andere meer te leezen is. *Wonderlijke eigenschap dezes Booms.*

Waar uit ook, noch heden 's daags, de Monikken van Italien, niet alleen haare Sakskens, om op te rusten, met Bladeren, Bloemen ende Zaad van dezen, tot het zelfde einde, verzien; maar omvlechten ook het midden van haare lichaamen, met dunne takskens van dien, om zoo veel te beeter van alle onzuivere ofte onkuissche lusten bewaart ende bevrijt te mogen zijn.

HET XV. CAPITTEL.

CISTUS.

Dit schoon, aardig en altijd groenblijvend Boomgewas, wordt niet alleen van de Nederlanders, Latijnen, Hoogduitschen, maar ook van François en, met deze ende geen andere Naame genoemt, hoewelze ook van sommige ROSA SYLVATICA, dat is *Wilde Roose*, genoemt is.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, bekent veele veranderlijke zienswaerdige soorten, te weeten: CISTUS MAS, *Cistus Manneken*, waar van vijf bezondere soorten, meest van CAROLUS CLUSIUS aangereikent, daarom de zelfde alle hier te verhaalen onnodig, op verscheidene tijden bloeijende, in mijn Tuin gehad, ende, voor een gedeelte, als noch gevonden worden. CISTUS FOEMINA, Cistus Wijfken. *Cistus Fœmina elatior flore purpureo*, recht opschietende Cistus Wijfken *Cisti variæ species.*

 met

met een purpere Bloem. *Ciſtus Fœmina humilior flore albo*, nederwaarts hangende Ciſtus Wijfje, met een witte Bloem. *Ciſtus folio Halimi*, Ciſtus met bladeren van Zeeporcelein. *Ciſtus humilis folio Plantaginis*, leege Ciſtus met bladeren van Weegbre. *Ciſtus annuus folio Ledi*, Ciſtus die alle jaaren vergaat, met bladeren van Ledon. *Ciſtus annuus folio Salicis*, Ciſtus dat alle jaaren vergaat met bladeren van Wilge. *Ciſtus annuus anguſtifolius, flore luteo punctato*, Ciſtus niet meer dan een jaar duirende, met een ſmal loof, en ſchoone geele Bloemen, hebbende op ieder blad een kleine ſwart roode plekke. *Ciſtus Ladanifera*, Ciſtus-boom die het *Ladanum* (in de Medicine zoo zeer bekent) voortbrengt: Van d'andere wordt het *Hypociſtis*, het welke aan de ſtam booven zijne Wortel, in der aarden voort koomt, op zijne tijd gewonnen. *Ciſtus Ledon anguſtifolius*, Ciſtus Ledon met ſmalle bladeren, ende een ſchoone witte heerlijke Bloeme, met ſwart roode plekken. *Ciſtus Ledon latifolius*, Ciſtus Ledon met breede bladeren. *Ciſtus Ledon folio cordato*, Ciſtus Ledon, met bladeren een Hert gelijkende. *Ciſtus Ledon populea fronde*, Ciſtus Ledon met bladeren van Populier. Ende meer andere; Meeſt alle van een, ende de zelfde Culture.

Ladanum. Hypociſtis.

Zy beminnen een luchtige, zandige, goede, ende geen qualijk of ſchimmelig riekende Aerde, met een weinig twee jaarige Paerdemeſt en een weinig gronds van vergangene bladeren der Boomen gemaakt, genoegzaam doormengt, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, niet alleen in deze Geweſten, alle Zomers Bloemen, maar ook volkoomen rijp Zaad, Verblijven zelden langer dan tien, of ten hoogſten twaalf jaaren, alhier in 't leeven, zijn tamelijk hard van Natuire, doch moogen geenzins veel koude Regenen, ofte ſterke Vorſt verdraagen; Worden daarom, met een waſſende Maane van *April*, in Potten gezet zijnde, in 't begin ofte ten halven van *October*, (na des tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een bequaame plaatze, gebracht, daarze door de venſteren, zoo lange het de koude niet en koomt te beletten, der Zonnen glans en lucht, des Daags zoo wel als des Nachts genieten moogen, ook maar maatig laauw gemaakt Regenwater, vermits een weinig te veel, in Winter tijden, de wortelen haaſtig verderven kan; willen ook ongeerne, met vorſtig weder, lijden een lankduirige wermte des viers: Daarom kan iemant de zelfde, als dan, op een plaatze daar niet geviert wordt, zonder te bevriezen, bewaaren, doet zeer wel en alderbeſt; moeten ook niet wederom voor in 't begin van *April*, ofte wat laater (na het Saiſoen goed is) met een zoete Regen ofte donkere lucht, wederom buiten gebracht, voor koude Nachten gedekt, ende inzonderheit voor drooge ſchraale Ooſte- en Noorde- haarige-Winden voorzichtig gewacht zijn; wantze doen de bladeren haaſtig verdroogen, in een krimpen, ende met een de geheele ſtam vergaan.

Zy worden vermeerdert, ende in deze Gewesten aangeteelt op twee bezondere manieren, te weeten:

Eerstelijk, door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de *Maart*, *April* ofte *May*, in Potten, hol ende luchtig, ook niet meer dan een stroobreed diep, gezaait wordt, waar van de opgekoomene Jongen, niet meer dan een vinger breed hooge opgeschooten weezende, met een wassende Maane, daar uit genoomen, ende, in andere Potten, verplant zijn moeten, op dat niet meer dan drie, vier, ofte vijf, ten hoogsten daar in verblijven, zouden anders malkanderen het voetzel, door haare veelvoudige wortelen die zy maaken, beneemende, verderven, ende van 't leeven berooven; doch moeten als dan een Dag of acht voor der Zonnenstraalen gewacht, gedekt, ende met een weinig Regenwaters besprengt zijn.

Ten tweeden, door haare Takskens; met een Pennemes, voorzichtig, om haare teederheits wille, ten halven ingesneeden, ende in de aerde geboogen, die zelden eer dan om het tweede ofte derde jaar, ja zommige niet eens koomen te wortelen; doch de zelfde verkreegen hebbende, moogen niet voor dat zy tweejaarig, ende opgenoomen te zijn verdraagen konnen, van d' oude gesneeden, ende met een wassende Maane van *April* (als vooren gezegt) verplant worden. Welke aanteelinge, door ervarentheid bevonden, en door naerstige opmerkinge bekent, is niet zoo goed als door Zaad.

Alle *Cistus annuus*, ofte booven verhaalde *Cistus*, niet meer dan een Zoomer duirende, worden alle voorjaaren, met een wassende Maane van *April*, ider bezonder, in een Pot, met voorgenoemde aerde gevult, niet diep gezaait, ende op een goede warme plaatze gezet, waar in verscheidene planten moogen verblijven, inzonderheit van het *Cistus annuus folio salicis*, *Cistus* met bladeren van *Wilge*, ende *Cistus annuus folio ledi*, of alle jaaren vergaande *Cistus* met bladeren van *Ledon*: Maar van het *Cistus annuus angustifolius flore luteo punctato*, ofte *Cistus* met lange smalle bladeren en een geele met swart roode stippen geçierde Bloeme, niet meer dan drie, vermits zy breeder en hooger als d' andere, doch een weinig minder, ook meerder zomtijds dan een voet opwaarts groeit; Geeven in *September* ende *October*, gemeinlijk volkoomen rijp Zaad, ende versterven daar mede *Cistus annuus.*

HET

HET XVI. CAPITTEL.

BERG ROOSEN.

Balzamum Alpinum.

EEn aardig, raar en ſchoon Gewas, wordt niet alleen met deze Naame in't Nederlantſch, maar ook ALPROOSEN genoemt. Op Latijn BALSAMUM ALPINUM ofte LEDUM ALPINUM van CAROLUS CLUSIUS. In't Hoogduitſch BARENBLUST, *Alp-Rooſen*, ofte HUNERLAUB. Ende op François DES OURLES.

Zy bemint, uit een eigene aangeboorne aart, een goede, zandige, en de geenzins moffig riekende Aerde, met een weinig tweejaarig Paerdemeſt, ende het Mol der oude inwendig verdurvene Boomen, ofte in plaatze van dien, der verrotte bladeren van Boomen doormengt, een opene, warme, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooſte- en Noorde-winden beſchut, maatige vochtigheit; vergaat niet haaſt, maar blijft veele jaaren in't leeven, geeft wel, in deze koude Geweſten, alle Zomers, een getroſte, opſtaande, ende viergebladerde, bleek paars gecouleurde Bloeme, eenige jaaren oud zijnde, maar zelden ofte noit volkomen rijp Zaad: Is teeder van Natuire, ongeerne eenige koude, miſtige lucht, ſterke winden, veele koude Herfſtreegenen, noch minder eenige Rijp, ofte nachtvorſten verdraagende: Moet daarom met een waſſende Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bakje geplant zijnde, in het laetſte van *September* ofte in't begin van *October*, na de gelegentheit des tijds zich laat aanzien, binnen 's huis worden gebracht, op een zeer goede plaatze geſtelt, daar zy door de venſteren niet alleen de lucht, maar ook der zonneſtraalen zoo lange koomt te genieten, als de koude van buiten het zelfde doet verhinderen, waar door zy te beeter overblijft, inzonderheit zoo zy dezelfde (de meeſte koude des Winters over zijnde) in tijds wederom genieten mag: moet ook voor alle tocht ofte ziegende Winden bewaart ende nauwkeurig gewacht zijn, vermits zy dezelfde in geene manieren verdraagt; daar na kouder, ende de venſters geſlooten wordende, werdt zy op een maatige warme plaatze, verre van den Oven of Kachel geſtelt, daar niet, dan alleen als men in vreeze blijft, dat de Vorſt van binnen wel zoude koomen door te dringen, in geviert wordt, vermits zy lichtelijk, door een lankduirige warmte des viers, ſchaade te lijden koomt, waar door gemeinlijk veele van zijne bladeren (voor rondt, ende veele breeder als achter aan het hout, ook niet meerder als een lid van een vinger lank zijnde) needervallen, die anders, aan haar graauwe takskens altijd verblijven zouden: Moet ook goede zorge zijn gedraagen,

daa

dat zy niet meer dan twee maalen, geduirende de geheele Winter, met een weinig Regenwater van boven begooten, ende niet voor in't begin van *April*, ofte wat laater, na des tijds geleegentheit, met een zachte lucht, en aangenaame regen, wederom buiten gezet, ende voor koude Nachten ofte hagelige en sneeuwige vochtigheit, wel gedekt, ende bewaart worden.

Dit zienswaerdige en aangenaam Boomgewas, in deze koude Gewesten qualijk drie hout voeten hooge wassende, kan hier alleen aangeteelt, ofte vermenigvuldigt werden; door haare, by de wortel ofte boven de aerde uitgeschootene jonge Looten, (dat niet veele geschiedt) welke op de maniere der *Angelieren* ten halven ingesneeden, en met aerde overdekt weezende, met der tijd wortelen vatten, die men niet eerder voor dat de zelfde wortel jaarig, ende alzoo, om te verzetten, bequaamer is, van d'oude neemen, ende, met een wassende Maane van *April*, in Potten, voor de Zonne een weinig gewacht wordende, verplanten moet.

HET XVII. CAPITTEL.

VERFLOOF.

DIt, niet onaangenaam, Heesterachtig Gewas, wordt niet alleen met deze Naame in onze Nederlandsche Taale, maar ook FUSTETHOUT genoemt. Op Latijn COTINUS, ende COCCYGRIA, ofte COGGYGRIA PLINI. In't Hoogduitsch FARBLAUB. Ende op François BOIX FUSTET. *Coccygria.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee veranderlijke soorten, te weeten:

COTINUS FOLIO ROTUNDO MAJOR, *Groot Verf-loof* met ronde bladeren, die ook COTINUS CORIARIORUM daarom gezegt wordt, vermits haar bladeren weinig, maar het hout, voornamelijk van binnen, geel zijnde, van de Leertouwers, om het leer daar mede geel te maaken, zoo wel, als van de laakenverwers, om gezeide couleurs wille, veele gebruikt wordt: Ende COTINUS MINOR FOLIO OBLONGO, ofte *Kleine Verf-loof*, met een weinig lankwerpiger bladeren. Niet beide van een ende dezelfde Natuire. *Cotinus major folio rotundo.*

Het *Cotinnus major folio rotundo*, ofte *Groot Verf-loof* met ronde bladeren, bemint een gemeine, goede, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een opene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle Ooste- en Noorde-winden beschut, veele waters; geeft niet alleen, alle Voorjaaren, in de *Maymaant*, Bloemen, maar ook volkoomen rijp Zaad:

Is hardt van Natuire, zoo dat zy, op gezeide plaatze, warm buiten gezet zijnde, doch niet eerder voor dat zy de dikte eens vingers verkreegen heeft, sterke Vorst ende alle ongeleegentheit des Winters verdraagen mag. Wordt ook alleen door haar Zaad aangeteelt ende vermenigvuldigt, het welke met een volle Maane van *October* ofte *November*, in een Pot, holletjes, ook niet diep gezaait wordt, zo komt het zelfde de volgende Zomer op, vermits het gemeinlijk lange in d' Aerde verblijven moet.

Deze jonge Boomkens, hier van voort gekoomen, moeten ten minsten tweejaaren stilstaande in haare Pot verblijven, daar na opgenoomen, ende een jegelijk, in een Pot bezonderlijk, met gezeide tijd en Maane, verzet, ende zoo lange des Winters binnen 's huis, met maatig Regenwater onderhouden, bewaart zijn, tot dat zy gezeide dikte verkreegen hebben, eer men haar de koude en sterke Vorst des Winters buiten vertrouwen dorft.

Cotinus minor oblongo folio.

Het *Cotinus minor folio oblongo*, ofte *Leege Verf-loof* met lankwerpiger bladeren, is tederder van aart, bemint dezelfde grondt, en ook een warme wel geleegene plaatze, maar niet zoo veele waters, geeft mede des Voorjaars, een kleine getroste, uit den geelen groenachtige Bloeme, maar noit in deze Landen eenig Zaad, noch ook by haare Wortel ofte boven de aerde uitschietende jonge Looten; verdraagt geenzins koude Herfstregenen, Stormwinden ofte felle Vorst; moet daarom nootwendig, in een Pot ofte houten Bak, naa haare groote, met een wassende Maane van *April*, gezet zijnde, des Winters, op een goede luchtige plaatze, binnen 's huis bewaart, met matig laauw gemaakt Reegenwater van booven begooten, ende niet voor in *April*, met een donkere reegenige Lucht, wederom buiten gebracht, ook voor Sneeuw, en Hagelbuijen een weinig gewacht zijn. Kan ook alhier door geen ander middel, dan alleen haar uit warmer Landen gezonden zaad, dat met gezeide tijd en Maane, in een Pot, twee stroobreed diep, gezaait moet zijn, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden.

Het XVIII. Capittel.

LOMBAARTSCHE LINSEN.

Deze aardige Plant, wordt niet alleen in't Nederlansch met deze Naam, maar ook, om de gelijkenisse haarer bladeren, *Wilde Sene* genoemt. Op Latijn Colutea. In't Hoogduitsch Welsch Linsen ofte Welsch Senebaum. Ende op François Baguenaudier.

Hier

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee onderscheidelijke soorten, te weeten:

COLUTEA VESICARIA, *Lombaartsche Linsen* met blaazekens, daar het Zaad in zittende gevonden wordt, ende COLUTEA SCORPIOIDES, ofte *Lombaartsche Linsen* met Zaad, de steert van een *Scorpioen* niet onbillijk gelijkende, waar van zommige eenige veranderinge willen maaken van *Major* ofte *Minor*, dat is *kleinder* ofte *grooter*, niet zonder eenige reedenen, want deze jonk zijnde, veranderen dikwils, zoo dat de eene te mets grooter als d'ander gezien wordt, doch wat ouder zijnde, kan men daar weinig ofte geen onderscheidt, iets te beduiden hebbende, in gewaar worden, zo dat deze veranderinge der Naamen (mijnes oordeels) wel nagelaaten zijn mag: Want de ondervindinge zelfs hier van genoegzaame kennisse gegeeven heeft. *Colutea vesicaria.* *Colutea Scorpioides,*

Zy beminnen (beide van een culture zijnde) een goede, zandige, en wel gemeste grondt, veele waters, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, brengen voort niet alleen alle Zomers een veelvoudige schoone geele langduirende Bloeme, maar ook een volkoomen rijp Zaad; verdraagen sterke Winden, Sneeuw, Hagel, felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters buiten gezet zijnde; hoe wel de *Colutea Scorpioides*, van Natuire, zoo dik en sterk niet groeijende, wel tot aan de grondt komt dood te vriezen, ofte ten minsten van haare dunne takskens veele te verliezen (na de Winter sterk geweest is) welke alle, in't begin van *April*, tot op het leeven, afgesneeden, ende wel gezuivert wordende, zoo schieten zy derom overvloedig uit.

Zy mogen vermeerdert, ende hier te Lande, aangeteelt, werden, door twee bezondere weegen, te weeten:

Eerstelijk door Zaad, het welke, met een wassende Maane van *April*, in d'aerde, doch het *Colutea Scorpioides* in een Pot, niet meer dan twee stroobreed diep gezaait moet zijn, welke Jongen daar van voortkoomende, niet eerder des Winters buiten gelaaten worden, voor dat zy drie jaaren out geworden zijn, anders ziet men dezelfde, door des Winters strenge koude, wech genoomen ende haastig van 't leeven berooft.

Ten tweeden, door haare veelvoudige, by de wortel ofte boven de aerde uitloopende jonge Scheutkens, die, ofte zeer lankzaam van zelver, ofte veele eerder, met een mes, ten halven (als men de *Angelieren* doet) voorzichtig ingesneeden, ende met aerde aangevult zijnde, wortelen schieten; welke men daar na, met een volle Maane van *April*, afneemt, ende, een weinig booven, ook aan de uitterste punten der sterkste wortelen gesnoeit weezende, verplant.

Het *Colutea Scorpioides*, ofte *Lombaartsche Linse* met een Zaadpeulken de steert van een *Scorpioen* gelijkende, is zeer bequaam om Heg-

gen, Priëlen, ofte zitplaatzen van te maaken, ofte bekleden: want het waſt haaſtig op, ende mag wel vier, vijf, ofte zes maalen, in een Zomer, geſchooren worden, bloeijende t' elkens wederom op een nieuw, het welke ſchoon ende zeer vermaaklijk om zien is, hebbende een aardig en zeer bevallig teeder loof, met een aangenaame groenigheit verzien, met zoo veele çierlijke geel gecouleurde Bloemen, konſtig van Natuire doormengt.

Hier van heb ik in mijne Tuin een Hegge, meer dan Zeventig houtvoeten lank, die door zijne lieflijke groenigheit, het opmerkend Ooge, en Herte des graagen Aanſchouwers, met een bezondere aantreklijke beweeginge, vermaakt, ende overaangenaam is.

HET XIX. CAPITTEL.

C Y T I S U S.

DIt klein en aardig Boomgewas, wordt in 't Nederlanſch met deze Naam ende geen ander (mijns weetens) genoemt. Op Latijn en François ook CYTISUS, na het *Eiland* CYTHNUS ofte CYTHISA, als zommige willen, gezegt, en SERVIUS getuigt; waar door ook zelver de *Grieken* Κύτισος, CYTISUS deze ſchijnen genoemt te hebben. Ende op Hoogduitſch GEISZKLEE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden eenige verſcheiden ſchoone en zienswaerdige ſoorten, te weeten:

Cytiſi Species. CYTISUS VERUS MARANTHÆ, ofte oprechte *Cytiſus van Marantha.* CYTISUS QUARTUS CLUSY, de *Vierde Cytiſus* van *Carolus Cluſius.* CYTISUS PANNONICUS, *Cytiſus* uit *Pannonien.* CYTISUS TENUIFOLIUS SPICATUS, *Cytiſus* met een teeder loof en geäarde Bloem, CYTISUS SPICATUS ROTUNDIFOLIUS, ofte *Cytiſus* met een geäarde Bloem en meeſtendeel ronde bladeren, die ook TRIFOLIUM ARBORESCENS, ofofte *Boomig Drieblaadt* gezegt is. *Trifolium arboreſcens.* Ende CYTISUS CRETICUS ARGENTIFOLIUS, ofte *Silver gebladerde Cytiſus* van *Candien.* Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Cytiſus verus Maranthæ. Het *Cytiſus verus Marantha*, ofte oprechte *Cytiſus* van *Marantha.* Ende *Cytiſus argentifolius Creticus*, ofte *Silver gebladerde Cytiſus* van *Candien*, wiens bladeren niet alleen geheel van onderen, maar ook aan de randen wit blinkende, als Zilver, ende ook ruigachtig van boven zijn, beminnen een zandige goede Aerde, met tweejaarige Paerde- ende een weinig tweejaarige Kocije-meſt maatig vermengt, een opene, warme, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veele waters; bloeijen alle Zomers lankduirig, en vermaakelijk, doch geeven noit in deze koude Geweſten, ten zy met zeer warme en drooge Zomers,

mers, eenig rijp ofte volkoomen Zaad: zijn teeder van aart, lank-leevende van Natuire, ende met een aangenaame eeuwig blijvende groenigheit verçiert, verdraagen in geene maniere veele koude Herfst-regenen, Haagel, Rijp ofte sterke Vorst, moeten des weegen met een wassende Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bak (naze groot zijn) geplant zijnde, in 't begin van *October*, ofte ook wel eerder (zoo het weeder niet goed en is) binnen 's huis gebrocht, op een altijd lucht geniettende plaatze, daar niet als met vorstig weeder in gevuirt werdt, gestelt, met maatig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) van boven, begooten, ende niet voor in 't begin ofte ten halven van *April*, met een zachte lucht en regenige donkerheit, wederom buiten gezet, ende voor koude Ooste- of Noorde- haarige- en schraale-winden, en voor rijpende Nachten, tot aan de *Maymaant*, wel gedekt ende voorzichtig gewacht worden.

Zy worden alleen aangequeekt, door haare onderste takskens, op de maniere der *Angelieren*, ten halven, met een Pennemes, ingesneeden, met aerde aangevult, ende alzoo, met der tijd Wortel geschooten hebbende, die men niet eerder, voor datze tweejaarig zijn, om alzoo het verzetten beeter en zonder perijkel te moogen verdraagen, met een wassende Maane van *April*, van d' oude neemt ende verplant. Doch indien deze Boomtjes zoo hooge van Stam waaren, dat haare takken in d' aerde niet konnen geboogen worden, dan zal men op de Pot ofte Bak, andere kleender Potten zetten, dezelfde aan de Stam vast binden, daar in de takskens leggen, ende op dezelfde een houten haakje steeken, om uit de aerde niet wederom van zelfs, ofte, door andere ongeleegentheit, gerukt te konnen worden, ook om des te beeter als dan te moogen wortelen; zoo kan men dezelfde, gewortelt zijnde, alleene afsnijden, in de zelfde Potten zonder te verzetten verblijven laaten, ende niet eerder daar uit, in een grooter verplanten, voor datze vol wortelen gekoomen zijn, het welke zeer bequaam geschieden kan, als men de aerde en wortel, booven om de kant des Pots, met een yzere *Trufeltje*, op de maniere als de Metzelaars tot het Panbestrijken hebben, ofte wat breeder zijnde, een weinig los maakt, dezelfde dan omme keert, ende de wortel en aerde, met de geheele klomp te zaamen uit schuddet, zoo weetenze van geen verzetten, en groeijen voort; welke maniere van doen zeer goed is, ende aan alle andere Planten, in 't Voorjaar, gedaan kan worden. *Een zonderlinge maniere van Inleggen; ende op wat wijze men alle Planten uit haare Potten, vol van wortelen zijnde verzetten zal.*

Het *Cytisus quartus Clusij*, ofte vierde *Cytisus* van *Carolus Clusius* beschreeven; *Cytisus Pannonicus*, *Cytisus* uit *Pannonien*, ende *Cytisus tenuifolius spicatus*, ofte *Cytisus* met een teederder en smalder loof en geel geaarde Bloem, lieven een goede, bequaame, zandige, geen schimmelig ruikende, ende met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengde grond, dezelfde lucht en plaatze, doch niet zoo veele water, zoo wel. *Cytisus quartus Clusij, Pannonicus, tenuifolius spicatus.*

wel des Zomers, als des Winters; bloeijen niet alleen, maar geeven ook alle jaaren volkoomen rijp Zaad, ende worden op voorgezeide maniere des Winters bewaart, gehanteert ende in acht genoomen, ook niet alleen door haare ingesneedene takskens, ofte by de wortel uit loopende jonge Scheutkens, maar ook door Zaad vermenigvuldigt; het welke met een wassende Maane van *April* ofte *May*, in een Pot, hollekties ende niet diep, gezaait, ende zomtijds met een weinig Regenwaters van booven besprengt zijn moet. Deze verblijven niet altijd groen, maar laaten des Winters haare bladeren vallen.

Cytisus rotundifolius spicatus. Het *Cytisus rotundifolius spicatus*, is harder dan alle d' andere van aart, lieft dezelfde grond, en een opene plaatze, geeft een aangenaame Bloem, en volkoomen rijp Zaad, doch niet alle jaaren, maar alleen met goede warme Zomers; verdraagt, buiten staande, Sneeuw, Vorst ende alle andere ongeleegentheit des Winters, verlieft ook haar Loof, wordt niet alleen, door haare Zaad, in Potten, als d' andere gezaait, maar ook door haare, by de wortel, ofte booven de aerde uitgeloopene, jonge Looten, die men ten halven insnijdt, met aerde bedekt, ende wortelen geschooten hebbende, het tweede jaar daar naa, met een wassende Maane van *April*, afneemt ende verplant, genoegzaam vermeerdert.

HET XX. CAPITTEL.

BREM.

EEn wel bekent Gewas, wordt niet alleen in 't Nederlansch met deze Naam, maar ook van veele, GINST genoemt. Op Latijn GENISTA. In 't Hoogduitsch PFREMEN, GINST ofte KUNSCH RUTHEN. Ende op François GENEST.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden, veele veranderlijke zienswaerdige soorten, te weeten:

Genistæ species variæ. GENISTA VULGARIS, *Gemeine Brem*, op veele dorre plaatzen groeijende. GENISTA TINCTORUM, *Verwers Brem*, vermits zy de Bloemen van dezelfde in haare Verwerijen, om een geele couleur te doen geeven, veele gebruiken; waar doorze ook in 't Hoogduitsch *Ferbblumen* ofte *Heidensmuk*; Op Fransch *Herbe à jaunir*, *Fleur à teindre* gezegt is. GENISTA PARVA, *Kleine Brem*. GENISTA ARBORESCENS HISPANICA, *Boomachtige Spaansche Brem*. GENISTA HISPANICA FLORE LUTEO ODORATO, *Spaansche Brem* met een geele welriekende Bloeme. GENISTA LATIFOLIA FLORE LUTEO PARVO, *Breed gebladerde Brem* met een kleine geele Bloem. GENISTA SPINOSA ofte SCORPIUS, op Hoogduitsch *Galpeldorn*, ende in 't Nederlandsch *Steekende Brem* gezegt. GENISTA

Scorpius.

NISTA

Genista Latifolia

NISTA SPICATA GALLICA, *Fransche Brem* met een geäarde Bloem. GENISTA HISPANICA TENUIFOLIA ofte SPARTIUM genoemt, FLORE ALBO, & FLORE LUTEO. *Spaansche Brem*, met kleine bladeren zeer teeder van takskens, met een gansch witte, ende ook met een geele Bloem. GENISTELLA SPINOSA, *Kleine Brem* met *Doornen*. GENISTELLA SPINOSA FLORE LUTEO SPICATO, *Kleine Brem* met *Doornen*, en een geele schoone geäarde Bloem, &c. Niet alle van een ende dezelfde culture. *Spartium.*

De *Genista vulgaris*, *Gemeine Brem*, *Genista Tinctorum*, *Verwers Brem*, ende de *Genista parva*, ofte *Kleine leege Brem*. Zijn hardt van Natuire, lieven een gemeine, slechte, zandige, ende ook met tweejaarige Paerdemest maatig verziene grondt, een opene, luchtige, vrije en welgeleegene plaatze, geeven niet alleen Bloemen, maar ook gemeenlijk alle jaaren, inzonderheit met goede Zomers, volkoomen Zaad; verdraagen sterke Vorst ende alle ongeleegentheit des Winters; konnen ook niet wel door andere middelen, dan alleen haar Zaad, het welke in de *Maart*, met een afgaande Maane, gezaait moet zijn, aangeteelt ofte vermeerdert worden. *Genista parva, Tinctorum, vulgaris.*

De *Genista Hispanica tenuifolia flore albo & luteo*, ofte *Spaansche Brem* met teedere takskens en bladeren, ook met een geheel witte en geele Bloem geçiert, *Hispanica flore luteo odorato*, *Spaansche Brem* met een ruikende geele Bloem: En *Genista flore luteo parvo latifolia*, ofte *Breed bladige Brem* met een kleine geele Bloeme, wassende tot de hoogte van acht voeten, in weinige takken zich verdeelende, waar uit haar wonderbaarlijke bladeren voortkoomen, in 't midden een vinger breed, voor aan noch breeder, maar aan den steel op het smalste zijnde; bestaande als uit veele teedere bladerkens aan een gegroeit, die zich voor in veele deelen, kort en lange, smalle ende ook breede (een Haanesteert niet onbillijk gelijkende) verspreiden; waar van eenige zes, andere zeeven, ende zommige acht vingeren breedt lank te zijn, met verwonderens waerdige aanmerkinge gezien worden; uit de welke lange ronde en dunne steeltjes voortkoomen, zijnde voor aan haare punten met kleine geele Bloemen, zes, zeven en acht by malkanderen zittende, ook de een naa d'ander opengaande, verçiert. *Genista Hispanica tenuifolia flore albo & luteo.*

Deze zijn de teederste van alle, beminnen een zandige, goede bequaame aerde, met een weinig twee- ofte drie-jaarige Paerdemest, een jaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte bladeren van Boomen doormengt, een luchtige, warme, vrije, opene en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bevrijt, weinig waters, in tijd van droogte, wederom droogte in tijd van veele Regens, geeven wel, in deze koude Landen, een vermaakelijke Bloeme, maar zelden volkoomen Zaad; verdraagen in geene manieren eenige koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, sterke Wind ofte Vorst; moeten daarom, met een droog Weeder, in het laetste van *September* ofte

begin van *October* (na de tijd bequaam is, ende het Saisoen mede brengt) binnen 's huis, op een bequaame plaatze, gebracht zijn, daar zy van alle zieginge ofte tocht bewaart, door de vensteren, de lucht en Zonne zoo lange moogen genieten, als de koude het zelfde zal koomen te beletten: Daar na, kouder wordende, moeten zy op een ander warmer plaatze, daar niet als met sterke Vorst, door een yzere Oven, in geviert wordt, doch verre van de zelfde gezet zijnde, want zy, de onnatuirelijke warmte, inzonderheit een tijd lank duirende, niet verdraagen mogen, 't is daarom veele beeter, dat zy (zoo lange de sterke Vorst aanhoudt, in een gewelfde kelder ofte andere plaatze, zonder vier en bevroozen te konnen worden gestelt zijn: Moeten ook, in deze gansche Wintertijd, niet meer als een ofte tweemaalen met een weinig laauw gemaakt Regenwater, van booven besprengt, ende niet voor ten halven van *April*, ofte een weinig laater (naa des tijds geleegentheit) met een zachte betoogende lucht en aangenaame Reegen, (zoo het weezen kan) wederom buiten gestelt, ende, voor koude Nachten of schraale Winden, wel gedekt ende naaukeurig gewacht zijn.

Mogen ook alhier geenzins dan alleen door haar uit warme plaatzen gezonden zaad, het welke met een volle Maane van de *Maart*, *April* ofte *May*, in een Pot, met een goede luchtige zandige grond verzien, hol gezaait, dat niet dieper als ruim een halve stroobreed, ofte een weinig meerder gelegt moet weezen, aangeteelt ende vermeerdert worden. Welke Jongen hier van voortgekomen, de eerste Winter zeer quaalijk, door haare tederheit, over te houden zijn, inzonderheit zoo zy maar een weinig te veel waters, ofte, door een aanhoudende koude, niet luchts genoeg komen te verkrijgen; moeten daarom voorzichtig in acht genoomen zijn.

Genistella spinosa, & flore luteo spicato. Genista Hispanica.

De *Genistella Spinosa*, *Kleine steekende Brem*, in 't Hoogduitsch *Stichend Pfrimmen*, ofte *Stichend Ginst* gezegt, *Genista Hispanica*, *Spaansche Brem* ende d' andere alle, beminnen dezelfde voorgenoemde grondt, warme plaatze, en niet te veele vochtigheits, brengen voort, in deze koude Gewesten, niet alleen schoone Bloemen, maar ook, met goede Zomers, volkoomen rijp zaad, het welke in een gemeine goede zandige aerde eenes Pots, met een wassende zo wel als afgaande Maane van *April* (gelijk vooren gezegt) niet diep, op een warme plaatze gezet zijnde, gezaait wordt, waar door zy alleen vermeerdert moogen werden.

HET

HET XXI. CAPITTEL.

OLYFBOOM.

DEze Vruchtbaare, nootwendige, en zeer geliefde Boom, wordt met deze Naam alleen in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn OLEA. In 't Hoogduitsch OELBAUM. Ende op François OLIVIER. *Olea.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent geworden drie veranderlijke soorten, te weeten:

OLEA SATIVA, *Tamme*, ofte *oprechte Olijfboom*. OLEA BOHEMICA, *Boheemsche Olijfboom*, die ook ZYZIPHUS ALBA, ofte *witte Jujuben* gezegt wordt. Ende OLEA SYLVESTRIS ofte OLEASTER, *wilde Olijfboom*. *Oleaster.* Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, zandige, gemeine aerde, met een weinige tweejaarige Paerdemest ende eenjaarige hoenderdrek genoegzaam doormengt, een warme opene, vrije, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; bloeijen dikwils vroege in 't Voorjaar, doch geeven niet dan kleine Vruchten, de groote van een geele of witte Erte ter nauwer nood verkrijgende, die, hier te Lande, d'eerste Zomer, groen verblijven, maar tegen de tweede swart worden, ende daar na van zelfs tijdelijks nedervallen. Verdraagen geenzins veele koude Herfstreegenen, Sneeuw, Rijp ofte sterke Vorst, moeten daarom in 't begin van *October*, droog zijnde, binnen 's huis gebracht, op een bequaame luchtige plaatze, daar, ofte de geheele Winter door, ofte alleen met vorstig weder, in geviert werdt, gestelt, met maatig laauw Reegenwater onderhouden, ende niet voor in 't begin ofte ten halven van *April*, wederom buiten der Zonnestraalen voorgezet, ende voor koude Nachten, haarige en schraale Winden een weinig gedekt zijn.

Zy worden, in deze Landen, door haare by de wortel uitloopende jonge Scheutkens alleen vermenigvuldigt, die, ofte door lankzaamheit des tijds, van zelver wortelen, ofte, veele bequaamer, ten halven, met een Mes, voorzichtig, met de volle Maane van *April*, op de maniere der *Angelieren*, ingesneeden, ende met goede zandige aerde bedekt zijnde, wortelen schieten, welke twee jaaren oud geworden weezende, eerst van de oude genoomen, ende in andere Potten verzet te mogen zijn, bequaam geoordeelt worden: vermits de jonge en teedere wortelen, zonder groot perijkel van te verderven, niet wel verplant ende gerept willen zijn.

Olea Sylvestris. De *Olea Sylvestris*, ofte *Wilde Olijfboom*, heeft noit meer dan tweemaalen by my gebloeijt, maar geen Vrucht gegeeven, (als wel de Tamme zoo dikwils doet) te weeten 1652 ende 1666.

Olea Bohemica. De *Olea Bohemica*, ofte *Boheemsche Olijfboom*, is veele harder van aardt, bemint een zandige, goede aerde, met alleen een weinig tweejaarige Paerdemest verzien, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele, ende ook weinig Waters, geeft noit, in deze Gewesten, noch Bloem, noch Vrucht; verdraagt mistige Lucht, Hagel, Rijp, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, buiten gestelt zijnde; verliest ook niet haare bladeren, maar blijft, gelijk de andere, altijd eeven groen, hoe wel zy veele witter, en ruiger te zijn gezien ende bekent wordt. Ik hebbe deze menig jaaren, des Winters, binnen 's huis gehouden gehadt, om te zien of zy ook bloeijen, ofte eenige Vrucht geeven zoude, maar te vergeefs, moeste daarom weder na buiten.

Zy wordt vermeerdert en aangeteelt, in deze Landen, door twee bezondere wegen, te weeten:

Eerstelijk, door Zaad ofte Vrucht uit Bohemen, en andere plaatzen gezonden, het welke, in een Pot, niet diep, met een volle Maane van de *Maart*, *April* ofte *May*, warm gezet, ende, te mets, met een weinig in de Zonne laauw gemaakt Regenwaters, begooten, gezaait moet zijn: waar van de opgekoomene Jongen, zoo lange des Winters, binnen huis, met maatige vochtigheits onderhouden en bewaart moeten weezen, tot dat zy de dikte eens vingers verkreegen hebben, ofte zouden anders, eerder buiten gezet, door felle Vorst, lichtelijk van 't leeven berooft worden.

Ten tweeden, door haare onderste takskens (vermits zy zelden, ofte noit uit de grondt Looten schiet) daar men een Pot by stellen, ten halven insnijden, ofte, met de punt van een mes, twee ofte drie vinger hooge, rondtsom tot in het hout gaatjes booren, ende dezelfde net en bequaam daar in leggen, ofte ook de Pot vast aan den Boom, om niet geroert te mogen worden, maar des te beeter te konnen wortelen schieten, buigen moet: Welke men daar by, zoo wel des Winters, als des Zomers staan laat, tot dat zy genoegzaame wortelen in dezelfde verkreegen hebben, die men als dan afsnijdt, ende in de Pot, noch een of twee jaaren verblijvende, op een warme plaatze, daar zy de meeste tijd des Daags de Zonne genieten mag, needer zet.

Ontsaglijkheit dezes in tijden der Ouden, ook voor een teeken van Vreede by dezelfde gebruikt. Deze vruchtbaare en goed aardige Boom, is eertijds by de Oude, *Grieken*, in zoo een hooge achtinge en aanzien geweest, dat niemant dezelfde, zonder het leeven te verliezen, schenden ofte eenig leed aandoen mogten; ja zy worde zelfs tot heilige werken te gebruiken, voor Iemand ongeoorloft te zijn geoordeelt; Doch, tot een teeken van Vreede, om die te begeeren ende iets ootmoedelijks te verzoeken,

in

In de hand te draagen een Iegelijk toegelaaten; Daarom ook vijf hondert der voornaamste Borgeren van Zidon, Olijftakken in haare handen draagende, ende vreede ootmoedelijk verzoekende, *Artaxerxes*, den magtigen Konink der *Persen*, haare Stad beleegert hebbende, te gemoed gingen, gelijk daar van *Theodorus Siculus* verhaalt.

Perseus der *Macedonien* Konink, met de *Romeinen* oorlog voerende, ende overwonnen zijnde, zondt zijne Ambassadeurs na *Romen*, die, met Olijftakken verzien, voor den Raad neder vielen, niet alleen vreede, maar ook onderdaniglijk begeerende vererbermt te moogen worden.

Zy is niet alleen tot een teeken van Vreede, maar ook van overwinninge bekent geweest.

Daar en boven alle den geenen, die met deze in't openbaar quamen te verschijnen, waaren van alle gewelt bevrijdt ende niemand darde haar moeijlijk zijn.

HET XXII. CAPITTEL.

OLEANDER BOOM.

DIt schoon, aardig, en, met een eeuwigduirende aangenaame groenigheit, verçierde Boomgewas, wordt in't Nederlandsch met deze Naam alleen, ende geen ander (mijnes weetens) genoemt, Op Latijn OLEANDER, NERION, RHODODENDRUM, ofte LAURUS ROSEA. In't Hoogduitsch OLEANDERBAUM ofte OLANDERBAUM. Ende op François ROSAGE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee onderscheidelijke soorten, te weeten:

OLEANDER FLORE RUBRO, *Oleanderboom met een bleek roode Bloem*: Ende OLEANDER FLORE ALBO ofte *Oleanderboom met een zuivere witte Bloem*. Beide van een ende dezelfde culture. *Oleander flore albo, & rubro.*

Zy beminnen een gemeine goede grondt, met een weinig grof zandt, daar geen zoutigheit by gevonden wordt, tweejaarige Paerde- ende eenjaarige Koeije-mest doormengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veele waters, vermits de veelheit haare wortelen; bloeijen, alle Zomers, zeer vermaaklijk om zien, geeven ook niet als met groote warmte, lange en smalle Zaadpeulkens, maar daar in geen volkoomen Zaad: verdraagen geenzins langduirige koude ofte sterke Vorst, moeten daarom met een wassende Maane van *April*, in Potten gezet zijnde, ten halven van *October*, ofte wat eerder (na het Saisoen goed is) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, worden gebrocht, daar niet als met felle Vorst, geduirende dezelfde, door een yzere Oven, in geviert wordt, de geheele

heele Winter met maatig Regenwater onderhouden, ende niet voor in't begin van *April* ofte een weinig laater, buiten der Zonnestraalen, met een regenig weeder, wederom voorgezet zijn moeten.

Zy mogen in deze Landen, niet door Zaad, ten zy uit warme Gewesten gebracht, maar alleen door haare by de wortel uitgeloopene jonge Looten aangeteelt ende vermeerdert worden, die men met een volle Maane van *April*, ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijdt, met aerde aanvult, ende alzoo haastig wortelen verkrijgen; doch moogen niet eer voor dat zy twee of drie jaaren ingesneeden geweest hebben, ende de wortelen ondertusschen, om gerept te konnen werden, sterker, ende ten minsten tweejaarig geworden zijnde, met een wassende Maane in *April*, van d' ouden genoomen, in Potten verplant, ende wel drie weeken ofte langer, voor der Zonnen glans voorzichtig gewacht worden.

HET XXIII. CAPITTEL.

HAAGEDOORN.

ZYnde een gemeen, ende van een Iegelijk wel bekent Gewas, wordt alleen met deze ende geen andere Naame op Nederlandsch genoemt. In't Latijn SPINA ACUTA, OXYACANTHA DIOSCORIDIS, ende SPINA ALBA. Op Hoogduitsch HAGDORN. Ende in't François AUBESPINE ofte ESPINE BLANCHE.

Oxyacantha Dioscordis.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent twee bezondere soorten, te weeten:

SPINA ACUTA FLORE SIMPLICI ALBO, *Haagedoorn*, met een witte enkelde Bloeme. Ende SPINA ACUTA FLORE ALBO PLENO, ofte *Haagedoorn* met een witte dubbelde Bloeme, zeer schoon om zien, ende op de maniere van de *Dubbelde Myrtusbloem* gevult, doch veele aangenaamer van gezichte, vermits zoo veele by malkanderen gevoegt zijn, zijnde by Jonker EISO JARGES OP MEYMA, tegenwoordig Gecommitteerde Raad der Hoog Eedele Heeren van d' Ommelanden tusschen d' Eems ende de Laauwers, eerstmaal van zelfs voortgekomen ende in't licht gebracht. Beide van een ende de zelfde culture, doch een weinig in haare aanteelinge verscheelende.

Spina acuta flore albo pleno. Hagedoorn met dubbelde Bloemen.

Zy beminnen een gemeine, zandige, kleijige, ofte steenige, ongemeste, doch liever een wel gemeste aerde, een opene, vrije, luchtige, ende geenzins donkere plaatze, veele, ende ook maatige vochtigheit, geeven alle jaaren zoo wel Bloemen, als volkoomen rijp

Zaad,

Zaad, verdraagen felle koude, groote ongeleegentheit des geheelen Winters, en worden zeer oud.

De *Spina acuta flore pleno albo*, ofte *Haagedoorn* met witte dubbelde Bloemen, geeft het een jaar veele, ende het ander dikwils weinig Vruchts ofte Zaads, vermits zomtijds zijne Bloemen, zonder iets na te laaten, nedervallen. Wordt niet te min aangeteelt door haar teedere eenjaarige takskens, ofte by de wortel uitloopende jonge Looten, die men voorzichtig, met een Pennemes, ten halven insnijdt, met aerde aanvult, ende, lankzaam wortel geschooten hebbende, met een afgaande Maane van *Februario* ofte de *Maart*, van d' ouden afsnijdt ende verplant.

De *Spina acuta flore simplici*, ofte *Gemeine Haagedoorn* met enkelde Bloemen, wordt door zijne Vrucht alleen, op volgende maniere, vermeerdert: Plukt af de Zaad draagende Vruchten, als zy gansch rijp, ende van couleur bruin rood zijn, met een volle Maane, legt de zelfde in een steenen ofte houten Vat, zetze daar mede in de grond, bedektze met aerde, ende laatze alzoo een geheel jaar daar in leggen te meuken, neemtze daar na wederom uit, ende zaait dezelfde met een afgaande Maane in de *Herfst*, zoo koomen zy veele beeter en bequaamer voort, als of zy rijp zijnde, terstont in d' aerde gelegt waren geweest. Zy worden zeer bequaam bevonden om Haagen van te maaken, niet alleen om daar mede Kruidhooven, maar ook andere dingen gevoeglijk te beschermen.

HET XXIV. CAPITTEL.

PEERE DOORN.

ZYnde een meedesoorte der voorgaande, wordt daarom alzoo genoemt, vermits haare Bladeren het Loof eenes Peerebooms niet onbillijk gelijken, zijnde nochtans een weinig kleinder, wordt ook niet alleen in't Nederlandsch met deze Naam, maar ook GROENE DOORN, om dat zy steeds groen, ende de bladeren noit, ten zy door ouderdom, vallen ofte verdorren laat. Op Latijn PYRACANTHA, OXYACANTHA MINOR, ofte RHAMNUS TERTIUS THEOPHRASTI van MATTHIAS de LOBEL. *Pyracantha. Oxyacantha minor.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee veranderlijke soorten, te weeten:

Deeze *Gemeine Spaansche Peere Doorn*, ofte PYRACANTHA HISPANICA, om dat zy in Spanjen, van Natuire, groeit, ende PERACANTHA VIRGINIANA ofte *Peere Doorn* uit *Virginien*, wiens blade-

ten niet aan haare kanten effen en glad zijn, gelijk de ander, maar rondts omme, zeer ſubtijl en net getandt, ook aan beide zijden gemeenlijk met een niet al te diepen inſnijdzel verçiert, aangenaam om zien; zijnde beide niet van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine zandige, zoo wel ongemeſte, als met een weinig tweejaarige Paerdemeſt verziene grondt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze liever, als een donkere of ſchaduachtige lucht, veele, ende ook weinig waters, geeven wel alle jaaren een witte aangenaame Bloeme, maar in deze Landen noit volkoomen of eenig perfect rijp Zaad, zijn redelijk hard van aart, verdraagen Sneeuw, Rijp, ſterke Vorſt, en alle andere ongeleegentheit des Winters: Doch de *Pyracantha Virginiana* ofte *Peere-Doorn* uit *Virginien*, mag dezelfde niet verdraagen, voor dat zy de dikte eens Duims ofte Vingers verkreegen heeft, dewijle zy veele teederder te zijn, dan de ander, door ervarentheit, genoegzaam bevonden wordt. Zy moogen in deze Geweſten aangeteelt, ende, op twee bezondere manieren, vermeerdert gemaakt worden, te weeten:

Pyracantha Virginiana.

Eerſtelijk, door haare takskens, die men met een volle Maane van de *Maart* affnijdt, op een donkere plaatze, een vinger lank in d' aerde ſteekt, ende dikwils met water begiet, zoo vatten zy eindelijk wortel. Doch de *Pyracantha Virginiana* moet in een Pot (om des Winters binnen 's huis gebrocht te konnen worden) ingezet, donker ende ook vochtig, ten minſten de tijd van acht weeken geduirende gehouden zijn; welke, alzoo wortel verkreegen hebbende, mag niet des Winters buiten, voor dat zy tot voorgenoemde dikte gekoomen is, gelaaten worden.

Ten tweeden, door haar, by, ofte booven de wortel uitgeloopene jonge Looten, die men in de *Maart* ofte *April*, voort na het eerſte Quartier der Maane, ten halven, op de maniere der *Angelieren*, inſnijdt, met aerde overdekt, ende wortelen, een jaar oud op't minſte verkreegen hebbende, met een volle Maane in *April*, van d' ouden neemt, ende zoo wel in d' aerde als Potten verplant.

Het XXV. Capittel.

BERBERIS BOOM.

WOrdt niet alleen met deze Naam in 't Nederlandſch, maar ook Sauseboom, Boom Surkel, ende Suerboom genoemt. Op Latijn Berberus ofte Berberis, Oxyacantha Galeni, Oxalis arborea ofte Spina acida. In 't Hoogduitſch Paisselbeer, Sau-

Oxycantha Galeni.

SAURICH ofte ERBSELL. Ende op François ESPINE VINETTE ofte ESPINE AIGRETTE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent twee veranderlijke soorten, te weeten:

BERBERUS VULGARIS, gemeine *Berberisboom*, ende BERBERUS ABSQUE NUCLEIS, ofte *Berberisboom* zonder Steenen, om dat in zijne Vrucht niet meer dan een gevonden wordt. Zijnde beide van een ende dezelfde culture. *Berberus absque nucleis.*

Zy beminnen een gemeine zandige, steenige, kleijige, gemeste, ofte ongemeste; doch van Natuire een vochtige grondt, een opene luchtige zoo wel, als een donkere ofte schaduachtige plaatze, veele waters; bloeijen niet alleen, maar geeven ook alle jaaren, een volkoome rijpe Vrucht, verdraagen Haagel, Sneeuw, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder eenige veranderinge, dewijle zy hardt van Natuire zijn; worden vermeerdert niet alleen door haare Vrucht, die laat in de Herfst rijp geworden zijnde, in *October* ofte *November*, met een afgaande Maane, gezaait moet werden, maar ook door haare by de wortel uitgeloopene menigvuldige jonge Scheuten, die, ofte van zelfs met der tijd, ofte ten halven met een Mes ingesneeden, ende met aerde aangevult weezende, wortelen vatten, welke men niet alleen in *October*, maar ook in de *Maart*, met een afneemende Maane, affnijdt ende verplant, waar door zy eeuwigduirende verblijven mogen.

HET XXVI. CAPITTEL.

JODENDOORN.

OP Nederlandsch alzoo genoemt, wordt in't Latijn PALIURIS, SPINA JUDAICA, ofte SPINA CHRISTI gezegt, om dat, na de meininge van sommige, de gevlochtene dooren Kroone onzen SALIGMAAKER, door de Joden opgezet, van de taije, buigzaame, ende met zeer sterke veelvoudige doornen verziene takskens dezes Booms gemaakt zoude geweest zijn, waaromme zy ook de Naame dan van JODENDOORN gerechtelijk verkreegen heeft. *Spina Christi.*

Zy bemint een gemeine, goede, zandige, ende met een weinig tweejaarige Paerdemest maatig verziene grondt, een opene, warme, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, taamelijk veele waters; geeft niet alleen, alle Zomers, veel kleine geele Bloemen, tusschen de bladeren by malkanderen voortkoomende, maar ook, met heete jaaren, volkoomen Zaad, gelijk 1652. 1666. 1669. ende meer andere jaaren geschiedt is.

Is

Is tamelijk hart van Natuire, verdraagt, buiten ſtaande, in deze Geweſten, de ſterke koude des Winters ongeerne, ten zy oud, dik, ende ſterk geworden zijnde, doch niet langer dan een, twee, ofte drie jaaren ten hoogſten, dewijle zy dezelfde niet tegen ſtaan mag, gelijk ik wel onderzocht, ende met ſchaade bevonden heb; Moet daarom, met een waſſende Maane van *April*, in een Pot gezet weezende, in't begin ofte ten halven van *October* (op welke tijd zy alle haare bladeren vallen laat) binnen 's huis op een bequaame plaatze, gebracht, daar niet dan met vorſtig weeder, door een yzere Oven, in geviert werdt, met een weinig laauwgemaakt Regenwater van booven begooten, ende niet voor in't begin ofte ten halven van *April*, met een zoete Regen, wederom buiten der Zonnen warmte voorgeſtelt zijn.

Zy wordt door drie bezondere weegen aangeteelt, ende, in deze Geweſten, vermenigvuldigt, te weeten:

Ten eerſten, door haar Takskens, met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, afgeſneeden, daar aan (zoo het mogelijk is) een weinig oud hout (om zoo veele bequamer daar door te konnen wortelen) verbleeven is, die men in een Pot, met voorgenoemde grondt gevult, terſtont een vinger lank gemeinlijk inſteekt, op een donkere ofte ſchaduachtige plaatze, daar de zelfde van geen Zonneſtraalen geraakt kan worden, ten minſten de tijd van acht ofte tien weeken geduirende, neder ſtelt, dikwils van booven met Regenwater begiet, ende daar na een weinig meerder luchts genieten laat, tot dat de Maant van *Julius* gepaſſeert is, zoo verkrijgen zy, tegen de Herfſt, ofte het volgende Voorjaaar, wortelen, en groeijen voort.

Ten tweeden, door, uit de grondt, by de wortel, ofte booven dezelfde voor den dag gekoomene, zoo wel oude als jonge Looten, die men, met een Mes, voorzichtig ten halven (gelijk men de *Angelieren* doet) tegen de volle Maane van *April*, inſnijdt, met aerde aanvult, de hoogſten daar in buigt, ende met een houten haakje dezelfde, om des te weiniger te konnen gerept worden, maar om daar door zoo veele bequaamer wortelen te moogen ſchieten, vaſt ſteekt; Welke men, genoegzaame wortel geſchooten ende verkreegen hebbende, niet terſtont van d'ouden neemt, ende met een afgaande Maane van *April* verplant, maar daar aan tot het tweede volgende jaar verblijven laat, op dat zy ondertuſſchen zoo veele ſterker geworden zijnde, met minder perijkel opgenoomen, ende in andere Potten gezet mogen werden.

Ten derden, door haar Zaad, het welke niet meer dan twee ſtroobreed diep, in een Pot onder de aerde gelegt, op een heete plaatze geſtelt, ende te mets, van boven, met een weinig Regenwater, in droog weeder, begooten moet zijn.

HET

HET XVII. CAPITTEL.

BOOM MALUWE.

EEn aardig, schoon om zien, ende van veele wel gelieft Boomgewas, wordt alzoo, ende met geen andere Naame (mijns weetens) in't Nederlandsch genoemt. Op Latijn ALTHÆA ARBOR, ofte ALTHÆA ARBORESCENS.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden vijf bezondere soorten, wiens meeste veranderinge in de Bloeme alleen te verneemen is, te weeten: *Althææ arborescentis species quinque.*

ALTHÆA ARBOR FLORE PURPUREO, *Boom Maluwe* met een purpure Bloeme, FLORE ALBO, met een witte Bloeme, FLORE RUBRO, met een roode Bloeme, FLORE CARNEO, met een lijfverfde Bloeme, ende FLORE ALBO ET RUBRO VARIEGATO, ofte met rood en wit op een blad schoon geçierde Bloem. Alle van een ende dezelfde cultuure. *Vijf soorten van Boom-Maluwe.*

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige aerde, met een weinig tweejaarige Paerde- ende ook zoo veele Koeije-mest doormengt, een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veele waters; spruiten eerst uit in't laetste van *April*, geeven alle Zomers zeer schoone Bloemen, maar geen, als met goede ende warme jaaren, volkoomen rijp Zaad; zijn hart van Natuire, zo dat zy vijf ofte zes jaaren oud geworden, ende van Zaad voortgekoomen zijnde, de sterke koude, en andere ongeleegentheit des Winters buiten gezet, tamelijk, tot dat zy veertien ofte vijftien jaaren verkreegen hebben, verdraagen moogen, doch vriezen te mets wel tot aan de helfte ofte wijders dood; welke afgesneeden weezende, by de wortel wederom uitschieten, waar door zy haare, met der tijd opgesnoeide, ende verkreegene top ofte Kroon, zoo haast niet wederom tot een vier- ofte vijf-voetige hoogte (het welke het hoogste is dat zy groeijen) opgequeekt konnen worden; Houde des weegen voor best, datze des Winters binnen 's huis gebracht, ende aldaar met maatig Regenwater (geduirende dien tijd) onderhouden, ende niet, voor in't begin van *April*, met een zachte Regen, wederom buiten der zonnenglans voorgestelt worden. *Oudtheit dezer.*

Zy mogen, in deze Landen, door drie verscheidene manieren aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden, te weeten:

Eerstelijk, door Zaad, het welke tegen de volle Maane van *April*, in een Pot, niet diep, met een zandige, ende geen vette aerde gevult, gezaait

zaait moet wezen, welke opkoomende Jongen, veele warmte genieten en verdraagen moogen; moeten ook niet worden verzet, voor dat zy, daar in, ten minsten, twee jaaren gestaan hebben.

Ten tweeden, door haare, met een volle Maane, afgesneedene jonge takskens, die men in een Pot steekt, op een donkere ofte schaduachtige plaatze zet, daar zy van de Zonne niet konnen bescheenen worden, zomtijds met water begiet, ende aldaar de tijd van acht ofte tien weeken verblijven laat; daar na een weinig meerder luchts gegeeven, doch niet voor in't begin van *Augusto* geheel wederom in de Zonne stelt.

Deze Jongen hier van aangegaan, moeten niet voor het derde jaar daar na gerept, ofte in andere Potten, bezonderlijk als met een afgaande Maane, geplant zijn.

Ten derden, moogen ook deze vermenigvuldigt worden door maniere van zuigen ofte steeken, welke met een wassende Maane van *April*, op zijns gelijk, dat is, van deze zelfde aart, de eene op de ander geschiedt; maar moeten dan wel een Maant ofte meerder, voor sterke lucht of de Zonne gewacht zijn; waar door zy zoo veele te beeter beklijven zullen.

HET XXVIII. CAPITTEL.

BOOM MALUWE van PROVENCE.

Althæa arborea montis Olbiæ Gallo Provinciæ.

IN't Nederlandsch alzoo genoemt, op Latijn ALTHÆA ARBOREA MONTIS OLBIÆ GALLO PROVINCIÆ gezegt, in haare aardt ende Nature, van de voorige, vermits haar teederheit, veele verscheelende.

Zy lieft een gemeine goede zandige aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol van verrotte bladeren der Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veele waters; geeft niet alleen alle Zomers Bloemen, maar ook volkoomen rijp Zaad. Is teeder van Nature, geenige koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, Stormwinden, ofte eenige Vorst verdraagende, moet daarom met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, in een Pot of houten Bak (na zy groot is) gezet weezende, in't begin van *October*, ofte een weinig laater, (zoo het Saisoen goed ende bequaam is) binnen 's huis, niet verdrukt staande, gebracht, maar daar zy de lucht en Zonne zoo lange koomt te genieten, als de koude van buiten dat zelfde zal doen verhinderen, ook met een weinig laauwgemaakt Regenwater (geduirende de Winter) van

van onderen verzien, ende niet voor in't begin ofte ten halven van *April*, wederom, met een zoete lucht en aangenaame Regen, buiten gestelt worden.

Zy kan, in deze Gewesten, door geen ander middel, dan alleen haar Zaad, het welke met een volle Maane van *April*, in een Pot, hol ende niet diep gezaait moet zijn, aangequeekt ofte vermenigvuldigt werden; welke Jongen het tweede en derde jaar verplant, ofte ook wel staande blijven moogen, maar in de Winter, als ook de Ouden, voor tocht, zieginge, en lankduirige onnaturelijke warmte des viers, naauw of voorzichtig gewacht ende bewaart zijn.

Het XXIX. Capittel.

MALUWE van CHINA.

Een raar, schoon en ongemein Heesterachtig Boomgewas, wordt op 't Nederlandsch alzoo genoemt. In 't Latijn Malua Chinensis rosea arborescens, ende van zommige Rosa Chinensis, ofte *Chineesche Roose*, doch (mijnes oordeels) quaalijk, vermitsze, in alle haare deelen, niet dat met dezelfde over een koomt, dan alleen de bloote gedaante en bleike couleur des Bloems, zonder eenige reuk, bezit. *Malua Chinensis rosea arborescens. Rosa Chinensis.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee bezondere soorten; te weeten: Malua Chinensis rosea arborescens flore pleno, *Maluwe* van *China* met een dubbelde Bloem; ende Malua Chinensis rosea arborescens flore simplici, ofte *Maluwe* van *China* met een enkelde Bloem. Beide van een ende dezelfde culture.

Zy lieven, en beminnen zeer, een zandige, luchtige grondt, met een weinig Veenaerde, tweejaarige Paerdemest, ende eenjaarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor koude Ooste- en Noorde-winden genoegzaam bevrijdt, maatig door der Zonnenwarmte laauwgemaakt Regenwater; geeven hier te Lande weinig ofte haast geenige Bloemen, ten zy met heete en drooge Zomers, laat in de Herfst; welke voor het laetste van *October*, zelden open gaan, ook niet booven drie dagen goed verblijven, zeer schoon, met een aangenaam en bevallige bleeke lijfvervige couleur verçiert; waar van zommige knoppen (vermits de koude) niet eens geopent konnen worden, maar by haar zelven vergaande, eindelijk needervallen.

Zy verdraagen geenzins (om de teederheit haarder Natuire) eenige mistige Lucht, Sneeuw, veelvoudige Herfstregenen, Rijp, Vorst ofte

te andere ongeleegentheit des Winters ; Moeten daarom , in *April*, met een waſſende Maane , in een Pot gezet zijnde geweeſt , in het laetſte van *September* ofte begin van *October*, (naa het Saiſoen goed ende bequaam is) binnen 's huis, op een goede bequaame plaatze, gebrocht, waar in van den beginne van *November*, tot den achſten ofte tienden *Maart*, door een yzere Oven gevuirt wordt, met weinig laauwgemaakt Regenwater (geduirende deze koude Winter tijd) van booven begooten, ende niet wederom voor ten halven van *April* (een weinig eer ofte laater) met een zoete lieflijke lucht en aangenaame zachte Regen, buiten der Zonne ſtraalen voorgezet, ende voor ſneeuwige ofte haagelige natheit, koude Nachten, haarige- of ſchraale-winden wel gedekt ende gewacht zijn.

Zy verblijven niet altijd groen, maar haare Bloemen afgevallen ende vergaan weezende, worden ook met der tijd van haare bladeren berooft, welke tegen de *May*, ofte in 't begin van dien, gezien worden zich wederom te vernieuwen.

Ende dewijle zy, in deze koude Geweſten, gantſch geen Zaad te voorſchijn brengen, moogenze eevenwel, hier te Lande, door haar by de wortel ofte even booven de aerde uitgeloopene jonge Scheuten, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren* insnijdt, met aerde aanvult, ende wortelen verkreegen hebbende, niet eerder voor dat de zelfde twee ofte drie jaaren oud, ende alzoo om te verzetten bequaamer, van de Oude affnijdt, ende met een volle Maane van *April*, verplant, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden.

Het XXX. Capittel.

A A L B E S I E N.

EEn welbekende niet alleen, maar ook van veele een graage en zeer geliefde Vrucht, wordt niet alleen met deze Naam in 't Nederlandſch, maar ook Johannes Besien, Johannes Druifkens ofte Besekens over Zee genoemt. Op Latijn Ribes, Ribesium ofte Grossula transmarina. In 't Hoogduitſch Sant Johans beerlin. Ende op François Groisseletz transmarin.

Aalbeſiën zeven verſcheidene ſoorten.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent zeven verſcheidene ſoorten, te weeten:

Ribes fructu rubro majori, *Aalbeſiën* met een zeer groote roode Vrucht: Fructu rubro minore, met een kleine roode Vrucht: Fructu rubro multiplici, met een roode veelvoudige Vrucht, wiens ſteelen meer dan een halve ſtroo breed zijn, waar aan veertig, vijftig, ende zomtijds zeſtig hangende gezien worden: Fructu nigro, met een ſwarte Vrucht: Fructu albescente, ofte een witachtige

achtige Vrucht: FRUCTU CARNEO, met een schoone lijfverfde Vrucht. Ende RIBES ANGLICANA FRUCTU RUBRO DULCI, *Engelsche Aalbesie* met zeer kleine Bladeren, ende een kleine roode zoete Vrucht. Alle van een ende dezelfde culture. *Ribesium Anglicum.*

Zy beminnen niet alleen een goede, gemeine, wel gemeste, zandige, maar ook een steenige, ende kleijige wel omgesmeeten grond, inzonderheit die met de swarte Vrucht, welke daar in grooter en beeter woorden, als in andere Aerde; een opene, luchtige, en gantsch vrije plaatze, veele waters, geeven vroeg in 't Voorjaar Bloemen, ende in 't midden des Zomers overvloedig rijpe Vrucht, verdraagen ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters geduldig.

Zy moogen, in deze onze Landen, vermeerdert en aangeteelt worden, door drie bezondere manieren, te weeten:

Eerstelijk, door haare, by de wortel van zelfs voortkoomende, ende wortelschietende Jongen, die men, ofte in *October*, *November*, *Februarius*, ofte de *Maart*, met een afgaande ofte volle Maane, van d' Ouden neemt ende verplant.

Ten tweeden, door haar jonge Takskens, met een volle Maane afgesneeden, ende in *Februario* ofte *Maart*, op een donkere of schaduwachtige plaatze ingesteeken, die men dikwils met water begiet, zoo vattenze haastig wortel, ende als dan het tweede jaar daar van daan genoomen, ook op een luchtiger ofte beeter ter Zonne staande plaetze, met een volle Maane van voorgenoemde Maanden, verzet.

Ten derden, door haare Vrucht, ofte het Zaad daar uitgenoomen, (de grootste en beste verkiezende) met een volle Maane (rijp genoeg zijnde) afgeplukt, welke men te zaamen, om te droogen, ophangt, ende in *November*, *Februario* ofte *Maart*, voort naa de volle Maane, niet diep, in goede aerde, hol ende luchtig zaait; welke Jongen, hier van voort gekoomen, twee jaaren op dezelfde plaatze, ongerept verblijven moeten, daar naa opgenoomen, ende van haare recht neêrschietende Hertwortel, tot aan de boovenste zijdscheuten ontbloot weezende, zetmenze, met een volle Maane van de *Maart*, wederom in; waar aan veele veranderlijke Vruchten, d' eene d' ander, in grootheit, couleur en smaak, te booven gaande, gezien ende vernoomen zullen worden.

Ten laetsten, begeert Iemandt, van alle deze soorten van Boomtjes, meer als gemeine Vruchten te plukken, die graave alle jaaren in *Februario*, om haar wortel een kuile ofte gruppel, van een voet breed ofte wat meerder, in 't ronde, vulle dezelfde met twee ofte drie jaarige, klein gewreeven ende gelijk als tot aerde geworden, Koeijemest, en bedektze wederom met een weinig aerde, zoo zal hy daar aan, booven maaten groote Vruchten verkrijgen, ende met lust moogen aanschouwen. *Om groote Aelbesiën te verkrijgen:*

HET XXXI. CAPITTEL.

ROOSEBOOM.

DEze wel begeerde, ende van een Iegelijk, om haar ſchoone, bevallige, bloozende, vermaaklijke couleur niet alleen, maar ook om haar verquikkende, aangename, verſterkende, lieflijke reuk, zeer geliefde Plant, een rechte Koninginne der Bloemen: wordt niet alleen met deze Naam in 't Nederlantſch, maar ook van veel ROOSELAAR genoemt. In 't Latijn ROSA. Op Hoogduitſch ROSE. Ende in 't François ROSES.

Roſa.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden meer dan dartig bezondere, zienswaerdige, ende in haar Bloeme principaalijk veranderlijke ſoorten (waar onder mede eene met een ſchoone, uit den purper blaauwe Bloeme, doch zonder reuk, getelt moet zijn, die de HERTOOG van BORNONVILLE uit *Italien* eerſt tot *Bruſſel* gekreegen heeft) wiens verſcheidenheit tot noch in mijne Tuin gezien mag worden, hier alle te verhaalen onnoodig geacht, inzonderheit, dewijlze niet alle van een ende de zelfde culture te zijn bevonden worden; zullen daarom (daar van eerſt in 't generaal geſprooken hebbende) alleen die geene, wiens Natuire booven d'andere, te kennen nootwendig is, den goedgunſtige *Leezer* alhier vertoonen.

Roſa fl. purpuro pl. inodoro.

Zy beminnen en lieven alle, een gemeine zandige, ſteenige, ende ook een kleijige, luchtige, en met een ofte twee jaarige Koeije-meſt wel verziene grond, een opene, vrije, wel ter Zonne geleegene, als ook (doch niet zoo lief) een ſchaduachtige plaatze, veel waters; geeven niet alleen een heerlijke Bloeme jaarlijks, maar ook dikwils volkoomen rijp Zaad, verdraagen Sneeuw, Rijp, ſterke Vorſt, ende alle andere ongeleegentheit des tijds, zonder eenige moeilijkheit.

Zy worden vermeerdert en aangeteelt op drie bezondere manieren; te weeten:

Eerſtelijk, door Zaad, het welke, met een volle Maane van *October* ofte *November*, in een Pot of Vaatje, om des winters binnen 's huis bewaart te konnen zijn, een ſtroobreed diep gezaait wordt, zoo koomen de volgende Zomer daar van Jongen ten voorſchijn, welke zelden voor het zevende ofte achte jaar daar naa, eenige Bloemen van aanzien dragende gezien worden, maar gemeinlijk enkelde.

Ten tweeden, door haar by de wortel ofte booven de aerde uitgeſchootene jonge Looten, die, ofte van zelver wortelen ſchieten, ofte ingeſneeden zijnde, veel eerder, met aerde aangevult weezende, de zelfde verkrijgen, welke men niet alleen door de gantſche Herfſt, maar ook

in

in *Februario* ofte *Maart*, met een wassende Maane verplanten mag; doch in *September*, geschiedt zijnde, draagen noch de volgende Zomer Bloemen.

Ten derden, snijdt af, in *Februario*, met een volle Maane, zoo veel Looten als gy wilt, twee of drie leeden in haare lenkte begrijpende, maakt dan gruppels, op een nieuwsgemeste donkere ofte schaduachtige plaatze, legt, plat in de lenkte, de zelfde daar in, ende strooit daar over zoo veel aerde, datze daar onder drie vingeren breed diep koomen te leggen, houdt de zelfde plaatze ofte grond wel zuiver, door wieden, ende laatze te mets eens met Regenwater, in droog Weeder, begieten, zoo brengenze in korten tijd niet alleen van zelver wortelen, maar ook jonge Looten voor den dag, die men twee jaaren op de zelfde plaatze staan laat, daar na opgenomen, ende een weinig afgesnoeit weezende, verzet, voort na de volle Maane van *October* ofte *November*, op een luchtiger plaatze, waar gy wilt. *Maniere om Roosen te vermeerderen.*

Ten laetsten, wil Iemand altijd groote, schoone, ende excellente Roosen genieten, die snijde alle vijf jaaren zijne *Rooseboom* tot aan de grond af, ende vernieuwe de aerde wel, met twee jaarige Koeije-mest, snoeije ofte snijde de zelfde alle Herfst tijden, in *October*, een weinig voor de volle Maane, met een scheere booven af, zoo zal zijn Hoff gedurig met goede voldraagende *Roosen* verzien zijn: Want zoo een *Rooseboom* weldraagende zal worden, moet zy jaarlijks gesnoeit zijn. *Om altijd weldraagende Roosen te verkrijgen.*

De *Rosa flore luteo pleno*, ofte *Dubbelde Geele Roosen*, is van deze aart ende Natuire, datze op een goede warme plaatze gestelt, ende dikwils met water begooten wil zijn; haar knoppen beginnende open te gaan, moeten voor de Regen en Dauw, des Nachts, gedekt ende gewacht worden, ofte beslemmeren booven lichtelijk, en konnen zich niet openen; geeven ook, met drooge Zomers, geenige Bloemen, by aldien zy niet dikwils, met Regenwater, aan haare wortelen begooten geweest zijn, die dikwils in 't midden, om de veelheit haarder bladeren, van een berſten, ende van een zeer schoone, bevallige, aangenaame, ende verwonderens waerdige hooge geele couleur gezien worden. *Rosa lutea flore pleno.*

De *Rosa semper virens, flore carneo pleno* ofte *Mensana*, altijd groen blijvende *Rooseboom*, met een dubbelde lijfverfde Bloeme, ofte die alle Maanden het geheele jaar door Bloemen en knoppen geeft, verblijft wel, gelijk de andere, des Winters buiten staande, over, maar verliest niet te min haare steeds blijvende groenigheit: Moet daarom, met een afgaande Maane van *October*, *November* ofte *Februarius*, in een Pot gezet zijnde, in het laetste van *October*, ofte wel eer, na des tijds geleegentheit, binnen 's huis, op een bequaame plaatze gebrocht worden, daarze door de vensters, tegen het Zuiden open, op dat de Zonne zonder eenige verhinderniſſe daar in te beeter schijnen mag, een geduirige lucht zoo lange koomt te genieten, als de koude het zelfde doet verhin- *Rosa semper virens flore carneo pleno ofte Mensana.*

hinderen, doch zoo min warmte des viers als doenlijk zal zijn, ende noch minder Vorst, zoo behoudt zy niet alleen de bladeren, maar geeft ook knoppen ende Bloemen de geheele Winter door, inzonderheit als het weinig vriest, ende zy, zoo draa de Vorst over is, de Lucht en Zonne, te mets, met aangenaame Dagen, buiten gezet wordende, (maar des Avonds wederom in) op een nieuw genieten mag, tot datze geheelijk buiten verblijven kan, ende op een luchtige goede plaatze gestelt wordt.

Rosa Hierichentea. *Halimus marinus Syriacus.* De *Rosa Hierechontea* ofte *Roose van Hiericho*, by een jegelijk alzoo genoemt, mag (mijns oordeels) eerder voor een *Halimus marinus Syriacus* ofte *Zee Porcelein* uit *Syrien* (met de welke zy, in alle gedeelten, zeer wel, ende geenzins met een *Roose*, over een komt) gehouden worden: Wast ook niet omtrent de vervallene Stad *Hiericho*, maar in *Syrien*, ende omtrent de Roode Zee: Die heeden 's daags by *Hiericho* groeijende gezien wordt, is geen ander dan onze gemeine lijfverfde *Provencie Roos*, gelijk daar van *Petrus Bellonius* genoegzaam (die Landen door gereist hebbende) getuigt.

Zy bemint een zandige aerde, wel, ende niet schimmelig riekende, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende eenjaarige Hoenderdrek doormengt, in een Pot gezaait zijnde, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor koude Ooste- en Noorde-Winden bewaart, maatige vochtigheit; geeft niet alleen alle jaaren Bloeme, maar ook, met goede en warme Zomers, volkoomen rijp Zaad; blijft niet langer dan een Zomer in 't leeven, wordt alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de *Maart*, *April* ofte *May*, in een Pot, wederom op een nieuw, luchtig gezaait, ende geenzins verplant, vermitsze als dan geen Zaad zoude konnen voortbrengen.

Zommige dezer Planten trekken zich, in de Herfst, met haare takskens, een weinig booven rond te zaamen, doch eenige niet: Maar uit d' Aerde, met de Wortel, noch groen ende wel gestelt weezende, tegens een volle Maane van de Herfst genoomen, ende, binnen 's huis, om zoetjes te droogen, opgehangen, sluiten zich beeter, hoewel ook by ettelijke geen veranderinge gezien ofte vernoomen wordt.

Deze alzoo met lankzaamheit droogende, ende zich booven inwaarts een weinig rondachtig te zaamen getrokken hebbende, werdt heeden 's daags van veelen gelooft, alleen op *Karsnacht*, t' elkens van zelver zich wederom t' openen, doende daar by meer andere ingebeelde zaaken: Het welke geheel anders te zijn d' eervaarentheit zelver geleert heeft. Want zoo dikwils als zy in 't water gezet wordt, ontsluitze haar, en geeft zich van malkanderen, al waart ook meer dan tien maal in een jaar.

Rosa Moschata flore albo pleno. De *Rosa Moschata flore albo pleno*, ofte *Witte Muschus Roose*, met een dubbelde Bloem, bloeit zeer laat, als alle andere gepasseert ofte uitge-

gebloeit zijn, brengt voort haar meeste Bloemen uit de punten der Takken, ja dikwils de beste uit haar nieuws uit der aerden geschootene jonge Looten, troswijze by malkanderen zittende, van onderen eerst open gaande, tien, twintig, dartig, ja dikwils meer dan vijftig in eenen tros Piramijds wijze opwaars gaande, aangenaam om zien, ende zeer lieflijk ruikende, doch niet groot van Bloeme, ende door koude Regenen, om haar teederheits wille, haast verdervende. De geheele struik vriest dikwils, met sterke Vorst, tot aan haar Wortel dood, welke afgesneeden zijnde, wederom in het Voorjaar op een nieuws uitloopt, is daarom goed, dat alle jaaren, tegens de winter, de zelfde met droog Turfmol ofte Kif uit der Schoenmaakeren kuipen gekoomen, hooge, ende dik ronds omme, om des regens wille, met pannen overlegt, bedekt worde; zoo verblijven alle de struiken daar onder goed, groen en wel gestelt, al vriest het zeer sterk ende lankduirig. Moet ook in 't begin ofte midden des *Maarts*, naa des tijds gelegentheit, ende niet eerder wederom ontdekt zijn. Het en is ook niet quaad, dat men in dezen voorzichtigheit gebruikende, altijd eene dezer *Roosen*, met een volle Maane van de *Maart*, in een Pot gepiant zijnde, des Winters binnen 's huis, met maatige vochtigheit onderhoudende, bewaart; om alzoo, door deze middel, daar uit niet lichtelijk te moogen geraaken.

Wil iemant *Roosen* lange goed bewaaren, die plukze af, droog ende noch gesloten weezende, legze in een hard gebakkene grauwe Pot tot booven vol, smijte dan een weinig zouts in goede Fransche Wijn, ende giete het besprengswijze daar over, bedekze dan met een Dekzel dicht toe, bewaartze in een drooge Kelder, ende als gy daar uitneemt, droogtze by de Zonne, vier, ofte tegen een warme Oven, zoo doenze haar open, en geeven van haar een goede reuk.

Deze zienswaerdige *Bloem*, is, zoo wel door zijne bevallige couleur, als aangenaame reuk, in Oude tijden, van een Iegelijk niet minder, dan in deze onze Eeuwe hoog geacht ende in waerden gehouden geweest: Want zy worde, in een gemeine blijdschap, voor de waagenen der Koningen, los, ofte in Kroonen gevlochten, gestrooit, gelijk daar van *Stesichorus* gedenkt. *Stesichorus in fragmentis.*

Doch niet alleen in gemeine, maar ook in privaate Maaltijden en Byeenkomsten, pleegen hier van schoone Kroonen gevlochten, ende alle de Gasten daar mede verçiert te werden, gelijk hier van by *Marcus Tullius* te leezen is.

Daar en booven, wordenze ook, om haare teedere zachtigheit, van Koningen en alle die Koninklijk leefden, zeer begeert, vermitsze daar van veele kussens vollen lieten, om datze alzoo te gemaklijker, daar op zittende, mogten rusten, welke gebruik by de Koningen van *Bithynien*, in haar waagenen rijdende, zeer gemeen geweest is. *Cicero in Verrem.*

Waar uit, naaderhand, gevolgt is, datze deze (zacht, teeder en

weeklijk, als het Vrouwlijk Geslachte zijnde) de Godinne *Venus* toegeëigent ende gewillig opgeoffert hebben. Want zy gebruikten haar niet alleen, onder andere, in haare hoogste Godsdienst, maar ook in haare hoogste lust, vermitsze in de zelfde gemaklijk leggende, het begeeren haarder kittelende Natuire wellustig voldeeden, waar in zy vernoegt het grootste vermaak des Werelds namen.

Zy werdt ook noch, daar en booven, by d' Ouden tot een teeken van stilswijgenheit gebruikt, ende alle Kakelaaren, Snappers, ofte die, welke haar mond niet bedwingen konnen, veel woorden maakten, voorgehouden, toegelegt ofte gepresenteert, op datze, alzoo haare tonge in te binden, tot eigen voordeel, leeren zouden.

Het welke, van zoo veel verloopene Eeuwen, noch in deze onze tegenwoordige, by de Nederlanders niet geheel in vergeetenheit gestelt te zijn, genoegzaam bekent is: Want men schildert gemeenlijk booven de Tafel een *Roose*, op dat al het geene daar onder, uit vrolijkheit, liberaalijk, openhertig, kortswijlig, onbedachtelijk, ofte ook, door haastigheit, zomtijds onder Vrinden, Vreemden, Ouden en Jonge lieden gesprooken ofte gedaan werdt (een Roemertje gedronken hebbende) stille gehouden, buiten dat Gezelschap geenzins verbreidt, in vergeetenheit gestelt wordt, ende niet meer in eenige gedachtenisse te verblijven koome. Want alles onder de *Roose* geschiedt te zijn, eer men van malkanderen scheidt, gemeinlijk gezegt wordt.

HET XXXII. CAPITTEL.

TAMARISCH BOOM.

EEn aardige, en zeer mediçinaale Struwel-Plante, wordt met deze, ende geen andere Naame in 't Nederlantsch genoemt. Op Latijn TAMARISCUS, TAMARIX ofte MYRICA. In 't Hoogduitsch TAMARISCHEN HOLTZ ofte PORTZ. Ende op François TAMARISQUE.

Myrica.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden twee veranderlijke soorten, te weeten: TAMARISCUS GERMANICA, *Tamarischboom uit Duitslant*, ende TAMARISCUS NARBONENSIS, ofte ITALICA, *Tamarischboom* van *Narbone*, ofte uit *Italien*. Beide van een ende de zelfde culture.

Tamariscus Germanica, & Italica.

Zy beminnen een zandige, luchtige, gemeine droogachtige, ende ook een vochtige, met twee jaarige Paerdemest tamelijk verziene grond, een opene, vrije, warme, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, verdraagen veel, ende ook maatige Regen, mistige Lucht, Sneeuw, Haagel, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des geheelen Winters, bloeijen gemeinlijk alle jaaren, geeven ook, met goede

goede Zomers, een wolachtig, ende, door de wind haastig wegh gedreeven Zaad, het welke zijn volkoomene perfectie ofte rijpheit genoegzaam schijnt verkreegen te hebben; nochtans, met een wassende Maane van *April*, in een Pot, ofte andere plaatze, niet diep in d'aerde gelegt zijnde, noit ten voorschijn koomt. Worden niet te min, door haar zijdtakken, ende by de Wortel uitwassende jonge Looten, genoegzaam aangeteelt ende vermenigvuldigt; die, men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, ruim een halve vinger lank, insnijdt, met aerde aanvult, ende maatige vochtigheit onderhoudende, wel een weinig wortels het eerste jaar, doch het tweede gemeinlijk veel beeter, en sterker verkrijgen, welke niet eerder voor het derde jaar daar naa, met een volle Maane in *April*, van de Ouden genoomen, ende verplant zijn moeten, ofte zouden anders lichtelijk, door de teederheit des eenjaarigen Wortels bederven, (die niet dan daar toe sterk, ende genoeg bequaam geworden) gerept wil zijn.

Zy worden ook van Natuire oud, ende en laaten noit alle haare Bladeren in de Winter vallen.

HET XXXIII. CAPITTEL.

BOOMACHTIG STRATIOTES.

DIt schoon, en zienswaerdig Gewas, my uit Zaad, onder veele andere, uit Italien, Duizent zes hondert vier en vijftig, gezonden, voortgekoomen, wordt met deze Naame in 't Nederlantsch, ende op Latijn STRATIOTES ARBORESCENS genoemt. *Stratiotes Arborescens.*

Bemint een zandige, goede, ende geenzins moffig ruikende ofte schimmelige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, Mol uit van binnen verdurvene oude Boomen, ende eenjaarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt, een zeer warme, opene, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden beschut, maatige vochtigheit, door der Zonnen warmte laauw gemaakt. Geeft niet, dan met heete en droogeZomers, een witte viergebladerde Bloem, maar noit, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad. Verblijft ook lange jaaren in 't leeven, is zeer teeder van Natuir, verdraagt daarom in geene manieren koude Herfstregenen, mistige Lucht, sterke Winden, Haagel, Rijp, Sneeuw, ofte eenige Vorst; Moet in 't laetste van *September* ofte begin van *October*, ten lanksten, na de goede ofte geen goede geleegentheit des tijds zich presenteert, droog weezende, binnen 's huis, op een luchtige, bequaame plaatze worden gezet, daarze, door de Vensteren, der Zonnen verwarmende straalen zoo lange genieten mag, als haar het zelfde, door

d' uitwendige aandringende koude, eindelijk belet wordt, het welke gemeinlijk in het laetste van *October*, geschiedt. Daar na in *November*, de Vorst, en koude vermeederende, moetze de warmte des viers, door een yzere Oven, eerst om den tweeden dag, daar na alle dagen maatig genieten, doch als het zeer sterk vriest, zoo dat men bevreest is om binnen 's huis te zullen doordringen, alle dagen twee, ende op het alderfelste drie maalen, te weeten: des Morgens om zeven uiren, des Avonds om zessen, ende des Middags om een uire.

De Vorst en koude tijd op zijn hoogste geweest hebbende, werdt ook het vier wederom vermindert, doch moet men tot Lichtmis toe, ten minsten alle dagen eens daar in stooken, daar na om den tweeden Dag maar eens, het welke gemeinlijk tot den zesten, achten of tienden *Maart* geduirt, dan houdt men (zoo de tijd het eenigzins wil toelaaten) geheelijk daar van op, ook zetmen als dan, met goede dagen, de Vensters nu en dan eens open, op datze alzoo de lucht met lankzaamer hand, wederom koomt te gewinnen, in het laetste van de *Maart*, alle Dagen; daar na Nacht en Dag tot den twintigsten van *April*, een Dag min ofte meer, na het Saisoen goed is, op welken tijd, zy, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gestelt, voor haagelige ofte sneeuwige Vochtigheit, koude Nachten, en schraale haarige Winden voorzichtig gedekt ende wel gewacht wordt.

Zy laat zich, jonk zijnde, tot een vermaaklijk en zeer bevallig Boomtje opqueeken, ook noit haar aardige, teedere, smalle, ende aan haare kanten gekartelde Bladerkens, ten zy, door ouderdom ofte eenig ander gebrek vallen: wordt ook alleen, door haar by de wortel ofte eeven booven de aerde uitloopende jonge Scheutkens vermeerdert; die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijden, met goede zandige grond aaneerden (wortel geschooten, en een jaar overgestaan hebbende, om als dan zoo veel te sterker zijnde, des te beeter te konnen groeijen) met een wassende Maane van *April*, opneemen, ende in Potten verplanten kan; voorzigtig, zonder de wortelen te raaken, van de Oude afgesneeden weezende, die men op een warme plaatze neder zet, en voor de Zonne, de tijd van veertien Dagen geduirende, een weinig dekken, ook in de Winter, met niet te veel laauwgemaakt Regenwater, van booven begieten, ende alzoo droogachtig onderhouden moet.

HET

HET XXXIV. CAPITTEL.
SPIRÆA van THEOPHRASTUS.
Na de meeninge van Sommige.

Zynde een aangenaam, aardig, en zienswaerdig Heesterachtig Gewas, welke tot noch toe met geen andere Naame, dan deze, in 't Nederlantsch bekent is, wordt op Latijn SPIRÆA THEOPHRASTI, ofte ook (mijns oordeels) SALIX BOTRITIS PUMILA SILESIACA FOLIO SERRATO, *Leege Druifkens Wilge* uit *Silesiën*, met zeer aardige net gezaagde Bladeren, genoemt, dewijlze, in een Zomer (gelijk de *Wilgen*) zoo haastig en hooge opschiet, alsze van Natuire wassende gevonden wordt, te weeten: darde half, drie, ende ook vier voeten hoog, met de aardigste, van couleur bleek roode, veelvoudig, druifswijze, recht opstaande, ende uit de boovenste punten der takken ofte scheuten voortkoomende Bloemkens, die men aanschouwen mag, verçiert; gelijk in Silesiën uit der Natuiren van zelver groeit.

Spiræa Theophrasti Salix botritis pumila Silesiaca folio serrato.

Zy bemint een goede zandige, en met twee jaarige Paerdemest wel verziene grond, een luchtige, opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, daar hy met zijne straalen de zelfde aan alle kanten onverhinderlijk beschijnen mag, veele waters; geeft alle jaaren niet alleen Bloemen, maar ook (zoo het schijnt) perfect en zeer klein rijp Zaad, in veel kantige ende kleine huiskens beslooten, het welke nochtans, met een wassende Maane van *April*, *May*, ende andere tijden, in d' aerde, ofte een Pot, hoog of diep, zoo dikwils gezaait geweest zijnde, noit ten voorschijn gekoomen is.

Valt, uit een eigene aangebooren aart, hart van Natuire, niet alleen storm Winden, Sneeuw, Haagel, Rijp, ofte mistige Lucht, maar ook sterke koude, Vorst, ende alle andere ongeleegentheden des ganschen Winters geduldig verdraagende.

Wordt ook, door haare overvloedige, by de wortel uitschietende, jonge Looten, die van zelver genoegzaam Wortelen verkrijgen, in deze Quartieren veelvoudig vermeerdert, die men met een wassende Maane van de *Maart*, van d' Ouden neemen, ende verplanten mag.

HET XXXV. CAPITTEL.

HONDTSKERSEN.

DEze Heesterige Plante, hier te Lande, gemeinlijk vijf voeten ofte wel een weinig hooger opschietende, wordt niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van zommige GEITENBLAD genoemt. Op Latijn CANUM CERASA, CLYMENUM, PERICLYMENUM, ofte XYLOSTEUM. Ende in't Hoogduitsch HUNDTSKIRSEN.

Clymenum.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie veranderlijke soorten, te weeten: PERICLYMENUM RECTUM FRUCTU CERASINO, *Recht opstaande Geitenblad, met vruchten als kleine Kersen*, die ook CHAMÆCERASUS ALPINA, dat leege *Bergkerseboom* gezegt is genoemt wordt. PERICLYMENUM RECTUM FRUCTU COERULEO CORNUS FOEMINA EFFIGIE, *Hondtskersen recht opstaande, van gedaante de Cornoelieboom Wijfken gelijkende, met een blauwe Vrucht.* Ende PERICLYMENUM HUMILE FRUCTU RUBRO MINORE, *Leege Hondtskersen met een kleine roode Vrucht*, die ook CHAMÆPERICLYMENUM, het welke eeven het zelfde beteekent, genoemt is. Alle van een ende dezelfde culture.

Periclymenum rectum

Chamæpericlymenum

Zy beminnen een zeer goede, gemeine, zandige, met tweejaarige Paerde- en Koeije-mest, van een jegelijk eeven veel, wel door malkanderen gemengde grondt; een vrije, opene, luchtige, en wel ter Zonne geleegene zoo lief, als een donkere ofte schaduachtige plaatze; veele waters, bloeijen alle Zomers, ende geeven, met goede Jaaren, volkoomen rijpe Vrucht; worden van Natuire zeer oud, verdraagen Stormwinden, Sneeuw, Hagel, Rijp, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheeden des gantschen Winters. Worden ook vermeerdert en aangeteelt niet alleen door haar Zaad, het welke met een volle Maane van *October* ofte *Maart*, in een Pot, ruim een groote stroobreed diep gezaait moet zijn, dewijle het langzaam voortkomt, maar ook door haare by de wortel, ofte boven de aerde uitgeschootene jonge Looten, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, een halve vinger lank, insnijdt, met aerde aanvult, ende alzoo wortelen, een jaar oud geworden zijnde, verkreegen hebbende, met een afgaande Maane in *April*, van d' ouden neemt, ende op een bequaame plaatze verplant.

HET

HET XXXVI. CAPITTEL.

BOOMACHTIG SPINAGIE uit AMERICA.

DIt schoon, vermaakelijk, en steeds groen verblijvend Gewas, wordt niet zonder reedenen, om haare groote gelijkenisse, met deze Naame in't Nederlandsch alzoo genoemt. Ende op Latijn SPINACHIA FRUTESCENS AMERICANA gezegt.

Spinachia frutescens Americana.

Zy bemint een zandige, goede aerde, niet schimmelig ruikende, met een weinig tweejaarige klein gewreevene Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol uit verdurvene Boomen, ofte in plaatze van dien, het Mol van verrotte Bladeren der Boomen doormengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel, door der Zonnestraalen, laauw gemaakt Regenwaters; groeit, in deze Gewesten, ruim drie voeten hooge, laat noit haar çierlijke Bladeren (van onderen met een witachtige wolligheit, van booven met een zeer lieflijke groenigheit bekleedt, ende onze gemeine Spinagie van gedaante zeer wel gelijkende) ten zy door ouderdom, vallen; maar verblijft geduirig even groen, bloeit zelden in deeze koude Landen, ten zy met heete en droogte Zomers, geeft ook veel minder eenige Vrucht of Zaad; is nochtans, in mijne Tuin, Duizent zes hondert zes en zestig, acht jaaren oud weezende, van veele, eenige Bloemen voort gebracht te hebben, gezien, welke zich met een aangenaame purpure couleur verçiert, in't midden met eenige geele hoofdekens verzien, ende uit vijf bladeren bestaande, aardig vertoonen. Zy wordt niet heel teeder van Natuire te zijn bevonden, kan ook zonder groote moeite des Winters lichtelijk worden bewaart; doch verdraagt ongeerne veele koude Herfstregenen, sterke Winden, neevelige Lucht, Hagel, Rijp, ofte felle Vorst, wordt daarom, met een volle Maane van *April*, in een Pot geplant zijnde, in het laetste van *September*, ofte begin van *October* (na des tijds geleegentheit) drooge boven geworden weezende, binnen 's huis, op een goede luchtige en bequaame plaatze gebracht, daar ofte van *November* af, gedurig tot aan de *Maart*, door een yzere Oven, ofte alleen met vorstig weder, ten eersten om den anderen dag, daar na alle dagen, ende ten laetsten, op het alderkoudste, twee ofte driemaalen, in de tijd van vier en twintig uiren, in geviert werdt; moet ook, geduirende deze Winter tijd, met maatig laauwgemaakt Regenwater, in een Panne, van onderen, gegeeven, verzien zijn.

Oorsaak des Naams.

In het begin des *Maarts*, de meeste Vorst en koude over gegaan zijn-

zijnde, doet men, met goed weeder, de vensters by dage een weinig weederom open, daar na alle dagen, ende op't laetste van de *Maart*, ofte in't begin van *April*, Dach ende Nacht, tot den twintigsten ofte vijftienden van dien, om alzoo met zoetigheit de lucht wederom gewent te worden, op welken tijd zy ook, met een aangenaame en zachte warme Regen, wederom buiten der Zonnenstraalen voorgezet, voor sneeuwige vochtigheit, koude Nachten, en schraale haarige winden voorzichtig gedekt ende bewaart moet zijn.

Deeze raare Plante, kan, in deze Quartieren, door twee bezondere weegen aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden.

Ten eersten, door Zaad, uit *America*, versch ende goed, gezonden, het welke met een volle Maane, of voort daar naa, van de *Maart*, *April* ofte *May*, in een Pot, met goede, zandige, gemeine grondt gevult, niet diep gezaait, ende, opgekoomen weezende, niet voor de darde Zomer daar na, op gezeide tijd en Maane van *April*, verplant, ende in voorgenoemde aerde gezet moet zijn.

Tentweeden, door haare by de wortel ofte boven de grond uitgeloopene jonge eenjaarige bequaame Looten, die men, in *April*, met een volle Maane, ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijdt, met aerde dekt, ende wortelen, een jaar oud, verkreegen hebbende, van de Ouden afneemt, ende in *April*, met gezeide Maane, in Potten verplant; zoo het eerder geschiedt, lijden de Afzetteren, om haare teedere wortelen, groot perijkel, ende vergaan zonder groote moeite.

HET XXXVII. CAPITTEL.

ALATERNUS BOOM.

ZYnde een aangenaam, en altijd groen blijvent Struwel Gewas; wordt met deze ende geen andere Naame (mijns weetens) in't Nederlandsch genoemt, behoudt ook dezelfde Naame van ALATERNUS zoo wel op Latijn, als andere spraaken.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden vier onderscheidelijke soorten, te weeten:

Vier soorten van Alaternus.

ALATERNUS FOLIO OBLONGO, *Alaternus Boom* met een weinig lankwerpig Blad, ALATERNUS FOLIO SUBROTUNDO, *Alaternus Boom* met een omtrent rondt Blad: ALATERNUS FOLIO ROTUNDO MARGINE ARGENTEO, *Alaternus Boom* met een rondt Bladt en schoone witte als zilvere kanten: Ende ALATERNUS FOLIO ROTUNDO ALBIS STRIIS, AC PUNCTIS, VARIEGATO, ofte *Alaternus Boom* met ronde Bladeren, lange streeken, en witte stippen, aardig gemarmert, het welke in de *Maymaant* beginnende gezien wordt, ende in *September* wederom vergaat,

Spinachia Frutescens Americana

gaat, doch de volgende jaaren t'elkens op een nieuw wederom geschiedt. Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine, zoo wel zandige, als geen zandige, doch met tweejaarige Paerdemest maatig verziene grondt, een warme, opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veele waters, geduirende de Zomer; geeven niet alleen jaarlijks Bloemen, maar ook, met goede drooge tijden, volkoomen rijp Zaad, zijn redelijk hard van Natuire, doch moogen ongeerne veele koude Herfstregenen, Stormwinden, Rijp, ofte sterke Vorst verdraagen, moeten des weegen, met een volle Maane van *April*, in Potten ofte houten Bakken (na dat zy groot, en wel gewortelt zijn) geplant weezende, in't begin van *October*, binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet zijn, daar zy, van een doordringende vorst bevrijt, weinig wermte des viers genieten, ofte daar alleen, geduirende het vorstig weeder, in geviert werdt, met weinig laauw gemaakt Regenwater, van booven, ofte door een Panne van onderen, in Winter tijden, onderhouden, ende niet voor in't begin van *April*, ofte wat laater, na de bequaamigheit des tijds, met een zachte Regen, wederom buiten gebracht, ende voor schraale haarige winden, en koude Nachten een weinig gewacht worden.

Zy moogen in deze Landen aangeteelt, ende, op vier verscheidene manieren, vermeenigvuldigt gemaakt worden, te weeten:

Ten eersten, door haar Zaad, het welke met een volle Maane van *April* ofte *Maart*, in een Pot, twee stroobreed diep gezaait, op een warme plaatze gezet, ende met water te mets een weinig begooten moet zijn, waar van, de opgekoomene jonge Planten, niet voor het tweede Voorjaar daar na, op gezeide tijd en Maane gerept, ende, om haare teederheits wille, verplant moeten werden; waar uit dikwils veele aardige veranderinge voortgekoomen te zijn, met lust gezien wordt, gelijk my, in dezen, ende meer andere, geschiedt is.

Ten tweeden, door haare, met een volle Maane in de *Maart* ofte *September*, afgesneedene jonge Looten, daar onder een weinig oud houts is aangebleeven, om daar aan des te beeter en bequaamer te konnen wortelen, die men in een Pot, met goede zandige aerde gevult, ongeveer een vinger lank insteekt, op een donkere plaatze, daar zy van de Zonne niet bescheenen kan worden, de tijd van acht weeken ten minsten geduirende, neder zet, met Regenwater vaak van booven (noodig zijnde) begiet, daar na een weinig meerder lucht geest, ende eindelijk, in *Augusto*, geheel open stelt, zoo vatten zy met der tijd Wortelen, en groeijen voort, welke voor het derde jaar daar uit niet genoomen ofte verzet moogen worden.

Ten derden, door haare, by de Wortel ofte booven de aerde uitge-

 schoo-

ſchootene, jonge Scheutkens, de men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, een lid van een vinger lank, insnijdt, met aerde aanvult, ofte daar in zoetjes buigt, ende, op dat zy niet wederom om hooge zich mogen geeven, ofte uit der aerden ſpringen, met een houten haakje daar op in dezelfde aerde vaſt ſteekt, zo verkrijgen zy met der tijd wortelen, die jaarig geworden weezende, van de Ouden genoomen, ende, op voorgenoemde tijd en Maane, in andere Potten verplant zijn moeten.

Ten vierden, door maniere van *zuigen* ofte *Inleggen*, het welke met een waſſende Maane van de *Maart* ofte *April*, op een *Celaſtrus*, ofte *Phyllirea Boom* geſchieden kan.

HET XXXVIII. CAPITTEL.

CELASTRUS BOOM.

Een aardig Boomgewas, zijnde met een eeuwigduirende aangenaame blinkende groenigheit verçiert, wordt met geen andere Naame in't Nederlanſch dan deze, ende op Latijn alleen CELASTRUS genoemt, van voorgaande een meedeſoorte weezende.

Celaſtrus.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent twee veranderlijke ſoorten, te weeten:

CELASTRUS FOLIO SUBROTUNDO; *Celaſtrusboom* met een rondachtig Bladt, ende CELASTRUS FOLIO OBLONGO, ofte *Celaſtrus* met een lankwerpig Bladt; beide van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine zandige aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt ende Veengrondt genoegzaam doormengt, een opene, vrije, luchtige en wel ter Zonne geleegen plaatze, in zomer tijden reedelijk veele vochtigheits, geeven alle jaaren Bloemen, ende ook dikwils, met goede warme Zomers, volkoomen ende perfect rijp Zaad, zijn tamelijk hard van Natuire, verdraagen evenwel ongeerne koude Herfſtregenen, Rijp, ſtorm Winden, ofte eenige ſterke Vorſt: Moeten daarom, met een volle Maane van *April*, in voorgenoemde aerde, in een Pot ofte houten Vat gezet zijnde, in 't begin ofte het laetſte van *October*, indien het Saiſoen goed ende bequaam is, binnen 's huis, op een goede luchtige plaatze gebracht worden, daar zy van een doordringende koude bewaart weezende, niet dan met vorſtig weeder in geviert werdt; moeten ook geduirende deze wintertijd, met maatig laauw gemaakt Regenwater, van boven, ofte, door een Panne, van onderen, eens ofte tweemaalen ten hoogſten begooten, ende niet voor in't begin ofte ten halven van *April*, (na des tijds geleegentheit) met een aangenaame Lucht en zoete Regen, wederom buiten geſtelt,

ende

ende voor koude Nachten en haarige schraale Winden te deege gewacht zijn.

Zy worden vermeerdert, ende, alhier te Lande, aangeteelt op vier bezondere manieren.

Ten eersten, door haare, met een volle Maane van *Augusto*, *September* ofte *Maart*, afgesneedene, ende, in een Pot gesteekene jonge Takskens, die men in de tijd van acht of tien weeken geduirende, op een donkere ofte schaduachtige plaatze, daar zy van geen zonnestraalen geraakt konnen worden, bewaaren, ende dikwils met water begieten, ook niet voor in *Augusto* de opene vrije lucht en Zonne wederom genieten moet.

Ten tweeden, door haare jonge, in, ofte booven de grondt uitgeloopene Looten, die ten halven, op de manieren der Angelieren, een lid van een vinger lank, ingesneeden, met aerde aangevult, ofte, daar in geboogen zijnde, met der tijd wortelen, welke niet eerder, voor dat zy tweejaaren oud, en alzoo te beter gerept te worden, verdraagen moogen, afgesneden, van de Oude genoomen, ende, met een afgaande Maane van *April*, in Potten verplant.

Ten derden, door haare Zaad, het welke, met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, in een Pot, met goede zandige, ende geenzins vette aerde verzien, niet dieper dan twee stroobreed, hol en luchtig gezaait moet weezen; waar van de voortgekoomene Jongen, niet, voor dat zy tweejaaren ofte meerder oud geworden zijn, gerept, opgenoomen, ende verplant moeten worden.

Ten vierden, door maniere van *zuigen* ofte *Inleggen*, het welke op voorgenoemde *Alaternus boomkens*, ofte navolgende *Phyllirea* in het laetste van de *Maart* ofte begin van *April*, met een wassende Maane, bequaamlijk geschieden mag.

Het XXXXIV. Capittel.

PHYLLIREA BOOM.

[illegible]

Deze schoone en steeds groenblijvende Boom, wordt met geen andere Naame (zoo veele my bekent is) dan deze in 't Nederlansch genoemt. Op Latijn ook Phyllirea. Ende in 't François Alader.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden negen veranderlijke soorten, te weeten:

Phyllirea. of Phyllirea latifolia glabra.

Phyllirea vulgaris *Gemeine Phyllirea.* Phyllirea latifolia glabra, *Breed en glad gebladerde Phyllirea* met zeer kleine tandekens rondsom verzien. Rotundifolia, *Phyllirea* met ronde Bladeren.

LONGIFOLIA GLABRA MAXIME DENTATA, met lange, gladde, zeer net getande Bladeren. PHYLLIREA FOLIIS MARGINE RUBRO DONATIS, *Phyllirea Boom* met rood gekantede Bladeren. FOLIO AUREO, met geel als goudt gevlekte Bladeren. Ende PHYLLIREA MARGINE ARGENTEO, ofte *Phyllirea Boom* met wit, als zilver gekantede en gevlekte Bladeren. PHYLLIREA MAJOR *Grootste soorte van Phyllirea.* Ende PHYLLIREA ILICIS FOLIO, ofte *Phyllirea* met bladeren van *Coccinilie Boom.* Alle van een; ende dezelfde culture.

Phyllirea margine rubro
Phyllirea folio aureo. Folio argenteo.

Zy beminnen een goede zandige aerde, met maatig tweejaarige Paerdemest, een weinig Veengrondt, ende het Mol van verdurvene bladeren der Boomen doormengt, een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven niet alleen, in deze Landen, Bloemen, maar ook, gemeinlijk met goede Zomers, volkoomen rijp Zaad: Zijn reedelijk hart van Natuire, en lankleevende van aart, doch verdraagen niet geerne veele koude Herfst-regenen, Stormwinden, Rijp, ofte sterke Vorst, moeten daarom, met een volle Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bak (na zy groot geworden zijn) geplant weezende, in het begin van *October*, een weinig eer ofte laater (na het Saisoen goed is) binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze worden gezet, daar zy, van bevroozen te werden bevrijt, ook gansch geen vier, als alleen met felle Vorst daar in stookende, te genieten komen: Moeten ook geduirende deze Winter tijd, met niet te veele laauw gemaakt Regenwater, de kleine van booven, de groote, door een Panne, van onderen verzien, ende niet voor in't begin van *April*, ofte een weinig laater, met een zachte lucht en aangenaame zoete Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude vriezende Nachten, ofte schraale haarige winden voorzichtig gewacht ende wel gedekt zijn.

Zy worden aangequeekt, en, alhier te Lande, vermenigvuldigt, door vier bezondere middelen, als volgende blijkt, te weeten:

Eerstelijk, door haare, met een volle Maane van *April*, *September* ofte *Maart*, afgesneedene jonge Takken, die men in een Pot, met goede zandige, en een weinig ofte geen gemeste aerde gevult, steekt, op een donkere schaduachtige plaatze, van de Zonne bevrijt, neder stelt, te mets, met water een weinig, van booven begiet, geduirende de tijd van acht ofte tien weeken op dezelfde plaatze verblijven laat; daar na, met der tijd, wat meerder luchts genietende, doch niet voor in *Augusto* wederom volkoomelijk der Zonnestraalen voorstelt, zoo vatten zy eindelijk Wortelen, en groeijen genoegzaam voort.

Ten tweeden, door haar Zaad, het welke, met een afgaande Maane, van *November* ofte *Maart*, in een Pot, met boven gezeide grondt, niet meer dan een stroobreed diep, hol en luchtig, gezaait, ook op een warme plaatze gezet wordt, waar van, de voor den Dag gekoomene Jon-

Jongen, niet voor zy drie jaaren oud geworden zijn, opgenoomen, ende verplant moeten weezen.

Uit deze worden dikwils, aardige veranderingen voortgekoomen te zijn, met luſt gezien, gelijk ons dat zelfde de daaglijkze ervarentheit genoegzaam bekent maakt; gelijk Duizent zes hondert zes en veertig, eene, met bleek roode kanten aan haar Bladeren ſchoon verçiert, hier uit verkreegen hebbende, die ik vier jaaren oud (zeer daaromme gebeeden zijnde) aan Monſieur CHARLES DE GIVRY, Apoteeker binnen *Amſterdam*, gezonden heb, welke eenige jaaren daar na, van hem, aan een derde, voor een goede ſomme, verkoft werde, doch dezelfde Duizent zes hondert en zeſtig, in 's Graaven Haage koomende, by Monſieur WARNER VAN DER GROEN, noch wel geſtelt weder vondt, dieze in zulken waerden hielt, dat hy onder de Driehondert Guldens daar van niet wederom afſtaan woude.

Ten derden, door haare booven de aerde (vermits zy zelden uit de wortel jonge Looten ſchietende gezien worden) leege voortkoomende Takken, die men voorzichtig ten halven, op de maniere der *Angelieren*, een lidt van een vinger ofte daar omtrent inſnijdt, zoetjes in de aerde buigt, met een houten Haakje vaſt ſteekt, om daar in niet alleen te verblijven, maar ook te minder beweegt te konnen worden, ende alzoo te bequaamer wortelen verkrijgen; het welke geſchiedt zijnde, ende de wortel jaarig ofte meerder geworden weezende, van de Ouden genoomen, ende met een volle Maane van voor gezeide Maand, in Potten verplant zijn moeten.

Ten vierden, door konſt van *zuigen* ofte *Inleggen*, het welke op voorgenoemde *Alaternus*, ende ook *Celaſtrus* Boomtjes, in het laetſte van de *Maart*, ofte begin van *April*, met een waſſende Maane (daar toe genoegzaame dikte verkreegen hebbende) behoort te geſchieden.

HET XL. CAPITTEL.

A L C A N N E.

EEn aardig en zienswaerdig Gewas, wordt met geen ander Naame dan deze (zoo veele my bekent is) in 't Nederlandſch genoemt:

Op Latijn CYPRUS ofte ALCANNA, welke Naame zy zoo wel in 't Hoogduitſch als François behoudt. *Alcanna.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent drie onderſcheidelijke ſoorten, te weeten:

ALCANNA LATIFOLIA, *Breedbladige Alcanne*, die ook PHYLLIREA ANGUSTIFOLIA MAJOR, ofte *Groote ſmalgebladerde Phyllirea* genoemt.

ALCANNA ANGUSTIFOLIA MAJOR *Groote Alcanne* met smalle Bladeren; welke men ook niet zonder redenen PHYLLIREA ANGUSEIFOLIA MINOR, ofte *Kleine Phyllirea* met smalle Bladeren noemen kan. Ende ALCANNA ANGUSTIFOLIA MINOR, ofte *Kleine smalgebladerde Alcanne.* Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede, gemeine grondt, met veele grof, luchtig, en geenzins zoutachtig Zand, ende een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een opene, warme, luchtige, vrije, ter Zonne geleegene plaatze; tamelijk veel waters, in Zomer tijden, geeft, in deze koude Landen, noch Bloem noch Zaad, valt redelijk hard van Natuire, doch verdraagt geenzins veele koude Herfstregenen, Sneeuw, Hagel, ofte sterke Vorst; Moet daarom, met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant weezende, in't begin van *October* ofte wat laater (na des tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een bequaame plaatze, worden gebrocht, daar zy, met vorstig weeder, de wermte des viers, door een yzere Oven gestookt, ende slechts een ofte tweemaalen (geduirende de Wintersche dagen) van booven een weinig laauw gemaakt Regenwater genieten moet, wil ook ongeerne voor in 't begin ofte ten halven van *April*, met een zachte lucht en zoete Regen, zoo het eenigzins geschieden kan, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, en haarige ofte schraale Ooste- en Noorde-Winden gewacht ende wel gedekt zijn.

Zy mogen, in deze Gewesten, vermeerdert en aangeteelt worden op twee en drie bezondere manieren.

Ten eersten, door haare, in of boven de grondt, uitgeschootene jonge Looten ofte leege Takskens, die men, een klein lidt van een vinger lank, op de maniere der *Angelieren*, voorzichtig met een Pennemes insnijdt, met aerde bedekt, ende met een houten Haakje, om niet gerept, verschooven, ofte zich om hooge te konnen geeven, vast steekt, zoo schieten zy met lankzaamheit wortelen, welke men, twee jaaren oudt geworden zijnde, van d' Ouden afneemt, ende, met een wassende Maane van *April*, in andere Potten verplant, ook, met den eersten, een weinig voor sterke Zonne wacht.

Ten tweeden, door haare, met een volle Maane van de *Maart* ofte *September*, afgesneedene, ende onder (zoo het geschieden kan) een klein weinig oud hout behoudende Takskens, die men in een Pot, met goede, zandige, maar geen gemeste aerde gevult, een kleine vingers lenkte diep steekt, op een donkere of schaduachtige plaatze, daar zy niet van de Zonne bescheenen kan worden, stelt, te mets met Regenwater begiet, ende niet voor in *Augusto* wederom, een volkoomene lucht, doch niet te sterke Zonne genieten laat, zoo vatten zy gemeinlijk het tweede jaar wortel; doch zommige niet voor het derde, en wassen voort, hoewel in deze Quartieren, zelden meer dan twee, drie

drie voeten ofte wat meerder hooge; moogen ook niet gerept, ofte, met gezeide tijd, verplant worden zonder perijkel, voor dat, zy reede zekerlijk twee jaaren lank wortelen gehadt hebben.

Ten derden, moogen zy ook vermenigvuldigt worden door Zaad, uit heete Landen gezonden, het welke met een wassende Maane van de *Maart*, in een Pot, niet booven twee stroobreed diep gezaait, zeer warm gezet, welke te mets met een weinig Regenwaters van booven besprengt moet worden; waar van de voortgekoomene Jongen, drie jaaren lank op haare plaatze ongerept verblijven moeten.

Het XLI. Capittel.

BOOMACHTIG JUPITERS BAART.

Dit schoon en zeer bevallig Boomgewas, wordt met deze ende geen andere Naame (mijns weetens) op Nederlansch genoemt. In 't Latijn Barba Jovis frutex, welke naame eerst by *Plinius* bekent geworden is: Hoe wel zy ook Argantina ofte *Silver Boom*, om haar zeer schoone en blinkende bladeren, te recht mag geheeten worden. *Barba Iovis frutex. Plin. l. 16. cap 18: Argentina &c.*

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, kenbaar geworden twee bezondere soorten, te weeten:

Barba Jovis Antiquorum ofte *Argentina Doricny Dioscoridis effigie*: *Boomachtig Jupiters Baart der Ouden* ofte *Silverblad*, met witte blinkende bladeren, en gedaante als het *Doricnium van Dioscorides*, doch een weinig kleinder, voor wat ronder, ende niet zoo lank van steel, op de maniere als het *Balsamum* ofte *Ledum Alpinum*. Ende *Barba Jovis frutex Tribuli terrestris foliis*, ofte *Argentina Colutea facie*; *Boomachtig Jupiters Baart* met bladeren van *Eertangel*, ofte *Silverblad*, met bladeren op de maniere van *Lombaartsche Linsen*, doch de *Eertangel* beeter gelijkende, uitgenoomen dat zy (gelijk die) in een blad voor niet koomen te eindigen: ofte ook *Barba Jovis Recontiorum*, *Jupiters Baart* der Nieuwe Kruidbeschrijveren.

Zy groeijen gemeinlijk tot de hoogte van drie ofte vier voeten, in deze Landen, ende niet verder opwaarts; beminnen een goede zandige aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol van vergangene bladeren der Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatig Regenwater: geeven, niet alleen jaarlijks in de Maant van *Junio*, witte Bloemen, zittende in een ronde klomp gelijk de *Klaveren*, maar ook in de Herfst en Winter, (vermits het zelfde aan haar struik zoo lange moet verblijven, tot dat het gansch bruin geworden is) een volkoomen

en

en perfect rijp Zaad: Hoewel de Bloeme van het **Barba Jovis Antiquorum**, ofte **Jupiters Baard der Ouden**, niet recht wit, maar geelachtig gezien wordt, hebbende daar aan tot noch geen volkoomen Zaad, maar wel ſchoonder Bladeren vernoomen. Worden teeder van Natuire te zijn bevonden, beide, in deze koude Geweſten, geenzins eenige Herfſtregenen, Stormwinden, miſtig Weder, Haagel ofte Vorſt konnende verdraagen ofte lijden: Moeten daarom, met een waſſende Maane van *April*, in een Pot, geplant weezende, in het laetſte van *September* ofte begin van *October* (na het Saiſoen goed ende bequaam is) binnen 's huis gebracht, ende op een luchtige plaatze geſtelt zijn, daar zy zonder eenige tocht ofte zieginge, zoo lange, door de Venſteren, de lucht en Zonne koomen te genieten, als de uitwendige koude het zelfde doet beletten; daar na de koude vermeerderende, worden zy gezet, daar zy zonder bevroozen te werden, ende zonder vier bewaart konnen zijn, zoo het geſchieden kan, vermits zy de onnatuirlijkheit van dien, niet ofte lange, zonder ſchaade, verdraagen moogen; ofte zy moet ſtaan, daar alleen, ten minſten, met ſterke Vorſt, door een yzere Oven, ingeviert werdt; welke koude gepaſſeert weezende, moeten zy ook wederom lucht, ende, geduirende deze Winter tijd, een ofte twee maalen, van booven, een weinig laauwgemaakt Regenwater genieten, ook niet wederom voor in 't begin ofte ten halven van *April* (na het weeder zich ſchikt) met een zachte lucht en aangenaame Regen, buiten gezet, voor Sneewater, koude Nachten, ſchraale en haarige Winden wel gewacht ende gedekt worden.

Deze ſchoone ſchepzelen, moogen alleen, in deze Quartieren, door haer Zaad aangeteelt werden: Het welke wel met een volle Maane van *Februarius*, binnen 's huis, (alzoo het zomtijds lange in d' Aerde verblijft eer het opkoomende gezien wordt) ofte in *Maart* of *April*, in een Pot, met goede zandige aerde gevult, niet diep gezaait, maar op een warme plaatze gezet, ende te mets met een weinig laauw gemaakt Regenwater van booven zoetjes begooten moet zijn.

Deze jonge Planten, hier van voortgekoomen weezende, worden zeer teeder van aart, ende, om de eerſte Winter over te houden beſwaarlijk gevonden, doch de tweede, haare ſtruik houtachtiger geworden zijnde, veele bequaamer; nochtans een geduirige lucht zonder eenige tocht, als het niet en vrieſt, ende vriezende zoo weinig warmte des viers, als moogelijk zal zijn genieten moetende, vermits het zelfde haare meeſte vyandt en krachtigſte roover des leevens te weezen, door ervarentheit, volkomen bekent geworden is.

Barba Jovis Antiquorum
Barba Jovis Recentiorum

Het XLII. Capittel.

LEEGE BERG MISPEL BOOM.

MEt deze Naame, ende tot noch toe geen ander (mijns weetens) in onzen Nederlandsche Taale bekent, wordt op Latijn Chamæmespilus Alpina, om dat zy op 't Gebergte van *Italien* groeiende gevonden wordt, ofte Mespilus humilis montana genoemt. *Chamæmespilus Alpina. Mespilus humilis montana.*

Zy bemint een gemeine zandige goede aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veele waters; wast in deze Gewesten niet meer dan vier voeten hooge, geeft alle jaaren witte Bloemen, troswijze by malkanderen gevoegt, ende ook kleine Vruchten, die van de Haagedoorn wel gelijkende, maar noit volkoomen rijp. Is redelijk hard van aart, niet alleen buiten staande Stormwinden, Sneeuw, Hagel, Rijp, maar ook sterke Vorst, doch niet langer dan twee, ofte ten hoogsten drie jaaren hier te Lande verdraagen konnende, vermits zy als dan gemeinlijk door de zelfde, van 't leeven berooft wordt, gelijk my d' eervarentheit, tot viermaalen toe, geleert heeft; Doch die ik nu wederom, door de mildadigheit van de Eerweerdige Heer Franciscus Sterbeek, in 't leeven bezit. Moet daarom met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant, des Winters binnen 's huis, op een luchtige plaatze, met maatig Regenwater onderhouden, ende niet voor in 't laetste van de *Maart*, ofte begin van *April* (na des tijds geleegentheit) wederom buiten gezet worden. Kan ook niet, dan door haare, by de Wortel ofte booven de aerde uitgeschootene, jonge Looten, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijdt, met aerde bedekt, ende Wortelen (twee jaaren oud geworden zijnde) verkreegen hebbende, van d' Ouden afneemt, ende in Potten verplant, aangeteelt ende vermenigvuldigt gemaakt zijn.

Indien Iemandt het Zaad van dezen, uit heete Landen, verkreegen heeft, moet het met een wassende Maane van *September*, *November* ofte *Maart*, in een Pot, met voorgenoemde grondt verzien, twee stroobreed diep, hol en luchtig, zaaijen, dezelfde op een warme plaatze neder stellen, ende in drooge dagen dikwils met water begieten, vermits het niet haast, maar lange daar na, zich eerstmaal opkoomende, zien laat.

HET XLIII. CAPITTEL.
COCCINILIEBOOM.

DEze dierbaare, en voortreffelijke Boom, aan wiens teedere Takken, dien kostelijken en overschoonen Vermilioenverwe ofte Scharlaakene beesiën groeijende voortkomen, wordt niet alleen met deze Naame op Nederlandsch, maar ook KARMEZINBOOM genoemt. In't Latijn ILEX MINOR, ILEX COCCIFERA, ofte KERMES. Op Hoogduitsch SCHARLACHBAUM. Ende in't François ESCARLATE.

Iles coccifera minor.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee verscheidene soorten, te weeten:

Deeze ILEX COCCIGERA MINOR, ofte oprecht ***Coccinilie draagende Boom***, ende ILEX GLANDIFERA MAJOR, ofte ***Groote Ilexboom***, welke niet dan Eekkelen voortbrengt. Beide van een ende dezelfde culture.

Ilex glandifera major.

Zy beminnen een goede, luchtige, zandige aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der van binnen verdurvene Boomen doormengt, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven in deze Gewesten noch Bloem noch Vrucht; zijn tamelijk hard van aart, nochtans de felle koude des Winters ongeerne verdraagende: Moeten daarom, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, in Potten of houten Bakken, na zy groot zijn, geplant, ten halven van *October*, op een luchtige plaatze, binnen 's huis, gestelt, daar niet, dan uit vreeze van een doordringenden al te sterken Vorst, in geviert werdt; geduirende deze Wintertijd, met maatig Regenwater onderhouden, ende niet voor ten halven van *April*, met een donkere reegenige lucht, wederom buiten gebracht worden.

Zy konnen aangeteelt, ende, in deze koude Quartieren, vermeerdert gemaakt zijn, alleen door haare, by de Wortel ofte booven de aerde uitgewassene jonge Looten, die men ten halven, een lid van een vinger lank, op de maniere der *Angelieren*, in *April*, voort na het eerste Quartier der Maane, insnijdt, met aerde aanvult, ende lankzaam Wortelen verkreegen hebbende, niet voor dat zy ten minsten tweejaaren oud, ende alzoo, om opgenoomen te konnen worden, bequaam gemaakt zijn, van d'Ouden neemt, ende op gezeide Tijd van *April*, in Potten verplant.

Zy worden daar en booven ook vermeerdert door haar Zaad, het welke uit warme Landen verkreegen, met een wassende Maane van de *Maart*, in een Pot, niet diep, maar hol, ende verre van malkanderen

ſten, gelegt ende tot den laetſten van *May*, in geduirige warme Paerdemeſt gezet moet zijn, waar van, de opgekoomene jonge Boomtjes, bruin van couleur aan de punten haarder Takskens zich gemeinlijk vertoonende, niet voor dat zy twee ofte drie jaaren daar in geſtaan hebben, opgenoomen, ende een ieder in een Pot bezonderlijk gezet moet zijn.

Het LXIV. Capittel.

GENEVERBOOM.

Deze wel bekende, ende altijd groenblijvende Boom, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook in't Nederlandſch Dambesienboom, ofte Imbeernboom genoemt. Op Latijn Juniperus, In't Hoogduitſch Wachholder ofte Wechholter. Ende op François Genevre.

Juniperus major, & minor.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee bezondere ſoorten, te weeten:

Juniperus major, *Groote Geneverboom*: Ende Juniperus minor, ofte *Kleine Geneverboom*. Beide van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen, uit een eigen aangeboorne aart, ende Naturelijke eigenſchap, een dorre, onvruchtbaare, en ſlechte zandige grondt, veele, ende ook maatige Regen, geeven alle jaaren volkomen Vrucht, de welke het tweede jaar eerſt haare rechte rijpheit verkrijgt, waar uit ondertuſſchen wederom nieuwe voortkoomende gezien worden, zo dat men, aan deze Boomen, ſteeds rijpe, half rijpe, ofte nieuws aangewaſſene Beſiën vindt: Maar indien zy in een goede wel geoeffende aerde geplant worden, brengen zy voort noit eenige Vrucht ofte Beſiën, maar verblijven geheel onvruchtbaar. Hoe wel ook de *Juniperus major* ofte *Groote Dambeſiën Boom*, een warmer *Clymaat* gewent zijnde, in deze koude Geweſten, geenige Vruchten draagende bevonden wordt.

Zy werden vermeerdert en aangeteelt, alleen door haar Vruchten, die men met een volle Maane van de *Maart*, in d'aerde, niet diep leggen, noch ook niet voor dat de opgekoomene Jongen daar van drie jaaren oud geworden zijn, opneemen ende verplanten moet. Men legtze ook wel, in *October*, in een Pot ofte Vat met aerde, die men, des Winters, binnen 's huis bewaart, in de *Maart* daar wederom uitneemt, ende in de grond, op een goede drooge plaatze, hol ende luchtig zaait, zoo koomen zy zeer bequaamelijk, en veelvoudiger voort, het volgende jaar.

Het zap ofte Gomme, uit deze Boomen vloeijende, wordt in 't Latijn *Vernix* genoemt. Ende daar na op Nederduitsch *Vernis*, welke zoo zeer, by alle konstige als ook slechte Meesters, gelieft, ende, om zijne glans, gebruiklijk is.

Vernis.

HET XLV. CAPITTEL.

KRUISBESIENBOOM.

Uva crispa, ejusque species.

ZYnde zoo zeer van veel gelieft, als wel bekent; wordt niet alleen met deze naam in 't Nederlantsch, maar ook KRUISDOORN, KROESBESIEN ende STEEKELBESIEN genoemt. Op Latijn UVA CRISPA, ofte GROSSULARIA. In 't Hoogduitsch STACHELBEER, ofte KRAUSZBEER. Ende op François GROISELLES, ofte GROSSEILLES.

Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, kenbaar geworden zes werscheidene soorten, te weeten:

Uva crispa fructu maximo, *Kruisbesiëboom* met een zeer groote blanke Vrucht. *Uva crispa major fructu rotundo*, *Groote Kruisbesiëboom* met een gemeine ronde Vrucht. *Major fructu oblongo*, *Groote Kruisbesië* met een lankwerpige Vrucht. *Fructu minore*, met een kleine Vrucht. *Fructu purpurascente*, met een donkere purpere Vrucht. Ende *Uva crispa fructu nigro*, ofte *Kruisbesiëboom* met een gansch swarte Vrucht. Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige, ende met tweejaarige Koeijemest wel verziene grondt, zoo lief als een kleijige vette, ende een weinig met Zand gebrookene aerde, een luchtige, opene, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze; veele waters; geeven alle jaaren niet alleen vroeg Bloemen, maar ook volkoomen rijpe Vrucht, verdraagen des Winters Stormwinden, Hagel, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds, zonder eenige schaade, geduldig.

Zy worden, in deze Landen, vermeerdert, ende op drie bezondere manieren aangeteelt, te weeten:

Eerstelijk door haare, met een volle Maane van de *Maart* ofte *Februarius*, afgesneedene, een ofte tweejaarige Looten; doch d' eenjaarige zijn de beste, ende de tweejaarige sterkstdrijvende; die men zoo wel op een luchtige, als schaduachtige plaatze, tamelijk diep, in d' aerde steekt, zoo schieten zy van zelver, in weinig Maanten, Wortelen, en groejen voort, doch moogen niet, voor dat zy twee jaaren stille op de zelfde plaatze gestaan hebben, opgenoomen ende verplant zijn.

Ten tweeden, door haare, by de wortel uitgeloopene, jonge Looten, ofte booven de aerde in de zelfde geboogene Takken, die, ofte van zel-

ver wortelen, ofte ten halven, op de Maniere der *Angelieren*, ingesneeden zijnde, Wortelen verkrijgen, het welke in d'eerste Zomer geschiedt, en worden als dan, het volgende Voorjaar, in de *Maart*, *October*, *November*, ofte *Februarius*, met een afgaande Maane, altijd van d' Ouden genoomen en de verplant.

Ten derden, door haare Vrucht, ende het daar in gewassen Zaad, de welke men, niet al te rijp weezende, met een volle Maane, afplukt, op een drooge plaats nederlegt, ende alzoo, met der tijd, in zich zelven droogen, maar des Winters niet bevriezen laat. Daar na, *November*, *Februarius*, ofte de *Maart* aankoomende, doet men het Zaad uit zijn verdroogde schelle, en zaait het, een uire voor ofte naa de volle Maane, niet meer dan een stroobreedt diep, hol ende luchtig, in een goede wel bereide grond, zoo koomen zy overvloedig voort, inzonderheit, zoo zy te mets, met droog weeder, een weinig met Regenwater begooten worden.

Deze Jongen, twee jaaren stille gestaan hebbende, worden opgenoomen, ende men snijdt haare principaele recht neêrgaande Hertwortel, tot aan de bovenste Zijdwortelen geheelijk af, zetze als dan op een goede luchtige plaatze wederom in, met een afneemende Maane, een jeder bezonder, zoo geeven zy met der tijd haare Vrucht, waar onder dikwils speculative, en aardige veranderinge, niet alleen in grootheit ende smaak, maar ook in couleur, gevonden, ende, met een vermaaklijk ooge, gezien wordt.

Daar en booven, wil jemant, van deze Boomtjes, groote en excellente Vruchten gewinnen, die graave, alle voorjaaren, in *Februario* ofte het begin van de *Maart*, ruim een voet lank, om de Wortel in 't ronde, een Gruppel, smijt daar in twee ofte drie jaarige oude, tot aerde gewordene, ende kleijn gewreevene Koeijemest, en bedekke de zelfde wederom met aerde, dat zy niet gezien kan worden, zoo zullenze jaarlijks booven maaten groote en schoone Vruchten voortbrengen.

Om Kruisbesiën een geheel jaar goed en bruikbaar te moogen bewaaren.

Heeft jemandt vermaak om niet alleen in de *Herfst*, maar ook de geheele *Winter* door, ja tot dat wederom nieuwe voortkoomen, deze Vruchten goed ende smaakelijk te bewaaren, die neeme een hardt gebakken graauwe Pot, zoo groot als gy wilt, ende legge dezelfde zoetjes daar in, met een volle Maane ofte voort daar na afgeplukt, noch hart ende groen zijnde, en van haare steeltje en knopje gezuivert, giete daar heet op, goede Fransche Wijn, tot datze daar in geheel bedekt worden, bedekt dan dezelfde, wederom koud geworden zijnde, met een dunne boom van gesmolten Booter, ende bewaartze op een drooge luchtige plaatze, daar het met sterke Vorst niet en vriest, ende neeme daar uit zoo dikwils als 't hem belieft, altijd de uitgenoomen Booter, op dat geen lucht daar by en koome, wederom nieuws gesmolten daar overgie-

gietende, ende weinig beweegende, op dat de Booter aan de kanten niet los en worde, zoo zullenze een geheel jaar goed moogen verblijven.

Deze vruchtdraagende *Boomtjes*, worden ook dikwils van groene Rupzen gequelt, die haare bladeren gantsch vernielen ende op eeten, waar door haare Vruchten ten eenemaal bederven ende afvallen, jaa, door dezelfde, de Boomen zelver te mets sterven ende uitgaan, het welke men op volgende maniere, door kleine moeite, voorkoomen kan, zoo haast zy daar in vernoomen ofte gezien worden.

Om deze voor Rupzen te bevrijen,

Neemt een bladt drie ofte vier, van oprechte Americaansche ofte Virginiaansche Tobak, ziedt dezelfde, een quartier van een uire op, met Regenwater, in een groote Pot ofte maatige kooperen Keetel, laat het in dezelfde koud worden, ende begiet ofte besprengt met dat Water als dan uwe *Boomtjes*, in droog Weeder, ende noch nat zijnde bestroit de bladeren met het pulver, ofte stof van dezelfde Tobak, zoo vallen zy alle schielijk daar af, versterven haastig, ende en koomen niet wederom, inzonderheit zoo het twee ofte driemaalen, in de tijd van veertien dagen geschiedt, doch indien men verneemt, datze daar wederom opkoomen, dat zelden gebeurt, ten zy lange daar naa, zoo kan het zelfde noch eens vernieuwt worden.

HET XLVI. CAPITTEL.

JASMYN ofte JESEMYN.

WOrdt dit aangenaam, Eedel, en welriekend Gewas in 't Nederlandsch, ende met geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. Op Latijn JASMINUM, JESEMINUM ofte GELSEMINUM. In 't Hoogduitsch JASZMIN. Ende op François JASMIN ofte JOSEMIN.

Gelseminum.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden zeven zeer schoone bevallige veranderlijke soorten, te weeten:

Jasminum vulgare flore albo, Gemeine witte Jasmyn, die ook *Jasminum Sylvestre* ofte *Wilde Jasmyn* genoemt wordt. *Jasminum semper virens flore luteo odorato*, altijd groenblijvende, ende met een schoon blinkend loof, en geele welriekende Bloemen verçierde *Jasmyn*. *Catalonicum flore albo extra rubello*, *Spaansche welriekende Jasmyn*, met een groote, van binnen witte, ende van buiten roode Bloem. *Inodorum flore luteo*, *Geele Jasmyn* zonder eenige reuk. *Luteum Genista facie*, *Geele Jasmyn* zonder reuk, een gedaante van *Brem* draagende. *Persicum foliis dissectis*, *Jasmyn* van *Persien*, met gesneeden bladeren. Ende *Jasminum Persicum foliis integris*, ofte *welriekende Jasmyn* van *Persien* met ongekerfde bladeren. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Zul-

Zullen daarom van een jegelijk in 't bezonder (haare Natuire doorzocht hebbende) een weinig alhier den goetgunstigen *Leezer* mededeelen.

Het *Jasminum semper virens flore luteo odorato*, ofte *welriekende Geele steeds groenblijvende Jasmyn*, bemint een goede zandige aerde, bestaande uit twee deelen gemeine bequaame, ende geenzins schimmelig ruikende grond, twee deelen grof Zand, daar geen zoutigheit by gevonden wordt, twee deelen Mol der verdurven Boomen, ofte, in plaatze van dien, het Mol der verrotte Bladeren van Boomen, een deel tweejaarige Paerdemest, ende een deel eenjaarige Hoenderdrek, wel door malkanderen gemengt, een warme, vrije, opene, luchtige en wel ter Zonne geleegen plaatze, maatig Regenwater; geeft, de geheele Zomer door, schoone Bloemen, maar noit volkoomen rijp Zaad; is teeder van aart, niet moogende verdraagen veele koude Herfstregenen, Stormwinden, Sneeuw, Haagel, Rijp ofte eenige Vorst; moet daarom met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant zijnde, in 't laetste van *September* ofte begin van *October* (naa het Saisoen goed is) droog weezende, binnen 's huis worden gebracht, op een luchtige, goede, bequaame plaatze, daar, ofte de geheele Winter, door een yzere Oven, ofte alleen met vorstig weeder, in gevuirt wordt: Moet ook geduirende deze tijd, niet meer dan twee ofte driemaalen ten hoogsten, van booven, met een weinig laauwgemaakt Regenwater begooten zijn, vermitsze geenzins, veele vochtigheit, maar wel droogte, verdraagen mag, zoude anders, daar door, zoo zeer, als de Herfstregenen komen te verderven; waar op men wel ter deege letten moet; mag ook niet eerder voor ten halven van *April*, met een aangenaame lucht en zachte Regen, wederom buiten der Zonnestraalen voorgezet, ende voor koude Nachten, haarige of schraale winden wel gedekt en gewacht zijn. *Iasminum semper virens flore luteo odorato.*

Dit schoon Gewas, in deze Gewesten ten hoogsten, niet meer dan vier voeten opwaarts schietende, wordt alleen, door haare, by de wortel ofte booven de aerde uitgeschootene jonge, ofte ook wel oude Looten, aangeteelt ende vermeenigvuldigt, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, een lid van een vinger ofte wat langer insnijdt, met aerde aanvult, ofte zoetjes daar in buigt, ende met een houten Haakje daar opsteekende, om niet verschooven te konnen worden, vast maakt, zoo schietenze, in 't laetste van d' eerste, ofte gemeinlijk de tweede Zomer, jonge Wortelen, welke anderhalf, ofte twee jaaren oud (ende niet meerder) geworden zijnde, om haare teederheits, ende daar uit voortkoomende groote perijkels wille, niet eerder van d' Oude genoomen, ende met een wassende Maane van de *May* ofte *April*, in Potten, een jegelijk bezonder, geplant zijn moeten.

Deze alzoo gezet weezende, moeten, ten eersten, om de Wortelen een weinig te doen bevestigen, met een beetje Regenwater, van booven, begooten worden, daar naa, niet meer, want haare jonge en

van.

van Natuire teedere wortelen, door het opneemen gekrenkt weezende; moogen niet veele vochtigheits, zonder haastige verderffenisse, verdraagen: Men zetze ook niet (gelijk andere) een tijd lank in een schaduwachtige plaatze, maar terstondt in de vrije lucht, dat de Zonne daar op, onverhinderlijk speelen mag, zoo beklijven zy te eerder en groeijen voort.

Iasminum vulgare flore albo. Het *Jasminum vulgare flore albo*, ofte, *Gemeine witte welriekende Jasmyn*; is veele harder van aart; bemint een goede zandige, met wat tweejaarige Paerde- ende een weinig eenjaarige Hoender-mest, door malkanderen gearbeide grond, een opene, vrije, warme, en luchtig ter Zonne geleegen plaatze, veele Regens; geeft ook aangenaame Bloemen, maar nimmermeer volkoomen Zaad; wordt van een kleine Rijp niet licht beschaadigt, doch wel van sterke Vorst; Moet daarom, opgezeide tijd en Maane, in een Pot gezet weezende, des Winters binnen 's huis, op een luchtige warme ofte gemeine plaatze, zonder sterk te bevriezen, met maatige vochtigheit onderhouden, bewaart, ende niet voor in 't begin ofte ten halven van *April*, met een regenig Weeder, en zachte Lucht wederom buiten gebrocht worden.

Zy verblijft niet altijd groen, maar verlieſt des *Winters* alle haar Bladeren, van de welke zy, des Voorjaars buiten, als mede van alle doode punten der Takken, wel gezuivert zijnde, haastig uitloopende, dezelfde wederom te vernieuwen gezien werdt.

Zy kan ook niet door eenig ander middel, dan alleen, by de Wortel uitgeloopen ende ingesneeden, ofte van zelfs wortelschietende, jonge Scheutekens aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt worden, die men, met een wassende Maane van *April*, afneemt, ende in Potten verplant.

Iasminum Catalonicum. Het *Jasminum Catalonicum flore albo extra rubello*, ofte *Groote welriekende Spaansche Jasmyn*, teeder van Natuire, ende in een Pot geplant zijnde, wil op dezelfde maniere, zoo in aerde, warme plaatze, water, tijd, ende meer ander, als het *Jasminum semper virens flore luteo odorato*, ofte *altijd groenblijvende Jasmyn*, gegouverneert, ende in acht genoomen zijn. Zy wordt, van Natuire, ongelooflijk oud, waar van de mijne een zeeker voorbeeldt strekt, hebbende dezelfde reeds by de dertig jaaren gehadt, die noch zoo wel, en krachtig staat, als ofze maar tien jaaren geleeft hadde.

Deze zienswaerdige Plante, haar Bladeren altijd behoudende, tot dat daar wederom nieuwe koomen, wordt alle Voorjaaren, in 't begin van de *May*, van haar een jaarige Takskens, ten halven, met een wassende Maane, gesnoeit, zoo schietze wederom te sterker uit, ende geeft tegen de Herfst, groote en zeer welriekende Bloemen. Zommige snijden haar Takskens geheel af, en laaten de Stamme nieuws wederom uitloopen, het welke, in geenige manieren te prijzen is, vermits het de gantsche Plante, grootelijks naadeelig zijnde, verswakt. Eenige

laaten

laaten alle het jonge Hout zitten, ende snijden niet dan alleen de doode punten der Takken, tot op het leeven af, het welke meede niet naa te volgen staat; Want, 't is waar, datze, als dan, wel midden in de Zomer, Bloemen geeft, maar zoo klein, armelijk ende slecht van reuk, dat het te verwonderen is; houde daarom die gezeide maniere, ten halven, voor het beste, vermits de eervaarentheit my, tot noch toe, niet beeter, in deze Landen, geleert heeft.

Zy wordt alhier vermeenigvuldigt, op drie verscheidene wijzen, te weeten:

Op wat maniere deze wordt voortgeteelt.

Eerstelijk, door maniere van *Enten* ofte *Zuigen*, het welke zeer bequaam te zijn bevonden is, op volgende wijze:

Neemt een Plante, ofte twee van de *Gemeine Jasmyn* met witte Bloemen, hier te vooren genoemt, plant dezelfde met een wassende Maane van *April* (daar toe dik genoeg zijnde) in dezelfde Pot, daar deze *Spaansche Jasmyn* in staat, laatze daar in een jaar, om te beklijven, stille staan, snijdtze als dan in een lid ofte knoop (dat alderbest is) glat af, ende legt daar van in een Takje, in de Maant van *May*, met een volle Maane, net ende subtijl toegebonden weezende, doet daar op Was, op dat geen Water van booven in de spleete vallen mag, ende aangegaan weezende, snijdt dezelfde, in *October*, met een volle Maan, af, zoo niet, laatze staan, tot dat men ziet datze zeekerlijk gevat hebben.

Ten tweeden, wil jemant deze steeken, dat moet geschieden in gezeide Maant van *May*, met een volle Maane, op genoemde *Witte Jasmyn*, in 't gezeide lid of knoop, daar aan weerzijden Bladeren uitgekoomen zijn. Ook zal men gedachtig weezen, datze, aangegaan zijnde, het volgende jaar niet moeten werden verzet, maar twee jaaren, op de plaatze staande verblijven, van datze ingelegt, ofte gesteeken zijn geworden, vermits haare teederheit geenzins dat eerder verdraagen mag, maar daar naa zonder eenige perijkel, zoo nochtans, dat de aerde aan haare Wortelen koome te verblijven, zoo veele moogelijk zal zijn, moeten ook een weinig terstont met laauw Regenwater begooten, ende, voor een sterke Zonne, tien ofte veertien Dagen gedekt worden.

Ten derden, door konst van *Oculeeren*, het welke op genoemde *Witte Jasmyn*, in het laetste van *Julio* geschiedt, gelijk andere Boomen.

Iasminum inodorum fl: luteo: Genistæ facie. Persicum foliis integris. Persicum foliis incisis.

Het *Jasminum inodorum flore luteo*, ofte *Geele Jasmyn* zonder reuk; *Genistæ facie*, met gedaante van *Brem*; *Persicum foliis dissectis*, uit *Persien* met gesneeden Bladeren; ende *Jasminum Persicum foliis integris*, ofte *Jasmyn* uit *Persien* met geheele of ongesneeden Bladeren, zijn van Natuire de hardste van alle voorgaande, doch vermits zy, buiten blijvende, dikwils door de Vorst, van 't leeven berooft worden, moeten ook, gelijk d' andere in Potten des Winters bewaart zijn.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een luchtige, vrije, opene en

 warme

warme plaatze, veele waters; geeven niet alleen alle jaaren Bloemen; maar ook, behalven het *Jasminum inodorum flore luteo*, met goede warme Zomers, gemeinlijk volkoomen en perfect rijp Zaad, worden in 't midden van *October*, ofte wat eerder (naa des tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met sterke Vorst ingeviert werdt, gestelt, met maatige vochtigheit onderhouden, ende niet voor in't begin van *April*, met een zoete Regen, wederom in de lucht gebracht. Zy verblijven niet altijd groen, maar laaten des Winters haare Bladeren vallen, die, in't begin van de *May*, door der Zonnen kracht, zich wederom vernieuwen.

De vermeerderinge ende aanteelinge dezer, geschiedt niet veel door Zaad, maar overvloedig door haare, by de Wortel uitloopende, veelvoudige Jongen, (want de Natuire, waar in zy het eene deel begunstigt heeft, daar in heeft zy ook het ander te meer bekort) welke van zelfs doorgaans genoegzaam wortelen, ofte, ingesneeden zijnde, dezelfde lichtelijk verkrijgen, moeten ook als dan, met een wassende Maane in *April*, van d'Ouden genoomen ende verplant zijn.

Het Zaad wordt gezaait in een Pot, met gemeine zandige aerde gevult, niet diep, maar hol ende luchtig, een weinig voor de volle Maane van de *Maart* ofte *April*.

Het is aanmerkens waerdig, dat het Zaad van de *Jasmijn* uit *Perzien*, met gesneedene Bladeren, niet voort en brengt dan Jongen met rondachtige ende gansch geen gesneedene Bladeren, ook grooter heerlijker, bleeker van couleur, ende veele weldraagender Bloemen, van een aangenaame, zeer bevallige, en liefflijke reuk.

HET XLVII. CAPITTEL.

INDIGO.

EEn aangenaam, en zienswaerdig Heesterachtig ofte Struwel-gewas, wordt met deze Naame, zoo wel op Nederlandsch, als in 't Latijn, ende geen ander (mijns weetens) genoemt. Van *d'Indianen* GALI ofte NIL, ende van die *Portugijsen* HERVA d'ANIR ofte ANIL.

Van deze schoone, raare, en dierbaare Plante, zijn my, in haare aardt ende culture, bekent twee onderscheidelijke soorten, te weeten:

Indigo. folio rotundo INDIGO FOLIO ROTUNDO, *Indigo* met ronde Bladeren, zeer wel gelijkende het NUNMULARIA, ofte *Penninkskruit*, doch veele kleinder: Ende *Indigo folio cordato.* INDIGO FOLIO CORDATO, ofte *Indigo* met Bladeren een

Hert

Hert gelijkende, op de maniere van COLUTEA, ofte *Lombaartsche Linsen*, die zy in alles wel gelijken, inzonderheit de COLUTEA SCORPIOIDES ofte *Wilde Sene*, met Zaad de steert van een *Schorpioen* gelijkende.

Zy beminnen beide, een goede, zandige, luchtige aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, eenjaarige Duivemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der van binnen verdurvene Boomen, ofte, in plaatze van dien, het Mol van verrotte Bladeren der Boomen, wel door malkanderen gemengt, ofte geroert, een opene, warme, vrije, luchtige, ende geheel ter Zonne geleegene plaatze, daar zy de zelfde van des Morgens vroeg, tot aan drie uiren des achtermiddags ook kan genieten, voor alle *Ooste-* en *Noorde-winden* bewaart; moeten zeer weinig Water, altijd in de Zonne laauw gemaakt, genieten. Geeven, in deze Gewesten, noch Bloem noch Zaad; zijn zeer teeder en gevoelig van Natuire, in geene manieren eenige koude Regenen, zoo wel in de *Zomer* als in de *Herfst*, veele min Sneeuw, Rijp, Vorst, of sterke Winden verdraagende: Moeten daarom, ten halven van *September*, ofte een weinig laater (na het Saisoen goed is) binnen 's huis, eerst op een luchtige plaatze gezet, daar zy, tot half *October*, door de Vensters, van de Zonnestraalen bescheenen konnen worden; daar na in een warmer plaatze gebracht, daar, van den eersten *November*, voor eerst om den tweeden Dag, daar na, alle Dagen, ende ten laetsten, des Daags twee ofte driemaal, na het koudt is, ingeviert wordt, ende niet op de grondt neder, vermits het aldaar te veele ziegt, maar op een bank, ofte bort om hooge gestelt: Moeten ook, geduirende deze Wintertijd, slechts maar een ofte tweemaalen, van booven, met een weinig laauwgemaakt Regenwaters begooten zijn. De *Maart* wederom aangekoomen, ende het vieren achter gelaaten wordende, doet men de Vensters, met goed weder, op zommige Dagen, om met zoetigheit de lucht en der Zonnen glans wederom te gewennen, volkoomen open; ende eindelijk ten halven van *April*, ofte wat laater, met een aangenaame lucht, en zachte Reegen, moeten zy wederom buiten gebracht, voor veele vochtigheits, Sneeuw, ofte Hagel gewacht, voor koude Nachten en schraale haarige Winden voorzichtig gedekt ende wel bewaart zijn.

Zy moogen, in deze koude Gewesten, niet dan door haar Zaad, vers ende goed, uit *Indiën* gekoomen zijnde, aangeteelt worden: Het welke in een Pot, met voorgenoemde grondt gevult, met een wassende Maane van de *Maart*, *April*, ofte *May*, niet diep, maar holletjes, gezaait, in gedurige warme Paerdemest, tot den eersten van *Junius* gezet, voor koude Lucht en Regen, met een glas, van booven naaukeurig altijd gedekt, ende wel verzien moet zijn.

Deze alzoo geccultiveert, hebbe daar van, die met het ronde Bladt, vier jaaren lange, goed ende wel bewaart gehadt, welke tot een Boomtje opgesnoeit weezende, meer dan anderhalf houtvoet hooge op-

geschooten waar. De ander teederder zijnde, verkreeg omtrent drie volle jaaren, ende de hoogte van ruim een geheele Voet, waar mede zy (weet niet door wat reeden) beide, Duizent zes hondert vier en vijftig, in't afgaan des Winters, vergingen.

Zy groeien, van Natuire, Heesterachtig, ende niet gelijk een gemeine ander Plante, het welke uit haare houtachtige Stammetjes genoegzaam blijkt, blijvende steeds groen, doch laaten haare onderste Bladeren, door ouderdom, geel in de *Winter* wordende, nu en dan van zelver vallen.

Bereidinge van Indigo. Van deze Bladeren, goed ende krachtig zijnde, wordt de Eedele en kostelijke blaauwe Verwe gemaakt, die men by een jegelijk (als gezegt) *Indigo* noemt, welke gedroogt, in water geweikt, daar naa gestooten, in stukken by malkanderen gebracht, ende wederom om te droogen gelegt zijnde, zich eerst groen vertoont, daar na hoe langer gedroogt, hoe zy blaauwer en schoonder wordt.

HET XLVIII. CAPITTEL.

PEEPERBOOM.

Kelderhals. DIt welriekend aangenaam, en aardig Boomgewas, wordt ook wel KELDERHALS, om dat het de geene, die het gekaut heeft, de keel zoodanig doet branden, dat hy geduirig, om de brand te lesschen, drinken moet, niet anders of hy de geheele kelder aan zijn hals te hangen van nooden hadde, ende met geen andere Naame (mijns weetens) in't Nederlansch genoemt. Op Latijn CHAMELÆA GERMANICA, MEZEREON, OLEASTRUM, ofte CNEORON THEOPHRASTI, ende in't Hoogduitsch ZEIDELBAST.

Chamelæa, Mezereon.

Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, kenbaar geworden vier bezondere soorten, te weeten.

Chamelaa vulgaris flore purpurascente albido, Gemeine Chamelaa, Gemeine Mezereon, ofte *Peeperboom* met uit den purperen witachtige Bloemen. *Chamelaa flore purpureo*, *Chamelaa* met donkere roode Bloemen, na den purperen strekkende. *Chamelaa flore albo*, *Chamelaa* met een gantsch witte Bloeme. Ende *Chamelaa Tricoccos*, ofte *Chamelaa* (na het Grieks leege *Olijfboom*) met drie te zaamen gevoegde Besiën. Niet alle van een ende dezelfde culture.

De *Chamelaa Germanica flore purpurascente albido*, *Chamelaa* uit Duitschlandt met bleek witte purpure Bloemen, ende *Chamelaa flore purpureo obscuro*, ofte *Chamelaa* met een roode donkere Bloeme, naa den purpuren strekkende, ende *Mezereon flore albo*, ofte *Mezereon* met een geheel

heel witte Bloeme, wiens ſteelen en Bladeren bleeker als de andere van Natuire vallen, zijn, uit een aangeboorne eigenſchap, hard van aart, beminnen een goede, gemeine, zandige, ende met Paerde- ofte Koeije-meſt (klein gewreeven) maatig verziene, ende een vochtige liever, als drooge grondt, veele waters, een ſchaduachtige verkiezende, voor een opene, vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze; brengen zeer vroege in de *Maart*, een booven maaten aangenaame, en lieflijk riekende Bloeme, maar zelden zolkoomen rijp Zaad, welk van de Vogelen zeer begeert, nochtans by haar niet verteert, ende gelijk zy in geſlikt zijn, alzoo wederom uitgedouwt worden, niet tegenſtaande zy zeer hitzig van aart, ende voor den Menſche te gebruiken ſchaadelijk, ja doodelijk zijn.

Zy verdraagen Stormwinden, Haagel, Sneeuw, Rijp, ende ſterke Vorſt, zonder eenige ongeleegentheit, laaten ook des Winters haare Bladeren vallen: Ende dewijle het Zaad zoo dikwijls in *April*, *May* ende andere tijden gezaait, noit ten voorſchijn koomt, zoo worden nochtans, door haare, by de wortel uitgeloopene jonge Scheuten, die ofte met ter tijd van zelver wortelen, ofte veele haaſtiger, met een Mes, ten halven, op de maniere der *Angelieren*, ingeſneeden, ende met aerde bedekt zijnde, Wortelen verkrijgen, genoegzaam aangeteelt ende vermenigvuldigt; welke met een waſſende Maane van de *Maart*, de Wortelen tweejaarig weezende, van d' Ouden genoomen, ende verplant zijn moeten.

De *Chamelaa tricoccos*, ofte *Chamelaa* met drie Beſiën, vermits haare Vruchten ofte het Zaad, by drieën aan malkanderen gehecht zijn; ook wel *Mezereon Arabum*, *Mezereon* van de *Arabiers*; in't François *Garoupé* gezegt: Is veele teederder dan de eerſte van aart, bemint een gemeine goede zandige aerde, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, geeft niet alleen kleine geele Bloemkens, maar ook, gemeenlijk alle jaaren, volkoomen, ende perfect rijp Zaad, verdraagt ongeerne eenige vettigheit, vochtigheit, inzonderheit koude Herfſtregenen, Sneeuw, Rijp, ofte ſterke Vorſt, moet daarom, met een waſſende Maane van *April*, in een Pot geplant zijnde, in't begin van *October*, binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze worden gebracht, daar niet dan alleen met vorſtig weder, om niet bevroozen te moogen zijn, door een yzere Oven, in geviert werdt, ook geduirende deeze tijd, ſlechts een ofte tweemaalen, van booven met een weinig laauwgemaakt Regenwater begooten, ende niet voor in't begin van *April*, ofte wat laater, na des tijds geleegentheit, met een zoete Lucht en Reegen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, haarige of ſchraale Winden, wel gewacht ende gedekt zijn.

Chamelaa Tricoccos. Mezereon Arabum.

Zy laat noit haare Bladeren vallen, maar blijft geſtadig even groen, kan ook niet alleen door haare ingeſneede, ende lankzaam wortel

 ſchie-

schietende Takken, die men, met voorgezeide tijd en Maane, afneemen, ende de jonge Wortelen, twee jaaren oud zijnde, in Potten verplanten moet, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden; Maar ook door haar Zaad, het welke in *Februario* ofte de *Maart*, met een wassende Maane, in een Pot, met gemeine zandige aerde gevult (tot in't begin van *April*, binnens huis gehouden wordende) niet meer dan een stroobreed diep, hol ende luchtig gezaait moet zijn.

Het XLIX. Capittel.

MEZEREON met SMALLEBLADEREN.

Wordt dit aardig Heesterachtig Gewas, ende met geen andere Naame in't Nederlandsch (mijns weetens) bekent. Op Latijn Thymelæa ofte Mezereon angustifolium.

Thymelaa. Is teeder van Natuire: beminnende een goede, luchtige, zandige aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol van verrotte Bladeren der Boomen doormengt, een opene, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel waters; geeft, hier te Lande, alle Zomers, Bloemen, maar zelden ofte noit volkoomen rijp Zaad: verdraagt geenzins eenige koude Herfstregenen, Sneeuw, Stormwinden, Rijp, ofte sterke Vorst, moet daarom, met een wassende Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bak, na haare groote, geplant weezende, in't laetste van *September* ofte begin van *October*, (indien het Saisoen goed is) droog zijnde, binnen's huis, op een luchtige plaatze, worden gestelt, daar niet, als vriezende, in gestookt werdt, hoe wel zy ook meerder, ofte lankduiriger wermte verdraagen mag, maar niet veel vochtigheit, in Wintertijden, vermits zy daar door lichtelijk te verderven geraaken zoude; moet ook niet wederom, voor in't begin ofte ten halven van *April*, na de geleegentheit des tijds, met een aangenaame Lucht en zoete Regen, buiten gebracht, voor koude Nachten, haarige of schraale Winden, zeer voorzichtig gedekt ende gewacht worden.

Zy wordt alhier vermeerdert en aangeteelt, door haare, by de wortel ofte booven de aerde, uitgewassene jonge Takken, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijdt, met aerde aanvult, ofte in die zelfde zoetjes buigt, ende Wortelen, twee jaaren oud verkreegen hebbende, van de Oude neemt, ende met gezeide Maane, in Potten, verzet.

Kan ook vermenigvuldigt zijn, door Zaad, uit heete Gewesten gezon-

zonden, het welke, in *April* ofte *May*, met een vole Maane, in een Pot, met luchtige, gemeine, zandige aerde gevult, niet diep, maar hol gezaait moet weezen, waar van de opgekoomene Jongen, niet voor het tweede of derde jaar daar na gerept, ende verplant mogen worden.

Het L. Capittel.

W I I N S T O K.

Alle ende een jegelijk niet alleen wel bekent, maar ook, om haare vermaaklijke groenigheit en aangenaame Vruchten, bezonderlijk zeer gelieft, ende in grooter waerden gehouden; wordt van veelen alzoo, ofte ook wel Wyngaart in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn Vitis Vinifera. In't Hoogduitsch Weinstoch, of Weinreb. Ende op François Vigne. *Vitis Vinifera,*

Hier van worden gevonden zeer veele schoone en smaakelijke soorten, niet zoo veele in de veranderinge der Bladeren, (behalven de Vitis Virginiana foliis laciniatis, ofte *Virginiaansche Wynstok* met gesneedene Bladeren) als haare zienswaerdige couleur der Vruchten verscheelende, hier alle te verhaalen onnodig geacht, dewijle zy van een aart ende de zelfde Natuire te weezen bevonden wordende, op een maniere gehanteert, ende, in deze Landen, gecultiveert moeten zijn: Waar in verscheidene aardigheden der Natuire, in haare rechte verborgene grondt, of aangeboorne eigenschap, door naerstige onderzoekinge, met der tijd, gevonden, ende alhier aan te merken, nootwendig zijn. *Vitis Virginiana foliis laciniatis.*

Ten eersten, lieven en beminnen zy alle een goede, gemeine, zandige, steenige, of ook wel kleijige met zandt gebrookene aerde, doch geenzins eenige Koeije- veel weiniger Paerde- Schaape- ofte Verkens-mest (die zy nochtans in Duitschlandt, Vrankrijk, Italien, ofte Spanjen, in hooge bergachtige plaatzen wassende, nootwendig genieten moeten, vermits zy in dezelfde geen diepe, en weinig Wortelen schieten, noch ook zoo veele vochtigheits genieten konnende, door dezelfde Mest vervrist, ende alleen vruchtbaar gemaakt zijn moeten) noch eenige andere vettigheit, maar alleen een bequaame natuirelijke vochte Zandtgrondt (die voor haar alderbest te zijn, genoegzaam door eervarentheit, bevonden is, vermits zy anders, in deze Gewesten, veele Houts, maar weinig Vruchten voortbrengen, zijnde alzoo genoemde Landen hier in geheel contrarie) een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, gestelt tegen een Muire ofte Heininge, voor alle koude Noordewinden beschermt ende bewaart, op dat

dat niet alleen het heldere en leevengeevende licht des Daags, maar ook de klaare glans der Nachtverlichtende Maane, onverhinderlijk, daar op mag schijnen, zoo haast zy opgaat, ende haare aangenaame straalen van zich geeft: want de Vrucht ofte Druiven, van Natuire koud ende vochtig zijnde, gelijk de Maane, werden door dezelfde geheel geregeert, ende, (met hulpe der Zonnen wermte by Daag, welke dezelfde kookt) des Nachts bedauwende, zoet ende lieflijk gemaakt, en wordt alzoo tot een smaaklijke volkoomene rijpheit gebracht; Zy beminnen ook veele vochtigheits, in d' aerde, maar boven droogte, waarom zy door geen genoegzaame verkrijginge van dien, uit een eigene ingeboorne drift der Natuiren, zoo zeer, en verwonderens waerdig diep, met haare Wortelen, om die als op te zoeken, dezelfde doorbooren; gelijk ik eene 1657, dertien voeten diep, heb na gezocht, die met haar uitterste gedeelte des Wortels, een Welle ofte loopende Rille gevonden hebbende, daar in eindigde, ende onder twee voeten lank, al zoo dik als boven weezende, gezien worde. Zy verdraagen ook, des Winters, sterke Vorst ende alle andere ongeleegentheit des tijds.

Winter snoeyinge, ende de bequaamste tijd van dien.

Ten tweeden, de *Snoeyinge* dezer, ende de bequaamste maniere van dien, welke van een jegelijk noodwendig ten besten geschieden moet, luidt als volgt:

Neemt alle jaaren de Ranken van uw *Stok*, dezelfde snijdende in de Maant van *December* ofte *Februarius*, met een afgaande Maane, op het alderlaetste, als het goed ende geen vorstig weder is, ofte twee ofte drie Dagen daar na, om te vriezen, weinig nood schijnt te zullen hebben, het welke, by aldien het zoo te geschieden komt, haar naderhant in geene manieren schaadelijk zijn zal, of schoon, na de derde Dag, noch zoo een strenge Vorst daar op te vallen quam; Houde ook de Maant van *December*, als *Februarius* daar toe, veele bequaamer, indien slechts het snijden, door de koude niet nagelaaten koome te worden; want als dan, de *Stok* zelden ofte noit bloeden zal, het welke noch wel in *Februario* gezien wordt, waar door zy beeter gestelt, gezonder, ende in meerder kracht verblijft. Men ziet ook wel toe, dat aan een ieder Ranke niet meer dan drie, ofte, ten hoogsten, als zy dik en sterk zijn, vier knoppen booven het oude Hout koomen te verblijven, zouden anders veele Looten, maar weinig Vruchten geeven; waar door in drie of vier jaaren, een goede *Stok* bedurven kan worden. Doch zoo aan beide zijden van een Ranke, omtrent tegen malkanderen over, twee Jongen voortkoomen, gelijk men gemeinlijk ziet, zoo zal men den eene niet meer dan twee Knoppen houden laaten, maar de ander vier, welke alleene Vrucht, ende de ander twee niet als Hout draagen zullen; die nochtans het volgende jaar vier Knoppen behouden moeten, ende draagen als dan ook Vruchten, maar die te vooren vier gehouden ende Drui-

Druiven gedraagen hebben, worden, als dan, niet meer dan twee Knoppen gelaaten, die, gelijk de voorige, wederom niet als Hout ofte Looten schieten, ende alzoo, om het volgende jaar Vruchten te mogen draagen, bequaam gemaakt. Dit, by aldien het alle jaaren alzo geschiedt, zal een jegelijk een gezonde, ende een steeds weldraagende *Stok* doen hebben: Moet ook alle het doode Hout, kleine onvruchtbaare Scheutkens, andere misgewassen en onzuiverheden, zuiver afgesneeden ende weg genoomen worden.

Somer snoeijinge zonder Mes;

Ten derden, moet men ook alle *Wijnstokken* snoeijen ende afneemen, voort na Sint Jan, te weeten: zoo haast het Bloeizel is neêrgevallen; niet gelijk te vooren, met een Mes, maar met handen, met de welke alle voorste einden der Ranken, om niet langer te konnen schieten, gelijk ook alle kleine Takskens tusschen de Bladeren uitspruitende, ende meer andere niet groote, doch overvloedige Ranken, daar geen Bloeizel, ofte Vrucht aangezien wordt, geheel weg getrokken, afgedraait, ende geplukt zijn moeten, het welke zonder eenige schaade geschieden mag: maar met een Mes of Scheere geschiedende, zoude, vermits de natuirelijke vochtigheit daar uit vloeit, ende door de ontblootinge van dien, de geheele *Stok* krachteloos gemaakt, het schaadelijke in tegendeel gezien en vernoomen werden.

Om Druiven te doen groeijen, en eerder rijpen.

Dit alzoo voorzichtig gedaan, dan steekt men de Ranken, de eene achter d' ander met haare voorste einden, ende vertoont zich als dan de geheele *Stok* zoo effen ende slecht, als ofze met een Scheere geschooren geweest waar, waar door de kleine Druiven te meerder lucht en Zonne genietende, haastig groeijen en groot worden.

Ende indien dit alle jaaren alzoo geschiedt, gelijk het te geschieden behoort, neemt niet alleen de gantsche *Stok*, in sterkte des Houts zeer toe, maar doet ook haare Vruchten grooter, ende, tot een volkoomene rijpheit, vroeger voortkoomen, vermits als dan de zelfde, door een grooter kracht, te vooren in zoo veele meerder afgebrookene Ranken ofte verswakkende deelen verspreidt, nu uit veele minder bestaande vermeerdert wordt.

Ten vierden, is die voortteelinge dezer, welke op twee bezondere manieren geschiedt, te bedenken hoognoodig.

Eerstelijk, door eenjaarige, booven de aerde uit de Oude gewassene ingelechte Looten.

Ten tweeden, door dezelfde afgesneeden, en, zonder wortel, ingesteeken.

Maniere van inleggen.

De Looten booven de grondt uitgeschooten, moeten in de zelfde omtrent een halve voet diep, ende zoo lank als geschieden kan, gelecht zijn, dat voor niet meer dan een, ofte, ten hoogsten, twee Knoppen daar uit steeken blijvende, gezien worden; doch moet eerst die plaatze, zoo verre dezelfde zich te strekken koomt, met een luch-

tig Zand vermengt zijn, zo schieten zy de zelfde Zomer te eerder en veele sterker Wortelen. Men legtze ook in, zeer bequaam ende gevoeglijk, in een Korfje, twee voeten lank, en een ongeveer breedt; inzonderheit, zoo menze, op een ander plaatze te verplanten gedenkt, het welke men, of booven op de aerde stelt, of ten halven in de zelfde begraaft, ofte aan de Latten vast maakt, by aldien de *Stok* op het Dak legt, wordende als dan de Korfjes een weinig kleinder genoomen; want men verzetze als dan geheelijk, afgesneeden zijnde, met het Korfje, zoetjes op of uitgenoomen, dat de nieuws daar in geschootene Wortel ter naauwer nood gerept te worden daar van gevoelt; waar aan men een geheel jaar en meerder te gewinnen komt. Doch moet in *October* met een volle Maane geschieden: Want indien het Korfje de geheele *Winter* in d' aerde verblijft, vergaat het onder lichtelijk, ende en kan als dan zoo gevoeglijk niet, maar met meerder perijkel, uitgenoomen worden.

Tijd der verplantinge.

De andere, in geen Korfje ingelegt, neemt men het volgende Voorjaar, met een afgaande Maane, uit der aerden op, of laatze een jaar over staan, het welke, voor den patientic Gebruikenden, wel zo goed is, ende plant dezelfde als dan in een goede welgestelde grondt, met veele Zandt, ende een weinig tweejaarige, klein gewreevene, Koeijemest vermengt, zonder in't minste iets van de Wortelen af te snijden, vermits het haar zomtijds geweldig schaaden kan, ja zy daar door te mets geheel vergaan zouden.

Deze Koeijemest, moogen zy, voor d'eerstemaal, jonk, nieuws verplant, ende krachtig zijnde, verdraagen; doch moeten daar naa, (als gezegt) wel voor de zelfde werden gewacht; want niet alleen alle vettigheit, maar ook deze Koeijemest zelver wordt haar daar na zeer nadeelig te weezen, door eervarentheit, daagelijks in deze onze Nederlanden, genoegzaam bevonden.

Wijders, zal den Goetgunstigen *Leezer* gedenken, dat men een *Wijnstok* voor den tienden *Maart*, met booven gezeide Maane, ofte het *Equinoctium*, dat is, als Dag en Nacht eeven lank zijn, verzetten moet. Want men zal bevinden, dat zy eerder beklijven, en vry beeter groeijen zal, als na dien tijd: Draagen ook gemeinlijk het vierde jaar, maar die in Korfjes gelegt, ende met dezelfde verplant geworden zijn, het derde.

Snoeyinge der jonge Stokken.

Alle jonge *Stokken*, in, ofte buiten genoemde Korfjes, Wortelen geschooten hebbende, worden gesnoeit, opgenoomen weezende, eer zy wederom in d' aerde gezet worden, dat niet meer dan een Scheute boven de Wortel komt te verblijven, welke niet meer dan een ofte twee Knoppen ten hoogsten behouden moet; ook niet in een rechtnedergaande Kuile, maar in een platte, in de lenkte gegraavene Gruppel, dat de Wortel niet hooger, als met twee vingeren breedt Aerde

en

en Zandt gemengt overdekt zy, in gelegt werden, dat ook niet meer dan een, der twee gelaatene Knoppen, daar uit te kijken, gezien worden. Want een jonge *Stok* heeft deze Natuire, dat zy niet alle hare Wortelen behoudt; maar alleen een ofte twee Principaalen, welke alle voetzel en kracht naa haar alleene trekken (waar door de andere, in weinige jaaren, zoetjes verminderende, vergaan) ende met een recht neêrgaande Scheute zeer diep de aerde doorbooren: Moeten daarom niet dieper zijn gezet, of zouden geen warmte der Zonnestraalen gevoelen moogen. Ook zomtijds in droogte (om dat zy daar door te beeter beklijven, en groeijen willen) met Regenwater begooten werden. Waar door de speculatie van zommige geheel komt te verdwijnen, willende dat een *Wijnstok* van booven met *Bloed*, *Ossegalle*, ofte andere zaaken begooten wordende, daar door te beeter zouden werden, daar zy nochtans niet eens aan de Wortel konnen geraaken, swijge daar aan eenige kracht ofte verquikkinge te geeven.

Is ook noteerens waerdig, dat eene dezer, tamelijk dik, ook dunne Wortelen, door onvoorzichtigheit ofte voorweetende afgebrooken, nimmermeer in d' aerde vergaan zal.

Het volgende Voorjaar moeten zy, met een wassende Maane, wederom worden gesnoeit, ende niet meer dan twee knoppen in 't geheel behouden. Het tweede Voorjaar daar naa desgelijken, maar behouden als dan, indien zy wel gewassen zijn, drie Knoppen, anders maar twee. Het derde jaar laat men haar schieten zoo zy willen, en snoeitze gelijk de Ouden, als vooren gezegt, niet meer met een wassende, dat alleen voor de twee eerste jaaren, aan de Jongen, om des te bequaamer hout te moogen schieten, toegelaaten wordt, maar met een afgaande Maane.

Ook mag men een jonge krachtige *Stok*, drie ofte vier jaaren gestaan hebbende (indien haar iemand begeert op een Pannendak haastig om hooge geklommen te zien) wel van alle hout ontblooten, ende haar alleen een eenige Loote, van acht, tien, ofte twaalf leeden hooge, na hy sterk geschooten heeft, behouden, ende daar aan alleen de drie bovenste Oogen (de andere alle afgesneeden zijnde) verblijven laaten, zoo zal hy haastig tot zijn begeeren mogen geraaken.

Ten tweeden, wordt een *Wijnstok* (als gezegt) door afgesneedene Looten, op deze maniere vermeerdert gemaakt, te weeten:

Snijdt af, met de volle Maane, in de *Maart*, sterke en ronde Looten, de welke aan de *Stok*, in de tijd der snoeijinge, om in gesteeken te zullen worden, gelaaten zijn; kort dezelfde, dat zy niet meer dan vijf ofte zes leeden, doch onder een geheele ofte halve vingers lenkte oud hout behouden, zoo het eenigzins geschieden zal konnen, dewijle zy, daar aan, eerder en veele bequaamer Wortelen vatten; legtze terstondt, al eer de Lucht het afgesneedene einde beschijnt (ver-

mits zy, daar door, als dan te qualijker wortelen willen) in de lenkte, drie vinger breed diep, in een goede luchtige aerde, met Zand en ganſch geen Meſt vermengt, op een warme, opene, ofte ook wel een vochtige donkere plaatze, dat niet meer dan de bovenſte Knoppen uit de aerde ſteekende, gezien worden; verziet dezelfde daar na dikwils met Regenwater, op dat zy niet verdroogen, maar geduirig vochtig blijven, waar door zy te eerder en lichter Wortelen verkrijgen, ook te beeter waſſen moogen.

Bewaaringe der jonge Stokken in Wintertijden.

Deze ingelegte, gemeinlijk d'eerſte Zomer niet veele geſchooten hebbende, zoo in Wortelen als Loof, worden lichtelijk, door de Vorſt des volgende Winters, weg genoomen, ofte van 't leeven berooft: Moeten daarom, in 't begin ofte ten halven van *November*, eer het begint te vriezen, met Kif, twee voeten lank in 't ronde, wel dik en hooge bedekt zijn, niet alleen voor de eerſte, maar ook noch twee of drie daar naa volgende *Winters*. Des gelijks moet ook gedaan werden met jonge nieuws verplante *Stokken*, die van de Oude, met genoegzaam verkreegene Wortelen, genoomen zijn; welke alle, door dit Kif, in 't leeven wel ende volkoomen bewaart moogen worden.

Hier en booven, kan men ook een *Wijnſtok* vermeerderen, door het zaaijen der Korlen, het welke, in deze Landen, zelden geſchiedt, vermits zy zoo lankzaam voortkoomen, doch verkrijgtmen daar uit groote veranderinge, en goede Vruchten, dikwils van een bezondere en raare couleur.

Om beeter en ook vroeger Druiven te verkrijgen.

Ten laetſten, wil jemant goede Vruchten, alle jaaren, aan zijne *Stok* verkrijgen, die neeme weg de aerde, zoo diep, tot dat de Wortel zich begint te vertoonen, ongeveer twee voeten in 't ronde, ofte ook wel een weinigje meer, naa de plaatze van dien groot is, ende werpe daar in gruis, en ſtukken van *Leijen*, ofte, by gebrek van dezelfde *Schil*, een vinger of duim dik hooge, daar op wederom een paar vingerbreed aerde, dan wederom *Leijen*, ende daar naa (gelijk te vooren) wederom aerde, tot dat het ten laetſten ruim zoo hooge, als de ordinaris grond, geworden is, ende ſmijte booven over de aerde veele van de breedſte, en grootſte ſtukken, een vinger breedt ofte halve dik, of anders in de plaatze van dien, meer dan eens zoo veele *Schil*: Zoo groeijen niet alleen de *Stokken* zeer wel, maar brengen ook voort, beeter en eerder, rijpe Vrucht, vermits de *Leijen*, uit eigen aangebooren aart, droog en warm zijnde, door haar plat- en breed-heit, de grondt en wortelen, met een, ſteeds vochtig houden; want het Water, daar onder zich verſchuilende, mag niet geheelijk door de krachtige ſtraalen der Zonne verteert en weg genoomen werden; Daaromme zy, alzoo haare vochtigheit behoudende, door dezelfde zeer verquikt, en krachtiger gemaakt worden: want haar drijvende Natuire, door een ſteeds blijvende vochtigheit, van onderen (waar toe zy van aart geneegen is) met een uit-

wendige

wendige zaamengevoegde warmte van booven verzien, zeer gevoet werden.

Op een ander maniere vroege Druiven te gewinnen:

Noch, legt ofte buigt uw *Stok*, zes, zeven, acht, tien ofte twaalf jaaren oud zijnde, dwars ende niet hooge booven d' Aerde, tegen een Muir geplant staande, beschiet ofte bekleedt dezelfde rondsom, tegen genoemde Muir aan, met hout (naa de hoogte des *Stoks*) aan beide zijden, doch voor niet meer als twee voeten hooge, op de maniere van een *Zonnebak*, zijnde drie of meer voeten breed, ende aan beide zijden, als ook booven twee voet langer, als de *Stok* zelver zich koomt te leggen, zoo dat alle de Ranken ruim daar in beslooten worden, de Wortel nochtans, met het onderste gedeelte des *Stoks*, naast de Aerde daar buiten geheel koome te verblijven; belegt dezelfde met glaazen vensters, in het begin van de *Maart*, wel digte aan malkanderen sluitende, graaft als dan, twee voeten diep, binnen de geheele Bak, de Aerde uit, ende legt daar in vrisse warme Paerdemest, tot een voet ofte meer booven de Aerde, zonder met voeten getreeden te werden, zoo geeftze haar warmte, niet meer als veertien Daagen geduirende, van zich, welke men als dan uitwerpt, ende wederom vrisse in de plaats brengt, tot den laetsten *May* daar in continuerende, waar door alle de Ranken en Knoppen of Oogen van dien, zoo een gestaadige natuirlijke warmte, van binnen gewaar wordende, ende ook, met goed weeder, van buiten, door de Vensteren (die met den eersten *Junij* weg genoomen, ende de Bak als dan geduirig open gelaaten wordt) der Zonne warmte daar by zomtijds gevoelende, haastig swellen ende uitschieten, zoo datze een geheele Maant eerder, niet alleen Bloeizel, maar ook volkoomen rijpe Vruchten verkrijgen moogen. Doch zal men weeten, dat deze Bak, in de Maant van *May*, niet steeds behoeft toe gehouden, maar, met goede warme Dagen, wel in 't midden, ofte geheel tot vier à vijf uiren des achtermiddags open gestelt mag zijn, ende dan geslooten, ook niet voor acht of negen uiren des Morgens, wederom geöopent worden.

Wijders, zal jemandt moeten weeten, dat men geen **Druiven**, aan haar *Stok* hangende, die noch niet volkoomen rijp geworden zijn, met handen koome te raaken, waar door haare natuirlijke blaauwigheit, het Waas, door den dauw der reeds koudt geworden Nachten (om dezelfde te doen smaaklijk maaken, daar op gevallen) veroorzaakt, koome af te gaan, ofte gewischt te worden; want zy verliezen, als dan alle haare lieflijkheit, verkrijgen een harde Bast, en worden wel acht, tien ofte meerder dagen laater rijp.

Op wat maniere men Druiven lange bewaren zal.

Heeft jemandt lust, de meeste Winter door, **Druiven** zonder bederven, te bewaaren, die snijde Trossen af, zonder eenige verrottinge ofte onrijpe Vruchten, droog ende niet meer, als natuirelijk rijp zijnde, twee of drie Daagen naa de volle Maane, zonder beäzemt, gequetst ofte met handen, dan alleen aan haare Steel, geraakt te werden.

 Neemt

neem dan geheel droog grof en luchtig Zand, bedekt daar meede de boodem ofte grondt van een *Dooze*, of iets anders, daar gyze wilt in bewaaren, een vinger breed hooge, wel warm gemaakt, ende legt uw *Druiven* daar op, zoo hol en luchtig als doenlijk zal zijn, giet daar op Zand, ook warm of heet gemaakt, tot dat zy daar in gantſchelijk bedekt koomen te leggen; neemt dan andere, ende bedektze alzoo wederom, tot dat daar in niet meer en kan; Zet dan uw *Dooze* op een altijd droo-ge plaatze, ende gebruikt daar uit als't u belieft.

Zy verblijven ook goed, zoo men op het Zandt, dat op de grondt des Doozes gelegt wordt, Bladeren van de zelfde *Wijnſtok* ſpreidt, de *Druiven* daar op legt, ende haar ook booven, met de zelfde bedekt, dan het Zandt (als vooren gezegt zijnde) daar overgegooten heeft, dat geenige holligheit daar in te verblijven koome. Waar toe men luchtige *Druiven* verkiezen moet, die hoe zy holler van Tros, ende van ſubſtantie vleiziger bevonden worden, hoe zy langer goed, en beeter bewaart moogen zijn. Zy konnen meede tot aan de Maant van *May* ofte langer, om in ſpijze te gebruiken, goed gehouden werden, op volgende maniere, te weeten:

Snijdt af, voort naa de volle Maane, uw *Druiven* met haare geheele Tros, ofte elke *Druive* bezonderlijk, met een Scheertje, dat zy haar klein Steeltje geheel, ofte voor een gedeelte koome te behouden, natuirelijk ende niet al te rijp zijnde, ook van haare gekneusde, geborſtene, onreine, groene en harde (indien zy daar in zijn) gezuivert; zoo min, met reine handen, als doenlijk zal weezen, geraakt, ende gantſch niet beäzemt; legt dezelfde in een hard gebakken graauwe ſteenen Pot zoetjes needer, giet daar op heete goede Franſche Wijn, dat zy daar booven, ofte uitkijkende, niet vernoomen worden, bedekt dan de zelve, koud geworden zijnde, geheel over met geſmolten Booter, op dat geen lucht daar by geraaken kan, bewaartze op een drooge bequaame plaatze, daar wel vier geſtookt, maar geen Vorſt vernomen wordt, ende neemt daar uit, na u believen, altijd nochtans de uitgenoome Booter, nieuws geſmolten daar over wederom gietende, zonder aan de kanten los te worden.

Men verneemt ook dikwils, dat de *Druiven*, van *Ratten* en *Muizen*, door gebrek van water, in tijd van droogte, zeer, niet alleen aan de Vrucht zelver, maar ook aan de Bladeren en Ranken, dikwils beſchadigt worden, het welke men voorkoomen mag, indien men booven in de *Stok*, ſteeds een Panne ofte flakke Pot met water hout; want het ontbreeken van dien, doet haar de zelfde aantaſten.

Ook kan men neemen kleine ſtukkjes van een Spongie, welke in Booter gebraaden weezende, gelecht worden, dat zy daar by koomen, ende die nuttigen moogen, het welke indien het geſchiedt, ende zy daar op koomen te drinken, daar na geen ſchaade meer doen zullen.

Doch

Doch houde noch, boven deze, voor 't alderbest, zoo men in gezeide Panne *Spaansche Wijn* giet, ende daar in *Rattenkruid* doet, het zelfde wel ommeroerende, zo zullen zy, daar by koomende, alle van sterven, ja in groote meenigte; vermits zy niet liever als *Spaansche Wijn* begeeren, ende na dezelfde furieuzelijk loopen.

Ten laetsten, zo een *Stok* alleen tegen een Muir gelegt is, daar zy van de Ratten aangetast wordt, zal men booven de zelfde, zoo verre de Muir hem strekt, laaten maaken een blikken Lijste, een voet ofte wat meerder breed, dicht aan de muir sluitende, ende een weinig voor over hellende, op dewelke als zy te loopen geraaken, lichtelijk daar van nedervallen, ende als dan wederom na boven klimmende over de zelfde niet konnen geraaken, waar door zy verloopen, ende de *Stok* in rust verblijven laaten, inzonderheit zo men alle haare andere passen, van ter zijden, met een weinig Blik verziet, ende haar daar door het overkoomen belet.

Het LI. Capittel.

WILDE WYNGAART uit VIRGINIEN.

Azoo met deze Naam, ende geen ander in't Nederlandsch genoemt. Wordt op Latijn VITEDRA VIRGINIANA, ofte LABRUSCA VIRGINIANA. Ende in 't Hoogduitsch FUNFFBLETTRIGER WEINSTOCH AUS AMERICA gezegt. Zijnde niet de rechte VITIS VINIFERA AMERICANA FOLIIS LACINIATIS ofte oprechte *Wijnstok* uit *America* met gesneedene Bladeren, welke in't begin des voorgaanden *capittels* is aangeroert, ende alhier te Lande, alle jaaren volkoomene witte rijpe en smaakelijke *Druiven* is voortbrengende, maar een geheel andere Plante, zoo wel in haar Hout als Bladeren zeer verscheelende. *Vitedra Virginia,*

Zy bemint een goede, zandige, gemeine grondt, met een weinig tweejaarige Koeijemest, klein gewreeven, taamelijk wel verzien, een opene, luchtige, natuirelijk, ofte geheel warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele waters, ende ook maatige vochtigheit; geeft, in deze koude Gewesten, noit eenige Bloeme of Vrucht, ten zy met zeer heete en drooge Zomers, gelijk het jaar Duizent zes hondert negen en zestig geweest is, in de welke zy eenige weinige Trossen aan kleine Takskens hangende, voort gebracht te hebben, gezien is, welke de groote van een roode Aalbesië verkreegen hebbende, nochtans geen volkomene perfectie, ofte rechte rijpheit genieten mochten.

Is hart en sterk van Natuire, niet alleen Sneeuw, Haagel, Rijp, ofte

ofte mistige Lucht, maar ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*, zonder eenige schaade lijdende. Wordt zeer, door een kleine moeite, ende ook haastig, vermeerdert, vermits haare teedere Ranken, in d' Aerde geboogen zijnde, lichtelijk de zelfde Zomer Wortelen schieten, die men als dan, het volgende Voorjaar, af snijdt, ende, met een wassende Maane van *April*, verplant.

Deeze Plante wordt zoo bequaam, om daar meede Boogen, Priëlen, Zitplaatzen, Muiren ende andere zaaken te bekleeden, gevonden; dat ik diergelijke of noit beeter, ende, tot zoodanige werken gevoechlijker, gezien heb: Want zy brengt voort veelvoudige schoon blinkende, in vijf deelen gescheidene, tamelijk groote, ende met een zeer bevallige aardige groenigheit verçierde Bladeren; maakt zich daar en boven met zijne Klaverkens vast aan alle het geene, daar het by gezet wordt, ofte aan koomt te geraaken; het zelfde in korten tijd beslaande, ende laat zich ook alle jaaren scheeren zo men wil.

HET LII. CAPITTEL.

WYNGAART van CANADA.

Vitis Canadenzis. Epimedium frutescens Virginianum.

MEt deze Naam, ende geen ander (mijns weetens) tot noch toe in 't Nederlandsch bekent. Wordt op Latijn genoemt VITIS CANADENSIS, ofte EPIMEDIUM FRUTESCENS VIRGINIANUM, *Boomachtig Epimedium* uit *Virginien*, om dat het met de Bladeren van het *Kruit Epimedium* (waar van wy in 't volgende Boek mentie maaken) eenige gelijkenisse te draagen schijnt.

Zy bemint uit, een eigene aangeboorne aardt, een goede, zandige, gemeine aerde, met tweejaarige Koeije- ende eenjaarige Paerde-mest tamelijk veele vermengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele, ende ook weinig Waters, geeft, gemeinlijk alle jaaren, verscheidene recht opstaande Bloemtrossen, kleine *Corinthe Druiven* zeer wel gelijkende, die zich nimmer openen, maar steeds geslooten, van een wit graauwe couleur, ende op haare struik zeer lange staande gezien worden; waar uit zy de Naame, by veelen, van *Wyngaart* verkreegen heeft, hoe wel zy, in alle haare andere deelen, met dezelfde gantsch geen gelijkenisse draagt.

Oorzaake des naams

Is hart van Nature, verdraagende niet alleen Stormwinden, koude Regenen, Hagel, Sneeuw, ofte Rijp, maar ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds, zonder eenige schaade; En of zy schoon, in deze koude Gewesten, noit volkoomen Zaad geeft, kan niet te min, door haare overvloedige, by die Wortel uit wassende,

d' aer-

d'aerde doorboorende, jonge Looten, die van zelver Wortelen verkreegen hebbende, in het Voorjaar, met een wassende Maane des *Maarts*, van d'Oude genoomen, ende verplant worden, genoegzaam aangeteelt ende vermeerdert gemaakt zijn: welke Jongen, alle jaaren, in *April*, van d'Oude gesteeken en weg gezet weezen moeten, ofte zal nimmermeer tot een klein Boomtje (anders tot de hoogte van zes of zeven voeten, gemeinlijk opgequeekt wordende) moogen geraaken, maar leege, en als by de grondt kruipende verblijven.

HET LIII. CAPITTEL.

GEITENBLAD.

EEn aangenaam, çierlijk, welriekend, ende by veele kenbaar Struwelgewas, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deeze Naame, maar ook CAPRIFOLIE, *Mammekens Kruit*, ofte *Weewinde* genoemt. Op Latijn CAPRIFOLIUM, PERICLYMENON, ofte LILIUM INTER SPINAS, dat is *Lelie* onder de *Doornen*, om dat zy zoo een lieflijke reuk van zich geeft, ende, op veele plaatzen, in't wilde, onder slechte, en steekende Heesteren groeijende gevonden wordt. In't Hoogduitsch GEYSBLADT, ofte WALDTGILLGEN. Ende op François CHEUREFUEILLE, ofte VINCIBOSSE. *Caprifolium.* *Lilium inter spinas.* *Caprifolium flore rubro.*

Hier van zijn my drie verscheidene soorten, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden, te weeten:

Caprifolium flore rubro, *Geitenblat* met roode Bloemen. *Caprifolium Germanicum flore luteo*, *Geitenblat* uit *Duitschlandt*, met een geelachtige Bloeme. Ende *Caprifolium perfoliatum Italicum*, ofte *Doorgeboorde Geitenblat* uit *Italien*, wiens Bladeren, recht in 't midden van haare steele, konstig doorboort worden, waarom de Bloemen, in't ronde zittende, aardig, twee en drie orderen, boven malkanderen, zich schoon en zeer vermaaklijk vertoonen. Alle van een ende dezelfde culture. *German. fl. lut.* *Perfoliatum Italicum.*

Zy beminnen, van Natuire, een gemeine, zandige, slechte, ook een goede, wel gemeste aerde, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene zo geerne, als een schaduwachtige plaatze, veele Regens, ende ook maatige vochtigheit, geeven wel, alle jaaren, zienswaerdige riekende Bloemen, maar zelden, ten zy met heete en goede Zomers, volkomen rijp Zaad, doch het *Caprifolium perfoliatum Italicum*, ofte *Doorboorde Geitenbladt* uit *Italien*, in deze Landen, nimmermeer. Worden, niet te min, door haare jonge teedere Takken, geen Bloemen gedraagen hebbende, genoegzaam aangeteelt ende vermeerdert; die men des Zomers in d' Aerde buigt, haastig wortelende,

het volgende Voorjaar van d' Ouden affnijdt, ende met een wassende Maane van de *Maart*, in voorgezeide aerde, verplant.

Deze worden ook gebruikt om Prielen, Boogen, Zitplaatzen, en diergelijke meede te omvlechten, daar zy, het herte des Menschen, onder een vermaaklijke schaaduwe, door een lieflijke verquikkende geur, zeer vermaaken, ende het hooft versterken.

Het LIV. Capittel.

R O S M A R Y N.

Zynde een wel bekent Struwelgewas, zoo zeer, uit een aangeboorne, der Natuiren krachtige eigenschap, versterkende, als van een jegelijk, om haare steeds blijvende groenigheit, geliest; wordt alleen met deze Naame in't Nederlandsch genoemt. Op Latijn Rosmarinum, ofte Rosmarinus coronarius, ook Libanotis Coronaria. In't Hoogduitsch Rosmarein. Ende op François Rosmarin.

Rosmarinum. Libanotis.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden zes zienswaerdige, en gantsch veranderlijke soorten, te weeten:

Rosmariuns foliis aureis & argenteis.

Rosmarinus coronarius latifolius, *Breedtgebladerde Rosmaryn*. *Angustifolius*, *Rosmaryn* met smalle Bladeren. *Aureus Anglicus*, *Engelsche Rosmaryn* met geel, als goude Bladeren, schoon om zien. *Foliis argenteis*, met witte, als zilvere Bladeren, niet minder bevallig. *Inodorus*, zonder eenige reuk. Ende *Rosmarinus Sylvestris*, ofte *Wilde Rosmaryn*: Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte bladeren der Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele water, in Zomertijden; bloeijen niet alleen eenige jaaren oud geworden zijnde, maar geeven ook volkomen en perfect rijp Zaad: Vallen in deze Gewesten, om des Winters over te houden, teeder ende beswaarlijk, vermits zy de sterke Vorst van dien niet wel verdraagen moogen, moeten daarom, met een wassende Maane van de *Maart*, in Potten gezet, ofte met dezelfde Maane in *September* uit de aerde, (daar in gezet zijn) opgenoomen, in Potten verplant, te deege met water begooten, ende in het laetste van *October*, ofte wat eerder (na des tijds geleegentheit) binnen 's huis, boven droog zijnde, op een goede plaatze gebracht worden, daar zy de Lucht en Zonne, door de opene vensters, zo lange koomen te genieten, als doenlijk is, doch voor veele zieginge en warmte des viers, in vorstig we-

weder, gewacht, ende met maatige (voor al niet te veel) vochtigheits in deze tijden onderhouden zijn.

Een gemeine Vorst, binnen 's huis, doet haar niet veele schaade, ende noch minder, indien men de Potten, tot aan de takken des Booms, ofte geheel, en dat in droog kaf van *Boekweite*, doet zinken, ofte daar mede bedekken, niet zoo wel in een plaatze daar gestookt, als daar weinig ofte niet in geviert wordt, en luchtig is: want de warmte des viers, een tijd lank duirende, is haar zeer schaadelijk, worden ook daar door, gelijk door veele waters, vermits de Wortel door de zelfde lichtelijk koomt te verrotten, haastig swart. De Maant van *Februarius* omtrent ten einde gekoomen, ende de meeste koude gepasseert weezende, worden die, met gezeide kaf bedekt zijnde, wederom ontdekt, ende men laat haar (als eerst) de Lucht, door de Vensters, wederom genieten, tot in't begin van *April*, op welke tijd, zy met een donkere reegenige lucht, wederom buiten gebracht, ende op een plaatze, voor sterke Zonne bevrijt, gestelt worden.

Wil Iemand deeze, in de Maart, buiten stellen, met regenig, donker, ende geen Zonneschijn weeder, mag wel geschien, maar moeten voor drooge, schraale, haarige, en heldere lucht, als ook koude Nachten, zeer naauw gewacht zijn, want zy worden daar door om 't leeven gebracht eer men 't weet, hebbende alzoo alle zijne Winterische moeite als dan vergeefs gedaan; waarom men hier op letten zal, op dat men dezelfde in de beproevende, ontstellende, en licht verteerende Lucht dezes Maants, niet te verliezen komt.

Zy worden alhier aangeteelt ende vermenigvuldigt op drie verschei- dene manieren. *Op wat maniere zy wordt vermeerdert.*

Ten eersten, moet menze uit de Potten neemen, ende in andere verzetten, zoo zy daar in te groot ofte te sterk gewortelt zijn, met een wassende Maane van de *Maart*, zoo het als dan met een slappe tijd veele regent, anders in *April*; ofte in de grondt eens beds, ten halven van haare Takken, ofte, indien zy tamelijk lank, en onder kaal zijn, tot aan de groene Bladeren laaten zinken, zo schieten alle de Takken Wortelen, die men in de Zomer veele waters geeft, te zaamen in *September* (als gezegt) opneemt, ende het volgende Voorjaar, van malkanderen gescheiden zijnde, verplant, met water wel begiet, tot dat zy aan't wassen zijn.

Ten tweeden, door haare, voort na het eerste Quartier der Maane van *April*, afgesneedene ofte gebrookene jonge Takken, die men in Potten, Vaatjes, ofte andere plaatzen, omtrent een vinger lank ofte wat meerder (na zy groot zijn) insteekt, op een donkere ofte schaduachtige plaatze, daar zy, in de tijd van zes of acht weeken, een Zonneschijn koomen te genieten, neder zet, ende dikwils met Regenwater, daar Schaapemest in geweikt is, begiet, zo verkrijgen zy haastig Wortelen, en groeijen daar van zeer krachtig, niet alleen deze Jongen, maar

 ook

ook Ouden; moeten ook als dan wederom goede Lucht en Zonne gegeeven zijn.

Ten derden, worden zy ook vermeerdert door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van *April*, in Potten ofte andere Vaatjes, hol ende luchtig gezaait, ook op een warme plaatze gezet wordt: Deeze Jongen, hier van voortkoomende, zijn teeder van Natuire, ende de eerste Winter qualijk overblijvende, moeten niet verzet, noch veele koude Herfstsregen genieten, ook met slechts een weinig vochtigheits (geduirende de Winter) onderhouden worden, vermits haare teedere Wortelen weinig verdraagen moogen.

De *Rosmarinus coronarius latifolius*, ofte *Rosmaryn* met breede donker groene Bladeren, is harder van Natuire, ende wil in deeze Landen, des Winters, alderbequaamst over gehouden zijn.

Rosmarinus inodorus & Sylvestris odoratus. De *Rosmarinus Sylvestris odoratus*, ofte *Wilde* welriekende *Rosmaryn*, ende *Rosmarinus inodorus*, ofte *Rosmaryn* zonder reuk, zijnde de hardste van alle d' andere, geeven wel jaarlijks Bloemen, maar niet dan met goede Zomers, volkomen Zaad; moogen, des Winters binnen 's huis, voor sterke Vorst gewacht, zonder groote moeite bewaart, ende door haare, by de Wortel ofte boven de aerde uitgeloopene, jonge Scheuten, die men ten halven insnijdt, met aerde aanvult, ende Wortelen verkreegen hebbende, met een wassende Maane in *April* van d' Ouden afneemt, en in Potten verplant, genoegzaam aangeteelt, ende vermeerdert worden.

HET LV. CAPITTEL.

BROMMEL BESIEN.

Rubus. WOrden niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar ook BRAAMBESIEN genoemt. Op Latijn RUBUS, ofte SENTIS. In 't Hoogduitsch BROMBEERN ofte CRATZBEER. Ende op François RONCE ofte BRUISSON.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent drie veranderlijke soorten, te weeten:

Rubus vulgaris fructu nigro, Gemeine swarte Brommelbesiën. Rubus fructu cæruleo, ofte *Groote welriekende Brommelbesiën* zonder doornen. Zijnde van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen alle een goede gemeine zandige liever, als een kleijige, harde, doch maatig gemeste grondt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene, zoo lief als een schaduachtige plaatze, veele Waters; geeven, in de Herfst, volkomen Vrucht, ende verdraagen niet

niet alleen Sneeuw, Hagel ofte Rijp, maar ook ſterke Vorſt, ende alle andere ongeleegentheit des tijds, zonder eenige ſchaade.

Worden ook alleen door haare, by de Wortelen uitgewaſſene jonge Scheuten, genoegzaam vermeerdert, die gemeinlijk van zelver Wortel geſchooten hebbende, met een volle Maane van *April* opgenoomen, ende verplant zijn moeten.

De *Rubus non ſpinoſus major odoratus*, ofte *Welriekende groote Brummelbeſiën* zonder doornen, geeft wel, alle jaaren, in deze Landen, een groote, witte, aanzienlijke Bloeme, maar noit eenige Vrucht, al is het noch zoo een warmen Zomer geweeſt. Haare Bladeren worden niet, gelijk d'andere, van malkanderen gedeelt te zijn, maar zeer groot, breedt, ende gelijk als rondachtig, met vijf punten, op de maniere van het *Acer major* ofte *Groot Booghout* verçiert, gezien. *Rubus non ſpinoſus major odoratus*

He LVI. Capitttel.
HINNE BESIEN.

VAn veele niet alleen bekent, maar ook zeer geliefd, worden boven deze Naame in't Nederlandſch dikwils FRAMBESIEN gezegt. Op Latijn RUBUS IDÆUS. In't Hoogduitſch HIMBRAMEN, ofte HINDBERN. Ende op François FRAMBOSIER genoemt.

Hier van worden, op veele plaatzen, gevonden twee verſcheidene ſoorten, te weeten:

Rubus Idæus fructu rubro, *Hinnebeſië* met een bleek roode Vrucht. Ende *Rubus Idæus fructu albeſcente luteo*, ofte *Hinnebeſië* met een uit den witten geele Vrucht. *Rubus Idæus*,

Zy groeijen geerne in allerleije aart van grondt, indien zy maar ſlechts met oude Paerde- ofte Koeije-meſt wel verzien is, beminnen niet alleen een donkere, maar veele liever, om des Vruchts wille, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele Waters, van onderen aan de Wortelen; doch, als de Vrucht begint voort te koomen, droogte van boven; want zy wordt door de Regen haaſtig verdurven en ſmaakloos gemaakt. Verdraagen ook Hagel, Sneeuw, felle Vorſt, ende andere ongeleegentheit des Winters; brengen voort, alle jaaren, Bloemen, ook een goede ſmaaklijke en gezonde Vrucht: Worden meede overvloedig, door haare veelvoudige de aerde doorloopende, ende van zelver genoegzaam Wortel ſchietende Jongen, aangeteelt ende vermeerdert; die men in de *Maart* ofte *April*, met een waſſende Maane opneemt ende verplant.

Het LVII. Capittel.
MARENTAKKEN.

Viscus. Dit zonderlinge Gewas, wordt alleen, met deze Naame in't Nederduitsch, alzoo genoemt. Op Latijn Viscus. In't Hoogduitsch Mistell. Ende op François Guy ofte Guys.

Wel te recht, om zien, een wonderbaarlijke en kluchtige Plante, want zy en wast niet, gelijk andere, in't Water, ofte der Aerden, maar op takken van *Eyken*, *Appel*, *Peere*, *Linde*, *Misspel*, *Quee*, ende andere Bomen meer, zonder eenige Wortel, nochtans zoo vast, datze zelden, ofte schier nimmermeer, van eenige sterke Winden, daar af gerukt kan worden. Bloeit niet alleen jaarlijks, maar draagt ook alle Zomer, witte en doorluchtige Besiën, verblijft altijd zonder eenige veranderinge groen, verdraagende geduldig Sneeuw, Hagel, ende sterke Vorst, ook veele Waters, en groote droogte; doch alleen in *Vrankrijk*, *Italien*, *Spanjen*, ende andere warme Landen meer.

In deze koude Gewesten wordtze noit groeijende gezien: wil ook in geene manieren aangeteelt, vermeerdert, ofte in een Hof gecultiveert zijn. Hebbe het Zaad menigmaal zoo in Potten, als in d' Aerde, met een wassende Maane van de *Maart*, *April*, *May*, ofte *Junius*, ook wel met een volle en afgaande Maane, in *September*, *October*, en *November*, hoog, en ook diep gezaait gehadt; maar is noit ten voorschijn komende gezien.

Aardige voortteelinge dezer Struwelle. Hoe wel nochtans zommige gelooven willen, ende ook voor zeeker houden, dat dit niet onaangenaam en zeer mediçinaal Gewas, niet dan door haar Zaad vermeerdert wordt: Vermits het zelfde van de *Lijsters* (die daar zeer begeerig na zijn) opgeëten, ende haar volkoomen verdouwinge gekreegen hebbende, in de buik ofte maage van dien, wederom door het gedarmte der zelvige op de Takken der voorgenoemde Boomen uitgedreeven wordt, waar van deze *Viscus* ofte *Marentakken*, op een nieuw voortgeteelt wordt. Het welke meede *Athenaus*, in zijnen negende Boek, daar van schrijvende, getuigt.

Het LVIII. Capittel.

RHUS met Bladeren van MYRTUS.

ZYnde een aardig, en aangenaam Heesterachtig Gewas, wordt naa de gedaante haarer Bladeren, met deze Naame in't Nederlandsch genoemt. Op Latijn Rhus Myrtifoliis, Rhus Sylvestris, Sumach Pliny ofte Myrtopetalon. Ende in't Hoogduitsch Gerberbaum met Myrtenblettern. *Rhus Myrtifolis. Sumach Plinij. Myrtopetalon.*

Zy bemint een gemeine, zandige, goede aerde, met tamelijk veel tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele Waters; geeft gemeinlijk alle Voorjaaren, kleine slechte Bloemtjes, ende zeer veele ronde, by malkander gevoegde Knopjes, met klein Zaad gevult, in deze Landen, noit haar volkoomen perfectie verkrijgende.

Is teeder van aart, vermits zy buiten gezet, weezende, door de sterke Vorst, haastig wordt weg genoomen: Moet daarom, in het Voorjaar, met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant zijnde, in 't begin van *October*, binnen 's huis op een luchtige plaatze, worden gebrogt, daar niet, als, met vorstig weeder, door een Kachel in gestookt werdt, vermits zy, in deze tijden, geen groote en lankduirige hette, ofte veele Waters, van nooden heeft; moet ook niet voor in 't begin ofte midden van *April* (naa des tijds geleegentheidt) met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gestelt, ende voor koude Nachten, veel Sneeuwige vochtigheit, en schraale haarige Winden, wel gewacht zijn.

Zy wordt, in deze Quartieren, aangeteelt ende alleen vermeerdert gemaakt, door haar, by de Wortel genoegzaam uitloopende, Scheuten, die gemeinlijk met der tijd Wortelen verkreegen hebbende, van d' Oude genoomen, ende met een wassende Maane van *April*, in Potten gezet werden.

Het XLIX. Capittel.

V E Y L.

EEn welbekent, en steeds groenblijvend aangenaam Gewas, wordt niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook Eyloof, Kleef ofte Klim genoemt, om dat het oploopt, ende alles beklim-

klimmende verderft, daar het by koomt te geraaken ofte gezet worde. Op Latijn HEDERA. In 't Hoogduitsch EPHEW ofte ILAUB. Ende op François LIERRE ofte L' HIERRE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent twee veranderlijke soorten, te weeten:

Hedera major, & minor. HEDERA MAJOR ARBOREA, *Groote Boom-Veyl.* Ende HEDERA MINOR REPENS, ofte *Kleine kruipende Veyl*; Beide van een ende dezelfde culture zijnde.

Zy beminnen, alle een gemeine, vochtige, ongemeste, ofte ook maatige vochtige en wel gemeste aerde, een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene, zoo lief, als een donkere of schaduwachtige plaatze, veele Regens; geeven alle jaaren in de *Herfst* Bloemen, ende in de *Winter*, te mets, perfect rijp Zaad; verdraagen ook Stormwinden, Haagel, Sneeuw, felle Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des Winters, zonder eenige veranderinge.

Worden ook niet alleen, vermeerdert en aangeteelt, door haare Besiën ofte Zaad, het welke in de *Maart*, met een wassende Maane, niet booven twee stroobreed diep, op een vochtige plaatze, in d' aerde gelegt wordt, maar ook veele meerder en haastiger, door haare, op, ofte in de grondt gelegte, ofte van zelfs voortkruipende, ende in een korten tijd wortelschietende Jongen, die men met een wassende Maane van de *Maart*, *April* ofte *November*, opneemt ende verplant.

Deze Vrucht beginnende te draagen, zullen haare Besiën, zeer schoon gemaakt moogen worden, indien men, op haare Wortelen, zomtijds strooit assche van gebrande *Oesterschelpen*, *Mosselschelpen*, ofte poeder van *Aluin*, als zommige willen, het welke als dan zeer vermaaklijk om zien is, ende het ooge welgevalt.

HET LX. CAPITTEL.

K L I M.

DIt aardig Gewas, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook LYNEN ofte VIORNE genoemt. Op Latijn *Clematis ofte Viorna.* CLEMATIS, VIORNA VULGI, VITIS ALBA, ofte ATRAGENES THEOPHRASTI. In 't Hoogduitsch LINEN, REBEN, ofte WALDREBEN. Ende op François VIORNE.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, bekent verscheidene schoone soorten, te weeten:

Clematis peregrina. *Clematis vulgaris*, ofte *Gemeine Klim.* *Clematis peregrina flore simplici coeruleo*, *Vremde Klim* met een enkelde blaauwe Bloeme. *Peregrina flore pleno purpureo*, *Vremde Klim* met een enkelde purpere Bloeme. *Peregrina flore*

flore pleno atro-purpureo, *Vremde Klim* met een dubbelde donker purpere Bloeme, schoon om zien. *Clematis altera*, tweede *Klim*, ofte *Flammula Jovis surrecta*, dat is opstaande *Vier-Kruit*, of *Brand-Kruit*. *Altera urens*, of *Flammula Jovis repens*, *Leggende* of *Kruipende Brandende Klim*. Ende *Clematis Americana flore phœniceo*, ofte *Americaansche Klim* met een groote uitneemende Bloem, van een schoone vermaakelijke roode couleur, welke troswijze by malkanderen voortkoomen. Meest alle van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een goede zandige, met tweejaarige Paerde- ende een weinig oude klein gemaakte Koeije-mest, wel doormengt, een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne staande veele liever, als een donkere, of schaduwachtige plaatze; veele Waters; geeven ook, in deze Gewesten, alle Zomers Bloemen, maar gantsch geen Zaad, behalven de *Flammula Jovis*, ofte *Brandende Klim*, die wel alle jaaren Zaad brengt, maar niet, ten zy in heete of warme drooge tijden, met een volkoomen en perfecte rijpigheit verzien: Verdraagen ook veele koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters.

Het *Clematis Americana flore phœniceo*, ofte *Americaansche Klim*, met een roode Bloeme, uit *Virginien* voortgebrogt, bemint een gantsch zandige, luchtige, ende met tweejaarige Paerdemest vermengde grond, een opene, vrije en tegen een Muir of schuttinge, warm en wel ter Zonne geleegene plaatze, datze daar op met haare straalen onverhinderlijk speelen mag, veele Waters; geeft noit, in deze koude Landen, eenige Bloemen, ten zy met heete Zomers, als 1652, 1665, 1669, ende diergelijk meer geschiedt is; is tamelijk hart van aart, sterke Vorst, ende andere ongeleegentheit des *Winters*, met een weinig *Kif*, aan haare Wortel gedekt zijnde, zonder groote schaade verdraagende; Wordt van Natuire oud, ende (gelijk ook alle de andere) door haare, by de Wortel uitloopende, jonge Scheuten, of in de aerde geboogen Takken, in korten tijd gewortelt weezende, genoegzaam aangeteelt ende vermeenigvuldigt; die men, met een wassende Maane, van de *Maart* ofte *April*, van d' Ouden neemt ende verplant. *Clematis Americana flore phœniceo.*

Zy worden dikwils gebruikt, om Zitplaatzen, Boogen, ofte Priëlen meede te bekleeden, daar zy des Zomers, een aangenaame schaaduwe onder maaken, maar des Winters alle haare Bladeren vallen laaten.

Het LXI. Capittel.

K A P P E R S.

Deze aangenaame, ende voor veele een gezonde, Vruchtdraagende, Heesterachtige Plante, wordt in 't Nederlandsch met deze ende geen andere Naame (zoo veele my bekent is) genoemt. Op Latijn Capparis. In 't Hoogduitsch Cappern. Ende op François Cappres.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie onderscheidelijke soorten, te weeten:

Capparis folio rotudo, & acuto. Capparis leguminosa. Fabago.

Capparis folio rotundo, *Kappers* met ronde Bladeren; Capparis folio acuto, *Kappers* met Bladeren voor een weinig spits toegaande; Ende Capparis leguminosa ofte Fabago, *Kappers* met Vruchten als kleine Peulkens. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen, uit een Natuirlijke aangeboorne eigenschap, een gemeine, zandige aerde, met gruis van gestooten Steen en Kalk, ook een weinig tweejaarige Paerdemest wel vermengt, een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig Waters; geeven, oud geworden zijnde, gemeinlijk alle Zomers Bloemen, maar noit, in deze Landen, rijp ofte volkoomen Zaad, zijn teeder van Natuire, laatende niet alleen, des Winters, haare Bladeren vallen, maar verdraagen ook niet veele koude Herfstregenen, Haagel, Sneeuw, Rijp ofte Vorst; moeten daarom, in het Voorjaar, met een wassende Maane van *April* ofte *May*, in Potten gezet zijnde, in het laetste van *September*, ofte begin van *October* (naa des tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een goede, en luchtige plaatze worden gezet, daar zy door de Vensters, zonder eenige zieginge, de Lucht en Zonne, zoo lange koomen te genieten, als doenlijk zal zijn; moogen ook, in deze tijd, weinig ofte geen laauw gemaakt Regenwater, noch ook al te grooten hette verdraagen, moeten daarom, niet dan met vorstig weeder, de warmte des viers, door een yzere Oven, genieten, ofte met koude Dagen, en koele Ooste- of Noorde-winden; ook niet voor ten halven van *April*, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten der Zonnestraalen voorgezet, voor koele Nachten, vochtige Dagen, en haarige schraale Winden wel gewacht, ende voorzigtig gedekt werden.

Zy moogen niet, dan alleen door haar Zaad, in deze Landen, uit heete Gewesten gezonden, het welke met een volle Maane, van de *Maart*, *April* ofte *May*, in een Pot, op een gantsch warme plaatze gestelt, ofte zes weeken lank geduirig, in warme Paerdemest, niet meer als

dit twee ſtroobreed diep, gezaait moet zijn, aangeteelt ende vermeerdert worden, hoe wel het ook, door een ter zijden aangegroeide, ofte ſtuk wortels, dat niet veele gezien wordt, nochtans zomtijds geſchieden mag.

De *Capparis leguminoſa*, ofte *Fabago*, *Kappers* met Vruchten als kleine Peulkens, gemeinlijk een lid van een vinger lank, is veele harder van Natuire, dan d' andere, ook veele beeter, droogachtig gehouden wordende, in Wintertijden, de koude binnen 's huis verdraagen konnende. Ik hebbe 1670 in den Haage, by Monſieur FRANCISCUS SEVENHUISEN, vermaarde Apoteker aldaar, eene dezer Planten gezien, die in de harde Winter, van het jaar 1669 en 1670, buiten in de vrije aerde gezet zijnde, goed ende wel is overgebleeven, niet meer dan een weinigjen bedekt geworden weezende.

De *Kappers* zelver, zijn niet als de knoppen der Bloemen, welke noch geheel geſlooten zijnde, afgeplukt, ende in Peekel, niet te ſterk gezouten weezende, bewaart, om alzoo by een jegelijk gebruikt te worden.

HET LII. CAPITTEL.

CARDAMOM.

ZYnde een raar, nootwendig, ende voor veele ongelegentheeden der Menſchen, een zeer dienſtig Gewas. Wordt in 't Nederlandſch niet alleen met deze Naame, maar ook PARADYSKOORN, ofte MALEGETTE genoemt. Op Latijn CARDAMOMUM, MALEGUETTA, MILLEGUETTA, ofte GRANUM PARADISI. In 't Hoogduitſch PARADISZKOERNER. Ende op François GRAINE DE PARADIS, MILLEGUETTE, MELEGETE ofte MELEGUETE gezegt.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden vier genoegzaam veranderlijke ſoorten, te weeten: *Vier ſoorten van Cardamom.*

Cardamomum majus Indicum, *Groote Cardamom uit Indiën*, zijnde meer als een halve vinger lank, niet dik, ende gemeinlijk drie hoekig bekent. Ende *Cardamomum minus Indicum*, ofte *Kleine Indiaanſche Cardamom*, welke niet groot, ook drie hoekig, ende met een klein ſteertje onder verzien is.

De *kleine* groeit niet boven drie voeten hooge, eeven gelijk het *Riet*, ook op dezelfde manieren, met leeden aan haare ſteelen verdeelt, welke ſteelen van binnen niet hol, maar met een vooze materie gevult zijn; aan de welke veele Bladeren (gewreeven zijnde met een aangenaame reuk verzien) lank, ende niet breed, gelijk genoemde *Riet*, doch voor geenzints zoo ſpits, maar rondtachtig toegaande, ende boven kort, *Cardamomum majus, & minus Indicum.*

by malkanderen gevoegt gezien worden, zo dat, tusschen de Aerde en bovenste top de steel geheel bloot, op de maniere als het *Cistus* zijn *Hypocistus* doet, een vinger min ofte meer lange is.

Zy brengt uit haare Wortel voort, een ofte twee groene aaren, welke zich open doende, verscheidene kleine Bloemen boven uit geeven, zijnde wit met geel vermengt, van gedaante die van *Anagallis*, ofte *Guichelheil* niet onbillijk gelijkende, doch grooter, ende zeer welriekende. De aare daar na rijp werdende, wordt van couleur (gelijk ander *Koorn*) geelachtig, waar in de Vruchten vol Zaad gevonden worden, welk Zaad, (de aare noch groen zijnde) wit, met purpere vlekken schoon verçiert is; maar daar na (droog weezende) zoo een bleek bruine, of aschgraauwe couleur verkrijgt, gelijk zy (hier te Lande gebracht zijnde) gezien werdt.

Het *Cardamomum Indicum major*, ofte *Groot Indiaansch Cardamom*, wast gemeenlijk tot de hoogte van vijf voeten, heeft ook veel breeder Bladeren, van een aangenaam groen, ende met een recht doorgaande en veele dwers aderen verzien; zittende ook niet by malkanderen gevoegt, maar dan uit d'eene, dan uit d'ander zijde des steels voortkoomende: welke steel glat, ende niet met leeden, gelijk het *Ried*, is, uit der welke bovenste hert, de Bloemen aan een steel te zaamen gevoegt, eeven als de *Hyacinthen*, de eene na de ander opengaande, ende niet by de Wortel voortkomen, rieken zeer wel, zijn wit van couleur, met een purpere boordt schoon verçiert weezende, welke afvallende begint de Vrucht zich te vertoonen.

Cardamomum arborescens major Africanum.

Cardamomum arborescens majus Africanum, *Groot Cardamom* uit *Africa*. Ende *Cardamomum arborescens minus Africanum*, ofte *Klein Cardamom* uit *Africa*, beide aan kleine Boomtjes, zes, zeven, zelden acht voeten hooge, Struwels wijze (gelijk *d'Aelbesiën*) in *Guinea*, en de Provincie *Maleguetta* genoemt, veelvoudig groeijende, waar door zy ook by veele de eigenste Naame van *Maleguetta* en *Milleguetta* verkreegen hebben; zijnde daar van de *Grootste* drie vingerbreed ofte daar omtrent, gemeenlijk lank, booven aan haare steel dun, ende een Vinger ofte Duim onder dik, op de maniere van een *Vyge*, die zy niet qualijk gelijkt.

Maleguetta

De *Kleinste*, is rond, niet driehoekig, ook onder dikker als boven, ofte aan haare steel, hebbende de groote van een *Haazenote*, ende onder met een lank steertje verzien. Van deze beide laetste, zijn my Duizent zes hondert vijf en vijftig, door mijn Swaager ANDRIES ten INDYK, uit *Angola* en *Guinea* koomende, vijf kleine Boomtjes, omtrent de hoogte van drie voeten verkreegen hebbende, vereert geworden, welke noch alle, op een na, haare Bladeren behouden hadden, vermits zy reeds twee jaaren te vooren in de zelfde Kasse geplant geweest zijnde, sterke Wortelen gemaakt, ende niet langer als zes weeken onder weegen geweest hadden.

Het

Cardamomum Majus Arborescens.

Het Hout, zijnde niet zeer hart, vertoont zich van buiten uit den bruinen aſchgraauw, maar van binnen wit, verdeelt zich meede in veele zijdtakskens, op de maniere van *Aelbeſien*, waar aan de Bladeren zonder ſteelen, niet anders als uit het hout voort te koomen gezien worden, zittende gemeenlijk twee tegen een by malkanderen gevoegt, de ſteel gelijk omhelzende, inzonderheit aan de buitenſte punten der Takken, weinig een alleen, van gedaante niet onbillik die van het *Leucojum incanum arboreſcens flore rubro* ofte *Roode Stok Violieren* gelijkende, recht opſtaande, ende weinig neêrwaarts hangende, de lenkte gemeenlijk van de middenſte vinger houdende, hoe wel zomtijds wat langer, ook dikwils korter, zijnde onder, daar zy uit het hout koomen, alderſmalſt, maar voor alderbreedſt, ende met een kleine kerve rond toegaande, op de maniere van een hert ingeſneeden, geheel ſlegt aan de kanten, in't midden met een dunne recht doorgaande, ende ook veele ter zijden uitloopende teedere aaderkens, als meede met een aangenaame groenigheit van boven, die zich van onderen een weinig bleeker vertoont, verzien.

De Bloemen koomen zoo wel aan het Hout, uitterſte punten der Takken, als tuſſchen en by de Bladeren voort, zomtijds een alleen, zomtijds ook twee, drie, vier, ende meer by malkanderen gevoegt, zijnde niet zeer groot, die van het *Lychnis Coronaria flore ſimplici*, ofte *Jenette* eertijds in de *Cronen* gebruiklijk, met een enkelde Bloeme, niet ongelijk; beſtaande uit vijf Bladeren, ende met een aangenaame blaauwe couleur verçiert, welke zelden langer als tien dagen, zonder needer te vallen, verblijven.

Daar na vertoont zich de Vrucht, van gedaante als vooren verhaalt, welke aan een korte, doch harde ſteel hangende, eerſt groen, met een klein ſteertje onder begaaft, ende daar na omtrent aſchgraauw, rijp zijnde, gezien wordt; welke zich als dan in twee, ofte drie gelijke deelen, het velletje ofte blaasje, daar het hoekig *Grein*, Zaad, ofte *Cardamom* zelver in beſlooten legt, geborſten zijnde, opent; het zelfde eerſt bleek, daar na rood, ende eindelijk geheel donker ofte bruin blinkend rood vertoont, gelijk het hier in d' Apoteeken over al gezien ende gebruikt wordt.

Het *Cardamomum arboreſcens minus Africanum*, ofte *Kleine Boomachtige Africaanſche Cardamom*, zoo wel als de *Groote*, altijd groen verblijvende, ende noit dan door ouderdom de Bladeren vallen laatende, koomt in alles met dezelfde geheel over een, behalven dat zy zelden hooger als vijf ofte zes voeten groeit, zijnde ook het Hout, de Bladeren en Bloemen van een couleur, doch veele kleinder, ende verſcheiden by malkander gevoegt, gelijk mede de Vrucht zelver (als reeds gezegt) bekent is. *Cardamomum arboreſcens minus Africanum.*

Deze vier zienswaardige Gewaſſen, van dewelke ik de twee eerſte, in Ooſtindiën, op de kuſte van *Malabar*, ende het Eilandt *Java* over-

 vloe-

vloedig van Natuire groeijende, niet meer als eenmaal, Duizent zes hondert vijf en zeſtig, uit nieuws, van *Batavia*, ontfangen Zaad, door groote moeite en neerſtigheit, tot de hoogte van een voet heb voortgekreegen; moogen de koude en ongewoone Lucht dezer Landen geenszins verdraagen, inzonderheit deze genoemde gelijk het *Koorn* groeijende, welke in *Auguſtus*, een weinig te veel Waters, te ſterke Wind, ofte de minſte koelte genietende, vergaan.

De twee laetſte Heeſterige ſoorten, in *Guinea*, in de Provincie van *Maleguetta* waſſende, wiens Vruchten in alle Apoteken van Nederlandt meeſt gebruiklijk zijn, zijn wel zoo hart van aart, inzonderheit de dikte eens vingers (hier gekoomen weezende) reedts verkreegen hebbende, doch verdraagen in geene maniere te veele Waters: Moeten daarom zo wel in't midden van de Zomer, als Herfſt, Winter of Voorjaar, droog gehouden, voor alle Wind, en koude Lucht gewacht; ten halven van *September*, binnen 's huis, op een goede, en, tegen het Zuiden, wel geleegene plaatze, daar geduirig door een yzere Oven, eerſt om den tweeden Dag, daar na alle Dagen, ook (na het kout is) alle Dagen twee ofte drie maalen, te weeten des Morgens om zeven uiren, des Middags om een, ende des Avonds om zes of zeven uiren wederom in geviert werdt, gebracht; niet meer als een ofte twee maalen (geduirende de geheele Winter) van boven met een weinig laauw gemaakt Regenwater beſprengt, ofte begooten; ook niet voor tegen de *May*, met een zoete Lucht, en aangenaame zachte Regen, wederom, op een zeer warme plaatze, voor alle koude Ooſte- en Noorde-winden beſchut, buiten der Zonneſtraalen voorgeſtelt, ende voor alle, inzonderheit de ongeleegene koelte des Nachts, voorzichtig gedekt, ofte wel bewaart zijn, vermits zy daar tegen geenzints moogende, door dezelfde haaſtig, en onvermoedelijk, haare Bladeren eerſt vallen laatende, van't leeven berooft worden: Het welke my d' eervarentheit zelver genoegzaam geleert heeft.

Zy worden niet alleen in haar geboort plaatze, door gezeide Zaad ofte *Cardamom* zelver, maar ook haare Jongen, by de Wortel, of booven de Aerde uitgeloopen, die men met een Mes, ten halven, op de maniere der *Angelieren* inſnijdt, met aerde bedekt, ende daar door, ofte van zelver Wortelen verkreegen hebbende, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt.

HET

Cardamomum Arborescens Minus.

Het LXIII. Capittel.

K E E L K R U I D.

BY veele wel bekent, wordt in't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook Monthout, Liguster, ofte Rynwilge genoemt. Op Hoogduitsch Beynholtzlein, Muntholtz, ofte Rheynweiden. In't François Troesne, ofte Frezillon. Ende op Latijn Ligustrum.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie onderscheidelijke soorten, te weeten:

Ligustrum vulgare flore albo, Gemeen Keelkruid met een *witte Bloeme. Vulgare folio variegato, Gemeen Keelkruid* met schoone als gemarmerde *bonte Bladeren.* Ende *Ligustrum flore nigro odorato*, ofte *Liguster* met een *swarte welriekende Bloeme.* Niet alle van een ende dezelfde culture.

Ligustrum vulgare flore albo, & folio variegato.

Het *Ligustrum vulgare flore albo, Gemeen Monthout* met een *witte Bloeme.* Ende *Ligustrum folio variegato*, ofte *Liguster* met *bonte Bladeren*, groeijen geerne in een goede gemeene, en wel gemeste Aerde, lieven, uit een aangeboorne eigenschap, veel Waters, een donkere zo wel als een opene luchtige plaatze, verdraagen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; geeven, in deze Gewesten, dikwils Bloemen, maar zelden, ten zy met heete Zomers, volkomen rijp Zaad: Worden niet te min, door haare veelvoudige uitgeschootene Takskens, die ofte van zelver Wortelen, ofte in d' Aerde geboogen zijnde, haastig Wortelen verkrijgen, aangeteelt ende vermeerdert; Mogen ook niet alleen door het genoemde Zaad, het welke met een afgaande, ofte volle Maane van *Februario* ofte *Maart*, een vingerbreed diep, op een schaduachtige plaatze, niet dik, maar hol in d' Aerde gelegt moet zijn: maar ook door haare met een volle Maane afgesneedene eenjaarige Scheutekens, die men op een donkere plaatze, in de *Maart*, een kleine handt lank insteekt, vermeenigvuldigt werden; inzonderheit indien zy dikwils, tegen den Avont, met Water begooten worden, waar door zy t' eerder Wortelen vatten, welke twee jaaren gestaan hebbende, opgenoomen, ende op een luchtiger plaatze verplant zijn moeten.

Daar en boven zal men weeten, dat de genoemde *Bonte Liguster* (by aldien zy niet wel in acht genoomen wordt) zomtijds haar schoone Bladeren komt te verliezen, ende alzoo geheel groen werdt, het welke men lichtelijk voor mag koomen, indien men de alderschoonste en bontste Takjes door de geheele Zomer, in der Aerden buigt, ende van dezelfde voortqueekt, welke als dan lange alzoo verblijven, inzonderheit als men de geheel groene daar aan gekoomene Lootjes tijdelijks afsnijdt.

Het

Ligustrum flore nigro odorato.

Het *Ligustrum Flore nigro odorato*, ofte *Keelkruid* met een *swarte welriekende Bloeme*, zijnde een zienswaerdig Gewas, my uit een klein swart Zaad, van *Napels* gezonden, Duizent zes hondert zes en zestig, gelukkig voortgekoomen.

Bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende eenjaarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele Waters, in Zomertijden; wordt van Natuire zeer oudt, geeft hier te Lande, een vermaakelijke, uit den blaauwen swartachtige, en aangenaam riekende Bloeme, veel grooter als de *Gemeene witte Ligufter*, doch niet alle Zomers, maar alleen in warme en drooge jaaren, doch noit eenig volkoomen Zaad; Is teeder van aart, geenige Vorst, Sneeuw, Hagel, Mist, ofte sterke Winden verdraagen moogende. Wordt daarom, met een wassende Maane van *April*, niet alleen in een Pot, een stroobreed diep, gezaait, maar ook geplant; voor koude Regenen gewacht, in't begin van *October*, ofte (na des tijds geleegentheit) een weinig laater, binnen's huis gebracht, eerst op een luchtige plaatze, daar zy der Zonnen warmte door de vensters noch een weinig genieten mag, daar na kouder wordende, alwaar geduirig, door een yzere Oven, in geviert werdt, gezet. Moet ook, in deze Winter tijd, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, van booven, een ofte tweemaal ten hoogsten, begooten zijn, vermits ze de bladeren als dan verlooren hebbende, ende niet veele luchts genietende, te minder Water verdraagen mag: Moet ook niet, voor in't begin ofte ten halven van *April*, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom der Zonnestraalen voorgezet, voor koude Nachten en schrale Ooste- of Noorde-winden genoegzaam gedekt ende gewacht werden.

Ende hoe wel dit schoon Gewas, in deze Landen, tot een hoogte van vier voeten ofte meer, Booms wijze, opgequeekt zijnde, geen rijp Zaad en geeft, (als vooren gezegt) wordt evenwel, door, by haare dikke Wortel uitloopende jonge Scheutkens (die men op de maniere der *Angelieren*, ten halven insnijdt, met aerde bedekt, ende wel geworteld weezende, in *April*, met een afgaande Maane, van d' Ouden neemt, ende in Potten verplant) bequaamlijk vermeerdert gemaakt.

HET LXIV. CAPITTEL.
KLEINE BERG ELSEN BOOM.

Alnus minor montana.

ALzoo in't Nederlandsch genoemt, wordt op Latijn gezegt ALNUS MINOR MONTANA. In't Hoogduitsch KLEINE BERG-ELZENBAUM. Ende op François AMELANCHIER.

Zy

Zy bemint, van Natuire, een goede, gemeene, zandige grondt, met een ofte tweejarige Paerdemeſt tamelijk verzien, een opene, luchtige, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, verdraagt veele Regens, ende ook maatige vochtigheit; geeft, gemeenlijk alle jaaren, in deze Landen, Bloemen, maar noit eenige volkoomene Vrucht of Zaad.

Is tamelijk hard van Natuire, de koude des Winters, in deze Gewesten, buiten ſtaande, ende alle andere ongeleegentheit des tijds, zonder groote ſchaade, verdraagen moogende, doch laat als dan haare Bladeren vallen, die alle Voorjaaren in *April*, op een nieuw wederom voortkoomende gezien worden.

En of zy ſchoon (als gezegt) hier te Lande, geen volkoomen Zaad is voortbrengende, kan evenwel, door haare, by de Wortel ofte boven de Aerde uitgeſchootene, jonge Looten, die men, op de maniere der *Angelieren*, met een Mesje, ten halven, in een lid inſnijdt, met aerde aanvult, ende Wortelen, een, doch beeter twee jaaren oudt, verkreegen hebbende, van d' Oude neemt ende verplant, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt zijn; verkrijgen ook niet te min zonder ingeſneeden te worden zomtijds van zelver Wortelen.

Einde des Tweeden Boeks.

R E G I S T E R

der

C A P I T T E L E N

Des Tweeden Boeks.

A

AAlbeſiën.	cap. 30	fol. 148
Engelſche Aalbeſiën.	cap. eodem	fol. 149
Alaternus Boom.	cap. 37	fol. 160
Alcanne met breede bladeren.	cap. 40	fol. 165
met ſmalle bladeren.	cap. eodem	fol. 166

B

Berberis Boom.	cap. 25	fol. 142
Berberis Boom zonder ſteenen.	cap. eodem.	fol. 143
Berg Rooſen.	cap. 16	fol. 128

Boomachtig Drieblad.	cap. 19	fol. 132
Boomachtig Jupiters Baart der Ouden.	cap. 41	fol. 167
met bladeren van Eertangel.	cap. eodem	fol. eod.
Boomachtig Spinagie uit America.	cap. 36	fol. 159
Boomachtig Stratiotes.	cap. 33	fol. 155
Boom der Kuisheit.	cap. 14	fol. 124
Boom Maluwe.	cap. 27	fol. 145
van Provence.	cap. 28	fol. 146
van China.	cap. 29	fol. 147
Brem gemeine.	cap. 20	fol. 134
met Doornen.	cap. eodem	fol. 135
uit Spanjen.	cap. eodem	fol. eod.
Brommelbefiën.	cap. 55	fol. 196
Bofchboom gemeine.	cap. 9	fol. 117
met goude bladeren.	cap. eodem	fol. 118

C

Caprifolie.	cap. 53	fol. 193
Cardamom.	cap. 62	fol. 203
Celaftrus Boom.	cap. 38	fol. 162
Ciftus Boom.	cap. 15	fol. 125
Coccinilie Boom.	cap. 43	fol. 170
Cytifus Boom.	cap. 19	fol. 132

D

Dambefiën Boom.	cap. 44	fol. 171

G

Gagel.	cap. 2	fol. 105
Genever Boom.	cap. 44	fol. 171
Geitenblat.	cap. 53	fol. 193

H.

Haage Doorn.	cap. 23	fol. 140
met dubbelde Bloemen.	cap. eod.	fol. eod. & feq.
Hafelaar.	cap. 11	fol. 120
Hinnebefiën.	cap. 56	fol. 197
Honds Kerfen.	cap. 35	fol. 158
Hulft gemeine.	cap. 13	fol. 122
met goude bladeren.	cap. eodem	fol. 123

I

Jasmyn met altijd groene bladeren.	cap. 46	fol. 174 & feq.
uit Spanjen, ende meer andere.	cap. eodem	fol. eodem
Jezemyn.	cap. eod.	fol. eod. & feq

In-

Indigo met ronde bladeren.	cap. 47	fol. 178
met bladeren een Hert gelijkende.	cap. eodem	fol. eod.
Joden Doorn.	cap. 26	fol. 143

K

Kappers.	cap. 61	fol 202
Kelderhals.	cap. 48	fol. 180
Keelkruid.	cap. 63	fol. 207
Klim.	cap. 60	fol. 200
uit America.	cap. eodem	fol. eod.
Brandende Klim.	cap. eodem	fol. eod.
Kruis-Beſiënboom.	cap. 45	fol. 172
met Purpure Vrucht.	cap. eod.	fol. eod.
Swarte Vrucht.	cap. eod.	fol. eod.
Kleine Berg Elſenboom.	cap. 64	fol. 208

L

Laurier gemeine.	cap. 4	fol. 110
Wilde Laurier.	cap. 5	fol. 113
groote met blinkende bladeren.	cap. 6	fol. 115
kleine.	cap. 7	fol. 115
Leege Berg Miſpelboom.	cap. 42	fol. 169
Lombaartſche Linſen.	cap. 18	fol. 130
Lycium uit Italien.	cap. 8	fol. 116
met bladeren van Boſchboom.	cap. eodem	fol. 117
Lynen.	cap. 60	fol. 200

M

Marentakken.	cap. 57	fol. 198
Mezereon gemeine.	cap. 48	fol. 180
met ſmalle bladeren, &c.	cap. 49	fol. 182
Myrtus Boom.	cap. 1	fol. 101

N

Nagelboom.	cap. 3	fol. 106

O

Oleander Boom.	cap. 22	fol. 139
Olijfboom tamme.	cap. 21	fol. 137
Wilde.	cap. eodem	fol. eod.
uit Bohemen.	cap. eodem	fol. eod. & ſeq.

P

Peper Boom.	cap. 48	fol. 180
Peere Doorn.	cap. 24	fol. 141
uit Virginien.	cap. eodem	fol. eod.

Phyllirea Boom.	cap. 39	fol. 163
met goude bladeren.	cap. eodem	fol. 164
met zilvere bladeren.	cap. eodem	fol. eod.
met roode kanten aan de bladeren.	cap. eodem	fol. eod.
met breede gladde bladeren. &c.	cap. eodem	fol. 163
Pimper Noten.	cap. 10	fol. 119
met drie gebladert loof uit Virginien.	cap. eodem	fol. eod.
R		
Rhus met bladeren van Myrtus.	cap. 58	fol. 199
Roose boom.	cap. 31	fol. 150. & seq.
met een purpere blaauwe dubbelde Bloeme zonder reuk.	cap. eodem	fol. eod.
met geele dubbelde Bloemen.	cap. eodem	fol. 151
met Bloemen ruikende als Muscus.	cap. eodem	fol. 152
alle Maanden draagende.	cap. eodem	fol. 151
Roose van Hiericho.	cap. eodem	fol. 152
Rosmarijn gemeine.	cap. 54	fol. 194
met goude bladeren.	cap. eodem	fol. eod.
met zilvere bladeren.	cap. eodem	fol. eod.
Wilde.	cap. eodem	fol. eod.
zonder reuk.	cap. eodem	fol. eod.
S		
Spiræa van Theophrastus.	cap. 34	fol. 157
Syringe.	cap. 12	fol. 121
T		
Tamariscus Boom.	cap. 32	fol. 154
uit Italien.	cap. eodem	fol. eod.
V		
Veyl.	cap. 59	fol. 199
Verf-loof.	cap. 17	fol. 129
Viorne.	cap. 60	fol. 200
W		
Wijngaart van Canada.	cap. 52	fol. 192
Wilde Wijngaart uit Virginien.	cap. 51	fol. 191
Wijnstok.	cap. 50	fol. 183
uit Virginien met gesneeden bladeren.	cap. eodem	fol. eod.

IN-

INDEX CAPITUM

LIBRI SECUNDI.

A		
Agnus arbor.	cap. 14	fol. 124
Agrifolium.	cap. 13	fol. 122
Agrifolium auratum.	cap. eodem	fol. 123
Alaternus, ejusque species.	cap. 37	fol. 160 & seq.
Alcanna latifolia, & angustifolia.	cap. 40	fol. 165
Alnus minor montana.	cap. 64	fol. 208
Althæa arbor.	cap. 27	fol. 145
Althæa arborea Montis, Olbiæ Gallo-Provinciæ.	cap. 28	fol. 146
Arbor casta.	cap. 14	fol. 124
Argentina Doricnij Dioscoridis effigie.	cap. 41	fol. 167
Coluteæ facie.	cap. eodem	fol. eod.
B		
Balsamum Alpinum.	cap. 16	fol. 128
Barba Jovis frutex Antiquorum.	cap. 41	fol. 167
Tribuli terrestris foliis	cap. eodem	fol. eod.
Berberus.	cap. 25	fol. 142
Buxus.	cap. 9	fol. 117
Buxus aureus major, medius, minor &c.	cap. eodem	fol. 118
C		
Canum cerasa.	cap. 35	fol. 158
Capparis.	cap. 61	fol. 202
Caprifolium fl. rubro, luteo, & perfoliatum.	cap. 53	fol. 193
Cardamomum ejusque species.	cap. 62	fol. 203
Caryophyllus arbor.	cap. 3	fol. 106
Celastrus.	cap. 38	fol. 162
Cerasus folio laurino.	cap. 6	fol. 115
Minor Coronata.	cap. 3	fol. 110
Chamædaphne.	cap. 7	fol. 115
Chamelæa Germanica, & Tricoccos.	cap. 48	fol. 181
Chamæ mespilus Alpina.	cap. 42	fol. 169
Chamæ Periclymenum.	cap. 35	fol. 158
Cistus, ejusque species	cap. 15	fol. 125
Clematis, ejusque species.	cap. 60	fol. 200
Clymenum.	cap. 35	fol. 158
Cneorom.	cap. 48	fol. 180
Coccygria.	cap. 17	fol. 129
Colutea Vesicaria, & Schorpioides.	cap. 18	fol. 131

Corylus sativa, & Sylvestris.	cap. 11	fol. 120
Cotinus major, & minor.	cap. 17	fol. 129
Cytisus, ejusque species.	cap. 19	fol. 132
E		
Epimedium frutescens Virginianum.	cap. 52	fol. 192
F		
Flammula Jovis.	cap. 60	fol. 201
G		
Gelseminum.	cap. 46	fol. 174
Genista, ejusque species.	cap. 20	fol. 134
Genistella Spinosa flore luteo spicato.	cap. eodem	fol. 135
Grossularia.	cap. 45	fol. 172
H		
Halimus marinus Syriacus.	cap. 31	fol. 152
Hedera major, & minor.	cap. 59	fol. 200
Hypocistis.	cap. 15	fol. 126
I		
Jasminum. ejusque species.	cap. 46	fol. 174
Ilex coccifera minor.	cap. 43	fol. 170
Ilex glandifera major.	cap. eodem	fol. eod.
Indigo folio cordato, & folio rotundo.	cap. 47	fol. 178
Juniperus major, & minor.	cap. 44	fol. 171
K		
Kermes.	cap. 43	fol. 170
L		
Labrusca Virginiana.	cap. 51	fol. 191
Ladanum.	cap. 15	fol. 126
Laureola.	cap. 7	fol. 115
Laurus, ejusque species.	cap. 4	fol. 110
Laurus Rosea.	cap. 22	fol. 139
Laurus Tinnus, ejusque species.	cap. 5	fol. 113
Ledum Alpinum.	cap. 16	fol. 128
Libanotis.	cap. 54	fol. 194
Ligustrum ejusque species.	cap. 63	fol. 207
Lilium inter spinas.	cap. 53	fol. 193
Lillach Arabum.	cap. 12	fol. 121
Lycium Italicum, & Buxifolio.	cap. 8	fol. 116
M		
Maleguetta.	cap. 62	fol. 203
Malva Chinensis rosea arborescens.	cap. 29	fol. 147
Mespilus humilis montana.	cap. 42	fol. 169
Mezereon, & Mezereon Arabum.	cap. 48	fol. 180
Mezereon angustifolium.	cap. 49	fol. 182

My-

Myrica.	cap. 32	fol. 154
Myrtopetalon.	cap. 58	fol. 199
Myrtus, ejusque ſpecies.	cap. 1	fol. 101 & 102
Myrtus Belgica.	cap. 2	fol. 105
N		
Nerion.	cap. 22	fol. 139
Nux Avellana.	cap. 11	fol. 120
Nux Veſicaria.	cap. 10	fol. 119
O		
Olea Sativa, & Sylveſtris.	cap. 21	fol. 137
Oleander.	cap. 22	fol. 139
Oleaſter.	cap. 21	fol. 137
Oxyacantha Dioſcoridis.	cap. 23	fol. 140
Galeni.	cap. 25	fol. 142
Minor.	cap. 24	fol. 141
P		
Paliurus.	cap. 26	fol. 143
Periclymenum.	cap. 35	fol. 158 & ſeq.
Periclymenum rectum.	cap. eod.	fol. eod.
Phyllirea, ejusque ſpecies.	cap. 39	fol. 163
Pyracantha, & Pyr: Virginiana.	cap. 24	fol. 141
R		
Rhododendrum.	cap. 22	fol. 139
Rhus Myrtifoliis, & Sylveſtris.	cap. 58	fol. 199
Ribes.	cap. 30	fol. 148
Ribeſium Anglicum.	cap. eodem	fol. 149
Roſmarinus, ejusque ſpecies.	cap. 54	fol. 194
Roſa, ejusque ſpecies.	cap. 31	fol. 150 & ſeq.
Rubus, ejusque ſpecies.	cap. 55	fol. 196
Rubus Idæus.	cap. 56	fol. 197
S		
Salix Botrytis pumila Sileſiaca folio ſerrato.	cap. 34	fol. 157
Sanguinino.	cap. 5	fol. 113
Schorpius.	cap 20.	fol. 134
Sentis.	cap. 55	fol. 196
Spartium.	cap. 20	fol. 135
Spina acuta flore ſimplici.	cap. 23	fol. 140
flore pleno.	cap. eodem	fol. eod.
Spina Chriſti.	cap. 26	fol. 143
Judaica.	cap. eodem	fol. eod.
Spinachia truteſcens Americana.	cap. 36	fol. 159
Spiræa Theophraſti.	cap. 34	fol. 157
Staphylodendrum.	cap. 10	fol. 119

Vir-

Virginianum Trifoliatum.	cap. 10	fol. 119
Stratiotes arborescens.	cap. 33	fol. 155
Sumach Plinij.	cap. 58	fol. 199
Syringa flore albo.	cap. 12	fol. 121
flore cœruleo.	cap. eodem	fol. 122
flore candido.	cap. eodem.	fol. eod.
T		
Tamariscus Germanica.	cap. 32	fol. 154
Italica.	cap. eodem	fol. eod.
Thymelæa.	cap. 49	fol. 182
Trifolium arborescens.	cap. 19	fol. 132
V		
Viorna.	cap. 60	fol. 200
Viscus.	cap. 57	fol. 198
Vitedra Virginiana.	cap. 51	fol. 191
Vitis Canadensis.	cap. 52	fol. 192
Vitis Vinifera.	cap. 50	fol. 183
Vitis Vinifera Virginiana foliis laciniatis.	cap. eodem	fol. eod.
Uva crispa fructu maximo.	cap. 45	fol. 172
fructu purpurascente.	cap. eodem	fol. eod.
fructa nigro. &c.	cap. eodem	fol. eod.

WAARE OEFFENINGE DER PLANTEN,

Beschreeven door

ABRAHAM MUNTING,

der Med: Doctor, ende PROFESSOR BOTANICES in d' Academie van Stad Groningen en Ommelanden.

DERDE BOEK,

Waar in alle LEEGE GEWASSEN, KRUIDEN, BOLLEN, ende der zelfde by gehoorende PLANTEN, in haare rechte Voortteelinge, Natuire, Aart en eigenschap kenbaar gemaakt werden.

HET I. CAPITTEL.

EPHEMERUM van P. A. MATTHIOLUS.

ALzoo met deze Naam in't Nederlandsch, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op 't Latijn gezegt EPHEMERUM MATTHIOLI, zijnde een aangenaam ende bevallig gewas; schietende een hooge steel vol van uit den witten blaauwachtige Bloemen, op de maniere van het *Lysimachia:* Soo datze ook (mijns oordeels) de Naam van *Lysimachia semper virens spicata*, ofte altijd groen blijvende Vederik, met een zeer lank geaarde Bloem, rechtelijk voeren mag.

Ephemerum Mattholi.

Lysimachia semper virens spicata.

Zy lieft, van Natuire, een goede gemeine Grondt, met veel Zands, ende niet al te veel tweejaarige klein gewreevene Paerdemeſt genoegzaam doormengt, een opene, warme, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters; bloeit in de Maant van *Julius* zeer vermaaklijk, doch verkrijgt zelden, in deze koude Geweſten, ten zy met zeer heete en drooge Zomers, eenig perfect rijp Zaad: Verdraagt ongeerne veele koude Herfſtregenen, Sneeuw, ofte felle Vorſt, buiten gelaaten zijnde, waar door zy dikwils van't leeven berooft wordt: Moet daaromme in een Pot geſtelt, in't begin van *October*, ofte een weinig laater (na het Saiſoen bequaam is) binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorſtig weeder, in geviert werdt, geſtelt; met maatige vochtigheit onderhouden, ende niet voor in't laetſte van de *Maart*, ofte begin van *April*, met een bequaam regenig weeder, ofte zachte donkere betoogene lucht; wederom buiten gezet, ende met den eerſten voor koude Nachten, ook haarige of ſchraale Winden een weinig gedekt of gewacht zijn.

Zy laat, van Natuire, noit alle de Bladeren vallen, maar blijft zo wel in Winter- als Zomer-tijden groen, vermits zy geduirig te groeijen ſchijnt: Ende hoewel zy (als vooren verhaalt) geen volkoomen ofte eenig Zaad ten voorſchijn brengt, wordt eeven wel, door haare, by de Wortel uitgeſchootene, jonge Looten, van zelfs genoegzaam Wortelen verkrijgende, die men met een waſſende Maane in *April* ofte *Maart*, van d' Oude voorzichtig neemt, ende in Potten verplant, aangeteelt ofte bequaamelijk vermeerdert gemaakt.

HET II. CAPITTEL.

OPRECHTE JALAPPE ofte WONDER-BLOEM van PERU.

ZYnde zoo wel vermaakelijk, als ſchoon om zien, wordt met deze Naame in 't Nederlandſch, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn JALAPPA VERA, ADMIRABILIS, ofte MIRABILIS PERUVIANA. In't Hoogduitſch GESCHEKET INDIANISCH BLUMEN. Ende op François MERVEILLES.

Jalappa vera. Mirabilis Peruviana.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden zes bezondere ſoorten, te weeten:

Jalappa vera ofte *Mirabilis Peruviana flore albo & luteo variegato*, Oprechte Jalappe ofte wonder Bloem van Peru met wit, en geel geſtreepte, en geſprenkelde couleuren. *Flore rubro & luteo variegato*, met rood en geel gecouleurde Bloemen. *Flore rubro*, met gantſch roode Bloemen. *Flo-*

re luteo, met een bleek geele Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. En *flore purpureo*, ofte purpure Bloeme; wiens Zaad grooter, en hoekiger is, als van alle deze genoemde, maar de Bloeme kleinder, ende de Plante zelver niet wel zoo hooge: Waarom zy rechtelijk *Mirabilis Peruviana minor*, *Jalappa minor*, ofte kleine Wonderbloeme genoemt mag zijn, weezende nochtans alle van een ende de zelfde culture.

Mirabilis Peruviana minor.

Zy beminnen een goede, zandige aerde, met een weinig drie jaarige Koeije- ende tamelijk veele tweejaarige Paerde-meſt doormengt, een opene, warme, vrije, luchtige, tegen een Muire ofte houten Staketzel wel ter Zonne geleegen plaatze, veele Waters; geeven uit, in de Herfſt, zeer ſchoone, het ooge bevallige, ende door het zelfde het herte verquikkende Bloemen, in haare couleur zoo wonderlijk verſcheiden, dat onder hondert ofte meer t' effens open ſtaende, niet een den ander in alles gelijk te zijn gevonden wordt. De tijd wanneer zy haar openen, is tegen den Avond, het welke aanmerkelijk haaſtig, met of tegen der Zonnen ondergank, ofte ook wel een weinig eerder geſchiedt, geevende als dan ende door de geheele Nacht, tot dat de Zonne des Morgens daar op wederom koomt te ſchijnen, zoo een aangenaame, bevallige, en lieflijke reuk, dat zy daar in de *Jasmyn*, ſchijnen te overtreffen, welke reuk, hoe donkerder Nacht, hoe zy krachtiger bevonden, ende hoe helderder, hoe flaauwer te zijn gekent, ook by Dage daar aan geheel geen reuk (ten zy by een zeer duiſtere en regenige Lucht) vernoomen wordt; verliezen ook om acht, negen, en tien uiren wederom haare kracht, door der Zonnen warmte, en worden als dan zoo haaſtig verſlenſt, als zy open gekoomen geweeſt zijn; waar naa de Plante door de geheele Dag bloemeloos gezien wordt, welke haar (als gezegt) alle Dagen, tegen den Avond wederom vernieuwen, tot dat de koude Nacht-rijpen, met een ſtille trom, verraſſender wijze, haar komen t' overvallen.

Het Zaad deſer Planten, welke, met een goede Nazomer, dikwils haar volkoomene rijpheit geniet, is van deze Natuire, dat het in haar open blaasken of huisken, boven noch groen zy, onder gemeenlijk los wordt, ende als dan, door ſtil weeder, daar in liggen blijvende, in twee Dagen een ſwarte couleur verkrijgt, doch door de wind bewoogen, valt het op der Aerden neder, waaromme hier op, beginnende rijp te worden, wel gelet moet zijn. Wijders, deze Planten met bonte Bloemen verçiert wordende, brengen ook eencouleurige, als roode, geele, of witte, op een ſtruik en tijd, te zaamen voort: Wil nu iemant, uit een Wortel, niet dan Bloemen van een couleur voortkoomende zien, die gewinne het Zaad van ganſch roode ofte witte &c. ende het zal zodanige een couleur voortbrengen, of het ſchoon van zo een veelvoudige gecouleurde Plante gekoomen is, het welke my d' eervarentheit zo

meenig jaaren, met ſpeculative aanmerkinge, hier in de Natuire onderſoekende, geleert heeft.

Zy worden alle teeder van aardt te zijn bevonden, ja zoodanig, dat zy ook de minſte rijp niet lijden ofte verdraagen moogen, vermits zy door de zelfde onvermoedelijk overvallen zijnde, daar van terſtont alle haare Bladeren ſwart worden, ende nederwaarts hangen, het welke men daadelijk, als de Zonne daar op koomt te ſchijnen, zien mag, of het ſchoon aan andere Gewaſſen niet gemerkt kan worden. Dit nu alzo geſchiedt weezende, neemt alle de Planten met haar dikke Wortelen onbeſchadigt uit der Aerden op, ſnijdt de ſteelen met het loof, tot dichte aan die Wortelen, af, en doetze weg, maar brengt de wortelen binnen 's huis, en laatze tien ofte twaalf Dagen leggen, dat, om een weinig te droogen, door de venſter de lucht, maar niet de Zonne daar by mag koomen, legtze dan in droog Zand geheel bedekt, zoo blijven zy goed, ende zetze, daar het de geheele *Winter* droog en warm is, ende alzoo van alle Vorſt bevrijt, vermits zy dezelfde zonder haaſtige verdervinge geenzins verdraagen. Daar en booven, of het nu quam te geſchieden, dat het zoo haaſt niet en rijpte, mag men haar eeven wel ten halven van *October* vrymoedig opneemen, ende daar door de koude voorkoomen, ook wel toezien dat zy niet in de Aerde, door onachtzaamheit, koomen te verblijven boven twee ofte driemaalen bevroozen geweeſt zijnde, want als dan dringt de koude door de ſteelen in de wortelen, en zy verrotten haaſtig.

Hoe men deſe Wortelen lange jaaren goed bewaaren mag:

Deze Wortelen bruinachtig graauw van couleur, worden in *April*, met een volle Maane, wederom ter Aerden, op booven gezeide warme plaatze, beſtelt, alwaar zy niet voor in't laetſte van de *May* ofte begin van *Junius* uit te loopen wederom gezien worden, doch als dan zoo haaſtig en krachtig opſchieten, dat ſy niet alleen veelvoudige Bloemen voor den Dag brengen, maar ook overvloedig Zaad.

Op deze maniere heb ik eenige dezer Wortelen elf, twaalf, ende ook dertien jaaren goed gehouden, de welke, uit ouderdom, van binnen, gelijk de oude *Wilge Boomen*, uitgeholt zijnde, ende niet als de buitenſte Baſt behouden hebbende, niet langer by het leeven verblijven konden.

Zy worden, in deze koude Geweſten, alleene vermeerdert door haar Zaad, het welke met een waſſende Maane van de *Maart* ofte *April*, maar niet op die uire als *Saturnus* regeert, in een Pot, met booven gezeide grondt gevult, gezaait, ende een kleine halve vinger hoog gewoſſen zijnde, met de zelfde Maane uit de Pot wederom genoomen, ende op genoemde plaatze, meer dan anderde halve voet van malkander, een jegelijk bezonder, geplant moet zijn.

Dezer ſchoone Plante krachtige Wortel, is niet anders als de *Oprechte Jalappa*, die uit *Peru* en andere Americaanſche Geweſten in *Europa* gebragt

wordt,

wordt, al waar zy (goede aart hebbende) genoegzaam voortkoomen wil, waar door de Spanjaarden het gewas ofte Bladeren van dien niet beschrijven, ofte aan iemant hebben tot noch toe bekent willen maaken, op dat zy, daar door, in haare Koophaddel geen schaade zouden koomen te lijden, gelijk zy voortaan zonder twijfel zullen moeten. Want een Drachma (zijnde de hoogste *Dosis*) van desen uit *Peru* gekoomen, alle quaade humeuren uit des menschen lichaam zeer krachtig purgeerende drijft, daar dezelfde quantiteit genoomen, van die hier te Lande voortgekoomen is, veele sachter en met minder perijkel dezelfde werkinge doet, gelijk ik niet alleen, maar ook de Heer David van den Heuvel, een treflijk Practicus en Medicinæ Licentiatus, binnen de Stad van *Antwerpen*, als ook Johannes Hermans, een goed en wel eervaaren Apoteeker binnen *Brussel*, ende noch meer andere zelfs ondervonden hebben.

Ende by aldien Iemant op haare uitwendige schorze zoo wel, als inwendige gedaante, ook op de inwendige witte couleur, met haare in 't ronde doorloopende streeken, ende in stukken gesneeden, ook gedroogt, eenjaarig ende met een volle Maane van *October* opgenoomen zijnde, als meede op de dikte en smaak goede acht neemt, daar en boven, aan de kanten door het snijden uitgevloeide, ende een weinig hart gewordene Zap (zijnde al de teekenen, die om dezelfde te kennen, in de rechte *Jalappa* te vinden zijn) zal het zelfde alzoo in waarheit te zijn geerne bekennen moeten.

Het III. Capitttel.

A V E R U I T.

Wordt niet alleen in't Nederlandsch met deze Naam, maar ook van zommige Averoone ende Cypres-Kruid. Op Latijn Abrotanum. In't Hoogduitsch Stabwurtz, ofte Cypressenkraut, ende in't François Auronne genoemt.

Abrotanum ejusqe species.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, veele veranderlijke zienswaerdige soorten kenbaar, te weeten:

Abrotanum mas latifolium, Averuit Manneken met breede bladeren. *Abrotanum mas angustifolium Hispanicum*, Averoone Manneken met smalle bladeren uit Spanjen. *Abrotanum fœmina*, ofte *Chamæ-cyparissus*, Averoone Wijfken. *Abrotanum fœmina montanum Lusitanicum*, Berg-Averoone Wijfken uit Portugaal. *Abrotanum fœmina montanum Rosmarini folio*, Berg Averoone Wijfken met bladeren van Rosmarijn. *Abrotanum Creticum fœmina vermiculato crispo folio*, Averoone Wijfken uit

Candien met kroeze bladeren, als kleine wormen : Ende meer andere; Niet alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede zandige, met tweejaarige Paerdemest maatig verziene grondt, een opene, warme, vrije, luchtige, wel ter Zonne geleegene plaatze, en niet te veel vochtigheits.

Abrotanum mas. Het *Abrotanum mas*, ofte Averoone Manneken, alle beide, te weeten : zijn hart van Natuire, verblijven lange jaaren in't leeven, verdraagen buiten staande, Sneeuw, Hagel, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds; geeven, met goede warme Zomers, kleine Bloemen, maar noit in dese Landen eenig volkoomen rijp Zaad, worden niet te min door haare, by ofte boven de Wortel uitgeloopene jonge Takskens, van zelfs Wortel schietende, ofte om die te verkrijgen in d' Aerde geboogene Looten, genoegzaam aangeteelt ende vermeerdert gemaakt, welke gewortelt zijnde, met een wassende Maane in *April*, van d' Ouden genoomen, ende verplant zijn moeten.

Abrotanum fæmina. Het *Abrotanum fæmina*, ofte Averoone Wijfken, met alle haare gezeide mede soorten, zijn veel teederder van aardt, verblijven zelden langer dan zes ofte acht jaaren in't leeven, geeven, met warme en drooge Zomers, gemeinlijk volkoomen Zaad, moogen geenzins sterke Winden, Sneeuwige vochtigheit, koude Herfstregenen, noch eenige felle Vorst verdraagen; worden daaromme met een wassende Maane van *April*, in een Pot, zoo wel gezaait, als geplant, in 't begin van *October*, wat eer ofte laater, na des tijds geleegentheit, binnen 's huis, op een luchtige en maatig warme plaatze gezet, met een weinig laauw gemaakt regenwater geduirende de *Winter*, onderhouden, en niet voor in't begin van *April*, met een aangenaame Regen, wederom buiten gebracht.

Zy moogen niet alleen, in deze koude Gewesten, door gezeide Zaad, maar ook door haare Takskens vermeerdert gemaakt zijn, die men met de volle Maane, van voorgenoemde Maant, affnijden, in Potten, een kleine vinger lank diep, steeken, ten minsten den tijd van zes of acht weeken geduirende, in een schaduwachtige of donkere plaatze stellen, daar zy van de Zonne niet bescheenen konnen worden, ende met tamelijk veel vochtigheits verzien, zoo vatten zy eindelijk Wortelen, ende daar na een weinig de Zonne genietende, schieten zy uit en groeijen voort.

HET

Het IV. Capittel.

A L S S E N.

EEn wel bekende Plant, wordende in't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn Absinthium. In't Hoogduitsch Wermuth. Ende op François Aluyne.

Absinthium.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent veele veranderlijke aardige soorten, te weeten:

Absinthium vulgare, ofte Gemeine Alssen. *Absinthium Seriphium*, Zee-Alssen. *Ponticum* ofte *Romanum*, Roomsche Alssen. *Santonicum*, Alssen van Santoigne. *Insipidum*, Alssen zonder reuk en smaak. *Arborescens*, Boom-Alssen *Arborescens folio & caule toto albo*, Boom-Alssen met geheel zuiver witte Bladeren en Steelen, zijnde ook de Bladeren van Natuire veele korter en wel zoo kroes. *Marinum folio Lavendulæ*, Zee-Alssen met bladeren van Lavendel. *Umbelliferum latifolium Alpinum*, Breedtbladig Berg-Alssen, met een gekroonde Bloem. *Umbelliferum angustifolium Alpinum*, Smalbladig Berg-Alssen met een gekroonde Bloem, ende veele meer andere; niet alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede gemeine zandige, en welgemeste Aerde, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veele Waters; verblijven eenige jaaren in't leeven; geeven, alle Zomers, niet alleen Bloemen, maar ook de meeste volkoomen Zaad, verdraagen redelijk de koude des Winters, en allerleije ongeleegentheit des tijds. Worden ook, zo wel door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van *April*, in d' Aerde geleit wordt, als aangewossene Jongen, die met gezeide tijd en Maane, van d' Ouden genoomen, ende verplant zijn moeten, aangeteelt ende vermenigvuldigt.

Absinthium arborescens, & folio & caule toto albo.

De beide soorten van *Absinthium arborescens* ofte Boom-Alssen, zijn tamelijk hard van aart, lieven een zandige goede grondt, met tweejaarige Paerdemest maatig doormengt, een vrije, warme, opene, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters verblijven lange jaaren in't leeven; geeven gemeinlijk, met goede Zomers, volkoomen Zaad, ende verdraagen ongeerne Stormwinden, ofte felle Vorst: Worden daaromme, met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant zijnde, in't begin van *October*, wat eer ofte wat laater, na het Saisoen mede brengt, op een bequaame plaatze binnen 's huis gebracht, voor sterke Vorst gewacht, geduirende de Winter, met weinge laauwgemaakt Regenwater onderhouden, ende niet voor in't begin van *April*, met een regenige lucht, wederom buiten gestelt. Ik hebbe deze verscheidene Winters

ters buiten in de Aerde laaten ſtaan, om te zien ofte zy niet ſouden konnen overblijven, het welke in ſlappe Winters dikwils geſchiedt is, doch in harde, gemeinlijk alle haare bovenſte Takken verlooren, en ſchooten booven de Aerde wederom uit, welke, door de koude, des volgenden Winters, te zaamen met haar geheele leeven weg genoomen worden.

Zy konnen, in deze Landen, door twee bezondere weegen aangeteelt worden.

Eerſtelijk, door Zaad, het welke met genoemde Maane van *April*, in een Pot, een ſtroobreed diep, gezaait moet weezen.

Ten tweeden, door Takskens, op volgende maniere:

Snijdt af, in *April*, met een volle Maane, eenjaarige Scheutkens; ſteekt dezelfde in een Pot, met reeds gezeide aerde gevult, een kleine vinger diep, begietze voort met Water, ende ſtelt de Pot op een donkere ſchaduwachtige plaatze, daar zy van der Zonneſtraalen niet geraakt mag worden, de tijd van zes weeken ten minſten geduirende, in dewelke zy altijd vochtig gehouden, ende daar na wederom de Lucht, en Zonne, doch niet door de geheele Dag, voorgeſtelt zijn moet, want zy als dan buiten perijkel zijnde, de ingeſteekene Looten te weeten, voort daar na Wortelen vatten, ende opwaarts ſchieten.

Abſinthium Vmbelliferum &c. Het *Abſinthium Umbelliferum latifolium*, ende *anguſtifolium*, als ook *Abſinthium marinum folio Lavendulæ*, ofte Breed- en ſmal-bladig Berg-Alſſen met een gekroonde Bloem. Als ook *Abſinthium marinum folio Lavendulæ*, Zee-Alſſen met bladeren van Lavendel, beminnen een goede gemeine Aerde, met weinig vettigheits, maar tamelijk veel Zeezandt doormengt, een warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; verblijven eenige jaaren in 't leeven, ende worden, door felle Vorſt des *Winters*, buiten ſtaande, dikwils gedoodt; is daaromme zeer gevoeglijk, dat van een jegelijk, een weinig (geduirende deze tijd) binnen 's huis, met zeer weinige laauw Regenwater onderhouden, bewaart zy, op dat men daar van niet op eenmaal plotſſelijk berooft kome te worden.

Het *Abſinthium Umbelliferum latifolium*, ofte Breedbladig Berg-Alſſen, met een gekroonde Bloem, geeft met goede en drooge tijden volkomen Zaad, het welke met een waſſende Maane van *April*, niet diep, in een Pot, gezaait moet zijn; waar door deze zoo wel, als haare by de wortel aangegroeide Jongen, die men met dezelfde tijd en Maane van d' Ouden afneemt, ende in een Pot, ofte andere plaatze, verplant, vermeerdert gemaakt wordt.

Abſinthium ſeriphium Belgicum, & Santonicum Het *Abſinthium Umbelliferum anguſtifolium Alpinum*, ofte ſmalgeblaaderde Berg-Alſſen, met een gekroonde Bloeme, als ook het *Abſinthium marinum folio Lavendulæ*, of Zee-Alſſen, met bladeren van Lavendel, geeven noit, in deze Quartieren, eenig rijp Zaad, worden niet te min door

door haare aanwassende Scheutkens, en ingelegte Takskens, die, zonder eenige ongelegentheit, aan de Oude ofte Moeder vast blijvende Wortelen, genoegzaam vermeenigvuldigt; welke men met een wassende Maane van *April*, als vooren gezeit, afneemt, ende, in een Pot, verzet.

Het *Absinthium Seriphium Belgicum*, ofte Nederlandsch Zee-Alssen, ende *Absinthium Santonicum*, Alssen van Santoigne, zijn hart van aart; geeven hier te lande zelden eenig Zaad, verdraagen strenge Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*, worden ook, door haare voortloopende Wortelen, overvloedig vermeerdert. *Absinthium Seriphium Belgicum & Santonicum.*

Eindelijk, zal den welgezinden *Leezer* gelieven van onze Gemeine Alssen ofte *Absinthium vulgare*, dit gedenkwaerdige te behouden, te weeten: Neemt daar van een goede hand vol groen, ofte gedroogt, even zo veele *Wijnruite*, ende vier ofte vijf bladeren van oprechte Virginiaansche Tobak, snijdt alle deze te zaamen in groove stukken, en doet het in een groote Pot met Regenwater, laat het daar in zieden, een klein half uirtje, giet het als dan door een doek, zoo blijft het kruid daar op leggen, ende gy verkrijgt een rein Water. Begiet hier meede alle uwe Boomen, in Bloemen staande, die gy wilt, twee ofte driemaalen, t'elkens om den derden Dag, zoo vlieden alle de *Swarte Vliegen*, die in de Bloeizel kruipen, *Rupzen* voortbrengen, ende de jonge Vruchten zeer beschaadigen, terstont daar van, koomen op de zelfde ook niet wederom, ende zy zullen onverhinderlijk haare Vruchten voortbrengen, zoo een groote kracht heeft de bitterheit van deeze Plante niet alleen op de *Vliegen*, maar ook op de *Rupzen* zelver. Wil ook Iemant met dit water besprengen *Kruisbesiën*, *Aelbesiën*, *Haagedoorn*, ende meer andere, wiens Bladeren en Vrucht van gezeide *Rupzen* opgeëten ende verdorven worden, zullen daar alle van sterven, ende van zelver afvallen. *Om de swarte Vliegen (die de Bloeizelen der Boomen beschadigen) en Rupzen te verdrijven.*

Het V. Capittel.

SIGMAARTS KRUID.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt, wordt op Latijn Alcea. In 't Hoogduitsch Sigmarskraut. Ende op François Guimaulue Sauvage gezegt. *Alcea species.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kennelijk geworden zes verscheidene soorten, te weeten:

Alcea vulgaris flore carneo, Gemein Sigmaarts Kruid, met een lijfverfvige Bloeme: *Flore albo*, met een witte Bloeme: *Cannabina*, met bladeren

ren op de maniere van Hennep: *Vesicaria*, met Blaaskens: *Vesicaria Capitis bonæ spei*, met Blaaskens van het voor uitsteekende Hooft van goede hoop: Ende *Alcea moschata*, ofte Sigmaartskruid met Zaad riekende als Muschus, het welke daarom ook wel Muschuskruid genoemt wordt.

Muschus Kruid.

Zy beminnen meest alle een gemeine goede zandige Aerde, met maatige Paerdemest doormengt, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet al te veele Waters; verdraagen sterke koude ende alle andere ongeleegentheit des tijds, geeven ook gemeinlijk het tweede jaar volkoomen Zaad, ende versterven, of blijven ook te mets het derde jaar, doch zelden langer in't leeven.

Alcea Vesicaria.

De *Alcea vesicaria*, ofte Sigmaartskruid met Zaadblaaskens, beide soorten, blijven niet langer dan een Zomer in't leeven, worden alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de *Maart*, op een warme plaatze gezaait, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende vergaan.

Alcea Moschata. Habel mosch.

Het *Alcea moschata*, ofte Muschuskruid, in't Hoogduitsch *Mosch Alcea*, ende van de Arabiers *Habelmosch*, dat is Muschus grein, genoemt, om haare treflijke, aangenaame, en zeer bevallige reuk; waar door het in de Hooven van alle Liefhebberen, met groote naerstigheit, gezaait wordt; het welke gemeinlijk in een Pot, om haare teederheits wille, in't begin van *April*, met een wassende Maane, geschiedt.

Zy bemint een goede, luchtige, zandige Aerde, met maatige tweejaarige Paerdemest, ende het Mol van verrotte bladeren der Boomen doormengt, een opene, warme, vrije, en wel Zonne geleegene plaatze, voor alle Ooste- en Noorde-winden bewaart, weinig waters, want zy noch jonk ende niet hoog geschooten hebbende, veel niet verdraagen mag, geeft te mets, met goede en warme Zomers, een perfecte groote Bloeme, met zo een schoone hoog Citroen couleur verçiert, dat zy met verwonderinge gezien wordt, maar noit, in deeze koude Gewesten, eenig volkoomen Zaad, vergaat ook in *September*, door zeer weinig koude Regens, ofte andere ongeleegentheit des tijds, om haare al te weeklijke aart; Moet daaromme alle Voorjaaren, opgezeide tijd en Maane, wederom op een nieuw in d' aerde, door haar eenige jaaren goed verblijvend Zaad, gelegt zijn. Doch houd het voor best, vermits het Zaad lang in d' Aerde verblijft eer het opkoomt, dat het binnen 's huis, in een Pot, in *Februario* ofte *Maart*, met een wassende Maane, ofte in een Meloen bedde, in d' Aerde, niet dichte by malkanderen, noch ook boven een stroobreed ofte anderhalf diep gelegt, ende alsoo met de Pot, in vrisse warme Paerdemest, tot boven aan de rand, geduirig tot den twintigsten van *May* gezet worde; doch de Mes t' elkens koudt wordende, het welke na veertien Dagen geschiedt, moet men de zelfde t' elkens wederom uitneemen, ende in nieu-

nieuwe warme als vooren ſtellen, zo geeft deze Plante niet alleene Bloemen, maar ook dikwils lankwerpige Zaadpeulen, dat anders zelden, in deze Landen, gezien wordt. Ziet het 30. 31. en 32 cap. welke hier toe behooren.

HET VI. CAPITTEL.

BEEREN KLAAUW.

WOrdt niet alleen met deze Naame in't Nederlandſch, maar ook van zommige TAMME ACANTHUS genoemt. Op Latijn ACANTHUS SATIVIS, ACANTHUS LÆVIS, ofte BRANCA URSINA. In't Hoogduitſch WELSCH BARENKLAUW. Ende op François BRANSCHE URSINE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, voor lange bekent drie verſcheidene ſoorten, te weeten:

Deze gezeide. *Acanthus ſpinoſus*, Wilde ofte ſteekende Acanthus. Ende *Acanthus Germanicus*, ofte *Spondylium* in't Latijn. Op Nederlandſch *Duitſch Beerenklaauw*. In't Hoogduitſch *Bernkauw*. Ende op François. *Branſche Urſine faulſe*. Welke in haare culture een weinig verſcheelen.

Zy beminnen alle een goede zandige, ongemeſte, doch liever met maatige tweejaarige Paerde- ofte Koeije-meſt vermengde Aerde, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne ſtaande plaatze, tamelijk veel Waters in Zomertijden, zijn redelijk hard van Natuire, niet te min, buiten blijvende, worden dikwils door ſterke Vorſt van 't leeven berooft, en geeven zelden Bloemen; moeten daaromme, in Winterſche Daagen, met Kif ofte Torfmol dik bedekt, ende met Pannen, om niet bereegent te konnen worden, overlegt zijn, zoo verblijft haare Wortel goed, ende verkrijgt wederom nieuwe bladeren alle Voorjaaren.

Wil Iemandt die *Acanthus ſativus*, ende *Acanthus ſpinoſus*, Tamme en Wilde Beerenklaauw, waar van de Tamme de heerlijkſte is, in haare volkoomene bloeijende ſchoonheit aanſchouwen, die neeme een eenige Plante van een ofte alle beide ſoorten, zette dezelfde in *April*, met een waſſende Maane, in een Pot, bewaarze des Winters binnen 's huis, met zeer weinige vochtigheits, ende neeme alle haare zijdſcheuten weg, zo bloeijen zy gedurig om de tweede Zomer, doch geeven zelden volkoomen Zaad, hoe wel ik het voorleedene jaar 1669, zijnde zeer heet en drooge geweeſt, daar van volkoomen rijp, ende in alles perfect gewonnen hebbe, het welke ik noit te vooren heb konnen *Acanthus ſativus, & ſpinoſus.*

 doen;

doen; de Korlen groot en plat zijn ook, de Aerde bevoolen weezende, alle opgekoomen.

Acanthus Germanicus. Het *Acanthus Germanicus* ofte Duitsche Beerenklauw, is veel harder van aardt, verdraagt niet alleen sterke koude, en allerleije ongeleegentheit des geheelen Winters, maar geeft ook alle jaaren zo wel Bloemen, als een in alles volkoomen Zaad.

Zy worden, in deze Gewesten, aangeteelt ende vermeerdert, niet alleen door genoemde Zaad, het welke met een wassende Maane van *April*, in een Pot, niet diep, gezaait moet zijn, maar ook door haare, by de Wortel uitgeloopene Jongen, ofte ook wel stukken van Wortelen, inzonderheit van de *Tamme Acanthus*, die men op gezeide tijd en Maane verplant.

De bladeren van deze *Tamme Beerenklauw*, plachten in voorleeden Eeuwen, (gelijk noch heden 's Daags geschiedt) om haar konstig maakzel, en çierlijke schoonheit, van alle braave *Schilders*, *Beeldhouwers*, ende andere Meesteren meer, op allerleije werken naagemaakt, ende geschildert te werden, gelijk daar van *Vitruvius*, *Virgilius*, ende *Theocritus* genoegzaam getuigen. Ziet het 56. cap.

Vitruvius lib. 4
Virgilius ecl. 4
Theocr. eidyl. 1.

Het VII. Capittel.

S U I R I N G.

EEn jegelijk wel bekent, werdt niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar ook dikwils Surkel genoemt. Op Latijn Acetosa. In 't Hoogduitsch Sawrampffer. Ende op François Ozeille.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent veele veranderlijke soorten, te weeten:

Acetosæ species variæ, *Acetosa vulgaris*, Gemeine Suiring. *Acetosa Romana rotundifolio*, Ronde Roomsche Suiring. *Hispanica maxima*. Groote Spaansche Surkel. *Arvensis lanceolata*, Veldt Suiring, met bladeren van de gedaante eener lanse. *Minima* zeer kleine Suiring. *Vesicaria Mexiocana*. Mexiocaansche Suiring, met afhangende Zaadblaaskens. *Annua Africana*, Africaansche kleine Suiring een Zomer duirende. Ende *Acetosa annua Lusitanica*. Portugaalsche kleine Suiring niet meer dan een jaar blijvende. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine zandige Aerde, met oude Paerde- ofte Koeije-mest wel verzien, een opene, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel vochtigheits; geeven meest alle jaaren volkoomen Zaad, ende verdraagen, zonder eenige ongeleegentheit, alle

alle veranderinge des gantſchen Winters, Doch de *Acetoſa Hiſpanica maxima*, ofte Groote Spaanſche Suiring, geeft wel Bloemen, zo men de zelfde zonder afgeſneeden te worden groeijen laat, maar noit, in deze koude Geweſten, eenig rijp Zaad.

Alle deze ſoorten van Suiring, des Winters overblijvende, zijn van deezen aart, dat, hoe men haar in Zomertijden meerder affnijdt, hoe zy grooter werden, ende minder in Zaad opwaarts ſchietende gezien worden. Mogen ook zo wel, door haar Zaad, het welke met een waſſende Maane van *April* ofte *Maart*, niet diep in d' aerde gelegt wordt, als haare aangegroeide Jongen, op dezelfde tijd van d' Ouden genoomen, ende verplant, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt zijn.

Doch de *Acetoſa veſicaria Mexiocana*, Mexiocaanſche Suiring met blaaskens, *Annua Africana*, ende *Annua Luſitanica*, ofte eenjaarige Africaanſche, ende eenjaarige Portugaalſche Suiring, vermits zy niet meer, dan een Zomer in 't leeven verblijven, moeten alle Voorjaaren, met gezeide tijd en Maane, op een nieuw wederom gezaait zijn. Ende dewijle de *Acetoſa annua Africana* ook *Luſitanica*, teedere Planten zijn, ende niet altijd rijp Zaad voortbrengen, moeten zy in een Pot, niet diep gezaait, ende op een warme plaatze geſtelt worden.

Acetoſa veſicaria Mexiocana. Annua Africana. Annua Luſitanica.

Het VIII. Capittel.

WOLFS WORTEL.

IN't Nederlandſch alzoo genoemt, wordt op Latijn ACONITUM, ofte ook wel NAPELLUS. In't Hoogduitſch WOLFSWURTZ, NARRENKAPPEN, ofte EISENHUTLEIN. Ende op François TUE LOUP gezegt.

Aconitum. Napellus, ejusque ſpecies.

Hier van zijn my veele veranderlijke ſoorten, in haare aart ende Natuire, bekent, te weeten:

Aconitum Lycoctonum flore cæruleo, Gemeine blaauwe Wolfswortel *Lycoctonum flore luteo*, Groote Wolfswortel met geele Bloemen. *Aconitum nigrum bacciferum*, Wolfswortel met ſwarte beijen. *Bacciferum album*, Wolfswortel met witte beſiën, die ook beide *Chriſtophoriana* genoemt worden. *Hyemale*, Winter Wolfswortel, dewijle zy in *Februario*, ofte de *Maart* bloeijende gezien wordt. *Lycoctonum flore Delphiny*, met Bloemen als Ridderſpooren. *Salutiferum*, Gezonde Wolfswortel, die ook *Anthora* genoemt is, om dat deze alleen zonder hinderniſſe gebruikt mag zijn, daar alle de andere voor doodelijk gehouden worden, gelijk zy ook in der daad zijn. *Aconitum variegato flore*, Wolfswortel

Anthora.

met een blaauw en wit bonte ſchoone bloeme *Aconitum flore albo*, Wolfs-wortel met een witte Bloeme. Ende noch veel meer andere, hier op te noemen onnoodig, vermits zy alle van een ende dezelfde culture te zijn bekent worden.

Zy beminnen geerne een zandige ofte ook een ſteenige, wel gemeſte grondt, een opene, vrije, luchtige, en liever een wel ter Zonne geleegene als een ſchaduwachtige plaatze, veel waters; geeven niet alleen Bloemen, maar ook volkoomen Zaad, verdraagen Sneeuw, Haagel, ſterke Vorſt, ende alle andere ongeleegentheit des tijds geduldiglijk.

Worden ook vermeerdert, zo wel door Zaad, het welke, in een Pot, met een waſſende Maane van *October* ofte *November*, een ſtroobreed diep gezaait wordt, als haare aangegroeijde Wortelen, die men met een waſſende Maane in *April* van d' ouden afſteekt ende verplant, genoegzaam vermeenigvuldigt.

Zommige der Italianen, ende meer andere quaadaardige Menſchen, weeten de Bladeren en Wortelen dezer Planten, zoo konſtig na haare maniere te bereiden, dat zy daar van Iemant onweetende konnen doen inneemen, zoo veel ofte weinig als zy begeeren, om alzoo terſtont naa eenige jaaren, Maanden, Dagen, ofte Uiren, die geene daar van te doen al quijnende ſterven, die het eetende, ofte, door eenige drank, inwendig gebruikt heeft.

Het is ook aanmerkens waerdig het geene *Menander* verhaalt, te weeten: Dat op het Eilandt Ceo ſoo een wet voor dezen gebruiklijk geweeſt is, na dewelke alle oude Lieden, die haare koſt niet langer winnen konden, door deze Plante haar leeven eindigen moſten, op dat de andere zoo veele meerder voetzel der weiniger ſpijze genieten mochten.

Het IX. Capittel.

VROUWEN HAAR.

Adiantum. *Capillus Veneris verus.*

WOrdt niet alleen in't Nederlandſch met deze Naame, maar ook van veele Venus Haar genoemt. Op Latijn Adiantum, Polytrichum, ofte Capillus Veneris verus. In't Hoogduitſch Frauwenhar. Ende op François Polytric, Gurguet, ofte Rue de mur.

Hier van zijn my, in haare Natuire, drie verſcheidene ſoorten kenbaar geworden, te weeten:

Adiantum nigrum, ſwart vrouwen haar. *Adiantum album*, wit Vrouwen

wen haar, dat ook *Ruta muraria* ofte Muirruite geheeten wordt. Ende *Adiantum aureum*, ofte *Polytrichum aureum*, Vrouwenhaar blinkende als goud, hebbende zo dunne en teedere kleine ſteelkens, als het Haar des hoofts, ende ook bladerkens als geheel klein Gras. Alle van een en de dezelfde culture.

Werdende daaromme *Adianthum* genoemt, om dat haare Bladeren noit nat ofte vocht gezien worden, maar altijd effen blinkende verblijven, al regent het noch zoo veele.

Zy beminnen, uit een eigene aangeboorne aart, een zandige grond, met tamelijk veel klein geſtootene Steen en Kalk doormengt, in Zomertijden, veel Waters, een donkere ofte ſchaduachtige plaatze zoo lief, als een opene vrije lucht, verdraagen reedelijk de koude des *Winters*, doch indien ſtrenge vorſt koomt, loopen perijkel des leevens, moeten daarom op een warme plaatze des Hofs, voor koude Ooſte- en Noorde-winden bewaart, geplant zijn. Hoe wel die op Muiren en andere vervallene Gebouwen van zelver groeijende gezien worden, zo licht niet en ſterven, maar ſware koude verdraagen moogen.

Zy geeven noch Bloem noch Zaad, behalven het *Adiantum aureum*, werden niet te min, door haare aangewaſſene Jongen aangeteelt, ende vermeerdert, die men, met een waſſende Maane in *April*, van d' Ouden neemt ende verplant.

Het X. Capittel.

WEDERDOOD.

Met deze Naame in 't Nederlandſch genoemt, wordt op Latijn Trichomanes, Filicula ofte Cappillaris. Ende in 't Hoogduitſch Widertodt, ofte Rotersteinbrech gezegt. *Trichomanes.*

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekent twee verſcheidene ſoorten, te weeten:

Trichomanes majus, Groot Wederdood. Ende *Trichomanes minus*, ofte klein Wederdood. Beide van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede gemeine zandige, ende met weinig vettigheit doormengde Aerde, een opene, vrije, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet al te veel Waters, verdraagen ſterke koude, ende meer andere ongeleegentheden des tijds; brengen voort noch Bloem, noch Zaad; worden niet te min, door haare aangegroeide Wortelen, die men met een waſſende Maane van *April* afſteekt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert.

Het

HET XI. CAPITTEL.
HERTS TONGE.

Lingua Cervina. Phyllitis &c.

IN 't Nederlandsch met deze, ende geen andere Naame genoemt. Op Latijn LINGUA CERVINA, PHYLLITIS, ofte SCOLOPENDRIA. In't Hoogduitsch HIRTZZUNG. Ende op François LANGUE DE CERF.

Hier van zijn my, in haare Natuire, kennelijk geworden vier veranderlijke soorten, te weeten:

Phyllitis Undulato folio: Lingua cervina coronata.

Lingua cervina officinarum vulgaris, Gemeine Hertstonge in alle Apoteken gebruiklijk. *Lingua cervina laciniata*, Hertstonge met gesneedene bladeren. *Phyllitis undulato folio*, Hertstonge met bladeren hoog en leege gestelt, gelijk de baaren der Zee haar daaglijks vertoonen, het welke zeer bevallig om zien is. Ende *Lingua cervina coronata*, ofte Hertstonge, booven aan haar bladeren met een teeder gekrolde insnijdinge, als een kroone verçiert. Alle van een ende dezelfde culture.

Zy lieven een goede zandige, met tweejaarige Koeije-mest maatig verziene grondt, een donkere schaduachtige liever, als een opene vrije, of luchtige plaatze, veele vochtigheits, lijden, zonder eenige ongeleegentheit, felle koude des Winters; geeven noit eenige Bloeme of Zaad, worden daaromme alleen, door haare aangegroeide Wortelen, die men met een wassende Maane van *April*, afneemt ende verplant, eeuwigduirende gemaakt.

HET XII. CAPITTEL.
HEMIONITIS.

ZYnde een mede soorte van voorgenoemde, hebbende (mijns weetens) geen andere Naame dan deze, doch wordt van zommige LUNARIA MAJOR ofte GROOT MAANKRUID, zonder reeden (mijns oordeels) genoemt.

Hemionitis major folio mucronato. Media crispa folio obtuso. H. Crispa minor &c.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent geworden vijf onderscheidelijke soorten, te weeten:

Hemionitis vulgaris, Gemeine Hemionitis. *Peregrina*, Vremde Hemionitis. *Major crispa folio mucronato*, Groot krolle Hemionitis met een spits blad. *Crispa minor*, Kleine Hemionitis met krolle bladeren. Ende *Hemionitis media crispa folio obtuso*, ofte middelbaare Hemionitis met krolle

krolle bladeren voor ſtomp, of rondtachtig toegaande. Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige oude Paerdemeſt doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene zoo lief, als een ſchaduachtige plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen redelijk de koude des *Winters*, ende meer andere ongeleegentheit des tijds; brengen voort, gelijk de andere, noch Bloem noch Zaad; konnen nochtans, door haare aangegroeide Jongen, met een waſſende Maane van *April*, afgenoomen zijnde, alleene vermeenigvuldigt gemaakt worden.

Het XIII. Capittel.

V A A R E N.

IN't Nederlandtſch alzoo genoemt. Op Latijn Filix. In't Hoogduitſch Waltfarn. Ende op François Fougere ofte Feuchiere.

Hier van zijn my veel veranderlijke aardige ſoorten, in haare Nature, bekent, te weeten:

Filix mas, Vaaren Manneken. *Filix fœmina*, Vaaren Wijfken. *Filix aquatica minor*, kleine Water Vaaren. *Filix latifolia paluſtris*, Groote of breedtbladige Water Vaaren, die ook wel *Oſmunda regalis* genoemt is. *Filix arborea*, Boom Vaaren. *Filix foliis tenuiſſime dentatis*, Vaaren met zeer ſchoone teeder getande Bladeren. *Filix ſaxatilis corniculata*, Steen Vaaren met bladeren hoorens wijze geſtelt. *Filicula montana*, Kleine Berg Vaaren. Ende veele meer andere, hier op te noemen onnodig, wijle zy van een ende dezelfde culture te zijn bekent worden. *Filix & c.* *Oſmunda regalis.*

Zy lieven alle liever een gemeine, zandige, ſlechte, als een welgemeſte Aerde, een donkere zoo wel, als een opene, luchtige, en vrije plaatze, maatig, ende ook veel Regens, inzonderheit die op waterachtige plaatzen voortkoomen, geeven noch Bloem, noch Zaad, verdraagen ſtrenge koude, ende allerleije ongeleegentheit des tijds, worden ook alleen door haare aangewaſſene Wortelen vermeerdert, die men met een waſſende Maane van *April*, afneemen, ende verplanten mag.

HET XIV. CAPITTEL.

BOOM VAAREN.

Wordt deze Plante in't Nederlandsch van een jegelijk genoemt, vermits zy veele op EIKEN, ende andere BOOMEN meer, groeijende gevonden wordt, daaromme zy ook te gebruiken voor de beste geacht is. Op Latijn POLYPODIUM. In't Hoogduitsch ENGELSUSZ, BAUMFARN, ofte DROPFWURTZ. Ende op François POLYPODE.

Polypodium.

Hier van zijn my, in haare aardt, kenbaar geworden drie onderscheidelijke soorten, te weeten:

Polypodium majus, Groot Boom Vaaren. *Polypodium minus*, Klein Boom Vaaren. Ende *Polypodium Virginianum*, ofte Boom Vaaren uit Virginien. Alle van een ende de zelfde Culture, maar in Natuire verscheiden.

Zy beminnen een zandige gemeine grondt, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een maatig warme, opene, vrije, en luchtige zo wel als een donkere plaatze, veele vochtigheits; moogen sterke Winden, de koude des *Winters*, ende andere ongeleegentheeden des geheelen jaars verdraagen, zijn noit bloeijende ofte eenig Zaad gegeeven te hebben gezien, konnen niet te min door haare aangeteelde Wortelen, die men met een wassende Maane van *April*, afneemen ende verplanten mag, vermeenigvuldigt worden.

Polypodium Virginianum.

Wonderlijke eigenschap dezer Plante.

Het *Polypodium Virginianum*, ofte Virginiaansche Boom Vaaren, is van deeze verwonderens waerdige Natuire, dat by aldien Iemand eene van haare bladeren tusschen twee vingeren drukt, die plaatze zoo verre als de vingeren hebben konnen beslaan, des anderen Daags verwelkt, ende geheel dorre te zijn, gezien zal worden.

Ja wil Iemand met zijne handen een geheel Bladt te zaamen drukken, zal op den tweeden volgenden Dag dezelfde zonder leeven en groenigheit bevinden, het welke, zo men het aan alle de andere doet, zullen zy ook alle vergaan, ende de Wortel zal wederom nieuwen uitgeeven, al quam het schoon driemal in een *Zomer* te geschieden.

HET

HET XV. CAPITTEL.
GRACHT VAAREN

IN't Nederlantsch alzoo genoemt, wordt op Latijn LONCHITIS ASPERA, ASPLENIUM SYLVESTRE ofte MAGNUM. Ende in't Hoogduitsch GROSZ MILTZKRAUT gezegt. *Lonchitis. Asplenium Sylvestre.*

Zy bemint een goede gemeine zandige, ende met tweejaarige Koeijemest wel verziene grondt, liever een schaduachtige, als een opene, vrije, of luchtige plaatze, veele Waters; brengt voort noch Bloem, noch Zaad, verdraagt, zonder moeilijkheit, felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des geheelen *Winters*, kan ook, door haare vermeerderende Wortelen, in *April*, met een wassende Maane, daar afgenomen ende verplant zijnde, vermeenigvuldigt worden.

HET XVI. CAPITTEL.
STEEN VAAREN.

EEn aardig, en aangenaam Gewas, wordt niet alleen op Nederlandsch met deeze Naame, maar ook van veele MILTKRUIDT genoemt. In't Latijn ASPLENIUM, om dat zy in alle de gebreeken der Milte, zeer goed en voordeelig is. CETERACH, ende SCOLOPENDRIUM, na die gelijkenisse van een ruigen veelvoetigen *Worm*, die na het Grieks SCOLOPENDRA genoemt wordt, wiens gedaante in deeze PLANTE te merken is. Ende op Hoogduitsch STEIN FARN. *Asplenium Ceterach.*

Zy lieft, uit een aangeboorne eigenschap, een goede gemeine zandige grondt, met gestootene oude Kalk en Steen vermengt, een schaduwachtige plaatze, tamelijk veele Waters, in Zomertijden; geeft noch Bloem noch Zaad; verdraagt, hier te Lande, niet wel sterke Vorst, ende veel koude Regenen des *Winters*; moet daaromme, op een warme plaatze voor *Noorde-* en *Ooste-winden* bevrijt, geplant worden, ofte, in een Pot, om binnen 's huis gebracht, ende met zeer weinige vochtigheits onderhouden te konnen werden, gezet zijn, vermits zy anders lichtelijk het leeven koomt te verliezen.

Kan ook door geen andere middel, dan alleen haare aangegroeide Wortelkens, die men met een wassende Maane in *April*, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermeerdert gemaakt zijn.

HET XVII. CAPITTEL.

AGERATUM.

WOrdt met geen anderen Naame, zoo wel in't Latijn als Nederlandſch, maar op Hoogduitſch LEBER BALSEM genoemt.

Hier van zijn my, in haare aardt en Natuire, drie verſcheiden aardige ſoorten kenbaar geworden, te weeten:

Agerati ſpecies tres. *Ageratum flore luteo.* Ageratum met een geele Bloem. *Ageratum flore albo*, Ageratum met een witte Bloem. Ende *Ageratum ferulaceum*, ofte Ageratum met teedere ſchoone dunne bladeren, op de maniere van *Ferulæ*. Zijnde meeſt alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede zandige Aerde, met tweejaarige Paerde- en Koeije-meſt, maatig doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters; geeven niet alleen jaarlijks kluchtige Bloemen, maar ook, met goede Zomers, volkoomen ende in alles perfect rijp Zaad, behalven *Ageratum flore albo*, ofte met witte Bloemen, welke, in deeze Landen, noit eenig rijp Zaad (mijns weetens) ten voorſchijn gebracht heeft.

Zy verdraagen gewillig Hagel, Sneeuw, felle Vorſt, ende meer andere ongeleegentheit des gantſchen *Winters*: Worden ook zoo wel door haare by de Wortel zoobere aangewaſſene Jongen, die men, met een aangroeijende Maane in *April*, van d' Ouden voorzichtig neemt, ende verplant, als Zaad, het welke met dezelfde Maane van *April*, niet diep, in een Pot, gezaait moet zijn, aangeteelt ende vermeerdert.

HET XVIII. CAPITTEL.

AGRIMONIE.

EEn heerlijke, en zeer medicinaale Plante: Wordt alleen met deze, ende geen andere Naame (mijns weetens) in't Nederlandſch genoemt. Op Latijn AGRIMONIA ofte EUPATORIUM GRÆCORUM, dat is BOELKENS KRUID DER OUDE GRIEKEN, in wiens Tijd dit Gewas, in Koninklijke waerden gehouden geworden is, ja ook (gelijk zommige willen) haare Naame EUPATORIUM van den KONINK PUPATOR verkreegen heeft. In't Hoogduitſch ODERMENG ofte BRUCKWURTZ. Ende op François gelijk in't Nederlandſch, AGRIMONIE.

Agrimonia. *Eupatorium Græcorum.*

Hier

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekent geworden twee onderscheidelijke soorten, te weeten:

Deze *Gemeene* genoemde *Agrimonie*, ende *Agrimonia odorata*, ofte welriekende Agrimonie. Beide van een ende dezelfde culture. *Agrimonia odorata.*

Zy beminnen een gemeine slechte, zandige, zoo wel gemeste, als ongemeste aerde, zoo lief een opene, vrije, luchtige, als een donkere ofte schaduachtige plaatze, veel, ende ook weinig Waters, Bloejen, ende geeven ook, met warme *Zomers*, dikwijls volkoomen Zaad, anders zelden; verdraagen strenge koude des *Winters*, ende meer andere ongeleegentheit des tijds.

Worden niet alleen, door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van *April*, in een Pot, niet meer dan een stroobreed diep, gezaait, ende dikwils met Water begooten moet werden, maar ook gemeinlijk, door haar by de Wortel aangegroeide Jongen, die men op gezeide Tijd en Maane, Wortelen geschooten hebbende, van de Ouden afneemt, ende verplant, aangeteelt ende vermeerdert.

HET XIX. CAPITTEL.

BOELKENS KRUID.

MEt deeze Naame, in't Nederlansch genoemt. Wordt op Latijn EUPATORIUM, CANNABINA, ofte HEPATORIUM, om dat zy voor de Leever zeer dienstig is. Ende in't Hoogduitsch S. KUNIGUND KRAUT, ofte WASSERDORST gezegt. *Eupatorium, ejusque species.*

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, kenbaar geworden acht verscheidene soorten, te weeten:

Eupatorium mas vulgare, Gemeine Boelkenskruid Manneken. *Eupatorium Cannabinum vulgare alterum*, tweede gemeine Boelkenskruidt Manneken. *Aquaticum fœmina*, Water Boelkenskruidt Wijfken. *Virginianum caule purpureo*, Boelkenskruidt uit Virginien, met een purpere Steel. *Virginianum caule alato*, Boelkenskruidt uit Virginien met een gevleugelde blaaderige Steel. *Spicatum novæ Angliæ*, geaarde Boelkenskruid uit nieuw Engelandt. *Americanum bidens*, Boelkenskruidt met twee getandede Zaadhuiskens ofte Peulkens, uit America. Ende *Eupatorium Americanum montanum flore coccineo*, ofte Berg Americaansch Boelkenskruidt met scharlakene Bloemen. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Zy lieven nochtans, meest alle, een gemeine, zandige, en wel gemeste Aerde, een opene, vrije lucht veel liever, als een schaduachtige plaatze, veel Waters; verdraagen redelijk sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des *Winters*; geeven alle de *Zomers* Bloemen,

 maar.

Eupatorium Virginianum.

maar niet alle volkoomen rijp Zaad, in deze Gewesten, als het ***Eupatorium Virginianum caule purpureo, caule alato***, Boelkenskruid uit Virginien met een purpere en gevleugelde steel, ende meer andere, welke nochtans gelijk het Gemeine Boelkenskruidt, door haare aangegroeide Wortelen, die men in het Voorjaar, met een wassende Maane, afneemt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert mogen zijn.

Het ***Eupatorium aquaticum fœmina***, ende ***spicatum novæ Angliæ***, Water Boelkenskruid Wijfken, en Geäarde Boelkenskruid uit nieuw Engeland; Geeven des ***Zomers*** goed Zaad, versterven voor de Winter; ende worden alle Voorjaaren, met een wassende Maane van ***April***, wederom op een nieuw gezaait, ofte koomen ook van zelver, door het neergevallene, voort.

Eupatorium Americanum bidens,

Het ***Eupatorium Americanum bidens***, ofte Americaansche Boelkenskruidt met korte ende maatig dik getandede Zaadpeulkens, is teeder van Natuire, bemint een zandige, luchtige, met een weinig tweejaarige Paerdemest, en Veenaerde genoegzaam doormengde grondt, een opene, vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude sterke ***Ooste-*** en ***Noorde-Winden*** bewaart, maatige vochtigheit; brengt voort aangenaame Bladeren, op de maniere van het ***Pentaphyllum*** ofte Vijfvingerkruidt, een steel met een schoone blinkende purper verwe verzien, ende opstaande Peulkens ofte Hauwekens, booven in twee deelen, als tandekens verdeelt, waar in, met goede ***Zomers***, volkoomen Zaad gevonden, ende als dan de Plante verstervende gezien wordt. Moet daaromme alle Voorjaaren wederom op een nieuw, met een wassende Maane van ***April***, in een Pot, niet diep, gezaait, maar eene daar in gelaaten, ende ook niet van haare plaatze verrept worden, vermits zy daar door verachterende, geen perfect rijp Zaad verkrijgen zoude konnen, waar door zy alleen in deeze Landen, ende door geen andere middelen, vermeerdert mag zijn.

Eupatorium Americanum flore coccineo,

Het ***Eupatorium Americanum montanum flore coccineo***, ofte Americaansche Berg Boelkenskruidt, met scharlaakene Bloemen, zijnde van een schoone gedaante, met lange slechte bladeren, op de maniere van Wilgen, bemint een goede Aerde, met een groot gedeelte grof Zandt, daar geen zoutigheit by gevonden wordt, een deel tweejaarige Paerdemest, ende een weinig eenjaarige Hoenderdrek, wel door malkanderen gearbeit, een opene, warme, luchtige, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude en sterke Winden bewaart, geduirende de hette des Zomers, tamelijk veel Waters; brengt voort, in deze Landen, een heerlijke en zienswaerdige gecouleurde Bloem, doch noit volkoomen Zaad; vergaat niet haastig, maar blijft lange jaaren in't leeven, hoe wel haare Steelen en Bladeren des ***Winters*** verderven, doch wordt alle Voorjaaren, uit haare veelvoudige geveezelde Wortel, wederom vernieuwt; Verdraagt ongeerne veel koude Herfst-

re-

regenen en ſterke Vorſt, waar van ik, door eervaarentheit geleert, zekere getuigeniſſe geeven mag; Moet daaromme, in het Voorjaar, met een waſſende Maane van *April*, in een Pot, niet boven een ſtroobreedt diep, zo wel gezaait als geplant zijn, ten halven van *October*, wat eer ofte laater, na het Saizoen mede brengt, binnen 's huis, op een maatig luchtige en warme plaatze geſtelt, geduirende de *Winter* met ſlechts een weinig laauw gemaakt Regenwaters, van booven begooten, ook niet wederom voor in 't begin van *April*, buiten gebracht, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, en ſchraale haarige Winden, zorgvuldig gewacht ende wel gedekt worden.

Zy kan, door andere middelen, in deeze Quartieren (vermitze geen rijp Zaad en geeft) geenzins, dan door haare aangewaſſene Wortelen, die men op zijn gezeide Tijd verplant, aangequeekt ende vermenigvuldigt.

HET XX. CAPITTEL.

S Y N N A W.

Wordt deze Plante niet alleen, maar ook wel ONSER VROUWEN MANTEL, in 't Nederlandſch, genoemt. Op Latijn ALCHIMILLA, ofte PES LEONIS. In 't Hoogduitſch SYNNAW. Ende op François PIED DE LION. *Alchimilla: Pes Leonis.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent twee verſcheidene niet onaangenaame ſoorten, te weeten:

Alchimilla vulgaris, Gemeine Synnaw, ende *Alchimilla ſpicata Americana*, ofte Americaanſche Synnaw met een geäarde Bloem. Niet van een ende de zelfde culture.

De gemeine Synnaw, ofte *Alchimilla vulgaris*, bemint veel liever een goede, zandige, wel gemeſte, als een ongemeſte grondt, een opene luchtige zoo wel, als een ſchaduachtige plaatze, veel Waters, verdraagt ſterke Vorſt, ende alle andere ongeleegentheit des gantſchen *Winters* geduldig; geeft ook gemeinlijk, inzonderheit met goede drooge *Zomers*, alle jaaren volkoomen rijp Zaad, het welke in de *Maart*, met een waſſende Maane, niet diep in d' aerde gelegt moet zijn, waar door zy zoo wel, als haare aangewaſſene Wortelen, en jonge Scheutkens, die men met de zelfde Maane in *April*, van d' Ouden afneemt ende verplant, vermeerdert mag worden.

Alchimilla ſpicata Americana. De *Alchimilla ſpicata Americana*, ofte Synnaw uit America, met een geäarde Bloem, zijnde een ſchoon Gewas met geele Bloemen, wel

drie voeten hoog waſſende, bemint een goede zandige aerde, met twee-jaarige klein gewreevene Paerdemeſt tamelijk verzien, een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne ſtaande plaatze, niet te veel Waters, wordt uit de Natuire oudt; geeft, in deze Geweſten, gemeinlijk alle jaaren, met goede tijden, Bloemen, maar noit perfect rijp Zaad; Is teeder van aardt, moet daaromme, met een waſſende Maane van *April* ofte *May*, in een Pot, zoo wel gezaait, als geplant geweeſt zijnde, voor veel koude Herfſtregenen gewacht, in't begin van *October* binnen 's huis, op een luchtige plaatze, doch zonder zieginge ofte eenige tocht geſtelt, voor ſterke Vorſt, en veel vochtigheits gewaart, verre van het vier gezet; vermits zy deze onnatuirlijke warmte, inzonderheit zoo zy een tijd lank koomt te duiren, niet wel verdragen mag, ende niet voor in't begin van *April*, met een zoete Regen, wederom in de lucht gebracht, voor Sneeuw, koude Nachten, ende haarige drooge Winden voorzichtig gedekt zijn.

Zy wordt alleen, in deze koude Landen, door haare aangegroeide Wortelen, die men, met een waſſende Maane van *April*, zoetjes van d' Oude afneemt, ende in Potten verplant, maatig vermeerdert. Ziet het 395. cap.

HET XXI. CAPITTEL.
K N U I F L O O K.

ALle ende een Iegelijk wel bekent, wordt met deze Naame niet alleen, maar ook van veele in't Nederlandſch KNOPLOOK genoemt.

Allium. Op Latijn ALLIUM. In't Hoogduitſch KNOBLAUCH. Ende op François AIL ofte AUX.

Hier van zijn my, in haare Natuire, kenbaar geworden drie verſcheidene ſoorten, te weeten:

Allium Urſinum. *Allium ſativum*, Tamme Knuiflook. *Allium Sylveſtre tenuifolium*, ofte Wilt ſmalblaaderig Knuiflook. Ende *Allium Sylveſtre latifolium*, Wilt breedblaadig Knoplook, welke ook *Allium Urſinum*, Beerlook, ofte Daslook genoemt wordt. Alle van een ende die zelfde culture.

Zy lieven geerne een luchtige, goede, zandige, en maatig gemeſte grondt, weinige vochtigheits, liever een opene, en vrije, luchtige, als een donkere plaatze, verdraagen ook ſterke Vorſt, ende andere ongeleegentheit des *Winters*; brengen voort noit eenige Bloemen, maar in plaatze van dien Hoofdekens, uit veele kleine Bollekens beſtaande, die men van malkander ſcheiden, ende in *October* met een afgaande Maane, in d' Aerde planten moet, waar door zy overvloedig vermeerdert mogen worden niet alleen, maar ook door haar aangewaſſene jonge

Bol-

Bollekens haarder ronde Wortelen, die men, op genoemde Tijd, zo wel als in de *Maart* ofte *April* verzetten mag.

Men leeſt by lofwaerdige Autheuren, waar van ook *Suidas* mentie maakt, dat, ten tijden der Ouden, dit ſpreekwoordt zeer gebruiklijk geweeſt is. *Allia ne comedas & fabas* : dat is te ſeggen: En eet geen Knuiflook noch Boonen. Waar mede zy wilden te kennen geeven, dat men zich niet in den oorlog zoude begeeven, noch ook in den Raad zoeken te zijn. Want de Knoplook werde onder de Proviant der Krijgslieden altijd mede gevoert, wiens reuk veelen verdrietig waar. Ende de Richteren, op dat zy in den Raad niet ſlaapen zouden, aaten geduirig Boonen.

Hoe veel Knuiflook, in het bouwen eenes Pyramides in Egypten, in de Tijd van 20 jaaren voltrokken, geconſumeert is.

Ook brengen de oude Hiſtorien mede, dat, ten Tijden van *Cheops*, der *Egyptenaaren* Konink, dewelke de twee grootſte *Pyramiden* (een wonder des Werelts) in *Egypten* geſticht heeft, in het bouwen des eerſten alleen zo veel Ajuin, Knuiflook, en Wortelen gebruikt is geweeſt, als jaarlijks op zeſtig Akkers in't ronde geplant konde worden: welke koſten bedroegen, in de Tijd van twintig jaaren (waar in zy voltrokken worden) 1600 Talenten Zilvers, dat is, 690000 Kroonen, of Dertien tonnen gouts, en tachtentig Duizent gulden.

HET XXII. CAPITTEL.

LOOK ZONDER LOOK.

Alliaria.

IN't Nederlandſch alzoo genoemt. Op Latijn ALLIARIA. In't Hoogduitſch KNOBLAUCHKRAUT. Ende op François ALLIAYRE.

Zy bemint een gemeine zandige Aerde, een opene, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Regens; geeft hier te Lande niet alleen Bloemen, maar ook volkoomen Zaad, verdraagt felle Vorſt, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds, wordt ook niet alleen door haar Zaad, het welke met een waſſende Maane van *April*, in d'aerde niet diep geleit moet weezen, als haare jonge aangewaſſene ende van zelver Wortel ſchietende Looten, die men, op gezeide Tijd en Maane, afneemt ende verplant, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt.

Het XXIII Capittel.

A J U I N.

Cepa. Wordt deze wel bekende Plante op Nederlandsch niet alleen, maar ook van veele Cipol, na het Italiaansche woordt Cipolla genoemt. In't Latijn Cepa. Op Hoogduitsch Zwibel. Ende in't François Oignon, waar van dit Nederduitsche woordt Ajuin voortgekoomen is, Ciboule, ofte ook wel Siboulle.

Hier van worden gevonden verscheidene soorten, meest in de couleur haarder Bollen, ende der zelfder groote, ofte kleinte, rondtheit, ofte lankheit, naa de veranderinge des Aertrijks, daar zy in gezaait ofte geplant worden, verscheelende, daaromme wy alle dezelfde hier op te haalen onnodig achten, als zijnde van een ende de zelfde culture.

Zy lieven alle een gemeine, molle, luchtige, en wel gemeste Aerde, veel vochtigheits, een opene, vrije, wel ter Zonne geleegene plaatze, verdraagen sterke koude en andere ongeleegentheit des gantschen Winters; geeven ook het tweede jaar rijp Zaad, ende vergaan daar meede. Worden niet door haare afzettende Bolletjes, in deeze Gewesten, maar alleen door gezeide Zaad vermeerdert, het welke in de Maart, met een afgaande Maane, de Aerde, daar in niet diep, maar hol ende luchtig gezaait, bevoolen wordt; want zy worden als dan te grooter, en wassen beeter voort, inzonderheit zo men haar bladeren, met de hand dikwils af breekt, het welke op een drooge Dag geschieden moet, zoude anders de Regen in haare holligheit vallen, ende alzoo tot de Bolle nederwaarts zakkende, de zelfde verderven. Zy verkrijgen in de Herfst haare volkoomene groote, en worden als dan, met een volle Maane, opgenoomen, ende des Winters binnen 's huis bewaart, de Maart daar na aangekoomen, zet men haar, met een afgaande Maane, wederom in, welke hoe zy naader aan haare einde gekoomen is, hoe deze soorte van Bolplanten beeter, en vrolijker staande, gezien wordt; het welke zonder verwonderinge niet aan te merken is. *Wonderlijke Nature dezer Plante.* Het is ook aanteikenens waerdig, dat de kleinste Bollen ofte Cipollen wederomme (als gezegt) in de Aerde gesteeken wordende, niet koomen te bloeijen, gelijk de grooten, maar tegen de Winter zeer groot ende excellent werden. Haare steelen, overmits haare teederheit, worden van de wind zeer licht om verre geworpen, daaromme men dezelfde aan stokjes binden, ende het Zaad niet eerder voor dat het swart geworden is, afsnijden moet.

Het XXIV. Capittel.
P A R E Y E.

IS niet alleen met deze in't Nederlandſch, maar ook met de Naame van Klein Look bekent. Wordt op Latijn Porrum. In't Hoogduitſch Lauch. Ende op François Porreau genoemt.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden vier onderſcheidelijke ſoorten, te weeten:

Porrum capitatum, Pareye met Bollekens. *Porrum ſectile*, Pareye die men ſnijden kan. *Porrum Sylveſtre*, Wilde Look Pareye. Ende *Porrum junceum*, ofte Bieslook, die ook *Scanodopraſum* genoemt wordt. Alle, voor het meeſte gedeelte, van een ende de zelfde culture. *Porri ſpecies. Scænodopraſum.*

Zy beminnen een gemeine zandige, ende ook wel geen zandige, doch nieuws omgeſmeetene, en wel gemeſte grondt, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veel Waters, geeven gemeinlijk volkoomen rijp Zaad, verdraagen zonder eenige veranderinge felle Vorſt, ende andere ongeleegentheit des Tijds, willen ook niet van 't onkruid onderdrukt, maar rein en zuiver gehouden zijn.

Men zaaitze alle jaaren (zo men wil) met een waſſende Maane van de Maart, ende laatze ongeſneeden verblijven, of brengen voort noch Bloem noch Zaad: Daaromme wil iemand van het *Porrum capitatum*, ofte Pareye met Bollekens of Bollook Zaad gewinnen, die moet daar af niet ſnijden, maar wel de zelfde het tweede jaar in een nieuwe gemeſte grondt op gezeide Tijd, en met de zelfde Maane verplanten. *Hoe men van deze Zaad gewinnen zal.*

Het *Porrum ſectile*, ofte Pareye die men dikwils ſnijden mag, moet desgelijken gehanteert, doch niet verplant zijn, ten zy men wil, ende al werdtze niet afgeſneeden, daar men Zaad van te gewinnen gedenkt, zoo bloeit zy doch niet eerder, als voor het derde of vierde jaar.

Het XXV. Capittel.
B E R G L O O K.

WOrdt in't Nederlandſch niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige Serpent Look genoemt. Op Latijn Allium Alpinum, Allium Serpentinum, ofte Victorialis longa. In't Hoogduitſch Lang laug, Siegwurtz, ofte Sieben Hamkorn. Ende op François Ail Serpentin. *Allium Alpinum.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee verscheidene soorten bekent, te weeten:

Victorialis longa mas, & fœmina.

Victorialis mas latifolia longa, Breedblaadig Berg Look Manneken, ende *Victorialis longa angustiore folio fœmina*, ofte Berg Look Wijfken, met smalle bladeren. Beide van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een zandige, luchtige, goede Aerde, met een weinig Veengrondt, tweejaarige Paerdemest, en eenjaarige Hoenderdrek doormengt, een opene, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut, maatige vochtigheit, verdraagen niet wel de koude des Winters in deze Landen; nieuws uit warme Quartieren gezonden, geeven de eerste volgende Zomer Bloemen, ook wel zomtijds de tweede, maar verminderen daar na, ende koomen al quijnende te versterven, ofte en brengen geen Bloeme meer. Moeten om het tweede jaar opgenoomen, ende met frisse Aerde verzien zijn, het welke gemeinlijk in't begin ofte midden van *Julio* geschiedt: worden ook alleen door haare aangewassene Bollekens vermenigvuldigt, die men, om haare teederheits wille, in Potten, met een wassende Maane van *September*, verplant en bewaart.

Eigenschap dezer Plante.

Het XXVI. Capittel.

MOLY.

DEze Bolplante, zijnde een medesoorte van Look, wordt (mijns weetens) met geen andere Naame zoo wel op Nederlandsch, als andere spraken, doch in 't Latijn ook van veele Allium genoemt.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, veel veranderlijke zienswaerdige soorten bekent, te weeten:

Moly species.

Moly Homericum latifolium, Breedbladig Moly van Homerus. *Caule triangulari*, Moly met een drie hoekige steel. *Arabicum*, uit Arabien. *Latifolium Hispanicum*, met breede Bladeren uit Spanjen. *Montanum angustifolium*, Berg Moly met smalle Bladeren. *Minimum*, seer klein Moly, ende veele meer andere, zijnde van een ende dezelfde culture.

Zy lieven alle een goede, luchtige, en gemeine zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest verzien, een opene, vrije en luchtige plaatze, maatige vochtigheit; geeven niet alleen jaarlijks Bloemen, maar ook, met goede Zomers, dikwils volkoomen rijp Zaad, verdraagen ook sterke koude, ende meer andere ongeleegentheden des tijds. Moeten alle Zomers, in het midden van *Julio*, ofte een weinig laater, uit de Aerde genoomen, op een drooge plaatze gelegt, ende niet voor *September*, in een nieuws bereide Aerde, niet diep, met

een

een afgaande Maane wederom in gezet zijn, doch wil men daar van veele jonge Affetteren gewinnen, moet men haar een handt breed, ofte noch dieper zetten; want Bollen hoe dieper gezet, hoe zy meerder Affetters geeven: Moogen ook wel twee jaaren overftaan, ende alleen het derde jaar opgenoomen werden, waar door zy geenige fchaade komen te lijden. Worden ook veel bequaamer, door haare aangegroeide jonge Bollekens, als het lankzaam voortkoomende Zaad, vermeerdert gemaakt.

Het XXVII. Capittel.

ZEE AJUIN.

IN 't Nederlandfch niet alleen met deze Naame, maar ook by veele Squille genoemt. Op Latijn Squilla, Scilla, Pancratium ofte Cepa marina. In 't Hoogduitfch Meerzwibel. Ende op François Stipoulle. *Scilla. Cepa marina.*

Deze krachtige Bolplante, lieft zeer geerne een gemeine, zandige, ongemefte, ofte ook wel met een weinig tweejaarige Paerdemeft verziene grond, een opene warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegen plaatze, weinig ofte geen Water, al waar het fchoon in 't heetfte van den tijd; is heel teeder van Natuire, geenzins koude Herfftregenen, Rijp, ofte Vorft verdraagen moogende, moet daaromme, met een afgaande Maane, in een Pot geplant zijnde, by tijds binnen 's huis, op een luchtige, en warme plaatze, daar, met vorftig Weder, in geftookt werdt, gezet, eens met een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) onderhouden, ende niet voor in *April*, wederom buiten geftelt, ook voor koude Nachten, en haarige fchraale Winden wel gedekt, ende gewacht zijn.

Zy geeft in deze Gewesten, nieuws uit Spanjen gebrocht zijnde, het eerfte jaar Bloeme, maar geen Zaad, doch daar naa, om de koude Lucht dezer Landen, niet meer, maar Bladeren genoeg, die haar niet eerder, voor dat de Bloemen, met der zelver anderhalf voet hoogen Steel, geheel vergaan zijn, ten voorfchijn geven, welke Steel uit haar Bol (die ofte rood ofte wit van couleur te zijn gevonden wordt) zonder eenige groenigheit, bloot, door drift van de Natuire, voortkomt, ende zich ook daar naa niet wederom vertoont, voor dat eerft de Bladeren geheel vergaan zijn gezien werden. *Squilla rubra, & alba*

Het XXVIII. Capittel.

M U I R.

WOrdt deze Plant in 't Nederlandsch, ende met geen ander Naame (mijnes weetens) genoemt. Op Latijn Alsine, ofte Morsus Gallinæ. In 't Hoogduitsch Hunerbiss. Ende op François du Mouron.

Hier van zijn my, veele veranderlijke soorten, in haare aart ende Natuire, bekent, te weeten:

Alsine, ejusque species. *Alsine Trissaginis facie foliis aureis*, Muir met gouden Bladeren, gelijkende het Chamedrys. *Corniculata*, met een hoornachtig Zaadpeulken. *Flore cœruleo*, met een blauwe Bloem. *Trifoliata Dalechampy*, Driegebladert Muir van Jacobus Dalechampius beschreeven. *Alsine repens baccifera*, kruipend' Muir met swarte Beijen, dat ook van zommige *Cacubalum* genoemt wordt, ende veel meer andere: Behalven deze laetste, alle van een ende dezelfde culture.

Cacubalum.

Zy beminnen een gemeine vochtige, en zandige aerde, zoo wel een opene, vrije, luchtige, als een schaaduwachtige plaatze, veel Regens; geeven, in de Herfst, volkoomen Zaad, ende versterven daar mede, moeten daaromme, met een wassende Maane van de *Maart*, alle Voorjaaren op een nieuw wederom gezaait zijn, koomen ook, door het gevallene Zaad, dikwils van zelver overvloedig voort, niet alleen in de Zomer, maar ook laater in de Herfst, ende in Wintertijden.

Alsine repens baccifera. Het *Cacubalum*, ofte *Alsine repens baccifera*, kruipende Muir met Beijen, vergaat niet gelijk de andere alle Zomers, maar blijft lange jaaren in 't leeven; geeft een volkoomen swart Zaad, ende wordt niet zoo wel, door haare aangewassene Wortelkens, die men met een wassende Maane, in de *Maart* ofte *April*, van d' Ouden neemt ende verplant, als Zaad, het welke op de zelfde tijd en Maane, niet diep in d' Aerde gelegt wordt, aangeteelt ende vermeenigvuldigt.

Alsine trifoliata Dalech. Het *Alsine trifoliata Dalechampy*, ofte Driebladige (zomtijds ook wel vijfbladige) Muir van Jacobus Dalechampius, moet niet alleen in een Pot, op genoemde tijd, gezaait, maar ook daar in ongerept staande verblijven, ende wel ter Zonne, op een warme plaatze gestelt zijn, ofte en kan geen volkoomen ende rijp Zaad ten voorschijn brengen.

Het

Het XXIX. Capittel.

A L O Ë.

DIt ſchoon en verwonderens waerdig Gewas, werdt van een jegelijk met deze Naame, ende geen ander (zoo veele my bekent) genoemt.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie genoegzaam onderſcheidelijke ſoorten, te weeten:

Aloë Americana folio mucronato, Americaanſche Aloë met een ſcherpe Punt voor aan haar Bladt. *Americana purpuraſcens minor*, kleine Aloë uit America met purperagtige ende geen ſteekende Bladeren. Ende *Aloë Hispanica*, Spaanſche Aloë, die ook *Semper vivum marinum*, om dat zy altijd even groen verblijft, ende *Aloë vera*, oprechte Aloë gezegt is, dewijle van deze de alderbeſte Aloë, in d' Apoteken gebruiklijk, voortkoomt. Alle van een ende dezelfde culture: Doch vermits zy in haare uitwendige gedaante, als ook in eenige veranderinge der Nature te verſcheelen gevonden worden, zal ik alhier een jegelijk in't bezonder, den goedgunſtigen Leezer te wille, haare verſcheidenheit voorſtellende, verhaalen.

Die *Aloë Americana mucronato folio*, ofte Aloë met ſteekende bladeren, zijnde niet bitter, maar zoet van ſmaak, is een zeer heerlijke Plante, maar teeder van aart. *Aloë Americana mucronato folio.*

Zy bemint een gemeine luchtige Aerde, met een goed gedeelte tweejaarige Paerdemeſt, ende het Mol der van binnen verdorvene oude Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooſte- en Noorde-winden beſchut, weinig ofte geen Water, geeft hier te Lande noit eenige Bloemen, ten zy door hooge ouderdom, verdraagt geenzins eenige koude Herfſtregenen, Sneeuw, Rijp, ofte Vorſt; moet daarom, met een waſſende Maane van de May, in een Pot ofte houten Bak (naa zy groot is) geplant zijn.

Zy wordt een Vrindinne van droogte zoo zeer te zijn bekent, dat zy ook in heete Zomerſche Dagen, gantſch geen Water, ten zy het uit den Hemel koome needer te daalen, verdraagen wil. Doch indien zulks dikwils quam te geſchieden, moet zy bedekt, ofte, voor dezelfde zoo lange onder een dak, daar zy Lucht en Zonne, maar geen vochtigheit genieten mag, geſtelt zijn. Ofte indien jemant dezen in al de Regenen koomt ſtaan te laaten, zalze wel den geheelen Zomer, Herfſt en Winter over, groen ende gezont te weezen ſchijnen; maar de Maart ende April aangekoomen, openbaart zich eerſt haare verrottinge, al ſtilſwijgende, ende laat zich gemeinlijk eerſt aan het herte, ofte

ter zijden van het zelfde zien, welke door te veel vochtigheits tusschen de bladeren ende de Hertstam liggen blijvende, met lankzaamheit van tijd veroorzaakt wordt.

De Maant van September daar na omtrent ten halven gekoomen, laat men haar de minste drup Waters niet meer ontfangen, ende alzoo drooge geworden weezende, eer noch eenige koude, ofte Nacht Rijpen haar koomen bezoeken, binnen 's huis gebracht moet zijn, al waar't schoon voor den twintigsten van dezen, niet op een slechte, ofte gemeine plaatze, maar luchtig om hooge, ofte omtrent den Oven, daar in geviert werdt, neder gestelt; ofte het schoon maar twee ofte drie voeten daar af waar, het welke maar te beeter zal zijn, dewijle zy ook in die Tijd groote hitte verdraagen mogende, niet dan te frisser, en gezonder verblijft, inzonderheit zo zy de geheele Winter door (al is zy noch zo droog) niet de minste drup Waters te genieten koomt: want zy (geduirende deze Tijd) ook door een weinig vochtigheits, kout ofte warm gemaakt, verderven kan.

Daar en boven zal men weeten, dat deeze, ingezet zijnde, de geheele Maant van *October*, met opene Vensters, de Lucht en Zonne moet genieten, zo wel des Nachts, als by Dage, die ook niet wederom moeten voor November gesllooten zijn, ten zy uit vreeze van Vorst ofte om koude Ooste- en Noorde-winden.

Daar na, den eersten van November gekoomen, doet men de Vensters toe, zonder voor den eersten Maart wederom geopent te worden; op welke Dag, in d' Oven, voor d' eerstemaal, niet sterk, geviert werdt, indien de Lucht dus verre matig van koude geweest is, anders wat eerder; waar by men tot den eersten December om den tweeden Dag verblijft, daar na alle Dagen, tot den eersten Maart, al is het weder noch zo goed. Doch de Vorst aanneemende, tweemaal des Daags, te weeten des Morgens om acht ende des Avonds om vijf of zes uiren; ende indien men in vreeze quam te vervallen, of wel de Vorst tot binnen 's huis mochte koomen door te dringen, driemaal, des Morgens vroege om zeven, des Middags om een, ende des Avonds wederom om zeven ofte acht uiren.

De Maant van *Februarius* aangekomen, ende de meeste koude over zijnde, vermindert men wederom het vier, als het eerst door de aankoomende koude vermeerdert geworden is, tot den eersten, tienden, of twaalften Maart, na het weder zich zien laat, op welke Tijd men geheel van het vieren aflaat, ende, met goed Weder, by Dage de Venster, om alzoo, van lankzamer handt, de lucht te doen gewennen, wederom opent, daar naa, zo wel by Nacht als by Dage, tot in het laetste van April, op welke Tijd zy, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gestelt, ende der Zonnestraalen onderdaanig gemaakt wordt.

Alöe Americana Florescens
Spinosa.

Zy wordt, in deze koude Landen (schoon zy noch Bloem, noch Zaad koomt voort te brengen) door haare by de Wortel uitgeloopene Jongen, van zelver Wortelen geschooten hebbende, hoe klein zy ook moogen zijn, genoegzaam aangeteelt ende vermenigvuldigt; die niet alleen van boven, ten zijden, ofte van onderen, maar ook zoo krachtig, door de voegen des houten Baks (daar zy in gezet is) koomen te dringen, dat (het welke aanziens, ende verwonderens waerdig is) het hout ende de spijkers daar voor zich buigen, ende wijken moeten, worden ook zelfs door de bodem des houten Baks al dringende gezien, ende vertoonen zich zo aardig van buiten, dat men de zelfde aan het hout gezet te weezen, voor zeeker zeggen zoude, vermits zy plat door de glijven de zelfde bevonden hebbende, dringen ende daar na buiten gekomen zijnde, haare behoorlijke dikte en rechte stellinge der bladeren verkrijgen.

Begeert Iemand, dat deze afgenoomene Jongen haastig groeien, ende wel voortschieten zullen, die neeme geduirig daar van alle haare uit de Wortel voortkoomende Scheuten, zoo behoudt zy te meerder voetzel, ende wordt daar door krachtiger voortgedreeven.

Op deze gezeide maniere, dit schoon Gewas alzoo gecultiveert, ende zorgvuldig in acht genoomen, hebbe eene daar van drie en dertig jaaren lank wel ende goed gehouden, zijnde tegenwoordig van de Aerde daar zy in staat, acht, ende met haar Bak, elf houtvoeten of te meer hooge, ook in de ronte over de dertien van gezeide voeten begrijpende. Een jegelijk Blad bevat in zich de hoogte van zes genoemde voeten, acht ende een halve houtduims breete, ende onder veel meer dan een geheel houtvoet dikte. Welke Plante op raaden met yzer beslaagen rustende, niet dan door acht of tien Mannen geregeert, in ende uit gebracht kan worden, laat zich ook niet eens van zes beweegen, schoonze op raaden voortgetrokken werdt, ende moet zijn.

Van deze genoemde groote ongeveer zijnde, heeft Duizent zes Hondert vijf en twintig, eene binnen Romen, in het Hof van den Cardinaal ODOARDUS FARNESIUS gebloeit, schietende, in de tijd van een Maant, een Steel, Vijftien Cubitus ofte 23 houtvoet hooge: Desgelijken eene 1633. binnen Madrid in Spanjen, welke, in een Nacht, tien voeten uit het midden haarer bladen opschoot, ende daar naa, binnen acht Dagen, een hoogte van 25 voeten verkreeg, het welke voor een groot Mirakel gehouden, ende daarom op de zelfde plaats een Capelle gesticht werde.

Noch heeft eene dezer Planten gebloeit 1660. (na mijn recht onthouden binnen *Stuckart*, in Virtenbergerlandt, by *Tubingen* geleegen, in het Vorstelijke Hof, welke binnen 's huis, in de Winter, tot aan de Zouder haare Steel voortgebracht hebbende, ende niet verder koomen

konnende, werde in dezelfde een gat gemaakt, waar doorze tot aan de Vorſt van 't Huis opwaarts ſchoot, welke Steel aldaar tot op heden dezen Dag, tot een verwonderinge bewaart, ende alle Liefhebberen vertoont wordt.

Daar en boven noch eene 1668. in het Hof van den Hartog van Holſtein, tot *Gottorp*, de ik zelver met oogen gezien heb, wiens hoogen Steel (gelijk uit deze figure, naa 't leeven geteikent, te zien is) boven met veele zijdtakken verçiert waar, draagende daar van de minſte ver over de Hondert Bloemen, zijnde met een groene couleur, ende inwendig met geele af hangzelen verçiert.

Dit alzoo in een veel kouder plaatze, als d' onze, geſchiedt, hoope dat ook noch de mijne, in korte jaaren, haar bloeijende kracht betoonen zal.

Aloë Americana purpuraſcens minor mitiore folio

Die *Aloë Americana purpuraſcens minor*, ofte kleine Americaanſche Aloë met purperachtige Bladeren, vermits aan dezelfde geen Doornen gevonden worden, in het jaar onzes Heeren Duizent zes Hondert acht en veertig, uit Spanjen my gezonden, koomt, in haare geheele Culture, aardt en eigenſchap, met de voorgaande over een; kan ook een weinig meerder vochtigheits verdraagen, ende wordt van Blaaden kleinder, ſmaller, dunner, en purperachtig van couleur te zijn, niet onaangenaam gezien.

Aloë Hiſpanica, ofte vera.

De *Aloë Hiſpanica*, ofte Spaanſche Aloë genoemt, vermits zy uit Spanjen veel gebracht wordt, zijnde zeer bitter van ſmaak, ende van de Françoizen *Perroquet* geheeten, welke de oprechte, (als gezegt) meeſt geacht, ende in die Medicine gebruiklijk is, moet op voorgenoemde maniere gecultiveert, ende in acht genoomen zijn. Zy verlieſt gemeinlijk alle Voorjaaren, buiten gebracht zijnde, door de ongewoone kracht des luchts, die zy de geheele Winter niet heeft genieten konnen, haare natuirlijke groenigheit, ende verkrijgt een bleeke Levercouleur, welke van veele gezien wordende, die Plante t'eenemaal verlooren te zijn geoordeelt werdt, hoe wel zy met der Tijd vergaat, ende uit het inwendige herte eerſt haar aangenaam groen wederom verkrijgt, welke zich tot de uitwendigſte punten der Bladeren in korten tijd verſpreidt, inzonderheit zoo zy voor te veel Regens gewacht, ende, met den eerſten, voor ſterke Zonne een weinig gedekt wordt.

Op wat maniere men deze zal doen bloeien.

Wil Iemand deze doen bloeijen, ende in haar perfectie zien: Die planteze in voorgezeide grond, met een volle Maane van de May, in een Pot, naa zy groot is, zoo hooge als het eenigzints weezen kan, (gelijk ook met de voorige twee geſchieden moet) ende laate haar geenige Jongen by de Wortel blijven, zoo behoudt zy te meerder krachts, ende geraakt daar door te eerder aan 't bloeijen, gelijk ik door eervarentheit in het jaar 1652. 1660. 1665. 1669. Ende meer andere geleert, ende ondervonden hebbe.

Deze

Deze teederder van aart, ende voller van zap ofte vochtigheits zijnde, dan de twee voorgaande, verdraagt veel minder nattigheis, ende wordt ook door koude eerder beſchaadigt. Zoo zy tegen de Winter uit der Aerden genoomen, binnen 's huis opgehangen, in't Voorjaar wederom in de Aerden gezet, ende op een warme plaatze geſtelt wordt, zal zy in't leeven verblijven, ende als vooren groeijen zonder eenige ongeleegentheit, of zy ſchoon langer daar uit gebleeven geweeſt waar.

Aanmerkens waerdig is het gene, welke in deze Plante gezien wordt, te weeten: Bitterder zijnde dan galle, in haar Bloeme, nochtans voortbrengt een Water klaarder als Wijn, zoeter als Honig, ende nederwaarts hangende, even wel niet neder valt, ten zy men de Bloemen krachtig beweegt.

Het XXX. Capittel.
WITTE MALUWE.

EEn Plante zo wel by een Iegelijk, om haare deugdelijke kracht, als uitwendige bevalligheit zeer geliefst, wordt met deze Naame in't Nederlandſch genoemt. Op Latijn ALTHÆA ofte BISMALUA. In't Hoogduitſch IBISCH. Ende op François GUIMAULUE. *Althæa. Bismalua*

Zy bemint zoo lief een goede luchtige, zandige, als een kleijige, of ſteenige, wel gemeſte Aerde, een opene, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; geeft, alle Zomers, een aangenaame Bloem, maar zelden, ten zy met heete en goede jaaren, volkoomen Zaad; verdraagt ſterke koude, ende alle ongeleegentheit des geheelen Winters; wordt ook alleen, door haare aangegroeide Wortelen, die men in het Voorjaar, van d' Oude afneemt, ende, met een afgaande Mane, verplant, genoegzaam aangeteelt ende vermenigvuldigt.

Het XXXI. Capittel.
GEELE MALUWE.

ZYnde van deze voorgaande een medeſoorte, doch zeer, in haar aart ende Natuire, veranderlijk; wordt in't Nederlandſch alzoo genoemt. Op Latijn ALTHÆA LUTEA ofte ABUTILON AVICENNÆ, vermits de Hooggeleerde Avicenna deze niet anders noemt. *Althæa lutea. Abutilon Avicennæ.*

Zy bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt, ende het Mol van verrotte bladeren der Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaat-

 ze,

ze, voor alle koude Noorde- of Ooste-winden beschut, maatige vochtigheits; verblijft niet langer dan een Zomer in't leeven; geeft wel alle jaaren een aardige geele Bloeme, maar noit, in deze Gewesten, eenig volkoomen rijp Zaad, wordt ook door een kleine rijp, of koude Herfstregenen haastig van haare bevallige groenigheit berooft: waaromme zy alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, door Zaad, niet meer dan een stroobreed diep, in een Pot gezaait, vernieuwt, ende niet meer dan een eenige Plante, geenzins gerept wordende, daar in gelaaten moet zijn; vermits zy veel Wortelen maakt, waar door zy malkanderen verderven, ende in haare wasdom hinderlijk zijn zouden.

HET XXXII. CAPITTEL.

M A L U E.

Keesjes Kruidt. Malua.

EEn wel bekent Gewas, wordt niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele KEESJES KRUID genoemt, om dat haar Zaad, rondt en plat te zaamen gevoegt, zijnde een KEESE niet onbillijk gelijkt. Op Latijn MALUA. In 't Hoogduitsch PAPPEL KRAUT. Ende op François MAULUE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden veel veranderlijke zienswaerdige soorten, wiens zonderlinge verscheidentheit der aangenaame veelvoudige schoone couleuren, het ooge der Aanschouwers met een aantreklijke bevalligheit vermaakt, te weeten: *Malua vulgaris major*, Groote gemeine Malue. *Vulgaris minor*, kleine gemeine Malue. *Bohemica*, Boheemsche Malue. *Bœtica*, uit de Provincie van Bœtia in Portugaal liggende. *Crispa*, Kroeze Malue. *Indica arborescens major*, Groote Indiaansche Boom Malue. *Indica arborescens minor*, Kleine Indiaansche Boom Malue. *Malua hortensis rosea flore luteo pleno*, Stokroose met een geele dubbelde Bloem. *Flore albo pleno*, met een witte dubbelde Bloem. *Flore atro rubente*, met een swart roode Bloem. *Flore carneo pleno*, met een lijfverfde Bloem. *Flore purpureo pleno*, met een purpere Bloem. *Flore purpureo & albo variegato*, met een purper en wit bonte Bloem, ende veele meer andere. Niet van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen nochtans alle een gemeine, zoo wel zandige, als andere aart van grondt, met tweejaarige Paerde- ofte Koeije-mest maatig vermengt, een opene, luchtige, vrije, wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit.

De *Malua vulgaris major* en *minor*, Groot en Kleine gemeine Malue,

lue. Als ook *Indica major arborescens*, ofte Groote Indiaansche Boom Malue, worden om het tweede, ofte alle Voorjaaren, in April of May, met een wassende Maane, de Aerde bevoolen; geeven zelden ofte zeer laat Bloemen, de eerste Zomer, maar des Winters, de koude verdraagende, bloeijen zeer lange, geeven volkoomen Zaad, ende versterven daar meede.

Doch de *Malua arborescens Indica major*, verdraagt, in geene manieren, buiten staande, het vorstige Weder, moet daaromme, jonk zijnde, met gezeide Maane, in een Pot, ofte twee of drie in een half Zeepvaatje, driehoekig geplant, in 't begin van October, ofte een weinig laater (na des Tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze gestelt, met een weinig laauw gemaakt Regenwater onderhouden, ende in 't begin van April, een ieder bezonderlijk, met de gantsche klomp aerde, op een goede plaatze eens Beddes wederom gezet worden. *Malua arborescens Indica major.*

De *Malua arborescens Indica minor*, ofte kleine Indiaansche Boom Malue, versterft niet zo haastig, maar blijft eenige jaaren in 't leeven, gelijk ik zo menigte van jaaren, door eervarentheit, geleert hebbe, daar van eens eene elf jaaren bewaarende, welke de dikte van zes hout duimen in 't ronde verkreegen hebbende, eindelijk van ouderdom vergink. Zy valt teeder van aart, de wintersche koude niet verdraagen moogende; Moet daaromme, met een gezeide Maane van April, in een Pot gezet, in October binnen 's huis, op een luchtige plaatze gebracht, geduirende deze Tijd met slechts een weinig Regenwater onderhouden, ende niet voor in April, met een aangenaame lucht, wederom buiten gestelt, ende voor koude Nachtrijpen gewacht zijn. *Malua arborescens Indica minor.*

Zy bloeit, voor d' eerstemaal, het tweede jaar, na dat zy, met een wassende Maane van April, gezaait geweest is, daar na alle jaaren, ende brengt ook voort op een warme en luchtige plaatze neder gezet zijnde, gemeinlijk volkomen rijp Zaad, inzonderheit zo het voor veel Regens in 't najaar een weinig gewacht wordt.

De *Malua Bohemica*, Boheemsche Malue; *Bœtica*, Malue uit de Provincie van Bœtica in Lusitania geleegen. *Crispa*, Kroeze Malue, ende diergelijken meer, verblijven niet meer dan een *Zomer* in 't leeven; worden alle Voorjaaren in de *Maart*, met een wassende Maane, op een warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet diep in d' Aerde gelegt; geeven voor de Winter een perfect rijp Zaad, ende versterven van zelver. *Malua Bohemica & Bœtica &c.*

Alle de soorten van *Malua hortensis rosea*, ofte Stokroosen, zijn hart van aart, verdraagen felle Vorst, ende allerleije ongeleegentheit des gantschen Winters; geeven het tweede jaar Bloemen, schoon om aan zien, van Midzomer gemeinlijk tot aan de Winter, d' een na den ander geduirig open gaande, brengen voort volkoomen rijp Zaad, ende vergaan dijkwils niet voor het vierde jaar, hoe wel zommige in het der- *Malua hortensis Rosea Stokroosen.*

de, als ook door ſterke Vorſt of veel Regens wel licht eerder verderven.

Wil Iemand hier van goed Zaad gewinnen, die ſnijde alle Zijdtakken weg, ende laate alleen die middenſte Scheute verblijven, waar aan niet als dubbelde Bloemen gezien zullen worden, ja hoe hooger, hoe dubbelder; hier van het Zaad in het midden ofte wat hooger, met een volle Maane vergadert, daar na in April ofte May, met een volle Maane, niet diep, in Potten ofte andere plaatzen gezaait, ende twee Maanden daar na, met gezeide Maane, wederom twee of drie voeten van malkanderen verplant, zullen goede en zienswaerdige Bloemen voortbrengen, inzonderheit zo het eenige jaaren na malkanderen geſchiedt.

Het XXXIII. Capittel.

A L Y S S U M.

Wordt met geen andere Naame (mijns weetens) van een Iegelijk dan deze genoemt, na het Griekſche woordt λύσσα, Lyſſa, het welke zoo wel *dulligheit* als de *Hik* beteckent, vermits zy niet aleen de beeten der dulle Honden, maar ook de *Hik* geneeſt ende verdrijft. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent geworden verſcheidene aardige veranderlijke ſoorten, te weeten: *Alyſſum*, ofte *Alyſſon Echioides*, Alyſſum het Echium ofte Slangenkruidt gelijkende. *Alyſſum Galeni*, Alyſſon van Galenus beſchreeven. *Alyſſum Dioscoridis*, Alyſſon van Dioscorides geteekent. *Alyſſum minimum*, kleine Alyſſon, ende meer andere. Niet van een ende de zelfde culture.

Zy lieven alle een goede, luchtige, en zandige Aerde, met een weinig oude Paerdemeſt doormengt, een opene, vrije, wel ter Zonne geleegene plaatze, en maatige vochtigheit.

Alyſſum Echioides. Galeni. Het *Alyſſum Echioides*, ofte Slangenkruid gelijkende Alyſſum, ende het *Alyſſum Galeni*, Alyſſon van Galenus, blijven niet langer dan een Zomer in't leeven; geeven gemeinlijk, tegen de Winter, volkoomen Zaad, ende verſterven daar mede; hoe wel het *Alyſſon van Galenus*, in deze Geweſten, zelden dan met zeer goede Zomers, ook in een Pot geplant, ende wel warm gezet zijnde, perfect rijp Zaad verkrijgt.

Alyſſon Dioscoridis & minimum. Het *Alyſſum Dioscoridis*, Alyſſon van Dioscorides. Ende *Alyſſum minimum*, zeer kleine Alyſſum, vergaan niet het eerſte, maar het tweede jaar, na dat zy een recht volkoomen Zaad gegeeven hebben. Het kleine Alyſſum is hart van Natuire, verdraagt ſterke koude buiten ſtaande, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; maar het *Alyſſum van Dioscorides* vergaat niet alleen, door felle Vorſt, maar ook lichtelijk door veel Regens, moet daaromme, in een Pot, gezaait ofte geplant weezende, des

des Winters, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, dan met vorstig Weeder, in geviert werdt, met zeer weinig Waters onderhouden, bewaart, ende zoo veele Luchts, door de Vensters (als het niet en vriest) geduirig genieten, als mogelijk zal zijn, tot in het laetste van de Maart, ofte begin van April, als wanneer, zy buiten gestelt, voor koude Nachten, drooge haarige Winden, en veel vochtigheits gewacht, ende wel gedekt moet zijn.

Zy worden alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, in de grondt zo wel als Potten, niet diep gezaait, waar van het *Alysson Galeni*, ofte Alyssum van Galenus niet gerept ofte opgenoomen moet zijn, zoude anders, in het rijp worden de Zaads, te zeer verachteren Ziet het 106. 38. 87. 175. en 86. cap.

Het XXXIV. Capittel.
FLUWEEL BLOEM.

IN't Nederlandsch alzoo, ende met geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. Wordt op Latijn gezegt Amaranthus, na het Griekſche woordt Ἀμάραντος, het welke onverwelklijk beteekent, om dat haare Bloeme, afgesneeden weezende, lange tijd fris ende onveranderlijk blijft. In't Hoogduitsch Tausendschon. Ende op François Passe velours. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent veel schoone, ende om zien vermaaklijke soorten, te weeten: *Amaranthus purpureus semine albo*, Purpere Fluweel Bloeme met een wit Zaad. *Holosericus cristatus*, breede fluweel Bloeme, op de maniere van een Hoenderkam zittende. *Tricolor*, met drie of vier veranderlijke couleuren, als donker rood, bleek rood, schoon geel, en uit den groenen verwig, waaromme deze ook Papegaijenkruid genoemt is, wiens aangenaame en verwonderens waerdige schoonheit, den graagen Aanschouwer, door een aardige bevalligheit, al stilswijgende, het herte zeer vermaakt, ende in treurigheit vervallen, het ooge daar op slaande, wederom schielijk verquikt, zoo dat ik niet derve zeggen, of niet de Natuire zelver met die veranderlijke schoonheit dezer couleuren, van een groot en konstig Werkmeester, uit de swartheit der Aerden voortgebracht, om het lof daar van te brengen, strijdende gezien wordt. *Amaranthus holosericus flore albo*, witte fluweel Bloeme. *Amaranthus caule & spica lutea*, fluweel Bloeme met een geele Steel en Aare. *Amaranthus ruber*, roode fluweel Bloeme. *Viridis*, gantsch groene fluweel Bloeme, ende meer andere. Alle van een ende dezelfde culture.

Amaranthus, &c.

Amaranthus Holosericus cristatus.

Amaranthus tricolor, &c.

Zy beminnen een goede, gemeine zandige, Aerde, met een tamelijk ge-

gedeelte tweejaarige Paerdemest doormengt, een opene, warme, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, blijven niet meer dan een *Zomer* in't leeven; geeven gemeinlijk, in de *Herfst*, volkoomen Zaad, ende versterven, door een kleine Vorst, ofte van zelfs: Worden daaromme alle Voorjaaren, met een wassende Maane van *April* ofte de *Maart*, in de Aerde, niet diep, gezaait; doch het *Amaranthus tricolor*, of drie gecouleurde fluweel Bloeme, zijnde de teederste van alle, in een Pot, ofte zeer warm tegen een Muire, daar onder veel warme frisse Paerdemest in d' Aerde gelegt is, geeft anders geen volkoomen Zaad, moet ook, tot dien einde, voor veel Regens niet alleen, maar ook, om dat haare schoonheit door de zelfde vermindert wordt, gewacht, inzonderheit nieuws opgekoomen zijnde, ook met de Pot, van d' eene warme Paerdemest in d' ander, tot aan de bovenste Rand, een Maant of anderhalf lange gezet weezende, voor koude Nachten, Winden, en Regen genoegzaam gedekt zijn.

Deze Bloemen werden, in voorige Eeuwen, in allerleije gevlochtene Kroonen, die ter eeren van een Konink ofte Prins opgehangen worden, veel gebruikt: Om dat (gelijk daar van *Hesichius* verhaalt) niet en verslensten, noch vervuilden, ende des *Winters*, met Water besprengt zijnde, wederom verfrissende groenden. Daaromme ook de zelfde in de Kerken opgehangen, ende de Goden toegeëigent geworden zijn, als daar van by *Plinius* en *Artemidorus* geleezen kan worden. Waaromme *Clemens Alexandrinus* de Christenen vermaanende, dat zy haar, in geene manieren, met der Heidenen afgoderije bezmetten zouden, zeide, dat alle die wel deeden, een Amarante (dat is onvergankelijke) Kroone, waar wech geleit. Waar door ook *Petrus* deze een Hemelsche Kroone genoemt heeft. *'αμαράντινον τῆς δόξης στέφανον.* Ziet het 69. cap.

Plin. l. 21. c. 8. *Artemid. l. 1. c. 79.* *Clem. Alex. ped l. 2. cap. 8.*

HET XXXV. CAPITTEL.

A M M I.

IS van een Iegelijk met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, drie verscheidene soorten bekent, te weeten: *Ammi vulgare*, gemein Ammi. *Lusitanicum*, Portugaals Ammi. Ende *Ammi perpusillum*, ofte klein en teeder Ammi. Meest alle van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, liever met oude Paerdemest, als gantsch geen vettigheit verzien, een opene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit,

heit; geeven niet alleen Bloemen, maar ook, tegen de Winter, volkomen Zaad, waar meede zy vergaen; Moeten daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, wederom, nieuws gezaait, ende niet diep, de Aerde bevoolen worden. Doch het *Ammi perpusillum*, in een Pot, met gezeide Maane van *April*, ende op een heel warme plaatze gestelt, zo verkrijgt het, in deze Landen, met goede *Zomers*, zomtijds Zaad, maar anders zelden.

Het XXXVI. Capittel.

GUICHELHEIL.

Wordt met deze Naame in't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn Anagallis. Ende in't Hoogduitsch Gaucheil. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekent vier onderonderscheidelijke en aardige soorten, te weeten: *Anagallis mas flore purpureo*, Guichelheil Manneken met een purpure Bloem: *flore rubro*, met een roode Bloem: *Flore luteo*, met een geele Bloem: Ende *Anagallis fœmina flore cœruleo*, ofte Guichelheil Wijfken, met een schoone blaauwe Bloem. Alle van een ende de zelfde culture. *Anagallis mas, & fœmina.*

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige en wel gemeste grondt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, verdraagen veel, ende ook maatige vochtigheit; geeven aangenaame Bloemen, en, tegen de *Winter*, volkoomen Zaad, waar mede zy versterven, moeten daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de *Maart*, wederom op een nieuw, niet diep, de Aerde bevoolen zijn, hoe wel zy ook van zelfs, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam voortkoomende gezien worden.

Het XXXVII. Capittel.

BEEKBUNGE.

Is niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van zommige Waterbunge bekent. Op Latijn Becabunga, ofte Anagallis aquatica. In't Hoogduitsch Bachbungen. Ende op François Berle. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee bezondere soorten, te weeten: *Anagallis aquatica major*, Groote Beekbunge. Ende *Anagallis aquatica minor*, ofte kleine Beekbunge. Beide van een ende de zelfde culture. *Becabunga.* *Anagallis aquatica.*

Zy beminnen een goede vette, ende ook een gemeine vochtige grondt, zo wel een opene, luchtige, en vrije, als een donkere, of schaduachtige plaatze, veel Waters, verdraagen sterke koude, en alle ongeleegentheit des *Winters* geduldig; bloeijen de meeste *Zomer* door, geeven volkoomen Zaad, het welke, ofte van zelfs opslaat, ofte in het Voorjaar, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, in d'aerde, niet diep, gelegt wordt, waar door zy zoo wel, als haare geduirig voortkruipende jonge Scheuten, van zelver Wortelen vattende, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden.

Het XXXVIII. Capittel.

KLEINE OSSENTONGE.

Anchusa, ejusque species.

Op Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt in't Latijn Anchusa. Op Hoogduitsch Ochsenzung. Ende in't François Orcanette genoemt. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekent vier onderscheidelijke soorten, te weeten: *Anchusa Major*, groote Anchusa. *Media*, middelbaare soorte van Anchusa. *Minor annua*, kleine Anchusa, niet meer dan een *Zomer* duirende. Ende *Anchusa flore luteo*, ofte geele Anchusa. Meest van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen alle een goede, gemeine, zandige, ende met tweejaarige Paerdemest wel verziene grondt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig Waters, vermits zy zonder verdervinge niet veel verdraagen mogen, lijden ook niet geerne sterke Vorst, ende veel Sneeuwige vochtigheit, in deze Quartieren, is daaromme goed, dat men hier van eenige in Potten verplant, om des *Winters* binnen 's huis bewaart te konnen worden: Zy bloeijen het tweede jaar, van Korlen voortgekoomen zijnde; geeven, met goede *Zomers*, goed Zaad, ende verblijven dikwijls eenige jaaren in't leeven. Doch het *Anchusa annua*, in het Voorjaar, met een wassende Maane van *April* (gelijk de andere alle) gezaait weezende, geeft voor de *Winter* Bloem ook Zaad, ende versterft daar meede.

Het

Het XXXIX. Capittel.
A N E M O N E.

Deze bevallige en ſchoone Bloeme, van een jegelijk zeer gelieft, werdt met geen andere Naame (mijns weetens) dan deeze, door geheel Europa, genoemt, na het Griekſche woordt Ἄνεμος, het welke Ventus ofte Wind betekent, waar na zy ook van veel Flos venti, ofte Wint Bloeme genoemt wordt, vermits zy door de Wind lichtelijk beſchadigt werdt, ende dien niet wel verdraagen mag: maar niet, als Plinius meent, dat zy niet door drift der Natuire geöpent wordt, dan als de Wind waait; het welke de daagelijkſche eervaarentheit gantſch anders, met ſtil weeder, betuigt. *Flos Venti.*

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekent twee verſcheidene ſoorten, in haare gedaante der Bladeren verſcheelende, te weeten: *Anemone latifolia*, breedtblaadige Anemone; Ende *Anemone tenuifolia*, ofte Anemone met ſmalle Bladeren.

Doch wil jemant deze onderſcheiden, na de zeer bevallige ende verwonderens waerdige veranderinge haarder over ſchoone Bloemen, zal zoo veel verſcheidene Naamen, als hy Dagen in een jaar zal moogen tellen, van nooden hebben: Welke alle van een ende dezelfde culture te zijn, genoegzaam bekent worden. Willende, ofte buiten in de Aerde, ofte in Potten, om des Winters, binnen 's huis gebrogt te konnen zijn, op volgende maniere gehanteert, ende in acht genoomen werden.

Hoe men de grondt voor deze Bollen zal toemaaken, ende wanneerze gezet zyn moeten.

Neemt een bedde van uw Hof, warm ende wel tegen het Noorden geleegen, op dat het van koude en ſterke Winden bevrijt, de zuider Zonne, onverhinderlijk, daar op ſpeelende, de meeſte tijd van den dag, krachtig genieten mag; legt daar onder in een halve voet hooge warme dicht getreeden Paerdemeſt, daar op wederom een halve voet eenjaarige van dezelfde Meſt, met een tamelijk gedeelte Mol van verrotte Bladeren der Boomen doormengt, zo de grond van Natuire vochtig is; Maar indien zy drooge bevonden wordt, neemt men daar toe half oude Paerde-, ende half een ofte tweejaarige klein gewreeven Koeije-meſt (want in vochtige Aerde Paerde-, ende in drooge Koeije-meſt te gebruiken, is zoo zeer dienſtig als profijtelijk) Legt hier op, ruim twee vingeren breedt hooge, geheel zandige goede Aerde, daar op de *Anemone Bollen*, daar over wederom zoo veel van gezeide gantſch zandige Aerde, dat zy een goede vinger ofte geheele duim breed bedekt zijn, ſtrooit dan daar over heene, een ende een halve duim hooge, een ofte tweejaarige klein gewreeven Paerdemeſt, wel met eenjaarige ofte ouder Hoender-

drek doormengt, daar over wederom een weinig gemeine grond, zoo dat de *Anemone Bollen* vier vingeren breed diep (gelijk zy moeten) onder d' Aerde koomen te leggen, in de Maant van September, October, ofte Februarius, (zoo als dan de grond open, en onbevroozen is, hoewel de twee andere Maanden hier toe veel bequaamer houde) met een afgaande Maane, een weinig voor het laetste Quartier; Want haare Bollen, worden als dan veel grooter, de Bloemen heerlijker, netter en courieuser, de couleuren perfecter, ende vermeenigvuldigen haar zeer: Het welke zy hooger, ofte niet zoo diep gezet zijnde, geenzins doen, lijden als dan ook meerder perijkel om te verderven, vermitsze, door de Regen, eerst opgeswollen zijnde, door een, daar op volgende droogte, wederom inkrimpen, daar naa door vochtigheit op een nieuw uitswellen, het welke de Bollen zeer krenkt, zoo dat zy, of zy schoon in 't leeven koomen te blijven, evenwel onmoogelijk zulke schoone Bloemen voortbrengen konnen.

Maar wil jemant deze inde grond zetten, een weinig voor de volle Maane, van genoemde Maanden, zo zullenze wel zo groote Bloemen, maar niet zoo net en aardig voortbrengen. Daar en booven zal men weeten, dat, dit genoemde Bedde, voor leeg, ende achter hoog, tegen de Zonne opgaande gelegt, in 't ronde ofte vierkant, met Greene Deelen bezet, ende booven over, met houten Vensters, gedekt moet zijn, welke men voor veel Regenen, Sneeuw of sterke Vorsten, neêrvallen laaten ofte toe doen, ook met stroo ofte frisse Paerdemest, boven ende aan alle kanten wel dik bedekken moet; Doch kan men eerst, van binnen, een Haaren Kleed daar over heen leggen, ende daar op de Vensters, op dat de strenge koude te minder mag doordringen.

Daar naa, de Vorst gepasseert, ende de Maand van Februarius aangekoomen, doet menze, met goed Weeder, in 't geheel ofte ten halven, wederom naa des tijds geleegentheit open, des Nachts niet alleen wederom toe, maar inzonderheit als het koud is, veel regent, rijpt, ende waait: want zy worden hier in zoo teeder, ende gevoelijk te zijn bevonden, dat niet alleen de opene Bloemen, maar ook de Knoppen zelver, door de Wind dikwils verslaagen werden, ende onvolmaakt ten voorschijn koomen, eer men daar eens op gedachtig geweest is.

Bereidinge der Aerde voor d' Anemone Bollen, die men gedenkt in Potten te zetten.

Wijders, voor *Anemones*, om in Potten bewaart te konnen worden, zult gy de Aerde bereiden als volgt: Neemt van tweejaarige Koeijemest een deel, Mol van verrotte Bladeren der Boomen een deel, een ofte tweejaarige Hoenderdrek een deel, gemeine Aerde, daar een jaar niet op gezaait ofte geplant geweest is, twee deelen, ende grof Zand, daar geen zoutigheit by gevonden wordt, twee deelen: Arbeidt dit alles te zaamen wel door malkanderen, een Maand ofte zes weeken te vooren, als gy de *Anemone Bollen* daar in gedenkt te zetten, dezelfde om den achsten Dag eens omme smijtende; vult hier mede uwe Potten, ende steekt uwe

uwe Bollen daar in, de Knoppen daar de Bladeren en Bloemen uit voortkoomen booven, niet meer dan drie duim breed diep, op voor genoemde tijd, en met gezeide Maane; wachtze wel, des Voorjaars, voor veel Regen, en schraale haarige Winden, als zy noch weinig Loofs geschooten hebben, ofte reeds Knoppen beginnen voor den Dag te brengen, zoo zult gy schoone Bloemen gewinnen.

Daar naa de Bladeren vergaan, en geel geworden zijnde, ook de Bloemen vervallen, ende haare dienst gedaan hebbende, moeten haare Wortelen niet langer in de Aerde verblijven, maar als dan zonder verzuimenisse terstont opgenoomen, afgewasschen, van alle haare onzuiverheit ende verrottinge, zoo daar iets aan bevonden werdt, gereinigt, ende op een drooge zoo wel, als luchtige plaatze, tot dat men haar wederom de Aerde gedenkt te beveelen, weg gelegt worden. Ziet het 377. cap. *Tijd van opneeminge.*

HET XL. CAPITTEL.

AMBROSIA.

Zynde een aangenaame, en welriekende Plante, wordt van een jegelijk met deze, ende geen andere Naame (mijnes weetens) genoemt.

Zy bemint een goede, luchtige, en zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest vermengt, een opene, warme, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit, is teeder van aart; geeft, in deze Landen, ter naauwer noodt Bloemen, maar noit eenig volkoomen Zaad; verdraagt geenige koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp ofte Vorst, verblijft ook noit des Winters over in 't leeven, al wordtze, in een Pot staande, in tijds binnen 's huis gebracht, ende voorzichtig in acht genoomen. Moet daaromme, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, alle Voorjaaren, op een nieuw (het Zaad ontfangen hebbende) wederom, niet booven een stroobreed diep, gezaait, ende in een Pot, op een wel geleegene plaatze, bewaart zijn. Ziet het 88. capittel.

HET XLI. CAPITTEL.

D I L L E.

Anethum. ALle ende een jegelijk wel bekent, wordt op't Nederlandsch met deze Naame alleen genoemt. Op 't Latijn ANETHUM. In 't Hoogduitsch TILLE. Ende op François ANET.

Zy bemint liever een gemeine, zandige, gemeste, als een ongemeste grondt, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Regens; wordt niet booven vijf Maanden oudt; geeft in de *Zomer* volkoomen Zaad, ende vergaat daar na met lankzaamheit van tijd: Moet daaromme alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, wederom op een nieuw gezaait zijn, ofte slaat ook wel van zelfs overvloedig op, gelijk men alle jaaren genoegzaam bekennen mag. Ziet het 43. 152. 153. en 121. capittel.

HET XLII. CAPITTEL.

A N G E L I C A.

EEn welriekende en zeer Medicinale Plante, wordt met deze ende geen andere Naame, zoo wel in't Latijn als Nederlandsch genoemt. Op't Hoogduitsch ANGELICKE, ofte HEILIGEN GEISTS WURTZEL. Ende in't François ANGELICQUE. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekent zes onderscheidelijke niet onaangenaame soorten, te weeten: *Angelica major sativa*, Groote tamme Angelica. *Sylvestris major*, Groote wilde Angelica. *Sylvestris minor*, kleine Wilde Angelica. *Aquatica*, Water Angelica, om dat zy omtrent het Water voortkoomende gezien wordt. *Tenuifolia*, met teederer en smaller Bladeren als eene dezer genoemde. Ende *Angelica Americana baccifera*, ofte Americaansche Angelica, met bruin roode Beijen, Druifswijze by malkanderen hangende, welke eerst groen, daar naa bruinrood, ende eindelijk, uit droogende, swart worden, zijnde van groote als kleine *Corinten*, Waar in het Zaad gevonden wordt. Niet alle van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, wel gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, inzonderheit de Water Angelica; bloeijen de tweede *Zomer*, door het zaaijen voortgekoomen zijnde, geeven volkoomen rijp Zaad, in

Angelica Baccifera

in de Herfst, ende versterven daar meede: verdraagen koude, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des geheelen *Winters*, zonder merkelijke schaade, hoe wel de *Angelica tenuifolia*, ofte smal geblaerde Angelica, wel zo teeder als de andere zijnde, dikwils door niet al te fellen Vorst van't leeven berooft wordt. *Angelica tenuifolia.*

De *Angelica Americana baccifera*, Angelica met Beijen uit America, ende *Angelica Sylvestris minor*, ofte kleine wilde Angelica, vergaan niet zo haast, maar blijven lange jaaren in't leeven, bloeijen ook alle *Zomers*, en geeven haar volkoomen Zaad, waar door zy zo wel, met een wassende Maane van *September*, *October*, *November*, ofte *Februarius*, in een Pot gezaait weezende, vermits het wel vijf ofte zes Maanden in d'aerde verblijft, eer het opkoomende gezien wordt, als haare aangewassene Wortelen, die men, met genoemde Maane, van d'ouden afneemt ende verplant, aangeteelt ende vermenigvuldigt zijn moogen. *Angelica Americana baccifera.*

De andere worden niet dan alleen door Zaad, op gezeide Tijd en Maane, niet booven een stroobreed diep, de aerde bevolen zijnde, vermeerdert gemaakt.

Het XLIII. Capittel.

A N Y S.

Waar van het Zaad, by een jegelijk wel bekent ende zeer gebruiklijk is, werdt in't Nederlansch alzoo, ende met geen andere Name genoemt. Op Latijn Anisum. In't Hoogduitsch Aniss. Ende op François Anis. *Anisum.*

Zy bemint van Natuire, een goede, zandige, gemeine Aerde, met tweejaarige Paerdemest maatig verzien, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig Regens, geeft alle *Zomers* Bloemen, ende in de *Herfst* een volkoomen rijp Zaad, waar mede zy vergaat, vermits als dan de Natuire zijne loop voltrokken hebbende, niet meer vermag. Moet daaromme, met een wassende Maane van *April*, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, niet diep, de Aerde bevoolen zijn. Ziet cap. 267.

Het XLIV. Capittel.

ANTHYLLIS.

Dit gewas, niet onaangenaam om zien, wordt zo wel in't Latijn, als Nederlandsch, Hoogduitsch, als François, met deze ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent geworden zes onderscheidelijke soorten, te weeten: *Anthyllis lentifolia*, Anthyllis met Linse Bladeren. *Valentina*, Anthyllis van Valentien in Spanjen. *Leguminosa Belgarum flore luteo*, Anthyllis der Nederlanders met een geele Bloeme. *Anthyllis leguminosa Hispanica flore rubescente*, Spaansche Anthyllis met roodachtige Bloemen, ende Zaad in ronde huiskens aan malkanderen Peulswijze zittende, *Vesicaria Hispanica flore toto rubro*, Spaansche Anthyllis met een geheel roode Bloeme, ende Blaasjes daar het Zaad in groeit. *Vesicaria Hispanica flore luteo*, Spaansche Anthyllis met Blaasjes, ende een geele Bloeme. Ende *Anthyllis Vesicaria major Indica*, ofte Groote Indiaansche Anthyllis met Blaasjes, zijnde een aardig gewas, ook op der Aerden kruipende, het welke ik voor d' eerstemaal in het Hof van de Heer Borgemeester Bischop tot Rotterdam gezien heb, maar voorleeden jaar zelver bloejende gehadt. Niet alle van een ende de zelfde culture.

Anthyllis lentifolia.

Anthyllis leguminosa Hispanica.

Zy lieven geerne een goede zandige grondt, met tweejaarige Paerdemest verzien, een opene, warme, luchtige, vrije en wel ter Zonne gelegene plaatze, niet te veel vochtigheits, verdraagen tamelijk vorstig Weder, ende meer andere ongeleegentheit des *Winters*, uitgenoomen het Anthyllis met Linse Bladeren, het welke veel teederder zijnde, des *Winters* binnen 's huis, op een luchtige bequaame plaatze, daar niet, dan met sterke Vorst, in geviert werdt, zonder eenige tocht bewaart moet zijn.

Zy bloeien de tweede *Zomer*; geeven gemeinlijk, met goede Tijden, volkoomen Zaad, ende versterven daar meede. Doch het *Anthyllis leguminosa Hispanica flore rubescente*, ofte Spaansche Anthyllis, met roodachtige Bloemen, vergaat zo haastig niet, maar blijft eenige jaaren in't leeven, ende bloeit niet alleen alle *Zomers*, maar geeft ook als dan haar volkoomen Zaad ofte Vrucht.

De andere worden alle, door haare Zaad alleen, het welke, met een wassende Maane van *April*, in d' Aerde, niet diep gelegt wordt, aangeteelt ende vermenigvuldigt. Ziet het 66. 141. 338. 339. en 405. cap.

Het

Het XLV. Capittel.

A P H A C E.

Wordt met deze Naame, maar geen andere (mijns weetens) in 't Nederlandsch genoemt, ende op Latijn Aphaca. *Aphaca.*

Zy bemint een goede zandige, en wel gemeste grondt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel vochtgheits; bloeit de eerste *Zomer*, en geeft volkomen rijp Zaad, sterft nochtans voort niet, maar blijft twee, ja dikwils drie jaaren in't leeven, ende bloeit lange, aardig om zien; verdraagt ook tamelijk de koude des *Winters*, ende meer andere ongeleegentheit des Tijds; kan ook door geen ander middel, dan alleen haar Zaad, het welke met een wassende Maane van *April*, gezaait moet zijn, aangeteelt, ende vermeerdert worden. ziet 14. 274. en 441. cappittel.

Het XLVI. Capittel.

K A L F S M U I L.

Een aardig en zienswaerdig Gewas, wordt niet alleen met deeze Naame, in 't Nederlandsch, maar ook van zommige Orant genoemt. Op Latijn Antirrhinum. In't Hoogduitsch Loewenmaul. Ende op François Muron violet. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, verscheidene aardige soorten bekent, te weeten: *Antirrhinum majus latifolium*, Groot breedblaadig Kalfsmuil. *Majus latifolium semper florens Lusitanicum*, Groot breedblaadig Kalfsmuil altijd bloeijende uit Portugaal. *Majus angustifolium*, Groot Kalfsmuil met smalle Bladeren. *Minus angustifolium*, Klein Kalfsmuil met smalle Bladeren. *Antirrhinum minimum*, Alderkleinste Kalfsmuil, het welke ook *Caput Simia*, ofte Apehooft genoemt werdt. Ende meer andere Niet alle van een ende dezelfde culture. *Antirrhinum.*

Zy beminnen nochtans alle een goede zandige, en wel gemeste grond, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, verdraagen niet alleen veel vochtigheits, maar ook sterke koude, ende allerleije ongeleegentheit des *Winters*, vermits zy niet de eerste *Zomer* vergaan, maar de tweede vermaakelijke en kluchtige Bloemen, als ook volkoomen rijp Zaad voortgebracht hebbende, worden, door de Wintersche ongemakken, verteert ende weg genoomen, te weeten: alle de

ſoorten van het *Antirrhinum majus latifolium*, ofte Groot breedblaadig Kalfsmuil, hoe wel nochtans zomtijds wel eenige weinige voor het derde jaar koomen in't leeven te blijven, doch wordt heel veele niet gezien. Maar het *Antirrhinum minus anguſtifolium flore albo & purpureo*, ofte kleine Kalfsmuil met ſmalle Bladeren, en witte zoo wel, als met purpere Bloemen, ende *Antirrhinum minimum*, Alderkleinſte Kalfsmuil, blijven niet meer dan een *Zomer* in't leeven; geeven in de *Herfſt* een zeer goed rijp Zaad, ende verſterven daar meede.

Zy moogen door geenige andere middelen, dan alleen haar genoemde Zaad aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt worden, het welke, met een waſſende Maane van de *Maart* ofte *Februarius*, de Aerde, niet diep, bevoolen moet zijn, dewijle het lange leit eer het voortkoomende gezien wordt, ſlaat zich ook menigmaal veelvoudig van zelver op, door het neêrgevallene, waar door dikwils aardige veranderinge in haare Bloemen geſpeurt werdt.

HET XLVII. CAPITTEL.

KLEEFKRUID.

WOrdt met deeze Naame, in't Nederlandſch, daaromme alzoo genoemt, vermits het, door de rouwigheit haarer Steelen en Bladeren, over al aan de kleederen, daar het aan te geraaken koomt, vaſt hangen blijft. Op Latijn APARINE. In't Hoogduitſch KLEBKRAUT. Ende op François REBLE ofte GLATERON. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden vier onderſcheidelijke ſoorten, te weeten: *Aparine vulgaris major*, Gemein groot Kleefkruid. *Semine Coriandri ſaccharati*, Kleef kruid met Zaad als Coriander Suiker. *Minima montana Luſitanica*, zeer kleine berg Kleef kruit uit Portugaal. Ende *Aparine exiliſſima Luſitanica*, ofte alder kleinſte, en teederſte Kleef kruid uit Portugaal. Alle van een ende de zelfde Cultuire.

Aparine.

Aparine minima, montana, Luſitauica, &c.

Zy beminnen een goede, zandige Aerde, met maatige tweejaarige Paerdemeſt doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze (hoe wel het gemeine groote Kleef kruid ook in ſchaduachtige plaatzen veel groeijende gezien wordt) niet te veel vochtigheits; geeven, in de *Herfſt*, met goede, *Zomers*, volkoomen Zaad, ende verſterven, door een kleine rijp ofte veel koude Herfſtregenen.

Moet daaromme alle Voorjaaren, met een waſſende Maane van *April*, in Potten, op een nieuw wederom gezaait, ende niet verplant worden; geeven anders onmoogelijk, in deze koude Geweſten, rijp Zaad; be-

Behalven het genoemde gemeine Kleefkruid, het welke alle *Zomers*, overvloedig Zaad voortbrengende, niet gezaait behoeft te zijn, dewijl het van zelver genoegzaam opslaat.

Het XLVIII. Capittel.

W A L S T R O O.

DEze Plante wordt in't Nederlandsch met geen andere Naame (mijns weetens) dan deze genoemt. Op Latijn GALLIUM, ofte GALATIUM, naa het Griekfche woordt *γάλα*, het welke zo veel als *Melk* beteekent: want deeze, in *Melk* gedaan zijnde, doet de zelfde in plaatze van *Stremzel*, scheiden. In't Hoogduitsch MEGERKRAUT, ofte WALSTRO. Ende op François PETIT MUGUET. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent drie onderscheidelijke soorten, te weeten: *Gallium luteum*, Walstroo met een geele Bloeme. *Gallium album*, Walstroo met witte Bloemen. Ende *Gallium flore rubro*, ofte Walstroo met een roode Bloeme. Niet alle van een ende dezelfde cultúre. *Gallium, album. Luteum. Rubrum.*

Het *Gallium luteum*, Walstroo met geele Bloemen, bemint een zandige, goede, gemeine, en taamelijk wel gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, drooge, wel ter Zonne geleegen plaatze, en redelijk veel vochtigheits. Het *Gallium album*, ofte Walstroo met witte Bloemen, ter contrarie, een luchtige, zandige, wel gemeste, en vochtige Aerde, ook een opene, en wel ter Zonne geleegen plaatze. Het *Gallium flore rubro*, ofte Walstroo met roode Bloemen (zijnde teederder dan deze gezeide) lieft een vrije, warme, en wel ter Zonne staande plaatze, een zandige grond, met tweejaarige Paerdemest, ende een weinig Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, verdraagt ongeerne koude Herfstregenen, ofte sterke Vorst, moet daaromme, in een Pot geplant zijnde, des Winters binnen 's huis, op een gantsch luchtige plaatze, daar niet dan met vorstig Weeder in gestookt wordt, bewaart, met weinig laauw gemaakt Regenwater onderhouden, ende niet voor in April wederom buiten gezet zijn. De andere twee, zijnde hardt van aart, moogen niet alleen veel Regens, maar ook sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder eenige schade verdraagen.

Zy vergaan niet haast, maar blijven eenige jaaren in 't leeven, ende geeven, met goede Zomers, volkoomen Zaad: Het welke met een wassende Maane van April, gemeinlijk eerst in Potten, ende daar naa op gekoomen weezende, met dezelfde Maane, maar de volgende Maand, in d' Aerde gezet wordt, uitgenoomen het Walstroo met roo-

de Bloemen, dat ofte daar in verblijft, ofte in andere Potten verplant zijn moet.

HET XLIX. CAPITTEL.
KRAPPE.

Rubia, ejusque species.

IS niet alleen by veele met deze Naame bekent, maar werdt ook wel in 't Nederlandsch MEE ofte ROTTE genoemt. Op Latijn RUBIA. In 't Hoogduitsch RODTE. Ende op François GARANCE ofte RUBLE. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, kenbaar geworden zeven onderscheidelijke soorten, te weeten: *Rubia sativa major*, Groote tamme Krappe. *Rubia minor*, kleine Krappe. *Rubia cruciata hirsuta*, Krappe met ruige en kruiswijze gestelde Bladeren. *Rubia cruciata argentea*, Krappe met kruiswijze gestelde Bladeren, blinkende als zilver. *Rubia spicata Cretica graminea*, Krappe uit Candien met Aaren en Bladeren als Gras. *Rubia spicata marina Lusitanica*, Portugaalsche Zee Krappe met Aaren. Ende *Rubia minor Lusitanica*, ofte kleine Portugaalsche Krappe. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Rubia spicata marina Lusitanica.

Zy beminnen een zandige, goede, wel gemeste grond, een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zonne geleegen plaatze, taamelijk veel Waters; geeven niet alleen Bloemen, in de Zomer, maar ook, de meeste tijd, met goede jaaren, in de Herfst, volkoomen Zaad, konnen ook sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des Winters, zonder eenige moeijelijkheit verdraagen. Doch de *Rubia spicata marina Lusitanica*, ofte Geäarde Portugaalsche Zee Krappe, is teeder van Natuire, verdraagt in geene manieren koude Herfstregenen, Haagel, Sneeuw ofte eenige Vorst, moet daarom, in April, met een wassende Maane, in een Pot zo wel gezaait als geplant zijn, in 't begin van October binnen 's huis gebragt, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) onderhouden, in een zeer luchtige plaatze, daar niet dan met sterke Vorst in gestookt werdt, gestelt, ende in 't laetste van de Maart ofte begin van April, met een donkere regenige Lucht, der Zonnestraalen wederom voorgezet worden; zy geeft, in deze Landen, het tweede jaar, wel Bloemen, van Zaad voortgekoomen zijnde, maar geen volkoomen Zaad, ten zy met een heete Zomer, doch verblijft gemeinlijk drie jaaren in 't leeven.

Rubia spicata graminea Cretica.

Het *Rubia spicata graminea Cretica*, Geäarde Krappe van Candien, met Bladeren als Gras, wordt alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, op een nieuw; in een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegen plaatze gezaait, verdraagt weinig vochtigheits, geeft tegen de Winter volkoomen Zaad, ende versterft daar mede.

Het *Rubia major sativa* ofte Groote tamme Krappe, blijft van Natuire lank leevende, draagt in deze Gewesten noch Bloem, noch Zaad, wordt niet te min, door haar bloedroode aangewassen jonge Wortelen, om meede te verwen zeer dienstig, die men, met een wassende Maane, van d' Ouden afneemt, ende in de aerde, met tweejaarige Koeijemest wel verzien, verplanten moet, aangeteelt ende genoegzaam vermeerdeet.

Het *Rubia argentea cruciata* ofte Mee met zilvere Bladeren, kruiswijze aan haare Steelen zittende, zeer schoon om zien, bemint een goede, zandige aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een opene, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegen plaatze, niet veel vochtigheits, blijft eenige jaaren in 't leeven, in een Pot, om haar teederheits wille, in het Voorjaar met een wassende Maane van April, gezaait zijnde geweest, geeft de tweede Zomer, in de Maant van Julius, kleine, geele, vier gebladerde Bloemtjes, waar van de meeste deel verdorrende, nedervallen, ende weinig ofte geen Zaad voortbrengende gezien worden, ten zy met zeer drooge en heete jaaren. Zy verdraagt in geene manieren veel Regens, inzonderheit, in de Herfst, als wanneer het koudt wordt, sterke Winden, Sneeuw, Vorst ofte Neevelige Lucht: wordt daarom op gezeide tijd en Maane, in een Pot geplant weezende, in 't begin van October, ofte te mets wat eerder ofte laater, naa het Weeder zich laat aanzien, binnen 's huis gebracht, op een geduirig Lucht genietende plaatze, niet verre van een open Venster, doch zonder eenige zieginge gestelt, op dat zy daar door de zonneglans zoo lange koomt te genieten, als de koude van buiten het zelfde doet verhinderen: Moet ook niet meer dan een, ofte ten hoogsten tweemaal, geduirende de geheele *Winter*, van booven, met een weinig laauw gemaakt Regenwater begooten ofte besprengt worden. Want zy is hier in zoo gevoelijk en teeder van aart, dat zy door een weinig te veel, eeven in de grond aan de Wortel, eer men 't weet, verrot: Verdraagt ook ongeerne veel warmte des viers, moet daarom verre van den Oven geplaatst, doch, voor een doordringende Vorst, naauwkeurig gewacht zijn, welke gepasseert weezende, wederom luchtig gestelt, in 't laetste van de Maart ofte begin van April, met een zoete Regen en aangenaame Lucht, buiten gezet, ende, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, Storm of haarige schraale Winden, te deege gewagt, ende tot den twintigsten van April ofte den eersten May, voorzichtig gedekt zijn.

Rubia cruciata argentea.

HET L. CAPITTEL.

MOLLUGO.

ZYnde een meede soorte van deze voorgaande, wordt in't Nederlandsch zo wel, als Latijn met deze, ende geen andere Naame, (mijns weetens) om de zachtigheit haarer Bladeren, uitgesproken ofte bekent: Ende op Hoogduitsch MEIERKRAUT. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent twee bezondere soorten, te weeten: *Mollugo vulgaris*, Gemeine Mollugo. Ende *Mollugo montana*, ofte Berg Mollugo. Beide van een ende de zelfde culture.

Mollugo, montana.

Zy beminnen een gemeine, zandige, zo wel gemeste als ongemeste Aerde, een opene, vrije, luchtige zo lief, als een schaduwachtige plaatze, tamelijk veel Waters, geeven in de Herfst, met goede Zomers, volkoomen Zaad, verblijven eenige jaaren in't leeven, ende lijden geduldiglijk sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des Tijds.

Zy worden niet alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep in d'Aerde geleit moet weezen, maar ook door aangewassene jonge Looten, gemeinlijk van zelver Wortelen schietende, die men, opgezeide Tijd en Maane, van d'Ouden afsteekt ende verplant, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt.

HET LI. CAPITTEL.

WALMEESTER.

WOrdt niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van veele ONSER VROUWEN BEDSTROO, ofte WIEGSTROO genoemt. Op Latijn ASPERULA, ende ASPERGULA. In't Hoogduitsch WALDMEISTER, WALTMANLE, ofte LEBERKRAUT. Ende op François MUGUET. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, kennelijk geworden drie onderscheidelijke soorten, te weeten: *Asperula odorato flore albo*, welriekende Walmeester, met een witte Bloeme. *Major flore cœruleo purpureo*, groote Walmeester met een purper blaauwe Bloeme. Ende *Asperula minor flore purpureo-cœruleo*, ofte kleine Walmeester met een uit den purpuren blaauwachtige Bloeme. Niet alle van een ende de zelfde culture.

Asperulæ species.

Zy lieven nochtans alle een zandige, gemeine, wel gemeste Aerde, een schaduachtige zoo lief, als een vrije, opene, luchtige, en wel ter

Zon-

Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters, verdraagen ſterke koude, ende meer andere ongelegentheeden des *Winters*; geeven, in deze Landen, gemeinlijk de tweede *Zomer*, volkoomen rijp Zaad, ende verſterven daar meede. Doch het *Aſperula odorata flore albo*, ofte welrickende Walmeeſter met witte Bloemen, die ook van veele *Matriſylua* genoemt is, vergaat zo haaſtig niet, blijft lange jaaren in't leeven, bloeit wel alle jaaren; maar brengt, hier te Lande, noit eenig rijp Zaad; niet te min vermeenigvuldigt zich zeer, door haare voortſpruitende Wortelen, welke, met een waſſende Maane van *April*, opgenoomen, ende verplant zijn moeten, waar door zy eeuwigduirende verblijft. *Aſperula odorato, fl. albo.*

De andere, worden om het tweede ofte alle jaaren, door Zaad alleene vermeerdert, het welke in de *Maart* ofte *April*, met een waſſende Maane, niet diep, ook hol ende luchtig, in d' aerde gezaait moet zijn.

Het LII. Capittel.

P E T E R S E L I E.

EEn aangenaam en wel bekent Gewas, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook in't Nederlandſch Eppe van zommige genoemt. Op Latijn Petroselinum, ofte Apium. In't Hoogduitſch Petersilgen. Ende op François Du Persil. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden veele veranderlijke ſoorten, te weeten: *Apium hortenſe*, gemeine Hof Peterſelie. *Anguſtifolium*, gemeine Peterſelie met ſmalle Bladeren. *Criſpum* kroeze Peterſelie. *Sylveſtre*, wilde Peterſelie. *Aquaticum*, water Peterſelie. *Hortenſe latifolium*, Hof Peterſelie met breede groote Bladeren, dat ook *Seleri*, ende Juffrouwmerk genoemt wordt. *Petreum album*, witte Steen Peterſelie. *Petreum nigrum*, ſwarte Steen Peterſelie. *Petreum criſpum*, kroeze Steen Peterſelie. *Petroſelinum Macedonicum verum*, oprechte Peterſelie uit Macedonien. *Petroſelinum Macedonicum maximum*, groote Peterſelie uit Macedonien, die ook *Oluſatrum* genoemt is. *Apium Macedonicum Luſitanicum*, Portugaalſche Peterſelie, het Macedoniſche gelijkende. *Luſitanicum maximum*, grootſte Portugaalſche Peterſelie. *Apium Luſitanicum, Sij folio*, ofte Portugaalſche Peterſelie met Bladeren van groote water Eppe. Ende veele meer andere, hier te lange om te verhaalen: zijnde niet alle van een ende de zelfde culture, als wijder volgt. *Petroſelinum &c.* *Juffrouwmerk.* *Oluſatrum.*

Zy beminnen nochtans alle een zandige goede grondt, met tweejaarige Koeije- ende een weinig Paerde-meſt verzien, een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters, verdraagen de koude des *Winters*, ende andere ongeleegentheden van dien; geeven meeſt alle, in deze Geweſten, de tweede Zomer,

rijp

Petroselinum Sylvestre. rijp Zaad, ende versterven daar meede; uit genomen het *Petroselinum Sylvestre*, ofte wilde Peterselie, het welke niet meer dan een *Zomer* duirt, ende van zelver genoegzaam wederom voort komt.

Hortense. Het *Petroselinum hortense* ofte gemeine Hof Peterselie, wordt gezaait, met een wassende Maane van Februarius ofte Maart, niet al te dik, vermits het wel zes weeken leit eer het zich opkoomende zien laat, het welke met droog Weeder dikwils begooten moet zijn. Wil Iemant hier van gewinnen schoone dikke Wortelen, tegen ofte in de *Winter*, die moet het Zaad gantsch hol ende luchtig werpen, niet gelijk als gezegt, met een wassende, maar met een afgaande Maane; want als dan groeien meest de Wortelen, en worden dik; met een wassende blijven zy dun, maar vermeerderen zeer in haare Loof ofte Bladeren.

Seleri met witte Steelen, de beste, Het *Seleri*, ofte *Apium hortense latifolium*, Hof Peterselie met groote breede Bladeren, waar van twee soorten worden gevonden, te weeten *Seleri caule rubente*, Seleri met een roode Steel, ende *Seleri caule albescente*, ofte Seleri met een witte of bleek groene Steel, van de welke de witte de beste is; zy werden gezaait op gezeide tijd, maar met een wassende Maane: welke opgekoomen, ende een weinig gewassen zijnde, met een volle Maane, in lange leege Gruppen, onder met oude Koeijemest wel verzien, verplant ende groot geworden zijnde, in de Herfst, tot boven aan de top, met gantsch zandige aerde aangevult zijn moeten, zo wordt de geheele Plante geel, ende als dan om te eeten bequaam, met haare Wortel opgenoomen ofte tot op de zelfde afgesneeden; zy worden ook in September, om het volgende jaar vroeg te konnen hebben, gezaait.

Petroselinum crispum. Het *Petroselinum crispum*, ofte kroeze Peterselie, wordt meede op voorgenoemde Tijd, met een wassende Maane, de Aerde bevoolen; verandert lichtelijk, ende verliest, in deze Quartieren, haar aangenaame kroezigheit, daaromme moet men alle jaaren, van het alderkrolste Zaad gewinnen, zo verblijft het langer in weezen, waar in hem de Nature gestelt, ende niet, ten zy door des Luchts ende des aartrijks verscheidenheit, te veranderen gewilt heeft.

Apium petreum album. Nigrum. Crispum.

Apium Macedonicum verum. Het *Apium petreum*, ofte Steen Peterselie, moet op een warme plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bevrijt, gestelt zijn, ofte koomt zomtijds, door sterke Vorst, om 't leeven; doch eerst opgenoemde Tijd, in een Pot gezaait weezende.

Macedon. Lusitanicum. Lusitanicum maximum. Lusitan. Sy folio. Het *Apium Macedonicum verum*, oprechte Peterselie uit Macedonien. Het *Apium Macedonicum, Lusitanicum*, ofte Portugaalsche Peterselie, het Macedonische gelijkende, doch een weinig minder gekerft, ende ronder van bladeren. Het *Apium Lusitanicum maximum*, groote Portugaalsche Peterselie; ende het *Apium Sy folio Lusitanicum*, ofte Portugaalsche Peterselie met Bladeren zeer gelijkende de groote Water Eppe van Dodonæus, worden alle niet voor in April, met een wassende Maane, ende dat in Pot-

Potten, niet boven een ſtroobreed diep, gezaait, moeten ook, des *Winters* over, daar in verblijven, vermits zy niet alleen veel Regenen des *Zomers*, maar inzonderheit des *Herfſts*, ende ook ſterke Vorſt zonder verdervinge geenzins verdraagen; Moeten daaromme voor de zelfde gewacht, ende des *Winters* over, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, doch zonder eenige ziegingę, ende zo min warmte des Viers, ook Waters, als doenlijk zal zijn, bewaart worden, ofte mogen, in deze Quartieren, niet by het leeven verblijven, ende bloeijende gezien worden.

Alle deze genoemde bloeijen het tweede jaar, ende geeven volkomen rijp Zaad, behalven het *Apium Macedonicum verum*, oprechte Macedoniſche Peterſelie, ende *Macedonicum Maximum*, ofte groote Macedoniſche Peterſelie, die ook *Oluſatrum* genoemt wordt, welke niet wel, in deeze Landen, dan met heete goede *Zomers*, haar perfectie verkrijgen.

Deze Peterſelie werde eertijds, niet alleen van d' Oude Grieken, tot een teeken van overwinninge gehouden, maar ook daar van Kroonen gevlochten, waar meede zy de Overwinnaren, die in den ſtrijd van Iſthmus (welke te paerde, binnen de Stadt van CORINTHEN alle jaaren, ter eeren van NEPTUNUS, geſchiede) overwonnen hadden, te kroonen pleegen. Gelijk daar van LUCIANUS, PAUSANIAS, PLINIUS, ARTEMIDORUS, TERTULLIANUS, PLUTARCHUS, ende meer andere getuigen.

Lucian. de Gymnas.
Pauſan. in Arc. l. 8.
Plinius l. 19 c. 18.
Artem. l. 5, c 7.
Tert. de cor. mil.
Plutarch. ſymp. prob. l. 5.

Doch niet alleen deze Overwinnaren, maar ook de Graven der ſterke Helden, zach men als doen met Kroonen hier van verçiert. Waar door de Soldaaten van TIMOLEON uit haar leeger om te ſtrijden gegaan, ende van eenige Muilezels met Peterſelie gelaaden bejeegent wordende, haar zeer ontſtelden, verbaaſt ſtaan bleeven, ende dat zelfde voor een quaad teeken houdende, niet vechten en wilden. 't Welke TIMOLEON merkende, op dat hy haar, van deze inbeeldinge en wanhoope bevrijen ende verloſſen mogte, na dat hy haar zo een groote overvloed van Peterſelie getoont hadde, zeide: ziet daar gy ſtrijdbaare Mannen, en twijfelt nu aan uwe Victorie niet, die gy heeden bevechten zult, vermits de Kroonen van overwinninge u van zelfs werden toegebracht. Welke gezegt hebbende, voort trok, ende zijne Vijanden ziende, het hooft met Peterſelie, daar na van zijne Overſten, ende eindelijk van alle de Soldaten bekroonde, die hier door zo van gemoed veranderden, dat zy niet anders, dan te vechten begeerden. ziet het 414. en 421. capittel.

Diod. Sic. l. 16. Bibl.
Plutarch. l. 5. prob. 3.

HET LIII. CAPITTEL.
APOCYNUM.

Periploka. Beidelsar.

WOrdt niet alleen naa het Griekſche woort *Ἀπόκυνον* met deze Name, maar ook van veel PERIPLOCA, ende BEIDELSAR genoemt. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden vier bezondere ſoorten, te weeten: *Apocynum repens folio oblongo*, Kruipende Apocynum met lange Bladeren. *Apocynum Syriacum*, Apocynum uit Syrien. *Apocynum Americanum folio Aſclepiadis flore rubro umbellato*, Americaanſche Apocynum met Bladeren van Aſclepias ofte Swalue-Wortel, en roode, veel by malkanderen in't ronde ſtaande, Bloemen. Ende *Apocynum Virginianum*, ofte Apocynum uit Virginien. Alle omtrent van een ende dezelfde culture.

Apocynum Virginianum.

Zy beminnen een goede, bequaame, zandige Aerde, met eenjaarige Paerde- ende een goed gedeelte tweejaarige Koeije-meſt wel verzien, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Regens; blijven lange jaaren in't leeven, verdraagen ook redelijk Sneeuw, Rijp, ſterke Vorſt, ende meer andere ongeleegentheit des gantſchen *Winters*; bloeijen nochtans alle niet, noch geeven ook alle geen volkoomen rijp Zaad, te weeten:

Apocynum repens folio oblongo.

Het *Apocynum repens folio oblongo*, ofte kruipende lank gebladerde Apocynum, het welke noit, in deze Geweſten, eenige Bloeme, veele min Zaad ten voorſchijn brengt. Het *Apocynum Syriacum*, Apocynum uit Syrien, geeft, alle jaaren, een aardige en zeer verwonderens waerdige Bloeme, ook, maar weinig, met heete Zomers, lange dunne Peulckens zonder Zaad.

Apocynum Syriacum.

Periploca Americana &c.

Het *Apocynum Americanum &c.* Americaanſche Apocynum, ende *Virginianum*, Apocynum uit Virginien, bloeijen niet alleen jaarlijks, maar verkrijgen ook, met goede *Zomers*, perfect rijp Zaad, het welke met een waſſende Maane van *April*, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door deze zo wel, als haare aangegroeide Wortelen, door de welke ook de andere twee alleen vermeerdert mogen werden, op gezeide tijd en Maane, van d' Ouden genoomen ende verplant zijnde. ziet het 63. cap.

Het LIV. Capittel.
EERDNOOTEN.

Een wel bekent Gewas; wordt niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar ook van zommige Aerdt-Eekels, Akker-Note, Eerdaakers, ende Muisen met Steerten genoemt. Op Latijn Lathyrus tuberosus, Chamæbalanus, Glans terræ, ende Apios. In 't Hoogduitsch Erdnus, Grundeichelen, Erdfeigen. Ende op François Tarnotes, ofte Gland de terre. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent twee onderscheidelijke soorten, te weeten: Deze gezeide gemeene. Ende *Apios* ofte *Glans terrestris Americana*, Eerdaakers uit America. Niet van een ende dezelfde culture.

De *Gemeine Chamabalanus*, ofte Eerdnote, bemint een zandige, goede, zoo wel gemeste, als ongemeste grondt, liever een opene, luchtige, vrije, als een schaaduwachtige plaatze, maatige vochtigheit, verdraagt sterke koude ende andere ongeleegentheit des *Winters*; geeft wel des *Zomers* Bloemen, maar noit, hier te Lande, eenig perfect rijp Zaad; wordt niet te min, door aangewassene swarte Bollekens, genoegzaam vermeenigvuldigt, die men, tegen de *Winter*, om te gebruiken, ofte in 't Voorjaar, om te vermeerderen, uitgraaft, ende, met een afgaande Maane, wederom inzet.

Het *Apios Americana*, ofte Eerdaaker uit America, is veel teederder van Natuire, bemint een goede zandige Aerde, met een deel tweejaarige Koeije- ende eeven zo veel eenjaarige Paerde-mest doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, des *Zomers*, verdraagt ook, des *Winters*, sterke Vorst, ende andere ongeleegentheit; doch schiet het volgende jaar ter naauwer nood een weinig wederom uit; geeft in geene manieren eenige Bloemen, ende versterft met der tijd. *Apios Americana.*

Moet daaromme, met een afgaande Maane van April, in een Pot geplant, ende des *Winters*, binnen 's huis, drooge gehouden, bewaart zijn, zoo wast zy drie, vier ende vijf voeten hooge, om een Stok, gelijk een *Convolvulus* ofte Winden zich slingerende en windende; brengt ook voort aardige en kluchtige Bloemen, by trossen zittende, maar gansch geen Zaad, welke vergaan zijnde, verderven ook voor de *Winter*, alle de Bladeren aangenaam om zien, ende worden ook als dan de Steelen, tot boven de Aerde, afgesneeden, ende alzoo binnen gebracht.

Zy wordt vermeerdert gemaakt alleen door haare Kastanie-bruine

Wortel, welke alle Voorjaaren opgenoomen, ende in frisse aerde, nieuws wederom, op gezeide tijd, geplant zijn moet.

HET LV CAPITTEL.

A K E L E Y E N.

ZO aangenaam, ende vermaaklijk om zien, als eenige Bloeme zijn mag, gelijk by veele wel bekent is; Wordt alzoo in't Nederlandsch ende met geen andere Name (mijns weetens) genoemt, ten waar van zommige KLOKKEBLOEMEN. Op Latijn AQUILEGIA, ende AQUILINA. In't Hoogduitsch ACKELEY. Ende op François ANCOLYE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, zeer veele veranderlijke Bloemen, zo in couleur als gedaante scheelende, kenbaar geworden, te weeten: *Aquilegia stalleta*. Akeleye met een dubbelde Bloeme, op de maniere van een Sterre, zo wel wit, purper, blaauw, als rood van couleur. *Aquilegia inversa flore albo pleno*, verkeerde Akeleye met een dubbelde witte bloeme. *Aquilegia flore pleno variegato*, Bonte Akeleye met een dubbelde bloeme, niet alleen zijnde schoon wit en rood, purper en wit, maar ook blaauw en wit, om zien zeer vermaaklijk: Ende noch veel meer andere, alle hier te verhaalen onnodig, wijle zy van een ende de zelfde culture te zijn bevonden worden.

Aquilegia. ejusque species.

Zy lieven een goede zandige, en wel gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; geeven alle *Zomers* schoone Bloemen, ende in de *Herfst* volkoomen Zaad, het welke, met een volle Maane, vergadert moet zijn; verdraagen des *Winters* sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds; zonder eenige schaade; verblijven eenige jaaren in't leeven, en worden door geen ander middel, dan alleen haar Zaad vermeerdert: Het welke, met een volle Maane van de Maart ofte April, de Aerde bevoolen, ende dikwils met Water begoten wordt, zo koomt het te eerder op, blijft anders meer dan een geheele Maant in dezelfde (om haar hardigheit) verborgen. Hier uit worden voortkoomende gezien (inzonderheit zo de Hartsteel van alle haare Bladeren en Zijdtakskens ontbloot, niet meer als vier of vijf Bloemen aan haare bovenste top koomt te houden, ende daar van het Zaad, inzonderheit van bonte Bloemen, gewonnen is) schoone veranderlijke couleuren en dubbelde Bloemen; Doch brengen de jonge Planten, zelden voor het derde jaar eerst haare Bloeme, maar daar na alle Zomers.

Het LVI. Capittel.
B Y V O E T.

IN't Nederlandsch alzo genoemt, wordt op Latijn gezegt ARTEMISIA, na de Gemalinne van MAUSOLUS, Konink van CARIEN, die na des Koninks dood, het MAUSOLEUM, na zijne Naame genoemt, hem tot een Begraffenisse te zullen dienen, gesticht heeft; het welke onder de zeven Wonderen des Weerelts, om zijne konst, en groote çieraad, wel te recht getelt geworden is. In't Hoogduitsch BEYFUS. Ende op François ARMOISE. Hier van zijn my, in haare aart ende Nature, bekent vier onderscheidelijke soorten, te weeten: *Artemisia vulgaris*, Gemeine Byvoet. *Tenuifolia*, Byvoet met smalle bladeren. *Folio variegato*, Byvoet met bonte Bladeren. Ende *Artemisa latifolia Americana*, ofte breedbladige Americaansche Byvoet. Niet alle van een ende dezelfde culture.

De *Artemisia vulgaris*, ofte Gemeine Byvoet, groeit in allerleije aart van grondt, het zy gemest ofte ongemest; verblijft eenige jaaren in't leeven; bemint liever een opene, luchtige, vrije, en wel geleegene, als een donkere of schaduwachtige plaatze, veel Waters; geeft, gemeinlijk alle *Zomers*, volkoomen Zaad, verdraagt sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des *Winters*: wordt ook zo wel door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, gezaait zijn moet, ofte ook dikwils van zelver nedervallende opslaat, als aangewassene jonge Wortelen, die men in April, met genoemde Maane, van d' Ouden neemt ende verplant, vermeerdert gemaakt. *Artemisia vulgaris.*

Het *Artemisia tenuifolia*, ofte smalgebladerde Byvoet, is veel tederder van aardt, lieft een zandige goede aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest vermengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel vochtigheits, geeft, in deze Gewesten, zelden eenig Zaad; verderft lichtelijk, door koude Herfstregenen en vorstig Weeder, waaromme zy binnen 's huis gebracht, ende op een bequame luchtige plaatze gestelt, ook in goede acht genomen zijnde, is eevenwel, door haare teederheit, des Winters, swaarlijk over te houden. *Artemesia tenuifolia.*

De *Artemisia latifolia Americana*, ofte Breedtblaadige Americaansche Byvoet, zijnde een zienswaerdige Plante, bemint een zandige goede Aerde, met tamelijk veel tweejaarige Paerdemest genoegzaam doormengt, een opene, warme, luchtige, en wel ter Zonne staande plaatze, veel Waters in zomertijden; verkrijgt Bloemen, maar, in deeze koude Landen, geen volkoomen Zaad, verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, Sneeuw, en sterke Vorst; wordt *Artemisia latifolia Americana.*

 daar-

daaromme niet alleen in een Pot, met een waſſende Maane van April ofte May, gezaait, maar ook geplant, in't begin van October, ofte wat laater, na het Saiſoen goed is, binnen's huis, op een luchtige plaatze geſtelt, daar niet, dan met vorſtig Weeder, in geſtookt werdt, ook geduirende deze tijd, met maatig laauw gemaakt Regenwater, maar eens ofte tweemaal van boven begooten, ende in't begin van April, met een regenige en aangenaame Lucht, wederom buiten gebracht.

Zy wordt, in deze Quartieren, vermitze geen rijp Zaad en geeft, alleen door haare aangegeoeide jonge Wortelen, niet overvloedig vermenigvuldigt, die men, met een waſſende Maane in April, van d' Oude affteekt, ende in friſſe aerde verplant.

HET LVII. CAPITTEL.

KALFSVOET.

WOrdt niet alleen in't Nederlandſch met deeze Naame, maar ook van zommige MANSKRACHT, genoemt, Op Latijn ARUM. In't Hoogduitſch PFAFFENPINT ofte TEUTSCH INGWER. Ende op François PIED DE VEAU, ofte VIT DE PRESTRE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent veel veranderlijke niet onaangenaame ſoorten, te weeten: *Arum vulgare*, Gemeine Kalfsvoet. *Venis albis*, Kalfsvoet met witte aaderen. *Maculis nigris*, met ſwarte plekken. *Foliis laciniatis majus*, groot Kalfsvoet met geſnedene Bladeren, dat ook Speerwortel op Nederlanſch, ende *Dracontium* ofte *Serpentaria* (om dat haare Steel gelijk een Slangenhuit wonderlijk gemarmert zy) in't Latijn gezegt is, *Arum majus Ægyptiacum*, groot Kalfsvoet uit Egypten, het welook *Colocaſia* geheeten is. *Arum Æyptiacum minus*. klein Kalfsvoet, uit Egypten. *Arum paluſtre*, Water Kalfsvoet, het welke ook *Dracunculus paluſtris* genoemt wordt. *Ariſarum anguſtifolium*, Ariſarum met ſmalle Bladeren. *Ariſarum Latifolium*, Ariſarum met breede Bladeren. *Ariſarum folio Serpentaria*, Ariſarum met Bladeren van Speerwortel, ende meer andere. Niet alle van een ende de zelfde culture.

Arum. *Dracontium.* *Dracunculus paluſtris.*

Zy lieven zo wel een gemeine, zandige, ongemeſte, als een goede vet gemeſte Aerde, liever een donkere of ſchaduwachtige, als een opene, vrije, en luchtige plaatze, veel Waters; geeven des jaars eenmaal Bloemen, maar tweemaal Bladeren, te weeten, in't Voorjaar, ende des Herffts, welke in de *Zomer* verdorren, ende niet gezien worden, ook zeer ſchoone bleek roode Vrucht, ende daar in, met goede Tijden, volkoomen Zaad, verdraagen ſterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; worden ook niet alleen door Zaad, het welke, met een waſſende Maane van de Maart, in d' Aerde gelegt werdt, maar ook

Arum Ægyptiacum

ook door haare veelvoudige jonge aangegroeide Wortelen, die men zo wel in de Maart als September, opneemt, ende, met genoemde Maane, verplant, overvloedig vermeerdert.

Het *Arum majus Ægyptiacum*, ofte groot Egyptische Kalfsvoet, van zommige *Colocasia* geheeten, is van een teedere, en verwonderens waerdige Natuire, bemint een goede luchtige grondt, met eenjaarige klein gewreevene Paerdemeſt wel verzien, een opene, vrije, warme, en wel ter Zonne ſtaande plaatze, voor alle koude Ooſte- en Noorde-winden beſchut, zeer veel Waters in Zomer tijden; geeft noch Bloem, noch Zaad, verdraagt geenzins veel koude Herfſtregenen, Sneeuw, Rijp, ofte eenige Vorſt: wordt daaromme, met een volle Maane van April ofte May, in een Pot geplant, ende daar in geduirig gehouden, in het laetſte van September, boven de Aerde, droog zijnde, binnen 's huis gebracht, ende in een luchtige plaatze, om hooge, daar van November tot den eerſte Maart, door een Kachel in geviert werdt, geſtelt. Daar na, ten halven van November gekoomen, geeft menze, van onderen, een panne vol laauw gemaakt Regenwaters, ende de geheele Winter niet meer, ook bevint men als dan, dat wel haar Bladeren beginnen te verrotten, welke men eerſt boven, ende daar na ook van de Stam zelver, t' elkes tot op het goede, ende tot aan de Wortel, rondsomme, zoetjes met de handt, weg neemt, tot dat de zelfde Wortel, met der tijd geheel bloot wordt, het welke haar nochtans geen ongeleegentheit veroorzaakt, indien zy maar hart ende onverrot blijft, doch zoo daar eenige verrottinge aan de zelfde, boven de Aerde, vernoomen werde, moet men het, met een Mes, tot op het leeven uitneemen, zuiveren, ende droog geſchrabt Krijt daar in ſtrijken, tot dat het eindelijk, door de warmte des viers, op te droogen komt. *Arum Ægyptiacum majus. Colocaſia.*

Doch wordt de verrottinge dieper te zijn bevonden, zo neemt men de Wortel geheel daar uit, zuivert de zelfde, ende laatze op een drooge plaatze leggen, tot dat zy wederom in d' Aerde gezet moet zijn. Ook neemt men de Wortel in October, goed ende wel zijnde, met een volle Maane, uit de Aerde, ende legtze met alle haar Vezel ofte kleine Wortelen op hout, omtrent den Oven, zo droogt zy met der tijd in, en blijft geheel goed. Zy wordt ook niet voor tegen de May, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten geſtelt: Ende zo wel de buiten de Aerde gebleevene, als nieuws uitgenomen, ende de grootſte en dikſte Jonge van d' Oude afgebrooken, en niet geſneedene Wortelen, welke de beſte zijn, met een volle Maane van April, in voorgezeide grondt, fris en wel toegemaakt, wederom ingezet, moeten ook, de tijd van zes weeken geduirende, voor veel Regenen, koude Nachten, en haarige ſchraale Winden voorzichtig gedekt zijn, zo verkrijgen zy te eerder Bladeren, die voor ſterke Winden wel moeten werden bewaart, vermits zy de zelfde niet verdraagen moogende,

daar

daar door dikwils gescheurt ende in stukken gebrooken gezien worden.

Hebben ook deze aanmerkens waerdige eigenschap, dat zy geenige vochtigheit aan haar, uitwendig, verdraagen ofte lijden wil, al regende het schoon een geheele Dag; want zoo draa het Water daar op valt, vloeit het terstont wederom daar af, haar vergenoegt houdende, met het geene, 't welke haar de Natuire, door de Wortelen, aan zich getrokken, mede gedeelt heeft. Niet tegenstaande dat zy in het Water zelfs, te weeten in de *Nilus* Vloedt, door *Egypten* loopende, uit een aangebooren aart voortkoomende gevonden, ende in deze Landen gebragt wordt, waar van zy ook haare Naame verkreegen heeft; zoo dat het geen wonder is, dat zy zoo dikwils met Regenwater, in de *Zomer* voorzien moet zijn. Want zy als dan het Water, dat zy van onderen, in een Panne gegooten, door de gaaten des Pots, naa zich getrokken heeft, des Nachts door de spitze punten haarer Bladeren, als zy omtrent half open, ende noch in malkanderen gewonden zijn, wederom uit smijt; ende met een booge, Fonteins wijze, van zich straalt, zoo subtijl en dun als een Haar des Hoofts, doch niet zoodaanig, of den graagen en courieuzen Aanschouwer kan het niet alleen zien, maar ook, een handt daar onder houdende, van zo een rein en zuiver nat bevogtigt te worden, lichtelijk gevoelen.

Oorzaake des Naams.

Wonderlijke eigenschap dezer Plante.

De Bladeren geheel open gekoomen zijnde, werdt haar drijvende kracht een weinig vermindert, ende geeven als dan, uitgezeide punten, geheele druppen Waters, zo klaar als een Cristal, van haar; welke op de Aerde vallende, dezelfde nat maaken. Dit geschiedt alle jaaren, in het warmste des *Zomers*, met goede heldere Dagen, zoo lange, tot dat de Herfst koude naaderende, het zelfde koomt te verhinderen, van zes uiren des Avonds, tot acht uiren des Morgens, zonder ophouden, werdende als dan het zelfde, door d' aankoomende warmte der zonnestraalen, de vochtigheit verteerende, verhindert, ende daar naa, door het afneemen van dien, tegen den Avondt, op een nieuw verquikt, ende in haare kracht alzoo vermeerdert wordende, wederom geheel vernieuwt, inzonderheit als men deze van onderen, voor de Middag, wel met Water verziet: want hoe meerder zy naa zich trekt, hoe meerder zy wederom door haar Bladeren uitwerpt.

Dit wonder der Natuire, zal den goedgunstigen Leezer, zonder twijfel niet alleen vremt, maar ook veel ligt ongelooflijk schijnen, hoe wel het nochtans in der daad waarachtig en zeeker, ook zoo meenigmaal van zoo veel eerlijke en fraaije Lieden, in mijnen Hof gezien, ende met verwonderinge bekent geworden is, haar het zelfde aangeweezen hebbende; Doch indien jemant evenwel hier aan koomt te twijfelen, die cultivere deze Plante op genoemde maniere, ende hy zal het alzoo, en niet anders te weezen, zelfs bevinden ende voor oogen zien.

Het

Het *Arum Ægyptiacum minus*, ofte Klein Kalfsvoet uit Egypten, bemint de zelfde grond, en warme plaatze, zoo wel in de *Zomer* als *Winter*, in de welke zy droog zijnde, laauw Regenwater genieten moet, zoo dikwils, als het van nooden zal zijn, laat ook in deze Tijd niet alle haar Bladeren vallen, maar verblijft altijd groen. Deze geeft niet alleen in Egypten jaarlijks Bloem, maar ook in deze koude Nederlanden, met warme en goede *Zomers*, het welke het *Arum Ægyptiacum majus*, ofte Groot Kalfsvoet uit Egypten, noch hier noch in Egypten, maar wel in Oostindien, op het Eilandt Java, doet, gelijk men alle jaaren aldaar voor oogen ziet; zy brengt voort nochtans, in deze Landen, geen rijp Zaad, doch wordt, door haare aangegroeide Jongen, die men, met een wassende Maane in April, van d'Oude neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert; welke Jongen men alle Voorjaaren, van de principaale Bolwortel vlijtig doen moet, zoo wordtze zoo veel te bequaamer gemaakt, haare Bloeme voort te brengen.

Het *Arum folijs laciniatis majus*, ofte groot Kalfsvoet met gesneeden Bladeren, dat ook *Serpentaria major*, ofte Groot Speerwortel, op Hoogduitsch *Slangenkraut*, ende in 't François *Serpentaire* genoemt is, bemint een zeer zandige Aerde, geeft wel een verwonderenswaerdige Steel en Bloeme, maar noit, in deze Landen, volkoomen Zaad. Moet tamelijk diep gezet zijn, of loopt wel, door sterke Vorst, perijkel van vergaan, ofte, door verrottinge, te bederven; wordt ook, door haar aangewassene jonge Wortelen, alleen vermeenigvuldigt, die men in Augusto opneemt, ende in de Maant van September, de Aerde wederom beveelt. *Serpentaria major.*

Het *Dracontium aquaticum*, ofte *Dracunculus palustris*, op Nederlandsch Waterslangen Kruid, ende in 't Hoogduitsch *Wasserschlangen kraut* genoemt, lieft een luchtige, zandige grond, met tweejaarige klein gewreeven Koeijemest wel vermengt, liever een donkere schaduwachtige, als een opene, vrije, en wel ter Zonne geleegen plaatze, veel Waters, waar door zy weelderig groeit, ende zeer vermeerdert; doch brengt geenige Bloemen voort, dat zy nochtans, in haare rechte Element des Waters staande, genoegzaam doet, verdraagt ook sterke Vorst, ende blijft eenige jaaren in 't leeven. *Dracontium aquaticum.*

HET LVIII. CAPITTEL.

MANSOOR.

WOrdt niet alleen met deze Naame, in 't Nederlandsch, maar ook van veele HASELWORTEL. Op Latijn ASARUM. In 't Hoogduitsch HASELWURTS. Ende op François CABERET genoemt. *Asarum.*

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, twee bezondere foorten kenbaar geworden, te weeten : Deze genoemde *Asarum vulgare*, ofte Gemeine Mansoor, ende *Asarum Canadense*, ofte Mansoor van *Canada* in *America* gelegen. Beide van een ende deselfde culture.

Zy beminnen een goede, zandige, wel gemeste Aerde, liever een schaduachtige ofte donkere, als een opene en luchtige plaatze, veel vochtigheits; geeven niet alleen Bloemen, vroege in 't Voorjaar, maar ook zomtijds volkoomen rijp Zaad; verkrijgen ook, tweemaal in 't jaar, nieuwe Bladeren, de oude nochtans niet vergaande, te weeten in de *May* ende *September*; verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des tijdts, worden ook zoo wel door Zaad, het welke, met een wassende Maane van *September* ofte *Maart*, niet diep, in d' Aerde gezaait moet zijn, ook dikwils van zelver opslaande gezien werdt, als haare aangegroeide jonge Wortelen, die men, met genoemde tijdt en Maane, tweemaal des jaars, opnemen, ofte van d' Oude afsteeken; ende in voorgenoemde plaatze verplanten kan, aengeteelt ende vermeerdert gemaakt.

HET LIX. CAPITTEL.

ANGELIEREN.

Van een Jegelijk, om haare bevallige schoonheit, zeer begeert, worden niet alleen met deze Naame, maar ook in 't Nederlandsch, GINOFFELBLOEMEN, TESTEBLOEMEN, ofte VIOLETTEN, om haare lieffelijke reuk, genoemt; Ende daaromme op Hooghduitsch NAEGELBLUMEN, ofte NAEGELEIN. In 't François OEILLETZ, of OUILLETZ. En op Latijn CARYOPHYLLUS FLOS. Hier van zijn my, in haare aard ende Natuire, twee bezondere soorten bekent, te weeten : *Caryophyllus hortensis major*, Groote tamme, ofte Hofangelieren. Ende *Caryophyllus montanus minor*, Kleine Bergangelieren, die met de Naam van Pluimkens van zommige uitgesprooken worden. Van welke Groote ofte Gemeine Hofangelieren, voor dezen niet meer dan eenige weinige verscheidenheit der Bloemen gezien geweest zijn, die nu, door neerstige culture der Liefhebberen, in haare veranderlijke schoonheit der couleuren, zoo vermenigvuldigt geworden zijn, dat men daar van, heden 's daags, een ontelbaar getal, hier en over al, zien mag; zijnde nochtans alle van een ende de zelfde Culture.

Caryophyllus hortensis.

Zy beminnen een luchtige, goede grondt, bestaande uit twee deelen gemeine frisse Aerde, twee deelen grof Zand, daar geenige soutigheit by gevonden wordt, twee deelen Mol, der van binnen door ouderdom verdorvene Boomen, ofte in plaatze van dien, het Mol van verrotte Bla-

Bladeren der Boomen, een deel eenjaarige Hoenderdreek, ende een deel tweejaarige oude Paerdemeſt, wel door malkanderen gearbeidt; welke alzoo in de *Herfſt* bereidt, des *Winters* dikwils omgeſmeeten, ende daar door, om in 't Voorjaar gebruikt te moogen worden, bequaam gemaakt zijn moet. Wil ook jemant, in het verplanten, hier noch by doen, te weeten, onder in ieder Pot, twee hand vol van het ſtof der klein geſtootene Leijen, met de zelfde Aerde vermengt, zal bevinden dat zijne Bloemen niet alleen in uitſteekende grootheit, maar ook in bovenmaaten ſchoonheit der couleuren, andere verre overtreffen ſullen.

De tijd wanneer zy opgenoomen, van haare onzuivere Bladeren gereinigt, ende verplant zijn moeten, is (mijns oordeels) de beſte in de Maand van *Maart*, met een afgaande Maane, een dag ofte twee voor het laetſte Quartier: zoo koomen de Bloemen netter voort, en berſten zoo veel niet, als zy wel doen, die tegen de volle Maan verplant, grooter wordende gezien werden.

Zy lieven een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, verdraagen niet veel Waters, inzonderheit in Potten gezet zijnde, doch in de grond op een Bedde geſtelt, ſchaadt het haar zoo veel niet, hoewel het de Knoppen der Bloemen, ſterk wordende, ende aan het opengaan zijnde, van boven daar opvallende, niet alleen hinderlijk is, maar ook dikwils berſten doet; Lijden tamelijk harde Winterſche Vorſten, maar weinig, of geen Sneeuw, ook geenzins des Voorjaars Nachtrijpen, ende daar op des daags zonneſchijn; Want deze twee contrarie werkende krachten, op malkanderen haaſtig volgende, zijn haar verderflijk; Moeten daaromme hier voor, zoo veel mogelijk zal zijn, voorzichtig gewacht worden.

Zy verkrijgen dikwils, of ſchieten op met veel Spillen, welke men op twee of drie naa alle weg neemt, om daar door de Bloemen, meerder voetzel genietende, zoo veel krachtiger en grooter te doen voortkoomen, inzonderheit zoo men niet meer dan vier, vijf, of zes Knoppen boven aan een ieder Spille verblijven laat.

In de Zomer, de jonge boven de Wortel uitgelooopene Scheuten, ſterk genoeg zijnde, worden, met een waſſende Maane, ſubtijl met een Mes, van onderen op, ten halven van haar Steel ingeſneeden, beginnende een weinig onder een Lid, ende daar door heene, tot omtrent aan het naaſtvolgende, ofte tot in, jaa door het tweede, zoo zy dichte op malkanderen volgen, doende in de ſnee, met de rugge van het mes, een weinig Aerde; welke Looten men recht opſtaan laatende, met luchtige zandige Aerde, daar geen ofte weinig vettigheits by is, aan eerden, ofte, tot een vinger breed boven de ſnee, opvullen, ende voorts een weinig met Regenwater begieten, ook acht of tien dagen lange, voor ſterke Lucht en zonneſchijn te deege wachten moet.

Wil jemand deze ingeſneedene Looten in d' Aerde nederbuigen (als

van veele gefchiedt) zal bevinden dat zy lichtelijk, ten halven, ofte ook dikwils ten heelen, van haare Stam af breeken fullen, waar door zy te minder voetzel genietende, des te langzaamer Wortelen vatten, en veele vergaan. Door welke maniere zy lichtelijk vermenigvuldigt mogen werden. Hoewel het ook op volgende wijze, door haar Zaad, bequaamelijk gefchieden mag. Neemt het Zaad van de eerft opengaande Hertbloeme, van ieder Spille, alleen, daar (als gezegt) niet meer dan vijf of zes Bloemen, ten hoogften zijn aan gebleeven, ende breekt haare Knoppen, daar het Zaad in zit, met een volle Maane af, als zy haare groenigheit beginnen te verliezen; Want als dan heeft het Zaad haar volkoomene perfectie, ende wordt van binnen fwart; laat het de geheele *Winter* in de Knop verblijven, doet het als dan daar uit, ende Zaait het in *April* ofte *May*, niet diep, in een gemeine zandige Aerde, met een volle Maane. Hier van de jonge opgekoomene Planten, een lid van een vinger hooge gefchooten zijnde, moet men ruim een halve, ofte ook wel een geheele voet van malkanderen, met gezeide Maane, verplanten, zoo geeven zy, het volgende jaar, zonder faute, Bloemen, waar onder, dikwils, zeer groote en fchoone coleuren voortkoomende, met luft, gezien worden, inzonderheit zoo het Zaad van goede Bloemen gewonnen is, gelijk het behoort; indien het anders gefchiedt, zal daar weinig goeds uit verwacht moogen worden; gelijk my daar van d' eervaarentheit genoegzaame verzekeringe, zoo menig jaaren, getoont heeft. Nochtans gefchiedt het wel, dat zommige Bloemen, voor de eerfte maal haar niet zoo goed, als wel daar naa het tweede en derde jaar, zich verbeeterende, vertoonen; Daaromme men de zelfde maar eens gebloeit hebbende, niet terftont behoorde te verwerpen, gelijk ik, ende veele andere met my, dikwils, ofte onbedachtelijk, ofte door haaftigeit gedaan hebbe, niet willende noch zoo een lange patientie gebruiken.

Daar en boven zal men noch weeten, dat, de Bloemen vergaan zijnde, het Zaad in haar Knop zittende, door veel Regens, van boven daar in vallende, lichtelijk koomt te bederven, het welke men te mets voorkoomen kan, als men boven op het Zaadhuisken fteekt, een geheele baft van een groote nieuws uitgepeulde friffe *Boone*, ofte iets anders daar toe bequaam, welke daar op verdroogende, de nedervallende vochtigheit daar uit keert, ende het Zaadt alzoo bewaart.

Ten laetften zal den goedgunftigen *Leezer*, gelieven t' onthouden, dat zoo dikwils men de *Angelieren* Water wil geeven, vlijtig als dan wachten moet dat het Loof ofte Bladeren van de vochtigheit niet geraakt en worden; wantze konnen het zelfde niet verdraagen, jaa koomen daar door dikwils geheele Looten te verderven, waar op van veele weinig gelet wordt.

Caryophyllus minor montanus.

De *Caryophyllus minor montanus*, kleine Bergangelieren, die ook zoo wel

wel op andere grasachtige als bergachtige plaatzen groeijende gevonden wordt, werdt ook op Nederlandſch *Pluimkens*, om haare aardige Bloemkens wille, genoemt, vermits die zelfde als *Pluimkens* ofte *Vederkens* der Vogelen, klein ende ſubtijl doorſneeden zijn, verwekkende een aangenaam gezicht: Waaromme zy in 't Hoogduiſch *Mutwillen* ofte *Hoogmut*, ende daar naa op Latijn *Superba*, als of men hoogmoedige Bloeme zeide, uitgeſprooken te werden, bekent wordt. Hier van zijn my, in haare aardt ende Nature, vijf onderſcheidelijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Caryophyllus minor montanus flore albo*, Kleine Bergangeliere met een witte Bloeme, *Flore albo funda purpureo*, met een witte Bloeme, in 't midden met een purpere grondt verçiert, ſchoon om zien, *Flore pallido*, met een bleek gecouleurde Bloem, *Flore rubro* met een roode Bloeme, ende *Caryophyllus minor montanus flore pallido rubeſcente*, ofte Kleine Bergangeliere met een bleek roode Bloeme, zijnde het ooge zeer bevallig, ook van een ende deſelfde Culture. *Pluimkens.* *Superba.*

Zy lieven een gemeine, zandige, goede Aerde, met een weinig tweejaarige oude Koeijemeſt doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, verdraagen zonder moeilijkheit veel Waters, ſterke Vorſt des Winters, ende alle andere ongelegentheit des Tijds; bloeijen alle jaaren, en geeven volkomen rijp Zaad, het welke in *April* ofte *May*, met een waſſende Maane, niet diep, de Aerde bevoolen wordt, waar door zy zoo wel, als haare ingeſneedene jonge Looten, gelijk vooren verhaalt, Wortelen geſchooten hebbende, opgenoomen, ook, met gezeide Tijd en Maane, verplant zijnde, vermenigvuldigt mogen worden.

HET LX. CAPITTEL.

DUIZENTSCHOON.

WOrdt niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige in 't Nederlandſch KEIKENS- ofte TUILKENSBLOEME, het welke zoo veel als bondelkens ofte hoopkens van Bloemen te zeggen is, genoemt, om datze hoopswijze by malkanderen groeijende gezien worden. Op Latijn FLOS ARMERIUS, ofte CARYOPHYLLUS MINOR. In 't Hooghduiſch TONNERNAGELIN. Ende op François ARMOIRES. *Armerius flos.*

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, veel veranderlijke zienswaerdige zoorten kenbaar geworden, te weeten: *Armerius flore atrorubente*, Duizentſchoon met een donkere roode Bloeme. *Flore rubro holoſerico*; met een Bloeme als rood Fluweel. *Flore albo*, met een Witte Bloeme. *Flore variegato*, met een bonte Bloeme. *Proliferus* met kleine roode Bloemen, de een uit d' ander voortkoomende. *Anguſtifolius flore*

duplici rubicundo, met smalle Bladeren en dubbelde roodachtige Bloeme. Ende *Armerius flore albo pleno*, ofte Duizentschoon met een dubbelde witte Bloeme. Noch *Armerius pratensis*, *Caryophyllus Sylvestris*, ofte *Flos Cuculi*; Wilde Duizentschoon, ofte Koekoeksbloeme genoemt, *Flore pleno rubro*, met een roode dubbelde Bloeme. *Flore rubro simplici*, ofte Koekoeksbloeme met een enkelde witte Bloeme. Alle ontrent van een ende deselfde Culture.

Flos Cuculi.

Zy beminnen een gemeine, zandige, goede grondt, met een weinig oude Paardemest verzien, een opene, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, verdraagen niet veel vochtigheits, maer wel sterke Vorst, ende alle andere ongelegentheit des *Winters*; bloeijen het tweede jaar, door zaaijen voortgekoomen zijnde; geeven, in de *Herfst*, volkoomen Zaad, ende versterven daar mede, vermits zy zelden langer in leeven verblijven konnen. Het *Armerius flore rubro pleno*, ende *pratensis flore rubro pleno*, ofte Tamme en Wilde Duizentschoon met dubbelde roode Bloemen, gaan lichtelijk uit, door sterke Vorsten, de tweede *Zomer*; geeven noit eenig Zaad, maar worden alleen door haare ingesneedene, en ingelegte Zijdtakskens, Wortel geschooten hebbende, aangeteelt. Des gelijken geschiedt ook met het *Armerius flore albo pleno*, ofte Witte dubbelde Duizentschoon, 't welke nochtans de koude beter verdraagt.

Armerius flore rubro pleno. Albo pleno. Flos Cuculi flore pleno.

De andere soorten, worden alle door haare Zaad vermeerdert, het welke, met een wassende Maane van *April*, niet boven een stroobreed diep, in Potten gezaait, ende een halve vinger hooge aangegroeit zijnde, in d' Aerde, een voed van malkanderen, ieder Plante bezonderlijk geplant moet weezen.

HET LXI. CAPITTEL.

ARISTOLOCHIE.

DEeze zeer deugzaame *Plante*, wordt in 't Nederlandsch alzoo, ende op Latijn ARISTOLOCHIA, naa het Griekschе woordt Ἀριστολοχία genoemt. In 't Hooghduitsch OSTERLUCIE. Ende op François ARISTOLOGE ofte SARASINE. Hier van zijn my, in haare aard ende Natuire, zes verscheidene aardige en zienswaerdige soorten bekent, te weeten: *Aristolochia longa vera*, Oprechte lange Aristolochie. *Rotunda vera*, Ronde oprechte Aristolochie. *Clematitis*, Rijsachtige Aristolochie. *Clematitis altera*, ofte *Sarasenica*, Wilde Rijsachtige Aristolochie, die ook Sarasijnskruid genoemt is. *Mexiocana*, Aristolochie van Mexico. Ende *Pistolochia*, ofte *Aristolochia Polyrrhizos*, Pistolochie, ofte Aristolochie met veel teedere en dunne Wortelen. Niet alle van een ende de zelve Culture.

Aristolochiæ species sex.

Zy beminnen een zandige, goede, gemeine grond, met tweejaarige oude Paerdemeſt genoegzaam doormengt, een vrije, opene, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; bloeijen ſchoon, en geeven wonderlijke Bloemen, maar niet alle, des Zomers, volkoomen rijp Zaad; verdraagen redelijk de koude des Winters, ende meer andere ongelegentheit des tijds: Hoewel nochtans de *Ariſtolochia longa & rotunda vera*, ofte oprechte Ariſtolochie met ronde en lange Wortelen, by gelegentheit, door veel Regens, wel verderven: worden ook alleen door haar Zaad, een volkomene perfectie, in deeze Geweſten verkrijgende, genoegzaam vermeerdert; moeten t'elkens, in een Pot, een ſtroobreed diep, met een waſſende Maane van *April*, gezaait zijn.

Ariſtolochia longa, & rotunda vera.

De *Ariſtolochia Clematitis*, ende *Saraſenica*, Tamme en Wilde Rijsachtige Ariſtolochie, Saraſijnskruid, bloeijen wel jaarlijks, in deze Quartieren, maar geeven noit eenig rijp of volkomen Zaad, mogen daaromme niet anders, dan door haare, de Aerde zeer door lopende Wortelen, die men in *April*, met een waſſende Maane, opneemt ende verzet, aangeteelt worden.

Ariſtolochia Clematitis.

De *Piſtolochia*, die ook van zommige *Ariſtolochia ſemper virens*, ofte altijd groenblijvende *Ariſtolochie* gedoopt is, vermits zy even ſchoon verblijft, ende noit haar Bladeren laat vallen, is teederder, dan deze genoemde, van aardt, mag de winterſche Koude niet verdraagen, wordt des wegen, in een Pot, met genoemde Maand en Maane, geſtelt zijnde, in 't begin van *October*, binnen 's huis, op een goede bequaame plaatze gezet, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, gedurende de Wintertijd, onderhouden, niet voor in *April*, met een zoete Regen, wederom buiten gebrocht, ende voor koude Nachten, als ook haarige of ſchraale Winden, voordachtig gewacht.

Piſtolochia. Ariſtolochia ſemper virens.

Zy geeft, alle *Zomers*, zeer ſpeculative kromme Bloemen, een Jaagers Hoorn niet onbillijk gelijkende; maar gantſch geen Knop, veel minder eenig Zaad; Kan niet te min, door haar aangegroeide Wortelkens, die men voorzichtig met de zelve Maane, in *April* ofte *May*, om dat zy zoo zeer door malkanderen groeijen, afneemen, verplanten, ende, wel een Maand ofte zes Weeken, voor ſterke Zonne wachten moet.

De *Ariſtolochia Mexiocana*, ofte *Mexicaanſche Ariſtolochie*, zijnde de teederſte van allen, bemint een maatige, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige oude Paerdemeſt, ende het Mol der van binnen verdorvene Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude *Ooſte-* en *Noorde-* Winden beſchut, weinig Waters verblijft aan haar Wortel; menig jaaren welvaarende; geeft lange en dunne Bloemen, van een purperen couleur, maar noit, in deeze Landen, volkomen Zaad: Moet zorgvuldig voor veel Waters, zoo wel des Zomers, als in Herfſttijden,

Ariſtolochia Mexiocana.

Rijp,

Rijp, Vorst, en sterke Winden gewacht zijn; want, vermits haare teederheit, wordt zy van d' een zoo wel als d'ander haastig gekrenkt; Moet daaromme in 't laetste van *September*, des Voorjaars, met een wassende Maane van *April*, zoo wel gezaait als geplant zijnde geweest, binnen 's huis, op een goede bequaame plaatze werden gebrocht, daar, geduirende de Wintersche koude, door een yzere Oven, veel in gevierd wordt, doch moet weinig ofte geen Water hebben, vermits haare Bladeren in de Herfst verliezende, gelijk aan d'andere ook alle jaaren geschiedt, min voetzel van nooden heeft, ende de Wortel daar door lichtelijk koomen zoude schaade te lijden. Daar naa de koude gepasseert weezende, wordt omtrent het venster gestelt, op dat zy niet alleen te beeter wederom uitschieten, ende Lucht gewennen, maar ook de straalen der Zonne, met goed Weder, een weinig genieten mag; Moet ook niet, voor in 't begin van *April*, ofte wat laater, naa des tijds gelegentheit, met een zoete regenige Lucht, wederom buiten gezet, voor sterke, en haarige Winden des daags, als ook koude des nachts, tot dat geen meer ongelegenheit des Luchts, te verwachten is, wel gedekt, ende zorgvuldig in acht genoomen worden.

Het LXII. Capittel.

RIET.

Van een jegelijk wel bekent, wordt met deeze Naame, ende geen andere (mijns weetens) in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn ARUNDO. In 't Hoogduitsch ROHR. Ende op François CANNE, ofte ROSEAU. Hier van zijn my, in haare aard ende Natuire, vijf onderscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten: *Arundo palustris*, Gemein Waterriet, het welke over al in Grachten en staandewateren gevonden wordt. *Arundo Cypria*, Cypers Riet. *Arundo Americana striata angustifolio*, smalgebladert Americaans gestreept Riet. *Americana striata latifolia*, Gestreept Americaans Riet met breede Bladeren. *Arundo Saccharina*, Suikerriet, En de *Arundo* ofte *Canna Indica florida*, Indiaans bloeijend Riet. Niet alle van een ende dezelve Culture, zullen daaromme, van een jegelijk in 't bezonder een weinig, op de volgende maniere verhaalen.

Arunda Palustris. Het *Arundo palustris*, ofte gemein Waterriet, het welke ook *Arundo Phragmites* ofte Gemein Dekriet genoemt werd, heeft geen bezondere dienst van nooden, vermits het op de waterige plaatzen, daar het eens koomt gezet te worden, weelderig voort schiet, zonder eenige hulpe; sterke Koude, ende alle ongelegenheit des Winters gewillig verdraagende,

gende, ja op zommige plaatzen zo overvloedig, dat veele Grachten ofte Slooten, daar door koomen te bederven, ende geheel toe te wassen, het welke men lichtelijk kan helpen, ende de zelfde geheel daar van zuiveren, indien men in de *Zomer*, het Riet, met een afgaande Maane, onder het Water, drie jaaren achter malkanderen volgende afsnijdt, zo zal het alle versterven, ende het vierde jaar niet wederom voor den Dag koomen.

Hoe men Grachten en Slooten van het Riet zal zuiveren.

Het *Arundo Cypria*, Cypers Riet, wordende van veel ook *Donax*, ofte *Arundo Hispanica*, Spaansch Riet genoemt, om dat het niet alleen in het Eilandt *Cyprus*, maar ook in Spanjen, en andere plaatzen meer groeijende gevonden wordt.

Arundo Cypria, Donax.

Het bemint een gemeine goede Aerde, met een weinig Zand, tweejaarige Koeije- ende eenjaarige Paerde-mest vermengt, veel Waters, verdraagt ongeerne sterke Vorst, in deze Landen buiten gestelt zijnde; Moet daaromme, in het Voorjaar, met een wassende Maane van April, in een Pot gezet weezende, in October binnen 's huis, op een luchtige plaatze gebracht, met maatige vochtigheit onderhouden, ende niet voor in April, met een regenige Lucht, wederom buiten gestelt zijn. Wordt ook alleen door haar aangewassene Wortelen, die men op gezeide Tijd en Maane, van d'Ouden neemt ende verplant, genoegzaam vermeerdert, doch moet niet langer dan drie jaaren, om de veelvoudigheit haarer Wortelen, in een Pot verblijven, die door sterke drift, de zelfde vervult hebbende, ende niet wijder vermoogende, lichtelijk doet scheuren, ende van een vallen, gelijk daar van d' eervarentheit bewijs zal doen.

De beide soorten van *Arundo Americana striata*, ofte Americaansch Riet, met groen en wit gestreepte Bladeren, zijnde een zienswaerdig, en schoon Gewas, waar van mijn Vader Henricus Munting, de eerste Plante, uit Parijs, van Monsieur Robyn, de zelfde uit de Carybische Eilanden bekomen hebbende, 1640. gezonden is, van de welke alle de andere, nu in Nederland bekent, gekoomen zijn.

Arundo Americana striata.

Zy bemint een goede, zandige, luchtige Aerde, met tamelijk veel eenjaarige klein gewreeven Paerdemest, een weinig eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren der Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters, in drooge Tijden, doch niet al te veel, verliest anders haar schoonheit, en wordt in een eencouleurige groenigheit verandert; geeft noit eenige Bloemen, verdraagt ook ongeerne veel koude Regenen, felle Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des Winters: Moet daaromme, in een Pot gestelt weezende, in October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze gebracht, met weinige laauw gemaakt Regenwater, geduirende deze Tijd, onderhouden, ende niet wederom, voor in't begin ofte ten halven van April, met een zoete

Regen, buiten gezet, voor koude Nachten ofte haarige sterke Winden, wel gewacht ende gedekt zijn.

Zy worden alleen, door aangewassene Jongen des Wortels (als de voorgaande) in dezeLanden vermeenigvuldigt, die men, met een wassende Maane van April, afneemen, ende op geen andere Tijd, zonder perijkel des leevens, verplanten mag. Doch wordt als dan tot boven de Aerde afgesneeden, zo loopt zy te beeter wederom uit, niet alleen op deeze, maar ook op andere Tijden, als het van nooden te zullen zijn gezien werdt.

Arundo Saccharina. De *Arundo* ofte *Calamus Sacchatarus* in't Latijn. Op Nederlandsch Suiker Riet. Ende in't François *Canne de Succre* genoemt: zijnde teeder van aardt, ende in deze Gewesten weinig gezien:

Bemint een zandige, luchtige, goede Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende eenjaarige Hoenderdrek klein gewreeven doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne staande plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bewaart; maatige vochtigheit, verdraagt geenzins koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, veel minder eenige Vorst: Moet daaromme, met een wassende Maane van de May, in een Pot gezet zijnde, in het laetste van September, binnen 's huis, op een bequame plaatze gestelt worden, daar zy, door de Vensters, tot den twintigsten October, Lucht en Zonne genieten mag, indien de uitwendige koude het zelfde niet eerder te beletten koomt: Worden ook daar na niet wederom geöpent, maar men begint als dan, om den tweeden Dag, een vier in den Oven, niet sterk, te stooken. In December kouder wordende, alle Dagen eens, daar na tweemaal, ende, als het heel sterk vriest, driemaal des Daags, te weeten: Des morgens om zeven uiren, des Middags om een, ende des Avonds om zes of zeven uren wederom, zo lange de sterke koude gevoelt werdt.

Geduirende dit stooken, moet zy verre van den Oven, op datze niet meer als een natuirelijke warme Lucht te genieten koomt, gestelt zijn; daar na de koude verminderende, vermindert men ook wederom het Vier, gelijk men het zelfde allenkskens vermeerdert gehadt heeft, het welke tot omtrent den tienden van de Maart gemeinlijk duirende verblijft, ende als dan geheel daar van aflaat, men moet ook, met goed en stil Weeder, de Vensters by Dage, om de Lucht te gewennen, wederom openen, daar na ook des Nachts, tot den twintigsten van April, een Dag min ofte meer, na welke tijd, zy, met een aangenaame Lucht en zoete Regen, wederom buiten gebracht, voor koude Nachten en sneeuwige vochtigheit gedekt, voor haarige of schraale Winden voorzichtig gewacht werdt.

Eindelijk, zal men niet vergeeten, dat deze Plante, geduirende de Winter, maar eens of tweemaal ten hoogsten, van booven, met een weinig laauw gemaakt Regenwater begooten wil zijn, vermits zy in de-

ze Tijd geenige vochtigheit, zonder haaſtige verrottinge verdraagen mag.

Op deeze maniere heb ik eens eene van deze Planten twee jaaren lank goed bewaart gehadt, verkreegen hebbende jonge Scheuten, uit haar Wortel, ende niet tegenſtaande de Ouden tot aan de Aerde waaren afgeſneeden, vergink eevenwel in't begin van de Herfſt de derde Zomer.

De *Arundo Florida*, ofte *Canna Indica*, Indiaanſch bloeijend Riet, waar van ik vier ſoorten in mijne Tuin gecultiveert hebbe, ende voor het meeſte gedeelte als noch mijn cure onderworpen zijn, te weeten: *Canna Indica flore carneo anguſtifolia*, Smalgebladert Indiaanſch bloeijend Riet met een lijfverfde Bloeme. *Canna Indica latifolia flore rubro*, Indiaanſch Riet met breede Bladeren en roode Bloemen. *Flore luteo rubris maculis variegato*, met een geele Bloeme en roode plekken. Ende *Arundo Florida flore rubro luteis maculus aſperſo*, ofte Indiaanſche bloeijend Riet met een roode Bloeme en geele plekken geſprengt. Alle van een ende dezelfde Culture.

Arundo Florida.

Cannæ Indicæ ſpecies quatuor.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, beſtaande uit twee deelen gezeide Grondt, twee deelen grof Zandt, drie deelen eenjaarige Paerdemeſt, twee deelen Mol van verrotte Bladeren der Boomen, en een deel eenjaarige Hoenderdrek, door malkanderen klein gewreeven, en wel te zamen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; brengen niet alleen des *Zomers* ſchoone Bloemen, maar ook alle jaaren volkoomen rijp Zaad, verblijven lange in't leeven, vermits zy geduirig Jongen uit haare Wortel voortbrengen; zijn zeer teeder van aardt, geenzins eenige ſneeuwige vochtigheit, veel koude Herfſtregenen, ſterke Winden, Rijp, ofte Vorſt verdraagen moogende, van dewelke, indien zy maar eens onvermoedelijk overvallen worden, haare Bladeren terſtont, ſwart werdende, de koude tot in de Wortelen ſchielijk zoo ſtilſwijgende doordringt, dat de geheele Plante daar door van haare leevende groenigheit berooft te zijn gezien wordt; Moeten daaromme, in het Voorjaar, in Potten geplant zijnde, in het laetſte van September, binnen 's huis gebracht, ende op een bequaame luchtige plaatze gezet zijn, daar zy de geheele Maand October, door de opene Venſters, de Lucht en Zonne genieten moogen, tot dat in't begin van November, de uitwendige koude het zelfde koomt te verhinderen, waaromme zy als dan geſlooten, ende ook niet wederom geöpent moeten zijn. Men geeftze ook als dan, van onderen, een Panne vol laaauw gemaakt Regenwater, ende daar na de geheele Winter niet meer, vermits haare Wortelen anders verrotten zouden, ook viert men als dan, voor d'eerſtemaal in d'Oven van deze plaatze, eerſtelijk tot December, om den anderden Dag eens, daar na alle Dagen eenmaal, ende kouder wordende, tweemaal des Morgens, ende des Avonds, op het alderfelſte driemaal, te weeten des Morgens om zeven uiren, des Middags om een, ende des Avonds

om zes of zeven uiren wederom. De ſterkſte Vorſt vergaan zijnde, ende de koude afneemende, neemt men ook in het ſtooken wederom af, alzoo men eerſt in het vermeerderen des Viers begonnen heeft, ende houdt daar van geheelijk op in het begin des Maarts, zettende als dan, met warme Dagen, de Venſters te mets eens wederom open, eerſt by Daage, daar na ook des Nachts, tot den twintigſten van April, op welken tijd zy alle met haare verdorde Bladen, door het miſſen des Luchts, ende het genieten der warmte des Viers veroorzaakt, wederom buiten geſtelt, de Wortelen uit de Aerde genoomen, van haare verrottinge gezuivert, ende die goed en gezond gebleeven zijn, in boven gezeide Grond, met een waſſende ofte volle Maane, wederom geplant, op een zeer warme plaatze geſtelt, ende, voor koude Nachten en koele Dagen, wel gewacht ende gedekt werden.

Zy worden alle, in deze koude Landen, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt, door twee bezondere wegen. Eerſtelijk, door haar Zaad, het welke, met een waſſende Maane van April, in een Pot, hol ende luchtig, ruim een ſtroobreed diep, in d' Aerde gelegt, warm gezet, ende zomtijds met laauw Regenwater, een weinig van boven, om te haaſtiger voort te koomen, begooten, ook niet meer dan twee ofte drie, daar van opgekoomene jonge Planten, in een Pot, naze groot is, verblijven ende gelaaten zijn moeten, vermitsze veel en ſterke Wortelen ſchieten, ook het eerſte jaar in de Herfſt wel Bloemen, maar geen volkomen Zaad verkrijgen, ten zy met zeer warme en goede *Zomers*. Ten tweeden, door haare Wortelen, die (als gezegt) in het Voorjaar opgenoomen verplant ende naauw gewacht zijnde, in korten tijd uitloopen, haaſtig opſchieten, ende volkomen rijp Zaad, als dan alle jaaren genoegzaam verkrijgen.

HET LXIII. CAPITTEL.

SWALUE WORTEL.

IN't Nederlandſch met deze Naame ende geen andere (mijns weetens) genoemt, wordt op Latijn HIRUNDINARIA, VINCETOXICUM, ofte ASCLEPIAS; Ende in't Hoogduitſch SCHWALBENWURTZEL. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, twee onderſcheidelijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Hirundinaria flore albo*, Swaluewortel met een witte Bloeme. Ende *Vincetoxicum flore nigro*, ofte Swaluewortel met een ſwarte Bloeme, beide van een ende dezelfde Culture.

Hirundinaria, &c.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige, ofte geen zandige, doch wel gemeſte Grondt, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veel Waters; geeven alle *Zomers* Bloemen, en dikwils volkoomen rijp Zaad

Zaad

Zaad, verblijven lange jaaren in't leeven, verdraagen Hagel, Sneeuw, ſterke Vorſt ende alle andere ongeleegentheit des tijds.

Worden ook vermeenigvuldigt, niet alleen door haar Zaad, het welke met een waſſende Maane van April, niet diep de aerde bevoolen moet zijn, maar ook door aangewaſſene jonge Wortelen, die men op de zelfde tijd, van d' Ouden afneemen, ende in bequaame Aerde, met oude Koeije- en Paerde-meſt verzien, verplanten moet.

Het LXIV. Capittel.

AFFODILLEN.

Wordt deze zienswaerdige Plante, in 't Nederlandſch genoemt. Op Latijn Asphodelus. In't Hoogduitſch Aphodil. Ende op François Afrodilles. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, veel ſchoone veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Aſphodelus bulboſus*, Affodille met een ronde Bol. *Luteus*, geele Affodille. *Major flore albo*, groote Affodille met een witte Bloeme. *Major flore purpureo*, groote met een purpere Bloem. *Minor Luſitanicus flore albo*, kleine Portugaalſche Affodille, met een witte Bloeme. *Minimus paluſtris*, zeer kleine Affodille, in waterachtige plaatzen groeijende. *Aſphodelus Liliaceus luteus*, Affodille met een geele Bloeme, groot gelijk een Lelie. Ende *Aſphodelus Liliaceus rubeus*, ofte roode Affodille, met een Lelie gelijkende Bloeme. Alle van een ende dezelfde Culture. *Aſphodelus, ejusque ſpecies.*

Zy beminnen een goede, luchtige, en zandige Aerde, met tweejaarige Koeije- en eenjaarige Paerde-meſt wel verzien, een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne gelegen plaatze, veel Waters, inzonderheit het *Aſphodelus minimus paluſtris*, dat dikwils met Water begooten wil zijn, ofte vergaat met der tijd; verblijven lange jaaren in't leeven; geeven alle *Zomers* ſchoone Bloemen, ende ook de meeſte tijd volkoomen rijp Zaad, verdraagen ook, zonder groote ongeleegentheit, Rijp, ſterke Vorſt, ende meer andere ongemakken des *Winters*; hoewel het *Aſphodelus luteus*, ofte Affodille met een geele Bloeme en Wortelen dikwils, door de zelfde, ſchaade koomt te lijden, welke in deze Quartieren, noit eenig Zaad voort te brengen gezien wordt, kan niet te min, door haare aangroeijende Wortelen, overvloedig vermeerdert gemaakt zijn.

Alle de andere worden niet alleen, door haare aangewaſſene Wortelen, welke men in het Voorjaar opneemt, ende met een waſſende Maane van April ofte September (het welke mijns oordeels wel zoo goed ende bequaam is) verplant, vermeenigvuldigt; maar ook door Zaad, het welke in Potten, met een waſſende Maane van November ofte de

Maart, een ſtroobreed diep, in Potten (om des *Winters* binnen 's huis te konnen bewaaren) met een waſſende Maane gezaait, warm gezet, ende zomtijds met laauw gemaakt Regenwater beſprengt zijn moet: zoo koomt het te eerder voort, hoewel de Jongen, hier van opkoomende, niet voor het derde en vierde jaar haare eerſte Bloemen ten voorſchijn brengen. ziet 359. capittel.

HET LXV. CAPITTEL.
STERRE KRUID.

Aſtar, ejuſque ſpecies.

EEn aardig Gewas, wordt in 't Nederlandſch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn ASTER. In 't Hoogduitſch MEGERKRAUT ofte STERNKRAUT. Ende op François ESTOILLEE genoemt. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, veel veranderlijke zienswaerdige ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Aſter Atticus verus flore luteo*, Oprechte Sterrekruid, met een geele Bloem. *Aſter Atticus latifolius flore luteo*, breed Bladige Sterrekruid met een geele Bloeme. *Aſter Atticus flore cœruleo*, Sterrekruid met een blaauwe Bloeme. *Flore cœruleo amplo*, met een groote blaauwe Bloeme. *Aſter major flore cœruleo*, Groot Sterrekruid met een blaauwe Bloeme. *Aſter luteus glabro Linariæ folio*, Geel Sterrekruid met gladde Bladeren, teeder als Vlaskruid. *Virginianus fruticeſcens flore albo*, Virginiaanſch Sterrekruid met een witte Bloeme, op de maniere van een Heeſter groeijende. *Annuus Luſitanicus*, Portugaalſche Sterrekruid, niet meer dan een Zomer duirende. *Pannonicus flore luteo*, Sterrekruid uit Pannonien ofte Ooſtenrijk, met geele Bloemen, die ook *fruteſcens maximus Virginianus*, ofte zeer hooge Struwelwijze opſchietende Sterrekruid uit Virginien genoemt is. *Virgæ aureæ facie*, Sterrekruid met een gedaante van Gouderoede. *Montis Libani*, Sterrekruid van den Berg Libanus. *Aſter Conyzoides vulgaris*, Gemeine Sterrekruid met Bladevan kleine Conyza. Ende *Aſter Conyzoides Gallicus*, ofte Franſche Sterrekruid met een gedaante van kleine Conyza. Meeſt alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een zandige, gemeine, goede Aerde, met een weinig een jaarige Paerdemeſt doormengt, een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegen plaatze, tamelijk veel Waters; geeven alle *Zomers* Bloemen, vermits zy lange jaaren in 't leeven verblijven, maar noit ofte zeer zelden, in deze Landen, volkoomen rijp Zaad; behalven het *Aſter annuus Luſitanicus*, Portugaalſche Sterrekruid, het welke niet meer dan een *Zomer* blijft, ende de beide ſoorten van *Aſter Conyzoides*, ofte Sterrekruid van gedaante als het kleine Conyza, die niet meer dan een

ende

ende een half jaar, in 't leeven verblijven, en in de Herfst perfect rijp Zaad verkreegen hebbende, versterven; zy verdraagen ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds: worden meede alleen, door haare aangewassene Wortelen en jonge Looten, aangeteelt ofte vermeerdert, die men des Voorjaars, met een wassende Maane in April, van d' Ouden voorzichtig neemt ende verplant.

Het *Aster annuus Lusitanicus*, wordt alleen door haar Zaad in 't leeven behouden, alle jaaren met gezeide Maane in April, nieuws, niet diep, in een Pot gezaait zijnde. *Aster annuus Lusitanicus.*

Het *Aster Conyzoides*, beide soorten, te weeten, vermits zy des *Winters* overblijven, ende de tweede *Zomer* Zaad geeven, moet ook met genoemde Tijd en Maane, om het tweede Voorjaar, wederom de Aerde bevoolen zijn, hoe wel het ook van zelfs, door het gevallene, genoegzaam opslaat, waar door zy eeuwigduirende gemaakt worden, ziet 435. capittel.

HET LXVI. CAPITTEL.

ASTRAGALUS MET EEN DRIEHOEKIGE ZAADPEULE.

IS met deze Naame in 't Nederlandsch alleen, ende geen andere (mijnes weetens) bekent. Wordt in 't Latijn genoemt ASTRAGALUS SILIQUA TRIANGULARI. *Astragalus siliqua triangulari.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig een jaarige Paerdemest doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegen plaatze, maatige vochtigheit; blijft niet meer dan een *Zomer* in 't leeven, werdt alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, op een goede warme plaatze, niet diep in d' Aerde gezaait; geeft niet alleen Bloemen, maar ook jaarlijks, volkoomen rijp Zaad, waar meede zy versterft.

HET LXVII. CAPITTEL.

MEESTER WORTEL.

OM haare treffelijke krachten, van veele zeer geacht, werdt daaromme met deze Naame in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn ASTRANTIA, IMPERATORIA ofte OSTRUTIUM. Ende in Hoogduitsch MEISTERWURTZ. Hier van zijn my, in haar aart ende Naturе, bekent twee verscheidene soorten, te weeten: *Astrantia major*, *Astrantia major.*

Groote

Groote Meesterwortel. Ende *Astrantia Alpina minor*, ofte kleine Berg Meesterwortel. Beide van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een goede, zandige, gemeine Aerde, met eenjaarige Paerdemest wel doormengt, een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegen plaatze, tamelijk veel vochtigheits, verdraagen ook redelijk de koude, en sterke Vorsten des Winters, inzonderheit de *major* ofte groot Meesterwortel, welke nochtans noit in deze Landen eenig rijp Zaad ten voorschijn brengende gezien wordt. *De Imperatoria Alpina minor*, ofte kleine Berg Meesterwortel, is wel zo teeder van aart, werdt door felle Vorsten, dikwils van 'tleven berooft, moet daaromme door een weinig van de zelfde, des Winters, binnen 's huis (om niet onvermoedelijk daar uit te moogen geraaken) altijd in een Pot bewaart zijn; verkrijgt alle *Zomers*, volkomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van November, in een Pot, niet diep gezaait moet weezen, vermits het lange in d' Aerde verblijft: wat in het Voorjaar de Aerde bevolen wordt, komt zelden eerder als in ofte tegen de Herfst op, het welke zo goed niet en is, dat zy, door haar jonkheit, als dan teederder zijnde, meerder perijkel, om te vergaan, in Wintertijden, te verwachten hebben.

Imperatoria Alpina minor.

De *Astrantia major*, ofte groot Meesterwortel, kan niet dan alleen door haare aangegroeide jonge Wortelen, die in korte tijd zeer vermeerdert, met een wassende Maane in April, van d' Oude genoomen, ende als dan verplant worden, aangeteelt ende vermeenigvuldigt werden.

Het LXVIII. Capittel.

M E L D E.

EEn gemein en wel bekent Gewas, wordt met deze Naame in't Nederlandsch genoemt. Op Latijn Atriplex. In't Hoogduitsch Molten ofte Milten. Ende op François Arroche. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekent veel veranderlijke soorten, te weeten: *Atriplex palustris Lusitanica*, Portugaalsche Water Melde. *Botritis Lusitanica*, Portugaalsche Melde, op de maniere van Druivenkruid voortkoomende. *Sativa rubra*, tamme roode Melde. *Sativa alba*, tamme witte Melde. *Virginiana baccifera*, Virginiaansche Melde, met roode schoone Beijen. *Baccifera Sylvestris*, gemeine wilde Melde, met kleine Beijen. *Atriplex fœtida*, stinkende Melde, die ook *Vulvaria* daaromme genoemt wordt: ende veel meer andere, hier alle te verhaalen onnodig, dewijle zy van een Culture te weezen bekent zijn.

Atriplex, ejusque species.

Zy beminnen een gemeine, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Grondt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne staande plaatze tamelijk veel Waters; blijven niet langer dan een *Zomer* in't leeven; gee-

geeven, tegen de *Winter*, volkoomen rijp Zaad, ende versterven van een kleine Rijp. Moeten daaromme, alle Voorjaaren, in de Maart ofte April, met een wassende Maane, op een nieuw wederom gezaait zijn, hoewel zy ook overvloedig genoeg door het neêrgevallene van zelver opslaande, (daar zy eens gestaan hebben) gezien moogen worden.

HET LXIX. CAPITTEL.

M E Y E R.

IN't Nederlandsch alzo genoemt; wordt op Latijn BLITUM. In't Hoogduitsch ook MEYR. Ende op François BLETE. Hier van zijn my, in haare aard ende Natuire, eenige onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Blitum vulgare minus surrectum*, gemeine kleine opstaande Meyer. *Minus repens*, kleine kruipende Meyer. *Blitum Americanum*, Americaansche Meyer. Ende meer andere. *Blitum.*

Zy beminnen alle een goede gemeine zandige Aerde, met een weinig oude Paerde- ofte Koeïje-mest doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene liever, als een schaduwachtige plaatze, veel Waters; geeven gemeinlijk, in de Herfst, volkoomen Zaad, ende worden, door een sterke Rijp, van 't leeven berooft, dewijle zy niet langer verblijven mogen. Worden daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw wederom gezaait, ofte koomen ook, door het neêrgevallene Zaad, dikmaals van zelver voort.

Het *Blitum Americanum* ofte Meyer uit America, zijnde een schoon en zienswaerdig Gewas, vergaat niet zo haastig, maar verblijft wel vijf of zes jaaren in 't leeven, is teeder van aardt, verdraagt niet geerne sterke Vorst, en veel koude Regenen, inzonderheit meer als een jaar oudt geworden zijnde. Moet daaromme in 't Voorjaar, in een Pot geplant, ende des *Winters* binnen 's huis, met weinige vochtigheits onderhouden, bewaart worden. Zy lieft in Zomertijden groote hette; geeft een aangenaame Bloeme, veel by malkanderen, aarswijze gestelt, zeer vermaaklijke bleek roode, een weinig na den purperen strekkende, blinkende Steelen, ende verkrijgt, alle jaaren, een volkoomen Zaad, zijnde swart van couleur, en schoon blinkende, in swarte kleine blinkende Huiskens (rijp zijnde) beslooten, welke in 't ronde aardig te zaamen gevoegt zijn, vertoonende een ronde Sterre ofte klein Rooskken, het welke, met een wassende Maane van April, niet boven een stroo diep, in d' Aerde, in eens Pot, gelegt moet zijn, waar door zy wel zo wel, als haare aangewassene Wortelen, die men met ge- *Blitum Americanum.*

noemde Tijd en Maane, van d' Oude afsteekt ende verplant, vermenigvuldigt mag zijn.

HET LXX CAPITTEL.

BEERENOOR.

Zynde eene der vermaaklijkste, welriekenste en schoonste Gewassen (mijns oordeels) die het ooge eens graagen Aanschouwers, door een aangenaame ende zeer aantrekkelijke bevalligheit, met recht vernoegen mag. Wordt in 't Nederlandsch met deze Naame daarom alzoo genoemt, vermits haar Bladeren, in het Voorjaar beginnende te wassen, de Ooren der Beeren niet onbillijk te gelijken schijnen. Op Latijn AURICULA URSI, AURICULA URSINA ofte ALPINA. In 't Hoogduitsch BERNOHREN, BARSANIKEL. Ende op François OREILLE D'OURS.

Auricula Ursi.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Grond, met tweejaarige Koeijemest wel verzien, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene zoo lief, als een schaduwachtige plaatze, verdraagt veel vochtigheits, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*; geeft, alle Voorjaaren, een zeer lieflijk riekende Bloeme, die in haare onvergelijklijke schoonheit, en verwonderens waerdige veelvoudigheit der onnoemelijke vermaaklijke couleuren, zonder weerga tot noch van jemant bekent is; zo dat met goede reden het ooge eens courieuzen Liefhebbers wel te recht getuigenisse geeven mag, dat de Natuire, de grootste kracht haar vermoogende Majesteit, in deze alleene vertoont te hebben, gezien wordt: geeft ook een volkomen rijp Zaad, in het laetste van Junius, het welke, zonder verzuimenisse, alle Dagen, voorzichtig gewonnen moet weezen, zo haast de Zaadknopkens boven geburften zijn, ook eerder niet; want het valt als dan haastig daar uit, en gaat verlooren.

Zy wordt, in deze Gewesten, vermenigvuldigt, door twee bezondere wegen.

Ten eersten, door haar aangegroeide jonge Looten, die alle drie jaaren, in haare volkoomene Bloeme staande, opgenoomen, van d' Oude gescheiden, en in het Voorjaar, met een wassende Maane, in nieuws omgesmeetene en genoegzaam gemeste Aerde, wederom, ten minsten een halve voet van malkanderen, geplant zijn moeten. Het welke indien het door onachtzaamheit, ofte verzuimenisse niet te geschieden koomt, dat zy stille staande, ofte ongerept koomen te verblijven, verminderen zy niet alleen, maar vergaan, ende verkrijgen ook geenige Bloemen: Is ook de *Auricula Ursi flore albo & purpureo variegato*, ofte

Auricula Ursi flore albo & purpureo variegato.

ofte Wit- en Purper-bonte Beerenoor van deeze Natuir te zijn bevonden, dat zy alle tweejaaren van haare plaatze opgenoomen, ende op een der nieuws gemeste wederom gezet moet worden, ofte verlieſt haar bontigheit, ende wordt eencouleurig, geheel Wit, bleek Wit, ofte gantſch Purper; Moeten ook alle wel met Regenwater terſtont begooten werden, zoo daar op, van boven, geen vochtigheit nedervalt, om daar door te beeter wederom te beklijven, en voort te doen groeijen.

Men bevindt ook wijders, alle Voorjaaren, dat deeze *Planten* door de Vorſten des nachts,en het weder opdooijen,door der Zonnen warmte by daage, komen op te rijzen, ende geheel uit der eerden te dijnen, het welke vernomen zijnde, moet menze wederom zoetjes en ſubtijl indrukken, dat nochtans haar Wortelen niet gequetſt worden, ofte liever tot aan het herte met Aerde aanvullen, op datze niet verderven, ende alzoo door die ſterke Lucht des Voorjaars verdroogen moogen.

De rechte en bequaamſte tijd, wanneer het Zaad hier van de Aerde bevolen moet zijn, is in de Maand van September, ende moet als dan geſchieden met een volle Maane, op de ure als de Zonne regeert, op een vochtige plaatze, die van de zonneſtraalen niet wel ofte weinig beſcheenen mag zijn, in een nieuws omgegravene Grond, met veel tweejaarige klein gewreevene Koeije- ende een weinig eenjaarige Paerde-meſt genoegzaam verzien, op welke plaatze het Zaad luchtig geſtrooit zijnde,een vinger breed hooge,met gemeine Aerde overdekt wezen, ende alzoo zonder wederom gerept te worden, ſtille verblijven moet: zoo zalmen bevinden, dat het zelfde, op het volgende jaar, in het laetſte van April, ofte in de Maand van May, eerſt met twee kleine lankwerpige Bladerkens, waar tuſſchen zich daar naa ronde vertoonen, voor den dag koomen zal. Welke Jongen, met droog Weeder, tegen den avondt, dikwils met Regenwater begooten moeten zijn, ofte koomen lichtelijk door de zelve te vergaan: Moeten ook alle met een volle Maane van *Auguſto*, ofte een weinig te vooren, van haare ſteede opgenoomen, ende wederom in een nieuws gemeſte Aerde, op een weinig luchtiger plaatze geplant werden, zoo groeijen zy bequaamer voort, en moogen de ſterke Vorſt des Winters beter verdraagen: Geeven ook wel eenige daar van, het eerſte Jaar, tegen de Winter, Bloemen, doch het tweede veel andere meer, ende het derde Alle.

Tijd om te zaayen.

Hier uit wordt jaarlijks zoo een veranderinge, niet alleen in ſchoonheit der veelvoudige couleuren, maar ook in grootheit der Bloemen, voortkoomende gezien, dat mijn Penne, alle de zelfde hier op te noemen, in zijn vermoogen onbequaam geoordeelt werdt. Hebbe daar uit, in de Tijdt van acht jaaren, gewonnen meer dan drie hondert en over de dertig genoegzaam kenbaare veranderlijke uitnemende couleuren, waar onder niet alleen die Bont, Gemarmert, Donker met een weerſchijn blinkend zuiver Purper, en een Sneeuwwitte Rink, maar ook

Auricula urſi flore gemino.

die swarter als de Swartroode Stokroose, met een aardige Geele rink begaaft zijn, ende onnoemelijk meer andere: Waar onder ook eene met twee Bloemen uit malkanderen komende, gelijk de *Primula veris*, ofte Sleutelbloeme, zijnde Witachtig groen van verwe, met schoon en helder geele boorden, ende diergelijke meer.

Auricula ursi folio & flore Borraginis. De *Auricula ursi folio & flore Borraginis*, ofte Beernoor met een Bladt en Bloeme van Bernagie, legt haar ruigachtige kluchtige donker groene Bladeren plat op de Aerde neder, is niet zoo hart van aerdt als de andere, vermits zy niet alleen in Wintertijden, buiten gestelt zijnde, door felle Vorsten, maar ook, door al te veel vochtigheit, lichtelijk van't leeven berooft wordt, is daaromme veel bequaamer, dat zy in een Pot, met voorgenoemde Aerde en veel Zands doormengt gevult, hooge ende voor al niet laege, om des Regens wille, gestelt, met maatige vochtigheit onderhouden, en in't laetste van October binnen 's huis gebrogt, op een luchtige plaatze, verre van den Oven gezet, met weinig Waters onderhouden, ook in 't begin van April, met een regenachtige Lucht, wederom buiten gestelt, ende voor te veel Regens, als koude of haarige Ooste- en Noorde-Winden, naauwkeurig gewacht worde, zo blijftze bequaamer in 't leeven.

Kan ook niet alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart, in een Pot, twee stroobreedt diep, hol ende luchtig gezaait moet zijn, maar ook door haar aangewassene Jongen, die men zoo wel in April, als Augusto, van d' Oude nemen, ende, met gedachte Maane, verplanten mag, aangeteelt en vermeerdert gemaakt werden.

HET LXXI. CAPITTEL.

KLISSENKRUID.

WOrdt ook van zommige in't Nederlandsch KLADDENKRUID genoemt. Op Latijn LAPPA. In't Hoogduitsch KLETTEN. Ende op François GLOUTERON ofte GLETTERON gezegt. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie onderscheidelijke soorten, te weeten: *Lappa major vulgaris Bardana* ofte *Personata*, Gemein Groot Klissenkruid. *Capite reticulato* met een Knop ofte Hooft, met witte Wolligheit als een Net overgelegt, *Lappa minor*, Klein Kissenkruid, het welke meede in 't Latijn *Xanthium*. Op Hoogduitsch *Bettlerleus* ofte *Spitzkletten*. Ende op François *Petit Glouteron* genoemt is. Niet alle van een ende dezelve Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, zandige, welgemeste, ende ook (doch

(doch niet zo lief) een harde kleijige Aerde, inzonderheit het kleine Kliſſenkruid, dat veel teederder van aardt te weezen bekent word, maatige vochtigheit, jong zijnde, maar ouder wordende veel Waters, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze. Verblijft ook het *Lappa major*, ofte Groot gemein Kliſſenkruid, als meede het ander, ſterke Koude ende alle andere ongelegentheit des Tijds verdraagende des Winters over; bloeijen het tweede jaar, geeven volkomen ende een zeer krachtig Zaad, waar meede zy verſterven, niet behoevende wederom gezaait te worden, dewijze haar zelver, door het nêergevallene (daar zy eens geſtaan hebben) overvloedig, in ſlechte zo wel, als goede Grondt, vermeerderen. *Lappa major.*

De *Lappa minor*, ofte *Xanthium*, klein Kliſſenkruid, wordt alle Voorjaaren (dewijle zy niet langer dan een *Zomer* in 't leeven blijft) met een waſſende Maane van April, op een nieuw wederom, ruim een ſtroobreed diep, de Aerde bevoolen, vermits het Zaad altijdt rijp wordt, waar door zy vermeerdert werdende, eeuwigduirende verblijft. *Lappa minor. Xanthium.*

HET LXXII. CAPITTEL.

HOEFBLAD.

OP Nederlandſch alzoo genoemt, werdt in 't Latijn TUSSILAGO, FARFARA, BECHIUM ofte UNGULA CABALLINA. Op Hoogduitſch ROSZHUF ofte BRANDLATTICH. Ende in 't François PAS D' ASNE, of PATTE DE CHEVAL gezegt. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, twee verſcheide ſoorten bekent, te weeten: Deeze *Tuſſilago*, ofte gemeine Hoefblad. Ende *Tuſſilago Alpina*, ofte Berg Hoefblad. Niet beide van een Culture, maar daar in veel verſcheelende.

Het Gemein Hoefblad ofte *Tuſſilago* bemint een ſlechte, zandige, ongeoeffende, doch van Natuire, een vochte Grond, zo lief een open, luchtige, vrije, en een wel ter Zonne gelegene, als een ſchaduachtige plaatze, veel Waters; geeft, vroege in 't Voorjaar, een kleine geele Bloeme, alleen uit der Aerden, zonder eenig Loof ten voorſchijn komende, welke vergaan zijnde, de Bladeren eerſt gezien worden; verkrijgt des *Zomers* volkomen Zaad, verdraagt, zonder eenige ſchaade, Rijp, ſterke Koude, ende alle andere ongelegentheit des *Winters*; wordt ook niet alleen door haar Zaad, het welke, met een waſſende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gelegt wordt, als haar veelvoudige, ende de Aerde zeer doorloopende jonge Scheuten, die men met gezeide Maane van April, afſteekt en verplant, overvloedig vermeerdert. *Tuſſilago. Farfara &c.*

De *Tuſſilago Alpina*, ofte Berg Hoefblad, is veel teederder van aardt, be- *Tuſſilago Alpina.*

bemint een goede zandige Grond, met een weinig eenjaarige Paerdemest, en eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeft, in deze koude Landen, wel Bloemen, maar noit volkomen Zaad: verdraagt geenzins veel koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, ofte eenige Vorst; Moet daaromme in het Voorjaar, in een Pot gestelt zijnde, in't begin van October, ofte te mets wat eerder, na het Weeder zich aanstelt, binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze werden gezet, daar niet dan met vorstig Weeder in geviert, met zeer weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit (geduirende deze Tijd) onderhouden, ende niet voor in't begin van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom der zonnestraalen voorgezet, voor koude Nachten, haegerige of schraale Winden voorzichtig gedekt, ende wel gewacht worden.

Zy kan alleen, door haare aangewassene jonge Scheutkens, Wortel verkreegen hebbende, die men, met een wassende Maane in April ofte May, van d' Oude afneemt, ende in een Pot verplant, aangeteelt ende zoberlijk vermeenigvuldigt werden.

HET LXXIII. CAPITTEL.

PESTILENTIE WORTEL.

Wordt niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van veele GROOTE HOEFBLADEREN ofte DOKKEBLADEREN genoemt, om dat zy tegen de Pest en andere hetzige Koortzen, zeer goed te zijn, bevonden is. Op Latijn PETASITES ofte PESTILENTIALIS RADIX. Ende in't Hoogduitsch PESTILENTZ WURTZ.

Petasites Pestilentalis Radix.

Zy bemint een gemeine zandige, zo wel ongemeste als gemeste, doch liever, van Natuire, een vochtige als drooge Grond, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Regens; blijft lange jaaren in't leeven, verdraagt sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds; geeft, vroege in't Voorjaar, haare Bloeme, zonder eenig Loof, welke geen Zaad na laatende vergaat, ende komen als daan haar Bladeren voor den Dag, die veel grooter dan een Hoed in't ronde gezien worden; waarom deze de Naame van *Petasites*, na het Grieksche woordt πέτασος verkreegen heeft.

Zy wordt alleen, doch overvloedig, door haar de grondt geweldig doorloopende jonge Scheuten, die men in't Voorjaar zo wel, als in de *Zomer* opneemen, ende met een wassende Maane, verplanten mag, zeer vermeenigvuldigt.

HET

HET LXXIV. CAPITTEL.
BACCHARIS.

ZYnde van Natuire, in deze Quartieren, vremd, wordt van een jegelijk alzoo, ende niet anders (mijns weetens) genoemt. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, twee verscheidene soorten bekent, te weeten: *Baccharis vera Dioscoridis*, oprechte Baccharis van Dioscorides beschreeven, ende *Baccharis Monspelienſium*, ofte Baccharis ontrent Mompeliers in Vrankrijk wassende. Beide van een ende dezelfde Culture.

** Baccharis vera Dioscoridis, & Monspelienſium.*

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige Aerde, met een weinig eenjaarige Paerdemest vermengt, een opene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig vochtigheits; verdraagen tamelijk Vorst, en andere ongeleegentheit des *Winters*, doch worden licht, door veel koude Regenen verdorven, ende om 't leeven gebracht; bloeijen de tweede Zomer, geeven gemeinlijk, met goede jaaren, altijd volkomen rijp Zaad, ende versterven daar meede, vermits zy, uit een aangebooren eigenschap niet ouder moogen worden. Moeten derhalven, om het tweede jaar, des Voortijds, met een wassende Maane van April, de Aerde, niet diep, wederom bevolen zijn; waar door zy alleen vernieuwt, vermeerdert, ende t' elkes, by het leeven behouden werden.

HET LXXV. CAPITTEL.
BALSAAM APPEL.

EEn schoon en zienswaerdig Gewas, wordt met deze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn BALSAMINA, CUCUMERINA, MOMORDICA, ende CHARANTIA. In 't Hoogduitsch BALSAM OPFFEL. Ende op François MERVEILLE. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, twee onderscheidelijke soorten, kenbaar geworden, te weeten: *Balsamina mas*, Balsaam Appel Manneken. Ende *Balsamina fœmina*, ofte Balsaam Appel Wijfken. Beide van een ende de zelfde Culture.

Balsamina mas, & Fœmina,

Zy beminnen een goede, gemeine zandige Aerde, met eenjaarige Paerdemest, een weinig eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, war-

warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters, en blijven ook niet meer dan een Zomer in't leeven.

Het *Balſamina mas*, ofte Balſaam Appel Manneken, geeft wel, in deze Geweſten, Bloeme en Vrucht, ſchoon om zien, maar niet, als met heete Zomers en goede Jaaren, volkomen rijp Zaad, in een Pot gezaait, ook niet geroert wordende, maar een tijd lank in warme friſſe Paerdemeſt geſtelt geweeſt zijnde, welke Meſt, indien zy haare warmte verlooren heeft, daar uit genoomen, ende t' elkens met haare Pot, in nieuwe friſſe Meſt wederom gezet moet zijn.

Het *Balſamina fœmina*, ofte Balſaam Appel Wijfken, werdt gemeinlijk in d' Aerde, op een gantſch warme plaatze, tegen een Muire ofte Schuttinge, voor alle koude Ooſte- en Noorde-winden bevrijt, niet diep gelegt; verkrijgt kluchtige Bloemen, ende in de Herfſt volkomen Zaad, het welke rijp zijnde, haar Huisken lichtelijk in verſcheidene deelen van een berſt, zich omme krieuwelt, ende het Zaad vallen laat, waar op men (de Vruchten geel en als doorluchtig wordende) letten moet, of gaat verlooren.

Moeten ook alle Voorjaaren, in de Maand van Maart ofte April, met een waſſende Maane, de Aerde wederom bevolen werden.

HET LXXVI. CAPITTEL.

MADELIEVEN.

BY veele wel bekent, werden niet alleen in't Nederlandſch met deeze Naame, maar ook van zommige MARGRIETEN genoemt. Op Latijn BELLIS. In't Hoogduitſch MASZLIEVEN. Ende op François PASQUETTES ofte MARGUERITES. Hier van zijn my, in hare aart ende Natuire, veel aardige veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Bellis hortenſis flore rubro pleno*, Gemeine Hof Madelieven met een dubbelde roode Bloeme; *Flore albo pleno*, met een dubbelde witte Bloeme; *Flore variegato pleno*, met een bonte dubbelde Bloeme. *Flore variegato prolifero pleno*, met een bonte dubbelde Bloem uit Bloemen ofte met Kinderkens: *Flore albo pleno prolifero*, met een witte dubbelde Bloeme uit Bloem. *Bellis ſpinoſa Cretica*, Madelieven met Doornen uit Candien. *Americana*, Madelieven uit America. *Lutea Dalechampij*, geele Madelieven van JACOBUS DALECHAMPIUS beſchreeven. *Cœrulea*, Madelieven met een blaauwe Bloeme; die ook *Globularia* genoemt is. *Fruticoſa major Luſitanica*, groote Portugaalſche Madelieven Struwelswijze waſſende. *Fruticoſa major Lychnidis folio*, groote Struwelswijze groeijende Madelieven, met Bladeren van Chriſtus oogen,

Bellis hortenſis, ejusque ſpecies.

gen, ende meer andere, hier te verhaalen onnodig. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

De zoorten van *Bellis hortensis* ofte gemeine Hof Madelieven, zo wel met enkelde, dubbelde, ofte met Bloemen uit Bloeme voortkomende, beminnen allerleije aart van Grond, doch liefst een zandige, ende met een weinig tweejaarige Koeijemest verzien, een opene, luchtige, en vrije plaatze, veel Waters; geeven jaarlijks volkomen rijp Zaad, verdragen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*: worden vermeerdert niet alleen door Zaad, het welke van zelfs neder vallende genoegzaam voortkomt, maar ook door aangewassene jonge Loten, die men, alle Voorjaaren, van d' Oude neemen, ende, met een volle Maane, verplanten moet, alwaar het twee of driemaalen in een Zomer, worden anders lichtelijk enkelt, maar als dan niet. Zo men, die enkelt van Bloeme zijn, twee, drie, ofte viermaalen in een jaar, altijd met een volle Maane, opneemt ende verzet, zoo worden zy t' elkens dikker, ende eindelijk geheel dubbelt: Doch niet (als gezegt) dikwils van Aerde verandert zijnde, wederom enkelt. De *Prolifera*, ofte met veel kleine Bloemen uit een, beide soorten, moeten niet alle jaaren opgenoomen zijn, vermits zy als dan weinig, ofte slechte Bloemen geeven, maar om het tweede jaar, als wanneer zy vrolijker en schoonder bloeijende gezien werden. *Bellis hortensis prolifera.*

Het *Bellis spinosa Cretica*, ofte Madelieven met Doornen uit Candien, zijnde een zienswaerdig Gewas, en teeder van Natuire, lieft een goede zandige Aerde, met een weinig eenjaarige Paerdemest doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigtigheit; geeft, alle *Zomers*, een schoone geele Bloeme, maar noit, in deze koude Gewesten, eenig rijp Zaad; verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, Rijp, en sterke Vorst, moet daaromme, in een Pot gezet zijnde, in't begin van October binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar zy, door de Vensters, de Lucht en Zonne zo lange koomt te genieten, als moogelijk zal zijn, ook daar niet als met vorstig Weeder in geviert wordt, gezet; geduirende deze Tijd, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater van boven begooten, (vermits zy anders lichtelijk verderft) ende niet voor in't begin van April, met een aangenaame Regen, wederom buiten gebracht, voor veel vochtigheits, koude Nachten, en haarige of schraale Ooste- en Noorde-winden wel gewacht, ende voorzichtig gedekt zijn. Zy wordt alleen, door haar aangewassene jonge Looten, van zelfs genoegzaam Wortel schietende, die men, met een wassende Maane in April ofte May, van d' Oude afneemt ende in Potten verplant, aangeteelt ende vermenigvuldigt. *Bellis spinosa Cretica.*

Het *Bellis Americana* ofte Americaansche Madelieven, een ongemeene Plante, is tamelijk hart van aart, bemint een zandige goede Aerde, *Bellis Americana.*

 met

met het Mol der verrotte Bladeren van Boomen, ende geenige andere vettigheit vermengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne ſtaande plaatze, tamelijk veel vochtigheits; geeft, met goede *Zomers*, opene Bloemen, maar geen volkomen Zaad, verdraagt redelijk koude ende andere ongeleegentheit des *Winters*, hoe wel zy door de Vorſt te mets van't leven berooft wordt, inzonderheit als zy lang geſtaan heeft; is daaromme goed dat men daar van altijd iets in een Pot bewaart, om niet onvermoedelijk daar uit te geraaken; zy wordt, in deze koude Landen, alleen, door haar jonge de Aerde doorloopende Scheuten, vermeerdert, die men met een waſſende Maane in April, van d' Oude neemen, ende, alle drie jaaren, in nieuwe Grond verplanten moet, zo menze lange jaaren bewaaren, ende daar uit niet lichtelijk geraaken wil.

Bellis lutea Dalechampij.

De *Bellis lutea Dalechampij*, ofte geele Madelieven van Jacobus Dalechampius, lieft alleen een luchtige, goede, zandige Aerde, zonder eenige vettigheit, vermits zy dezelfde ongeerne verdraagt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; geeft jaarlijks Bloemen, maar geen Zaad, lijdt ſterke Vorſt ende alle andere ongeleegentheit des *Winters.* Zy kan alleen door aangegroeide jonge Looten, uit d' Oude tijdelijks vergaande Wortelen voortkoomende, die, des Voorjaars, met een waſſende Maane van April, altijd om het derde jaar opgenoomen, ende in nieuwe friſſe Aerde wederom geplant weezen moeten, vermeenigvuldigt zijn.

Bellis flore cœruleo Globularia.

De *Bellis cœrulea*, ofte Madelieven met een blaauwe ronde Bloeme, die ook van zommige *Globularia* genoemt wordt, bemint een zandige goede Grond, met weinig vettigheits, maar wel met het Mol der verdorvene Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel vochtigheits; geeft des *Zomers* niet alleen Bloemen, maar ook, met goede jaaren, volkoomen Zaad, is niet zeer hart van aart; wordt daaromme dikwils, buiten verblijvende, door ſterke Vorſt weg genoomen, waar door men gehouden is, altijd iets daar van in een Pot te bewaaren, om des *Winters* binnen 's huis geſtelt, met zeer weinige vochtigheits de zelfde te moogen onderhouden; zy wordt vermeerdert, niet alleen door Zaad, het welke met een waſſende Maane van April, in een Pot, op een warme plaatze gezet, niet diep gezaait moet weezen, maar ook door haare jonge Afzetterkens, die men op genoemde Tijd, van d' Oude neemen, ende verplanten moet.

Het

Het LXXVII. Capittel.
WITTE BEEN.

Wordt in't Nederlandsch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn Been album, Polemonium, ofte Papaver Spumeum. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Polemonium vulgare album*, Gemeine witte Been. *Been album folio hirsuto*, Witte Been met ruige Bladeren. Ende *Polemonium verum Dioscoridis*, ofte oprechte witte Been van Dioscorides. Alle van een ende de zelfde Culture.

Been album.

Polemonium verum.

Zy lieven een gemeine, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel, ende ook weinig Waters; zijn hart van aardt; geeven alle jaaren Bloemen, ende ook, de meeste Tijd, volkomen Zaad, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*; zy worden vermeenigvuldigt, niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, de Aerde bevoolen moet zijn, maar ook door haare aangewassene Jonge Wortelen, die men op gezeide Tijd en Maane, van d' Oude neemt ende verplant.

Het LXXVIII. Capittel.
BEETE.

Van een jegelijk zo wel bekent, als in spijze gebruiklijk, wordt niet alleen met deze Naame in 't Nederlandtsch, maar ook van veele Warmmoes genoemt. Op Latijn Beta. In 't Hooghduitsch Mangoldt. Ende in 't François Jote, Poeree ofte Bete. Hier van zijn my, in haare aardt ende Nature, veel schoone en zienswaerdige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Beta vulgaris viridis*, Gemeine groene Beete. *Beta rubra*, roode Beete. *Candida Romana*, Blanke Roomsche Beete. *Lusitanica*, Portugaalsche Beete, *Laticaulis rubris venis exornata*, Beete met breede Steelen en roode Aaderen doorloopen, het ooge zo bevallig, dat zy van een jegelijk met verwonderinge gezien mag worden. *Laticaulis venis luteis variegato*, Breed gestalde Beete, met geele Aaderen verçiert, niet minder dan de voorgaande in haare schoonheit vermaaklijk. *Laticaulis venis albis distincta*, Breed gestalde Beete met witte Aaderen begaaft. *Beta laticaulis viridibus venis prædita*, ofte breed-

Beta, ejusque species variæ.

Beta laticaulis luteis venis variegata. &c.

breed gebladerde Beete met groene Aaderen. *Beta candida bulbosa*, witte Beete met een roode Bolwortel, boven de Aerde zich vertoonende. Ende *Beta spinosa Cretica*, ofte Candische Beete met een steekent Zaad. Welke niet alle van een ende de zelfde Culture te zijn bevonden worden.

Zy beminnen nochtans alle een gemeine, goede, zandige, of kleijige, gemeste, of ongemeste Aerde, liever een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene, als een schaduwachtige plaatze, veel, ende ook weinige vochtigheits, verdraagen sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*; verkrijgen de tweede *Zomer* volkoomen Zaad, blijven nochtans gemeinlijk langer in't leeven, moogen niet alleen, in het Voorjaar, maar ook op andere Tijden, des *Zomers*, altijd met een afgaande Maane gezaait zijn, slaan ook dikwils van zelfs genoegzaam op, daar zy eens gezet geweest zijn. Dit Zaad blijft eenige jaaren goed; en werdt van zommige voor het beste gehouden, 't geene in de derde *Zomer* gewonnen wordt.

Beta candida bulbosa. De *Beta candida bulbosa*, ofte witte Beete, met een roode ronde zeer schoone Bolwortel, bemint een luchtige Grond, met zandt, en oude Paerdemest wel verzien, een opene, vrije, en wel ter Zonne staande plaatze, maatige vochtigheit, verdraagt de sterke koude des *Winters* zo wel, als alle de voorgaande; Wordt, alle Voorjaaren, met een volle Maane van April, niet diep gezaait; geeft de tweede *Zomer* volkomen Zaad, ende vergaat daar meede.

Beta spinosa Cretica. De *Beta spinosa Cretica*, ofte steekende Beete van Candien, lieft een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig oude Paerdemest, ofte ook wel geenige vettigheit vermengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinige vochtigheits; blijft niet langer dan een *Zomer* in't leeven, geeft in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende versterft; Moet daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, de Aerde wederom bevolen zijn.

HET LXXIX. CAPITTEL.

B E T O N I E.

EEn zeer medicinaale Plante, wordt in't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn BETONICA ofte VETONICA. In't Hoogduitsch BETONIK. Ende op François BETOINE. Hier van zijn my, in haare aart ende de Natuire, twee verscheidene soorten bekent, te weeten: *Betonica flore purpureo*, Betonie met een purpure Bloem: Ende *Betonica flore albo*, Betonie met een witte Bloem. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen zo lief, een goede, gemeine, zandige Grond, als een andere met tweejaarige Koeijemest wel verzien, liever een opene, vrije,

vrije, en wel ter Zonne geleegene als een schaduachtige plaatze, veel Waters, blijven lange jaaren in't leeven, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds; geeven, alle *Zomers*, Bloemen en ook volkoomen Zaad, het welke, met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep in d' Aerde gelegt wordt, komen ook wel, door het neêrgevallene, van zelver voort, waar uitze zo wel, als haare aangewassene jonge Looten, die men op gezeide Tijd en Maane, van d' Ouden neemt en verplant, vermeerdert gemaakt mogen werden.

HET LXXX. CAPITTEL.
MOTTEN KRUID.

WOrdt in't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn BLATTARIA. In't Hoogduitsch GOLDTKNOFLIN, ofte MOTTENKRAUT. Ende op François HERBE AUX MITTES. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Blattaria odorata*, Mottenkruid met een riekende Bloem. *Flore luteo*, met een geele Bloeme. *Ramosa flore luteo*, met Zijdtakken en geele Bloemen verçiert. *Flore albo*, met een witte Bloeme. *Flore purpureo*, met een purpure Bloem. *Flore obsoleto*, met een vijse verouderde couleur. *Flore cinereo*, met een Aschverwige couleur, ende veel meer andere, jaarlijks door het zaaijen veranderende en vermeerderende. Meest alle van de zelfde Culture, maar geen een Natuire.

Zy beminnen een goede, zandige, gemeste, ende ook een ongemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*.

De *Blattaria odorata*, welriekende Mottenkruid; *flore luteo*, met een geele Bloeme, beide soorten, ende *flore albo*, met een witte Bloeme, worden in het Voorjaar, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep gezaait, verkrijgen de tweede *Zomer* Bloemen, ende ook volkoomen Zaad, waar meede zy versterven. *Blattaria odorata.*

De *Blattaria flore purpureo*, ofte Mottenkruid met een prupere Bloeme: *Flore cinereo*, met een Aschverwige couleur: *Flore obsoleto*, met een verouderde vijze couleur: *Flore pallido fusco*, met een bleek bruine couleur, ende alle veranderlijke soorten, uit deze voortkoomende, vergaan zoo haastig niet, maar blijven eenige jaaren in 't leeven, schieten alle Voorjaaren nieuwe Scheuten uit haare Wortel voort; verliezen ook des *Winters* haare Bladeren niet alle, geeven alle *Zomers* veelvoudige Bloemen, niet meer als een Dag duirende, alle Daagen wederom vernieuwt wordende,

dende, ende volkoomen Zaad; het welke, in een Pot, met een wassende Maane van September, om des *Winters* binnen 's huis, voor Vorst, bewaart te konnen zijn, niet diep gezaait, ende te mets met een weinig vochtigheits besprengt, zoo komt het in 't Voorjaar op, dewijle het lange in d' Aerde verblijven moet, en groeit voort. Maar indien men het in de Maart ofte April, de Aerde beveelen wil, zal het eerst in de Herfst op koomen, ende als dan, om haare teederheits wille, daar van in de *Winter* veel vergaan.

Deze jonge Planten, alzoo door Zaad opgekoomen weezende, bloeijen niet voor de tweede en derde *Zomer*; hier uit wordt ook, zoo een wonderlijke veranderinge der aardige couleuren, niet alleen voortkoomende gevonden, maar ook in groot en kleinheit verscheelende, dat men de zelfde geen eigentlijke Naame geeven mag; Doch de andere soorten brengen zelden eenige verscheidentheit, in haare verwe, maar altijd de zelfde Bloemen voort.

HET LXXXI. CAPITTEL.

WOLLEKRUID.

IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van veele KONINKSKEERZE, of TORTZEKRUID daaromme genoemt, om dat men van haar Steelen en Bladeren, allerleije vettigheit naa haar neemende, een helder brandende licht maaken mag. Op Latijn VERBASCUM CANDELA REGIA, ofte TAPSUS BARBATUS. In 't Hoogduitsch WOLLKRAUT, KONIGKERZE, ofte KERZENKRAUT. Ende op François BOVILLON, ofte TORCHES. Hier van zijn my, in haare aardt en Natuire, eenige veranderlijke zienswaerdige soorten kenbaar geworden, te weeten: *Verbascum album mas flore albo*, wit Wollekruid Manneken, met een witte Bloeme. *Album mas flore luteo*, wit Wollekruid Manneken, met een geele Bloeme. *Fœmina flore luteo magna*, wit Wollekruid Wijfje, met een groote geele Bloeme. *Ramosum fœmina flore luteo amplo*, wit Wollekruid Wijfje, met Takken en groote geele Bloemen. *Nigrum flore albo*, swart Wollekruid met een witte Bloeme. *Verbascum salviæ folio frutex flore luteo*, boomachtig Wollekruit met Bladeren van Savie, en een wonderlijke geele Bloeme. Ende *Verbascum salviæ folio frutex flore albo*, ofte boomachtig Wollekruid, met Bladeren als Savie ende een witte Bloeme. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Verbascum. Candela regia Tapsus Barbatus.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met oude Paerdemest maatig verzien, een warme, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; verdraagen sterke Vorst, bloeijen ook de tweede *Zomer*, ende volkoomen rijp Zaad gegeeven hebbende, versterven;

ven: Het welke met een waſſende Maane van de *Maart*, om het tweede ofte ook wel alle jaaren, op een nieuw wederom gezaait moet zijn: waar door zy genoegzaam vermeerdert gemaakt werden, hoe welze ook wel van zelfs, door het gevallene, voortkoomende bevonden worden.

Het *Verbaſcum Salviæ folio frutex flore luteo & albo*, ofte boomachtig Wollekruid met Bladeren van Savie, zoo wel met geele als witte Bloemen, zijn veel teederder van aardt, mogen de Winterſche Koude, buiten ſtaande, qualijk verdragen; Moeten daaromme, met een waſſende Maane van *April*, in Potten geplant zijnde, in 't begin of ten halven van *October* (naa het Saiſoen meede brengt) binnen 's huis, op een bequaame plaatze gezet, daar niet dan met Vorſtig Weeder in geviert werdt, met maatige laauw gemaakte Regenwaterſche Vochtigheit onderhouden, ende niet voor in 't begin of ten halven van *April*, met een zachte Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten en haarige drooge *Ooſte-* of *Noorde-Winden* wel gewacht zijn. *Verbaſcum Salviæ folio frutex flore luteo. flore albo.*

Zy verblijven lange jaaren in 't leeven, worden hier, in deze Landen, qualijk vier voeten hooge, bloeijen alle *Zomers* ſchoon, doch verkrijgen noit rijp Zaadt, worden niet te min vermenigvuldigt, door haare by of even boven de Wortel uitgeſchootene jonge Looten, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, inſnijden, met Aerde aanvullen, ende het tweede jaar Wortel geſchooten hebbende, niet voor dat zy jaarig geworden is, van d' Oude neemen, ende met voorgenoemde Maane van *April*, in Potten verplanten mag. Ziet 366, 251. en 187. cap.

Het LXXXII. Capittel.
STANDEL KRUID.

Wordt niet alleen met deze Naame, maar ook van veele, in 't Nederlandtſch, Orchis ofte Kullekenskruid genoemt. Op Latijn ook Orchis Satyrium, ende meer andere. In 't Hoogduitſch Knabenkraut, Erdtgeyl, ofte Standelwurtz. Ende op François Du Satyrion ofte Uram. Hier van worden gezien, ende zijn my, in haar aart, zeer veele ſoorten bekent, alle hier te verhaalen onnodig, dewijle zy meeſt van een Culture te zijn bevonden worden, inzonderheit die in deze Geweſten van zelver voortkomen. *Satyrium. Orchis.*

Zy lieven alle, uit een aangeboorene eigenſchap, een gemeine, goede, zeer zandige Aerde, zonder eenige vettigheit, ofte met een weinig tweejaarige Paerdemeſt vermengt, een opene, en wel ter Zonne gelegene plaatze, doch over haare Wortel een weinig ſchaaduwe, veel Waters; verdragen ſterke Vorſt, bloeijen des *Zomers* aardig, en geeven dik-

dikwils volkomen Zaadt, waar door zy, doch beeter door haare aangewassene jonge Bollekens vermeerdert mogen worden, die men in't begin van *September*, de Bloemen en Bladeren verdort zijnde, of in 't laatste van de *Maart*, met een wassende Maane van d' Ouden afneemt en verplant.

Alle deeze soorten, hoe veranderlijk zy ook, zoo in haare Wortelen als Bloemen, gezien worden, die men uit het wilde, in de Hoven, brengen ende verplanten wil; moeten in haare volkomene Bloeme staande, vermits menze anders quaalijk vinden mag, zoodanig uitgegraaven worden, dat ten minsten, om de Wortelen in 't ronde, twee vingeren breed van haare genaturalizeerde Aerde kome te verblijven, doch moet men het Gras of Heide daar af snijden zoo veel doenlijk zal zijn, op dat het, een goede Grond gewaer wordende, de overhandt daar in niet en verkrijge; Daar naa gezet wezende, moet menze terstont met Water begieten, zoo schietenze met haare onderste Puntwortelkens, een ander Grond gewaer wordende, daar in, ende haare eigene met der Tijd vergaande, groeijen in de zelfde veel bequaamer.

Orchis Anthropophora.

Het *Orchis Anthropophora*, ofte Orchis met Bloemen een Mensche representerende, ende diergelijke meer andere, uit warme Landen gebrocht, buiten gezet zijnde, verminderen met der Tijdt, ende versterven eindelijk, dewijle zy de koude deezer Landen niet verdraagen mogen: Moeten daaromme, in Potten gestelt, des Winters binnen 's huis, in een goede zandige Grond, met maatige vochtigheit onderhouden, bewaart, ende daar naa, met een aangenaame Regen, wederom buiten gezet zijn.

HET LXXXIII. CAPITTEL.

T W E E B L A D.

Met deeze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn Bifolium, Pseudo-orchis, ofte Ophrys. Ende in 't Hoogduitsch Sweyblad gezegt. Hier van zijn my, in haare aardt en Natuire, twee bezondere soorten bekent, te weeten: *Bifolium vulgare*, Gemeine Tweebladt, ofte Bastaart Standelkruid. Ende *Bifolium bulbosum*, ofte Tweeblad met een Bolle het Ajuin gelijkende, het welke ook van zommige *Nidus Avis*, dat is, Vogelnest, genoemt om dat haare Veezelen, uit de Bolle voortkomende, in malkanderen gevlochten ende verwerret te zijn gezien worden.

Bifolium. Pseudo-orchis. Nidus Avis.

Zy beminnen, uit een aangeboorne eigenschap, een geheel zandige goede Aerde, met een weinig tweejaarige klein gewreeven Paerdemest doormengt, een open, luchtige, plaatze, tamelijk veel Waters; geven alle *Zomers* Bloemen, maar zelden volkomen rijp Zaad, in deeze Gewe-

Gewesten; verdraagen sterke Koude des Winters; worden, door aangegroide jonge Scheutkens en Bollekens, die men, met een wassende Maane van September, veel bequaamer als in de Maart, van d' Oude neemen ende verzetten mag, vermeerdert gemaakt: welke alle drie jaaren, uit gebloeit hebbende, ofte op gezeide Tijd opgenomen, ende in nieuwe frisse Grond verplant moeten zijn. Ziet het 342. 297. 182. 291. en 344. Capittel.

Het LXXXIV. Capittel.
NATERWORTEL.

IS niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook met die van HARTSTONGE by veele bekent. Wordt op Latijn BISTORTA, ofte COLUBRINA. In 't Hoogduitsch NATERWURTZ. Ende op François BISTORTE genoemt. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Bistorta major*, Groot Naterwortel. *Bistorta minor*, Kleine Naterwortel. Ende *Bistorta minima*, ofte Alderkleinste Naterwortel, die ook van eenige *Bistorta Alpina*, ofte Berg Naterwortel genoemt is. Alle van een Culture. *Bistorta, Colubrina &c.*

Zy beminnen zo lief een goede, gemeine, zandige, als geen zandige, doch vochtige en wel gemeste Grond, een opene, en ook een schaduachtige plaatze, veel Waters; verblijven lange in 't leeven; geeven, alle Zomers, een kluchtige lange Bloeme, maar noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad; verdraagen alle ongelegentheit des Winters; Worden ook alleen, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, alle Voorjaaren, met een wassende Maane in April, van d' Oude neemen ende verplanten mag, genoegzaam vermenigvuldigt.

Het LXXXV. Capittel.
PENNINKSBLOEME.

WOrdt daaromme in 't Nederlandsch met deze Naame, ofte ook ook wel SILVERKRUID genoemt, om dat de Zaadhuiskens dezer *Plante* rijp wordende, wit blinkende ende omtrent rondt zijnde, Silvere Penningen gelijken, Op Latijn BULBONACH, VIOLA LUNARIS, ofte VIOLA LATIFOLIA. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee verscheidene soorten bekent, te weeten: *Bulbonach radice perenni*, Penninksbloeme met een langduirende Wortel. Ende *Bulbonach*, ofte *Viola Lunaris annua*, Penninksbloeme niet meer dan een jaar blijvende. *Silverkruid, Bulbonach. Viola Lunaris, vel latifolia.*

De *Borrago verrucosa minor flore variegato*, Kleine Borage met witte Warten ende een bonte Bloeme, is de teederste van allen, lieft een zeer warme plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut; moet, alle jaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, in een Pot, niet diep gezaait, dikwils met Water begooten, opgekoomen weezende, staande verblijven, en niet verplant zijn, zoo geeftze rijp Zaad, voor de *Winter*, en wordt van 't leeven onvermoedelijk berooft, vermits zy niet langer blijven mag. *Borrago verrucosa minor flore variegato.*

De *Borrago semper virens major & minor*, Groote en Kleine altijd groenblijvende Bernagie, beide zijnde met een kleine zeer schoone blaauwe Bloeme begaaft, zijn van Natuire sterk, lankleevende, verdraagen felle koude des *Winters*; bloeijen de meeste *Zomer* door, geeven ook dikwils volkoomen Zaad, inzonderheit met warme en drooge Tijden, maar lange niet zoo overvloedig als alle d'andere voorgaande. *Borrago semper virens major, & minor.*

Worden ook niet alleen door dat zelfde, met een wassende Maane van April ofte Maart, niet boven een stroobreed diep, gezaait zijnde; maar ook, door haare jonge aangegroeide Looten, noit alle haare Bladeren verliezende, die men, met gezeide Tijd en Maane, van d' Ouden neemt ende verplant, genoegzaam aangeteelt.

Het LXXXVII. Capittel.

O S S E T O N G E.

In 't Nederlandsch alzoo genoemt, wordt op Latijn Buglossum ofte Buglossa genoemt. In 't Hoogduitsch Ochsenzunge. Ende op François Langue de Beuf. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Buglossum vulgare majus*, Gemeine groote Ossetonge. *Vulgare minus*, kleine gemeine Ossetonge. *Sylvestre*, Wilde Ossetonge. Ende *Buglossum Echioides*, ofte Ossetonge met een gedaante van Echium ofte Slangenhooft. Niet alle van een ende dezelfde Culture. *Buglossum.*

Zy lieven een gemeine, zandige, zoo wel gemeste, als ongemeste Aerde, een wel ter Zonne geleegen plaatze, maatige vochtigheit; bloeijen jaarlijks, en geeven volkomen Zaad.

Het *Buglossum vulgare majus & minus*, Groote en Kleine gemeine Ossetonge, blijven eenige jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters, worden ook alleen door haare Zaad, het welke, met een wassende Maane van *April*, de Aerde bevolen wordt, vermeerdert gemaakt.

Het *Buglossum Sylvestre*, Wilde Ossetonge, ende *Buglossum Echioides*, ofte met een gedaante van Slangenhooft, blijven niet langer dan een *Zomer* in 't leeven, worden alle Voorjaaren, met een wassende Maane *Buglossum Echioides.*

van de *Maart*, op een nieuw, van Zaadt wederom gezaait, slaan ook de meeste Tijd van het gevallene genoegzaam op, waar door zy overvloedig vermeerdert mogen worden.

HET LXXXVIII. CAPITTEL.
SLANGEN HOOFT.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt, dewijle haar Zaadt het hooft van een Slange gelijkt. Op Latijn ECHIUM, VIPERINA, ende BUGLOSSUM SYLVESTRE. In 't Hoogduitsch WILDE OCHSENZUNGEN. Ende op François BUGLOSSE SAUVAGE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, verscheidene veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Echium vulgare*, Gemeine Slangenhooft. *Lanuginosum*, wolachtige Slangenhooft. *Creticum Supinum flore rubro*, Leggende Slangenhooft, van Candien, met een roode Bloeme. *Echium Scorpioides majus folio glabro*, Groot Slangenhooft, met een gekromde Bloeme, gelijkende de Steert eens Scorpioens, en gladde Bladeren. *Scorpioides folio hirsuto*, Scorpioens Slangenhooft met ruige Bladeren. *Creticum longifolium rubrum Alpinum*, Roode Berg Slangenhooft, van Candien, met lange Bladeren. *Alcibiadeum flore rubro*, Slangenhooft van Alcibius met een roode Bloeme. Ende *Echium Alcibiadeum flore cœruleo*, ofte Slangenhooft van Alcibius met een blaauwe Bloeme. Niet alle van een Culture.

Echinm vulgare.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, een opene, en vrije plaatze, niet veel vochtigheits; brengen, in de Herfst, volkomen rijp Zaadt.

Echium Creticum supinum flore rubro. &c.

Het *Echium vulgare*, ofte Gemeine Slangenhooft, *Echium lanuginosum*, Slangenhooft met wolachtige Bladeren. Ende *Creticum supinum flora rubro*, ofte leggende Slangenhooft van Candien, met een roode Bloeme. Blijven niet meer dan een *Zomer* in 't leeven, vermits zy Zaad gegeeven hebbende, verderven; Worden daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, op een nieuw wederom gezaait, waar door zy alleen vermeerdert mogen zijn.

Echium Scorpioedes.

Het *Echium Scorpioides*, ofte Scorpioens Slangenhooft, beide soorten, worden op gezeide Tijd niet diep in d' Aerde gelegt, verdraagen sterke Koude, bloeijen de tweede *Zomer*, geeven rijp Zaad, en versterven.

Echium Creticnm longifolum rubrum Alpinum, &c.

Het *Echium Creticum longifolium rubrum Alpinum*, Roode Slangenhooft van Candien, op het gebergte groeijende, met lange Bladeren. Ende *Echium Alcibiadeum*, ofte Slangenhooft van Alcibius gevonden, zo wel met een roode als blaauwe Bloeme, vergaan zoo haastig niet, maar verblijven gemeinlijk drie, ook zomtijts wel vier jaaren in 't leeven; geeven alle *Zomers* perfect rijp Zaad, waar door zy alleen vermeerdert kon-

konnen worden, op voorgenoemde Tijd, niet diep de Aerde bevoolen zijnde, waar van het tweede jaar d' eerste Bloemen gezien werden.

HET LXXXIX. CAPITTEL.
DRUIVENKRUID.

IS niet alleen met deeze Naame in 't Nederlandsch bekent, maar werdt ook PIMENT van veele genoemt. Op Latijn BOTRYS. In 't Hoogduisch TRAUBEN, ofte KROTTENKRAUT. Ende op François PYMEN. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Botrys vulgaris officinarum*, Gemeine Druivenkruid, in de Apoteken gebruikelijk: Ende *Botrys Mexiocana*, ofte Druivenkruid van Mexico, in *America*: beide van een ende de dezelfde Culture. *Botrys vulgaris.* *Mexiocana.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest wel verzien, een opene, warme plaatze, veel Waters; blijven niet langer dan een *Zomer* in 't leeven; geeven, in de *Herfst* gemeinlijk rijp Zaadt, ende vergaan daar meede van zelven, ofte worden door een kleine Rijp wechgenomen.

Moeten daaromme, alle jaaren, wederom in het Voorjaar, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, op een warme plaatze, niet diep gezaait worden, noch, opgekomen weezende, van haar plaatze genoomen, waar door zy alleen vermeerdert mogen werden, hoe wel zy, door het neêrgevallene Zaad, van zelver ook dikwils voortkomen.

HET XC. CAPITTEL.
KOOL.

ALle ende een jegelijk wel bekent, wordt in 't Nederlands alzo genoemt. Op Latijn BRASSICA ofte CRAMBE. In 't Hoogduitsch KOLKRAUT ofte KOHL. Ende op François CHOUX. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekent veele veranderlijke soorten, te weeten: *Brassica non capitata foliis atro virentibus.* Gemeine Boeren Kool. *Brassica dissecta*, Gemeine Kool met gesneedene Bladeren. *Crispa* Krollekool. *Rubra variegata*, met rood, purper en groenbonte Bladeren. *Alba variegata*, met wit en groen gemarmerde Bladeren, schoon om zien. *Variegata prolifera*, bonte Kool met kleine krolle Bladeren uit de groote in 't midden voortkomende. *Brassica capitata rubra*, Roode Sluitkool. *Capitata alba*, witte Sluitkool. *Capitata virescens Italica prolifera, crispa,* *Brassica variegata.* *Variegata*

crispa, groene Italiaansche Sluitkool met kroeze Bladeren, ofte Savoische Kool. *Brassica Caulirapa rubra*, roode Raapkool. *Caulirapa alba*, witte Raapkool. *Brassica cauliflora*, Bloemkool. Ende veel meer andere. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Koeijemest genoegzaam verzien, een opene en luchtige plaatze, veel Waters, verdraagen alle ongelegentheit des *Winters*, geeven ook de tweede *Zomer* perfect rijp Zaad, ende versterven daar mede: Waar door zy, alle Voorjaaren, met een afgaande Maane van die *Maart*, op een warme plaatze gezaait, ende een handbreed hooge gewassen zijnde, met dezelve Maane, op een andere plaatze, hol ende luchtig; wederom verplant moeten zijn. Doch wil men alle de Bontekool niet voor in de Maand van *Junius*, tusschen het laetste Quartier, ende de nieuwe Maane, de Aerde beveelen, ook daar naa met dezelfde Maane verplanten, zo zal menze in de *Herfst* veel schoonder voortkomende, in haar veranderlijke bevallige couleuren, aanschouwen, en gekookt weezende, alle de andere, in lieflijkheit, verre te boven gaande bevinden, inzonderheit zoo zy (eer zy afgesneeden geworden is) twee of driemaalen te deegen bevroozen geweest is: waar door zy alle haar rechte smaak eerst verkrijgen.

Brassica tricapitata crispa.

De *Brassica capitata alba*, *rubra & Capitata virescens Italica crispa*. Witte Buis- of Sluit-kool, roode Sluitkool, en groene Italiaansche Krollekool, die men ook Savoische Kool noemt, waar van eene met drie Hoofden op een Steel gevonden wordt, en diergelijke meer, beminnen de voorgezeide Aerde, plaatze, en Water op haare Wortelen, maar niet op de Bladeren, inzonderheit als zy beginnen te sluiten; Want hoe drooger Weêr het als dan is, hoe zy dichter, grooter, ende, om voor spijze te gebruiken, bequaamer worden; ter contrarie, met veel Regens, blijven zy hol, sluiten zich niet wel, en verrotten haastig in Wintertijden. Zy verdraagen des *Winters* geenzins Koude en Vorst, worden daaromme, in't laetste van *October*, met haar Trunken en Hoofden ofte Vruchten, als ook Wortelen uitgenomen, en binnen 's Huis in een Kelder in d' Aerde gezet, en in't Voorjaar wederom in de Grond, op een warme plaatze gestelt, zoo schieten zy nieuwe Looten, verkrijgen Bloemen ende volkomen rijp Zaad; doch moeten eerze in huis gebracht worden, alle de Hoofden van binnen geheel uitgeholt, ende van haare herten berooft zijn; Daar naa het Zaad gewonnen weezende versterven zy alle. Worden ook alle jaaren wederom, op een nieuw, met een afgaande Maane van de *Maart*, of ook wel in *Augusto*, om des *Zomers* vroeg te hebben, gezaait, ende met de zelfde Maane, twee voeten van malkanderen, in het laetste van *September*, tot aan de toppen in kuilen geplant zijnde, in *April*, om van de Wind niet omme geslaagen, ook daar door te beeter werden mogen, hooge aangeäerdt, waar door zy haar beter sluiten, goed van smaak werden,

den, ende groote Hoofden verkrijgen, inzonderheit, als zy alle Voorjaaren op een andere Grond, of zandige plaatze, zes, zeven, of acht jaaren zonder Vrucht stille gelegen hebbende, ende nieuws omme gesmeeten, ook wel gemest zijnde, al is zy noch zo slecht, jaarlijks gestelt komen te worden. Doch het Zaad van *Savoische Kool*, in deze Landen gewonnen, verblijft niet meer dan een jaar goed, moet daaromme, uit warme Gewesten t'elkens wederom gezonden worden: Wiens Planten men hier om Zaadt daar van te gewinnen, tegen de *Winter* met de geheele Wortel opneemt, in huis bewaart, en in't Voorjaar wederom zet.

De *Brassica Cauli-rapa rubra & alba*, witte en roode Raapkool, aardig om zien, moet ook in gezeide luchtige plaatze, Grond, Tijd en Maane, maar niet in die *Herfst* gezaait ende verplant zijn. Verdraagt ook sterke Koude, bloeit de tweede *Zomer*, en verkrijgt perfect rijp Zaad in deeze Quartieren, het welke alhier goed te zijn, ende te verblijven daagelijks genoegzaam bevonden werdt. *Brassica Caulirapa.*

De *Brassica Cauliflora*, ofte Bloemkool genoemt, zijnde de beste van alle, ende in deeze Landen meest geacht, lieft een goede, zandige, luchtige Aerde, met tweejaarige Koeije- ende eenjaarige Paerde- mest wel verzien; een welgelegene plaatze, die vier, zes, of acht jaar te vooren ledig, of zonder eenige Vrucht te draagen gebleven is, het welke indien het niet wezen kan, zoo moetze, vijf, of zes Voeten diep, nieuws omgesmeten, ende de onderste boven gelegt worden, daar zy de geheele *Zomer* aan alle zijden, ofte rontomme van de Zonne geraakt, ofte bescheenen mag worden: waar door zy boven andere voorspoedig groeijen, ende in grootheit uitsteeken zal; eischt tamelijk veel Waters; geeft een aangenaame Bloeme, verdraagt de Koude des *Winters*, inzonderheit noch geen Vrucht gedraagen hebbende, brengt voort rijp Zaad, gemeinlijk het tweede jaar, ende vergaat daar mede: Welke Zaad, om in deeze Landen wederom gezaait te mogen zijn, ondienstig bevonden is, vermits daar van noit iets goeds, ofte eenige goede Vrucht draagende gezien wordt. Moet daaromme alle Voorjaaren, een nieuw en goedt Zaad uit Italien ontfangen hebbende, met een volle Maane van de *Maart*, op een zeer warme plaatze, tegen een Muir ofte Heininge voor alle koude Winden bevrijt, ende met eenjaarige Paerdemest wel verzien, gantsch hol ende luchtig, ook niet diep, wederom by Korlen ingezet ofte gezaait zijn. Welke Jongen, hier van opgekomen ende een vinger hooge geschooten weezende, met een blikken ofte koperen Boore, geheel met de Aerde aan haare Wortel verblijvende, zonder dat zy eens verzet te zijn gewaar worden, opgenomen, ende in voorgenoemde luchtige, ook aan alle zijden, ter Zonne gelegene plaatze, alle jaaren (als reeds gezegt) verandert werdende, wederomme met ofte voort naa de Volle Maane, geplant moeten worden; Ook terstont, by aldien het niet en Regent, met een weinig Regen, maar voor al geen

Brassica Cauliflora.

Tijdt en plaatze om zaaijen.

Puts-

Puts-water, waar doorze komen te krollen, van boven begooten zijn; doch daar naa niet meer, op datze niet verderven boven haare Wortel; zoo groeijen zy zonder ongelegentheit voort, en verkrijgen (vermits zy jaarlijks een veranderinge van Grond, die zy begeeren, ende haar gegeeven moet zijn, genieten) schoone en heelijke Bloemen, voor alle andere, anders kleine en van geen aanzien.

Remedie voor Eerd-Vloo, Rupzen, Slakken, &c.

Wil jemant deeze jonge Planten of ook andere van de Eerdtvloo, en schaadelijke Rupzen, geerne zien ongeschendt te mogen verblijven, die neeme een weinig frisse Paerdemest, doe het in een Glas, ende legge daar op zoo veel Zaad als hy wil, giete daar op Zalpeterwater, te weeten Regenwater, daar een half ofte geheel Etmaal een weinig Salpeter in gelegen heeft, zoo veel, dat het Zaad daar in omtrent overdekt te zijn gezien wordt; stelle het een weinig in de Zon, zoo zal het haastig swellen, daar naa beginnende te kijmen ofte barsten, neemt het daar uit, steekt het op gezeide warme plaatze, met genoemde Tijdt en Maane, een stroobreed diep in d' Aerde, ieder Korle bezonder, een handbreed ofte meerder van malkanderen, ende dekt die plaatze als het koud is, met een weinig Stroo, zo komt het haastig voort, ende groeit ongelooflijk voorspoedig, te mets in drooge Dagen met dit volgende Water begooten wordende, te weeten: Neemt een weinig Duivemest, ende een weinig, ofte zo veel gy van ieder wilt, Schapedrek, doet het in een Glas, zet het in de Zonne, en giet daar op Regenwater, zoo trekt al die kracht van dezelfde in het Water, gietet daar na wederom af, en doet daar by een weinig van reeds gezeide Salpeterwater, ende begiet daar mede (als gezeit) de jonge opgekomene Planten, verzet ofte die noch verplant sullen worden, zo dragen zy niet alleen veel eerder Bloeme, maar worden ook niet van eenige der genoemde, noch andere Ongedierte beschaadigt.

Daar en boven, dient men te weeten, dat men het volgende jaar, op dezelfde plaatze, daar deeze Bloemkool gestaan heeft, geen ander wederom zetten moet, maar alle jaaren in een nieuwe en frisse Grond: Doch indien men in dezelfde *Turksche Boonen*, *Pinksternaaken*, ofte diergelijke Vruchten zaait of plant, zalmen bevinden dat zy zeer goed ende voldraagende sullen werden, inzonderheit met een afgaande Maane.

Het XCI. Capittel.

AERDNOTEN.

Deze Plante in't Nederlandsch alzoo genoemt, wordt op Latijn gezegt Bulbocastanum, om dat haare Wortel een Knobbel ofte Bulbus is, dat is een Bol, en van smaak een Castanie gelijk. In't Hoog-

Hoogduitsch ERDNUSZ ofte ERDTKESTEN. Van deze zijn my, in haare Natuire, twee zeer veranderlijke aardige soorten kenbaar geworden, te weeten: *Bulbocastanum vulgare*, ofte gemeine Eerdtnote, ende *Bulbocastanum Apij folio majus*, ofte groote Eerdnote met Bladeren van Peterselie. Niet beide in alles van een ende dezelfde Culture. *Bulbocastanum vulgare minus.*

Zy beminnen nochtans beide een goede, gemeine, zandige Aerde, met maatige tweejaarige Paerdemest verzien, een opene, en wel geleegene plaatze, tamelijk veel vochtigheits; blijven eenige jaaren in't leeven; bloeijen alle *Zomers*, en geeven de meeste Tijd volkomen rijp Zaad, verdraagen ook redelijk de koude des *Winters*.

Doch het *Bulbocastanum majus folio Apij*, ofte groote Eerdtnoten met een Peterselie Loof, is de teederste van Natuire, geeft niet, dan met heete en goede *Zomers*, volkoomen rijp Zaad, verdraagt ook niet zo wel de felle koude des *Winters*, kan daaromme bequaamer in Wintertijden binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze gestelt, geduirende deze Tijd, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater van boven begooten, ende ook niet voor in't laetste van de Maart ofte begin van April (na het Saisoen meede brengt) wederom buiten gezet, voor veel Waters gewacht, en voor koude haarige Winden gedekt zijn. *Bulbocastanum Apy folio majus.*

Worden ook alleen door haar Zaad, het welke moet, met een volle Maane van April, niet diep, in een Pot, met een zandige luchtige Grond gevult, gezaait, op een warme plaatze gezet, ende zomtijds met een weinig Waters besprengt weezen, zo komt het te eerder voort, doch, opgekomen zijnde, geeven niet voor het tweede of derde jaar daar naa haare eerste Bloeme, vermits de kleinheit der Bolwortelkens die de zelfde niet eerder voortbrengen moogen, voor zy daar toe sterk genoeg geworden zijn.

HET XCII CAPITTEL.

BRYONIE.

WOrdt niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van zommige WILDE WYNGAART genoemt. Op Latijn BRYONIA. In't Hoogduitsch WILDER ZITWEN, TEUFFELKURBS, ZAUNRUBEN ofte STICHWURTZ. Ende op François COLUBRINE ofte COULEUREE. Hier van zijn my, in haare aardt, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Bryonia alba*, ofte *Vitis alba*, witte wilde Wijngaart ofte Quartelbesiën. *Bryonia nigra*, *Labrusca*, ofte *Tamus*, wilde Wijngaart. *Bryonia Cretica bicoccos*, wilde Wijngaart uit Candien met twee Besiën. Ende *Bryonia Cretica maculosa*, wilde Wijngaart uit Candien met gevlekte Bladeren. Niet alle van een ende de zelfde Culture. *Bryonia alba, nigra. Tamus.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zo wel zandige, kleijige, als andere Grond, doch met tweejaarige Paerde- en Koeije-meſt wel verzien, zo lief een ſchaduachtige, als een opene plaatze, veel Waters; bloeijen niet alleen des *Zomers*, maar verkrijgen ook alle jaaren gemeinlijk, ende inzonderheit, met goede en warme Tijden, in deze koude Landen, volkoomen rijp Zaad, verliezen ook, in de Herfſt haaſtig het Loof, welke, uit haar veel jaaren goed blijvende dikke Wortelen, in't Voorjaar wederom ten voorſchijn koomende, ende veerdig opſchietende gezien wordt; verdraagen meede ſterke Vorſt, moogen ook door geen ander middel, dan Zaad alleen, het welke met een waſſende ofte volle Maane van de Maart, gemeinlijk niet boven een ſtroobreed diep gezaait wordt, aangeteelt zijn.

Bryonia Cretica bicoccos. Cretica maculoſa.

De *Bryonia Cretica bicoccos*, wilde Wijngaart uit Candien, met twee Beſiën by malkander zittende, ende *Cretica maculoſa*, ofte met gevlekte Bladeren, zijn teederder dan de voorgaande, konnen de veelvoudigheit der koude Regenen, noch de ſtrengheit der felle Vorſten, buiten ſtaande, qualijk verdraagen: Moeten daaromme, met een waſſende Maane van April, in Potten geplant zijnde, in't begin van October, binnen 's huis gebracht, op een gemeine plaatze gezet, met weinig ofte gantſch geen vochtigheit verzien; ende in't laetſte van de Maart ofte begin van April, wederom buiten geſtelt worden.

Konnen niet alleen door Zaad, op gezeide maniere, maar ook door afgebrookene Takken der Wortelen, die men, met genoemde Tijd verzet, vermeerdert werden. Ziet het 157. 300. 158. 418. en 417. cap.

HET XCIII. CAPITTEL.

RIETGRAS.

IN't Nederlandſch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Wordt op Latijn BUTONIUM, SPARGANIUM, ofte PLATANARIA, ende in't Hoogduitſch IGELSKNOPPEN gezegt. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee onderſcheidelijke ſoorten bekent, te weeten: *Butonium ramoſum*, Rietgras met takkige Bloemen. Ende *Sparganium non ramoſum*, ofte Rietgras met Bloemen zonder Takken, beide van een ende de zelfde Culture.

Sparganium ramoſum, & non ramoſum.

Zy beminnen een luchtige, goede, zandige Aerde, met oude Paerde- en Koeije-meſt wel verzien, een donkere of ſchaduwachtige, en vochtige plaatze, veel Regens, die zy in overvloet verdraagen, zoo dat zy ook zelfs in't Water groeijende gezien worden, bloeijen aardig alle *Zomers*, doch geeven zelden volkomen rijp Zaad, verdraagen ſterke koude, en alle andere ongeleegentheit des *Winters* zonder ſchaade; mo-

gen

gen ook niet, dan alleen door haare aangegroeide jonge Scheutkens, die men met een wassende Maane in April, van d' Ouden afneemt ende verzet, vermeenigvuldigt zijn.

HET XCIV. CAPITTEL.

S E N E G R O E N.

WOrdt in't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van veele INGROEN genoemt. Op Latijn BUGLA ofte CONSOLIDA MEDIA. Ende in't Hoogduitsch GUNTZEL. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, drie verscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten: *Bugla flore cœruleo*, Senegroen met een blaauwe Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. Ende *Flore rubro*, met een roode Bloeme. Alle van een Culture. *Consolida media.* *Bugla.*

Zy beminnen, uit een aangeboorne aart en eigenschap, een gemeine, goede, zandige, wel gemeste Aerde, een opene, vrije, en wel geleegene plaatze, veel Waters; brengen voort, alle jaaren, Bloemen, ende ook, met goede *Zomers*, volkoomen rijp Zaad, verdraagen sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*: worden ook niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep de Aerde bevolen moet zijn, maar ook door haare aangewassene jonge Looten, van zelver genoegzaam Wortelen verkrijgende, die men op de zelfde Tijd ofte ook wel in Augusto, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt ende overvloedig vermeerdert gemaakt.

HET XCV. CAPITTEL.

B R U N E L L E.

DEze Plante van een jegelijk in't Nederlandsch alzoo genoemt, wordt op Latijn BRUNELLA, PRUNELLA, ofte CONSOLIDA MINOR. In't Hoogduitsch BRAUNELLEN. Ende op François BRUNELLE genoemt. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Brunella flore purpureo*, Brunelle met een purpure Bloeme. Ende *Brunella flore albo*, ofte met een witte Bloeme. Beide van een Culture. *Consolida minor.* *Brunella.*

Zy lieven zo wel een goede, met oude Paerde- ofte Koeije-mest genoegzaam doormengde, als een gemeine, slechte, zandige Grond, een opene en vrije plaatze, veel Regens, ende ook geen kleine droogte, bloeijen lang, en geeven, alle jaaren, in de Herfst, volkoomen

 rijp

rijp Zaad, verdraagen Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds. Mogen ook niet dan alleen door gezeide Zaad, het welke, ofte van zelfs door het neêrgevallene voortkomt, ofte met een wassende Maane van de Maart, niet diep in d'Aerde gelegt moet zijn, vermeenigvuldigt worden.

HET XCVI. CAPITTEL.
WAAL WORTEL.

Consolida major.

EEn zeer medicinaale Plante, wordt in't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn SYMPHYTUM MAJUS, ofte CONSOLIDA MAJOR. In't Hoogduitsch WALWURTZ, SCHWARTZWURTZ, ofte BEINWELLE. Ende op François CONSYRE ofte OREILLE D'ASNE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Symphytum majus flore purpureo*, groote Waalwortel met een purpure Bloeme. *Flore albo*, met een witachtige Bloeme. Ende *Symphytum tuberosum*, ofte Waalwortel met Knobbelen. Alle van een Culture.

Symphytum majus tuberosum.

Zy beminnen geerne een gemeine, zo wel slechte, zandige, als luchtige, vet gemeste, een natuirlijk vochtige, als ook gantsch waterige Grond, een vrije, wel ter Zonne staande, zo lief als een schaduwachtige plaatze, maatig, ende ook veel Regens; bloeijen wel alle jaaren, maar geeven niet, dan met zommige goede *Zomers* volkoomen Zaad, lijden geduldiglijk alle ongeleegentheit des *Winters*; zijn van Natuire langleevende, ende worden bequaamer aangeteelt, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men niet alleen met een wassende Maane in't Voorjaar, maar ook (de Bladeren afgesneeden wordende) de geheele *Zomer* door verplanten mag, als Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet boven een stroobreed diep in d'Aerde geleit, ende geduirig vochtig gehouden zijn moet.

HET XCVII. CAPITTEL.
KOE OOGE.

Buphthalmum vulgare.

IN't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn BUPHTHALMUM. In't Hoogduitsch RINDSZ-AUG. Ende op François OEIL DE BEUF geheeten. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Buphthalmum vulgare*, gemeine Koeöoge. *Tenuifolium*, Koeöoge met dunne smalle

le en teedere Bladeren, het welke van zommige ook wel ***Helleborus ferulaceus***, ofte Nieswortel met Bladeren van Ferula, om haare Wortels wille, dezelfde niet qualijk gelijkende, genoemt is. ***Foliis Millefolij***, Koeöoge met Bladeren van Duizendblat. Ende ***Buphthalmum Creticum flore albo***, ofte Koeöoge uit Candien, met een witte Bloeme. Niet alle van een Culture. *Helleborus ferulaceus.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, liever met oude Paarde- ofte Koeije-mest doormengde, als gantsch geen gemeste Aerde, een vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, verdraagen ook zo wel veel Waters, als maatige vochtigheit.

Het ***Buphthalmum vulgare***, gemeine Koeöoge, ende ***Creticum flore albo***, ofte Koeöoge van Candien, met een witte Bloeme, blijven niet meer dan een *Zomer* in't leeven, worden alle jaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, na het Weeder zich aanstelt, wederom op een nieuw gezaait, brengen voort langduirende Bloemen, ende geeven in die Herfst volkoomen rijp Zaad. *Buphthalmum Creticum.*

Het ***Buphthalmum foliis Millefolij***, Koeöoge met Bladeren van Duizendblad, blijft twee ende ook drie jaaren lank in't leeven, verdraagt sterke koude, bloeit zeer schoon, het tweede, ende ook dikwils het derde jaar; geeft in de Herfst volkomen Zaad, ende versterft. Moet daaromme t'elkens, met een wassende Maane in't Voorjaar, wederom gezaait zijn, hoe wel zy ook door het neêrgevallene van zelver veelmaals voortkoomende gezien wordt. *Buphthalmum folij Millefoliis.*

Het ***Buphthalmum tenuifolium***, ofte Koeöoge met dunne en smalle Bladeren, ook ***Helleborus ferulaceus*** (gelijk gezegt) genoemt, zijnde een aardig Gewas, blijft lange jaaren in't leeven, geeft alle *Zomers* een ziens-waerdige Bloeme, maar noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, wordt niet te min, door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April ofte Maart, van d'Oude neemt ende verplant, bequamelijk vermeenigvuldigt. ziet cap. 381. *Buphthalmum tenuifolium.*

HET XCVIII. CAPITTEL.

GANSEBLOEME.

DIt Gewas is niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch bekent, maar wordt ook van veele WOEKELAAR ofte GULDE BLOEME genoemt. Op Latijn CHRYSANTHEMUM. In't Hoogduitsch SANT JOHANS BLUM ofte GANSZBLUM. Hier van zijn my, in haare aart, veel onderscheidelijke aardige soorten bekent, te weeten: ***Chrysanthemum vulgare segetum***, Gemeine Kooren Gansebloeme. ***Creticum flore albo medio luteo***, Gansebloeme van Candien met een witte en van *Chrysanthem Species variæ.*

binnen geele couleur. *Valentinum*, Ganſebloeme van Valentien in Spanjen: *Valentinum alterum craſſiori folio*, de tweede ſoorte van Ganſebloeme, by Valentien voortkoomende, met dikker Bladeren. *Bellidis folio Hiſpanicum*, Spaanſche Ganſebloeme met Bladeren van Madelieven. *Marinum Luſitanicum*, Portugaalſche Zee Ganſebloeme, die ook wel *Crithmum marinum* ofte *Creta marina flore luteo*, dat is Zee Crithmum ofte Zee Creta met een geele Bloeme genoemt wordt; ende meer andere. Alle geenzins van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige Grond, met tweejaarige Koeijemeſt wel verzien, een opene en luchtige plaatze, maatige vochtigheit; geeven in de Herfſt volkoomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede; Moeten daaromme, alle Voorjaaren, met een waſſende Maane van de Maart, op een nieuw niet diep gezaait zijn.

Het *Chryſanthemum Bellidis folio Hiſpanicum*, ofte Ganſebloeme met Bladeren van Madelieven uit Spanjen, vergaat niet zoo haaſtig, maar verdraagt felle Vorſt, bloeit de tweede *Zomer*, geeft rijp Zaad, ende verſterft, moet daaromme, op gezeide Tijd en Maane, wederom d' Aerde bevoolen worden, hoewel zy ook door het neêrgevallene van zelver voortkoomende gezien werdt.

Het *Chryſanthemum Peregrinum* ofte *Virginianum majus flore luteo*, vremde of Virginiaanſche groote Ganſebloeme van een geele couleur, blijft lange jaaren in 't leeven, is hart van Natuire, verdraagt alle ongeleegentheit van *Winter* en *Zomer*, brengt voort, op een gantſch hooge Steel, alle jaaren Bloemen, maar noit, in deze Geweſten, eenig rijp Zaad, kan niet te min, door haar jonge Wortelen, die men in April, met een waſſende Maane, van d'Oude neemt en verplant, genoegzaam vermeerdert zijn.

Het *Chryſanthemum marinum Luſitanicum flore luteo*, ofte Portugaalſche geele Zee Ganſebloeme, blijft eenige jaaren in 't leeven, is teeder van aart, lieft een gemeine Aerde, met oude Paerdemeſt ende veel Duinzand vermengt; geeft wel jaarlijks een ſchoone Bloeme, maar zelden, ten zy met heete *Zomers*, volkoomen Zaad, verdraagt geenzins de koude des *Winters*, wordt daaromme, in een Pot, met een waſſende Maane van April, ruim een ſtroobreed diep gezaait, in de Herfſt voor veel koude Regenen wel gewacht, in October binnen 's huis geſtelt, met ſlechts een weinig Water onderhouden, dewijle zy door de zelfde lichtelijk vergaat, ende niet voor in 't begin van April, ofte in 't laetſte van de Maart, met een zoete Regen wederom buiten gebracht, ende voor koude Nachten, veel Waters, ook ſchraale Winden wel gewacht worden.

HET

Het XCIX. Capittel.

CAMILLE.

Een jegelijk wel bekent, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn Camomilla ofte Chamæmelum. In 't Hoogduitsch Camillen. Ende op François Camomille. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige bezondere aangenaame soorten kenbaar geworden, te weeten: *Chamæmelum vulgare*, Gemeine Camille. *Sylvestre*, wilde Camille, die ook in 't Latijn *Cotula* ofte *Leucanthemum*, Op Hoogduitsch *Krotendill*; ende in 't François *Espargoute* genoemt is. *Chamæmelum Romanum flore simplici*, Roomsche Camille met een enkelde Bloeme. *Romanum flore pleno*, Roomsche Camille met een dubbelde Bloeme. *Hispanicum nudo capite*, Spaansche Camille met bloote Hoofdekens. *Pratense Hispanicum*, Spaansche Camille op Grasachtige plaatzen groeijende. *Palustre Lusitanicum*, Portugaalsche Camille in waterachtige plaatzen wassende. Ende meer andere, niet van een ende de zelfde Culture. *Chamæmeli species.*

Zy lieven alle een gemeine, zandige, ongemeste, doch liever een wel gemeste Aerde, een vrije en wel geleegen plaatze, maatige Regen, ende ook veel vochtigheits; verblijven niet meer dan een *Zomer* in 't leeven, vermits zy uitgebloeit, ende gemeinlijk rijp Zaad gegeeven hebbende, versterven: moeten daaromme alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw wederom gezaait zijn; slaan ook dikwils van zelver op.

Het *Chamæmelum Romanum flore simplici*, Roomsche Camille met een enkelde Bloeme. *Flore pleno*, met een dubbelde Bloeme. Ende *Chamæmelum nudo capite Hispanicum*, ofte Spaansche Camille met geele bloote Hoofdekens; geeven noit, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad, moogen de koude des *Winters* tamelijk verdraagen, verblijven eenige jaaren in 't leeven, ende worden alleen, door haare jonge aangewassene Scheuten, die men in 't midden een weinig in de Aerde drukt, ende lichtelijk Wortelen vatten, aangeteelt, het welke in de Herfst gedaan wordende, zeer bequaam is, is ook goed dat menze, uitgebloeit hebbende, een weinig booven afsnijdt, zoo blijvenze te beeter over, moogen niet alleen in April, maar ook in Augusto opgenoomen ende verplant werden.

De Wilde ende gemeine tamme Camille, worden over al in 't wilde op zandige plaatzen gezien, die van veele zonder onderscheid t' onrecht afgeplukt, ende de eene onder de ander gebruikt worden, vermits zy malkanderen niet ongelijk zijn. Doch kan men dit misbruik voorkoomen, zo men slechts op de binnenste Knopkens der Bloemen goede acht geeft,

geeft, die in de tamme Camille veel fijnder en teederder, als in de wilde of Cotula zijn, ook zijn de bladerkens wel zo dun, en rieken beeter.

HET C. CAPITTEL.
BRUINETTE.

Flos Adonis Eranthemum.

ZYnde een meedesoorte der voorgaande, een aardige zienswaerdige, ende de geheele *Zomer* door bloeijende Plante, wordt in't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn FLOS ADONIS, ofte ERANTHEMUM. Ende in't Hoogduitsch FELDROSZLIN. Hier van zijn my, in haar Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Flos Adonis flore rubro*, Bruinette met een roode Bloeme, ofte roode Adonis Bloeme. Ende *Flos Adonis flore luteo*, ofte Bruinette met een geelachtige Bloeme. Beide van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige en wel gemeste Grond, een vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig, ende ook veel Waters; bloeijen zeer schoon, geeven in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende worden door d' aankomende Vorst lichtelijk weg genoomen. Zy konnen niet, dan alleen door het Zaad, aangeteelt werden, het welke, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw gezaait moet zijn: Komen ook door het gevallene van zelfs genoegzaam op, niet alleen in de Voortijd, maar ook in de *Zomer* ende *Herfst*, welke als dan qualijk bloeijen konnende, de koude des *Winters* verdraagen mogen, ende daar van niet alle vergaan. Het Zaad noch groen weezende valt lichtelijk af, moet daaromme wel op gelet, zomtijds eens met de handt aangeraakt, ende een weinig gedrukt zijn, is het als dan rijp, zo valt het, van boven beginnende, needer, zo niet, verblijft het noch aan de Steel zitten, zijnde donker groen, het welke beginnende een weinig bleeker te worden, zijne rijpheit heeft, ende als dan aan de Steel niet langer verblijven mag.

HET CI. CAPITTEL.
MUNTE.

EEn aangenaam, en wel bekent Gewas, wordt in't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn MENTHA. In't Hoogduitsch MUNTZ; ofte BALZAM. Ende op François MENTHE. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, veel veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Menta crispa*, Kruize Munte. *Angustifolia spicata*, smalgebladerde Munte met een geäarde Bloeme. *Spicato folio variegato*, geäarde Munte

Mentha ejusque species.

te met wit- en groen-bonte Bladeren. *Citrata*, Munte welriekende als Citroen. *Corymbifera*, Besiën draagende Munte, ofte *Costus hortensis*, Kost genoemt. *Aquatica*, Munte in Waterachtige plaatzen voortkoomende. *Aquatica spicata*, Water Munte met een Bloemäare. *Mentha Cattaria*, ofte *Nepeta*, Kattekruid ofte Nepte. *Cattaria Alpina major*, Groote Berg Kattekruid. *Alpina minor*, Klein Berg Kattekruid. *Cattaria radice tuberosa flore cœruleo spicato*, Kattekruid met een knobbel Wortel en blaauw geäarde Bloeme. *Cattaria radice tuberosa flore spicato pallido*, Kattekruid met een knobbel Wortel en geäarde bleek witte Bloeme. *Menthastrum*, Wilde Munte. *Menthastrum Virginianum Origanite fistulosum*, Wilde Virginiaansche Munte, riekende als Orege, met een lange Bloem, op de maniere als een Fluit ofte Orgelpijp; Ende meer andere. Alle van een ende dezelfde Culture.

Costus hortensis. *Cattaria Alpina major, & minor.* *Menthastrum virginiaum Origanites fistulosum.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, ende maatig gemeste Grond, een schaduachtige, ende ook een opene plaatze, veel Waters; blijven eenige jaaren in 't leeven; geeven, alle *Zomers*, niet alleen Bloemen, maar ook de meeste volkomen rijp Zaad, verdraagen sterke Koude; Worden niet alleen door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane van *April*, niet diep in d' Aerde gelegt moet zijn, maar ook door haar jonge Wortelen, die men met genoemde Tijd en Maane, van d' Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt.

De *Mentha Crispa*, ofte Munte met krolle Bladeren, is van deeze Natuire, datze lichtelijk haare kroezigheit verliezende, slegt van Bladeren wordt. Moet daaromme, alle twee jaaren, met een volle Maane van *April*, opgenomen, en verplant zijn, zo behoudtze haar krolheit.

Het CII. Capittel.

BERGMUNTE.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn Calamintha Montana. In 't Hoogduitsch Bergmunze ofte Akkermunze. Ende op François Calament. Hier van zijn my, in haare aart, vier soorten bekent, te weeten: *Calamintha montana vulgaris officinarum*, Gemine Bergmunte in de Apotekers Winkelen gebruikelijk. *Montana inodora*, Bergmunte zonder reuk. *Montana præstantior magno flore*, Bergmunte met een groote Bloeme, zijnde de beste van alle. Ende *Calamintha arvensis Ocymoides*, ofte wilde Calaminthe als Ocymum riekende. Meest alle van een ende dezelfde Culture.

Calamintha montana.

Zy beminnen een zandige, gemeine, goede, wel gemeste Aerde, een luchtige, en wel ter Zonne staande plaatze, veel Waters; blijven eenige jaaren in 't leeven; geeven, alle *Zomers*, niet alleen Bloemen, maar ook volkomen Zaad, ende worden, door de Koude des *Winters*

Calamintha montana præstantior magno flore.

weinig beschaadigt. Nochtans de *Calamintha montana præstantior magno flore*, ofte de beste Bergmunte met groote Bloemen, verdraagt de strenge Wintersche koude zo wel niet als d' andere, wordt daaromme beter in acht genomen, ende op een warmer plaatze, voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-Winden* beschut, gestelt; ofte daar van in de *Herfst*, een weinig t' elkens in een Pot, om des Winters binnen 's huis gezet te konnen worden, bewaart; op dat men daar uit niet kome te geraaken.

Zy worden vermeerdert, niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane, in d' Aerde, niet diep gelegt moet zijn, maar ook door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men in gezeide Maand, en met dezelfde Maane, van d' Ouden afneemt ende verplant.

HET CIII. CAPITTEL.

WELRIEKENDE LIS, met SMALLE-BLADEREN.

Acorus. Iris angustifolia odorata.

ALzoo in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook veel ACORUS genoemt. Op Latijn IRIS ANGUSTIFOLIA ODORATA, ofte ACORUS, ende van zommige CALAMUS AROMATICUS, hoe welze het rechte CALAMUS AROMATICUS niet is. En in 't Hoogduitsch CALMUS.

Zy bemint een goede, zandige, doch van Natuire, een wel gemeste Grondt, een open, en wel ter Zonne staande plaatze, veel Waters; verdraagt sterke Vorst, brengt, in deeze Landen, noit voort haar kluchtige Bloeme, ten zy met natte jaaren, ofte met goede *Zomers*, en dikwils met Water begooten wordende; geeft ook gantsch geen Zaad, kan niet te min door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, in 't Voorjaar, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, van d' Ouden neemt, ende verplant, overvloedig vermeerdert worden.

HET CIV. CAPITTEL.

L I S.

IN 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn IRIS, het welke zo veel als een Regenbooge te zeggen is, om dat in die Bloeme alle de couleuren eens Regenboogs te vinden zijn. In 't Hoogduitsch GILGEN ofte SCHWERTEL. Ende op François FLAMBE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, zeer veel verandelijke soorten bekent, niet alleen in haare schoone Bloeme, maar ook in de Bladeren en Wortelen; alle te verhaalen onnodig, zullen daaromme van deeze verscheidentheit, in 't korte een weinig spreeken. De

De *Iris bulbosa*, ofte Bol-Lis, welke de Nederlanders *Jonquillien* noemen, waar van my achtien verscheidene Bloemen bekent zijn, als *Iris bulbosa præcox Persica*, vroege Bol-Lis van Persiën. *Iris bulbosa angusti folia Variorum colorum*, Bol-Lis met smalle Bladeren van allerleije couleuren, acht in 't getal. *Iris bulbosa latifolia Anglicana*, Engelsch Bol-Lis met breede Bladeren, waar van negen bezondere soorten, zo met eengecouleurde als zeer schoone bonte Bloemen: waar onder de *Iris bulbosa Hispanica flore pleno variegato*, ofte Spaensche Bol-Lis met een dubbelde bonte Bloeme, zijnde alle van een ende dezelfde Culture. *Iris bulbosa. Jonquillien.*

Zy beminnen een goede, zandige Aerde, met een weinig Veengrond, ende eenjaarige Paerdemest doormengt, een opene, vrije plaatze, maatige Regen, verdraagen felle Vorst, bloeijen zeer wel, en geeven volkomen rijp Zaad, worden ook als dan de Bollen in 't laetste van Junius, ofte ten minsten in 't begin van Augustus opgenomen, op een drooge plaatze gelegt, en in September, met een afgaande Maane, wederom in nieuws gemeste Aerde, twee duimbreed diep gezet; Doch zal men weeten, dat dit niet alle jaaren, maar om het derde en vierde geschieden moet: Want, opgenoomen geweest zijnde, niet, ofte zelden voor het tweede jaar daar naa wederom bloeijen. *Iris bulbosa Hispanica flore pleno variegato.*

Zy worden alle vermeerdert, niet alleen door haar Zaad, het welke met een volle Maane in September, twee stroobreed diep, d' Aerde bevoolen moet zijn, zo koomt het in 't Voorjaar op; maar ook veel bequaamer door haare aangegroeide jonge Bollekens; want die draagen gemeinlijk het tweede jaar daar naa Bloemen, maar van Zaad voortgekomen, niet voor het vijfte of seste: doch waar onder dikwils zienswaerdige veranderlijke couleuren bevonden ende gezien worden.

De *Iris latifolia major tuberosa*, Groot breed Bladig Lis met knobbelige Wortelen. *Latifolia minor*, klein breed Bladig Lis, het welke ook *Chamæiris*, ofte Leege Lis genoemt wordt. Ende *Iris angusti folia*, ofte Lis met smalle Bladeren, met alle haare veranderlijke soorten, hier onnodig op te noemen, wijle zy van een Culture zijn. *Iris latifolia major. Latifolia minor. Angustifolia.*

Zy lieven een gemeine, zandige, luchtige, doch vet gemeste Grond, een wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; geeven niet alleen Bloemen, maar ook volkomen Zaad, verdraagen sterke Vorst, ende alle andere ongelegentheit des Tijds. Het Zaad wordt in September, met een wassende ofte volle Maane, in een Pot ofte houten Bakje, om des Winters binnen 's huis bewaart te mogen zijn, gezaait; koomt als dan in 't Voorjaar op; doch geeft zelden voor het vijfte jaar haar eerste Bloeme, waar door zy, doch bequaamer, door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in de Maart ofte September, van d' Ouden neemt, ende verzet, aangeteelt worden. *Chamæiris.*

De *Iris alba latifolia Florentina*, ofte witte breed Bladige Lis van Florencen, ende *Iris latifolia minor gloriosa*, ofte klein breed Bladig Lis, met *Iris alba Florentina. Iris gloriosa.*

een heerlijke purper- en wit-bonte Bloeme, moeten wel zoo warm als d'andere, ook beeter ter Zonne geleegen geplant, ende dikwils met Water begooten zijn, zo brengen zy alle jaaren Bloemen, die anders niet dan om het tweede of derde jaar voortkomen.

Iris Susiana Major & Minor. De *Iris major Susiana*, ofte groote Lis van Susa in Persiën, brengende jaarlijks voort de wonderlijkste Bloeme, die het ooge eens menschen aanschouwen mag, weezende geheel swart, en bleek wit van couleur; gemarmert gelijk een Serpent, ende onder de drie middenste kleinste Bladeren met een swart blinkende ruigheit verçiert, gelijk het swarte Fulp; ende *Susiana minor*, ofte kleine Lis van Susa: zijn teederder van Natuire dan alle d'andere voorgaande, niet wel de koude ofte sterke Vorst des Winters verdraagen konnende: Moeten daaromme, in Potten gezet weezende, in October binnen 's huis gebracht, op een zeer luchtige plaatze gestelt, met gantsch geen vochtigheit verzien, maar geduirende de geheele Winter, droog gehouden zijn, zo menze niet verliezen, maar voor verrottinge bewaaren wil.

Zy moeten alle *Zomers* (uit gebloeit hebbende) in 't begin van Julius ofte het laetste van Junius, opgenomen, van haare onzuiverheit gereinigt, ende op een drooge plaatze, tot de volle Maane van September, gelegt zijn, op welke Tijd, zy wederom van haar dorre Bladeren gereinigt, ende, de onderste Vezelwortelen een weinig gekort weezende, in Potten, verzien met zandige Aerde, een weinig Veengrond, en eenjaarige Hoenderdrek doormengt, klein gewreeven zijnde, gezet worden; doch moet eerst, hier onder in gevult zijn, twee ofte derde half vinger breed hooge, loutere klein gemaakte tweejaarige Paerdemest, dan deze genoemde Grond daar op gelegt, ende voor veel koude Regenen naauw gewacht zijn, zo zullen zy alle jaaren ongemeene en verwonderenswaerdige Bloemen voortbrengen, datze anders niet en doen; geeven ook noit, in deeze Landen, eenig Zaad: Worden niet te min, door haare aangewassene Wortelen, die men van de Ouden neemt, eerze de Aerde, in September, wederom vertrout werden, aangequeekt ende vermeenigvuldigt.

Het CV. Capittel.

STINKENDE LIS.

Spatula fetida, Xyris. IS niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch bekent, maar wordt ook van veele Wandtluiskruid genoemt. Op Latijn Spatula foetida, Iris Silvestris ofte Xyris. In 't Hoogduisch Wantleuszkraut, ofte Welsch Schwertel. En op François Glayeul-puant. Hier van zijn my, in haar Natuire, twee veranderlijke soor-

ten

ten bekent, te weeten : *Spatula fœtida flore pallido purpureo*, Stinkende Lis met een bleek purpere Bloeme. Ende *Spatula fœtida flore rubro*, ofte Stinkende Lis met een aardige roode Bloeme. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, zandige, wel gemeste Aerde, liever een vrije, als een schaduachtige plaatze, veel Regens, verdraagen groote Koude; brengen voort, niet dan met heete en goede *Zomers*, Bloemen, ende noit, in deze koude Landen, eenig volkomen rijp Zaad: Worden niet te min, door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in de Maart ofte April, van d' Ouden neemt ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt.

HET CVI. CAPITTEL.

PAAPENSCHOE.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt, wordt op Latijn gezegt CALCEOLUS SACERDOTIS, ofte CALCEOLUS MARIÆ. Ende in 't Hoogduitsch PFAFFENSCHUCH ofte MARIENSCHUCH. *Calceolus Mariæ*.

Zy bemint een goede, zandige Aerde, met eenjaarige klein gewreevene Paerdemest tamelijk verzien, een opene, en wel gelegene plaatze, niet te veel vochtigheits; verdraagt ongeerne, in deze Gewesten, koude Herfst Regenen en sterke Vorst: Moet daaromme in een Pot gezet weezende, ofte buiten op een andere warme, gantsch zandige plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden bevrijt, in 't begin van October, binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze gebrocht, met weinig ofte geen vochtigheit onderhouden, ook niet voor in 't laetste van de Maart, ofte begin van April, met een zoete Regen, wederom buiten gestelt, ende voor koude Nachten een weinig gewacht zijn.

Zy geeft, 't is waar, alle jaaren een kluchtige Bloeme, de gelijkenisse van een Schoe, niet onbillijk presenteerende, waar doorze ook haare Naame verkreegen heeft: Maar, hier te Lande, zelden rijp Zaad; wordt niet te min door haare aangegroeide Wortelen, die men met een wassende Maane van de Maart ofte Augustus, van d' Ouden afneemt, ende verplant, genoegzaam aangeteelt.

HET CVII. CAPTTEL.

NIESWORTEL.

MEt deeze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn ELLEBORUS ofte HELLEBORUS. In Hoogduitsch NIESWURTZ. Ende op François ELLEBORE gezegt. Hier van zijn my,

in haare aart ende Natuire, veel veranderlijke schoone, en zienswaerdige soorten kenbaar, te weeten: *Helleborus albus flore atrorubente*, witte Nieswortel met een swartroode Bloeme. *Albus flore subviridi*, witte Nieswortel met een groenachtige Bloeme. *Helleborus albus flore albo*, witte Nieswortel met een witte Bloeme. *Helleborus niger legitimus flore roseo*, oprechte swarte Nieswortel met een roose couleurde Bloeme. *Niger legitimus alter*, tweede oprechte swarte Nieswortel. *Niger spurius*, swarte Bastaart Nieswortel. *Niger fœtidus*, swarte stinkende Nieswortel, die ook *Helleboraster maximus*, groote valsche Nieswortel, oft *Pedicularia fœtida*, Stinkende Luizekruid genoemt wordt. *Helleborus niger trifoliatus*, ofte swarte drie gebladerde Nieswortel. Ende *Helleborine*, ofte *Helleborus niger folio Saniculæ*, Swarte Nieswortel met Bladeren van Sanikel. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Hellebori species. *Luizekruid* *Helleborine.*

Zy beminnen nochtans alle, uit een aangeboorene eigenschap, een goede, zandige, gemeste Aerde, een luchtige, vrije, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel Waters, mogen ook de Koude, en sterke Vorsten, zonder groote schaade verdraagen: Verblijven lange jaaren in 't leeven; geeven, alle Voortijden, niet alleen Bloemen, maar ook de meeste Tijd, volkomen Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep de Aerde bevoolen wordt, waar door zy zo wel, als door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, met genoemde Maane in de Maart, van d' Ouden afsteekt, ende verplant, aangeteelt konnen werden.

Helleboraster maximus. *Helleborus niger trifoliatus.*

Het *Helleborus niger fœtidius*, swarte stinkende Nieswortel, die ook *Helleboraster maximus* genoemt is. En *Helleborus niger trifoliatus*, ofte swarte Nieswortel met drie Bladeren: Verblijven niet zo lange als d' andere in 't leeven, bloeijen de tweede Zomer, ende volkomen Zaad gegeeven hebbende, vergaan, vermits zy van Natuire niet langer in weezen blijven mogen: Moet daaromme alle Voorjaaren, ofte om het tweede, met een wassende Maane van April, op een nieuw t' elkens wederom gezaait zijn, dewijle zy door geen ander middel vermeerdert konnen werden, ook slaat het het *Helleboraster maximus*, ofte Groote valsche Nieswortel, door het gevallene Zaad, genoegzaam op.

Het CVIII. Capittel.
GOUDBLOEME.

Calendula. *Caltha.*

ALle ende een jegelijk wel bekent, wordt, naa haare schoone couleur, in 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn CALENDULA, vermits zy alle Maanden nieuwe Bloemen voort brengt, wiens eerste daagen CALENDA genoemt zijn ofte CALTHA. In 't Hoogduitsch

RIN-

Helleborus Niger Trifoliatus

RINGELBLUMEN. Ende op François SOUCIE ofte SOULSIE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, eenige zienswaerdige soorten bekent, te weeten: *Calendula flore luteo pleno*, geele dubbelde Goutbloeme. *Flore pleno aureo*, met een dubbelde hoog gout geele Bloeme. *Flore luteo & aureo variegato pleno*, met een bonte geele dubbelde Bloeme. *Flore simplici*, met een enkelde Bloeme. Ende *Calendula prolifera*, Goutbloeme met Kinderkens of met Bloeme uit Bloem. Alle van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige, goede en wel gemeste Grond, een vrije, en bequaam ter Zonne geleegen plaatze, veel Waters; verdraagen tamelijk sterke koude, en andere ongeleegentheit des *Winters*; worden ook, in de Maart, met een volle Maane, gezaait, brengen als dan, niet alleen d' eerste *Zomer*, maar ook de tweede, Bloemen ende rijp Zaad voort, waar meede zy, in 't begin des *Winters*, versterven.

Wil jemant hier van gewinnen, zeer groote en excellente dubbelde Bloemen, die snijde alle Zijdscheuten af, ende neeme alleen van de Hertbloeme, die dubbelt is, met een volle Maane het Zaad, zaaije het zelfde met gezeide Maane in de Maart, ende snoeije de Jongen, hier van voortkoomende, tot haare boovenste Toppen op, zoo worden zy niet alleen zeer dubbeldt, maar verkrijgen ook dikwils het tweede jaar, Bloemen, daar rondomme veel kleine uitschieten, aangenaam ende vermaakelijk om zien, die als dan *prolifera*, met Kinderkens ofte Bloeme uit Bloem genoemt wordt, hoewel de zelfde ook van eersten aan, uit eigender aart, voortkoomende gekent werdt. *Om groote Bloemen van deze te gewinnen.* *Calendula prolifera.*

Men verkrijgt ook schoone dubbelde Bloemen, op volgende maniere: neemt verscheidene jonge Planten, by malkanderen (als gezegt) met een volle Maane gezaait zijnde geweest, zet de zelfde wederom tegen den Avondt, met een volle Maane, tamelijk diep in de Grond, snijdt haar als dan het Loof met de Top, tot aan de Aerde af, ende begietze met een weinig Regenwater, indien het uit den Hemel niet koomt neêr te vallen, zoo geeven zy, wederom uitschietende, zeer schoone, groote, en dubbelde Bloemen.

HET CIX. CAPITTEL.
WATER GOUD BLOEME.

WOrdt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige DOTTERBLOEME ofte Groote BOTERBLOEME genoemt. Op Latijn CALTHA PALUSTRIS, CALTHA VIRGILY of POPULAGO. Ende in 't Hoogduitsch MOSZBLUMEN ofte MARTENBLUMEN. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee erscheide soorten bekent, te weeten: *Caltha palustris flore simplici*, Enkelde

kelde Water Goudbloeme. Ende *Caltha paluſtris flore pleno*, ofte Dubbelde Water Goudbloeme, ſchoon om zien. Beide van een Culture.

Zy beminnen, uit een aangebooren eigenſchap, zoo wel een luchtige, zandige, ongemeſte als wel gemeſte, doch vochtige of waterige Grond, liever een donkere plaatze, als opene en vrije Lucht; geeven alle *Zomers* zienswaerdige Bloemen, en die met enkelde alleen vokoomen Zaad, verdraagen ook felle Vorſt; worden daaromme niet alleen door Zaad, het welke in September, met een aangroeijende Maane, op een donkere en vochtige plaatze, een kleine vinger diep, de Aerde bevoolen moet zijn, maar ook zeer bequaam door haare aangewaſſene Wortelen, die men met een waſſende Maane van de Maart ofte April, van d' Ouden neemt, tegen d' Avond verplant, ende de geheele *Zomer* door dikwils met Water begiet, aangeteelt ende vermeenigvuldigt.

Het CX. Capittel.

KLOKSKENS.

DIt niet onaangenaam Gewas, wordt in't Nederlandſch alzoo, na de gedaante haarer Bloemen, die niet onbillijk Klokskens gelijken, genoemt. Op Latijn Campanula. Ende in't Hoogduitſch Glocklein. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, veel aardige en ſchoone veranderlijke ſoorten bekent, te weeten: *Campanula major lacteſcens*, groote blaauwe melkachtige Klokskens, ook *Pyramidalis Lutetiana*, ofte *Rapunculus hortenſis latiore folio* genoemt. *Campanula lacteſcens minor vulgaris*, gemeine kleine melkachtige Klokskens. *Campanula pyramidalis minor flore cæruleo & albo*, kleine Pyramijdswijze opſchietende Klokskens met een blaauwe, ende ook met een witte Bloeme. *Campanula lacteſcens minor Perſica folio flore albo, & cæruleo*, kleine melkachtige Klokskens met lange Bladeren als van een Perſik, zo wel met een Witte als blaauwe Bloeme, die ook *Rapunculus Perſicæ foliis* genoemt is. Ende *Campanula foliis Urticæ flore cæruleo & flore albo*, witte en blaauwe Klokskens met Bladeren van Netelen, welke ook *Cervicaria major*, ofte *Uvularia*, ende op Nederlandſch Groot Halskruid genoemt wordt. Niet alle van een en de zelfde Culture.

Campanulæ ſpecies variæ.

Pyramidalis Lutetiana.

Repunculus Perſicæ foliis.

Cervicaria major.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met oude Paerde- en half Koeije-meſt tamelijk verzien, een opene, vrije plaatze, maatige vochtigheit; bloeijen alle jaaren zeer vermaaklijk, geeven, in de Herfſt, rijp Zaad, verdraagen ſterke koude.

Het *Campanula major lacteſcens*, ofte groote blaauwe melkachtige Klokskens, met haare Takskens Pyramijdswijze recht op ſchietende, blijft in deze Landen, zelden langer dan drie jaaren in't leeven, geeft ook

ook niet (op gekoomen zijnde) voor het tweede, doch meest het derde jaar Bloem, volkomen rijp Zaad met goede *Zomers*, ende vergaat: Moet daaromme telkens, met een wassende Maane van April, niet diep, in een Pot, met zandige Aerde gevult, wederom op een nieuw gezaait, zomtijds met Water begooten, ende op een warme plaatze gezet zijn: waar door zy, hoe wel ook, doch zelden, door aangewassene jonge Scheutkens, die men, met een wassende Maane, de geheele *Zomer* door (daar toe bequaam zijnde, en Wortelen verkreegen hebbende) afneemen, en tegen den Avond verplanten mag, aangeteelt werdt.

Het *Campanula pyramidalis minor flore albo & cæruleo*, kleine Pyramijdswijze opwassende Klokskens, zoo wel met een witte als blaauwe Bloeme, zijn van een langduiriger leeven; geeven noit, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad, worden niet te min door haare by de Wortel uitloopende Jongen vermeerdert, die men, met een wassende Maane, in April, van d' Ouden afneemt ende verplant. *Campanula pyramidalis minor.*

Het *Campanula lactescens minor vulgaris*, gemeine kleine melkachtige Klokskens. *Lactescens minor Persica folio flore albo & cæruleo*, kleine melkachtige Klokskens met Persikbladeren, met een witte als ook een blaauwe Bloeme. Ende *Campanula Urtica foliis flore cæruleo & albo*, blaauwe ende ook witte Klokskens, met Bladeren van Netelen, verblijven lange jaaren in't leeven; geeven niet alleen jaarlijks schoone Bloemen, maar ook, gemeinlijk alle *Zomers*, rijp Zaad, het welke, met droog Weeder, gewonnen, ende met een wassende Maane van September ofte April, in een Pot, niet diep, de Aerde bevolen moet zijn, waar door zy zo wel, als haare jonge Wortelen, met gezeide Maane in April, van d' Ouden genoomen, eeuwigduirende gemaakt worden. *Groot Hals-Kruid.*

Het CXI. Capittel.

R A P O N C E.

IS niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van veele klein Halskruid, om dat het de Huyk, ende andere partijen des Hals zeer behulpzaam is, ofte Wilde Rapen genoemt. Op Latijn Rapunculus, Rapontium, ofte Rapunculum. In't Hoogduitsch Rabuntzem. Ende op François Raiponce. Hier van zijn my, in haare aart, zes bezondere soorten bekent, te weeten: *Rapunculus esculentus vulgaris*, gemeine kleine eetbaare Raponce. *Spicatus montanus*, Berg Raponce met een geäarde Bloeme. *Umbellatus Lusitanicus*, Portugaalsche Raponce met een Kroon. *Campanulatus Linifolius flore cæruleo & albo*, Raponce met witte ende ook blaauwe Bloemen als Klokskens, en boven teedere Bladeren, op de maniere van Vlaskruid, *Klein Hals-kruid.* *Rapunculus*

doch onder rondt. Ende *Rapunculus flore violaceo*, Raponce met een uit den blaauwen ofte donker peerze couleur, die ook *Cervicaria minor* genoemt wordt. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met eenjaarige Paerdemeſt wel verzien, liever een opene, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene, als een ſchaduachtige plaatze, maatige vochtigheit; geeven niet alleen Bloemen, maar ook rijp Zaad; verdraagen ſterke koude ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*.

Rapunculus umbellatus Luſitanicus. Het *Rapunculus eſculentus*, gemeine Raponce, ende *Rapunculus Umbellatus Luſitanicus*, Portugaalſche gekroonde Raponce, bloeijen het tweede jaar, ende Zaad gegeeven hebbende, verſterven; hoe wel het Portugaalſche niet dan met heete *Zomers* haar perfectheit krijgt, in deeze Quartieren. Moeten daaromme in September ofte de Maart, met een afgaande Maane, alle jaaren, niet diep wederom gezaait zijn; komt ook de gemeine dikwils, door het neêrgevallene Zaad, van zelver voort.

Rapunculus montanus ſpicatus. Het *Rapunculus montanus ſpicatus*, ofte geäarde Berg Raponce, vergaat zo haaſtig niet, maar blijft langer in't leeven; lieft een warme en drooge plaatze; bloeit alle *Zomers*, maar geeft niet, dan met goede Tijden, rijp Zaad, waar doorze alleen vermeenigvuldigt mag zijn. Het wordt in een Pot, met zandige Aerde gevult (om des Winters binnen's huis geſtelt te konnen werden) niet diep, met een waſſende Maane van September ofte October, gezaait, zo werdt het in't volgende Voorjaar gezien, ende brengt als dan de tweede *Zomer* haar eerſte Bloem.

Rapunculus campanulatus linifolius. Het *Rapunculus campanulatus Linifolius flore albo & cæruleo*; witte en blaauwe Raponce met Klokskens, blijven lange jaaren in't leeven, worden niet alleen, door haare Zaad, het welke in de Maart ofte September, met een waſſende Maane, de Aerde bevoolen zijn moet, maar ook door aangegroeide jonge Wortelen, die men, met gezeide Maane in April, van d'Oude neemen ende verplanten moet, vermeenigvuldigt.

Het *Rapunculus flore violaceo*, ofte Raponce met een peerze donkere violette Bloeme, ofte *Cervicaria minor*, klein Halskruid, duirt ook veel jaaren; geeft in de Herfſt, by goede en drooge Tijden, volkoomen Zaad, wordt zeer hart van Natuire te zijn bevonden, kan ook niet wel door andere middelen, dan alleen haar Zaad, het welke in de Maart, met een waſſende Maane, in een Pot gezaait, warm gezet, ende, met drooge Dagen, een weinig van boven beſprengt moet zijn, vermeerdert werden: Welke Jongen hier door voortgekomen, het tweede ende ook het derde jaar, voor d'eerſtemaal haare Bloemen geeven, laaten ook des Winters haare Bladeren niet vallen, maar blijven altijd groen.

HET

Het CXII. Capittel.

MARIETTEN.

IN't Nederlandsch alzoo genoemt, ook van zommige Wilde Rape van Dioscorides. Op Latijn Viola Mariana, Thachelium, van zommige Medium ofte Rapa Sylvestris Dioscoridis. Ende in't François Mariettes. Hier van zijn my, in haar Natuire, vijf bezondere soorten bekent, te weeten: *Viola Mariana flore albo*, Mariette met een witte Bloeme. *Flore purpureo*, met een purpure Bloeme. *Flore pallido*, met een bleeke Bloeme. *Mariana repens*, door de Aerde kruipende Mariette. Ende *Viola Mariana Americana*, ofte Americaansche Mariette. Niet alle van een ende de zelfde Culture. *Viola Mariana-Medium.*

Zy beminnen meest alle een gemeine, goede, zandige, en wel gemeste Grond, een warme plaatze, tamelijk veel Waters, verdraagen Sneeuw, sterke Vorst, ende alle ongeleegentheit des Winters; brengen niet alleen alle *Zomers*, een aangenaame Bloeme voort, maar ook de meeste Tijd volkomen rijp Zaad; verblijven niet langer, op 't hoogste, dan drie jaaren in't leeven, worden deswegen alle jaaren, of om het tweede Voorjaar, in een Pot, met een wassende Maane van de Maart ofte April, wederom gezaait; waar van de opgekomene jonge Planten de tweede *Zomer*, voor d' eerstemaal, haare vermaakelijke Bloemen vertoonen.

De *Viola Mariana repens*, ofte door d' Aerde loopende Mariette, is harder dan al d' andere; sterft ook zo haastig niet, maar verblijft lange jaaren in't leeven; verdraagt koude Regenen, Sneeuw, en sterke Vorst; lieft zo wel een donkere, als een opene vrije plaatze, geeft noit eenig volkoomen rijp Zaad, in deze Landen, kan niet te min, door haare zeer voortloopende jonge Scheuten, die men in de Maart, met een wassende Maane, opneemen, en verplanten mag, overvloedig aangeteelt worden. *Viola Mariana repens.*

De *Viola Mariana Americana*, ofte Americaansche Marietten, zijnde een schoon, ende aanzienlijk Gewas, bemint een zandige, goede Grond, met een weinig tweejaarige Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende eeven zoo veel Veenaerde doormengt, een luchtige, warme en wel ter Zonne geleegen plaatze, voor alle Ooste- en Noordewinden beschut, niet te veel Waters; geeft alle *Zomers* een aangenaame roode Bloeme, uit een geele Kelk of Huisken, çierlijk ten voorschijn koomende, maar tot noch toe geen volkoomen rijp Zaad, vermits de Bloemen gemeinlijk zonder Zaadknoppe te zetten, verdorrende nedervallen: Is niet te zeer teeder van aart, nochtans in geene manieren veel koude Herfstregenen, sterke Winden, ofte felle Vorst verdraagende: Wordt daaromme, in een Pot, met een wassende Maane van April, *Viola Mariana Americana.*

niet

niet diep gezaait, ende op een warme plaatze geftelt zijnde geweeft; in 't begin van October, wat eer ofte laater, naa des Tijds geleegentheit, binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze, daar niet als met vorftig weeder in gevuirt werdt, gezet, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, van onderen in een Panne gegeeven, geduirende de gegeele *Winter* onderhouden, ende niet voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en zoete Regen, wederom buiten, der Zonneftraalen voorgezet, ende voor veele Regens, koude Nachten, haarige of fchraale Oofte- en Noorde-winden wel gedekt.

Zy kan, in deze koude Geweften, door haare aangegroeide jonge Wortelen (dat lankzaam gefchiedt) die men, met een waffende Maane in April, van d'Ouden voorzichtig afneemt, ende in een ander Pot verplant, alleen aangeteelt worden. ziet cap. 430. en 249.

HET CXIII. CAPITTEL.

STEEN LATTOUWE.

Petromarula Cretica. Lactuca pætrea. Raponticum majus Creticum.

WOrdt deze fchoone Plante in 't Nederlandfch genoemt. Op Latijn PETROMARULA, LACTUCA PETREA, ofte RAPONTICUM MAJUS CRETICUM FLORE PURPUREO.

Zy bemint een goede, luchtige, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeft, eenjaarige Hoenderdrek, ende goede Veengrond wel door malkanderen gemengt, maatige vochtigheit, een opene, luchtige en warme plaatze, voor alle koude Winden bewaart: Valt teeder van aart, geenzins koude Herfftregenen, Sneeuw ofte eenigerhande Vorft verdraagende; Moet daaromme, met een waffende Maane van April ofte May, in een Pot, niet diep gezaait weezende, in het laetfte van September ofte begin van October, binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze, daar niet dan met vorftig weeder in gevuirt wordt, geftelt, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, geduirende de *Winter*, van boven begooten, ende niet voor in 't begin ofte ten halven van April, met een zoete Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, veel Waters en fchraale Winden wel gewacht zijn.

Zy verblijft eenige jaaren in 't leeven; geeft de tweede *Zomer*, voortgekoomen zijnde, haar eerfte Bloeme, ende daar naa alle jaaren; maar noit, in deze koude Quartieren, eenig Zaad: De Bloemen vergaan, ende de Steel, tot boven de Wortel, afgefneeden weezende, loopt de Wortel door te veel vochtigheits, groot perijkel te verderven, moet daaromme, als dan, daar voor naauw gewacht zijn, tot dat zy wederom in 't begin van de Maart, nieuwe Bladeren maakt, ende voort waft, vermits zy op dien Tijd ruftende ftille ftaat. Kan ook, in deze Landen,

den, door geen ander middel, dan alleen Zaad, het welke uit *Candien, Italien, Spanjen*, ofte andere heete Gewesten gezonden is, aangeteelt ofte vermeerdert worden. ziet capittel. 215.

HET CXIV. CAPITTEL.

BRASILIE PEPER.

ALzoo in 't Nederlandsch genoemt. Wordt op Latijn geheeten CAPSICUM BRASILIANUM, CAPSICUM INDICUM ofte PIPER BRASILIANUM. In 't Hoogduitsch INDIANISCHER PFEFFER. Ende op François GUINEE, ofte POJURE D'INDE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, veel veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Capsicum Brasilianum fructu rotundo*, Brasilie ofte Indiaansche Peeper, met een ronde Vrucht. *Fructu oblongo*, met een lange Vrucht. *Fructu longo triangulari*, met een driehoekige lange Vrucht. *Fructu cordato*, met een Vrucht een Hert gelijkende. *Fructu cornuto*, met een Vrucht als een Hoorn, ende diergelijke zeer veel andere. Ook *Capsicum frutescens fructu cerasino*, boomachtig Peeper met Vruchten als Kerssen, dat ook *Amomum Plinij*, ofte Amomum van Plinius by zommige genoemt wordt. Alle, behalven deze laetste, van een ende de zelfde Culture.

Capsicum Brasilianum

Capsicum frutescens fructu cerasino.

Zy beminnen een goede, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest, ende een weinig eenjaarige Hoenderdrek doormengt, een opene luchtige plaatze, voor alle koude Winden beschut, maatige vochtigheit, dewijle zy door een weinig te veel zo lichtelijk verderven, als door groote hette bequaamer groeijen: versterven tegen de Winter. Moeten daaromme, alle jaaren, op nieuw, het Zaad uit warme Landen ontfangen hebbende, op volgende maniere, de Aerde bevolen zijn: Neemt een ofte meer Potten, na de verscheidentheit der Zaaden, vult de zelfde met voorgenoemde Grond, ende legt boven daar in, niet boven een stroobreed diep, met een wassende Maane van April uw Zaad, hol ende luchtig, graaft dan een knie in de Aerde, vult de zelfde met frisse warme Paerdemest, ende zet de Pot tot aan de bovenste Rand daar in, dat op de zelfde de straalen der Zonne onverhinderlijk speelen mogen; Een Dag tien ofte twaalf daar na, de Mest haare warmte verlooren hebbende, wordtze daar uit genoomen, ende wederomme nieuwe daar ingedaan, waar door het Zaad veel eerder ten voorschijn komt, geeft ook als dan een volkomen schoone Vrucht, maar noit, in deeze koude Gewesten, eenig rijp Zaad.

Het *Capsicum arborescens*, ofte *frutescens fructu cerasino*, Boomachtige Peeper met Vruchten als Kerssen, is veel harder van aart, ende sterker van Natuire zijnde, lieft een gemeine, goede, zandige, ofte andere, doch

Capsicum arborescens fructu cerasino.

 doch

doch met oude Paerde- en Koeije-meſt wel verziene Grond, een zeer warme plaatze, veel Waters, geeft alle *Zomers* kleine witgebladerde Bloemen, ende in de Herfſt of Winter ronde Vruchten, een Kerſſe gelijkende, zijnde eerſt blinkend groen, daar na van een aangenaame geele couleur, ende eindelijk met een bevallig ſchoon rood verçiert, die de meeſte ja geheele *Winter* door aan haare Takskens blijven hangen, dat zeer aardig, vermaaklijk, en ſchoon om zien is. Want zy draagt op een Tijd (gelijk de Oranjebomen) niet alleen Bloemen, maar ook zo wel groene, geele, als roode, ofte geheel rijpe Vruchten, waar in een volkomen Zaad, geel van couleur, rond en plat, gevonden wordt.

Zy verdraagt geenzins de ſtrenge koude des *Winters*, moet daaromme, in een Pot ofte houten Bak gezet weezende, in 't begin van October, binnen 's huis gebracht, voor Vorſt gewacht, ende verſcheiden maalen met een weinig laauw gemaakt Regenwater, van onderen ofte boven begooten worden, vermits zy veel Wortelen maakt, en daar door ook alle haare Bladeren behoudt, die buiten dat lichtelijk inkrimpen ende nedervallen, welke nochtans, ten halven van April, met een aangenaame Regen, wederom buiten gebrocht zijnde, aan haare Takken niet langer verblijvende, nedervallen, ende worden als dan nieuwe, wederom in de plaatze, voort te komen gezien.

Zy wordt, hier te Lande, niet alleen door Zaad, het welke met een waſſende Maan van April, niet diep, doch hol ende luchtig, de Aerde bevoolen moet zijn, maar ook door haare, by de Wortel uitgeſchootene jonge Looten, die van zelver Wortelen genoeg verkrijgen, ende met gezeide Maane en Tijd, van d' Oude genoomen moeten zijn, ten minſten twee of drie jaaren oudt geworden weezende, aangeteelt.

HET CXV. CAPITTEL.
HERTSGESPAN.

Cardiaca. Lycopſis.

IN 't Nederlandſch alzo genoemt. Op Latijn CARDIACA, of LYCOPSIS. In 't Hoogduitſch HERTSZGESPAN. En op François AGRIPAULME.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige, doch wel gemeſte Aerde, zo lief een opene, luchtige, als een ſchaduachtige plaatze, veel Waters, verdraagt alle andere ongelegentheit des *Winters*, bloeit niet alleen des Zomers, maar geeft ook volkomen Zaad, ende blijft eenige jaaren in 't leeven. Wordt zo wel door Zaad, (het welke met een waſſende Maane van de Maart ofte April, niet diep gezaait moet zijn) als aangewaſſene jonge Scheutkens, die men op de zelfde Tijd van d' Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert; ſlaat ook dikwils, door het neêrgevallene Zaad, van zelver op, daar het eens geſtaan heeft, welke

Jon-

Jongen, de tweede *Zomer*, voor d' eerste maal bloeijende gezien werden. ziet cap: 313, 272. en 415.

HET CXVI. CAPITTEL.
CARLINE.

Wordt in 't Nederlandsch met deze Naame van veele genoemt. Op Latijn CARLINA, CAROLINA, ofte CHAMÆLEON. In 't Hoogduitsch EBERWURTZ. Ende op François CARLINE. Hier van zijn my, in haare aart, verscheidene aardige en zienswaerdige soorten bekent, te weeten: *Carlina vulgaris elatior*, gemeine Carline wat hooger opschietende als d' ander, die ook *Leucacantha*, ofte *Chamaleon vulgaris* genoemt wordt. *Carlina minor flore purpureo*, kleine Carline, met een purpere Bloeme. *Carlina minor magno flore*, kleine Carline met een groote Bloeme, ook *Chamaleon albus Dioscoridis*, witte Chamæleon van Dioscorides geheeten. *Carlina Sylvestris*, wilde Carline. *Chamaleon albus Salamanticensis*, witte Chamæleon van Salamanca, ende meer andere. Niet alle van een ende dezelfde Culture. *Carlina.* *Chamaeleon.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig Mol der verrotte Bladeren van Bomen doormengt, niet veel Waters, gantsch geen vettigheit, en een opene, luchtige plaatze.

De *Carlina vulgaris elatior*, ofte gemeine Carline, ende *Carlina minor flore purpureo*, ofte kleine purpere Carline, blijven lange jaaren in 't leeven, brengen voort het tweede ende ook het derde jaar, naa dat zy uit Zaad aangeteelt geworden zijn, haare eerste Bloemen, doch geeven zelden, in deze koude Gewesten, rijp Zaad, ten zy met heete *Zomers*, verdraagen, warm gezet zijnde, felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Tijds, worden ook zo wel door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, in een Pot, de Aerde bevoolen, ende voor al niet te vochtig gehouden, als aangegroeide jonge Wortelen, die men op dezelve Tijd van d' Oude neemt, vermenigvuldigt.

De *Carlina minor magno flore*, ofte kleine Carline met een groote Bloeme, niet meer als een *Zomer* duirende, bloeit wel, uit een aangeboorene eigenschap, in warme Landen, als ook voor d' eerste maal, zomtijds in deze Quartieren, de eerste *Zomer*, ende versterft daar meede, die het zelfde haastig koomt te verderven, maar gemeinlijk, hier te Lande, niet voor het tweede, ende ook dikwils het derde jaar, brengt als dan eerst voort perfect rijp Zaad, inzonderheit voor Regen wel gedekt geweest zijnde, waar naaze van zelfs vergaat. *Chamaleon albus Dioscoridis.*

De *Carlina Sylvestris*, wilde Carline, ende *Chamaleon albus Salamanticensis*, ofte witte Chamæleon van Salamanca, verblijven van Natuire,

niet

niet meer dan een jaar, zo wel in deze als andere plaatzen, in 't leeven, lieven een warme en opene lucht, worden met gezeide Tijd en Maane van April, in een Pot, op een wel ter Zonne gelegene plaatze gestelt, niet diep gezaait, geeven Bloemen, maar noit alhier rijp Zaad.

HET CXVII. CAPITTEL.

WILDE SAFFRAAN.

Cnicus.

IN 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn CARTHAMUS ofte CNICUS. In 't Hoogduitsch WILDEN SAFFRAN. Ende op François SAFRAN SAUVAGE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Carthamus Sativus flore rubro*, tamme Wilde Saffraan, met een roode Bloeme. *Carthamus Sylvestris flore luteo*, wilde Veldt Saffraan met een geele Bloeme, die ook *Attractylis* genoemt is. Ende *Carthamus perennis*, ofte altijd blijvende Wilde Saffraan: Niet van een Culture.

Carthamus flore rubro & luteo.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige Grond, met een of tweejaarige Paerdemest wel verzien, een opene, luchtige, en wel gelegene plaatze, maatige vochtigheit; verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven tegen de Winter volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar mede: Worden daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, niet boven een stroobreed diep, wederom gezaait, ende alzo genoegzaam vermeerdert gemaakt.

Carthamus perennis.

Het *Carthamus perennis flore cœruleo*, ofte altijd blijvende Wilde Saffraan met een blauwe Bloeme, is hard van Natuire, verdraagt zonder eenige schaade, felle Vorst, veel Waters ende alle ongelegentheit des Winters; bloeit alle Zomers, maar brengt noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, wordt niet te min, door haar aangewassene jonge Wortelen, de Aerde zeer doorloopende, (datze Twintig, Dertig, jaa Veertig ende meer Voeten van de plaatze op komt, daar ze vier of vijf jaaren te vooren gezet geworden is) die men, in de Maart of April, uitsteekt, ende, met een wassende Maane, verplant, aangeteelt ofte vermeerdert.

HET CXVIII. CAPITTEL.

DISTEL.

IN 't Nederlandsch zo wel als Hoogduitsch van een jegelijk alzoo genoemt. Op Latijn CARDUUS. Ende in 't François CHARDON. Hier van zijn my, veele zienswaerde soorten, in haare aart en Natuire, bekent, van dewelke wy alhier eenige der voornaamste, niet alle van een Cul-

Culture te zijn, bevonden wordende (de gemeine en slechte ter zijden steliende) in 't openbaar vertoonen, te weeten: *Carduus Benedictus*, Cardobenedict. *Carduus stellatus Leucoij folio*, Sterre Distel met Bladeren van Stokviolieren. *Carduus lacteus* ofte *Mariæ*, Marien Distel, of met witte melkachtige Aaderen doorloopen, waar van drie soorten gevonden worden, als *major*, groote, *medius*, middelbaare, ende *minor* ofte kleine. *Carduus Fullonum*, ofte *Dipsacus*, Volders Kaarden, zoo wel Tamme als Wilde. *Carduus stellatus solstitialis*, ofte *Calcitrapa flore albo & purpureo*, Sterre of Zomer Distel, met een witte ende ook eèn purpere Bloeme. *Carduus Tomentosus*, Distel met ruige wollige Bladeren. *Carduus Mollis*, ofte *Cirsium*, weeke Distel, zo wel met gesneedene, als ongesneedene Bladeren. *Carduus Sphærocephalus major & minor*, Groote en Kleine Distel, met ronde hoofden gelijk des Hemels Kloot, waar van de Groote witte, de Kleine schoone blauwe Bloemen geeft, ende noch veel andere, onnodig alhier alle te verhaalen. *Cardui species variæ. Carduus lacteus major. Medius. Minor. Carduus Fullonium Sativus. Sylvestris.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, zandige, wel gemeste Aerde, een opene vrije Lucht, een warme bequaam gelegene plaatze, taamelijk veel Waters; geeven alle jaaren volkomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van de *Maart*, in de Aerde, niet boven een stroobreed of anderhalf diep gelegt wordt.

De *Carduus Benedictus*, *Mariæ*, *Stellatus Leucoij folio*, ende diergelijke meer, verblijven van Natuire niet langer dan een *Zomer* in 't leeven; geeven in de *Herfst* volkoomen Zaad, ende vergaan: Worden daarom me, met gezeide Maane, alle Voorjaaren wederom gezaait. *Carduus stellatus Leucoij folio.*

Het *Carduus Fullonum*, *Stellatus*, *Solstitialis*, *Tomentosus &c.* vergaan zoo haastig niet, lijden, zonder eenige schaade, overvloedige Regen, sterke Vorst, ende alle andere ongelegentheden des Winters; bloeijen het tweede jaar, in *Junius* en *Julius*, brengen in de *Herfst* een rijp Zaad (inzonderheit zo het als dan niet veel Regent, waar door het anders lichtelijk verderft) ende versterven daar mede.

Het *Carduus Mollis*, ofte *Cirsium*, beide soorten, *Sphærocephalus major flore albo*, *minor flore cæruleo*, groote en kleine Distel, met ronde Hoofdekens gelijk des Hemels Kloot, met witte en blauwe Bloemen: zijn taamelijk hart van Natuir, blijven lange jaaren in 't leeven, verdraagen veel koude Herfstregenen, sterke Vorst en ander ongelegentheden des Tijds; bloeijen alle jaaren, doch geeven niet, als met goede en warme *Zomers*, perfect rijp Zaad: worden aangeteelt, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in *April*, van d' Ouden neemt, ende in goede zandige Aerde verplant, als door Zaad, dat op de zelfde Tijd, niet diep, op een warme plaatze, de Aerde bevolen wordt. ziet het 270. cap. dat hier af een meedesoorte is. *Cirsium foliis dissectis, foliis integris.*

HET CXIX. CAPITTEL.
DRIEDISTEL.

Onopyxon, Cirsium luteum.

ALzoo in 't Nederlandsch van veele genoemt. Op Latijn CARLINA SYLVESTRIS, ONOPYXON THEOPHRASTI, ofte CIRSIUM LUTEUM. Ende in 't Hoogduitsch DREIDISTEL, SEUWDISTEL, ofte SATKRAUT. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee bezondere schoone soorten bekent, te weeten: *Carlina Sylvestris major*, Groote Driedistel. Ende *Carlina Sylvestris minor*, ofte Kleine Driedistel. Beide van een ende dezelfde Culture.

Carlina Sylvestris.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met eenjaarige Paerdemest wel verzien, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze, niet veel Vochtigheits; bloeijen zeer vermaakelijk, geeven, met goede en drooge *Zomers*, volkomen rijp Zaad, ende vergaan. Moeten daaromme, alle Voorjaaren met een wassende Maane van de *Maart*, wederom, niet boven een stroobreed diep, gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerdert mogen worden.

HET CXX. CAPITTEL.
KRUISDISTEL.

WOrdt met deze Naame ende geen andere (mijns weetens) in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn ERYNGIUM. In Hoogduitsch MANSZTREW, ofte BRACHENDISTELL. Ende op François CHARDON TESTU, PANICAUT, ofte IRINGES. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, veel veranderlijke schoone soorten bekent, te weeten: *Eryngium marinum*, Zee Kruisdistel, die ook *Crocodilium Dioscoridis* genoemt wordt. *Eryngium montanum pumilum*, Kleine Berg Kruisdistel. *Montanum vulgare*, Gemeine Berg Kruisdistel. *Montanum cœruleum*, Blauwe Berg Kruisdistel, van een verwonderens waerdige couleur. *Cœruleum stellatum montis Libani*, Blauwe Sterre Kruisdistel van den Berg Libanus. *Latifolium planum*, zachte breedbladige Kruisdistel: *Montanum Recentiorum*, Berg Kruisdistel der nieuwe Kruidbeschrijveren, van PETRUS ANDREAS MATTHIOLUS *Crithmum* geheten. *Eryngium luteum Hispanicum*, geele Spaansche Kruisdistel. Die ook *Scolymus Theophrasti*, of *Scolymos* van THEOPHRASTUS ERESIUS genoemt is. En *Eryngium luteum spinosum Lusitanicum*, of zeer steekende Kruisdistel, met geele Bloemen, uit Portugael. Behalven deze twee laetste, zijn ze alle van een Culture.

Eryngij species variæ.

Crithmum quartum Matth.

Zy

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en maatig gemeste Grond, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheits, blijven lange jaaren in 't leeven, verdraagen sterke Koude, ende alle andere ongelegentheit des *Winters*; bloeijen wel des *Zomers*, maar geeven, in deze Gewesten, ten zy met warme jaaren, maar volkomen rijp Zaad, worden niet te min, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April, van d' Oude afneemt ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt.

Het *Eryngium luteum*, ofte geele Kruisdistel, zo wel uit Spanjen als Portugael, worden niet zo oud van Natuire, blijven niet langer dan een *Zomer* in 't leeven, beminnen de zelfde Aerde en Water, doch moeten zeer warm geplant zijn; geeven, tegen de *Winter*, met goede *Zomers*, volkomen Zaad, dat zeer voorzichtig voor de Regen gewacht moet worden, ofte verderft, zy versterven daar meede, hoe wel zy ook zomtijds, in een Pot gezet weezende, in deze Landen, des *Winters*, binnen 's huis bewaart, overblijven, het welke nochtans niet veel gebeurt; Moeten daaromme, alle Voorjaaren, in Potten of in andere warme plaatzen, zonder gerept te worden, met een wassende Maane van April ofte Maart, wederom, niet diep gezaait zijn, waar door zy alleen vernieuwt, ende lange by het leeven behouden worden. *Eryngium luteum.* *Scolymus Theophrasti.*

HET CXXI. CAPITTEL.
HOF-COMIN.

IS niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch bekent, maar wordt ook wel CARWI van veele genoemt. Op Latijn CARUI ofte CARUM. Ende in 't Hoogduitsch KUMMEL. *Carum.*

Zy bemint een goede, gemeine, zo wel zandige als geen zandige, doch wel gemeste Aerde, een luchtige en wel gelegene plaatze, veel vochtigheits, verdraagt sterke Vorst; geeft de tweede Zomer Bloemen, ende ook volkomen Zaad, waar meede zy vergaet; moet daarom, het Zaad met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerdert wordt. Ziet cap: 163. en 162.

HET CXXII. CAPITTEL.
CARIOPHILLATE.

DIt zeer Mediçinaal Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn CARYOPHYLLATA, ofte HERBA BENEDICTA; dat is GEZEGENTKRUID, om haar groote deugd en krachts wille.

Caryophyllata Herba Benedicta. In 't Hoogduitsch BENEDICTEN WURTZ. Ende op François GALIOT. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee verscheidene soorten bekent, te weeten: *Caryophyllata vulgaris*, Gemeine Cariophyllate. En *Caryophyllata montana*, of Berg Cariophyllate. Beide van een Culture.

Zy lieven, van Natuire, een goede, zandige, wel gemeste Grond, liever een donkere ofte schaduachtige, als een vrije, luchtige plaatze, veel Waters, blijven lange jaaren in 't leeven, verdraagen sterke Vorst, ende meer andere ongelegentheit des Winters; brengen voort niet alleen Bloemen, maar ook gemeinlijk alle Herfsttijden volkomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart, niet meer dan een stroobreed diep, gezaait wordt, waar door zy zo wel, als door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men met gezeide Maane in April, van d' Oude neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt mogen zijn; komen ook dikwils door het neêrgevallene Zaad van zelver genoegzaam voort.

HET CXXIII. CAPITTEL.

SPRINGKRUID.

Cataputia. ALzoo in 't Nederlandsch genoemt. Wordt op Latijn geheten CATAPUTIA MINOR ofte LATHYRUS. In 't Hoogduitsch SPRINGKRAUT. Ende op François ESPURGE.

Zy bemint een goede, zandige, luchtige, gemeste, en ongemeste Aerde, een opene, vrije, luchtige, en wel gelegene plaatze, veel Waters, verdraagt maatige koude, maar ongeerne felle Vorst, blijft, in deze Landen twee Zomers in 't leeven; bloeit het tweede jaar, geeft volkomen Zaad, ende versterft daar meede: Moet daaromme, met een wassende Maane van de Maart ofte April, wederom op een nieuw gezaait zijn, slaat ook door het neêrgevallene van zelver op.

HET CXXIV. CAPITTEL.

ESULA.

IS niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar alzo ook op Latijn, ofte PITYUSA genoemt. Hier van zijn my, in haare Natuire, veel aardige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Esula major*, Groote Esula, in François TURBITH NOIR. *Esula minor*; Kleine Esula. *Rara purpurea*, Rare Esula met een purperachtige Bloeme. *Marina*, Esula aan de Zeekant groeijende. *Rotundifolia*, Esula met ronde Bla-

Esula, ejusque species.

Bladeren, *Minima*, Alderkleinste Esula, ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, zandige, gemeine, en wel gemeste Aerde, een opene, en wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters, verdraagen alle ongelegenheit des Winters; Bloeijen niet alleen des Zomers, maar geeven ook meest alle rijp Zaad.

Het *Esula rara purpurea*, ongemeene Esula met een purperachtige Bloeme, verblijft lange jaaren in 't leeven; geeft noit, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad, kan niet te min, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt en verplant, genoegzaam vermeerdert worden. *Esula rara purpurea.*

Het *Esula marina*, ofte Zee Esula, vergaat ook zo haastig niet, lieft een zeer zandige Aerde, weinig Waters, ende geeft, met goede *Zomers*, volkoomen rijp Zaad, waar door zy alleen, met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep, in een Pot, de Aerde bevoolen, ende niet te vochtig gehouden zijnde, vermeerdert mag worden. *Marina.*

Het *Esula rotundifolia*, ofte Esula met ronde Bladeren, dat ook *Peplus* genoemt is, ende *Esula minima*, Alderkleinste Esula, blijven niet langer dan een *Zomer* in 't leeven; geeven tegen de *Winter* rijp Zaad, ende vergaan; worden daaromme, met een wassende Maane van de Maart, gezaait, hoewel zy ook, door het neêrgevallene, veelvoudig opslaan. *Rotundifolia. Minima, Peplus.*

Het *Esula major & minor*, Groote en kleine Esula, blijven lange jaaren in 't leeven, worden niet alleen door haar Zaad, rijp geworden zijnde, het welke niet altijd geschiedt, op voorgenoemde Tijd, in d' Aerde gelegt, maar ook door aangewassene jonge Wortelen, die men in, de zelfde Dagen, van d' Ouden steekt ende verplant, aangeteelt. *Major, & minor.*

HET CXXV. CAPITTEL.

W O L F S M E L K.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt, om dat deze (gelijk ook alle d' andere) een scherpbijtend' melkachtig Zap van zich geeft, die de Wortelen der Wratten dood bijten ende verdrijven kan, waarom zy ook van veele WRATTENKRUID genoemt is. Op Latijn TITHYMALUS. In 't Hoogduitsch WOLFSMILCH. Ende op François HERBE AU LAICHT, ofte TITHYMALLE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, veel schoone veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Tithymalus Characias primus Dodonai*, eerste Wolfsmelk Manneken van REMBERTUS DODONÆUS beschreeven. *Characias secundus Dodonai*, tweede Wolfsmelk Manneken van DODONÆUS. *Marinus tenuifolius*, Zee Wolfsmelk met smalle Bladeren. *Helioscopius*, Zonnevolgende Wolfsmelk. *Arborescens*, Boomachtig *Tithymali species.*

achtig Wolfsmelk. *Tuberosus* ofte *Apios vera*, Knobbelachtig Wolfsmelk. *Cyparissias*. Cypres Wolfsmelk, *Folio crenato*, met gekartelde Bladeren. *Myrsinites*, met Bladeren van Myrtus. Ende *Tithymalus nemorosus* ofte Wolfsmelk in Bosschen groeijende. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans, alle een goede, gemeine, zandige, zowel gemeste, als ongemeste Aerde, een opene, luchtige en wel geleegene plaatze, veel Waters, bloeijen alle *Zomers*; geeven volkoomen rijp Zaad, verdraagen sterke koude, en alle ongeleegentheit des *Winters*: worden ook niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep in d'Aerde gelegt wordt, als haare aangewassene jonge uitschietende Wortelen (gelijk het *Tithymalus marinus* ofte Zee Wolfsmelk, het welke een Duinzandige Grond begeert, *Tuberosus*, knobbelachtig Wolfsmelk, *Cyparissias*, ofte Cypres Wolfsmelk, die men op gezeide Tijd en Maane, van d'Ouden neemt ende verplant, aangeteelt ofte genoegzaam vermeerdert.

Tithymalus arborescens. Het *Tithymalus arborescens* ofte Boomachtig Wolfsmelk, is veel teederder van aart, dan alle d'andere, verdraagt geenzins koude Herfstregenen, Stormwinden, ofte, buiten blijvende, sterke Vorst, moet daarom, in't Voorjaar, met een wassende Maane, in een Pot gestelt zijnde, in't begin van October binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, met maatig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de *Winter*) onderhouden, ende niet voor in't laetste van de Maart, ofte begin van April (naa geleegentheit des Tijds) met een zoete Lucht, en aangenaame Regen, wederom buiten gebracht, voor veel Waters, koude of schraale Winden, wel gewacht of gedekt worden.

Zy brengt voort Bloemen, doch niet altijd in deze koude Gewesten, maar gemeinlijk, met goede Tijden, geeft ook als dan, inzonderheit in drooge *Zomers*, volkoomen Zaad, het welke met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot gezaait, ende gantsch warm gestelt moet zijn, waar door zy alleen, zoo wel in andere als deze Quartieren, vermeerdert gemaakt mag werden.

HET CXXVI. CAPITTEL.
C A U C A L I S.

WOrdt in't Nederlandsch met deze, ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. In't Latijn ook CAUCALIS ofte DAUCUS SYLVESTRIS. Op Hoogduitsch ACKERKLETTEN. Ende in't François PERSIL SAUVAGE. Hier van zijn my, in haare aart, deze veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Caucalis.* *Caucalis semine aspero flosculis rubentibus*, Caucalis met een steekend Zaad en roodachti-

ge Bloemkens. *Major petrea*, Groot Caucalis aan Rotzen en Bergachtige plaatzen groeijende. *Umbellata semine echinato*, Caucalis met een Kroone en groot ſteekend Zaad. *Pumila*, kleine en leege Caucalis. *Segetum Lusitanica folio Cerefoly*, Portugaalſche Caucalis onder het Kooren groeijende, met Bladeren van Kervel, ende meer andere. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle een zandige, goede, gemeine Aerde, een opene, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, geeven in de Herfſt volkoomen Zaad, ende vergaan daar meede, vermits zy niet meer dan een *Zomer* in 't leeven verblijven konnen, als *Caucalis semine echinato Umbellata*, Caucalis met een gekroonde Bloeme en ſteekend Zaad; *Caucalis pumila*, Leege Caucalis, ende *Caucalis segetum Lusitanica folio Cerefoly*, ofte Portugaalſche Caucalis met Bladeren van Kervel. Die daarom, met een waſſende Maane van de Maart ofte April, niet diep gezaait moeten zijn. *Caucalis echinophora.*

Het *Caucalis semine aspero flosculis rubentibus*, Caucalis met ſteekend Zaad, en roodachtige Bloemen: Ende *Caucalis major petrea*, Groot Caucalis op Steenrotzen groeijende, verdraagen ſterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*, bloeijen de tweede *Zomer*; geeven volkomen Zaad, ende verſterven als dan; worden ook alleen door dat zelfde, op genoemde Tijd, niet diep de Aerde bevoolen, aangeteelt.

Het CXXVII. Capittel.
LAPPA BOARIA.

ZYnde een meedeſoorte van Caucalis, wordt met deze Naame van *Plinius* alzoo genoemt. Bemint een goede, zandige, gemeine Grond, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt doormengt, een wel ter Zonne geleegene plaatze, niet veel vochtigheits; verblijft niet meer dan een *Zomer* in 't leeven; geeft, in deze koude Landen, met goede jaaren, in de Herfſt, volkomen rijp Zaad, ende verſterft daar meede; Moet daarom, met een waſſende Maane van April, door Zaad, in een Pot, niet diep gezaait, op een gantſch warme plaatze geſtelt, en opgekoomen weezende, niet gerept wederom aangeteelt werden. *Lappa Boaria Pliny.*

Het CXXVIII. Capittel.
KERVEL.

IN 't Nederlandſch alzoo genoemt, ende, van een jegelijk, om haar deugzaame kracht, zeer begeert, wordt op Latijn Cerefolium ofte Chærophyllum. In 't Hoogduitſch Kerbelkraut. Ende

op

op François CERFVEIL. Hier van zijn my, in haare aart, drie bezondere soorten bekent, te weeten: Deze gemeine Kervel, ofte *Cerefolium vulgare*. *Cerefolium Hispanicum*, Spaansche Kervel, die ook *Myrrhis sativa odorata* of *Cicutaria odorata* genoemt is. Ende *Cerefolium montanum sylvestre*, wilde Berg Kervel, die ook *Myrrhis sylvestris montana* genoemt wordt. Niet alle van een Culture.

Myrrhis sativa odorata,

Zy beminnen nochtans, een goede, gemeine, wel omgesmeetene ende gemeste Grond, een vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel vochtigheits, verdraagen sterke koude, ook alle andere ongelegentheit des *Winters*, ende geeven des *Zomers* rijp Zaad.

Cerefolium vulgare.

Het *Cerefolium vulgare* ofte Gemeine Kervel, wordt gemeinlijk van een jegelijk, tweemaal des jaars (ofte meermaals) in de Maart, met een afgaande Maane, *voor eerst* gezaait, in welke Tijd ('t is waar) zy wel haastig opschiet, kan niet min twee of driemaal afgesneeden worden, al eer zy in Bloem geraakt.

Ten tweeden, zeer bequaam wordt zy ook in d' Aerde gelegt, met genoemde Maan van Augusto, want men kan de zelfde, door de geheele *Winter*, tot in de Maand van May, in spijze gebruiken, in de welke zy haastig opschiet, ende een volkoomen Zaad ten voorschijn brengt.

Cerefolium majus Hispanicum.

Het *Cerefolium majus Hispanicum* ofte Groote Spaansche Kervel, vergaat zo haastig niet, maar verblijft lange jaaren in 't leeven, wordt ook niet alleen door haar Zaad, het welke, met een wassende Maan van de Maart ofte April, de Aerde bevoolen moet zijn, maar ook door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt ende verplant, aangeteelt ofte vermeenigvuldigt.

Het *Cerefolium montanum sylvestre*, ofte Wilde Berg Kervel, blijft doorgaans twee jaaren, ook zomtijds, doch zelden, wel drie in 't leeven; bloeit de tweede *Zomer*, en geeft volkomen Zaad, het welke, met een wassende Maane van September ofte Maart, niet boven een ofte twee stroobreed diep, op een goede warme plaatze, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door ze alleen vermeerdert mag werden.

HET CXXIX CAPITTEL.

SANTORIE.

Wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn CENTAURIUM. In 't Hoogduitsch TAUSENDGULDENKRAUT. Ende op François CENTAURE. Hier van zijn my, in haare aart, verscheidene zienswaerdige soorten kenbaar geworden, te weeten: *Centaurium majus foliis Heleny*, Groote Santorie met Bladeren van Alantswortel. *Majus folio Cinara*, Groote Santorie met Bladeren van Articioken,

Centaurium majus, &c.

ken. *Centaurium majus Alpinum flore luteo*, Groote Berg Santorie met een geele Bloeme. *Minus vulgare*, Kleine gemeine Santorie. *Minus purpureum Lusitanicum*, Kleine Portugaalsche Santorie met purpere Bloemen. Ende *Centaurium minus spicatum flore rubro* ofte Klein Santorie met een geäarde roode Bloeme. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, Mol der verrotte Bladeren van Bomen, ende zeer Zands veel doormengt, een opene, vrije en wel geleegen plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen tamelijk sterke koude, en andere ongeleegentheeden des Winters, inzonderheit alle de Groote soorten, met een weinig Kif of droog Turfmol gedekt, blijven lange jaaren in't leeven. Zy bloeijen ook alle, doch geeven niet, als met zeer warme, en drooge Zomers, volkomen Zaad; moogen ook niet te min, door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt en verplant, vermeerdert werden.

Het *Centaurium minus vulgare* ofte Gemeine klein Santorie, verdraagt ook, buiten staande, de koude des Winters, brengt, in de tweede Zomer Bloemen, geeft volkomen rijp Zaad, ende vergaat; moet daarom, met een wassende Maane van April, niet diep, in een Pot ofte andere zandige warme plaatze, wederom de Aerde bevoolen zijn. *Centaurium minus &c.*

Het *Centaurium minus purpureum Lusitanicum*, kleine Santorie uit Portugaal met een purpere Bloeme. Ende *Centaurium minus spicatum flore rubro*, ofte kleine Santorie met een rood geäarde Bloeme, zijn veel teederder van aart, moogen geenzins koude Herfstregenen, ofte harde Vorst verdraagen, moeten diesweegen in een Pot, met gezeide Maane van April, gezaait, ende niet verplant wordende, in't begin van October, binnen 's huis, op een gantsch luchtige plaatze gestelt, met weinig ofte geen laauw gemaakt Regenwater, van boven begooten, ende niet voor in 't begin van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gebragt, voor veel nattigheit, haarige Ooste- en Noorde-winden wel gedekt ende gewacht zijn. Blijven ook niet langer dan twee Zomers in't leeven, verkrijgen meede volkomen Zaad, ende versterven; mogen daarom, in deze Landen, door geen ander middel, dan dat zelfde aangeteelt, vernieuwt of vermeenigvuldigt werden.

HET CXXX. CAPITTEL.

CEPÆA.

ZYnde een meedesoorte van SEDUM MINUS, ofte KLEINE DONDERBAARDT, wordt van veele met deze, ende tot noch toe met geene andere Naame (mijns weetens) genoemt,

Bemint een gemeine, zandige, ofte geen zandige, gemeste, ofte ongemeste, ende zoo wel een drooge, als vochte grondt, zoo lief een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene als een schaduachtige plaatze, maatig ende ook veel Regens, blijft een *Zomer* in 't leeven, bloeit in het laetste van de May ofte begin van Junius; geeft ook voor de Herfst volkomen Zaad, ende vergaat daar mede; wordt daaromme, met een wassende Maane van de Maart, wederom niet diep, maar holletjes gezaait, waar door zy alleen vermeerdert mag worden: Hoewel zy ook door het neergevallene Zaad, van zelven de geheele *Zomer* door, genoegzaam voort koomt, welke Jongen als dan de geheele *Winter* onbeschadigt verblijven, ende de felste Vorsten verdraagen moogen, verkrijgen ook als dan, veel eerder in het Voorjaar Bloemen en rijp Zaad.

HET CXXXI. CAPITTEL.

HUISLOOK.

Sedum, ejusque species.

IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar van veele DONDERBAARDT genoemt. In 't Latijn SEDUM, BARBA JOVIS HERBA, SEMPER VIVUM. Op 't Hoogduitsch HAUSZLAUB, HAUSZWURTZ, ofte DONDERBAARDT. Ende in 't François JOUBARBE. Hier van zijn my, in haar Natuire, veele zienswaerdige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Sedum majus vulgare*, Gemein groot Donderbaard. *Minus Vermiculatum flore albo*, Klein Huislook met een witte Bloeme en wormige Bladeren. *Minus Vermiculatum flore luteo*, Klein Huislook met wormachtige Bladeren, ende een geele Bloeme. *Minimum*, Alderkleinste Huislook, dat ook *Illecebra* genoemt is. *Rubrum Portlandicum*, Rood Huislook van 't Eilandt Portlandt. *Crispum*, Huislook met wonderlijk krullende Bladeren. *Minus luteum folio acuto*, Klein geel Huislook met spitze Bladeren. *Majus arborescens*, Groot boomachtig Huislook. *Minus arborescens*, Klein tot een Boomtje opwassend' Huislook. *Densifolium*, Huislook met korte dikke Bladeren, bleek van couleur, en dicht op malkanderen sittende. Ende *Sedum rubrum montanum gnaphaloides Fabii Columnæ*, ofte Roode Wolfachtige Berg Donderbaard van FABIUS COLUMNA. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Illecebra.

Zy beminnen nochtans alle een goede, holle, zandige, ende met tweejaarige Paerdemest verziene Grond, een opene, luchtige, en bequaam ter Zonne gestelde plaatze, veel Waters, ende ook tamelijk droogte, verdraagen sterke koude des Winters, ende alle andere ongelegentheidt des Tijds, geeven zelden eenig volkoomen Zaad, worden niet te min, door haare aangegroeide Jongen, die men met een wassende Maane van de Maart ofte April, van d' Ouden neemt ende verplant, genoeg vermenigvuldigt.

Het

Sedum Majus Arborescens Radicabile.

Het *Sedum majus arborescens*, of Groot BoomachtigHuislook, zijnde het teederste van allen, geeft noit, in deze Landen, eenigeBloemen, maar wel in warmer Gewesten; verdraagt geenzins eenigerhande Koude des Winters: Moet daarom des Voorjaars, in een Pot geplant zijnde, in October (eer zy van deRijp overvallen wordt) binnen's huis gebragt, op een geduirig lucht genietende plaatze gestelt, met maatige vochtigheit onderhouden, en zo zeer voor de warme lucht des Viers, als Vorst gewacht worden, vermits zy dezelfde in geene manieren dulden mag; Daarom kan jemant de zelfde op een plaatze zonder Vier voor de Vorst bewaaren, die doet alderbest; Doch de Vorst overweezende, moet zy terstont de Lucht wederom genieten, dewijle daar in de behoudenisse haars leevens bestaat; Ende al quam zy ook door een langduirige *Winter*, alle de Bladeren te verliezen (dat wel geschiedt) zullen echter, de Steelen groen blijvende, op een nieuw uitloopen, zoo menze terstont, als de Vorst gepasseert is, wederom lucht geeft, ende in een ingank, portaal of voor een open venster stelt, ofte ook wel, met goed weeder, by Daage geheel buiten, maar des Nachts wederom binnen. *Sedum majus arborescens.*

Men kanze ook zeer bequaam op deze maniere des Winters bewaaren, gelijk my d'eervaarentheit zoo dikmaals geleert heeft, te weeten: Neemt een oude of jonge Plante, met een weinig veel ofte gantsch geen Wortel, met een volle Maane in October, uit haar Pot, bindt een band daar om, ende hangtze ter plaatze daar het warm is, ende door een yzere Oven, daar de geheele Winter in gestookt werdt, zoo blijft zy onverderflijk, al laat zy haar Bladeren, verdroogt zijnde, voor het meeste deel vallen. De afgesneedene takken van deze, gelijk ook van de andere, in haare Aerde staande gebleeven zijnde, worden met een wassende Maane van April, May, ofte andere Tijden, in Potten, tamelijk diep gesteeken, met een weinig Water begooten, ende terstont in de Zonne gestelt, zoo schieten zy zo veel te eerder Wortelen, en groeijen voort, waar door zy alleen vermeerdert mogen zijn.

Daar en boven, zoo men eenige kleine Takskens zonder Wortelen, in September, met een volle Maane afgesneeden, in een Pot, een vinger lang diep, steekt, ende de zelfde een geduirige Lucht, als het niet en vriest, genieten laat, zo blijven zy in een goede staat staan, ende met der Tijd Wortelen vattende, werden zo krachtig, dat zy niet alleen haare Bladeren behouden, maar ook veel bequaamer, als d'Oude, overblijven; welke zelden langer dan vier jaaren, in deze koude Gewesten, in 't leeven verblijvende gezien worden.

Dit schoon en zienswaerdig Gewas, heeft ook deze wonderlijke eigenschap, dat het uit haar zo wel bovenste als onderste Takken, veel dunne Wortelen tot in de Aerde nederschiet, welke als dan meerder Wortelen verkrijgen, dik worden, ende boven met kleine Bladeren uitloopen, (gelijk men van de Indiaansche Wortel- ofte Vijge-boom *Wonderlijke eigenschap dezer Plante.*

leezen mag) het welke aardig en aanmerkens waerdig om zien is.

Sedum Crispum. Het *Sedum crispum*, ofte krullende Huislook, het welke om haar krulheit en vreemde stellinge, te recht een wonder der Natuire gereekent mag zijn, verkrijgt veel gemeine Takskens uit haar krolle groenigheit, die met der Tijd de overhandt neemen, ende de Plante veranderen, of doen verderven; moeten daarom alle Voorjaaren weg, ende de krulle Bladeren, onder een ende twee, maar boven dikwils meer dan vier of vijf vingeren breed zijn, daar van wel gezuivert worden, zo verblijven zy steeds den graagen Aanschouwer bevallig te zien: welke van zelfs, ofte afgesneeden ende met een wassende Maane van April, in d' Aerde eens Pots gesteeken zijnde, zonder moeite wortelen, waar door zy alleen vermenigvuldigt werden.

Voor Muizen, Slakken, Eerd-Vloijen &c. Alle zoorten van Planten, die men, opkomende, van 't Gevoogelte, Muizen, Slakken, Eerdtvloije, ende diergelijke Gezellen bevrijt wil hebben, moet men daar van het Zaad een ofte ook wel twee Etmaal (naa het haastig opswelt, ofte eer of laater opkoomt) in het uitgeperste zap van Huislook eerst laaten weiken, zoo zullen zy niet alleen onbeschaadigt voort groeijen, maar ook de vrucht van dien zal beeter zijn.

HET CXXXII. CAPITTEL.
KALI.

ALzoo in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook met geen andere Naame (mijns weetens) Op Latijn, Hoogduitsch, ende François genoemt. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Kali minus*, Klein Kali. *Geniculatum*, Kali met Ledekens ofte Kniekens. *Vermiculatum folio oblongo*, Wormachtige Kali met lange Bladeren. Ende *Kali spinosum cochleatum*, ofte Doornachtige Kali met ronde kleine Bladeren, op de maniere van een Lepel. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen een zeer zoute, een zandige Aerde, een opene luchtige, en vrije plaatze, moeten dikwils met zout Water begooten zijn; geeven Bloemen, ende ook met goede Zomers volkoomen Zaad, zijn teeder van aardt, ende worden, door de strenge koude des Winters, wech genoomen: Moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, in voorgenoemde zoute of ook wel andere zandige Grond, wederom gezaait zijn, waar door zy alleen vernieuwt werden.

Kali Spinosum Cochleatum. Het *Kali spinosum Cochleatum*, ofte steekende Kali met ronde lepelige Bladerkens, lieft ter contrarie een goede versche, ende geenzins zoute Grond, liever een opene, luchtige, wel gelegene, als een schaduachtige plaatze, veel Waters; verdraagt sterke koude; bloeit, en geeft de

tweede-

Sedum Crispum

tweede Zomer volkomen Zaad, ende versterft daar meede; moet daarom, op gezeide Tijd, wederom de Aerde bevoolen zijn, koomt ook door het neêrgevalle Zaad van zelver overvloedig voort.

HET CXXXIII. CAPITTEL.
SMEERWORTEL.

WOrdt niet alleen in 't Nederlandsch met deeze Naame, maar ook van veele WONDKRUID genoemt, dewijle zy alle onzuivere wonden en zeeren krachtig reinigen, verdroogen, ende heelen kan. Op Latijn TELEPHIUM ofte CRASSULA. In 't Hoogduitsch KNABENKRAUT, WUNDKRAUD ofte FORTZWEIN. Ende op François JOUBARBE DE VIGNES, REPRISE ofte FAUEESPESSE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, verscheidene aardige soorten bekent, te weeten: *Telephium vulgare flore albo*, Gemeine Smeerwortel met een witte Bloeme, welke in deze Gewesten van veele Sint Janskruid genoemt is. *Vulgare flore purpreo*, Gemeine Smeerwortel met een purpere Bloeme. *Hispanicum majus flore albo*, Groote Spaansche Smeerwortel met een witte Bloeme. *Hispanicum majus flore purpureo*, Spaansche groote Smeerwortel met een purpere Bloeme. *Minus totum purpureum*, Kleine geheel purpere Smeerwortel. *Minus semper virens folio deciduo*, Kleine altijd groen blijvende Smeerwortel eenige Bladeren vallen laatende. Ende *Telephium minus semper virens folio non deciduo*, ofte Kleine altijt groen blijvende Smeerwortel, steeds alle haare Bladeren behoudende, welke van *Ferrante Imperato Neapolitaan Telephium legitimum*, ofte oprechte Smeerwortel genoemt is. Ende meer andere, alle van een Culture.

Crassula.

Sint Jans-kruid.

Telephy species.

Thlephium verum Dioscoridis.

Telephium legitimum Ferrantis Imperati.

Zy beminnen liever een gemeine, luchtige, zandige, wel gemeste als ongemeste, ende ook een steenachtige Aerde, een opene, vrije, wel ter Zonne gelegene zoo geerne, als schaduachtige plaatze: veel Waters, ende ook maatige vochtigheit; bloeijen alle jaaren; geeven gemeinlijk volkomen Zaad in goede Zomers; zijn hart van aart, verdraagen sterke Koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters: worden meede niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep, de Aerde, in een Pot ofte andere bequaame plaatze bevoolen wordt, maar ook door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men op dezelfde Tijd van d' Oude neemt ende verplant, aangeteelt. ziet cap. 383.

Het CXXXIV. Capittel.
CERINTHE.

Maru herba. *Telephium maculosum.* *Cerinthe latifolia.*

Zoo wel in't Nederlandsch, als op Latijn, ofte ook wel Maru herba, Leucographis, ende van zommige Telephium maculosum. In't Hoogduitsch Bergundszung ende Fleckenkraut genoemt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verscheidene zienswaerdige soorten bekent, te weeten: *Cerinthe latifolia flore luteo*, Cerinthe met breede Bladeren ende een geele Bloeme. *Flore rubro*, met een roode Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. *Flore cœruleo*, met een blaauwe Bloeme. *Flore triocolore*, met een drie gecouleurde Bloeme. *Cerinthe latifolia asperior flore luteo*, Cerinthe met steekende wit geplekte breede Bladeren en geele Bloemen. *Latifolia asperior flore tricolore*, Cerinthe met wit geplekte steekende breede Bladeren, ende een Bloeme met drie couleuren, te weeten, rood, geel en purper verciert. Als ook *Cerinthe angustifolia* ofte Cerinthe met smalle Bladeren. Alle van een Culture.

Cerinthe angustifolia.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Aerde, een vrije en wel ter Zonne geleegen plaatze, tamelijk veel Waters; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven in de Herfst volkomen Zaad, ende vergaan van zelfs ofte door een kleine rijp: Moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, wederom door haare Zaad voortgebragt, vermeerdert gemaakt zijn.

Het CXXXV. Capittel.
HAASEOOR.

In 't Nederlandsch naa de gedaante der Bladeren alzoo genoemt. Op Latijn Bupleurum. Ende in 't Hoogduitsch Wundtkraut. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekent geworden, te weeten; *Bupleurum latifolium*, Haaseoor met breede Bladeren. *Angustifolium*, met smalle Bladeren. Ende *Bupleurum minimum*, ofte Alderkleinste Haaseoor. Alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest verzien, een opene, luchtige plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen tamelijk Koude, doch worden, door felle Vorst, dikwils van 't leeven berooft, is daarom goed, dat men de zelfde in een Pot, een weinig, om des Winters, zonder veel vochtigheits te

te geeven, binnen's huis, op een zeer luchtige plaatze gestelt, (om niet onvermoedelijk daar uit te geraaken) bewaart.

Zy bloeijen het tweede jaar, geeven volkomen Zaad, in Potten verblijvende, ende vergaan daar meede; Moeten daarom, des Voorjaars, met een wassende Maane, in een Pot, niet boven een stroobreed diep gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt mogen worden.

HET CXXXVI. CAPITTEL.

CHAMÆDRYS.

ZOo wel in 't Nederlandsch, als op Latijn met deze Naame genoemt, wordt in 't Hoogduitsch GAMANDER ofte BATHENGEL. Ende op François GERMANDREE ofte CHESNETTE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige veranderlijke aardige soorten bekent, te weeten: *Chamædrys major*, Groote Chamædrys. *Minor officinarum flore purpureo*, kleine in de Apotekers Winkelen ofte Medicine gebruiklijk, met een purpere Bloeme. *Minor flore albo*, kleine Chamædrys met een witte Bloeme. *Chamædrys foliis laciniatis* ofte Chamædrys met gesneedene Bladeren. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zandige en wel gemeste Grond, zo lief een opene, luchtige, als een schaaduwachtige plaatze, verdraagen alle ongeleegentheit des gantschen Winters.

Het *Chamædrys major & minor*, Groote en kleine Chamædrys beide soorten, verblijven lange jaaren in 't leeven, brengen voort, in deze Gewesten, alle *Zomers*, Bloemen, maar noit eenig volkomen Zaad, konnen niet te min, door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermenigvuldt worden. *Chamædrys major, & minor flore albo, & purpureo.*

Het *Chamædrys foliis laciniatis*, ofte Chamædrys met ingesneedene Bladeren, werdt van Natuire niet oudt, geeft de tweede *Zomer* Bloemen en volkomen rijp Zaad, ende vergaat daar meede: Moet daarom met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep de Aerde bevoolen zijn, koomt ook door het neêrgevallene Zaad overvloedig van zelfs gemeinlijk op, daarze eens gezet werdt. *Chamædrys laciniatis foliis.*

HET

HET CXXXVII. CAPITTEL.
VELDCIPRES.

Chamæpitys.
Iva Moschata.

WOrdt niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar ook van zommige HOE LANGER HOE LIEVER genoemt. Op Latijn CHAMÆPITYS ofte IVA MOSCHATA. In 't Hoogduitsch VERGISSMICHNIGT. Ende op François IVE MOSCHATE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, vier schoone ende zeer veranderlijke soorten bekent, te weeten; *Chamæpitys Officinarum flore luteo*, Veldçipres in de Winkelen ofte Mediçine gebruiklijk, met een geele Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. *Chamæpitys major Austriaca flore purpureo*, Groot Oostenrijks Veldçipres met een purpere groote Bloeme. Ende *Chamæpitys major flore cœruleo*, ofte Groot Veldçipres met een schoone Hemels blaauwe Bloeme. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, niet te veel vochtigheits, vermits zy daar door lichtelijk verrotten, geeven ook alhier zo wel Bloemen als volkomen rijp Zaad.

Chamæpitys officinarum flore luteo & albo.

Het *Chamæpitys flore luteo & albo*, Veldçipres, zo wel met een geele als witte Bloeme, verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, want het Zaad rijp geworden, ende haastig neêrgevallen zijnde, vergaan zy, door een kleine Rijp ofte van zelfs; Worden daarom, met een wassende Maane van de Maart of April, wederom in een frisse omgesmeetene Aerde, niet diep gezaait; hoewel zy ook door het neêrgevallene van zelfs overvloedig de meeste tijdt opslaan.

Chamæpitys major Austriaca flore purpureo.
Chamæpitys major flore cœruleo.

Het *Chamæpitys major Austriaca flore purpureo*, Groot Oostenrijks Veldçipres met een heerlijke purpure Bloeme. Ende *Chamæpitys major flore cœruleo*, Veldçipres met een schoone blaauwe Bloeme, groeijende beide meer dan een geheele voet hoog, vergaan zo haastig niet, maar blijven lange jaaren in 't leeven, op een warme plaatze gezet zijnde; verdraagen des Winters taamelijk sterke Koude, inzonderheit voor veel Regenen een weinig gedekt wordende, geeven alle Zomers volkomen Zaad, ende schieten uit haare Wortelen, in het Voorjaar nieuwe Scheuten voort; Worden ook zo wel door haare Zaad, het welke met gezeide Maane van April, in d' Aerde in een Pot gelegt werdt, als aangegroeide jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd van d' Oude voorzichtig afneemt ende verplant, aangeteelt. Deze eenige jaaren oud geworden zijnde, worden door een felle Vorst dikwils haastig weg genomen, is daarom goedt, dat men daar van een weinig, in een Pot plant, om des Winters binnen 's huis, met slechts een luttel Vochtigheit onderhouden, bewaart te worden.

HET

HET CXXXVIII. CAPITTEL.
WATERLOOK.

EEn krachtig en zeer Mediçinaal Gewas, wordt in't Nederlandsch alzo ende niet anders (mijns weetens) genoemt. Op Latijn SCORDIUM. In't Hoogduitsch WASSER BATTENIG ofte LACHEN KNOBLAUCH. Ende op François SCORDION ofte CAMARAZ. *Scordium.*

Zy bemint een zandige, ofte ook geen zandige, doch goede, en wel gemeste Aerde, liever een donkere vochtige, ofte schaduwachtige, als een opene luchtige plaatze; blijft lange jaaren in't leeven, geeft alle Zomers Bloemen, maar noit, in deze koude Landen, eenig rijp Zaad: verdraagt harde Vorst, ende alle ongeleegentheit des Winters, zonder eenige schaade, in de welke zy alle de Bladeren verlooren te hebben, doch de Steelen groen blijvende, ende als plat op der Aerden kluchtig leggende, ook in't Voorjaar wederom nieuws uitschietende, gezien wordt; Kan daarom, alleen door haar aangegroeide, half en half boven de Aerde kruipende jonge Scheuten, die men met een wassende Maan in April, van d'Ouden afsteekt, en verplant, vermeenigvuldigt werden.

HET CXXXIX. CAPITTEL.
SCORDOTIS van PLINIUS.

IN't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn SCORDOTIS PLINY; dewijle zy eerstelijk van PLINIUS met deze Naame alzoo bekent gemaakt geworden is. *Scordotis Pliny.*

Zy bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol uit verdurvene Boomen, ofte met verrotte Bladeren van Bomen doormengt, een opene, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Winden beschut, tamelijk veel vochtigheits; geeft van zich een reuk als Look, maar niet zo sterk; blijft lange jaaren in't leeven; brengt voort, alle Zomers, goede Bloemen, doch niet, als met bequaame Tijden, perfect rijp Zaad; verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, Sneeuw, ofte sterke Vorst, want zy komt daar door aan haare Wortel lichtelijk te verrotten; wordt daarom, met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot, zo wel gezaait als geplant, in't begin van October, wat eer ofte laater (na het Saisoen meede brengt) binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, geduirende de koude Winter, met een weinig laauw gemaakt Regen-

 water,

Water van boven begoten, de Vensters gesloten, en Vier daar in gemaakt zijnde, verre van den Oven gestelt, vermits zy dezelfde niet lange verdraagen mag: daaromme beeter zijnde, zo zy, op een heldere en geen dompige plaatze, zonder eenig Vier, ofte bevroozen te werden, gezet konde zijn, het welke in een gewelfde Kelder, zo lange, tot dat de sterke Vorst gepasseert is, bequaam geschieden kan, doch moet wel voor het schimmelen gewacht, ook niet wederom voor in't begin, ofte ten halven van April, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gebracht, voor veel Waters, koude Nachten, haarige Winden wel gewacht en gedekt zijn. Wordt ook alleen door Zaad aangeteelt, op voorgezeide Tijd en Maane, in een Pot, de Aerde bevolen zijnde.

HET CXL. CAPITTEL.

OOGEN KLAAR.

IS niet alleen in't Nederlandsch met deze, maar ook by eenige met de Naam van GOUWE bekent. Wordt op Latijn genoemt CHELIDONIUM, COELI DONUM, dat is een gaave van den Hemel, om haar treffelijke Deugden, ofte HIRUNDINARIA, SWALUEN KRUID, om dat de zelfde haare Jongen, blind zijnde, de Oogen daar meede openen. In't Hoogduitsch SCHOLWURTZ. Ende op François ESCLERE ofte ESCLAYRE. Hier van zijn my, in haare aart en Nature, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Chelidonium majus vulgare*, gemeine groot Oogenklaar, *Chelidonium majus foliis dissectis*, groot Oogenklaar met gesneedene Bladeren. *Chelidonium minus flore simplici*, klein Oogenklaar met een enkelde Bloeme, ook kleine Gouwe, ofte Speenkruid: op Hoogduitsch *Krotendil*: Maar in't François *Espargoute* genoemt. Ende *Chelidonium minus flore pleno*, ofte klein Oogenklaar met een dubbelde Bloeme. Alle van een Culture.

Chelidonium majus.

Chelidonium minus flore pleno.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, ofte geen zandige, een ongemeste zo wel, als gemeste Aerde, zoo lief een schaduwachtige, als een opene plaatze, veel Waters, verdraagen felle Vorst zonder eenige schaade; blijven lange jaaren in't leeven; geeven alle Voorjaaren, te weeten de kleine ende de groote des Zomers Bloemen; ook volkoomen rijp Zaad; het welke met een wassende Maane van de Maart, in d' Aerde gelegt wordt; waar door zy zo wel, als haare aangegroeide jonge Wortelen, die men op genoemde Tijd, ofte ook wel in Augusto, inzonderheit de kleine, welke als dan geen loof en heeft, maar de Wortelkens bloot, in en boven de Grond gevonden worden, van d' Ouden neemt, ende gevoeglijk verplant, aangeteelt ende overvloedig vermeerdert mogen zijn; staan ook genoegzaam van zelver op.

HET

Het CXLI. Capittel.

CONDRILLE.

Alzoo op Nederlandsch, gelijk ook in't Hoogduitsch, met deeze ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. Op Latijn Chondrilla. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Chondrilla tenuifolia purpurea semine nitido deciduo*, Condrille met teedere Bladeren, purpere Bloemen en blinkend haastig needervallende Zaad. *Chondrilla viminea*, Condrille met rijsachtige Steelen. *Major flore luteo*, groote Condrille met een geele Bloeme. *Cyanifolia flore luteo*, Condrille met Bladeren van Kooren Blome, en een geele Bloem. *Minor flore cœruleo*, kleine Condrille met een blaauwe Bloeme. *Chondrilla Coronopoides flore cœruleo*, Condrille met Bladeren van Kraaijevoet en blaauwe Bloemen. Als ook veel meer andere, niet alle van een Culture. *Chondrilla.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een opene, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig vochtigheits; worden teeder van aart te zijn bevonden.

Het *Chondrilla major flore luteo*, Groote Condrille met een geele Bloeme. *Chondrilla tenuifolia purpurea semine nitido*, Condrille met teedere Bladeren, purpere Bloeme, en blinkend' Zaad. Ende *Chondrilla viminea* Condrille met rijsachtige Takken, blijven niet meer dan een Zomer in't leeven, worden alle jaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, (naa des Tijds geleegentheit) op een warme en drooge plaatze, niet boven een stroobreed diep, gezaait; geeven in de Herfst, ook wat laater rijp Zaad, en versterven; Doch de *Chondrilla viminea*, of Condrille met rijsachtige Takken, niet alle Zomers in deze Gewesten.

De *Chondrilla minor flore cœruleo*, kleine Condrille met een blaauwe Bloeme. Ende *Chondrilla coronopoides cœrulea*, ofte blaauwe Condrille met een gedaante van Coronopus of Kraaijevoet, vergaan zoo haastig niet, zijn teeder van Natuire, verdraagen niet wel veel koude Herfstregenen, Vorst ofte andere ongeleegentheit des Winters, worden daarom, op genoemde Tijd en Maane, in Potten, hol en luchtig gezaait, niet verplant; in October binnen 's huis, op een bequaame plaatze gezet, daar zy de Lucht en Zonne zo lange genieten, als de koude, door de Vensteren, het zelfde doet beletten, drooge bewaart; ende in 't begin van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten, veel vochtigheits en schraale Winden wel gewacht en gedekt; zy bloeijen, de tweede Zomer, ver- *Chondrilla coronopoides cœruleæ.*

maaklijk, ende volkomen rijp Zaad voortgebracht hebbende; verderven gemeinlijk, het welke, met een wassende Maane van April, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, hol ende luchtig de Aerde bevolen moet zijn; waar door zy alleen vernieuwt mogen werden.

Chondrilla Cyani folia flore luteo. Het *Chondrilla Cyani folia flore luteo.* Condrille met geele Bloemen en Bladeren van Koorenbloem, blijft lange jaaren in't leeven, verdraagt sterke koude, ende andere ongeleegentheit des Tijds, bloeit de halve Zomer door ofte zomtijds langer; doch geeft niet, dan met goede, drooge en warme jaaren, volkomen rijp Zaad, kan niet te min, door haar aangegroeide Wortelen, die men, met een wassende Maane in April ofte May, van d' Ouden neemt, aangeteelt en zooberlijk vermeerdert worden. ziet cap. 257. 258. 259. 398. 399. en 173.

HET CXLII. CAPITTEL.

CICEREN.

IN 't Nederlandsch alzoo niet alleen, maar ook van veel ERVEN genoemt. Op Latijn CICER ofte ERVUM. In 't Hoogduitsch RICHERN. Ende op François CICES ofte CHICES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel veranderlijke soorten bekent, te weeten:

Cicer sativum arietinum, & Sylvestre. *Cicer Sativum*, Tamme Ciceren. *Cicer arietinum rubrum & album*, Roode en witte kantige Ciceren. *Cicer Sylvestre*, Wilde Ciceren. Ende veel meer andere, hier op te noemen onnodig, dewijle zy, op een na, alle, zo veel my bekent, van een Culture te zijn bevonden worden.

Zy beminnen alle een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een vrije, warme en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, in de Herfst, haare Vrucht, doch niet dan met goede Zomers volkoomen rijp; waar meede zy vergaan: Moeten daarom met een wassende Maane van April ofte May, eerst in Water, vier en twintig uiren, geweikt zijnde, gezaait werden.

Cicer Sylvestre Lobelij. Het *Cicer Sylvestre Lobelij*, ofte wilde Cicer van MATTHIAS DE LOBEL beschreeven, vergaat niet alle jaaren, maar verblijft lange, werdt zeer out, verdraagt sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, bloeit langduirig, ende geeft, met warme jaaren, volkomen Zaad, in swarte Blaaskens by malkanderen zittende, welke op voor genoemde Tijd, in d' Aerde eens Pots gelegt wordt, waar door zy alleen vermeerdert worden.

HET

Het CXLIII. Capittel.

LINSEN.

ZO wel in't Nederlandſch als Hoogduitſch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn Lens ofte Lenticula. Ende in't François Lentille. Hier van worden gevonden, en zijn my, in haare aart, twee bezondere ſoorten bekent, te weeten: *Lens ſativa major*, groote tamme Linſen. Ende *Lens ſativa minor*, ofte kleine tamme Linſen. Beide van een Culture. *Lens.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Grond, met ſlechts een weinig oude Meſt vermengt, een opene luchtige plaatze, niet veel vochtigheits; brengen in de Herfſt volkomen Zaad, ende vergaan daar meede: Moeten des weegen, met een waſſende Maane van April, wederom de Aerde bevolen zijn, waar door zy alleen verblijven mogen.

Het CXLIV. Capittel.

OCHRYS der GRIEKEN.

ALzoo in't Nederlandſch, ende op Latijn Ochrys Græcorum genoemt. Zy bemint een goede, gemeine, zandige, en maatig gemeſte Aerde, een vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig Regens; geeft in de Herfſt volkomen Zaad; verdroogt van zelfs, ofte wordt, door een kleine rijp, van't leeven berooft: Moet daarom, met een waſſende Maane van April, niet diep in d' Aerde gelegt werden, waar door zy alleen eeuwigduirende verblijven. *Ochrys Græcorum.*

Het CXLV. Capittel.

ERWTEN.

ALle ende een jegelijk wel bekent. Worden in't Nederlandſch met deze Naame alzoo, ofte ook wel Peulen genoemt. In't Latijn Piſum ofte Ervilia. Op 't Hoogduitſch Erbsen. *Ervilia. Piſum.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, vierderleije bezondere ſoorten bekent, te weeten: *Piſum majus fuſcum anguloſum*, groograauwe Erwten. *Piſum minus luteſcens putaminoſum*, kleine, ofte gemeine geele Erwten met ſchellen. *Minimum luteſcens putaminoſum*, zeer klei-

kleine geele Erwten met schellen, boven d' andere aangenaam van smaak. *Lutescens minus sine putamine*, geele Erwten zonder schelle. Ende *Pisum minus virescens*, ofte groene kleine Erwten. Alle van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, liever zandige, als kleijige, en maatig gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, drooge, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig Waters, inzonderheit in Bloem staande, geeven in de Herfst rijpe Vrucht, ende vergaan daar na. Worden daarom, met een afgaande Maane, wederomme gezaait: Want zy verkrijgen als dan weinige Bladeren, maar veel meerder Vruchts: ter contrarie, met een wassende, weinig Vruchts, maar veel Bladeren; waar door zy alleen vermeenigvuldigt mogen worden.

Om veel Peulen te verkrijgen.

Uit de graauwe Erwten, ofte met schellen, zal men zoeken die van de Wormen, ende Tijken een weinig ofte veel te beeten zijn; vermits deze, om te zaaijen, de beste en delikaatste bevonden werden, gelijk daar van d' eervarentheit genoegzaam leert.

Welke om te zaaijen de beste zijn.

De Erwten ofte Peulen zonder schelle, moet men niet voor het laetste Quartier der Maane in de Maart, een vingerbreed diep, ter Aerden besteeden, doch eerst een geheel Etmaal, in half Water en half Melk, te weiken leggen, zo verliezen zy t' elkes wederomme alle haare zoutigheit, die zy in deze koude Landen, van Nature aan haar neemen, waar door zy met der Tijd geheel koomen te verbasteren, ende haar lieffelijkheit te verliezen; maar als dan in haare eigenschap verbetert worden, waar in zy zonder veranderinge goed verblijven.

Peulen zonder schelle.

Heeft jemant lust deze drie weeken ofte daar omtrent, eerder te willen hebben, die zetteze tamelijk dicht in voorgezeide Grond, na het laetste Quartier van de Maane, in de Maand van November, voor de Vorst, zonder in de Winter gedekt te worden, dat zy geen ofte weinig Wortels konnen schieten, zo groeijen zy voort, en wassen opwaarts, eer eens d' andere in 't Voorjaar in de Aerde gebracht mogen zijn, ende men verkrijgt daar aan Peulen, ten minsten een veertien Dagen vroeger, inzonderheit zo zy in lange rijgen, anderhalf voet van malkanderen, op dat de Zonne daar tusschen speelen mag, geplant, ende luchtig met rijs van Wilge Boomen komen verzien te worden, groeijen ook te beeter, en brengen als dan meerder Vruchts. ziet cap. 369.

Om deeze Vruckten vroeg te verkrijgen.

HET CXLVI. CAPITTEL.

BOONEN.

Gelijk de voorige, alzo ook deze wel bekent. In 't Nederlandsch met geen andere Naame genoemt. Wordt op Latijn FABA. In 't Hoogduitsch BOONEN. Ende op François FEBUES genoemt. Hier van.

van zijn my, in haare aart en Natuire, zes onderscheidelijke soorten bekent; te weeten: *Faba sativa major albicans*, groote tamme witte Boonen. *Major rubicunda*, groote tamme roode Boonen. *Minor alba*, kleine witte Boonen. *Minor nigra*, kleine swartbruine Boonen. *Faba Græca major*, groote Griekse Boonen, ende *Faba Græca minor*, ofte kleine Griekse Boonen. Alle van een ende dezelfde Culture. *Faba Sativa major & minor. Græca major. minor.*

Zy beminnen een goede luchtige, diep omgegraavene, zo wel kleijige, als zandige, en wel gemeste Grond, een vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Regens, tot dat zy aan 't bloeijen geraaken; geeven voor de Winter haare Vrucht, ende versterven daar mede; moeten daaromme, in de Maart, op een nieuw, na het laetste Quartier der Maane, in d' Aerde, niet boven een vingerbreed diep, hol ende luchtig gezet zijn; men plantze ook wel in November (als in 't voorgaande capittel gezegt is) met genoemde Maane, even voor de Vorst, op datze voor de zelfde niet uitwassen mogen, zo vriezen zy niet dood, brengen ook in de volgende Zomer twee ofte drie weeken eerder rijpe Vrucht. ziet het 362. capittel.

HET CXLVII. CAPITTEL.

DULLE KERVEL.

IN 't Nederlandsch alzo genoemt, wordt ook by veele SCHEERLINK geheeten, Op Latijn CICUTA. In 't Hoogduitsch SCHIRLING. Ende op François CIGUE ofte SEGUE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten; *Cicuta* ofte *Cicutaria vulgaris*, gemeine Dulle Kervel. *Major vulgaris*, gemeine groote Dulle Kervel; *Cicuta major latifolia Pannonica*, groote breedblaadige Dulle Kervel uit Oostenrijk. *Cicuta major*, ofte groote oprechte Dulle Kervel. Ende *Cicutaria palustris*, ofte Water Dulle Kervel, het welke ook *Phellandrium* genoemt wordt. Op deeze laetste na, alle van een ende dezelfde Culture. *Cicutæ.*

Zy beminnen een goede, zo wel zandige, als geen zandige, doch genoeg ofte ook weinig gemeste Grond, zo lief een schaduwachtige, als een opene vrije plaatze, veel Waters; blijven lange jaaren in 't leeven, verdraagen sterke koude ende andere ongeleegentheit des Winters, geeven niet alleen Bloemen, maar ook, in de Herfst, rijp Zaad.

Het *Cicutaria palustris*, ofte Dulle Kervel in waaterige plaatzen voortkomende, wordt niet zo oudt, bloeit het tweede jaar, ende volkomen Zaad gegeeven hebbende vergaat. *Cicutaria palustris.*

Zy worden alle door haare Zaad, het welke met een wassende Maane van April, in d' Aerde gelegt wordt, alleen vermeerdert gemaakt.

HET

HET CXLVIII. CAPITTEL.

ENDIVIE.

Endivia. Intybum Sativum.

BY veele, om voorspijze gebruikt te konnen worden, aangenaam; en wel bekent; Werdt met deze Naam in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn ENDIVIA, SERIS, ofte INTYBUM SATIVUM. In 't Hoogduitsch SCARIOL. Ende François SCARIOLE. Hier van zijn my, in haare aart en Nature, twee onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Endivia vulgaris alba*, Gemeene witte Endivie. Ende *Endivia nigra Hispanica*, ofte swarte Spaansche Endivie, welke (mijns oordeels) voor de beste gehouden mag worden.

Zy beminnen een zandige, goede, met tweejaarige Koeije- en Paerde-mest wel verziene Grond, een vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven, in de Herfst, volkomen Zaad, ende worden door een kleine Rijp van 't leeven berooft. Moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart of April, wederom gezaait zijn.

Doch die men voor *Salade* in de Herfst wil gebruiken, zal men hol ende luchtig de Aerde beveelen, met een geheel afgaande Maane, in het laetste van Junius ofte begin van Julius.

Deeze Jongen opgekoomen, ende een halve vinger hooge gewassen zijnde, moet men verplanten, ook met een afgaande Maane, ten minsten, twee houtvoeten van malkanderen, indien men daar van groote, en excellente Kroppen begeert te gewinnen.

Daar naa in September en October, een voet lank, wat meer of min geschooten weezende, bindt men haare Bladeren met een helder Weeder, zoetjes boven toe, als zy droog zijn, op dat geen Regen daar in komen of nedervallen mag, zo verliezen zy haare bitterheit, worden inwendig wit of geel, ende als dan om te eeten bequaam.

Ook wordenze, eerst in de Lucht, met banden van een vlasmatte toe gebonden zijnde, tegen de Winter, eer zy van de Vorst overvallen worden, met haare Wortel uit der Aerden opgenoomen, ende in een Kelder, in Zand gestelt, zo werden zy met lankzaamheit geel, en blijven lange goed, daar zy anders buiten blijvende, door een kleine Vorst, geraaken te verderven.

HET

HET CXLIX. CAPITTEL.
C I C O R E Y E.

IN 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn CICHORIUM. In 't Hoogduitsch WECHWARTEN. Ende in 't François CICHOREE. Hier van zijn my, in haare aart, eenige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Cichorium Sativum flore cæruleo*, Tamme Cicoreye met een blauwe Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Cichorium Spinosum*, steekende Cicoreye. *Sylvestre*, Wilde Cicoreye. Ende *Cichorium verrucosum*, ofte Cicoreye met Zaadknopkens als Wratten. Op deze laetste naa alle van een Culture. *Cichorium.*

Zy beminnen een goede, zandige, en wel gemeste Grond, een vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; bloeijen wel het eerste jaar, in de Herfst, doch het tweede veel beeter, ende brengen ook als dan volkomen rijp Zaad, verblijven eenige jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, ende alle ongelegentheit des Winters.

Het *Cichorium verrucosum*, ofte Cicoreye met Zaad als Wratten, blijft niet meer dan een *Zomer* over, wordt alle Voorjaaren met een wassende Maane van de Maart, op een gantsch warme plaatze, ofte in een Pot (om haar teederheits wille) wederom gezaait, bloeit lange, geeft een kleine geele Bloeme, ende rijp Zaad voortgebracht hebbende, versterft. *Cichorium verrucarium.*

Wie van deze Planten begeert goede, ende om te gebruiken, bequaame Wortelen te verkrijgen, die zaaije dit Zaad, met een afgaande Maane in Junio, zoo schieten zy niet tegen de Winter in Bloeme, maar alle de kracht verblijft in de Wortelen, die men als dan uitneemen kan. Daar en boven, indien men de Bladeren wil boven toe binden, gelijk van de *Endivie* gezegt is, zoo magmenze ook in *Salade* gebruiken. Worden ook gemeinlijk alle, met voorgezeide Maane in April, niet diep de Aerde bevoolen, waar door zy alleen vermeerdert mogen zijn.

HET CL. CAPITTEL.
A R T I C I O K K E.

ZOo zeer by een jegelijk aangenaam, als wel bekent. Wordt met deze Naame in 't Nederlandsch, ende geene andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn CINARA ofte CARDUUS SATIVUS. In 't Hoogduitsch STROBILDORN. Ende François ARTICHAUTZ. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Cinara vulgaris major*, Groote gemeine Articiokke, *Cinara vulgaris. Anglicana.*

 ticiokke,

ticiokke. *Vulgaris minor*, Kleine gemeine Articiokke. *Major Anglicana fructu fusco*, Groote Engelsche Articiokke met een bruine Vrucht. Ende *Cinara Anglicana minor fusca*, ofte Engelsche kleine bruine Articiokke. Alle van een Culture.

Oorzaake des Naams. Zy beminnen een luchtige, goede, zo wel zandige, als kleijige, doch met tweejaarige Paerde- en Koeije- mest, ende veel *Asche* (waar door zy de Naame van *Cinara* (dat is *Aschekruid*) niet zonder reden ontfangen heeft) wel en rijkelijk verzien; een vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, dat die aan alle kanten, daar op, zonder verhindernisse met zijne straalen speelen mag, veel Waters; geeft in deze Landen niet alleen Bloemen, maar ook genoegzaam, met goede Zomers, als zy vroeg koomt te bloeijen, volkomen Zaad: verdraagt geenzins de strenge koude des Winters, waarom zy tegen de zelfde, in 't begin van November, ofte als het begint te vriezen, eerst met Aerde hoog aan of opgevult, met visse warme Paerdemest ofte Kif (het welke ik beeter houde) tot aan het bovenste der Bladeren wel gedekt moeten zijn.

Tijd van opnemen ende wederom verplanten Men neemtze op, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, snijdt ieder Scheute of Loote van d' Ouden af met een weinig Wortels, ofte slechts een kleine knobbe, om daar aan Wortelen te konnen vatten, verzien, zetze als dan in voorgezeide Grond terstond wederom, niet meer als een lidt van een vinger lank diep, dat zy maar even staan konnen, zo verkrijgen zy meerder van der Zonnen warmte aan haare Wortelen, ende draagen veel beeter (als die dieper gestelt zijn) inzonderheit zo men ieder Plant drie voeten van malkanderen stelt; want zy, om wel te draagen, Lucht en veel warmte van nooden hebben.

Om deeze Vruchten vroeg te verkrijgen. Wil jemant van deeze Vruchten vroeg gewinnen, die laat eenige Planten ongerept verblijven, neeme alle de jonge Scheuten, op een of twee de grootste en sterkste naa, daar af, steeke ook rondtomme een weinig van de Wortel af, ende legge daarom heen een goed gedeelte tweejaarige klein gemaakte Paerdemest, zo geeven zy veel eerder niet alleen, maar ook grooter Vrucht.

Zy konnen mede aangeteelt worden, door Zaad, niet in deze Landen gewonnen, het welke met een wassende Maane van April, plat ende niet boven een stroobreed diep, in d'Aerde, omtrent twee voeten van malkanderen, gelegt moet zijn; welke, indien men het met de punt om leege steekt, zal het kleinder en slechter Vruchten geeven: Doch deze maniere van aanteelinge, is hier te Lande zo gevoeglijk niet, als door haare jonge Scheuten, uit de Oude Wortelen voortkoomende, gelijk vooren gezegt, daar men de beste en grootste van uitkiest.

Daar en boven, zoo jemant deze Vruchten, even voor de Vorst, met een lange Steel, op de volle Maane afsnijdt, ende de zelfde, aan de Steel, met de Vrucht om leege, ophangt, zal hyze lange Tijd goed behou-

behouden konnen, vermits de vochtigheit, uit de Steel naa beneeden zakkende, de Vrucht in een goede ſtaat behoudt.

Ook kan men de Stoelen dezer, een geheel jaar, goed bewaaren, zoo men de Vruchten een weinig ofte half gaar opgekookt zijnde, daar uit neemt, in een Vatje ofte hart gebakkene graauwe Pot, hol ende luchtig, op malkanderen legt, daar over geſmolten Booter giet, geheel daar onder bedekt wordende, ende daar uit naa believen neemende, zo nochtans, dat de welke bloot gezien worden, wederom met nieuws geſmolten Booter overdekt moeten zijn. *Om Stoelen van Artiokken een geheel jaar goed te bewaaren.*

HET CLI. CAPITTEL.
CIRCÆA van PARYS.

ALzoo in 't Nederlandtſch. Op Latijn CIRCÆA LUTETIANA, ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemt.

Zy bemint liever een goede, gemeine, zandige, wel gemeſte, als geen gemeſte Grond, veel eerder een donkere of ſchaduachtige, als een opene plaatze, veel Waters; blijft eenige jaaren in 't leeven, lijdt felle Koude, ende alle ongelegentheit des Winters; geeft ook alle jaaren volkoomen rijp Zaad, het welke, met een waſſende Maane van de Maart ofte April, de Aerde, niet diep, bevoolen moet zijn, waar door zy zo wel, als door haar aangewaſſen jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, en verplant, aangeteelt worden. *Circæa Lutetiana.*

HET CLII. CAPITTEL.
MAAGDEPALM.

WOrdt in 't Nederlandſch alzoo genoemt. Op Latijn CLEMATIS DAPHNOIDES, ofte VINCA PERVINCA. In 't Hoogduitſch INGRUN. Ende op François LYSSERON. Hier van zijn my, in haare aart, eenige ſchoone ende zienswaerdige ſoorten bekent, te weeten: ***Clematis Daphnoides major flore cœruleo***, Groote Maagdepalm met een blaauwe Bloem. ***Clematis Daphnoides minor floro albo***, Kleine Maagdepalm met een witte Bloem. ***Flore purpureo***, met een purpere Bloeme. ***Flore purpureo interdum pleno***, met een purpere Bloeme, dikwils dubbelt koomende. ***Folio argenteo flore & albo ac cœruleo variegato***, met wit geplekte als zilvere Bladeren, ook een wit en blaauw geſtreepte bonte Bloeme. ***Clematis minor Daphnoides folio aureo, ac flore variegato***, kleine Maagdepalm met een bonte Bloeme, en geel als goud geplekte Bladeren. Ende *Vinca Pervinca*

Clematis Daphnoides major & minor.

Vinca Pervinca.

Clematis Daph: minor folio aureo, & flore albo ac cœruleo variegato.

Clem. Daph. folio argenteo & variegato flore.

vinca folio aureo & flore toto albo, ofte Kleine Maagdepalm met goud geplekte Bladeren, en een geheel witte Bloem. Alle van een Culture.

Zy beminnen liever een goede, gemeine, zandige, als andere, doch wel gemeste Grond, zo lief, een opene, luchtige, als een donkere of schaduachtige plaatze, veel Waters; blijven lange jaaren in 't leeven; verdraagen alle ongelegentheit des Tijds; bloeijen wel alle jaaren in de Voorzomer, doch geeven noit, in deze Landen, eenig Zaad, worden niet te min, door haare voortlopende, ende van zelfs Wortel schietende jonge Scheutkens, die men de geheele Zomer door, met een wassende Maane, afsteeken ende verplant zijnde, een weinig met Water begieten mag, overvloedig aangeteelt. ziet cap. 216.

Het CLIII. Capittel.

L E P E L B L A D.

IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige Lepelkruid genoemt. Op Latijn Cochlearia. In 't Hoogduitsch Leffelkraut. Ende op François Herbe aux Cuilliers. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee bezondere soorten bekent, te weeten: *Cochlearia rotundifolia*, Lepelblad met gantsch ronde Bladeren. Ende *Cochlearia foliis incisis*, ofte Lepelblad met ingesnedene Bladeren. Beide van een Culture.

Cochlearia rotundi folia & foliis incisis.

Zy beminnen een gemeine, goede zandige, ende ook geen zandige, doch een, uit een aangeboorene eigenschap, wel gemeste Grond, liever schaduachtige, als een opene, luchtige plaatze, veel Waters; blijven niet meer als twee Zomers in 't leeven, verdraagen alle ongelegentheit des Tijds; bloeijen het tweede jaar, geeven volkoomen Zaad, ende versterven als dan; moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart, April, ofte (om vroeg in de Mey te mogen gebruiken) in Augusto, niet diep, de Aerde bevoolen worden, waar door zy alleen vermeerdert mogen zijn.

Het CLIV. Capittel.

B A S I L I C O M.

Basilicum, ejusque species. Ocymum,

ZYnde van een aangenaame ende zeer lieffelijke reuk, wordt met geen andere Naame in 't Nederlandsch (mijns weetens) dan deze genoemt. Op Latijn Basilicum ofte Ocymum. In 't Hoogduitsch Basiligen. Ende op François Basilic. Hier van zijn my, in haar

aart,

aart, zes onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Basilicum maximum*, aldergrootste Basilicom. *Purpurascens*, purpure Basilicom. *Majus vulgare*, gemeine groote Basilicom. *Magnum citronatum*, groote Basilicom, ruikende als Citroen. *Minus Citronatum*, kleine Basilicom, met een zeer verquikkende Citroene geur. Ende *Ocymum minus Gariophyllatum*, ofte kleine Basilicom, met een reuk van aangenaame Nagelen. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige holle Aerde, met een ofte tweejaarige Paerdemest, en het Mol der verrotte Bladeren van Bomen maatig doormengt, een vrije en wel geleegene plaatze, weinig vochtigheits; zijn zeer teeder van aart, groote hette begeerende; bloeijen lange; geeven noit, in deze koude Landen, eenig volkoomen Zaad, ten zy met goede en ongemeene warme Zomers, blijven ook niet langer dan een jaar in't leeven, vermits zy niet alleen, door een kleine Rijp, maar ook door koude ofte veel Regenen, verderven, ende haastig sterven.

Moet daarom, met een wassende Maane van April ofte May, in Potten, wederom op een nieuw, luchtig, ook niet diep gezaait, maar op een gantsch warme plaatze gezet zijn, zoo geeft het *Basilicum minus Gariophyllatum* ofte kleine Basilicom, als Naagelen ruikende, dikwils rijp Zaad: Het welke alhier gewonnen, ende alle jaaren, in genoemde April, wederom de Aerde bevoolen zijnde, op het derde jaar veranderende, zoo krul van Bladeren, by my 1662 geworden is, dat het noch Bloem noch Zaad, voortbrengen konde, ende alzoo een geheel ander soorte (doch haar natuirlijke reuk behoudende) te zijn geleek.

HET CLV. CAPITTEL.

WILDE BASILICOM.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt, wordt op Latijn OCYMUM SYLVESTRE, CLINOPODIUM ofte PULEGIUM MONTANUM geheeten. *Clynopodium.*

In 't Hoogduitsch WILDE BASILICH. Ende op François BASILIC SAUVAGE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Clinopodium majus*, Groote Wilde Basilicom. Ende *Clinopodium minus* ofte kleine Wilde Basilicom. Niet van een Culture. *Ocymum Sylvestre.*

Zy beminnen nochtans beide een goede, zandige Aerde, met maatige oude Paerdemest doormengt, een opene, luchtige en wel geleegen plaatze, niet te veel vochtigheits, noch al te groote droogte.

Het *Clinopodium majus*, ofte Groote Wilde Basilicom, vergaat niet haastig, verdraagt alle ongeleegentheit des Winters, geeft alle Zomers

Bloemen, maar niet, in deze Gewesten, dan met goede en drooge Tijden, volkomen Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, in een Pot, niet diep gezaait moet zijn, waar doorze zo wel, als door haare aangewassen jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt ende verplant, aangeteelt wordt.

Het *Clinopodium minus*, ofte kleine Wilde Basilicom, verblijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeft niet alleen Bloemen, maar ook, in de Herfst, rijp Zaad voortgebragt hebbende, vergaat; moet daarom, met genoemde Maane, en in de zelfde Maand, op een nieuw wederom de Aerde bevoolen zijn, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt mag werden: koomt ook wel, niet alleen in de May, maar ook zomtijds, door het gevallene Zaad, van zelver, in 't midden van de Zomer voort, welke Jongen dan dikwils, de koude des Winters verdraagen mogende, onverderffelijk by haare leevende groenigheit verblijven.

HET CLVI. CAPITTEL.

HERMODACTELEN.

Colchicum, ejusque species. Hermodactylus.

WOrdt dit aardig Bloemgewas, niet alleen in 't Nederlandsch, maar ook van veele TYDELOOZEN genoemt. Op Latijn COLCHICUM, dewijlze veel in 't Landschap COLCHIS groeijen, HERMODACTYLUS ofte EPHEMERUM LETHALE. In 't Hoogduitsch ZEITLOSEN. Ende op François MORT AU CHIEN. Hier van zijn my, in haare aart, veel veranderlijke aardige soorten bekent, te weeten: *Colchicum Autumnale flore simplici*, Hermodactelen met een enkelde Bloeme, in de Herfst bloeijende. *Flore pleno Autumnale*, met een dubbelde Bloem, in de Herfst bloeijende. *Vernum flore purpureo*, in de May bloeijende, met een purpere Bloem. *Autumnale flore variegato*, met een schoon rood gestreepte bonte Bloem, in de Herfst bloeijende. *Reticulatum*, met een Ruitswijze of Netswijze geschaakelde en wonderlijk gesprenkkelde Bloem, welke ook *Colchicum Agrippinum* genoemt is. *Flore luteo*, met een geele Bloem. Ende veel meer andere, hier te verhaalen onnodig, dewijle zy alle van een Culture te zijn bevonden worden.

Zy lieven, van Natuire, een goede, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest wel verzien, een vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen sterke koude, en andere ongeleegentheit des Winters; geeven ook noit, in deze Landen, eenig volkomen Rijp Zaad, worden niet te min, door haare aangegroeide jonge Bollekens, genoegzaam aangeteelt.

Zy mogen alle jaaren, in 't begin van Julius, uit haare Aerde genoomen, op een drooge plaatze gelegt, de grond wederom nieuws omgesmee-

ſmeeten, ende met een weinig gezeide oude Paerdemeſt verzien zijnde, met een volle Maane in September, drie of vier vingeren breed diep, de zelfde wederom bevoolen werden. Ook behoeft menze alle jaaren niet te reppen, inzonderheit indien zy onder andere Bollen ſtaan, maar alleen om 't derde jaar opneemen, het welke gevoeglijk ende ook zonder eenige ongeleegentheit geſchieden mag.

Het CLVII. Capittel.

COLOQUINT APPEL.

IS in't Nederlandſch van een jegelijk met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn Colocynthis, ofte Cucurbita amara. In't Hoogduitſch Coloquint opflein. Ende op François Coloquinte of Courge Sauvage. *Colochynthis. Cucurbita amara Cathartica.*

Zy bemint een goede, zandige, ende met tweejaarige Paerdemeſt wel verziene Grond, een warme, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; waſt in deze Landen, by een ſtok geſtelt zijnde, in een *Zomer*, zes, acht, tien, ende meer, ofte ook wel zomtijds weiniger voeten hooge; geeft, met warme jaaren, Bloemen, maar noit eenige Vrucht; is teeder van aart, de minſte rijp, gantſch geen koude Herfſtregenen, buiten ſtaande, noch ook binnen 's huis gebracht weezende, de minſte ongeleegentheit van eenig dink verdraagen konnende, maar verteert in zich zelver, en gaat te niet. Moet daarom, met een waſſende Maane van April ofte May, in een Pot, op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde bevolen worden, zo nochtans, dat niet meer dan twee ofte drie planten in een Pot (naze groot is) te verblijven komen, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt mag zijn.

Het CLVIII. Capittel.

WINDE.

BY veele dikwils meer dan al te wel bekent, wordt in't Nederlandſch alzo geheeten. Op Latijn Convolvulus, Volubilis, ende Smilax lævis. In't Hoogduitſch Windekraut. Ende op François Liseron ofte Liset. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, kenbaar geworden eenige veranderlijke zienswaerdige ſoorten, te weeten: *Convolvulus major vulgaris flore albo*, groote gemeine witte Winde. *Minor vulgaris purpureus*, kleine gemeine Winde, met een purpere Bloem. *Hiſpanicus flore cœruleo*, Spaanſche Winde met een ſchoone blaau- *Convolvulus &c. Smilax lævis.*

blaauwe Bloem. *Flore diluto cæruleo*, met een bleek blaauwe Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. *Indicus Hederæ folio flore purpureo*, Indiaansche Winde, met een purpere Bloem, en Bladeren op de maniere van Klim of Veil. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Triphyllus Indicus*. Indiaansche Winde, met driehoekige Bladeren. *Indicus pennatus*, Indiaansche Winde, met teedere aardige Bladeren als veederen der Vogelen, het welke ook van veele *Quamoclit* genoemt is. *Althææ folio*, Winde met Bladeren van Althæa ofte witte Malue. *Minor Pentaphylleus*, kleine Winde met Bladeren als Vijfvingerkruid. *Convolvulus non Convolvulus angustifolius argenteus*, Winde dat eigentlijk geen Winde en is, met smalle lange Bladeren van een zilverachtige ruige blinkende couleur. Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Quamoclit.

Convolvulus major vulgaris, & minor purpureus.

Het *Convolvulus major vulgaris flore albo*, gemeine groote witte Winde. Ende *Convolvulus vulgaris minor purpureus*, ofte kleine gemeine Winde, met een purpere Bloem; zijnde beide het grootste Onkruid ende verderf eens Hofs, dat men vinden kan; zy beminnen allerleije aart van Grond, inzonderheit die met Zandt vermengt is, geeven alle jaaren Bloemen, ende ook dikwils, met goede Tijden volkomen Zaad, het welke met een wassende Maane, in het Voorjaar, gezaait wordt, waar door zy, doch veel beeter door haare aangewassene Wortelen (sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters verdraagen konnende, haare Loof by tijds vallen laatende, ook haastig wederom uitschieten) overvloedig aangeteelt en vermeerdert gemaakt mogen zijn.

Hoe men zijn Hof van Winde zal zuiveren.

Wil jemant zijn Hof van deze twee schadelijke, en alles verderwende Gewassen zuiveren, ende, met een kleine moeite, bevrijen, die pluk tot in de Grond haare omloopende Scheuten uit, zo dikwils alsze wederom zijn uitgeschooten, t'elkes met een afgaande Maane, zo verminderen haare Wortelen met der Tijd, vergaan ende verteeren geheel: want zy het meenigmaal af breeken, waar door haare Natuire te zeer gekrenkt wordt, geenzins verdraagen konnen.

Convolvu- Hispanicus, Indicus. &c.

Het *Convolvulus Hispanicus*, Spaansche Winde, zo wel met een hoog blaauwe, bleek blaauwe, en geheel witte Bloem, als ook het *Convolvulus Indicus*, ofte Indiaansche Winde, met alle haar verscheidenheit, zo in Bloeme als Bladeren, (gelijk gezegt) van een Natuire zijnde; beminnen alle een gemeine, goede, zandige Aerde, met tweejaarige klein gewreevene oude Paerdemest doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven niet alleen, door de meeste Zomer, een vermaakelijke schoone Bloem, maar ook in de Herfst volkoomen rijp Zaad, waar meede zy vergaan: worden daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart of April, op een nieuw wederom, niet diep, maar hol ende luchtig gezaaait, waar meede zy eeuwigduirende verblijven.

Het *Convolvulus Althææ folio*, Winde met Bladeren van witte Malue, en-

Ende *Convolvulus minor pentaphyllus*, of kleine Winde, met Bladeren van Vijfvingeren kruid, altijd groen blijvende, vergaan zo haastig niet, maar zijn, van Natuire, lankleevende, lieven een goede zandige Grond, met een weinig tweejaarige Paerdemest vermengt, een warme, vrije, en wel geleegene plaatze, niet te veel vochtigheits; bloeijen jaarlijks, doch geeven zelden, ten zy met zeer heete Zomers, eenig rijp Zaad, in deze koude Gewesten; zijn teeder van aart, geenzins veel Herfstregenen, Rijp, ofte sterke Vorst verdraagen konnende; moeten daarom, in een Pot gezet weezende, in't begin van October, binnen 's huis gebracht, op een goede luchtige plaatze, daar niet als met vorstig weeder in geviert wordt, gestelt, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater, geduirende de Winter, van booven begooten, (dewijle zy, daar door, in deze Tijd, lichtelijk verrotten) ende ook niet wederom, voor in't begin van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, buiten gezet, voor koude Nachten, veel Waters, haarige Winden wel gedekt ende voorzichtig gewacht zijn. *Convolvulus Althaea folio minor Pentaphylleus.*

Mogen ook zo wel door Zaad, het welke met een wassende Maane van de May of April, in een Pot, niet diep gelegt werdt, als haare aangegroeide jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt worden.

Het *Convolvulus Indicus pennatus*, ofte Indiaansche Winde, met geveederde Bladeren, lieft de zelfde Aerde, plaatze, en Water; verblijft niet meer dan een Zomer in't leeven, geeft, in deeze Landen, ter naauwer nood, in Herfsttijden Bloemen, en nimmermeer eenig rijp Zaad, kan daarom niet, dan door het zelfde uit warme Plaatzen gezonden, in een Pot, op een nieuw wederom gezaait, gantsch warm gezet, opgekoomen zijnde, om haar teederheits wille, niet gerept (want het zoude als dan geen Bloemen voortbrengen moogen) en met weinig vochtigheits onderhouden werdende, vermeenigvuldigt zijn. *Convolvulus pennatus Indicus.*

Het *Convolvulus non Convolvulus argenteus angustifolius*, ofte Winde dat eigentlijk geen Winde en is, met smalle haarachtige zilverige Bladeren, waar meede mijne Tuin eenige jaaren gepronkt heeft, verblijft, in deze Quartieren, niet meer dan drie jaaren in't leeven, laat ook niet in Wintertijden haar Bladeren vallen, maar wordt steeds eeven jeugdig gezien: Zy bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdemest, ende het Mol uit van binnen verdorvene Boomen doormengt, een warme, luchtige, vrije, en wel geleegen plaatze, maatige vochtigheit; brengt voort, alle Zomers, een kleine purperachtige Bloeme, zeer wel die van de kleine gemeine Winde gelijkende, doch niet zo groot, maar even als die van het *Doricnium, Dioscoridis*, of Doricnium van PEDACHUS DIOSCORIDES, ook op de zelfde maniere als met vouden ofte plooijen, ende ook, met een goede, warme, en drooge Herfst, zomtijds volkomen Zaad, valt teeder van Natuire, *Convolvulus non Convolvulus angustifolius argenteus.*

veel koude Herfstregenen, Rijp, ofte eenige Vorst geenzins verdraagen konnende; moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot gezet weezende, in't begin van October, binnen 's huis, op een altijd luchtige plaatze, daar niet dan met Vorstig weeder, door een yzere Oven in geviert werdt, gestelt, met zeer weinige laauw gemaakte vochtigheit van boven besprengt (dewijle zy door een weinig te veel, haastig in deze Tijd verrot) ende niet voor in't begin, ofte ten halven van April, na het weeder zich aanstelt, met een zoete Lucht en aangenaame Regen wederom buiten gezet, voor veel vochtigheits, koude Nachten, of schraale Winden voorzichtig gewacht zijn.

Zy geeft alle Voorjaaren, uit de Wortel, nieuwe Scheuten, welke te deege aan't wassen geraakt zijnde, worden de Ouden weg genoomen zo groeijen zy krachtiger voort, en geeven te beeter Zaad. Het welke in April, met een wassende Maane, in een Pot, niet diep, ook hol ende luchtig gezaait wordt, vermits daar wel vijve in de zelfde, zonder verplant te werden, blijven mogen, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt mag zijn.

HET CLIX. CAPITTEL.

SCAMMONIUM.

ZYnde een meedesoorte van WINDE, wordt niet alleen met deeze Naame, maar ook in't Latijn SCAMMONEA ofte SCAMMONIA genoemt, waar van het treffelijk purgerent Medicament, DIAGRIDIUM geheeten, genomen wordt. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Scammonium verum*, oprechte Scammonium. Ende *Scammonium Monspeliense*, ofte Scammonium van Mompeliers. Beide van een Culture.

Diagridium

Zy vergaan niet haastig, maar worden van Natuire zeer out. Beminnen een goede, gemeine, zandige, met een weinig klein gewreevene tweejaarige Paerdemest vermengde Grond, een warme, luchtige, en zeer wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen geenzins eenige koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, ofte Vorst: Moeten daarom, in een Pot gezet zijnde, in het laetste van September, of begin van October, geheel boven droog weezende, binnen 's huis op een luchtige plaatze worden gebracht, waar in, van den eersten November, tot den eersten Maart, geduirig door een yzere Oven geviert werdt, ook in deeze gantsche Winter Tijd droog gehouden, ende niet, voor ten halven van April, met een zoete lucht en Regen, wederom buiten der zonnestraalen voor gezet, voor koude Nachten, veel Regens, en schraale Winden wel gedekt en gewacht zijn.

Het

Het *Scammonium verum*, ofte oprechte Scammonium, geeft noit in deze Landen eenige Bloemen, veel minder Zaad, kan ook niet, dan alleen, door dat zelfde, uit Syrien, ofte andere heete Gewesten gezonden, ende met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot, met voor genoemde Grond gevult, niet diep gezaait, gantsch warm gezet, ende met zeer weinig laauw gemaakt Regenwater van booven verzien zijnde, alhier aangeteelt ofte gewonnen worden. *Scammonium verum.*

Het *Scammonium Monspeliense*, ofte Scammonium omtrent Mompeliers groeijende, brengt voort, gemeinlijk alle Zomers, volkomene Bloemen, maar geen rijp Zaad, kan niet te min, door haar aangegroeide Wortelkens, voort gequeekt ende zoberlijk vermeerdert werden, welke men, met gezeide Maane in May ofte April, van d' Ouden neemt, in Potten verplant, ende droog bewaaren moet. *Scammonium Monspeliense.*

HET CLX. CAPITTEL.
BRASILIAANSE LOMBAARSCHE LINSE.

IN't Nederlandsch alzo genoemt, Wordt op Latijn geheeten COLUTEA BRASILIANA. Van de Brasilianen PAGIMIRIOBA. Ende van de Portugijzen HERVA DE BICHO. *Colutea Brasiliana. Pagimirioba.*

Zy bemint een goede, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der van binnen verdorvene Boomen, ofte in plaatze van dien, der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel vochtigheits, verkrijgt tegen de Winter Bloemen, maar noit geen Zaad, blijft ook niet in deze Landen des Winters over, vermitsze niet alleen, door koude Herfstregenen, Rijp, ofte eenige andere ongeleegentheit, maar ook wel gewacht weezende, binnen 's huis staande, van zelfs vergaat; Kan daarom niet, dan alleen door Zaad, uit genoemde Landtschap gezonden, het welke met een wassende Maane van de May, niet boven een stroobreed diep, in een Pot, de Aerde bevoolen werdt, aangeteelt worden.

HET CLXI. CAPITTEL.
C O N Y Z A.

WOrdt met deze Naame zo wel in't Nederlandsch, als Latijn, ende op Hoogduitsch DURWURTZ ofte BERUFKRAUT genoemt. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, zes onderscheide-

Conyzæ species variæ. lijke soorten bekent, te weeten: *Conyza major folio Heleny*, groote Conyza met Bladeren van Alantwortel. *Major vera*, groote oprechte Conyza. *Vulgaris fœtida*, gemeine stinkende Conyza. *Minor Viminosa Lusitanica*, kleine rijisachtige Conyza uit Portugaal. *Angustifolia minor Lusitanica*, Portugaalsche kleine Conyza met smalle Bladeren. Ende *Conyza longifolia Americana*, ofte Lankblaadige Americaansche Conyza. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met oude Paerde- ofte Koeije-mest wel verzien, een vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters; geeven wel, met goede Zomers, doch niet altijd volkomen Zaad, verdraagen redelijk de koude des Winters, verblijven eenige jaaren in't leeven, en worden zo wel door haare aangewassene jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April ofte May, van d' Ouden neemt, ende verplant, als Zaad, 't welke op de zelfde Tijd, de Aerde bevolen moet zijn, aangeteelt.

Conyza major vera. Minor angustifolia Lusitanica. Minor viminosa Lusitanica. De *Conyza major vera*, groote oprechte Conyza. *Minor angustifolia Lusitanica*, kleine Portugaalsche Conyza met smalle Bladeren. Ende *Conyza minor Viminosa Lusitanica*, of kleine rijsachtiige Portugaalsche Conyza, lieven een zeer warme plaatze, niet zo veel Waters als d' andere, moeten ook voor de sterke Vorst des Winters met Kif of droog Turfmol, wel bedekt zijn, geeven ook niet zo wel, maar zelden volkoomen rijp Zaad: Worden niet te min, door haar aangegroeide jonge Wortelen (als reeds gezegt) bequaamelijk vermeenigvuldigt.

Conyza longifolia Americana. De *Conyza longifolia Americana*, ofte Lankgebladerde Conyza uit America, zijnde de teederste van allen, bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige klein gewreevene Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende Veengrond doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne staande plaatze, maatige vochtigheit; brengt voort, alle Zomers een geele Bloeme, maar noit, in deeze Landen, eenig rijp Zaad; vergaat niet haastig, wordt, van Natuire, oudt, ende loopt alle Voorjaaren krachtig uit haar sterke bruin gecouleurde dikke Wortel wederom uit: verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, sterke Winden, Rijp ofte Vorst; moet daaromme, in een Pot geplant zijnde, in't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, dan met vorstig Weder, door een yzere Oven, in geviert werdt, gebracht; geduirende deze Tijd, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, van onderen in een Panne, gegeeven, onderhouden, ende niet voor in't begin van April, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten, der Zonnestraalen voorgezet, voor veel vochtigheit, koude Nachten en schraale Winden gewacht zijn.

Kan ook niet, dan alleen, door haar aangegroeide jong Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende in Potten verplant, in deze koude Landen aangeteelt werden.

HET

Het CLXII. Capittel.

CORIANDER.

IN 't Nederlandſch alzoo genoemt, wordt op Latijn geheten Coriandrum, Corion, ende Coriannum. In 't Hoogduitſch ook Coriander. Ende op François. Coriandre. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee verſcheide ſoorten bekent, te weeten: *Coriandrum vulgare ſemine majori*, gemeine Coriander met een groot Zaad. Ende *Coriandrum vulgare ſemine minore*, ofte gemeine Coriander met een klein Zaad. Beide van een Culture. *Coriandrum ſemine majori & minore.*

Zy beminnen zo wel een goede, gemeine, zandige, als geen zandige, doch nieuws omgeſmeetene en wel gemeſte Grond, een warme, vrije, en wel geleegene plaatze, veel Regens; blijven niet meer dan een jaar in 't leeven, brengen in de Zomer Bloemen, ende in de Herfſt rijp Zaad, (het welke eenige jaaren goed blijft, ende, om te zaaijen, hoe ouder hoe beeter gereekent wordt) waar meede zy vergaan. Moeten daarom, met een waſſende Maane van April, op een nieuw, niet diep, de Aerde wederom bevolen worden, waar door zy niet alleen vermeerdert, maar ook eeuwigduirende gemaakt mag werden.

Het CLXIII. Capittel.

COMYN.

ALzoo in 't Nederlandſch geheeten. Wordt op 't Latijn genoemt Cuminum. In 't Hoogduitſch Romischer Kumel. Ende op 't François Comin. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee onderſcheidelijke ſoorten bekent, te weeten: *Cuminum ſativum*, tamme Comyn. En *Cuminum Sylveſtre*, of Wilde Comyn. Beide van een Culture. *Cuminum ſativum. Sylveſtre.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemeſt doormengt, een warme, vrije, en wel geleegen plaatze, tamelijk veel Waters; geeven genoegzaam Bloemen, maar niet, als met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede, worden daarom, alle jaaren, wederom op een nieuw, met een waſſende Maane, niet diep (de Tamme in de Grond, en de Wilde, om haar teederheits wille, in een Pot, warm geſtelt) de Aerde bevolen, waar door zy alleen by het leeven gehouden, en vermeerdert gemaakt mogen zijn.

HET CLXIV. CAPITTEL.

HERTSHOORN.

WOrdt niet alleen in't Nederlandsch, maar ook van zommige KRAYENVOET, genoemt. Op Latijn CORONOPUS, CORNU CERVI, ende STELLARIA. In't Hoogduitsch KRAYENFUS. Ende op François DENT AU CHIEN, CORNE DE CERF, ofte PIED DE CORNEILLE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige veranderlijke kluchtige soorten bekent, te weeten: *Coronopus*, ofte *Cornu Cervi vulgatius*, gemeine Hertshoorn. *Coronopus repens*, kruipende Hertshoorn. *Sylvestris hirsutior*, wilde ruige Hertshoorn. Ende *Coronopus Sylvestris minor*, ofte kleine wilde Hertshoorn, die ook *Cauda muris*, Muizesteert genoemt wordt, dewijle haar Zaad, de zelfde zeer gelijk te zijn, gezien werdt. Niet alle van een Culture.

Cornu Cervi.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Grond, een opene, luchtige, vrije, en wel geleegene plaatze, zo geerne maatige droogte, als veel Regens, verdraagen ook felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds.

Coronopus vulgaris. & Sylvestris. hirsutior.

Het *Coronopus vulgaris*, gemeine Hertshoorn, ende *Sylvestris hirsutior*, ofte wilde Hertshoorn met ruige Bladeren, blijven eenige jaaren in't leeven; geevenzo wel het eerste als de volgende jaaren volkomen Zaad, ende worden hart van Natuire te zijn bekent.

Coronopus repens.

Het *Coronopus repens*, ofte kruipende Hertshoorn, blijft niet meer dan twee jaaren in 't leeven; geeft de tweede Zomer Bloemen, in de Herfst volkoomen Zaad, ende versterft daar meede.

Minor Sylvestris. Cauda muris.

Het *Coronopus minor Sylvestris*, kleine wilde Hertshoorn, ofte *Cauda muris*, vergaat alle Zomers, en kan niet langer leevendig blijven: moet daarom met een wassende Maane van de Maart ofte April (gelijk ook alle d'andere) wederom op een nieuw, niet diep, in d' Aerde gelegt zijn; waar door zy alleen zo wel, t'elkens vernieuwt, als alle vermeerdert gemaakt moogen werden; komen ook dikwils, door het neêrgevallene Zaad, van zelver overvloedig voort.

HET CLXV. CAPITTEL.

KAIZERSKROON.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt, zijnde een schoon verwonderens waerdig Gewas, wordt op Latijn CORONA IMPERIALIS. In 't Hoogduitsch KAISERSKRON. Ende op François COURONNE DE L'EMPEREUR geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden eenige veranderlijke zienswaerdige soorten, te weeten: *Corona Imperialis flore rubro*, Kaizerskroon met een roode Bloem. *Flore pallido rubro*, met een bleek roode Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem, die tot noch van weinig gezien, doch evenwel in Duitsland zeekerlijk te vinden is, gelijk my daar van klaar bericht, van eenige Loofwaerdige Luiden, gedaan is. *Flore luteo*, met een geele Bloem. *Binis florum ordinibus prædita*, met twee orderen van Bloemen boven malkanderen verçiert. *Corona Imperialis flore duplici*, ofte Kaizerskroon met een dubbelde Bloem. *Laticaulis*, Breedgesteelde Kaizerkroon. *Maxima*, zeer groote Kaizerskroon. Ende *Corona Imperialis Chinensis folio variegato*, ofte Kaizerskroon uit China, met bonte Bladeren, schoon om zien, die binnen Brussel in het Hof van de Eerweerdige Heer GODENIS te vinden is; Waar van, tot noch toe (om haar ongemeene raarigheit) een Bolle niet onder de hondert Dukaaten te verkrijgen is. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Koeijemest wel verzien, een vrije, en wel gelegene plaatze, veel, ende ook maatige Regen; geeven Bloem in April, en in de Zomer volkomen rijp Zaad, verdraagen Sneeuw, sterke Vorst ende alle ongelegentheit des Winters. Haare Bollen, zijnde van een onaangenaame reuk, worden alle jaaren, in 't begin van Julius, uit der Aerden genomen, op een drooge plaatze gelegt, ende in September, met een volle Maane, de zelfde, nieuws omme gesmeeten, ende met Mest verzien weezende, wederom ingezet, het welke, hoe het dieper geschiedt, hoe zich de Bollen te beter vermeerderen. Men laatze ook wel twee jaaren over staan, ende neemtze slechts om het derde jaar uit, het welke zonder schaade, ofte eenige ongelegentheit (naa een jegelijks believen) geschieden mag, inzonderheit onder andere Bollen staande. Zy worden niet alleen door haare aangegroeide jonge Bollekens, die men, uit de Aerde genoomen zijnde, van d' Ouden neemt, ende met dezelfde de Aerde te zaamen wederom beveelt, maar ook door Zaad vermenigvuldigt; het welke op een bezondere plaatze, met de volle Maane van September, een halve vingerbreed diep, gezaait werdt, die, als dan, het volgende Voorjaar, opkoomen, maar niet eerder voor het achte of negende

Corona Imperialis flore rubro.
Pallido rubro.
Albo.
Luteo.
Duplici.
Binis florum ordinibus.

negende jaar daar naa haare eerste Bloem, dikwils in couleur veranderende, voortbrengen: Waar uit koomt dat zy zoo weinig door deze middel vermeerdert worden, vermits de lankduirigheit des Tijd, de patientie wegneemt.

Het CLXVI. Capittel.
CORTUSA.

MEt deze Naame alzoo genoemt, dewijlze tot noch toe (mijns wetens) met geen andere bekent is. Van deeze zijn my, in haare aart en Nature, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Cortusa Americana flore albo*, Cortusa uit America, met een witte Bloem. *Americana flore albo multifido*, Americaansche Cortusa, met een veelvoudige witte Bloem. *Americana flore spicato*, Americaansche Cortusa met een geäarde Bloem. Ende *Cortusa Matthioli flore purpureo*, ofte Cortusa van Andreas Matthiolus met een purpere Bloeme. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Grond, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een vrije, warme, en wel gelegene, doch liefst een schaduachtige plaatze, maatige vochtigheit, verblijven eenige jaaren in 't leeven, geeven alle Zomers Bloemen.

Cortusa Americana flore albo. Flore spicato.

De *Cortusa Americana flore albo*, & *Americana flore spicato*, Americaansche Cortusa met een witte, ende ook een geäarde Bloem, zijn hard van Natuire, brengen zelden eenig rijp Zaad voort, verdraagen sterke Koude in deze Landen, ende alle ongelegentheit des Winters; worden niet te min, door haare aangewassene jonge Looten, die men in 't Voorjaar, met een wassende Maane in April, van zelfs gewortelt zijnde, van d' Ouden neemt, ende alle tweejaaren verplant, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt.

Cortusa Matthioli flore purpureo.

De *Cortusa Matthioli flore purpureo*, ofte Cortusa van Matthiolus met een purpere Bloeme, is veel teederder van Natuire, verdraagt niet wel alle Regenen, noch felle koude des Winters: Moet daaromme, in een Pot gestelt zijnde, in 't begin van October, boven droog geworden wezende, binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze gestelt, daar niet als met Vorstig Weeder in geviert werdt, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, geduirende de geheele Winter, van boven begooten, (om dat zy door de zelfde lichtelijk verrot) ende niet voor in 't laetste van de Maart ofte begin van April, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gezet, voor veel Waters gewacht, en koude of schraale Winden voorzichtig bewaart zijn. Hoewel ik deze nochtans, in een goede luchtige en gantsch zandige Grond,

op een donkere plaatze (van Natuire geerne genietende, die ook gegeeven moet worden) in het Hof van de Heer FRANCISCUS SEVENHUISEN, wel eervaarene Apoteker in 's Graven-Hage, in de Aerde gezet, des Winters buiten overblijvende gezien heb, het welkze nochtans in mijne Tuin, alhier binnen Groeningen zwaarlijk doet. Geeft ook, in deze Gewesten, volkoomen rijp Zaad, inzonderheit met drooge Zomers, het welke met een wassende Maane van April, in een Pot, niet diep de Aerde bevoolen werdt, waar door zy zo wel, als haare aangewassene jonge Looten, die men op de zelfde Tijd, van d' Oude neemt, ende in Potten verplant, aangeteelt ofte vermenigvuldigt wordt.

De *Cortusa Americana flore albo multifido*, met een witte veelvoudige Bloem, is de teederste van alle, geenige Koude ofte Vorst des Winters verdraagen moogende; moet daarom, in een Pot, met voorgenoemde Grond gevult, gezet, in 't begin van October, op een luchtige plaatze, binnen 's huis gestelt, met slechts een weinig Regenwater, geduirende deze Tijd, van boven verzien, niet voor in 't begin van April, met een aangenaame regenige Lucht, wederom buiten gebrogt, ende voor koude Nachten, schraale Winden wel gedekt, ende voorzichtig gewacht werden. Zy geeft in deze Gewesten noit volkomen Zaad, kan niet te min, door aangegroeide Jongen, die men, met genoemde Maane in April, van d' Oude neemt, ende van zelver gewortelt weezende verplant, vermeerdert gemaakt zijn.

HET CLXVII. CAPITTEL.

NAVELKRUID.

OM haar gelijkenisse in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheten COTYLEDON, ofte UMBILICUS VENERIS. In 't Hoogduitsch NABELKRAUT. Ende op François ESCUELLES. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige veranderlijke aardige soorten bekent, te weeten: *Cotyledon maximum*, aldergrooste Navelkruid, het welke ook *Umbilicus Veneris verus*, ofte oprechte Navelkruid genoemt is. *Cotyledon folio serrato*, Navelkruid met gezaagde Bladeren. *Foliis oblongis serratis*, Navelkruid met lange gezaagde Bladeren. *Cotyledon medium foliis subrotundis*, Middelbaare soorte van Navelkruid met rondachtige Bladeren. Ende *Cotyledon aquaticum*, ofte Water Navelkruid. Alle van een Culture. *Cotyledon, ejusque species.*

Zy beminnen, van Natuire, een zandige, gemeine Grond, met tweejaarige Koeijemest wel vermengt, een luchtige, vrije, en bequaam gelegene plaatze, taamelijk veel Waters; verdraagen sterke Koude des Winters; geeven verwonderens waerdige schoone Bloemen, doch

zeer zelden, ende niet dan met warme en drooge Tijden, volkoomen Zaad, waar door zy wel zooberlijk, maar door haar aangegroeide Jongen, die men, met een wassende Maane in April of May, van d' Ouden neemt, ende verplant, overvloedig vermeerdert mogen worden.

Umbilicus Veneris verus.

Het *Cotyledon maximum*, Aldergrootste Navelkruid, ofte *Umbilicus Veneris verus* oprechte Venus Navel, geeft gemeinlijk alle Zomers perfect rijp Zaad, het welke in de Maand van April ofte September, in een Pot, met gezeide wassende Maane, niet boven twee stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, vermits het lange in de zelfde verblijft, eer het opkoomt, waar door zy niet alleen vermeedert gemaakt mag werden, maar ook door haare ronde Bolwortel, die men, het Loof vergaan, ende het Zaad rijp geworden zijnde, het welke gemeinlijk in Julio geschiedt, opneemen, op geen andere Tijd verplanten, of geenzins zonder schaade van haare plaatze beweegen moet; Het welke alle jaaren niet behoeft te geschieden, ten zy men het zelfde begeert; mag ook niet lange uit de Aerde goed blijven, vermits zy de aart van andere Bollen geenzins aan zich heeft.

Het CLXVIII. Capittel.

S A F F R A A N.

Croci species variæ.

IN 't Neerlandsch alzoo van een jegelijk genoemt. Op Latijn Crocus of Crocum. In 't Hoogduitsch Saffran. Ende in 't François Safran. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veele meest in haare Bloem veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Crocus vernus flore cœruleo*, May Saffraan, ofte in 't Voorjaar bloeijende met een blauwe Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Flore flavo*, met een geele Bloem. *Flore albo fundo violaceo*, met een witte Bloem, en blaauwe purpere Grond. *Flore albo striis violaceis*, met een witte Bloem en purpere streepen. *Flore luteo striis violaceis*, met een geele Bloem en paarze streepen. *Autumnalis verus*, oprechte Herfst Saffraan. *Autumnalis cœruleus*, blaauwe Herfst Saffraan; ende veel meer andere, onnodig te verhaalen, dewijle zy alle van een Culture zijn.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Grond, met tweejaarige Koeije- ende een weinig Paerde-mest vermengt, een opene, luchtige plaatze, verdraagen zoo wel veel Regen als droogte, sterke Koude, ende andere ongelegentheit des Tijds; geeven niet alle, maar in zommige goede jaaren, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een volle Maane van September, op een bezondere schaaduachtige plaatze gezaait moet zijn, ende koomt als dan het volgende Voorjaar uit der Aerden voort, doch geeft niet voor d' eerste maal Bloem, maar zeven, acht, negen,

negen, of tien jaaren daar naa; waarom ze noit door Zaad, maar alleen door haar aangewassene jonge Bollen, bequaamer aangeteelt worden.

Men neemtze alle jaaren uit der Aerden op, in het begin van Julius, scheidt de Jongen van d' Ouden, legtze op een drooge plaatze, ende de Grond op een nieuw vervrist ofte gemest zijnde, zetze in September, met een volle Maane, wederom in de zelfde, welke altijd van het onkruid gezuivert, ende rein gehouden moet zijn; doch zy behoeven ook niet alle jaaren noodzaakelijk, maar alleen om het derde opgenoomen te werden, inzonderheit zo zy onder andere Bollen geplant staan; want het schaadt haar in geene manieren, jaa zommige brengen als dan veel meerder Jongen voort, en worden in haare Bollen zeer verbeetert.

Het CLXIX. Capittel.

K A U W O O R D E.

Deze aardige Vrucht in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten Cucurbita. In 't Hoogduitsch Kurbs. Ende op François Courge ofte Coucorde. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden eenige schoone en zienswaerdige veranderlijke soorten, te weeten: *Cucurbita major*, Groote Kauwoorde. *Minor*, kleine Kauwoorde. *Stellata*, Kauwoorde op de maniere van een Sterre. *Lagenaria*, Kauwoorde als een Vlessche. *Angvina*, ofte *oblonga*, Slange Kauwoorde, ofte lange Kauworde. *Fructu marmoreo*, met een schoone gemarmerde of bonte Vrucht. Ende meer andere. Alle van een Culture. *Cucurbita &c.*

Zy beminnen een goede, gemeine, nieuws omme gesmeetene, ende onder, met meer dan een ofte twee voet hoog, frisse warme Paerdemest, zuiver gewaart, dat daar geen Aerde onder geraake, waar door het broeijen belet wordt, maar boven met tweejaarige klein gewreevene van de zelve Mest wel verziene Grond, een warme, vrije, tegen een Muire of houten Schuttinge, wel ter Zonne gelegene plaatze; zijn van Natuire teeder, haar zelven niet oprechten konnende, noch ook op der Aerden kruipen moogende, vermits zy als dan noch Bloem, noch Vruchten geeven: Moeten daarom, aan lange Stokken zoetjes gebonden, ende, om opwaerts te konnen wassen, opgerecht worden: Brengen wel in deze Landen Vruchten, maar in de zelfde noit eenig goed ofte volkoomen Zaad, blijven ook niet meer dan een Zomer in 't leeven, vermits zy tegen de Winter, door de minste Koude haastig vergaan. Moeten daarom op een nieuw, in het laetste van de Maart, ofte begin van April, met een afgaande Maane, door Zaad, uit warme Quartieren gezonden, het spitze om leeg, de Aerde niet meer

dan een ſtroobreed diep wederom bevoolen, ende voor koude Dagen en Nachten, ofte Regen voorzichtig gedekt wordende, aangeteelt werden.

Veele en zelzaame verande-ringe uit een Vrucht. Verwonderens waerdig is het, dat alle deze boven genoemde verſcheidentheit, ofte voor het meeſte gedeelte, uit een Vrucht dikwils voortkomende gezien wordt; want het Zaad, uit de hals dezer Vrucht genoomen, geeft lange, uit het midden ofte buik, groote of ronde, ende uit het achterſte deel, middelmaatige Vruchten.

Het CLXX. Capittel.

PEPOEN.

Zynde een wel bekende Vrucht, wordt in 't Nederlandſch alzoo genoemt. Op Latijn Pepo. In 't Hoogduitſch Pfeben, Peponen, ofte Plutzers. Ende op François Pompons. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, bekent veel aardige veranderlijke ſoorten, te weeten: *Pepo verrucoſus oblongus viridis*, lankwerpige groene Pepoen met kleine knobbelen als Wratten. *Verrucoſus Pomiformis*, Appelswijze geformeerde Pepoen met Wratten. *Verrucoſus Pyriformis*, Pepoene met Wratten op de maniere van een Peer. *Stellatus*, als een Sterre. *Minor luteus*, kleine geele Pepoen. *Minor albus*, kleine Witte. *Minor Compreſſus auranty coloris*, kleine platte Pepoen met een Oranje couleur. *Minor compreſſus variegatus*, kleine platte Pepoen met groen en wit ſchoon geſprenkelt ofte geſchakeert: Ende zeer veel andere, hier op te noemen onnodig, dewijle zy van een Culture te wezen bekent zijn; ruime plaatze van nooden hebbende, om dat zy verre d' Aerde al kruipende beſlaan en bekleeden.

Peponum ſpecies variæ.

Zy lieven alle een goede, gemeine, luchtige, zandige, nieuws omgeſmeetene, ende met een of tweejaarige Paerdemeſt wel verziene Grond, een warme, luchtige, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, voor koude Winden beſchut, maatige vochtigheit, blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeven volkomen rijpe Vrucht, in goede warme jaaren, ende vergaan haaſtig tegen de Winter.

Tijd om zaaijen. Wil jemandt deze Vrucht alle Zomers, in deze Landen, tot een genoegzaame rijpheit brengen, die legge haar Zaad niet boven een ſtroobreed diep in d' Aerde, onder met warme Paerdemeſt verzien, met de punt nederwarts, in een afgaande Maane, met het begin van April, of het laetſte van de Maart, eenige voeten van malkanderen, ende dekke de plaatze met Stroo of Glas, voor alle ongelegentheit des Luchts, inzonheit des Nachts, voornamelijk als de jonge Planten voortkoomen ofte reeds gekoomen zijn, zoo waſſen zy eerder en haaſtiger voort; men trekt ook als dan alle zijdſcheuten zoetjes, met de Handt, ende geen

Mes.

Mes af; want het Yzer is niet alleen de Ranken, maar ook de Vrucht schaadelijk; De welke, naa dat zy vast gezet is, neemt men ook de voorste Top ofte het Herte weg, zo schietze niet verder, en wordt alzoo de Bloem vaster, de Vrucht krachtiger, en veel eerder groot.

Indien het ook quam te geschieden, dat deze Vruchten, door een quaad Saisoen of onbequaame slechte Tijd, tot geen volkomen rijpheit gebragt konden worden, zal men de zelfde, als de Maane vol is, met Handen afbreeken, ende in een drooge plaatze ophangen, zoo zal het Zaad (het welke in haar Vrucht vast zittende, ende niet raatelende, voor 't beste gehouden werdt) haar perfectie evenwel verkrijgen, en zullen ook een tijd lank van verrotinge bevrijt zijn.

Ook moeten haar, van deze Planten wachten, alle Vrouwsperzoonen, niet te wel te passe zijnde; want daar by op dien Tijd koomende, zoudenze treuren, haar Vrucht verflaauwen, ja zomtijds geheel vergaan.

Het CLXXI. Capittel.

M E L O E N.

In 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn Melo of Melopepo. Hoogduitsch Melaun. Ende op François Melons. Hier van zijn my, eenige onderscheidelijke soorten, in haare aart en Natuire, bekent, te weeten: *Melo odoratus major*, Groote welruikende Meloen. *Odoratus minor*, welruikende kleine. *Melo Saccharinus*, Delikaate als Gezuikerde Meloen, ende meer andere. Alle van een Culture. *Melo,*

Zy blijven, uit een aangeboorne eigenschap, niet meer dan een Zomer in 't leeven, zijn teeder van Natuire, moogen ook niet, in deze Landen, dan met goede Zomers, en groote moeite, tot een volkomen en gebruikelijke rijpheit, op volgende maniere, gebragt zijn.

Neemt een Bedde van uw Hof, op een zeer warme en luchtige plaatze, tegen een Muir of Heining geleegen, voor alle koude Winden wel beschut, maakt daar af een Zonnebak, met Hout rondsom, ende ook boven met Houten- en daar onder met Glaazen-Vensteren genoegzaam verzien, graaft de zelfde diep uit, ende legt daar onder, in drie voeten hooge, frisse warme Paerdemest, treedt de zelfde met voeten, zo dicht op malkanderen als geschieden kan, doch boven zonder bulten, maar effen ende slecht blijvende, ook voorzichtig u wachtende, dat daar onder geen Aerde zich koome te vermengen; want dit zoude verhinderen, datze niet broeijen ofte eenige warmte van haar geeven zoude konnen; Neemt dan twee deelen Veenaerde, twee deelen grof Zand, een deel tweejaarige Paerdemest, een deel eenjaarige Hoenderdrek, ende een deel Mol van verrotte Bladen der Boomen, wel doormalkanderen gearbeidt, *Culture der Meloenen in deze Landen bequaam.*

arbeidt, legt hier van op de zelfde Meſt, vier Vingeren hoog, ſteekt daar in uw Zaad, met de punt om leeg, ruim een ſtroobreed diep, op de volle Maane of voort daar naa, in Februario of Maart, naa het Weeder zich zien laat, en u believen zal, doch houde de Maart voor beſt, drie ofte vier by malkanderen, ongeveer vier Voet van malkaâr, laat als dan geduirig daar op leggen de Glaazen Venſters, als het tamelijk Weeder is, dat de Zonne daar door met haar ſtraalen ſpeelen mag, tot in 't begin van April of laater, doch als het koud is, en wederom begint te vriezen, doet men de houten over de Glaazen heen, legt daar boven op (als het de nood vereiſcht) niet alleen friſſe Paerdemeſt, maar ook de geheele Bak rondsomme, zoo lange de Vorſt duirt; daar naa neemt men ze wederom weg, men doet ook in 't begin van April de houten Venſters daar van, geheelijk af, ende laat alleen de Glaazen daar op blijven, daar over, voor de koude Nachten, Matten leggende. Ten halven van April, met goede warme Dagen, doet men wel de Glaazen Venſters geheel open, maar des Nachts wederom toe, wordende ondertuſſchen voor Regen wel gewacht, tot in het laetſte van de May, op welke Tijd men de Glaazen ook geheelijk weg neemt.

Deze nu opgekoomen, ende aan 't waſſen geraakt zijnde, mogen geenige koude vochtigheit genieten; daar na ruim de lengte eens halven vingers verkreegen hebbende, trekt men het herte zoetjes af, zo ſchietenze krachtig ter zijden uit, en geeven eerder Vrucht, welke noch klein zijnde, op een Ley ofte blaauwe Huispanne, op dat de Zonne daar op weêrſchijnende, meerder hette verkrijgen mag, gelegt, ende in koele Dagen, inzonderheit alle Nachten, met een Glaazen Lanteern ſteeds overdekt wordt: Deze ten naaſten by rijp geworden weezende, moet met de Handt afgeplukt, ende met geen Mes geraakt zijn, tuſſchen de volle Maan en het laetſte Quartier, zo het eenigzins geſchieden kan.

Men zaaitze ook (om vroeg te verkrijgen) binnen 's huis, hol en luchtig, in een Korf, met voorgenoemde Grond gevult, in Februario, met gezeide volle Maane, (want al wat boven der Aerden Vrucht geeft, moet met zoodaanige Maane, ofte een Dag of twee daar naa, de Aerde bevoolen worden) ende zet de zelfde, in het midden van April, of wat laater, in de Grond, op een zeer warme plaatze, daar onder, drie voet hoog, friſſe Paerdemeſt (als gezegt) in getreeden is, en dektze als 't geen warme Dagen zijn, ook des Nachts, gelijk verhaalt.

Men neemt ook deze jonge Planten, hier of in andere plaatzen ſtaande, met een Blikken ofte Koperen Hof boor uit, datze van 't verzetten niet eens gewaar worden, ende ſteltze op een heete plaatze, met voorgenoemde Grond, en onder met weinig Paerdemeſt verzien, zo worden de Vruchten aangenaamer van geur, en veel delikaater van ſmaak, die door d' onnaatuirlijke warmte der Paerdemeſt, weg genoomen werdt.

Ten laetſten, houd ook noch deze maniere niet onbequaam, te weeten:

ſen : Neemt Potjes, onder ende aan alle zijden vol van kleine gaatjes, van meer als een ende een halve Vinger lang, op dat de Wortelen onverhinderlijk ende genoegzaam door de zelfde ſchieten mogen; vultze met voorgenoemde goede Grond, ende ſteekt daar in uw Zaad, met een volle Maane van de Maart, zetze dan in reeds gezeide Zonnebak, met warme Paerdemeſt verzien, laatze daar in zoo lang verblijven, tot dat haare warmte vergaan is, het welke binnen de drie Weeken gemeinlijk geſchiedt, neemtze dan uit, en ſteltze wederom in nieuwe friſſe Paerdemeſt, in de zelfde ofte een ander Bak, ende dat zoo lange tot dat de Planten beginnen aan te groeijen, ende de Potjes vol Wortelen geraaken, laatze dan ſtaande blijven, zoo ſchietenze, door genoemde gaaten, in de Aerde haare Wortel, en verkrijgen zoo haaſtig, ook zoo goede Vrucht, als een van alle de voorgenoemde.

Het Zaad van deze Vruchten, hier gewonnen, is, om wederom gezaait te worden (mijns oordeels) gantſch ondienſtig, vermits daar van noit, goede Vruchten voortkoomende gezien worden, hoewel het zelfde nochtans, van zommige wederom de Aerde bevoolen werdt: Moet daarom, alle jaaren, uit heete Landen, wederom gezonden zijn.

HET CLXXII. CAPITTEL.

KONKOMMER.

Alle ende een jegelijk wel bekent, wordt in 't Nederlandſch alzoo genoemt. Op Latijn CUCUMER ofte CUCUMIS. In 't Hoogduitſch CUCUMERN. Ende op François CONCOMBRE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verſcheidene ſoorten kenbaar geworden, te weeten : *Cucumer ſativus fructu majore*, Groote Tamme Konkommer. *Sativus fructu minore*, kleine Tamme Konkommer. *Sativus fructu albo*, Tamme witte Konkommer. *Anguinus flexuoſus*, lankwerpige Konkommer Slangswijze geboogen. *Sativus fructu luteo longo*, Tamme Konkommer, met een zeer lange ſchoon geel gecouleurde Vrucht. *Fructu longo viridi*, met een lange gantſch groene Vrucht. Ende *Cucumis ſylveſtris* ofte *Aſininus*, Wilde ofte Ezels Konkommer. Behalven deze laetſte, van een Culture.

Cucumer ſativus. Anguinus flexuoſus. Sylveſtris & Aſininus &c.

Zy beminnen alle een goede, holle, gemeine, zandige, nieuws omgeſmeetene, ende met tweejaarige Paerdemeſt wel verziene Grond, een warme, vrije en wel geleegene plaatze, tamelijk veel Waters, tot dat zy beginnen te bloeijen, inzonderheit als de Vrucht groot wordt, maar daar naa, zich naa 't rijpen ſtellende, moogen zy de zelfde niet verdraagen, want zy wordt door de zelfde ſlap, onlieffelijk van ſmaak, en als krachteloos gemaakt; blijven ook niet meer dan een Zomer in 't

leeven,

leeven, dewijlze, haar Vrucht rijp geworden zijnde, haaſtig vergaan; moeten daarom, met een afgaande Maane van de May, op een nieuw wederom, met de punt om leege, niet meer dan een ſtroobreed diep, de Aerde bevoolen, ende wel zes voeten van malkanderen, drie ofte vier Korlen by een gezet zijn, waar van men daar naa (zoo zy te veel zijn) uit mag trekken, daar doorze alleen vermeerdert gemaakt werden.

Hoe men grooter en kleinder Konkommeren zal verkrijgen.

Heeft jemant luſt, om hier van groote Vruchten te verkrijgen, die breek haare Vrucht af, noch niet al te geel zijnde, met een volle Maane, en zaaije het Zaad daar van het volgende jaar, ook met de volle Maane van gezeide Maand, zoo zullen zy voortkoomende grooter worden. Doch zoo men de Vrucht afneemt, in 't laetſte van d' afgaande Maane, ende het Zaad daar van wederom, met zoodaanige Maane de Aerde beveelt, zo blijven de Vruchten klein, en worden zeer bequaam tot Agorken gemaakt, waar toe de *Cucumis minor ſativus* ofte kleine tamme Konkommer zeer dienſtig is, vermits de Vrucht van dien klein blijft, harder is, en, van Natuire, voldraagende gezien wordt.

Cucumis minor ſativus.

Cucumis aſininus.

De *Cucumer ſylveſtris* ofte *Aſininus*, Wilde Konkommer, is veel harder dan d' andere van aart, vergaat ook zoo haaſtig niet, maar verblijft gemeinlijk, twee ende zomtijds drie jaaren in 't leeven, lieft de zelfde Aerde en plaatze, geeft de tweede Zomer kleine, uit den groenen geelachtige Bloemen, en in de Herfſt volkoomen Vrucht, klein van gewas zeer ruw in 't aanraaken, en groen verblijvende, waar van de Steel zich opwaarts recht, maar zelver neêrwaarts hangt, welke een weinig bleek groen wordende, haar rijpheit verkreegen heeft, ende moet dan, met een Mes, afgeſneeden worden, dat daar aan een weinig van haar Steel verblijft, om alzo het Zaad daar in zoetjes te bewaaren; want zoo menze onweetende of onvoorzichtig, met Handen, afbreekt, ſpringt het Zaad alle, met zoo een kracht haaſtig daar uit, dat men zich daar van ontſtelt, ende ten hoogſten verwondert.

Wonderlijke eigenſchap dezer Plante.

Zy wordt, om haar bitterheits wille, voor ſpijze geenzins, maar alleen in d' Apoteek gebruikt; verliezende, door de koude des Winters, alle haar Loof, waſſende nochtans uit de Wortel, de meeſte Tijd goed blijvende, in het Voorjaar wederom: Wordt ook alleen door haar Zaad, het welke met een waſſende Maane van April, niet diep de Aerde bevoolen moet zijn, aangeteelt of vermeenigvuldigt.

Maniere om Agorken in te leggen.

Ten laetſten, wil jemant voorgenoemde Agorken, om de geheele Winter door niet alleen, maar ook een jaar ofte twee, by Spijze gebruikt te konnen worden, goed bewaaren, die legze in, op volgende maniere, te weeten: Plukt de zelfde af, met een droog en helder Weder, die de groote eens lids van een Vinger verkreegen hebbende, achter Middag, wrijftze met een ſchoone Doek, des Avonds, af, legtze dan een geheel Etmaal geduirende in Peekel, zoo zout dat daar een Ey in drijven kan, neemtze dan uit, en doetze op een Doorſlag of Panne met gaaten, om te

ver-

verzijgen, legtze dan wederom in Bier-Azijn, vier en twintig uiren lank, om de waterachtige vochtigheit, door de zoutigheit uitgetrokken, weg te neemen, laatze dan wederom verzijgen, en doetze in een rein en droog Glas, daar tusschen stroijende heele Naagelen, heele Bloem, wat grof gestooten Peper, Bloemen of Zaad van Dille, ende eenige ronde stukskens van Peperwortel, giet daar als dan over goede Azijn, hoe zuirder en feller, hoe beeter, ende neemt daar uit als 't u belieft, niet met handen daar in koomende, ofte over aamende (het welke ook niet in, en over de ingelegte Queen geschieden moet, als folio 21 in het 9 capittel des Eersten Boeks vergeeten is) wantze het zelfde niet verdraagen moogende, daar door lichtelijk koomen te veranderen, niet alleen, maar ook dikwils geheel te verderven. *Waar voor ingelechte Agorken en Queepeeren te wachten zijn.*

Het CLXXIII. Capittel.

KOORENBLOEM.

Een wel bekent Gewas, wordt ook by veele ROGGEBLOEM, in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn CYANUS. In 't Hoogduitsch KORNBLUMEN. Ende op François BLAVEOLE, AUBIFOIN ofte BLUET. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel veranderlijke zienswaerdige soorten bekent, te weeten: *Cyanus arvensis flore rubro*, Roode Koorenbloem. *Flore albo*, Witte Koorenbloem. *Flore purpureo*, Purpere Koorenbloem. *Flore cœruleo*, blaauwe Koornbloem. *Flore albo fundo violaceo*, witte Koorenbloem met een Violette Grond. *Flore albo fundo cœruleo*, witte Koorenbloem met een blaauwe Grond. *Flore rubro fundo purpureo*, roode Koorenbloem met een purpere Grond. *Flore purpureo fundo cœruleo*, purpere Koorenbloem met een blaauwe Grond, &c. *Cyanus major latifolius*, groote Koorenbloem met breede Bladeren. *Cyanus odoratus Turcicus flore albo*, welriekende Turksche witte Koorenbloem. *Flore purpureo*, Purpere welriekende Turksche Koorenbloem. *Cyanus Hispanicus flore purpureo & albo*, Spaansche Koorenbloem zoo wel witte als purpere. *Cyanus arboreus*, Boomachtige Koorenbloem. Ende meer andere. Niet alle van van een ende de zelfde Culture. *Cyani species variæ.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Grond, nieuws om gesmeeten, ende met een weing tweejaarige Paerdemest maatig verzien, een opene en wel geleegene plaatze, maatige, en voor al niet te veel vochtigheits; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven volkomen Zaad, ende versterven voor de Winter: moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, op een nieuw, door Zaad, niet diep in d' Aerde gelegt, wederom vernieuwt zijn, waar doorze alleen vermeerdert worden; slaan ook dikwils van zel-

zelver, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam de gemeine Koorenbloemen op, waar onder veelmaals zeer veranderlijke schoone couleuren voortkoomende met lust gezien werden.

Cyanus odoratus Turcicus. *Ambarette.*

De *Cyanus odoratus Turcicus flore albo & pupureo*, ofte welriekende Turksche Koornbloem, zoo wel met een witte als purpere couleur, ook om haar uitneemende lieffelijke reuk *Ambarette*, of Bloem als Ambar ruikende gedoopt: Is teeder van aart, blijft ook niet meer dan een Zomer in 't leeven, lieft de zelfde Grond, maar veel warmer plaatze, niet te veel vochtigheits, wordt daarom, met gezeide Maane van April, zo wel in de Aerde, als in een Pot, wederom op een nieuw gezaait, in opene Bloem staande, voor Regen gewacht, op dat het Zaad niet kome te bederven, dat daar door lichtelijk geschiedt, doch niet alleen aan deze, maar ook aan alle d' andere soorten van Koornbloemen in 't generaal, geeft als dan volkoomen Zaad, ende versterft door een kleine Rijp ofte van zelfs voor de Winter.

Cyanus Hispanicus.

Het *Cyanus Hispanicus*, ofte Spaansche Koornbloem, zo wel met een witte als purperachtige Bloem, is mede van een aangenaame reuk, maar niet zo krachtig, noch ook zo vol van Bladeren als de Turksche, wordt nochtans op dezelfde maniere in alles geregeert, vermitze, in de Herfst volkomen rijp Zaad gegeeven hebbende, ook het leeven verliest.

Het *Cyanus major latifolius*, of groot breed gebladerde Koorenbloem, vergaat zoo haastig niet, maar verblijft lange jaaren in 't leeven, verdraagt een opene, luchtige, vrije, wel gelegene, dikwils gerepte, en genoegzaam gemeste plaatze, veel Waters, alle ongelegentheit des Winters, zonder eenige schaade; bloeit (gelijk ook alle d'andere) lange tijd, geeft in de Herfst niet altijd, maar alleen, met goede drooge Zomers, perfect rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van April ofte May, niet boven een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze zoo wel, als haare aangewassene en van zelfs Wortel schietende Jongen, die men, op de zelfde Tijdt, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt mogen werden.

Cyanus arboreus.

Het *Cyanus arboreus*, ofte Boomachtige Koornbloem, zijnde het raarste van allen, my door gezondene Americaansche Zaaden 1657. voortgekoomen, een aardig Gewas, ende om te zien bevallig, schiet op, in deze Gewesten, tot de hoogte van twee ende een halve voet: bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verotte Bladeren van Boomen doormengt, een vrije, warme, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheits in Zomertijden; verblijft lange jaaren in 't leeven, bloeit alle Zomers schoon, doch geeft, hier te Lande, geen volkomen Zaad, waar doorze nochtans alleen vermeerdert mag zijn, dewijle zy, by de Wortel niet uitloopende gezien wordt: Is wel taamelijk hart van Natuire, zoo het blijkt, doch geenzins veelvoudige Herfstregenen, sterke Winden, Rijp, ofte

felle

feJle Vorst verdraagen mogende: Moet daarom, in een Pot gestelt zijnde, in het laetste van September ofte begin van October, naa het Saizoen goedt is, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met Vorstig weeder in geviert werdt, gebrocht, geduirende de geheele Wintertijdt, met slechts een weinig laauw Regenwater van boven begooten, ende niet voor in 't laetste van de Maart of begin van April, naa des Tijdts gelegentheit, met een zachte Lucht en zoete Regen, wederom buiten gezet, voor veel Sneeuwige vochtigheits, koude Nachten, schraale Ooste- of Noorde-Winden wel gedekt, ende, tot den eersten van May, voorzichtig gewacht zijn.

Het CLXXIV. Capittel.

VERKENSBROOD.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn CYCLAMEN, ofte PANIS PORCINUS. In 't Hoogduitsch SCHWEINBROT, ofte ERDOPFFEL. Ende op François PAIN DE PORCEAU geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden veel schoone en zienswaerdige veranderlijke soorten, waar van ik veel uit eigen Zaad heb voortgeteelt, te weeten: *Cyclamen autumnale folio Hederæ*, Herfst Verkensbrood met Bladeren van Klim. *Odoratum flore purpureo*, Welruikende Verkensbrood met een purpere Bloem. *Longius radicatum flore purpureo odorato*, met een lange Knobbel Wortel, op de maniere van een Anemone, met een purpere welruikende Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Longifolium* ofte *bipenninum*, met een lank Blad gelijk een Hellebaart. *Bipenninum flore albo magno*, met een Hellebaarts Bladt, en groote witte Bloem. *Persicum*, uit Persien. *Rotundifolium majus*, met groote ronde Bladeren. *Aleppicum*, van Aleppo. *Rotundifolium minus Hyemale flore purpureo*, Winter Verkensbrood met een uit den rooden purpere Bloem, en een klein rond Blad. *Vernum flore purpureo*, in 't Voorjaar bloeijende met een purpere Bloem. *Vernum flore albo*, omtrent de May voortkomende met een witte Bloem. *Vernum flore albo odorato*, in 't Voorjaar bloeijende met een witte welruikende Bloem. *Vernum marmoreum flore albo odorato*, witte welriekende May Varkensbrood met schoon wit gemarmerde Bladeren. *Cyclamen Æstivum*, Zomer Verkensbrood. Ende veel meer andere, meest alle van een Culture. *Cyclamen autumnale.* *Hyemale, Vernale,* *Æstivum,*

Zy beminnen ook alle (zoo wel in haare aangenaame schoonheit der veelvoudige couleuren, als lieffelijke bevalligheit der welruikende Bloemen, geen andere ter Wereldt wijkende) een goede, gemeine, zandige Aerde, met maatige tweejaarige Koeije- en Paerde-mest genoegzaam doormengt, een vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige

vochtigheit, verblijven, van Natuire, veel jaaren in 't leeven, verdraagen ſterke koude en alle ongelegentheit des Tijds, warm gezet zijnde; geeven een zienswaerdige Bloem, welke naa datze afgevallen is, windt zich aardig de Steel in malkanderen, ende legt zich met haar Knopje daar het Zaad in groeit op de Grond neder, dat in Auguſto, des volgende jaars, opent, ende als dan eerſt rijp te zijn bevonden wordt: Doch het Zaad van *Cyclamen Vernum* ende *Æſtivum*, May en Zomer Verkensbrood, verkrijgt veel eerder haar volkomentheit; door het welke deze alleen (uitgenoomen het *Cyclamen longius radicatum*, of Verkensbrood met een lange knobbelige Wortel, dat men door een afgebrooken ſtuk haarer Wortel ook dikwils vermeerderen mag) aangeteelt worden.

Cyclamen longius radicatum.

Dit genoemde Zaad, gewonnen zijnde, met de eerſte volle Maane daar naa in September, moet ook niet laater, de Aerde in een Pot, ruim een ſtroobreed diep, om des Winters binnen 's huis gezet te konnen werden, bevoolen zijn, het welke in de volgende Zomer als dan, of in de Herfſttijdt eerſt met een klein rond Blaatje opkomende vernoomen wordt, geevende, voor d' eerſte maal, het zeſte jaar daar naa haar Bloem, waar in veel veranderinge niet alleen, maar ook in het Loof voornaamelijk gezien, ende, met vermaak, bekent werdt.

Deze Jongen konnen, om haare teederheits wille, in de Winter binnen 's huis gebrocht, ende met weinig laauw gemaakt Regenwater van boven begooten, twee jaaren in de zelfde Pot geſtaan hebbende, opgenoomen, ende de Aerde vernieuwt wordende, wederom, met een waſſende Maane, daar ingeſtelt zijn, tot dat zy eens ofte tweemaal gebloeit hebben, als wanneer zy buiten blijven, ende de Koude als dan verdraagen moogen.

Zy verliezen alle, zoo wel jonk als oudt, in Junio haar Bladeren, worden in Julio uit der Aerden opgenomen, ende in friſſe (als boven gezegt) wederom terſtont met een waſſende Maane gezet.

Cyclamen vernum flore albo odorato.

Het *Cyclamen Vernum flore albo odorato*, ofte in 't Voorjaar voortkoomende Verkensbrood, met een witte welruikende Bloem, bloeit niet gelijk de andere alle jaaren, maar alleen om het tweede, waar van de Zaadknoppe zich niet tot op de Grond draait, maar opwaarts ſtaande verblijft, ende met zeer weinig Zaad van binnen gemeinlijk verzien is.

HET CLXXV. CAPITTEL.
HONDSTONGE.

Cynogloſſum.

WOrdt met deze Naame in 't Nederlandſch, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn CYNOGLOSSUM, CYNOGLOSSA, of LINGUA CANIS. In 't Hoogduitſch HUNDSZUNGEN. Ende

Ende in 't François LANGUE DE CHIEN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Cynoglossum vulgare majus flore albo*, Groote gemeine Hondstonge met een witte Bloem. *Vulgare majus flore purpureo*, gemeine Groote met een purpere Bloem. *Cynoglossum Creticum flore suave rubente*, Hondstonge uit Candiën met een lieflijke roode Bloem. Ende *Cynoglossum montanum minus*, ofte kleine Berg Hondstonge; behalven deze laetste, alle van een ende dezelfde Culture. *Linga Canis.*

Zy beminnen een goede, zandige, en wel gemeste Grond, een vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; verdraagen sterke Koude, ende alle ongelegentheit des Winters, verblijven twee, ende ook dikwils drie volle jaaren in 't leeven, op welke Tijd, haar Zaad volkoomen rijp geworden zijnde, zy versterven; moeten daarom, op het tweede Voorjaar, t' elkens met een wassende Maane van de Maart of April, wederom op een nieuw de Aerde bevoolen zijn, komen ook door het neêrgevallene Zaad van zelver voort.

Het *Cynoglossum montanum minus* ofte Kleine Berg Hondstonge, blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, wordt alle jaaren, op gezeide Tijd, gezaait, koomt ook door het gevallene Zaad van zelfs op, geeft in de Zomer Bloemen, in de Herfst volkomen Vrucht, en vergaat daar mede. *Cynoglossum montanum minus.*

HET CLXXVI. CAPITTEL.

CYMBALARIA der ITALIAANEN.

Wordt in 't Nederlandsch met geen andere Naame tot noch toe genoemt. Op Latijn CYMBALARIA ITALORUM. Zy bemint een gemeine, zandige, ende ook steenige, doch wel gemeste Grond, een bequaam ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit, mag de Koude des Winters ende alle ongelegentheit des Tijds, zonder schaade, verdraagen; kruipt van Natuire by der Aerden, bloeit zeer aardig, ende geeft in deze Landen volkomen Zaad; het welke, met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep de Aerde bevoolen moet zijn, hoe wel het ook door 't neêrgevallene van zelver dikwils voortkoomt, waar doorze zo wel, als door aangegroeide Jongen, eenige jaaren in 't leeven blijvende, ook van zelfs Wortelen vattende, genoegzaam vermeerdert mogen zijn. ziet cap. 331. *Cymbalaria Italorum.*

HET CLXXVII. CAPITTEL.
WILDE GALIGA.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten CYPERUS. In 't Hoogduitsch WILDER GALGAN. Ende op François SOUCHET. Hier van zijn my, in haar aart, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Cyperus longus*, Wilde Galiga met lange Wortelen. *Cyperus rotundus*, Wilde Galiga met ronde Wortelen. *Dulcis esculentus latifolius*, Wilde Breedbladige Galiga met zoete eetbaare Wortelen. Ende *Cyperus dulcis esculentus angustifolius*, ofte Smalbladige wilde Galiga met zoete eetbaare Wortelen. Alle van een Culture.

Cyperus &c.

Zy beminnen een goede, zandige, gemeine, en wel gemeste Grond, een luchtige, vrije, en wel gelegene plaatze, veel vochtigheits; blijven lange jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongelegentheit des Winters, brengen dikwils Bloemen, ende ook zelden, ten zy, met zeer warme en goede Zomers, volkoomen Zaad, het welke in April ofte Maart, in een Pot, met een afgaande Maane, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze zo wel, als haare aangegroeide jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt mogen werden.

HET CLXXVIII. CAPITTEL.
DATURA.

WOrdt deze Plante niet alleen in Nederlandsch, maar ook op Latijn STRAMONIUM, ofte NUX METELLA genoemt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Datura vulgaris alba*, Gemeine witte Datura. *Purpurea*, Purpure of Castanie bruine Datura. *Spinossima*, met een zeer groote doornige Vrucht verzien. Ende *Datura flore pleno*, ofte Datu ra met een dubbelde Bloem. Alle van een Culture.

Datura. Stramonium.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en vet gemeste Aerde, een warme, vrije, en wel gelegene plaatze, veel vochtigheits; verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven lange holle Bloemen, en voor de Winter, volkoomen Zaad, in groote en zeer doornige Knoppen zittende, waar mede zy versterven; moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, wederom op een nieuw, de Aerde, niet diep, door Zaad bevoolen worden, waar van zy alleen ver-

vermeerdert mogen zijn; koomen ook zomtijds door het neêrgevallene van zelver voort.

Hoewel het *Datura flore pleno*, met een dubbelde Bloem, in deze Landen, geen ofte weinig rijp Zaad, ten voorſchijn brengende gezien wordt. *Datura flore pleno.*

HET CLXXIX. CAPITTEL.
PEEN.

BY een jegelijk wel bekent, ende zeer gebruiklijk, wordt in 't Nederlandſch alzo ofte ook wel CAROTEN genoemt. Op Latijn DAUCUS ofte PASTINACA TENUIFOLIA. In 't Hoogduitſch RUBEN. Ende op François CAROTTES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie bezondere ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Daucus Sativus radice luteâ*, Geele Peen ofte Geele Wortelen. *Daucus Sativus radice rubrâ*, Roode Peen ofte Roode Wortelen. Ende *Daucus Sylveſtris* ofte Wilde Peen. Alle van een Culture. *Roode, en geele Wortelen.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, ook kleijige, en weinig gemeſte Aerde (zouden anders door dezelfde wormſteekig worden, en lichtelijk onaangenaam van ſmaak) een luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze; verdraagen, jonk zijnde, veel Waters, maar daar naa maatige vochtigheit, ook geenzins ſterke Vorſt of diergelijke ongelegentheit des Winters; moeten daarom, met een volle Maane van October, uit der Aerden genoomen, in een Kelder, voor het vriezen bewaart, ende eenige (om Zaad te gewinnen) in de Maart, met gezeide Maane, wederom ingezet zijn, wantze als dan, zijnde de tweede Zomer, bloeijen, ende volkomen Zaad gegeeven hebbende, vergaan; worden alle jaaren, in de Maart, met een afgaande Maane, op een nieuw, in voorgezeide diep omgeſmeetene Grond, hol en luchtig gezaait; vermitsze alzo veel grooter en dikker Wortelen verkrijgen, als met een waſſende Maane, in de welkeze klein blijven, maar groote Bladeren krijgen: Werden ook groot en ſterk, zoo men dikwils het Loof af breekt.

Wil jemand deze vroeg in 't Voorjaar hebben, die zaaize met een afgaande Maane in Auguſto, laat alle het Gras ofte Onkruid daar tuſſchen opkomende ſtaan, en bedekze met Stroo, in de Winter voor felle Vorſt. *Om Wortelen vroege te verkrijgen.*

Hier en boven, zijn my noch andere, in haar aart en Natuire, bekent, de Naame van *Daucus* voerende, niet om haare Wortels wille, maar om dat onder dezelfde eenige overeenkominge der Bladeren met deze gezien wordt, te weeten: *Daucus Creticus latifolius*, Daucus van Candiën, met breede Bladeren. *Creticus tenuifolius*, Daucus van Candiën, met kleine teedere Bladeren, boven andere ſchoon en bevallig om zien. *Daucus Selinoides*, Daucus met Bladeren niet zeer ongelijk de Peterſelie. *Daucus Creticus. Selinoides.*

Ende

Libanotis. Ende *Daucus Libanotis*, ofte Daucus van den Berg Libanon. Alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemeſt, ende het Mol uit van binnen verdurvene Boomen maatig doormengt, een luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; blijven niet langer dan twee, drie, ofte ook wel zomtijds vier jaaren in't leeven, zijn teeder van Natuire, verdraagen geenzins eenige koude Herfſtregenen, Sneeuw, ofte Vorſt; Moeten daarom, in een Pot gezet zijnde, in het laetſte van September, of begin van October, na des Tijds gelegenheit, binnen 's huis gebracht, op een bequaame plaatze, daar zy door de Venſteren Lucht en Zonne zo lange koomen te genieten, als de Vorſt uitwendig het zelfde zal koomen te beletten, geſtelt, met zeer weinige laauw gemaakt Regenwater geduirende de Winter, van boven of onderen, verzien, vermits zy door een weinig te veel, haaſtig aan haare teedere Wortelen verderven, ook in Tijd van Vorſt verre van den Oven geſtelt, inzonderheit het *Daucus Creticus*, dat beide, om haar teedere aart, weinig warmte des Viers lijden ofte verdraagen kan, ende niet voor in het laetſte van de Maart of begin van April, na het Weeder zich ſchikt, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, en haarige Winden wel gedekt, en gewacht zijn. Zy bloeijen de tweede Zomer; geeven, in deze koude Geweſten, zelden, ten zy met warme en drooge Zomers, volkoomen Zaad: Het welke, met een waſſende Maane van April, in een Pot, niet boven een ſtroobreed diep, hol ende luchtig, gezaait werdt, waar door zy alleen vermeerdert mogen zijn.

HET CLXXX. CAPITTEL.

BEETEWORTEL.

Beta rubra. IN't Nederlandſch niet alleen met deze Naame, maar ook van veele ROODE BEETE geheeten. Wordt op Latijn genoemt BETA RUBRA. In't Hoogduitſch ROTER MANGOLD. Ende op François BETE RUGE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee veranderlijke ſoorten bekent, te weeten: *Beta radice rubicundâ*, Bloedtroode Beetewortel. Ende *Beta radice pallido rubeſcente*, ofte Beete met bleekroode Wortelen, de ook van zommige *Caroote* geheeten wordt. Beide van een Culture.

Zy beminnen liever een kleijige, nieuws ongeſmeetene, ende met tweejaarige Koeijemeſt wel verziene, als een zandige Grond, een opene, luchtige, en vrije plaatze, taamelijk veel vochtigheits; verdraagen ongeerne ſterke Vorſt, ende andere ongelegentheit des Win-

Winters; worden daarom, met een volle Maane van October, uit der Aerden genoomen, ende van haare Bladeren ontbloot zijnde, in een Kelder, droog Zand, ofte Turfmol, om voor ſpijze of Salade gebruikt te mogen worden, bewaart, waar inze, door de geheele Winter, goedt blijven konnen. In de Maart, met een volle Maane, zommige wederom in de Grond geſtelt, geeven als dan Bloem, en volkomen rijp Zaad, waar mede zy verſterven; waaromze, met een afgaande Maane, in de Maart, wederom op een nieuw, de Aerde, niet diep, maar hol ende luchtig, door Zaad (te vooren eenige uren in Water geweekt zijnde geweeſt, om t' eerder te konnen op komen) bevoolen worden, waar door zy alleen vermenigvuldigt mogen zijn.

Het CLXXXI. Capittel.

PASTINAAKE.

EEn Vrucht zo wel van een jegelijk gelieft, als wel bekent, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook in 't Nederlandſch Pincxsternaake ofte Tamme Moren genoemt. Op Latijn Pastinaca latifolia. In 't Hoogduitſch Moren ofte Welsch, en Garten Pastinack. Ende op François Panetz, Pastinades, ofte Chervy. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke ſoorten bekent, te weeten: *Paſtinaca Sativa*, tamme Paſtinaake. Ende *Paſtinaca Sylveſtris*, ofte wilde Paſtinaake; zijnde van een Culture; in deugde de Tamme de Wilde verre overtreffende. *Pincxſter-naake.* *Paſtinaca Sativa. Sylveſtris.*

Zy lieven beide een diep omgegraavene, zo wel zandige, ſteenige, als kleijige, doch genoegzaam gemeſte Aerde, een vrije, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheits, doch geerne een drooge Herfſt, verdraagen maatig de Koude des Winters, worden niet te min door dezelfde gemeinlijk voos, waterig, en onaangenaam van ſmaak, behalven in zandige Aerde; bloeijen de tweede Zomer, geeven volkomen Zaad, ende vergaan daar mede.

Zy werden in de Maart, met een afgaande Maane, wederom op een nieuw, niet diep, maar hol en luchtig, gezaait, zo wordenze dik en groot, inzonderheit zoo men het Loof te mets een weinig af breekt; doch met een waſſende Maane de Aerde bevolen, vermeerderenze zeer aan haare Bladeren, maar verblijven klein en dun aan haare Wortelen. *Tijd om zaaijen.*

Wil jemand deze vroeg genieten, die zaaije het Zaad, met een afgaande Maane in Auguſto, op een goede warme plaatze, altijd eerſt een Etmaal te vooren in Water geweekt zijnde, zo zal hyze naa zijn believen verkrijgen: Ook voor ſpijze in de Winter te konnen gebruiken, moet menze in October, met een volle Maane, uit de Aerde graaven,

in een Kelder, in droog Zand of Turfmol, voor de Vorst bewaaren, alle haar Bladeren afgesneeden wordende, zo blijven zy goed, en werden hoe langer hoe drooger en zoeter.

Het CLXXXII. Capittel.

HONDSTAND.

Deus Canis. Pseudohermodactylus.

ZYnde een schoon en zeer bevallig, doch klein Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzo geheeten. Op Latijn Dens Canis, Satyrium Erythronium, ofte Pseudohermodactylus. Ende in 't Hoogduitsch Hundszahn. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekent, te weeten; *Dens canis flore purpureo*, Hondstand met een purpere bloem. *Flore carneo*, met een lijfverwige Bloem. En *Flore albo*, met een witte Bloem. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zeer zandige, doch weinig, of geen gemeste Aerde, een opene, luchtige plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen redelijk de koude des Winters; geeven Bloemen in de Maart, ende in de Zomer volkomen rijp Zaad, in zommige drooge Tijden; men neemt haare Bolle, een Hondstand zeer gelijkende, alle jaaren op, ofte alleen om het derde, het welke (mijns oordeels) best is, in het laetste van Junio, ende de Aerde omme gesmeeten, ook met vris Zand vernieuwt zijnde, zet menze terstont wederom in dezelfde, vermitze buiten de Aerde niet verblijven mogen, gelijk andere Bollen, maar worden in korte Dagen slap, ende verderven daar naa.

Worden ook zo wel door haare jonge aangegroeide Bollekens, die men, opgenoomen weezende, van d' Ouden afscheidt, als Zaad vermenigvuldigt; dat met een volle Maane van September, in een Pot of Vaatje, ruim een ofte twee stroobreed diep gezaait zijnde, niet voor in 't Voorjaar opkoomt, ende het zevende of achste jaar daar naa, haar eerste Bloem ten voorschijn brengt.

Het CLXXXIII. Capittel.

RIDDERSSPOOREN.

EEn schoon en aangenaam Bloem-Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn Delphinium ofte Consolida Regalis. In 't Hoogduitsch Ritter Sporn. Ende op François Pied d'alouette. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel aardige vermaakelijke en ziens waerdige soorten kenbaar geworden, te weeten:

Del-

Delphinium flore simplici. Riddersspoore met een enkelde Bloem, zo wel blaauw, purper, lijfverwig, als wit van couleur. *Flore pleno albo,* met een dubbelde witte Bloem. *Flore pleno cœruleo,* met een dubbelde blaauwe Bloem. *Flore carneo pleno,* met een dubbelde lijfverfde Bloem. Ende *Consolida Regalis Anglicana,* ofte Engelsche Riddersspooren, waar van meer dan twintig verscheidene couleuren (door Zaad jaarlijks voortkoomende) gevonden worden. Alle van een Culture. *Delphinium flore simplici & pleno.* *Consolida Regalis Anglicana.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, en wel gemeste Aerde, een warme, vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Waters; verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, bloeijen lange, geeven voor de Winter, volkoomen Zaad, en versterven daar meede: moeten daarom, met een volle Maane van de Maart, wederom op een nieuw, niet diep gezaait zijn, waar doorze geduirig vernieuwt mogen worden.

Wil jemand deze vroeg gewinnen, en daar altijd, zonder faute, volkoomen Zaad van genieten, het welke anders in slechte Zomers wel mankeert, die zaaije het zelfde met een volle Maane in September, inzonderheit met dubbelde Bloemen, zoo komenze in de Maart voor den Dag, en brengen zienswaerdige en lankduirende Bloemen voort.

Begeert jemand, uit enkelde, dubbelden te zien, die neeme weg alle Zijdtakskens, (het welke men ook aan dubbelde, daar men Zaad van begeert, doen kan) ende laat alleen de Hertscheute verblijven, winne daar af, met een volle Maane, het Zaad, zaaije het zelfde wederom op een volle Maane, en gewinne ook van de recht opgaande Hertscheute (als gezegt) wederom het Zaad, zo zal hy niet alleen groote schoone enkelde, maar ook, in haar wonderlijke couleuren, zeer verscheidene Bloemen, geheel dubbelt, het derde jaar, verkrijgen. Die door de Natuir dubbelt zijn, brengen ook voort gantsch enkelde, welke men meede opsnoeijen, het Zaad alzo gewinnen, en wederom zaaijen moet, zo veranderenze op een nieuw, en worden als vooren dubbelt gezien. *Vit enkelde dubbelde voort te komen.*

Het CLXXXIV. Capittel.

KORALKRUID.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten DENTARIA, om dat haare Wortel Tants wijze met Knobbelkens aan malkanderen gehecht is, ofte CORALLOIDES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Dentaria triphyllos,* Koralkruid met drie Bladeren. *Heptaphyllos,* met zeven Bladeren. *Pentaphyllos flore purpureo,* met vijf Bladeren, ende een Purpere Bloem. *Flore albo,* met een witte Bloem. *Montana radice* *Dentariæ species.*

 non-

non dentata, Berg Koralkruid met een rechte en ongetandede Wortel. Ende *Dentaria baccifera*, ofte Koralkruid met kleine Bollekens als Beijen tusschen de Bladeren voortkoomende. Alle van een Culture.

Zy lieven een gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest wel verzien, van Natuire, een lommerige, doch warme, en wel gelegene plaatze, blijven lange jaaren in 't leeven, verdraagen felle Koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters, bloeijen vroeg in 't Voorjaar, gemeinlijk in 't begin van de May, doch geeven noit, in deze Landen, eenig volkoomen Zaad, worden niet te min, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane van de Maart of April, maar veel beter in Julio, haare Bladeren vergaan zijnde, opgenomen, ende met nieuwe Aerde verzien weezende, van d' Ouden scheidt, ende verplant, aangeteelt. De *Dentaria baccifera*, of Beijen draagende Koralkruid, kan ook, door haar gezeide Knopkens, tusschen den Steel en Bladeren uitwassende, haar volkome rijpheit gekreegen hebbende, en terstont in de Aerde gebrocht zijnde, zo wel als door haar Wortelen, vermeerdert worden.

Dentaria baccifera.

Het CLXXXV. Capittel.

TANDEKENS KRUID.

Dentillaria. Plumbago.

Naa het Latijnsche Woordt Dentillaria in 't Nederlandsch alzoo genoemt; Wordt ook boven dat Plumbago geheeten.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Grond, met tweejaarige Paerdemest maatig doormengt, een luchtige, warme, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel Waters in zomertijden, valt niet geheel teeder van aart, de strenge koude des Winters eenige jaaren, doch niet altijd verdraagen konnende; moet daarom, iets van in een Pot gezet zijnde, in October binnen 's huis gebrocht, voor sterke Vorst gewacht, met zeer weinig laauw gemaakt Regenwater, geduirende de Winter, onderhouden, ende niet voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en zachte Regen, wederom buiten gestelt worden; Geeft in deze Landen noit eenige Bloemen, veel minder Zaad, kan niet te min, door haar aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt zijn.

Dentaria Montana.

HET CLXXXVI. CAPITTEL.
DICTAMNUS.

EEn zeer Mediçinaal, ende, in deze Landen, een ongemeen Gewas, wordt zo wel met deze Naam in 't Nederlandsch, als Latijn, of ook DICTAMNUM genoemt. Op Hoogduitsch DIPTAM, het welke ook van zommige op Nederduitsch gebruikt wordt. Ende in 't François DIPTAMNER. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Dictamnus Creticus verus*, oprechte Dictamnus uit Candiën, in welk Eiland zy alleen groeijende gevonden wordt. *Dictamnus Creticus alter Crassiore folio*, een ander ofte tweede soorte van Dictamnus uit Candiën, met dikker Bladeren. Ende *Dictamnus*, of *Pseudodictamnus*, Bastaart Dictamnus, Alle van een Culture. *Dictamni species.*

Zy lieven een goede, zandige, met maatig tweejaarige Paerdemest wel vermengde Grond, een warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; zijn, van Natuire, teeder van aart, ende eenige jaaren lank in 't leeven blijvende, verdraagen geenzins veel koude Herfstregenen, Sneeuw, sterke Winden, ofte felle Vorst: moeten daarom, in Potten geplant zijnde, in 't begin van October, binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze gezet, (daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, vermitze d'onnatuirlijke warmte des Viers qualijk verdraagen mogen, geduirende deeze Tijd, met weinig laauw gemaakt Regenwater, van boven, een ofte tweemaal begooten, (willen anders lichtelijk verrotten) ende niet voor in 't begin of ten halven van April, met een aangenaame Lucht Regen, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten, veel Waters, haarige of schraale Ooste- en Noorde-winden wel gewacht en gedekt zijn.

Het *Dictamnus Creticus verus*, ofte oprechte Dictamnus van Candiën, geeft wel met goede Zomers, in deze Landen, Bloemen, maar noit volkomen Zaad, wordt niet te min, door haar aangewassende Jongen, die, ofte van zelfs wortelen, ofte, met een Mes, subtijl ten halven, op de maniere der Angelieren ingesneeden zijnde, Wortelen vatten, die men in April, met een wassende Maane, van d' Ouden neemt, ook verplant, vermeenigvuldigt worden. *Dictamnus Creticus verus.*

Het *Dictamnus Creticus alter*, ofte tweede Dictamnus van Candiën, ende *Pseudodictamnus*, ofte Bastaart Dictamnus, geeven, in goede Zomers, niet alleen Bloemen, maar ook volkoomen Zaad, het welke, in een Pot, met een wassende Maane van April ofte May, niet boven een stroobreed diep, hol ende luchtig, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze zo wel, als haare ingesneeden jonge harde Steelkens, die men, ge- *Dictamnus Creticus alter* *Pseudodictamnus.*

gewortelt weezende, op de zelfde Tijd van d' Oude neemt, aangeteelt ende vermeerdert worden.

Het CLXXXVII. Capittel.

VINGERHOED.

Wordt met deze Naam in 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn Digitalis. In 't Hoogduitsch Fingerhut. Ende op François Digitale. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verscheidene aardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Digitalis major flore albo*, Groote Vingerhoed met een witte Bloem. *Major flore purpureo*, Groote met een purpere Bloem. *Major flore albo punctato*, Groote witte met stippen van binnen. *Major flore purpureo punctato*, Groote purpere van binnen gestreept en gestipt. *Major flore luteo villoso*, Groote met een geele ruige Bloem. *Minor flore luteo*, kleine met een geele Bloem. *Minor flore carneo*, kleine met een lijfverfde Bloem. Ende *Digitalis Virginiana flore spicato purpureo angustifolia*, ofte Smalgebladerde Vingerhoed uit Virginien, met een geäarde purpere Bloem. Alle, behalven de laetste, van een Culture.

Digitalis, ejusque species,

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, wel gemeste Aerde; zo lief een vrije en wel geleegene, als een schaaduwachtige plaatze; verdraagen veel Waters, sterke Vorst, en alle ongeleegentheit des Winters; blijven maar twee of ten hoogsten drie jaaren in 't leeven, bloeit de tweede Zomer vermaaklijk, geeven volkomen rijp Zaad, ende versterven daar meede; moeten daarom, het tweede jaar, met een wassende Maane van de Maart of September, op een nieuw de Aerde bevoolen worden, slaan ook door het neêrgevallene Zaad dikwils van zelver op, waar doorze alleen vermeerdert werden.

Digitalis angustifolia Virginiana flore purpureo spicato.

Het *Digitalis angustifolia Virginiana flore purpureo spicato*, of Smalgebladerde Vingerhoed, met een geäarde purpere Bloem uit Virginien, vergaat niet zo haast, maar blijft veel jaaren in 't leeven, wordt ook niet alleen door Zaad aangeteelt, het welke in April, met genoemde Maan, in een Pot, niet booven een stroobreed diep, luchtig gelegt moet zijn, maar ook door de aangewassene jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt en verplant.

Het

Het CLXXXVIII. Capittel.
DORONICUM.

Zoo wel met deze Naame in 't Nederlandsch als op Latijn, ofte ook wel ACONITUM PARDALIANCHES genoemt, en in 't Hoogduitsch GEMSENWURZ. Hier van zijn my, in haar Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Doronicum Romanum radice Scorpy*, Roomsche Doronicum, met een Wortel een Schorpioen gelijkende. *Romanum radice brachiata*, Roomsche Doronicum, met een Wortel met twee Armen verzien. *Folio Plantaginis*, met Bladeren van Weegebree, die ook *Alisma* ofte *Damasonium* genoemt is. En *Doronicum Americanum*, of Americaansche Doronicum. Alle van een Cluture. *Alisma. Damasonium.*

Zy lieven een goede, gemeine, zandige en wel gemeste Grond, een opene, vrije en wel geleegene plaatze, verdraagen veel Regens, harde Vorst, en alle ongelegentheit des Winters, zonder eenige schade: blijven lange jaaren in 't leeven; geeven, met goede Tijden, rijp Zaad, ende alle Zomers nieuwe Bloemen, van een schoone geele couleur, waar van het Americaansche, zes, zeven en acht voeten hooge opschiet, ende de grootste, ook de zienswaerdigste Bloem vertoont. *Doronicum Americanum.*

Worden ook, niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, de Aerde bevoolen moet zijn, maar ook door haare aangroeijende Jongen, die men, van zelver Wortelen verkrijgende, op de zelfde Tijd van d' Ouden afsteekt, ende verplant, genoegzaam aangeteelt.

Het CLXXXIX. Capittel.
DORYCNIUM.

Een aardig, schoon en zienswaerdig Gewas, wordt (mijns weetens) met geen andere Naame van jemant genoemt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Dorycnium Salamanticense*, Dorycnium omtrent Salamanca in Spanjen groeijende. *Valentinum*, by Valentien in het zelfde Rijk voortkoomende. Ende *Dorycnium Dioscoridis*, ofte Dorycnium van DIOSCORIDES beschreeven. Niet alle van een Culture. *Dorycnium Dioscoridis, &c.*

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig twee-jaarige Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende klein gemaakte Veengrond genoegzaam doormengt, een warme, vrije

vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, verdragen geenzins veel koude Herfstregenen, Newelige Lucht, ofte sterke Vorst; moeten daarom, in Potten gezet wezende, in 't begin van October binnen gebracht, op een goede luchtige plaatze gezet, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, geduirende de Wintertijd, met slechts een weinig laauw Regenwater van boven begooten, ende niet voor in't begin of ten halven van April, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten gezet, voor Sneeuw, koude Nachten, en haarige Winden wel gewacht zijn. Bloeijen gemeinlijk alle Zomers, maar geeven noit in deze Landen eenig Zaad: worden niet te min, door haare uit de Wortel voortkomende jonge rijsachtige Scheutkens, de men, met een wassende Maane van April, op de maniere der Angelieren, ten halven insnijdt, met Aerde overdekt, ende Wortelen geschooten hebbende, (die ten minsten, om haare teederheits wille, tweejaaren out moeten zijn) van d' Ouden afneemt, ende verplant, zoberlijk vermeenigvuldigt.

Het *Dorycnium Dioscoridis*, ofte DORYCNIUM VAN DIOSCORIDES, zijnde een der schoonste Gewassen die ik oit op Aerden gezien hebbe, in alle deelen wit, en gelijk zilver blinkende, verdraagt ongeerne eenige vettigheit, moet daarom alleen, een goede zandige Aerde, met een weinig Mol der verrotte Bladeren van Bomen doormengt, genieten, blijft eenige jaaren in't leeven, bloeit het tweede jaar, door Zaad voortgekomen zijnde, het welke uit warme Landen gezonden, met een wassende Maane van April of May, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, op een heete plaatze gestelt, gezaait wordt, waar door zy alleen vermeerdert mag zijn. Schiet wel geduirig jonge Scheutkens uit de Wortel, kan nochtans noit door de zelfde aangequeekt werden.

HET CXC. CAPITTEL.

DRAGON.

ZYnde zo zeer van een jegelijk bekent, als om haar aangenaame geur en bevalligheit, in een goede Salade begeert, wordt in't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn DRACUNCULUS HORTENSIS, ofte DRACO HERBA. In 't Hoogduitsch DRAGUNE. Ende op Franςois gelijk Neerduitsch DRAGON.

Dracunculus hortensis Draco herba.

Zy lieft een goede, gemeine, zandige, wel omgesmeetene, en vet gemeste Grond, een luchtige, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; wordt van Natuire oudt, verdraagt alle ongeleegentheit des Winters: geeft ter naauwer nood, in deze Landen, Bloemen, veel min eenig volkomen Zaad: wordt daarom alleen aangeteelt door haar aangewassene jonge Looten, Wortel verkreegen hebben-

bende, die men, met een wassende Maane in de Maart, van d' Ouden neemt, ook als dan verplant. Ingesteeken zonder Wortel, koomen noit voort; Moeten ook alle vier jaaren opgenoomen, ende met nieuwe Mest verzien werden, ofte verminderen, vergaan, ende versterven met der Tijd geheelijk. ziet cap. 380.

HET CXCI. CAPITTEL.

HOE LANGER HOE LIEVER.

WOrdt niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veel ALFSRANKE genoemt. Op Latijn DULCAMARA, AMARA DULCIS, SOLANUM LIGNOSUM, ofte CIRCÆA MONSPELIENSIUM. Ende in't Hoogduitsch HEINSKRAUT, ofte IE LENGER IE LIEBER. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie bezondere soorten bekent, te weeten: *Dulcamara flore purpureo*, Hoe langer Hoe liever, met een purpere Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. Ende *Solanum lignosum folio variegato*, ofte Hoe langer hoe liever, met zeer schoone bonte Bladeren. Alle van een Culture. *Dulcamara Amaradulcis.*

Zy lieven, van Natuire, een gemeine, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste, doch vochtige Aerde, zo lief een donkere, als een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, bloeijen alle Zomers, en geeven ook volkomen rijp Zaad: zijn hart van Natuire, blijven lange jaaren in't leeven, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds; worden ook niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart of September, in een Pot, de Aerde bevolen moet zijn: maar ook door haare aangegroeide jonge Looten, van zelver Wortelen vattende, die men op de zelfde Tijd van d' Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert gemaakt. ziet cap. 310.

HET CXCII. CAPITTEL.

WILDE VLIER.

IS niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van zommige HADICH genoemt. Op Latijn EBULUS ofte SAMBUCUS HUMILIS. In't Hoogduitsch ATTICH. Ende op François HIEBLE. *Ebulus.*

Zy lieft, uit een aangeboorne eigenschap, liever een goede, gemeine, zandige, als andere, doch vet gemeste Grond, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene, bequamer als een donke-

re of schaduachtige plaatze, veel Waters, vermitze de vochtigheit bemint, verdraagt felle Vorst ende alle andere ongeleegentheit des Winters geduldig; Bloeit alle Zomers, geeft in de Herfst rijpe Vrucht, en blijft lange jaaren in't leeven: wordt ook niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van September ofte de Maart, in d' Aerde gelegt moet zijn, maar ook door haar jonge Looten, de Grondt zeer doorloopende, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden steekt, en verplant, overvloedig vermeerdert.

Eere, en waerdigheit deezer in voorige Tijden. De purpere Vrucht van deze, placht eertijds, by d' Oude Heidenen, in groote waerden gehouden te zijn; vermitze niet alleen daar meede haare aangezichten verfden en bestreeken, alsze in haarder Afgooden Tempel om 't offeren gingen, gelijk MARCELLUS verhaalt; Maar vlochten ook Kranzen van de Bladeren, daar mede zy alle de geene bekroonden, die voor d' eerstemaal met het Podagra gequelt werde, gelijk daar van LUCIANUS schrijft; op dat de waerdigheit van deze krankheit (by de Grooten gemeinlijk liever, als by de Kleinen, een verblijvende plaatze zoekende) by de Nakomelingen geenzins vergeeten zoude worden. *Kroone in Podagra gebruiklijk.*

HET CXCIII. CAPITTEL.

ELATINE.

ZO wel in't Nederlandsch als Latijn met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Hier van zijn my, drie onderscheidelijke soorten, in haar aart ende Natuire, bekent, te weeten: *Elatine major sagitta folio*, groote Elatine met Bladeren van het voorste gedeelte eens Pijls. *Rotundifolia lanuginosa*, met een ruig rond blad. Ende *Elatine minor*, ofte kleine Elatine, Alle van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, zo wel gemeste, als ongemeste Grond, een opene, luchtige, warme, en wel geleegene plaatze, weinig Waters; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven tegen de Winter volkomen Zaad, ende vergaan daar meede: moeten daarom, op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, ook hol ende luchtig de Aerde bevolen worden, waar doorze alleen aangeteelt mogen zijn: slaan ook dikwils, door het neêrgevallene Zaad, van zelver genoegzaam op.

HET

Het CXCIV. Capittel.
ELICHRYSON.

IN 't Nederlandsch geen eigentlijke Naame voerende, wordt op Latijn HELIOCHRYSON genoemt, 't welke zo veel als GOUDENBLOEM beteekent, vermitsze van zoodaanige couleur gezien wordt. *Heliochryson.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een warme, vrije en wel geleegene plaatze; weinig vochtigheits; geeft in de Herfſt een ſchoone Bloem, maar noit, in deze Landen, eenig volkomen Zaad, blijft niet meer dan een Zomer in't leeven, vermitsze van zelfs vergaat, ofte door een kleine Rijp verraſt, haaſtig van 't leeven berooft wordt.

Werdt ook niet als door haar Zaad, uit warme Landen gezonden, wederom vernieuwt, dat, met een waſſende Maane van April, in een Pot, op een heete plaatze geſtelt, voor alle koude Winden beſchut, niet booven een ſtroobreed diep, hol en luchtig, gezaait, ook opgekomen, niet verzet wordt, zoude anders, door het zelfde verachterende, geen Bloemen verkrijgen konnen, doch moeten niet meer als een ofte twee Planten in een Pot, naa haar groote, verblijven.

Het CXCV. Capittel.
ALANT WORTEL.

ZYnde een Medicinaal Gewas, wordt ook van veele in 't Nederlandſch GALANTWORTEL genoemt. Op Latijn ENULA CAMPANA, INULA ofte HELENIUM. In't Hoogduitſch ALANTWURTZ. En op François ENULE CAMPANE. *Enula Campana. Helenium.*

Zy lieſt, van Natuire, een goede, gemeine, wel gemeſte Grond, zoo lief een vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene, als een ſchaduwachtige plaatze, veel Waters; blijft lange jaaren in 't leeven, verdraagt alle ongeleegentheit des Winters, geeft alle Zomers Bloemen, maar, in deze koude Geweſten, zelden, dan, met zeer warme en drooge jaaren, als 1669, en diergelijke, volkoomen Zaad; Wordt daarom aangeteelt alleen, door haar aangewaſſene Wortelen, daar men ſtukken, booven met een of meer Knoppen verzien, afſteekt, ende, met een waſſende Maane van de Maart, April ofte September, verplant; Doch moeten wel drie voeten van malkanderen, om haar lange Bladers

 wille,

wille, gezet, ende, met den eersten, dikwils met Water begooten zijn. ziet capittel. 214.

HET CXCVI. CAPITTEL.
EPIMEDIUM KRUID.

Epimedium herba,

EEn aardige Plante, wordt met geen andere Naame (mijns weetens) dan deze in 't Nederlandsch genoemt. Ende op Latijn EPIMEDIUM HERBA, tot onderscheid van een EPIMEDIUM FRUTEX, of BOOMACHTIG EPIMEDIUM, waar van in 't tweede Boek geschreeven is.

Zy bemint een goede, gemeine, liever zandige, als andere, doch wel gemeste Grond, een opene, luchtige en wel geleegen plaatze, veel Waters; blijft lange jaaren in 't leeven, verdraagt felle Vorst, ende alle ongeleegentheit des Tijds; geeft alle Zomers een wonderlijke en kluchtige Bloem, ook dikwils volkoomen Zaad, het welke met een wassende Maan, van April of May, in een Pot, op een warme plaatze gestelt, en zomtijds, van booven, een weinig met Water begooten, niet diep gezaait moet zijn; waar doorze zoo wel, als haar jonge aangegroeide Wortelen, die men op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt ende verplant, vermeenigvuldigt mag werden.

HET CXCVII. CAPITTEL.
PAERDE STEERT.

Equisetum. Hippuris.

MEt deze Naam, daarom in 't Nederlandsch, alzoo genoemt, vermitsze de zelfde niet onbillijk gelijkt. Op Latijn EQUISETUM, HIPPURIS of CAUDA EQUINA. In 't Hoogduitsch SCHAFFTHAUW ofte ROSSSCHWANTZ. Ende op François QUEVE DE CHEVAL. Hier van zijn my, in haar Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Equisetum vulgare majus*, Gemeine groote Paerdesteert. *Vulgare minus*, Gemeine kleine Paerdesteert. *Minus tenuifolium*, kleine Paerdesteert, met teedere en dunne Bladerkens. Ende *Equisetum album tenuifolium minimum*, ofte Alderkleinste dungebladerde witte Paerdesteert. Niet alle van een Culture.

De twee eerst genoemde, beminnen een zandige, wel gemeste, en ook ongemeste, doch, van Natuire, een vochtige Grond, zoo wel een opene, als een schaduwachtige plaatze, veel Waters; verdraagen alle ongeleegentheit des Winters, zonder eenige schaade; geeven gemeinlijk, alle jaaren, Bloemen, ende, met zommige Tijden, volkomen

men Zaad, door het welke zy zoo wel, als haare aangewassene Jongen, die men, met een wassende Maane van April of May, van d'Ouden neemt ende verplant, aangeteelt worden.

Het *Equisetum minus tenuifolium*, kleine Paerdesteert, met teedere Bladeren, ende *Equisetum album tenuifolium minimum*, ofte Alderkleinste dungebladerde witte Paerdesteert, groeijen niet dan in het Water zelfs; waar van het eerste haar Bladeren booven uit het Water zien laat: Doch het laetste, of Alderkleinste witte, blijft daar onder, ende wordt in de Lucht niet gezien, waar van, indien men iets af breekt, werdt het (gelijk Coral) door de Lucht hart gemaakt, ende een weinig gedrukt wordende, sprinkt het van malkanderen, en brijzelt tot Gruis. *Equisetum tenuifolium minimum.*

Het CXCVIII. Capittel.

RAKETTE.

By veele wel bekent, wordt in 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn Eruca. In 't Hoogduitsch Rauken ofte Raukenkraut. Ende op François Roquette. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, veel veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Eruca sativa flore albo*, Tamme Rakette met een witte Bloem. *Sylvestris flore luteo*, Wilde met een geele Bloem. *Arragonica*, Arragonische Rakette. *Marina*, aan de Zeekant voortkoomende. *Lusitanica*, uit Portugaal. *Vulpina Libani*, Vosse Rakette van den Berg Libanus. *Flore albo stellato*, met een witte Bloem als een Sterre. *Falcata*, met een krom Zaad gelijk een Sikkel. *Tanaceti folio*, Rekette met Bladeren van Reinvaar, ofte Wormkruid. Ende veel meer andere. Alle van een Culture. *Eruca, ejusque species.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, een opene, luchtige, vrije en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel vochtigheits; blijven gemeinlijk niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeven voor de Winter volkoomen Zaad, ende versterven daar meede; moeten daarom, op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, April of Augustus, inzonderheit de Gemeine Tamme Rakette, om des Winters overblijvende, vroeg te moogen hebben, wederom, niet diep, de Aerde bevoolen worden, waar door ze alleen vermeerdert konnen zijn.

HET CXCIX. CAPITTEL.
EDELE RAKETTE.

Eryſimum. Irio.

IN 't Nederlandſch alzoo genoemt. Wordt op Latijn ERYSIMUM of IRIO geheeten. In 't Hoogduitſch EYSENKRAUT WEIBLEIN. Ende op François RAVENON. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, drie verſcheidene ſoorten bekent, te weeten: *Eryſimum vulgare*, Gemeine Edele Rakette. *Eryſimum verum corniculatum*, Oprechte Edele Rakette, met een gehoornt Zaad. Ende *Eryſimum anguſtifolium*, ofte Edele Rakette met ſmalle Bladeren. Alle van een Culture.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, wel omgeſmeetene, en maatig ofte ook vet gemeſte Aerde, een wel ter Zonne geleegene plaatze, verdraagen veel Waters, zoo wel, als groote droogte; blijven maar een Zomer in't leeven; geeven in de Herfſt volkomen Zaad, ende vergaan van zelfs; moeten daarom, op een nieuw, met een waſſende Maane van de Maart ofte April, naa des Tijds geleegentheit, wederom de Aerde bevoolen zijn, waar doorze alleen vermeerdert worden; komen ook, door het neêrgevallen Zaad, dikwils van zelver voort.

HET CC. CAPITTEL.
ITALIAANSCHE RAKETTE.

WOrdt in 't Nederlandſch alzoo genoemt. Op Latijn RESEDA of ERUCA ITALICA, om datze in Italien veel gevonden werdt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderſcheidelijke ſoorten bekent, te weeten: *Reſeda major*, Groote Italiaanſche Rakette. *Media*, Midden ſoorte. Ende *Reſeda minor* of kleine Italiaanſche Rakette. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, zoo wel gemeſte als ongemeſte Grond, liever een opene, vrije en wel gelegene, als een ſchaaduwachtige plaatze, veel Regens, ende ook weinig vochtigheits; bloeijen de meeſte Zomer, geeven volkomen rijp Zaad, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters; verliezen ook zelden alle haar groenigheit, en blijven lange jaaren in 't leeven.

Reſeda major.

Doch de *Reſeda major* of Groote Italiaanſche Rakette, niet meer dan een Zomer; moet daarom op een nieuw, met een waſſende Maane van de Maart, niet diep, ook hol ende luchtig, wederom gezaait zijn; geeft ook voor de Winter volkomen rijp Zaad, ende werdt, door een kleine Rijp, van 't leeven berooft.

De

De *Reseda media & minor*, Middelbaare en kleine Italiaansche Raket- te, worden niet alleen, door Zaad, maar ook, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, op gezeide Tijd, van d'Ouden neemt ende verplant, aangeteelt; koomen ook alle, door het neêrgevallene Zaad, dikwils van zelver te voorschijn. *Reseda media & minor.*

HET CCI. CAPITTEL.

HEDERIK.

IS niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige HERIK genoemt. Op Latijn RAPISTRUM of SINAPI SYLVESTRE. In 't Hoogduitsch HEDERICH. Ende op François VELAR DE LA TORTELLE of RAVENON. Hier van zijn my, in haar Natuire, vijf bezondere soorten bekent, te weeten: *Rapistrum vulgare luteum*, Gemeine geele Hederik. *Vulgare album*, Gemeine witte. *Aquaticum*, in waterige plaatzen groeijende. *Monospermum segetum Lusitanicum*, Portugaalsche Hederik in 't Kooren voortkoomende, met een alleenig zittend Zaad. Ende *Rapistrum stellatum Lusitanicum*, of Portugaalsche Hederik met Bladeren op de grond Sterswijze gespreit. Alle van een Culture. *Rapistrum, Sinapi Sylvestre.*

Zy lieven, van Natuire, een goede, gemeine, zandige en maatig gemeste Aerde, een vrije, warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; zijn teeder van Natuire, blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven gemeinlijk, tegen de Winter, volkomen Zaad, inzonderheit met goede Tijden, ende vergaan zeer haastig; moeten daarom, op een nieuw, met een wassende Maane van April, wederom door Zaad de Aerde bevoolen zijn, waar doorze eeuwigduirende verblijven.

HET CCII. CAPITTEL.

ARRAGONISCHE MOSTART.

ALzo in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn SINAPI ARRAGONICUM. In 't Hoogduitsch SENFF AUS ARRAGON. Ende op François SENEVE ofte MOUSTARDE D'ARRAGON. *Sinapi Arragonicum.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige, ende met tweejaarige Paerdemest wel verziene Grond, een warme en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, taamelijk veel Waters, blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeft tegen de Winter volkoomen Zaad, ende vergaat, door koude Regenen, Rijp of van zelver; moet daarom, met een wassen-

de

de Maane van de Maart of April, naa des Tijds geleegentheit, op een nieuw wederom, niet boven een ſtroobreed diep, ook hôl ende luchtig gezaait zijn, waar doorze alleen vermeerdert gemaakt mag werden.

HET CCIII. CAPITTEL.
OOGEN TROOST.

MEt deze Naam, en geen ander (mijns weetens) in't Nederlandſch genoemt. Wordt op Latijn geheeten EUFRASIA, EUPHROSYNE, OCULARIS, ende OPHTHALMICA. In 't Hoogduitſch AUGENTROST. Ende op François als in't Latijn EUFRASIA. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, vier onderſcheidelijke ſoorten bekent, te weeten: *Eufraſia officinarum vera*, Oprechte Oogentrooſt in de Apoteeken gebruiklijk. *Flore rubro*, met een roode Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. Ende *Eufraſia flore luteo*, of Oogentrooſt met een geele Bloem. Niet alle van een Culture.

Eufraſia officinarum vera, ejusque ſpecies. Het *Eufraſia vera*, of Oprechte Oogentrooſt, groeit geerne in een harde, zandige, dorre, ſlechte Grond, op een opene, luchtige plaatze, lieft maatige vochtigheit; geeft in de Herfſt Bloemen, ende vergaat boven de Aerde, tegen de Winter: Hebbe daar aan noit eenig rijp Zaad verneemen konnen, wordt niet te min door de aangewaſſene, ende de Aerde doorloopene jonge Wortelen (alle ongeleegentheit des Winters, verdraagen mogende) die men in Bloem ſtaande, of met een waſſende Maane van May of Junius, met een groote klomp Aerde, uit neemt, en verplant, vermenigvuldigt worden.

De andere drie ſoorten alle beminnen een gemeine, zandige, ook kleijige en een vochtige Grond, zoo wel een ſchaduwachtige, als een opene, luchtige plaatze; geeven volkomen rijp Zaad, en vergaan tegen de Winter; doch haare Wortel, de Vorſt zomtijds verdraagen konnende, waſt wel in't Voorjaar wederom uit, en verſterven als dan de tweede Zomer: Wordt alleen, door haar Zaad, het welke, met een waſſende Maan van September of Maart, niet diep, de Aerde bevoolen, vermeerdert.

HET CCIV. CAPITTEL.
BOEKWEIT.

Fagotriticum Frumentum Saracenicum, EEn jegelijk wel bekent. Wordt in't Nederlands, zoo genoemt. Op Latijn FAGO-PYRUM, FAGO-TRITICUM ofte FRUMENTUM SARACENICUM. In 't Hoogduitſch HEYDENKORN. Ende op François BLED SARASIN, of DRAGEE AUX POURCEAUX.

Zy lieft allerleije aart van Grond, het zy drooge, vochte, zandige, kleijige, vette of maagere, een opene, luchtige, en wel gelegene plaatze, in 't begin veel Water, maar in 't laetste droogte; blijft een jaar in 't leeven; bloeit in de Zomer, geeft in de Herfst volkoomen Vrucht of Zaad, ende vergaat door een kleine Rijp: moet daarom, alle Voorjaaren, op een nieuw, met een volle Maane van de Maart of April, door Zaad, niet diep de Aerde bevoolen werden, waar doorze alleen vermeerdert, ende altijd blijvende gemaakt mag zijn.

Het CCV. Capittel.
PAERDSYZER.

Zynde een aardig teeder Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzo genoemt, om dat haar Zaad het Hoefyzer eens Paerds niet onbillik gelijkt. Op Latijn Ferrum equinum. Ende in 't Hoogduitsch Huffeisenkraut. Hier van zijn my, in haar aart, drie onderscheidelijke soorten kenbaar, te weeten: *Ferrum equinum vulgare*, Gemeine Paerdtsyzer. *Equinum falcatum*, met een gezikkelt Zaad. Ende *Ferrum equinum umbellatum*, met een Kroone; welke van Fabius Columna *Capitatum*, Paerdsyzer met Hoofdekens geheeten is. Alle van een Culture. *Terrum equinum vulgare. Falcatum. Vmbellatum.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Grond, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze, maatige vochtigheit; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven: geeven tegen de Winter rijp Zaad, ende vergaan van zelver; worden daarom, met een wassende Maane van de Maart, in een warme plaatze, wederom door Zaad, niet boven een stroobreed diep gezaait, waar door zy alleen by 't leeven gehouden, en vermenigvuldigt moogen zijn. Worden ook dikwiils, in een Pot, om het Zaad te eerder tot perfectie te brengen, de Aerde bevoolen. ziet cap. 289.

Het CCVI. Capittel.
FERULA.

EEn schoone en voortreffelijke Plante, wordt met geen andere Naame dan deze (mijns weetens) van jemand genoemt. Hier van zijn my, in haar aart, twee soorten kenbaar, te weeten: *Ferula major*, Groote Ferula. Ende *Minor latior folio*, ofte Kleine Ferula met breeder Bladeren, van zommige *Ferulago* geheeten. Beide van een Culture. *Ferula major. Minor latiore folio. Ferulago.*

Zy beminnen, van Natuire, een goede, zandige, wel gemeste Grond,

een bequaam ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Waters, worden, uit een aangeboorene aart, zeer oudt; bloeijen alle twee jaaren eens, ende geeven rijp Zaad, in deze koude Gewesten; verdraagen niet wel sterke Vorst, of andere ongelegentheit des Winters, ten zy in in een Pot gezet, ende binnen 's huis gebrocht, of buiten gelaaten, in het begin of laetste van November (naa des Tijds gelegentheit) genoegzaam met droog Turfmol of oud Kif bedekt, ende daar over Pannen, om niet nat te konnen worden, gelegt; het welke men, in 't laetste van de Maart, daar wederom afneemt.

Worden ook zeer zelden door haar Wortel, maar meest door Zaad aangeteelt ende vermeerdert, het welke gemeinlijk niet boven een stroobreed diep, hol ende luchtig, in Potten gezaait, niet alleen met een wassende Maane van de Maart of April, maar ook van September of October, moet zijn, vermits het lange in de Aerde verblijft.

Sagapenum. Ammoniacum. Galbanum. Uit deze Plante vloeit het *Gommi*, *Sagapenum* genoemt, in Perzien wassende. Die in Africa groeit, brengt voort *Gommi Ammoniacum*. Maar in Syrien voortkoomende, geeft een Sap of Gommi, het welke men *Galbanum* heet: zijnde drie verscheidene Naamen van Gommen, naa de veranderinge der plaatzen gegeeven, wordt nochtans van een ende dezelfde Plante voortgebracht.

HET CCVII. CAPITTEL.

INDIAANSCHE VYGE.

Zoo wel een wonderlijke als zienswaerdig Gewas; wordt naa de gedaante haars Vruchts in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn *Opuntia.* FICUS INDICA of OPUNTIA. Ende in 't Hoogduitsch INDIAANISCHE FEIGHEN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar, te weeten: *Ficus Indica, ejusque species.* *Ficus Indica major latifolia*, Groote Breedbladige Indiaansche Vijge. *Major angustifolia*, Groote met smalle Bladeren. *Media*, middelbaare Indiaansche Vijge. Ende *Ficus Indica minor*, ofte Kleine Indiaansche Vijge. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, luchtige Aerde, bestaande uit twee deelen gemeine Grond, twee deelen Mol uit van binnen verdurvene Boomen, een deel oude Paerdemest, een deel klein gewreevene eenjaarige Hoenderdrek, ende een deel Zand, daar geen zoutigheit by gevonden wordt, wel doormengt; een warme, vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, voor alle Ooste- en Noorde-Winden beschut, weinig Waters; moeten daarom, zoo wel in de Zomer als Herfst, voor veel niet alleen, maar ook koude Regenen, voorzichtig gewacht, en naauwkeurig gedekt zijn; vermitze daar door lichtelijk verrotten, het welke zich niet

Opuntia Major Angustifolia.

niet eerder als in Januario, Februario, of Maart, eerst met swartte stippen op haare Bladeren, ende een weinig veranderinge hier en daar van haare natuirlijke groenigheit op de zelfde, ende daar naa hoe langer hoe meerder vertoont; zijn zeer teeder van aart, geenige Koude, noch de minste Rijp verdraagen mogende; moeten daarom, altijd in Potten of houten Bakken, geplant zijnde, ende boven droog geworden weezende, in het laetste van September, binnen 's huis gebrocht, op een zeer warme plaatze, om hooge en niet op de Grond, niet verre van den Oven, daar in geviert wordt, gestelt, geduirende de geheele Winter de minste drup Water ('t zy warm ofte koud) gegeeven, ende ook niet wederom, voor ten halven of in het laetste van April (naa des Tijds gelegentheit) met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gebrocht, ende voor koude Nachten, of haarige Winden gewacht zijn.

Deze nu binnen 's huis (als gezegt) gezet, moet men de Vensters de geheele October door, als het goed Weeder is, by Dage, ende ook wel met den eersten by Nacht, om Lucht en Zonne te genieten, open laaten: maar daar naa niet meer.

Men stookt ook Vier in d' Oven, voor de eerste maal, met den eersten November, om den tweeden Dag een weinig, daar naa, kouder wordende, alle Dage, ende noch kouder, twee of driemaal des Daags, op dat de Vorst binnens huis niet koome door te dringen, te weeten: des Morgens om zeven uren, des Middags om een, ende des Avondts om zes, zeven, of acht uiren wederom, naa des Tijds gelegentheit. Daar naa Februarius aankoomende, werdt het Vier wederom vermindert, gelijk het eerst vermeerdert geworden is, tot den achten, of tienden Maart, om welke tijd men geheel van het vieren aflaat, ende de Vensters, met goed en helder Weeder, by Daage, om de Lucht met zoetigheit te gewennen, wederom opent, het welke tot den eersten April gemeinlijk duirt: Als dan laat menze, tot datze buiten gestelt werden, Nacht en Dag open blijven. Op welke maniere menze lange goed bewaaren, en tot een verwonderens waerdige hoogte mag brengen.

De *Ficus Indica media & minor*, de middelbaare en kleine Indiaansche Vijge, bloeijen niet alleen jaarlijks, maar geeven ook groene Vruchten, nimmermeer in deze Gewesten rijpheit verkrijgende, doch worden de tweede Zomer rood van couleur, en vergaan lankzaamlijk. *Ficus Indica media, & minor.*

De *Ficus Indica major latifolia & angustifolia*, Groote breed en smal gebladerde Indiaansche Vijge Boom, hebben noit by my, ofte op eenige plaatzen (mijns weetens) hier in deze Nederlanden, of Bloem, of Vrucht gedraagen, maar wel in warmer Landen; zy worden nochtans alleen, door haare kluchtige Bladeren, aangeteelt en vermeerdert gemaakt, die men, in haare zaamenvoeginge half affnijden, ende half af breeken moet; want het afgebrookene deel eerder en bequaamer Wortelen vat. *Major latifolia. Major angustifolia.*

Men steekt een ieder Blad tot omtrent ofte een weinig over de helfte

in een groote Pot, met voorgenoemde Grond gevult, tegen de volle Maane in de Mand van May, zonder eenig Water daar by te doen: want hoe warmer zy gestelt, en drooger gehouden worden, hoeze beeter en vaster Wortelen maaken.

Het CCVIII. Capittel.

INDIAANSCHE DOORN APPEL.

Een zeldzaam en wonderbaarlijk Gewas, zijnde veel hoekig rondt, gelijk als uit veel Bladeren, van de couleur en substantie eens Indiaanschen Vygs, die men Opuntia, ofte Ficus Indica, dat is Indiaansch Vygeboom (gelijk in het voorgaande 207 capittel te zien is) genoemt, te zaamen gegroeit, en in't ronde met zeer veel scherpe sterswijze voortkomende Doornen, konstig begaaft, plat op de Aerde leggende, ende met tamelijke sterke Wortelen, van onderen haar lichaam schietende, verzien; wordt in't Nederlandsch met deze Naame, op Latijn Pomum spinosum Opuntiatum, ofte van zommige Echinomelocactos geheeten.

Pomum spinosum Opuntiatum. Echinomelocactas.

Zy bemint een zandige goede Aerde, met een weinig Mol der verrotte Bladeren van Bomen, ende eenjaarige Hoenderdrek, klein gewreeven, doormengt, een warme, vrije, en wel geleegene plaatze, voor koude Ooste- en Noorde-winden beschut, is zeer teeder van aart, de Lucht dezer Nederlanden niet wel verdraagen mogende: Wordt daarom, met een wassende Maane van de May, in een Pot geplant, ende voor veel Regens, zo wel in de Zomer als de Herfst gewacht, verdraagt ook geenzins koude Nachten, Rijp, ofte, na de vijftienden September, de alderminste vochtigheit; Moet in't laetste van deeze Maand, binnen 's huis, op een bequaame plaatze, om hooge worden gestelt, op datze, door d' opene Vensters, tot den twintigsten van October ofte daar omtrent, de Lucht niet alleen, maar ook de Zonnestraalen, ende na dien Tijd, de warmte des Viers, door een yzere Oven, genieten mag: Voor eerst om den tweeden, daar na alle Dagen, ende eindelijk, kouder wordende, alle Daagen twee of driemaalen daar in stookende, te weeten: des Morgens om zeven, des Middags om een, ende des Avondts om zes of zeven uiren wederom; Daar na, de Vorst gepasseert, ende de Lucht een weinig milder geworden zijnde, doet men, in't laetste van de Maart, by daage een weinig de Vensters open, maar niet des Nachts, om de Lucht, met zoetigheit, wederom te doen gewennen: Daar naa, warmer geworden, ook des Nachts; Doch werdtze niet voor in't laetste van April ofte begin van May, met een aangenaame Lucht, en zoete Regen (vermitze als dan droog is, en-

Pomum Spinosum Opuntiatum

ende de geheele Winter geen Water genieten mag) wederom buiten gebracht, de Zonnestraalen voor gezet, voor koude Nachten, haarige Winden wel gewacht en voorzichtig gedekt.

Dit zienswaerdig Schepzel, op deeze maniere gecultiveert, is by my drie jaaren goed gebleeven, doch vergink het vierde, door een onverwachte verrottinge van onderen, noit hebbende eenige Bloeme, Vrucht, of Zaad, in deze koude Gewesten, ten voorschijn gebracht, waar door ze alleen vermeerdert mag zijn. Niet tegenstaande deze uit America 1654 nieuws gebracht, ende my door de Schipper HENDRIK BAERENTS vereert, waar zy met twee Vruchten (de voorzeide Indiaansche Vyge niet ongelijk) boven, als ook half verdurvene Bloemen verçiert, wiens couleur zich niet geel, als van d'Indiaansche Vyge, maar roodachtig vertoonde; Doch de eene Vrucht, welke de grootste waar, hadde haar Bloem verlooren, was van binnen met Zaad vervult.

HET CCIX. CAPITTEL.

R U E R K R U I D.

IN't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten FILAGO IMPIA (om dat haar jonge Bloemen hooger dan d'Ouden opschietende, de zelfde verdrukken) ofte CENTUNCULUS. Ende in't Hoogduitsch RUHRKRAUT. Hier van zijn my, in haare aart, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Filago major*, groot Ruerkruid. *Minor*, klein. *Minima*, Alderkleinste. Ende *Filago Lusitanica*, ofte Portugaalsche Ruerkruid. Alle van een Culture. *Filago. Impia. Centunculus.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en maatig gemeste Grond, een vrije, luchtige, en wel geleegene plaats, weinig Water; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven voor de Winter rijp Zaad, ende worden, door een kleine Rijp, van't leeven berooft: moeten daarom alle Voorjaaren op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart ofte April, na het Saisoen bequaam is, qualijk een stroobreed diep, hol ende luchtig gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerdert worden. Komen ook dikwils door het neêrgevallene Zaad van zelver voort. ziet capittel. 234. 176. en 235.

HET CCX. CAPITTEL.

F I L I P E N D U L A.

ZOo wel in't Latijn, als Nederlandsch, ofte ook wel ROODE STEENBREEK. Op Hoogduitsch ROTSTEINBRECH. Ende in't François FILIPENDULE genoemt. Hier van zijn my, in haare aart, vier

Filipendula, ejusque species. bezondere soorten bekent, te weeten: *Filipendula officinarum vulgaris.* ofte *Oenanthe*, gemeine Filipendula, in alle Apoteekers Winkelen gebruiklijk. *Angustifolia*, met smalle Bladeren. *Montana*, Berg Filipendula. Ende *Filipendula Bulbosa Lusitanica*, ofte Portugaalsche Filipendula met een Bolwortel. Alle van een Culture. *Oenanthe vulgaris.*

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige, en wel gemeste Grond, een warme, vrije, en wel geleegene plaatze, tamelijk veel Regens, vergaan niet haastig, maar blijven eenige jaaren in't leeven, verdraagen ook reedelijk koude, ende d'andere ongeleegentheit des Winters; bloeijen aardig en vermaaklijk om zien, doch geeven niet, als met goede droogge en warme Zomers, rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, ofte ook wel October, in een Pot, de Aerde bevolen, ende zomtijs met een weinig Waters van boven besprengt moet zijn, waar doorze zo wel, als haare aangegroeide Jongen, die men met de zelfde Maane in April, van d'Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerdert worden.

HET CCXI. CAPITTEL.

WATER FILIPENDULA.

Filipendula aquatica. Oenanthe palustris. WOrdt in't Nederlandsch met deeze Naame, ook WATER OENANTHE, ende op Latijn FILIPENDULA AQUATICA, ofte OENANTHE PALUSTRIS genoemt, zijnde een meedesoorte van de voorgaande. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee bezondere species bekent, te weeten: *Oenanthe aquatica Apy folio*, Water Oenanthe met kleine Bladeren als van Peterselie. Ende *Oenanthe palustris tenuifolia*, ofte Water Filipendula met smalle Bladeren. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, luchtige, en vet gemeste Grond, een wel geleegene plaatze, veel Waters; verdraagen, door haaren harden aart, sterke Vorst, en alle ongeleegentheit des Winters; verblijven eenige jaaren in't leeven; geeven alle Zomers Bloemen, maar zelden rijp Zaad; worden niet te min, door haar aangegroeide Jongen, die men met een wassende Maane in April, van d'Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam aangeteelt ende vermeerdert gemaakt.

HET

HET CCXII. CAPITTEL.
WILDE HAANEKAM.

IN't Nederlandsch niet alleen met deeze Naam, maar ook van zommige RATELEN genoemt. Op Latijn CRISTA GALLI, ofte ALECTOROLOPHOS. Ende in't Hoogduitsch RODEL. Hier van zijn my, in haar aart, twee bezondere soorten bekent, te weeten: *Crista Galli flore luteo*, wilde Haanekam met een geele Bloem. Ende *Crista Gallinacea flore purpureo*, ofte wilde Haanekam met een purpere Bloem, welke ook van veel *Fistularia*, en *Pedicularis* genoemt werdt. Niet beide van een ende de zelfde Culture.

Alectorolophos.

Pedicularis.

Het *Crista Galli flore luteo*, ofte wilde Haanekam met een geele Bloem, lieft, uit haar eigenschap, een dorre, maagere, en zandige plaatze, wiens Wortel, met een altijd blijvende schaduwe, van een niet hoog wassend Gras, verdonkert moet zijn, of kan de hette der Zonnen, in een opene en luchtige plaatze, geerne groeijende, niet verdraagen, blijft maar een Zomer in't leeven; lieft zo wel veel Waters als groote droogte; geeft, in en tegen de Herfst, rijp Zaad, ende vergaat daar meede: wordt daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, in voorgenoemde Grond, niet diep gezaait; komt ook van zelfs, door het neêrgevallene, overvloedig voort, waar doorze vermeerdert gemaakt mag werden.

Crista Galli flore luteo.

Het *Fistularia*, ofte *Crista Galli flore purpureo*, wilde Haanekam met een purpere Bloem, bemint een slechte, gemeine, ongemeste, zandige, doch liever een luchtige, holle, vochtige, Veenige Grond, wiens Wortel geduirig met een natachtig Mosch, of klein Gras omschaduwt begeert te zijn, op datze van haare natuirelijke vochtigheit, door een straalende Zon, niet haastig ontbloot mag werden, door het welkeze in een goede staat verblijft, ter contrarie, de zelfde missende, in korte Tijd vergaat, gelijk men lichtelijk met een goede klomp Aerde uitgegraaven; ende in een goede Grond geplant zijnde bemerkt; lieft ook een opene, luchtige, en wel geleegene plaatze, maar gantsch geen vettigheit; verblijft twee, ende ook drie jaaren in't leeven; verdraagt felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; bloeit het tweede jaar, geeft in de Herfst volkomen Zaad, ende versterft, het welke op gezeide Tijd en Maane, ook in October, in een Pot, niet diep, de Aerde bevoolen moet zijn, koomt ook, door het neêrgevallene, van zelver voort, ende werdt alzoo genoegzaam vermeerdert.

Fistularia. Crista Galli flore purpureo.

Het CCXIII. Capittel.
FLUWEELBLOEM.

Flos Africanus. Tunetanus.

ALzo niet alleen in't Nederlandsch, maar ook wel Tunis Bloem genoemt. Op Latijn Flos Tunetanus, ofte Flos Africanus, om datze van Tunus in Africa leggende, eerst in deze Landen gebracht is. In't Hoogduitsch Indianische Blumen, ofte Indianische Nagelin. Ende op François Oeilletz d'Inde. Hier van zijn my, in haare aart, verscheidene soorten bekent, van de welke de grootste met de Naame van *Flos Africanus*, ofte Africaansche Bloem, ende de kleinste van *Flos Tunetanus* of Tunis Bloem, onderscheiden worden, te weeten: *Flos Africanus major flore aureo pleno*, groote Fluweele ofte Africaansche dubbelde Bloem, met een goud geele couleur. *Flore luteo pleno*, met een gemeene geele dubbelde Bloem. *Flore pleno odorato*, met een welruikende dubbelde Bloem. *Flore pleno fistulosa*, met een dubbelde Bloem, wiens Bladeren boven rondt, ende geheel hol zijn, op de maniere van Fluiten ofte Orgelpijpen, het welke aardig om zien is. *Flore simplici*, met een enkelde gemeine Bloem. Ende *flore simplici fistulosa*, ofte met een enkelde Bloem als Orgelpijpen gestelt. *Flos Tunetanus flore luteo pleno*, dubbelde geele Fluweel ofte Tunis Bloem, die ook *Flos Africanus minor*, ofte kleine Africaansche Bloem gedoopt is. *Flos Tunetanus flore è luteo rubescente pleno majore*, groote geel en rood dubbelde Tunis Bloem. *è Luteo rubescente pleno minore*, dubbelde kleine geele en roode bonte Tunis Bloem. Ende *Flore simplici*, ofte met een enkelde Bloem. Waar van die met enkelde Bloemen weg gesmeeten, ende de dubbelde, als zijnde de schoonste, ende om Zaad van te gewinnen alleen bequaam, bewaart en gehouden worden. Alle van een Culture.

Flos Africanus flore odorato.

Flos Africanus minor Tunetanus major.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, met tweejaarige Paerde- en Koeije-mest wel verziene Grondt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Regens; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven, bloeijen zeer schoon de meeste Tijd, geeven tegen de Winter volkomen rijp Zaad, ende worden, door een kleine Rijp, van 't leeven berooft: moeten daarom, met een volle Maan van de Maart, op een nieuw, zeer hol, luchtig, ende niet diep gezaait zijn, op dat zy opkomen, staande verblijven mogen, moeten anders opgenomen, ende met een volle Maane, ruim een lidt van een vinger hooge opgeschooten weezende, verplant, en terstont met een weinig Water begoten werden.

Het beste Zaad wordt gewonnen van een dubbelde Hertbloeme, wiens Plante van onderen tot aan de bovenste top wordt opgesnoeit, zo dat daar niet meerder als vier en vijf Knoppen of Bloemen, ten hoog-

sten,

ſten te verblijven koomen, van de welke de middenſte d' alderbeſte, wiens Zaad zeer krachtig bevonden is, komen nochtans daar uit voort enkelde en dubbelde Bloemen van beiden, welke men aan haar Knop, zich een weinig geöpent hebbende, kennen mag: Want daar in gezien wordende, openbaaren haar, ofte puntige Knopkens, of die van binnen hol als Orgelpijpkens zijn, welke dubbelde, maar de Punt Knopkens alleen enkelde Bloemen geeven, die men uittrekt ende verwerpt, de andere, om des te heerlijker Bloemen, ende te ſterker Zaad daar van te mogen gewinnen, ſnoeit men als dan op, gelijk reeds gezegt.

Dit kan zeer wel ende bequaam in het *Flos Africanus major*, ofte groote Africaanſche Fluweel Bloem geſchieden; Maar het *Flos Tunetanus* niet zo recht om hooge waſſende, kan niet zo gevoeglijk gecultiveert worden. *Om deeze groot en dubbelt te verkrijgen.*

Het is ook aanmerkens waerdig, dat zy niet tegenſtaande zoo wilt, ende in veel meer Takken, als gezeide Africaanſche Bloem, voortſchiet, even wel zo weinige enkelde Bloemen ten voorſchijn brengt: het is wel waar, dat dikwils haar eerſte Bloemen op een Struik geheel enkeld haar vertoonen; maar daar na tweevoudig, ende eindelijk zo dubbeld en ſchoon, dat men de zelfde met verwonderinge moet aanzien.

Wijders, de Bloemen van alle deze ſoorten, als zy volkomen open zijn, inzonderheit van het *Flos Africanus*, ofte Africaanſche Fluweel Bloem, moeten voor veel Regenen naauw gewacht werden, want zy de zelfde niet verdraagen konnende, lichtelijk met alle haar Zaad verrotten, ende alzo verlooren gaan; Daarom (mijns oordeels) niet onbillik gedaan wordt, zo jemant een, twee, ofte drie (een jegelijk bezonder) in Potten koomt te zetten, om te bequaamer onder een dak of in Huis, voor te veel vallende vochtigheit bewaart te konnen zijn.

Zy laaten haar ook verplanten, al ſtaan zy in volkoomen Bloem, doch moet menze eerſt wel te deege met Water begieten, zo houdt de Aerde beeter aan de Wortel, als dan verzetten, wederom begieten, ende een Dag of acht voor der Zonnen warmte bewaaren.

Het CCXIV. Capittel.
ZONNE BLOEM.

Zynde een wonderlijk en ſchoon Gewas, wordt alzoo in't Nederlandſch genoemt. Op Latijn Crysanthemum Peruvianum of Flos Solis. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, vijf bezondere ſoorten bekent, te weeten: *Flos Solis maximus*, Aldergrootſte Zonnebloem. *Ovali formâ*, met een lankwerpige Bloem. *Surrectus*, recht om hooge ſtaande Zonnebloem. *Prolifer ſemine albo*, Zonnebloem met Kinderkens ende een wit Zaad. Ende *Flos Solis prolifer ſemine nigro*, *Flos Solis, ejusque ſpecies.*

 ofte

ofte Zonnebloem met jonge Kinderkens of kleine Bloemen, ende een swart Zaad. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, wel gemeste, en nieuws omgesmeetene Aerde, een wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, schieten in een Zomer acht, tien, en twaelf voeten hooge, blijven ook niet langer in't leeven, geeven een zienswaerdige Bloem, ook in de Herfst rijp Zaad, het welke van de Vogelen, om haare lieflijke smaak, zeer begeert wordt, waarom het zelfde op de Stam niet vergeeten, maar in tijds gewonnen moet zijn, waar meede zy vergaan; moeten daarom, met een volle Maane van de Maart ofte April, op een nieuw de Aerde bevolen worden, waar door zy alleen vermeenigvuldigt werden.

Flos solis surrectus. Het *Flos Solis surrectus*, of recht op na den Hemel staande Zonnebloem, wiens Zaad niet is gelijk van d' andere, maar langer, niet zo breed, van couleur grijs of wit graauw, ende met drie recht doorloopende uit den swarten blaauwachtige streepen, niet leelijk verçiert, geeft alle jaaren geen volkomen rijp Zaad, maar wel, warm gestelt zijnde, met heete Zomers: Is ook sterker van gewas, en geeft grooter Bladeren. ziet cap. 243.

HET CCXV. CAPITTEL.

CARDINAALS BLOEM.

MEt deeze Naame in't Nederlandsch alzo genoemt, om haare verwonderens waerdige hooge schoone couleur, welke de kleedinge der Cardinaalen verre niet alleen overtreft, maar ook de Oogen der Aanschouweren door haar verwonderens waerdige weêrschijnende glans, krachtig verdooft, inzonderheit met een Zonnelichtend Weder. Wordt op Latijn FLOS CARDINALIS, of TRACHELIUM AMERICANUM geheeten.

Flos Cardinalis. Trachelium Americanum. Zy valt teeder van aardt, bemint een goede, gantsch zandige Aerde, met een weinig tweejaarige klein gewreevene Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, warme, en wel geleegene plaatze, maatige en niet te veel vochtigheits, geeft alle Zomers Bloemen, maar in deze Gewesten, noit eenig perfect ofte volkomen Zaad, verdraagt zomtijds, ja dikwils, buiten verblijvende, op een warme zeer zandige plaatze, de koude des Winters, doch veel Regenen vallende, verrot lichtelijk: Is daarom goed, dat men daar van geduirig iets in een Pot bewaart, de zelfde in 't begin van October (droog boven zijnde) binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder, door een yzere Oven in geviert werdt, nederstelle, de geheele Winter geduirende, met gantsch geen Water begiete, ook niet wederom voor in't laetste van de Maart, ofte begin van April, met een zoe-

Clematis Passiflora Penta=
phyllea Flore Cæruleo
Punctato
Clematis Passionalis Flore
Campanulato

zoete Lucht en Regen wederom de Zonne ſtraalen voorzette, voor koude Nachten, ſchraale Winden, ook veele vochtigheit, wel te deege dekke ende voorzichtig wachte.

De Bloemen vergaan zijnde, ende de Steel, booven beginnende te verdurren, wordt een halve Vinger lang booven de Aerde afgeſneeden, zo verkrijgtze by de Wortel wederom nieuwe Scheuten, van zelver Wortelen vattende, die men met een waſſende Maane van Auguſtus, September ofte April, zoetjes afneemt ende verplant, waar doorze alleen vermeerdert gemaakt mag zijn; Doch houd de Herfſt voor de bequaamſte en beſte Tijd; men moet ook wel toezien, dat de Steel, in haar volle kracht ſtaande, niet worde afgeſneeden, ofte anders zoude de geheele Plante in gevaar van ſterven geraaken. Het geſchiedt ook wel, dat de Steelen ten halven noch groen zijnde, in een Pot, met een waſſende Maane geſteeken, in een ſchaaduwachtige plaatze geſtelt, ende met maatige vochtigheit onderhouden, zomtijds Wortelen verkrijgen.

HET CCXVI. CAPITTEL.

BLOEM des LYDENS.

OFte in 't Nederlandſch PASSIE BLOEM genoemt, om dat in deze ſchoone en zienswaerdige Bloem, verſcheidene teikenen van het Lijden onzes Zaaligmakers te vinden zijn, gelijk daar van NICOLAUS MONARDES getuigt. *Simp: Med: lib. 3.* Op Latijn CLEMATIS PASSIFLORA, CLEMATIS FLORE ROSEO PUNCTATO, GRANADILLA, MARACOT. Ende FLOS PASSIONIS. *Flos paſſionis.* In 't Hoogduitſch PASSION BLUME. Ende op François FLEUR DU PASSION. Hier van zijn my, in haar aart, vier onderſcheidelijke ſoorten kenbaar, te weeten: *Clematis paſſiflora ejusque ſpecies.* *Clematis Paſſiflora Hederacea flore luteo,* Geele Bloem des Lijdens, met Bladeren van Klim. *Trifolia flore roſeo punctato,* Drie gebladerde Bloem des Lijdens, omtrent van de couleur en grootheit eens Rooſes, met purpere ſtippen *Pentaphyllea flore cœruleo punctato*, Vijfgebladerde Bloem des Lijdens, van een blaauwe couleur en ſtippen verzien. Ende *Clematis Paſſionalis flore campanulato*, ofte Bloem des Lijdens, op de maniere van een Kloksken. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gantſch zandige Aerde, daar geenige zoutigheit by gevonden wordt, met maatige tweejaarige Paerdemeſt, Hoenderdrek, ende het Mol uit verdurvene Boomen, ofte in plaatze van dien, der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel gelegene plaatze, niet te veel Waters in Zomertijden, ook in 't Voorjaar weinig, op dat de Wortelen niet koomen te verrotten: zijn van Natuire lank leevende, teeder van aart,

niet konnende veel koude Herfstregenen, Rijp, ofte eenige Vorst verdraagen: Moeten daarom, in Potten staande, ende booven droog geworden zijnde, in het laetste van September, ofte begin van October (naa het Saizoen bequaam is) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weder, door een Kachel, in geviert moet zijn, gebrocht werden; de geheele Winter geduirende, de alderminste drup waters niet gegeeven, ook niet voor in April, met een aangenaame Lucht en zoete Regen, wederom buiten gestelt worden. Mogen, in deze koude Gewesten, niet dan alleen door haare Wortelen aangeteelt ende vermeerdert gemaakt zijn, die men alle Voorjaaren, ofte beeter om het tweede op neemen, van alle haare verrottinge zuiveren, van malkanderen scheiden, met een wassende Maane van April, in voorgenoemde Grond in Potten verplanten, boven op, een kleine vinger hoog, louter Zand strooijen, de zelfde daar op plat of flak, ende niet recht neêrgaande, in 't boovenste van de Pot leggen, ende wederom met louter Zand bedekken moet, daar op een weinig Aerde strooijende, zoo blijvenze daar in veel gezonder en zuiverder als anders; Doch, om datze met haare nieuwe Scheutkens, niet eerder als in het laetste van de May, ofte begin van Junius voor den Dag koomen, moetenze, in deze Tijd, voor veel vochtigheits voorzichtig gewacht werden: Wantze niet veel, voor datze te deege aan 't wassen, en reeds een vinger lank geschooten hebben, zonder verrottinge verdraagen moogen.

Zy groeijen in een Zoomer gemeinlijk twee of drie voeten hoog, geven in Augusto en September, wonderlijke Bloemen, aardig en vermaaklijk om zien, niet meer dan een Etmaal duirende, ende de meeste Tijd haastig recht op de Middag oopen gaande, die zelden afvallen, maar zich wederom sluitende, in haar zelven lankzaamlijk verdurren, waar uit, met goede warme Zomers, kleine Vruchten voortkoomen, die ik menigmaal van de groote eens Okkernoots, doch zonder eenig Zaad gehadt hebbe.

Clematis passiflora flore luteo. De *Clematis Passiflora Hederacea flore luteo*, ofte Geele Bloem des Lijdens met Bladeren van Veil, hebbende de dikste en meeste Wortelen, wit van couleur, zoo wel van binnen als buiten, verdraagt ende begeert veel meerder Waters als eene van d' andere, wast gemeinlijk vijf, zes, ende meer voeten hooge, verkrijgt ook dikwils Bladeren, met een schoon en vermaaklijk geel als Goud, aan haare kanten verçiert, maar noit eenige Vrucht in deze Landen, inzonderheit zo menze op een niet al te luchtigen plaatze, in 't Voorjaar beginnende uit te loopen, stelt, ende met laauw Regenwater genoegzaam onderhoudt. Zy verliezen alle, des Winters, haare Loof, de Steelen worden ook metter tijd slap en krachteloos, die men niet, voor in 't Voorjaar, tot aan de Wortelen affnijdt, op datze, door lankzaamheit droogende, de Wortelen te krachtiger verblijven, vermitze dan, uit de Steelen, het Zap na zich trekken.

HET

Clematis Passiflora Flore Luteo
Clematis Passiflora
Trifolia Flore Roseo

HET CCXVII. CAPITTEL.
VENKEL.

BY alle ende een jegelijk wel bekent, in't Nederlantsch alzoo genoemt. Op Latijn FOENICULUM. In't Hoogduitsch FENKEL. Ende op François FENOIL. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Fœniculum vulgare*; gemeine Venkel. *Folio purpurascente*, met een purperachtig Loof. *Dulce Romanum*, soete Roomsche Venkel. Ende *Fœniculum Lusitanicum*, ofte Portugaalsche Venkel, zijnde het schoonste van allen, en tederste van Bladeren. Niet alle van een Culture. *Fœniculum, &c.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, kleijige, of steenachtige Aerde, met maatig tweejaarige Paerdemest wel verzien, een genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; verkrijgen de tweede Zomer Bloemen, geeven volkoomen Zaad, in goede jaaren, en versterven daar mede; verdraagen ongeerne veel Herfstregenen, sterke Vorst, en andere ongelegentheit des Winters, is daarom goedt, dat menze met droog Turfmol, bedekke, ende daar op Pannen, om de vochtigheit af te keeren, legge, zoo blijvenze beeter over; Doch het *Fœniculum dulce Romanum*, ofte Roomsche soete Venkel, ende *Fœniculum Lusitanicum*, ofte Venkel uit Portugaal, teederder van Natuire zijnde, willen geerne des Winters binnen's huis, met zeer weinig vochtigheits onderhouden, bewaart zijn. Worden ook alleen door haare Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroo breed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, genoegzaam aangeteelt. *Fœniculum Lusitanicum.* ziet cap. 357. 358. en 321.

HET CCXVIII. CAPITTEL.
FENEGRIEK

OP Nederlantsch alzo genoemt, in't Latijn geheeten FOENUM GRÆCUM. Op Hoogduitsch BOKSHORN. En in't François FENEGREC.

Zy groeit geerne in een goede, zandige, wel omgesmeetene, en vet gemeste Grond, op een oopene vrije plaatze, lieft veel Waters; blijft niet langer dan een Zomer in 't leeven, bloeit in de Maant van Julius, geeft in September rijp Zaad, ende vergaat van zelver: Moet daarom, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep, de Aerde bevoolen worden, waar doorze alleen vermeerdert mag zijn.

HET CCXIX. CAPITTEL.
OPRECHTE MEDICA.

Fœnum Burgondiacum.
Medica vera flore purpureo & luteo.
è luteo virescente striato.

WOrdt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige BOURGONS HOY of ITALIAANSCHE KLAAVEREN genoemt. Op't Latijn FŒNUM BURGONDIACUM ofte MEDICA VERA. En in't François LUZERNE. Hier van zijn my, in haar aart, drie bezondere soorten kenbaar, te weeten: *Medica vera flore purpureo*, oprechte Medica met een purpere Bloem. *Flore luteo*, met een geele Bloem. Ende *Medica vera flore è luteo virescente striato*, ofte Oprechte Medica met een uit den geelen groen gestreepte Bloem. Alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, en vet gemeste Grond, een vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; zijn van Nature lank leevende, verdragen felle koude, ende alle ongelegentheit des Winters; bloeijen alle Zomers lang, en geeven rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet booven een stroobreedt diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze zoo wel, als haare aangewassene jonge Wortelen, die men op dezelfde Tijd van d' Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt worden.

Zy geeven Bloemen, voor d' eerste maal, het derde jaar, verliezen ook des Winters haare Bladeren, maar de Steelen groen blijvende, brengen wederom nieuwe Bladeren, gelijk de Wortelen nieuwe Scheuten alle Voorjaaren voort.

HET CCXX. CAPITTEL.
GEMEINE MEDICA.

Medica vulgaris ejusque species.
Lunaria radiata.

ALzo in 't Nederlandsch genoemt. Wordt op Latijn geheeten MEDICA VULGARIS of MEDICA SYLVESTRIS, zijnde een mede soorte van voorgenoemde. Hier van zijn my, in haar aart, veel veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Medica lunata*, Medica met Zaad de Maane gelijkende, die ook van zommige *Lunaria radiata* genoemt is. *Marina*, Zee Medica. *Echinata*, met een steekend Zaad. *Americana*, uit America. *Cochleata*, met een Vrucht als een Slakkehuisje. *Scutata*, met een Vrucht als een Schild. Ende zeer veel andere. Alle van een Culture, uitgenoomen de *Medica Marina*, ofte Zee Medica.

Zy lieven, uit een aangeboorene eigenschap, een gemeine, goede, zandige, doch nieuws omgesmeetene, en wel gemeste Grond, een opene, luchtige, vrije, en ter Zonne gelegene plaatze, verblijven niet meer

meer dan een Zomer in 't leeven, geeven tegen de Winter volkomen rijp Zaad, en vergaan daar mede: Worden daarom, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep gezaait, waar doorze alleen vermeerdert mogen zijn.

De *Medica marina*, ofte Medica aan de Zeekant groeijende, vergaat zo haastig niet, maar blijft vijf, zes, zeven, ende ook meer jaaren in 't leeven, vergaat lichtelijk door strenge Koude des Winters, en veel vettigheits; moet daarom, in een Pot, met zandige Aerde, ende slechts een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, geplant, ook des Winters binnen 's huis, gantsch geen, ofte zeer weinig vochtigheits genietende, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weder in geviert werdt, bewaart zijn; Geeft alle jaaren, warm staande, zo wel in de Zomer als Herfst, rijp Zaad, dewijlze de meeste Zomer niet onaangenaam bloeit, behoudt ook des Winters niet alleen de meeste deel haar Bladeren, van een wit bleeke couleur, maar brengt, uit haar Wortel, geduirig nieuwe Scheuten voort, ende wordt alleen, door Zaad, op genoemde Tijd, in een Pot, hol en luchtig gezaait, vemenigvuldigt. *Medica marina.*

HET CCXXI. CAPITTEL.

FRAXINELLE.

MEt deze Naame niet alleen in 't Nederlandsch, maar ook van veele ESSCHENKRUID (naa de gedaante der Bladeren) genoemt. Op Latijn FRAXINELLA. In Hoogduitsch ASCHWURTZ. Ende op François DIPTAM BASTARD. Van deze zienswaerdige Plante, zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Fraxinella major flore purpureo*, Groote Fraxinelle met een purpere Bloem. *Minor flore purpureo*, Kleine met een purpere Bloem. Ende *Flore albo*, met een witte Bloem. Alle van een Culture. *Fraxinella, &c.*

Zy beminnen, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, ende met tweejaarige Paerdemest genoegzaam verziene Grond, een vrije, en wel gelegene plaatze, veel Waters; verdraagen alle ongelegentheit des Winters; verblijven lange jaaren in 't leeven, bloeijen alle Zomers vermaakelijk, ende geeven in de Herfst rijp Zaad: Het welke of in September, in een Pot, of in de Maart, met een wassende Maane, ruim een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, dewijle het lange in dezelfde verblijft, al eer het opkoomende gezien wordt; Wast ook lankzaam voort, ende geeft niet voor het vierde ofte vijfte jaar daar naa, voor de eerste maal Bloem, waar doorze niet alleen, maar ook haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden afsteekt, ende verplant, aangeteelt ofte genoegzaam vermenigvuldigt worden.

HET

Het CCXXII. Capittel.

KIVYTSBLOEM.

Ofte ook van veele in 't Nederlandsch Kivyts Eyeren geheeten. Wordt op Latijn genoemt Fritillaria of Meleagris. Ende in 't Hoogduitsch Fritillary. Hier van zijn my, in haar aart, veel veranderlijke schoone en kluchtige couleuren bekent, als *Fritillaria flore albo*, Witte Kivytsbloem. *Flore luteo*, Geele Kivytsbloem. *Flore purpureo*, Purpere Kivytsbloem. Ende meer andere, hier te verhaalen onnoodig, dewijlze van een Culture zijn.

Fritillaria &c. Meleagris.

Zy beminnen alle een goede, luchtige, gemeine, zandige ende met tweejaarige Paerdemest wel doormengde Grondt, een opene, vrije en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit; bloeijen alle Voorjaaren, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters.

Haare Bolwortel wordt, om het tweede ofte derde jaar, in het laetste van Junio, ofte begin van Julio, uit der Aerden opgenoomen, op een, niet al te drooge plaatze, binnen 's huis gelegt, ende een Maand ten hoogsten daar naa (dewijlze zoo lange, zonder schaade, als andere Bollen niet wel uit de zelfde verblijven kan) nieuws omgesmeeten, ende gemest zijnde, daar wederom drie of vier Vingeren breed, dewijlze des te beeter als dan vermeenigvuldigen, in geplant. Het Zaad, dat niet altijd, maar zomtijds, in goede Jaaren, haar volkoomentheit krijgt, werdt in een Pot, tot booven toe ofte daar over heene, op een donker of schaaduwachtige plaatze, in de Aerde gezet weezende, in September, met een volle Maane, een vingerbreed diep, gezaait, ende blijft wel derdehalf ofte drie volle jaaren in d' Aerde, voor en al eer het als Gras opkoomende gezien wordt; waar door deze zeer traaglijk, doch veel gevoeglijker door de aangegroeide jonge Bollekens, opgenoomen zijnde, aangequeekt ende vermeerdert gemaakt mag werden.

Het CCXXIII. Capittel.

INDIAANSCHE WEITE.

Niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige Turksche-Weite of Turks Kooren genoemt. Op Latijn Frumentum Turcicum of Frumentum Indicum. In 't Hoogduitsch Turckisch Korn. En op François Ble de Turquie. Hier van zijn my, in haare aart, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Frumentum Indicum semine albo*, Indiaansche Weite met een witte Vrucht of Zaad.

Frumentum Indicum.

Se-

Semine rubro, met een roode Vrucht. *Semine cœruleo*, met een blaauwe Vrucht. Ende *Frumentum Indicum fructu variegato*, of Indiaansche Weite met een bonte Vrucht. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, ende met tweejaarige Paerdemest wel verziene Grond, een luchtige, warme en wel geleegene plaatze, veel Waters; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven, wassen drie, vier en ook vijf Voeten hooge, brengen noit eenige Bloemen voort, maar geeven een Vrucht, ter zijden van haare Steel, uitschietende, welke, in deze Gewesten, niet als met goede warme jaaren haar volkomene perfectie geniet, waar naaze, door weinig koude, haastig vergaan; Mogen daarom niet, als door haar Zaad (om de hardigheits wille eerst drie Dagen in Water geweikt) met een volle Maane van April, op een nieuw, niet diep de Aerde bevoolen, aangeteelt en overvloedig vermeerdert worden. ziet cap. 204. 436. 346. en 347.

HET CCXXIV. CAPITTEL.

DUIVE KERVEL.

Wordt ook van veele, in't Nederlandsch EERTROOK genoemt, om dat haar Zap, op d' Oogen gestreeken zijnde, daar uit de traanen doet vloeijen, niet anders als ofze door sterke rook gebeeten waaren. Op Latijn FUMARIA, CAPNOS ofte FUMUS TERRÆ. In't Hoogduitsch ERDTRAUCH, TAUBENKROPFF of RATSENKERVEL. Ende op François FUMITERRE. Hier van zijn my, in haar aart, eenige veranderlijke zienswaerdige soorten kenbaar, te weeten: *Fumaria vulgaris*, Gemeine Duive Kervel. *Altera* ofte *Splith*, tweede soorte van Duive Kervel, van zommige Splith genoemt. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Tennifolia*, met teedere Bladeren. *Americana flore purpureo*, Americaansche Duive Kervel met een purpere Bloem. *Americana flore luteo perennis*, Americaansche Duive Kervel altijd duirende, met een geele Bloem; Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, en maatig gemeste Grond, zoo wel een schaaduwachtige, als een opene plaatze, niet al te veel Regens, verdraagen taamelijk vorstig Weeder, ende andere ongeleegentheit des Winters, bloeijen ook aangenaam, ende geeven in de Herfst rijp Zaad.

Het *Fumaria vulgaris*, Gemeine Duive Kervel. *Altera*, tweede soorte van Duive Kervel. *Tenuifolia*, met dunne en teedere Bladeren. Ende *Fumaria flore albo*, met een witte Bloem, verblijven niet meer dan een Zomer in't leeven, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende versterven daar mede; moeten daarom, op een nieuw, met een wassen- *Fumaria tenuifolia fl. albo &c.*

de Maane van April ofte Maart, (na des Tijds geleegentheit) wederom niet diep, de Aerde bevolen zijn, komen ook, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam voort, waar door zy alleen vermeerdert werden.

Fumaria Americana flore purpureo. De *Fumaria Americana flore purpureo*, ofte Americaansche Duive Kervel, met een purperachtige Bloem, vergaat zo haastig niet, geeft de tweede Zomer Bloemen, en rijp Zaad voortgebrocht hebbende, vergaat; wordt daarom, op voorgenoemde Tijd, ook wederom gezaait, slaat van zelver dikwils op, ende werdt alzo vermeerdert.

De *Fumaria Americana flore luteo*, ofte Americaansche Duive Kervel met een geele Bloem, blijft lange jaaren in't leeven, geeft ook met goede Zomers rijp Zaad, waar door zy zo wel als haare teedere Wortelkens, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerdert wordt.

Het Zaad van alle deze soorten, heeft deze Natuire, dat het niet op een Tijd alle voortkomt, maar ook het tweede, derde, ja vierde jaar daar na, zo maar de Aerde by geleegentheit wederom gerept wordt, daar het eens gezaait of van zelver gevallen is.

HET CCXXV. CAPITTEL.

HOLWORTEL.

Fumaria bulbosa. &c. Radix cava. IN't Nederlansch alzo genoemt, om dat zy inwendig hol te zijn bevonden werdt. Op Latijn FUMARIA BULBOSA, ofte RADIX CAVA. In't Hoogduitsch HOLWURTZ. Ende op François RACINE CREUSE. Hier van zijn my, in haare aart, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Fumaria bulbosa flore albo.* Holwortel met een witte Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. *Flore cinereo*, met een aschgraauwe Bloem. En *Flore variegato*, of bonte Bloem. Alle van een Culture.

Zy lieven een gemeine, zo wel slechte, als goede, zandige, of andere vette, of maagere Grond, zo wel een schaduwachtige als een open, luchtige, of bequaam geleegene plaatze, veel Waters; zijn lang leevende van aart, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters, geeven vroeg in't Voorjaar Bloemen, ende in de Zomer rijp Zaad, waar na zy haare Bladeren verliezen, ende niet wederom voor het volgende jaar, in de Maart, opkomende gezien worden.

Zy worden vermeerdert, niet alleen door Zaad, het welke, ofte in September, ofte de Maart, met een wassende Maane, niet diep gezaait moet zijn, hoe wel het ook, van zelver, door 't neêrgevallene genoegzaam voortkomt, maar ook door haare aangewassene jonge Bollekens overvloedig. Ja wilde iemant een Bolle breeken ofte snijden in tien, twaalf, ofte meer stukken, zal niet vergaan, maar ieder deel in't Voor-

jaar

jaar wederom nieuw Loof maaken, in korte Tijd haar volle perfectie genieten en Bloemen voortbrengen. ziet capittel 361.

HET CCXXVI. CAPITTEL.
GALEGE.

OP Nederlandsch alzo geheeten, wordt op Latijn zo wel als op François GALEGA ofte RUTA CAPRARIA. Ende in't Hoogduitsch ZIEGENRAUTE ofte GEISZRAUTE genoemt. Hier van zijn my, in haar aart, drie onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Galega flore albo*, Galege met een witte Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. Ende *Major Lusitanica*, ofte groote Portugaalsche Galege. Alle van een ende dezelfde Culture. *Galega. Ruta Capraria.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, ofte andere wel gemeste Grond, een opene, luchtige plaatze, veel Waters; worden van Natuire oudt, verdragen felle Vorst, ende andere ongeleegentheit des Winters; geeven alle Zomers aardige Bloemen, ende alles rijp Zaad: Het welke met een wassende Maane van de Maart of April, een stroobreed diep, de Aerde bevolen wordt, waar van d'opgekoomene Jongen, het derde jaar daar na, haare eerste Bloeme geeven, door dewelke zy veel bequaamer, als haare taaije aangewassene Wortelen, die men op de zelfde Tijd van d' Ouden neemt, en verplant, aangequeekt mogen worden.

HET CCXXVII. CAPITTEL.
GENTIANE.

EEn schoon en zienswaerdig Gewas, wordt in't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn GENTIANA, na GENTIUS der ILLYREN of SLAVONIEN Konink, die van deze de eerste Vinder te zijn gezegt is. In't Hoogduitsch ENTZIAN ofte BITTERWURTZEL. Ende op François GENTIANE. Hier van zijn my, in haare aart, eenige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Gentiana major flore purpureo*, groote Gentiane met een purpure Bloem. *Major flore luteo*, Groote Gentiane met een geele Bloem. *Minor cruciata*, kleine met kruiswijs gestelde Bladeren. *Folio Asclepiades*, met Bladeren van Swalue Wortel. *Gentianella verna flore cæruleo amplo*, kleine Gentiane in't Voorjaar bloijende, met een groote wonderlijk schoone blaauwe Bloem. *Gentianella verna minor*, kleine Gentiane in 't Voorjaar bloeijende met een kleine Bloem. *Gentianella cruciata hirsuta*, kleine Gentiane met ruige bleeke kruiswijs ge- *Gentiana major. Gentianella*

geftelde Bladeren. *Gentiana minor flore cœruleo*, kleine Gentiane met een blaauwe Bloem. *Flore pallido cœruleo*, met een bleek blaauwe Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. Ende *Gentiana minor flore luteo*, ofte, Kleine Gentiane met een geele Bloem. Niet alle van een Culture.

Gentiana minor.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeft klein gewreeven verzien, een opene, luchtige, vrije, en wel geleegene plaatze, tamelijk veel vochtigheits; verblijven eenige jaaren in't leeven, verdraagen fterke koude, ende alle ongeleegentheit des Winters, bloeijen vermaaklijk; geeven, met goede en drooge Zomers, rijp Zaad, ende verliezen als dan haare Bladeren. Het Zaad wordt gemeinlijk in September, met een waffende Maane, in een Pot, een ftroobreed diep, hol en luchtig gelegt, zo komt het de volgende Zomer op, vermits het lang in d' Aerde verblijft.

Zy willen alle, om het vierde jaar geerne opgenomen, ende met nieuwe vriffe zandige Grond verzien zijn, om dat zy te beeter en weelderiger groeijen mogen; Werden ook niet alleen door gezeide Zaad, maar ook haare aangewaffene Jonge Wortelen, die men, met een waffende Maane in April, van d' Ouden voorzichtig neemt, ende verplant, aangeteelt ende vermeenigvuldigt.

Gentianella verna flore cœruleo amplo.

De *Gentianella verna flore cœruleo amplo*, ofte kleine Gentiane, in't Voorjaar bloeijende, met een groote blaauwe Bloem, blijft altijd even groen, ende laat noit haare Bladeren vallen, eenige jaaren op een plaatze geftaan hebbende, ende tamelijk groot van Plante geworden zijnde, brengt zelden, ofte weinige Bloemen voort; moet daarom als dan gefcheiden, in drie ofte vier parten verdeelt zijn, ende alzo wederom wel dragende gemaakt worden.

Gentianella cruciata hirfuta.

De *Gentianella cruciata hirfuta*, of kleine Gentiane, met ruige ende kruiswijs geftelde Bladeren, die ik door Zaad, uit Syriën gezonden, heb voortgeteelt, is veel teederder van aart, kan de koude Lucht dezer Landen, in Wintertijden, niet verdraagen, moet daarom, in een Pot geftelt, ende des Winters binnen 's huis, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorftig Weeder in geviert werdt, gezet, onderhouden en bewaart zijn. Geeft ook in deze Geweften nimmermeer volkomen Zaad, laat zich niet te min, door haar lankzaam aangroeijende Wortelkens, zoberlijk vermeerderen.

HET

Het CCXXVIII. Capittel.

O Y E V A A R S B E K.

Met deze Naame in't Nederlandsch alzo genoemt, Op Latijn geheeten Geranium, Rostrum Ciconiæ, ofte Acus Pastoris. In't Hoogduitsch Storckenschnabel. Ende op François Bec de Cigogne. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, veel onderscheidelijke aardige soorten bekent, te weeten: *Geranium Aconitifolium flore cæruleo*, Oijevaarsbek met Bladeren van Wolfswortel, en een blaauwe Bloem. *Aconitifolium flore variegato*, Oijevaarsbek met Bladeren van Wolfswortel, ende een bonte schoone Bloem. *Virginianum flore pulchro, striato*, Virginiaansche Oijevaarsbek, met een schoon gestreepte Bloem. *Tuberosum flore rubro*, met een Bolwortel en roode Bloem. *Batrachioides flore rubro*, met Bladeren van Haanevoet, ende een roode Bloem. *Batrachioides folio Saniculæ*, met een gedaante van Haanevoet en Bladeren van Sanikel. *Batrachioides flore violaceo*, met Bladeren van Haanevoet, ende een violette Bloem. *Fuscum*, met een bruine Bloem, en geplekte Bladeren. *Nodosum*, geknobbelde Oijevaarsbek. *Sanguineum maximo flore*, met een bloed roode groote Bloem. *Geranium Indicum nocte odoratum majus flore variegato*, Indiaansche groote Oijevaarsbek, by Nacht riekende, met een uit den groenen geelachtige en swart gestreepte Bloem. *Medium*, middelbaare soorte. Ende *Minus*, ofte kleine soorte. *Geranium saxatile*, Oijevaarsbek op steen klippen groeijende. *Maluaticum*, met Bladeren van Malue. *Creticum*, uit Candiën. *Moschatum*, als Muscus ruikende. *Robertianum*, Robbrechtskruid. Ende *Geranium Columbinum*, ofte *Pes Columbinus*, Duiven voet. Ende meer andere, Niet alle van een ende de zelfde Culture. *Genrany species variæ.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, een opene, vrije, en wel geleegene plaatze, veel Regens, geeven zienswaerdige Bloemen.

De tien eerst genoemde soorten, zijn van Natuire lank leevende, bloeijen alle jaaren niet alleen, maar geeven ook rijp Zaad, het welke, met een wassende Maan van April, de Aerde bevolen moet zijn, waar door zy niet alleen, maar ook door haar aangegroeide Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d'Ouden neemt, en verplant, aangeteelt werden.

De zes laetst genoemde, blijven niet meer dan een Zomer in't leeven, geeven in de Herfst volkomen Zaad, ende vergaan van zelfs ofte door een kleine rijp: Moeten daarom, alle Voorjaaren, met gezeide Maane van de Maart of April (na des Tijds geleegentheit) op een nieuw, niet diep gezaait zijn, komen ook wel eenige van zelver voort, waar door zy altijd blijvende gezien worden.

Het *Geranium Indicum nocte odoratum flore variegato*, ofte Indiaansche Oijevaarsbek, by Nacht ruikende, met een bonte Bloem, zo wel de Groote, Middelsoorte, als Kleine, zijn veel teederder van aart, geenzins de koude des Winters, noch veel vochtigheits, in deze Gewesten, verdraagen konnende: moeten daarom, in Potten gestelt, voor veel Regens, inzonderheit in Herfsttijden gewacht, in 't begin van October binnen 's huis, op een goede en luchtige plaatze gestelt, daar niet als met Vorstig Weeder in geviert werdt, met slechts een weinig laauw Regenwater, geduirende de geheele Winter, onderhouden, ende niet voor in 't begin van April, met een zoete Lucht en Reegen, wederom buiten, de Zonnestraalen voorgezet, ende zo wel voor veel inzonderheit sneeuwige vochtigheits, als koude Winden gedekt en gewacht zijn.

Zy verkrijgen, in deze Landen, met goede warme Zomers, rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van April of May, in een Pot, met goede zandige Aerde, ende een weinig tweejaarige Paerdemest gevult, niet boven twee stroobreed diep, de Aerde bevolen moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert mogen werden.

Het CCXXIX. Capittel.

GINGIDIUM.

Zo wel met deze Naame als Visnaga van veele in 't Latijn genoemt, wordt ook op Nederlandsch niet anders (zo veel my bekent) geheeten. Hier van zijn my, in haar aart, drie onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Gingidium latifolium*, Gingidium met breede Bladeren. *Umbellatum*, met een Kroon. Ende *Montis Libani*, ofte Gingidium van den Berg Libanus. Alle van een Culture.

Gingidion montis Libani.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, klein gewreeven, doormengt, een warme, vrije, en wel geleegene plaatze, weinig Waters; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven aardige Bloemen, maar, in deze koude Gewesten, zelden rijp Zaad, ende worden, door een kleine koude, van 't leeven berooft. Het Zaad, uit warme Landen gezonden, werdt met een wassende Maane van April ofte May (na des Tijds geleegentheit) in een Pot, hol en luchtig, niet boven een stroobreed diep gezaait, opgekomen zijnde, niet verplant, ook niet meer dan twee of drie Planten ten hoogsten in de zelfde Pot gelaaten, geeven anders, in slechte jaaren, qualijk Bloemen.

Het

HET CCXXX. CAPITTEL.

SWEERDKRUID.

MEt deeze Naame in't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheten GLADIOLUS of ENSIS. In't Hoogduitsch SCHWERTEL. Ende op François GLAIS of GLAYEUL. Hier van zijn my, in haar Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Gladiolus flore rubro*, Sweerdkruid met een roode Bloem. *Binis florum ordinibus cinctus*, met twee orderen van Bloemen verçiert. *Flore carneo*, met een lijfverfde Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Capitis bonæ spei flore phœniceo*, Sweerdkruid van het Hooft van goede hoop, met een schoon roodgecouleurde Bloem. Ende meer andere. Niet alle van een ende de zelfde Culture. *Gladiolus. Ensis.*

Zy lieven nochtans alle, uit een aangebooren eigenschap, een goede, gemeine, zandige, ende met tweejaarige Paerdemest wel verziene Grond, een vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel ende ook weinig vochtigheits; geeven niet alleen, alle Zomers, Bloemen, maar ook dikwils rijp Zaad; verdraagen alle ongeleegentheit des Winters: mogen ook, om het tweede of derde Jaar, in't laetste van Julius, opgenoomen, in een drooge plaatze bewaart, ende in September, met een volle Maan, wederom de Aerde bevoolen zijn; zy worden veel bequaamer, door haare jonge Bollekens aangeteelt, die men, uit de Aerde genoomen weezende, van d'Ouden neemt, als Zaad, het welke, met een wassende Maane, in September, ruim een stroobreed diep, d'Aerde bevoolen moet zijn, ende het volgende Voorjaar opgekoomen weezende, niet voor 't zeevende of achte jaar haar eerste Bloeme geeft.

De *Gladiolus capitis bonæ spei flore phœniceo*, ofte Sweerdkruid van het Hooft van goeden hoop, met een roode Bloem, is tederder dan alle d'andere, in deze Gewesten niet dan met heete Zomers Bloeme, maar noit eenig Zaad geevende, lieft een goede, zandige Grond, met tweejaarige Paerdemest, een weinig een jaarige Hoenderdrek, en het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een luchtige, vrije en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagt geenzins veel koude Herfstregenen, Rijp ofte sterke Vorst, moet daarom, in een Pot, twee Vingerbreed diep gestelt, in't begin van October binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze gezet, daar niet als met vorstig Weeder in gevuirt werdt, met weinig of geen vochtigheit, in deze Tijd, onderhouden, ende niet voor in't begin van April, wederom buiten gestelt zijn. Wordt ook niet dan alleen door haar aangewassene jonge Bollekens, met gezeide Tijd, opgenoomen, vermeerdert gemaakt.

HET

HET CCXXXI. CAPITTEL.

GLAUX.

ALzo van een jegelijk, zoo wel in 't Nederlandsch als Latijn, ende geen andere Naame (mijns weetens) ten waar nochtans van eenige MELKKRUID genoemt. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, drie soorten kenbaar, te weeten: *Glaux supina Lusitanica*, Portugaalsch Glaux achterover leggende. *Semine cordato*, Glaux met een Zaadhuisken een Hert gelijkende. Ende *Glaux exigua marina* ofte kleine Zee Glaux. Niet alle van een Culture.

Melkkruid.

Glaux supina Lusitanica.

Het *Glaux supina Lusitanica* ofte leggende Glaux uit Portugaal, bemint een goede, gemeine, zandige, ende met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengde Grond, een vrije en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit, blijft niet meer dan twee Zomers in 't leeven, bloeit het tweede jaar, ende geeft, met goede Tijden, volkomen Zaad, is teeder van Natuire, in deze Gewesten, ongeerne koude Herfstregenen, veel min eenige Vorsten, verdraagende; wordt daarom, in een Pot, met een wassende Maane geplant zijnde, in 't begin van October binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt gestelt, met zeer weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) onderhouden, ende niet wederom voor in 't begin van April, met een zoete Regen, buiten gezet, voor koude Nachten en haarige Winden voorzichtig gewacht; kan ook niet dan door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, de Aerde, in een Pot, niet diep bevoolen moet zijn, aangeteelt werden.

Glaux semine cordato.

Het *Glaux semine cordato*, ofte Glaux met een Hert gelijkend Zaadhuisken, lieft de zelfde Aerde, zoo wel een schaduachtige, als een luchtige plaatze, blijft niet langer als een Zomer in 't leeven, geeft in Tijds volkomen Zaad, ende versterft daar meede; moet daarom, met gezeide Maane, van de Maart, April, of May, op een nieuw gezaait zijn, koomt ook, door het neêrgevallene Zaad, overloedig van zelver voort, ende werdt alzo genoegzaam vermeerdert.

Glaux exigua marina.

Het *Glaux exigua marina*, of kleen Zeeglaux, bemint ook genoemde Aerde, een opene, wel ter Zonne gelegene plaatze, ende zeer veel Waters, kan daarom, niet wel uit haar natuirlijke Grond genomen, als in een Pot bewaart worden, daar inze altijd vochtig gehouden moet zijn, groeit als dan voorspoedig, geeft veelvoudige aardige kleine Bloemkens, maar noit eenig volkomen Zaad, werdt niet te min, door haar de Aerde doorloopende Wortelkens, die men, met genoemde Maane in April, opneemen, en nieuws verzetten moet, aangequeekt. ziet cap. 371.

HET

HET CCXXXII. CAPITTEL.
ZOETHOUT.

VAn een jegelijk alzo genoemt, is eigentlijk geen Hout, maar een zoet Hout gecouleurde Wortel dezer Plante, welke droog geworden weezende, Hout te zijn gemeint wordt, werdt op Latijn geheeten GLYCYRRHIZA of DULCIS RADIX. In 't Hoogduitsch SUHZHOLZ ofte LACKRIZE. Ende op François RECLISSE COMMUNE, ERCULISSE, RAIGLICE, ofte RAGALICE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar, te weeten: *Glycyrrhiza Siliquosa*, Soethout met Peulen daar het Zaad in groeit. *Echinata Dioscoridis*, Soethout met Zaad als zachte Doornkens omwassen, van Dioscorides beschreven. Ende *Glycyrrhiza Sylvestris*, ofte Wilde Soethout, dat ook *Glaux latifolia* geheeten is. Alle van een Culture.

Glycyrrhiza echinata. Sylvestris. Glaux latifolia.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een ofte tweejaarige Paerdemest genoegzaam verzien, een warme, vrije, en wel gelegene plaatze, veel Waters; zijn lank leevende van aart, verdraagen felle Vorst, ende alle ongelegentheit des Winters; bloeijen niet alleen jaarlijks, maar geeven ook volkomen rijp Zaad, in warme Zomers, het welke met een wassende Maane van April, in een Pot, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze alleen vermeerdert worden.

De *Glycyrrhiza Siliquosa*, ofte Peuldraagend Soethout, zijnde het beste, ende in alle Apoteekers Winkelen zeer gebruikelijk, geeft noit, in deze Gewesten, Bloemen ofte eenig rijp Zaad, wordt niet min, door haar zeer verre doorloopende ofte de Aerde doorschietende Wortelen, die men, met genoemde Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, genoegzaam vermenigvuldigt.

Glycyrrhiza siliquosa.

HET CCXXXIII. CAPITTEL.
WEEDE.

IN 't Nederlandsch alzo genoemt, wordt zo wel op Latijn, als François GLASTUM geheeten, ofte ISATIS. En in 't Hoogduitsch WEYT.

Glastum. Isatis.

Hier van zijn my, in haar aart, vijf bezondere soorten kenbaar, te weeten: *Glastum Sativum*, Tamme Weede. *Siliquosum*, Weede met Peulen. *Rotundifolium*, met ronde Bladeren. *Americanum*, Americaansche Weede. En *Glastum Sylvestre*, of wilde Weede. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen een rouwe, gemeine, zo wel zandige, als andere, doch vet gemeste Grond, een opene, en wel gelegene plaatze, veel Waters, verdraagen felle Vorst, ende alle ongelegentheit des Winters.

Glastum sativum, &c. De tamme, en wilde Weede, vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, geeven alle Zomers volkomen rijp Zaad. Het *Glastum siliquosum*, ofte Weede met Peulen, ende *Rotundifolium*, met ronde Bladeren, blijven niet meer als twee Zomers in 't leeven, geeven het tweede Jaar rijp Zaad, ende vergaan daar mede; worden ook niet (gelijk de twee andere genoemde mede) als door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, de Aerde bevoolen moet zijn, aangequeekt.

Glastum Americanum, Het *Glastum*, ofte *Isatis Americana*, Weede uit America, zijnde het schoonste en teederste van allen, werdt van Natuire zeer oudt, bemint een goede, zandige Aerde, met veel tweejaarige Paerdemest, ende een weinig Veengrond doormengt, een warme, luchtige, vrije, en wel geleegene plaatze, taamelijk veel Waters, geeft alle Zomers een heerlijke roode Bloem, maar niet, als met heete en drooge Jaaren, volkomen Zaad, verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, Sneeuw, Stormwinden, of sterke Vorst; moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot geplant zijnde, in 't begin van October, wat eer of laater (naa des Tijds gelegentheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weder, door een yzere Oven, in geviert wordt, gebrocht, vermitze de warmte niet zeer lange verdraagen mag, met maatig laauw Regenwater (geduirende de Winter) van boven verzien, voor het vriezen wel bewaart, ende niet, voor in 't laetste van de Maart ofte begin van April, met een aangenaame Lucht en zoete Regen, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, of schraale Winden wel gewacht ende gedekt zijn.

Zy wordt, in deze Landen, niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, hol en luchtig gezaait moet wezen, maar ook door haar aangewassenne jonge Wortelen, die men, op dezelfde Tijd, van d' Oude neemt, en in Potten verplant, aangeteelt.

Het CCXXXIV. Capittel.

GNAPHALIUM.

Een aardig Gewas, wordt zo wel in 't Nederlandsch, als Latijn, of ook wel Centunculus, ende Albinum genoemt. Op Hoogduitsch Ruhrkraut. En in 't François Herbe á Cotton. Hier van zijn my, in haar aart, verscheidene zienswaerdige soorten kenbaar, te weeten: *Gnaphalium Americanum flore albo*, Americaansche Gnaphalium met een witte Bloem. *Americanum flore luteo*, Gnaphalium uit America met een geele Bloem. *Americanum flore luteo majore*, met een groote geele

geele Bloem. *Americanum angustifolium spicatum*, uit America met smalle Bladeren ende een geäarde Bloem. *Montanum flore albo*, Berg Gnaphalium met een witte Bloem. Ook *Pilosella minor*, ofte kleine Piloselle geheeten. *Montanum flore suave rubente*, Berg Gnaphalium met een roodachtige Bloem. *Gnaphalium roseum*, met een klein geel Bloemken, waar onder zich Bladeren, als een Roosken rondachtig by malkanderen gevoegt, vertoonen, het welke ook *Leontopodium*, ofte Leeuwenvoet geheeten wordt. *Gnaphalium roseum proliferum*, Gnaphalium als een Roosken met Bloem uit Bloem. En meer andere. Niet alle van een Culture. *Pilosella minor.* *Leontopodium.*

Zy beminnen nochtans alle, van Natuire, een goede, zandige, ende met maatig tweejaarige klein gewreevene Paerdemest verziene Grond, een warme, vrije, en wel gelegene plaatze, niet te veel Waters; verdraagen taamelijk sterke Koude, ende andere ongelegentheit des Winters; Uitgenomen het *Gnaphalium Americanum flore luteo majore & minore*, ofte Americaansche Gnaphalium, met een kleine en groote geele Bloem, het welke ook *Flos perpetuus*, ofte alijdtduirende Bloem genoemt is, vermits dezelfde af gesneeden zijnde, eenige jaaren zonder verdervenisse goedt blijft. Is van Natuire teeder, geenige Vorst, ofte veele koude Herfstregenen verdraagen konnende, moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot gezet weezende, in 't begin van October binnen 's huis gebrocht, droog gehouden, ende niet voor in 't begin van April, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, veel Regenen, haarige Ooste- en Noorde-Winden wel gedekt, ende voorzichtig gewacht zijn. Geeft ook noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, kan, niet te min, door haar aangegroeide Takskens, die men, een jaar oudt zijnde, ten halven voorzichtig gelijk de Angelieren insnijdt, ende het volgende jaar, Wortelen geschooten hebbende, van d' Oude afneemt, ende met genoemde Maane verplant, vermeerdert gemaakt werden; welke eenige jaaren in 't leeven blijven. *Gnaphalium Americanum flore luteo.* *Flos perpetuus.*

Het *Gnaphalium Americanum angustifolium spicatum*, ofte smal gebladert Gnaphalium uit America met een geäarde Bloem, blijft niet meer dan tweejaaren in 't leeven, bloeit de tweede Zomer, ende rijp Zaad gegeeven hebbende, versterft; moet daarom t' elkens, door het zelfde, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep in d' Aerde gelegt zijn, slaat ook wel door het neêrgevallene van zelver op, waar doorze alleen vermeerdert werdt. *Gnaphalium Americanum angustifolium spicatum.*

Het *Gnaphalium Americanum flore albo*, of Gnaphalium uit America met een witte Bloem, geeft noit, in deze Quartieren, eenig rijp Zaad; wordt nochtans, door haar aangegroeide Wortelen, die men, in April, met een wassende Maane, afneemt, ende verplant, beqaamlijk vermenigvuldigt. *Gnaphalium Americanum flore albo.*

Het *Gnaphalium montanum flore albo & suave rubente*, Berg Gnaphalium met een witte en lieffelijke roode Bloem, zijn van een lank leeven; geeven de meeste Tijd volkoomen Zaad, het welke als d' andere gezaait *Gnaphalium montanum.*

 moet

moet worden, waar door ze, doch bequaamer door haare aangegroeide Scheutkens, die men, op genoemde Tijd, verplant, voortgeteelt werden.

Het *Gnaphalium roseum*, of Gnaphalium met Rooswijs gestelde Bloemkens, blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeft in de Herfst rijp Zaad, ende verderft: Moet daarom, op een nieuw, met een wassende Maane, in de Maart, niet diep de Aerde bevoolen zijn, koomt ook door het neêrgevallene Zaad zomwijlen overvloedig voort.

HET CCXXXV. CAPITTEL.

KOTTOEN KRUID.

Gossipium Herba.

WOrdt niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar ook BOOMWOLLEKRUID, ofte KOTTOEN geheeten. Op Latijn GOSSIPIUM HERBA, BOMBAX, of COTUM. In 't Hoogduitsch BAUMWOLL. Ende op François COTTON.

Zy bemint een goede, gemeine Grond, bestaande uit twee deelen Mol der van binnen verdurvene Boomen, een deel grof Zand, twee deelen goede Aerde, niet schimmelig ruikende, ende een deel tweejaarige Paerdemest klein gewreeven doormengt, een luchtige, vrije, warme, en wel gelegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden genoeg beschut, zeer weinig Waters, altijd door der Zonnen warmte laauw gemaakt; wast dikwils in een Zomer meer dan een geheele hout voet hoog, is boven maaten teeder van aart, de Lucht dezer Landen geenzins in koude Dagen verdraagende, zo datze in Wintertijden, niet over te houden is, wat moeite men ook daar toe is aanwendende, maar vergaat in 't begin van dezelfde.

Maniere om dit en allerleÿe harde Zaaden, haastig, en wel te doen voortkoomen.

Het Zaad uit warme Gewesten ontfangen hebbende, legt het in een Glas, op een weinig Paerdemest, giet daar op Regenwater, in het welke vier en twintig uiren lang een weinig Salpeeter in gelegen heeft, zo veel, dat het Zaad even daar in bedekt werdt, zet het dan in de Zonne, tot dat het geswollen is, ende steekt het in genoemde Aerde, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, zo zal het haastig voortkoomen.

HET CCXXXVI. CAPITTEL.

GRAS van PARNASSUS.

En diergelijke meer andere Soorten.

Gramen Parnassi fl. simp. & pleno.

ZYnde een aardig en klein Gewas, in 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn GRAMEN PARNASSI, ofte GRAMEN HEDERACEUM. In 't Hoogduitsch LEBER BLUMLIN. Hier van zijn my, in haare aart, twee

twee byzondere soorten kenbaar, te weeten: *Gramen Parnassi flore pleno*, Gras van Parnassus met een dubbelde Bloem. Ende *Flore simplici*, met een enkelde Bloem. Beide van een Culture. *Gramen hæderaceum.*

Zy lieven, uit een aangeboorene eigenschap, een goede, zeer zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest vermengt, taamelijk veel Waters, een warme, vrije, en wel gelegene plaatze, zijn lang leevende van aart, verdraagen sterke Vorst ende alle ongelegentheit des Winters; bloeijen alle jaaren aardig; geeven rijp Zaad, in goede en drooge Zomers; doch met dubbelde Bloemen zelden of noit; worden ook beide aangeteelt, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, als Zaad, het welke in een Pot, met dezelfde Maane van September, niet diep de Aerde bevoolen moet zijn, zo koómt het in 't volgende Voorjaar ten voorschijn.

Gramen Plumeum, ofte Pluimgras, zijnde aangenaam om zien, lieft boven genoemde Grond, een warme, en wel gelegene plaatze, niet te veel oude Paerdemest, maatige vochtigheit, geeft gemeinlijk alle jaaren volkoomen Zaad, verdraagt alle ongelegentheit des Tijds zonder schaade; Kan ook niet alleen door Zaad, in April, een stroobreed diep in d' Aerde gelegt, maar ook door d' aangewassene Wortelkens vermeerdert gemaakt zijn. *Gramen plumeum.*

Gramen striatum Hispanicum, ofte Gestreept Spaansch Gras, lieft allerleije aart van Grond, het zy gemest, ofte ongemest, zo wel een vrije, als schaaduachtige plaatze, veel Waters, ende ook maatige vochtigheit, verdraagt sterke koude des Winters, geeft noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, wordt niet tegenstaande, door haar de Aerde zeer doorloopende jonge Scheutkens, die men dikwils verplanten mag, overvloedig vermeerdert. *Gramen striatum Hispanicum.*

Het *Gramen Leucanthemum*, Oogentroost Gras, ofte *Gramen floridum*, Bloemdraagend Gras, waar van twee soorten gevonden worden, als *majus & minus*, Groot en Klein, zijnde van een Natuire. Verblijven ook lange jaaren in 't leeven, lieven een goede, luchtige, gemeine, zandige Grond, zo lief een donkere, als een opene plaatze, taamelijk veel Waters, verdraagen alle ongelegentheit des Winters; bloeijen zeer aardig, geeven rijp Zaad, gemeinlijk alle Zomers, het welke met een wassende Maan in 't Voorjaar, de Aerde niet diep bevoolen moet zijn; waar doorze zoo wel, als haare aangegroeide Jongen, die men op dezelfde Tijd verplanten kan, aangeteelt mogen worden. *Gramen Leucanthemum majus & minus. Gramen floridum.*

Gramen marinum, Zeegras, het welke ook *Caryophyllus marinus*, Zeeangeliere, ofte *Caryophyllus montanus* Bergangeliere geheeten is, om dat het zo wel aan de Zeekant, als Bergachtige plaatzen gevonden wordt. Waar van my vier bezondere soorten, in haar Natuire, bekent zijn; alle van een Cultere, te weeten: *Gramen marinum majus*, Groot Zeegras; *Gramen marinum &c. Caryophyllus marinus. Montanus.*

Medium, Middelbaar. ***Minus flore albo***, Klein met een witte Bloem. Ende ***Minus flore purpureo***, ofte Klein Zeegras met een purpere Bloem; beminnen voorgenoemde Grond, een opene, luchtige, en wel gelegene plaatze, veel Waters, worden van Natuire oudt, verdraagen ſterke Koude, ende andere ongelegentheit des Tijds geduldig; geeven ook niet als met goede Zomers, rijp Zaad, het welke met genoemde Maane van April, gezaait moet zijn, waar doorze alleen vermeerdert gemaakt mogen werden.

Gramen Tremulum. Tremul: elegans avenaceum Luſitan:

Gramen Tremulum, Beevend' Gras, om dat haar Zaadaare zelden ſtill of ſtaat of neêrwaarts hangt; blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, lieft een goede, zandige, wel gemeſte Grond, maatige vochtigheit, een luchtige en warme plaatze; geeft in goede tijden, in de Herfſt, volkomen Zaad, ende vergaat, door de minſte Koude; moet daarom, in 't begin van April, met een waſſende Maane, op een nieuw, wederom door Zaad de Aerde bevoolen zijn, waar doorze alleen vermeerdert mag worden.

Gramen Alopecuroides Alopecur: ſericeum Luſitan: &c.

Het ***Gramen Alopecinum***, ofte Alopecuroides, Voſſeſteerten Gras. Ende ***Alopecuroides ſericeum Luſitanicum***, Portugaalſche zijden Voſſeſteerten Gras, lieven laetſt genoemde Aerde, plaatze en Water, blijven ook niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven goed Zaad, in drooge Jaaren, ende vergaan daar mede; Waaromze ook alle Voorjaaren wederom nieuws gezaait moeten zijn, door het welke zy eeuwigduirende verblijven. ziet cap: 363. 364. en 365.

HET CCXXXVII. CAPITTEL.

GODSGENAADE.

Gratiola fl: luteo. Gratia Dei

IN 't Nederlandſch alzo genoemt. Op Latijn GRATIOLA, GRATIA DEI, of CENTAURIS. Ende in 't Hoogduitſch AURIN. Hier van zijn my, in haar aart, drie ſoorten kenbaar, te weeten: ***Gratiola flore albido purpuraſcente majori.*** Godsgenaade met een uit den witten purperachtige groote Bloem. ***Flore albo minore.*** Godsgenaade met een witte kleine Bloem. Ende ***Gratiola flore luteo***, ofte Godsgenaade met een geele Bloem. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, doch van Natuire een vochtige Grond, een opene, luchtige, en wel gelegene plaatze, veel Waters; bloeijen lange, doch geeven in deze Geweſten noit volkoomen Zaad, zijn lankleevende van aart, verdraagen alle ongelegentheit des Winters; mogen ook niet, als door haar jonge Scheutkens, die men, met een waſſende Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, alleen aangeteelt worden.

HET CCXXXVIII. CAPITTEL.
P O R C E L E I N.

EEn wel bekent Gewas. Wordt in 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn PORTULACA. In 't Hoogduitsch PORTULAC, ofte HEYMISCH BURGEL. Ende op François POURPIER ofte PORCELINE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Portulaca major sativa*, Groote tamme Porcelein. *Major lutea*, Groote Porcelein met schoon geele Bladeren. *Minor Sylvestris*, Kleine wilde Porcelein. Ende *Portulaca Æthiopica flore luteo magno*, ofte Porcelein uit Æthiopien of Moorenland, met een aardige geele Bloem, hebbende de groote van een halve Schelling in 't ronde, bestaande uit veele recht opstaande dikke Bladerkens, gelijk de Bloem van Alantwortel. Niet alle van een Culture. *Portulaca major & minor.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest taamelijk verzien, een opene, luchtige en warme plaatze, veel Waters; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven in de Herfst rijp Zaad, en worden, door een kleine Rijp, van haare vermaakelijke groenigheit berooft; moeten daarom, alle Voorjaaren op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde, door Zaad, bevoolen zijn, slaan ook door het neêrgevallene van zelver dikwils op; waar doorze alleen vermenigvuldigt mogen worden.

De *Portulaca Æthiopica*, ofte Moorenlandsche Porcelein, hebbende schoone Bladeren, achter aan haar Steel breed, en voor spits toegaande, op de maniere van een Serpentstonge, doch lankwerpiger; is veel teederder van aart: lieft een heel warme en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle Koude beschut, een welbereide Aerde, bestaande uit twee deelen goede Grond, twee deelen grof Zand, twee deelen tweejaarige Paerdemest, ende een deel Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, ook maatige vochtigheit; moet, met een wassende Maane van April, alle Voorjaaren, in een Pot, niet diep, hol en luchtig gezaait, niet meer, dan een ofte twee Planten opkoomende, daar in gelaaten, ende niet gerept zijn, zouden anders, te zeer daar door verachterende, het Zaad te quaalijker tot rechte rijpheit brengen, het welke zich in een groene ronde dikke Knoppe, zo groot als een groote Kersse verhoudt, daar de Bloem boven in 't ronde zeer aardig als een Kroon op zit, ende tegen de Winter de meeste Tijd rijp wordt, inzonderheit zoze op deze maniere in acht genoomen, ende voor te veel Water gewacht is, waar meede zy vergaat. *Portulaca Æthiopica.*

HET

HET CCXXXIX. CAPITTEL.
ZEEPORCELEIN.

Portulaca marina. Halimus.

MEt deze Naame in 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn PORTULACA MARINA, of HALIMUS. Ende in 't Hoogduitsch MEER PORTULAC. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Halimus arborescens*, Boomachtig Zeeporcelein. *Vulgaris latifolius*, Gemeine Breedbladige Zeeporcelein. Ende *Angustifolius*, of Smalgebladerde Zeeporcelein. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige, en maatig gemeste Grond, een wel ter Zonne gelegene plaatze, niet te veel vochtigheits; verdraagen reedelijke Koude, en andere ongelegentheit des Winters; geeven zelden ofte noit, in deze Gewesten, eenig Zaad; worden niet te min, door haare op de Aerde leggende jonge Scheutkens, gemeinlijk (met Aerde een weinig bedekt) van zelver Wortelen vattende, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, genoegzaam aangeteelt.

Halimus arborescens.

Het *Halimus arborescens*, of Boomachtige Zeeporcelein, is teederder van aart, vriest ook, buiten gezet, des Winters lichtelijk dood, moet daarom, op genoemde Tijd, in een Pot gestelt, binnen 's huis gebrocht, met laauw Regenwater onderhouden, ende niet voor in 't begin van April, wederom buiten gezet werden; blijft ook, gelijk d' andere, altijd groen, geeft nimmermeer Zaad, wordt niet alleen door haar, by de Wortel uitgewassene jonge Looten, van zelfs Wortel schietende, aangeteelt, maar ook door de afgesneedene Takskens, die men, met een volle Maane van April, in een Pot, een kleine vinger lank steekt, in een donkere plaatze bewaart, ende de tijd van zes of zeven weeken, te mets met Water begiet, zo verkrijgenze genoegzaam Wortel.

HET CCXL. CAPITTEL.
HONTJES DRAF.

Hedera terrestris. Corona terræ.

VAn veele wel bekent. Wordt in 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn HEDERA TERRESTRIS, ofte CORONA TERRÆ. Ende in 't Hoogduitsch GUNDEL RABEN ofte GRUNDREBEN.

Zy bemint een gemeine, slechte, ende ook een wel gemeste Grond, liever een donkere ofte schaduachtige, als een vrije, of wel gelegene plaatze, veel Waters, blijft eenige jaaren in 't leeven, bloeit vroeg in 't

in 't Voorjaar, geeft rijp Zaad; verdraagt ſterke Koude, en andere ongelegentheit des Winters, laat noit alle de Bladeren vallen; wordt ook niet alleen door Zaad, het welke, met een waſſende Maane van de Maart of April, niet diep, in d' Aerde gelegt moet zijn, maar ook door haar voortkruipende, ende van zelver Wortel verkrijgende Scheutkens, die men, zo wel in de Maart, Zomer, als Herfſt opneemen, ende verplanten mag, aangeteelt.

Het CCXLI. Capittel.

SCHILDDRAAGENDE HEDYSARUM.

EEn ſchoon en zienswaerdig Gewas, wordt niet alleen op Latijn Hedysarum Clypeatum, maar ook wel Securidaca maxima semine rotundo genoemt. Hier van zijn my, in haar aart, drie veranderlijke ſoorten bekent, te weeten: *Hedyſarum Clypeatum flore albo*, Hedyſarum met een rondt en plat Zaad, een ſchild gelijkende, ende een witte Bloem. *Flore rubro*, met een roode Bloem. Ende *Hedyſarum perenne, flore carneo*, ofte altijd duirend Hedyſarum, met een lijfverfde Bloem. Niet alle van een Culture. *Hedyſarum Clypeatum.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met maatig tweejaarige Paerdemeſt verzien, een luchtige, warme en wel geleegene plaatze, tamelijk veel Waters; blijven niet meer dan twee Zomers in't leeven; geeven wel, in zommige Tijden, het eerſte jaar, in de Herfſt, eenige weinige Bloemen, doch het tweede volkomelijk, ende een rijp Zaad, waar meede zy verſterven: verdraagen ook ongeerne ſterke Vorſt, vermits men haar dikwils door dezelfde van't leeven berooft ziet; Is daarom goed, dat men daar van een Plante of twee, in een Pot, des Winters binnen 's huis, op een luchtige plaatze, met weinig Waters onderhouden, bewaare, dewijle zy, in deze Tijd, door een weinig te veel lichtelijk verrotten; mogen ook, in't begin van April, met de gantſche klomp uit de Pot genomen, en zo weder in d' Aerde geſtelt zijn.

Het *Hedyſarum perenne flore carneo*, ofte Hedyſarum met een lijfverfde Bloem, vergaat zo haaſtig niet, maar blijft lange jaaren in't leeven, is ook veel harder van aart, verdraagt felle koude, ende alle ongeleegentheit des Winters zonder eenige ſchaade; geeft, alle Zomers, vermaaklijke Bloemen, ook, de meeſte Tijd, rijp Zaad, het welke met een waſſende Maane van April of May, de Aerde bevolen wordt, ook opgekomen weezende, het twee jaar, haar eerſte Bloem ten voorſchijn brengt, waar door deze niet alleen, maar ook de andere alle aangeteelt mogen zijn. *Hedyſarum perenne flore carneo.*

HET CCXLII. CAPITTEL.

ZONNEWENDE.

Heliotropium &c. Solsequium.

WOrdt in't Nederlandsch alzo genoemt, om dat zy zich na de Zonne keert ende altijd voegt, ook van veele KREEFTKRUID. Op Latijn HELIOTROPIUM, SOLSEQUIUM, ofte SCORPIURIS, het welke in het Grieks zo veel als een SCORPIOENS STEERT te zeggen is, vermits de Steelkens gelijk de zelfde gemeinlijk geboogen zijn. Ende in't François TORNESOL. Hier van zijn my, in haar aart, drie soorten kenbaar, te weeten: *Heliotropium majus*, groote Zonne Wende. *Supinum*, kruipende Zonne Wende. Ende *Heliotropium tricoccum*, ofte Zonne Wende met drie Besiën. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, dikwils omgesmeeten wordende, een vrije, en wel geleegene plaatze; veel ende ook weinig vochtigheit, na de geleegentheit des Tijds zulks meede brengt; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven, tegen de Winter, volkomen Zaad, ende versterven: moeten daarom, met een wassende Maane van April, op een nieuw wederom, door dat zelfde, d' Aerde bevolen zijn, komen ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelver genoegzaam voort, waar door zy veelvoudig aangeteelt ende vermeenigvuldigt mogen worden.

HET CCXLIII. CAPITTEL.

ARTICIOKKEN ONDER D' AERDE.

Helianthemum Indicum tuberosum Flos Solis tuberosus.

ZYnde een gezonde, en zeer voetzame Vrucht, wordt in't Nederlandsch alzo genoemt, om dat zy in d' Aerde voortkomen, ende een geur of smaak van rechte ARTICIOKKEN geeven. Op Latijn HELIANTHEMUM INDICUM TUBEROSUM, FLOS SOLIS TUBEROSUS, ofte HELENIUM TUBEROSUM. Ende in't Hoogduitsch ARTISCHOCKEN UNTER ERDEN.

Zy lieft, van Natuire, een goede, gemeine, zo wel zandige, als andere, doch met oude Koeije- ofte Paerde-mest vet gemeste Grond, zo lief een schaduachtige, als een opene, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; blijft lange jaaren in't leeven, verdraagt felle koude, ende alle ongeleegentheit des Winters, zonder eenige schaade; geeft noit, in deze Gewesten, eenige Bloem, ten zy, met zeer heete en drooge Zomers, en geenzins eenig Zaad; Wordt niet te min, door haar onderaertsche rondtachtige, ook lankwerpige Bolwortelen, met ronde

ronde witte plekken als oogen verçiert, overvloedig vermeerdert: welke men, tegen de Winter, uit graaft, om als dan voor ſpijze, in Vorſtig Weeder, gebruikt te mogen worden, ende in de Maart of April, met een volle Maane, in nieuws gemeſte Aerde wederom plant: deeze neemt men ook dikwils niet voor in de Maart om verplant te werden uit, of laatze eenige jaaren ſtaan; doch vermeerderen als dan zo veel niet, maar worden dik.

HET CCXLIV. CAPITTEL.

BATATEN.

ALzo in't Nederlandſch genoemt, wordt ook van veele BATATAS, van zommige PATATAS. Op François BATADES. Ende in't Latijn (mijns oordeels) niet onbillik SPINACHIA AMERICANA TUBEROSA, dat is, Americaanſche Spinagie met een Bolwortel genoemt, dewijle deeze vremde en raare Plante Bladeren onze gemeine SPINAGIE zeer gelijk voortbrengende gezien wordt. Hier van zijn my, in haare aart, vijf bezondere couleuren der Wortelen, in haare Bladeren niet verſcheelende, bekent, te weeten: *Spinachia Americana tuberoſa lutea*, Spinagie uit America met een geele Bolwortel. *Variegata*, met een gemarmerde ofte Bonte Wortel. *Purpurea*, met een purpere Wortel, *Alba*, met een witte Wortel. Ende *Spinachia Americana tuberoſa rubra*, ofte Americaanſche Spinagie met een roode Wortel. Alle van een Culture. *Batatas. Spinachia Americana tuberoſa.*

Zy lieven een goede, wel bereide Grond, beſtaande uit twee deelen gemeine Aerde, twee deelen grof Zand, twee deelen tweejaarige klein gewreevene Paerdemeſt, een deel Mol van verrotte Bladeren der Boomen, ende een deel eenjaarige Hoenderdrek door malkanderen bequamelijk gearbeidt, een warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Noorde- en Ooſte-Winden beſchut, maatige vochtigheit, geeven hier te Lande, noch Bloem, noch Zaad, dat zy nochtans in America voortbrengen; zijn teeder van aart, geenige koude Herfſtregenen, ofte eenige Vorſt, verdraagen konnende: moeten daarom, in het laetſte van September (als wanneer zy haar loof beginnen te verliezen) binnen 's huis gebrocht, op een warme plaatze geſtelt, niet de minſte vochtigheit, geduirende de Winter, gegeeven, ook niet voor ten halven van April, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, of veel vochtigheits wel gewacht, ende voorzichtig gedekt zijn.

Men neemt ook de Wortelen, tegen de Winter, haar Bladeren verloren hebbende, geheel uit de Aerden op, laatze een weinig winddroog werden, legtze dan in droog Zand, bewaartze in een warme drooge

plaatze, ende zetze met een volle Maane van April, wederom in Potten, met voorgenoemde Aerde gevult, zo geeven zy nieuwe Bladeren, ende wassen al kruipende voort; Op welke maniere men deze eenige jaaren bewaaren mag, gelijk ik dikmaals gedaan heb.

HET CCXLV. CAPITTEL.

EDEL LEVER KRUID.

Hepatica species variæ.

IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige GULDEN LEVERKRUID genoemt. Wordt op Latijn geheeten HEPATICA NOBILIS, HEPATICA TRIFOLIA, ofte TRIFOLIUM HEPATICUM. In 't Hoogduitsch EDEL LEBERKRAUT, of GULDEN KLEE. Ende op François HEPATIQUE. Hier van zijn my, in haar aart, negen bezondere soorten bekent, te weeten: *Hepatica nobilis flore rubro simplici*, Edel Leverkruid met een enkelde roode Bloem. *Flore rubro pleno*, met een roode dubbelde Bloem. *Præcox flore cœruleo simplici*. Vroeg Edel Leverkruid met een enkelde blaauwe Bloem. *Serotina flore cœruleo simplici*, Laat Edel Leverkruid met een enkelde blaauwe Bloem. *Flore cœruleo pleno*, met een dubbelde blaauwe Bloem. *Flore albo simplici*, met een enkelde witte Bloem. *Flore albo pleno*, met een witte dubbelde Bloem. *Flore simplici violaceo*, met een enkelde violette Bloem. Ende *Hepatica flore simplici cœruleo & violaceo variegato*, ofte Edel Leverkuid met een blaauw en violet bont gestreepte Bloem. Alle van een Culture.

Hepatica Nob: fl. rubro pleno, &c.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en maatig gemeste Grond, liever een schaduachtige, als een opene vrije plaatze, veel vochtigheits, laaten zelden alle haare Bladeren vallen, zijn lank leevende van aart, bloeijen vroeg in 't Voorjaar, geeven in 't laetste van de May, ende in 't begin van Junius, rijp Zaad, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters, worden ook bequaamst in Bloem staande verplant, ende zo wel door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, als dan afneemt, als Zaad vermeerdert; het welke gewonnen zijnde, terstont met een volle Maane, daar naa op een donkere plaatze, ofte in een Pot donker gezet, ende natuirlijk vochtig gehouden, niet boven een stroobreed diep gezaait moet weezen, koomt als dan in de Herfst, ende het volgende Voorjaar op, ende geeft het vierde en vijfte jaar, daar naa, haar eerste Bloem; waar uit niet alleen dezelve, maar ook zomtijds aardige ende schoone, zo dubbelde als enkelde Bloemen, of couleuren voortkoomende gezien worden, gelijk by my in de meeste voorgenoemde geschiedt is. Doch zal men zorge draagen, dat het Zaad niet koomt verlooren te gaan, dewijle het noch groen zijnde haastig needer valt. ziet cap. 325. 326. 354. en 432.

HET

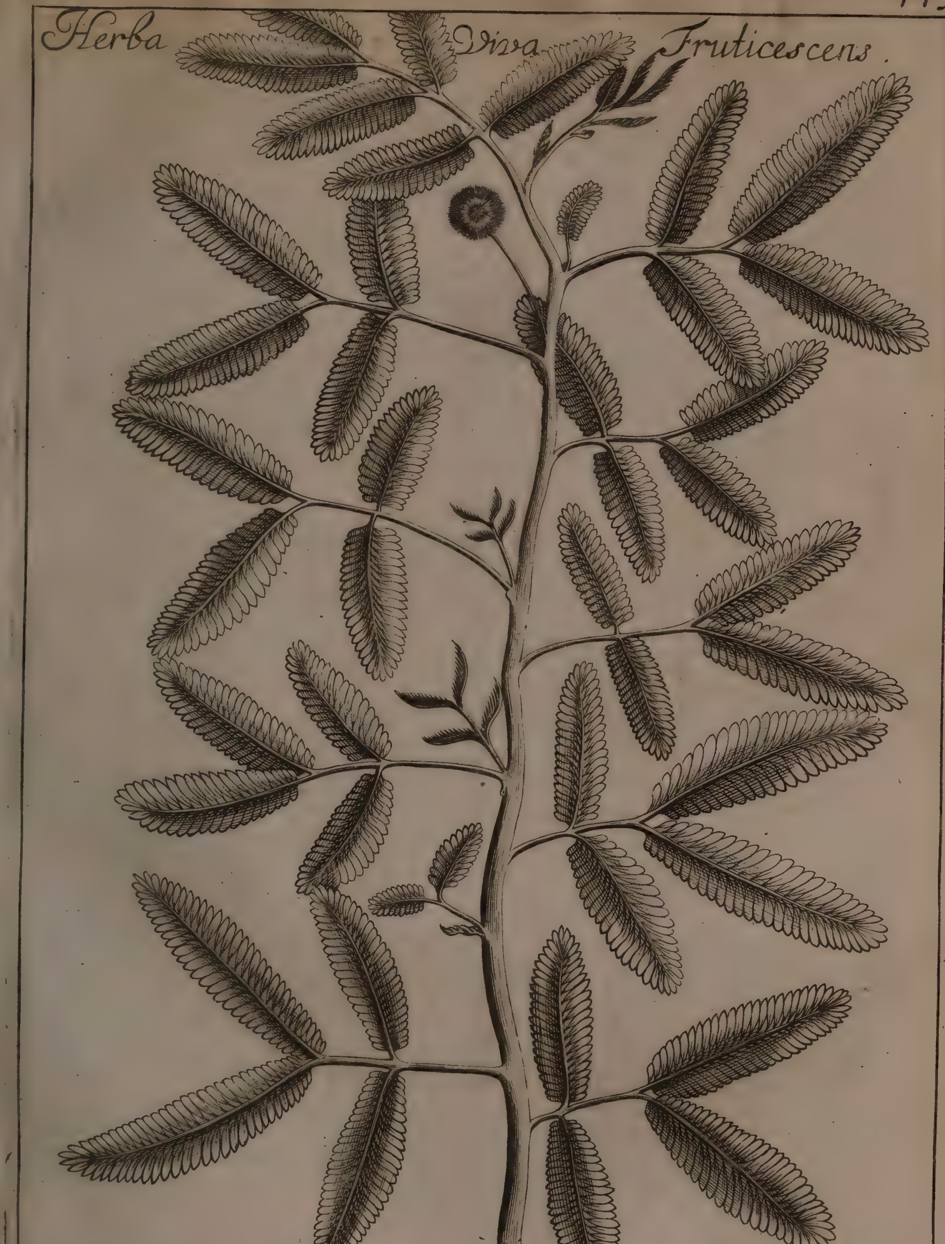
Herba Viva Fruticescens.

HET CCXLVI. CAPITTEL.
GOUDEN KRUID.

MEt deze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt zoo wel op Latijn, als Hoogduitsch HERBA DORIA, ende in 't François HERBE D'OR geheeten. *Herba Doria.*

Zy lieft van Natuire een goede, gemeine, zandige, vet gemeste, en vochtige Grond, zo lief een schaduachtige, als een opene plaatze, veel Waters; is lang leevende van Natuire, verdraagt alle ongelegentheit des Winters zonder schaade; bloeit, alle Zomers, aangenaam om zien; doch geeft noit, in deze koude Gewesten, eenig volkomen Zaad; wordt niet te min, door haar de Aerde doorloopende jonge Scheutkens, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, overvloedig vermeerdert. ziet cap. 419. en 444.

HET CCXLVII. CAPITTEL.
INDIAANSCH KRUIDTJE ROER MY NIET.

EEn wonderlijk en schoon Gewas, in 't Nederlandsch alzo genoemt. Wordt in 't Latijn geheeten HERBA VIVA, HERBA AMORIS, ofte HERBA SENSIFICA. Ende op Hoogduitsch FUHLENDES KRAUT. Hier van zijn my, in haar aart, drie soorten kenbaar, te weeten: *Herba viva*, Leevendig, Gevoelig, of Kruidtje Roer my niet. *Herba mimosa*, ofte *Viva altera*, tweede Gevoelig of Kruidtje Roer my niet. *Herba sensifica major*, Groot Gevoelig Kruidtje Roer my niet. Ende *Herba mimosa frutex*, ofte Boomachtig Kruidtje Roer my niet. Alle van een Culture in deze koude Gewesten. *Herba viva Amoris, Sensifica, Mimosa, Arborescens.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, een of tweejaarige Hoenderdrek, ende het Mol uit verdurvene Boomen, of in plaatze van dien, der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een warme, en wel geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden beschut, niet te veel, altijd door de Zonne laauw gemaakt, Regenwater; zijn zeer teeder van Natuire, de minste koude niet verdraagen mogende, blijven ook niet meer, in deze Landen, als een Zomer in 't leeven, wat moeite men ook daar toe doet, ende vergaan by Tijds in de Herfst.

Zy worden door Zaad, uit America, ofte andere heete Landen gezonden, voortgebrogt, het welke met een volle Maane van April ofte May, in Potten, niet boven een strobreed diep, gezaait, ende met een

Glas, zelfs opgekomen zijnde, tot de Maand van Julius toe, gestadig gedekt, ten zy met goede warme Dagen.

Doch men kan ook het Zaad, in een Glas, op een weinig Paerdemest leggen, ende daar op Salpeterwater ofte Regenwater, daar een weinig Salpeter 24. uiren lang, in gelegen heeft, gegooten, tot dat het omtrent bedekt is, zet het zelfde als dan op een Oven, die gestaadig maatig warm is, ofte in heet Zand, zo zal het haastig swellen, ende als het begint te kijmen, zo neemt het zoetjes daar uit, legt het in een Pot, met een wassende Maane, ende zet dezelfde geheel in warme Paerdemest, in een Zonnebak ofte andere plaatze, geduirig met Glaazen overdekt; daar naa de Mest koudt geworden zijnde, het welke in 15. of 16. Dagen geschiedt, neemt menze uit, en steltze wederom in ander warme genoemde Mest, tot het laetste van de May, daar in continueerende; zo wassen zy wel, en verkrijgen een manlijke hoogte, daar zy buiten dat niet toe geraaken.

Op welke maniere ik gecultiveert hebbe, het *Herba viva*, Gevoelig of Kruidtje Roer my niet 1652. tot de hoogte van een weinig meerder als twee houtvoeten voort gebrogt, doch heb geenige Bloemen daar aan verkrijgen konnen. Haare aardige, schoone, en teedere Bladerkens, zich haastig te zaamen trekkende, boogen haar needer, met haare Takskens, ende deeden eerbiedelijk reverentie, aan die, dewelke, met zijne Vinger haar van onderen quam te raaken; richten zich een weinig daar naa wederom op, ende haare Bladerkens van een gedaan hebbende, stonden in voorige kracht; Het welke zo dikwils geschiede, als zy aangeraakt werden, waar over zich veele zeer verwonderden.

Herba mimosa. Het *Herba mimosa*, ofte *viva altera*, tweede Gevoelig of Kruidtje Roer my niet, is de eerste in alle haar deelen als gezegt, gelijk, aangeroert zijnde, trekt ook haar Bladerkens te zaamen, maar en buigt zich niet, geeft ook, in deze Quartieren, geenige Bloemen, veel min eenig Zaad, zijnde gemeinlijk Owaalswijs rond, plat, niet groot, en van bruine couleur.

Het *Herba sensifica major*, of groot Gevoelig of Kruidtje Roer my niet, doet even als het voorgaande, doch is blaauwer van couleur, en verkrijgt grooter ook meerder Bladeren.

Herba mimosa frutex. Het *Herba mimosa frutex*, ofte Boomachtig Kruidtje Roer my niet, is 1652. by my tot de hoogte van drie voeten geklommen, bleef, aangeroert zijnde, onbeweeglijk staan; gaf niet alleen tusschen ieder blad, aan haar recht opgaande Steel, een ronde Knop, met geele, een weinig blinkende veezelachtige Bloemen, gelijk het *Acacia* of *Platanus*; maar ook Peulkens, een vinger lank, ende zeer smal, gelijkende in alles een Swaart, Sabel, ofte Persiaans geweer, waar in zich het Zaad dicht by malkanderen zittende vertoonde, doch verbleef onvolkomen, en vergink met de geheele Plante, in het laetste van September; werde nochtans de recht opgaande Steel, met veel sterke Zijdtakken verçiert, geheel

Herba Mimosa
Arborescens.

heel houtachtig, waar van een, in Februario, aan haar Stam groen verbleef, ende verstierf als doen meede. De Bladeren vertoonden haar in alles gelijk de voorige, doch meerder in getal te zaamen gevoegt, zeer konstig, gelijk aan het *Acacia Ægyptia*, ofte Acacia uit Egypten te zien is; mogen ook niet, als uit nieuws verkreegen Zaad, in deze Gewesten, wederom vernieuwt ofte vermenigvuldigt werden.

HET CCXLVIII. CAPITTEL.

DUIZENT KOOREN.

Wordt deze kruipende Plante in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn HERNIARIA, HERBA TURÇA ofte POLYGONUM MINUS, om dat zy de gescheurtheit, HERNIA geheeten, geneezen mag. In 't Hoogduitsch TAUSENDKORN. Ende op François BOUTONET. Hier van zijn my, in haar aart, twee onderscheidelijke soorten kenbaar, te weeten: *Herniaria vulgaris officinarum*, Gemeine Duizentkooren, in de Apotekers Winkelen gebruikelijk. Ende *Herniaria marina Lusitanica*, ofte Portugaalsche Zee Duizentkoorn, zijnde grooter van Bladeren, ruiger, en bleeker van couleur; beide van een Culture. *Herniaria vulgaris officinarum. Marina Lusitanica.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, nieuws gerepte, gemeste ende ook ongemeste Grond, een opene, vrije en wel geleegene plaatze, veel Regens, ende ook maatige vochtigheit; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; verdraagen ongeerne vorstige Lucht, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende vergaan van zelver; moeten daarom, met een wassende Maan van de Maart, op een nieuw, niet diep de Aerde bevoolen zijn, waar doorze alleen vermeerdert moogen worden; komen ook, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam, zo wel in 't Voorjaar, Zomer als Herfst, van zelver voort, welke als dan, in een Pot, en binnen 's huis gezet, de Winter droog gehouden, overblijven.

HET CCXLIX. CAPITTEL.

WELRUIKENDE NACHT BLOEM.

Met deze Naame in 't Nederlandsch alzo genoemt. Wordt op Latijn HESPERIS ODORATA geheeten, om dat zy, met den Avond beginnende, de geheele Nacht door zeer lieflijk riekt, welke met der Zonnen aankomste wederom verdwijnt, ende de geheele Dag niet vernoomen wordt. In 't Hoogduitsch ABEND VIOLEN. *Hesperis odorata.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met gantsch geen vei-

vettigheit, maar wel een gedeelte Mol van verrotte Bladeren van Boomen doormengt, weinige vochtigheit; vergaat niet haast, maar blijft eenige Jaaren in 't leeven; verdraagt ongeerne koude Regenen, vorstige Lucht, en andere ongeleegentheden des Winters; moet daarom, in 't begin van October (in een Pot gezet zijnde) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in gevuirt werdt, gestelt, geduirende deze Tijd, droog gehouden, om dat zy lichtelijk als dan, door een weinig Waters, te verrotten koomt, ende niet voor in 't laetste van de Maart, of begin van April, naa het Weeder zich aanstelt, met een zoete Lucht, en aangenaame Regen, wederom buiten gebrocht, voor Sneeuw, koude Nachten, harige of schraale Winden, wel gedekt ende voorzichtig gewacht zijn; Verliest tegen de Winter alle haar Bladeren, die in Februario wederom uit de Wortel, schietende gezien worden: Werden ook als dan in de zelfde, ende in het Herte van dezen, dikwils groene Wormkens, gelijk als in de Damastbloem groeijende vernoomen, die men haast kan verdrijven en doen sterven, zoo men daar op eens ofte tweemaal, een weinig stof ofte poeder van goede Americaansche Tabak stroeit; zy geeft alle jaaren, niet alleen Bloemen, maar ook volkomen Zaad, in lange, dunne, en kantige Peulkens zittende, dikwils zo zoberlijk, dat in een van de zelfde maar een Zaadtje gevonden werdt, het welke in April of May, met een wassende Maane, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, hol ende luchtig, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze beeter, als haar aangewassene jonge Wortelen, die men, op genoemde Tijd, van d' Ouden voorzichtig neemt, ende ook in Potten verplant, vermeerdert wordt.

** Remedie voor groene Wormkens, in deze en ander Planten.*

HET CCL. CAPITTEL.

HAVIKSKRUID.

Hieracy species variæ. Accipitrina

ZYnde een aardig Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn HIERACIUM of ACCIPITRINA. In 't Hoogduitsch HABICHKRAUT. Ende op François CICHOREE JAUNE. Hier van zijn my, in haar aart, veel schoone veranderlijke soorten kenbaar, te weeten: *Hieracium latifolium peregrinum*, Vremd breed Bladig Havikskruid met een zienswaardige Bloem. *Montanum angustifolium*, Smalgebladert Berg Havikskruid. *Chondrillæ facie*, met een gedaante van Condrille. *Quintum villosum Clusij*, vijfte soorte van Havikskruid van CAROLUS CLUSIUS beschreeven, met Wollige Bladeren. *Grandius Dalechampij*, Groot Havikskruid van DALECHAMPIUS geteikent. *Narbonense stellatum*, van Narbone met een Sterswijs gesteld Zaad. *Medio nigrum*, met een geele Bloem van binnen swart. *Suava rubens Fabij Columnæ*, met een lieflijk

lieflijk rood begaafde Bloem, by FABIUS COLUMNA te zien. *Lanuginosum Lusitanicum*, wolachtig Portugaalsch Havikskruid. Ende veel meer andere. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Grond, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een vrije en warme plaatze, maatige vochtigheit; blijven eenige jaaren in 't leeven, verdraagen koude, ende alle ongeleegentheit des Winters; bloeijen niet alleen alle Zomers, maar geeven ook, de meeste Tijd, volkomen Zaad, het welke, met een wassende Maan van April, niet diep, in d'Aerde gelegt moet zijn, waar door ze zo wel, als haare aangegroeide jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd en Maane, afneemt ende verplant, vermeerdert mogen werden.

Het *Hieracium grandius Dalechampij. Narbonense stellatum. Medio nigrum. Suavè rubens Fabij Columna.* Ende *Lanuginosum Lusitanicum.* Blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, moeten op een gantsch warme plaatze, ofte in Potten gezaait, ende opgekoomen, niet verplant zijn, geeven als dan, voor de Winter, gemeinlijk (de Bloemen voor veel Regens gewacht weezende) rijp Zaad; waar door zy, alle Voorjaaren, eeuwigduirende gemaakt worden.

HET CCLI. CAPITTEL.
SCHARLEYE.

IN 't Nederlandsch alzo genoemt. Op Latijn geheeten HORMINUM. Ende in 't Hoogduitsch SCHARLEY. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige zienswaerdige veranderlijke soorten kenbaar, te weeten: *Horminum sativum*, oprechte of tamme Scharleije. *Horminum Creticum*, Scharleije van Candiën. *Æthiopicum*, uit Moorenland, die ook *Æthiopis* genoemt wordt. *Sylvestre flore è cœruleo purpureo*, wilde met een uit den blaauwen purpere Bloem. *Sylvestre Lusitanicum flore purpureo*, wilde Scharleije uit Portugaal met een geheel purpere Bloem. *Incanum supinum flore violaceo*, leggende Scharleije met ruige Bladeren ende een violette Bloem. *Horminum glutinosum flore luteo*, kleevende Scharleije met een geele Bloem, welke ook van zommige *Colus Jovis* geheeten werdt. *Bœticum caule folioso rubro variegato*, Scharleije uit Andalusie met een veel gebladerde roodbonte Steel. *Horminum Bœticum caule folioso variegato cœruleo*, of Scharleije uit Andalusie met een veel gebladerde blaauwbonte Steel. Ende meer andere, niet alle van een Culture.

Horminum ejusque species.

Æthiopis.

Colus Iovis.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije en wel geleegene plaatze, taamelijk veel Waters, brengen kluchtige Bloemen voort, rijp Zaad,

 ende

ende vergaan daar meede, dewijlze van Natuire niet meer dan een Zomer in 't leeven verblijven; moeten daarom, met een waſſende Maan van April of Maart (naa des Tijds geleegentheit) niet diep, wederom gezaait zijn, waar doorze alleen aangeteelt moogen werden.

Het *Horminum incanum ſupinum flore violaceo*, of leggende Scharleije met ruige Bladeren ende een violette Bloem, vergaat zo haaſtig niet, maar blijft eenige jaaren in 't leeven, verdraagt felle koude, en alle ongeleegentheit des Winters; geeft ook alle Zomers rijp Zaad, het welke met genoemde Maan en Tijd, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze zoo wel, als haare aangewaſſene Wortelen, die men, van d' Ouden neemt, ende als dan verplant, vermeenigvuldigt mag worden.

Horminum glutinoſum flore luteo.

Het *Horminum glutinoſum flore luteo*, of kleevende Scharleije, met een geele Bloem, blijft meede lange jaaren in 't leeven, doch geeft noit, in deze Geweſten, volkomen Zaad, wordt niet te min, door haar aangegroeide Wortelen, gelijk de voorige, aangeteelt.

Alle d' andere, mogen niet meer dan een Zomer verblijven, vermits zy, met een waſſende Maane van April, d' Aerde bevoolen wordende, tegen de Winter altijd vergaan.

HET CCLII. CAPITTEL.

HYACINTH.

Hyacinthus

EEn ſchoon, zienswaerdige en zeer welruikende Bloem, wordt zoo wel in 't Nederlandſch, als Hoogduitſch met deze Naame, en op Latijn HYACINTHUS genoemt. Van deze zijn my, in haare aart, veele veranderlijke ſoorten kenbaar, hier alle te verhaalen onnoodig, dewijlze meeſt van een Culture te zijn bevonden werden.

Zy lieven, van Natuire, een goede, zeer zandige Aerde, met maatig tweejaarige Paerdemeſt, ende een weinig eenjaarige Hoenderdrek doormengt, een opene, warme en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit; verdraagen taamelijk de koude des Winters, ende andere ongeleegentheit des Tijds, in zommige jaaren: Is daarom goed en bequaam, dat zy alle Winters met Stroo, Kif, ofte iets anders, voor veel koude Regenen, Sneeuw, ende felle Vorſten gedekt, of in een Zonnebak, die met houten Venſters (naa des Tijds geleegentheit) open ende toegedaan kan werden, geplant mogen worden. Men neemtze alle Jaaren, in de Maand van Julius, uit de Aerde op, bewaartze in een drooge plaatze, ende de Grond wederom omgeſmeeten, ook met nieuwe Paerdemeſt (als gezegt) verzien zijnde, werden daar in, met een volle Maan van September, wederom gezet, het welke hoe het dieper geſchiedt, hoe zy meerder Afzetters verkrijgen; men laatze ook wel een

jaar,

jaar over ſtaan, en neemtze alleen om de tweede Zomer op; zy geeven, in deze Landen, volkomen rijp Zaad: Het welke, vergaadert zijnde, met een volle Maan van September, in een houten Vat, in de Aerde geſtelt, een Vingerbreed diep gezaait moet zijn, zo komen daar van Jongen, het volgende Voorjaar op, ende geeven het vierde, vijfte, of zeſte jaar haaren eerſten Bloem, uit welke dikwils ſchoone veranderlijke couleuren voortkomende, met vermaak gezien werden; waar door zy niet alleen, maar ook door haare aangegroeide jonge Bollekens, die men, opgenomen zijnde, van d'Ouden neemt, aangeteelt werden.

De *Hyacinthus Peruvianus flore albo*, Hyacinth van Peru met een witte Bloem. Ende *Flore cœruleo*, ofte met een blaauwe Bloem, ende diergelijke meer, uit warme Landen voort gekomen, zijn van Natuire teederder dan d'andere, verderven veel lichter, door ſterke Koude, of menze ſchoon met droog Turfmol, Kif, ofte iets anders bedekt, of in voorgezeide Zonnebak plant; zo brengen zy doch alle Zomers geen Bloem; worden daarom veel bequaamer in Potten geſtelt, ende des Winters droog, binnen 's huis bewaart, zoo draagen zy veel beeter, doch geeven noit ofte zelden rijp Zaad, mogen niet te min, door haar aangewaſſene jonge Bollen, gelijk de voorgaande, vermeerdeert gemaakt zijn. *Hyacinthus Peruvianus.*

De *Hyacinthus virginianus odoratiſſimus*, ofte zeer wel ruikende Hyacinth uit Virginien, waar van my twee ſoorten, in haare aart, bekent zijn, te weeten: *Hyacinthus Virginianus odoratus major & minor*, Groote en Kleine welriekende Hyacinth uit Virginien, zijnde de teederſte van allen, verdraagen geenzins eenige Vorſt, Sneeuw, koude Regenen, ofte diergelijke ongelegentheit; moeten daarom, niet alleen in Potten, maar ook op een warme plaatze binnen 's huis gezet, daar geduirende de Winter, door een yzere Oven, in geviert werdt, ende met geen Water begooten, maar zeer droog, zo wel in de Herfſt als Wintertijden gehouden zijn, ook niet voor April, wederom buiten gebrocht, ende voor veel vochtigheits, koude Nachten, of haarige Winden genoegzaam gewacht zijn, zy verliezen gemeinlijk des Winters haare Bladeren, ende werden met een volle Maane van April, in een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige klein gewreevene Paerdemeſt, eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren van Bomen doormengt, verplant; verkrijgen, in deze koude Geweſten, niet alle Jaaren, maar dikwils om het vierde, zeſte, achte, of thiende jaar, ja dikwils noit eenige Bloemen; Het welke, indien het alzo koomt: Neemt als dan Weiten Zeemel (ook wel Draf) giet daar op Regenwater, ende roert het genoegzaam door malkanderen, zoo fermenteert ofte kookt het, welke geheel gedaan zijnde, neemt een Pot, vultze daar meede ten halven, en legt daar op een vinger breed hoog voorgenoemde goede Aerde, zet op dezelfde een ofte twee Bollen, in April, met gezeide volle Maane, ende bedektze geheel met dezelfde goede Aerde, legt dan daar *Hyacinthus Virginianus odoratiſſimus.* *Op wat maniere men deze ſchoone Plante wel bloeijende maaken mag.*

op wederom, een duimbreed hoog, van de gefermenteerde Zeemel; dan wederom Aerde, tot dat de Pot tot boven vol is: Neemtze dan, en ſteltze, tot aan de bovenſte Rand, in vriſſe warme Paerdemeſt, veertien Dagen lang, neemtze dan wederom uit, dewijle de Meſt naa dien Tijd zijn warmte verliezende, koud begint te werden, en zetze wederom in genoemde warme Meſt, het welke zo lang achtervolgt moet worden, tot datze genoegzaam aan 't waſſen gekomen zijn, laatze dan in de laetſte Paerdemeſt ſtaan, op een goede warme plaatze, of neemtze uit, zo geeven zy doorgaans alle Jaaren, op een hooge Steel waſſende, veel by malkander gevoegde, boven andere lieflijk ruikende, en d' een na d'ander opengaande Bloemen. Deze Bollen laat men, binnen in 't begin van October droog gebrocht zijnde, zonder de minſte drup Waters te geeven, geheel in haar Aerde uitdroogen, (hoe wel menze ook in November uit d' Aerde neemen, en alzo droog heene leggen mag) doch houde voor beſt, dat men, haar met de geheele klomp Aerde uit de Pot ſchudde, en in dezelfde alzo, zonder Lucht te genieten, met langzaamheit van Tijd droogen, ook tot de volle Maane van April (als reeds gezegt) verblijven laat; als dan neemt menze uit, en zetze in Potten, als vooren verhaalt gevult, wederom in, zo nochtans dat alle de Bollen aan malkander vaſt blijvende, met malkanderen wederom moeten in gezet zijn, hoewel men daar van ook eenige neemen kan, inzonderheit zo daar eenige los te weezen gevonden worden, die men als dan in andere Potten ſtellen moet.

HET CCLIII. CAPITTEL.
SINTJANS KRUID.

Hypericum, ejusque ſpecies variæ. Aſcyrum. Androſemum.

MEt deze Naame in 't Nederlandſch alzo genoemt. Op Latijn HYPERICUM, PERFORATA, ofte ANDROSEMUM. In 't Hoogduitſch SANT JOHANSKRAUT. Ende op François MILLE PERTUIS. Hier van zijn my, in haar aart, eenige veranderlijke ſoorten bekent, te weeten: *Hypericum vulgare*, Gemeine Sintjanskruid. *Non perforatum*, Sintjanskruid met Bladren niet doorgeboort, het welke men ook *Aſcyrum* noemt. *Bacciferum*, ofte *Androſemum*, met ſwarte Beſiën, of Mansbloed geheeten. *Non bacciferum*, zonder Beſiën. *Tomentoſum repens*, wolachtig kruipende. *Arboreſcens*, tot een klein Boomtje opwaſſende Sintjanskruid. *Hircinum fruticeſcens*, Struvellig Sintjanskruid, ſtinkende gelijk een Bok. *Minimum ſupinum Septentrionale*, klein achter over leggende, uit de Ooſterſche en Noorderlanden. *Creticum flore magno*, uit Candiën met een groote Bloem. *Latifolium Luſitanicum*, Breedbladig uit Portugaal. *Tomentoſum ſupinum marinum Luſitanicum*, wolachtig leggende Zee Sintjanskruid uit Portugaal. *Pulchrum Tragi*, ſchoon Sintjanskruid van

HIE-

HIERON: TRAGUS alzo genoemt. Ende *Hypericum minimum repens Montis Libani*, ofte zeer klein kruipende Sintjanskruid van den Berg Libanus. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, ende met tweejaarige Paerdemeſt maatig verziene Grond, een vrije, en wel gelegene plaatze, niet te veel Regens; verdraagen ſterke koude des Winters, ende geeven de meeſte Tijd rijp Zaad, het welke met een waſſende Maane van April, niet diep gezaait moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert mogen worden. Doch het *Hypericum arboreſcens*, of Boomachtig Sintjanskruid, in deze Landen geen volkomen Zaad geevende, kan, gelijk het *Hypericum hircinum*, ofte als een Bok ſtinkend Sintjanskruid, van haare by de Wortel uitloopende jonge Looten, van zelfs Wortel ſchietende, genoegzaam aangeteelt werden.

Het *Hypericum latifolium Luſitanicum*, Breedbladig Sintjanskruid uit Portugaal. *Tomentoſum ſupinum marinum Luſitanicum*, wolachtig leggend Zee Sintjanskruid uit Portugaal. Ende *Hypericum repens minimum montis Libani*, ofte alderkleinſte kruipende Sintjanskruid van den Berg Libanus, zijn teeder van Natuire, brengen, in deze Geweſten, noit rijp Zaad, mogen ook de harde Winterſche Koude geenzins verdraagen; moeten daarom, in Potten gezet, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorſtig Weeder in geviert wordt, gebrogt, geduirende deze Tijd met een weinig laauw Water onderhouden, en niet voor in't laetſte van de Maart, of begin van April (na des Tijds geleegentheit) wederom buiten gezet, voor koude Nachten, haarige en ſchraale Winden, wel gewacht zijn; Vergaan ook niet haaſt, maar blijven eenige jaaren in't leeven.

Het *Hypericum Creticum flore magno*, ofte Sintjanskruid uit Candiën met een groote ſchoone Bloem, zijnde een zienswaerdig Gewas, ende het teederſte van allen, lieft een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige klein gewreevene Paerdemeſt, Veen Aerde, ende het Molder van binnen verdurvene Boomen doormengt, een warme, en wel geleegene plaatze, niet te veel vochtigheits, blijft eenige jaaren in't leeven, geeft alle Zomers ſchoone Bloemen, maar zelden, ten zy met heete en drooge Jaaren, rijp Zaad; verdraagt in geene manieren eenige koude Zomer of Herfſtregenen, zal daarom, in een Pot ſtaande, in het laetſte van September, ofte begin van October (na des Tijds geleegentheit) binnen 's huis gebracht, op een bequaame plaatze geſtelt, daar zy, door de Venſters, de Lucht en Zonne zo lang moet genieten, als de uitwendige koude het koomt te verhinderen, ook daar in niet als met vorſtig Weeder geviert werdt, weinig laauw Regenwater in deeze Dagen van boven gegeeven, verre van den Oven gezet, dewijle zy de warmte van dien, als onnatuirlijk zijnde, inzonderheit eenige Dagen ofte Weeken duirende, in geene manieren verdraagen mag, ook niet weder- *Hypericum, Creticum flore magno.*

om, voor in't begin van April, met een zoete Lucht en Regen, buiten gebrocht, voor koude Nachten en ſchraale Winden wel gewacht ende gedekt zijn. Kan ook, in deze Geweſten, bequamer door haar by de Wortel uitloopende ende met der Tijd, van zelfs Wortel ſchietende Jongen, die men, met een waſſende Maane in April, van d' Ouden neemt, en in Potten verplant, als haar Zaad aangeteelt worden.

HET CCLIV. CAPITTEL.

BILSEN KRUID.

ALzo van een jegelijk in't Nederlandſch genoemt. Wordt op Latijn geheeten HYOSCYAMUS. In't Hoogduitſch BILSEN KRAUT TEUFFELS AUGEN, of DOLKRAUT. En op François HANNEBANE, ENDORMIE, of HERBE AUX TIGNES. Hier van zijn my, in haar aart, zeven veranderlijke ſoorten kenbaar, te weeten: ***Hyoscyamus niger vulgaris***, gemein ſwart Bilſenkruid. ***Albus Creticus flore aureo***, wit Bilſenkruid van Candiën, met een gout geele Bloem. ***Flore aureo P. Alpini***, met een gout geele Bloem van PROSPER ALPINUS. ***Albus rotundifolius***, wit Bilzenkruid met ronde Bladeren. ***Luteus***, met een geele Bloem, die ook ***Nicotiana minor***, of kleine Tabak genoemt wordt. ***Hyoscyamus Peruvianus latifolius***, Breedbladig Bilſenkruid uit Peru, dat ook ***Tabacum verum latifolium***, ofte oprechte Breedbladige Tabak gezegt is. Ende ***Hyoscyamus Peruvianus anguſtiore folio***, ofte Bilſenkruid uit Peru met ſmalle Bladeren, anders ***Nicotiana major anguſtifolia***, ofte Tabak met ſmalle Bladeren. Welke twee laetſte ook wel ***Petum*** ofte ***Herba Sancta***, om haare deugtzame krachten, genoemt zijn. Niet alle van een Culture.

Hyoscyamus niger vulgaris. Albus rotundifolius.

Het ***Hyoscyamus niger***, ſwart Bilſenkruid, ende ***albus rotundifolius***, ofte wit Bilſenkruid met ronde Bladeren, lieven, van Natuire, zo wel een drooge, als bequaam gemeſte zandige Grond, een opene, luchtige, vrije, en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit; verdraagen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, bloeijen het tweede jaar, geeven rijp Zaad, ende verſterven daar meede, dewijle zy niet langer in't leeven verblijven mogen: moeten daarom, om het tweede jaar, met een waſſende Maane van de Maart, op een nieuw wederom gezaait zijn, komen ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelver genoegzaam voort, inzonderheit het ſwart, waar door zy alleen vermeerdert mogen werden.

Hyoscyamus albus Creticus flore aureo, &c.

Het ***Hyoscyamus albus Creticus flore aureo***, wit Bilſenkruid van Candiën met een gout geele Bloem. Ende ***Flore aureo P. Alpini***, of met een gout geele Bloem van PROSPER ALPINUS, lieven een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt doormengt, een luchtige, warme,

me, en wel geleegene plaatze; zijn teeder van Natuire, geenige koude Herfstregenen, ofte Vorst verdraagen konnende: moeten daarom, in een Pot gezet, des Winters binnen 's huis, op een luchtige plaatze gestelt, met weinig vochtigheits, niet alleen in deze Tijd, maar ook des Zomers verzien, ende in het laetste van de Maart, of begin van April, met een zoete Regen, wederom buiten gebrocht werden: Geeven de tweede Zomer, in deze Landen, volkomen Zaad, ende versterven daar meede: het welke met een wassende Maane van de May, in een Pot, niet diep, maar hol ende luchtig gezaait moet zijn, waar door zy t' elkes vernieuwt mogen worden.

Het ***Hyoscyamus Peruvianus, Nicotiana, Petum***, ofte ***Tabacum***, Peruviaansche Bilsenkruid ofte oprechte Tabak, zo wel met breede, als smalle Bladeren, lieven een goede, gemeine, met tweejaarige Paerdemest wel verziene Grond, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; verdraagen geenderhande koude des Winters, noch eenige Vorst, ende by aldien geen goede warme Zomers zijn, versterven zy zonder eenig rijp Zaad na te laaten; Is daarom goed, dat men daar van, een ofte twee Planten, in een Pot, binnen 's huis, des Winters, op een luchtige plaatze, droogachtig gehouden, bewaare, ende de zelfde, in't midden van April, met de geheele klomp Aerde, op een warme plaatze, wederom stelle, zo geven zy in de Herfst rijp en overvloedig Zaad, het welke, met een wassende Maan van April, niet diep, hol en luchtig gezaait wordt, waar door zy alleen vermeerdert worden. *Hyoscyamus Peruvianus. Nicotiana. Petum. Tabacum.*

De ***Nicotiana minor***, kleine Tabak, ofte ***Hyoscyamus luteus***, Bilsenkruid met geele Bloemen, lieft de zelfde Aerde, plaatze, en veel Waters, blijft niet meer dan een Zomer in't leeven, geeft voor de Winter volkomen Zaad, ende versterft; wordt ook niet wederom gezaait: want daar zy eens gestaan heeft, slaat, door het neêrgevallene Zaad, van zelver genoegzaam op, waar door zy overvloedig vermeerdert werdt. *Nicotiana minor. Hyoscyamus luteus.*

Wil jemant Tabak gewinnen, om tot veele nootwendigheden gebruikt te werden, die plukke de Bladeren, als zy een weinig geel beginnen te worden, (want dan zijn zy rijp) en legze dik op malkanderen, in een Kelder, of donkere vochtige plaatze, zo beginnen zy te sweeten, het welke acht ofte tien Daagen geduirt hebbende, neemtze wederom van malkanderen, hangt haar op de Zolder te droogen, en bewaartze alzo.

Het stof of poeder, is, voor alle Liefhebberen der Kruiden, en Hovenieren, zeer dienstig; want zo men het op de Aerde, daar iets gezaait is, strooit, het welke in't opkoomen van de Wormen, Slakken, ofte Eerdtvloo beschadigt, ende in de Grond getrokken wordt, zo vlieden zy daar van, ende de Wormen, daar aankomende, sterven terstont, de Slakken swellen op als of zy met water zucht gequelt waren, ende die daar van niet en sterven, kruipen weg, en durven niet wederom keeren, inzonderheit zo het voor een Tijd lank alle weeken tweemaal geschiedt. *Voor Wormen, Slakken, Eerdtvloo, ende Rupsen.*

De

Voor Luis, ofte jonge Vliegen der Bomen.

De Kruis ofte Steekelbesiën Bomen, Koolplanten, ofte Kruiden, die met genoemde Creatuiren gequelt, ende daar van geschonden worden, mogen van dit schaadelijk Ongedierte verlost ende bevrijt werden, zo men de zelfde eens, twee, ofte driemaal, eerst met Regenwater, daar in oprechte Virgijnsche Tabaks Bladeren, vijf of zes, opgekookt geweest zijn, begiet, en daar van noch nat zijnde, met stof van de zelfde Tabak bestrooit.

De Kersse Boomen, klein ende groot, als ook andere, wiens teedere Takken met Luis ofte jonge swarte Vliegen, zeer gequelt werden, zo dat zy, door haar meenigte, daarom zittende, het voetzel de zelfde beneemende, lichtelijk doensterven, met gezeide Water, vier, vijf, ofte zes, achter malkanderen volgende Dagen, op ieder Dag tweemaal, als het vochtig weder is, anders maar eens, begooten, ende met het zelfde Pulver bestrooit zijnde, worden daar van in weinig Tijds verlost; doch zo zy daar na wederom daar aan gezien werden, moet het op een nieuw geschieden.

Voor Mijren

Alle Oranjen, Limoenen, Citroenen, ofte andere Bomen, wiens nieuwe Scheutkens zo wel als Bloemen, van de Mijren dikwils niet alleen beschaadigt, maar ook wel afgebeeten worden, vlieden haastig daar van, zo men om den Stam een rink, van twee of drie Vingeren breed, en ruim een stroobreed dik, van dit gezeide Tabaks stof legt, ende eerst van boven over de Bladeren des Booms heene strooit, komen ook, zo lange de Tabaks çirkel daarom legt, niet wederom.

Daar en boven, wil jemant in zijn Hof geheele Nesten der Mijren verstooren, die smijt, de Aerde daar zy haar verborgen hebben, om verre, ende strooije daar in, het zelfde Tabaks Pulver, drie, ofte vier maal, daar na de Grond effen ende slecht gemaakt zijnde, ook desgelijken wat dik boven op de Aerde, zo verlaaten zy alle haar Eijeren, ende vertrekken, die niet en sterven, op andere plaatzen.

HET CCLV. CAPITTEL.

HYPECOON.

Hypecoum.

DIt aardig en klein Gewas, wordt in't Nederlandsch alzo, ende niet anders (mijns weetens) genoemt. Op Latijn HYPECOUM. Hier van zijn my, in haare aart, twee veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Hypecoum latifolium flore phœnicio*, Breedbladig Hypecoon met een schoone licht roode Bloem. Ende *Hypecoum tenuifolium flore luteo*, ofte Hypecoon met smalle teedere Bladeren ende een geele Bloem. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen, een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, een

een opene, luchtige, warme, vrije, en genoeg ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeven in de Herfst volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede: moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart, of ook wel in September, om dat zy lange in d' Aerde verblijven, wederom op een nieuw, ruim een stroobreed diep, gezaait zijn; koomen ook door het neêrgevallene Zaad, een Bokshoorn zeer gelijk weezende, van zelver dikwils op; Waar door zy alleen vernieuwt mogen zijn.

Het CCLVI. Capittel.

Y S O P.

Niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele Hyssope genoemt. Wordt op Latijn geheeten Hyssopus. In 't Hoogduitsch Ispen ofte Isop. Ende in 't François Hyssope. *Hyssopi varia genera.*

Hier van zijn my, in haar aart, verscheidene veranderlijke soorten kenbaar, te weeten: *Hyssopus vulgaris flore cæruleo*, gemeine Ysop met een blaauwe Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Flore rubro*, met een roode Bloem. *Folio albo maculoso*, met witbonte Bladeren. *Folio luteo variegato*, met geelbonte Bladeren. Ende *Hyssopus tenuifolius*, ofte Ysop met smalle Bladeren. Meest alle van een Culture.

Zy lieven een gemeine, zandige, goede Aerde, met weinig ofte geen Mest verzien, een luchtige, en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit; verblijven eenige jaaren in 't leeven; verdraagen alle ongeleegentheit des Winters; bloeijen alle Zomers, geeven rijp Zaad: Het welke met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep, ook holletjes, de Aerde bevolen wordt, waar door zy veel bequaamer, als haare van zelfs wortelende Takskens, die men, met gezeide Maane, in April, van d' Ouden neemt, en verplant, aangeteelt mogen werden.

Het *Hyssopus tenuifolius*, ofte smalgebladert Ysop, is van Natuire veel teederder dan d' andere, geeft, in deze Gewesten, noit eenig rijp Zaad, wordt ook gemeinlijk door de Vorst des Winters weg genomen, kan niet te min door haar teedere of dunne lichtelijk wortelschietende Takskens, (als gezegt) van d' Oude genomen, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt werden, waar van eenige in Potten, des Winters, binnen 's huis, drooge gehouden, en in de Herfst voor veel vochtigheit gewacht, bewaart moeten zijn. *Hyssopus tenuifolius.*

Het is aanmerkens waerdig, dat het Zaad van Ysop, zo wel met witte, als roode Bloemen, gezaait zijnde, niet als met blaauwe Bloemen voortbrengt, welkers Zaad (op genoemde Tijd) wederom in d' Aerde gelegt weezende, Planten met blaauwe niet alleen, maar ook roode, en witte Bloemen wederom in 't licht brengt.

Hyssopus. variegato folio. Men dient ook wel in acht te neemen, dat Ysop met voorgenoemde bonte Bladeren, met der Tijd in een eencouleurige groenigheit komt te veranderen, men zal daarom, steeds van de alderschoonste bonte Takskens, om te konnen Wortelen, inleggen, zo worden zy langer in haare aardige bevalligheit der aangenaame veranderlijke couleuren bewaart.

HET CCLVII. CAPITTEL.

JACEA.

WOrdt in't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook op Latijn, in't Hoogduitsch FLOCKBLUME. Ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Hier van zijn my, in haare aart, deze volgende veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Jacea vulgaris nigra flore purpureo*, gemeine swarte Jacea met een purpere Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Major lutea capite spinosa*, groote geele met steekende Hoofdekens. *Major laciniata flore purpureo*, groote gesneedene met een purpere Bloem. *Campestris Lusitanica capite echinato*, wilde Portugaalsche met een doornachtig Hooft. *Latifolia Hispanica*, Spaansch breedbladige Jacea. *Jacea Centauroides lutea Africana maxima*, aldergrootste geele Jacea uit Africa, met Bladeren van groot Centaurium of Santoire. Ende *Jacea Oleæ folio*, ofte Jacea met Bladeren van Olijf boom, die ook *Ptarmica Austriaca*, ofte Ptarmica uit Oostenrijk van CAR. CLUSIUS genoemt is. Niet alle van een ende de zelfde Culture. *(margin: Jaceæ species.)*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, liever een ongemeste, als gemeste Grond, een warme, vrije, en wel geleegene plaatze, weinig Waters; blijven eenige jaaren in't leeven, verdragen tamelijk de koude, en andere ongeleegentheit des Winters, geeven alle jaaren Bloem, maar noit, in deze Landen, ofte zeer zelden, ten zy met heete en drooge Zomers, perfect rijp Zaad, uit genomen het *Jacea vulgaris nigra flore purpureo*, ofte gemeine swarte Jacea met een purpere Bloem, de welke haare volkomentheit verkrijgt.

Jacea latifolia Hispanica. Campest. echinat. cap. Lus. Centauroides lutea Afric: maxima. De Jacea met breede Bladeren uit Spanjen, wilde Portugaalsche Jacea met een doornachtig Hooft, ende de aldergrootste geele Jacea uit Africa, verdraagen niet wel de koude des Winters, buiten verblijvende; moeten daarom, in Potten gezet, ende binnen 's huis, droog bewaart zijn, vermits zy niet alleen door de Vorst, maar ook veel Regenen, van haar teeder leeven lichtelijk berooft werden.

Ptarmica Austriaca. Iacea Oleæ folio. De *Jacea Oleæ folio*, Jacea met Bladeren van Olijf boom, ofte *Ptarmica Austriaca*, blijft niet meer dan een Zomer overig, geeft in de Herfst rijp Zaad, ende versterft daar meede; Moet daarom, met een wassende Maane van de Maart of April, op een nieuw, in voor genoemde Grond,

en

en warme plaatze, ofte ook wel in een Pot, niet diep, maar hol gezaait zijn; verdraagt weinig Waters, inzonderheit de Zaadknoppe, als haar aangenaame, ende in haar vigeur afgesneedene onvergankelijke Bloem, verwelkt is; want zy als dan lichtelijk verrot, ende geen goedt Zaad verkrijgt ofte naa laat, waar door zy alleen vernieuwt ende vermeerdert kan werden.

Meest alle de andere worden, in deeze Gewesten, door haar aangegroeide jonge Scheutkens, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, alleen vermenigvuldigt.

Het CCLVIII. Capittel.

S T OE B E.

IN 't Nederlandsch zo wel als Latijn, met deze Naame ende geen andere (mijns weetens) tot noch toe van iemant genoemt; zijnde een meede soorte van Jacea. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Stœbe Salamantica prima Clusij*, eerste Stœbe van Salamanca van Car: Clusius beschreeven. *Stœbe Salamantica.* Ende *Stœbe Salamantica secunda Clusij*, ofte Stœbe van Salamanca de tweede van C. Clusius. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest klein gewreeven doormengt, een vrije en wel geleegene plaatze, niet veel Waters, vermits zy aan haare Wortel daar door lichtelijk verrotten, verdraagen ongeerne de Wintersche koude dezer Landen, worden daarom, in Potten staande, in 't begin van October binnen 's huis, op een luchtige plaatze, gezet, daar niet als met vorstig Weeder in gevuirt werdt, met weinig of geen vochtigheit (geduirende deze Tijd) onderhouden, ende niet voor in 't laetste van de Maart, met een aangenaame Regen, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten en haarige Winden wel gewacht, en voorzichtig gedekt.

Zy blijven zelden langer dan tweejaaren in 't leeven, geeven Bloemen de eerste, en ook de tweede Zomer, doch geen volkomen Zaad, waar meede zy versterven; mogen ook niet door andere middelen als door dat zelfde, uit Spanjen gezonden, ende met een wassende Maane van April of May, niet diep, maar hol en luchtig in een Pot gezaait zijnde, aangeteelt worden.

HET CCLIX. CAPITTEL.
SERRATULA.

WOrdt alzo van een jegelijk met deze Naame genoemt, om dat haar Bladeren aan de Randen gelijk een Zaage getakt, ende aardig ingesneeden zijn. Hier van zijn my, in haar aart, twee soorten kenbaar, te weeten: *Serratula vulgaris*, Gemeine Serratula. Ende *Serratula Americana*, ofte Americaansche Serratula. Beide in haare Culture zeer verscheiden.

Serratula vulgaris. De Gemeine, zijnde hart van aart, bemint zo wel een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste, als kleijige Aerde, liever een luchtige en wel gelegene, als schaduachtige plaatze, veel Waters; blijft lange Jaaren in 't leeven; geeft alle Zomers Bloemen, ende met goede tijden volkomen Zaad; verdraagt sterke Koude en alle ongelegentheit des Winters; werdt ook niet alleen door genoemde Zaad, het welke, met een wassende Maane van April ofte May, niet diep, gezaait moet zijn, maar ook door haar aangewassene jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd en Maane, van d' Oude neemt, en verplant, aangeteelt of vermeerdert gemaakt.

Serratula Americana. De *Serratula Americana*, ofte Serratula uit America, zijnde een schoon en zienswaerdig Gewas, is veel teederder van Natuire, lieft een zandige, goede Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, Mol den verrotte Bladeren van Bomen, klein geklopte roode Steen, ende met Zand door gearbeide hart gewordene Kalk doormengt, taamelijk veel vochtigheit, geduirende de Zomer, een opene, en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden beschut; blijft eenige Jaaren in 't leeven; geeft alle Zomers, uit den geelen purperachtige Bloemen, veel schoonder als de voorige, maar noit, in deze Gewesten, eenig goedt Zaad, verlieft in de Herfst haar Bladeren, achter breed, ende voor spits toegaande, raauw, ende aan de kanten zeer aardig getakt, die in het Voorjaar uit een teedere, veelvoudige, vaezelachtige, welruikende Wortel wederom voortkomen; zy verdraagt geenzins koude Herfstregenen, sterke Winden, Rijp, of felle Vorst, vermits zy door dezelfde haastig van 't leeven berooft werdt; moet daardaarom, in 't begin van October, ofte, naa des Tijds gelegentheit, een weinig eerder, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, gebrocht, met slechts een weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) van boven begooten, in 't begin van April, met een regenige Lucht, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten, hairige ofte schraale Winden wel gedekt, ende voorzichtig gewacht zijn; kan ook alleen door haar aangegroeide jonge Looten,

ten, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, in deze Landen aangequeekt worden.

HET CCLX. CAPITTEL.
SINTJACOBSKRUID.

ALZO in 't Nederlandsch genoemt. Wordt op Latijn geheeten JACOBÆA. In 't Hoogduitsch SANTJACOBS BLUMEN, ofte SANTJACOBSKRAUT. Ende in 't François HERBE OU FLEUR DE SINTJAQUES. Hier van zijn my, in haar aart, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Jacobæa vulgaris*, gemein Sintjacobskruid. *Marina*, aan de Zeekant groeijende, het welke ook *Cineraria*, of Asschenkruid, om de couleur haarer Bladeren, geheeten werdt. *Jacobæa marina altera*, tweede soorte van Zee Sintjacobskruid, welke Bladeren veel groender zijn. Ende *Jacobæa nodosa Americana*, ofte geknobbelt Sintjacobskruid uit America. Niet alle van een Culture. *Cineraria.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met weinig of geenige vettigheit vermengt, een vrije, warme, en wel gelegene plaatze.

De *Jacobæa vulgaris*, ofte gemein Sintjacobskruid, blijft niet meer dan twee Zomers in 't leeven; verdraagt felle Koude, ende alle ongelegentheit des Winters; geeft het tweede jaar Bloemen, ende in de Herfst volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, de Aerde bevoolen wordt, waar door zy alleen vernieuwt, ende wederom vermeerdert mag zijn. *Iacobæa vulgaris.* *Iacobæa marin.*

De *Jacobæa marina*, of Sintjacobskruid aan de Zeekant groeijende, beide soorten zijn teederder van Natuire, verdraagen ongeerne veel koude Herfstregenen, en strenge Vorst: worden daarom, in een Pot gestelt, in 't begin van October, in huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, met slechts een weinig laauw Regenwater, in deze Tijd, van onderen, in een Panne verzien, ende niet voor in 't begin van April, met een zoete Regen, wederom buiten gebrocht; zy geeven, in deze Landen, noit eenig rijp Zaad, worden niet te min, door haare aangewassene, ende van zelfs wortelschietende Takskens, die men, met genoemde Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, genoegzaam vermenigvuldigt. *Marina altera.*

De *Jacobæa nodosa Americana*, ofte Americaansch Sintjacobskruid, met een knobbelachtige Steel, zijnde een schoon Gewas, bemint een zandige Grondt, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een vrije, warme, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheits, blijft lange jaaren *Iacobæa nodosa Americana.*

in 't

in 't leeven, geeft zelden, ten zy met drooge Zomers, Bloemen, ende noit, in deze Gewesten, eenig Zaad, verdraagt ongeerne koude Herfst-regenen, ofte sterke Vorst: wordt daarom, in een Pot staande, des Winters binnen 's huis, op een luchtige, en maatig warme plaatze, met zeer weinige vochtigheits onderhouden, bewaart, ende niet voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gezet. Kan ook niet dan door haar aangegroeide Jongen; die men, met een wassende Maane van April, afneemt, ende in Potten verplant, alleen vermeerdert worden.

Het CCLXI. Capittel.
KRUIDTJE ROER MY NIET.

Spring-kruid. *Noli me tangere.*

VAn een jegelijk met deze Naame in 't Nederlandsch genoemt; Wordt ook van veele SPRINGKRUID geheeten. Op Latijn HERBA IMPATIENS, of NOLI ME TANGERE, om dat aan haar doorzichtig en rijp Zaadpeulken geroert zijnde, dezelfde van malkanderen barsten, ende daar door, als verstoort, den nieuwsgijrige Aanraaker, te zaamen met haar Zaad in 't gezicht springen. In 't Hoogduitsch SPRINGKRAUT. Hier van zijn my, in haar aart, twee bezondere soorten bekent, te weeten: *Impatiens Herba*, ofte Gemein Kruidtje Roer my niet. Ende *Impatiens Alpina Erucæ folio*, ofte Berg Kruidtje Roer my niet, met Bladeren van Rakette. Niet van een Culture.

Zy lieven nochtans beide een goede, gemeine, zandige, en van Natuire, een vochtige Aerde, liever een schaduachtige, als een opene, vrije, of wel ter Zonne gelegene plaatze.

Impatiens herba.

Het *Impatiens Herba*, ofte *Noli me tangere*, Gemeine Kruidtje Roer my niet, blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, geeft in de Herfst rijp Zaad, ende vergaat daar meede: moet daarom, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep, de Aerde bevoolen zijn, koomt ook door het neêrgevallene Zaad, daar het eens gestaan heeft, overvloedig van zelver voort, waar door het genoegzaam vermeerdert werdt.

Impatiens Alpina Erucæ folio.

Het *Impatiens Alpina Erucæ folio*, ofte Berg Kruidtje Roer my niet, vergaat zoo haastig niet, maar blijft twee Zomers in 't leeven, verdraagt de koude des Winters, ende alle ongelegentheit des Tijds, bloeit het tweede Jaar, geeft volkomen Zaad, ende vergaat; wordt daarom, op voorgenoemde Tijd en Maane, meede gezaait, ende door haar van zelfs opkomende jonge Plantkens, het welke door het neêrgevallene Zaad geschiedt, vermenigvuldigt.

HET

Het CCLXII. Capittel.
K E R S S E.

Een wel bekende Plante, in 't Nederlandsch alzo genoemt. Wordt op Latijn geheeten Nasturtium. In 't Hoogduitsch Kresz. Ende op François Cersson. Hier van zijn my, in haar aart, elf bezondere soorten kenbaar, te weeten: *Nasturtium hortense*, Tuin- ofte Hof-Kersse, of bijtende Kersse, *Hortense crispum*, Kroeze Tuinkersse. *Minus*, kleine Kersse. *Minimum*, alderkleinste Kersse. *Indicum*, Indiaansche Kersse. *Indicum rotundifolium*, Indiaansche Kersse met ronde Bladeren. *Latifolium hyemale*, Breedbladige Winter Kersse, die ook *Barbarea* genoemt is. *Pratense flore simplici*, Kersse op Grasvelden groeijende, met een enkelde Bloem; die ook Cardamine genoemt wordt. *Flore pleno*, met een dubbelde Bloem. *Cardamine Alpina trifolia*, Berg Cardamine met drie Bladeren. Ende *Nasturtium aquaticum*, ofte Water-Kersse. Niet alle van een Culture. *Barbarea. Cardamine &c. Nasturtium hortense Crispum. Minimum. Indicum &c.*

De Gemeine Tuinkersse, Kroesse Tuinkersse, Alderkleinste Tuinkersse, Indiaansche Kersse, ende Indiaansche Kersse met ronde Bladeren: Lieven een goede, gemeine, zandige, ende met oude Paerdemest wel verziene Grond, een opene, warme, en wel gelegene plaatze, maatige vochtigheit; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeven in de Herfst rijp Zaad, ende vergaan daar meede: moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerdert mogen worden.

Het *Nasturtium crispum hortense*, Kroeze Tuinkersse, verliest lichtelijk met der Tijd, haar aangenaame krulheit; men zal daarom altijd, van het alderschoonste, alleen Zaad gewinnen, ende het zelfde naa het laetste Quartier der Maane, zaaijen, zo verblijft het eenige jaaren in staat. *Nasturtium hyemale.*

Het *Nasturtium Indicum*, ofte Indiaansche Kersse, in de Aerde geplant weezende, wast zeer weelderig voort, geeft groote overvloed van Bladeren, doch weinig Bloemen, wordt daarom in een Pot gezet te zijn, veel bequaamer geoordeelt, vermits zy daar in, door haar veelvoudige Wortelen, en weinig Aerde, in haar drijvende kracht, als gedwongen werdende, weinig Bladeren, maar veel schoone Bloemen, tot aan de Winter duirende, ten voorschijn brengt. Het Zaad groot, groen van couleur, ende gemeinlijk twee, of drie by malkanderen gevoegt zijnde, werdt, rijp wordende, bleek geel uit den groenen, ende valt als dan af, ofte met de Hand daar aan geraakende, van zelfs needer, waarom daar naa dikwils gezien moet zijn.

Het *Nasturtium hyemale* ofte *Barbarea*, Winter Kersse, is hart van Natuire, verdraagt felle Koude, en alle ongelegentheit des Tijds; blijft niet meer.

meer als twee Zomers in 't leeven, geeft het tweede jaar volkomen rijp Zaad, ende vergaat; moet daarom, alle Voorjaaren, ofte om het tweede, t'elkens op een nieuw, niet diep, wederom gezaait zijn; koomt ook dikwils door het neêrgevallene van zelver voort, waar door zy genoegzaam vermeerdert kan worden.

Nasturtium aquaticum.

Het *Nasturtium pratense*, ofte *Cardamine flore simplice & pleno*, Cardamine ofte Kersse op Grasvelden groeijende, zo wel met een enkelde, als dubbelde Bloem. *Trifolia*, Cardamine met drie Bladeren. *Minus*, kleine Kersse. Ende *Nasturtium aquaticum*, ofte Water Kersse, lieven, uit een aangeboorene eigenschap, een steeds vochtige wel gemeste Aerde, liever een schaduachtige, als een luchtige plaatze; blijven eenige jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongeleegentheit des Tijds, ende geeven jaarlijks de meeste tijdt volkomen Zaad, het welke met een wassende Maane van April, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy zo wel, als door haar aangegroeide Jongen, die men, op dezelfde Tijd afneemt, ende verplant, vermeerdert mogen worden.

Het CCLXIII. Capittel.

WILDE KERSSE.

Lepidium. Peperkruid,

OP Nederlandsch alzoo genoemt. In 't Latijn IBERIS, NASTURTIUM SYLVESTRE, ofte LEPIDIUM HERBULA. Op Hoogduitsch WILDER KRESZ. Ende in 't François CRESSON SAUVAGE, PASSERAGE SAUVAGE, ofte CHASSERAGE. Hier van zijn my, in haar Natuire, vijf onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Iberis major*, Groote wilde Kersse, die ook *Piperitis*, ofte *Lepidium*, dat is Peperkruid genoemt is. *Iberis minor vulgaris*, Gemeine kleine wilde Kersse, die ook *Iberis Cardamantica* genoemt wordt. *Iberis petrea angustifolia*, smalgebladerde wilde Kersse, op Steen en Bergachtige plaatzen groeijende. *Minima*, Alderkleinste wilde Kersse. Ende *Iberis Americana latifolia flore luteo*, of Americaansche wilde Kersse, met breede Bladeren en geele Bloemen. Niet alle van een Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Aerde, een vrije, en wel gelegene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen sterke Koude ende alle andere ongeleegentheit des Winters.

Iberis Cardamantica petrea angustifolia. Minima.

De Gemeine kleine wilde Kersse, smalgebladerde wilde Kersse, en alderkleinste Kersse, blijven niet meer dan twee jaaren in 't leeven; bloeijen de tweede Zomer, geeven volkomen rijp Zaad, ende vergaan; moeten daarom, t' elkens met een wassende Maane, van de Maart ofte April, op een nieuw gezaait zijn; koomen ook wel, door het neêrgevalle

Iuca Gloriosa.

gevallen Zaad, dikwils van zelver op, waar door zy alleen vermeerdert moogen worden.

De Groote wilde Kersse, of Peeperkruid, ende Americaansche wilde Kersse, vergaan zoo haastig niet, maar blijven lange Jaaren in 't leeven, geeven noit, in deze Landen, eenig volkoomen Zaad, konnen niet te min, door haar aangewassene jonge Scheuten, van zelver Wortelen verkrijgende, die men, in April, met een wassende Maan, van de Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeenigvuldigt werden. ziet capittel 422. en 431. *Iberis major & Americana.*

Het CCLXIV. Capittel.

JUCA uit AMERICA.

Zynde een zienswaerdig Gewas, wordt op 't Nederlandsch alzo geheeten. In 't Latijn Juca of Hyuca Canadana, Gloriosa of Americana, om dat zy uit die nieuwe Werelt, in onze Gewesten van Europa eerstelijk gebrogt is. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Juca Gloriosa* of Gemeine Americaansche Juca. *Juca Americana filamentosa*, wiens Bladeren de ander gelijk, doch aan beide zijden zeer aardig met lange draaden, als of het Haar uit een Paerdesteert waar, vermaaklijk verçiert zijn, waarom zy met recht gezeide Naame (mijns oordeels) voeren mag, zijnde van Jacob Tredescant Engelsman, en Borger binnen Londen, zelfs 1648. uit de Barbados meede gebrogt, ende daar van een aan my gezonden, dien ik (vermits aan de Wortel verrot) niet lange behielde. *Juca Brasiliana stellata mucronato folio*, Juca uit Brasiliën met een puntig Blad Sterswijs gesteld. *Juca Americana obtusifolia stellata*, Americaansche Juca (in nieuw Spanjen, ende de meeste *Karibaansche Eilanden*, als *Martinico*, *Domingo*, *Cuba*, *Christoffel*, ende meer andere groeijende) met voor stompe Sterswijs geformeerde Bladeren. Niet alle van een ende de zelfde Culture. *Iuca Gloriosa. Americana filamentosa. Brasiliana, &c.*

De *Juca gloriosa & Americana filamentosa*, Gemeine Juca, en uit America met Draaden, beminnen een goede, gemeine, zandige, met maatig tweejaarige Paerdemest, een weinig eenjaarige Hoenderdrek, ende niet te veel Veenaerde, wel door malkanderen gemengde Grond, een warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, zijn taamelijk hard van Natuire, doch de sterke Koude en Vorst, dezer Landen in Wintertijden, buiten niet verdraagen moogende; Worden daarom, met een wassende Maan van April, in Potten geplant, in 't begin van October binnen 's huis gezet, op een luchtige plaatze, daar steeds, ofte alleen met vorstig Weeder in gevuirt werdt, met weinig laauw Re-

genwater (geduirende deze Winter) onderhouden, ende ten halven van April, met een zoete Lucht en Regen, buiten gebrocht, ende der Zonneſtraalen wederom voorgezet: Verkrijgen noit, in deze Landen, eenig Zaad, brengen niet te min, gemeinlijk, om het tweede jaar, cenige hondert Bloemen uit haar principaale Hertſcheute, t' effens ofte op een maal voort, gelijk my 1648. ende meer andere volgende Jaaren geſchiedt is, hebbende op dien Tijd, voor d'eerſte maal, uit een Plante, in mijn
364 Bloemen op een Steel. Tuin groeijende gezien, drie hondert vier en zeſtig Bloemen, weezende grijs en wit van couleur, doch zonder eenige reuk, aan bruin roode Steelen hangende, ende gelijk de *Fritillaria* ofte Kivytsbloem, van onderen haar open doende, waar van de minſte de groote van een Hoenderey bekleeden koſte: Deze afgevallen zijnde, wordt haar roode Steel, twee en een halve Houtvoet hooge, wat minder of meerder, gemeinlijk waſſende, ende geheel verdort weezende, voor de Winter, ofte in de zelfde afgeſneeden, ende maakt als dan de Plante (die van Natuire lange Jaaren in 't leeven blijven, ende zeer oud worden kan) de volgende Zomer, wederom een nieuw Hert, welke het Jaar daar naa, haar veelvoudige Bloemen als vooren op een nieuw, voor den dag brengt; zy worden, in deze Geweſten, alleen vermeerdert, door haare, by de Oude uitloopende, ende van zelfs Bladeren verkrijgende Jongen, ofte dikke Knobbelwortelen, noch geen Bladeren geſchooten hebbende, die men, met een volle Maan in April ofte May, afbreekt, ende in Potten verplant zijnde, met der tijd uitſchieten, ende voort groeijen.

De *Juca Braſiliana & Americana Stellata*, Juca uit Brazil en America, met Sterswijs geſtelde Bladeren, zijn veel teederder van Natuire, de Winterſche koude dezer Landen, hoewel warm gezet, en zonder eenige vochtigheit gehouden, geenzins langer als een Winter verdraagen konnende; zy lieven van Natuire, een zandige, en altijd drooge Aerde, moogen niet verplant, noch ook in deze Landen, vermeerdert worden, vermits de Wortel, uit d' Aerde genoomen, terſtont verderft, door de welke zy nochtans, niet meer als drie Jaaren, in haare geboorte plaatzen duirende, aangeteelt mogen zijn.

HET CCLXV. CAPITTEL.

G E N G B E R.

Wordt niet anders dan de Wortel eens Plants, niet hooge boven de Aerde groeijende, te zijn bevonden, wiens Bladeren groen, ende op de maniere van het Ried voortkoomende gezien worden, by veel genoegzaam bekent; werdt niet alleen met gezeide Naam,
Zinziber. maar ook op Nederlandſch GEMBER genoemt. In 't Latijn ZINZIBER ofte

Juca Brasiliana Stellato Mucronato Folio.
Juca Americana Obtusifolia Stellata.
Juca Americana Filamentosa.

ofte ZINGIBER. Op Hoogduitsch INGBER ofte INGWER. Ende in't François GINGENRRE ofte GINGEMBRE.

Deze is, in onze Nederlandsche Gewesten, raar om zien, ende, vermits haar tederheit, willende niet wel aarden, bemint een zandige, goede Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, Mol uit verdurven Bomen, ende eenjaarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt, een zeer warme plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschermt, weinig ofte geen Water, moet ook, in't midden van de Zomer, voor veel Regenen gedekt, in de Herfst droog gehouden, ende alzo binnen 's huis, op een warme plaatze, daar steeds in geviert wordt, in't midden, ofte laetste van September gezet, geduirende de Winter, geheel geen vochtigheit gegeeven, ende niet voor tegen de May wederom buiten gebrocht zijn.

Is, van Natuire, zo een Vijand van de koude vochtigheit dezer Landen, dat zy verdorven gezien wordt, eer men daar eens op denkt: daarom ze qualijk een jaar of twee over te houden is, ten zy (als gezegt) ook droog gehouden, en bewaart.

Is my 1652. door gezonden Zaad, met een wassende Maane van de May, in een Pot, de Aerde, niet boven een stroobreed diep, bevolen, ende 1665. door een groene in Mosch ingewondene groote Wortel, uit Portugaal ontfangen, voortgekomen, wassende dien zelfden Zomer meer dan een Houtvoet hoog, bleef ook de geheele Winter groen, op deeze gezeide maniere gecultiveert, ende vertoonde den graagen Aanschouwer het tweede jaar een witte Bloem, niet groot, maar zober van gedaante, welke vergaan, en afgevallen weezende, verliet zy korts daar na haare aangenaame groenigheit, ende werde, door flaauwte eindelijk van 't leeven berooft. De ander, door Zaad opgekoomen, bleef geheel teeder, ter naauwer nood een vinger lank opschietende, worde ook, door een weinig te veel genoten Water, in't begin van Augusto, bleek van couleur, en verging door haar teedere aangesteekene Wortel, niet tegenstaande zy geduirig met haar Pot, gelijk ook de Wortel gedaan werde, van d' eene warme Paerdemest, in d' ander gestelt, ende steeds met glaazen overdekt worde, waar door ter contrarie de genoemde Wortel zo sterk op te schieten quam.

HET CCLXVI. CAPITTEL.

J O B S T R A A N E N.

OP Nederlandsch alzoo genoemt. In 't Latijn LACRYMA JOBI, ofte LACRYMA CHRISTI, om dat haar Zaad een gedaante der traanen aardig vertoont, ofte ook wel LITHOSPERMUM MAJUS. Ende op François LARMES DE NOSTRE DAME. *Lacryma Iobi, & Christi. Lithospermum majus.*

 Dit

Dit Gewas, blijft, van Natuire, niet meer dan een Zomer in't leeven. Wordt daarom, alle Voorjaaren, met een volle Maane van de Maart ofte April, wederom op een nieuw gezaait.

Zy lieft, uit een aangeboorne eigenschap, een goede, gemeine, zandige Grond, met tamelijk veel tweejaarige Paerdemeſt genoegzaam doormengt, een warme, en wel geleegene plaatze, niet veel Regens, of gegeevene vochtigheit, brengt voort, voor de Winter, niet als met goede en warme Zomers, in deze koude Landen, rijp Zaad, ende vergaat, of door een kleine Rijp, ofte van zelver binnen 's huis geſtelt, ziet capittel 294. en 329.

Het CCLXVII. Capittel.

ANYS KRUID uit AMERICA.

Anisoides Americana,

EEn aangenaam en zeer welriekend Gewas, door Zaad, uit Spanjen, voor eenige Jaaren, zonder Naame, onder andere gezonden, ende in mijne Tuin gelukkig voortgekomen, is alzoo in't Nederlandſch van my, ende op Latijn Anisoides Americana genoemt, om dat zy, in alle haar deelen, een lieflijke reuk, gelijk het Anijs, van zich geeft, ende in America, uit eigender aart, groeijende gevonden wordt.

Zy bemint, van Natuire, een zandige, goede Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt, Veengrond, ende eenjaarige Hoenderdrek door malkanderen voorzichtig gemengt, een warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Winden bewaart, tamelijk veel Waters; vergaat niet haaſt, maar is, van Natuire, langleevende; geeft de tweede Zomer, na dat zy, des Jaars te vooren, met een waſſende Maane van de May, in een Pot gezaait is geweeſt, volkomene Bloemen, van een geele bevallige couleur, maar zelden, in deze Geweſten, eenig rijp Zaad, ten zy met heete en drooge Tijden: De Steel en alle de Bladeren, zijnde ſchoon gekartelt of getant, op de maniere als het *Spiraa van Theopraſtus*, doch wel zo ſterk, verderven tegen de Winter van zelfs, ende groeijen, alle Voorjaaren, uit haare Wortel op een nieuw wederom voort. Zy verdraagt ongeerne veele en koude Herfſtregenen, ſterke Winden, Sneeuw, ofte Vorſt, wordt daarom, in't begin van October, ook wel laater, ofte een weinig eerder (na de Tijd het zelfde gebiedt) binnen 's huis gebracht, niet dompig gezet, voor een doordringende Vorſt naauwkeurig gewacht, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, geduirende de Winter, maar eens of tweemaal, van boven een weinig begooten, blijft wel zonder vier over, doch beter, warm geſtelt weezende, inzonderheit als het ſneedig vrieſt, wordt ook niet eerder, voor in't begin van April, ofte wat laater, met een zoete Regen, en

en aangenaame Lucht wederom, der zonneſtraalen voorgezet, ende voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, zuire, ofte ſchraale Ooſte- en Noorde-Winden wel gedekt ende gewacht. Zy wordt alhier, door Zaad qualijk voortgeteelt, vermits de koutheit dezes Climaats, kan niet te min bequaamlijk, door haar aangegroeide nieuwe Wortelen, vermeenigvuldigt werden, die men, met een waſſende Maane van April of May, de koutheit des Luchts verdweenen zijnde, zeer voorzichtig, met een ſcherp Mes, van d' Ouden afneemt, ende in Potten verplant.

Het is verwonderens waerdig, dat niet alleen de Steelen, Bloemen, en ſchoone Bladeren dezer Plante, maar ook de Wortelen, uit der Aerden genoomen, een aangenaame Anyzige geur van haar geeven, welke niet alleen het Hooft, maar ook alle d' inwendige partijen des menſchen lichaams, zeer vervriſt ende verquikt.

HET CCLXVIII. CAPITTEL.
ASPERSIE.

ZYnde zo zeer van een jegelijk gelieft, als wel bekent, werdt niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige, om haarer Vruchten ſchoonheit, op Nederlandſch KORALKRUID, ende SARGEL genoemt. In't Latijn ASPARAGUS, ofte SPARAGUS. Op Hoogduitſch SPARGEN. Ende in't François ASPERGES, ofte SPERAGES. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, twee veranderlijke ſoorten kenbaar, te weeten: *Aſparagus Sativus*, tamme Aſperſië, ende *Aſparagus Sylveſtris*, ofte wilde Aſperſië, die ook *Spina muris*, ofte Corruda geheeten is; waar van drie of vier onderſcheidene ſoorten bevonden worden, gelijk by de Hooggeleerde Heer CAROLUS CLUSIUS te zien is, niet veel, doch in de teederheit en ſcherpigheit haar Bladeren verſcheelende, ende, in haare oeffeninge, van de Tamme zeer veranderlijk.

Aſparagus ſativus, & Sylveſtris.

Spina muris.

Cluſius rarior: Plant. lib. 5.

De *Aſparagus Sativus*, of Tamme Aſperſië, bemint een zeer vette, luchtige, wel omgeroerde, en klein gemaakte Grond, een opene, vrije, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; verblijft lange Jaaren in't leeven, verdraagt alle ongeleegentheit des Winters, ende geeft alle Jaaren gemeinlijk volkomen rijpe Vrucht, van een aangenaame roode couleur, met ſwartachtig bruin Zaad van binnen gevult, door dewelke zy zo wel, als haare aangegroeide Wortelen, op volgende maniere vermeerdert mag worden.

Neemt een Bedde, of andere plaatze van uw Hof, zo groot gy wilt, meſt de zelfde zeer ſterk, met tweejaarige Koeijemeſt, ende de Aerde wel klein gewreeven zijnde, maakt daar in gaatjes, twee vingeren breed diep, alle een voet wijt van malkanderen, werpt in een ieder twee

Maniere om Aſparſiën te zaijen.

Zaa-

Zaaden, voort na het eerste Quartier des wassenden Maans, in de Maart, bedekt de zelfde terstont met Aerde, ende in het laetste van October, met een Koeke, van vrisse Koeijemest, het geheele bedde over, laatze daar op alzo leggen tot midden in de Maart, ofte, na des Tijds geleegentheit, wat langer, wrijftze daar na, met uw handen, zo klein als mogelijk zal zijn, op de zelfde plaatze leggen blijvende, zo wordt door de vallende Regen, de vettigheit van dien, na beneeden, tot op de Wortelen gedreeven, waar door zy merklijk aangroeijen.

Dit alzo alle jaaren gedaan zijnde, ende deze Jonge Planten, twee ofte drie jaaren, stil gestaan hebbende, worden uit haar eerste Aerde opgenomen, ende in de tweede, daar zy wel acht of tien jaaren lang, zonder eens gerept te worden, verblijven mogen, wederom op volgende maniere verplant; doch goede zorge draagende, dat, in het opneemen, de voornaamste Punten der Wortelen niet afgebroken ofte gestooten worden: want de Wortelen vergaan als dan, en moeten in de plaatze nieuwe maaken, waar door zy in't groeijen zeer verachteren.

Bereidinge des Gronds. Graaft uit uw Bedde, een jaar te vooren stille zonder Vrucht geleegen hebbende, vier Houtvoet diep, ofte meer, alle de Aerde, legt daar onder in, een halfvoet hoog goed Zand, zonder eenige zoutigheit, legt daar op de hoogte van een Voet, eenjaarige Koeijemest, treedt de zelfde een weinig dicht met voeten, legt dan daar op, drie vinger breed hoog, half Schaape- en half Duiven-mest, daar wederom op eenjaarige Koeijemest, dan wederom drie vinger breed hooge half Schaape- en half Duiven-mest, ofte en kondt gy zo veel Duivenmest niet bekoomen, zo doet daar by zo veel Hoenderdrek, als u noch van noden zal zijn, dan al wederom, tot dat gy op drie vierendeel voets na met de ander Grond gelijk bent, legt dan vijf duimbreed goede ende zeer zandige Aerde, wel klein zijnde, daar boven op, ende zet daar op uwe Planten, een ende een halve Houtvoet van malkanderen, te weeten, yder Plante op een gemaakte hoogte, waar op in't midden de kop ofte het hooft van de zelfde te staan koomt, zo dat de Wortelen daarom een weinig nederwaarts in't ronde komen te leggen, in de Maand van Maart, tegen de volle Maane, ende bedektze met de zelfde gansch zandige Grond, (zuiver en slecht gemaakt) drie duimbreed hoog, en laatze alzo staan, tot dat haare Wortelen, te zeer vermeenigvuldigt weezende, zy nootwendig moeten wederom opgenomen worden, het welke zelden, voor tien Jaaren gepasseert zijn, geschiedt. Ondertusschen, indien men alle Jaaren, in de Maart, de Wortelen van deeze, met een Vorke, een weinig oplicht, ende de zelfde van onderen niet alleen met tweejaarige Koeijemest verziet, maar ook als dan alle doove of verdurvene Koppen daar uit zoekt en weg neemt, zo zullen zy in dikte zeer toeneemen, ende geweldig aangroeijen, inzonderheit als zy een zandige Grond genieten, die zy van Natuire geerne willen, ende daar in een verwonde-

Maniere van Planten.

Sand en zeer vette Grond voor deze alderbest.

rens

rens waerdige dikte verkrijgen, het welke zy in andere Aerde onmogelijk vermogen. Alzo verzet, mogen niet, voor dat zy drie Jaaren ten minsten stil gestaan hebben, voor d' eerstemaal (op dat zy daar door des te sterker en beeter zullen worden) niet alleen, maar ook daar na niet langer als tot den twintigsten Junij afgesneeden zijn, zo wel jaarlijks wegnemende alle dunne als dikke Scheuten; want zo men de dikke affnijden, ende de dunne staan laaten woude, zouden zy de Meester speelen, ende de Planten zo zeer verswakken doen, dat daarna aan de zelfde geen goede meer koomende gezien konden worden, vermits zy alle het voetzel na haar trekken.

Men moet ook goede zorge dragen, dat des Voorjaars, niet alle Spruiten afgesneeden werden, maar nootwendig eenige van de beste, om Zaad daar af te konnen gewinnen (indien men het begeert) staan blijven; zouden anders de Wortelen daar door in haar kracht zeer gekrenkt worden.

Op wat Tijd men dit Zaad, en alle andere afneemen ofte gewinnen moet.

Het Zaad volkomen rijp, ende in droog Weeder (gelijk men alle Zaden doen moet) gewonnen zijnde, zo laat men even wel haare Steelen staan groeijen, tot den twintigsten van September, ende snijdze als dan eerst af, veel bequaamer en beeter in de afgaande als wassende Maane; Doch indien het eerder koomt te geschieden, geeven zy noch lichtelijk voor de Winter nieuwe Scheuten uit, waar door zy in haare kracht minder wordende, het volgende Voorjaar veel dunner en kleinder Aspersiën ten voorschijn brengen.

Het geschiedt ook wel, dat tusschen de oude Planten, door het van zelfs gevallene Zaad, dikwils Jongen opslaan, die men zorgvuldelijk terstont wegneemen moet, op dat zy de andere het voetzel niet komen te beneemen, ook alle Jaaren, moet men het gevallene Zaad neerstig van de Bedden opgaaren, op dat daar van geen Jongen aangroeijen konnen.

Daar en boven, wordt men ook zomtijds gewaar, dat zommige Aspersiën, met haar Wortelen, een weinig om hoog dijnen, het welke nochtans in eenige Zandgrond zelden, maar wel ter contrarie vernoomen wordt, waar voor, als ook de koude des Winters zeer wel koomt, dat zy in het laetste van October, ofte begin van November, even voor de Vorst, alle jaaren, met een vingerbreed hoog loutere Duivenmest, ende daar op twee vingerbreed hooge versche ofte eenjaarige Koeijemest bedekt worden, welke men in de Maart, met Handen klein wrijven, ende daar op leggen laat, zo zal men jaarlijks boven andere groote en delikaate Aspersiën verkrijgen mogen.

Corruda.

De Wilde Aspersië, in't Latijn *Corruda*, ofte (als boven gezegt) *Asparagus Sylvestris* genoemt, wordt, om haar teederheits wille, in deze Gewesten, voor Spijse niet gebruikt.

Zy lieft van Natuire een zandige Aerde, met een weinig Veengrond, ende tweejaarige Paerdemest doormengt, een warme, en wel ter Zonne-

ne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; kan de koude Herfstregenen, noch geenige Vorst verdraagen; wordt daarom met een wassende Maane van April, in een Pot, zo wel gezaait als geplant, in October binnen 's huis gebracht, droog de geheele Winter gehouden, ende in't begin van April, met een regenig Weeder, in de Lucht wederom gestelt. Ik hebbe hier van vier onderscheidelijke soorten, door Portugaals Zaad, voor deze aangewonnen, over de zeven jaaren gecultiveert gehadt; noit nochtans eenige Bloemen, veel min Zaad, daar aan gezien; vermits zy de koude Lucht, deezer Landen, niet verdraagen konnen: Waarom zy ook met der Tijd verminderende, eindelijk vergingen.

HET CCLXIX. CAPITTEL.

ERINUS van DIOSCORIDES.

Echinus Galeni. Erinus. Dioscoridis.

DIt raar en weinig bekent Gewas, is met geen andere Naame, dan deeze (mijns weetens) bekent, hoe wel het ook voor ECHINUS GALENI van veel gehouden, van MATTHIAS DE LOBEL CLINOPODIUM MINUS, ofte WILDE BASILICUM; ende op Latijn ERINUS DIOSCORIDIS genoemt wordt.

Zy lieft een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Koeijemest vermengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; vergaat van Natuire niet haastig, maar verblijft lange in't leeven; geeft, alle Jaaren, schoone bleek blaauwe Bloemen, doch niet als met zeer warme Zomers volkomen Zaad: verdraagt de koude des Winters, buiten staande, ongeerne; Wordt daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot, zo wel gezaait als geplant, voor veele koude Herfstregenen een weinig gewacht, ten halven van October, wat eer ofte laater, na het weder zich aanstelt, binnen 's huis gebracht, ende op een luchtige plaatste gestelt, al waar zy, door de Vensters, de straalen der Zonne, zo lange geniet, tot dat het, door d'aandringende Vorst, verhindert wordt. Geduirende de geheele Winter, moet zy niet als met maatig laauw gemaakt Regenwater van boven onderhouden, daar na in Tijds de Lucht genieten, in het laetste van de Maart, met een zachte Regen, wederom buiten gezet; voor vriezende Nachten wel bewaart, en schraale Winden voorzichtig gewacht zijn.

Kan ook, in deze Quartieren, niet door Zaad, maar door haare by de zijde des Wortels uitloopende jonge Scheuten, die men, ten halven, op de maniere der Angelieren, insnijdt, ende Wortelen verkreegen hebbende, met een wassende Maane van April, in Potten verplant, alleen vermeerdert gemaakt zijn.

HET

Erinus Dioscoridis.

HET CCLXX. CAPITTEL.
STEEKENDE KAARDEN uit AMERICA.

ZYnde een ongemeen, en ſchoon Gewas, wordt op Latijn genoemt DIPSACUS SPINOSUS AMERICANUS. In't Hoogduitſch AMERICANISCHE KARTENDISTEL. Ende op François CHARDON ESPINEUX DES INDES. *Dipſacus ſpinoſus Americanus.*

Zy bemint een goede, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Koeije- ende Paerde-meſt, van beiden even veel, wel door malkanderen gemengt, een warme, en bequaam ter Zonne ſtaande plaatze, tamelijk veel vochtigheits, in Zomer Tijden; vergaat niet haaſt, maar blijft eenige jaaren in't leeven, wordt met een waſſende Maane van April ofte May, in een Pot gezaait, brengt de tweede ZomerBloemen voort, in Julio, uit haar doornige Knoppen, maar zelden, ten zy met zeer drooge en goede Tijden, volkoomen Zaad; is redelijk hart van aart, doch verdraagt ongeerne veel koude Herfſtregenen, ſterke Winden, Sneeuw, ofte ſwaare koude: Wordt daarom, in een Pot geſtelt weezende, in 't midden van October, wat eer ofte laater, naa het Weder zich aanſtelt, droog boven geworden zijnde, binnen 's huis gebrocht, op een ſteeds Lucht genietende plaatze, ontrent het Venſter, doch zonder eenige zijginge gezet; want dezelfde doet hem verminderen, ende, al quijnende, in kortheit ſterven, gelijk ook veel meer andere, die, door eenige togt of zijginge, haaſtiger, als door eenige doordringende Vorſt van 't leeven berooft en weggenomen werden: wil alleen met een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) van onderen begooten, in vorſtige Dagen verre van den Oven geſtelt, by Tijds wederom de Lucht genieten, en in 't begin van April of wat laater, met een zoet regenig Weeder, buiten der Zonneſtraalen, op een nieuw voorgeſtelt zijn; mag ook zo wel, door haar Zaad, rijp geworden zijnde, ende op gezeide Tijd en Maane gezaait, als aangewaſſene Jongen, die men, in April, met dezelfde Maane, van d' ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt werden.

Dit aardig en aangenaam Gewas, heeft boven haar ſchoon gezicht, met het welke zy d' oogen des Aanſchouwers te recht vermaakt, noch deze aangeboorene eigenſchap: dat zy meeſt alle de Bladeren, van onderen op, zoo dicht in een ſluitende voegt, dat de Regen van boven daar in vallende, niet wederom uit mag loopen, maar dezelfde lange behoudt, met dewelke zy haar zelven, dorſtig zijnde, vervriſt ende verquikt, dewijle door droogte, de Bladeren met langzaamheit in haare kracht verminderende, een weinig openinge maaken, waar door het *Wonderlijke eigenſchap dezer Plante.*

 Water

Water nederwaarts zakt, ende de Wortel bevochtigende, de geheele Plante wederom in haar kracht herstelt.

Het CCLXXI. Capittel.
ROOMSCH NETELKRUID.

Urtica Romana foliis integris, & incisis.

OP Nederlandsch alzoo genoemt, dewijle het zelfde in en omtrent de Stadt Romen, ook in meer andere warme Landen, veelvoudig groeit. In 't Latijn URTICA ROMANA. Op François ORTIE ITALIENNE. Ende in 't Hoogduitsch WELSCHE NESSEL. Hier van zijn my, in haar aart, twee veranderlijke soorten kenbaar, te weeten: *Urtica Romana foliis integris*, Roomsch Netelkruid met geheele Bladeren; Ende *Urtica Romana foliis incisis*, ofte Roomsch Netelkruid met gekartelde of ingesneedene Bladeren. Beide van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, slechte, ofte ook een vette, wel geöeffende Grond, liever een opene, als een schaduwachtige plaatze, veel Waters, ende ook maatige vochtigheit; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, verkrijgen in de Herfst volkomen Zaad, ende vergaan door een kleine Vorst. Het Zaad wordt, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde bevoolen, slaat ook door het neêrgevallene van zelver op, waar door zy genoegzaam aangeteelt mogen worden.

Het CCLXXII. Capittel.
VERKEERD NETELKRUID.

Lamium, ejusque species.

WOrdt in 't Nederlandsch niet alleen met deeze Naam, maar ook van veele DOVE NETELEN genoemt. Op Latijn LAMIUM, of URTICA INERS. In 't Hoogduitsch TAUBE NESSEL. En op François ORTIE MORTE geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, acht onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Lamium maculosum flore luteo*, Bonte Dove Netelen met een geele schoone Bloem. *Folio caulem ambiente*, met Bladeren rontom den Steel zittende. *Sylvestre flore albo*, wilde met een witte Bloem. *Sylvestre flore purpureo*, wilde met een purpere Bloem. *Fœtidum flore rubro*, stinkende met een roode Bloem. *Pannonicum*, Dove Netelen uit Pannonien, die ook *Galeopsis Tragi*, ofte *Galeopsis* van HIERONYMUS TRAGUS, ende Hanenkopff geheeten is. *Scutatum*, ofte *Scutellaria*, Dove Netelen met Zaad als een Schild ofte Helmet. Ende *Lamium bulbosum Americanum*, ofte Americaansch Dove Netelkruid met een Bolwortel. Niet alle van een Culture.

Galeopsis Tragi. Scutellaria.

Zy,

Zy beminnen nochtans alle een goede, zandige, gemeine, en wel gemeste Grond, een opene, en luchtige zoo lief, als een donkere plaatze, veel Waters; mogen harde Vorsten, buiten staande, zonder groote schaade verdraagen; geeven ook de meeste Tijd, volkoomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart of April, niet diep, de Aerde bevoolen wordt, waar door zy zoo wel als haare aangewassene Jongen (die men, met gezeide Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant) bequaamlijk vermeerdeert konnen zijn.

Het *Lamium folio caulem ambiente*, Dove Netelen met Bladeren om den Steel zittende: *Sylvestre flore albo*, wilde met een Bloem. Ende *Sylvestre flore purpureo*, ofte wilde met een witte purpere Bloem, duirende niet langer als een Zomer; hoe wel die met witte Bloemen ook des Winters, de meeste Tijd overblijft; worden alle Voorjaaren in April, met dezelfde Maane gezaait, koomen ook wel door het gevallene Zaad van zelver voort, waar door zy genoeg vermeerdert worden.

Het *Lamium maculosum flore luteo*, Bonte doove Netelen, met een geele Bloem. *Fœtidum flore rubro*, stinkende met een roode Bloem: *Scutatum*, met een Schild Zaad: Ende *Pannonium*, ofte uit Pannonien, vergaan zo haastig niet, maar blijven lange Jaaren in 't leeven, lijden alle ongeleegentheit des Winters geduldiglijk, ende geeven, alleen in goede Zomers, rijp Zaad, het welke, op voorgenoemde Tijd, in de Aerde gelegt moet weezen, waar door zy zo wel, als haare aangegroeide jonge Scheutkens, vermenigvuldigt konnen worden.

Het *Lamium bulbosum Americanum*, Americaansch doove Netelkruid met een Bolwortel, zijnde een zienwaerdig en schoon Gewas, het teederste van allen, bemint een goede, zandige, Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol uit vergangene Boomen, ofte in plaatze van dien, van verotte Bladeren der Boomen doormengt, een warme, en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit, geeft, in deze koude Gewesten, noch Bloem, noch Zaad, ten zy met zeer warme Zomers, en drooge Tijden; verdraagt, in geene manieren, veel koude Herfstregenen, Stormwinden, Sneeuw, of sterke Vorst: wordt daarom, niet alleen, met een wassende Maane van April, in een Pot gezaait, maar ook twee Jaaren daar in gestaan hebbende, op dezelfde Tijdt daar in wederom verplant, in 't begin van October, ofte een weinig laater, naa des Tijds gelegentheit, binnen 's huis op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, gestelt, met een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) van boven begooten, en niet voor in 't begin of ten halven van April, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten, der zonnestraalen voor gezet. Kan ook niet door haar Wortel, (gelijk d' andere) maar Zaad alleen vermenigvuldigt gemaakt zijn.

Lamium bulbosum Americanum.

HET CCLXXIII. CAPITTEL.
KNAWEL.

Polygonum angustifolium.

IN 't Nederlandſch alzoo genoemt. Op Latijn POLYGONUM ANGUSTIFOLIUM, ofte Duizentknop met ſmalle Bladeren.

Wordt van Natuire, en uit eigene aangeboorene aart, een klein, en by der Aerden kruipend Gewas te zijn gezien, uit een bezondere eigenſchap, in een opene, vrije Lucht, een maagere, en geheel zandige Grond zeer beminnende, verdraagt maatige vochtigheit, verblijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, want zy geeft voor de Winter, een volkomen rijp Zaad, in alle gelegentheit des Tijds, ende vergaat daar meede: moeten daarom, alle Voorjaaren, in April of Maart, met een waſſende Maane, wederom gezaait, ende niet diep, de Aerde bevoolen zijn, koomen ook door het neërgevallene van zelver genoegzaam voort. ziet cap. 372. 353. en 248.

HET CCLXXIV. CAPITTEL.
MUIRBLOEM.

EEn welriekende en zeer bevallige Plant, wordt daarom, in 't Nederlandſch ook wel STEEN VIOLIERE genoemt, wijle zy veel op oude Muiren en vervallene Steenhoopen groeijende, ende aldaar van zelver voortkomende gezien wordt. Op Latijn FLOS KEIRI, LEUCOJUM LUTEUM, ofte VIOLA LUTEA. In 't Hoogduitſch GALBE VIOLATEN ofte VIOLEN. Ende op François GIROFELEES JAUNES. Hier van zijn my, in haar aart, drie onderſcheidelijke ſoorten kennelijk geworden, te weeten: *Flos Keiri flore luteo pleno*, Geele dubbelde Steen Violiere. *Flore luteo pleno purpureo mixto*, Goudelaakens Muirbloem. Ende *Flore luteo ſimplici*, ofte met een enkelde geele Bloem. Alle weinig in haar Culture verſcheelende.

Flos Keiri. Leucojum luteum. Viola lutea. Flore pleno &c.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, zandige Grond, met niet veel tweejaarige Paerdemeſt, ende een weinig klein geklopte roode Steen en Kalk uit oude Muiren genomen, genoegzaam doormengt, maatige vochtigheit, ende een opene, wel ter Zonne geleegene plaatze; mogen ook die met dubbelde Bloemen, zelden langer (jonk zijnde) als voor twee Winters, buiten, de Koude verdraagen; moeten daarom, met een waſſende Maane van April, in Potten geplant, ende geduirende de geheele Winter, met weinig Water, op een niet al te warmen, maar luchtige plaatze ſtaande, binnen 's huis bewaart worden:

geeven

geeven deze ook noit eenig Zaad; maar alleen die, wiens Bloemen enkel zijn, het tweede, ende ook het derde jaar, naa dat zy gezaait, ofte van zelver voort gekoomen geweest zijn, daar naa alle jaaren, zoo lang zy in 't leeven blijven: deze zijn hart van aart, en verdraagen veel Waters, strenge koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters.

Wil jemant uit dit Zaad van enkelde Bloemen, dubbelde gewinnen, die zaaije het zelfde in de Maand van April, met een volle Maane, waar van de voort gekoomene Jongen, alle haar Zijdscheuten benoomen, ende alleen de middenste Hertlooten, daar de Bloem uit voortkomende verwacht wordt, gelaaten werdt, welke, indien zy meede Zijdtakskens quam te maaken, moeten zy ook by Tijds afgenoomen, ende de recht opgaande alleen met haar Bloemen daar aan gelaaten zijn. *Om dubbelde uit Zaad van enkelde Bloemen te verkrijgen.*

Hier van moet het Zaad met een volle Maane gewonnen, ende met dezelfde in gezeide Maand, wederom gezaait werden, zo zal men daar uit goede dubbelde Bloemen, eindelijk verkrijgen mogen, het welke anders noit geschieden kan. Die met dubbelde Bloemen nimmermeer Zaad (als gezegt) voortbrengende, mogen nochtans door twee weegen aangeteelt en vermeerdert worden.

Eerstelijk, door haar Zijdtakken, die, hoe naarder aan de Wortel, hoe bequaamer, daar toe bevonden zijn, welke met een wassende Maane van April, ten halven, gelijk de Angelieren insnijdt, de Knoppen der Bloemen alle daar af breekt, ende met Aerde aanvult, zoo vatten zy genoegzaam Wortel.

Ten tweeden, door Takskens, met een volle Maane van de May, afgesneeden, die geen Knoppen of Bloemen hebben, welke men terstont in Potten, een halve vinger lank, ofte (naa haare lenkte) dieper, tot aan de bovenste top steekt, in een schaduwachtige plaatze, daar zy van de straalen der Zonne niet geraakt konnen worden, meer dan zes Weeken bewaart, ende dikwils, met Regenwater begiet, zo beklijven gemeinlijk veel daar van, ende zy groeijen, tegen de Winter, of in 't volgende Voorjaar, voort.

Het CCLXXV. Capittel.

STOK VIOLIERE.

Zynde een der bevalligste Gewassen, niet alleen, om haar lieffelijke geur, maar ook zienswaerdige, en 't oog behaagende couleur, die men vinden, ende met recht, tot een Pronk eens Tuins, aanzienlijk stellen mag; wordt op Nederlandsch alzo genoemt. In 't Latijn Leucojum, ofte Viola alba arborescens, niet zoo zeer om haar Bloem als Bladeren wille, welke met een ruige ofte grijze wolachtigheit be- *Leucojum arborescens. Viola alba arborescens Oorsaake deezes Naams.*

bedekt, wit ſchijnen te zijn. Op Hoogduitſch GARTEN VEIEL of LEUCOJE. Ende in 't François VIOLIERS, of GYROFLEES BLANCHES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige ſchoone veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Leucojum incanum arboreſcens flore pleno rubro*, roode dubbelde boomachtige Stokvioliere. *Flore pleno albo*, met een witte dubbelde Bloem. *Pleno purpureo*, met een dubbelde purpere Bloem. *Pleno rubro & albo variegato*, met een dubbelde rood- en witbonte Bloem. *Pleno albo & purpureo variegato*, met een dubbelde wit- en purper-bonte Bloem. *Flore albo pleno folio farinaceo*, met een witte dubbelde Bloem en grijs meelachtig Bladt. *Flore rubro ſimplici*, met een roode enkelde Bloem. *Albo ſimplici*, met een witte enkelde Bloem. *Purpureo ſimplici*, met een purpere enkelde Bloem. *Rubro & albo variegato ſimplici*, met een rood- en wit-bonte enkelde Bloem. *Albo & purpureo variegato ſimplici*, met een wit- en purper-bonte enkelde Bloem. Ende *Flore albo ſimplici folio farinaceo*, ofte met een witte enkelde Bloem en grijs meelachtig Blad. Alle van een Culture.

Zy lieven, van Natuire, een goede, gemeine, zandige Grond, beſtaande uit een deel Mol der verrotte Bladeren van Boomen, een deel twee of driejaarige klein ende tot Aerde gewordene Paerdemeſt, twee deelen gemeine ſwarte Grond, ende twee deelen grof Zand, wel door malkanderen vermengt, een warme plaatze, opene, en vrije Lucht, maatige vochtigheit; en mogen veelvoudige Herfſtregenen (waar door zy aan haar Stam, even in de Grond, lichtelijk in de Winter te verrotten geraaken) Koude of Vorſtige Dagen ongeerne verdraagen; moeten daarom, in Potten ofte houten Vaatjes geplant, boven droog zijnde, in 't begin of ten halven van October (naa des Tijds gelegentheit) binnen 's huis gebrocht, op een lange Lucht genietende, zonder eenige tocht ofte zijginge, maar geen warme plaatze gezet, met weinig Waters onderhouden, ende in de Maart, met goede donkere, en geen zonſchijnende Dagen, doch niet des Nachts, wederom buiten geſtelt zijn, vermits de principaalſte behoudeniſſe haars leevens, in Winter, Herfſt, en Lentetijden, in een dikwils, ofte lang genietinge des Luchts, zonder Koude of ſterke zuire Winden beſtaat. Kan jemant deze, des Winters over, op een luchtige plaatze, dat zy niet bevriezen, zonder warmte van een Oven of Vier, dat haar haaſtig ſlap maakende, eindelijk ſterven doet, in een drooge gewulfde Kelder bewaaren, doet alderbeſt; doch zoo nochtans dat zy, de Vorſt over zijnde, daar wederom uitgenoomen, ende een weinig Luchts gegeeven worde, op dat zy niet te verſchimmelen geraaken, zy bloeijen het tweede jaar (van Zaad opgekomen zijnde) de meeſte Zomer door, geeven in de Herfſt rijp Zaad, en blijven zelden langer dan vier Jaaren in 't leeven.

Om uit enkelde Bloe- Die dubbelt van Bloem gezien worden, geeven noit eenig Zaad, worden niet te min door Zaad van enkelde voort, ende opvolgende maniere

niere konstig aangeteelt: Zaait het Zaad, daar wel eer dubbelde Bloemen zijn uit gekoomen geweest, waar aan men zien kan dat het van een goede aart is, in de Maart of April, een weinig voor ofte met de volle Maane, in een magere, gemeine, zandige Grond, begietze eens te mets (opgekoomen weezende) als het van nooden zal zijn, met Regenwater, daar een weinig Tabak, ende een hand vol Alssen in gekookt geweest is, ende strooit over de zelfde, voort daar naa, noch nat zijnde, stof of puder van Tabak, zo worden zy van de Eerdvloo en Slakken, niet geëeten of beschadigt; verplantze daar naa, een lidt van een vinger hoog gewassen zijnde, in d' Aerde, met een volle Maane, ruim een halve voet van malkanderen, ofte ook wel een of twee in een Pot, (om des Winters niet alleen des te bequaamer over te houden, maar ook daar van te beeter Zaad te konnen gewinnen) neemt met een Mes, alle Zijdscheuten daar van weg, dat niet meer dan alleen de middenste Hertloote daar aan koomt te blijven, welke het volgende Voorjaar Bloemen verkrijgende, meede van alle haar Bladeren, op d' alderbovenste twee, of drie naa, ontbloot wordt, zoo dat alle het voetzel en kracht des geheelen Wortels, alleen in het Zaad zich vervoegt, waar door het veel dikker, als anders werdt, het welke met een volle Maane, bequaam en rijp genoeg zijnde, afgesneeden, in haare Peulen een tijd lank gelaaten, ende in 't volgende Voorjaar wederom, op gezeide Tijd, niet diep, in d' Aerde gelegt wordt, waar uit als dan veel excellente dubbelde Bloemen gewonnen mogen werden.

men dubbelde te verkrijgen.

Eerdvloo en Slakken te verdrijven.

Deze *Leucoja* ofte Stokviolieren, zijn van zo een Natuire, dat zy wel by gelegentheit, even boven d' Aerde ofte Wortel, lichtelijk komen te kankeren, het welke men bequaamlijk helpen mag, indien men daar in wrijft puder van Tabak; ook worden deze Planten dikwils, door andere ongelegentheit der Natuire, slaauw ende slap gemaakt, gelijk men mede aan andere bevint, het welke men terstont weg neemt, zo men haar begiet met half Regenwater, en half zoete Melk te zaamen, in een Pot gemengt; want dit verquikt wonderlijk, niet alleen deze, maar ook alle andere Gewassen des Aertrijks.

Remedie voor slaaute, ende kragteloosheit dezer, en andere Planten.

Boven alle deze genoemde soorten, worden noch andere meer gevonden, alle met enkelde Bloemen, ende niet meer als een Zomer duirende, te weeten: *Leucojum rubrum annuum*, eenjaarige roode Stokvioliere. *Marinum Lusitanicum flore purpureo*, Portugaalsche Zee Stokvioliere met een purpere Bloem. *Marinum Creticum*, Zee Stokvioliere uit Candiën. Ende *Leucojum montanum flore luteo*, ofte Berg Stokvioliere met een geele Bloem; die ik, op voorgenoemde maniere gecultiveert, dikwils met dubbelde Bloemen verkreegen hebbe; worden ook in dezelfde Aerde, en Tijd, in Potten gezaait, welke, tegen de Winter, rijp Zaad gegeeven hebbende, vergaan; moeten daarom, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, d' Aerde bevoolen zijn, waar door zy eeuwigduirende blijven.

Leucoy annui species.

Het

Leucojum sagittale Creticum. Het *Leucojum Sagittale Creticum*, of Stokvioliere uit Candiën, met een Zaadpeule een Pijl niet onbillijk gelijkende, is teeder van aart, wordt des Winters, in een Pot gezet zijnde, (vermits zy buiten blijvende, haar ſtrenge koude, ende andere ongeleegentheit geenzins verdraagen mag) binnen's huis, op voorgezeide maniere bewaart, geeft het tweede Jaar rijp Zaad, ende verſterft van zelver.

Leucojum marinum vulgare album & luteum. Het *Leucojum marinum flore luteo*, ofte Violiere met een geele Bloem aan de Zeekant groeijende; Ende *Marinum album*, of Zee Violiere met een witte Bloem, waſſen niet (als gezeide) Struwelachtig om hoog, maar gelijk andere Planten, in een goede, gemeine, zandige, met een weinig oude Paerdemeſt doormengde Grond; zijn hart van Natuire, de felle koude, en des Winters ongeleegentheden, buiten ſtaande, zonder eenige ſchaade lijdende, geeven de tweede Zomer volkomen Zaad, vergaan ook niet haaſtig, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven.

HET CCLXXVI. CAPITTEL.

Z O M E R Z O T J E.

DEze Bolplante, wordt niet alleen in 't Nederlandſch met deze Name, maar ook van veele WITTE TYDELOOZEN genoemt. Op Latijn LEUCOJUM BULBOSUM, of VIOLA BULBOSA TRIFOLIA. Op Hoogduitſch HORNUNGSBLUMEN ofte SCHNEETROPFFEN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier ſoorten bekent, te weeten:

Leucojum bulboſum, ejusque ſpecies. *Leucojum bulboſum triphyllum*, Zomerzotje met drie Bladeren. *Bulboſum hexaphyllum*, Zomerzotje met zes Bladeren. *Bulboſum hexaphyllum ſerotinum majus*, Laate groot Zomerzotje met zes Bladeren. *Leucojum bulboſum minimum Autumnale*, of Alderkleinſt Zomerzotje in de Herfſt bloeijende. Alle van een Culture.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, ende met tweejaarige Paerdemeſt maatig verziene Grond, veel Regens, liever een ſchaaduwachtige, als een wel geleegen plaatze, verdraagen alle Koude en Vorſt des Winters zonder ſchaade, mogen alle Jaaren, ofte om het tweede of derde, in het midden van Julio, uit der Aerden genoomen, op een drooge plaatze weg gelegt, en in September, voort naa de volle Maan, in nieuws omgeſmeeten, ende gemeſte Grond wederom ingezet zijn; zy geeven te mets volkomen rijp Zaad, het welke met een volle Maan van genoemde Maand, een halve Vinger diep, de Aerde bevoolen kan worden, waar door zy alle, doch veel bequaamer, door haare aangewaſſene jonge Bollekens, die men, eer zy wederom in d' Aerde gezet werden, van d' Oude neemen mag, aangeteelt worden.

Het CCLXXVII. Capittel.
S A L A D E.

Zoo zeer van een jegelijk gelieft, als wel bekent; wordt ook op Nederlandsch Lattouwe geheeten. In 't Latijn Lactuca. Op Hoogduitsch Lattich. Ende in 't François Laictue. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Lactuca vulgaris*, gemeine steek Lattouwe. *Crispa*, kroeze Salade. *Capitata*, Krop Salade. *Romana*, Roomsche Salade. *Longifolia*, lank gebladerde Salade. Ende *Rubra*, ofte roode Salade. Meest alle van een ende de zelfde Culture, waar van de Krop Salade, voor de beste van allen gehouden werdt. *Lactuca ejusque species.*

Zy worden gemeinlijk in de Maart, een Dag ofte drie na de volle Maan, gezaait, ofte, om zeer vroeg te hebben, op een warme en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, in Februario, indien de Tijd het zelfde wil toelaaten, de Steek Lattouwe dik, ende de Krop Salade hol en luchtig, in een mulle, en met oude Paerdemest wel verziene Grond; mogen dikwils in droog Weeder begooten zijn; wijlze daar door te beeter groeijen; Wordt ook de Krop Salade, malzer en lieffelijker van smaak, zoo men de zelfde in het zeste Blad zijnde, daar zy dikst staat uit neemt, ende, na de volle Maan, op een opene, vrije en luchtige plaatze, ten minsten een halve Voet van malkander, verplant; worden ook als dan grooter, ende eerst om t' eeten bequaam, als d' andere staan gebleeven weezende, reeds verbruikt zijn.

Wil menze laat hebben, zoo worden zy, op gezeide Tijd en Grond, een Maand daar na gezaait ende verplant.

Wil iemant ook geslooten Kroppen, in het laetste van de May verkrijgen, die zaaije het Zaad, op een heel warme plaatze, in een afgaande Maan van Augustus of September, ende verplant daar van die, de welke van de Winter zijn over gebleeven, in gezeide warme plaatze, en wel gemeste Grond, tusschen de volle Maan ende het laetste Quartier, in de Maart, zoo zal hy genieten het geen hy gezogt heeft; Doch deze blijven harder, zijn ook niet zoo mals en morwe, als die in de Zomertijden gecultiveert ofte geoeffent worden.

De Kroeze Salade, maakt noit eenige Kroppen, doch laet zich tot drie of vier maal affnijden, ende gebruiken, t' elkens wederom nieuwe Bladeren maakende, eer zy haar Steel, om te bloeijen, opwaarts schietende, zien laat.

De *Lactuca Soporifera odore Opij*, ofte slaap verwekkende Salade, ruikende als Opium, welke het tweede jaar bloeit, ende als dan vergaat; *Lactuca soporifera odore Opij. & sylvestris costâ spinosâ.*

Rrr Ook

Ook de *Lactuca sylvestris, costa spinosa*, ofte Wilde Salade, met een doornige rugge, in 't midden der Bladeren, van onderen verçiert, niet meer dan een Jaar in 't leeven verblijvende, worden vermits haare onaangename geur en Natuire, voor spijze niet gebruikt.

Zy geeven alle volkoomen rijp Zaad, in deze Gewesten, ende om weder gezaait te konnen worden bequaam, uitgenoomen de *Lactuca capitata*, ofte Krop Salade, wiens Zaad in Brabant alderbest voortkoomende gewonnen wordt. ziet cap. 420. en 282.

Het CCLXXVIII. Capittel.

Haazepoot.

Op Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt in 't Latijn geheeten Lagopus ofte Pes Leporis. Op Hoogduitsch Hasenfusz of Katzenklee. Ende in 't François Pied de Lievre. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf soorten bekent geworden, te weeten: *Lagopus minor vulgaris*, kleine gemeine Haazepoot. *Latifolius Hispanicus flore rubro*, Spaansche breedbladige Haazepoot met een roode Bloem. *Angustifolius Hispanicus*, Spaansche smalgebladerde Haazepoot. *Supinus capite plano*, leggende Haazepoot met slechte Hoofden. Ende *Lagopus major perennis flore rubello*, ofte groote altijdduirende Haazepoot, met een roodachtige Bloem. Niet alle van een Culture.

Lagopi species.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest een weinig verzien, een warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel vochtigheits; blijven (behalven de volgende) niet meer dan een Zomer in 't leeven, worden gemeinlijk alle Voorjaaren, daarom, met een wassende Maan van April, op een nieuw, in Potten, wederom niet diep, zonder verzet te worden, gezaait; uitgenoomen de kleine gemeine, die in de Aerde verblijft, ende van zelver dikwils opslaat: Geeven in goede en drooge Zomers, tegen de Winter, volkomen Zaad, ende versterven daar meede; mogen ook niet, dan alleen door dat zelfde, aangeteelt worden.

Lagopus major perennis flore rubello.

Het *Lagopus major perennis flore rubello*, ofte groote altijdduirende Haazepoot, vergaat zoo haastig niet, maar blijft lange Jaaren in 't leeven; geeft, in deze Gewesten, zelden, ten zy met zeer heete Jaaren, eenig volkomen Zaad, is taamelijk hart van Natuire, blijft ook wel in slappe Winters, buiten staande, over, maar vergaat, door sterke Vorst: moet daarom, altijd in een Pot geplant, des Winters op een luchtige plaatze, binnen 's huis gezet, met slechts een weinig laauw Regenwater onderhouden (dewijl zy anders lichtelijk verrot) in 't begin van April wederom buiten gestelt, ende voor te veel vochtigheit naauwkeurig gewacht zijn.

zijn. Wordt ook zoo wel, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maan in April of May, van d' Ouden neemt ende verzet, als Zaad vermeenigvuldigt. ziet cap. 295. en 246.

HET CCLXXIX. CAPITTEL.

LATHYRUS.

Dit teeder Gewas, is met geen andere Naame (mijns weetens) dan deze, zoo wel in 't Nederlandsch als Latijn bekent. Ende wordt op Hoogduitsch PLATTERBSEN geheeten. Hier van zijn my, verscheidene aardige soorten, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden, te weeten: *Lathyrus annuus Americanus flore cœruleo*, ofte eenjaarige Americaansche Lathyrus met een schoone blaauwe Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Flore rubro*, met een roode Bloem. *Hispanicus flore luteo*, Spaansche Lathyrus met een geele Bloem. *Minor Lusitanicus*, kleine Portugaalsche Lathyrus. *Cordatus Lusitanicus*, Portugaalsche Lathyrus met Zaad een Hert gelijkende, welke ook wel *Pisum cordatum*, ofte Hertgelijkende Erwte genoemt werdt. *Perennis latifolius*, Altijdblijvende Lathyrus met breede Bladeren. Ende *Lathyrus perennis angustifolius*, ofte Altijdblijvende Lathyrus met smalle Bladeren. Niet alle van een ende de zelfde Culture. *Lathyri species.* *Pisum cordatum.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met maatig tweejaarige Paerdemest verzien, een wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, tegen de Winter, volkomen Zaad, ende vergaan van zelver; Worden daarom, in April, met een wassende Maane, alle Voorjaaren, op een nieuw, een stroobreed diep, de Aerde bevoolen, waar door zy eeuwigduirende verblijven.

Het *Lathyrus perennis latifolius*, of Altijdblijvende Lathyrus met breede Bladeren, veele zienswaerdige by malkanderen gevoegde Bloemen, van een aangenaame couleur voortbrengende. Ende *Perennis angustifolius*, of Altijdblijvende Lathyrus met smalle Bladeren, vergaan van Natuire niet haastig, maar blijven dikwils meer als vijftien Jaaren in 't leeven, verdraagen veel vochtigheits, ende de strenge koude des Winters, buiten staande; geeven, met goede Zomers, jaarlijks volkomen rijp Zaad, het welke in April, met gezeide Maan, in d' Aerde gelegt zijnde, het vierde jaar daar naa, voor d' eerstemaal haar Bloem in 't licht brengt, waar door zy alleen vermeerdert moogen zijn. *Lathyrus perennis &c.*

HET CCLXXX. CAPITTEL.

STEEN LEEVER KRUID.

WOrdt in 't Nederlandsch met deze Naame alleen genoemt. Op Latijn LICHEN ofte HEPATICA. Op Hoogduitsch STEINLEBERKRAUT ofte BRUNNEN LEBERKRAUT. Ende in 't François HEPATIQUE.

Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee bezondere soorten bekent, te weeten:

Lichen majus & minus. *Lichen majus*, groot Steen Leverkruid. Ende *Lichen minus*, ofte klein Steen Leverkruid. Beide van een Culture.

Zy beminnen, uit een aangeboorne eigenschap, een gemeine harde Grond, in een donkere, en van Natuire vochtige plaatze geleegen; blijven gemeinlijk twee ofte ook wel drie Jaaren, doch zelden langer in 't leeven, verdraagen Sneeuw, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder eenige schaade; geeven meede volkoomen rijp Zaad, het welke, op de zelfde plaatze needervalt, ook zelden gewonnen, maar van zelver nochtans weeder voortkoomende gezien werdt, waar door zy alleen vermeerdert en aangeteelt worden. Ziet cap. 327.

HET CCLXXXI. CAPITTEL.

D A M A S T B L O E M.

EEn eedel, en van een jegelijk zeer begeert Gewas, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige JUFFROUWEN VIOLIER genoemt. Op Latijn VIOLA MATRONALIS ofte VIOLA DAMASCENA. In 't Hoogduitsch WINTER VIOLEN. Ende op François VIOLETTES DE DAMES, ofte GIROFFLES DE DAMES.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, acht veranderlijke soorten bekent, te weeten:

Violæ Matronalis species variæ. *Blanche Mousquin.* *Viola Matronalis major flore albo pleno*, groote witte dubbelde Damastbloem, op François *Blanche Mousquin* geheeten. *Major flore albo pleno lineis pallido rubris variegato*, groote dubbelde witte Damastbloem, met bleek roode streepen inwendig verçiert. *Minor flore albo pleno*, kleine witte dubbelde Damastbloem. *Flore pleno purpureo*, met een dubbelde purpere Bloem. *Flore albo & purpureo variegato pleno*, met een dubbelde wit en

en purper bonte Bloem. *Viola Matronalis major pleno flore albo maculis rubris distincto*, groote dubbelde Damaſtbloem met bleekroode vlekken verciert. *Flore albo ſimplici*, met een witte enkelde Bloem. Ende *Viola Matronalis ſimplici*, ofte purpere enkelde Damaſtbloem. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen zoo wel een kleijige, met Zand gebrookene Aerde, als een goede van Natuire zandige, ende met tweejaarige Paerdemeſt genoegzaam verziene Grond, een luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, taamelijk veel Waters; geeven alle Zomers ſchoone welruikende Bloemen, doch die met enkelde alleen volkoomen rijp Zaad, verdraagen redelijk koude des Winters, ende alle andere ongeleegentheit van dien, hoewel zy ook oudt wordende, door veel Herfſtregenen, lichtelijk verrotten, blijven zelden langer dan vier Jaaren in 't leeven, ende worden alle, die met dubbelde Bloemen, vermits zy noit eenig Zaad ten voorſchijn brengen, alleen op volgende maniere aangeteelt ende vermeerdert gemaakt:

Op wat maniere zy worden voortgeteelt.

Snijdt af, alle de Steelen van deze Planten, een halve Vinger boven d'Aerde, als haar Bloemen ten naaſten by vergaan zijn, met een afgaande Maane, zoo het geſchieden kan, ende voor al niet eerder, want het zoude als dan, de geheele Plant lichtelijk koomen te krenken, vermits de Steelen in haar volkoomen kracht noch ſtaande, afgeſneeden zijnde, het natuirlijk naa booven gedreeven wordend Zap, waar door zy met alle de Bloemen gevoedt werden, haaſtig koomt uit te vloeijen, door het welke de gantſche Plante krachteloos gemaakt, ende dikwils geheel van 't leeven berooft wordt; Het welke, de Bloemen omtrent vergaan weezende, niet zoo lichtelijk te geſchieden koomt, dewijle als dan haar drijvend Zap ('t geene de Natuire begeerde, volbrogt hebbende) vermindert, ende de Steelen verlaatende, zich wederom naa de Wortel begeeft; die als dan een meerder voetzel genietende, veel jonge Scheutkens op een nieuw, voortbrengende gezien wordt, welke al groeijende Wortelen maaken, die men, in September, met een waſſende Maane, van d' Ouden, met een Mes ſnijdt, ofte met Handen breekt, ende in vriſſe gezeide Aerde verplant; want hier toe is deze Herfſttijd de bequaamſte van 't geheele Jaar, ende overtreft verre de Voortijd daar in.

Doch zoo deze jonge Scheutkens, niet Wortels genoeg verkreegen hadden, ook de Plante zelver, door ouderdom, perijkel liep te zullen vergaan, moet men hem geheel opneemen, ende in zoo veel deelen ſnijden, als hy lijden mag, dat aan een ieder deel nochtans iets van de oude Wortel verblijve, zoo zullen zy nieuwe Wortelen verkrijgen, voor de Winter voortſchieten, ende veel grooter, en ſchoonder Bloemen, ook met minder perijkel voortbrengen, als die in de Maart opgenoomen, ende verzet geworden zijn.

Daar en booven, kan men ook deze gezeide afgeſneedene Steelen,

 in

in ſtukken ruim een Vinger lank geſneeden zijnde, op een donkere plaatze, terſtont een halve Vinger lank in d' Aerde ſteeken, ende in droog Weeder dikwils met Water begieten, zoo vatten zy haaſtig Wortelen, en groeijen voort.

Alle deze Planten, ziet men, dat zeer beſchaadigt, niet alleen in de Herfſt, maar ook in 't Voorjaar, van kleine groene Wormkens, die in de zelfde van zelver groeijen, jaa zomtijds geheel opgeëeten worden, waar voor men deze volgende remedie gebruiken mag:

Hoemen deze Planten voor groene Wormkens, en Rupzen bevrijen mag.

Zoekt alle de Bladeren, en Hertſcheuten dezer Planten, voorzichtig met een houten Prikje door, ende doodt de gezeide Wormkens of Rupzen; neemt dan Regenwater, daar oprechte Americaanſche ofte Virginiaanſche Tabaks Bladeren, vierentwintig uiren lank in geweikt hebben, begiet daar meede de Planten, driemaal op een heldere drooge Dag, des Morgens, Middags, ende des Avonds, om den derden, of vierden Dag, tot vijf, of zes verſcheiden maalen toe, zoo zullen zy alle ſterven, ende niet licht daar wederom in groeijen, vermits zy dit krachtig nat, geenzins verdraagen moogen, ook de Planten zelver weelderig groeijen, en wederom vris worden, ſchoon zy tot op de Wortel waaren afgebeeten geweeſt, want het is voedende van aart, en verſterkt de Planten zeer.

Dit zelfde doet ook het ſtof ofte poeder van gezeide Tabak alleen, te weeten: zuivert eerſt (als gezegt) de Planten van deze ſchaadelijke Rupzen of Wormkens, ſtrooit als dan in, ende over de Bladeren heene het zelfde, op een drooge Dag, eerſt tweemaal des weeks, daar naa maar eens, tot den twintigſten van November, indien het Weeder zulks toe laaten wil: Hier van ſterven niet alleen deze groene Wormkens, maar ook alle Slakken, Aerdwormen, en ander ſchaadelijk Gedierte, 't geene zich onder deze Planten verſchuilt, ende de zelfde hinderlijk is.

Viola Matronalis fl. albo & purpureo ſimplici.

De *Viola Matronalis flore ſimplici albo & purpureo ſimplici*, witte ende ook purpere enkelde Damaſtbloem, verkrijgen alle Jaaren, tegen de Winter een perfect rijp Zaad, het welke, met een waſſende Maane van de Maart, niet diep, de Aerde bevoolen moet zijn, koomen ook, door het neërgevallene, genoegzaam van zelver voort, waar door zy alleen vermeerdert worden.

Wil iemant, uit de enkelde, dubbelde Bloemen verkrijgen; die zaaije dit genoemde Zaad, in de Maand van April, met een volle Maane, in goede zandige, en wel gemeſte Aerde, op een opene, luchtige plaatze, ende lette op deze hier van in 't licht koomende jonge Planten, dat, als zy tegen de Herfſt kleine Hertbladerkens verkrijgen, waar uit de volgende Zomer Steelen, en Bloemen voortkoomen, zy als dan ſubtijlelijk, met een Pennemes, zonder den laegen Steel van den principaalen Hertſcheute te beſchaadigen, moet weg genoomen worden, zoo dat geen andere Bloem, dan uit het binnenſte Herte ten voorſchijn koomen

men mag, welke nochtans, by aldien zy eenige Zijdtakskens te maaken quam, gelijk zomtijds geschiedt, meede afgenoomen moeten zijn, op dat niet meer dan de eenige, alleen recht op gaande, met haar Bloemen te verblijven koome. Wint hier van, met een volle Maane het Zaad, zaait en cultiveert het wederom, op gezeide maniere, zoo moogt gy hier uit verkrijgen, het derde of vierde Jaar daar naa, heerlijke schoone dubbelde Bloemen, welke naa dien Tijd geen Zaad wederom geeven zullen, of zy schoon daar uit geteelt, ende voort gesprooten zijn; worden ook verbeetert, en geenzins minder gemaakt, indien zy met een volle Maane t' elkens verzet moogen werden.

HET CCLXXXII. CAPITTEL.
L A M P S A N A.

ALzo van een jegelijk genoemt, ende tot noch toe van jemant met geen andere Naame (mijns weetens) dan deze bekent.

Bemint, uit een aangeboorene aart, een gemeine, zoo wel zandige, als geen zandige, gemeste, als ongemeste Grond, liever een donkere of schaaduwachtige, als een luchtige plaatze, veel vochtigheits, bloeit meer als de halve Zomer lank, blijft maar een Jaar in 't leeven, geeft, tegen de Winter, volkomen Zaad, ende werdt, door een kleine Rijp, ter neder gelegt; wordt daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde bevoolen, komt ook, door het neêrgevallene van zelver genoegzaam voort, waar door zy overvloedig vermeenigvuldigt gemaakt mag zijn.

HET CCLXXXIII. CAPITTEL.
P A T I C H.

WOrdt niet alleen op Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige ROO RIDDER genoemt. In 't Latijn LAPATHUM. Op Hoogduisch MENGELWURTS, ofte STREYFWURTZ. Ende in 't François PAREILLE. *Lapathum, ejusque species.*

Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel veranderlijke soorten bekent, te weeten:

Lapathum maximum rotundifolium floribus albis, aldergrootste Patich met ronde Bladeren, en witte Bloemen; of *Rhaponticum Prosperi Alpini*, Rhaponticum van PROSPER ALPINUS; het welke de oprechte Rhabarber *Rhabarbarum verum.*

Prof. Alp. de Plant. exod. l. 2. C. V.

Ath: Kirch. Chin illust. fol. 185.

Rhabarbarum verum fimbratum.

ber of *Rhabarbarum verum* is, zoo daar van ATHANASIUS KIRCHERUS in zijn Boek genaamt *China Illustrata*, op het hondert vijf en tachtigste Blad, genoegzaam met een kenbaar Figuire daar by gevoegt zijnde, getuigt; het welke tot dus verre, voor een jegelijk onbekent en onzeker geweest is. *Lapathum rotundifolium fimbriatum*, met ronde Bladeren, ende aan haar Randen gekrulde ofte gevoudene Patich, die in haar kracht de voorige niet wijkende is, met recht voor een *Rhabarbarum verum fimbriatum*, of oprechte Rhabarber met gekrulde Bladeren gehouden mag worden. *Lapathum hortense longifolium*, Hof Patich met lange Bladeren, die men, gemeinlijk *Patientia*, ofte Patientie noemt. *Sanguineum*, Patich met schoon roode als bloedige aaderen doorloopende Bladeren. *Acutum*, Patich met spitze Bladeren. *Hortense*, Hof Patich, die van een jegelijk *Spinachia*, ofte Spinagie geheeten is. *Folio minus acuto*, Patich met stompe Bladeren. *Aquaticum folio cubitali*, Water Patich met Bladeren van de vingeren af tot de elleboogelank. *Obtuso Acetosa folio*, Patich met stompachtige Bladeren van Surkel. Ende *Lapatum Virginianum*, of Patich uit Virginien. Meest alle van een ende de zelfde Culture.

Patientia. Spinackia.

Zy beminnen, van Natuire, een zandige, goede, luchtige, en wel gemeste Grond, een warme, opene, vrije, luchtige en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, mogen Sneeuw, sterke Vorst, ende meer andere ongelegentheden des Winters taamelijk verdraagen; geeven de meeste Tijd volkomen rijp Zaad, en blijven lange Jaaren in 't leeven; doch het *Lapathum Sanguineum*, Patich met roode bloed aaderen. Ende *Patientia*, ofte Patientie, blijven niet langer, als twee Jaaren in 't leeven: De *Spinachia*, of Spinagie, maar een Zomer, in de Maart, na de volle Maane gezaait zijnde.

Het *Lapathum Virginianum*, Virginiaansche Patich, is zoo hart niet als d' anderen van aart, vermits zy lichtelijk, door een felle Vorst, wordt wechgenoomen; moet daarom, altijd een daar af, in een Pot gezet, ende des Winters, met weinig Waters verzien, binnen 's huis bewaart zijn. Is zeer krachtig tegen vergift, zoo wel uitwendig als inwendig gebruikt.

Alle deze soorten van Patich worden meest door Zaad (het welke met een wassende Maane van April, een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn) maar weinig door haare Wortelen vermeerdert en aangequeekt.

Om vroeg in 't Voorjaar bequaame Spinagie te konnen hebben, zal men het Zaad daar van, met een afgaande Maane in Augusto, hol ende luchtig zaaijen: waar van men twee of drie maalen, eer zy begint te schieten, snijden mag; des gelijken kan men ook doen die in 't Voorjaar gezaait is; want zy schiet, zoo haast zy booven afgesneeden wordt, aan haare

haare Steel op een nieuw t'elkens wederom uit, ende geeft in plaatze van een, een drie dubbelde portie, aan haar Heer en Meester, het welke van die geene, welke dicht op malkander staat, geenzins geschieden mag. ziet cap. 389.

HET CCLXXXIV. CAPITTEL.

L A S E R P I T I U M.

Een aardig Gewas, wiens Bladeren, met een verwonderens waerdig blinkende glans, door de Natuire konstig verçiert, met een bevallige aantreklijkheit gezien werden, wordt ook van zommige SILPHIUM ofte ANGELICA LUCIDA genoemt. *Silphium. Angelica lucida.*

Zy bemint, uit eigene aangeboorene aart, een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, warme, en welgelegene plaatze, taamelijk veel Regens; verdraagt Sneeuw, Haagel, felle Vorst en alle ongelegentheit des Winters, buiten blijvende, zonder schaade; blijft niet meer als twee Zomers in 't leeven; geeft het tweede Jaar Bloemen, ende, in Augusto, volkomen rijp Zaad, waar meede zy versterft: moet daarom, alle, ofte om het tweede Voorjaar, met een wassende Maane van April, wederom op een nieuw, niet diep, in een Pot of houten Vaatje gezaait zijn, waar door zy niet alleen vernieuwt, maar ook genoegzaam vermeerdert kan worden.

HET CCLXXXV. CAPITTEL.

L A V E N D E L.

In 't Nederlandsch alzoo genoemt, niet alleen om haar deugdelijke kracht, maar ook bevallige geur, by een jegelijk aangenaam: wordt op Latijn LAVENDULA SPICA, ofte NARDUS ITALICA geheeten. In 't Hoogduitsch LAVENDER. Ende op François LAVANDE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Lavendula major latifolia*, Groote breedbladige Lavendel. *Minor tenuiore folio*, Kleine Lavendel, met smaller Bladeren. *Flore albo*, met een witte Bloem. Ende *Lavendula folio dissecto*, ofte Lavendel met gesneedene Bladeren, welke van CAROLUS CLUSIUS *multifida* ofte *multifido folio*, dat is Veelbladig genoemt is. Niet alle van een Culture. *Lavendula ejusque species.* *Car. Clus. rar. Plan. Histor. l. 3. C. 43. fol. 345.*

Zy beminnen een goede, gemeine, en maatig gemeste Grond, een opene vrije Lucht, en warme, of wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, ende

ende alle andere ongelegentheit des Winters; geeven jaarlijks aardige Bloemen, maar noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad; worden niet te min, door haar veelvoudige Zijdtakskens, genoegzaam vermeerdert, die men, alle twee of drie Jaaren, met d' Ouden opneemen, en in een nieuwe Grond, tot aan de bovenste toppen, wederom inzetten moet, zo verkrijgen zy in korten Tijd alle nieuwe Wortelen, en groeijen voort.

Lavendula folio dissecto

De *Lavendula folio dissecto*, ofte Lavendel met gesneedene Bladeren, zijnde veel teeder dan alle d' andere van aart, verdraagt, geenzins veel koude Herfstregenen, Rijp, ofte eenige Vorst: moet daarom, in een Pot gezet, in October binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze, daar gansch niet, ofte alleen met sterke Vorst, voor een kleine Tijd, door een yzere Oven, in geviert werdt, gebrocht, met zeer weinig laauw Regenwater (geduirende de geheele Winter) van onderen, door een Panne verzien (vermits zy door een weinig te veel haastig verderft) ende in de Maart, met goede Dagen, (om wederom te eerder Lucht, tot behoudinge haars leevens, te genieten) maar niet des Nachts, te mets wederom buiten gestelt zijn.

Zy geeft, in deze Gewesten (warm gezet) in de Herfst, volkomen rijp Zaad, het welke in April, met een wassende Maane, wederom, niet diep, hol ende luchtig, in Potten gezaait moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert wordt, zelden langer in deze Landen, als twee Zomers in 't leeven blijvende.

Het CCLXXXVI. Capittel.
TONGEBLAD.

Laurus Alexandrina Bis lingua.
Laurus Alexandrina vera.

WOrdt alzoo op Nederlandsch met deze Naame genoemt, om dat haar Bladeren, de gedaante van een Tonge niet onbillijk vertoonen. In 't Latijn LAURUS ALEXANDRINA, ofte BISLINGUA. Op 't Hoogduitsch HAUCKBLAD, ofte AUFFENBLAD. Ende in 't François LAURIER ALEXANDRIN, ofte HERBE AUX LANGES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: Deze gezeide *Laurus Alexandrina*, ofte Tongeblad, uit wiens midden der Bladeren, noch andere kleinder als Tongekens aardig ten voorschijn komende gezien worden. En *Laurus Alexandrina vera*, of oprechte Tongeblad, welke op haar Bladeren geen andere, of Tongskens heeft; zijnde van een Culture.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, ende met tweejaarige klein gewreevene Paerdemest, taamelijk wel verziene Grond, een vrije, luchtige, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; zijn redelijk hart van aart, doch mogen de strenge koude des Winters, in deze Landen, buiten blijvende, quaalijk verdraa-

draagen: moeten daarom, in Potten geplant, des Winters binnen 's huis gezet, met maatige vochtigheit onderhouden, ende niet voor in 't laetste van de Maart of begin van April (naa des Tijds gelegentheit) wederom, met een regenige Lucht, buiten gestelt worden.

Zy geeven, in deze Gewesten, met heete en goede Zomers (doch niet altijd) uit het midden haarder Bladeren, kleine Sterswijs geformeerde Bloemkens, maar noit eenig Zaad; mogen, niet tegenstaande, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in de Maart of April, van d' Ouden neemt, ende verplant, bequaamlijk aangeteelt ofte vermeerdert zijn. ziet cap. 340.

Het CCLXXXVII. Capittel.

LIMONIUM.

IS met geen andere Naame als deeze, zoo wel in 't Nederlandsch, Latijn, als andere Spraaken (mijns weetens) bekent, zijnde een aardig Gewas. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Limonium marinum Belgicum*, Nederlandsch Zee Limonium. *Latifolium Lusitanicum*, breedbladig Limonium uit Portugaal. *Minus*, ofte *tenuifolium Lusitanicum*, klein, ofte kleinbladig Limonium uit Portugaal. *Elegans Syriacum*, schoon Limonium uit Syriën. Ende *Limonium Capitatum Americanum*, ofte veelknoppig Limonium uit America. Niet alle van een Culture. *Limony species variæ.*

Zy beminnen gemeinlijk een goede, zandige, luchtige, met een weinig tweejaarig klein gewreevene Paerdemest, ende het Mol van verrotte Bladeren der Boomen, genoegzaam doormengde Grond, een opene, warme, en wel ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Waters, ende mogen ongeerne de koude des Winters, buiten gestelt zijnde, verdraagen; worden daarom, met een wassende Maane van April, in Potten geplant, des Winters op een luchtige plaatze, binnen 's huis, zonder groote warmte bewaart, ende met een weinig laauw Regenwater onderhouden, te weeten: Het *Limonium latifolium Lusitanicum*, breedbladig Portugaals Limonium. Ende *Minus Lusitanicum*, ofte klein Portugaals Limonium. Welke in deze Landen Bloemen, maar noit eenig rijp Zaad ten voorschijn brengen; doch worden, door haare aangewassene Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende in Potten verplant, genoegzaam vermeerdert.

Het *Limonium Belgicum marinum*, of Nederlandsch Limonium, aan de Zeekant groeijende, hart van aart zijnde, verdraagt sterke Vorst, ende alle ongeleegentheit des Winters, zonder moeilijkheit; geeft, met goede Zomers, volkoomen Zaad, het welke, met gezeide Maan van A- *Limonium marinum Belgicum.*

 pril,

pril, in een vochtige, met zout Zeezand vermengde Grond, gezaait wil zijn, wordt ook op voorgaande maniere, door haar Wortelen, vermeerdert, ende blijft lange Jaaren in 't leeven.

Limonium elegans Syriacum. Het *Limonium elegans Syriacum*, ofte heerlijk Limonium uit Syriën, is veel teederder van Natuire: Lieft een zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemeſt, het Mol uit verdorvene Boomen, ende een weinig eenjaarige Hoenderdrek doormengt, maatige vochtigheit; blijft niet meer als een Zomer in 't leeven; geeft, in deze koude Geweſten (warm ſtaande) in de Herfſt, met goede Jaaren, dikwils volkomen rijp Zaad, ende verſterft daar meede, doch moet voor koude Winden, en Herfſtregenen voorzichtig gewacht zijn, zal anders tot geen perfectie geraaken, maar veel eerder daar door verrotten: Wordt ook door dat zelfde alleen in April ofte May, met een aankoomende Maan, in een Pot, niet boven een ſtroobreed diep, luchtig gezaait, waar door zy wederom leevendig werden, ende eeuwigduirende verblijven kan: Mag ook niet meer als een, ofte ten hoogſten twee Planten, in een Pot, in 't midden ongerept verblijven; maar d' andere daar uitgenoomen, wederom in andere geſtelt, ende een Dag of acht voor de Zonne gewacht zijn.

Limonium capitatum Amer. Het *Limonium capitatum Americanum*, of Americaanſch Limonium met veele Knoppen, zijnde een aanzienlijke Plant, omtrent drie en een halve Voet hoog groeijende; bemint een goede, zandige Aerde, met een weinig eenjaarige klein gewreeven Hoenderdrek, ende het Mol uit van binnen verdorwene Boomen genoegzaam doormengt, een opene, warme, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, inzonderheit voor alle koude Ooſte- en Noorde-winden bewaart; vergaat niet haaſtig, maar wordt van Natuire oud, brengt alle Jaaren voort (inzonderheit met warme Zomers) kleine Bloemen, van een bleeke couleur, boven uit haar geſchubde Hoofdekens, ten voorſchijn koomende, doch zelden, in deze Quartieren, eenig rijp Zaad: Verlieſt des Winters booven haar Steelen en Bladeren, aan haar Wortel, omtrent de Aerde nochtans altijd eenige behoudende, waar uit het volgende Voorjaar, nieuwe uitſchietende wederom gezien worden; zy verdraagt des Zomers veel, altijd in de Zonne warm gemaakt, Regenwater, in de Herfſt weinig vochheits, Stormwinden, Haagel, Vorſt, en diergelijke ongeleegentheden: Wordt daarom, met een waſſende Maane van April, in een Pot, zoo wel gezaait als geplant, in 't begin van October, wat eer of laater, naa des Tijds geleegentheit, binnen 's huis gebrocht, op een luchtige plaatze, doch zonder eenige zijginge, zoo lange geſtelt, tot dat het zelfde door d' aankoomende koude eindelijk belet werdt; Daar naa de koude vermeerderende, wordt zy verplaatſt, ende moet de warmte des Viers, in een Oven geſtookt, door den Dag genieten, vermits zy die geerne verdraagt, doch niet dicht by den Oven, moet ook, geduirende de geheele Winter, ſlechts een of twee maalen, een weinig laauw gemaakt

Re-

Regenwater van booven genieten; niet voor in 't begin, ofte ten halven van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit wel gewacht, ende voorzichtig gedekt zijn.

Kan ook, in deze koude plaatzen, niet wel aangeteelt worden, vermits zy geen volkoomen Zaad verkrijgt, noch by haar Wortel (ten zy met lankzaamheit van Tijd) eenige uitloopzelen, Wortel van zelfs verkrijgende, of bequaam zijnde om in gesneeden te konnen worden.

HET CCLXXXVIII. CAPITTEL.
LUBSTOK.

NIet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige LUBSTIKKEL, LAVASS, of LAVETSE genoemt. Wordt op Latijn geheeten LEVISTICUM, of LIGUSTICUM. In 't Hoogduitsch LEIBSTOCKEL. Ende op François LIVESCHE. *Levisticum.*

Zy bemint, van Natuire, een gemeine, doch liefst een zandige, en welgemeste Grond, taamelijk veel Waters, zo lief een donkere, als een opene vrije plaatze; geeft niet altijd, maar alleen, in goede warme Zomers, in deze koude Gewesten, een weinig Zaad, het welke haar perfectie (dat zelden geschiedt) verkreegen hebbende, met een wassende Maane van de Maart, ruim een stroobreed diep, in d' Aerde gelegt werdt, waar door zy, doch wel zo bequaam, door haare by de Wortel uitgeschootene Jongen, die men, op dezelfde Tijd, van d'Oude neemt, ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt konnen worden. Is ook hart van aart, veel koude Regenen, Sneeuw, Haagel, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds, zonder schaade, verdraagende.

HET CCLXXXIX. CAPITTEL.
WINDENDE PAERDS YZER.

IN 't Nederlandsch alzoo geheeten. Wordt op Latijn genoemt FERRUM EQUINUM VOLUBILE, ofte CONTRAVENENUM. Ende van de Spanjaars CONTRAYERVA; zijnde een raar, schoon, en ongemeen Gewas, wiens rond en swartachtig bruin Zaad, Duizent zes Hondert twee en vijftig, my van den Heer JACOBUS SWANENBORG Consul der Nederlanders, binnen Sint Lucar in Spaanjen, gezonden, met dezen Opschrift geworden is: *Een Zaad uit America, met de laetste Spaansche Scheepen gebrocht, welke my van de Schipper is meedegedeelt, wiens Wortel van de* *Ferrum equinum volubile. Contravenenum.*

 Span-

Spanjaarden hoog geacht werdt, vermits zy tegen alle Vergif (een Dragma ofte minder daar van gebruikt) zeer krachtig werkt.

Dit genoemde in een Glas, op een weinig vriſſe Paerdemeſt, in 't begin van de Maart gelegt, ende daar op Salpeterwater, te weeten: Regenwater, daar een half Etmaal, of wat langer, een weinig Salpeter in gelegen hadde, tot dat het daar even in bedooven quam te leggen, gegooten zijnde, ende het zelfde Glas daar naa boven d' yzere Oven, waar in geſtaadig zoetjes geviert wierde, in een weinig Zand geſtelt weezende, begon in korte Dagen te ſwellen, daar naa te barſten; nam het als doen daar uit, en lag het in een Pot, niet meer als een ſtroobreed diep, zette ook de Pot warm omtrent den Oven; het begoſte daarom in 't laetſte van de Maart, zich boven der Aerden te vertoonen, ende daar naa, de Zonne door de Venſters, ook met goede warme Dagen, buiten in de Lucht genietende, ſchoot op dien Zomer onverhinderlijk, of zonder van eenig Gewormte, Eerdvloije, Slakken, ofte ander Ongedierte beſchaadigt te worden (het welke ook noit, het Zaad in zoodaanig Water gelegt geweeſt zijnde, geſchiedt) drie voeten hoog, het tweede Jaar noch hooger, brocht ook twee à drie Bloemen in de Herfſt ten voorſchijn, welke zonder eenig Zaad naa te laaten, wederom verging.

Ionge Planten voor Slakken, Eerdvloije, &c. te beschermen.

Zy is van Natuire zeer teeder, beminnende een goede bequaame Grond, beſtaande uit drie deelen gemeene Aerde, twee deelen grof Zand, zonder eenige zoutigheit, een deel tweejaarige klein gewreevene Paerdemeſt, ende een gedeelte eenjaarige Duivemeſt, genoegzaam door malkanderen vermengt, een opene, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude Ooſte- en Noorde-Winden bewaart, weinig Waters, geeft uit haar ronde Wortel (niet ſlecht, maar zeer oneffen, vol ſpleeten, kleine Knobbelen, met verſcheidene ter zijden uitwaſſende Veezelwortelkens verzien zijnde, ook de dikte van een vinger min ofte meer hebbende, uitwendig bruinachtig van couleur, van binnen wit, met veel graauwe aaderen Marmorswijze doorwerkt, ende van reuk lieflijk, aangenaam, en bevallig weezende) ſchoone en zienswaerdige Bladeren, de gedaante van een Hoefyzer niet qualijk gelijkende, met recht doorloopende, ende verſcheidene dwars aaderen, ook op het breedſte van het Blad, omtrent den Steel met drie ronde geele vlekjes of ſtippen, driehoekig zittende, in plaatze van Nagelen verçiert, aangenaam groen van couleur, doch van onderen een weinig bleeker; de Bloem rond, ende open zijnde, heeft buiten om veel kleine witte Bladerkens van boven, maar wordt van binnen (voor zoo veel ik heb konnen bemerken) verſcheidenverwig, ook in 't midden met eenige hoog uitſchietende Veezelkens gezien, welke niet lange blijven, maar naa verloop van eenige weinige Dagen, hier in onze Gewelten, nedervallen.

Zy wordt niet alleen de geheele Zomer droog gehouden, maar moet

ook

Ferrum Equinum volubile

ook in de Maand van Augustus en September, voor veel vochtigheit, windige Dagen, koele Nachten, naauwkeurig gewacht, ook ten halven van September, ofte een weinig laater (naa des Tijds gelegentheit) binnen 's huis gebrocht, voor de Vensters (op dat zy der Zonnen glans, met goede Dagen, zo lang doenlijk genieten mag) gestelt, doch daar naa op een warmer plaatze gezet zijn, alwaar, door een yzere Oven, des Winters, naa het koud is, geduirig geviert wordt, te weeten: Eerst om den tweeden, daar naa alle Dagen, ook op een Dag twee ofte driemaal, als de Tijd zulks koomt te vereischen, des Morgens om zeven uiren, des Middags om een, ende des Avonds om zes of zeven uiren wederom, op dat alzoo de geheele Nacht daar in warm, ende de Vorst buiten blijve; moet ook in deze geheele Wintertijd, waar in zy alle de Bladeren en dunne ronde Steelen verliest, de minste vochtigheit niet genieten, vermits zy door de zelfde aangesteeken worden, ende lichtelijk vergaan zoude; ook niet voor ten halven van April, met een aangenaame Lucht, en zachte Regen, wederom buiten gebrocht, voor veel koude, zoo wel, als warme vochtigheit, haarige of schraale Winden, en koude Nachten, met een Glas wel gedekt, ende bewaart werden.

Zy wordt in deze Gewesten aangeteelt ende alleen vermeerdert, door Zaad, op voorgenoemde maniere, hoe wel een stuk van de Wortel gebrooken zijnde, ook wel Knoppen of Oogen maakt, ende uitschietende voortgroeit. *Aanteelinge dezer.*

Het CCXC. Capittel.

L E L I E.

ZOo zeer om haar schoone gedaante, aangenaame geur, en vermaaklijke couleur, van een jegelijk gelieft, als wel bekent: Wordt in 't Latijn Lilium. Op Hoogduitsch Lilien ofte Gilgen. Ende in 't François Lys genoemt. Hier van zijn my, veel zienswaerdige soorten van Bloemen, in haar aart en Natuire, bekent, te weeten: *Lilium album vulgare latifolium*, gemeine witte Lelien met breede Bladeren. *Album flore pleno*, witte Lelie met dubbelde Bloemen. *Byzantinum præcox*, vroege Lelie van Constantinopolen. *Rubrum Italicum præcox*, vroeg roode Lelie uit Italien. *Cruentum bulbiferum*, bloedroode Lelie met Bollekens, tusschen de Bladeren, aan de Steelen voortkoomende. *Cruentum non bulbiferum*, bloedroode Lelie zonder Bollekens. *Cruentum flore pleno*, bloedroode Lelie met een dubbelde Bloem, die nochtans niet dubbeld alle Jaaren, maar om het tweede ofte derde alzoo gezien worden. *Montanum flore luteo punctato*, Berg Lelie met een gestipte geele Bloem. *Montanum flore luteo non punctato*, Berg Lelie met een geele Bloem, *Lilium, ejusque species,*

zon-

zonder ſtippen. *Montanum punctatum album*, witte Berg geſtipte Lelie. *Non punctatum*, witte Berg Lelie zonder ſtippen. *Montanum flore purpurascente punctato*, purpere Berg Lelie met ſtippen. *Non punctatum*, purpere Berg Lelie zonder ſtippen. *Bysantinum ſerotinum*, laate Lelie van Conſtantinopolen, ofte *Martagon Conſtantinopolitanum*, Martagon van Conſtantinopolen gezegt. *Bysantinum ſerotinum flore miniato*, laate Lelie van Conſtantinopolen, met een zeer ſchoone Menie roode couleur, die van veele *Martagon Pomponij*, dat is: Martagon van Pomponius genoemt werdt. *Lilium Perſicum*, Perſiaanſche Lelie. *Majus Morini*, groote Lelie van Morijn. *Montanum Canadenſe flore luteo*, Berg Lelie van Canada met kleine geele Bloemen. Ende meer andere. Alle, uitgenomen deze laetſte, van een Culture.

Martagon.

Zy beminnen van Natuire, een goede, gemeine, zandige, luchtige, en bequaam gemeſte Grond, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze, veel Regens, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Tijds zonder ſchaade; worden om het vierde Jaar, in het laetſte van Julius, uit der Aerden opgenoomen, ende de Grond omgeſmeeten, ook nieuws gemeſt zijnde, daar terſtont wederom in gezet; Want zy mogen uit der Aerden niet lange blijven, ofte draagen het volgende Jaar ſwaarlijk eenige Bloemen. Men moet ook meeſt alle de Bollen van malkanderen ſcheiden, ende dezelfde bezonder, vier vingeren breed diep zetten, zoo draagen zy veel beeter, verkrijgen grooter Bloemen, worden ook als dan zeer vermeenigvuldigt.

Begeert jemand van deze laat ende ook vroeg Bloemen te zien, die zet de Bollen hoog, ende ook diep, zo zal hy van beiden verkrijgen. Want de hooge geeven vroeger, maar de diep gezette laater Bloemen.

Het *Lilium montanum Canadenſe flore luteo*, of Canadaanſche Lelie met aardige kleine geele Bloemen, is veel teeder van aart, de felle koude des Winters, in deze Geweſten, ongeerne verdraagende: Moet daarom, in een Zonnebak, ofte Pot geſtelt, ende des Winters binnen 's huis gehouden, ook niet des Zomers, voor dat haare Bladeren geheel vergaan zijn, uit d' Aerde opgenomen, ende in een nieuwe Grond verplant zijn, worden anders van Natuire lichtelijk taay ofte ſlap, waar door zy met lankzaamheit verderven.

HET CCXCI. CAPITTEL.

M E Y B L O E M.

Lilium Convallium &c.

WOrdt niet alleen met deeze Naame, maar ook in't Nederlandſch LELIE VAN DEN DALE genoemt. Op Latijn LILIUM CONVALLIUM, LILIUM VERNUM, ofte EPHEMERUM NON LETHALE. In't

In't Hoogduitsch MEYENBLUMLEIN, ofte MEYENREISZ. Ende op François MUGUET. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Lilium Convallium majus*, groote Meybloem. *Convallium flore albo*, Meybloem van een witte couleur. *Flore purpureo*, purpere Meybloem. Ende *Lilium Convallium minus*, ofte kleine Meybloem, die ook *Unifolium*, dat is, Eenblad gezegt is.

Zy groeijen, van Natuire, in allerleije aardt van Grond, doch liefst die zandig, ende zo wel gemest als ongemest is, een donkere, ofte schaduachtige plaatze, lieven veel Waters, verdraagen felle koude des Winters; geeven zomtijds volkomen Zaad, doch worden door dat zelfde, zelden, maar alleen haare aangewassene Jongen vermeenigvuldigt: welke vijf Jaaren stil gestaan hebbende, opgenomen, ende met een wassende Maan in de Maart of April (van d' Ouden gescheiden zijnde) wederom verplant moeten werden: zouden anders in haare Bloem lichtelijk komen te verminderen, vermits zy in de Tijd te zeer door malkanderen groeijen.

HET CCXCII. CAPITTEL.

V L A S K R U I D.

ZYnde een wel bekent en zeer gelieft Gewas, vermits haar hoognoodige en groote bequaamheit voor alle sterflijkheit; want gelijk het aldereerst aan den Mensch (nieuws gebooren zijnde) verleent werdt: wordt het ook wederom voor 't alderlaetste aan zijn lichaam (de Ziele ten Hemel geklommen zijnde) door een dienstlijke vrywilligheit, als een zuiver kleedt, waar onder het zelve gelijk een menschelijke ongerechtigheit of verderflijk schat in't verburgen weg gelegt en bedekt wort, ten besten besteedt. Wordt op Latijn LINUM. In't Hoogduitsch FLACHS. Ende op François DU LIN genoemt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderscheidelijke soorten kenbaar, te weeten: *Linum Sativum*, gemein Vlaskruid. *Linum Catharticum minimum*, zeer klein purgeerend Vlaskruid. *Flore luteo*, Vlaskruid met een geele Bloem. *Arborescens*, Boomachtig Vlaskruid. Ende *Linum Orientale*, ofte Oost-Indisch Vlaskruid. Niet alle van een Culture. *Linum ejusque species.*

Zy beminnen nochtans, op een na, alle, liever een zandige, als kleijige, en wel gemeste Grond, een opene, vrije, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven tegen de Herfst volkomen rijp Zaad, ende versterven daar meede: Worden daaromme, in de Maart ofte April, alle Voorjaaren, met een wassende Maane, op een nieuw wederom gezaait, waar door zy genoegzaam vermeerdert mogen zijn.

Kluchtige eigenſchap dezer. Het *Linum Sativum*, ofte gemein Vlaskruid, is van deze eigenſchap; dat het alle voetzaamheit (daar het gezaait wordt) uit de Aerde naa zich trekt, ende zeer dorre ofte onvruchtbaar maakt. Is ook aanmerkens waerdig, dat hoe dichter gezaait, hoe het fijnder Vlas geeft: Ter contrarie hoe holder, hoe groover het wordt.

Linum arboreſcens. Het *Linum arboreſcens*, of tot een Boomtje opwaſſent Vlas, zijnde een aardige Plante, door Zaad uit Portugaal gezonden, my 1654. gelukkig voortgekomen; Bemint een goede, luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, blijft lange Tijd in't leeven, geeft gemeinlijk alle Jaaren geele zienswaerdige Bloemen, maar zelden volkomen rijp Zaad, in deeze koude Geweſten, ten zy met warme en drooge Zomers; verdraagt in geene maniere veel koude Herfſtregenen, Miſt, ſterke Winden, of eenige Vorſt: Wordt daarom, met een waſſende Maane van April, in een Pot, zo wel gezaäit als geplant; in't begin van October, wat eer of laater (na het Weder zich aanſtelt) binnen 's huis gebracht, op een Lucht genietende plaatze, zo lange de uitwendige koude het zelfde koomt te verhinderen, geſtelt, met ſlechts een weinig laauw Regenwaters, geduirende de geheele Winter, van boven begooten, ende niet voor in't begin, ofte ten halven van April, met een aangenaame Lucht en zoete Regen, der zonneſtraalen wederom voorgezet, voor koude Nachten, haarige of ſchraale Winden, wel gewacht en voorzichtig gedekt.

HET CCXCIII. CAPITTEL.

WILDT VLAS KRUID.

Linaria, &c. IN 't Nederlandſch alzo genoemt. Wordt op Latijn LINARIA, ofte LINUM SYLVESTRE. In't Hoogduitſch LEINKRAUT, KROTTEN FLASCH, ofte WILDER FLASCH. Ende op François LIN SAUVAGE geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veele aardige en zienswaerdige ſoorten bekent, te weeten: *Linaria repens cœruleo*, kruipend Wildt Vlaskruid met kleine bleekblaauwe Bloemen. *Pannonica flore pallido*, Wildt Vlaskruid uit Pannonien met een bleeke Bloem. *Pannonica flore cœruleo*, uit Pannonien met een blaauwe Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. Ende *Pannonica flore variegato*, Pannoniſch Wildt Vlaskruid met een bonte twee couleurde Bloem. *Anguſtifolia flore cœruleo amplo*, ſmalgebladert Wildt Vlaskruid met een ſchoone groote Hemels blaauwe Bloem. *Sedifolia*, met Bladeren van klein Huiſlook. *Flore luteo*, met een geele Bloem. *Auſtriaca flore albo odorato*, Ooſtentrijks Wild Vlaskruid met een witte welriekende Bloem. *Valentina trifolia*, met een driebladig Loof van Valentien. *Luſitanica*, uit Portugaal.

Cre-

Cretica semine odorato, uit Candiën met een welriekend Zaad. *Linaria scoparia*, Beezem Wildt Vlaskruid, wijle daar van Beezemen in Italiën gemaakt werden; ook wel *Osyris*, ofte *Belvedere Italorum* genoemt, om dat het met een vermaaklijke groenigheit verçiert zijnde, zeer schoon Pyramijds wijze opwast, ende een aangenaam gezicht haaren Aanschouwer verleent. Ende meer andere. Niet alle van een Culture. *Osyris. Belvedere Italorum.*

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige, zo wel een ongemeste, als gemeste Grond, een opene Lucht, een warme, en wel geleegene plaatze, tamelijk veel Waters; geeven, tegen de Winter, rijp Zaad, ende vergaan, door weinig koude, te weeten: Het *Linaria repens cœrulea*, kruipend Wild Vlaskruid met een kleine bleek blaauwe Bloem. *Sedifolia*, met Bladeren van klein Huislook: *Valentina trifolia*, driegebladert Wildt Vlaskruid van Valentien. Ende *Linaria scoparia*, ofte Wildt Vlaskruid bequaam om Beezemen van te maaken, het welke, hier te Lande, zelden, dan met drooge en warme Zomers, rijp Zaad verkrijgt: moeten daarom, met een wassende Maane in April, alle Voorjaaren, op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde bevolen zijn. Alle d' andere, als *Linaria Pannonica flore pallido*, Pannonisch Wildt Vlaskruid met een bleeke Bloem. *Flore cœruleo*, met een blaauwe Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. Ende *Flore variegato*, ofte twee gecouleurde Bloem. *Angustifolia flore cœruleo amplo*, smalgebladert met een groote Hemels blaauwe Bloem. *Flore luteo*, met een geele Bloem. *Austriaca flore albo odorato*, Oostentrijks met een welriekende witte Bloem. Ende *Linaria Lusitanica*, ofte Portugaals Wildt Vlaskruid: vergaan zo haastig niet, maar blijven meerder Jaaren in't leeven; verdraagen redelijk de koude, en andere ongeleegentheit des Winters; geeven ook jaarlijks, met goede Tijden, genoegzaam rijp Zaad, het welke, met voorgenoemde Maane van April, in d' Aerde gelegt wordt, waar door zy zo wel, als haare de Grond doorlopende Jonge Scheutkens, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, vermeenigvuldigt mogen zijn.

Het *Linaria Cretica semine odorato*, ofte Wildt Vlaskruid van Candiën met een welriekend Zaad, zijnde een aangenaam en schoon Gewas, bemint een goede zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest, ende een weinig Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een open, warme, en wel ter Zonne staande plaatze, maatige vochtigheit, wordt met een wassende Maane van April, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, gezaait, ofte waar anders in opgekoomen zijnde, daar in geplant; verdraagt geenzins eenige koude Herfstregenen, sterke Winden, Mist, ofte Vorst: Wordt daarom, in't begin van October, op een zo lange Lucht genietende plaatze gestelt, als de koude uitwendig vorstige Lucht, door d' opene Vensters dringende, het zelfde komt te beletten, daar na voor de Vorst wel gewacht, zonder nochtans de warmte des Viers te genieten, zoo't doenlijk zal zijn, vermits zy dezelfde on- *Linaria Cretica semine odorato.*

ongeerne verdraagen mag, moet ook niet, als met weinig laauw Regenwater (geduirende de geheele Winter) van boven, een of tweemaalen begooten, in't begin van April, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten gebracht, voor rijpige koude Nachten, schraale Ooste- en Noorde-Winden wel gedekt, en zorgvuldig gewacht zijn.

Zy geeft, in deze koude Gewesten, de eerste Zomer schoone blaauwe Bloemen, uit de Punten haarer teedere Takken voortkomende, maar geen volkomen Zaad, welke nochtans, het volgende Jaar, haar volkomene rijpheit geniet: Doch de Natuire hier meede niet voldaan te hebben zich vertoonende, drijft uit het midden der Steelen noch een ander Zaad tusschen de Bladeren uit, klein rond, van couleur grijswit, ende gelijk een Druiventrosken neêrwaarts hangende, aardig om zien, het welke, in deze Landen geen perfecte volkomentheit te genieten komt, als verlicht wel in heeter plaatzen: Wordt nochtans, door het eerst genoemde rijp wordende, op voorgezeide Tijd en Maane, gezaait, bequaamlijk vermeerdert, en wederom leevendig gemaakt; Want zy hier te Lande zelden langer als twee Jaren in weezen verblijft. ziet 351. cap.

HET CCXCIV. CAPITTEL.

PARLENKRUID.

Milium Solis. *Lithospermum,*

IS niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige STEEN ZAAD genoemt. Op Latijn MILIUM SOLIS, ofte LITHOSPERNUM. In't Hoogduitsch PERLKRAUT. Ende op François GREMIL, ofte HERBE AUX PERLES. Hier van zijn my, in haar aardt en Natuire, kenbaar geworden drie onderscheidelijke soorten, te weeten: *Lithospermum hortense*, Hof ofte gemeen Parlenkruid. *Repens Anchusæ facie*, kruipend Parlenkruid met een gedaante van Anchusa. Ende *Lithospermum surrectum minimum*, ofte Alderkleinste recht opstaande Parlenkruid. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, doch luchtige, en wel gemeste Grond, een opene, vrije, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Regens; verdraagen Sneeuw, Hagel, felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zonder moeijlijkheit, blijven lange Jaaren in't leeven, ende geeven de meeste Tijd volkomen rijp Zaad: Doch het *Lithospermum repens Anchusæ facie*, ofte kruipend Parlenkruid met een gedaante van Anchusa, bloeit in deze Landen alle Jaaren, maar verkrijgt noit eenig rijp Zaad.

Het *Lithospermum surrectum minimum*, of alderkleinste opstaande Parlenkruid, blijft niet langer als een Zomer in't leeven, vermits het Zaad, in de Herfst rijp geworden zijnde, van zelver vergaat: Wordt daarom,

alle

alle Voorjaaren, in April, met een wassende Maane, op een nieuw niet diep, in een warme plaatze, wederom gezaait, waar doorze alleen, gelijk ook het *Lithospermum hortense*, ofte *Milium Solis*, gemein Parlenkruid, wederom vernieuwt en vermeenigvuldigt werdt.

Het *Lithospermum repens Anchusæ facie*, kruipend Parlenkruid met een gedaante van Anchusa, kan niet dan door haar Scheutkens, die men in d' Aerde legt, ende Wortelen verkreegen hebbende, van d' Oude nemet ende verplant, vermeerdert gemaakt zijn.

HET CCXCV. CAPITTEL.
SEVEN GETYDEN KRUID.

OP Nederlandsch, niet alleen met deze Naame, maar ook van veele LOTUSKRUID genoemt. In't Latijn LOTUS HERBA, LOTUS SATIVUS, ofte TRIFOLIUM ODORATUM. Op Hoogduitsch SIEBEN GEZEITEN, om dat het (gelijk zommige meinen) zevenmaal op een Dag in haar bevallige reuk veranderlijk gevonden wordt. Ende in't François TREFFLE ODORIFERANT geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veele aardige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Lotus siliquosus quadrangulari flore rubro*, Zevengetijdenkruid met vierhoekige Peulen, ende een roode Bloem, die ook *Lotus tetragonolobus* geheeten is. *Siliquosus quadrangularis flore luteo*, Lotuskruid met een vierhoekige Peule en geele Bloem. *Flore luteo siliqua Ornithopodij*, met een geele Bloem, en Peule van Vogelvoet. *Vesicarius Hispanicus*, Spaansch Lotuskruid met Blaaskens. *Siliquosus coronatus marinus*, gekroont Zee Lotuskruid. *Siliquosus coronatus palustris Lusitanicus*, Portugaalsch gekroont Lotuskruid met Peulen, in waterachtige plaatzen groeiende. *Segetum flore luteo globoso*, Lotuskruid in't Kooren wassende, met een ronde geele knopswijze Bloem. *Pratensis siliquosus*, met Peulkens in Grasvelden voortkomende. *Barbaria frutex Dalechampij*, Heesterachtig Lotuskruid uit Barbarien van JACOBUS DALECHAMPIUS geteikent. *Lotus frutex elegans incanus*, ofte Zevengetijden Struwelkruid met aardige ruige Bladeren. Ende meer andere. Niet alle van een Culture. *Loti species variæ.*

Zy lieven nochtans alle een goede, zandige, gemeine, ende met tweejaarige Paerdemest tamelijk verziene Grond, een opene, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, en geeven in de Herfst gemeinlijk volkomen Zaad.

Het *Lotus Sativus*, of gemeine tamme Zevengetijdenkruid: *Siliquosus quadrangularis flore rubro*, met vierhoekige Peulen en een roode Bloem. *Siliquosus coronatus marinus*, gekroont Zee Lotuskruid: *Siliqua Ornithopodij*, met Peulen van Vogelvoet. *Vesicarius Hispanicus*, uit Spanjen met

Blaaskens: Ende *Lotus Segetum flore luteo globoso*, ofte Zevengetijdenkruid in't Kooren wassende, met een ronde knoopswijs geele Bloem, blijven niet meer als een Zomer in't leeven; geeven, tegen de Winter, met goede Tijden, rijp Zaad, ende versterven daar meede: Worden daarom, alle Voorjaaren, in April, met een wassende Maane, op een nieuw, door dat zelfde, niet diep wederom in d' Aerde gelegt, en op deze maniere zo wel vernieuwt als vermeerdert gemaakt.

Lotus Barbariæ Dalechampij.

Het *Lotus siliquosus quadrangularis flore luteo*, Zevengetijdenkruid met een geele Bloem en vierhoekige Peulkens: *Siliquosus coronatus palustris Lusitanicus*, Portugaalsch Lotuskruid in waterachtige plaatzen wassende, met een kroonswijs gestelde Bloem en Zaad Peulen: *Barbariæ frutex Dalechampij*, Heesterachtig Lotuskruid uit Barbarien, van den hoog geleerden Heer DALECHAMPIUS beschreeven. Ende *Lotus frutex elegans incanus*, of Zevengetijden Struwelkruid met schoone ruige Bladeren, vergaan zoo haastig niet, maar blijven eenige Jaaren in't leeven, verdraagen ongeerne, buiten staande, felle Vorst, ende diergelijke ongeleegentheeden des Winters; Moeten daarom, in Potten geplant, in October binnen 's huis voor veel koude Herfstregenen gewacht zijnde, op een luchtige plaatze gezet, daar niet als met harde Vorst, door een Kachel, in geviert werdt, met slechts een weinig laauw Regenwater (geduirende deze Tijd) van boven begooten, ende in't begin van April, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gebracht zijn. Geeven ook dikwils volkomen Zaad, het welke, met een wassende Maane van April ofte May, niet boven een stroobreed diep, de Aerde bevolen werdt, waar door zy zo wel als door lankzaam aangewassene Jongen, die men met gezeide Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermeerdert gemaakt worden.

Lotus tetragonolobus flore luteo.

Het *Lotus quadrangularis* ofte *tetragonolobus flore luteo*, laat zich ook wel door haar Scheutkens vermenigvuldigen, als men die, met een volle Maane, in de Maand van May of Junius afsnijdt, in een Pot steekt, op een donkere plaatze zes weeken nederzet, ende te mets met Regenwater van boven begiet, zo verkrijgen zy Wortelen, en groeijen voort. Het welke my, door nood daar toe gedwongen wordende (vermits daar niet meer als een klein en pover Plantje van behouden hadde) d' eervaarentheit geleert heeft.

Lotus elegans frutex incanus.

Het *Lotus elegans frutex incanus*, is het teederste van allen, waarom men op dat zelfde goede acht, zonder verzuimenisse, in de Herfst en Winter, geeven moet.

HET

Het CCXCVI. Capittel.
MALLOOTE.

Dit Gewas wordt niet alleen in't Nederlandſch met deze Naame, maar ook van zommige MELILOTE genoemt. Op Latijn MELILOTUS. In't Hoogduitſch GROSSER STEINKLEE, of BARENKLEE. Ende op François MELOT. Hier van zijn my, in haar aart, deze veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Melilotus Officinarum vulgaris flore luteo*, gemeine Malloote met een geele Bloem, in der Apoteekeren Winkelen gebruiklijk. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Italicus maximus*, aldergrootſte Italiaanſche Melilote. *Italicus ſiliquoſus*, Peuldragende Italiaanſche Melilote. *Annuus odoratiſſimus Luſitanicus*, zeer wel riekende Portugaalſche Malloote. *Inodorus ſupinus Luſitanicus*, leggend Portugaalſch Melilote zonder eenige reuk. *Melilotus Sylveſtris*, wilde Malloote. Ende meer andere. Niet alle van een Culture. *Melilotus, ejusque ſpecies.*

Zy lieven geerne een goede, zandige, en wel gemeſte Grond, een luchtige, vrije, en genoeg ter Zonne ſtaande plaatze, maatige vochtigheit; geeven in de Herfſt volkomen Zaad, ende worden, door een kleine Rijp, van 't leeven berooft, ofte vergaan van zelver, vermits zy niet meer als een Zomer blijven mogen; Werden daarom, alle Voorjaaren, met een waſſende Maane van April, op een nieuw, wederom door Zaad, niet boven een ſtroobreed diep, de Aerde bevolen, voortgeteelt ende vermeerdert.

Het *Melilotus officinarum flore luteo & albo*, geele en witte Melilote in alle Apoteeken gebruiklijk, vergaan het eerſte Jaar niet, maar het tweede, perfect rijp Zaad gebrocht hebbende, verdraagen ook des Winters ſterke Vorſt, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds, zonder ſchaade. Het Zaad wordt in genoemde Maand, en met de zelfde Maane als vooren, gezaait, waar door zy alleen vermeenigvuldigt mogen werden.

Het CCXCVII. Capittel.
KLEIN MAAN KRUID.

Een klein en aardig Gewas, wordt in't Nederlandſch alzo. Op Latijn LUNARIA, ofte LUNARIA BOTRYTIS, om dat het in't midden een klein ſteeltje uit geeft met veel Druifsgewijze Knopskens (gelijk het Botrijskruid) kluchtig verçiert. In't Hoogduitſch MONDTKRAUT, *Lunaria, Botrytis.*

KRAUT of MONDRAUTE. En op François TAURE of LUNAIRE genoemt.

Zy bemint, van Natuire, een goede, zandige, luchtige, met een weinig tweejaarige kleingewreevene, en tot Aerde gewordene Paerdemeſt,ook het Mol der verrotte Bladeren van Boomen genoegzaam doormengt, een opene, luchtige en wel geleegene plaatze, veel Regens; verdraagt, hier te Lande, ongeerne veel ſcherp bijtende Sneeuwige vochtigheit, en ſterke Vorſt: moet daarom, in een Pot geplant zijnde, in October binnen 's huis gebrocht, op een luchtige bequaame plaatze gezet, daar geheel niet, of alleen, met een harde Vorſt, in geviert werdt, met zeer weinig laauw gemaakt Regenwaters (geduirende deze Tijd) onderhouden, ende in 't laetſte van de Maart, ofte begin van April (na des Tijds geleegentheit) met een zoete Regen, wederom buiten geſtelt zijn; Verkrijgt noit eenig rijp Zaad, in deze Geweſten, wordt niet te min door haar jonge aangewaſſene uitloopzelen vermenigvuldigt gemaakt; Verlieſt midden in de Zomer haare Bladerkens, op welke Tijd zy opgenoomen, van haare nieuwe aangewaſſene Wortelkens ontbloot, ende terſtont wederom ingezet mag worden, zo ſchiet zy wederom uit, en maakt een nieuw Loof, het volgende Jaar, in April.

HET CCXCVIII. CAPITTEL.

VYGEBOON.

IN 't Nederlandſch genoemt. Wordt op Latijn geheeten LUPINUS. In 't Hoogduitſch FEIGBONEN, ofte WEICHBOONEN. Ende op François LUPINS. **Hier** van zijn my, in haar aart, zes ſoorten bekent, te weeten: *Lupinus major latifolius cœruleo flore variegato*, groote breedbladige Vygeboon, met een blaauw en purper bonte Bloem. *Latifolius cœruleus medius*, middelbaare breedbladige Vygeboon met een blaauwe Bloem. *Minor cœruleus anguſtifolius*, kleine blaauwe Vygeboon met ſmalle Bladeren, die ook *Lupinus Sylveſtris*, ofte wilde Vygeboon geheeten is. *Flore carneo purpuraſcente*, Vygeboon met een donkere lijfverwde couleur. *Flore albo*, met een witte Bloem. Ende *Lupinus flore luteo odorato*, of Vygeboon met een geele welriekende Bloem. Alle van een Culture.

Lupini ſpecies ſex.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, weinig gemeſte Grond, een opene Lucht, en warme, en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit, blijven niet langer als een Zomer in 't leeven, geeven voor de Winter volkomen rijp Zaad, ende vergaan van zelver: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een waſſende Maane van de Maart ofte April, wederom op een nieuw, in vriſſe omgeſmeetene Aerde, niet boven een halve vinger breed diep, gezet zijn, waar door zy alleen vermeerdert konnen worden.

HET

HET CCXCIX. CAPITTEL.
W O U W E.

VAn alle de Nederlanders alzo geheeten. Wordt in't Latijn LUTUM HERBA, LUTEA, ofte LUTEOLA genoemt. Ende op Hoogduitsch STREICHKRAUT. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee bezondere soorten kenbaar, te weeten: *Lutea vulgaris*, ofte gemeine Wouwe. Ende *Luteola Cretica*, ofte Wouwe van Candiën. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige, maatig, ende ook met tweejaarige Paerdemest wel verziene Grond, een opene Lucht, en wel geleegene warme plaatze, taamelijk veel Waters, verdraagen redelijk felle Koude, ende meer andere ongeleegentheden des Tijds.

Lutum herba, ofte Luteola. Het *Lutum herba*, ofte gemeene Wouwe, blijft niet meer als twee Zomers in 't leeven, geeft het tweede Jaar rijp Zaad, ende vergaat; moet daarom, alle Voorjaaren, of ten minsten om het tweede, door dat zelfde, niet diep, in d' Aerde gelegt zijnde, wederom vernieuwt worden; koomt ook, door het neêrgevallene van zelver dikwils op, waar door zy alleen vermeerdert werdt.

Luteola Cretica. Het *Luteola Cretica*, ofte Wouwe van Candiën, geeft noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, vergaat ook zoo haastig niet, maar blijft lange Jaaren in 't leeven, wil geerne op haar Wortel, in de Winter, met Kif bedekt zijn, vermits zy, door de Vorst, dikwilste mets beschaadigt werdt; is daarom niet quaad, dat men daar van altijd een weinig, in een Pot, des Winters, binnen 's huis bewaare: Kan ook door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden snijdt en verplant, vermeerdert gemaakt zijn.

HET CCC. CAPITTEL.
H O P P E.

BY veele zoo wel kenbaar, als tot des Menschen noodtdruftigheit gebruiklijk; wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook wel HOPPEKRUID genoemt. Op Latijn LUPULUS. In 't Hoogduitsch HOPFFEN. En op François HOUBLON. Hier van zijn my, in haar aart, twee bezondere soorten bekent, te weeten: *Lupulus sativus* of *Mas*, Tamme Hoppe, of Hoppe Manneken. Ende *Lupulus sylvestris* of *Fœmina*, Wilde Hoppe, of Hoppe Wijfken, welke van Natuire niet Wild *Lupulus sativus & sylvestris.*

 en

en is, maar alleen daarom zoo genoemt wordt, wijlze zonder eenige Culture of oeffeninge voortkoomende gezien wordt.

Zy lieven een losse, zandige, en vet gemeste Grond, een vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, in goede Tijden, volkomen rijp Zaad, blijven lange Jaaren in't leeven, worden in Winterfche Daagen, door sterke Vorst, niet licht beschaadigt; en moeten alle Voorjaaren in de Maart, van haare doode Struiken gezuivert, ende nieuws met goede Mest verzien zijn; moogen ook, door Zaad, het welke, met een afgaande Maan van April of May, niet diep in d'Aerde gelegt wordt, ende door aangewassene Wortelen niet alleen, maar ook door eenige affneedene nieuws uitloopende jonge Ranken, die men, met een afgaande Maane van de Maart, insteekt, ende haastig Wortel vattende, alzoo sterk als d'Ouden opschieten; ook noch die de zelfde Zomer Vrucht draagen, aangeteelt werden.

Wil iemant hier van, goede ende bequaame Vrucht gewinnen, die neeme weg in de Maart, de helfte of wat meer van haare jonge Scheuten, zoo worden zy krachtig, en verkrijgen veel en groote Bloemen; anders weinige, maar veel Bladeren: Deze jonge Scheuten opgezooden, ende voor Salade, ofte als Asperfiën, zoo wel van de Wilde als Tamme, zijn voor een jegelijk, inzonderheit oude Lieden, zeer gezond.

Men kan ook deze Planten, om Prieëlen, Boogen of Zitplaatzen, meede te bekleeden gebruiken, ende daar onder in heete Daagen, een aangenaame schaaduwe genieten.

HET CCCI. CAPITTEL.

J E N E T T E.

Oculus Christi. MEt deze Naame in't Nederlandsch, als ook CHRISTUS OOGE genoemt. Op Latijn LYCHNIS, OCULUS CHRISTI of CŒLI ROSA. In't Hoogduitsch FRAUWEN ROSZLIN, HIMMELS ROSZLIN ofte WIDERSTOSZ. Ende op François OEILLETES ofte OEILLETES DE DIEU. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel schoone veranderlijke soorten kenbaar geworden, waar van wy hier (wijlze alle niet van een ende de zelfde Culture te zijn bevonden worden) in't bezonder een weinig zullen spreeken: Eerstelijk, het *Lychnis coronaria*, ofte Jenette, eertijds om Kranzen ofte Kroonen meede te verçieren gebruiklijk; Hier van zijn my, vijf bezondere soorten bekent geworden, te weeten: *Lychnis Coronaria flore albo simplici*, Kroon Jenette met een witte enkelde Bloem. *Flore rubro simplici*, met een roode enkelde Bloem. *Flore variegato simplici*, met een bonte enkelde Bloem. *Flore rubro pleno*, met een roode dubbelde Bloem. Ende *flore albo pleno*, of met een witte dubbelde Bloem.

Lychnis Coronaria fl: simp: & pleno.

Zy

Zy beminnen alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest verzien, maatige vochtigheit, inzonderheit in Herfst- en Winter-tijden, een opene en wel geleegene plaatze, verdraagen taamelijk de koude, en andere ongelegentheit des Winters; geeven het tweede Jaar volkomen Zaad, ende blijven zelden langer, als drie of vier Jaaren in 't leeven.

Het *Lychnis Coronaria flore pleno albo & rubro*, ofte Kroon Jenette met een witte en roode dubbelde Bloem, geeven noit eenig rijp Zaad, mogen nochtans door jonge Scheutkens, van zelver Wortel verkreegen hebbende, of een weinig (gelijk de Angelieren) ingesneeden zijnde, aangeteelt en vermeerdert worden, welke men in April, met een wassende Maane, van d' Ouden voorzichtig neemt, ende in d' Aerde of Potten (om des Winters met weinig vochtigheit onderhouden, op een luchtige plaatze, binnen 's huis bewaart te konnen worden) verplant.

Hoe men uit deze enkelde dubbelde Bloemen zal konnen gewinnen.

Wil iemant uit enkelde Bloemen dubbelde gewinnen, die neeme een jonge Plante, en snijde daar van af, in tijds, alle voortkoomende Scheuten, zoo dat niet meer als een, in 't midden uit het Herte voortkomende, ende daar aan niet meer, dan een eenige boven uitsteekende Bloem gelaaten werde, winne daar van het Zaad, met een volle Maane, zaay het zelfde niet diep, in een Pot, met een volle Maane van April, verplantze, ruim een vingerlid hoog geschooten zijnde, wederom met een volle Maane, in d' Aerde, ende neeme (als gezegt) daar van alle de Zijdtakken wederom weg, zo zal hy, met het vierde Jaar ten langsten, daar uit zeer schoone dubbelde Bloemen verkrijgen moogen.

Lychnis Byzantina. Flos Constantinopolitanus.

Het *Lychnis Byzantina*, dat ook in 't Latijn *Flos Constantinopolitanus* ofte *Hierosolymitanus*. Op Nederlandsch *Bloem van Constantinopelen*. Ende in 't Hoogduitsch *Jerusalem-blum* genoemt wordt; waar van my, vier onderscheidelijke soorten bekent zijn, te weeten: *Lychnis Byzantina flore miniato pleno*, dubbelde Meny roode Bloem van Constantinopolen. *Flore miniato simplici*, met een enkelde Meny roode Bloem. *Flore albo simplici*, met een enkelde witte Bloem. Ende *variegato simplici*, ofte met een bonte enkelde Bloem; beminnen te zaamen een goede, luchtige, zandige Grond, met tweejaarige Paerdemest genoegzaam verzien, een warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze; verdraagen veel Regenen, sterke Koude, ende meer andere ongeleegentheden des Tijds; geeven, met goede drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad, uitgenoomen die met dubbelde Bloemen; blijven lange Jaaren in 't leeven, ende worden niet alleen door 't gezeide Zaad, het welke met een wassende Maane van April of May, een stroobreed diep, in d' Aerde gelegt moet zijn, maar ook door aangegroeide jonge Scheuten, die men, met de zelfde Maane in April, van d' Ouden neemt en verplant, alle bequaamlijk vermeerdert.

Lychnis sylvestris flore sim-

Het *Lychnis sylvestris flore simplici rubro*, ofte wilde Jenette met een enkelde Bloem. *Flore simplici albo*, met een enkelde witte Bloem.

simplici & pleno. *simplici pallido*, met een enkelde bleeke Bloem. *Flore albo pleno*, met een witte dubbelde Bloem. *Flore rubro pleno*, met een roode dubbelde Bloem. *Odontitis Ocimastrum* die ook *Lychnis Odontitis* ofte *Ocimastrum* geheeten is. Ende *sylvestris flore albo Lusitanico*, ofte wilde Portugaalsche Jenette, met een witte Bloem. Lieven boven genoemde Grond, de zelfde plaatze, niet te veel vochtigheits, blijven eenige Jaaren in 't leeven, ende geeven volkomen rijp Zaad, het welke met een volle Maane, in de Maart of April, niet diep de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert worden.

Die met dubbelde Bloemen, noit eenig Zaad voortbrengende, worden niet te min, door haare jonge, ende tot geen Bloem noch geschooten hebbende Takskens, vermeerdert gemaakt, welke, of aan haare Plante gelaaten, ten halven ingesneeden, ende met Aerde bedekt zijnde, ofte in de Maand van May, met een volle of noch wassende Maane afgebrooken, niet gesneeden, in een Pot gesteeken, op een donkere plaatze, zes weeken lank geduirende buiten de Zonne gestelt, ende met Regenwater dikwils begooten, Wortelen verkrijgen.

Lychnis tomentosa marina. Het *Lychnis tomentosa marina*, ofte wolachtige Zee Jenette, verkrijgt, in deze Landen, noch Bloem, noch Zaad; lieft voorgezeide Grond, plaatze, en niet te veel vochtigheits, verdraagt taamelijk de koude des Winters, blijft eenige Jaaren in 't leeven, ende wordt alleen, door haar aangegroeide Wortelen, vermeenigvuldigt.

Lychnidis species variæ. *Clus. rar. Plant. fol. 289 & 290.* Het *Lychnis secunda, tertia, sexta* ende *octava Clusij*, de tweede, derde, zeste en achste soorte der Jenetten, op het 289. en 290. Blad der raare Planten van de Hooggeleerde Heer CAROLUS CLUSIUS beschreeven: Als ook *Lychnis pusilla Cretica*, kleine Jenette van Candiën. *Segetum Lusitanica flore rubro pulchro*, Portugaalsche Jenette in 't Koren wassende, met een schoone roode Bloem. *Lusitanica flore rubello folliculo rotundo stipato*, Portugaalsche Jenette met een roodachtige Bloem, en rond in gedrongene dikke Zaadknoppe. *Lusitanica flore coccineo elegantissimo*, Portugaalsche Jenette met een treffelijke scharlaate Bloem. Ende *Lychnis hirsuta minima Lobelij*, ofte kleine ruige Jenette van de beroemde Heer *Mat. Lob. fol. 413.* MATTHIAS DE LOBEL aangeteekent: beminnen de zelfde Aerde, en weinig Waters, blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, geeven, tegen de Winter, met goede Jaaren, gemeinlijk rijp Zaad, inzonderheit warm, ofte in Potten gestelt zijnde, waar meede zy vergaan: moeten daarom, alle Voorjaaren, op een nieuw, niet diep, wederom gezaait, ende opgekoomen weezende, van haare plaatze niet genoomen, of, om haare teederheits wille, verplant zijn. ziet cap: 445. en 439.

Het CCCII. Capittel.

MAJORAAN.

ZYnde een aangenaam, welriekende, zeer begeerde en bekende Plant, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook wel Mariolein genoemt. Op 't Latijn Majorana. In 't Hoogduitsch Majoran of Meyran. Op François Marioleine. Van deze zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Majorana nobilis annua*, eedele Mariolein maar een Zomer blijvende. *Nobilis perpetua*, eedele Majoraan eenige Jaaren duirende. *Anglica perennis*, Engelsche Mariolein altijd overblijvende. *Majorana arborescens*, of Struwellige Majoraan. *Majorana Origanitis Lusitanica*, ofte Portugaalsche Majoraan als Orege ruikende. Niet alle van een Culture. *Majorana.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, en met tweejaarige Paerdemest wel verziene Grond, een opene, warme, vrije, bequaam ter Zonne gelegene plaatze, en taamelijk veel Regens.

Het *Majorana Nobilis annua*, ofte eedele Mariolein, alle Jaaren vergaande, geeft noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, is zeer teeder van aart, ende vergaat met het aankomen des Winters; moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maan van de May, door Zaad, uit heete Gewesten gezonden, wederom vernieuwt zijn. *Majoranæ Nobilis annua.*

De *Majorana Nobilis perpetua*, of des Winters overblijvende eedele Majoraan, wil op een zeer warme plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut, geerne geplaatst zijn, zoo blijft zy op 't langste drie Jaaren leevendig, maar verkrijgt gantsch geen Zaad. *Majoranæ Nobilis perpetua.*

De *Majorana Anglica perennis*, ofte altijdduirende Mariolein, is hart van aart, alle ongeleegentheit des Winters, zonder schaade verdraagende, wordt van Natuire zeer oud, geeft met goede en heete Zomers, als 1652. 1665. en 69. volkomen rijp Zaad, maar anders niet, in deze Quartieren; het welke in de May, met een wassende Maane, niet boven een stroobreed diep, op een warme plaatze, gezaait wordt, waar door deze zo wel, als haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane van de Maart of April, van d' Ouden neemt ende verplant, voortgeteelt ende vermeerdert gemaakt mag zijn. *Majorana Anglica perennis.*

De *Majorana Origanitis Lusitanica*, of Mariolein uit Portugaal, als Orege ruikende, is teeder van aart, Sneeuw, Vorst, en andere ongelegentheit des Winters, geenzins verdraagen mogende: moet daarom, in een Pot gestelt, des Winters binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, gebrocht, met slechts een weinig laauw Regenwater, geduirende de geheele Winter, van bo- *Majorana Origanitis Lusitanica.*

ven begooten, ende in Tijds met goede Dagen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, of schraale Winden wel gedekt zijn.

De *Majorana arborescens*, ofte tot een klein Boomtje opschietende Majoraan, is gelijk de voorige teeder van Natuire; moet daarom, in een Pot gezet, ende des Winters, voor veel Waters, gelijk ook in de Herfst, gewacht; binnen 's huis, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, bewaart, niet voor in 't begin van April, ofte wat laater, wederom buiten gebrocht, ende, voor koude Nachten, ook haarige Winden, genoegzaam gedekt zijn; zy blijft eenige Jaaren in 't leeven, indien men haare Bloemen dikwils doet afsnijden; doch geeft, in deze Landen, noit eenig rijp Zaad; kan niet te min, door haar by de Wortel of boven de Aerde uitschietende jonge Looten, ingesneeden, ook van zelfs gewortelt zijnde, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt worden, met een wassende Maane van April of May, van d' Oude gescheiden, ende in andere Potten verplant werdende.

HET CCCIII. CAPITTEL.

THYMIAAN.

MEt deze Naame niet alleen, by alle Nederlanders, maar ook van veele THYM genoemt. In 't Latijn THYMUS of THYMUM. Op Hoogduitsch WELSCH QUENDEL of THYMIAN. Ende in 't François THYM. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zes bezondere soorten kenbaar, te weeten: *Thymus vulgaris latifolius*, Gemeine Breedbladige Thymiaan. *Vulgaris angustifolius*, gemeine Thymiaan met smalle Bladeren. *Creticus*, Thymiaan uit Candiën. *Marinus Lusitanicus*, Portugaalsch Zee Thymiaan. *Angustifolius aureus*, met smalle geele als goude Bladeren. Ende *Thymus latifolius argenteus*, ofte Thymiaan met breede en wit als silvere Bladeren. Niet alle van een Culture.

Thymi species.

Zy lieven nochtans alle, van Natuire, een goede, gemeine, zandige Aerde, met slechts een weinig, tweejaarige Paerdemest vermengt, vermits zy veel vettigheit geenzins verdraagen mogen, een warme, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters, blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen taamelijk sterke koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters, verkrijgen ook dikwils met goede Zomers volkomen Zaad, het welke met een wassende Maane van de May, een stroobreed diep, de Aerde bevoolen wordt, waar door zy bequaamelijk, doch veel beeter (mijns oordeels) door haare van zelfs Wortel geschooten hebbende Takskens, vermeerdert konnen werden, geschiedende op deze maniere: Graaft uit der Aerden, alle twee of drie Jaaren, uw Planten, met een wassende Maane in de Maart, verdeelt-

deeltze van malkanderen, naa haare groote, verzetze terstont wederom, in een nieuws omgesmeetene Grond, ende met voorgezeide Mest een weinig verzien, zoo diep, dat de bovenste groene Toppen alleen daar uit koomen te steeken, zo schieten zy veelvoudige Wortelen, en worden overvloedig vermeerdert, want een jegelijk Steelken verkrijgt haar Wortel bezonderlijk; het Zaad (als gezegt) wordt niet alleen gezaait, maar slaat ook dikwils van zelver op.

Het *Thymus Creticus*, Thymiaan van Candiën, ende *Marinus Lusitanicus*, ofte Zee Thymiaan uit Portugaal, zijn teederder van aart, geeven, in deze koude Gewesten, geen volkomen Zaad, mogen ook, buiten staande, de Wintersche vorsten geenzins verdraagen, maar worden daar van haastig weggenomen: moeten daarom, in Potten geplant, in October, binnen 's huis gestelt, op een luchtige, en geen warme plaatze, met slechts een weinig vochtigheits, geduirende de geheele Winter, van boven verzien, ende in 't laetste van de Maart, of begin van April (naa des Tijds gelegentheit) met een zachte Regen, wederom buiten gebrocht, ende zeer warm gezet zijn. *Thymus Creticus, & marinus Lusitanicus.*

Het *Thymus Latifolius argenteus*, breedbladig versilverde Thymiaan, ende *angustifolius aureus*, ofte smalgebladerd vergulde Thymiaan, veranderen met der Tijd, gelijk men ziet, ende haar schoonheit verliezende, worden eindelijk geheel groen, het welke lichtelijk voor te komen is, zoo men altijd de schoonste en bonste Takken inlegt, ende, Wortel vekreegen hebbende, op reeds genoemde Tijd, verplant; maar niet in de May, gelijk daar veele doen; want als dan gemeenlijk drooger Weeder, en meerder hitte zijnde, dezelfde voor het meeste gedeelte vergaan, ziet cap. 408. en 396. *Thymus latifolius argenteus, & angustifolius aureus.*

HET CCCIV. CAPITTEL.

POLEYE.

WOrdt niet alleen met deze Naame, maar ook PULEYE zoo wel van de Nederlanders, als Hoogduitzen, ofte ook POLEY genoemt. Om dat het niet alleen door haar reuk de Vlooijen verdrijft, maar ook dezelfde doodt, gelijk daar van LOBEL getuigt. Op Latijn PULEGIUM of PULLEIUM. Ende in 't François POULIOT. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Pulegium vulgare*, Gemeine Poleye, die ook *Regium*, ofte Koninklijke Poleye geheeten is. *Cervinum*, harten Poleye. *Sylvestre*, wilde Poleye. Ende *Pulegium Lusitanicum*, ofte Portugaalsche Poleye. Niet alle van een Culture. *Lob: fol. 591 Dod: L. 9. fol. 455. Pulegium.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, ende met tweejaarige Paerdemest taamelijk verziene Grond, van Natuire,

veel.

veel vochtigheits, of een Waterachtige Aerde, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze; geeven, in goede warme Zomers, hier te Lande, zomtijds volkoomen rijp Zaad, ende verdraagen felle Vorst, ook andere ongelegentheit des Winters: zonder groote schaade.

Pulegium Cervinum. Het *Pulegium Cervinum* of Harten Poleye, geeft noit, in deze Gewesten, eenig Zaad of Bloemen.

Pulegium Lusitanicum. Het *Pulegium Lusitanicum*, of Portugaalsche Poleye, in deze Gewesten, warm gezet, een volkoomen rijp Zaad voortbrengende, is het teederste van allen, verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, Winden, ofte eenige harde Vorst: moet daarom, in een Pot geplant of gezaait, in October binnen 's huis, op een luchtige plaatze, zonder eenig Vier (vermits het haar schaadelijker als de Vorst is) bewaart, ende geduirende deze Tijd, met zeer weinig laauw Regenwater verzien worden, zoude anders lichtelijk komen te verrotten, ende alzoo van 't leeven beroofte te werden.

Zy konnen alle, in deze Quartieren, niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, in d' Aerde gelegt moet zijn; als aangewassene ende van zelfs Wortel verkreegen hebbende, jonge voortkruipende Scheutkens, die men, in September, of April, met genoemde Maane, afneemt en verplant, aangeteelt worden.

HET CCCV. CAPITTEL.

OREGE.

IN 't Nederlandsch, niet alleen met deeze Naame, maar ook van zommige GROOVE MAJORAAN. Op 't Latijn ORIGANUM. In 't Hoogduitsch WOLGEMUTH, ofte DOST. Ende op François ORIGAN, of MARIOLAINE BASTARDE geheeten. Hier van zijn my, in haar aart, vijf bezondere soorten bekent, te weeten: *Origanum verum Heracleoticum*, of *Hispanicum*, Spaansche ofte oprechte Orege by de Stadt Heraclea alderbest voortkomende. *Vulgare album*, gemeine Orege met een witte Bloem. *Vulgare purpureum*, gemeine Orege met een purpere Bloem. *Vulgare flore rubicundo*, gemeine Orege met een bloedt roode Bloem. Ende *Origanum tuberosum Americanum*, of Americaansche Orege met veel geknobbelde Wortelen. Op deze laetste naa, alle van een Culture.

Origanum, ejusque species.

Zy lieven een goede, gemeine, zo wel steenige, zandige, als andere, gemeste, ende ook ongemeste Grond, een opene, en wel gelegene plaatze, veel, ende ook maatige vochtigheit; verdraagen felle Vorst en alle ongelegentheit des Winters; blijven lange Jaaren in 't leeven; geeven gemeenlijk, alle Jaaren, rijp Zaad; het welke met een wassende Maane, in de Maart of April, niet diep, de Aerde bevoolen zijn-

zijnde, overvloedig voortkoomt, waar door zy zoo wel, als door haar aangegroeide, ende van zelfs wortelende Jongen, die men, met genoemde Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, genoegzaam vermenigvuldigt mogen zijn.

Het *Origanum tuberosum Americanum*, of Americaanſche Orege met geknobbelde Wortelen, aardig, ende om zien bevallig, is tederder dan alle d' andere. Bemint een goede, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt, ende het Mol uit van binnen verdurvene Boomen doormengt, een warme, en wel ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheits; blijft lange Jaaren in 't leeven; geeft, met alle warme Zomers, een roode niet onaangenaame Bloem, maar noit, in deze Geweſten, volkoomen Zaad; verdraagt geenzins eenige koude Herfſtregenen, ſterke Winden, of felle Vorſt; wordt daarom, met een waſſende Maane van April, in een Pot gezaait, maar niet voor het volgende Jaar verplant, in 't begin van October, wat eer of laater (naa des Tijds gelegentheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, omtrent het Venſter, doch zonder eenige zijginge, gezet, op dat zy der Zonnen glans zoo lang, als de uitwendige koude het zelfde koomt te beletten, genieten mag: verdraagt taamelijk de warmte des Viers, doch verre van den Oven, maar (geduirende deze Tijd) met een weinig laauw Regenwater, liever van onderen als van boven verzien; laat wel des Winters zommige Steelen en Bladeren vallen, houdt niet te min eenige groenigheit, met een aangenaame roodigheit, uit den geelen aardig vermengt. De Vorſt daar naa over zijnde, geniet zy als vooren de Lucht, ende wordt, met een zachte Regen, in 't begin of ten halven van April, wederom buiten gebrocht, voor Sneeuwige vochtigheit, koude Nachten, haarige en ſchraale Ooſte- of Noorde-Winden, wel gedekt ende gewacht. *Origanum tuberoſum Americanum.*

Zy wordt alleen, in deze Geweſten, door haar aangegroeide Wortel (die met veele Knoblen, leedswijze, aan malkanderen wonderlijk geſchaakelt is, ook met een waſſende Maane in April, van d' oude voorzichtig geſcheiden, en in een Pot verplant wordt) vermeerdert gemaakt.

HET CCCVI. CAPITTEL.

BOKOREGE.

EEn aardig en klein Gewas, wordt met deeze Naam in 't Nederlandſch, ende geen ander (mijns weetens) genoemt. Op Latijn TRAGORIGANUM. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Tragoriganum Creticum latifolium*, Bok Orege met breede Bladeren van Candiën. Ende *Tragoriganum Creticum, & Hiſpanicum.*

Tragoriganum Hispanicum angustifolium, of Spaansche Bok Orege met smalle Bladeren. Beide van een Culture.

Zy lieven een zandige, goede, gemeene Aerde, met een weinig tweejaarige klein gewreevene Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene vrije Lucht, een zeer warme plaatze, niet te veel vochtigheits, geeven, in deze koude Gewesten, Bloemen, maar geen perfect rijp Zaad: zijn teeder van aart, ende blijven van Natuire eenige Jaaren in't leeven, doch, in deze Landen, zelden langer als een Zomer, vermits zy d'ongeleegene Herfstregenen, Wintersche koude, ende d'onnatuirlijke hette des Viers (binnen 's huis staande) in geenige manieren verdraagen mogen, en of menze hier voor vlijtig zoekt te bewaaren, zoo blijven zy eeven wel zelden over: konnen daarom, niet als door nieuw, uit warme Landen ontfangen Zaad, het welke met een wassende Maane van de May, niet diep, in een Pot gezaait, ende niet verzet moet zijn, wederom vernieuwt of aangeteelt worden.

Het CCCVII. Capittel.

VEDERIK.

Lysimachiæ species variæ.

Met deze Naame in't Nederlandsch alzo genoemt. Wordt op Latijn geheeten LYSIMACHIA, na den Konink LYSIMACHUS, zoone van AGATHOCLES, welke d'eerste Vinder van deze te weezen gezegt werdt. In't Hoogduitsch WEYDERICH. Ende op François SOUCY D'EAU, PELLEBOSSE, ofte CORNEILLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verscheidene aardige en zienswaerdige soorten bekent, te weeten: *Lysimachia cærulea major spicata*, groote Vederik, met een blaauw geäarde Bloem. *Minor spicata cærulea*, kleine Vederik met een blaauw geäarde Bloem. *Lutea major vera*, oprechte groote Vederik met een geele Bloem, die ook *Salicaria* genoemt is. *Lutea minor*, kleine Vederik met een geele Bloem. *Lutea flore globoso*, met een geele ronde Bloem. *Galericulata*: Vederik met een blaauwe gehelmette Bloem, het welke ook *Herba Judaica*, ofte Jodenkruid geheeten wordt. *Siliquosa folio Salicis*, Vederik met Peulen en Bladeren als van Wilgeboomen, dat van zommige *Chamænerium* van CONRADUS GESNERUS te zijn, gehouden wordt. *Siliquosa Sylvestris major*, groote wilde gepeulde Vederik. *Media Sylvestris siliquosa*, middelbaare wilde Vederik met Peulen. *Siliquosa minor sylvestris*, kleine gepeulde wilde Vederik. *Purpurea spicata major*, groote Vederik met een purpere geäarde Bloem. *Minor spicata purpurea*, kleine Vederik met een geäarde purpere Bloem. Ende *Lysimachia Americana repens*, ofte kruipende Americaansche Vederik, ook wel

Salicaria.

Herba Iudaica.

Chamænerium Gesneri.

wel *Lysimachia siliquosa hirsuta magno flore*, dat is ruige Vederik met Peulen, en groote Bloemen. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een gemeene, zandige, en wel gemeste Grond, een vrije, luchtige, en bequaam geleegene plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in't leeven; geeven dikwils, inzonderheit met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, mogen ook zonder eenige schaade verdraagen Hagel, Sneeuw, felle Vorst, ende andere ongeleegentheden des Winters: konnen ook niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gelegt moet zijn, maar ook, door haare aangegroeide Wortelen, op de zelfde Tijd, ofte in April van d' Ouden genomen, ende verplant, vermeenigvuldigt gemaakt worden.

Het *Lysimachia siliquosa major, media, minor*, groote, middelmaatige, ook kleine Vederik met Zaad Peulen. Ende *Americana repens*, ofte kruipende Americaansche Vederik, blijven niet langer als een jaar in't leeven, geeven tegen de Winter volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede, komen door het neêrgevallene van zelver dikwils voort, worden ook met een wassende Maane van September of Maart, alle Voorjaaren, niet diep, de Aerde wederom bevolen, waar door zy alleen t' elkens vernieuwt, mogen zijn. *Lysimachiæ Americanæ repens.*

HET CCCVIII. CAPITTEL.

DUL APPEL.

ALzo in't Nederlandsch geheeten. Wordt op Latijn genoemt MALUM INSANUM. In't Hoogduitsch MELANTZAN, ofte DOLLOPFFEL. Ende op François VERANGENES, ofte POMMES D' AMOUR. *Malum Insanum.*

Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Malum insanum folio spinoso*, Dulappel met doornige Bladeren. Ende *Malum insanum folio non spinoso*, ofte Dulappel met geen doornige Bladeren. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, zandige Aerde, met genoegzaam tweejaarige Paerdemest, Mol van verrotte Bladeren der Boomen, ende eenjaarige Hoenderdrek door malkanderen vermengt, een opene, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden bevrijt: zijn van Natuire teeder, niet meer als een Zomer in't leeven blijvende. Worden daarom, in een Pot, met een wassende Maane van April of May, niet boven een stroobreed diep gezaait, dikwils met Regenwater, door der Zonnen warmte laauw gemaakt, begooten, ofte door een druipend Lapje, met d' eene zijde in't zelfde Water hangende, geduirig bevochtigt, in of tegen de Herfst nochtans, voor kou-

koude Regenen, en fterke Winden, voorzichtig gewacht, vermits zy door de zelfde zeer gekrenkt werden. Moeten ook in een Pot, niet meer als een of twee Planten ten hoogften (na zy groot is) in't midden ftille ftaande, en ongerept verblijven, geeven alzo, in deze koude Gewеften, niet alleen Bloemen, maar ook groote, ende met geheel heete en drooge Zomers, een volkomen rijpe Vrucht, anders noit, waar na zy van zelfs verfterven, ofte door een kleine rijp gedoodt worden: Moeten daarom, alle Voorjaaren, op gezeide Tijd en plaatze, door Zaad (als boven genoemt) de Aerde bevolen, ende op nieuw vernieuwt werdende, wederom voortgebrocht zijn.

HET CCCIX. CAPITTEL.

GOUDEN APPEL.

Pomum amoris luteum, & rubrum &c. aurea Mala.

OM haare fchoone en vermaaklijke couleur, in't Nederlandfch, alzo ofte APPELEN DER LIEFDE genoemt. Wordt op Latijn POMUM AMORIS, ofte AUREA MALA. In't Hoogduitfch GOLTOPFFEL. Ende op François POMMES D'OREES, ofte ook wel POMMES D'AMOUR, geheeten. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, vier bezondere foorten bekent, te weeten: *Pomum amoris rubrum majus*, groote roode Appel der Liefde. *Rubrum minus*, kleine roode Goudenappel. *Fructu luteo majore*, groote Goudenappel met een geele Vrucht. Ende *Pomum amoris fructu luteo minore*, ofte Appel der Liefde, met een kleine geele Vrucht. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeene, zandige, ofte andere luchtige, doch met veel tweejaarige Paerdemeft doormengde Grond, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, als zy groot beginnen te worden; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven, tegen de Winter, een volkomen rijpe Vrucht, ende werden, door een kleine Vorft, van't leeven berooft: Worden daarom, alle Voorjaaren, met een waffende ofte afgaande Maane van April, niet diep, op een nieuw wederom gezaait, waar door zy eeuwigduirende verblijven. Zy groeijen zo weelderig in haare Steelen en Bladeren, dat men de zelfde een of tweemaal haar voornaamfte Scheuten moet affnijden, inzonderheit als de Vrucht zich gezet heeft, zo verkrijgen zy te meerder Lucht en Zonne, waar door zy t'eerder haare rijpheit verkrijgen.

HET

Het CCCX. Capittel.

N A S C H A I E.

Wordt in't Nederlandsch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn Solanum of Solatrum. In't Hoogduitsch Nachtschade. Ende op François Morelle. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veele veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Solanum hortense officinarum*, Hof Naschaie in d' Apoteckers Winkelen gebruiklijk. *Vesicarium*, Naschaie met Zaad-Blaaskens, werdende ook *Alkekengi*, ofte Joden Kersse genoemt. *Vesicarium Indicum*, Indiaansche Naschaie met Zaadblaaskens. *Vesicarium nigrum*, swarte Naschaie met Blaaskens, die van veele *Pisum cordatum*, dat is Erwte een Hert gelijkende, gezegt is. *Spinosum Indicum*, Indiaansche Naschaie met Doornen. *Somniferum*, slaapmaakende Naschaie. *Lethale* ofte *Somniferum majus*, groote slaapmaakende, ofte Doodelijke Naschaie. *Pomiferum Æthiopicum*, appeldragende Naschaie uit Moorenlandt. Ende *Solanum tuberosum esculentum flore albo & cœruleo*, ofte Naschaie met eetbare en gezonde Bollekens, die ook *Papas Peruanorum*, dat is *Papassen van Peru* genoemt zijn, zo wel met een witte, als blaauwachtige Bloem. Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Solanum ejusque species. *Alkekengi. Joden Kersse. Pisum cordatum.* *Papas Peruanorum.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, met tweejaarige Koeije- en Paerde-mest, van ieder even veel, genoegzaam verziene Grond, een opene vrije Lucht, en warme welgeleegene plaatze, tamelijk veel Waters, en geeven volkomen rijp Zaad.

Het *Solanum officinarum*, ofte gebruiklijk Hof Naschaie, blijft, van Natuire, niet meer dan een Zomer in't leeven: Wordt alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, wederom gezaait, ofte koomt van zelver genoegzaam voort, waar door zy altijd blijvende gezien werdt.

Solanum officinarum.

Het *Solanum vesicarium Indicum*, Indiaansche Naschaie met Blaaskens. *Spinosum Indicum*, Indiaansche Naschaie met Doornen. *Vesicarium nigrum*, swarte Naschaie met Blaaskens. Ende *Pomiferum Æthiopicum*, ofte appeldraagende Naschaie uit Moorenlandt, blijven meede niet langer als een Jaar in't leeven; worden alle Voorjaaren, in April, met gezeide Maane, niet diep, in Potten, gezaait, op een heete en wel ter Zonne geleegene plaatze gestelt, ende met maatige vochtigheit onderhouden, zo verkrijgen zy, met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede. Doch moeten niet meer als een, ofte ten hoogsten twee Planten in een Pot verblijven, vermits de veelheit haarder Wortelen die zy maaken.

Sol. Vesicarium lethale. &c.

Het *Solanum vesicarium*, ofte *Alkekengi*, Naschaie met Zaad Blaaskens. So-

Solanum somniferum, slaap verwekkende Naschaie. Ende ***Solanum Lethale***, ofte Doodelijke Naschaie, vergaan zo haastig niet, maar blijven eenige Jaaren in't leeven, verdraagen tamelijk de koude des Winters, en geeven jaarlijks rijp Zaad, het welke op voorgenoemde Tijd en Maane, de Aerde bevolen moet zijn, waar door zy zo wel, als haar voortlopende Wortelen, bequaamlijk vermeerdert worden; Doch het ***Solanum Somniferum***, blijft niet wel altijd over, maar werdt, door een harde Vorst, lichtelijk weg genomen, sterft ook gemeenlijk, met het tweede Jaar, in deze Gewesten, en geeft qualijk volkomen Zaad.

Sol. tuberosum esculentum. Het ***Solanum tuberosum esculentum***, ofte eetbaare Naschaie met Bollekens, vergaat ook zo haastig niet, begeert een zeer vette Grond, en veel Waters; geeft hier te Lande zelden rijp Zaad, verdraagt ook ongeerne sterke koude des Winters, wordt niet te min, door haar veelvoudige ronde Bollekens, die men, met een volle Maan van October, uit der Aerden opneemt, in droog Zant, om des Winters voor spijze gebruikt te konnen worden, bewaart, ende in de Maart of April, met de zelfde Maane, in een altijd nieuws omgesmeetene, wel gemeste Grond, wederom inzet, waar toe men gemeenlijk de beste en grootste Bollen verkiest, genoegzaam jaarlijks vermeerdert.

HET CCCXI. CAPITTEL.

MANDRAGORA.

VAn Natuire een leeg Gewas, wiens Wortel voor een gedeelte eens Menschen gedaante gelijk schijnt, wordt zo wel in't Nederlandsch, Latijn, als François, met deze, ende geen andere Naame genoemt: hoe wel zommige der Françoizen deze ook MANDEGLOIRE, ende de Hoogduitschen ALRAUN noemen. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: ***Mandragora Mas***, Mandragora Manneken. Ende ***Mandragora fœmina***, ofte Mandragora Wijfje. Beide van een Culture. Van de welke het Manneken ronde, ende het Wijfje Peerswijze Vruchten geeft.

Mandragora Mas, & fœmina.

Zy beminnen een goede, luchtige, zandige, ende met tweejaarige Paerdemest maatig verziene Grond, een warme, opene, en wel ter Zonne geleegen plaatze, voor koude Noorde- en Ooste-winden genoeg bewaart, tamelijk veel Waters, konnen de koude des Winters, in November, dik met Stroo, Turfmol, ofte Kif geheel overdekt, ende in de Maart wederom ondekt wordende, redelijk verdraagen: Verkrijgen ook als dan, in Zomer Tijden, dikwils volkomen Vrucht, wiens Zaad, met een wassende Maane van April, in d' Aerde eens Pots, niet boven een stroobreed diep, gelegt moet werden; waar door zy alleen vermeerdert gemaakt mogen zijn.

HET

HET CCCXII. CAPITTEL.
MARUM.

EEn kleine, doch welriekende Plant, is (mijns weetens) met geen andere Naame dan deze van iemant genoemt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee onderfchcidelijke foorten bekent, te weeten: *Marum verum* ofte *commune Hispanicum*, oprechte ofte gemeene Spaanfche Marum. Ende *Marum Creticum arborefcens*, ofte Boomachtig Marum van Candiën, het welke breeder en groover van Bladeren is. Beide van een ende de zelfde Culture.

Marum verum of commune Hispanicum.
Creticum.

Zy lieven, uit een Natuirlijke eigenfchap, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige klein gewreevene Paerdemeft, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen verzien, een warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Winden befchut, weinig Waters; verdraagen geenzins eenige koude Nachten, Herfftregenen, Sneeuw, Haagel of Vorft: moeten daarom, in Potten gezet, in 't laetfte van September, of begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, maar niet daar in gevuirt werdt geftelt, met flechts een weinig laauw gemaakt Regenwater, eens ofte tweemaal, geduirende de geheele Winter, van boven befprengt, in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gebragt, voor koude Nachten, haarige Winden, wel en voorzichtig gedekt zijn.

Zy vallen van Natuire teeder van aart, vergaan niet haaft, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven; geeft, ook het *Marum verum* of oprechte Marum, alle Jaaren Bloemen (welke indien zy niet tijdlijks worden afgefneeden, de Plante in groot perijkel om te verderven gelaaten wordt, kan ook als dan, in deze Geweften, quaalijk des Winters in 't leeven verblijven) doch noit in deze Quartieren eenig rijp Zaad, het welke uit warme Landen gezonden weezende, in de Maand van April of May, met een waffende Maane, in Potten gezaait, ende opgekoomen, niet (ten zy om haar veelheits wille) verplant moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt kan werden.

Het *Marum Creticum arborefcens*, of Boomachtig Marum van Candiën, geeft noit, in deze Landen (mijns weetens) Bloem, wordt niet te min, door haar afgefneedene Takskens, die men, met een waffende Maane van April, of Auguftus, in Potten fteekt, op een fchaduachtige plaatze ftelt, ende zomtijdts met Regenwater een weinig begiet, waar door zy Wortelen verkrijgen, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt.

HET

Het CCCXIII. Capittel.
MALROVE.

Marrubium &c. Prassium.

IS niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook Witte Andoren genoemt. Op Latijn Marrubium, ofte Prassium. In 't Hoogduitsch Weisz Andorn of Marobel. En op François Marrubin of Marrochemin. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zeven veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Marrubium nigrum*, of *Ballotte*, swarte Andoren, of Ballotte. *Album vulgare*, gemeine witte Malrove. *Aquaticum*, Water, ofte in vochtige plaatzen groeijende Andoren. *Creticum*, Malrove uit Candiën. *Hispanicum*, Spaansche Andoren. *Rotundifolium Montis Libani*, Malrove van den Berg Libanus met ronde Bladeren. En *Marrubium majus lanuginosum*, of groote Andoren, met ruige of zeer wollige Bladeren. Alle van een ende dezelve Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zo wel zandige, als andere, doch luchtige, en wel gemeste Grond, een opene, warme, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Regens; blijven zelden langer als drie, of ten hoogsten vier Jaaren, in 't leeven, verdraagen de koude des Winters, buiten staande, en geeven het tweede Jaar volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van April of Maart, niet diep, de Aerde wederom bevoolen wordt, koomt ook door het neêrgevallene dikwils van zelver op, waar door zy alleen vernieuwt werden.

Marrubium rotundifolium montis Libani.

Hoewel nochtans het *Marrubium rotundifolium montis Libani*, of rond gebladerde Malrove van den Berg Libanus, vroeg opgekoomen zijnde, niet alleen het tweede, maar ook, de meeste Tijd, het eerste Jaar, een rechte perfectie, en bequaam rijp Zaad verkrijgt.

Het CCCXIV. Capittel.
MOEDERKRUID.

NIet alleen met deze Naame, maar ook in 't Nederlandsch Mater genoemt. Wordt op Latijn Matricaria, Parthenium, Amaracus Galeni, ofte Leucanthemum. In 't Hoogduitsch Mutterkraut of Meidblumen. Ende op François Marone geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf verscheidene soorten bekent, te weeten: *Matricaria flore simplici*, Moederkruid met een enkelde Bloem. *Flore albo pleno medio luteo*, Mater met een dubbelde witte en van binnen geele Bloem. *Matricaria flore toto albo plenissimo*, Moeder-

Matricaria fl. simp. & pleno.

der-

derkruid met een gansch witte zeer dubbelde groote Bloem. *Matricaria flore albo pleno fistuloso*, Moederkruid met een dubbelde witte Bloem, zijnde vol Pijpjes. Ende *Matricaria nudo capite*, ofte Mater met bloote Hoofdekens. Niet alle van een Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zoo wel zandige, als andere gemeste Grond, een opene, vrije, ende ook een schaaduwachtige plaatze, veel Waters, ook maatige vochtigheit; blijven zelden langer als twee of drie Jaaren in 't leeven, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters geduldig, bloeijen het tweede Jaar, en geeven volkoomen rijp Zaad; het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gelegt wordt, koomen ook door het neêrgevallene genoegzaam van zelver voort, waar door zy overvloedig vermeerdert mogen zijn.

Het *Matricaria flore toto albo plenissimo*, ofte Mater met een geheel witte zeer dubbelde groote schoone Bloem, geeft noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, wordt niet te min, door haar ten halven in gesneedene, ofte van zelver Wortel geschooten hebbende Takskens, ook de zelfde afgesneeden, in een schaaduwachtige plaatze, daar zy van de Zonne niet mogen beschenen worden, gesteeken, dikwils met Water begooten, en Wortelen verkreegen hebbende, op een luchtiger plaatze verplant, aangeteelt, of vermenigvuldigt. *Matricaria flore toto albo plenissimo.*

Het CCCXV. Capittel.

PAERDSBLOEM.

ALzoo op Nederlandsch genoemt. In 't Latijn Melampyrum, ofte Triticum vaccinum. Ende op Hoogduitsch Kuhwoitzen, ofte Braunfleisch Blumen. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee besondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Melampyrum flore purpureo*, purpere Paerdsbloem. Ende *Melampyrum flore luteo*, ofte Geele Paerdsbloem. Beide van een Culture. *Melampyrum Triticum vaccinum.*

Zy beminnen een gemeine, luchtige, zandige, zoo wel ongemeste, als gemeste Grond, liever een maatig warme, en schaaduwachtige, als een heete, en open luchtige plaatze, niet te veel vochtigheits, blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende vergaan; moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, wederom op een nieuw, niet diep, gezaait zijn, slaan ook van zelver op, waar door zy genoegzaam vermeerdert worden.

HET CCCXVI. CAPITTEL.

NIGELLE.

Melanthium &c. *Nigella.* *Nardus.* *Nigella citrina flore cæruleo.*

DIt teeder, en aardig Gewas, wordt met deze Naame in Nederlandsch genoemt. Op Latijn MELANTHIUM, NIGELLA, of NARDUS. In 't Hoogduitsch SANT CATHARINEN BLUMEN. Ende op François NIELLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, acht veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Melanthium sativum*, tamme Nigelle. *Citrinum*, Nigelle met gecouleurde Bloemen, Zaad, en Bladeren van Citroen. *Nigella Citrina flore cæruleo*, Nigelle met een Citroen gecouleurt Zaad, en een blaauwe schoone Bloem. *Melanthium sylvestre*, wilde Nigelle. *Corniculatum majus Hispanicum*, groote Spaansche Nigelle met een gehoornt Zaadknoppe. *Damascenum flore simplici*, Nigelle van Damasco met een enkelde Bloem. *Damascenum flore pleno albo*, Nigelle van Damasco met een dubbelde witte Bloem. Ende *Melanthium Damascenum flore pleno pallido cæruleo*, of Nigelle van Damasco met een dubbelde bleekblaauwe Bloem. Alle van een Culture.

Zy lieven, van Natuire, een goede, zandige, luchtige, wel gemeste, en alle Voorjaaren nieuws gerepte Grond, een warme, vrije, en genoeg ter Zonne gelegene plaatze, veel, ende ook maatige Regen; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven in de Herfst rijp Zaad, ende vergaan: moeten derhalven, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, wederom op een nieuw, door Zaad, de Aerde, niet diep bevoolen zijnde, vernieuwt, ende alzoo vermeerdert worden; komen ook dikwils, door het neêrgevallen, van zelver voort.

HET CCCXVII. CAPITTEL.

KOORENROOSE.

Nigellastrum *Pseudomelanthium.*

ALzoo in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook by veele GITH genoemt. Op Latijn NIGELLASTRUM, ofte PSEUDOMELANTHIUM. In 't Hoogduitsch RADEN, ofte KORNROSE. Ende op François YVRAYE, ofte NIELLE DES BLEDZ.

Zy lieft een goede, gemeine, zandige, zoo wel gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, bequaam ter Zonne gelegene, doch zoo veel de Wortel aangaat, liefst een schaaduwachtige plaatze, maatige vochtigheit, blijft van Natuire niet meer als een Zomer in 't leeven; geeft, in de Herfst, rijp Zaad, ende vergaat van zelver te niete: Wordt daarom, alle Voorjaaren door dat zelfde, met een wassende Maane van de

Maart

Maart of April, wederom op een nieuw, niet diep, de Aerde bevoolen, koomt ook dikwils door het neêrgevallene van zelver op, waar door zy genoegzaam vermenigvuldigt wordt.

Het CCCXVIII. Capittel.

BINGELKRUID.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten MERCURIALIS, naa haar eerste Vinder MERCURIUS. In 't Hoog duitsch BINGELKRAUT, KUHWURTSZ, ofte MERCURIUSKRAUT. Ende op François MERCURIALE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie verscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten: *Mercurialis Mas*, ofte *Testiculata*, Bingelkruid Manneken, ofte met Klootkens of Ballekens Zaad. *Fœmina*, ofte *Spicata*, Bingelkruid Wijfken, of met een Zaad op de maniere van een Aare gestelt. Ende *Mercurialis Sylvestris*, wilde Bingelkruid, ofte *Spicata montana*, dat is, Berg Bingelkruid met een geäarde Bloem. Niet alle van een Culture. *Mercurialis ejusque species.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, nieuws omgesmeetene, en wel gemeste Grond, zoo lief een donkere, als een vrije, luchtige, en bequaam geleegene plaatze, veel Regens; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven in de Herfst rijp Zaad, ende versterven, door een kleine Rijp, ofte van zelver: worden zelden in 't Voorjaar gezaait, dewijle zy van zelfs, wederom overvloedig opslaan, daar zy eens gestaan hebben.

Het *Mercurialis spicata montana*, ofte Bingelkruid met een geäarde Bloem, op Bergachtige plaatzen groeijende, vergaat zoo haastig niet, maar blijft lange Jaaren in 't leeven, verdraagt sterke koude, ende alle ongelegentheit des Winters zonder schaade, verkrijgt, in deze Landen, jaarlijks Bloemen, maar noit eenig rijp Zaad, kan niet te min, door haar ter zijden uitloopene jonge Scheuten, die men, met een wassende Maane in de Maart of April, van d' Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert worden. *Mercurialis spicata montana.*

Het CCCXIX. Capittel.

MELISSE.

EEn wel bekende, ende (om haar deugdelijke aart) een zeer gebruiklijke Plante. Wordt in 't Nederlandsch niet alleen met deze Naam, maar ook CONFILIE genoemt. Op Latijn MELISSA, MELISSO- *Melissa ejusque species.*

PHYLLUM APIASTRUM, of CITRAGO, dewijle de Bladeren gewreeven wordende, een aangenaame Citroengeur van haar geeven. En in't Hoogduitsch zo wel als François MELISSE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, negen bezondere zienswaerdige soorten bekent, te weeten: *Melissa vulgaris*, gemeene Melisse. *Vulgaris folio maculoso*, gemeene Melisse met schoone geel- en groen-bonte Bladeren. *Melissophyllum verum Fuchsij*, oprechte Consilie van LEONARDUS FUCHSIUS beschreeven. *Melissophyllum Turcicum flore albo*, Turksche Melisse met een witte Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. Ende *Flore cœruleo*, met een blaauwe Bloem. *Melissa Molucana*, ofte *Moluca lævis*, Moluksche Melisse, ofte Moluke met slechte Bladeren. Ende *Melissa Molucana spinosa*, ofte Melisse uit de Moluksche Eilanden met Doornen. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Melissa folio maculoso. Melissophyllum verum Leon. Fuchsij.

Zy lieven nochtans alle een goede, zandige, gemeene Grondt, met tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen genoegzaam doormengt.

De *Melissa vulgaris*, gemeene Consilie. *Folio maculosa*, met bonte Bladeren. Ende *Melissophyllum verum Fuchsij*, ofte oprechte Melisse van L. FUCHSIUS, zijn van Natuire langleevende, beminnen zo wel een schaduwachtige, als een open vrije plaatze, veel Waters; verdraagen alle ongeleegentheit des Tijds; geeven, gemeinlijk alle Jaaren, volkomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart of April, niet diep de Aerde bevolen, ende dikwils met Water begooten moet zijn, waar door zy zo wel, als haare aangegroeide Wortelen, op de zelfde Tijd, van d' Ouden genomen, ende verplant, aangeteelt, ofte vermeerdert gemaakt mogen worden.

Melissophyllum Turcicum. Melissa Molucana lævis & spinosa.

Het *Melissophilum Turcicum*, ofte Turksche Melisse, zo wel met een witte, purpere, als blaauwe Bloem: *Melissa Molucana lævis*, Molusche Consilie zonder Doornen, en *Moluca spinosa*, ofte Molusche Melisse met Doornen, blijven niet meer als een Zomer in't leeven, lieven een zeer warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, willen ook liefst, de beide Molusche Melissen, om haare teederheits wille, geerne in Potten gestelt, ende voor koude Noordewinden gewacht worden; verdragen maatige vochtigheit; geeven, in deze Gewesten, met goede Jaaren, dikwils volkomen rijp Zaad, ende vergaan van zelfs, ofte door een kleine Rijp: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, wederom in Potten nieuws gezaait, ende zo wel voor koude Nachten, als veel Waters, dewijle het Zaad daar door haastig verrot, wel gedekt ende gewacht, ook een tijd lank in warme Paerdemest gestelt zijn; waar door deze schoone en zienswaerdige Planten alleene vermeenigvuldigt, en weder in't licht gebrocht mogen worden.

HET

Het CCCXX. Capittel.

MECHOACAN.

Wordt in't Nederlandsch alzoo, ende op Latijn MECHOACANNA genoemt, na de Provincie Mechoacan in America geleegen, alwaar zy uit der Natuiren voortkoomende, van daar in deeze Landen eerst gebrocht is; doch my van Zaad 1652. gelukkig opgekoomen, ende, door naerstige zorge voorspoedig aangegroeit. *Mechoacanna.*

Zy bemint, uit een aangeboorne eigenschap, een goede, gemeene, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige klein gewreevene Paerdemest, Mol der van binnen verdurvene Boomen, ofte, in plaatze van dien, het Mol der verrotte Bladeren van Boomen, ende eenjaarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden bevrijt, maatige vochtigheit; is van Natuire teeder, geene sterke Winden, koele Herfstregenen, Rijp of Vorst dezer Landen verdragen konnende: Moet daarom, droog zijnde, in het laetste van September, binnen 's huis gebrocht, op een warme plaatze, daar de geheele Winter in geviert werdt, gestelt, voor een doordringende Vorst gewacht, met slechts een weinig laauw Regenwater, geduirende deze Tijd, van boven besprengt, ende niet voor in't midden van April, met een zoete Regen en aangenaame Lucht, wederom buiten gezet, ook voor koele Regenen, koude Nachten, voorzichtig gedekt ende gewacht worden.

Zy blijft, alzo gecultiveert, in deze koude Gewesten, lange Jaaren in't leeven, verliezende tegen de Winter; alle haar Loof, gelijk de Brionie, ende alle Voorjaaren in de May nochtans (als de zelfde) uit haar dikke Wortel (welke de verrottinge zeer onderworpen is) wederom nieuwe Scheuten voortbrengende. ziet cap. 400.

Het CCCXXI. Capittel.

BEERWORTEL.

Alzo op Nederlandsch genoemt. In't Latijn MEUM, ofte FOENICULUM PORCINUM. Ende op Hoogduitsch BEERWURTZ. Hier van zijn my, in haar aart, twee veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Meum Athamanticum*, Beerwortel die van Natuire ontrent den Berg Athamas, in Thessalien leggende, waar na zy dèze Naame ontfangen heeft, groeijende gezien wordt. Ende *Meum spurium*, ofte Bastaart Beerwortel. Zijnde van een Culture, *Meum Athamanticum, spurium.*

Zy beminnen beide, liever een zandige, als andere, doch met twee-jaarige Paerdemeſt wel verziene Grond, een vrije, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in't leeven, verdraagen ſterke koude, ende alle ongeleegentheit des Winters; geeven ook gemeenlijk, met goede Zomers, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een waſſende Maane van October, in een Pot, ofte van de Maart in d' Aerde, om dat het langzaam opkoomt, ruim twee ſtroobreed diep gezaait moet zijn, waar door zy zo wel, als haare aangewaſſene jonge Wortelen, die men, met gezeide Maane in de Maart ofte April, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt, ofte vermeenigvuldigt gemaakt konnen werden.

Het CCCXXII. Capittel.

H E E R S.

Milium album luteum.

Met deze Naame niet alleen in't Nederlandſch, maar ook van veele Geers, ofte Hirs genoemt. Op Latijn Milium, quasi Millium, om datze door haare vruchtbaarheit, duizent koornen, in plaatze van een, ofte hondert voortbrengende gezien wordt. In't Hoogduitſch Hirse, Hirsen, ofte Hirst. Ende op François Millet of Mil. Hier van zijn my, in haar aart, drie verſcheidene ſoorten bekent, te weeten: *Milium ſemine albo,* witte Heers. *Semine flavo,* geele Heers. Ende *Milium Gambaicum ſemine nigro*, ofte Gambaiſche Heers met een ſchoon ſwart blinkend Zaad; ſlechts een weinig in haar Culture verſcheelende.

De twee eerſt genoemde, lieven een goede, gemeene, zandige Aerde, met maatig tweejaarige Paerde- en Koeije-meſt verzien, een luchtige, en genoeg ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; blijven niet meer als een Zomer in't leeven; geeven, tegen de Winter rijp Zaad, ende vergaan van zelver: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een waſſende Maan van April, wederom op een nieuw, niet diep, gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerdert konnen worden.

Milium Gambaicum.

Het *Milium Gambaicum*, of Gambaiſche Heers, is veel teederder van aart, maar grooter en ſterker van Bladeren, blijft in deze Landen, niet meer dan een Zomer overig, wordt, met een waſſende Maane van April ofte May, in een Pot, met goede luchtige Aerde, een weinig tweejaarige Paerdemeſt, het Mol der verrotte Bladeren van Boomen, ende eenjaarige Hoenderdrek vermengt, gevult, niet boven een ſtroobreed diep gezaait; opgekoomen zijnde, niet verplant, noch ook meer als een, ofte ten hoogſten twee (na haare grootheit) daar in verblijven moet; lieft groote hette, ende een wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Noorde- en Ooſte-winden beſchut, maatige vochtigheit, geeft vol-

volkomene Bloemen, maar noit eenig vast blijvend Zaad; lijdt ook, in geene manieren, de koude des Winters, maar vergaat van zelver, binnen 's huis, wel ofte niet gewacht zijnde. Moet daaromme, van Zaad, uit heete Landen gezonden, t' elkens op een nieuw de Aerde bevolen, ende alzo wederom vernieuwt zijn.

HET CCCXXIII. CAPITTEL.

DUIZENDBLAD.

IS niet alleen, in't Nederlandsch, met deze, maar ook by veele met de Naam van GERWE bekent. Wordt op Latijn genoemt MILLEFOLIUM, ofte ACHILLEA. In't Hoogduitsch GARBEN, SCHARFGRAS, ofte TAUSENTBLAT. Ende op François MILLEFUEILLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Millefolium majus album*, groote witte Gerwe. *Majus purpureum*, groot purper Duizendblad. *Majus flore purpureo holoserico*, groote Gerwe met een purper fluweele Bloem. *Minus odoratum*, klein Duizendblad met welriekende Bloemen. *Minus flore luteo*, kleine Gerwe met een geele Bloom. *Millefolium aquaticum*, Water Duizendblad. *aquaticum fœniculaceum*, Water Gerwe met teedere Bladeren als Venkel. *Palustre minus*, kleine Water Gerwe. Ende *Millefolium aquaticum cornutum*, ofte Duizendblad, in waterachtige plaatzen groeijende, met een gehoornt Zaad. Niet alle van een Culture. *Millefolium ejusque species.*

Die op drooge plaatzen groeijen, lieven alle een goede, gemeene, zandige, liever gemeste, als ongemeste Grond, een opene, en wel geleegene plaatze, veel Regens, ende ook maatige vochtigheits; blijven eenige Jaaren in't leeven, verdraagen sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheden des Tijds; geeven ook dikwils volkomen Zaad, met goede Zomers, het welke, met een wassende Maane van de Maart, de Aerde bevolen kan zijn, waar door zy zowel, als door haar voortloopende jonge Scheutkens, gemeenlijk van zelver wortelende, die men, met genoemde Maane in April, van d' Oude neemen en verplanten mag, aangeteelt werden.

Het *Millefolium aquaticum*, ofte Water Duizendblad, wil qualijk, in eenige Hoven, ten zy in vochtige, schaduachtige, ofte andere plaatzen, alle Dagen, of om den tweeden Dag, met Water begooten wordende, groeijen; blijft als dan eenige Jaaren, brengt ook voort Bloemen, maar noit volkoomen Zaad: moet daarom, alleen, door haar voortkruipende Scheutkens, van zelver wortelende, aangequeekt zijn, welke qualijk in acht genomen wordende, haastig wederom vergaan. ziet 448. cap. *Millefolium aquaticum.*

HET

Het CCCXXIV. Capittel.
RUITERS KRUID.

Militaris aquatica. *Aloë palustris.* *Sedum aquaticum.*

NIet alleen in't Nederlandsch met deeze Naame, maar ook wel Krabben Klauw geheeten. Wordt op Latijn genoemt Militaris aquatica, Aloe Palustris, Sedum aquaticum, ofte Militaris Aisoides.

Zy groeit, van Natuire, in staande Wateren of loopende Rivierkens, ende wordt noit in eenige andere soorte van Grond voorkomende gezien; kan daarom, in geene manieren, in Tuinen of Bloemhoven levendig gehouden zijn, wat moeite of ongeleegentheit daar toe aangewent wordt, gelijk my daar van d' eervarentheit zo dikwils geleert heeft: Doch een Gracht ofte Sloot gegraaven, met Water verzien, ende daar in, met een wassende Maane van de May geplant, beklijft zy niet alleen, maar geeft ook Bloemen: de Bladeren verderven des Winters, schieten nochtans, alle Voorjaaren, in de May wederom Jongen uit de oude Wortel voort, waar door zy zo wel, als Zaad, in't Water neederzakkende, aangeteelt, en zonder eenige menschelijke hulpe, vermeerdert werdt.

Het CCCXXV. Capittel.
DRIEBLAD.

BY veele wel bekent, wordt niet alleen met deze Naame in onze Nederlandtsche taale, maar ook Klaveren genoemt. Op Latijn Trifolium. In't Hoogduitsch Wiesenklee. Ende op François Treffle. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zeer veel

Trifolii species variæ.

ziens waerde soorten kenbaar geworden, te weeten: *Trifolium bituminosum*, swaarriekend Drieblad. *Americanum spicatum flore purpurascente*, geäard Americaansch Drieblad, met een purperachtige Bloem. *Corniculatum majus & minus*, Groot en klein Drieblad, met een gehoornt Zaad. *Stellatum hirsutum subterraneum Lusitanicum*, Ruig gebladerd Portugaals Drieblad, met een rond als vol Sterren geformeerde Zaadknoppe op der Aerden leggende. *Arborescens Lusitanicum*, Boomachtig Portugaals Drieblad. *Acetosum flore luteo*, zuire Drieblad met een geele Bloem. *Acetosum flore magno cœruleo*, zuire Drieblad met een groote blaauwe Bloem. *Acetosum flore albo magno*, zuire Drieblad met een groote witte Bloem. *Stellatum hirsutum humifusum*, ruig gesterrent Drieblad, op der Aerden kruipende. *Canadense flore purpureo spicato*, Drieblad van Canada, met een purpere geäarde Bloem. *Fragiferum perenne*, Langduirend

Drie-

Drieblad met een Vrucht als een Aerdbesie. *Fragiferum hirsutum*, Drieblad met ruige Bladeren ende een Aerdbesie gelijkende Vrucht. *Fragiferum cornutum*, met een gehoornde Vrucht gelijk een Aerdbesie. *Fragiferum æstivum rarum*, een aardig Aerdbesiën draagend Drieblad, in de Zomer bloeijende, ende rijp Zaad verkrijgende. *Fragiferum æstivum minimum*, alderkleinste Aerdbesiën draagend Zomer Drieblad. *Æstivum capitulo turbinato*, Zomer Drieblad met een scherpe Knop. *Falcatum*, Drieblad met een Zaadpeule gelijk een Sikkel. *Capite hirsuto annuum Lusitanicum*, Eenjaarig Portugaalsch Drieblad met een ruige Knop. *Capite echinato Lusitanicum*, Portugaalsch Drieblad met een doornige Knop. *Vesicarium Indicum*, Indiaansch Drieblad met Blaaskens. *Siliquosum*, Drieblad met Peulkens. *Siliquosum Lusitanicum*, Portugaalsch Drieblad met Peulkens. *Siliquosum Africanum*, Africaansch Drieblad met Peulkens, dat van zommige *Mosambos d' Angola* genoemt wordt, met welke Naame het my ook voor dezen gezonden is. Ende veel meer andere, hier te verhaalen onnodig. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een zandige, goede, ofte ook wel andere gemeine, zoo wel met tweejaarige Paerdemest, als gantsch geen vettigheit verziene Grond, een opene, warme, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Waters, geeven gemeinlijk, inzonderheit met heete en drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad, ende vergaan tegen de Winter, of blijven lange in 't leeven, als:

Trifolium Americanum spicatum, ofte Drieblad uit America met een geäarde purperachtige Bloem. *Cornutum majus & minus*, groot en klein Drieblad met een gehoornde Vrucht. *Stellatum hirsutum subterraneum Lusitanicum*, ruig Portugaalsch Drieblad, met een op der Aerden leggende Zaadknop, gelijk als met Sterren verzien. *Acetosum flore luteo, magno cœruleo & magno albo*, zuire Drieblad met een geele, groote blaauwe, en groote witte Bloem. Die ook in 't Nederlandsch zuire Klaveren, ende *Koekoeksbrood*, op Latijn *Oxys*, *Panis Cuculi*, ofte *Alleluja*, in 't Hoogduitsch *Saurerklee*, *Buchampffer*, ofte *Buchbrot*, op François *Pain de Cocu* genoemt zijn. Ende *Fragiferum perenne*, ofte overblijvend Drieblad met een Vrucht op de maniere van een Aerdbesie. Welke alle niet alleen eenige Jaaren in 't leeven blijven, maar ook buiten gestelt wordende, de koude Wintersche Dagen, ende alle ongeleegentheit van dien, taamelijk verdraagen; worden ook, zoo wel door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van April, in d' Aerde eens Pots, niet boven een stroobreed diep gelegt moet zijn, als aangewassene Jongen, die men, op de zelfde tijdt van d' Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt.

Trifolium Americanum spicatum, Cornutum, Stellatum &c.

Alle de ander genoemde, blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, vermits zy ofte rijp, ofte geen volkoomen Zaad voortgebrocht hebbende, even wel door kleine ongelegentheit, ofte van zelver ster-

ven ende vergaan: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, wederom op een nieuw, niet diep, in Potten gezaait, niet verplant, noch ook te veel in een gelaaten zijn, zouden anders te zeer verachteren, ende daar door te minder rijp Zaad voortbrengen mogen, waar door zy alleen vermeerdert werden.

Trifolium arborescens Lusitanicum. Het *Trifolium arborescens Lusitanicum*, ofte Boomachtig Drieblad uit Portugaal, is teeder van aart, ende eenige Jaaren in 't leeven blijvende; mag in geene manieren de koude des Winters, in deze Gewesten verdraagen; moeten daarom, in een Pot, met een wassende Maane van April, zoo wel gezaait, als geplant, voor veele koude Herfstregenen gewacht, in 't begin van October binnen 's huis, op een luchtige, maar geen warme plaatze gezet, met weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) verzien, voor Vorst wel gewacht, ende niet wederom, voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en Regen, buiten gebrocht zijn.

Wordt ook alleen, door haar Zaad, in deze Quartieren, zelden haar volkomentheit verkrijgende, aangeteelt.

Trifolium Africanum Siliquosum. Mosambos d'Angola. Het *Trifolium Africanum Siliquosum*, of Drieblad met Peulen uit Africa, ofte *Mosambos d'Angola*, is het teederste van allen, en aangenaam om te zien, lieft groote hette, en maatige vochtigheit; kan geen sterke Winden, ofte eenige koude verdraagen, brengt voort, in haar Peulkens, geen rijp Zaad, maar versterft haastig in de Herfst, door kleine ongelegentheit, ende wil niet overblijven.

Trifolium palustre. Het *Trifolium palustre*, ofte Water Drieblad, blijft van Natuire lang in 't leeven, in stilstaande Wateren, of vlietende Revierkens wassende, verdraagt alle ongelegentheit des Winters, geeft een wonderlijke schoone Bloem, ende ook, in zommige Jaaren, volkoomen Zaad, het welke in 't Water vallende, zoo wel door het zelfde, als haar aangegroeide jonge voortschietende Wortelen, vermeerdert mag worden.

In de Hoven gezaait ofte geplant, wast ongeerne, doch in een gegraavene Waterkuile gestelt, beklijft het wel by gelegentheit, maar blijft zelden meer, als twee jaaren in 't leeven.

HET CCCXXVI. CAPITTEL.

BRUIN ROOD VIER BLAD.

Quadrifolium Phœum. Trifolium fuscum. IN 't Nederlandsch alzo genoemt, om dat deze kruipende Plant meest vier, minst drie ende vijf Bladeren, met een aangenaam Bruinroode couleur verzien, ten voorschijn brengt. Op Latijn QUADRIFOLIUM PHŒUM, ofte TRIFOLIUM FUSCUM. Ende in 't François QUATRE FUEILLE BRUN.

Zy

Zy bemint een goede, gemeine, zandige, luchtige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest verzien, een wel gelegene, ende geenzins belommerde plaatze, veel Waters; geeft in de Maand van Junius en Julius Bloemen, ende voor de Winter volkoomen Zaad, verdraagt sterke koude en alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder schade; wordt niet alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart of April, niet diep, in d' Aerde gelegt moet zijn; maar ook by de Grond voortkruipende, ende zonder eenige moeilijkheit, van zelver wortelvattende jonge Scheutkens, die men, op de zelfde Tijd ofte Zomer, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermeerdert gemaakt.

Het CCCXXVII. Capittel.
M O S C H.

Wordt met deze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn Muscus. In 't Hoogduitsch Mosz. Ende op François du Mousch. Hier van zijn my, in haar aart, veel kluchtige, veranderlijke, zienswaerdige soorten kenbaar geworden, waar van zommige op en aan de Takken der Boomen, zonder menschelijke Culture onderworpen te zijn, van zelver, door een Almogende Handt, eens wonderlijken Werkmeesters, konstig voortkomende gezien worden; van de welke wy hier niet zullen spreeken: maar alleen van die, de welke in der Aerden groeijen, ende wiens Culture ons niet in alles onbekent is, te weeten: *Muscus terrestris dentatis*, Aerd Mosch met tandekens. *Terrestris clavatus*, Aerd Mosch met kleine Scheuten als Kolvekens. *Terrestris minor*, klein Aerd Mosch. *Coralloides*, Mosch Korals wijze groeijende. *Muscus aquaticus minor*, ofte klein Water Mosch; Behalven deze laetste, alle van een Culture. *Muscus, ejusque species diversæ.*

Zy beminnen een gemeine, slechte, zandige Aerde, een vrije, opene, luchtige, en vochtige plaatze, veel Waters; mogen de koude des Winters, ende alle andere ongelegentheit van dien, taamelijk verdraagen; geeven (mijns weetens) noit Zaad, maar worden alleen door haar aangewassene jonge Scheutkens aangeteelt ende vermeerdert; welke van d' Oude genoomen, ende in goede Grond gezet zijnde, daar in niet meer als twee of drie Jaaren, ten hoogsten, leevendig blijven, vermits zy de zelfde niet verdraagen moogen, waar door zy al quijnende vergaan.

Het *Muscus aquaticus minor*, ofte klein Water Mosch, groeit op geen andere plaatze, als alleen in haar natuirlijke vochtigheit. *Muscus aquaticus.*

HET CCCXXVIII. CAPITTEL.
MUSCARI.

DEeze Eedele Bol Plante, om haar aangenaame, ende welriekende geur, van zich geevende, en kluchtige Druifswijs te zaamen gevoegde Bloem, alzoo niet alleen genoemt, maar wordt ook van zommige TICADI, ofte DIPCADI geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie verscheidene soorten bekent, te weeten: *Muscari flore obsoleto*, Muscari met een verouderde onaangenaame couleur. *Flore albido*, met een witachtige Bloem. Ende *Flore luteo*, ofte met een geele Bloem. Alle van een Culture.

Muscari species tres.

Zy bemint een goede, zandige, gemeine Grond, met tweejaarige Paerde- en Koeije-mest verzien, een opene, en wel te Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit; verdraagt sterke koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters, zonder eenige schaade; bloeit alle Jaaren, maar geeft niet altijd volkomen Zaad.

De Bolle, alle drie Jaaren, in 't begin ofte ten halven van Julius, uit der Aerden opgenomen, ende in een drooge plaatze gelegt zijnde, wordt in September, tegen de volle Maane, in nieuws omgesmeetene ende gemeste Grond, t' elkens wederom gezet. Wordt ook veel bequaamer, door haar aangegroeide jonge Bollekens, die men, opgenoomen weezende, van d' Ouden neemt, als Zaad, dat niet voor acht, of negen Jaaren, naa dat het met een volle Maane van September, de Aerde bevoolen geworden is, voor de eerste maal Bloeme geeft, aangeteelt.

HET CCCXXIX. CAPITTEL.
CAMELINE,

ALzo in 't Nederlandsch geheeten. Wordt op Latijn genoemt CAMELINA, ofte MYAGRUM. In 't Hoogduitsch FLACHTSDOTTERN, ofte LEINDOTTERN. Ende op François CAMELINE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Myagrum vulgare*, gemeine Cameline of Myagrum. *Monospermum*, Myagrum met een alleenig in haar Huisken zittend Zaad. *Thlaspios facie*, Cameline met een gedaante van Thlaspi. *Myagrum rotundum*, ofte rond Myagrum. Alle van een Culture.

Camelina, ofte Myagrum.

Zy lieven een gemeine, goede, zandige, en wel gemeste Grond, een vrije, en bequaam ter Zonne gelegene plaatze, tamelijk veel Waters; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, geeven in de Herfst volkomen

komen rijp Zaad, ende vergaan van zelver, moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April ofte Maart, wederom op een nieuw, niet diep gezaait zijn; komen ook dikwils, door het nêergevallene Zaad van zelver voort, waar door zy genoegzaam vermeerdert werden.

Het CCCXXX. Capittel.

KRAAKEBESIEN.

Niet alleen in't Nederlandsch, met deeze Naame, maar ook van veele Postelbesien genoemt, om datze geëeten wordende een kraakend geluit van haar geeven. Op Latijn Myrtillus, ofte Vaccinia. In't Hoogduitsch Heydelbeeren. Ende op François Airelle ofte Aurelle. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, twee bezondere soorten bekent, te weeten: *Myrtillus fructu nigro*, swarte Krakebesië. Ende *Myrtillus fructu rubro*, ofte roode Krakebesië, die niet zo zeer als d' ander begeert wordt. Beide van een Culture. *Myrtillus fructu nigro & rubro. Vaccinia.*

Zy beminnen van Natuire, een gemeine, zandige, en maagere of dorre, doch luchtige Grond, in een goede Aerde geplant, geeven weinig, ofte geen Vrucht, verdraagen even wel veel Regens, sterke koude des Winters, ende andere ongelcegentheit des Tijds; worden, van Natuire, zeer oudt; verliezen in de laate Herfst haare Bladeren, welke vroeg in't Voorjaar wederom vernieuwt werdende gezien mogen zijn, konnen ook niet door andere middelen als haare aangewassene jonge Scheutkens, Wortel verkreegen hebbende, die men, in October, ofte Maart, met een afgaande Maane, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermeenigvuldigt werden.

Het CCCXXXI. Capittel.

PENNINKSKRUID.

Op Nederlandsch om haar gelijkende gedaante alzo genoemt. In't Latijn Nummularia, ofte Centimorbia. Op Hoogduitsch Egelkraut, ofte Pfenningkraut. Ende in't François Herbe Monnoyere. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Nummularia flore luteo*, Penningskruid met een geele Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. Ende *Nummularia Americana*, ofte Americaansche Penningskruid. Niet alle van een Culture. *Nummularia &c. Centimorbia.*

Zy beminnen, van Natuire, een luchtige, goede, gemeene, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Grond, liever een donkere, dan een opene, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; verdragen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder schaade; geeven gemeinlijk alle Jaaren, in de Herfst rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gelegt wordt, koomen ook, door het nêergevallen, dikwils van zelver genoegzaam voort, waar door zy zo wel, als haare by de Grond kruipende jonge Scheutkens, gemeinlijk van zelver wortelende, die men, de geheele Zomer, met gezeide Maane, afsteeken, en verplanten, ook terstont met Water begieten mag, vermeenigvuldigt gemaakt zijn konnen.

Nummularia Americana. De *Nummularia Americana*, ofte Penninkskruid uit America, zijnde een schoon en aardig Gewas; bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol uit van binnen verdurvene Boomen doormengt, een opene, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; blijft eenige Jaaren in 't leeven, kruipt niet gelijk d' andere by der Aerden, maar koomt alleen uit een dikke Wortel voort; geeft, in deeze koude Gewesten, noch Bloem, noch Zaad; verdraagt ongeerne koude Herfstregenen, sterke Winden, Sneeuw, mistige Dampen, ofte felle Vorst: moet daarom, met een wassende Maane van April of May, niet boven een stroobreed diep, in een Pot gezaait, en het eerste en tweede Jaar, niet gerept zijnde, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze (daar niet als met Vorstig Weeder in geviert werdt) niet verre van een Venster, doch zonder eenige zieginge, gestelt, met slechts een weinig laauw Regenwater (geduirende de geheele Winter) van boven begooten, ende niet voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gebrocht, voor Sneeuwige vochtigheit, koude Nachten, haarige en schraale Winden, wel gewacht ende gedekt zijn.

Zy wordt, in deeze Landen, door haare teedere Takken, die in d' Aerde geboogen weezende, eindelijk Wortelen vatten, zoberlijk vermeenigvuldigt.

HET CCCXXXII. CAPITTEL.
NARCISSE.

Narcissus, ejusque species. DEeze niet alleen om haar schoonheit, maar ook welriekende bevalligheit, van een jegelijk zeer gelieft, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook, in 't Nederlandsch SPAANSCHE JENETTE, of JONQUILLEN genoemt. Op Latijn NARCISSUS. Ende in 't Hoogduitsch

duitſch NARCISZ ROSZLEIN, ofte MERTSZBLUMEN. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, Drie en't Negentig ſoorten kenbaar geworden, hier alle te verhaalen onnodig, dewijle zy meeſt van een ende de zelfde Culture te zijn gevonden worden.

Zy beminnen geerne, een goede, gemeene, zandige Grondt, met een weinig Veen Aerde, tweejaarige Paerde- en Koeije-meſt wel verzien, een vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; verdraagen taamelijk de koude des Winters, geeven jaarlijks gemeinlijk volkomen Zaad, inzonderheit met goede Zomers, doch die met dubbelde Bloemen te voorſchijn koomen, noit: Worden ook, om het derde Jaar, uit der Aerden opgenoomen, te weeten de ſlechſte, maar de beſte van veele alle Zomers, in't begin ofte ten halven van Julius, op welke Tijd het zeer gevoeglijk geſchiedt, op een drooge bequaame plaatze gelegt, ende in September, met of tegen de volle Maan (van haare oude Vaezelwortelen eerſt gezuivert zijnde) in nieuws omgeſmeetene, vriſſe, en gemeſte Aerde (als vooren gezegt) taamelijk diep wederom ingezet, zo nochtans dat de Bolle zelver, geenzins aan de Meſt koomt te geraaken, maar alleen de Vaezelwortel daar in kan ſpeelen, op dat zy daar door de verrottinge niet koomt onderhaavig gemaakt te werden.

Zy worden gemeenlijk vermeerdert gemaakt door twee bezondere manieren. Eerſtelijk, door haare aangegroeide jonge Bollekens, die men, zeer gevoeglijk (opgenoomen weezende) van d' Ouden neemt, ende met de zelfde wederom inzet. Ten tweeden, door Zaad, het welke, met een volle Maane van September of Auguſtus, een kleine Vinger diep, in een Vat, in d' Aerde geſtelt, gezaait moet zijn, komt als dan het volgende Voorjaar op, ende geeft zelden voor het zeſte of zeevende Jaar daar naa, voor d' eerſtemaal, Bloem, waar in dikwils aardige veranderinge, zo in ſtellinge, als couleuren gevonden wordt.

De *Narciſſus Virginianus flore liliaceo albo extra rubello*, of Virginiaanſche Narciſſe, met een inwendig witte, maar uitwendig roode Lelibloem. *Rubeus Indicus*, roode Indiaanſche Narciſſe. *Marinus*, Zee Narciſſe, die ook *Scilla*, *Pancratium marinum*, ofte *Hemerocallis Valentina* geheeten is. *Liliaceus rubeus Indicus*, die ook *Narciſſus Jacobei*, ofte *Capitis Bonæ Spei* genoemt is, Indiaanſche Narciſſe met een Bloem op de maniere van een Lelie. *Tertius & quartus Matthioli*, de derde en vierde ſoorte van P. AND. MATTHIOLUS. *Bifolius Capitis Bonæ Spei*, twee gebladerde Narciſſe van de Caap ofte uitſteekende Hooft van goede hoop. *Calcedonius*, Narciſſe uit Calcedonien. Ende veel meer andere; zijn alle teeder van aart, de koude Lucht dezer Landen, des Winters, buiten ſtaande, niet moogende verdraagen: moeten daarom, in een Zonnebak of in Potten gezet, en binnen 's huis, op een luchtige plaatze, met zeer weinige vochtigheits onderhouden, bewaart zijn.

Narciſſus Virginianus &c.
Indicus.
Marinus.
Calcedonicus &.
Scilla.
Pancratium marinum.
Hemerocallis Valentina.

Wil-

Wil iemant deze of ook andere Bollen, verre ofte naa by verzenden; die legze geheel in Mosch, het welke op d' Aerde, en niet aan Boomen gegroeit is; want zy verblijven hier in beeter als in eenig ander ding, vermitze in drooge Dagen de zelfde voor al te veele uitdrooginge bewaart, ende in Regenige tijden een weinig vochtigheits, uit een aangeboorne aart, altijd aan zich trekkende, de Bollen daar van deelachtig maakt, zoo dat zy, of zy schoon in heete Dagen quamen een weinig, door een langduirige weg, uit te droogen, evenwel konnen goed blijven.

HET CCCXXXIII. CAPITTEL.

P L O M P E.

WOrdt met geen andere Naame, in 't Nederlandsch dan deeze (mijns weetens) genoemt. Wordt op Latijn NYMPHÆA. In 't Hoogduitsch WASSERMON, ZEE BLUMEN ofte HARWURTZ. Ende op François BLANC D'EAU. Hier van zijn my, in haar aart, vier onderscheidene soorten bekent, te weeten: *Nymphaa major alba*, groote witte Plompe. *Minor flore albo*, kleine witte Plompe. *Major lutea*, groote Plompe met een geele Bloem. Ende *Nymphaa minor flore luteo*, ofte kleine geele Plompe. Alle van een ende de zelfde Culture.

Nymphaa species.

Zy lieven, van Natuire, een geduirige vochtigheit, groeijen daarom geerne in staande Wateren, en loopende Revierkens, maar niet in eenige andere Grond, geeven alle Zomers niet alleen Bloemen, maar ook gemeinlijk volkoomen rijp Zaad, het welke, needer vallende, het volgende Voorjaar opschiet, ende de Bladeren plat op het Water legt, waar door zy zoo wel, als haare aangegroeide jonge Scheuten, van zelver Wortelen vattende, aangeteelt ende vermeerdert worden.

Wil iemant deze in zijn Tuin doen blijven, die graave een lankwerpige Gruppe of Sloot, welke geduirig met Water verzien is, plantze in de Grond van dien, in een luchtige vette Aerde, in April, met een wassende Maane, zo zal zy niet alleen beklijven, maar ook Bloemen voortbrengen, doch eindelijk wederom vergaan, gelijk my tweemaal geschiedt is.

HET CCCXXXIV. CAPITTEL.

V E L D S A L A D E.

Olus album. Valeriana campestris.

IN 't Nederlandsch niet alleen met deeze Naame, maar ook van veele VETTE KOES, WIT MOES, ofte VELDKROPPEN genoemt. Wordt op Latijn geheeten OLUS ALBUM, of VALERIANA CAMPESTRIS. Ende

de in 't Hoogduitsch SCHAFFMAULER, ofte WEISSMOOSZ. Zy bemint een goede, gemeine, nieuws omgesmeetene, en liever gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, en wel gelegene plaatze, veel vochtigheits; blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, in 't Voorjaar gezaait zijnde; want zy geeft voor de Winter volkoomen rijp Zaad, ende vergaat van zelver; Doch vermits zy, in Wintertijden, by veele voor Salade gebruikt werdt, wordt het zelfde Zaad (dat hoe ouder hoe beeter gehouden wordt) met een afgaande Maane, van Augustus of September, niet diep, in d' Aerde, hol ofte dicht (naa een jegelijks believen) gelegt, verdraagt als dan felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Tijds geduldig, blijft ook de geheele Winter, tot aan April, om geëeten te worden bequaam, schiet daar naa in Bloem, en geeft in 't begin, ofte ten halven van Junius rijp Zaad, het welke haastig op d' Aerde nedervalt, waarom men daar iets onderleggen, en wel in acht neemen moet, of gaat, Regen daar opvallende, lichtelijk verlooren.

HET CCCXXXV. CAPITTEL.
VALERIANE.

IS niet alleen in 't Nederlandsch met deze, maar ook met de Naame van SPEENKRUID, ofte SINT JORISKRUID bekent. Op Latijn VALERIANA, PHU, ofte NARDUS RUSTICA. In 't Hoogduitsch BALDRIAN. Ende op François VALÆRIANE. Hier van van zijn my, in haar aart, veel veranderlijke zienswaerdige soorten bekent, te weeten: *Valeriana major vera*, Groote oprechte Valeriane. *Major Sylvestris*, groote wilde Valeriane. *Minor Sylvestris*, kleine wilde Valeriane. *Græca flore albo*, Griekſche Valeriane met een witte Bloem. *Græca flore cæruleo*, Griekſche met een blaauwe Bloem. *Cretica odorata*, welriekende uit Candiën. *Indica flore rubro & flore albo*, Indiaanſche zo wel met een roode als witte Bloem. *Indica annua flore rubro & flore albo*, Indiaanſche Valeriane maar een Zomer duirende, met een witte en met een roode Bloem. *Folio Scrophulariæ*, met Bladeren van groot Speenkruid. *Annua folio Scrophulariæ*, met Bladeren van groot Speenkruid alle Jaaren vergaande. *Valerianella Umbellata Lusitanica*, klein Valeriane, ofte Valerianelle uit Portugaal met veel Bloemen by malkanderen. Ende *Valerianella capitata Lusitanica*, ofte kleine Portugaalſche Valeriane met Bloemen Knopswijze te zaamen gevoegt. Niet alle van een Culture. *Valeriana &c. Phu. Nardus rustica.*

Zy beminnen nochtans alle, een goede, zandige, luchtige, gemeine, en wel gemeste Grond, een bequaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; verdraagen taamelijk de koude des Winters, ende andere ongelegentheit des Tijds, als daar zijn *Valeriana major vera*, oprechte

 groote

groote Valeriane. *Major Sylvestris*, groote Wilde. *Minor Sylvestris*, kleine Wilde. *Græca flore albo & cæruleo*, Griekfche met een witte ende ook blaauwe Bloem. *Indica flore albo & rubro*, Indiaanfche met een roode ende ook met een witte Bloem. Ende *Valeriana folio Scrophulariæ*, ofte Valeriane met Bladeren van groot Speenkruid: welke niet haaftig vergaan, maar lange Jaaren in 't leeven blijven; geeven gemeinlijk Jaarlijks volkoomen Zaad, het welke met een waffende Maane van April, niet boven een ftroobreed diep, de Aerde bevoolen wordt, waar door zy zo wel, als door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men, op dezelfde Tijdt, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermeerdert moogen zijn.

Valeriana Indica, folio Scrophulariæ, &c.

Alle de andere foorten, blijven niet langer dan een Zomer in 't wezen, brengen voort, tegen de Winter, een rijp Zaad, ende vergaan van zelver, ofte door een kleine Vorft: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een waffende Maane van de Maart of April (naa des Tijds gelegentheit) op een nieuw, in Potten, niet diep wederom gezaait, niet verplant, met maatige Vochtigheit onderhouden, ende in een opene, vrije, en zeer warme plaatze geftelt zijn, waar doorze alleen vermeerdert ende wederom leevendig gemaakt worden.

Valeriana Cretica odorata.

De *Valeriana Cretica odorata*, ofte welriekende Valeriane uit Candiën, zijnde de teederfte van alle, bemint een goede, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerde- en Koeije-meft te zaamen vermengt, een opene, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, taamelijk veel Waters, blijft eenige Jaaren in 't leeven, geeft alle Zomers welriekende Bloemen, doch noit, in deze Geweften, eenig volkoomen Zaad, ende verdraagt ook, buiten ftaande, ongeerne fterke koude des Winters: moet daaromme, met een waffende Maane van April, in een Pot, zoo wel gezaait zijn, als geplant, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, waar in niet als met felle Vorft (om te quaalijker door te konnen dringen) geviert wordt, vermits zy zoodanige warmte, boven Natuire gemaakt, inzonderheit een Tijd lank duirende, ongeerne verdraagt; zoude des weegen veel gevoeglijker zijn, zoo zy, voor de fterke Vorft, in een gewelfde Kelder zonder Vier, zoo lange bewaart konnen worden; wil ook flechts met een weinig laauw Regenwater (geduirende deze Tijd) van boven verzien; in het laetfte van de Maart, ofte begin van April, met een aangenaame Lucht en zoete Regen, wederom buiten gebrocht; voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, haarige Winden, wel gedekt en gewacht zijn.

Wordt ook alleen, door haar aangegroeide Wortelen, zeer welriekende, ende fwart van couleur zijnde, in deze Quartieren, vermeerdert, die men, in April, van d' Ouden neemt, ende, met boven genoemde Maane, in Potten of Aerde verzet.

HET

HET CCCXXXVI. CAPITTEL.

YZERKRUID.

ALzo in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook van veele YZERHART genoemt. Op Latijn VERBENA, ofte VERBENACA. In 't Hoogduitsch EISENKRAUT, ofte EISENHART. Ende in 't François VERVAINE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zeven bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Verbena communis*, Gemeine Yzerhart. *Verbenaca Supina*, achter over leggende Yzerkruid. *Supina nodosa*, Leggende Yzerhart met Knobbelen. *Maxima Urticæ folio*, aldergrootste Yzerkruid met Bladeren van Neetelen. *Maxima Canadensis Urticæ folio variegato*, Aldergrootst Yzerhart van Canada met bonte Bladeren als Neetelen. *Verbena Americana radice grumosa*, Yzerkruid uit America met geknobbelde Wortelen. En *Verbena caudata Americana flore pallido cæruleo*, of Americaansch Yzerkruid met een lange Steert, en bleek blaauwe Bloemen. Niet alle van een Culture. *Verbena, ejusque species.*

Zy lieven, van Natuire, een goede, luchtige, zandige, ende met tweejaarige Paerdemest genoegzaam verziene Grond, een vrije, warme, en wel ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheits; geeven alle Jaaren Bloemen, ende zommige volkomen Zaad.

De *Verbena communis*, Gemeine Yzerkruid. *Maxima Urticæ folio*, aldergrootst Yzerhart met Bladeren als Neetelen. Ende *Verbena maxima Canadensis Urticæ folio variegato*, ofte aldergrootste Yzerkruid uit Canada met bonte Bladeren van Neetelen, vergaan van Natuire niet haastig, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven; geeven gemeinlijk, met goede en drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad, verdraagen veel Waters, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; worden ook zo wel, door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, in d' Aerde gelegt moet zijn, als door haar by de Wortel uitgeloopene jonge Scheutkens, die men, op dezelfde Tijd, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt: Slaat ook wel, door het gevallene Zaad, van zelver op. *Verbenæ maxima Canadensis.*

Het *Verbena supina*, leggende Yzerkruid, wordt van Natuire niet zoo oudt, maar blijft zelden langer als een Zomer in 't leeven, lieft veel Waters, ende ook maatige vochtigheit, geeft in de Herfst volkoomen Zaad, het welke alle Voorjaaren, met gezeide Maane in de Maart, op een nieuw gezaait moet zijn, koomt ook door het neêrgevallene van zelver voort, waar door zy alleen vermeerdert mag zijn. *Verbenæ supina.*

Het *Verbena supina nodosa*, ofte leggende Yzerhart met Knobbelen, zijnde het teederste van allen, wordt gemeinlijk, met een wassende Maane van April, in een Pot gezaait, niet verplant, voor veel koude *Verbenæ supina nodosa.*

 Herfst-

Herfstregenen bewaart, in 't begin van October, op een goede luchtige plaatze, niet verre van een Venster, doch zonder eenige zijginge gestelt, voor de warmte des Viers, zo veel mogelijk zal zijn, harde Vorst, ende te veel Waters, in deze Wintertijden, gewacht, vermits zy aan haare Wortel, door de zelfde lichtelijk verdervende, met lankzaamheit vergaat: moet ook niet, voor in 't laetste van de Maart, met goede Dagen, ofte in 't begin van April, met een aangenaame Regen, wederom in de Lucht gebrocht, ende voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, haarige en schraale Winden, wel gedekt ende bewaart zijn, zoo blijft zy zomtijds over, het welke nochtans, in deze koude Gewesten, zelden geschiedt, geeft ook dan volkomen Zaad, en versterft daar mede.

Verbena Americana radice grumosa. De *Verbena Americana radice grumosa*, of Americaansch Yzerkruid met een geknobbelde Wortel, bemint een zandige, goede Aerde, met een weinig tweejaarige klein gewreevene Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende zoo veel van het Mol der verrotte Bladeren van Boomen genoegzaam doormengt, een opene, warme, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit; is van Natuire teeder, vergaat niet haast, maar blijft eenige Jaaren in 't leeven, geeft alle Zomers, een eenige Steel uit haar Wortel voortkoomende, in verscheidene Zijdtakken verdeelt, ende boven met groote heerlijke Bloemen, van een zeer schoone roode couleur verçiert, in wiens midden een aangenaame rink geel van verwe, het gezichte boven maaten bevallig, gezien wordt, welke op haare Struik verderven, ende zonder eenig Zaad, in deze Gewesten, mede te deelen, nedervallen.

Het Zaad nochtans uit America gezonden, moet met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot gezaait en geplant, voor veele koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, ofte Vorst gewacht, en boven d' Aerde droog geworden zijnde, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze gestelt, in dewelke alleen, geduirende de Vorst, gestookt werdt; ende dewijle zy, in deze Tijd, haar Steel en Bladeren, in April, wederom ten voorschijn komende, verliest, moet de Wortel, met een weinig laauw Regenwater, van boven eens ofte tweemaal ten hoogsten, geduirende de geheele Winter begooten zijn, dewijlze meerder geenzins zonder verrottinge verdraagen mag; Moet ook niet voor ten halven van April, wat eer ofte laater, naa het Saisoen mede brengt, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, en haarige Winden wel gedekt en bewaart worden.

Verbena Caudata Americana; De *Verbena Caudata Americana flore pallido cœruleo*, ofte Yzerkruid uit Americana met Steerten en een bleek blaauwe Bloem, blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeft noit, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad, maar vergaat van zelfs tegen de Winter; Kan daarom niet, dan alleen uit nieuws verkreegen Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, in een Pot, met zandige, tweejaarige Paerde- ende

een

een weinig eenjaarige Hoender-drek gemengde Grond gevult, gezaait, ende in een Zonnebak, in geduirige warme Paerdemest gestelt moet zijn, aangeteelt ofte vermeerdert worden.

Het CCCXXXVII. Capittel.

S T A L K R U I D.

Wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele Prangwortel genoemt. Op Latijn Ononis, Anonis, Arresta bovis, Resta bovis, ofte Natrix Pliny. In 't Hoogduitsch Ochsenbrech, Ochsenkraut, ofte Stalkraut. Ende op François Arrestebeuf ofte Bugrandes. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel aardige veranderlijke soorten bekent geworden, te weeten: *Ononis spinosa flore purpureo*, Steekende Stalkruid met een purpere Bloem. *Spinosa flore albo*, Prangwortel met Doornen ende een witte Bloem. *Non spinosa flore purpureo*, Stalkruid zonder Doornen met een purpere Bloem. *Non spinosa flore luteo*, met een geele Bloem en geen Doornen. *Non spinosa purpurascens Cretica*, Purper Stalkruid uit Candiën zonder Doornen. *Non spinosa flore rubello major Hispanica*, Groot Spaansch Stalkruid met een roode Bloem, en geen Doornen. *Non spinosa spicata flore rubello minor*, kleine Prangwortel zonder Doornen met een geäarde roode Bloem. *Non spinosa lutea odorata annua major*, geel welriekend Stalkruid zonder Doornen, niet meer als een Jaar duirende. *Non spinosa odorata lutea annua minor*, klein geel welriekend Stalkruid, maar een Zomer in 't leeven blijvende. *Lutea non spinosa montis Libani*, Geele Prangwortel zonder Doornen van den Berg Libanus. En *Ononis arborescens*, of tot een Boomtje opwassend Stalkruid. Niet alle van een Culture. *Ononis. Resta bovis, ejusque species.*

Zy beminnen nochtans alle, een goede, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest maatig verzien, een vrije, warme, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, in goede Zomers, dikwils volkoomen rijp Zaad, ende blijven lange Jaaren in 't leeven.

Het *Ononis spinosa flore albo*, *flore purpureo*, & *non spinosa floro purpureo*, Doornachtig Stalkruid met witte, met paerze, ende zonder Doornen met een paerze Bloem, zijn hart van aart, lijden, buiten staande, felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters, zonder schaade, blijven nochtans niet altijd groen, maar laaten in de Herfst haar Bladeren vallen, welke te zaamen met haar Steelen, alle Voorjaaren, wederom uit haar Wortel voortkoomende gezien werden: moogen ook door Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, niet diep, in d' Aerde gelegt wordt, vermenigvuldigt zijn. Alle de andere, mede eenige Jaaren blijvende, worden op dezelfde maniere gehanteert, doch *Ononis spinosa flore albo. Fl: purpureo. Non spinosa fl: purpureo.*

verdraagen geenzins sterke koude; moeten daarom, in Potten geplant, in October binnen gebrocht, luchtig gestelt, met weinig vochtigheits onderhouden, bewaart, ende niet voor in't begin van April, met een aangenaame Regen, wederom buiten gestelt zijn.

Ononis non spinosa lutea odorata annua major & minor.

Het *Ononis non spinosa lutea odorata annua major & minor*, ofte groot en klein geel welruikend' Stalkruid zonder Doornen, niet meer als een Jaar duirende, worden ook in een Pot, met voorgenoemde Maane, d' Aerde bevoolen; bloeijen aardig, ende vergaan tegen de Winter van zelfs: met goede warme Zomers, rijp Zaad gegeeven hebbende, het welke alle Jaaren, in April, wederom gezaait moet werden, moogen door dat zelfde alleen in't leeven gehouden ende vermeerdert gemaakt zijn.

Ononis arborescens flore rubello.

Het *Ononis arborescens flore rubello*, ofte Boomachtig Stalkruid, met een schoone roodachtige Bloem, zijnde een aardig en zeer bevallig Gewas, blijft, in goede acht genoomen weezende, lange Jaaren in't leeven, wordt meede (dewijl zy door sterke Vorst, en andere ongelegentheit des Winters, haastig werdt weg genoomen) in een Pot geplant, in October binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weder in geviert werdt, gestelt, met slechts een weinig laauw Regenwater, van boven begooten, ende niet voor in April, met een donkere Lucht en zachte Regen, wederom buiten gebrocht; zy blijft tot in October of November groen, laat als dan haar zienswaerdige getande Bladerkens, lankwerpig, ende met een aangenaame bleeke groenigheit verçiert, haastig vallen, dieze in de Maart, door drift der Natuiren, wederom vernieuwt, geeft meede niet altijd, maar, in goede Zomers, dikwils perfect rijp Zaad, in deze Landen, het welke met een wassende Maane van April, niet booven een stroobreed diep, in een Pot gelegt wordt, waar door niet alleen deze schoone, maar ook haar by de Wortel uitloopende jonge Looten, die men voorzichtig, met een Pennemes, ten halven, op de maniere der Angelieren, insnijdt, met Aerde overdekt, ende Wortelen verkreegen hebbende, op genoemde Tijd, van d' Ouden neemt, ende in Potten verplant, aangeteelt of vermeerdert werdt.

HET CCCXXXVIII. CAPITTEL.

HAANE KAMMEKENS.

Onobrychis. Caput gallinaceum Belgarum.

DAarom in't Nederlandsch met deze Naame alzoo genoemt, dewijle het Zaad van dien de zelfde zeer aardig vertoont. Op Latijn ONOBRYCHIS, CAPUT GALLINACEUM BELGARUM, ofte POLYGALA VERA DALECHAMPY. In't Hoogduitsch KERSTWURTZEL. Ende op François SAINCT FOIN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee bezondere soorten bekent geworden, te weeten: Deze gezeide

Ononis Arborescens.

zeide *Onobrychis.* Ende *Onobrychis Belgarum altera*, ofte tweede soorte van Haanekammekens der Nederlanders, die ook *Viola pentagonia*, Viole met een vijfhoekig Zaadhuisken, ofte *Speculum Veneris*, dat is, een Spiegel van Venus, om haar schoonheit genoemt wordt. *Onobrychis Belgarum altera.* *Speculum Veneris.*

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, liever gemeste, als ongemeste Aerde, zo lief een schaaduwachtige zomtijds, als een vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, taamelijk veel Regens; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven tegen de Winter rijp Zaad, ende vergaan van zelver: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gezaait zijn, koomen ook dikwils, door het neêrgevallen Zaad van zelver genoegzaam voort, waar door zy rijklijk vermeerdert mogen zijn.

HET CCCXXXIX. CAPITTEL.

G R O O T E K R O K.

IN 't Nederlandsch alzo genoemt. Wordt op Latijn geheeten OROBUS ofte ARACUS LATIFOLIUS. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Orobus Venetus*, groote Krok omtrent Venetien groeijende. *Pannonicus tenuiori folio*, groote Krok uit Pannonien met teederer Bladeren, die ook *Orobus secundus Clusij*, de tweede groote Krok van CAROLUS CLUSIUS geheeten is, ende van MATTH. DE LOBEL *Astragaloides* genoemt. *Quartus Clusij*, vierde soorte van CAR. CLUSIUS. Ende *Orobus Pannonicus primus Clusius*, of eerste groote Krok van CAR. CLUSIUS. Alle van een Culture. *Orobus Venetus.* *Pannonicus &c.* *Astragaloides.* *Matt. Lob. p. 2. fol 92.* *Clus. R. P. lib. 6. fol. 230.*

Zy beminnen een goede, gemeine zandige, en wel gemeste Aerde, een vrije, en genoeg ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters zonder schaade, geeven vroeg in 't Voorjaar schoone Bloemen, ende gemeinlijk alle Jaaren, inzonderheit met goede drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane, van September ofte Maart, niet boven een stroobreed diep, d' Aerde bevolen moet zijn, slaan ook door het neêrgevallene dikwils van zelver op, waar door zy zo wel, als door haar jonge aangegroeide Wortelen, die men met gezeide Maane, in de Maart ofte April, van d' Ouden neemt en verplant, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt konnen werden.

HET CCCXL. CAPITTEL.
AERDANGEL.

Tribulus Terrestris.

MEt deze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten TRIBULUS TERRESTRIS. En in 't Hoogduitsch BURSELDORN.

Zy bemint, van Natuire, een goede, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Bomen doormengt, een warme en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit; blijft niet meer als een Zomer in 't leeven; geeft, met goede Jaaren, in deze Quartieren, volkomen rijp Zaad, ende vergaat van zelver; moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, niet boven een stroobreed diep, in een Pot de Aerde bevoolen, niet verplant, noch ook niet meer dan twee in 't midden gelaaten zijn, vermits zy op de Aerde neder leggen, ende door de meenigte haarder Takskens, de Pot aan alle kanten vullen.

HET CCCXLI. CAPITTEL.
WATERNOTEN.

Tribulus aquaticus. Castanea palustris.

WOrdt niet alleen in 't Nederlandsch, met deze Naame, maar ook by veele MINKYZERS genoemt. Op Latijn TRIBULUS AQUATICUS, ofte, om haar lieflijke smaak, CASTANEA PALUSTRIS. In 't Hoogduitsch WASSERNUSSE ofte SPITSNUSZ. Ende op François ESCARBOTZ, SALIGOTZ ofte CHASTAIGNES D' EAU.

Zy lieft, uit een aangeboorne eigenschap, een slijmerige vochtige Grond, in een opene, en vrije Lucht, ofte een klaer en helder Water zelver, waar in zy groeijende gevonden wordt; Kan daarom, in de Hooven quaalijk voortgebrocht werden, ten zy men daar in een Gracht of groote Kuil graave, ende haar in de Grond van dien, in het Voorjaar te planten koomt, zoo beklijftze wel, groeit voort, ende wordt door sterke Vorst des Winters, niet lichtelijk beschaadigt, geeft ook als dan niet altijd, maar, in goede en heete Zomers, Bloemen, ende zelden of noit, in deze Gewesten een rijpe Vrucht of Zaad, welke aardig om zien is, ende het Hooft van een Osse met zijn Hoornen niet onbillijk vertoont; verliest alle Winters haar Bladeren, die tegens de May, t' elkens wederom vernieuwt wordende, ende boven het Water uitsteekende gezien werden.

Kan ook door geen ander middel, dan alleen het Zaad, rijp en goed ont-

ontfangen hebbende, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt zijn. Het welke op volgende maniere (gelijk ik 't zelfde 1657. gedaan hebbe) geschieden mag: Neemt een Pot, maakt daar onder in een groot gat, vult de zelfde met zeer luchtige en zandige Aerde, met oude Paerdemest genoegzaam doormengt, legt daar in het Zaad, met een wassende Maane van April, een kleine Vingerbreed diep, zet de zelfde als dan op een warme, en maatig luchtige plaatze, geduirig nat houdende, zo koomt het uit der Aerden op, laat dan de Pot, in gezeide Gracht of Kuile, tot op de Grond zinken, zoo zalze lange Wortelen geschooten hebbende, tot boven het Water groeijen, doch niet lange Jaaren verblijven.

HET CCCXLII. CAPITTEL.

SPEERKRUID.

ZYnde een klein en aardig Gewas; wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook wel ADDERS TONGE of NATER TONGE genoemt. Op Latijn OPHIOGLOSSUM, LANCEA CHRISTI, LINGUA SERPENTINA, LUNARIA of HENOPHYLLUM. In 't Hoogduitsch NATERZUNGLEIN ofte ADDERS-ZONGE. Ende op François LANGUE DE SERPENT ofte HERBE SANS COUSTURE. *Ophioglossum. Lancea Christi. Lunaria, &c.*

Zy bemint, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, zoo wel gemeste als ongemeste Aerde, zo lief een donkere of schaduwachtige plaatze, als een vrije Lucht, veel vochtigheits, verdraagt alle ongeleegentheit des Tijds, zonder schaade, geeft noch Bloem noch Zaad, maar wel een kluchtige Vrucht, gelijk een kleine Lancie uit haar een eenigst Bladeken voort, welke, in 't laetste van Junius, te zaamen vergaan, ende niet wederom voor het volgende Voorjaar in de Maart, ten voorschijn koomende gezien worden. Kan niet te min door haar aangewassene jonge Wortelkens, die men, in de Maant van Augustus, met een wassende Maane, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt of genoegzaam vermeenigvuldigt werden.

HET CCCXLIII. CAPITTEL.

WINTERGROEN.

ALzo in 't Nederlandsch, ende met geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. Op Latijn PYROLA, ofte TINTINNABULUM TERRÆ. In 't Hoogduitsch WINTERGRUNN, KUCHENSCHELLE, of HOLDTSMANGOLT. Ende op François LIMOIRE ofte BETE SAUVAGE. *Pyrola, &c. Tintinnabulum terræ.*

 Hier

Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Pyrola officinarum vulgaris*, gemein gebruiklijk Wintergroen. *Folio dentato*, Wintergroen met getande Bladeren. Ende *Pyrola Americana*, ofte Wintergroen uit America. Niet alle van een Culture.

Pyrola folio dentato.

Zy beminnen, uit een aangeboorne eigenſchap, een goede, gemeine Aerde, met zeer veel Zeezands, maar geenige Meſt ofte vettigheit doormengt, zo lief een ſchaduwachtige, als een luchtige plaatze, veel Waters; blijven het geheele Jaar groen, geeven in de Maand van Junius ende Julius Bloemen, met zo een aangenaame, verquikkende ende bevallige reuk begaaft, dat zy de Meybloemkens, ofte *Lilium convallium*, ook meeſt alle d'andere Kruiden in lieflijkheit te boven gaan. Zy verderven niet haaſt, maar blijven eenige Jaaren in't leeven, brengen voort, met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, en mogen allerleije ongeleegentheit des Winters verdraagen, worden ook niet alleen, door Zaad, het welke, met een waſſende Maane van de Maart of April, niet boven een ſtroobreed diep, in een Pot, met voorgenoemde Aerde gevult, gezaait moet zijn: Maar ook door haar aangegroeide en lankzaam voortkomende jonge Scheutkens, die men, op de zelfde Tijd, van d'Ouden neemt, en verplant, vermeerdert gemaakt.

Pyrola Americana.

Het *Pyrola Americana*, ofte Winter groen uit America, een en een halve voet hoog waſſende, lieft een zandige Grondt, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt, eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der van binnen verdurvene Boomen, ofte in plaatze van dien, der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, warme, luchtige, en vrije plaatze, maatige vochtigheit; blijft, van Natuire, lange Jaaren in't leeven; geeft, in drooge en warme Zomers, een geele Bloem, met een lange kelk ofte hals, maar noit, in deze koude Landen, eenig volkoomen Zaad; Is teeder van aart, weinig koude Herfſtregenen, Sneeuw, Rijp, ofte Vorſt verdraagende: moet daarom, in een Pot, met een waſſende Maane van April ofte May, het Zaad uit heete Geweſten ontfangen hebbende, zo wel gezaait, als geplant zijn, geduirig, met haar Pot, in warme Paerdemeſt gezet, in't begin van Octo-ber, wat eer of laater, na des Tijds geleegentheit, binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze geſtelt, daar niet als met vorſtig Weeder, door een yzere Oven, in geviert werdt, geduirende de geheele Winter, niet meer als eens, ofte ten hoogſten tweemaalen, met een weinig laauw Regenwater van boven begooten, ende niet voor in't begin, ofte ten halven van April, met een aangenaame zoete Regen, en zachte Lucht, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, haarige en ſchraale Winden wel gedekt, ende zorgvuldig gewacht zijn. Zy verlieſt des Winters alle de Steelen en Bladeren, die gebloeit hebben, eenige by haar Wortel nochtans groen behoudende, die het vol-

volgende Jaar wederom opschieten, ende Bloemen voortbrengen. Zy mag ook niet, in deze Gewesten, door eenig ander middel, dan alleen, door haar sterke en tamelijk dikke Wortel, waar van men, met een wassende Maane in April, voorzichtig een gedeelte snijdt, in een Pot verplant, ende een Tijd lank voor veel Water zorgvuldig wacht, vermeerdert gemaakt zijn.

HET CCCXLIV. CAPITTEL.

VELDTAJUIN.

MEt deeze Naame alzo, ende geen andere (mijns weetens) in't Nederlandsch genoemt. Op Latijn ORNITHOGALUM, of BULBUS LEUCANTHEMUS, Ende in't Hoogduitsch VOGELMICH, FELD- of AKKER-ZWIBEL. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, dartien veranderlijke soorten kenbaar, te weeten: *Ornithogalum Arabicum*, Velt-Ajuin uit Arabiën. *Neapolitanum majus & minus*, groot en klein Veldt-Ajuin van Napels. *Lacteum maximum*, zeer groot wit Veldt-Ajuin. *Luteum*, Veldt-Ajuin met geele Bloemen. *Umbellatum flore albo*, met groote breede witte Bloemen. *Spicatum flore pallido.* met een bleek geäarde Bloem. *Spicatum flore albo odorato*, met een wit geäarde welriekende Bloem. *Spicatum Narbonense*, van Narbone met een geäarde Bloem. *Pannonicum flore virescente.* uit Pannonien met een groenachtige Bloem *Minus flore albo*, klein Veldt-Ajuin met een witte Bloem. *Majus Æthiopicum flore albo Capitis bonæ spei*, groot Veldt-Ajuin uit Moorenlant aan de Caap groeijende, met een schoone witte Bloem; die ik, by mijn Heer en goede vriend JOHAN VAN VELSEN, Klerk van haare E. Grootmogende de Staaten van Hollandt voor d' eerstemaal gezien heb. En *Ornithogalum Æthiopicum parvum Capitis bonæ spei*, ofte klein Veldt-Ajuin uit Moorenlandt omtrent de Caap voortkoomende. Niet alle van een Culture. *Ornithogalum ejusque species.*

Zy beminnen nochtans alle, een goede zandige, luchtige, ende met tweejaarige Paerdemest wel doormengde Grond, een opene, vrije, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel vochtigheits, verdraagen, alle ongeleegentheit des Winters geduldig, geeven ook, doch niet alle, noch ook alle Jaaren, volkomen rijp Zaad, het welke met een volle Maane in de Maand van September, een kleine vinger diep, de Aerde bevolen moet zijn, zo komt het in't volgende Voorjaar ten voorschijn, doch geeft niet voor het achste ofte neegende Jaar daar naa, haar eerste Bloem, waar onder gemeinlijk eenige veranderlijke couleuren voortkomende gezien worden.

Haare Bollen worden alle Jaaren, ofte om de derde Zomer (het welke ik oordeele best te zijn) in het laetste van Julius, uit der Aerden opge-

noomen, op een drooge plaatze gelegt, ende de grond wederom (als boven gezeit) gemest, ook van haare oude, doode, en onzuivere Vaezelwortelen gezuivert zijnde, in de zelfde met een volle of wassende Maane, van September, tamelijk diep, wederom gezet. Worden ook door Zaad niet alleen, maar ook veel bequaamer, door haare jonge aangewassene Bollekens, die men, uit d'Aerde genomen zijnde, van d'Ouden neemt, genoegzaam aangeteelt.

Ornithogalum Arabicum *Æthiopicum parvum Capitis bonæ ſpei.*

Het *Ornithogalum Arabicum*, Veldt-Ajuin uit Arabiën. Ende *Ornithogalum majus & minus Æthiopicum Capitis bonæ ſpei*, ofte zoo wel groot als klein Veldt-Ajuin uit Moorenland by de Caap wassende, zijn niet zoo hart van aart, vermits zy de sterke Vorst des Winters ongeerne verdraagen: moeten daarom, in Potten gestelt, ende in Winter Tijden, zonder eenige vochtigheit, op een luchtige plaatze, binnen 's huis, ofte in een Zonnebak daar buiten bewaart zijn.

HET CCCXLV. CAPITTEL.

VOOGELVOET.

DAarom in't Nederlandsch alzo genoemt, wijle haar te zaamen gevoegde Zaadpeulkens een kromme Vogelvoet, ofte geslootene klaauwekens der kleine Vogelen niet onbillijk gelijken. Op Latijn PES AVIS, ofte ORNITHOPODIUM. In 't Hoogduitsch VOGELFUSZ. Ende op François PIED D' OISEAU. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Ornithopodium majus*, groot Vogelvoet, welke ook *Scorpioides leguminosa*, dat is Scorpioenkruid met Zaadpeulekens gezegt. *Majus Creticum*, groot Vogelvoet van Candiën. Ende *Ornithopodium minus*, ofte kleine Vogelvoet. Meest alle van een Culture.

Pes avis. Ornithopodium. &c.

Zy beminnen, uit een aangeboorne eigenschap, een goede, gemeene, zandige, en weinig gemeste Grond, een opene, vrije, en wel geleegene plaatze, niet te veel Regens; blijven niet meer als een Zomer in't leeven; geeven in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende vergaan van zelver, ofte door een kleine Rijp: moeten daarom, alle Voorjaaren op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, niet boven een stroobreed diep, wederom gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerdert mogen werden.

Ornithopodium Creticum.

Doch het *Ornithopodium majus*, groot Vogelvoet, ende *Majus Creticum*, ofte groot Vogelvoet van Candiën, koomen dikwils laat ten voorschijn, waar door zy verachterende, menigmaal geen rijp Zaad verkrijgen mogen; moeten daarom, in't begin van de Maart of het laetste van Februarius, met een wassende Maan, niet boven twee stroobreed diep, de Aer-

Aerde bevolen zijn. Ook blijft als dan het *Ornithopodium minus*, of klein Vogelvoet, laat opkoomende, de meeste Tijd, des Winters buiten staande, zonder ongeleegentheit in 't leeven, ende een rijpe Vrucht gegeeven hebbende, versterft de tweede Zomer. ziet cap. 405. en 255.

Het CCCXLVI. Capittel.

RYS.

Alle ende een jegelijk wel bekent, vermits zy tot des Menschen onderhoudt veel gebruikt, en zeer begeert werdt. Is met deze Naame in 't Nederlandsch, ende geen ander (mijns weetens) genoemt. Op Latijn Oriza. In 't Hoogduitsch Risz. Ende op François Riz. *Oriza.*

Zy groeit, van Natuire, gelijk alle Kooren, bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest maatig verzien, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude Winden beschut, veel vochtigheits, inzonderheit met heete Dagen; blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, geeft in deze koude Landen, noch Bloem, noch Vrucht, ende vergaat haastig, om haar teederheits wille, in de Herfst, door een weinig koude; het welke Niemant zal doen verwonderen, vermitze, in heete Gewesten, met een afgaande Maane van April, of wat eerder, een kleine Vingerbreed diep, d' Aerde bevoolen zijnde, niet voor laat in d' Herfst haar rijpheit verkrijgt.

Het CCCXLVII. Capittel.

PANIKKOOREN.

In 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn Panicum ofte Meline. In 't Hoogduitsch Heydelpfennigh ofte Pfennigh. Ende op François Panic. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Panicum vulgare*, gemeine Panik Kooren. *Panicum Indicum*, ofte Indiaansche Panik Kooren. Beide van een Culture. *Panicum vulgare. Indicum.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en weinig gemeste Aerde, een vrije, warme en wel geleegene plaatze, niet veel vochtigheits; blijven maar een Zomer in 't leeven; geeven, tegen de Winter, volkoomen rijpe Vrucht of Zaad, inzonderheit met goede Jaaren, ende vergaan van zelfs: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een afgaande Maane van April, wederom in d' Aerde, niet diep gezaait zijn, waar door zy t' elkens vernieuwt, ende alleen vermeerdert moogen worden.

Het *Panicum Indicum*, ofte Indiaansche Panik Kooren, teeder van aart zijnde, ende meerder hette, als onze Climaat meede brengt, begeerende, krijgt niet, als in zeer goede warme Zomers, laat in de Herfst, een genoegzaame rijpheit, ende vergaat dikwils door een kleine koude.

HET CCCXLVIII. CAPITTEL.

PEONIE.

Pæonia ejusque species diversæ

WOrdt in't Nederlandsch met deze Naame genoemt. Op Latijn POEONIA naa d' Oude MEDICUS POEON, van wien haar krachten eerst gevonden, ende bekent geworden zijn. In 't Hoogduitsch PEONIEN BLUMEM, GICHTWURTZ of KONIG BLUM. Ende op François PIVOINE. Hier van zijn my, in haar aart en Naturie, tien veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Pæonia flore albo pleno*, witte dubbelde Peonie. *Flore pleno incarnato durabilissimo*, met een langduirende dubbelde incarnate Bloem, welke veertien Dagen of meer gestaan hebbende, geheel wit wordt, in de Grond nochtans van haar eerste zeer bevallige couleur iets houdende. *Hispanica pumila flore parvo purpureo*, kleine Spaansche Peonie met een kleine purpere Bloem. *Mas latifolia flore rubro*, Peonie Manneken met breede Bladeren ende een roode Bloem. *Mas rotundifolia flore rubente*, Peonie Manneken met rondachtige Bladeren en roode Bloem. *Mas angustifolia flore pleno*, Peonie Manneken met smalle Bladeren en dubbelde Bloem. *Fœmina flore albo simplici*, Peonie Wijfje met een enkelde witte Bloem. *Fœmina flore rubro simplici*, Peonie Wijfje met een roode enkelde Bloem. *Pæonia fœmina flore rubro pleno*, Peonie Wijfje met een dubbelde roode Bloem. Ende *Pæonia Byzantina*, of Peonie van Constantinopolen. Alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zoo wel zandige als andere, doch genoegzaam gemeste Grondt, een vrije, luchtige, bequaam ter Zonne geleegene, ende ook een schaaduwachtige plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in't leeven, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters zonder schaade; geeven in de Herfst, alle Jaaren, een volkomen swart blinkend Zaad, waar onder zich eenige roode als onrijpe Korlen gemeinlijk aardig ende om zien bevallig vertoonen, het welke, met een wassende Maane van April, in d' Aerde, ofte in September in een Pot, een half Vingerbreed diep, gezaait moet zijn, vermits het lange, in de zelfde verblijft, jaa wel een geheel Jaar daar naa eerst opkoomende dikwils gezien wordt, geeft ook niet, voor de vijfte ofte zeste volgende Zomer haar eerste Bloem: waar door zy, doch veel bequaamer, door haare aangegroeide jonge Wortelen, klein of groot, geheel ofte in stukken gebrooken, die men, met een volle Maane in Au-

Auguftus of September, van d'Ouden neemt en verplant, aangequeekt ofte vermeerdert werden.

Het CCCXLIX. Capittel.
PANAX.

VAn een jegelijk in 't Nederlandfch alzoo, ende met geen andere Naame (mijns weetens, zoo wel op Duitfch als Latijn genoemt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderfcheidelijke foorten kenbaar geworden, te weeten: *Panax Heracleum*, Panax by de Stadt Heraclea voortkoomende, die men ook wel *Panax Herculeum*, *latifolium*, ofte *Spondilium Cyrenaicum* heet. *Panax leptophyllum*, ofte *angustifolium*, Panax met fmalle Bladeren, die ook daarom van zommige *Panax ferulaceum*, ofte Panax met Bladeren van Ferula genoemt is. *Panax Syriacum*, Panax uit Syrien. *Chironium luteum*, Panax Chironium met een geele Bloem. Ende *Panax Chironium album*, ofte Panax Chironium met een witte Bloem. Niet alle van een Culture. *Spondilium Cyrenaicum.* *Panax Syriacum.*

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemeft genoegzaam vermengt, een opene, wel ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Waters; vergaan niet haaft, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven; verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters, zonder groote fchaade; geeven ook, in deze Geweften, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een waffende Maane van September of Maart, in een Pot, ruim een ftroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy alleen vermenigvuldigt konnen werden.

Het *Panax Ferulaceum*, *Chironium luteum*, ende *Chironium album*, zijn niet wel zoo hart van Natuire; mogen, des Winters buiten blijvende, de koude en Vorft zelden langer als een ofte twee Jaaren verdraagen, vermits zy door de zelfde verminderende, eindelijk vergaan, gelijk daar van de daagelijkfche eervaarentheit genoegzaam leert: moeten daarom, in Potten geplant, des Winters binnen 's huis bewaart, ende op een luchtige plaatze, daar niet als met vorftig Weeder in geviert werdt, met maatig laauw Regenwater van boven verzien, onderhouden; ook niet voor in 't laetfte van de Maart of begin van April, met goed Weeder, wederom buiten gebrocht, ende voor alle Nachtrijpen, fchraale Winden genoegzaam gewacht zijn.

Wordt ook het *Panax Chironium luteum & album*, ofte geel en witte Panax Chironium, niet alleen door Zaad, met volgende Maane van April gezaait, maar ook door haar teedere, en altijd met groene Bladeren verçiert blijvende Takskens, die men, een weinig, op de maniere der *Panax Chironium luteum & album.*

Ange-

Angelieren insnijdt, of ook wel zonder dat in d' Aerde buigt, ende eindelijk Wortelen verkreegen hebbende, van d' Ouden neemt, ende met een wassende Maane van April, in Potten verplant, vermeerdert gemaakt.

HET CCCL. CAPITTEL.

MANKOP.

NIet alleen met deze, maar ook met de Naame van HEUL, In 't Nederlandsch genoemt. Wordt op Latijn PAPAVER. In 't Hoogduitsch WAGZAMEN, MOHN, ofte OLMAG. Ende op François PAVOT geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige schoone veranderlijke en zienswaerdige soorten bekent, by veele (vermits zy een geheele Hof verçieren mogen) aangenaam, ende zeer begeert: zullen daarom, van zommige in 't generaal, van eenige in 't particulier (dewijle zy meerder opzicht ende Culture van nooden hebben) een weinig spreeken.

Papaver sativum. Het *Papaver Sativum*, ofte Tamme Heul, zoo wel met enkelde, als dubbelde bonte, ofte eencouleurige Bloemen, beminnen van Natuire een gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, liever gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, luchtige, en wel geleegene plaatze, veel Waters, ende ook maatige vochtigheit, blijven niet meer, als een Zomer in 't leeven, geeven alle Jaaren volkoomen rijp Zaad, ende vergaan van zelver: moeten daarom, altijd met een volle Maane van de Maart, op een nieuw, hol ende luchtig, niet diep wederom gezaait zijn, koomen ook, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam van zelver voort, waar door zy overvloedig vermeerdert mogen zijn.

Om uit deze groote Bloemen te gewinnen. Wil jemant van deze dubbelde, groote, ende zeer excellente Bloemen gewinnen, van wat couleur zy ook mogen zijn, die neeme voor zich een Plante met een dubbelde Bloem, snijde daar af alle haar Zijdtakken by Tijd, dat niet meer als alleen de middenste, en daar aan een eenigste Hertknoppe verblijve, winne daar af, met een volle Maane, het Zaad, ende zaaije het zelfde op voorgenoemde Tijd wederom, zoo zal hy niet alleen schoone couleuren, maar ook meest al groote en dubbelde Bloemen daar uit verkrijgen.

Papaver Rhœas fl. pleno variorum colorum. Het *Papaver Rhœas*, ofte *Erraticum*, in 't Nederlandsch Koornroose gezegt, *Flore pleno rubro obscuro*, met een donker roode dubbelde Bloem. *Flore rubro pallescente pleno*, met een bleek roode dubbelde Bloem. *Flore pleno phæniceo*, met een dubbelde bruinroode brandende Bloem. *Flore pleno fimbriato*, met een dubbelde Bloem met witte kanten. En *Flore pleno incarnato*, of met een dubbelde schoone lijfverwde Bloem, moeten op gezeide maniere opgesnoeijt, ende gehanteert worden, daar men Zaad af begeert

te

te vergaaderen, doch ten minsten drie Hertbloemen, ofte meer, (zo men wil) daar aan behouden, dewijle men deze niet zoo wel, als de voorgaande, zoo om haar teederheits wille, als veelheit der uitschietende Takskens, cultiveren mag: moeten ook, met een volle Maan van de Maart, op een heel warme plaatze gezaait, ende de Bloemen afgevallen zijnde, de Knoppen voor de Regen wel gewacht werden, wantze door dezelfde lichtelijk koomen te bederven, zoo dat men dikwils daar van geen goed Zaad gewinnen mag.

Het *Papaver Rhœas flore simplici*, ofte Koornroose met een enkelde Bloem, heeft geen Culture van nooden, dewijl zy haar Zaad laat vallen, ende van zelver, alle Voorjaaren, genoegzaam wederom opslaat, daar zy eens gestaan heeft. *Papaver erraticum flore simplici.*

Het *Papaver spinosum flore luteo simplici*, ofte Mankop met Doornen en een enkelde geele Bloem, zijnde een aardig Gewas. Ende het *Papaver corniculatum minus flore rubro*, kleine Mankop met een roode Bloem, en gehoornt Zaadhuisken. Ende *corniculatum minus flore Violaceo*, ofte kleine Heul met een paerze Bloem, en gehoornt Zaadhuisken, worden met een wassende Maane in de Maart, mede op een warme plaatze gezaait, geven ook in de Herfst volkoomen rijp Zaad, en vergaan gelijk d'andere, vermits zy niet langer in 't leeven blijven moogen. Het Zaad van dezen, inzonderheit van de Mankop met Doornen ende een geele Bloem, is van deze Natuire, datze gezaait zijnde, noit alle het eerste Jaar opkoomende gezien wordt, maar ook het tweede, derde, vierde vijfte, seste, jaa dikwils het thiende Jaar daar naa, als maar de Aerde eens wederom koomt gerept te worden, daar het verborgen legt. *Papaver spinosum.* *Papaver Corniculatum minus.*

Het *Papaver Corniculatum majus flore phœniceo, & flore luteo*, ofte groote Mankop zoo wel met een roode als geele Bloem, en gehoornde Zaadpeule, worden ook op voorgenoemde Tijd en plaatze gezaait, zijn harder van aart dan alle d'andere, als ook langer leevende, verdraagen sterke koude des Winters, ende alle andere ongelegentheit des Tijds; geeven, van Zaad voort gekoomen zijnde, de tweede Zomer Bloemen, ende ook alle Jaaren, zoo lange zy in 't leeven blijven (dat zelden meer als drie Jaaren gebeurt) volkomen rijp Zaad, waar door zy alleen vermeerdert, ende van zelver, door het neêrgevallene, dikwils voortkomende gezien worden. *Papaver Corniculatum majus.*

Het CCCLI. Capittel.

PASSERINE.

Zynde een teeder, en aardig gewas niet alleen, maar ook een medesoorte van Linaria, ofte wild Vlas: Wordt met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Hier van zijn my, in

Passerina Umbellata. Ramosa. Globosa Lusitan: haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekent geworden; te weeten: *Passerina Umbellata*, Passerine met een gekroonde ofte in 't ronde Waaijers wijze zittende Bloem. *Ramosa*, Passerine met Takskens. Ende *Passerina globosa Lusitanica*, ofte Passerine uit Portugaal met ronde Hoofdekens. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest vermengt, een oopene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Reegens; blijven niet langer als een Zomer in 't leenen; geeven, teegen de Winter, volkoomen Zaad, inzonderheit met goede Tijden, ende versterven, door een kleine Vorst: Worden daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, alle Voorjaaren, op een nieuw, niet diep, in een Pot ofte andere plaatze gezaait; waar door zy alleen vernieuwt, ende in 't licht wederom gebracht moogen werden.

HET CCCLII. CAPITTEL.

GLASKRUID.

WOrdt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook PARIETARIE genoemt. Op Latijn VITRARIA, (om dat het Glas hier mede gewreeven wordende, door haar scherpigheit zuiver ende zeer klaar maakt) HELXINE, ofte PARIETARIA, dewijle het over al aan Steenen en Muiren geerne groeit; Waarom de Romeinen voor dezen den Kaizer TRAJANUM (om dat men zijn Naam op veel plaatzen in Muiren geschreeven, ende in Marmere Steenen uitgehouwen zag) PARIETARIA noemden. In 't Hoogduitsch TAG UND NAGHT, SANT PETERS KRAUT, ofte MAUR KRAUT. Ende op François PARIETAIRE. *Parietaria, ejusque species.* Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden vier bezondere soorten, te weeten: *Parietaria major*, Groot Glaskruid. *Minor Ocymi folio*, Klein Glaskruid met Bladeren van Basilicum. *Palustris*, Water Glaskruid. Ende *Parietaria latifolia trimestris Lusitanica*, ofte breedbladig Glaskruid uit Portugaal, ruim drie Maanden in 't leeven blijvende. Niet alle van een en de zelfde Culture.

Zy lieven, van Natuire, een gemeine, goede, zandige, en wel gemeste Grond, een oopene, warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, ende ook veel Regens; blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongelegentheit des Winters; Van Zaad opgekoomen zijnde, bloeijen de tweede Zomer, en geeven volkoomen rijp Zaad: Het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte November, de Aerde, niet diep, bevoolen moet zijn, waar door zy veel bequaamer, als door haar aangewassene Wortelen, die men, alle Voorjaaren,

met

met een waſſende Maane in April, van d'Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt worden.

Het *Parietaria paluſtris*, ofte water Glaskruid, moet op een vochtige plaatze geſtelt, ofte in een Pot geplant, en dikwils met Water verzien zijn.

Het *Parietaria latifolia trimeſtris Luſitanica*, ofte breedblaadig Portugaalſch Glaskruid, niet wel vier Maanden duirende, wordt, met een waſſende Maane van April, in een Pot gezaait, warm geſtelt, en met maatige vochtigheit onderhouden, zo geeft zy dikwils volkoomen Zaad, ende vergaat daar meede van zelver.

HET CCCLIII. CAPITTEL.

P A R O N Y C I A.

VAn deze, met geen andere Naame (mijns weetens) zoo wel in 't Latijn, als Nederlandſch genoemt, zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderſcheidelijke ſoorten bekent, te weeten: *Paronychia Alſine folia*, Paronychia met Bladeren van Muir. *Altera Matthioli*, de tweede Paronychia van PET: AND: MATTHIOLUS, die ook van ſommige *Centum grana*, ofte Hondert Knop geheeten is. En *Paronychia folio Crenato*, of Paronychia met gekerfde Bladerkens. Alle van een Culture. *Paronychia folio crenato.*

Zy beminnen een gemeine, zandige, ſlechte, zoo wel ongemeſte, als gemeſte grond, een vrije, luchtige, en wel te Zonne geleegene plaatze, veel Regens, ende ook maatige vochtigheit; blijven niet meer als een Zomer in't leeven; geeven, in 't begin van de Herfſt, perfect rijp Zaad, ende vergaan: Moeten daarom, alle Voorjaaren, met een waſſende Maane van de Maart ofte April, niet diep, wederom op een nieuw gezaait zijn, koomen ook door het neêrgevallene Zaad van zelver dikwils op, waar door zy genoegzaam vermeerdert werden.

HET CCCLIV. CAPITTEL.

V Y F V I N G E R K R U I D.

IN 't Nederlandſch alzo geheeten. Wordt op Latijn genoemt QUINQUEFOLIUM, ofte PENTAFHYLLUM. In 't Hoogduitſch FUNFF-FINGER KRAUT, ofte FUNFF-BLAT. Ende op François QUINTE FUEILLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden tien onderſcheidelijke ſoorten, te weeten: *Pentaphyllum repens vulgare flore luteo*, gemein kruipend' Vijfvinger Kruid, met een geele Bloem. *Paluſtre*, in waterachtige plaatzen groeijende. *Luteum erectum*, opſtaande *Pentaphylli ſpecies diverſæ.*

Vijfvingerkruid met een geele Bloem. *Alpinum*, Berg Vijfvingerkruid. *Minus argenteum flore herbido muscoso*, klein Vijfvingerkruid met zilvere Bladeren, en groene mossige Bloemen. *Candidum Majus*, groot Vijfvingerkruid met witte zilverige Bladeren van onderen. *Supinum Tormentillæ facie*, leggend Vijfvingerkruid met een gedaante van Tormentille. *Fragiferum latifolium majus*, groot Vijfvingerkruid, met breede Bladeren, en Vruchten als Aerdbesiën. *Fragiferum angustifolium minus*, klein smalbladig Vijfvingerkruid, met Vruchten gelijk Aerdbesiën. Ende *Pentaphyllum Siliquosum Syriacum*, ofte Vijfvingerkruid uit Syriën, met Peulen ofte Hauwekens. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen meest alle nochtans een zandige, goede, holle, en wel gemeste Grond, een opene, en genoegzaam ter Zonne gelegene, als ook een schaaduwachtige plaatze, veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude en andere ongelegentheit des Winters; geeven, de meeste Tijd, des Zomers, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy zo wel, als door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d'Ouden neemt, ende verplant, bequaamlijk vermeerdert werden: koomen ook door het neêrgevallene Zaad dikwils van zelver voort.

Pentaphyllum supinum Tormentillæ facie. Fragiferum latifolium, majus & angustifolium.

Het *Pentaphyllum Supinum Tormentillæ facie*, achter over leggende Vijfvingerkruid met een gedaante van Tormentille. *Fragiferum latifolium*, Ende *Fragiferum angustifolium*, groot breedbladig Vijfvingerkruid, ende met smalle Bladeren en Vruchten als Aerdbesiën, vroeg in 't Voorjaar, met een wassende Maane gezaait, ofte van zelver voort gekoomen zijnde, bloeijen niet alleen de zelfde Zomer, maar geeven ook, voor de Winter, volwassene Vrugt en Zaad, waar mede zy versterven, vermits zy langer niet leeven moogen; doch in de May ofte laater ten voorschijn koomende, blijven gemeinlijk des Winters over, en geeven het volgende Jaar een perfect rijp Zaad.

Pentaphyllum minus argenteum fl. herbido muscoso.

Het *Pentaphyllum minus argenteum flore herbido muscoso*, ofte klein Vijfvingerkruid, met zilvere Bladeren en groenachtige mossige Bloemen, kan zoo veel Waters als d'andere niet verdraagen, moet daarom, een drooge plaatze genieten, zo blijftze beeter over, en langer in weezen.

Pentaphyllum siliquosum syriacum.

Het *Pentaphyllum siliquosum Syriacum*, ofte Vijfvingerkruid uit Syriën met Zaadpeulen, zijnde een schoon Gewas, waar toe de Natuire haar hoogste vermoogen aangewent te hebben, met recht gezien wordt. Bemint een zandige, goede Aerde, met een weinig eenjaarige Hoenderdrek, ende tweejaarige Paerdemest bequaamlijk doormengt, een opene, vrije, luchtige, warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; blijft uit een aangeboorne aart, niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeft, in deze koude Gewesten, tegen de Herfst Bloemen,

men, maar niet, als met drooge en goede Zomers, volkoomen Zaad, waar mede zy vergaat : moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep, in een Pot gezaait, niet verplant, noch ook daar meer als drie à vier Planten in gelaaten zijn, zouden anders malkanderen niet alleen het voedzel benemen, maar ook daar door geen volkoomen Zaad verkrijgen; moogen, hoewel zy niet meer als een houtvoets hoogte opwaarts schieten, doch den graagen Aanschouwer een aangenaam gezicht verleenen.

Het CCCLV. Capittel.
DEURWAS.

NIet alleen met deeze Naame in 't Nederlandsch, maar ook van zommige DEURBLAD genoemt. Wordt op 't Latijn geheeten PERFOLIATA. In 't Hoogduitsch DURCHWACHSZ, ofte BRUCHWURTZ. Ende op François PERFOLIATE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Perfoliata vulgaris*, gemein Deurwas. *Folio Plantaginis*, met Bladeren van Weegbre. *Longifolia*, met lange Bladeren. *Minima Bupleuri folio Fabii Columnæ*, alderkleinste Deurwas met Bladeren van Bupleurum ofte Haazeooren van de Hooggeleerde Heer FABIUS COLUMNA. Ende *Perfoliata montis Libani*, of Deurwas van den Berg Libanus. Alle van een Culture.

Perfoliata, ejusque species.

Fab Col: min. cogn. stirp & rar. fol: 247.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Aerde, liever een opene, warme, en bequaam ter Zonne geleegene, als een schaduwachtige plaatze, tamelijk veel Waters ende ook maatige vochtigheit; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven, de meeste Tijd in de Herfst, volkoomen rijp Zaad, en vergaan daar meede: Moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, niet diep gezaait zijn, koomen ook eenige door het neêrgevallene Zaad, dikwils van zelver voort, waar door zy genoegzaam vermeerdert werden.

Het CCCLVI. Capittel.
PERSENKRUID.

MEt deeze Naame in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook wel VLOOKRUID genoemt. Wordt op Latijn geheeten PERSICARIA, ofte PIPER AQUATICUM. In 't Hoogduitsch PERSICHKRAUT, FLOCHKRAUT, WASSER PFEFFER. Ende op François CURAIGE. Hier van

Persicariæ species quatuor.

van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden vier bezondere soorten, te weeten: *Persicaria maculosa major longifolia*, groot Persenkruid met lange swartgestipte Bladeren. *Maculosa major rotundifolia*, groot Persenkruid met ronde swartgevlekte Bladeren. *Non maculosa*, Persenkruid zonder vlekken. Ende *Persicaria minor*, ofte klein Persenkruid. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, drooge, ook vochtige, zoo wel gemeste, als ongemeste Grond, een oopene, luchtige, vrije, welgelegene, en ook een schaduwachtige plaatze, veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters zonder schaade; geeven ook dikwils volkoomen rijp Zaad, het welke in de Maart, met een wassende Maane, de Aerde bevoolen moet worden, koomt ook door het neêrgevallene genoegzaam van zelver op, waar door zy zoo wel, als door haar aangegroeide Jongen, die men, zoo wel in 't Voorjaar als Zomer, van d'Ouden neemt, verplant, ende terstont met Water verziet, vermenigvuldigt moogen zijn.

HET CCCLVII. CAPITTEL.

VERKENS VENKEL.

ALzo niet alleen in 't Nederlandsch, maar ook van veele VERKENS STEERT genoemt. Wordt op Latijn geheeten PEUCEDANUM, na het Griexsche woordt πευκη het welke PINUS, een Pijn- ofte Denne-boom beteikent, dewijle de Wortel van deze, ende ook het Sap, een Gommachtige, Harsachtige, ende Pekachtige geur of stank, gelijk de Denneboomen, van haar geeven. Ook PINASTELLUM, ofte FOENICULUM PORCINUM. In 't Hoogduitsch HAARSTRANG, SCHWEBELWURTZ, ofte SEWFENCHEL. Ende op François, PEUCEDANNE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Peucedanum vulgare*, gemeine Verkens Venkel. Ende *Peucedanum majus Italicum*, ofte *Peucedanum Verum*, Groot Italiaansch, ofte oprecht Verkens Venkel. Beide van een Culture.

Peucedanum verum & vulgare.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, luchtige, en wel gemeste Aerde, een oopene, warme, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven lange Jaaren in 't leeven, verdraagen, in deze Gewesten, felle koude, en alle andere ongelegentheit des Winters; bloeijen Jaarlijks, doch geeven niet, als met heete en zeer goede Zomers, volkoomen Zaad; het welke met een wassende Maane van November ofte Maart, (dewijle het lang in d' Aerde verblijft, eer het opkoomende gezien wordt) in een

Pot,

Pot, ruim een ſtroobreed diep gezaait moet zijn; waar door zy zoo wel, ofte beeter, als door haar jonge aangewaſſene Wortelen, die men, met gezeide Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, vermeerdert worden.

HET CCCLVIII. CAPITTEL.

ZEE VENKEL.

IN 't Nederlantſch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten FOENICULUM MARINUM, CRETA MARINA, CRITHMUM MARINUM. In 't Hoogduitſch MEERFENCHELL. Ende op François BACILLE, ofte FENOIL MARIN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, bekent geworden twee bezondere ſoorten, te weeten: *Crithmum marinum ſine ſpinis*, Zee Venkel zonder Doornen, welke van veele ook *Petroſelinum marinum*, ofte Zee Venkel genoemt is. Ende *Crithmum marinum ſpinoſum*, ofte Zee Venkel met Doornen. Beide van een Culture.

Creta marina.

Crithmum marinum ſpinoſum, & non ſpinoſum.

Petroſelinum marinum.

Zy beminnen een goede, luchtige, gemeine Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt, en veel zout Zee- of Duin-zand doormengt, een oopene, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Regen; blijven lange Jaaren in 't leeven; zijn teeder van aart, veele koude vochtigheits ofte felle Vorſt geenzins, in deze Quartieren, verdraagende: Moeten daarom, in Potten gezet, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met Vorſtig weder in geviert werdt, verre van den Oven geſtelt, vermits zy de warmte des Viers ongeerne verdraagen, voor een doordringende koude wel gewacht, ſlechts met een weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) van onderen verzien, ende niet voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en zoete Regen, wederom buiten gebrocht, voor veel Regens, koude Nachten, haarige en ſchraale Winden wel gewacht, ende voorzichtig gedekt zijn.

Zy geeven, in deze Landen, noit eenig volkoomen rijp Zaad, het welke nochtans ontvangen zijnde, met een waſſende Maane van April, niet diep, de Aerde eens Pots bevoolen werdt, waar door zy zoo wel, als haare aangewaſſene jonge Wortelen, op gezeide tijd, van d' Ouden genoomen, vermenigvuldigt worden.

De Bladeren, Bloemen, en Steelen van deze, gelijk de Agorken gehanteert en ingezet, zijn tot allerley Gebraad zeer dienſtig, en ſmaaken excellent.

De Bladeren, Bloemen, en Stelen van deze, zijn, om ingelegt te werden, beter dan Agorken.

HET

Het CCCLIX. Capittel.

PHALANGIUM.

Phalangium ejusque species.

ALleen met deze, ende geen andere Naame (mijns weetens) zo wel in 't Nederlandsch als Latijn genoemt, dewijle zy de beeten der Phalangien ofte vergiftige Spinnen geneest. Ende op Hoogduitsch Erdspinnen Kraut. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zes veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Phalangium ramosum*, Phalangium met Takken. *Non ramosum*, zonder Takken. *Allobrogicum majus flore Liliaceo albo*, groot Phalangium uit Savoyen met een witte Lelie Bloem. *Virginianum flore cæruleo*, Phalangium uit Virginien met een blaauwe Bloem, die ook van zommige *Gladiolus Americanus*, Americaansch Sweerdkruid geheeten is. *Phalangium Virginianum flore albo*, ofte Virginiaansch Phalangium met een witte Bloem. Ende *Phalangium fistulosum*, ofte Phalangium met een Bloem als Orgelpijpen. Alle omtrent van een Culture.

Gladiolus Americanus.

Zy lieven een goede, zandige, gemeine, liever een gemeste als ongemeste grond, een opene, vrije, luchtige, en welgelegene plaatze, veel Waters; worden van Natuire oudt, verdraagen felle Vorst, ende alle ongelegentheit des Winters; bloeijen alle Jaaren, ende geeven in de Herfst rijp Zaad, het welke in een Pot, met een wassende Maane van de Maart, ruim een stroobreed diep gelegt wordt, waar door zy genoegzaam, doch veel gevoeglijker door haar jonge Wortelen, die men, in Augusto ofte September, met genoemde Maane, van d' Ouden neemen, ende verplanten moet, aangeteelt moogen zijn.

Phalangium Virginianum.

Het Zaad van *Phalangium Virginianum*, ofte uit Virginien, wordt niet in alles, ten zy met geheel warme Zomers, in deze Gewesten, volkomen rijp, op een wel ter Zonne geleegene plaatze gestelt, ende met Water dikwils begooten zijnde: kan niet te min, door haar Wortelen (gelijk d' andere) vermeenigvuldigt werden.

Het *Phalangium fistulosum*, ofte Phalangium met Pijpjes, is het teederste van allen, koomt dikwils, buiten blijvende, door sterke Vorst, om 't leeven; is daarom goed, dat men van de zelfde altijd iets in een Pot, des Winters binnen 's huis, op een goede luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in gevuirt werdt, bewaare, op dat men daar uit niet onverziens koome te geraaken.

HET CCCLX. CAPITTEL.
MUISOOR.

WOrdt niet alleen in 't Nederlandsch, met deze Naame, maar ook van eenige NAGELKRUID genoemt. Op Latijn PILOSELLA ofte AURICULA MURIS. In 't Hoogduitsch NAGELKRAUT. Ende op François PILOSELLE, OREILLE DE RAT of DE SOURIS. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidene soorten bekent, te weeten: *Pilosella vulgaris major*, gemeine groote Muisoor. *Minor siliquosa*, kleine Muisoor met Zaadpeulkens. Ende *Pilosella umbellata*, ofte Muisoor met een Kroone, of met een ronde Kroonswijs gestelde Bloem. Niet alle van een Culture. *Auricula Muris.* *Pilosella.*

Zy beminnen nochtans alle, een gemeine, slechte, zandige, en met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengde Grond, een wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; verdraagen taamelijk de koude des Winters; blijven eenige Jaaren in 't leeven; geeven dikwils, inzonderheit met drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad, het welke, om haar lichtigheid, lichtlijk van de Windt weg gedreeven werdt, waar door zy zoo wel, (in de Maart, met een wassende Maane in d' Aerde gelegt weezende) als door haar aangegroeide Jongen, op de zelfde Tijd van d' Ouden genoomen, vermeerdert moogen worden.

Het *Pilosella Umbellata*, of Muisoor met een Kroone, vriest te mets, om haar teederheit, des Winters dood, moet daarom, altijd iets van in een Pot, des Winters binnen 's huis: met zeer weinige vochtigheits verzien, bewaart zijn, zoo blijft het onfeilbaar in 't leeven. *Pilosella umbellata.*

Het *Pilosella minor siliquosa*, ofte klein Muisoor met Zaadpeulkens, blijft niet langer als een Zomer in weezen; Wordt in de Maart, met een wassende Maane, alle Voorjaaren, niet diep gezaait, komt ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelver dikwils voort, geeft in de Zomer rijp Zaad, en vergaat daar mede. *Pilosella minor siliquosa.*

HET CCCLXI. CAPITTEL.
LEONTOPETALON.

VAn een jegelijk met deeze Naame alzoo genoemt, mag (mijns oordeels) ook wel in 't Latijn FUMARIA MAXIMA BULBOSA CRETICA, ofte in 't Nederlantsch (naa de groote gelijkenisse met de zelfde) Aldergrootste Holwortel van Candiën, (om datze op dat zelfde Eiland van Natuire groeijende gevonden wordt) geheeten zijn. Hier *Fumaria maxima bulbosa Cretica.*

 van

van zijn my, in haar aart en Natuire, twee zienswaerdige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Leontopetalon siliquosum Creticum*, Leontopetalon uit Candiën met Zaadpeulkens. Ende *Leontopetalon capitatum Americanum*, ofte Leontopetalon met Zaadbollekens uit America, hebbende kleine roodachtige Bloemkens aan veel langer Steelkens als d' ander zittende, ende uit zes Bladerkens bestaande, welke afvallende van veel aardige ronde Knopkens, op de maniere als Aerdbesiën, gevolgt werden: Wordt ook in de stellinge der Bladeren, die hooger opschieten, als veranderinge des Wortels, die niet zoo slecht, noch bruin eevenwel knobbelachtig, gelijk de andere, maar Roosachtig is, ende als uit verscheide deelen en Schubbekens bestaande, van genoegzaame ongelijkheit gezien. Beide van een Culture.

Leontop: Siliquosum Creticum, & Capitatum Americanum.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel Waters, zijn teeder van aart, langleevende van Natuire, moogen geenige sterke Winden, koude Herfstreegenen, of eenige Vorst, in deze Gewesten, verdraagen: Moeten daarom, in Potten gestelt weezende, in het laetste van September, of begin van October, ten langsten, d' Aerde booven droog zijnde, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, gezet, geduirende de Winter, met slechts een weinig laauw Regenwater, van onderen, verzien, ende niet voor in 't begin van April, met een zachte Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, haarige en schraale Ooste- of Noorde-winden wel gewacht ende gedekt zijn.

Zy geeven, in deze Quartieren, in goede Zomers (doch niet altijd) Bloemen, maar noit volkoomen rijp Zaad; verliezen ook alle Jaaren, in het laetste van Junius, en begin van Julius, haare Bladeren, die uit haar ronde Bolle, in 't begin van de Maart, wederom op een nieuw voor den Dag koomende, gezien worden.

Deze Bollen, Loof en Steelen, vergaan zijnde, moeten droog gehouden, ende zorgvuldig, voor te veel Waters bewaart werden, zouden anders lichtelijk koomen te verrotten, gelijk my, van huis weezende, door d' onachtzaamheit mijns Hoveniers, over gekoomen is: Moeten daarom, opgenoomen, tot in October of in 't laetste van September, in droog Zand bewaart, ende met een volle Maane, wederom in Potten, met voorgenoemde Aerde gevult, gezet, ook terstont binnen 's huis (ten zy daar noch een aangenaame Regen mochte koomen te vallen) gebrocht zijn.

HET

Leontopetalon Capitatum.

HET CCCLXII. CAPITTEL.
TURKSCHE BOONE.

EEn welbekende, voedzaame, en zeer begeerde Vrucht, inzonderheit noch groen, ende met haar jonge Schelle afgesneeden werdende, is niet alleen met deeze Naame, maar ook in 't Nederlandsch ROOMSCHE BOONE genoemt. Op Latijn PHASEOLUS, FABA TURCICA, ofte ROMANA, ende SMILAX HORTENSIS. In 't Hoogduitsch WALSCHE BONEN, STEIGBONEN, GARTEN FASELEN, ofte TURCKISCHE BONEN. Ende op François FASIOLES, ofte PHASEOLES. *Faba Romana.* Hier van zijn my veele zienswaerdige soorten, zoo wel in deze, als verre geleegene heete Landen voort koomende, in haar aart ende Natuire, bekent: van de welke zelden eenige (hoewel in goede acht genoomen wordende) in deze onze Gewesten, haare perfecte rijpheit genieten: Zullen daarom alleen vijf bezondere soorten, in deze koude Landen, alle Jaaren, haar volkoomene rijpheit verkrijgende, den welgezinden Leezer alhier vertoonen, ende daar van een weinig spreeken, te weeten: *Phaseolus major Turcicus fructu albo*, groote witte Turksche Boone. *Major fructu variegato*, groote Turksche Boone, met een bonte, of gecouleurde Vrucht. *Turcicus minor fructu rubro*, kleine Turksche Boone, met een roode Vrucht, zijnde niet alleen voldraagende, maar ook de delikaatste van allen, hebbende een Schelle die niet, ofte zelden hard, taay, draadig, ofte stokkig werdt, al heeft zy schoon haar groenigheit verlooren, ende reeds bleekwit gezien wordt, zijnde als dan ook de volkoomene Boonkens, zoo bequaam, smaakelijk, jaa aangenaamer, als andere, die noch klein, ofte half volwassen zijn. *Phaseolus Turcicus, ejusque species.* *Phaseolus minor Turcicus fructu albo minore*, kleine witte Turksche Boone, die om haare rondheits wille, van veele Turksche Erwte geheeten is. Ende *Phaseolus Americanus niger flore phœnicio*, ofte swarte Americaansche Boone, met een als brandende schoone roode couleur, het ooge zeer bevallig, die van veele Piet Heins Boonen genoemt zijn, om dat den Admiraal PIET HEIN 1628. de Spaansche Silvervloot genoomen hebbende, de zelfde eerst uit America in deze Landen gebrocht heeft. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven een goede, luchtige, nieuws omgesmeetene, en niet alleen met oude tweejaarige, maar ook versche ende noch warme Paerdemest wel verziene grond: want deze, door haar natuirlijke warmte, de Boonen wel voortkoomen, ende zeer hoog opschieten doet; een luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, in 't eerste weinig, maar daar naa veel Waters; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, en

 geeven

geeven in de Herfst een rijpe Vrucht, die men, in haar Schelle, aan den Struik, of zoo de Tijd, door veel Reegens, zulks niet toe laaten willende, afneemen, als zy haare groenigheit verlooren heeft, ende alzoo op een luchtige plaatze droogen moet; Deze Vrucht groen, ende om te gebruikken goed zijnde, moet met handen afgebrooken, ende met geen Mes geraakt werden, vermits het Yzer de Planten zelver schaadelijk te zijn bevonden is. Zijn teeder van aart, en vergaan ofte van zelver, ofte door een kleine Rijp: Moeten daarom, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, niet eerder, als een Dag of drie voor de Maand van Mey, met een afgaande Maane, de Aerde, qualijk een Vinger breed diep, met haar Lapken om laege (op dat de Wortel, daar uit voortkoomende, te bequaamer nederwaarts schieten, ende de Boone zelver te beeter uit d' Aerde opkoomen mag) bevoolen zijn, die men nochtans gemeinlijk twee Daagen te vooren (om zoo veel haastiger te doen wassen) in Water weiken laat, waar door zy alle jaarlijks overvloedig vermeerdert worden.

Alle Planten booven de Aerde Vrucht dragende, moeten met een afgaande Maane de zelfde bevoolen werden.

Ende alzoo dit teeder Gewas, niet in vermoogen heeft sich zelver opwaarts te verheffen, zoude het op der Aerden kruipende, ende alzoo met weinig Vruchts belaaden gezien werden, moet daarom, met een hooge Stok, ofte een twaalf of veertien voetige Sparre (die men eerst vast in de Aerde steekt, ende daar rondsomme acht ofte tien Boonen, (dewijle zy dikwils alle niet voortkoomen) legt, op maniere als vooren gezegt, verzien zijn.

Phaseolus niger Americanus flore phœniceo.

De *Phaseolus niger Americanus flore phœniceo*, ofte swarte Americaansche Boone, met een hoog roode Bloem, wil geerne teegen een Muir ofte Heininge gestelt zijn, om datze groote hette begeert, ende ook lijden mag, geeft anders altijd geen volkoomen rijpe Vrucht, inzonderheit in regenige Zomers, zoo dat menze dikwils noch groen zijnde afplukken, en, om langzaam te konnen droogen, binnen 's huis ophangen moet.

Het CCCLXIII. Capittel.

CANARIZAAD.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt, om dat het uit de Canarische Eilanden, te zaamen met de welzingende Vogelkens, dit voor haare spijze gebruikende, eermaals in deze Gewesten gebrocht is. Wordt op Latijn PHALARIS. En in 't Hoogduitsch CANARIEN KRAUT geheeten.

Phalaris.

Zy bemint, van Natuire, een goede, zandige, luchtige, ende met tweejaarige Paerdemest, welgemeste grond, een opene, warme, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Noorde-winden genoegzaam beschut, weinig Regens, blijft niet meer als een Zomer

in 't

in 't leeven, geeft, laat in de Herfst, rijp Zaad, doch niet perfect met slechte jaaren, ende versterft van zelfs, ofte door een haastig overkoomende Rijp of Vorst; Moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, naa des Tijds geleegentheit, niet booven een stroobreed diep, op een nieuw, wederom de Aerde, nieuws omgesmeeten ende gemest, bevoolen zijn; zoo wordt het, op gezeide warme plaatze te beeter rijp, inzonderheidt zoo het opgekoomen weezende, voor de koude Voorjaars Nachten, en haarige of schraale Winden, met Stroo een weinig gedekt of gewacht zal zijn; waar doorze bequaamlijk vermenigvuldigt wordt.

Het CCCLXIV. Capittel.
M U I S E K O O R E N.

Niet alleen met deze Naam in 't Nederlandsch, maar ook van veele Rooden Dolik genoemt. Op Latijn Phoenix, Lolium rubrum, Hordeum murinum ofte Triticum murinum. In 't Hoogduitsch Bintzenhelmer ofte Waltrohor. Ende op François Yvraye Sauvage. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: Dit gemeine *Phœnix* ofte Muise Kooren. Ende *Phœnix alata Lusitanica*, ofte Muise Kooren met vleugelen uit Portugaal. Beide van een ende de zelfde Culture.

Phœnix. Hordeum murinum.

Phœnix alata Lusitanica.

Zy lieven, van Natuire, een goede, luchtige, zandige, en wel gemeste Grond, een opene, vrije, en bequaam geleegene plaatze, weinig vochtigheit; worden niet oud, maar blijven alleen een Zomer in 't leeven; geeven in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende vergaan van zelfs, of door een koude Rijp: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April ofte Maart, op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde bevoolen zijn, waar door zy alleen vernieuwt, ende vermeerdert gemaakt moogen worden.

Het CCCLXV. Capittel.
Y D E L E H A A V E R.

Alzoo op Nederlandsch genoemt. In 't Latijn geheeten Bromus Herba, Bromos sterilis, Festucago Gazæ, Ægilops altera Matthioli, ofte Phoenix Quorundam. En op François Averon. Zy bemint een goede, gemeine, luchtige, gemeste, en ongemeste Grond, zo wel een vrije en wel ter Zonne gelegene, als donkere

Bromus herba. Festucago. Ægilops.

ofte schaaduwachtige plaatze, verdraagt, van Natuire, weinig Waters; blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven; met een wassende Maane in de Maart, niet diep de Aerde bevoolen zijnde, geeft, tegen ofte in de Herfst, volkoomen rijp Zaad, ende versterft van zelver; Doch laater gezaait weezende, ofte van zelver voortkoomende (het welke door het neêrgevallene Zaad dikwils geschiedt) blijft zonder eenige schaade of ongeleegentheit des Winters over, bloeit als dan de tweede volgende Zomer, ende verkrijgt in Tijds haar rechte volkoomentheit.

Het CCCLXVI. Capittel.
P H L O M O S.

Wordt met geen andere Naame, dan deze (mijns weetens) zo wel in 't Nederlandsch, als Latijn genoemt; een Plante zijnde tusschen het Verbascum, Wollekruid, ende Lychnis, Jenettekens ofte Christus Ooge gestelt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Phlomos. Verbascum montanum minus.* *Phlomos flore luteo parvo*, Phlomos met een kleine geele Bloem, ofte *Verbascum montanum minus*, klein Berg Wollekruid, welke Naame, deze (mijns oordeels) recht voeren mag. Ende *Phlomos Lychnitis Clusij.* *Phlomos Lychnitis Clusij flore luteo magno*, ofte Phlomos met Bladeren, op de maniere van Jenettekens met een groote geele Bloem. Beide van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig klein gestooten Steengruis, en tweejaarige Paerdemest doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; blijven zelden langer als drie Jaaren in 't leeven; worden lichtelijk, door te veel koude Herfstregenen, ofte een langduirige of felle Vorst, buiten staande, beschaadigt en weg genoomen: Is daarom goed, dat men van een ieder een Plante in een Pot, met een wassende Maane gestelt, des Winters over, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, droog bewaare, en niet voor in 't laetste van de Maart, ofte begin van April, met een zoete Regen, wederom buiten brengt: zy bloeijen de tweede Zomer, geeven volkoomen rijp Zaad, in deze koude Landen, het welke, met een wassende Maane van April, niet booven een stroobreed diep, in d' Aerde gelegt wordt, waar door zy alleen vermeerdert, in deze Gewesten zoo wel als andere Landen, zijn moogen.

HET CCCLXVII. CAPITTEL.

PIMPINELLE.

IN't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten PIMPINELLA, BIPINELLA ofte SANGUISORBA. In't Hoogduitsch BLUTKRAUT, BLUTWURTZ ofte WELSCHE PIMPINELLE. En op François SANGUISORBE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Pimpinella major inodora*, groote Pimpinelle zonder reuk. *Major Lusitanica*, groote Portugaalsche Pimpinelle. *Minor hortensis odorata*, kleine gemeine ruikende Pimpinelle. *Flore albo spicato*, Pimpinelle met een wit geäarde Bloem. *Agrimonoides Lusitanica*, Portugaalsche Pimpinelle met Bladeren op de maniere van Agrimonia. *Saxifraga major*, groote steenbreekende Pimpinelle, die ook wel Beurenaart, Bevernelle, ofte groote Steenbreek geheeten is. *Saxifraga minor*, kleine steenbreekende Pimpinelle. Ende *Pimpinella spinosa Cretica*, ofte steekende Pimpinelle van Candiën. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Pimpinella species variæ.

Pimpinella saxifraga major & minor.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, een vrije en wel geleegene plaatze, veel vochtigheits; geeven zelden, als met goede warme Zomers, volkoomen rijp Zaad, blijven lange Jaaren in't leeven, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters zonder schaade; worden ook, zo wel door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart of April, d' Aerde ruim een stroobreed diep, bevoolen moet zijn; komen ook, door het neêrgevallene, dikwils van zelver op, waar door zy zo wel, als door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, op gezeide Tijd en Maane, van de Ouden neemt ende verplant, vermeenigvuldigt werden.

De *Pimpinella Agrimonoides Lusitanica*, of Portugaalsche Pimpinelle met Bladeren van Agrimonia, is teeder van aart, de sterke Vorst dezer Landen niet verdraagen moogende; moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot gezaait of geplant, voor veel Herfstregenen wel gewacht, in October binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weeder, in geviert werdt, ofte zonder eenig Vier, zoo het geschieden kan (vermits het best is) gezet, met zeer weinige Vochtigheits (geduirende de geheele Winter) van onderen verzien, ende niet voor in't laetste van de Maart, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, veel Waters, haarige of schraale Winden, wel gewacht en gedekt zijn: Kan ook niet, als door haar Zaad alleen, vermeerdert worden.

Pimpinella Agrimonoides Lusitanica.

De *Pimpinella spinosa Cretica*, ofte Doornige Pimpinelle van Candiën, zijnde het schoonste, doch teederste van alle, lieft een goede, gemeine, zan-

Pimpinella spinosa Cretica.

zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, vrije, en zeer warme plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bewaart, maatige Vochtigheit; bloeit in deze Landen, doch geeft noit eenig rijp Zaad; verdraagt ook geenige Herfstregenen, Vorst of andere ongeleegentheit des Winters: wordt daarom, met een wassende Maane van April of May, in een Pot, zoo wel gezaait als geplant, in 't laetste van September, of begin van October (naa des Tijds geleegentheit) de Aerde booven droog zijnde, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weeder, voor een kleine Tijd, in gevuirt wordt, gebrocht, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater, van onderen, in deze Winterdagen, eens ofte ten hoogsten tweemaal (vermits zy geenige nattigheit verdraagen mag) verzien, niet, voor in't begin van April, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, sneeuwige Vochtigheit, haarige of schraale Winden, wel gewacht en voorzichtig gedekt: Want zy, om haar teederheit, in deze en Wintertijden, lichtelijk vergaat, hoewelze gelijk d' Andere steeds groen blijvende, ende haar kleine zoete Bladerkens niet, ten zy door Ouderdom, verliezende, gezien wordt. ziet cap: 397.

HET CCCLXVIII. CAPITTEL.

W E E G B R E.

EEn wel bekent gewas, wordt niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele WEEGBRE, of WEGEBLAD genoemt. Op Latijn PLANTAGO. In 't Hoogduitsch WEGRICH, of SCHAFFZUNGE. Ende op François PLANTAIN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veele veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Plantago vulgaris latifolia*, gemein Weegbre met breede Bladeren. *Latifolia media*, middelsoorte van Weegbre met breede Bladeren. *Latifolia rosea flore expanso*, Breedblaadige Weegbre met een platte Rooswijs uitgespannene Bloem. *Latifolia flore spicato*, Breedbladige Weegbre met een geäarde Bloem. *Alopecuroides Hispanica*, Spaansche Weegbre met een Bloem als een Vossesteert. *Quinque nervia*, Weegblad met vijf doorloopende aderen. *Aquatica latifolia*, Breedbladige Water Weegbre. *Aquatica minor angustifolia*, kleine smalgebladerde Weegbre, in Waterige plaatzen groeijende. *Marina*, Zee Weegbre, in zoute plaatzen voortkoomende, *Coronopoides Lusitanica*, Portugaalsche Weegbre, met een gedaante van Hartshoorn. *Coronopoides Lus. foliis tenuissime dissectis*, Weegbre met een gedaante van Hartshoorn, en dun gesneedene Bladeren,

Plantago ejusque species.

deren uit Portugaal: *Plantago angustifolia hirsuta Coronopoides Lusitanica*, ruige en smalgebladerde Weegbre uit Portugaal, met de zelfde gedaante. En meer andere, hier te verhaalen onnodig. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een gemeine, liever zandige, gemeste, als andere ongemeste Grond, een vrije, warme, ende ook een schaaduwachtige plaatze, tamelijk veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen sterke koude des Winters zonder groote ongeleegentheit; geeven ook, gemeinlijk alle Jaaren, rijp Zaad, het welke des Voorjaars, met een wassende Maane van de Maart ofte April, in de Aerde gelegt kan zijn, koomen ook door het neêrgevallene van zelver voort, waar door zy overvloedig, als ook door haar aangegroeide Jongen, vermeerdert werden.

De *Plantago Coronopoides Lusitanica*, of Portugaalsche Weegbre met een gedaante van Hartshoorn. Ende *angustifolia hirsuta Coronopoides Lusitanica*; ruige smalgebladerde Portugaalsche Weegbre met een gedaante van Hartshoorn, zijn teederder dan alle d' Andere van aart, verdraagen ongeerne veel koude Herfst- als warme-Regenen, vermits zy door de zelfde zo wel, als felle Vorsten, van 't leeven berooft werden: Moeten daarom, in een Pot gestelt, des Winters binnen 's huis, op een luchtige plaatze, zonder Vier, droog gehouden zijnde, bewaart; in 't laetste van de Maart, wederom buiten gezet, ende voor te veel Nattigheits, als ook koude Nachten, en haarige Winden gewacht worden; Moogen ook niet, gelijk de gezeide andere, door haar jonge Scheuten, maar alleen door Zaad, op voorgenoemde Tijd en Maane, de Aerde bevoolen, aangeteelt zijn. *Plantago Coronopoides, & angustifolia hirsuta Lusitanica.*

Het CCCLXIX. Capittel.

LEEGE ZEE ERWTEN.

Dit aardig, klein, en op Aerden leggend Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn Pisum marinum angulosum. Ende in 't François Pois de la Mer. *Pisum marinum angulosum perenne.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest maatig verzien, een warme, luchtige, en wel geleegene plaatze, taamelijk veel Waters, blijft lange Jaaren in 't leeven, bloeit alle Zomers schoon, en geeft in alles perfect rijp Zaad; Verdraagt, buiten gezet, niet meer dan een ofte twee Jaaren, op 't hoogste, de felle koude des Winters, vermits zy daar af al quijnende sterft: Moet daarom, met een wassende Maane van de Maart, in een Pot, zoo wel gezaait, als geplant zijn, des Winters, op een goede warme plaatze, binnen 's huis gezet, dichte by den Oven, ofte ook verre daar van, met

 maa-

maatig Regenwater van booven begooten, ende in het laetſte van dē Maart ofte begin van April, (naa des Tijds geleegentheit) met goed Weder, en aangenaame Regen, wederom buiten gebrocht zijn. Kan ook niet alleen door Zaad, het welke met een waſſende Maane van April, niet diep, de Aerde bevoolen moet weezen, maar ook door aangewaſſene jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d'Oude neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerdert werden.

HET CCCLXX. CAPITTEL.

POLIUM.

Zoo wel in 't Nederlandſch, als Latijn, ende geen andere Naame, (mijns weetens) naa het Griekſche wordt πόλιον genoemt, het welke een witte wolligheit beteekent, waar mede deze bekleedt te zijn gezien wordt. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, eenige aardige en zienswaerdige veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Polium montanum minus flore albo*, klein Berg Polium met een witte Bloem. *Montanum majus flore albo*, groot Berg Polium met een witte Bloem. *Montanum majus Candidum flore luteo*, groot wit Berg Polium met een geele Bloem. *Montanum Roſmarini folio*, Berg Polium met Bladeren van Roſmarijn. *Repens tenuifolium*, kruipend Polium met teedere Bladeren. Ende *Polium Gnaphaloides tomentoſum*, ofte Polium met witte zeer wollige Bladeren, en Bloemen als Gnaphalium. Meeſt alle van een ende de zelfde Culture.

Polij ſpecies variæ.

Zy beminnen, van Natuire, een goede zandige, gemeine grond, met een weinig tweejaarige klein gewreevene Paerdemeſt, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet veel Vochtigheits; vergaan niet haaſtig, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, bloeijen ook aardig alle Zomers, doch geeven zelden, ten zy met drooge en zeer warme Jaaren, in deze Geweſten, volkoomen rijp Zaad; moogen ook de ongetemperde Herfſtregenen, en koude des Winters, ongeerne verdraagen: Wordt daarom zeer bequaam bevonden, dat zy met een waſſende Maane van April, in Potten, niet booven een ſtroobreed diep, gezaait ofte geplant zijnde, in 't begin van October droog weezende, binnen 's huis, op een luchtig bequaame plaatze werden gezet, daar geheel niet, ofte alleen met felle Vorſt, in geviert werdt; geduirende deze Tijd, met ſlechts een weinig laauw Regenwater, van booven, maar eens ofte tweemaal ten hoogſten, begooten, vermits zy anders lichtelijk verrotten zouden, en niet voor in 't laetſte van de Maart, ofte begin van April, naa des Tijds geleegentheit, met een zoete Lucht,

Lucht, ende aangenaame Regen, wederom buiten gebrogt worden.

Zy geeven (als gezegt) zelden in deze plaatzen, eenig Zaad, konnen niet te min, door haar aangewaſſene jonge Scheutkens, die men, in d' Aerde legt, ofte met een Pennemes, ten halven, als de Angelieren, in April, voorzichtig insnijdt, met Aerde dekt, ende Wortelen verkreegen hebbende, van d' Ouden neemt, ende met een waſſende Maane, van genoemde Maand, in Potten verplant, aangeteelt ofte vermeerdert zijn.

Het *Polium Gnaphaloides tomentoſum*, ofte Polium met witte zeer wollige Bladeren en Bloemen als Gnaphalium, bemint een goede, luchtige holle Aerde, met de meeſte part Zee-zand, ende een weinig tweejaarige Paerdemeſt verzien, de zelfde voorgenoemde plaatze, Zon, en Waater; bloeit alle Jaaren wel, doch geeft noit eenig perfect rijp Zaad, is teeder van aart, ſchoon om zien, ende met zeer aardige, ruige, voor ſpits toegaande Bladerkens, op een wonderlijke en ongewoone maniere geſtelt, verçiert; verdraagt ook geenzins koude Herfſtregenen, Sneeuw, Hagel ofte Vorſt; moet daarom (als d' andere) droog zijnde, binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze, met weinige Vochtigheits onderhouden, zoo wel voor 't Vier als Vorſt inwendig dringende gewacht, ende niet, voor in 't begin van April, met een aangenaame Regen en zachte Lucht, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, veel Vochtigheits, inzonderheidt door Sneeuw veroorzaakt, haarige of ſchraale Winden, wel gedekt en voorzichtig gewacht zijn. *Polium Gnaphaloides tomentoſum.*

Wil ook niet, dan alleen, door haar uit warme Landen ontvangen Zaad, in deze Quartieren, het welke, met een waſſende Maane van de May, in een Pot, niet diep gezaaid, heel warm geſtelt, ende niet veel begooten moet zijn, aangequeekt ofte wederom leevendig gemaakt werden.

Het CCCLXXI. Capittel.

K R U I S B L O E M.

IN 't Nederlandſch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten Flos Amberualis, ofte Polygala. Ende in 't Hoogduitſch Kreuzblume. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, acht onderſcheidelijke ſoorten bekent, te weeten: *Polygala vulgaris flore purpureo*, gemeine Kruisbloem van een purpere couleur. *Flore albo* witte Kruisbloem. *Flore cœruleo*, blauwe Kruisbloem. *Flore carneo*, lijfverfde Kruisbloem. *Repens flore cœruleo*, kruipende Kruisbloem van een blaauwe couleur. *Valentina fruticeſcens major Cluſii*, groote Struvel Kruisbloem van Valentiën by de Hooggeleerde Heer Car: Clusius aangeteikent. *Polygalæ ſpecies.* *Car. Cl. var. pl hiſt. lib. 1. fol. 98.*

Valentina fruticescens minor, kleine heesterige Kruisbloem van Valentiën in Spanjen. Ende *Polygala frutescens Rutæ folio*, ofte Struvel Kruisbloem met Bladeren van Wijnruite. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen, van Natuire, een zandige, gemeine, zoo wel slechte Grond, als met een weinig tweejaarige Paardemest verzien, een vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Vochtigheit; vergaan niet haast, maar blijven lange Jaaren in 't leeven; geeven gemeinlijk alle Zomers, inzonderheit met goede Jaaren, volkoomen rijp Zaad, verdraagen sterke koude des Winters, ende alle andere ongeleegentheit van dien, zonder schaade, doch verliezen als dan, uitgenoomen het *Polygala repens flore cæruleo*, ofte kruipende blaauwe Kruisbloem, haare Bladeren.

Polygala Valentina major, minor, & Rutæ folio.

Het *Polygala Valentina major & minor*, groote en kleine Heesterachtige Kruisbloem van Valentiën: Als ook *frutescens Rutæ folio*, ofte Stuvellige Kruisbloem met Bladeren als Wijnruit. Blijven altijd groen, ende verliezen noit alle haar Bladeren, ten zy door ouderdom; zijn teederder als d' andere van aart, niet konnende, buiten gezet, de koude des Winters, in deze Landen, noch eenige sterke Winden, verdraagen; Worden daarom, in Potten verplant, ofte, met een wassende Maane van April, daar in gezaait, in 't begin van October binnen 's huis, daar niet als met vorstig Weder in geviert werdt, gestelt; met weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit onderhouden, ende niet voor in 't begin van April, met een donkere Lucht, en aangenaam Weder, wederom buiten, der Zonne straale voorgezet, voor koude Nachten, haarige of schraale Winden wel gedekt en gewacht. Konnen ook alle niet wel, dan alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, in een Pot de Aerde bevoolen moet zijn, vernieuwt ende vermenigvuldigt worden.

Het CCCLXXII. Capittel.

DUIZENDKNOP.

Alzoo in 't Nederlandsch genoemt. Wordt op Latijn geheeten Polygonum, ofte ook wel Proserpina, om dat het by der Aerden kruipt. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, acht genoegzaam veranderlijke aardige en zienswaerdige soorten kenbaar geworden, te weeten: *Polygonum vulgare*, gemeine Duizendknop.

Polygonum, ejusque species.

Montanum minus candidum rotundifolium, kleine witte Berg Duizendkop, met ronde Bladerkens. *Montanum minus candidum longifolium*, klein witachtig Berg Duizendknop met lange Bladeren. *Marinum Lusitanicum*, Zee Duizendknop uit Portugaal. *Polygonum argenteum latifolium*, Breed-

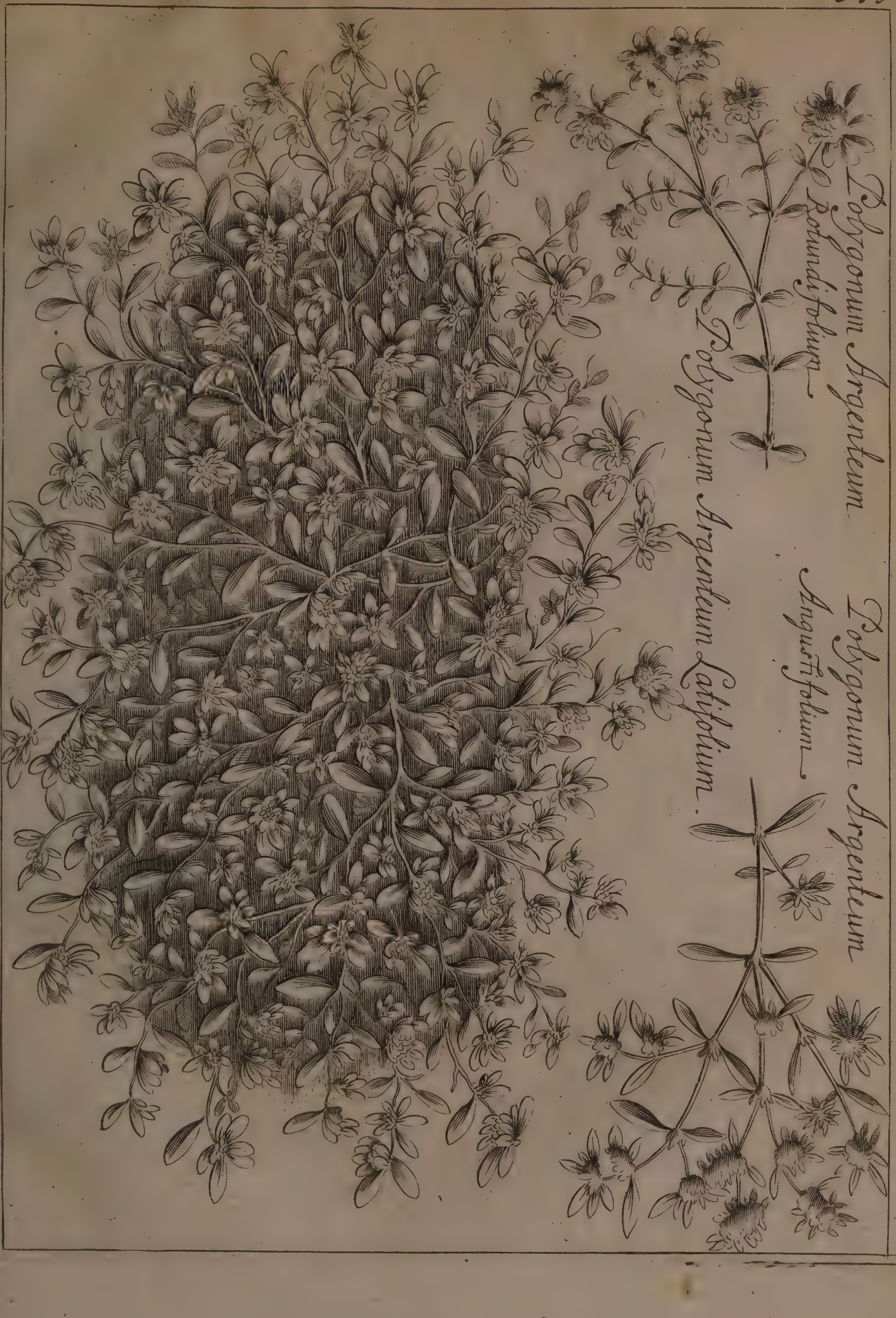
Polygonum Argenteum Rotundifolium
Polygonum Argenteum Latifolium.
Polygonum Argenteum Angustifolium

Breedblaadige Duizendknop met zilvere Bladerkens rondsom de Knopkens van haar kleine, ende van binnen als met geele vezelingen verçierde Bloemkens, zijnde schoon om zien. *Argenteum angustifolium*, Smalgebladerde zilvere Duizendknop. *Argenteum rotundifolium*, witte als zilvere Duizendknop met ronde Bladerkens. Ende *Polygonum elegans argenteum montis Libani*, ofte schoone zilververwige Duizendknop van den Berg Libanus. Niet alle van een Culture.

Zy lieven nochtans alle, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel Vochtigheits; blijven zelden langer als een Zomer in 't leeven, geeven teegen de Winter volkoomen rijp Zaad, ende vergaan daar mede, te weeten het *Polygonum marinum Lusitanicum*, Portugaalsch Zee Duizendknop. *Montanum minus candido flore rotundifolium & longifolium*, kleine witte Berg Duizendknop, met ronde en ook met lange Bladerkens: Moeten daarom, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, de Aerde, niet diep, bevoolen zijn, koomen ook, door het neêrgevallene Zaad, dikwils van zelver op, waar door zy genoegzaam vermeerdert werden. *Polygonum marinum Lus, &c.*

Het *Polygonum argenteum latifolium*, Breedbladige zilvere Duizendknop. *Argenteum angustifolium*, smalgebladerde zilvere Duizendknop. *Argenteum rotundifolium*, zilvere Duizendknop met ronde Bladeren. Ende *Elegans argenteum montis Libani*, ofte schoon zilververwige Duizendknop van den Berg Libanus, zijn veel teederder van aart: worden daarom, gemeinlijk in Potten, met gezeide Maane gezaait, niet verplant, ten zy daar in meer als twee ofte drie opgekoomen te zijn gezien, werden, op een zeer warme plaatze gestelt, ofte brengen geen perfect rijp Zaad, des Winters, binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, droog gehouden, ende in April, wederom buiten gebrocht, zoo geeven zy de tweede Zomer genoeg en zeer goed Zaad. *Polygonum argenteum latifolium, angustifolium, rotondifolium & Elegans argenteum montis Libani.*

Het *Polygonum vulgare*, ofte gemeine Duizendknop, verdraagt buiten de felle koude des Winters, geeft het tweede Jaar volkoomen Zaad, versterft als dan, ende blijft ook zomtijds de derde Zoomer in 't leeven.

Het CCCLXXIII. Capittel.

SALOMONS SEGEL.

Is van een jegelijk met deze Naame in 't Nederlandsch, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn Polygonatum, ofte Sigillum Salomonis, om de teikenen Segelswijze in haar Wortelen gedrukt. In 't Hoogduitsch Weiszwurtz. Ende op François Seau *Sigillum Salomonis.*

 DE

DE SALOMON, SIGNET DE SALOMON, ofte GENICULIERE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, zes bezondere soorten bekent, te weeten: *Polygonatum vulgare*, gemein Salomons Segel. *Ellebori albi foliis*, Salomons Segel met Bladeren van wit Nieskruid. *Ramosum*, Salomons Segel met Takken. *Flore pleno*, Salomons Segel met een dubbelde Bloem. *Virginianum flore albo spicato*, Virginiaansche Salomons Segel met een wit geäarde Bloem. Ende *Polygonatum angustifolium*, ofte Salomons Segel met smalle Bladeren. Alle van een Culture.

Polygonati species sex.

Polygonatum Virginianum flore albo spicato.

Zy beminnen een goede, gemeine, zoo wel andere, als zandige, doch bequaam gemeste Grond, een luchtige, en wel ter Zonne geleegene, ende ook een schaduwachtige plaatze, veel Waters, bloeijen vroeg in't Voorjaar, en verkrijgen, in't laetste van Julius, een volkomen Zaad, uitgenoomen het *Polygonatum Virginianum flore albo spicato*, of Virginiaansche Salomons Segel met een wit geäarde Bloem, het welke, in deze Gewesten, noit een perfecte volkomentheit geniet: Zijn hard van Natuire, verdragen felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Tijds; Moogen ook zoo wel door Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart, niet booven een stroobreed diep, in d' Aerde gelegt wordt, als door haare aangegroeide jonge Wortelen, alle Bladeren tegen de Winter vallen laatende, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt zijn.

HET CCCLXXIV. CAPITTEL.

FONTEINKRUID.

WOrdt in 't Nederlandsch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) van jemant genoemt. Op Latijn POTAMOGETUM, ofte FONTINALIS. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, vijf veranderlijke soorten kenbaar, te weeten: *Potamogetum majus latifolium*, groot Fonteinkruid met breede Bladeren. *Majus angustifolium spicatum*, groot geäarde Fonteinkruid met smalle Bladeren. *Majus vulgare*, gemein groot Fonteinkruid. *Minus*, klein Fonteinkruid. Ende *Potamogetum rotundifolium*, ofte Fonteinkruid met ronde Bladeren. Alle van een ende de zelfde Culture.

Potamogetum, ejusque species. Fontinalis.

Zy groeijen, uit een aangeboorne eigenschap, in staande en ook loopende Wateren, maar geenzins buiten de zelfde; Moogen daarom, in de Hooven niet geoeffent zijn, ten zy men in de zelfde een Gracht of Vijver maake, en, met een wassende Maane van April, deze daar inzette, zoo groeijen zy niet alleen daar in voort, maar slaan ook, met der Tijd, van zelver op; bloeijen genoegzaam, doch geeven zelden volkoomen Zaad, verliezen ook des Winters alle haare Bladeren, plat op het

Polygonatum Flore Pleno.
Polygonatum Virginianum
Flore Spicato.

het Water leggende, welke in de volgende Zomer wederom voortkoomende gezien worden.

Het CCCLXXV. Capittel.

GANSERICH.

MEt deze Naame niet alleen in 't Nederlandsch, maar ook Gensryk, en van veele (om haar blinkende couleur) Zilverkruid genoemt. Op Latijn Argentina, Potentilla, ofte Agrimonia Sylvestris. In 't Hoogduitsch Grensich, ofte Genserich. En op François Argentine, Becq d'oye, ofte Tanesie Sauvage. *Argentina. Potentilla,*

Zy bemint, van Natuire, een gemeine, zandige, gebouwde, en ongebouwde, vette of maagere Grond, liever veel Waters, als maatige vochtigheit, zoo lief een opene, luchtige, vrije, en welgeleegene, als een schaduwachtige plaatze; vergaat niet haast, maar blijft eenige Jaaren in 't leeven; geeft de meeste Tijd, in d' Herfst, volkoomen Zaad; verdraagt felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters geduldig: Wordt ook zo wel, door Zaad, met een wassende Maane van September ofte Maart, niet diep, de Aerde bevoolen, of door het neêrgevallene van zelfs genoegzaam voortgekoomen, als door haar kruipende jonge Scheutkens, die men, met gezeide Maane in April, van d'Ouden neemt, ende verplant overvloedig vermeerdert.

Het CCCLXXVI. Capittel.

VLOOKRUID.

DAarom in 't Nederlandsch alzoo genoemt, dewijle het Zaad van deze, de gelijkenisse van een Vlooije niet onbillijk vertoont. Op Latijn Psillium, ofte Herba Polucaris. In 't Hoogduitsch Psylien Kraut, Flohe Kraut. Ende op François Herbe des pulces. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Psyllium annuum*, alle Jaaren vergaande Vlookruid. Ende *Psyllium radice perenni*, ofte altijd duirende Vlookruid. Beide van een Culture geenzins zijnde. *Psyllium. Herba Polucaris.*

Zy lieven nochtans beide een goede, gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, ende met tweejaarige Paerdemest maatig verziene Grond, een luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, taamelijk veel Vochtigheits, ende geeven alle Jaaren, inzonderheit met goede drooge Tijden, volkoomen Zaad.

Het

Psyllium annuum. Het *Psyllium annuum*, blijft niet meer als een Zomer in 't leeven; vergaat in de Herfst, haar Zaad tot een perfecte rijpheit gebrocht hebbende; moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, wederom, niet diep, gezaait zijn, koomt ook door het neêrgevallene van zelver genoegzaam voort, waar door zy overvloedig aangeteelt mag werden.

Psyllium perenne, Het *Psyllium perenne*, wiens Bladerkens veel teederder te zijn gezien worden, blijft lange Jaaren in 't leeven, is hard van Natuire, zoo dat zy des Winters buiten blijvende, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit van dien, lichtelijk verdraagt, doch oudt wordende, werdt door de zelfde van 't leeven berooft; geeft ook zelden, ten zy met heete en drooge Jaaren, volkomen rijp Zaad: niet te min, met een wassende Maane van April, in een Pot geplant, des Winters binnen 's huis, met maatige Vochtigheit onderhouden, ende des Zomers, op een warme plaatze gezet, verkrijgt zy een goed en in alles perfect rijp Zaad, waar door zy niet alleen, op voorgenoemde Tijd gezaait zijnde, maar ook, door haar dunne en teedere rijsachtige Takskens, die men, op de maniere der Angelieren, voorzichtig met een Pennemes, ten halven insnijdt, met Aerde aanvult ofte bedekt, ende Wortelen verkreegen hebbende, op de zelfde Tijd van d' Ouden neemt, ende verplant, gevoeglijk vermeerdert kan zijn.

HET CCCLXXVII. CAPITTEL.

KOKEN KRUID.

Pulsatilla fl. simp. & pleno. Herba Venti.

EEn aardig gewas, wordt met deze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn PULSATILLA, ofte HERBA VENTI, om dat haar Zaad rijp zijnde, heen en weder van de Wind gedreewen, en weg genoomen wordt. In 't Hoogduitsch KUCHEN KRAUT. Ende op François COQUELOURDES. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Pulsatilla flore simplici*, Kokenkruid met een enkelde Bloem. Ende *Pulsatilla flore pleno*, ofte Kokenkruid met een dubbelde Bloem. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, geheel zandige, en zeer weinig of geen gemeste Aerde, een luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene zoo lief, als een donkere ofte schaaduwachtige plaatze, niet veel Regens; blijven eenige Jaaren in 't leeven, geeven, warm gestelt, gemeinlijk alle Jaaren, volkoomen rijp Zaad, verdraagen felle koude, ende diergelijke ongeleegentheden des Winters, zonder groote schaade; moogen ook alleen, door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane

ne van de Maart, niet booven een ſtroobreed diep, de Aerde bevoolen, ende zomtijdts met Regenwaater begooten moet zijn, aangeteelt ofte vermenigvuldigt worden. Welke Jongen, het vierde en vijfte Jaar daar na, voor d'eerſte maal, haare Bloemen brengen, die niet alleen purper, bleek purper, grijs, maar ook omtrent geheel wit van couleur, uit een ende het zelfde Zaad voortgekoomen te zijn, gezien worden. Op welke Zaad (dewijle het rijp geworden, door de Windt, ſchielijk verſtuift) naauw gelet moet zijn.

HET CCCLXXVIII. CAPITTEL.

SLEUTELBLOEM.

NIet alleen met deze Naame in 't Nederlandſch alzoo genoemt; maar ook van Veele HEMELSLEUTEL, of SINT PIETERS KRUID geheeten. Op Latijn PRIMULA VERIS, HERBA PARALYSIS, ofte PARALYTICA. In 't Hoogduitſch SCHLUSSEL BLUMEN, HIMMEL SCHLUSSEL, ofte SANT PETERS KRAUT. Ende op François COCU, PRAYES DE COCU, ofte PRIMEVERE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, bekent meer dan zeſtig ſchoone, en zienswaerdige, veranderlijke couleuren, uit Zaad, in weinige Jaaren, door naerſtige oeffeninge, by my aangeteelt, welke noch daaglijks vermeerdert werden, zijnde niet alleen verzien met enkelde Bloemen, maar ook dubbelde, tweevoudige, ofte Bloem uit Bloem; hier alle te verhaalen (mijns oordeels) onnoodig; Eenige nochtans den welgezinden Leezer voor oogen ſtellende, te weeten: *Primula veris flore pleno ſulphureo*, geele dubbelde Sleutelbloem. *Flore luteo pleno umbellato*, met een geele dubbelde Kroonswijs, veele op een Steel by malkanderen gevoegde Bloem. *Flore gemino toto albo magno*, met een groote ſpijrwitte Bloem uit Bloem. *Flore gemino magno roſeo grato*, met een groote zeer aangenaame Rooscouleurde Bloem uit Bloem. *Purpureo*, met zoodaanige purpere couleur verzien. *Rubro*, roode. *Luteo*, geele. *Obſoleto*, met een als verouderde gecouleurde Bloem. *Ferrugineo*, met een Bloem van couleur als het roeſt aan 't Yzer. *Verbaſculum Alpinum*, *Paralitica* of *variegato*, met een bonte Bloem uit Bloem. *Caula folioſo*, met een gebladerde Steel, &c. *Primula Veris Alpina folio rotundo*, Berg Sleutelbloem met een rond Blad, die ook *Sanicula Alpina*, Berg Sanikel genoemt is. *Primula Veris Alpina folio oblongo*, Berg Sleutelbloem met lankwerpige Bladeren. *Primula Veris Alpina flore prolifero*, Berg Sleutelbloem met Bloem uit Bloem, drie gemeinlik booven een uit malkanderen voortkomende. Ende veel meer andere. Alle van een ende de zelfde Culture.

Primula Veris, &c. Herba Paralyſis.

Zy beminnen een goede, gemeine, liever zandige, als andere, doch

wel gemeste Grond, uit een aangeboorene eigenschap, veel liever een donkere ofte schaaduwachtige, als een opene, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waaters, vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters geduldig; bloeijen alle Voorjaaren, in April ende de Maant van May; geeven ook in 't laetste van Junius en begin van Julius, volkoomen rijp Zaad, het welke, de Knoppe van dien een weinig bleek geworden zijnde, ende zich aan haar eerste punt niet zeer veel geöpent hebbende, haastig daar uit op d'Aerde needer valt, zijnde bruin van couleur, en platachtig rond, waarom men, op het zelfde wel te deegen letten moet: Want men plukt als dan die geheele Knoppe, en al die rijp zijn, af, laatende het Zaad (zoo veel moogelijk) daar in verblijven, ende bewaartze op een bequaame doch geenzins drooge plaatze, tot Augustus ofte September, als dan doet men het Zaad uit, ende wel gezuivert zijnde, zaait men het met een volle Maane, ofte een weinig te vooren, op een donkere, of schaduwachtige plaatze, in een goede, gemeine, zandige Aerde (als vooren gezegt) met tweejaarige Koeijemest genoegzaam verzien, zo dat het ruim een vingerbreed diep, daar onder verborgen te leggen koomt.

Dit, alzoo de Aerde vertrouwt zijnde, wordt niet eerder, voor in de Maant van May, ofte het laetste van April, in het licht koomende, gezien, welke men in droog weder, zoo wel te vooren, als nu opkoomende, dikwils met Waater begieten moet, zoo koomen zy niet alleen te eerder voor den dag, maar groeijen ook te beeter voort, ofte staan gebleeven, ofte, al te dicht by malkanderen gevoegt zijnde, in Julio, een weinig voor of met de volle Maane, in nieuws omgesmeetene, en wel gemeste Grond, op een schaaduwachtige plaatze verplant; want zy worden als dan sterk, en verkrijgen, het volgende Voorjaar, voor een groot gedeelte haar eerste Bloem, die niet alleen in grootheit, enkel- ofte dubbel-heit der Bladeren, maar ook in schoonheit der veelvoudige couleuren, zoo veranderlijk en aangenaam is, dat zy, door d'Oogen, het Herte der graage Aanschouweren, met een inwendige aangenaame beweeginge bezonderlijk vermaakt.

Daar en booven, ziet men gemeinlijk, dat de plaatze of Aerde daarze gezaait werden, (vermits haare donkerheit) met veele Wormen verrijkt is, die niet alleen de jonge opgekoomene Plantkens zeer hinderlijk zijn, maar ook dezelfde in de Aerde geheelijk naa haar trekken: Het welke men haastig voorkoomen mag, indien men op de Aerde stroit het Pulver ofte Stof van oprechte Virginiaansche Tabak, het welke, voor deze Beestkens, zoo krachtig en onverdraaglijk is, dat, zoo zy daar maar eens koomen aan te geraaken, terstont des doods eigen zijn: De Slakken en diergelijk gespuis, indien zy niet koomen te sterven, daar door opgeblaazen, ende als waaterzuchtig geworden zijnde, vlieden

Remedie voor Wormen, Slakken, &c.

den daar van, en koomen niet wederom; Ook zal men weeten, dat dit Pulver twee of driemaal bereegent, ofte met Waater overgooten zijnde, krachteloos gemaakt werdt, doch de Wortelen der Planten, tot een zeer voetzaame materie als dan is dienende; Moet daaromme, zoo dikwijls, als van nooden te zijn, geoordeelt wordt, vernieuwt zijn.

Alle oude Planten van *Primula Veris*, ofte Sleutelbloem, luchtig geplant ſtaande, verliezen, in het midden van de Zomer, haare Bladeren, zoo dat zy ook geheel verdorret ſchijnen te zijn, doch ſchieten in de Herfſt wederom nieuwe uit. Die de ſchaaduwe of donkerheit genieten, verliezen en behouden ook gemeinlijk eenige, koomen ook eerder met haar nieuwgebooren Loof wederom ten voorſchijn.

Het *Primula Veris Alpina*, ofte *Sanicula Alpina*, Bergſleutel Bloem, ofte Berg Sanikel, wordt in een Pot gezaait, ende op de zelfde maniere voortgeteelt, op een donkere plaatze geſtelt, geduirig vochtig gehouden, ende, des Winters, binnen 's Huis, op een luchtige, en geenzins warme plaatze, doch zonder bevroozen te worden, bewaart: Ende dewijle deze aardt teederder, als d'andere van Natuire te zijn, gekent wordt, vrieſt zy wel, in zommige Winters geheel dood: Moet daarom, op een warmer en luchtiger plaatze, voor koude Noorde- en Ooſte-Winden bewaart, ofte ('t welke beeter is) ſteeds een ofte twee in een Pot, om, in Winter Tijden, binnen 's Huis gebrocht te konnen worden, geplant zijn. *Primula Veris Alpina. Sanicula Alpina. Verbaſculum Alpinum.*

Het Zaad van dezen, dat zeer klein, ende by naa als ſtof is, rijp geworden zijnde, (het welke niet als in goede Jaaren geſchiedt) vergaan de Blaaderkens, ook wel eerder, ende daar en blijft niet, als een klein, groen geſtreept, en rond Knopken, welke dikwils, uit de Aerde, met haar Wortelkens, oprijſt, ende alzoo verdroogt; ſtaat des weegen, daar op voorzichtig te letten, dat de zelfde wederom in de Aerde gebrocht, ende tot in de Herfſt, met maatige vochtigheit onderhouden worde, op datmen daar uit niet plotzelijk te geraaken koomt, het welke menigmaal, door verzuimeniſſe, onbedachtelijk geſchiedt.

De jonge Planten van Zaad voortgekoomen, geeven gelijk d'Andere, het tweede Voorjaar, haar eerſte Bloem, ende daar naa alle Jaaren; Worden ook zoo wel, door aangewaſſene Jongen, die men, met een waſſende Maane, zoo in Auguſto als de Maart, van d'Ouden neemt, ende verplant, als door Zaad vermenigvuldigt.

HET CCCLXXIX. CAPITTEL.

LONGEKRUID.

Pulmonaria, ejusque species.

OP Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van Veele ONZER VROUWEN MELKKRUID (dewijle haare Bladeren met witte plakken gelijk Melk verzien zijn) genoemt. Wordt in 't Latijn geheeten PULMONARIA, ofte SIMPLITUM MACULOSUM. Op Hoogduitsch LUNGENKRAUT: Ende in 't François HERBE AUX POULMONS. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, kenbaar geworden vier veranderlijke soorten, te weeten: *Pulmonaria flore purpureo*, Longekruid met een purpere Bloem, *flore albo*, met een witte Bloem, *maculosa maxima*, zeer groot Longekruid met schoone witgeplakte blaaderen. Ende *Pulmonaria maculosa Gallorum*, ofte Longekruid der Françoizen, met aardige bonte blaaderen. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven een gemeine, zoo wel zandige, als andere, doch welgemeste Grond, een opene, vrije, wel ter Zonne gelegene, ende ook een schaduwachtige plaatze, veel Waaters; blijven eenige Jaaren in 't leeven; verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters zonder schaade; geeven ook, alle Zomers, volkoomen rijp Zaad; het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy zoo wel, als door haar aangewassene Jongen, die men, met gezeide Maane in April, van d'Ouden genoomen zijnde, verplant, aangeteelt ende vermeerdert moogen werden; Welke op een plaatze een tijd lank stil gestaan hebbende, een nieuws omgesmeetene, en welgemeste Grond, zeer begeerende zijn.

HET CCCLXXX. CAPITTEL.

WILDE DRAGON.

Ptarmica vulgaris Pyrethrum sylvestre, &c.

IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige WILDE BERTRAM, ofte WILD TANDKRUID genoemt. Op Latijn PTARMICA VULGARIS, PYRETHRUM SYLVESTRE, ofte DRACO SYLVESTRIS. In 't Hoogduitsch WILDER BERTRAM. Ende op François PYRETHRE SAUVAGE. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, drie onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Ptarmica vulgaris folio crenato*, wilde Dragon, met gekartelde Bladeren. *Folio non crenato*, met

met slechte Bladeren. Ende *Ptarmica flore pleno*, wilde Dragon met dubbelde Bloemen, bevallig om zien. Alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zoo wel steenige, als zandige, doch wel gemeste Grond, een schaaduwachtige, ende ook een opene, vrije plaatze, veel Waters; geeven alle Jaaren volkomen rijp Zaad, inzonderheit met een drooge Herfst, uitgenoomen, die met schoone dubbelde Bloemen, welke noit, in deze Landen, eenig Zaad (mijns weetens) heeft voortgebrocht: moogen felle Vorsten, ende meer andere ongeleegentheden des Winters, zonder schaade, verdraagen, verblijven ook niet altijd groen, maar haare Steelen en Bladeren, door de koude, vergaan zijnde, schieten, des Voorjaars, by de Wortelen, wederom nieuws uit; zy konnen niet alleen, door 't voorgenoemde Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gelegt wordt, maar ook door haar aangegroeide, de Grond doorloopende, ende van zelver Wortelen schietende jonge Looten, die men, op de zelfde Tijd en Maane, van d' Ouden neemt ende verplant, genoegzaam vermeerdert werden. *Ptarmica flore pleno.*

Het CCCLXXXI. Capittel.

BERTRAM.

Zoo wel van de Nederlanders, met deze Naame, als Hoogduitschen, ofte ook wel Geyferwurtz. Op Latijn Pyrethrum of Pes Alexandrinus. Ende in 't François Pied d' Alexandre. *Pyrethrum verum. Pes Alexandrinus.*

Zy bemint van Natuire (zijnde een aardig Gewas) een goede, gemeine, zandige, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengde Grond, een opene, warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeft gemeinlijk, inzonderheit met drooge Naajaaren, perfect rijp Zaad, doch kan in geene manieren d' ongeleegentheit des Winters, ofte veele Herfstregenen, buiten blijvende, verdraagen; moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot geplânt, voor veel vochtigheits naauwkeurig gewacht, ende des Winters, binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weeder, in gevuirt werdt, doch beeter, zoo het geschieden kan, zonder eenig Vier gezet, met zeer weinig, of haast geenige Vochtigheit (dewijl zy door de zelfde zeer licht vergaat) geduirende de Winter, onderhouden, ende niet wederom, voor in 't laetste van de Maart, of begin van April (naa des Tijds geleegentheit) met een zoete Lucht en aangenaame Regen, buiten gebrocht, voor veel Waters, koude Nachten, haarige of schraale Ooste- en Noorde-winden, wel gewacht ende voorzichtig gedekt zijn.

 Zy

Zy blijft, van Natuire, altijdt groen, zelden meer als drie Jaaren in 't leeven, kan ook niet, dan alleen door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane van de May, in een Pot, niet booven een stroobreed diep, hol ende luchtig gezaait moet weezen, aangeteelt ofte vermeerdert worden.

Het CCCLXXXII. Capittel.

ZEEPKRUID.

Daarom in 't Nederlandsch alzoo genoemt, vermits het Zap van deze, gelijk de Zeepe, alle vlekken weg neemt ende zuiver maakt. Op Latijn Saponaria. In 't Hoogduitsch Weschkraut, ofte Seiffenkraut. Ende op François Herbe à Foulon. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden, twee bezondere soorten, te weeten: *Saponaria vulgaris*, ofte gemein Zeepkruid. Ende *Saponaria genuina*, ofte oprecht Zeepkruid, het welke van zommige *Struthium Antiquorum*, *Struthium* ofte oprechte Zeepkruid der Ouden gezegt is. Beide in haare Culture zeer verscheelende.

Saponaria vulgaris, &c.

De *Saponaria vulgaris*, ofte gemein Zeepkruid, bemint een goede, zandige, liever gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; Blijft lange Jaaren in 't leeven; bloeit alle Zomers zeer vermaaklijk; geeft, in deze Gewesten, noit eenig volkoomen Zaad; Verdraagt felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zonder eenige schaade, wordt ook door haar by de Wortel uitschietende, ende de Aerde zeer doorloopende jonge Scheuten, van zelver Wortelen verkrijgende, die men, met een wassende Maane in de Maart ofte April, van d' Ouden neemt ende verplant, overvloedig vermeerdert.

Aerdige eigenschap dezer Plante.

Zy wordt van deze kluchtige Natuire en eigenschap te zijn bevonden, dat, wanneer zy nieuws opgenoomen ende verzet is, geheel enkelde Bloemen ten voorschijn brengt, doch een Jaar, ende ook langer, gestaan hebbende, worden zy, gelijk kleine Roosjes, veele te zaamen groeijende, alle wederom geheel dubbel, het welke om te zien aangenaam ende zeer bevallig is.

Saponaria flore pleno, & simplici.

Het *Saponaria genuina*, oprecht Zeepkruid. Ofte *Struthium Antiquorum*, is veel teederder van Natuire: Bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol uit van binnen verdurwene Boomen, ofte, in plaatze van dien, van verrotte Bladeren der Boomen doormengt, een warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; Wordt, van Natuire, zeer oudt; schiet alle Jaaren, uit haar dikachtige Wortel, Steelen, en, om

Struthium Antiquorum.

te bloeijen, veele Knoppen, inzonderheit met heete Zomers, maar worden noit, in deze Geweſten, vermits haar koudheit, tot eenige openinge gebrogt, welke, indien zy haare perfectie quaamen te genieten, met een geele couleur zich vertoonen zouden; Want haare toegeſlootene Knoppen worden alzoo van buiten gezien: Zy verlieſt niet, gelijk de voorige, alle haare Bladeren des Winters, maar behoudt altijdt eenige groen by de Wortel, waar uit, de volgende Zomer, wederom nieuwe Steelen ten voorſchijn koomende, gezien worden. Zy verdraagt geenzins veele koude Herfſtregenen, ſterke Wind, Sneeuw, ofte eenige Vorſt; Wordt daarom met een waſſende Maane van April, door Zaad, uit heete Landen gezonden, opgekoomen zijnde, in een Pot geplant, in 't begin van October, de Aerde droog geworden wezende, binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze, daar niet als met vorſtig Weder in geviert wordt, geſtelt, met zeer weinig laauw gemaakt Regenwaters (geduirende deze Tijd) van booven begooten, ende niet voor in 't begin, ofte ten halven van April, met een aangenaame Lucht, en zoete Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit en ſchraale Ooſtewinden wel gedekt, ende voorzichtig gewacht.

HET CCCLXXXIII. CAPITTEL.
ROOSEWORTEL.

ALzoo in 't Nederlandſch van een jegelijk genoemt, om dat dezelfde met, handen gewreeven, een aangenaame geur, gelijk de Rooſen, van zich geeft. Wordt daarom op Latijn geheeten RADIX ROSEA, of RHODIA RADIX. In 't Hoogduitſch ROOSENWURTZ. Ende op François RACINE SENTANT LES ROSES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke ſoorten bekent, te weeten: *Roſea Radix elatior*, hoogſt opſchietende Rooſewortel. Ende *Roſea Radix criſpiori folio humilior*, ofte leeger Rooſewortel met kroezer ofte ſterker getande Bladeren. Beide van een ende de zelfde Culture. *Roſea Radix elatior, & humilior.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en maatig gemeſte Grond, een luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet al te veel vochtigheits; Bloeijen alle Zomers, doch geeven noit, in deze Geweſten, eenig rijp Zaad; Worden niet te min, door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men, met een waſſende Maane van de Maart ofte April, van d'Ouden ſnijdt of breekt, ende niet haaſtig vergaan, maar lange Jaaren in 't leeven verblijven konnen, genoegzaam aangeteelt ofte vermenigvuldigt.

HET

Het CCCLXXXIV. Capittel.

RADYS.

Een jegelijk wel bekent, ende van veele, om haar aangenaame, en vervriſſende ſcherpheit, zeer begeert; wordt in 't Nederlandſch alzoo genoemt. Op Latijn Radicula. In 't Hoogduitſch Rettich. Ende op François Raifort. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderſcheidelijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Radicula ſativa minor*, kleine tamme gemeine Radijs. *Major ſativa nigra*, groote tamme ſwarte Radijs. *Major ſativa alba*, groote tamme witte Radijs, waar van zommige met lange, en zommige met ronde Wortelen gezien werden, die van veele Rommulatzen genoemt zijn. Ende *Radicula ſylveſtris*, ofte wilde Radijs. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, ende ſlechts met een weinig tweejaarige Paerdemeſt verzien, vermits zy de vettigheit niet wel verdraagen konnende, daar door lichtelijk wormſteekerig werden; een luchtige, vrije wel geleegene plaatze, en taamelijk veel Vochtigheits.

Radicula ſativa minor. De *Radicula ſativa minor*, ofte kleine gemeine Radijs, wordt met een waſſende Maane van de Maart, alle Voorjaaren, niet diep d' Aerde bevoolen, ofte ook wel, om vroeg te hebben, in Februario, met de Lattig Salade gezaait, ſchiet haaſtig op, ende geeft in de Herfſt, een volkoomen Zaad, het welke, gelijk ook alle andere Zaaden, met droog Weeder gewonnen moet zijn, waar meede zy vergaat: Wordt daarom, alle Voorjaaren, op een nieuw wederom in d' Aerde gelegt.

Alles wat in der Aerden Vrucht geeft, moet met een waſſende Maane gezaait zijn.

Radicula ſativa alba & nigra major. De *Radicula major ſativa*, groote tamme Radijs, zo wel witte als ſwarte, moogen ook op voorgenoemde Tijd gezaait werden, doch ſchieten als dan haaſtig op, worden Stokkerig of Voos, ende zijn om te gebruiken onbequaam: Is daarom veel gevoeglijker, dat zy met een waſſende Maane van Julius, ende niet eerder, door Zaad, d' Aerde bevoolen worden, zoo ſchieten zy niet voor de Winter, blijven ook, om te eeten, zeer bequaam, niet alleen in 't ooverige van de Zomer, maar ook de geheele Winter door, met een volle Maane, van October of November (naa des Tijds geleegentheit) eenige opgenoomen, ende in droog Zand in in een Kelder, ofte andere plaatze, daar 't niet en vrieſt, gelegt zijnde: Is ook daaren booven goed, om alzo voor de winterſche ſterke Vorſten, bevrijt te moogen zijn, vermits zy door de zelfde, dikwils buiten blijvende, van 't leeven berooft werden: welke daar naa in de Maart, met een volle Maane, wederom op een goede warme plaatze, in d' Aerde gezet moeten zijn, zo groeijen zy haaſtig voort in April, ende geeven, in

Rommulatzen.

in de Maand van Augustus, perfect rijp Zaad, het welke, op gezeide Tijd, de Aerde, niet booven een stroobreed diep, wederom bevoolen wordt. Deze, op haar Bladeren, met de Voet, te mets een weinig getreeden zijnde, worden aan haar Wortelen dikker als anders: worden ook de beste aan haar Bladeren gekent, die, hoe zachter in't handelen, hoe zy om t'eeten lieffelijker zijn: Hoe ook de schille van de Radijs dunner te zijn gezien wordt, hoe de zelfde van smaak aangenaamer bevonden zal werden.

De *Radicula sylvestris*, ofte wilde Radijs, is, om te gebruiken, van Natuire zeer scherp, ende, om t'eeten, in de Maart alderbequaamst; vergaat niet haast, maar blijft lange Jaaren in 't leeven, en wordt, gelijk d'Andere, door Zaad vermeenigvuldigt. *Radicula sylvestris.*

HET CCCLXXXV. CAPITTEL.
PEPERWORTEL.

NIet alleen (om haar scherpe en bijtende smaak) in't Nederlandsch, met deze Naame, maar ook PEPER KRUID of MEER RADYS genoemt. Wordt op Latijn geheeten RADICULA MAGNA, RAPHANUS RUSTICANUS ofte RAPHANUS MAGNUS. In't Hoogduitsch MERRETICH ofte KRAIEN. Ende op François GRAND RAFAIN ofte GRAND RAIFORT. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee onderscheidelijk soorten bekent, te weeten: Deze gezeide *Raphanus Rusticanus*, ofte gemeine Peperwortel. Ende *Raphanus aquaticus officinarum*, of Water Peperwortel, in de Apotekers Winkelen gebruiklijk. Beide omtrent van een ende de zelfde Culture.

De *Raphanus magnus*, ofte Peperwortel, bemint een goede, zandige, ofte veel liever een Keisteenige, gemeine Aerde, met tweejaarige Paerde- en Koeije-mest genoegzaam verzien, liever een vrije, en wel ter Zonne gelegene, als een schaaduwachtige plaatze, veel Waters; geeft, in deze Landen, noch Bloem, noch Zaad; blijft lange Jaaren in 't leeven, verdraagt felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zonder schaade, wordt ook genoegzaam, door haar Wortel, vermeerdert; die men, in de Maand van September, ofte in 't Voorjaar, in de Maart, met een volle Maan, af breekt, ende de dunste Wortelen, in wel gemeste steenige Aerde, over dwars, ofte in de lenkte, ende niet recht nederwaarts, een weinig meer als twee Vingerenbreed diep, verplant, zoo genieten zy meerder warmte van de Zon, en werden alzoo eerder dik, en, om te gebruiken, veel bequaamer gemaakt; verkrijgen ook haastiger Loof, en groeijen te beeter voort, hoe klein een stukje het ook mag zijn. *Raphanus magnus.*

Raphanus aquaticus. De *Raphanus aquaticus*, ofte Water Peperwortel, lieft de zelfde Aerde en plaatze, wil ook veel Regens van booven, ofte gegeeven Water genieten; bloeit gemeinlijk alle Zomers, doch geeft niet, als met bequaame Jaaren, volkoomen Zaad; vergaat niet haaſt, maar blijft lange Jaaren in 't leeven; wordt ook niet alleen, door 't gezeide Zaad, het welke, met een waſſende Maan van de Maart, op een donkere en vochtige plaatze, ofte in een Pot, altijd nat gehouden, gezaait moet zijn; maar ook door haar aangegroeide jonge Looten, die men, op gezeide Tijd, van d' Ouden neemt en verplant, genoegzaam vermeerdert.

Het CCCLXXXVI. Capittel.

R A P E.

Zoo zeer by een jegelijk bekent, als van veele, om voor een aangenaame ſpijze te gebruiken, begeert: wordt niet alleen in 't Nederlandſch met deze Naame, maar ook wel Ruive ofte Knolle genoemt. Op Latijn Rapa ofte Rapum. In 't Hoogduitſch Ruben. Ende op François Naveau. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, onder meer andere (hier te verhaalen onnoodig) vier voornaame ſoorten bekent, te weeten: *Rapum rotundum*, ronde Rape, zoo wel witte, als geele. *Rapa oblonga*, lange Rape. *Napus*, ſteek Rape, die men ook Parijſche ofte Franſche Rape noemt, zijnde klein, lankwerpig, drooger ende zoeter dan alle d' andere. Ende *Napus ſylveſtris*, ofte *Rapum ſylveſtre*, wilde Rape. Alle van een Culture.

Rapum. Napus ſativus & ſylveſt.

Zy lieven, van Natuire, een nieuws omgeſmeetene, zandige, wel gemeſte, vochtige, of ook ſlijmerige kleijige Aerde, een opene, vrije, bequaam ter Zonne geleegene, en geenzins een ſchaaduwachtige plaatze, al waar het noch zoo een goede Grond, veel Regens; blijven niet meer als tweejaaren in 't leeven; verdraagen geenderhande Vorſt des Winters, en geeven, de tweede Zomer, volkoomen rijp Zaad, het welke twee Jaaren goed blijft: wordt ook niet alleen, met een waſſende Maane van de Maart, maar ook, veel bequaamer, met de zelfde Maane, in Junio ofte Julio, de Grond vochtig zijnde, niet dicht gezaait, ofte zy worden lankwerpig, en blijven klein, maar indien het hol en luchtig geſchiedt, blijven zy rondt, en worden grooter; ende of zy op zommige plaatzen, evenwel een weinig te dicht voortquamen, mag men haar (een Vinger dik geworden zijnde) tegen een volle Maane, in nieuws gemeſte Grond, verplanten, zoo zullen zy veel heerlijker en grooter, daar naa gezien worden, doch moeten met Aerde geheel bedekt, ende het Loof een weinig, met de Voet getreeden zijn, zoo trekt te meerder krachts in de Wortel ofte Rape, vermits de Bladeren geknueſt worden-de,

de, daar door verſwakken, ende alzoo te minder voetzaamheit van nooden hebben; moeten ook van het Onkruid wel gezuivert, ende rein gehouden worden.

Zy verkrijgen haare lieflijkheit, en aangenaame zoetigheit tegen de Winter, als het koud wordt, want de vochtigheit verlaat als dan de Bladeren, en vervoegt zich naa de Wortel.

Het beſte Zaad wordt gewonnen van de aldergrootſte, ende die verplant geworden zijn, het welke, drie daagen te vooren in Melk geweekt geweeſt, gezaait moet werden, zoo wordt de Vrucht daar van zoo veel te zoeter, welke met een volle Maane van November, uit de Aerde genoomen, ende in een Kelder, voor de Vorſt, bewaart (om de geheele Winter gebruikt te konnen werden) gelegt moet zijn, zoo blijft zy te langer goed.

Moet ook, met een volle Maane van de Maart, wederom in d'Aerde (daar men Zaad gedenkt van te gewinnen) gezet worden.

De *Napus Sylveſtris*, ofte *Rapum Sylveſtre*, Wilde Rape, is, om voor ſpijze te gebruiken, geheel ondienſtig, wordt daarom alleen om haar Zaads wille, waar van men Raap Olie maakt, daar toe zy genoeg bequaam is, met gezeide Maane van de Maart gezaait. *Rapa Sylveſtris.*

Het CCCLXXXVII. Capittel.

Z O N N E D A A U W.

Zynde een klein, aardig, en wonderlijk Gewas, hebbende des Zomers, in het alderhelderſte en heetſte weder van den Dag, de meeſte Daauw of vochtigheit op haar Bladeren, zoo datze daar van blinkende gezien werden, waarom zy met deze Naame alzoo, ofte ook wel Zondaauw geheeten is. In 't Latijn Rossolis, Rorella, ofte Drosium Recentiorum. Ende op Hoogduitſch Sonnentauw, ofte Sindauw. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderſcheidelijke ſoorten kenbaar, te weeten: *Roſſolis folio oblongo*, Zonnedaauw met een lankwerpig Blad. *Folio longiſſimo*, met een geheel lank Blad. Ende *Roſſolis folio rotundo*, ofte Zonnedaauw met een gantſch rond Blad. Alle van een Culture. *Roſſolis, Ejusque Species.*

Zy beminnen, van Natuire, een gemeine, zandige, zoo wel met tweejaarige Paerdemeſt verzien, als ongemeſte, doch luchtige, en vochte Grond, een opene, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, van 't Onkruid genoegzaam gezuivert, veel Waaters, blijven gemeinlijk drie Jaaren, ende niet langer, in 't leeven; verdraagen felle Vorſt, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, geeven in de Herfſt volkoomen rijp Zaad, het welke met een waſſende Maane van April,

April, in een Pot, niet diep, hol ende luchtig; ook met een geduirige vochtigheit verzien, gezaait moet zijn; waar door zy alleen vermeerdert moogen worden.

Als men deze Planten uit het wilde haalen, ende eerst in de Hooven te cultiveren ofte oeffenen begeert, moet men haar, met een ronde klomp Aerde, uit steeken, op dat de Wortel niet gerept, noch ook haare Bladeren beschaadigt worden, ende alzoo, in een Pot, met voorgenoemde Grond gevult, voorzichtig planten, ook wel met Waater onderhouden, zoo verblijven zy eenige Jaaren goed, doch niet altijd.

HET CCCLXXXVIII. CAPITTEL.

WONDERBOOM.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt, wordt ook van veele MOLLEKRUID geheeten, om dat deze schoone, en zienswaerdige Plante (gelijk daar van zommige droomen) de Mollen verdrijven kan, het welke ons nochtans de daaglijksche eervarentheit geheel contrari bewijst. Op Latijn RICINUS, PALMA CHRISTI, CATAPUTIA MAJOR, ofte PENTA DACTYLON. In 't Hoogduitsch WUNDERBAUM, ofte KREUTZBAUM. Ende op François PALME DE CHRIST. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Ricinus major Americanus*, groote Americaansche Wonderboom. Ende *Ricinus Americanus minor*, ofte kleine Wonderboom uit America. Beide van een Culture.

Ricinus Americanus major, & minor.

Zy beminnen een gemeine, zandige, luchtige Aerde, met een gedeelte tweejaarige Paerdemest, een weinig eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Oosteen Noorde-winden beschut, taamelijk veel Vochtigheits; zijn teeder van aart, de koude dezer Landen, koele Herfstregenen, ofte geenige Vorst verdraagen moogende; Moeten daarom, met een wassende Maane van April, in Potten gezaait, geenzins verplant, ook niet meer dan een, vermits de veel- en groot-heit haarder Wortelen, daar in gelaaten worden, zoo geeven zy, inzonderheit de *Minor* ofte Kleine, laat in de Herfst, maar de *Major* ofte Groote, zelden, in deze Landen, volkoomen rijp Zaad, ende versterven als dan langzaamlijk, hoewel zy, van Natuire, in *America*, en andere heete Landen, eenige Jaaren in 't leeven blijven; Hebb' ook eens, te weeten, 1659. eene binnen 's huis (weezende een kleine soorte) de geheele Winter taamelijk droog, ende op een maatige warme plaatze, daar niet als met vorstig Weder in geviert werde, bewaart, wel gedisponeert over gehouden, brengende in 't mid-

midden des volgenden Zomers, een goed, ende in alles perfect rijp Zaad: Het welke op voorgenoemde Tijd, de Aerde bevoolen wordende, eenige Jaaren daar naa achter malkanderen volgende, wederom haar volkoomen perfectie voor de Winter verkreeg, zijnde als voor half ofte meer het Climaat dezer Quartieren reeds gewent.

Het CCCLXXXIX. Capittel.

RHAPONTICUM.

EEn aardig en fraai Gewas, wordt niet alleen met deze Naame, zoo wel in 't Nederlandsch als Latijn, maar ook van zommige Pontica Radix, ofte Rhabarbarum (hoewel zy de rechte niet en is, gelijk te vooren gezeit) genoemt; Naa de Riviere Rha, aan wiens kant deze (gelijk daar van Ammianus Marcellinus getuigt) overvloedig groeit: Welke Riviere van de Noordsche Bergen, die men Montes Hyperborei heet, door Sarmatien, tot in de Caspische ofte Hircanische, van eenige de Turksche Zee genoemt, afkoomende, vloeit. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee bezondere soorten kenbaar, te weeten: *Rhaponticum majus folio Heleny*, groot Rhaponticum, met Bladeren van Alantwortel. Ende *Rhaponticum Heleny folio minus*, ofte klein Rhaponticum, met Bladeren van Alantwortel. Beide van een Culture. *Rhaponticum Heleny folio majus, & minus.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mot der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; blijven lange Jaaren in 't leeven; geeven, alle Zomers, in deze Gewesten, Bloemen, maar noit eenig volkoomen Zaad, het welke, uit heete Landen verkreegen zijnde, in een Pot, een half vingerbreed diep, met gezeide Aerde gevult, in de Maant van April, met een wassende Maane, gelegt moet werden, ende als dan opgekoomen weezende, niet voor het derde Jaar daar naa, voor d' eerstemaal, haar Bloem ten voorschijn brengt. Zy verdraagen ook ongeerne veel koude Herfstregenen, ofte sterke Vorst, buiten blijvende; Moeten daarom, met gezeide Tijd en Maane, in Potten geplant, in October, binnen 's huis, op een luchtig bequaame plaatze, daar niet, als met vorstig Weder, in geviert werdt, gestelt, met slechts een weinig laauw Regenwater (geduirende de geheele Winter) van booven begooten, ende niet, voor in 't laetste van de Maart, of begin van April (naa des Tijds gelegentheit) met een aangenaame Lucht en zoete Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, en veele Vochtigheits genoegzaam bewaart, ofte gedekt zijn.

Het CCCLXC. Capittel.
MUISDOORN.

Dit klein, en steeds groen blijvende Gewas, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naam, maar ook by veele Steekende Palm geheeten. Op Latijn Ruscus, Bruscus, Myrtacanta, ofte Spina murina. In 't Hoogduitsch Mausdorn, Muesz-dorn, ofte Bruosch. Ende op François Brusc.

Ruscus. Spina murina.

Zy bemint een goede, gemeine, zoo wel zandige, als andere, doch wel gemeste Grond, een warme, vrije, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veele vochtigheits; geeft noit, in deze Gewesten, Bloemen, veel minder eenige Vrucht, wordt hart van Natuire te zijn gekent, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder schaade geduldiglijk verdraagende; blijft lange Jaaren in 't leeven, wordt ook alleen door haar lankzaam aanwassende Wortelen, die men in April, van d'Ouden afsnijdt, ende, met een wassende Maane, verplant, aangeteelt, ofte zooberlijk vermeenigvuldigt.

Het CCCLXCI. Capittel.
RUITE.

Van een Jegelijk wel bekent. Wordt ook by Veele Wynruit in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn Ruta. In 't Hoogduitsch Raute ofte Wynrauten. Ende op François Rua de Jardin. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Ruta vulgaris*, gemeine Ruite. *Montana Lusitanica*, Bergruite uit Portugaal. Ende *Ruta montana tenuifolia*, ofte Bergruite met teedere Bladeren. Niet alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, ongemeste, doch met een weinig Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengde Grond, een vrije, warme, luchtige, wel ter Zonne geleegene plaatze, en niet te veele vochtigheits.

Ruta vulgaris. De *Ruta vulgaris*, ofte gemeine Ruite, blijft eenige Jaaren in 't leeven, geeft alle Zomers volkoomen Zaad, verdraagt sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds; Wordt ook alleen door 't gezeide Zaad, het welke, in een Pot, met een wassende Maane van October, of, met de zelfde Maane van de Maart, in de Grond, ruim een stroobreed diep, hol ende luchtig gezaait wordt, vermeenigvuldigt.

Ruta montana Lusitanica. De *Ruta montana Lusitanica*, ofte Portugaalsche Berg Ruite, zijnde tee-

teeder van aart, ende zeer krachtig, ofte ſwaar van reuk, kan, in deze Landen, de koude des Winters, buiten blijvende, geenzins verdraagen; Moet daarom, in een Pot geplant, voor veele, zoo wel Zomerſche- als koude Herfſt-regenen gewacht, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, zonder eenig Vier, tocht ofte zijginge geſtelt, maar eens met zeer weinig Waters van onderen verzien, ende niet voor in 't laetſte van de Maart, ofte veel liever in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en zachte Regen, wederom buiten gezet, voor Sneeuwige vochtigheit, koude Nachten, haarige of ſchraale Winden wel gedekt ende bewaart zijn.

De *Ruta montana tenuifolia*, ofte Bergruite met ſmalle dunne Bladeren, is zeer teeder van Natuire, kan in deze Geweſten noit des Winters overgehouden werden, wat moeite daar toe aangewent wordt, mag ook niet dan alleen door haar Zaad, uit heete Quartieren gezonden, het welke, met een waſſende Maane van April, niet booven een ſtroobreed diep, in een Pot gezaait, ende niet verplant moet zijn, wederom vernieuwt, en aangeteelt worden. *Ruta montana tenuifolia.*

Het CCCLXCII. Capittel.

HARMALA uit SYRIEN.

ALzoo, ende met geen andere Naame (mijns weetens) in 't Nederlandſch van jemant genoemt. Wordt op Latijn geheeten HARMALA SYRIACA; Schijnende een medeſoorte van Wijnruite te zijn. *Harmala Syriaca.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt verzien, een opene, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; vergaat niet haaſt, maar blijft lange Jaaren in 't leeven; geeft, in deze koude Landen, met goede Zomers, Bloemen, maar geen volkoomen Zaad; is teeder van aart, veele koude Herfſtregenen, ofte vorſtig Weder geenzins verdraagen moogende: Moet daarom, met een waſſende Maane van April, in een Pot, zoo wel gezaait zijn als geplant, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige, geheel, ende ook maatig warme plaatze gezet, met weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) van onderen, in een Panne verzien, ende niet voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en zachte Regen, wederom buiten geſtelt, ook voor veele vochtigheits, als koude Nachten wel gedekt, ende bewaart zijn.

HET

Het CCCLXCIII. Capittel.
SERPENTS TONGE.

Sagitta aquatica major, & minor Lingua Serpentis, &c.

Op Nederlandsch alzoo genoemt, dewijle de Bladeren de gedaante van Slange Tongen niet quaalijk vertoonen. In 't Latijn Sagitta, Sagittalis, Lingua Serpentis, ofte Serpentaria aquatica. Op Hoogduitsch Pfeilkraut. Ende in 't François Queve d'Arondelle. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee verscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten: *Sagitta major aquatica*, groote Serpents Tonge. Ende *Sagitta aquatica minor*, ofte kleine Serpents Tonge. Beide van een Culture.

Zy groeijen, van Natuire, niet dan in loopende of stil staande Wateren, ende geenzins op een andere of drooge plaatze; Waarom zy in de Hooven quaalijk geöeffent konnen werden, ten zy men een Gracht ofte Sloot in de zelfde graave, daar menze met een wassende Maane van April of May, in de grond van dien Plante, ende met Water vulle, zoo groeijen zy dikwils voort, tot booven het Water, verkrijgen een volkoomene perfectie, worden ook, door sterke Vorst, niet licht beschaadigt, ende verliezen, tegen de Winter, haare Bladeren, die in 't laetste van de May, wederom ten voorschijn koomende gezien worden.

Het CCCLXCIV. Capittel.
SAVIE.

Salvia species.

Alle ende een jegelijk wel bekent, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook in 't Nederlandsch van veele Selve of Salie genoemt. Op Latijn Salvia. In 't Hoogduitsch Salbey. Ende op François Sauge. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verscheidene aardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Salvia latifolia maxima flore purpureo*, aldergrootste Savie met breede Bladeren, ende een purpere Bloem. *Angustifolia auriculata*, smal gebladerde Savie met ooren. *Angustifolia Nobilis flore albo*, eedele smal gebladerde Savie, met een witte Bloem. *Maculosa major*, groote Savie met rood-, wit- en groenbonte Bladeren. *Maculosa minor*, kleine bonte Savie, met wit en groen schoon gemarmerde Bladeren, welke wittigheit alle Jaaren, in 't laetste van Junius, ofte begin van Julius vergaat, ende het volgende Voorjaar, in de Maart, in voorige staat zich t'elkens wederom zien laat. *Altera minor maculosa*, tweede kleine soorte met bonte Bladeren. *Marmorea*, met

met zuiver wit als fijn gemarmerde Bladeren. *Marmorea altera*, tweede soorte met spijr witte grof gemarmerde Bladeren. *Lutea variegata*, met schoone geele plekken verçiert. *Salvia Cretica.* Savie uit Candiën. *Salvia agrestis*, Wilde Savie. Ende meer andere. Meest alle van een Culture.

Zy lieven ook alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met oude Koeije- en Paerde-mest genoegzaam verzien, een vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, liever veel Waters, als eenige droogte, hoewel zy dezelfde niet alleen, (de Tijd zulks mede brengende) maar ook felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters geduldig verdraagen; bloeijen alle Zomers, ende geeven de meeste Tijd volkoomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, maar hol ende luchtig, in d'Aerde gelegt wordt, waar door zy zoo wel, als door haare diep ingezette, ofte in de grond geboogene, ende haastig wortelschietende Takskens, ook de zelfde, met een volle Maane van April ofte May, eer zy noch aan 't Bloemschieten geraaken, afgesneeden, op een schaduwachtige plaatze ingesteeken, ende dikwils (om bequaamer te wortelen) met Waater begooten zijnde, welke men niet in May, gelijk daar veele doen, maar in de Maart, met een wassende Maane, op neemt, en verplant, zoo beklijven zy zonder faute, die anders, door de droogte van de May, dikwils vergaan, gelijk ons het zelfde de daagelijksche eervarentheit genoegzaam leert.

De *Salvia angustifolia nobilis flore albo*, ofte eedele smalgebladerde Savie, met een witte Bloem, valt van aart teederder dan d' andere, waarom zy door de Vorst lichtelijk weg genoomen wordt; is derhalven goed, dat men van de zelfde eenige, tegen de Winter, in een Pot zet, ende des Winters binnen 's huis, met maatige Vochtigheit verzien, bewaare. *Salvia angustifolia Nobilis flore albo.*

Daar en booven, is het niet ongerijmt, dat men een Plante ofte twee Wijnruite, omtrent de Savie stelle, om dat de Padden, en meer andere vergiftige Creatuiren, haar krachtige reuk ongeerne verdraagen, die anders geerne (daar zy in ongeöeffende plaatzen gevonden worden) onder de zelfde schuilen, ende haar verblijf plaatze neemen, waar door zy een quaadaardigheit, aan zich te neemen koomt, jaa te mets geheel vergift werdt, zoo dat iemant, daar van gebruikende, in groot perijkel, van 't leeven te verliezen, geraaken zoude.

HET CCCLXCV. CAPITTEL.

SANIKEL.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten SANICULA ofte DIAPENSIA. In 't Hoogduitsch SANIKEL. Ende op François SANICLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee be- *Diapensia.*

Sanicula officinarum & guttata. zondere soorten bekent, te weeten *Sanicula officinarum*, ofte Sanikel in d' Apoteken gebruiklijk. Ende *Sanicula guttata*, gesprenkelde Sanikel, zijnde rond van Bladeren en altijd groen. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest genoegzaam verzien, liever een donkere of schaaduwachtige, als een opene vrije plaatze, veel Waters; Vergaan niet haast, maar blijven lange Jaaren in 't leeven; geeven, met goede Zomers, volkoomen rijp Zaad, verdraagen, buiten staande, felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder schaade: worden ook niet alleen, door Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, in een donkere plaatze, ofte Pot, dikwils met Water begooten, niet boven een stroobreed diep, gezaait moet zijn, als door haar aangewassene jonge Looten, gemeinlijk van zelver Wortelen verkrijgende, die men, op de zelfde Tijd van d' Ouden neemt en verplant, aangeteelt.

HET CCCXCVI. CAPITTEL.

KUNNEKEN.

Cunila. NIet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele SATUREIE ofte KOELE genoemt. Op Latijn SATUREIA of CUNILA. In 't Hoogduitsch GARTEN ISOPE, SWIBEL HISSOP, KUNELL ofte SATUREY. Ende op François SAVORIE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Satureia hortensis annua*, Hof ofte gemein Kunneke alle Jaaren vergaande. *Satureia perennis*, overblijvende, ofte eenige Jaaren duirende Satureie, die ook *Thymbra legitima*, ofte oprechte Thymbra genoemt is. Ende *Satureia* of *Thymbra montana Lusitanica*, Portugaalsche Berg Kunneke. Niet alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, doch liever een zandige, zoo wel met een weinig tweejaarige Paerdemest, als geenige vettigheit verziene Grond, een opene, warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, ende ook maatige Vochtigheit.

Satureia annua. De *Satureia annua*, ofte gemein Kunneke, blijft des Winters niet over, geeft in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende versterft als dan: moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane, van April ofte Maart, niet booven een stroobreed diep, wederom door het zelfde aangeteelt, ende vernieuwt zijn, koomt ook dikwils, door het gevallene Zaad, van zelver voort, daar zy eens gestaan heeft.

Satureia perennis. Thymbra legitima. De *Satureia perennis*, langduirende Satureie, ofte *Thymbra legitima*, oprechte Kunneke, geeft, in deze Gewesten, zelden, ten zy met zeer warme en drooge Zomers, eenig Zaad, blijft altijd groen, verdraagt ster-

ſterke koude, ende andere ongelegentheit des Winters zonder ſchaade, wordt, om het derde Jaar, met een waſſende Maane van de Maart, opgenoomen, en tot booven aan de Toppen, in nieuws omgeſmeetene, en gemeſte Aerde gezet, zoo ſchieten alle de Takskens Wortelen, die men daar naa afneemen, ende op gezeide Tijd zeer vermeerderen mag.

De *Satureia montana Luſitanica*, ofte Berg Satureie uit Portugaal, vergaat ook niet haaſtig, maar blijft lange Jaaren in 't leeven; vrieſt, om haar teederheits wille, in koude Tijden, dikmaals dood: moet daarom, altijd een weinig van de zelfde in een Pot gezet, ende des Winters binnen 's huis, met niet veel Vochtigheits verzien, ook niet voor in 't begin van April, met een zachte Regen, wederom buiten gebrogt, ende voor koude Nachten, of haarige Winden gewacht zijn; Geeft, hier te Lande, noit rijp Zaad, wordt niet te min, door haar Takskens, op voorgenoemde maniere gehanteert, vermeerdert gemaakt. *Satureia montana Luſitanica.*

Het CCCXCVII. Capittel.

S T E E N B R E E K.

Op Nederlandſch alzoo genoemt, wordt in 't Latijn geheeten Saxifragia. Op Hoogduitſch Steinbrech. Ende in 't François Saxifrago. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie veranderlijke ſoorten bekent, te weeten: *Saxifragia alba*, witte Steenbreek. *Saxifragia aurea*, goude Steenbreek. Ende *Saxifragia Antiquorum*, ofte Steenbreek der Ouden. Niet alle van een Culture. *Saxifragia &c.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, zoo wel gemeſte, als ongemeſte, ende met een goed gedeelte klein geklopte roode ſteen doormengde Aerde, een opene vrije Lucht, ende ook een ſchaaduwachtige plaatze, veel Waters; geeven dikwils, met goede Jaaren, volkoomen Zaad, inzonderheit het goude Steenbreek; verdraagen alle ongeleegentheit des Winters zonder ſchaade; worden ook zoo wel door Zaad, het welke met een waſſende Maane van de Maart, op een ſchaaduwachtige plaatze, niet diep, de Aerde bevoolen moet zijn, als door haar aangegroeide jonge Wortelkens, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, ende verplant, bequaamlijk vermeerdert.

Het *Saxifragia Antiquorum*, ofte Steenbreek der Ouden, is teeder van aart, in deze koude Geweſten des Winters niet, ofte zelden over blijvende: Moet daarom, met een waſſende Maane van April, in een Pot, niet booven een ſtroo breed diep, gezaait, in Zomer Tijden, met maatige vochtigheit verzien, op een vrije, luchtige, en wel geleegene plaatze geſtelt, voor koude Herfſtregenen, wel gewacht, in October *Saxifragia Antiquorum.*

binnen 's huis, op een luchtige, doch geen warme plaatze gezet, met slechts een weinig laauw Regenwatersche vochtigheit (geduirende deze Tijd) onderhouden, ende niet voor in de Maart, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gebrocht, voor veel Vochtigheits, koude Nachten, haarige Winden wel gewacht en gedekt zijn: Vergaat ook niet haast, blijft altijdt groen, ende eenige Jaaren in 't leeven: Geeft, met heete Zomers, volkoomen rijp Zaad, het welke, op voorgenoemde Tijd, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert werdt.

Het CCCXCVIII. Capittel.

S C A B I O S E.

MEt geen andere Naame (mijns weetens) dan deze in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn Scabiosa. In 't Hoogduitsch Apostenkraut, Grindtkraut, ofte Scabiose. Ende op François gelijk in 't Latijn Scabiosa. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veele schoone veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Scabiosa major vulgaris*, gemeine groote Scabiose. *Major Hispanica*, groote Spaansche Scabiose. *Hircina*, Bok Scabiose. *Alpina*, Berg Scabiose. *Petrea tenuifolia*, smal gebladerde Scabiose, op Berg ofte Steenachtige plaatzen groeijende. *Petrea Lusitanica*, Portugaalsche Scabiose op Steenachtige plaatzen voort koomende. *Globosa foliis integris*, Scabiose met ongesneedene Bladeren en rond geknopte Bloemen. *Indica flore purpureo*, Indiaansche Scabiose met een purpere Bloem. *Indica flore purpureo & albo variegato*, Indiaansche Scabiose met een purper- en wit-bonte Bloem. *Indica flore rubro*, Indiaansche Scabiose met een roode Bloem. *Indica flore rubro & albo variegato*, Indiaansche Scabiose met een rood- en wit-bonte Bloem. *Indica prolifera*, Indiaansche Scabiose met Bloem uit Bloem. *Indica prolifera in flore prolifero*, Indiaansche Scabiose met een dubbelde Bloem uit Bloem, te weeten, uit de eerste Bloem zijnde de grootste, in 't ronde ter zijden vier, vijf, en ook somtijds zes Bloemen, kleinder dan de zelfde koomende, uit de welke een jegelijk in 't bezonder wederom twee, ende ook drie noch kleinder ten voorschijn gebrocht worden, het welke een schoon gezicht vertoont, doch niet alle Jaaren eeven gelijk gezien werdt. *Angustifolia pratensis hirsuta*, Scabiose met smalle ruige Bladeren op Grassige Velden groeijende. Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Scabiosæ species variæ.

Scabiosa Indica prolifera in flore prolifero Ofte Scabiosa Indica dupliciter prolifera.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest maatig verzien, een vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waaters, en blijven eenige Jaaren in 't leeven, te weeten:

Sca-

Scabiosa Indica dupliciter prolifera

Scabiosa major vulgaris, groote gemeine Scabiose. Ende *Petrea tenuifolia*, ofte Scabiose met smalle Bladeren, op Steenachtige plaatzen groeijende: Verdraagen sterke koude des Winters, veel Regens, ende geeven de meeste Tijd volkoomen Zaad, het welke met een wassende Maane van April, de Aerde, niet diep, vertrouwt moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert werden. *Scabiosa vulgaris major. Petrea tenuifolia.*

De *Scabiosa Alpina*, Berg Scabiose. *Hircina*, Bok Scabiose. *Globosa foliis integris*, Scabiose met ongesneedene Bladeren en ronde Bloemen. *Angustifolia pratensis hirsuta*; Scabiose met smalle ruige Bladeren, op Grasvelden voort koomende. Ende *Scabiosa Indica*, ofte Indiaansche Scabiose, met alle haar mede soorten: Blijven niet langer als twee Zomers in 't leeven; zijn teeder van aart, veel koude Herfstregenen, noch felle Vorst verdraagen moogende; moeten daarom, met een wassende Maane van April of May, in Potten gezaait of geplant, in 't begin of in 't laetste van October (naa des Tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, daar niet, zoo het geschieden kan, ofte alleen met vorstig Weder, ende ook niet lange, in geviert wordt, vermits zy de zelfde slimmer als Vorst verdraagen moogen; met zeer weinige Vochtigheits onderhouden, in Tijds wederom de Lucht genieten, ook zomtijds, met goed Weder by Dage, buiten gestelt, des Nachts wederom in gebrocht, ende in 't begin van April geheel buiten gelaaten, doch voor koude Nachten, haarige en schraale Winden wel gewacht ende gedekt zijn: Geven als dan de tweede Zomer rijp Zaad, het welke te mets, in warme Jaaren, van het Indiaansche Scabiose, vroeg op koomende, de eerste Zomer in de Herfst geschiedt, ende versterven als dan. Wil jemandt van de Indiaansche Scabiose met Bloem uit Bloem alle Jaaren wederom zien, die winne het Zaad van de zelfde alleen, zaait het als gezegt, ende hy zal daar uit zoodaanige op 't nieuw verkrijgen. *Scabiosa Alpina. Globosa foliis integris, &c.*

De *Scabiosa major Hispanica*, groote Spaansche Scabiose. Ende *Petrea Lusitanica*, ofte Portugaalsche Scabiose op steenachtige plaatzen wassende, worden niet zoo oud, maar blijven slechts een Zomer in weezen, worden, met voorgezeide Maane, in Potten gezaait, ende niet meer als twee daar in gelaaten; geeven niet, als met goede Jaaren, voor de Winter, rijp Zaad, in deze Gewesten, en vergaan van zelver, hoewel ik de groote Spaansche Scabiose, laat op gekoomen zijnde, des Winters over gehouden hebbe, binnen 's huis luchtig altijdt gestelt, ende voor de warmte des Viers wel gewacht weezende. *Scabiosa major Hispanica. Petrea Lusitanica.*

Het CCCLXCIX. Capittel.
DUIVELSBEETE.

Morsus Diaboli. Succisa.

Zyn een medesoorte van Scabiose, wordt in 't Nederlandsch met deze Naame, ende geen ander (mijns weetens) van iemandt genoemt. Op Latijn Morsus Diaboli, ofte Succisa. In 't Hoogduisch Teuffels abbeis. Ende op François Mors de Diable. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Morsus Diaboli flore albo*, Duivels Beete met een witte Bloem. Ende *Succisa flore cœruleo*, ofte Duivels Beete met een blaauwe Bloem. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, zoo wel gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zonder schaade; blijven zelden langer als vier Jaaren in 't leeven, en geeven, in de Herfst; dikwils volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart of April (naa des Tijds geleegentheit) niet diep, in d' Aerde gelegt wordt, koomt ook door het neêrgevallene genoegzaam van zelver voort, ende geeft, de tweede Zomer, haar eerste Bloem, waar door zy alleen vermeenigvuldigt moogen werden.

Het CCCC. Capittel.
SCAMMONIE.

Diagridium.

Scammonea vera Syriæ & Monspeliaca.

En eedel en deugzaam Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Ende op Latijn Scammonea ofte Scammonium. Wiens Zap in een Queeappel, met de slijmrigheit van Psyllium ofte Vlookruid, daar by doende een weinig Mastix, gekookt, Diagridium genoemt wordt; zijnde een treflijk purgeerend Medicament, by veele wel bekent. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee verscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten: *Scammonea vera Syriæ*, oprechte Scammonie uit Syriën. Ende *Scammonea Monspeliaca*, of Scammonie van Mompeliers. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven, van Natuire, een goede, gemeine, zandige Aerde, met het Mol der van binnen verdurwene Boomen, ofte, in plaatze van dien, het Mol der verrotte Bladeren van Boomen, ende geenige vettigheit vermengt, een wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste-

Oofte- en Noorde-winden befchut, maatige, ook voor al niet te veel Vochtigheits, en blijven lange Jaaren in 't leeven.

De *Scammonea vera Syria*, ofte oprechte Scammonie uit Syriën, geeft, in deze koude Gewesten, noch Bloem, noch Zaad, wordt zeer teeder van Natuire te zijn gekent; moet daarom, door Zaad, uit Syriën, of andere heete Landen, gezonden, in een Pot, met een waffende Maane van de May, niet booven een ftroobreed diep, zoo wel gezaait als geplant zijn, ook niet meer als een (dewijle zy een dikke Wortel maakt) in de zelfde gelaaten zijn, zich op de maniere van een *Convolvulus* of Winde, om een Stok daar by geftelt windende; moet voor Rijp, Vorft, en koude Herfftregenen naauw gewacht werden, vermits zy daar door lichtelijk verrot, in 't laetfte van September, ofte begin van October (naa het Saifoen goed is) binnen 's huis, op een luchtige, en altijd warme plaatze, gebrogt, met weinig ofte geenige Vochtigheit, maar droog de geheele Winter (in de welke zy alle Bladeren verlieft) gehouden, en niet, voor ten halven van April, met een zoete Lucht, en aangenaame Regen, die haar Bladeren doet wederom vernieuwen, buiten geftelt, voor veel Regens, koude Nachten, fchraale Winden, wel gewacht ende voorzichtig gedekt zijn. Wordt ook niet, dan alleen door 't gezeide Zaad vermeerdert.

De *Scammonea Monfpeliaca*, of Scammonie van Mompeliers, verkrijgt geenzins zoo een fwaare Wortel, fchiet uit de zelfde zomtijds Zijdfcheuten, waar door zy haar, by geleegentheit, in April, met een waffende Maane, afgefneeden, ende in gezeide Aerde eens Pots gezet zijnde, zooberlijk laat vermeerderen; Moet ook zoo wel, des Zomers, voor veel Regens, gelijk des Winters bewaart, ende in Tijds binnen 's huis, op genoemde plaatze geftelt, en wederom uit gebrocht zijn. Zy geeft, alle Zomers, eenige Jaaren oud weezende, Bloemen, maar noit eenig Zaad, laat ook des Winters daar Bladeren vallen, ende verkrijgt nieuwen tegen de May wederom, die zich met haar Steelen om een ftok draaijen en opwaarts klimmen. *Scammonea Monfpeliaca.*

HET CCCCI. CAPITTEL.

NAALDE KERVEL.

MEt deze Naame alzoo in 't Nederlandfch genoemt. Op Latijn SCANDIX, ofte PECTEN VENERIS, om haar aardige teedere Bladeren. Ende in 't Hoogduitfch WILDE MOREN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee onderfcheidelijke foorten bekent, te weeten: *Scandix major*, ofte *Pecten Veneris*, groote Naalde Kervel, ofte Venus Kam. Ende *Scandix minor*, klein Naalde Kervel, die ook *Pecten Veneris.*

Per-

Perchepier Anglorum, ofte Perchepier van d'Engelschen geheeten is. Niet beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, liever gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, en wel geleegene plaatze, veel Waters; geeven volkoomen rijp Zaad, ende vergaan.

Scandix major. Het *Scandix major*, ofte groote Naalde Kervel, blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, wederom, in d' Aerde gelegt zijn; koomt ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelver genoegzaam op, waar door zy alleên vermeerdert kan zijn.

Scandix minor. Het *Scandix minor*, ofte kleine Naalde Kervel, een klein Zaad, dat geenzins het ander gelijkt, voortbrengende; vergaat niet zoo haastig, verdraagt felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; bloeit de tweede Zomer, geeft, als dan, perfect rijp Zaad, ende versterft; koomt ook, door het neêrgevallene Zaad, overvloedig voort, daar het eens gestaan heeft, zoo dat het, wederom gezaait te worden, onnoodig is.

HET CCCCII. CAPITTEL.

SCORPIOENSTEERT met BLADEREN van HAASEOOREN.

NAa de gedaante haars krom geboogenen Zaads, een Scorpioens-steert niet onbillijk gelijkende, in 't Nederlandsch ende met geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. Wordt op Latijn geheeten SCORPIOIDES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zes bezondere soorten kenbaar, te weeten: *Scorpioides Bupleuri folio*, Haaseooren met Bladeren van Bupleurum. *Altera Bupleuri folio*, tweede soorte van Haaseooren, ofte Scorpioideskruid, met Bladeren van Bupleurum. *Portulacæ folio*, met Bladeren van Porçelein. *Leguminosa*, Scorpioideskruid, ofte Haaseooren met Peulkens. *Leguminosa Lusitanica*, Haaseooren uit Portugaal met Peulkens. Ende *Scorpioides leguminosa secunda Lusitanica*, ofte tweede Scorpioideskruid, met zeer teedere en dunne, in 't ronde inwaarts gedraaide Peulkens uit Portugaal. Alle van een ende de zelfde Culture.

Scorpioides, ejusque species.

Zy beminnen een gemeine, zandige, goede Aerde, met tweejaarige Paerdemest maatig verzien, een opene, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel Vochtigheits; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven tegen de Winter volkoomen rijp Zaad, ende vergaan: Moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart of April, op een nieuw wederom, door het zelfde Zaad, de

de Aerde bevoolen zijn; waar door zy alleen aangeteelt moogen worden.

De soorten van *Scorpioides leguminosa*, ofte Scorpioideskruid met Peulkens, zijn de teederste van alle, niet alle Jaaren haare perfectie genietende; Moeten daarom, in Potten gezaait, niet verplant, en op een zeer warme plaatze gestelt werden, zoo verkrijgen zy te beeter volkoomen rijp Zaad. *Scorpioides Leguminosa.*

Het CCCCIII. Capittel.

ADDERSKRUID.

OP Nederlandsch met deze, ende geen andere Naame genoemt. Op Latijn Scorzonera. In 't Hoogduitsch Scorzonere ofte Schlangen mord. Ende op François gelijk in 't Latijn Scorzonera; naa het woordt Scurzo, het welke in 't Spaansch een Adder beteekent, vermits deze Plante haastig geneest, die van deze Beesten ofte andere vergiftige Creatuiren gebeeten zijn. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Scorzonera major latifolia flore luteo*, groot breedbladig Adderskruid, ofte Scorzonere met geele Bloemen. *Minor angustifolia flore luteo*. kleine Adderskruid met geele Bloemen. Ende *Scorzonera flore rubro*, ofte Adderskruid met een roode Bloem. Alle van een Culture. *Scorzonera, &c.*

Zy beminnen, van Natuire, geerne een goede, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest wel verzien, een vrije, en wel geleegene plaatze, taamelijk veel Vochtigheits; blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen, in deze Gewesten, felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; bloeijen niet alleen, maar verkrijgen ook dikwils, inzonderheit in drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad; het welke, met een wassende Maane van April, niet diep in d'Aerde gelegt moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert werden.

Deze Jongen bloeijen zelden voor het Jaar daar naa, ofte ook wel het derde, ende moeten ten minsten een voet van malkanderen gezet worden.

Het CCCCIV. Capittel.

GROOT SPEEN KRUID.

ALzoo in 't Nederlandsch genoemt. Wordt op Latijn geheeten Scrophularia. In 't Hoogduitsch Branuwurtz, ofte Knotenkraut. Ende op François Scrophulaire. Hier van zijn *Scrofularia, ejusque species.*

my,

my, in haar aart en Natuire, eenige zienswaerdige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Scrofularia vulgaris major*, gemein groot Speenkruid. *Aquatica*, Water groot Speenkruid. *Sambuci folia flore purpureo majori*, groot Speenkruid met Bladeren van Vlier, en groote purpere Bloem. *Pannonica flore luteo*, Oostenrijks groot Speenkruid, met een geele Bloem. *Æstiva minor Urticæ folio*, Zomer groot Speenkruid met Bladeren van Netelen. *Scordianæ folio Lusitanica*, Portugaals groot Speenkruid; met Bladeren van Scordium ofte Waterlook. *Tenuifolia Ruta canina dicta*, groot Speenkruid met teedere Bladeren, Honds Ruite genoemt. Ende *Scrofularia Ruta canina dicta Lusitanica*, ofte groot Speenkruid uit Portugaal, Honds Ruite geheeten. Niet alle van een Culture.

Zy lieven nochtans een goede, gemeine, zoo wel zandige als andere, doch luchtige, vochtige, en wel gemeste Grond, zoo lief een bequaam ter Zonne geleegene, als een schaduwachtige plaatze, veel Waters, en verdraagen tamelijk de koude des Winters.

Scrofularia major vulgaris.

De *Scrofularia vulgaris major*, ofte gemein groot Speenkruid, blijft lange Jaaren in 't leeven; geeft, alle Zomers, volkoomen Zaad, het welke met een wassende Maane van April, in d' Aerde gelegt moet zijn, waar door zy zoo wel, als door aangewassene jonge Wortelkens, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, en verplant, vermeerdert mag worden.

Scrofularia aquatica. Pannonica.

De *Scrofularia aquatica*, Water groot Speenkruid. Ende *Scrofularia Pannonica flore luteo*, of Oostenrijks groot Speenkruid met geele Bloemen, blijven zelden meer als twee Jaaren in 't leeven, verdraagen de koude des Winters, geeven de tweede Zomer perfect rijp Zaad, het welke als vooren gezaait moet zijn; koomen ook, door het neêrgevallene, van zelver op, waar-door zy genoegzaam aangeteelt moogen zijn.

Scrofularia Sambuci folia, & Ruta Canina dicta Lusitanica.

De *Scrofularia Sambuci folia flore purpureo majori*, groot Speenkruid met Bladeren van Vlier, en groote purpere Bloem. Als ook *Scrofularia Ruta canina Lusitanica*, Portugaalsch groot Speenkruid, Honds Ruite genoemt, blijven ook zelden meer als twee Jaaren in 't leeven, worden van de koude des Winters, buiten staande, gedoodt: Moeten daarom, in Potten gezaait, des Winters binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weder in geviert werdt, gestelt, met maatige Vochtigheit verzien, niet voor in April, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten gebrocht, ende voor koude Nachten, als haarige Winden voorzichtig gewacht zijn. Zy verkrijgen de tweede Zomer rijp Zaad, ende vergaan als dan, zelden langer in weezen blijvende.

Scrofularia æstiva minor Urticæ folio, & Scroful: Lusit. Scordianæ folio.

De *Scrofularia æstiva minor Urticæ folio*, Zomer klein Speenkruid met Bladeren van Netelen. Ende *Scrofularia Scordianæ folio Lusitanica*, ofte Portugaalsch groot Speenkruid met Bladeren van Waterlook, blijven niet meer als een Jaar in 't leeven; geeven niet alleen Bloemen, maar ook

ook goed Zaad, en versterven daar mede; Moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, de eerste in de Aerde, welke ook van zelver op slaat, en d'ander in een Pot, niet diep wederom gezaait zijn.

De *Scrofularia tenuifolia Ruta canina dicta*, ofte groot Speenkruid met teedere Bladeren, Honds Ruite geheeten, blijft eenige Jaaren in 't leeven, verdraagt tamelijk de Wintersche koude; geeft, alle Jaaren, volkoomen Zaad, het welke, op voorgenoemde Tijd, in d' Aerde gelegt, en dikwils met Water begooten moet zijn, zoo koomt het te beeter voort; bloeit het tweede Jaar, ende wordt door het zelfde alleen genoegzaam vermeerdert. *Scrofularia tenuifolia Ruta canina dicta.*

Het CCCCV. Capittel.

BYLKENSKRUID.

Zynde een aardig, en geen groot Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn Securidaca. Ende in 't Hoogduitsch Beylkraut. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Securidaca major*, groot Bijlkenskruid. *Minor*, klein Bijlkenskruid. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. Ende *Securidaca vesicaria*, ofte Bijlkenskruid met Blaaskens. Alle van een Culture. *Securidaca major, minor, &c.*

Zy lieven, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Vochtigheit; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven niet, als met goede Jaaren volkomen Zaad, in deze Quartieren; moeten daarom, alle Voorjaaren, by tijds, met een wassende Maane van de Maart, niet booven een stroobreed diep, in Potten gezaait, droog gehouden, voor koude gewacht, niet verplant, noch ook niet meer als twee in een Pot, van een ieder gelaaten zijn, zo verkrijgen zy wel zomtijds (warm gestelt) een perfect rijp Zaad, ende vergaan daar meede: Hoe wel het *Securidaca purpurea*, of Bijlkenskruid met een purpere Bloem, te mets in de Winter over blijft; moogen ook niet, dan alleen door 't gezeide Zaad, vermeerdert gemaakt werden. *Securidaca purpurea.*

Het CCCCVI. Capittel.

B O T E R B L O E M.

Wordt in 't Nederlandsch met deze Naame niet alleen, maar ook van veele Haanevoet genoemt. Op Latijn Ranunculus. In 't Hoogduitsch Schmaltzblum ofte Hanenfusz. Ende op François Bassinet, Bacinet of Grenoille. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel bezondere aardige soorten bekent, hier alle te verhaalen onnoodig; Doch vermits zy in haar Culture veranderlijk zijn, zullen wy eenige der voornaamste, den welgezinden Leezer alhier voor oogen stellen, te weeten: *Ranunculus Asiaticus*, Boterbloem uit Asiën; die ook *Ranunculus Turcicus grumosa radice*, of Turksche Haanevoet met een knobbelachtige Wortel geheeten is, waar van my, deze veranderlijke soorten, in haar onvergelijkelijke schoonheit kenbaar zijn; als *Ranunculus Asiaticus Aleppo dictus*, Boterbloem uit Asiën Aleppo geheeten, zijnde van een zeer donkere bruin roode couleur. *Aleppo trassée*, bonte Aleppo. *Merveille de Paris*, het wonder van Paris, zijnde geel en rood gevlamt, die ook Aleppo gevlamt genoemt wordt. *Monstrum*, het Monster. Groot Monster met geel en rood gevlamt. *Grande Merveilleuse*, groot verwonderens waerdige. *Grande merveilleuse panaché*, groot wonder met geel en rood gevlamt. *Grand Tulpant*, de groote Turksche Muts gevlamde van Houte. *Sphaericus*, met een geheel ronde Bloem. *Sphaericus trassée*, met geel en rood gevlamt. kleine Oranje. groote Oranje. Offebloed geheeten. *Romanus*, geel en rood gevlamt. *Seraphique*, met een bonte Bloem, een wit en rood gevlamde, dien ik zelver heb aangeteelt, daarom by veele, de gevlamde van Munting genoemt is. Ende meer andere, alle van een ende de zelfde Culture zoo wel als teedere Natuire; Moeten daarom op volgende maniere geoeffent zijn.

Ranunculus Asiaticus of Turcicus grumosa radice ejusque species diversæ.

Plaatze. Neemt een Bedde van uw Hof, zeer warm, voor alle koude Noorde- en Ooste-winden genoegzaam beschut, en, zonder eenige verhinderniffe, flak voor de Zonne open leggende, maakt daar af een Zonnebak, te weeten: beschiet haar rondom, met houten Deelen, dat zy achter ongeveer twee Voeten, maar voor ten naasten by een halve, min ofte meer hooge gezien wordt; maakt daar op twee of drie houten Luiken ofte Vensteren, naa haar lengte, die men, voor Regen en Vorst, toe doet, doch voor de Zonne, als 't goed Weeder is, wederom openen kan. Graaft dan het Bedde diep uit, ende doet daar onder in, twee Voet hoog versche warme Paerdemest, dicht op malkanderen getreeden ofte gestamt, zonder eenige Aerde daar onder te geraaken. Neemt dan twee deelen Veenaerde, twee deelen Mol van verrotte Bladeren der Boomen, twee deelen gemeine Grond, daar des Jaars te vooren niet heeft

heeft op gestaan, zes deelen grof Zand, vier deelen tweejaarige klein gewreevene Paerdemest, twee deelen tweejaarige en tot Aerde gewordene Koeijemest, ende drie deelen een ofte tweejaarige Hoenderdrek, alle te zaamen wel ende klein door malkanderen gewreeven ofte gemengt. Legt van deze alzoo bereide Grond (die men een tijdt lank te vooren vaerdig doen maaken, ende te mets eens om smijten moet) over de gezeide Paerdemest heen, ruim een halve voet hoog, legt daar op de Bollekens van deze, droog ende niet eerst in eenige vochtigheit geweest hebbende, in de Maand van September, of begin van October, voort naa de volle Maane, een halve voet van malkanderen, ook wel in Februario ofte de Maart (naa des Tijds geleegentheit) om tweemaal des Jaars te willen hebben, hoewel het zoo goed niet en is als 't in de Herfst, vermits zy als dan geen Affetters ofte Jongen aan haar Wortel voort brengen, doch om te minder perijkel van felle Vorst te lijden, zoo veel te beeter; Strooit als dan twee duim breed hooge, van de zelfde Aerde daar over heen, ende niet meer, maar wel een halve minder; want zy niet dieper leggen moogen, op dat zy niet te verrotten koomen, geeven ook daar door zomtijds te weiniger Bloemen; Doch twee duim diep (als gezegt) gestelt zijnde, veele Affetters ofte Jongen. Deze alzoo in d' Aerde gebrocht weezende, worden terstont met genoemde houten Vensters, om niet veel Waters te ontfangen, overlegt, niet alleen in deze Tijd, maar ook in 't Voorjaar, vermits zy de zelfde ongeerne verdraagen, doch niet gantsch toe, maar ten halven, ofte wat meerder open, en met Houtjes ondersteunt zijnde, op dat zy de Lucht en Zonne, die haar, ende de Aerde goed is, genieten konnen; niet te min, nieuws gezet weezende, moogen, voor d' eerstemaal, wel een weinig Regenwaters, van booven koomende, verdraagen, maar daar naa niet wederom, voor in de Maart met goed weder: Op welke Tijd men de Vensters geheel open stellen, ofte weg neemen mag, inzonderheit, zoo het niet veel meer rijpt, regent, ofte geen sterke Winden waaijen; want zy de zelfde in Knoppen, ofte geheel open staande, ongeerne verdraagen.

Bereidinge des Gronds.

Rechte Tijd om te planten.

Daar en booven, in de Winter, de Vorst sterk aankoomende, maakt men de Vensters voorzichtig toe, en belegtze booven, als ook rondom met warme Paerdemest, daar over heen dik met Stroo, op dat de Vorst en Sneeuw zoo min koome door te dringen als moogelijk zal zijn: waar toe zeer goed is, indien men eerst een haaren kleed onder de Vensters legt.

Deze schoone Bloemen vergaan, de Bladeren geel geworden, ende verwelkt zijnde, neemt men de Bollekens uit der Aerden op, laatze niet langer leggen, of zouden verrotten, ende bewaartze op een drooge plaatze, tot dat zy wederom in gezet worden, daar men onverzuimelijk op letten moet.

Tijd van opneemen.

Indien het geschiedt dat eenige Bladeren, buiten tijds, geel beginnen

nen te werden, is een teeken van verdervinge, inzonderheit zoo men daar zoetjes aan trekt, en dat zy volgen; want als dan neemt menze op, zuivert haar van de verrottinge, en legtze in droog Zand, tot dat zy wederom de Aerde bevoolen worden.

Onder deze soorten van Bloemen worden ook enkelde eencouleurige zoo wel als bonte gevonden, die alleen in deze Gewesten Zaad, maar zelden volkoomen rijp, ten voorschijn brengen: worden daarom alleen, door haar aangewassene jonge Bollekens, die men, opgenoomen weezende, van d'Ouden neemt, aangeteelt, ende vermeerdert gemaakt.

Wijders, wil iemant de moeite, om deze genoemde Zonnebak te laaten maaken, niet geerne doen, ofte dat hy zo veel Bollekens niet en heeft, mag de zelfde op gezeide Tijd in Potten, ofte kleine houten Vatjes planten, niet met voorgenoemde Aerde, maar bestaande uit twee deelen goede Grond, twee deelen tweejaarige Paerdemest, drie deelen grof Zand zonder eenige zoutigheit, drie deelen Mol van verrotte Bladeren der Boomen, en twee deelen eenjaarige Hoenderdrek vermengt, gevult, niet meer als eens laaten beregenen, ook de geheele Winter zonder eenig Water, tot in 't begin van de Maart staan laaten, als wanneer zy maatige Vochtigheit, tot half April, maar daar naa meerder genieten moogen: moeten ook des Winters, binnen 's huis staande, een geduirige Lucht, zoo lange het eenigzins geschieden kan, genieten.

Ranunculus arvensis echinatus.

De ***Ranunculus arvensis echinatus***, ofte steekende Boterbloem op Grasachtige plaatzen voortkoomende, blijft niet langer als een Zomer in 't leeven, geeft in de Herfst, op een bequaame plaatze gestelt, ende temets met Water verzien, volkoomen rijp Zaad, het welke, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, wederom de Aerde bevoolen moet zijn, koomt ook wel door het neêrgevallen Zaad van zelver op, waar door zy alleen vermeerdert wordt.

Ranunculi species variæ.

Alle d'andere soorten, als ***Ranunculus Autumnalis Lusitanicus***, Portugaalsche Herfst Boterbloem, zoo wel met een enkelde, als dubbelde Bloem. ***Folio Plantaginis***, met Bladeren van Weegbre. ***Dulcis Tragi***, zoete Boterbloem van HYERONIMUS TRAGUS. ***Bulbosus***, met een Bolwortel. ***Aponinus***. Italiaansche Boterbloem van den Berg Aponinus. ***Flammeus major & minor***, groote en kleine brandende Boterbloem. ***Niveus Anglicus***, Sneewitte Engelsche Boterbloem. ***Radice grumosa folio Rutæ***, met een knobbelige Wortel en Bladeren van Ruite. ***Lanuginosus angustifolius grumosa radice***, met een knobbelige Wortel en lange smalle wolachtige Bladeren. ***Globosus***, met een schoone geele ronde Bloem. ***Septentrionalis***, Boterbloem uit de Noorder Quartieren; Ende veel meer andere. Blijven lange Jaaren in 't leeven, geeven zelden rijp Zaad, verdraagen de koude des Winters buiten staande, zonder schaade, veel

Voch-

Vochtigheits, beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Koeije- en Paerde-meſt genoegzaam vermengt, een vrije en wel geleegene plaatze, verliezen des Winters haar Loof, het welke in de Maart wederom voortkoomende gezien wordt, ende werden alleen door haare aangegroeide Wortelen, die men, met een waſſende Maane, in de Maart ofte April, van d' Ouden neemt ende verplant, bequaamlijk vermeerdert.

Die met knobbelige Wortelen, konnen ook gelijk de Aſiaanſche Boterbloemen, haare Bladeren vergaan zijnde, opgenoomen, ende in vriſſe nieuws omgeſmeetene, en voorgezeide wel gemeſte Grond, alle Jaaren, met een volle Maane, van September of October, wederom gezet zijn.

HET CCCCVII. CAPITTEL.

KRUISWORTEL.

IS niet alleen in 't Nederlandſch met deze Naame, maar ook KRUISKRUID ofte GRINDKRUID genoemt. Op Latijn SENECIO ofte ERIGERUM. In 't Hoogduitſch CREUZKRAUT ofte BALDGREISZ. Ende op François SENESSON. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier bezondere ſoorten bekent, te weeten: *Senecio vulgaris major*, gemein groot Kruiskruid. *Vulgaris minor*, klein gemein Kruiskruid. *Senecio major tomentoſa*, groot Kruiskruid met ruige of wollige Bladeren. Ende *Senecio flore odorato*, ofte Kruiskruid met een ruikende Bloem. Alle van een ende de zelfde Culture. *Senecio, ejusque ſpecies.*

Zy beminnen allerleije aart van Grond, het zy gemeſte, ofte ongemeſte, zoo lief een opene, vrije, luchtige, warme, of wel ter Zonne geleegene, als een vochtige, donkere, ofte ſchaaduwachtige plaatze, veel, ende ook weinig Waters; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, geeven tegen de Winter volkoomen Zaad, en vergaan: moeten daarom, met een waſſende Maane, van de Maart ofte April, alle Voorjaaren, op een nieuw, niet diep, wederom gezaait zijn, koomen ook, de geheele Zomer door, van zelfs genoegzaam voort, die als dan geen Zaad verkrijgen, konnen in de Winter onbeſchaadigt overblijven, ende het tweede Jaar haar perfectie genieten, waar door zy alleen vernieuwt, ende vermeerdert worden.

HET CCCCVIII. CAPITTEL.
WILDE THYMUS.

IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige QUENDEL genoemt. Op Latijn SERPYLLUM. In 't Hoogduitsch QUENDER ofte HUENERKOEL. Ende op François PILLOLET of SERPOLET. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, drie onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Serpyllum vulgare majus*, gemeine groote wilde Thymus. *Vulgare minus*, kleine gemeine Quendel. Ende *Serpyllum Citratum*, ofte Quendel met een geur van Citroen. Alle van een ende de zelfde Culture.

Serpyllum majus. Minus. Citratum.

Zy lieven, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, zoo wel gemeste, als ongemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige Vochtigheit, ende ook veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Winters zonder groote schaade; bloeijen de meeste Zomer, en geeven, met goede Jaaren, zomtijds volkoomen Zaad, het welke, met een wassende Maane, van April of May, niet diep in d' Aerde gelegt moet zijn, waar door zy zoo wel, als door haar jonge Takskens, die men, de meeste Zomer in de zelfde buigen, en gewortelt zijnde (het welke haastig geschiedt) van de Oude neemen en verplanten mag, vermeerdert konnen worden. Welke laetste verplantinge voor de Herfst nochtans, ende niet laater zijn moet, op dat zy voor de Winter noch jonge Wortelen schieten mogen, zouden anders lichtelijk geraaken te versterven, het welke dikmaals geschiedt, inzonderheit door sterke Vorst, twee of drie Jaaren stil gestaan hebbende, waar over zy niet wel vermoogen.

HET CCCCIX. CAPITTEL.
SESAMUM.

ZOo wel in 't Nederlandsch als Latijn met deeze Naame genoemt. Op Hoogduitsch LEINDOTTER ofte FLACHSZDOTTER. Ende in 't François JUJOLINE. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, twee onderscheidelijke soorten bekent, te weeten: *Sesamum officinarum verum*, oprecht Sesamum. Ende *Sesamum Americanum flore luteo magno*, ofte Sesamum uit America met een groote geele Bloem. Beide van een ende de zelfde Culture.

Sesamum verum & Americanum.

Zy

Zy lieven een gemeine, goede, zoo wel zandige, als andere, doch met tweejaarige Paerdemest genoegzaam verziene Grond, een vrije, luchtige, en wel geleegene plaatze, veel Waters; blijven niet meer als twee Jaaren in't leeven, verdraagen, in deze Quartieren, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds zonder schaade, bloeijen schoon, de tweede Zomer, wiens Bloemen gemeinlijk, tegen den Avond zich openen, de geheele Nacht alzoo verblijven, maar des Morgens, de Zonne voortgekoomen zijnde, haar wederom sluiten, ende verderven, alle Dagen wederom vernieuwt wordende; geeven ook volkoomen rijp Zaad, en vergaan als dan, welke, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep wederom, de Aerde bevoolen moet zijn, koomen ook, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam van zelver op, waar door zy overvloedig vermeerdert werden.

Het CCCCX. Capittel.

SESAMOIDES.

WOrdt zoo wel in't Nederlandsch, Latijn, als andere Taalen, met deze ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemt.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Sesamoides Salamanticense majus & minus*, groot en klein Sesamoides van Salamanca. Beide van een ende de zelfde Culture. *Sesamoides Salamanticense majus, & minus.*

Zy beminnen een zandige, goede, gemeine Grond, met een weinig tweejaarige Paerdemest verzien, een luchtige, warme, ende genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, maatige en voor al niet te veel Vochtigheits, blijven drie, ende ook vier Jaaren in't leeven; geeven zelden, in deze Gewesten, ten zy, met goede, warme en drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad; verdraagen geenzins veel koude Herfstregenen, ofte eenige Vorst; moeten daarom, met een wassende Maane van April, in Potten zoo wel gezaait, als geplant zijn, in't begin ofte ten halven van October (naa des Tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een lang Lucht genietende plaatze gezet, daar gantsch geen Vier ofte zeer weinig in gestookt wordt, vermits zy daar door haastig verderven, met slechts een weinig laauw Regenwater verzien (geduirende de geheele Winter) dewijle zy daar over geenzins moogen, ende niet voor in't begin van April, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gebrogt, voor koude Nachten, veel Vochtigheits, haarige Winden wel gedekt ende voorzichtig gewacht zijn.

HET CCCCXI. CAPITTEL.

SESELI.

Een aangenaam Gewas, wordt van een jegelijk alzoo, ende niet anders genoemt. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, eenige zienswaerdige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Seseli pratense*, Seseli op Grasvelden groeijende. *Palustre lactescens*, Water Seseli met een melkachtig Zap. *Creticum*, Seseli uit Candiën, ofte ook *Tordilium* geheeten. *Creticum minus*, klein Seseli van Candiën. *Montis Libani*, van den Berg Libanus. *Massiliense*, omtrent Marseillen groeijende. *Peloponense majus Cicutæ folio*, groot Seseli van Peloponesus met Bladeren van dulle Kervel. *Peloponense minus Cicutæ folio*, klein Seseli van Peloponesus met Bladeren van dulle Kervel. *Peloponense Lusitanicum*, Portugaalsch Peloponesus Seseli. *Æthiopicum Herba*, Seselikruid uit Moorenland. Ende *Seseli Æthiopicum frutex*, ofte Boomachtig Seseli uit Moorenland. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Seseli, ejusque species.

Tordilium.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest vermengt, een luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel Vochtigheits, geeven ook niet alle in deze Gewesten, volkoomen Zaad.

Seseli pratense. *Creticum, &c.*

Het *Seseli pratense*, op grasachtige plaatzen groeijende. *Palustre lactescens*, met een melkachtig Zap in vochtige plaatzen voortkoomende. *Creticum majus & minus*, groot ende klein Seseli van Candiën; zijn tamelijk hart van aart, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters geduldig; bloeijen het tweede Jaar, geeven volkoomen Zaad, ende versterven: Moeten daarom, alle Voorjaaren, ofte om het tweede, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, niet diep, wederom gezaait zijn, koomen ook uit het neêrgevallene Zaad, van zelver op, waar door zy alleen vermeerdert werden.

Seseli montis Libani.

Het *Seseli Montis Libani*, ofte Seseli van den Berg Libanus, wordt, met genoemde Maane van April, in een Pot gezaait, ende warm gezet, blijft niet langer als een Zomer in 't leeven, bloeit in de Herfst, geeft, ter naauwer nood, met goede Zomers, in deze Quartieren, volkoomen Zaad, ende vergaat.

Seseli Massiliense *Æthiopicum frutex, &c.*

Het *Seseli Massiliense*, Seseli van Marseillen. *Peloponense Lusitanicum*, Seseli uit Portugaal gelijkende een weinig die van Peloponesus. Ende *Seseli Æthiopicum frutex*, ofte Heesterig Seseli uit Moorenland, vergaan niet haast, maar blijven lange Jaaren in 't leeven, moogen geenzins veel Waters, ofte Herfstregenen, veel min eenige Wintersche koude verdraagen; worden daarom, in Potten gezet zijnde, in 't begin van

Octo-

October, binnen 's huis, op een goede, luchtige plaatze, daar niet, dan met vorstig Weder, in geviert werdt, gestelt, met weinig laauw Regenwater onderhouden, ende niet voor in 't begin, ofte ten halven van April, met een sachte Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, of schraale Winden, wel gewacht ende gedekt.

Zy verkrijgen in deze Gewesten, zelden, ten zy met heel warme en drooge Zomers, volkoomen Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, in Potten gezaait moet zijn, waar door zy bequaamelijk, gelijk ook het *Seseli Æthiopicum frutex*, door haar by ofte booven de Wortel uitgeloopene jonge Looten, die men, in April, met een volle Maane, ten halven, gelijk de Angelieren, insnijdt, in de Aerde buigt, ofte met de zelfde bedekt, ende, Wortel verkreegen hebbende, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt werden.

De *Seseli Æthiopicum Herba*, ofte Seselikruid uit Moorenland, blijft ook lange Jaaren in 't leeven, wordt des Winters, binnen 's huis bewaart, vermits zy, door de Vorst, buiten blijvende, gedoodt werdt; geeft een volkoomen rijp Zaad, het welke, met genoemde Maane van October ofte Maart (dewijle het lange in de Aerde verblijft eer het opkoomt) in een Pot, een halve vinger diep, gelegt moet zijn. *Seseli Æthiopicum Herba.*

Het *Seseli Peloponense majus & minus Cicutæ folio* ofte groote, ende kleine Peloponesche Seseli, worden, van Natuire, zeer oudt, verdraagen felle Vorst, ende alle andere ongelegentheit des Winters; geeven, meest alle Jaaren, perfect rijp Zaad, het welke, met de zelfde Maane van October ofte Maart, in een Pot, de Aerde vertrouwt moet weezen, koomen ook uit het neêrgevallene Zaad, zomtijds van zelver op, waar door zy vermeerdert werden. ziet cap. 416. hier toe behoorende. *Seseli Peloponense majus & minus.*

HET CCCCXII. CAPITTEL.

SUIKER WORTEL.

VAn veele, om haar lieflijke smaak, en aangenaame geur, zeer begeert, wordt in 't Nederlandsch met deze Naame genoemt.

Op Latijn SISER, SISARUM, SERVILLUM, ofte SACCHAREÆ RADICULÆ. In 't Hoogduitsch GIERLIN, ofte ZUCKER WURTZEL. Ende op François CHERVY. *Sisarum. Saccharea radiculæ. &c.*

Zy bemint een goede, gemeine, zoo wel zandige, als andere, doch luchtige, en wel gemeste Grond, veel Waters, een vrije, bequaam ter Zonne geleegene, ende ook een schaduwachtige plaatze; bloeit niet alle Jaaren, maar zomtijds, verzet wordende; geeft, in deze Landen, noit volkoomen Zaad, verdraagt felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters zonder schaade. Kan niet te min, door haar

aangegroeide jonge Wortelen, die men, alle Voorjaaren, tegen de volle Maane van de Maart ofte April, zoo men wil, ofte anders om het tweede Jaar opneemt, de dikſten, om voor Spijze gebruikt te konnen worden, daar afneemt, de dunſte wederom inzet, om aangeteelt te worden.

Om deze Tijd des Jaars (dewijle zy als dan, om geëeten te werden, bequaamſt zijn) plach eertijds de Kaizer TIBERIUS, uit Duitſlandt, alle Jaaren, naa Romen deze te laaten voeren, vermits hy in haar bevallige ſmaak behaagen nam.

Wil jemant hier van een delikaate Salade genieten, die bedekke, in't Voorjaar, drie of vier Vingeren hooge, met zeer zandige Aerde, de nieuwe uitloopende Scheutkens, zo ſchieten zy door de zelfde; neemt daar naa de Aerde weg, ende gy zult bevinden, dat de Scheuten, ende Bladeren, zoo hoog de Aerde geleegen heeft, geel geworden zullen zijn, welke afgeſneeden, ende voor Salade gebruikt, zeer delikaat bevonden werden.

HET CCCCXIII. CAPITTEL.

SISYRINCHIUM.

Dit aardig Bolgewas, wordt by niemant anders, dan alleen met deze Naame (mijns weetens) genoemt.

Bemint, uit een aangeboorne eigenſchap, een zeer zandige goede Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig Waters, lijdt ongeerne, buiten ſtaande, felle koude dezer Landen: moet daarom, in een Pot gezet, des Winters binnen 's huis, zonder eenige Vochtigheit, op een tamelijk warme plaatze bewaart, ende niet voor in't laetſte van de Maart, met een zachte Regen, wederom buiten gebrocht zijn. Zy geeft een Bloem het eerſte, ende ook het tweede Jaar, naa dat zy uit Spanjen, ofte andere heete Landen, nieuws, in deze Geweſten, gezonden ofte gebrogt is, daar naa ſlechts om het tweede, ende eindlijk gantſch geen meer, vermits zy de onaangenaamheit dezes Climaats qualijk verdraagen mag: Wordt, alle Jaaren, gelijk d'andere Bollen, in 't begin van Julius opgenoomen, ende de Aerde vernieuwt, als mede gemeſt zijnde, in September, met een volle Maane, wederom ingezet.

Het CCCCXIV. Capittel.
WATER EPPE.

IN 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten Sium, Laver, Pastinaca aquatica. In 't Hoogduitsch Wasser Eppich, Wasser Marck, ofte Brunnen Peterlin. Ende op François Berle. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Sium majus verum*, groote oprechte Water Eppe. Ende *Sium minus alterum*, ofte tweede kleine Water Eppe. Beide van een Culture. *Siumi Laver. Pastinaca aquatica.*

Zy beminnen, van Natuire, een gemeine, zandige, vochtige ofte waterachtige Aerde, liever een donkere of schaaduachtige, als een vrije plaatze; veel Regens; blijven eenige Jaaren in 't leeven; bloeijen alle Zomers, geeven dikwils volkoomen rijp Zaad, verdraagen felle Vorst des Winters, ende worden, zoo wel, door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, de Aerde bevoolen, ende dikwils met Water begooten moet zijn, als door haar aangewassene en by de Aerde kruipende jonge Scheuten, van zelver Wortelen verkrijgende, ende, met gezeide Maane van April, van d' Ouden genomen, ende verplant, vermeerdert gemaakt.

Het CCCCXV. Capittel.
YZERKRUID.

ALzoo in 't Nederlandsch van veele geheeten. Wordt op Latijn genoemt Sideritis. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Sideritis flore albo*, Yzerkruid met een witte Bloem. *Montana Lusitanica*, Berg Yzerkruid uit Portugaal. *Heraclea Fabij Columna*, Yzerkruid van Heraclea, by de Hooggeleerde Heer Fabius Columna alzoo genoemt. *Angustifolia Hispanica*, Spaansch Yzerkruid met smalle Bladeren. *Montana Gallica flore albo punctato*, Berg Yzerkruid uit Vrankrijk met een witte Bloem en purpere stippen. *Montana flore purpureo magno*, Berg Yzerkruid met een groote purpere Bloem. *Arvensis*, Yzerkruid op Grasvelden voortkoomende. *Cretica odorata*, welriekend Yzerkruid van Candiën. Ende *Sideritis fœtida flore luteo spicato*, ofte stinkend Yzerkruid met een geel geäarde Bloem, die ook van eenige *Hysopus fœtidus*, ofte stinkend Yzop geheeten wordt. Niet alle van een Culture. *Sideritis species diversæ. Fab Columna. minus cogn. stir. fol. 129. Hysopus fœtidus.*

Zy beminnen alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met maa-

tige tweejaarige Paerdemeſt vermengt, een warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, en niet al te veel Vochtigheits.

Sideritis flore albo. Mont. flore pur. magno.

Het *Sideritis flore albo*, Yzerkruid met een witte Bloem. Ende *Sideritis montana flore purpureo magno*, ofte Berg Yzerkruid met een groote purpere Bloem, blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, worden daarom, alle Voorjaaren, op een nieuw, met een waſſende Maane van April, niet diep, wederom gezaait; koomen ook, uit het neêrgevallen Zaad, van zelver op, waar door zy genoegzaam vermeerdert worden, vermitsze niet eerder, voor het zelfde, in de Herfſt, haar volkoome perfectie verkreegen te hebben gezien wordt, verdort ende vergaat.

Sideritis mont. Luſitanica. Heraclea Fab. Colum. Hiſpan. anguſtifolia.

Het *Sideritis montana Luſitanica*, Portugaalſch Berg Yzerkruid. *Heraclea Fab: Columnæ*, Yzerkruid van Fabius Columna beſchreeven, niet verre van den Stadt Heraclea groeijende. Ende *Sideritis anguſtifolia Hiſpanica*, ofte Spaanſch ſmalgebladerd Yzerkruid, blijven gemeinlijk, in deze Geweſten, twee Jaaren in 't leeven, verdraagen ongeerne veel koude Herfſtregenen, of ſterke Vorſt; moeten daarom, met een waſſende Maane van April, in Potten, hol ende luchtig, gezaait zijnde, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorſtig Weeder, in geviert werdt, gezet, ſlechts met een weinig laauw Regenwater (geduirende de geheele Winter) vermits zy anders, de verrottinge haaſtig onderdaanig gemaakt zouden worden, onderhouden, ende niet, voor in 't begin van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, veel Waters, haarige of ſchraale Winden, wel gewacht en gedekt zijn: Bloeijen de tweede Zomer, ook wel zomtijds de eerſte, laat in de Herfſt, maar geeven noit, in deze koude Geweſten, eenig perfect rijp Zaad, vermits zy zonder het zelfde naa te laaten verſterven.

Sideritis montana Gallica. Cretica odorata. Fœtida fl. lut. ſpicato. Arvenſis.

Het *Sideritis montana Gallica flore albo punctato*, Franſch Berg Yzerkruid met een wit geſtipte Bloem. *Arvenſis*, op Grasvelden voortkoomende. *Cretica odorata*, ruikend Yzerkruid van Candiën. Ende *Sideritis fœtida flore luteo ſpicato*, ofte ſtinkend Yzerkruid, met een geel geaarde Bloem, blijven eenige Jaaren in 't leeven, geeven alle Zomers volkoomen rijp Zaad, verdraagen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder ſchaade, worden ook alleen, door haar Zaad, het welke, op voorgenoemde Tijd, niet booven een ſtroobreed diep, in d' Aerde gelegt werdt, aangeteelt ende vermeenigvuldigt.

Doch het *Sideritis Cretica odorata*, niet zoo hart van Natuir zijnde, wordt zomtijds, door ſterke Vorſt, geheel van 't leeven berooft: moet daarom, in een Pot gezet, des Winters binnen 's huis, op een luchtige, maatig, ofte geheel warme plaatze, in koude Dagen gebrogt, met weinig Vochtigheits onderhouden, ende in 't laetſte van de Maart, ofte begin

begin van April (naâ des Tijds geleegentheit) met een regenige Lucht wederom buiten gestelt zijn.

Zy bloeijen de tweede Zomer, met een wassende Maane van April, des Jaars te vooren door Zaad voortgekoomen zijnde, van Augustus af, tot in de Maart, de geheele Winter door, met zoo een kluchtige veelvoudigheit van Bloemen, dat het een Plante zonder Loof, ende niet als uit witte Bloemen alleen bestaande, geoordeelt werdt, vermits de eene ter naauwer nood vergaan weezende, d'anders reeds voortgekoomen te zijn met vermaak gezien wordt; zo dat men aan deze, op een Tijd of uire, niet alleen rijp Zaad, maar ook onrijp, en geheel opene Bloemen aanschouwen mag: welke met haar groene, veelvoudige kleine Steelen, tot een weinig booven de Grond afgesneeden wordende, de Wortel op een nieuw wederom uitloopt, zijnde in alle haar deelen (de Wortel uitgenoomen) krachtig, sterk, ende niet onaangenaam van reuk, een Houtvoet hoog, met een bleeke groenigheit verçiert, en kleevende van aart, als zy wordt aangeraakt.

Het CCCCXVI. Capittel.

SERMONTEIN.

Wordt met geen andere Naame, in 't Nederlandsch (mijns weetens) dan deze genoemt. Op Latijn Siler montanum, ofte Ligustrum verum Dodonæi. Ende in 't François Sermontaine. *Siler montanum.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest genoegzaam verzien, een warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; verdraagt, buiten staande, taamelijk de koude des Winters, ende meer andere ongelegentheeden van dien; verkrijgt zomtijds, in deze Gewesten, met goede Zomers, Bloemen, maar noit eenig rijp Zaad; Doch in een Pot gezet, ende, des Winters, binnen 's huis bewaart, bloeit zy, eenige Jaaren oud geworden zijnde, alle Zomers, ende brengt voort in alles een volkoomen Zaad, het welke, met een wassende Maane, van October of de Maart, in een Pot, een halve Vingerbreed diep, de Aerde, hol en luchtig, bevoolen moet zijn, waar door zy zoo wel, als door haar aangegroeide jonge Looten, die men, met genoemde Maane in April, van d' Ouden neemt en verplant, aangeteelt worden.

Het

HET CCCCXVII. CAPITTEL.

STEEKENDE WINDE.

Zarza parilla.

OP Nederlandsch alzo genoemt. Wordt in't Latijn geheeten SMILAX ASPERA, CONVOLVULUS ACUTUS, ZARZA PARILLA, of SALSA PARILLA PERUVIANA MINOR, ten aanzien van d' oprechte SALSA PARILLA, welke veel grooter van Bladeren is, en noit, in deze Landen, bloeijende gevonden wordt, anders de zelfde in zommige deelen zeer gelijk. Op Hoogduitsch STEKEND WIND. Ende in 't François LISET PICQUANT. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier bezondere soorten bekent, te weeten: *Smilax aspera vulgaris*, gemeine steekende Winde. *Smilax aspera folio maculoso*, steekende Winde met een lankwerpig wit gestipt Loof. *Smilax major lævis*, of groote steekende Winde met gladde Bladeren. Ende *Salsa parilla vera*, ofte *Smilax peruviana legitima*, oprechte Salsa parille. Meest alle van een Culture.

Smilax aspera vulgaris & Sm. asp. maculosa.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest, en het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, vrije, warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Vochtigheit; zijn teeder van aart, de felle Vorst dezer Landen, niet verdraagen konnende: moeten daarom, in Potten gezet weezende, in October binnen 's huis gebrogt, op een maatig warme plaatze gezet, met een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de geheele Winter) onderhouden, ende niet voor April, met een zachte Regen, wederom buiten, der Zonnestraalen voorgestelt, ende voor koude Nachten, als ook schraale haarige Winden wel gewacht zijn.

Salsa parilla vera.

De *Salsa parilla vera*, ofte oprechte Salsa parille, is wel zoo teeder van Natuire, moet daarom, des Winters, in een geduirig warme plaatze gestelt, met weinig laauw gemaakt Regenwater, van onderen, verzien, ende niet voor ten halven van April, ofte wat laater wederom buiten gezet zijn.

Zy geeven, in deze Gewesten, veel by malkander gevoegde, kleine sterswijs gestelde witachtige Bloemkens, maar noit eenig Zaad; worden niet te min, door haar by de Wortel uitschietende jonge Scheutkens, die men, in April, met een wassende Maane, van d' Ouden neemt, en, tot eens Vingers lenkte, booven de Aerde, afgesneeden weezende, in Potten verplant, bequaamelijk vermeerdert: want zy vatten als dan haastiger nieuwe Wortelen, dat anders lankzaam geschiedt, en groeijen t' eerder voort.

HET

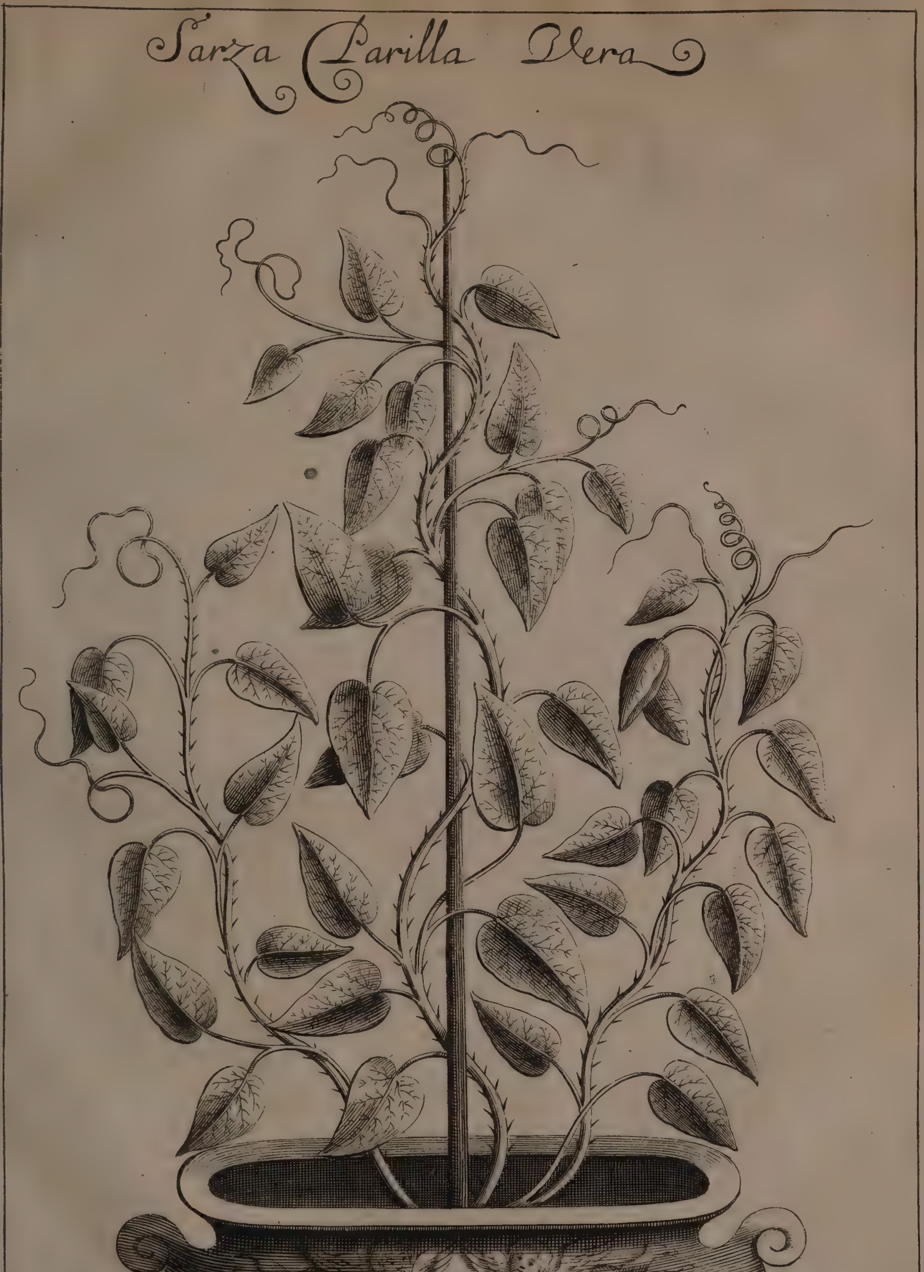
Sarza Parilla Vera

Volubilis Marina Folio Cordato.

Het CCCCXVIII. Capittel.
ZEE WINDE.

Niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook Sodanelle van veele genoemt. Wordt op Latijn geheeten Soldanella, Brassica marina ofte Convolvulus marinus. In't Hoogduitsch Meer Winde. Ende op François Chou de Mer. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Soldanella vulgaris folio rotundo*, gemeine Zee Winde met een rond Blad. *Folio oblongo flore albo Syriaca*, Zee Winde uit Syriën, met een lankwerpig Blad en witte Bloem. Ende *Soldanella Alpina*, ofte Berg Zee Winde. Niet alle van een Culture. *Brassica marina.*

De *Soldanella Syriaca folio oblongo flore albo*, ende *Soldanella Alpina*, zijn teeder van aart, lieven een goede, zeer zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest een weinig Veengrond, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel Vochtigheits; geeven in deze Landen dikwils Bloemen, maar noit eenig volkomen Zaad; verdraagen ongeerne veel koude Herfstregenen, ofte eenige Vorst: worden daarom in April, met een wassende Maane, zoo wel in Potten geplant, als gezaait, in't begin van October, de Aerde booven droog geworden zijnde, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weeder, in geviert werdt, gestelt, met slechts een weinig laauw Regenwater, geduirende de geheele Winter, van booven begooten, ende niet voor ten halven van April, met een aangenaame Regen, wederom buiten gebrogt, en voor koude Nachten, als haarige Winden voorzichtig gewacht; worden ook door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men op gezeide Tijd, van d'Ouden neemt ende verplant, alleen vermeerdert. *Soldanella Syriaca. Alpina.*

De *Soldanella vulgaris folio rotundo*, ofte gemeine Zee Winde met ronde Bladeren, is veel harder van Natuire, blijft wel op een warme plaatze, voor de koude Ooste- en Noorde-winden beschut, ende in Zeezand, met tweejaarige Paerdemest, en gemeine Aerde doormengt, geplant, des Winters over; wordt ook wel, in deze Quartieren, door de zelfde zomtijds weg genoomen: Is daarom goed, dat daar van een weinig, altijd ofte tegen de Winter, in een Pot, om binnen 's huis, met weinige Vochtigheits verzien, bewaart te konnen werden, by tijds gestelt worden, op dat men daar van niet koome onvermoedelijk, door felle Vorst berooft te werden; zy geeft ook alle Jaaren Bloem, maar zelden volkoomen Zaad, wordt niet te min, door haar aangegroeide Wortelen, op voorgenoemde Tijd, verplant en vermeenigvuldigt. *Soldanella vulgaris.*

HET CCCCXIX. CAPITTEL.

HEIDENS WONDKRUID.

Consolida Saracenica.

BY veele wel bekent, wordt met deze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Op Latijn CONSOLIDA SARACENICA ofte SOLIDAGO SARACENICA. In't Hoogduitsch HEIDNISCH WUNDTKRAUT. Ende op François CONSOULDE SARACINNE.

Zy bemint een gemeine, goede, liever zandige, als andere, doch vochtige, en wel gemeste Grond, een luchtige, ende ook een schaaduwachtige plaatze, veel Waters; blijft eenige Jaaren in't leeven, verdraagt alle ongelegentheit des Winters, bloeit alle Zomers, maar geeft niet, als met zeer goede en drooge Naajaaren, perfect rijp Zaad, het welke, in een Pot, ruim een stroobreed diep, met een wassende Maane, van October ofte Maart, dewijle het lange in d' Aerde verblijft, gelegt moet zijn: waar door zy zoo wel, als door haar aangegroeide, ende de Grond doorloopende jonge Wortelen, die men, met gezeide Maane in April, zoo wel als Maart, van d' Ouden neemt ende verplant, vermeerdert mag werden.

HET CCCCXX. CAPITTEL.

HAASEN SALADE.

Sonchus ejusque species.
Lactuca Leporina.

MEt deze Naame niet alleen in 't Nederlandsch, maar ook GANSEN DISTEL, KONYNEN KRUID of MELK WEYE genoemt. Op Latijn SONCHUS, BRASSICA LEPORINA, ofte LACTUCA LEPORINA. In 't Hoogduitsch HASEN KOHL. Ende op François PALAIS DE LIEVRE ofte LAISSERON. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Sonchus levis vulgaris*, gemeine gladde ofte slechte Haasen Salade. *Vulgaris aspera*, gemeine rouwe ofte steekende Haasen Salade. *Hieracites major* ofte *arborescens*, groote of tot een Boom opwassende Haasen Salade, met Bladeren van Havikskruid. *Hieracites minor*, kleine Haasen Salade met Bladeren van Havikskruid. *Hieracites minor Lusitanicus*, kleine Portugaalsche Haasen Salade, met Bladeren van Havikskruid. *Aspera foliis Dentis Leonis*, rouwe Haasen Salade met Bladeren van Papenkruid. Ende *Sonchus Africanus*, Africaansche Haasen Salade. Niet alle van een Culture.

Zy lieven meest alle een goede, gemeine, zoo wel zandige, als andere, doch welgemeste Aerde, zoo lief een schaduwachtige, als een luch-

luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Vochtigheits, en geeven niet alle volkoomen Zaad.

Het *Sonchus lævis vulgaris*, ofte gemeine slechte Haasen Salade. *Vulgaris aspera*, gemeine rouwe Haasen Salade. *Aspera foliis Dentis Leonis*, rouwe Haasen Salade met Bladeren van Papenkruid. *Hieracites minor Lusitanicus*, kleine Haasen Salade uit Portugaal. Ende *Sonchus Africanus*, ofte Africaansche Haasen Salade, blijven niet langer als een Zomer in 't leeven, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende vergaan, door een kleine Vorst: werden daarom, met een wassende Maane van de Maart, (de *Sonchus Africanus* ende *minor Lusitanicus* in April, op een veel warmer plaatze als d' andere) alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, niet diep gezaaid, koomen ook genoegzaam, uitgenoomen de gezeide twee, door het neêrgevallene Zaad, van zelver voort, waar door zy alleen vermeerdert worden. *Sonchus Africanus.*

Het *Sonchus Hieracites arborescens*, ofte Boomachtig Haasen Salade, met Bladeren van Havikskruid. Ende *Hieracites minor*, ofte kleine Haasen Salade, met Bladeren van Havikskruid, vergaan zoo haastig niet, maar worden, van Natuire, oudt; geeven niet, als met zeer goede Zomers, eenig rijp Zaad, verdraagen alle ongelegentheit des Winters geduldig, verliezen tegen de Winter haar Bladeren, ende worden zoo wel, door Zaad als aangewassene jonge Scheuten, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert. *Sonchus Hieracites arborescens.*

HET CCCCXXI. CAPITTEL.
SMYRNIUM van CANDIEN.

ALzoo in 't Nederlandsch geheeten. Wordt op Latijn SMYRNIUM CRETICUM, PETROSELINUM CILICIÆ, ofte HIPPOSELINUM AGRESTE. Ende in 't François SMYRNIUM DE CANDIE genoemt. *Smyrnium Creticum.*

Zy bemint, van Natuire, een zandige, gemeine, doch welgemeste Grond, zoo lief een opene, vrije, als een schaaduwachtige plaatze, veel Waters; blijft eenige Jaaren in 't leeven, geeft gemeinlijk, alle Zomers, volkoomen Zaad; verdraagt felle Vorst, ende meer andere ongelegentheit des Winters zonder schaade, verliest voor de Herfst haar Loof, wordt in de Maart wederom groen, ende mag, zoo wel door Zaad, het welke, met een wassende Maane van September ofte Februarius (indien de Grond open is) niet booven een halve Vingerbreed diep, op een schaduwachtige plaatze, in de Aerde gelegt moet zijn, als door haar aangegroeide jonge Bollekens, die men, in Augusto, opneemen, van de Oude scheiden, ende terstont wederom inzetten mag, aange-

 queekt,

queekt, ofte vermeerdert worden; koomt ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelver, zomtijds veelvoudig voort.

Het CCCCXXII. Capittel.

FIE KRUID.

VAn een jegelijk op Nederlandsch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Wordt in 't Latijn geheeten *Sophia.* SOPHIA, ofte SERIPHIUM GERMANICUM. Ende op Hoogduitsch WELSAMEN, ofte SOPHIE KRAUT.

Zy lieft van Natuire, een zandige, gemeine, zoo wel goede als slechte, gemeste, als ongemeste, vochtige, als drooge Grond, zoo lief een opene, vrije, als een donkere schaaduwachtige plaatze, veel Waters, ende ook weinige Vochtigheits; blijft niet meer als een Zomer in 't leeven; geeft voor de Winter, volkoomen Zaad, ende vergaat van zelver: Wordt daarom, met een wassende Maane van de Maart, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, niet diep de Aerde bevoolen, koomt ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelver overvloedig voort, daar 's eens gestaan heeft, waar door zy genoegzaam vermeerdert mag zijn.

Het CCCCXXIII. Capittel.

STACHYS KRUID.

ALzoo in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook van veele RUIKEND ANDOREN genoemt. Wordt op Latijn geheeten STACHYS. In 't Hoogduitsch REICHENDE ANDORN. Ende op François SAUGE SAUVAGE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, drie bezondere aardige soorten bekent, te weeten: *Stachys vera Dioscoridis*, oprechte Stachyskruid van DIOSCORIDES. *Lanuginosa Hispanica*, Spaansch ruikend Andoren, met wolachtige Bladeren. En *Stachys spinosa Clusij*, ofte doornachtig Stachyskruid van de Hooggeleerde Heer CAROLUS CLUSIUS. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet veel Waters, en geeven gemeinlijk volkoomen Zaad.

Stachys vera Dioscoridis. Het *Stachys vera Dioscoridis*, ofte oprechte Stachyskruid van PEDACIUS DIOSCORIDES, blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, wordt, met een

een wassende Maane van April, in een Pot, niet booven een ſtroobreed diep gezaait, opgekoomen zijnde, niet verplant; verdraagt weinige Vochtigheits, bloeit in deeze Geweſten genoegzaam, maar verkrijgt zelden, ten zy zeer warm gezet, ende niet, als met goede Zomers, volkoomen Zaad.

Het *Stachys lanuginoſa Hiſpanica*, Spaanſche ruikend Andoren, met ruige Bladeren, is hard van aart, lijdt niet veel Waters, maar wel, buiten blijvende, de koude en alle andere ongelegentheit des Winters, zonder ſchaade, geeft, de tweede Zomer, volkoomen Zaad, ende vergaat daar mede: Wordt daarom, in voorgenoemde Tijd, op een nieuw, wederom niet diep de Aerde bevoolen, koomt ook wel, door het neêrgevallene Zaad, van zelver voort, waar door zy bequaamlijk vermeerdert mag zijn. *Stachys lanuginoſa Hiſpan.*

Het *Stachys ſpinoſa Cluſij*, ofte Stachyskruid met Doornen van Car. Clusius, is veel teederder van aart, wordt met de zelfde Maane van April, in een Pot niet diep gezaait, met maatige Vochtigheit onderhouden, voor koude Herfſtregenen als Vorſt naauw gewacht, in 't begin van October, binnen 's huis, op een lang Lucht, maar weinig Viers genietende plaatze, doch zonder eenige zieginge geſtelt, droog (geduirende de Winter) onderhouden, ende niet, voor in 't laetſte van de Maart ofte begin van April (naa des Tijds geleegentheit) met een aangenaame Lucht, en zachte Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, haarige of ſchraale Winden wel gewacht ofte gedekt zijn. *Stachys ſpinoſa.*

Het CCCCXXIV. Capittel.

L U I S K R U I D.

In 't Nederlandſch alzoo genoemt. Op Latijn Staphisagria, ofte Pedicularis. In 't Hoogduitſch Leuszkraut, ofte Speichelkraut. Ende op François Herbe aux Povilleux. *Staphiſagria.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met genoegzaame tweejaarige Paerdemeſt, ende een weinig Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Vochtigheit, blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, geeft in deeze Geweſten zelden, met goede Zomers perfect rijp Zaad, ten zy het in een Pot, ruim een ſtroobreed diep, met een waſſende Maane van Februarius (vermits het wel vijf of zes Weeken in de Aerde verblijft eer het voor den dag koomende gezien wordt) eerſt binnen 's huis gezet, daar naa buiten in warme Paerdemeſt, tot aan de boovenſte Rand des Pots geſtelt, ende voor koude Dagen, zoo wel als

Nachten gewacht, gezaait werde; zoo verkrijgt het veelmaals haar volkoomentheit, versterft als dan, ende kan door het zelfde, alle Voorjaaren, wederom vernieuwt of leevendig gemaakt zijn.

Het CCCCXXV. Capittel.

STECHAS KRUID.

Zynde een zeer Medicinaale, ende genoegzaam ruikende Plant, wordt met deeze Naam in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn Stæchas. In 't Hoogduitsch Stichaskraut. Ende op François Stichedes. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten, *Stæchas Arabica Officinarum*, Stechaskruid uit Arabiën in de Apotekers Winkelen gebruiklijk. *Arabica prima Clusij*, eerste Arabisch Stechas van Carolus Clusius. *Arabica folio Crispo*, Arabisch Stechaskruid met kroese Bladeren. Ende *Stæchas Citrina*, ofte Stechaskruid met aardige Citroen geele Bloemen. Niet alle van een Culture.

Stæchas Arabica prima Cl: & folio crispo.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejaarige Paerdemest, Mol uit van binnen vermolde Boomen, ende een weinig eenjaarige Hoenderdrek, taamelijk vermengt, een warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, in Zomer Tijden, veel Vochtigheits; blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen geenzins veel koude Herfstregenen, ofte Vorst: Moeten daarom, met een wassende Maane van April, in Potten, hol ende luchtig, niet booven een stroobreed diep gezaait, in het laetste van September, ofte begin van October (naa het Saisoen bequaam is) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, zonder eenige zieginge, daar niet, als met vorstig Weder, in geviert werdt, gestelt; met niet veel laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Wintertijd) van onderen in een Panne, ofte zoetjes met de Hand, van booven, begooten, ende niet, voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten, veel Waters, haarige of schraale Winden wel gewacht, ende voorzichtig gedekt zijn; zoo bloeijen zy niet alleen jaarlijks, in deze koude Gewesten, met een geduirige groente verçiert blijvende, maar geeven ook, met goede Zomers, volkoomen rijp Zaad, ende steeds Scheutkens, by de Wortel niet alleen, maar ook aan haar dikke Steelen ten voorschijn koomende, gelijk by my zoo vaak gezien is, de zelfde drie, vier, ende ook wel vijf Jaaren in 't leeven bewaarende, inzonderheit indien zy voor te veel Vochtigheits (daar zy lichtlijk door versterven) bewaart werden.

Stæchas Citrina.

Het *Stæchas Citrina*, ofte Stechaskruid met Citroen geele Bloemen, is

is veel harder van Natuire, blijft gemeinlijk des Winters, buiten ſtaande, inzonderheit met maatige koude, twee ofte drie Jaaren in't leeven, doch wordt, door ſterke Vorſt, zomtijds lichtelijk gedoodt: Moet daarom, van het zelfde altijd iets in een Pot gezet, des Winters met maatige Vochtigheit onderhouden, binnen 's huis bewaart, in 't laetſte van de Maart, wederom buiten geſtelt, ende in Zomertijden, vermits haare veelvoudige Wortel, met veel Waters verzien werden. Zy verkrijgt alle Jaaren, in deze Landen, veelvoudige aangenaame geele Bloemen, maar noit eenig volkoomen Zaad; wordt niet te min, door alleen haar Jonge, by de Wortel uitloopende, van zelfs Wortelen verkrijgende, ofte in de Aerde geboogene Scheutkens, die men, met een waſſende Maane van April, May, ofte Junius, van d' Ouden neemt, ende, ten halven afgeſneeden zijnde, verplant, genoegzaem vermeerdert.

HET CCCCXXVI. CAPITTEL.

W O R M K R U I D.

NIet alleen in't Nederlandſch met deze Naame, maar ook van veele REINVAAR genoemt. Wordt op Latijn geheeten TANACETUM, ofte ATHANASIA. In 't Hoogduitſch REINFARN. Ende op François ATHANASIE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, drie veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Tanacetum vulgare*, gemein Wormkruid. *Criſpum*, Wormkruid met kroeze Bladeren. Ende *Tanacetum inodorum*, ofte Wormkruid zonder reuk. Alle van een ende de zelfde Culture.

Tanacetum vulgare
Criſpum.
Inodorum.

Zy lieven, van Natuire, een gemeine, zandige, of ſteenige, zoo wel ongemeſte, als vet gemeſte Grond, een wel ter Zonne geleegene plaatze, liever veel Waters, als maatige Vochtigheit: geeven alle Jaaren volkoomen rijp Zaad, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters zonder eenige ſchaade; worden ook zoo wel, door haar Zaad, het welke met een waſſende Maane van de Maart ofte April, niet booven een ſtroobreed diep, in de Aerde gelegt moet zijn, of ook van zelver dikwils opſlaat, als door haar, by de Wortel veelvoudige jonge uitloopende Looten, die men, op de zelfde Tijd, van de Ouden neemt, ook met gezeide Maane in September, afgeſneeden wordende, verplant, aangeteelt ende genoegzaam vermeerdert.

HET

HET CCCCXXVII. CAPITTEL.
TEUCRIUM.

WOrdt niet alleen op Nederlandſch, maar ook Latijn, Hoogduitſch, en andere ſpraaken alzoo, ende niet anders (mijns weetens) naa TEUCER, de broeder van AJAX genoemt, welke van deze d' eerſte Vinder geweeſt te zijn, by PLINIUS, in het vijfte Capitttel, van zijn vijf en twintigſte Boek geleezen werdt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderſcheidelijke ſoorten bekent, te weeten: *Teucrium vulgare*, gemein Teucrium. *Pratenſe ſpurium*, Baſtaart Teucrium op Grasvelden voort koomende. *Bœticum arboreſcens*, Boomachtig Teucrium uit de Provincie van Bœtia in Andaluſie leggende. Ende *Teucrium verum officinarum fruticans*, ofte oprecht Boomachtig Teucrium in de Apoteekers Winkelen gebruiklijk. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Teucrium vulgare & pratenſe ſpurium, Het *Teucrium vulgare*, gemein Teucrium, ende *Teucrium pratenſe ſpurium*, ofte Baſtaart Teucrium in Grasachtige plaatzen groeijende, lieven een goede, gemeine, zandige, met oude Paerde- of Koeije-meſt wel verziene Grond, een opene, en bequaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters, ende ook maatige Vochtigheit, verblijven lange Jaaren in 't leeven, bloeijen aardig, geeven dikwils volkoomen rijp Zaad, verdraagen felle Vorſt, en alle andere ongeleegentheit des Winters geduldig, worden ook, zoo wel door Zaad, het welke, met een waſſende Maane, van de Maart ofte April, niet diep, in d' Aerde gelegt moet zijn, als door haar aangewaſſene jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt en verplant, genoegzaam vermeerdert.

Teucrium Bœticum & verum officinarum, Het *Teucrium Bœticum*, ofte Teucrium uit Andaluſie. Ende *Teucrium verum fruticeſſens officinarum*, ofte oprechte Heeſterachtig Teucrium, zijn veel teederder van aart, vergaan niet haaſt, worden ook, buiten ſtaande, door felle Vorſt, lichtelijk van 't leeven berooft: moeten daarom, in Potten, met een waſſende Maane van April, niet booven een ſtroobreed diep, hol en luchtig gezaait, zoo wel als geplant zijn, voor veel koude Herfſtregenen gewacht, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorſtig Weeder, in geviert werdt, of ook wel (geduirende de Vorſt) in een gewelfde Kelder, zonder bevroozen nochtans te worden, gezet, met niet te veel laauw Regenwater, van onderen, door een Panne verzien, ende niet, voor in 't begin van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten, der Zonneſtraalen voorgeſtelt, ende voor koude Nachten, als haarige of ſchraale Ooſte- en Noorde-winden voorzichtig gewacht zijn.

Zy

Zy geeven gemeinlijk, in deze Geweften, jaarlijks volkoomen rijp Zaad, inzonderheit met goede Zomers, waar door zy alleen (op voorgenoemde Tijd en plaatze, de Aerde bevoolen) ende niet wel door haar geduirige by de Wortel uitloopende jongen, vermits zy geen Wortelen verkrijgen willen, aangeteelt werden. Lieven ook een goede zandige Grond, met tweejaarige Paerdemeft, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een heel warme plaatze, veel Waters; verliezen noit haar Bladeren, ten zy zy in gebrek of lijden zijn, maar blijven fteeds groen, en altijd eeven jeugdig.

Het CCCCXXVIII. Capittel.

T H A P S I A.

Met deze Naame zoo wel in't Nederlandfch, als Latijn bekent; hoewel ook van Matthias de Lobel, Turbith Gallicum. *Turbith Gallicum.* Ende by de Françoizen Turbit genoemt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verfcheidene aardige veranderlijke foorten kenbaar geworden, te weeten: *Thapfia major latifolia prima Clufij*, groote *Thapfiæ fpecies variæ.* breedbladige Thapfia zijnde d' eerfte foorte van Car: Clusius. *Major fecunda latifolia Clufij*, tweede foorte met breede Bladeren van de zelfde Clusius. *Minor latifolia Peloponenfis*, kleine breedbladige Thapfia van Peloponefus. *Major anguftifolia glabra*, groote Thapfia met fmalle blinkende Bladeren. *Major anguftifolia minus glabra*, groote Thapfia met fmalle en minder blinkende Bladeren. *Anguftifolia media*, middel foorte van fmalgebladerde Thapfia. *Anguftifolia minor*, kleine fmalgebladerde Thapfia. Ende *Thapfia tenuifolia minima*, ofte alderkleinfte fmalgebladerde Thapfia. Meeft alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, wel, maatig, ofte weinig gemefte Aerde, een warme, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters, en ook geen overvloedige Vochtigheit; worden, van Natuire, zeer oud, bloeijen dikwils, ende geeven om de tweede, ofte alle Zomers volkoomen Zaad (uitgenoomen het *Thapfia minor latifolia Peloponenfis*, of kleine breedbladige Thapfia van Peloponefus, dat noch noit by my gebloeit heeft, niet tegenftaande het zelfde reeds negen Jaaren mijne cuire onderworpen geweeft, en noch is) verdraagen felle Vorft, en alle ongeleegentheit des Winters, inzonderheit met droog Turfmol bedekt, ende daar over Pannen (om niet nat te konnen worden) gelegt, verliezen niet voor tegen de Winter haar Bladeren, worden ook gemeinlijk alleen door Zaad (weinig door Wortelen) het welke, met een waffende Maane, van October ofte Februarius (vermits *Thapfia minor latifolia Peloponenfis.*

het lange in d'Aerde verblijft) in een Pot, een kleine vingerbreed diep, gezaait moet zijn, aangeteelt.

Zy werden alle in Augusto (het Zaad rijp geworden zijnde) zo iemant zulks belieft, opgenoomen, ende terstont wederom geplant; want als dan de rechte, en bequaamste Tijd, om te moogen geschieden, bekent geworden is, jaa men legtze droog in een Dooze, en zendze waar men wil, het welke, op andere Tijden, geenzins zonder schaade geschieden mag, hoe wel zy ook in't Voorjaar, met een wassende Maane van de Maart, niet zonder perijkel uit der Aerden genoomen zijn moogen; geeven ook als dan, niet voor het tweede Jaar daar naa, wederom eenige Bloemen; waarom de boven gezeide Tijd, als bequaamst gevolgt moet zijn.

Het *Thapsia minor latifolia Peloponensis*, is teeder van aart, geenzins felle Vorst verdraagende, wordt daarom, in een Pot gezet, des Winters binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze gebrogt, met zeer weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) van booven begooten, in't begin van April, wederom buiten gestelt, ende voor veel Regens zorgvuldig gewacht, vermits zy door de zelfde lichtelijk verderft; zy verliest, gelijk ook doet het *Thapsia major latifolia prima & secunda Clusij*, d'eerste en tweede groote Thapsia van CAR: CLUSIUS met breede Bladeren, in de Maand van Julius, haar Bladeren, op welke Tijd (zoo het noodwendig is) haar Wortelen zonder eenig gevaar, uit de Aerde genoomen, ende met nieuwe Grond (als vooren gezeit) wederom verzien moeten zijn.

HET CCCCXXIX. CAPITTEL.

THALICTRUM.

OP Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook wel, om de geele couleur haarer Wortelen, van zommige VALSCHE RHABARBER genoemt; wordt meede in 't Latijn THALICTRUM. Ende op Hoogduitsch WIESEN RAUTE geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Thalictrum majus vulgare floro albo*, gemein groot Thalictrum met een witte Bloem. *Hispanicum majus flore luteo*, groote Spaansche Thalictrum met een geele Bloem. *Pratense flore viridi*, Thalictrum op Grasvelden voortkoomende met een groene Bloem. Ende *Thalictrum minimum Cordi*, ofte alderkleinste Thalictrum van VALERIUS CORDUS. Alle van een ende de zelfde Culture.

Thalictri species quatuor.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, wel gemeste Grond, zoo lief een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene, als een schaa-

ſchaduwachtige plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in 't leeven, bloeijen alle Zomers; geeven, met goede drooge Tijden, volkoomen rijp Zaad, verdraagen ſterke koude, en alle andere ongelegentheit des Winters zonder ſchaade; moogen ook niet alleen, door Zaad, het welke, met een waſſende Maane van October, in een Pot binnen 's huis gezet (dewijle het taamelijk lang in d' Aerde verblijft, eer het opkoomende gezien wordt) of in de Maart, op een ſchaduwachtige plaatze, een halve vingerbreed diep gezaait moet zijn: maar ook, door haar by de Wortel uitloopende jonge Scheutkens, die men, met genoemde Maane in April, van d' Ouden neemt ende verplant, genoegzaam vermeerdert gemaakt werden.

HET CCCCXXX. CAPITTEL.

T U L P E.

DEze in haar veelvoudige ſchoonheit, der veranderlijke en zienswaerdige couleuren, andere verre overtreffende BOLPLANTE, wordt in 't Latijn zo wel als François TULIPA. Ende op Hoogduitſch THUMPAL ofte TULPANT, na het Turkſche woord DULPANT, ofte TULIPANT, het welke een *Mutsken* of *Hoedeken* beteikent, genoemt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden meer dan driehondert bezondere aardige ſoorten, alle na malkanderen hier op te noemen onnodig geoordeelt, wijle zy van een ende de zelfde Culture te zijn, bevonden werden. *Tulipa, ejusque ſpecies.*

Zy beminnen alle een zandige, goede, gemeine Aerde, met een weinig Veengrond, ende tweejaarige Paerdemeſt maatig verzien, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel vochtigheits; zijn hart van Natuire, verdraagen ſterke koude, en alle ongeleegentheit des Winters geduldig; bloeijen in de Maand van May, en geeven, in deze Geweſten, gemeinlijk alle Jaaren, volkoomen Zaad; doch die niet meer dan een Blad uit d' Aerde ten voorſchijn brengen, geeven voor dat Jaar, geenige Bloemen, veel minder rijp Zaad.

Zy worden alle Jaaren, in 't begin van Julius, uit der Aerden opgenomen, uitgezondert die, van de welke men gedenkt Zaad te gewinnen, welke zo lange ſtaan moeten, tot het Zaad volkomen geworden is; moogen als dan meede opgenomen, op een drooge plaatze, binnen 's huis, bewaart, ende in September, met een waſſende of volle Maane, van haar buitenſte baſt, en oude Wortel, op 't laetſte, gezuivert zijnde, wederom in friſſe, nieuw gemeſte, zandige Aerde, alle Jaaren op een bezondere plaatze, (zo jemant de geleegentheit heeft) vermits zy de veranderinge des Gronds, van Natuire, lieven, ende in de zelfde voorſpoe- *Tijd van opneemen, en wederom Planten.*

diger groeijen, ook beeter Bloemen voortbrengen, vier vingeren breed diep; ofte een weinig daar over, gezet werden; Hoewel zy ook een ofte twee jaaren overſtaan konnen, doch wordt in geene maniere zo goed gehouden, want zy als dan lichtelijk geraaken te verrotten, vermits de Grond te zeer op malkanderen gepakt wordende, het Water na beneeden des te ſwaarder doordringen mag. Ook zal men gedenken, dat d' Aerde, waar uit de Bollen genoomen zijn (indien zy in de zelfde wederom in gezet zullen worden) alle Weeken eens, tot dat zy daar wederom in geplant werden, omgeroert ofte geſmeeten moet zijn, op dat zy vris en luchtig blijvende, niet moffig, ſchimmelig, of qualijk ruikende worde, vermits de Bollen daar door bederven zouden: Moet ook als dan de zelfde Grond, om het derde of vierde Jaar ten langſten, met voorgenoemde Meſt, en vris Zand, daar geenige zoutigheit by gevonden wordt, wederom vernieuwt zijn.

Zy werdt niet alleen in deze, maar ook andere Landen, door twee bezondere middelen aangeteelt en vermeerdert gemaakt, te weeten: Eerſtelijk door Zaad. Ten tweeden, door haar aangewaſſene Bollekens.

Tijd om zaaijen.

Het Zaad heeft haar volkomen perfectie, als de Knop of het Huisken daar het in beſlooten te zijn gezien wordt, haar groenigheit verlooren heeft, ende van malkanderen berſt, als dan werden zy afgeſneeden, op een drooge plaatze binnen 's huis gelegt, ende in September, het Zaad daar uitgenomen zijnde, tegen de volle Maane, in een houten Vat met Aerde (het welke in de Grond begraaven, en neffens de zelfde, tot booven toe, met Aerde gelijk gemaakt werdt) op een donkerachtige, en geen warme plaatze, een vinger breed diep gezaait, waar in het zelfde des volgenden jaars, gelijk Gras of Bieſlook opkomende vernomen wordt.

Deze jonge Bollekens, neemt men niet op, voor dat zy daar in twee Jaaren geſtaan hebben, ook niet eerder voor haar teeder Loof of Bladekens verwelkt zijn, ende zetze in 't laetſte van Auguſtus (dewijl zodanige kleine en teedere Bollekens, niet zoo lange als de groote uit de Aerde verblijven konnen) in een ander, en warmer, ook alle Jaaren op een bezondere plaatze, wederom in de Grond, tot dat zy eindelijk Bloemen verkrijgen, het welke gemeinlijk niet eerder voor dat zy zeven, acht, negen, en ook wel tien Jaaren oudt geworden zijn, geſchiedt.

Wat Zaad om te zaaijen beſt geoordeelt wordt.

Hier uit werden veel veranderlijke, zeer ſchoone, vermaaklijke couleuren aangeteelt, die zy niet alleen met haare eerſte Bloem voortbrengen, maar ook van Jaar tot Jaar veranderen, ende d' een d' ander in ſchoonheit te boven gaat, inzonderheit, zo zy uit het Zaad van een witte Bloem, met een ſterke ſwarte Grond, ofte paerze couleur (welke de beſte om te zaaijen gehouden worden) voortgekomen zijn.

Deze jonge Bollekens, al eer zy noch eenige Bloem gedraagen hebben,

ben; schieten dikwils uit eenige nieuwe, zeer diep in d'Aerde, die men Zinkers noemt, wordende doorgaans eens zoo groot, als d'Ouden geweest zijn, vermits zy het voetzel alleen na haar trekken, waar door d'Ouden ten eenemaal verteeren, zoo dat zy niet meer dan een leedige bast behouden, gelijk daar van d'eervarentheit zelver getuigen kan. *Wat Zinkers zyn.*

Welke Zinkers, in 't opneemen, wel moeten nagezocht zijn: want indien zy in d'Aerde verblijven, koomen het volgende Jaar zoo diep te zinken, dat zy qualijk daar na gevonden konnen worden: Is daarom goed, dat men het Bedde of plaatze daar deze geplant worden, onder met steenen, of een houten Vloer verzie, waar door haar het zinken benomen werdende, te bequamer gevonden, ende uitgenomen mogen zijn.

Ten tweeden geschiedt ook een vermeerdering van deze, door jonge aangewassene Bollekens, uit d'Oude voortspruitende, onder de welke meede dikwils eenige Zinkers gevonden werden, uit d'Aerde genomen, ende van haare Moeder gescheiden zijnde (gelijk gemeinlijk geschiedt): maar lang zoo veel niet, als die van Zaad gekomen zijn, bloeijen ook eerder; Want zy geeven het volgende Jaar, het tweede, ook wel het derde (na zy groot zijn) haare eerste Bloem.

Ten laetsten, is het aanmerkens waerdig, dat alle Tulpen steeds niet even schoon verblijven, maer gemeinlijk alle twee Jaaren veranderen: Want die de eene Zomer zich boven maaten schoon van couleuren vertoont heeft, zal het volgende Voorjaar eencouleurig, ende van geen aanzien te voorschijn komen, daar na wederom schoon, ende zo aangenaam van verwe, dat men qualijk gelooven zoude, uit een ende de zelfde Bolle zo een groote veranderinge gereezen te zijn. Hebbe ook, door eervarentheit, dikwils bevonden, dat een Bol van deeze, een Bloem schoonder dan oit te vooren gegeeven hebbende, terstont daar na vergaan is, als willende noch voor 't laetste, haar uiterste kracht en alvermogen der Natuire te werk stellende, d'oogen haars Meesters, met een opgehoopte schoonheit der aangenaame couleuren vermaaken, op dat zy in zijne gedachtenisse te langer verblijven, na haar dood loflijk geroemt, ende te hooger geacht mogt worden.

Hier by werd ik de Bloemhandel dezer Tulpen gedenkende, welke in het Jaar onses Heeren 1634. 1635. 1636. ende 1637. in Holland zeer in swang ging, ende als doen voor de grootste Koopmanschap geacht, vermits daar veel meede gewonnen worde, zoo dat zommige Weewers haare Touwen, ende verscheiden gemeine Winkeliers haare waaren verkoften, ende alleen de handelinge der Tulpen aannaamen, welke men beeter dan Goud, ende kostelijker als Paerlen, ofte eenig dierbaar Gesteente reekende. Want men koft als doe voor een Viçeroy (zijnde een nietige Bloembolle) deze volgende waaren, te weeten:

Twee laſten Terwe, waerdig	448 Guldens.
Vier laſten Rogge.	558
Vier vette Oſſen.	480
Acht vette Verkens.	240
Twaalf vette Schaapen.	120
Twee Oxhoofden Wijn.	70
Vier Tonnen acht Guldens Bier.	32
Twee Tonnen Boter.	192
Duizend pond Kaes.	120
Een Bedde met zijn toebehooren.	100
Een Pak kleederen.	80
Een zilvere Beeker.	60
	2500 Guldens.

Het welke van veele met recht waerdig te noteeren gereekent geworden is.

Doch hier by is 't niet alleen gebleeven; Want men verkofte naderhand, tot meerder verwonderinge in 't openbaar by het Gewigte, ende een jegelijk na haar Naam, als volgende blijkt:

400 Aaſen *Admiraal Liefkens* voor 4400 gulden. 59 Aaſen van de zelve voor 1015 gulden. 446 Aaſen *Admiraal van der Eyk* voor 1620 gulden. 214 Aaſen *van der Eyk* voor 1045 gulden. 523 Aaſen *Grebber* voor 1485 gulden. 106 Aaſen *Schilder* voor 1615 gulden. 200 Aaſen *Semper Auguſtus* voor 5500 guldens. 280 Aaſen met een dubbelde Bloem voor 1200 gulden. 410 Aaſen *Viſeroy* voor 3000 gulden. 658 Aaſen de zelfde voor 4200 gulden. 1000 Aaſen *Gouda* voor 3600 gulden. Ende veel meer andere, hier alle op te noemen onnodig.

Noch is verkoft aen N. N. een vierendeel pond *Witte Kroonen*, voor de ſomma van vijf hondert vijf en twintig guldens, en vier Koeijen, die zoo haaſt de leverantie geſchiedt is, gereedt zijnde, van den Stal gehaalt, ende in des verkoopers huis geleidt zouden mogen worden.

Noch is overgenomen, van N. N. twee pond *Switzers*, welke hy gekoft hadde voor duizend twee hondert guldens, dit den Overneemer tot zijn laſt neemende, ende daarenbooven zoude den ander hebben een Quarteel Pruimen, hem datelijk te leeveren, ende noch binnen veertien Dagen duizend vierhondert Gulden, te tellen ofte in Banco af te ſchrijven.

Is ook verkoft aan N.N. een pond *Geele Kroonen*, voor achthondert Guldens, mits hem vereerende Laken tot een Pak kleederen met een Mantel, na 't oordeel van alle Kenders, over de acht Guldens d' elle waerdig.

Is ook gekoft van N. N. een pond witte Kroonen, voor drieduizend, en tweehondert Guldens, mits hem vereerende tweehondert Guldens, ende een zilveren Schaal, zeſtig Guldens waerdig geacht.

Is ook over gedaan aan N. N. vijf pond *Geele Kroonen*, van den geenen

ſten dieze gekoft hadde voor driehondert vijf en zeeventig Guldens ider pond, 't welk hy tot ſijne laſt neemt, ende den ander gereed geeft zijn Paerd met zijn Kales, twee zilvere Beekers, ende hondert vijftig Guldens.

Noch zijn te zaamen veraccordeert N. N. en N. N. dat den eenen zal aenneemen zeſtien Morgen Lands, waerdig na taxatie van goede Luiden zeſtienduizend Guldens, waar voor den ander hem zal leeveren zo veel Tulpebollen van die waerde, mits dat de Leevenaar der Tulpebollen alle Jaaren zal moeten aenneemen de Aſſetteren, ende de vervallen daar af, vijf Jaar geduirende, tot een vijfde part van de capitaale ſomma.

Op de zelfde conditie is mede verkoft een Huis, vierduizend vierhondert Guldens waerdig gereekent.

Is ook gekoft van N. N. een pond *Centen* voor eenduizend achthondert Guldens, mits haar geevende haar beſte weerſchijne Rok, een oude Roozenobel, ende een Penninksken met een zilvere Kettingtie, om aan een Kinds hals te mogen hangen.

Een Perzoon hadde gekoft een *Viçeroy* van hondert en vijf en zeeventig Aaſen in de Aerde geplant zijnde, voor negenhondert Guldens, welke een ander van hem over nam, mits hem vereerende een Kleed met een Mantel, zoo koſtelijk als hy zelver wilde, ende noch daer en booven, als de leeverantie zoude geſchieden, duizend Guldens; het Kleed werde hem daadelijk afgeſcheurt, ende liet het met goude Kant boorden, de panden met groen Fluweel, ende de Mantel heel gevoert.

Is ook verkoft aen N. N. een *Brabanſon Spoor*, weegende driehondert en zeeventig Aaſen in d' Aerde geplant ſtaande, voor zeeven hondert Guldens, mits gereed geevende tweehondert Guldens, een Kabinet Kasken van Ebbenhout gemaakt, met een vermeenigvuldigende Spiegel daar in, ende noch een groot ſtuk Schildery, zijnde een Bloempot.

Is ook verkoft aen N. N. een *Semper Auguſtus*, weegende hondert drie en tneegentig Aaſen, voor de ſomma van vierduizend zeshondert Guldens, daar en boven noch een nieuws wel toegemaakte Karoſſe, met twee Appelgraauwe Paerden, ende alles wat daar toe behoort, welke in de Tijd van vier weeken zouden geleevert, ende het Geld daadelijk in Banco afgeſchreeven worden.

Is ook gekoft van N. N. een *Gouda* van hondert en elf Aaſen, voor zeeven hondert Guldens, met de leverantie te betaalen, gereed vier Rooſenobels met een Yſleede, Zaadel, Toom, ende 't geene tot een Paerd behoort.

Is ook verkoft een Hof aen N. N. met de Bloemen ende de Plantingen zoo als het ſtonde in zijn Heiningen, voor achtduizend Guldens te betaalen, als de Bloemen in haare Zaiſoen ſtaan, doch zoude den Verkooper eenige Bloemen die hy daar uit kiezen zoude, ende hem noemen

men, zoo het den Kooper begeert, bedraagende omtrent tweeduizend Guldens.

Noch is overgenomen van N. N. een *Verbeeterde Spinnekop*, van vierhondert Aasen, reeds geplant zijnde, dien hy voor zeeven hondert Guldens gekoft hadde, mits hem datelijk vereerende hondert Schippont Edamsche Kaeze.

Noch is verkoft een *Semper Augustus* van tweeëntneegentig Aasen, voor de somma van tweeduizend Guldens, welke daadelijk in de Bank afgeschreeven werde, met deze restrictie, dat hy die niet zoude mogen wederom verkoopen, ofte veralieneeren zonder consent van die, van de welke hy dezelve gekoft hadde.

Is mede aan de meestbiedende verkoft aen Tulpe Bollen op den 5 February 1637. op de Zaal van de nieuwe Schutters Doele, voor de Erfgenaamen van Wouter Bartholomeusz, in leeven Castelein van de oude Schutters Doele, tot Alkmaar, voor de somma van neegentig duizend Guldens.

In dezen tijd, zoo ons getoont is, uit d' aanteikeningen van een curieus Liefhebber en loofwaerdig Getuige, is, ongeëischt, voor een Tulpebol, geboden twaalf morgen Lands, geleegen in de Schermer.

Als van gelijken, dat zeeker treffelijk Man t' Amsterdam, aan iemand te Haarlem de *Semper Augustus* verhandelt hadde, met die verbintenisse, dat niemand van haar beiden de zelve, zonder elkanders kennisse, zoude mogen verhandelen; zoo wierdt nochtans den Eersten swak gemaakt, door het aanpresenteeren van zeeker zindelijk Spaans Cabinet, daar hy lang om gevrijt hadde, en geerne tienduizent Gulden voor gegeeven zoud hebben, welk hem gegeeven worde, met drie duizent Gulden daar booven, voor een *Semper Augustus*. Den ander, zulks hoorende, neemt ook zijn slag waar, en verhandelt drie Bollen van den *Semper Augustus*, voor de somma van dertigduizent Gulden, in Banco te trekken. Dien zelven Heer, t' Amsterdam, wierdt aangeboden, vijftienduizent Gulden jaarlijks, voor zijn Tuin te huir, tot zeven aan malkander volgende Jaaren, (bedragende in dien tijd de somma van hondert en vijfduizent Gulden) onder verbintenisse de qualiteit en quantiteit daar in te laaten; zoo dat de voordeelen alleen zouden bestaan in d' aanwas.

Hier door worde niet alleen dezen wonderbaarlijken koophandel (waar aan een jegelijk behaagen hadde, vermits alleen een Perzoon, verswijge veel andere, wiens Naame ik hier (om reedenen) niet en verhaale, by de zelfde in de Tijd van vier Maenden gewonnen hadde, over de zestig duizend Guldens) door *Eedelluiden*, *Borgerlijke staaten*, *Boeren*, *Schippers*, *Voerluiden*, *Weewers*, *Turfdraagers*, *Schoorsteenveegers*, ende andere; maar ook door *Vrouwen* ende *Dienstmeiden* van dag tot dag, op hoope van in korten rijk te werden, vermeerdert, ende haare Collegie sterker gemaakt. Zoo dat eindelijk eenige der voornaamste dezen handel

del voor geen oprechte koopmanſchap langer houdende, vermits zy daar uit meerder ſchaade voor zommige, als eenige reeds profijt daar uit getrokken hadden, ende meer andere inconvenienten onfeilbaar te gemoete zagen. Want eenige in haare op te brengene penningen begoſten te tardeeren, zommige ter contrarie eenig voordeel gedaan hebbende, die in haar eigen huis Kleinbier, ende Meelenbry qualijk krijgen konden te vooren, nu niet wiſten hoe zy haar aanſtellen zouden: want Wijn was haar nauwlijks genoeg, men moſte Wijn Brule, ofte heete Wijn met Zuiker daar in, ofte ten minſten Spaanſche Wijn, een Hoentje gelaerſt en geſpoort, ofte andere delicateſſen hebben, alzoo in veelen de natuirlijke regel ofte maniere van leeven te buiten gaande. Zy koften Waagenen, Kaleſſen, Paerden, ende leefden heerlijk; niemant wiſte hoe hoog hy zijn ſtaat zetten wilde, d' een was grooter Meeſter dan d' ander, ende niemant woude malkanderen wijken, ofte iets toegeeven. Hebben daarom de FLORISTEN den 24 February 1637. van alle Hollantſche Steeden, binnen *Amſterdam* vergadert zijnde, een accoort geſlooten: dat alle koopen van TULPEN, die gedaan zijn tot ultimo Novembris, duizend zeshondert zesendartig toe, incluys, ſtilo novo, gehouden zullen moeten werden, ende de koopen die daar na zijn geſchiedt, zal den *Kooper* moogen nalaaten, mits geevende aan den *Verkooper* tien per Cento, ende in de Maand van Martius duizend zeshondert zevenëndartig nieuwe ſtijl, den *Verkooper* aanzeggende, of hy den koop wil houden ofte niet.

Dit alzoo gedaan, bleeven noch zommige in groot bedenken, met vreeze, dit Accommodament, niet tegenſtaande geteikent, by eenige evenwel in 't heimelijk, ende ook wel openbaarlijk (wijle die van *Amſterdam* haare conſent hier in niet gedraagen hadden) noch mogte te buiten gegaan worden, hebben diesweegen tot meerder beveſtinge van het zelfde eenige Requeſten aan haare Eedele Groot Moogende, *De Heeren Staaten van Holland ende Weſtvrieſland*, in den Haage gepreſenteert, ende ingegeeven. De welke om meerder inconvenienten in dezen raazenden Koophandel te vermijden, ende tot meerder ruſte ende welvaaren haarder Ingezeeten te bevorderen, hebben den 27 April duizend zeshondert zevenëndartig, een Placcaat in alle Steeden van Holland, ende Weſtvrieſlandt doen publiceeren, ende opentlijk aanſlaan; in het welke zy de Planters van TULPEN authoriſeerden, haare verkofte TULPEN, tot laſte van haare Koopers, die, haare gekofte TULPEN t' ontfangen, in gebreeke bleeven, naar voorgaende behoorlijke inſinuatie te behouden, of verkoopen, om haar kort daar na op de zelfde Koopers te verhaalen, in gevalle verſtaan zoude moogen werden, dat die voorſchreeven koopen haar effect behoorden te ſorteeren. Blijvende middelertijd alle vordere contracten van TULPEN, in ſuspens ende ongeprejudiceert.

Hier door kreeg dezen ongehoorden koophandel, zoo een haastige val en ondergank, dat men korts daar na een Bolle voor vijftig guldens kofte, die weinig weeken te vooren, over de vijfduizend gekost hadde. Waar door men overal, een gemeine ontsteltenis der gemoederen, dezer koopluiden merklijk vernam, vermits d' eene den ander met deernisse en groote meedoogentheit aanzag, niet dorvende wederom met haare waaren ten voorschijn koomen; Zoo dat eenige na dien tijd, gerust in stilheit haar leeven aanstelden, daar by rijk geworden zijnde; Eenige ter contrarie onnoozel en slegt daar af koomende, konden dit Eclyptisch Schrikkeljaar, in de donkerheit haarder beurzen niet verdraagen, keerden daarom onvernoegt wederom tot haare gewoonlijke Weewersspoel, of voorige hanteeringe, met een bedroeft gezigt.

Ende indien deze, met recht een Tulpsche of zotten handel, langer in staat gebleeven hadde, zoude geheel Holland daar door in haar koophandel bedorven geworden zijn; want men konde voor d' alderslechste Bolle, die men voor dezen, ende noch op de Mesthoop werpt, bekoomen wat men dochte of woude; de betaalinge en zoude meede voortaan niet meer met geld, maar alleen met deze Bloemen geschiedt zijn.

Heb ook van verscheidene lofwaerdige Mannen gehoort, die daar af notitie gehouden hadden, dat, in een eenige Stad van Holland, in de tijd van drie Jaaren, meer dan tien Milionen guldens aan deze Bloemen verhandelt geworden zijn.

Mijn Vader hadde ook duizend zeshondert zesendertig, aan een van Alkmaar geboortig, eenige weinige Bollen verkoft, voor de somma van zeeven duizend guldens, met deze conditie, dat zoo verre inde tijd van zes Maanden geen afslag quam voor te vallen, als dan de koop vast verblijven, maar indien zy binnen dien tijd geschiede, tien per cento geeven zoude; het welke alzoo gebeurde: want de afslag binnen dien tijd geschiede, ontfing derhalven zevenhondert gulden, voor niet met allen, ende behield zijne Bollen, die hy veel liever geleevert soud hebben.

Dit alles, beminde Lezer, heb ik daarom niet verswijgen willen, op dat onze Nakoomelingen, dit als in een Spiegel zien, ende tot waarschouwinge hier aan gedenken zouden, wy ook zelver hier door vermaant mogten worden, tot zulken onbehoorlijken handel niet wederom te vervallen.

Oorspronk dezer wonderlijke handelinge. Die (mijns oordeels) uit Vrankrijk zijn oorspronk eerst genoomen schijnt te hebben; Want de Grooten aldaar, inzonderheit binnen Paris een weinig voor, en om dien zelfden tijd, dezer raazernijen, voor slechts een afgebrooken Tulp, eenige hondert, ja duizend guldens (naa zy schoon van couleur was) gaaven, die zy aan haare Matressen, en andere Dames, om haare gunst te gewinnen, vereerden. Welke van haar aangenoomen zijnde, aan de slinker zijde des Lichaams, daar het herte on-

onder verborgen legt, gehegt ende vaſt gemaakt worde, waar meede zy praalden; de zelfde meerder als de ſchoonſte Diamant ofte Peerl des werelds achtende.

Doch den Hollandſchen afſlag dezer Bloemen, by haar vernoomen, werde ook deze grootachtinge, met haare haaſt vervallene ſchoonheit vermindert, ende verdweenen te zaamen als rook.

HET CCCCXXXI. CAPITTEL.

VREEMDE WILDE KERSSE.

NIet alleen met deze Naame in 't Nederlandſch, maar ook van zommige WISSELKRUID ofte WILDE MOSTAART. Wordt op Latijn geheeten THLASPI. In 't Hoogduitſch BAURSENFF, BAWRENKRE ofte WILDERKRESZ. Ende op François SENEVE SAUVAGE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige zienswaerdige veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Thlaspi latius Dodonai*, breede Wildekerſſe van den hooggeleerde Heer REMBERTUS DODONÆUS. *Thlaspi latius flore ſulphureo*, breedbladige Wildekerſſe met een geele ſwaavelachtige Bloem. *Creticum umbellatum flore albo*, Wildekerſſe uit Candiën, met een wit gekroonde Bloem. *Creticum umbellatum flore purpureo*, Wildekerſſe van Candiën, met een purpere Bloem. *Creticum ſemper virens ſurrectum flore purpureo*, recht opſtaande altijd groenblijvende Wildekerſſe uit Candiën, met een purpere Bloem. *Creticum ſemper virens repens flore albo*, altijd groenblijvende Wildekerſſe van Candiën kruipende by der Aerden, met een witte Bloem. *Mechliniense*, Wildekerſſe omtrent Mechelen groeijende. *Umbellatum elegans Luſitanicum*, aardige Wildekerſſe uit Portugaal, met een gekroonde ofte in 't ronde waijerswijze geſtelde Bloem. *Umbellatum majus Gallicum*, groote Wildekerſſe uit Vrankrijk, met een gekroonde Bloem. *Umbellatum minus Gallicum Iberidis folio*, kleine Wildekerſſe uit Vrankrijk, met een gekroonde Bloem en Bladeren van Iberis. *Clypeatum*, *Thlaspi*, ofte Wildekerſſe, met een rond Zaad gelijk een Schild. *Clypeatum ſegetum Luſitanicum*, Thlaspi uit Portugaal in 't Koorn waſſende, met een Zaad gelijk een Schild. *Clypeatum Montis Libani*, Wildekerſſe van den Berg Libanus, met een Zaad Schildswijs geſtelt. *Saxatile perpetuum*, Altijdduirende Wildekerſſe op ſteenige plaatzen voortkoomende. *Pratenſe flore albo*, Wildekerſſe op Grasvelden groeijende, met een witte Bloem. *Minimum*, alderkleinſte Wildekerſſe. *Minimum ſpicatum lunatum Fab. Columna*, alderkleinſte geäarde Wildekerſſe, met een Zaad rond gelijk de Maane. *Thlaspi Medicorum*, Wildekerſſe der Mediçijn Meeſteren. Ende veel meer andere. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Thlaspi ſpecies diverſæ.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, de meeste Tijd alle Jaaren, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, jaarlijks op een nieuw, niet booven een stroobreed diep, gezaait moet weezen, koomen ook eenige, door het neêrgevallene, van zelver op, waar door zy alleen wederom vernieuwt ende vermeerdert gemaakt moogen zijn; Want zy blijven voor het meeste gedeelte niet meer als een Zomer in 't leeven.

Thlaspi Creticum semper virens surrectum fl. pur. &c. Doch het *Thlaspi Creticum semper virens surrectum flore purpureo*, ofte altijd groen blijvende opstaande Thlaspi van Candiën, met een purpere Bloem. *Creticum semper virens repens flore albo*, altijd groen blijvende kruipende Thlaspi uit Candiën, met een witte Bloem. En *Thlaspi saxatile perpetuum*, ofte langduirende Wildekersse op steenige plaatzen groeijende, vergaan zoo haastig niet, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen geenzins veel koude Herfstregenen, ofte sterke Vorst, moeten daarom, in Potten gezet, ofte met gezeide Maane van April, daar in niet diep gezaait, in October, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert wordt gestelt, met slegts een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de geheele Winter) onderhouden, niet voor in 't begin van April, met een regenige Lucht, wederom buiten gezet, ende voor koude Nachten, of haarige Winden een weinig gewacht zijn. Zy bloeijen alle Zomers vroeg in 't Voorjaar, geeven ook, in deze Gewesten, een volkoomen Zaad, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt moogen werden; Hoewel het *Thlaspi Creticum semper virens repens flore albo*, zich door haar aangegroeide jonge Lootkens, van zelver Wortelen verkreegen hebbende, die men, op gezeide Tijd, van d' Ouden neemt ende verplant, meede vermeerderen laat: Doch vermits zy op deze Tijd, gemeinlijk in volle Bloeme staan, moet men de zelfde eerst affnijden, ende als dan verzetten, zouden anders te swaarder beklijven, jaa daar door geheel vergaan.

Thlaspi Mechliniense. Het *Thlaspi Mechliniense*, ofte Wildekersse omtrent Mechelen ten voorschijn koomende, blijft niet meer als twee Zomers in 't leeven, wordt met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep de Aerde bevoolen, komt ook door het neêrgevallene Zaad, van zelver voort, bloeit het tweede Jaar, geeft volkoomen Zaad, ende versterft van zelver.

HET

Het CCCCXXXII. Capittel.

TORMENTILLE.

ALzoo in 't Nederlandſch geheeten. Wordt op Latijn genoemt Tormentilla, vermits de Pouder dezes Wortels, ofte het Water waar in zy gezooden geweeſt is, niet alleen de pijne, door iets vergiftigs veroorzaakt, maar ook der tanden, eertijds van de Romeinen Torment genoemt, verdrijven mag, ofte ook wel Septifolium. In 't Hoogduitſch Birckwürtz ofte Rotheilwurtz. Ende op François Tormentille. *Tormentilla.* *Septifolium.*

Zy lieft een goede, gemeine, zandige, luchtige, ende met tweejaarige Paerdemeſt maatig verziene Grond, een wel ter Zonne geleegene plaatze, ende zoo het geſchieden kan, aan haar Wortel een weinig ſchaaduwe, veel Waters; blijft eenige Jaaren in 't leeven, verdraagt felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Winters zonder ſchaade, bloeit alle Zomers, ende geeft een perfect rijp Zaad, het welke, met een waſſende Maane van de Maart ofte April, na des Tijds geleegentheit, niet booven een ſtroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy zoo wel, als door d' aangegroeide jonge Wortelkens, die men, met de zelfde Maane in April, van d' Ouden neemt en verplant, vermeenigvuldigt wordt.

Het CCCCXXXIII. Capittel.

BOKSDOORN.

WOrdt op Nederlandſch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. In 't Latijn Tragacantha, Poterium, ofte Spina Hirci. Ende op François Barbe de Renard, ofte Ramebove. Hier van zijn my, in haar aart ende Nature, twee bezondere ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Tragacantha vulgaris*, gemeine Boksdoorn. Ende *Tragacantha tomentoſa Cretica*, ofte ruige Boksdoorn uit Candiën. Niet alle van een ende de zelfde Culture. *Tragacantha.* *Poterium.* *Spina Hirci.*

Zy beminnen nochtans beide, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemeſt, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Vochtigheit; blijven lange Jaaren in 't leeven; geeven meeſt alle Zomers Bloemen, maar zelden in deze Geweſten volkoomen Zaad; moogen niet te min, door

 haar

haar aangegroeide jonge of oude Takken, die men in de May, met een Pennemes voorzichtig ten halven, op de maniere der Angelieren, insnijdt, met Aerde bedekt, ende het eerste ofte tweede Jaar, Wortelen verkrijgende, niet eerder voor het derde Jaar daar na, (vermits de Wortel noch jonk en teeder zijnde, het zelfde niet verdraagen mag) van d'Oude neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt zijn.

Het Zaad nochtans, uit andere warme Landen ontfangen hebbende, wordt in een Pot, met voorgenoemde Aerde gevult, niet booven een stroobreed diep, met een wassende Maane van de May, hol ende luchtig gezaait, warm gestelt, ende zomtijds, met een weinig in de Zonne laauw geworden Regenwaters van booven begoten.

Tragacantha vulgaris. De *Tragacantha vulgaris*, ofte gemeine Boksdoorn, is hart van Natuire, blijvende op een warme plaatze, voor alle koude Noorde- en Ooste-winden beschut, buiten gezet, eenige Jaaren des Winters dikwils over, inzonderheit met droog Turfmol bedekt zijnde, doch verlieſt eindelijk, door een felle Vorst, te zaamen met haar kluchtige groenigheit het leeven zelver; Is daarom goed, dat men daar van altijd een in een Pot plante, ende de zelfde des Winters, met weinige vochtigheit verzien, binnen 's huis bewaare.

Tragacantha tomentosa Cretica. De *Tragacantha tomentosa Cretica*, ofte Wolachtige Boksdoorn uit Candiën, is zoo hart van Natuire niet, verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, ofte eenige Vorst; Moet daarom in een Pot gestelt zijnde, in 't begin van October, binnen 's huis gebrocht, op een luchtige plaatze, daar niet als met Vorstig weder in geviert werdt gestelt, met zeer weinig Vochtigheits onderhouden, niet voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en zoete Regen, wederom buiten gezet, ende voor koude Nachten, of schraale Winden gewacht zijn.

HET CCCCXXXIV. CAPITTEL.
BOKSBAARD.

Tragopogum. Barba Hirci IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van veele SALSEFY genoemt. Wordt op Latijn geheeten TRAGOPOGUM, ofte BARBA HIRCI. In 't Hoogduitsch BOKSBART. Ende op François BARBE DE BOVE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, vijf, in haare Bloeme veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Tragopocum flore purpureo*, Boksbaard met een purpere Bloem. *Flore pallido cœruleo*, met een bleek blaauwe Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Flore luteo*, met een geele Bloem. Ende *Tragopogum suaverubente flore Fabij Columna*, ofte Boksbaard met een lieflijke roode Bloem. Alle van een Culture.

Zy

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Aerde, een opene, vrije, luchtige, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, blijven niet meer dan twee Zomers in 't leeven, verdraagen felle Vorst, en alle andere ongeleegentheit des Tijds, bloeijen het tweede Jaar, geeven volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede; Moeten derhalven alle, ofte om het tweede Voorjaar, met een wassende Maane van de Maart ofte April, op een nieuw, niet diep, wederom gezaait zijn, komen ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelver op, waar door zy overvloedig vermeerdert mogen zijn.

HET CCCCXXXV. CAPITTEL.
WATER STERRE KRUID.

MEt deze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten TRIPOLIUM, AMELLUS MARINUS, ofte ASTER MARINUS. *Tripolium. Aster marinus. Amellus marinus.*

Zy wast van Natuire aan d'Oever van op- en af-loopende Rivieren, dikwils met zout Water bevochtigt wordende: doch met de geheele klomp Aerde aan haar Wortel verblijvende, opgenoomen, ende in goede versche Grond, met Zand, ende een weinig tweejaarige Paerdemest verzien, verplant zijnde, groeit in de Hooven wel. Bemint een opene, luchtige, vrije, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, blijft eenige Jaaren in 't leeven, verdraagt felle Vorst, en alle andere ongeleegentheit des Winters geduldig; geeft aardige langduirende Bloemen, ende, met drooge Zomers, volkomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart ofte April, in een Pot, met goede Aerde, en zout Zeezand gevult, ruim een stroobreed diep gezaait, ende dikwils met Water van booven begoten moet zijn, zo komt het voort, dat anders zelden geschiedt, waar door zy aangeteelt, ende alleen vermeerdert gemaakt werden mag.

HET CCCCXXXVI. CAPITTEL.
AMERICAANSCHE TERWE.

ZYnde een aardig Gewas, wordt alzoo in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn TRITICUM AMERICANUM. In 't Hoogduitsch WEIZEN AUS INDIEN. Ende op François BLED, ofte FOURMENT d' INDES. *Triticum Americanum.*

Zy groeit tot de hoogte van drie voeten opwaarts, in deze koude Gewesten, met veelvoudige by malkanderen gevoegde, en uit de Wortel voort-

voortkomende Bladeren, zijnde een houtvoet of anderhalf, min ofte meer lank, een kleine vinger gemeinlijk breed; ende met een aangenaame donkere groenigheit verçiert, waar uit verscheidene Steelen voortkomende gezien worden, geelachtige groen van couleur begaaft, met Aaren ruim een halve houtvoet lank, als met veele leeden op malkanderen groeijende, ende aan beide zijden met uitsteekende Knopkens, waar aan het Zaad vast houdt, als schubachtige vleugelkens, wonderlijk en aardig booven malkanderen zittende, verzien. Vergaat niet haast, maar blijft eenige Jaaren in 't leeven, is teeder van Natuire; geeft, met heete Zomers, volkomen Zaad; lieft een gemeine zandige Aerde, met slechts een weinig tweejaarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Noorde- en Ooste-winden beschut, maatige Vochtigheit, verdraagt geenzins koude Herfstregenen, ofte eenige felle Vorst: moet daarom, in een Pot staande, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met Vorstig weder in geviert werdt, gezet, met weinig Waters verzien (vermits zy door de zelfde lichtelijk verrot) ende niet voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en zachte Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, veele vochtigheits, haarige, of schraale Winden wel gewacht, ende genoegzaam gedekt zijn.

Het Zaad wordt met een wassende Maane van de May, in een Pot, niet diep, de Aerde bevoolen, ende met een weinige Vochtigheit verzien, waar door zy zoo wel, als door haare aangewassene jonge Scheutkens, altijd groen blijvende, die men op de zelfde Tijd van d' Oude, met een Mes voorzichtig snijdt, ende in Potten verzet, aangequeekt, ofte vermenigvuldigt wordt.

HET CCCCXXXVII. CAPITTEL.

TORREKRUID.

Daarom op Nederlandsch alzo genoemt, vermits haar Steelen Torres- ofte Naaldes-wijze groeijende gezien worden. In 't Latijn TURRITIS, of TURRITA. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Turritis major*, groot Torrekruid. *Minor longifolia*, klein lank gebladert Torrekruid. *Minor Plateau*, klein Torrekruid, van PLATEAU beschreeven. Ende *Turritis Lusitanica*, ofte Portugaalsche Torrekruid. Alle van een ende de zelfde Culture.

Turritis.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met maatige twee-

tweejaarige oude Paerdemeſt verzien, een opene, luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen taamelijk Vorſt, en andere ongeleegentheit des Winters, bloeijen de tweede Zomer, geeven volkomen Zaad, ende vergaan, om dat zy zelden langer in 't leeven verblijven konnen; Worden ook in April, met een waſſende Maane, in een Pot wederom zo wel gezaait als verplant, waar door zy alleen vermeerdert mogen zijn.

HET CCCCXXXVIII. CAPITTEL.
SOTS KNODZE.

NIet alleen in 't Nederlandſch met deze Naame, maar ook van ſommige DODDEN, DULLEN, ofte DOLZEN genoemt. Wordt op Latijn geheeten TYPHA PALUSTRIS, ofte SCEPTRUM MORIONIS. In 't Hoogduitſch WASSERKOLBEN, MOSZKOLBEN, ofte NARRENKOLBEN. Ende op François ROUSEAU, ofte MASSE DE JONC. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke ſoorten bekent, te weeten: *Typha major*, groote Sotsknodze. Ende *Typha minor*, ofte kleine Sotsknodze. Alle van een ende de zelfde Culture. *Typha. Sceptrum morionis.*

Zy groeijen geerne, uit een aangeboorne eigenſchap, in moraſſige plaatzen, ſtaande Wateren, ende loopende ondiepe Rivierkens, willen daarom in Hooven of andere Grond ongeerne, maar wel met een waſſende Maane van April, in een Vijver gezet, voortkomen; hoewel zy daar in zo hoog geenzins opſchieten, ook kleinder Vruchten geeven. Zijn hart van aart, ſwaare koude, en ſterke Vorſt verdraagen konnende, waar door haare Bladeren verdorren, doch in het Voorjaar wederom uit loopen; zy geeven in de Herfſt een bloeijende Vrucht op lange Steelen waſſende, die men Knodzen ofte Dodden noemt, als vooren gezegt, welke gantſch geen Zaad voort en brengen, ende niet alleen in de Herfſt, maar ook de geheele Winter op haare Steel goed, ende als onverderflijk blijven konnen: Worden ook alleen door haare vermeerderende Wortelen, lange Jaaren goed blijvende, vermenigvludigt.

HET CCCCXXXIX. CAPITTEL.
VACCARIA.

Lychnis perfoliata rubra.

MEt deze Naame zoo wel op Nederlandsch, als Latijn, ook van sommige LYCHNIS PERFOLIATA, ofte LYCHNIS PERFOLIATA RUBRA, ende geen ander (mijns weetens) genoemt.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige, ende met maatig tweejaarige Paerdemest verziene Grond, een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Vochtigheit; blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, ende geeft in de Herfst volkomen rijp Zaad; het welke alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroobreed diep, wederom op een nieuw, de Aerde bevoolen moet zijn, koomt ook door het neêrgevallene zomtijds genoegzaam voort, waar door zy overvloedig vermeerdert mag worden, ende als eeuwigduirende verblijven kan.

HET CCCCXL. CAPITTEL.
EERENPRYS.

ALzo in 't Nederlandsch genoemt. Wordt op Latijn geheeten VERONICA. In 't Hoogduitsch EHRENPREISZ ofte GRUNDHEIL. Ende op François VERONIQUE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Veronica vera*, oprechte Eerenprijs. *Mas repens*, Eerenprijs Manneken, by de Aerde kruipende. *Minor Serpilli folia*, kleine Eerenprijs, met ronde Bladeren van wilde Thymus ofte Quendel. *Maxima Spicata*, Aldergrootste Eerenprijs, met een blaauw geäarde Bloem. Ende *Veronica Supina Teucry pratensis facie*, ofte leggende Eerenprijs, met een gedaante van Teucrium op Grasvelden groeijende. Alle van een Culture.

Veronica, ejusque species.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, maatig ende ook wel gemeste Grond, zo lief een warme, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene als een schaduwachtige plaatze, veel Regens, ende ook maatige Vochtigheit, blijven van Natuire eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Winters gedul-dig; geeven ook dikwils, met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroobreed diep, in d' Aerde hol ende luchtig gelegt moet zijn, waar door zy zo wel, als door haar aangewassene jonge Looten, die men op de

de zelfde Tijd (van zelver Wortelen geschooten hebbende) van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt mogen zijn.

Het *Veronica minor Serpilli folio*, ofte kleine Eerenprijs, met Bladeren van Wilde Thymus, blijft van Natuire niet zo lang in 't leeven; geeft de tweede Zomer volkomen rijp Zaad, ende versterft als dan gemeinlijk, koomt ook niet alleen, door het op voorgenoemde Tijd gezaaide, maar ook van zelfs neêrgevallene Zaad, genoegzaam voort, waar door zy bequaamlijk vermeerdert mag zijn. *Veronica minor Serpilli folia.*

Het CCCCXLI. Capittel.

WITZEN.

BY veele wel bekent, wordt op Nederlandsch alzoo geheeten. In 't Latijn Vicia. Op Hoogduitsch Wicken. Ende in 't François Vesce. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, zes veranderlijke soorten bekent, te weeten: *Vicia major vulgaris*, groote gemeine Witzen. *Minor vulgaris*, kleine gemeine Witzen. *Minima*, alderkleinste Witzen. *Africana*, Witzen uit Africa. *Hispanica*, Spaansche Witzen. Ende *Vicia hirsuta*, ofte Witsen met een ruige Vrucht of Peule. Niet alle van een ende de zelfde Culture. *Viciæ species.*

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zoo wel zandige, als andere, gemeste, als ongemeste, doch van Natuire een droogachtige Grond, zoo lief een opene, vrije, en luchtige, als een schaaduwachtige plaatze, maatige Vochtigheit; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, geeven in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede; moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane, van de Maart ofte April (na des Tijds geleegentheit) niet diep, wederom op een nieuw, in d' Aerde gelegt zijn, waar door zy alleen vermeerdert moogen weezen.

De *Vicia major & minor vulgaris flore cœruleo purpurascente*, ofte groote en kleine gemeine Witzen, met een uit den blaauwen purperachtige Bloem, vergaan zo haastig niet, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Tijds, verliezen des Winters haar Bladeren, schieten vroeg wederom uit, geeven aardige Bloemen, en volkoomen rijp Zaad, het welke, op voorgenoemde Tijd de Aerde bevoolen wordt, waar door zy genoegzaam vermeerdert werden. *Vicia major & minor &c.*

HET CCCCXLII. CAPITTEL.
DRIE COULEURIGE VIOLETTE.

EEn aangenaam en zienswaerdig Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo geheeten. Op Latijn, om haar schoone verscheidentheit der aangenaame couleuren, VIOLA TRICOLOR, ofte VIOLA TRINITATIS genoemt. In 't Hoogduitsch TREIFALTICHEIT BLUMEN, ofte KRIECHENDE VIOLE. Ende op François PENSEES ofte MENUES PENSEES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Viola tricolor magna*, groote Driecouleurige Violette. *Tricolor flore parvo*, kleine Driecouleurige Violette. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Flore purpureo*, met een geheel purpere Bloem. *Flore luteo amplo odorato*, met een groote geele welriekende Bloem. *Flore luteo amplo odorato variegato*, met een groote geel bonte welruikende Bloem Ende *Viola assurgens flore cœruleo*, ofte opstaande Violette met een blaauwe couleur. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Viola tricolor, ejusque species.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, zandige, drooge, ongemeste, ende ook een vochtige, en wel gemeste Aerde, een opene, vrije, luchtige zoo wel, als een schaaduwachtige plaatze, veel Regens, ende ook maatige Vochtigheit, verblijven gemeinlijk niet meer als een Zomer in 't leeven, vermits zy tegen de Winter Zaad gegeeven hebbende, versterven. Worden daarom, alle Voorjaaren, op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, ofte in September wederom gezaait, koomen ook, daar zy eens gestaan hebben, door het neêrgevallene Zaad, overvloedig genoeg ten voorschijn, niet alleen in de Voortijd, maar ook Zomer, en tegen de Herfst zelver, welke, als dan de koude des Winters verdraagende, over blijven, ende de geheele Zomer door, met schoone en vermaaklijke Bloemen verçiert zijnde gezien worden, waar door zy genoegzaam aangeteelt ende vermeerdert gemaakt moogen werden.

Viola tricolor fl. luteo amplo odorato, & variegato.

De *Viola tricolor flore luteo amplo odorato*, groote Driecouleurige geele welruikende Violette. Ende *flore luteo amplo odorato variegato*, ofte groote geel bonte welruikende Violette, vergaan niet het eerste Jaar, gelijk d'andere van Zaad, met een wassende Maane in April, niet diep gezaait, voortgekoomen zijnde, maar verblijven twee, ende ook wel drie Jaaren in 't leeven.

Viola assurgens flore cœruleo.

De *Viola assurgens*, of rechtopstaande Violette met een blaauwe Bloem, blijft lange Jaaren in 't leeven, verdraagt felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zonder schaade; bloeit alle Zomers, en

geeft

geeft volkomen Zaad; het welke op gezeide Tijd, in een Pot, niet booven een ſtroobreed diep, d' Aerde bevoolen wordt.

HET CCCCXLIII. CAPITTEL.

MAARTSCHE VIOLE.

Ook in 't Nederlandſch MAARTSCHE VIOLETTE genoemt, by een jegelijk wel bekent. Wordt op Latijn geheeten VIOLA MARTIA, VIOLA NIGRA, VIOLA PURPUREA, ofte VIOLARIA. In 't Hoogduitſch MERTZ VIOLEN, ofte BLAAUW VIOLEN. Ende op François VIOLETTE DE MERS. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderſcheidelijke ſoorten bekent, te weeten: *Viola Martia flore ſimplici cœruleo*, blaauwe enkelde Maartſche Viole. *Flore cœruleo pleno*, met een dubbelde blaauwe Bloem. *Flore ſimplici albo*, met een enkelde witte Bloem. *Flore pleno cinero*, met een dubbelde graauwe Bloem. Ende *Viola inodora Sylveſtris*, ofte wilde Maartſche Viole zonder reuk. Alle van een ende de zelfde Culture. *Viola Martia, ejusque ſpecies.*

Zy beminnen een gemeine, zandige, liever gemeſte, als ongemeſte Aerde, zoo lief een vrije, en wel ter Zonne geleegene, als een ſchaduwachtige plaatze, veel Waters; blijven eenige Jaaren in 't leeven; bloeijen niet alleen, maer geeven ook alle Jaaren volkomen Zaad, het welke niet t' effens, maar met der Tijd, haar rijpheit verkrijgt, ten halven van Junius beginnende, ende tegen October eindigende, worden niet alleen onder haar Bladeren, maar ook half, ende zommige Knoppen ſchier geheel onder d' Aerde, en Steelen verborgen leggende, gevonden; het welke niet eerder voor dat het volkomen geworden is, afgeplukt moet zijn, te weeten: als de Knoppen daar het in legt van couleur blaauw, ende het Zaad zelver van binnen na den geelen trekt, dat te vooren bleek wit is: Indien men langer wacht, barſt de Knoppe ſchielijk van een, en valt het Zaad op de Aerde neder. Zo men dit kan afplukken met een volle Maane, zoo blijft het langer goed, ende heeft haar hoogſte volkomentheit, doch blijft niet langer als een Jaar, ofte anderhalf, om gebruikt te konnen worden bequaam.

Dit zelfde nieuws gewonnen zijnde, moet binnen 's huis op een houten bord ofte tafel, luchtig ende hol, om te droogen, drie ofte vier weeken lang gelegt werden, als dan van de Huiskens gezuivert, ende op een drooge plaatze, op dat het niet ſchimmelig te ruiken kome, bewaart zijn.

Zy verdraagen wijders ſterke Vorſt, en alle andere ongelegentheit des Tijds, blijven ſteeds groen, ende worden niet alleen door genoemde Zaad, het welke met een waſſende Maane van de Maart, niet diep d' Aer-

d'Aerde bevoolen wordt : maar ook door het neêrgevallene, 't welk genoegzaam van zelver op slaat, als aangewassene jonge Looten, van zelver Wortelen verkrijgende, die men op genoemde Tijd van d'Ouden neemt, ende verplant, aengeteelt ofte bequaamlijk vermeerdert.

Viola Martia flore pleno cœruleo, & cinereo. De *Viola Martia flore pleno cœruleo, & cinereo pleno*, dubbelde blaauwe, en graauwe Maartsche Viole, verkrijgen noit eenig Zaad, worden niet te min door haare jonge aangegroeide Scheutkens, van zelver Wortelen schietende, die men op gezeide Tijd, ook met de zelfde Maane van Augustus ofte September, om het tweede Jaar, op neemt, ende verplant (of zy worden enkelt van Bloem, ofte vergaan) aangequeekt, ende vermeenigvuldigt.

Het CCCCXLIV. Capittel.
GULDENROEDE.

IN 't Nederlandsch alzoo (om de schoone couleur der Bloemen) ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. Wordt op Latijn geheeten VIRGA AUREA. In 't Hoogduitsch WUNDKRAUT, ofte FEDDERKRAUT. Ende op François VERGE d'OR. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier bezondere soorten kenbaar geworden, te weeten:

Virga aurea, ejusque species. *Virga aurea officinarum latifolia major*, groote breedbladige Guldenroede, in de Apotekers Winkelen gebruiklijk. *Officinarum latifolia minor*, kleine breedbladige Guldenroede, by de Apotekers gebruiklijk. *Latifolia peregrina*, vremde breedbladige Guldenroede. Ende *Virga aurea angustifolia peregrina*, ofte vremde Guldenroede met smalle Bladeren. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven een gemeine, zandige, wel gemeste Grond, een vrije, warme, luchtige, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in 't leeven; bloeijen alle Zomers schoon; geeven dikwils, met goede Jaaren, volkomen rijp Zaad; verdraagen felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Winters zonder schaade; worden ook zoo wel, door het genoemde Zaad, 't welk met een wassende Maane van April, zo geerne in een Pot, als andere plaatze, niet aanbooven een stroobreed diep, in d'Aerde gelegt wil zijn, als door haare gegroeide jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd van d'Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert gemaakt.

Het CCCCXLV. Capittel.
VLIEGENET.

Alzoo op Nederlandsch van veele genoemt. In 't Latijn Viscaria, ofte Lychnis sylvestris viscosa. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Viscaria flore rubro*, Vliegenet met roode Bloemen. Ende *Viscaria flore carneo*, ofte Vliegenet met een lijfverfde Bloem. Beide van een ende de zelfde Culture. *Lychnis sylvestris viscosa.* *Viscaria flore rubro, & carneo.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, zoo wel ongemeste, als gemeste Grond, een vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, ende ook maatige Vochtigheit; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven in de Herfst, volkomen rijp Zaad, versterven van zelfs, ofte door een kleine Rijp: Worden daarom alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, niet diep, wederom d' Aerde bevoolen, komen ook door het neêrgevallene Zaad van zelver genoegzaam voort, daar zy eens geplant geworden zijn, waar door zy overvloedig vermeerdert, ende als eeuwigduirende gemaakt mogen worden.

Het CCCCXLVI. Capittel.
GEITENBAARD.

Zynde een wel bekent, doch zienswaerdig Gewas, wordt niet alleen met deze Naam in 't Nederlandsch, maar ook van veele Reynette genoemt. Op Latijn Ulmaria, om dat haar Bladeren die van den Olm ofte Ipenboom een weinig gelijk schijnen: Regina prati, ofte Barbi capra. In 't Hoogduitsch Waldgeisbaard. Ende op François Barbe de Cheure. Hier van zijn my in haar aart en Natuire, twee bezondere soorten bekent, te weeten: *Ulmaria*, ofte *Regina prati flore collecto*, Geitenbaard met een dichte zaamen geslootene Bloem. Ende *Ulmaria peregrina flore sparso*, ofte vremde Geitenbaard met holle, ofte van malkanderen gescheidene Bloem. Die ook van den Hooggeleerden Heer Jacobus Theodorus Tabernæmontanus *Drymopogon* geheeten wordt. Alle van een Culture. *Vlmaria. Regina prati. Barbi Capra.* *Drymopogon.*

Zy beminnen van Natuire, een goede, gemeine, vochte, zandige, en wel gemeste, ofte ook een vette kleijige Aerde, zoo lief een luchtige, en wel ter Zonne geleegene als een schaaduwachtige plaatze, veel

veel Waters; blijven lange Jaaren in 't leeven; verdraagen ſterke Vorſt, en alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder ſchaade; geeven by goede Zomers, volkomen rijp Zaad.

Doch het *Ulmaria peregrina flore ſparſo*, ofte vremde Geitenbaard met een holle Bloem in deze koude Geweſten zeer zelden, het welke, met een waſſende Maane van September, in een Pot, om dat het lang in d' Aerde verblijft, eer het opkomende gezien wordt, ofte in de Grond, in de Maand van Maart, een half vingerbreed diep, op een ſchaduwachtige plaatze, gezaait moet zijn, waar door zy, doch wel zo wel door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, met genoemde Maane in April, van d'Ouden afſteekt, ende verplant, bequamelijk aangeteelt mogen worden.

Het CCCCXLVII. Capittel.

AERDBESIE.

Alle ende een jegelijk, zoo wel om haar aangenaame ſmaak, als verkoelende deugzaame kracht, genoegzaam bekent, ende ſeer begeert; Wordt in 't Nederlandſch alzoo genoemt. Op Latijn FRAGA, de Plante zelver FRAGARIA. In 't Hoogduitſch ERDBEEREN, ende ERDBEERENKRAUT. Maar op François FRAISES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige kluchtige veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Fragaria fructu rubro major*, groote Aerdbeſiënkruid met een roode Vrucht. *Minor fructu rubro*, kleine Aerdbeſiëkruid met een roode Vrucht. *Fructu albo*, met een witte Vrucht. *Fructu hirſuto*, met een gantſch ruige Vrucht. Ende *Fragaria flore pleno*, ofte Aardbeſiëkruid met een dubbelde zienswaerdige Bloem. Alle van een ende de zelfde Culture.

Fragaria fructu hirſuto.

Flore pleno.

Zy beminnen een gemeine, goede, luchtige, en wel gemeſte Grond, zoo lief een opene, vrije, bequaam ter Zonne geleegene, als een donkere ofte ſchaduwachtige plaatze, veel Waters; geeven een ſmaakelijke Vrucht, door vergiftige Creatuiren niet licht beſmet, ofte beſchaadigt wordende; verdraagen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zonder groote hinderniſſe, worden ook gemeinlijk door haare aangewaſſene, ofte van zelver voortgekomene Jongen, aangeteelt ende vermenigvuldigt.

Wil imand hier van Jaarlijks goede, groote, en delikate Vruchten genieten, die moet alle jonge Scheutkens geduirig afneemen, van 't Onkruid genoegzaam zuiveren, in drooge Dagen met Regenwater dikwils begieten, ende om het derde, ofte vierde Jaar, ten alderlangſten, met een waſſende Maane van Auguſtus, (welke de bequaamſte Tijd des

des gantschen Zomers, vermits zy als dan het volgende Jaar Vrucht n komen te draagen) ofte in de Maart, in voorgenoemde Grond niet diep, omtrent een voet van malkander, planten: waar door zy overvloedig vermeerdert mogen zijn.

Het CCCCXLVIII. Capittel.
DUIZENDBLAD met BLADEREN van DUIZENDBLAD.

IN 't Nederlandsch alzo, en met geen andere Naame (mijns weetens) van iemand genoemt. Wordt op Latijn geheeten Achillea Stratiotes, ofte Millefolium Nobile foliis Millefolii, vermits zy niet anders, dan voor een rechte meedesoorte van Duizendblad, Gerwe, ofte Millefolium, om haar groote gelijkenisse, met de zelfde, bekent mag zijn. *Achillea Str tiotes. Millefolium Nobile foliis Millefolii.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige, liever gemeste, als ongemeste Grond, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut, verdraagt veel, ende ook weinig Vochtigheits, groote ende ook maatige hette in Zomertijden; Bloeit gemeenlijk, in deze Quartieren, alle Jaaren, maar geeft zelden eenig volkomen rijp Zaad: is tamelijk hart van Natuire, buiten de koude dezer Landen (niet al te sterk zijnde) matiglijk verdraagen konnende; doch te sterk en langduirig weezende, gaat door de zelfde dikwils verlooren; is daarom niet ongevoeglijk, dat men daar van t' elkens, tegen de Winter, een weinig in een Pot, by d' een of ander Plante insteeke, ende alzo geduirende de koude bewaare, op dat men daar uit niet koomt onvermoedelijk te geraaken.

Zy geeft (als gezegt) geen volkomen Zaad, ten zy met zeer goede Jaaren, kan niet te min door haar de Aerde doorloopende jonge Scheutekens, van zelfs genoegzaam Wortelen verkrijgende, die men zo wel in Augusto, als Maart ofte April, met een wassende Maane van d'Ouden neemt, ende verplant, bequaamlijk vermeerdert gemaakt worden.

Het CCCCXLIX. Capittel.
M A A N K R U I D.

ZYnde een aardig Gewas, op de Aerde kruipende; wordt in 't Nederlandsch alzo genoemt, om dat het Zaad plat ende rond, gelijk de Maane, twee gemeinlijk by malkanderen zittende, gezien werdt.

 Op

Lunaria. Op Latijn LUNARIA. In't Hoogduitsch MONDKRAUT. Ende op François LUNAIRE.

Zy bemint, uit een eigene aangeboorene aart, een luchtige, nieuws omgesmeetene, ende met tweejaarige Paerdemest taamelijk versiene Grond, een opene, vrije, warme of wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Vochtigheit; blijft, van Nature, niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeft in de Herfst rijp Zaad, in 't begin van May opgekomen zijnde, anders qualijk ofte zeer laat, ende versterft daar meede.

Moet daarom, alle Jaaren, door haar volkomen geworden Zaad, met een wassende Maane van April, de Aerde, niet booven een stroobreed diep, bevoolen wordende, wederom vernieuwt ofte vermeerdert gemaakt zijn. ziet het 44 Capittel dezes Boeks, na het welke dit behoorde gestelt geweest te hebben.

Einde des Derden Boeks.

REGISTER

der

CAPITTELEN

Des Derden Boeks.

A

AErdakers.	cap. 54	fol. 269
Aerdangel.	cap. 340	fol. 547
Aerdbesie.	cap. 447	fol. 650
Aerdnoten.	cap. 91	fol. 314
Adderskruid.	cap. 403	fol. 603
Affodillen.	cap. 64	fol. 287
Africaansche Bloem.	cap. 213	fol. 418
Ageratum.	cap. 17	fol. 230
Agrimonie.	cap. 18	fol. 230
Ajuin.	cap. 23	fol. 236
Veld Ajuin.	cap. 344	fol. 549
Zee Ajuin.	cap. 27	fol. 239
Akeleije.	cap. 55	fol. 270
Alantwortel.	cap. 195	fol. 405
Aloë.	cap. 29	fol. 241
Alssen.	cap. 4	fol. 217
Alyssum.	cap. 33	fol. 248
Ambrosia.	cap. 40	fol. 255
Ammi.	cap. 35	fol. 250
Anemone.	cap. 39	fol. 253
Angelica.	cap. 42	fol. 256
Angelieren.	cap. 59	fol. 276
Anthyllis.	cap. 44	fol. 258
Anys.	cap. 43	fol. 357
Anyskruid uit America.	cap. 267	fol. 470
Aphace.	cap. 45	fol. 259
Apocynum.	cap. 53	fol. 268
Aristolochie.	cap. 61	fol. 280
Articiokken.	cap. 150	fol. 363
Articiokken onder d' Aerde.	cap. 243	fol. 444
Aspersie.	cap. 268	fol. 471
Astragalus.	cap. 66	fol. 289
Averuit.	cap. 3	fol. 215

B

Baccharis.	cap. 74	fol. 297

Balfaamappel.	cap. 75	fol. 297
Bafilicum.	cap. 154	fol. 366
Wilde Bafilicum.	cap. 155	fol. 367
Bataten.	cap. 244	fol. 445
Beekbunge.	cap. 37	fol. 251
Been.	cap. 77	fol. 301
Beerwortel.	cap. 321	fol. 527
Beerenklaauw.	cap. 6	fol. 221
Beerenoor.	cap. 70	fol. 292
Beete.	cap. 78	fol. 301
Beetewortel.	cap. 180	fol. 394
Bernagie.	cap. 86	fol. 308
Bertram.	cap. 381	fol. 583
Betonie.	cap. 79	fol. 302
Bilfenkruid.	cap. 254	fol. 456
Bingelkruid.	cap. 318	fol. 525
Bylkenskruid.	cap. 405	fol. 605
Byvoet.	cap. 56	fol. 271
Bloem des Lijdens.	cap. 216	fol. 421
Boekweite.	cap. 204	fol. 410
Boelkenskruid.	cap. 19	fol. 231
Bok Orege.	cap. 306	fol. 515
Boksbaard.	cap. 434	fol. 640
Boksdoorn.	cap. 433	fol. 639
Boonen.	cap. 146	fol. 360
Turkfcheboonen.	cap. 362	fol. 565
Vygeboonen.	cap. 298	fol. 506
Booterbloem.	cap. 406	fol. 606
Brafilie Peper.	cap. 114	fol. 335
Bruinelle.	cap. 95	fol. 317
Bruinette.	cap. 100	fol. 322
Bruinrood Vierblad.	cap. 326	fol. 532
Bryonie.	cap. 92	fol. 315
Buiskool.	cap. 90	fol. 311
C		
Cameline.	cap. 329	fol. 534
Camille.	cap. 99	fol. 321
Canarizaad.	cap. 263	fol. 566
Cardinaalsbloem.	cap. 215	fol. 420
Cariophyllate.	cap. 122	fol. 341
Carline.	cap. 116	fol. 337
Caucalis.	cap. 126	fol. 344
Cepæa.	cap. 130	fol. 347

Cerinthe.

Cerinthe.	cap. 134	fol. 352
Chamædris.	cap. 136	fol. 353
Ciceren.	cap. 142	fol. 358
Cicoreye.	cap. 149	fol. 363
Circæa van Parys.	cap. 151	fol. 365
Coloquintappel.	cap. 157	fol. 369
Comijn.	cap. 163	fol. 375
Hofcomijn.	cap. 121	fol. 341
Condrille.	cap. 141	fol. 357
Conyza.	cap. 161	fol. 373
Coriander.	cap. 162	fol. 375
Cortufe.	cap. 166	fol. 378
Cymbalarie der Italiaanen.	cap. 176	fol. 391
D		
Damaftbloem.	cap. 281	fol. 486
Datura.	cap. 178	fol. 392
Deurwas.	cap. 355	fol. 559
Dictamnus.	cap. 186	fol. 399
Dille.	cap. 41	fol. 256
Diftel.	cap. 118	fol. 338
Driediftel.	cap. 119	fol. 340
Kruisdiftel.	cap. 120	fol. 340
Doronicum.	cap. 188	fol. 401
Dorycnium.	cap. 189	fol. 401
Dragon.	cap. 190	fol. 402
Wildedragon.	cap. 380	fol. 582
Drieblad.	cap. 325	fol. 530
Drie couleurige Violette.	cap. 442	fol. 646
Druivenkruid.	cap. 89	fol. 311
Duivekervel.	cap. 224	fol. 427
Duivelsbeete.	cap. 399	fol. 600
Dulappel.	cap. 308	fol. 517
Dullekervel.	cap. 147	fol. 361
Duizendblad.	cap. 323	fol. 529
met Bladeren van Duizendblad.	cap. 448	fol. 651
Duizendknop.	cap. 372	fol. 574
Duizendkoorn.	cap. 248	fol. 449
Duizendfchoon.	cap. 60	fol. 279
E		
Eedel Leverkruid.	cap. 245	fol. 446
Eerdnooten.	cap. 54	fol. 269
Eerenprijs	cap. 440	fol. 644
Elatine.	cap. 193	fol. 404

 Eli-

Elichryfon.	cap. 194	fol. 405
Endivie.	cap. 148	fol. 362
Ephemerum van Mathiolus.	cap. 1	fol. 211
Epimedium-kruid.	cap. 196	fol. 406
Eppe.	cap. 52	fol. 265
Watereppe.	cap. 414	fol. 615
Erinus van Diofcorides.	cap. 269	fol. 474
Erwten.	cap. 145	fol. 359
Leege Zee Erwten.	cap. 359	fol. 571
Efula.	cap. 124	fol. 342
F		
Fenegriek.	cap. 218	fol. 423
Ferula.	cap. 206	fol. 411
Filipendule.	cap. 210	fol. 415
Water Filipendule.	cap. 211	fol. 416
Fiekruid.	cap. 422	fol. 622
Fluweelbloem.	cap. 34 en 213	fol. 249 418
Fonteinkruid.	cap. 374	fol. 576
Fraxinelle.	cap. 221	fol. 425
G		
Galege.	cap. 226	fol. 419
Ganfebloeme.	cap. 98	fol. 319
Ganferig.	cap. 375	fol. 577
Geitenbaard.	cap. 446	fol. 649
Gengber.	cap. 265	fol. 468
Gentiane.	cap. 227	fol. 429
Gerwe.	cap. 323	fol. 529
Gingidium.	cap. 229	fol. 432
Glaskruid.	cap. 352	fol. 556
Glaux.	cap. 231	fol. 434
Gnaphalium.	cap. 234	fol. 436
Godsgenaade.	cap. 237	fol. 440
Gouden Appel.	cap. 309	fol. 518
Goudbloeme.	cap. 108	fol. 328
In waterige plaatzen groeijende.	cap. 109	fol. 329
Goudenkruid.	cap. 246	fol. 447
Gras van Parnaffus.	cap. 236	fol. 438
Groote Krok.	cap. 339	fol. 545
Groot Speenkruid.	cap. 404	fol. 603
Guichel Heil.	cap. 36	fol. 251
Gulden Roede.	cap. 444	fol. 648
H		
Haanekammekens.	cap. 338	fol. 544

Wilde

Wilde Haanekammekens.	cap. 212	fol. 417
Haaſeoor.	cap. 135	fol. 352
Haaſepoot.	cap. 278	fol. 484
Haaſen Salade.	cap. 420	fol. 620
Harmala uit Syriën.	cap. 392	fol. 593
Havikskruid.	cap. 250	fol. 450
Hederik.	cap. 201	fol. 409
Heers.	cap. 322	fol. 528
Heidens Wondkruid.	cap. 419	fol. 620
Hemionitis.	cap. 12	fol. 226
Hermodactelen.	cap. 156	fol. 368
Herts Geſpan.	cap. 115	fol. 336
Hertshoorn.	cap. 164	fol. 376
Hertstonge.	cap. 11	fol. 226
Hoefblad.	cap. 72	fol. 295
Hoe langer Hoe liever.	cap. 137 en 191	fol. 354 403
Hollewortel.	cap. 225	fol. 428
Hondstonge.	cap. 175	fol. 390
Hondstand.	cap. 182	fol. 396
Hontjesdraf.	cap. 240	fol. 442
Hoppe.	cap. 300	fol. 507
Huislook.	cap. 131	fol. 348
Hyacinth.	cap. 252	fol. 452
Hypecoon.	cap. 255	fol. 458
I		
Jacea.	cap. 257	fol. 460
Jalappe.	cap. 2	fol. 212
Jenette.	cap. 301	fol. 508
Ydele Haaver.	cap. 365	fol. 567
Yſop.	cap. 256	fol. 459
Yzerkruid.	cap. 336 en 415	fol. 541. 615
Indiaanſche Doornappel.	cap. 208	fol. 414
Indiaanſch Kruidtje Roer my niet.	cap. 247	fol. 447
Indiaanſche Weite.	cap. 223	fol. 426
Indiaanſche Vijge.	cap. 207	fol. 412
Jobs Traanen.	cap. 266	fol. 469
Juca uit America.	cap. 264	fol. 467
Uit Braſilien, &c.	cap. eod.	fol. eod.
K		
Kaarden uit America met Doornen.	cap. 270	fol. 475
Kaizerskroon.	cap. 165	fol. 377
Kalfsmuil.	cap. 46	fol. 259
Kalfsvoet.	cap. 57	fol. 272

Kali

Kali.	cap. 132	fol. 350
Kauwoorde.	cap. 169	fol. 381
Kersse.	cap. 262	fol 465
Wildekersse.	cap. 263	fol. 466
Vremde Wildekersse.	cap. 431	fol. 637
Kervel.	cap. 128	fol. 345
Kivytsbloem.	cap. 222	fol. 426
Kleef kruid.	cap. 47	fol. 260
Klissenkruid.	cap. 71	fol. 294
Klokjes.	cap. 110	fol. 330
Knawel.	cap. 273	fol. 478
Knuiflook.	cap. 21	fol. 234
Koeooge.	cap. 97	fol. 318
Kokenkruid.	cap. 377	fol. 578
Komkommer.	cap. 172	fol. 385
Kool.	cap. 90	fol. 311
Koraalkruid.	cap. 184	fol. 397
Koorenbloem.	cap. 173	fol. 387
Koornroose.	cap. 317	fol. 524
Kottoenkruid.	cap. 235	fol. 438
Kraakebesien.	cap. 330	fol. 535
Krappe.	cap. 49	fol. 262
Kruidtje roer my niet.	cap. 261	fol. 464
Kruisbloem.	cap. 371	fol. 573
Kruiswortel.	cap. 407	fol. 609
Kunneke.	cap. 396	fol. 596
L.		
Lampsana.	cap. 282	fol. 489
Lappa Boaria.	cap. 127	fol. 345
Laserpitium.	cap. 284	fol. 491
Lathyrus.	cap. 279	fol. 485
Lattouwe.	cap. 277	fol. 483
Steen Lattouwe.	cap. 113	fol. 334
Lavendel.	cap. 285	fol. 491
Lelie.	cap. 290	fol. 497
Leontopetalon.	cap. 361	fol. 563
Lepelblad.	cap. 153	fol. 366
Limonium.	cap. 287	fol. 493
Linsen.	cap. 143	fol. 359
Lis.	cap. 104	fol. 324
met ruikende Bladeren.	cap. 103	fol. 324
met stinkende Bladeren.	cap. 105	fol. 326
Lombaarsche Linse uit Brasil.	cap. 160	fol. 373

Longe

Longekruid	cap. 379	fol. 582
Look zonder Look.	cap. 22	fol. 235
Berglook.	cap. 25	fol. 237
Huislook.	cap. 131	fol. 348
Knoplook.	cap. 21	fol. 234
Waterlook.	cap. 138	fol. 355
Lubftok.	cap. 288	fol. 495
Luifekruid.	cap. 107 en 424	fol. 328 623
M		
Maagdepalm.	cap. 152	fol. 365
Maankruid kleine.	cap. 297	fol. 505
Maartfche Viole.	cap. 443	fol. 647
Madelieven.	cap. 76	fol. 298
Majoraan.	cap. 302	fol. 511
Malloote.	cap. 296	fol. 505
Malrove.	cap. 313	fol. 522
Malue.	cap. 32	fol. 246
Geele Malue.	cap. 31	fol. 245
Witte Malue.	cap. 30	fol. eod.
Mandragora.	cap. 311	fol. 520
Mankop.	cap. 350	fol. 554
Mansoor.	cap. 58	fol. 275
Marietten.	cap. 112	fol. 333
Mariolein.	cap. 302	fol. 511
Marum.	cap. 312	fol. 521
Mechoacan.	cap. 320	fol. 527
Medica oprechte.	cap. 219	fol. 424
Medica gemeine.	cap. 220	fol. eod.
Meefterwortel.	cap. 67	fol. 289
Melde.	cap. 68	fol. 290
Meliffe.	cap. 319	fol. 525
Melone.	cap. 171	fol. 383
Meybloem.	cap. 291	fol. 498
Meyer.	cap. 69	fol. 291
Moederkruid.	cap. 314	fol. 522
Mollugo.	cap. 50	fol. 264
Moly.	cap. 26	fol. 238
Mofch.	cap. 327	fol. 533
Moftart uit Arragon.	cap. 202	fol. 409
Mottenkruid.	cap. 80	fol. 303
Muir.	cap. 28	fol. 240
Muirbloem.	cap. 274	fol. 478
Munte.	cap. 101	fol. 322

Bergmunte.	cap. 102	fol. 323
Muſcari.	cap. 328	fol. 534
Muisdoorn.	cap. 390	fol. 592
Muiſekoorn.	cap. 364	fol. 567
Muisoor.	cap. 360	fol. 563
N		
Naaldekervel.	cap. 401	fol. 601
Nachtbloem, welriekende.	cap. 249	fol. 449
Narciſſe.	cap. 332.	fol. 536
Naſchaje.	cap. 310	fol. 519
Naterwortel.	cap. 84	fol. 307
Navelkruid.	cap. 167	fol. 379
Netelkruid van Romen.	cap. 271	fol. 476
Verkeerd Netelkruid.	cap. 272	fol. eod.
Nieswortel.	cap. 107	fol. 327
Nigelle.	cap. 316	fol. 524
O		
Ochrys der Grieken.	cap. 144	fol. 359
Oijevaarsbek.	cap. 228	fol. 431
Oogenklaar.	cap. 140	fol. 356
Oogentrooſt.	cap. 203	fol. 410
Orege.	cap. 305	fol. 514
Bok Orege.	cap. 306	fol. 515
Oſſetonge.	cap. 87	fol. 309
Kleine Oſſetonge.	cap. 38	fol. 252
P		
Paapenſchoe.	cap. 106	fol. 327
Paerdeſteert.	cap. 197	fol. 406
Paerdsbloem.	cap. 315	fol. 523
Paerdsyſer.	cap. 205	fol. 411
Windende Paerdsyſer.	cap. 289	fol. 495
Panax.	cap. 349	fol. 553
Panikkooren.	cap. 347	fol. 551
Pareye.	cap. 24	fol. 237
Parlenkruid.	cap. 294	fol. 502
Paronychia.	cap. 353	fol. 557
Paſſerine.	cap. 351	fol. 555
Paſtinaake.	cap. 181	fol. 395
Patich.	cap. 283	fol. 489
Peen.	cap. 179	fol. 393
Penninksbloemen.	cap. 85	fol. 307
Penningskruid.	cap. 331	fol. 535
Peperwortel.	cap. 385	fol. 587

Pepone.	cap. 170	fol. 382
Perſenkruid.	cap. 356	fol. 559
Peſtilentiewortel.	cap. 73	fol. 296
Peterſelie.	cap. 52	fol. 265
Phalangium.	cap. 359	fol. 562
Phlomos.	cap. 366	fol. 568
Pimpinelle.	cap. 367	fol. 569
Plompe.	cap. 333	fol. 538
Pœonie.	cap. 348	fol. 552
Poleye.	cap. 304	fol. 513
Polium.	cap. 370	fol. 572
Porcelein.	cap. 238	fol. 441
Zee Porcelein.	cap. 239	fol. 442
R		
Radijs.	cap. 384	fol. 586
Rakette.	cap. 198	fol. 407
Eedele Rakette.	cap. 199	fol. 408
Italiaanſche Rakette.	cap. 200	fol. eod.
Rape.	cap. 386	fol. 588
Raponce.	cap. 111	fol. 331
Rhaponticum.	cap. 389	fol. 591
Riddersſpooren.	cap. 183	fol. 396
Riet.	cap. 62	fol. 282
Rietgras.	cap. 93	fol. 316
Rooſewortel.	cap. 383	fol. 585
Ruerkruid.	cap. 209	fol. 415
Ruite.	cap. 391	fol. 592
Rijs.	cap. 346	fol. 551
Ruiterskruid.	cap. 324	fol. 530
S.		
Saffraan.	cap. 168	fol. 380
Wilde Saffraan.	cap. 117	fol. 338
Salade.	cap. 277	fol. 483
Veld Salade.	cap. 334	fol. 538
Salomons Segel.	cap. 373	fol. 575
Santorie.	cap. 129	fol. 346
Sanikel.	cap. 395	fol. 595
Savie.	cap. 394	fol. 594
Scabioſe.	cap. 398	fol. 598
Scammonie.	cap. 400	fol. 600
Scharleye.	cap. 251	fol. 451
Schilddraagend' Hedyſarum.	cap. 241	fol. 443
Scordotis van Plinius.	cap. 139	fol. 355

Scorpioensſteert met Blad. van Haaſeooren.	cap. 402	fol. 602
Senegroen.	cap. 94	fol. 317
Sermontein.	cap. 416	fol. 617
Serpentstonge.	cap. 393	fol. 594
Serratula.	cap. 259	fol. 462
Seſamoides.	cap. 410	fol. 611
Seſamum.	cap. 409	fol. 610
Seſeli.	cap. 411	fol. 612
Sevengetijdenkruid.	cap. 295	fol. 503
Sigmaartskruid.	cap. 5	fol. 219
Sintjacobskruid.	cap. 260	fol. 463
Sintjanskruid.	cap. 253	fol. 454
Siſyrinchium.	cap. 413	fol. 614
Slangenhooft.	cap. 88	fol. 310
Sleutelbloem.	cap. 378	fol. 579
Berg Sleutelbloem.	cap. eod.	fol. eod.
Smeerwortel.	cap. 133	fol. 351
Smyrnium van Candien.	cap. 421	fol. 621
Sotsknodze.	cap. 438	fol. 643
Speerkruid.	cap. 342	fol. 547
Spinagie.	cap. 283	fol. 490
Americaanſche met Bolwortelen.	cap. 244	fol. 445
Springkruid.	cap. 123	fol. 342
Stachyskruid.	cap. 423	fol. 622
Stalkruid.	cap. 337	fol. 543
Standelkruid.	cap. 82	fol. 305
Steen Leeverkruid.	cap. 280	fol. 486
Steenbreek.	cap. 397	fol. 597
Roode Steenbreek.	cap. 210	fol. 415
Sterrekruid.	cap. 65	fol. 288
Water Sterrekruid.	cap. 435	fol. 641
Stoëbe.	cap. 258	fol. 461
Stechaskruid.	cap. 425	fol. 624
Stokvioliere.	cap. 275	fol. 479
Sujkerwortel.	cap. 412	fol. 613
Suiring.	cap. 7	fol. 222
Swaluewortel.	cap. 63	fol. 286
Sweerdkruid.	cap. 230	fol. 433
Synnauw.	cap. 20	fol. 233
T		
Tandekenskruid.	cap. 185	fol. 398
Terwe uit America.	cap. 436	fol. 641
Teucrium.	cap. 427	fol. 626

Tha-

Thalictrum.	cap. 429	fol. 628
Thapfia.	cap. 428	fol. 627
Thymiaan.	cap. 303	fol. 512
Wilde Thymiaan.	cap. 408	fol. 610
Tongeblad.	cap. 286	fol. 492
Tormentille.	cap. 432	fol. 639
Torrekruid.	cap. 437	fol. 642
Tulpe.	cap. 430	fol. 629
Tunisbloem.	cap. 213	fol. 418
Tweeblad.	cap. 83	fol. 306
V		
Vaaren.	cap. 13	fol. 227
Boomvaaren.	cap. 14	fol. 228
Grachtvaaren.	cap. 15	fol. 229
Steenvaaren.	cap. 16	fol. eod.
Vaccaria.	cap. 439	fol. 644
Valeriane.	cap. 335	fol. 539
Vederik.	cap. 307	fol. 516
Veldçipres.	cap. 137	fol. 354
Venkel.	cap. 217	fol. 423
Verkens-venkel.	cap. 357	fol. 560
Zee-venkel.	cap. 358	fol. 561
Verkensbrood.	cap. 174	fol. 389
Vierblad met bruin roode Bladeren.	cap. 326	fol. 532
Vingerhoed.	cap. 187	fol. 400
Vlaskruid.	cap. 292	fol. 499
Wild Vlaskruid.	cap. 293	fol. 500
Vliegenet.	cap. 445	fol. 649
Vlookruid.	cap. 376	fol. 577
Voogelvoet.	cap. 345	fol. 550
Vrouwenhaar.	cap. 9	fol. 224
Vijfvingerkruid.	cap. 354	fol. 557
W		
Waalwortel.	cap. 96	fol. 318
Walmeefter.	cap. 48	fol. 261
Walftroo.	cap. 51	fol. 264
Waternoten.	cap. 341	fol. 546
Wederdoot.	cap. 10	fol. 225
Weede.	cap. 233	fol. 435
Weegbre.	cap. 368	fol. 570
Wilde Galiga.	cap. 177	fol. 392
Wilde Vlier.	cap. 192	fol. 403
Winde.	cap. 158	fol. 369

Steekende Winde.	cap. 417	fol. 618
Zee Winde.	cap. 418	fol. 619
Wintergroen.	cap. 343	fol. 547
Witzen.	cap. 441	fol. 645
Woekelaar.	cap. 98	fol. 319
Wolfsmelk.	cap. 125	fol. 343
Wolfswortel.	cap. 8	fol. 223
Wollekruid.	cap. 81	fol. 304
Wonderboom.	cap. 388	fol. 590
Wonderbleom van Peru.	cap. 2	fol. 212
Wormkruid.	cap. 426	fol. 625
Wouwe.	cap. 299	fol. 507
Z		
Zeepkruid.	cap. 382	fol. 584
Zipollen.	cap. 23	fol. 236
Zoethout.	cap. 232	fol. 435
Zomerzotje.	cap. 276	fol. 482
Zonnebloem.	cap. 214	fol. 419
Zonnedaauw.	cap. 387	fol. 589
Zonnewende.	cap. 242	fol. 444

INDEX CAPITUM.

LIBRI TERTII.

A		
Abrotanum.	cap. 3	fol. 215
Abſinthium.	cap. 4	fol. 217
Abutilon Avicennæ.	cap. 31	fol. 245
Acanthus.	cap. 6	fol. 221
Acetoſa.	cap. 7	fol. 222
Achillea Stratiotes.	cap. 448	fol. 651
Aconitum.	cap. 8	fol. 223
Acorus.	cap. 103	fol. 324
Adiantum.	cap. 9	fol. 224
Ageratum.	cap. 17	fol. 230
Agrimonia.	cap. 18	fol. 230
Alcea.	cap. 5	fol. 219

Alchi-

Index Capitum Libri Tertii.

Alchimilla.	cap. 20	fol. 233
Alliaria.	cap. 22	fol. 235
Allium.	cap. 21	fol. 234
Allium Alpinum.	cap. 25	fol. 237
Aloë.	cap. 29	fol. 241
Alſine.	cap. 28	fol. 240
Althæa.	cap. 30	fol. 245
Althæa lutea.	cap. 31	fol. eod.
Alyſſum.	cap. 33	fol. 248
Amaranthus.	cap. 34	fol. 249
Amara dulcis.	cap. 191	fol. 403
Ambroſia.	cap. 40	fol. 255
Amellus marinus.	cap. 435	fol. 641
Ammi.	cap. 35	fol. 250
Anagallis.	cap. 36	fol. 251
Anchuſa.	cap. 38	fol. 252
Androſemum.	cap. 253	fol. 454
Anemone.	cap. 39	fol. 253
Anethum.	cap. 41	fol. 256
Angelica.	cap. 42	fol. eod.
Angelica lucida.	cap. 284	fol. 491
Aniſoides Americana.	cap. 267	fol. 470
Aniſum.	cap. 43	fol. 257
Anthyllis.	cap. 44	fol. 258
Antirrhinum.	cap. 46	fol. 259
Aparine.	cap. 47	fol. 260
Aphaca.	cap. 45	fol. 259
Apios.	cap. 54	fol. 269
Apium.	cap. 52	fol. 265
Apocynum.	cap. 53	fol. 268
Aquilegia.	cap. 55	fol. 270
Argentina.	cap. 375	fol. 577
Ariſtolochia.	cap. 61	fol. 280
Armerius.	cap. 60	fol. 279
Artemiſia.	cap. 56	fol. 271
Arum.	cap. 57	fol. 272
Arundo.	cap. 62	fol. 282
Aſarum.	cap. 58	fol. 275
Aſparagus.	cap. 268	fol. 471
Aſperula.	cap. 51	fol. 264
Aſphodelus.	cap. 64	fol. 287
Aſplenium.	cap. 16	fol. 229
Aſter.	cap. 65	fol. 288

Aſtra-

Aſtragalus.	cap. 66	fol. 289
Atriplex.	cap. 68	fol. 290
Auricula muris.	cap. 360	fol. 563
Auricula Urſi.	cap. 70	fol. 292
B		
Baccharis.	cap. 74	fol. 297
Balſamina.	cap. 75	fol. eod.
Barba Hirci.	cap. 434	fol. 640
Barba Jovis.	cap. 131	fol. 348
Barbi capra.	cap. 446	fol. 649
Baſilicum.	cap. 154	fol. 366
Batatas.	cap. 244	fol. 445
Becabunga.	cap. 37	fol. 251
Been album.	cap. 77	fol. 301
Bellis.	cap. 76	fol. 298
Beta.	cap. 78	fol. 301
Beta rubra.	cap. 180	fol. 394
Betonica.	cap. 79	fol. 302
Bifolium.	cap. 83	fol. 306
Bislingua.	cap. 286	fol. 492
Bismalua.	cap. 30	fol. 245
Biſtorta.	cap. 84	fol. 307
Blattaria.	cap. 80	fol. 303
Blitum.	cap. 69	fol. 291
Borrago.	cap. 86	fol. 308
Botrys.	cap. 89	fol. 311
Branca Urſina.	cap. 6	fol. 221
Braſſica.	cap. 90	fol. 311
Braſſica marina.	cap. 418	fol. 619
Bryonia.	cap. 92	fol. 315
Bromus Herba.	cap. 365	fol. 567
Brunella.	cap. 95	fol. 317
Bugla.	cap. 94	fol. eod.
Bugloſſum.	cap. 87	fol. 309
Bulbocaſtanum.	cap. 91	fol. 314
Bulbonach.	cap. 85	fol. 307
Buphthalmum.	cap. 97	fol. 318
Bupleurum.	cap. 135	fol. 352
C		
Cacubalum.	cap. 28	fol. 240
Calamintha montana.	cap. 102	fol. 323
Calamus aromaticus.	cap. 103	fol. 324
Calceolus Mariæ.	cap. 106	fol. 327

Calendula.	cap. 108	fol. 328
Caltha paluſtris.	cap. 109	fol. 329
Camelina.	cap. 329	fol. 534
Camomilla.	cap. 99	fol. 321
Campanula.	cap. 110	fol. 330
Canna Indica.	cap. 62	fol. 282
Capillaris.	cap. 10	fol. 225
Capillus Veneris.	cap. 9	fol. 224
Capſicum.	cap. 114	fol. 335
Cardamine.	cap. 262	fol. 465
Cardiaca.	cap. 115	fol. 336
Carduus.	cap. 118	fol. 338
Carlina.	cap. 116	fol. 337
Caryophyllata.	cap. 122	fol. 341
Caryophyllus Hortenſis.	cap. 59	fol. 276
Carthamus.	cap. 117	fol. 338
Carum.	cap. 121	fol. 341
Cataputia.	cap. 123	fol. 342
Caucalis.	cap. 126	fol. 344
Centaurium.	cap. 129	fol. 346
Cepa.	cap. 23	fol. 236
Cepa marina.	cap. 27	fol. 239
Cepæa.	cap. 130	fol. 347
Cerefolium.	cap. 128	fol. 345
Cerinthe.	cap. 134	fol. 352
Ceterach.	cap. 16	fol. 229
Chamædrys.	cap. 136	fol. 353
Chamæpitys.	cap. 137	fol. 354
Chelidonium.	cap. 140	fol. 356
Chondrilla.	cap. 141	fol. 357
Chryſanthemum.	cap. 98	fol. 319
Cicer.	cap. 142	fol. 358
Cichorium.	cap. 149	fol. 363
Cicuta.	cap. 147	fol. 361
Cinera vulgaris.	cap. 150	fol. 363
Cineraria.	cap. 260	fol. 463
Circæa Lutetiana.	cap. 151	fol. 365
Cirſium luteum.	cap. 119	fol. 340
Citrago.	cap. 319	fol. 526
Cyanus.	cap. 173	fol. 387
Cyclamen.	cap. 174	fol. 389
Cymbalaria Italorum.	cap. 176	fol. 391
Cynogloſſum.	cap. 175	fol. 390

Cyperus.	cap. 177	fol. 392
Clematis Daphnoides.	cap. 152	fol. 365
Clematis Paſſiflora.	cap. 216	fol. 421
Clinopodium.	cap. 155	fol. 367
Cnicus.	cap. 117	fol. 338
Cochlearia.	cap. 153	fol 366
Colchicum.	cap. 156	fol. 368
Colocynthis.	cap. 157	fol. 369
Colubrina.	cap. 84	fol. 307
Colutea Braſiliana.	cap. 160	fol. 373
Conſolida major.	cap. 96	fol. 318
Regalis.	cap. 183	fol. 396
Saracenica.	cap. 419	fol. 620
Convolvulus.	cap. 158	fol. 369
Conyza.	cap. 161	fol. 373
Coriandrum.	cap. 162	fol. 375
Cornu cervi.	cap. 164	fol. 376
Corona Imperialis.	cap. 165	fol. 377
Coronopus.	cap. 164	fol. 376
Cortuſa	cap. 166	fol. 378
Cotyledon.	cap. 167	fol. 379
Craſſula.	cap. 133	fol. 351
Creta marina.	cap. 358	fol. 561
Criſta Galli.	cap. 212	fol. 417
Chrithmum marinum.	cap. 358	fol. 561
Crocus.	cap. 168	fol. 380
Cucumer.	cap. 172	fol. 385
Cucurbita.	cap. 169	fol. 381
Cuminum.	cap. 163	fol. 375
Cunila.	cap. 396	fol. 596
D		
Datura.	cap. 178	fol. 392
Daucus.	cap. 179	fol. 393
Delphinium.	cap. 183	fol. 396
Dens Canis.	cap. 182	fol. 396
Dentaria.	cap. 184	fol. 397
Dentillaria.	cap. 185	fol. 398
Diapenſia.	cap. 395	fol. 595
Dictamnus.	cap. 186	fol 399
Digitalis.	cap. 187	fol. 400
Dipſacus.	cap. 118	fol. 339
Dipſacus Spinoſus Americanus.	cap. 270	fol. 475
Doronicum.	cap. 188	fol. 401

Do-

Dorycnium.	cap. 189	fol. 401
Dracunculus.	cap. 190	fol. 402
Dulcamara.	cap. 191	fol. 403
E		
Ebulus.	cap. 192	fol. 403
Echium.	cap. 88. 106.	fol. 310
Echinomelocactos.	cap. 208	fol. 414
Elatine.	cap. 193	fol. 404
Elichryson.	cap. 194	fol. 405
Endivia.	cap. 148	fol. 362
Enula Campana.	cap. 195	fol. 405
Ephemerum Mathioli.	cap. 1	fol. 211
Epimedium Herba.	cap. 196	fol. 406
Equisetum.	cap. 197	fol. eod.
Eranthemum.	cap. 100	fol. 322
Erinus Dioscoridis.	cap. 269	fol. 474
Eruca.	cap. 198	fol. 407
Ervilia.	cap. 145	fol. 359
Eryngium.	cap. 120	fol. 340
Erysimum.	cap. 199	fol. 408
Esula.	cap. 124	fol. 342
Eufrasia.	cap. 203	fol. 410
Eupatorium.	cap. 19	fol. 231
F		
Faba.	cap. 146	fol. 360
Fagotriticum.	cap. 204	fol. 410
Ferrum equinum.	cap. 205	fol. 411
Ferrum equinum volubile.	cap. 289	fol. 495
Ferula.	cap. 206	fol. 411
Festucago.	cap. 365	fol. 567
Fœniculum.	cap. 217	fol. 423
Fœnum Burgundiacum.	cap. 219	fol. 424
Fœnum Græcum.	cap. 218	fol. 423
Ficus Indica.	cap. 207	fol. 412
Filago.	cap. 209	fol. 415
Filipendula.	cap. 210	fol. eod.
Filipendula aquatica.	cap. 211	fol. 416
Filix.	cap. 13	fol. 227
Fistularia.	cap. 212	fol. 417
Flos Adonis.	cap. 100	fol. 322
Africanus.	cap. 213	fol. 418
Cardinalis.	cap. 215	fol. 420
Cuculi.	cap. 60	fol. 280

Keiri.	cap. 274	fol. 478
Paſſionis.	cap. 216	fol. 421
Solis.	cap. 214	fol. 419
Tunetanus.	cap. 213	fol. 418
Venti.	cap. 39	fol. 253
Fragaria.	cap. 447	fol. 650
Fraxinella.	cap. 221	fol. 425
Fritillaria.	cap. 222	fol. 426
Frumentum Indicum.	cap. 223	fol. eod.
Sarracenicum.	cap. 204	fol. 410
Fumaria.	cap. 224	fol. 427
Bulloſa maxima Cretica.	cap. 361	fol. 563
Bulboſa radice cava.	cap. 225	fol. 428
G		
Galega.	cap. 226	fol. 429
Gallium.	cap. 48	fol. 261
Gentiana.	cap. 227	fol. 429
Geranium.	cap. 228	fol. 431
Gingidium.	cap. 229	fol. 432
Gladiolus.	cap. 230	fol. 433
Glans Terræ.	cap. 54	fol. 269
Glaſtum.	cap. 233	fol. 435
Glaux.	cap. 231	fol. 434
Glycirrhyſa.	cap. 232	fol. 435
Gnaphalium.	cap. 234	fol. 436
Goſſipium Herba.	cap. 235	fol. 438
Gramen Parnaſſi.	cap. 236	fol. eod.
Gratiola.	cap. 237	fol. 440
H		
Halimus.	cap. 239	fol. 442
Harmala Syriaca.	cap. 392	fol. 593
Hedera Terreſtris.	cap. 240	fol. 442
Hedyſarum clypeatum.	cap. 241	fol. 443
Helenium.	cap. 195	fol. 405
Helianthemum Indicum tuberoſum.	cap. 243	fol. 444
Heliotropium.	cap. 242	fol. eod.
Helleborus.	cap. 107	fol. 327
Hemionitis.	cap. 12	fol 226
Hepatica.	cap. 245	fol 446
Herba Doria.	cap. 246	fol 447
Impatiens.	cap. 261	fol. 464
Mimoſa.	cap. 245	fol. 447
Viva.	cap. eod.	fol eod.

Her-

Herniaria.	cap. 248	fol. 449
Hesperis odorata.	cap. 249	fol. eod.
Hieracium.	cap. 250	fol. 450
Hirundinaria.	cap. 63. 140	fol. 286. 356
Hordeum murinum.	cap. 364	fol. 567
Horminum.	cap. 251	fol. 451
Hyacinthus.	cap. 252	fol. 452
Hyoscyamus.	cap. 254	fol. 456
Hypocoum.	cap. 255	fol. 458
Hypericum.	cap. 253	fol. 454
Hyssopus.	cap. 256	fol. 459
I		
Jacea.	cap. 257	fol. 460
Jacobæa.	cap. 260	fol. 463
Jalappa.	cap. 2	fol. 212
Jasminum.	cap. 46	fol. 174
Iberis.	cap. 263	fol. 466
Imperatoria.	cap. 67	fol. 289
Impia.	cap. 209	fol. 415
Intibum.	cap. 148	fol. 362
Irio.	cap. 199	fol. 408
Iris.	cap. 105	fol. 325
Juca Americana.	cap. 264	fol. 467
Brasiliana &c.	cap. eod.	fol. eod.
K		
Kali.	cap. 132	fol. 350
L		
Lacryma Jobi.	cap. 266	fol. 469
Lactuca.	cap. 277	fol. 483
Lagopus.	cap. 278	fol. 484
Lamium.	cap. 272	fol. 476
Lampsana.	cap. 282	fol. 489
Lancea Christi.	cap. 342	fol. 547
Lapatum.	cap. 283	fol. 489
Lappa.	cap. 71	fol. 294
Lappa Boaria.	cap. 127	fol. 345
Laserpitium.	cap. 284	fol. 491
Lathyrus.	cap. 279	fol. 485
Lavendula.	cap. 285	fol. 491
Laver	cap. 414	fol. 615
Laurus Alexandrina.	cap. 286	fol. 492
Lens.	cap. 143	fol. 359
Leontopetalon.	cap. 361	fol. 563

Leucojum arborefcens.	cap. 275	fol. 479
Bulbofum.	cap. 276	fol. 482
Levifticum.	cap. 288	fol. 495
Lichen.	cap. 280	fol. 486
Lilium.	cap. 290	fol. 497
Lilium convallium.	cap. 291	fol. 498
Limonium.	cap. 287	fol. 493
Linaria.	cap. 293	fol. 500
Lingua cervina.	cap. 11	fol. 226
Linum.	cap. 292	fol. 499
Lithofpermum.	cap. 294	fol. 502
Lonchitis afpera.	cap. 15	fol. 229
Lotus herba.	cap. 295	fol. 503
Lunaria.	cap. 449	fol. 652
Lunaria Brotytis.	cap. 297	fol. 505
Lupinus.	cap. 298	fol. 506
Lupulus.	cap. 300	fol. 507
Luteola.	cap. 299	fol. eod.
Lutum Herba.	cap. eod.	fol. eod.
Lychnis.	cap. 301	fol. 508
Lycopfis.	cap. 115	fol. 336
Lyfimachia.	cap. 307	fol. 516
M.		
Majorana.	cap. 302	fol. 511
Malua.	cap. 32	fol. 246
Malum infanum.	cap. 308	fol. 517
Mandragora.	cap. 311	fol. 520
Marrubium.	cap. 313	fol. 522
Marum.	cap. 312	fol. 521
Maru Herba.	cap. 134	fol. 352
Matricaria.	cap. 314	fol. 522
Mechoacanna.	cap. 320	fol. 527
Medica vera.	cap. 219	fol. 424
Vulgaris.	cap. 220	fol. eod.
Melampyrum.	cap. 315	fol. 523
Melanthium.	cap. 316	fol. 524
Melilotus.	cap. 296	fol. 505
Meliffa.	cap. 319	fol. 525
Meliffophyllum.	cap. eod.	fol. eod.
Melo.	cap. 171	fol. 383
Mentha.	cap. 101	fol. 322
Mercurialis.	cap. 318	fol. 525
Meum Athamanticum.	cap. 321	fol. 527

Mili-

Militaris aquatica.	cap. 324	fol. 530
Milium.	cap. 322	fol. 528
Milium solis.	cap. 294	fol. 502
Millefolium.	cap. 323	fol. 529
Millefolium nobile foliis Millefolii.	cap. 448	fol. 651
Mirabilis Peruviana.	cap. 2	fol. 212
Mollugo.	cap. 50	fol. 264
Moly.	cap. 26	fol. 238
Morsus Diaboli.	cap. 399	fol. 600
Muscari.	cap. 328	fol. 534
Muscus.	cap. 327	fol. 533
Myrrhis.	cap. 128	fol. 346
Myrtillus.	cap. 330	fol. 535
N		
Napellus.	cap. 8	fol. 223 & seq.
Napus Sativus.	cap. 386	fol. 588
Narcissus.	cap. 332	fol. 536
Nasturtium.	cap. 262	fol. 465
Sylvestre.	cap. 263	fol. 466
Nicotiana.	cap. 254	fol. 456
Nidus Avis.	cap. 83	fol. 306
Nigella.	cap. 316	fol. 524
Nigellastrum.	cap. 317	fol. eod.
Noli me tangere.	cap. 261	fol. 464
Nummularia.	cap. 331	fol. 535
Nymphæa.	cap. 333	fol. 538
O		
Ochrys Græcorum.	cap. 144	fol. 359
Ocymum.	cap. 154	fol. 366
Olus album.	cap. 334	fol. 538
Onobrychis.	cap. 338	fol. 544
Ononis.	cap. 337	fol. 543
OEnanthe.	cap. 211	fol. 416
Ophioglossum.	cap. 342	fol. 547
Opuntia.	cap. 207	fol. 412
Orchis.	cap. 82	fol. 305
Origanum.	cap. 305	fol. 514
Oriza.	cap. 346	fol. 551
Ornithogalum.	cap. 344	fol. 549
Ornithopodium.	cap. 345	fol. 550
Orobus.	cap. 339	fol. 545
P		
Pagimirioba.	cap. 160	fol. 373

Panax

Panax.	cap. 349	fol. 553
Panicum.	cap. 347	fol. 551
Papaver.	cap. 350	fol. 554
Papaver ſpumeum.	cap. 77	fol. 301
Paralitica Alpina.	cap. 378	fol. 579
Parietaria.	cap. 352	fol. 556
Paronychia.	cap. 353	fol. 557
Paſſerina.	cap. 351	fol. 555
Paſtinaca.	cap. 181	fol. 395
Pecten veneris.	cap. 401	fol. 601
Pentaphyllum.	cap. 354	fol. 557
Pepo.	cap. 170	fol. 382
Perfoliata.	cap. 355	fol. 559
Periploca.	cap. 53	fol. 268
Perſicaria.	cap. 356	fol. 559
Petaſites.	cap. 73	fol. 296
Petromarula Cretica.	cap. 113	fol. 334
Petroſelinum.	cap. 52	fol. 265
Peucedanum.	cap. 357	fol. 560
Pœonia.	cap. 348	fol. 552
Phalangium.	cap. 359	fol. 562
Phalaris.	cap. 363	fol. 566
Phaſeolus Turcicus.	cap. 362	fol. 565
Phlomos.	cap. 366	fol. 568
Phœnix.	cap. 364	fol. 567
Phyllitis.	cap. 11	fol. 226
Piloſella.	cap. 360	fol. 563
Pimpinella.	cap. 367	fol. 569
Piper Braſilianum.	cap. 114	fol. 335
Piſum.	cap. 145	fol. 359
Piſum marinum anguloſum.	cap. 369	fol. 571
Plantago.	cap. 368	fol. 470
Plumbago.	cap. 185	fol. 398
Polemonium.	cap. 77	fol. 301
Polium.	cap. 370	fol. 572
Polygala.	cap. 371	fol. 573
Polygonum.	cap. 372	fol. 574
Anguſtifolium.	cap. 273	fol. 478
Polygonatum.	cap. 373	fol. 575
Polypodium.	cap. 14	fol. 228
Polytrichum.	cap. 9	fol. 224
Pomum Amoris.	cap. 309	fol. 518
Spinoſum opuntiatum.	cap. 208	fol. 414

Por-

Porrum.	cap. 24	fol. 237
Portulaca.	cap. 238	fol. 441
Portulaca marina.	cap. 239	fol. 442
Potamogetum.	cap. 374	fol. 576
Potentilla.	cap. 375	fol 577
Poterium.	cap. 433	fol. 639
Primula veris, ejusque ſpecies.	cap. 378	fol. 579
Pſeudo Melanthium.	cap. 317	fol. 524
Pſeudo Orchis.	cap. 83	fol. 306
Pſyllium.	cap. 376	fol. 577
Ptarmica.	cap. 380	fol. 582
Pulegium.	cap. 304	fol. 513
Pulmonaria.	cap. 379	fol. 582
Pulſatilla.	cap. 377	fol. 578
Pyrethrum.	cap. 381	fol. 583
Pyrola.	cap. 343	fol. 547
Q		
Quadrifolium Phœum.	cap. 326	fol. 532
R		
Radicula.	cap. 384	fol. 586
Radix cava.	cap. 225	fol. 428
Ranunculus.	cap. 406	fol. 606
Raphanus magnus.	cap. 385	fol. 587
Rapa.	cap. 386	fol. 588
Rapiſtrum.	cap. 201	fol. 409
Rapunculus.	cap. 111	fol. 331
Reſeda.	cap. 200	fol. 408
Rhabarbarum.	cap. 283	fol. 390
Rhaponticum.	cap. 389	fol. 591
Ricinus Americanus.	cap. 388	fol. 490
Roſea Radix.	cap. 383	fol. 585
Roſſolis.	cap. 387	fol. 589
Rubia.	cap. 49	fol. 262
Ruſcus.	cap. 390	fol. 592
Ruta.	cap. 391	fol. 592
S		
Sagitta aquatica.	cap. 393	fol. 594
Salvia.	cap. 394	fol. 594
Salſæ Parilla.	cap. 417	fol. 618
Sambucus humilis.	cap. 192	fol. 403
Sanicula.	cap. 395	fol. 595
Alpina.	cap. 378	fol. 579
Saponaria.	cap. 382	fol. 584

Satureia.	cap. 396	fol. 596
Satyrium.	cap. 82	fol. 305
Saxifragia.	cap. 397	fol. 597
Scabiosa.	cap. 398	fol. 598
Scammonium.	cap. 159 & 400	fol. 372. 600
Scandix.	cap. 401	fol. 601
Scilla.	cap. 27	fol. 239
Scolopendria.	cap. 11	fol. 226
Scordium.	cap. 138	fol. 355
Scordotis Plinii.	cap. 139	fol. eod.
Scorpioides.	cap. 402	fol. 602
Scorsonera.	cap. 403	fol. 603
Scrofularia.	cap. 404	fol. eod.
Securidaca.	cap. 405	fol. 605
Sedum.	cap. 131	fol. 348
Senecio.	cap. 407	fol. 609
Serpyllum.	cap. 408	fol. 610
Serratula.	cap. 259	fol. 462
Sesamoides.	cap. 410	fol. 611
Sesamum.	cap. 409	fol. 610
Seseli.	cap. 411	fol. 612
Sideritis.	cap. 415	fol. 615
Sigillum Salomonis.	cap. 373	fol. 575
Siler montanum.	cap. 416	fol. 617
Sinapi Arragonicum.	cap. 202	fol. 409
Sisarum.	cap. 412	fol. 613
Sium.	cap. 414	fol. 615
Sisyrinchium.	cap. 413	fol. 614
Smilax aspera, ejusque species.	cap. 417	fol 618
Smyrnium Creticum.	cap. 421	fol. 621
Solanum.	cap. 310	fol. 519
Soldanella.	cap. 418	fol. 619
Sonchus.	cap. 420	fol. 620
Sophia.	cap. 422	fol. 622
Sparganium.	cap. 93	fol. 316
Spatula foetida.	cap. 105	fol. 326
Spinachia.	cap. 283	fol. 490
Spinachia Americana tuberosa.	cap. 244	fol. 445
Spondilium.	cap. 6	fol. 221
Spina murina.	cap. 390	fol. 592
Stachys.	cap. 423	fol. 622
Staphisagria.	cap. 424	fol. 623
Stoebe.	cap. 258	fol. 461

Stæchas.	cap. 425	fol. 624
Stramonium.	cap. 178	fol. 392
Struthium Antiquorum.	cap. 382	fol 584
Succisa.	cap. 399	fol. 600
Symphitum.	cap. 96	fol. 318
T		
Tamus.	cap. 92	fol. 315
Tanacetum.	cap. 426	fol. 625
Telephium.	cap. 133	fol. 351
Teucrium.	cap. 427	fol. 626
Thalictrum.	cap. 429	fol. 628
Thapsia.	cap. 428	fol. 627
Thlaspi.	cap. 431	fol. 637
Thymus.	cap. 303	fol. 512
Tithymalus.	cap. 125	fol. 343
Tormentilla.	cap. 432	fol. 639
Trachelium Americanum.	cap. 215	fol. 420
Tragacantha.	cap. 433	fol. 639
Tragopogum.	cap. 434	fol. 640
Tragoriganum.	cap. 306	fol. 515
Tribulis aquaticus.	cap. 141	fol. 546
Terrestris.	cap. 140	fol. eod.
Trichomanes.	cap. 10	fol. 225
Trifolium.	cap. 325	fol. 530
Tripolium.	cap. 435	fol. 641
Triticum Americanum.	cap. 436	fol. eod.
Tulipa.	cap. 430	fol. 629
Turritis.	cap. 437	fol. 642
Tussilago.	cap. 72	fol. 295
Typha.	cap. 438	fol. 643
V		
Vaccaria.	cap. 439	fol. 644
Vaccinia.	cap. 330	fol. 535
Valeriana.	cap. 335	fol. 539
Verbascum.	cap. 81	fol. 304
Verbena.	cap. 336	fol. 541
Veronica.	cap. 440	fol. 644
Vetonica.	cap. 79	fol. 302
Vicia.	cap. 441	fol. 645
Victorialis longa.	cap. 25	fol. 237
Vinca Pervinca.	cap. 152	fol. 365
Viola lunaris.	cap. 85	fol. 307
Lutea.	cap. 274	fol. 478

Mariana.	cap. 112	fol. 333
Martia.	cap. 443	fol. 647
Matronalis.	cap. 281	fol. 486
Tricolor.	cap. 442	fol. 646
Virga aurea.	cap. 444	fol. 648
Viſcaria.	cap. 445	fol. 649
Ulmaria.	cap. 446	fol. 649
Umbilicus Veneris.	cap. 167	fol. 379
Urtica Romana.	cap. 271	fol. 476
Z		
Zarzaparilla.	cap. 417	fol. 618
Zinziber.	cap. 265	fol. 468

DRUKFAUTEN,

Aanwijzende, hoe de zelve niet alleen verbeetert, maar ook, 't geen op d' aangeweezen Bladeren by gedaan, ende daar meede vermeerdert moet worden; zijnde door haaſtigheit van den Autheur verzuimt of uitgelaaten.

FOl. 4. lin. 1. een beeter Boom. Leeſt daar na, men Ent ook wel met voorgenoemde waſſende Maane in 't laetſte van Auguſtus ofte begin van September, als de Boomen ſtille ſtaan, ende niet meerder ſchieten, het welke zoo wel als in de Maart geſchieden kan, vermits de Boomen noch als dan haar Zap behouden; maar laater gedaan, beklijft niet, de wijle in 't laetſte van September, het Zap voor het meeſte gedeelte wederom na de Wortel keert: Doch moet men niet neemen van het hout, de zelfde Zomers geſchooten (als noch te week en teeder zijnde) maar onder van het oude eenjaarige hout (het welke in de kloove gezet wordt) en booven een weinig van het nieuwe behoudende, zoo gaat het veelmaals aan, en loopt vroeg in 't Voorjaar uit met d' andere; inzonderheit zoo daar op geen al te felle Winter volgende gevoelt wordt.

Fol. eod. lin. 23. na de woorden, zeer gevoeglijk af. Leeſt als volgt:

Hier en booven, wil Iemand door maniere van Enten een goede vaſte Boom verkrijgen, die ſnijde zijn Ente (niet meer dan drie ofte ten hoogſten vier Knoppen lank zijnde) een lid van een vinger ofte zomtijds wat langer (na de Boom dik ofte dun zich vertoont, op de welke zy gezet zal worden) aan beide zijden recht tegen malkander over, tot in het hout de Baſt af, zo dat zy onder ſpits koomt toe te gaan, ſteektze dan in de kloove, niet dat de beide Baſten, te weeten van de Ente ende des Booms met malkanderen van buiten ſlegt ende net over een koomen: Maar zoo verre inwaarts, dat de buitenſte Baſt des Entes met de binnenſte Baſt des Booms naaſt aan 't hout over een koomt, zo vat de Ente te beeter, eerder en ſterker, vermits zy te bequaamer het Zap, tuſſchen de binnenſte Baſt ende het hout zich verhoudende, aan haar trekt: Waſt ook als dan de Ente inwaarts, ende loopt haaſtig, effen ende ſterk over, ſchiet ook alzoo opwaarts tot een vaſte en ſchoone Boom.

Doch zoo men de Ente zet, dat beide buitenſte Baſten over een koomen, zal de Ente niet alleen te ſwaarder vatten; maar ook lange zoo goed geenzins toegroeijen, waſt ook als dan gemeenlijk uitwaarts, het welke zeer misſtaat, waar door het de meeſte Tijd een ſwakke Boom verblijft, werdt ook door ſterke Winden lichtelijk gebrooken, ofte geheel uit zijn aangegroeide plaatze van booven neder gerukt. Is daarom niet quaad, dat men zodanige bekleevene Enten het tweede Jaar ten halven wederom afſnijde, ende de nieuws geſchootene Looten aan een bygeſtelde ſtok vaſt binde, zoo werden zy vaſter, onder dikker, en lijden daar na te minder gevaar.

Daar en booven zult gy noch Beminde Leezer weeten, dat, indien gy een Tak wilt inleggen ofte laaten zuigen, moet gy de zelve (meer dan een lid van een vin-

ger lank, aan beide zijden de Baſt tot in het hout ſchuins afgeſneeden weezende; zoo dat de ſmalſte zijde in de kloove des Booms gelegt komt te werden) booven inwaarts drukken, dat de buitenſte Baſt van de Tak met de binnenſte Baſt van de Stam, daar zy in groeijen zal, wel over een koomt: Doch moet onder geheel contrarie, te weeten, de buitenſte Baſt van de Tak met de buitenſte Baſt van de Stam bequaamlijk over een komen, vermits zy alzoo onder aldereerſt vatten, ende als dan booven ook te bequaamer over loopen, voort ſchieten, ende çierlijk inwaarts groeijen.

Fol. 5 lin. 41. ende verteert worden, leeſt na deze woorden als volgt: Daer en booven, indien Iemand vreeſachtig is, door de koude des Luchts, zijn Boomen in bloeizel weezende, van de Nachtrijpen lichtelijk overvallen te zullen worden, die begiete met Water alle Avonden de Wortelen zijner Boomen, zoo lange zy in Bloeme ſtaan, zoo zullen zy zelden van de zelve beſchaadigt konnen worden, vermits hier door het zap der Boomen zeer vermeerdert werdt, door het welke zy een grooter kracht verkrijgen, ende alzoo de rijpende koude des Nachts, zonder ſchaade, te beeter wederſtaan moogen.

Fol. 6. lin. 12. Malus Limoniæ, leeſt, Malus Limonia.

Fol. 11. lin. 24. fris, leeſt, vris: Ook zoo dikwils als het gezien wordt.

Fol. 22. lin. 2. Water, leeſt, Water als het in 't zieden is, ende &c. Fol. eod. lin. 8. zaamen tot, leeſt, te zaamen tot &c. Fol. eod. lin. 10. lange gekookt, leeſt, lange gekookt zijnde. Fol. eod. lin. 13. dunken zal, leeſt, dunken zal; doch met geen handen, maar een leepel, zonder daar in te aazemen, vermits door het zelve het nat lichtelijk verandert.

Fol. 23. lin 24. Pumula, leeſt, Pumila.

Fol. 25. lin. 11. Albx, leeſt, Albo. Fol. eod. lin. 34. maar niet te min, leeſt, mag niet te min &c.

Fol. 31. lin. 38. uit Judeæ, leeſt, uit Judæa.

Fol. 36. lin. 14 en 15. Zaad voortgebracht, leeſt, Zaad voortgebracht: Zijnde het zelfde Gewas, het welke binnen Romen in het Hof van den Cardinaal Odoardus Farnesius 1625, ende meer Jaaren daar na, gebloeit heeft, gelijk daar van Thobias Aldinus verhaalt, zijnde van Zaad uit America gezonden, gelijk deze voortgekomen geweeſt.

Fol. 43. lin. 8. Malocotons, leeſt, Melocotons. Fol. eod. lin. 11. Avondt Persik, leeſt, Avant Persik. Lin. eod. welriekende Vrucht, leeſt hier na, Malus Persica Tricolorata, ofte Perſikboom met een drie couleurige gladde Vrucht, zijnde eerſt ſwart gelijk Pek, daar na groen, ende eindelijk uit den blaauwen rood. Malus &c.

Fol. 44. lin. 32. verbleiven, leeſt, verbeiden.

Fol. 45. lin. 3. de *Montoiſe*, leeſt, de *Montaigſche*.

Fol. 48. lin. 33. Galla Maier, leeſt, Galla Maior.

Fol. 51. lin. 10. haare Bloemen, zoo men de &c. leeſt, haare Bloemen gemeinlijk van een geele couleur, en zeer klein, in ruige lankwerpige afhangzelen te zaamen gevoegt, niet onbillijk Katte- ofte Voſſe-ſteertkens gelijkende (waar van zommige Graauw, zommige Zilververwig, eenige Geelachtig, ende zommige geheel Swart gezien werden) doch niet altijd een volkoomen rijp Zaad, ook niet over-

overvloedig, dewijle doorgaans de meeste Bloemen nedervallen, maar in kleine quantiteit, zijnde zeer klein, lankwerpig, ende van couleur swart als het rijp is, het welke in 't begin van *Junius*, tot in 't eerste van *Julius* geschiedt, in welke Tijd het zijn volkoomentheit heeft, zittende beslooten in kleine afhangende veele druifswijze te zaamen gevoegde, bleekbruine huiskens, welke haar openende, zich een witte wolligheit vertoont, ende daar in het Zaad, van de Wind gemeinlijk weg ende op de Aerde needer gedreeven werdende: Het welke indien het op Linnen ofte Doek koomt needer te vallen, daar in vlekken veroorzaakt, gelijk ook doen de Huiskens, van haar Zaad ontbloot zijnde: Waarom een jegelijk die iets bleiken wil, zich daar voor genoegzaam wachten moet. Ende dewijle dit alle jaaren gemeinlijk, opgenoemde Tijd, meer als veertien Dagen voor ende een weinig na SintJan geschiedt, beelden haar zommige Vrouwen in, dat deze plakken in 't Linnen door den Honingdaauw, op dien Tijd des Nachts vallende, veroorzaakt wordt, daar het doch door geen andere als deze oorzaake te weege gebracht werdt, het Linnen omtrent de *Wilgeboomen* gespreit ofte neêrgelegt weezende. Verdraagen ook sterke Vorst, &c.

Fol. eod. lin. 18. swaarlijk geschiedt, hoe wel &c. leest, swaarlijk geschiedt, vermits het zoo licht door de Wind wechgedreeven wordt; Kan men de zelfde nochtans alle jaaren, door het neêrgevallene van zelver voortgekoomen te zijn, genoegzaam zien, waar van de Jongen &c.

Fol. eod. lin. 23. zijn moeten. Leest daar naa. Doch indien iemant in 't begin van *Junio*, vlijtig op het Zaad wil acht geeven, eer het door de Wind verstuift, kan het genoegzaam verkrijgen, ook terstont niet diep in d' Aerde, op een schaaduachtige plaatze, dikwils met Water begooten, gelegt worden, zoo koomt het haastig na veertien Dagen ten voorschijn, en schiet noch voor de Winter een Vinger lang ofte meerder opwaarts.

Ten tweeden, &c.

Fol. eod. lin. 36 geworden is. Want men &c. leest, geworden is. Want men zeer quaalijk het Zaad van deze verneemen kan, vermits de Bloemkens, in haare ruige Kattesteertkens veelvoudig te zaamen gevoegt, uitgebloeit hebbende, alle gemeinlijk terstont nedervallen, waar door men daar van onmoogelijk eenig Zaad gewinnen mag.

Fol. 58. lin. 12. Graaf van *San Amour*, leest, Graaf van *Sainct Amour*.

Fol. 68 lin. 1. om sien, die, leest, om zien.

Fol. 74. lin. 6. te weeten *Rhus Virginiana*, leest, te weeten deze genoemde *Sumach arbor*, ofte Sumachboom, die ook in 't Latijn *Rhus Virginiana &c.* Fol. eod lin. 7. gezegt, leest, gezegt is. Fol. eod lin. 16. RHUS CORIARIORUM, ofte Leertouwers Rhus, leest, RHUS CORIARIORUM, Leertouwers Rhus ofte SMAK genaamt.

Fol eod. lin. 31. brengt voort, leest, brengen voort.

Fol. 75. lin. 13 *Rhus Virginiana*, gezet, leest, *Rhus Virginiana*, ofte gemeine Sumachboom gezet &c.

Fol 78. lin 12. PALMA SYLVESTRIS gezegt, leest, PALMA SYLVESTRIS. Ende in 't Hoogduitsch TAMARINDEN BAUM gezegt.

Fol. 84. lin. 3. die niet alleen, leest, die alleen een weinig kleinder; Doch ook met een Mutsken ofte &c. Fol. eod. lin. 8. *Folium Indicum*, leest, *Folium Indum*.

Fol.

Fol. 86. lin. 11. CERATIA SILIAVA, leeſt, CERATIA SILIQUA. Fol. eod. lin. 13. CAROUGLER, leeſt, CAROUGIER.

Fol. 87. lin. 16. als Hoogduitſch, ende, leeſt, als Hoogduitſch, ARBUTUS BAUM, ende &c.

Fol. 93. lin. 25. zijnde. Wilt, leeſt, zijnde, zoo nochtans dat de inwendige Korle geenzints geraakt werde. Wilt &c.

Fol. 94. lin. 9. βάλανον μυρεψικὴν, leeſt, βάλανος μυρεψικὴ.

Fol. 102. lin. 11. TEMUIFOLIA, leeſt, TENUIFOLIA. Fol. eod. lin. 17. te zien is. *Myrtus &c.* Leeſt, te zien is, welke haar niet lankwerpig (gelijk in deze Figure qualijk geteikent is) maar geheel rond (blijkende uit dit een ter zijden geſtelde vijf gebladerde Taksken) vertoonen. *Myrtus &c.*

Fol. 104. lin. 3. gemaakt worden, leeſt, gemaakt worden; zo vatten zy alle genoegzaam Wortel, uitgenomen de *Myrtus flore pleno*, of *Myrtus* met dubbelde Bloemen, welke op deze maniere ſwaarlijk wil voortgeteelt zijn.

Fol. 108. lin. 31. drie zijde, leeſt, die zijden.

Fol. 113. lin. 36. LAURUS TINNUS FOLIO, leeſt, LAURUS TINNUS MINOR FOLIO &c.

Fol. 119. lin. 7. PATER NOSTRES, leeſt, PATER NOSTRE.

Fol. 129. lin. 20. COGGYGRIA PLINI, leeſt, COGGYGRIA PLINII.

Fol. 136. lin. 15. betoogende, leeſt, betoogene. Fol. eod. lin. 22. dat niet, leeſt, ende niet.

Fol. 145. HET XVII. CAP., leeſt, HET XXVII. CAP. BOOM MALUWE, leeſt, BOOM MALUE; Ook zoo dikwils het woord Maluwe gezien wordt, leeſt altijd, Malue.

Fol. 150. op de kant, *Purpureo pl.*, leeſt, *Purpureo-ceruleo pleno.*

Fol. 151. lin. 23. *Luteo pleno*, ofte dubbelde, leeſt, *Luteo pleno*, ende *Luteo pleno rubris maculis variegato.* Geele dubbelde Rooſe; ende dubbelde geele Rooſe met roode ſtreeken en plekken verçiert; zijn van deze &c. Fol. eod. lin 25. wil zijn, leeſt, willen zijn. Fol. eod. lin. 32. gezien worden, leeſt, gezien worden, waar onder zich in d'eene een aardig rood vermengt.

Fol. 152. lin. 9. *Hierechontea*, leeſt, *Hierichontea.* Op de kant *Hierichentea*, leeſt, *Hierichontea.*

Fol. 157. lin. 12. gelijk in, leeſt, gelijk ze in.

Fol. 158. lin. 12. CORNUS FOEMINA, leeſt, CORNUS FOEMINÆ.

Fol. 163. HET XLIV. CAP., leeſt, HET XXXIX. CAP. Fol. eod. lin. 18. in Potten verplant, leeſt, in Potten verplant moeten zijn.

Fol. 165. lin. 5. gelijk duizend, leeſt, als duizend. Fol. eod. lin. 36. *Phyllirea* genoemt, leeſt, *Phyllirea* genoemt is.

Fol. 167. lin. 13. ARGANTINA, leeſt, ARGENTINA. Fol. eod. lin. 18 en 23. Silverblad, leeſt, Silverboom.

Fol. 168. lin. 16. zy moet, leeſt, zy moeten.

Fol. 173. lin. 30. voortbrengen, leeſt, voortbrengen, inzonderheit zoo zy alle Voorjaaren in Februario, van haare jonge overvloedige Takken (gelijk te geſchieden behoort) geſnoeit worden.

Fol. 177. lin. 5. ten halven, leeſt, ten halven of wat naader aan den Stam &c.

Fol.

Fol. 179. lin. 2. wel gelijken, leest, wel gelijkt.

Fol. 185. lin. 35. door eenjaarige, leest, door een ofte tweejaarige &c.

Fol. 186. lin. 3. breed, inzonderheit, leest, breed, ook een diep, inzonderheit. Fol. eod. lin. 32. *Equinoctium*, leest, *Æquinoctium*.

Fol. 188. lin. 22. en raare couler. Leest, en raare couleur. Niet te min, wil iemant patientie hier toe gebruiken, die neeme de Korlen uit groote en gantsch rijpe Druiven, zaaije de zelfde met een volle Maane van October, in goede zandige Aerde, een vingerbreed of wat meerder diep, op een warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, zoo koomen zy het volgende Voorjaar of Zomer op, hoewel zommige Korlen dikwils niet voor het tweede Jaar ten voorschijn koomende gezien werden.

Fol. eod. lin. 43. van aart geneegen is) leest van aart geneegen zijn.)

Fol. 190. lin. 16. moogen zijn, leest, moogen zijn. Doch blijven noch langer goed, en alderbest, zoo men (als vooren gezegt) afgesneeden, ende de Steelen terstont op het afgesneedene (om de vochtigheit daar in, ende alzoo te langer en beter goed te moogen behouden) met lak verziet, in een groote vierkante pot, van binnen en buiten verglaast, daar toe expresselijk gemaakt, de zelfde hangt, dat zy malkanderen niet koomen te geraaken, doch moet het dekzel daar op zeer wel sluiten, ofte toegemaakt worden, op dat daar by geen Lucht en koome, zouden anders bederven: Zet dan de Pot op een donkere plaatze in een Kelder, en opentze, als gy daar uit begeert te neemen.

Fol. 191. op de kant, *Vitedra Virginia*, leest, *Vitedra Virginiana*.

Fol. 195. lin. 35. verplant, met, leest, verplant, ook met &c. Fol. eod. lin. 40. Weeken, een, leest, Weeken, geen.

Fol. 196. lin. 30. *fructu cœruleo*, leest, *fructu cœruleo*, Brommelbesiën met een blaauwe Vrucht. Ende *Rubus non spinosus major odoratus &c.*

Fol. 199. lin. 5. met MYRTENBLETTERN, leest, mit MYRTENBLETTERN.

Fol. 200. lin. 36. *flore pleno purpureo*, leest, *flore simplici purpureo*.

Fol. 201. lin. 4. brandende Klim, leest, brandende Klim. *Cœrulea Pannonica*, Oostenrijksche Klim met een aardige blaauwe Bloem. Ende &c.

Fol. 203. HET LII. CAP. leest, HET LXII. CAP.

Fol. 204. lin. 2. de Steel geheel bloot, leest, de Steel geheel bloot is; de andere woorden moeten uitgedaan zijn. Fol. eod. lin. 4. zy brengt uit haare, leest, zy brengt uit ofte booven haare. Op de zelfde linie, groene aaren, leest, groene aaren, op de maniere als het *Cystus* zijn *Hypocistus* doet, een groote vinger min ofte meer lang, en taamelijk dik, welke &c. Fol. eod. lin. 7. doch grooter, leest, doch grooter, niet onordentelijk gestelt, &c. Fol. eod. lin. 13. *Indicum major*, leest, *Indicum majus*. Zoo ook op de kant, *arborescens major*, leest, *arborescens majus Africanum*.

Fol. 211. lin. 2. Op't Latijn gezegt, leest; Wordt op Latijn gezegt. Fol. eod. lin. 3. MATTHIOLI, leest, MATTHIOLI, dewijle ANDREAS MATTHIOLUS dezelfde beschreeven heeft.

Fol. 213. lin. 24. en tien uiren, leest, en tien uiren voor de Middag. Fol. eod. lin. 25. Zonnen warmte, leest, der Zonnen warmte, welke haare teedere vochtigheit, haast verteert &c. Fol. eod. lin. 31. Het Zaad dezer Planten, leest, Het Zaad dezer langduirige Planten. Fol. eod. lin. 33. groen zy, leest, groen zijnde.

Fol. 215. lin. 2. de Spanjaarden het Gewas ofte Bladeren van dien niet beſchrijven, leeſt, de Spanjaarden dit zelfde niet beſchrijven. Fol. eod. lin. 3. tot noch toe bekent, leeſt, tot noch toe te recht bekent. Fol. eod. lin. 6. de hoogſte Doſis) van dezen, leeſt, de hoogſte Doſis) ofte een halve van dezen.

Fol. 218. op de kant, *Abſinthium ſeriphium Belgicum & Santonicum*, leeſt, *Abſinthium umbelliferum anguſtifolium, & marinum folio Lavendulæ.*

Fol. 221. lin. 7. ACANTHUS SATIVIS, leeſt, ACANTHUS SATIVUS.

Fol. 224. lin. 1. ſchoone Bloeme, leeſt, ſchoone Bloeme; Die ook *Napellus Glorioſus*, ofte Heerlijke Wolfswortel gedoopt is.

Fol. 228. lin. 10. *Virginianum*, ofte Boom &c. leeſt, *Virginianum* ofte *Senſibile*, Boom Vaaren uit Virginien, ofte gevoelige Boom Vaaren. Alle &c. Fol. eod. lin. 25. gezien zal worden, leeſt, gezien zal worden. Waarom het wel te recht met de Naame van *Polypodium Senſibile*, ofte gevoelige Boom Vaaren geheeten mag zijn.

Fol. 231. lin. 37. alle de Zomers, leeſt, alle des Zomers.

Fol. 232. lin. 21. purper verwe verzien, leeſt, purper verwe, ook kleine bruinachtige Bloemkens aan zeer dunne en teedere Steelkens, in 't rondom van de zelfde recht opſtaande, ende verſcheiden by malkander zittende verçiert, uit weinige Bladerkens, doch in 't midden met eenige geele af hangzelkens beſtaande.

Fol. 233. lin. 14. ende vermeenigvuldigt, leeſt, ende vermeenigvuldigt werden.

Fol. eod. lin. 19. bekent twee, leeſt, bekent drie. Fol. eod. lin. 21. ende *Alchimilla &c.* leeſt, *Alchimilla ſpicata Americana*, Americaanſche Synnaw met een geäarde Bloem. Ende *Alchimilla Pentaphyllæa*, ofte Synnaw met Bladeren van Vijfvingerkruid, blinkende van onderen gelijk zilver.

Fol. 234. lin. 18. maatig vermeerdert. Leeſt daar naa als volgt:

Het *Alchimilla Pentaphyllæa*, ofte Synnaw met Bladeren van Vijfvingerkruid, zijnde een ſchoon Gewas ende laeg by der Aerden blijvende, blijft meede eenige Jaaren in 't leeven, geeft de meeſte Tijd jaarlijks rijp Zaad, verdraagt taamelijk de koude en andere ongeleegentheit des Winters; doch maatige Vochtigheit: Moet daarom, op een warme of drooge plaatze zijn geſtelt, zoo blijftze te langer in 't leeven: Wordt zeer zoberlijk door haar ter zijden uitſchietende Lootekens; Doch zeer bequaam door Zaad, het welke, met een waſſende Maane van de Maart ofte September, niet diep de Aerde bevoolen moet werden, vermeerdert gemaakt.

Fol. 235. lin. 21. KNOBLAUCHKRAUT, leeſt, KNOBLAUCHKRAUT, ZALTZKRAUT. Lin. eod. ALLIAYRE, leeſt, ALLIAIRE, *Herbe aux Aulx*, of *aux Ailletz*.

Fol. 243. lin. 12. bevonden hebbende, leeſt, gevonden hebbende.

Fol. 245. WITTE MALUWE, GEELE MALUWE, leeſt, WITTE MALUE, GEELE MALUE.

Fol. 247. lin. 5. zeer lange, leeſt, zeer lange het tweede Jaar &c.

Fol. 249. lin. 22. *Tricolor*, met drie, leeſt, *Tricolor ſive Quadricolor*, met drie &c.

Fol. 258. lin. 33. Maane van April, leeſt, Maane van de Maart ofte April.

Fol. 260. lin. 35. Moet daaromme, leeſt, Moeten daaromme.

Fol.

Fol. 262. lin. 13. met Aaren, leeſt, met Aaren *Minor Hiſpanien*, kleine Spaanſche Krappe.

Fol. 269. lin. 31. ofte Winden, leeſt, ofte Winde.

Fol. 270. lin. 10. *Aquilegia Stalleta*, leeſt, *Aquilegia Stellata*.

Fol. 274. lin. 3. lijden wil, leeſt, lijden willen.

Fol. 275. lin. 10. oogen ziet, leeſt, oogen ziet, ende deze Figure genoegzaam uitwijſt, alwaar het ook van d' Indiaanen *Culcas* genoemt wordt.

Fol. 284. lin. 10. *Calamus Sacchatarus*, leeſt, *Calamus Saccharatus*.

Fol. 290. lin. 17. en is dat zy, leeſt, en is, om dat zy.

Fol. 292. lin. 35. dat zy ſtille ſtaande, leeſt, daar door zy ſtille ſtaande, &c.

Fol. 293. lin. 15. het Zaad hier van de Aerde, leeſt, het Zaad hier van (zijnde van de ſchoonſte en donkerſte couleuren gewonnen, om daar uit wederom te beeter voort te doen koomen, gelijk doorgaans geſchiedt; Vermits van gemeine couleuren, niet als ſlechte Bloemen voortgebragt moogen worden) de Aerde &c.

Fol. 294. lin. 6. leeſt aldus:

De *Auricula Urſi & flore Borraginis*, of Beerenoor met een Blad en Bloeme van Bernagie, legt haar ruigachtige kluchtige donker groene getande Bladeren, van onderen met ſterke veelvoudige Aaderen en roosachtige haarige wolligheit verzien, plat op de Aerde neder, is niet zoo hart van aart als de andere, vermits zy niet alleen in Wintertijden, buiten geſtelt zijnde, door felle Vorſten, maar ook door al te veel Vochtigheits, lichtelijk van 't leeven berooft wordt: Is daarom veel bequaamer, dat zy in een Pot, met voorgenoemde Aerde, en veel Zands doormengt, gevult, een weinig hooge, om des Regens wille, als zy al te veel is (anders onnoodig) geſtelt, met maatige Vochtigheit geduirig verzien, ende in 't laetſte van October binnen 's huis gebrogt, op een luchtige plaatze, verre van den Oven, ofte daar gantſch geen vier in gemaakt wordt, gezet, als dan met weinig Waters, zonder nochtans de Aerde geheel droog te laaten werden, onderhouden, ook in 't begin van April, met een regenachtige Lucht, wederom buiten geſtelt, ende voor te veel Regens (die zy anders geerne geniet) in deze Tijd, als koude of haarige Ooſte- en Noorde-winden, naauwkeurig gewacht worde, zoo blijftze bequaamer in 't leeven: Inzonderheit, zoo zy in Zomertijden op een donkere of ſchaduwachtige plaatze, van de Zonneſtraalen bevrijt, geduirig vochtig gehouden wordende, gezet werdt. Het welke, indien het door verzuimeniſſe koomt nagelaaten te worden, zal men door der Zonnen kragt, de Bladerkens op te krimpen, ende in weinig Dagen de geheele Plante door droogte vergaan te zijn, haaſtig verneemen.

Kan ook niet alleen door haar Zaad, het welke met een waſſende Maane van de Maart, in een Pot, twee ſtroobreed diep, hol en luchtig gezaait, ende op een donkere plaatze geſtelt moet zijn, maar ook door haar aangewaſſene Jongen, die men zoo wel in April, als Auguſto, van d' Oude neemen, ende, met gedachte Maane, verplanten mag, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt werden.

Fol. 304. lin. 4. beſprengt, zoo, leeſt, beſprengt moet worden, zoo &c.

Fol. 308. lin. 3. veel Waters, verdraagen, leeſt, veel Waters, en verdraagen.

Fol. 309. lin. 5. in een Pot, leeſt, in een Pot, ofte andere warme plaatze in de Aerde, niet &c.

 Fol.

Fol. eod. lin. 8. blijven mag. Leest, blijven mag. Koomt ook zelden van veele korlen Zaads, meer dan een ofte twee, ja dikwils niet een ten voorschijn, al is het Zaad noch zoo rijp (zijnde rondachtig plat, gelijk een Schild, ende van onderen met een holligheit verzien) doch zomtijds na verloop van zommige Maanden, de Aerde gerept wordende, ziet men hier of daar eene in 't Licht verschijnen. Houde daaromme voor best, dat men het Zaad in een Pot in Januario zaaije, ende dikwils met Water verzie, ofte in de Aerde met voorgenoemde Maane van October ofte November: Zoo koomt het in 't Voorjaar op in weinig getal.

Fol. eodem lin. 22. LANGUE DE BEUF, leest, LANGUE DE BEUF, ofte BUGLOSSE.

Fol. 311. lin. 31. witte Sluitkool. *Capitata*, leest, witte Sluitkool. *Sabauda* ofte *Capitata*.

Fol 313. lin. 9. in 't Voorjaar wederom, leest, in 't Voorjaar met zijn geheele, en geenzins uitgeholt hooft.

Fol. 314. lin. 6. van geen aanzien. Leest daar naa als volgt: Men zaait ook het Zaad van deze met ofte voort naa de volle Maane van Augustus, in Zeepvaatjes ofte houten Bakken, tamelijk hol, welke men des Winters binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze, doch voor de warmte des Viers zoo veel moogelijk zal zijn, bewaart, met slechts een weinig Vochtigheits (vermits zy lichtelijk anders verrotten) onderhoudt, ende in de Maart, met genoemde Maane, ook in voorgezeide Aerde met verhaalde Boore uitgenoomen wordende, verplant; zoo verkrijgen zy vroeg in de Zomer goede en welgestelde Bloemen.

Fol. 315. lin. 34 en 35. *Tamus*, wilde, leest, *Tamus*, swarte wilde Wijngaart.

Fol. 326. lin. 19. van September, gelegt, leest, van September ofte October, gelegt.

Fol. eod. lin. 31. in September, wederom, leest, in September ofte October, wederom.

Fol. 328. lin. 29. Moet daaromme, leest, Moeten daaromme.

Fol. 330. lin. 34. rijp Zaad, verdraagen, leest, rijp Zaad, ende verdraagen &c.

Fol. 332. lin. 25. met Klokskens, leest, met Klokskens ende Bladeren van Vlaskruid.

Fol. 335. lin. 27. een knie in de Aerde, leest, een knie diep een kuile in de Aerde.

Fol. 337. lin. 28. leest als volgt:

De *Carlina minor magno flore*, of kleine Carline met een groote Bloeme, van Natuire niet meer als een Zomer duirende, bloeit wel, uit een aangeboorne eigenschap, in warme Landen, als ook voor d' eerstemaal, alhier, met een wassende Maane van April, gezaait, en droog gehouden zijnde, zomtijds in deze Quartieren, de eerste Zomer in 't laetste van Augustus ofte begin van September, ende versterft daar mede: Maar geeft als dan zelden eenig volkoomen Zaad, inzonderheit door veel gevallene Regen, die het zelfde haastig koomt te verderven: Doch gemeinlijk hier te Lande ziet men haar, niet voor het tweede, ende ook dikwils het derde Jaar een Bloeme ten voorschijn brengen; in een Pot gestelt, voor te veel Waters, de geheele Zomer voornaamelijk in de Herfst, gewacht, in October, booven droog weezende, op een luchtige plaatze binnen 's huis gezet, gedui-

geduirende de geheele Winter met weinig ofte geenige Vochtigheit onderhouden, maar droog bewaart, ende niet voor in 't laetste van de Maart ofte begin van April wederom buiten gebrogt, ook voor koude Nachten, haarige Winden, inzonderheit veel Waters voorzichtig gewagt wordende, gelijk ik door eigen ondervindinge zoo menigmaal bevonden heb: Brengt als dan eerst voort in deze Gewesten perfect rijp Zaad, inzonderheit voor Regen (de Bloem oopen ofte geslooten, by Dag zoo wel, als Nacht weezende) wel gedekt geweest zijnde, waar naze van zelfs vergaat.

Moet daaromme des Voorjaars met genoemde Maane van April, door Zaad, in een Pot, niet booven een stroobreed diep, de Aerde wederom bevoolen werden, waar doorze eeuwigduirende gemaakt wordt.

Fol. 344. lin. 11. (gelijk het *Tithymalus*, leest, (gelijk die van het *Tithimalus &c.*

Fol. 346. lin. 1. op François CERFVEIL, leest, op François CERFVEIL uitgesprooken.

Fol. 348. lin. 27. bleek van, leest, bleek wit van Couleur &c. Fol. eodem lin. 28. zittende. Ende leest, zittende, ook met een gantsch witte Bloem verçiert; Mag daarom ook wel (mijns oordeels) te recht *Sedum minus Album*, ofte klein wit Huislook genoemt werden. Fol. eodem lin. 29. Roode wolfachtige, leest, Roode wolachtige. Fol. eod. lin. 32. Paerdemest verziene, leest, Paerdemest wel verziene &c.

Fol. 349. lin. 26. Aerde staande, leest, Aerde staan.

Fol. 350. lin. 1. om zien is, leest, als volgt:

Het *Sedum minus Arborescens*, ofte klein Boomachtig Huislook, wast van Natuire ongeerne tot een Boomtje opwaarts, maar geheel Struwelachtig, vermits het zeer veele scheuten 't effens uit haare wortel voortbrengt: Moet daaromme een ofte twee slechts gelaaten, ende de andere alle weg genoomen worden, zoo werdt het gelijk een Boomtje gezien. Geeft noit in deze Gewesten eenige Bloeme, veel min Zaad; Kan niet te min door haare menigvuldige looten, met der Tijd wortelen verkrijgende, aangeteelt ende vermeerdert worden: Verdraagt ook ongeerne eenige felle Vorst en langduirige Winter, maar wordt door de zelfde dikmaals van 't leeven berooft: Is daarom goed, dat men daar van altijd een weinig in een Pot stelle, ende des Winters met maatige Vochtigheit binnen 's huis luchtig bewaare, om daar uit niet lichtelijk te geraaken.

Het *Sedum minus album* ofte *Densifolium*, klein wit Huislook, is hart van aart, alle ongeleegentheit des geheelen Jaars geduldig verdraagende, bloeit in de Maand van Junius, ende geeft dikwils volkoomen Zaad, het welke met de eerste wassende Maane, voort na dat het gewonnen is, een stroobreed diep de Aerde bevoolen moet zijn, zoo koomt het eerst het Voorjaar daar na ten voorschijn, waar door het, doch veel bequaamer door haar teedere Takskens, slechts een weinig ofte geen Wortel verkreegen hebbende, welke men door het geheele jaar, met genoemde wassende Maane, verplanten mag, vermeerdert kan worden.

Fol. eod. lin. 18. zal beeter zijn. Leest, zal beter zijn. Dit zelfde geschiedt ook, als men eenig Zaad in de Urine van een Mensch laat weeken, waar van de opgekoomene Planten zeer krachtig wassen. Doet ook de zelfde alle harde schillen van Zaaden haastig vermorwen, ende alzoo te beter voortkoomen.

Fol. eod. lin. 7. Bladeren, onder, leeſt, Bladeren, die onder &c.

Fol. 351. lin. 3. neêrgevalle, leeſt, neêrgevallene.

Fol. 353. lin. 9. CHESNETTE, leeſt, CHESNETTE gezegt.

Fol. 354. lin 3. Hoogduitſch VERGISSMICHNIGT, leeſt, Hoogduitſch SCHLAGKRAUT ofte VERGISSMICHNIGT.

Fol. 356. lin. 3. Daarom beter zijnde, leeſt, waar daarom beter &c.

Fol. 359. lin. 18. eeuwigduirende verblijven, leeſt, eeuwigduirende verblijven mag.

Fol. 375. lin. 16. gemaakt mag werden, leeſt, gemaakt moogen werden.

Fol. 379. lin. 1. (van Natuire geerne genietende, die ook &c. leeſt (die zy van Natuire geerne geniet, ende haar ook &c.

Fol. 380. lin. 37. geeft niet voor, leeſt, geeft niet op die Tijd voor &c.

Fol. 381. lin. 7. doch zy behoe-, leeſt, Doch zy behoeven.

Fol. 387. lin. 6. dan over goede Azijn, leeſt, dan over goede Bordeuſche Azijn (vermits de zelfde zelden ofte noit eenig pand ofte fluis, gelijk alle andere ſoorten van dien lichtelijk doen, verkrijgt ofte zet.)

Fol. 388. lin. 8. Zomer in 't leeven, leeſt, Zomer gemeinlijk in 't leeven: Niet te min heb de zelfde des Winters wel overgehouden, inzonderheit van 't jaar 1670 en 1671. ſchietende zoo ſterk, dat zy in 't begin van Junius, geheel opene Bloemen, den graagen Aanſchouwer vertoonde &c.

Fol. 392. lin. 22. *Spinoſſima*, leeſt, *Spinoſiſſima*.

Fol. 396. lin. 1. in een Kelder in droog, leeſt, in een Kelder, ook wel in droog &c.

Fol. 397. lin. 27. derde Jaar, leeſt, derde of vierde Jaar.

Fol. 399. lin. 27. Lucht Regen, leeſt, Lucht en Regen &c.

Fol. 410. lin. 27. wordt alleen, leeſt, worden alleen.

Fol. 413. lin. 39. warmer Landen; zy, leeſt, warmer Landen, uitgenoomen in 't Jaar 1669. waar inze eenige weinige Vruchten en Bloemen ten voorſchijn brochten: Zy &c.

Fol. 414. lin. 11. van onderen haar lichaam, leeſt, van onderen uit zijn lichaam.

Fol. 415. lin. 11. Bloemen verçiert, wiens, leeſt, Bloemen verçiert, gelijk deze Figure genoegzaam aanwijſt, wiens &c. Fol. eodem lin. 13. hadde haar Bloem verlooren, was, leeſt, hadde zijn Bloem verlooren, en waar &c.

Fol. 420. lin 21. haar verwonderens waerdige weerſchijnende, leeſt, haar wonderbaarlijke weerſchijnende &c.

Fol. 421. lin. 27. des Lijdens, van een blaauwe, leeſt, des Lijdens, met een blaauwe.

Fol. 439. lin. 17. maatige Vochtigheit, leeſt, maatige ende ook veel Vochtigheits.

Fol. 444 lin. 3. SCORPIURIS, leeſt, SCORPIURUS.

Fol. 447. lin. 15. drie ſoorten, leeſt, vijf bezondere ſoorten kenbaar. Fol. eod. lin. 17. naa deeze woorden, Tweede Gevoelig ofte Kruidtje Roer my niet, leeſt, *Viva fruticeſcens*, Struwel Kruidtje Roer my niet. *Herba Mimoſa arboreſcens*, Boomachtig Kruidtje Roer my niet. Ende *Herba Mimoſa major*, ofte groot Indiaanſch Kruidtje Roer my niet. Alle van een &c.

Fol.

Fol. 448. lin. 16. op welke maniere ik gecultiveert hebbe, leeſt, op welke maniere gecultiveert hebbe het &c. Fol. eod. lin. 19. krijgen konnen. Haare, leeſt, krijgen konnen: Ende het *Herba Viva fruticeſcens*, ofte Struwel Kruidtje Roer my niet, over drie houtvoeten, waar aan tuſſchen de Bladeren twee Bloemkens zich vertoonden. Haare &c. Fol. eod. lin. 31. Het *Herba Senſifica major*, of groot Gevoelig of Kruidtje Roer my niet, doet eeven als het voorgaande, doch &c. leeſt, Het *Herba Mimoſa major*, of groot Kruidtje Roer my niet blijft, aangeroert weezende, ongevoelig ſtaan, doch &c. Fol. eod. lin. 34. Het *Herba Mimoſa frutex*, leeſt, Het *Herba Mimoſa Arboreſcens*, ofte &c. Fol. eod. lin. 36. onbeweeglijk ſtaan; gaf niet &c. leeſt, onbeweeglijk gelijk het voorgaande ſtaan; Doch gaf niet &c.

Fol. 453. lin. 15. geen Bloem; leeſt, geen Bloem; inzonderheit zoo zy vette Aerde genieten: Fol. eod. lin. 16 in Potten geſtelt, leeſt, in Potten met ſlechte gemeine maagere, doch zeer zandige Grond gevult, geſtelt, &c.

Fol. 463. lin. 9. *marina altera*, leeſt, *marina altera, ſive Viridis.* Fol. eodem lin. 10. welke Bladeren veel groender zijn, leeſt, welke Bladeren zonder wittigheit veel groender, de Bloemen grooter, veelvoudiger en holler geſtelt zijn.

Fol. 472. lin. 23. Koeijemeſt, leeſt, Koeijemeſt met verſche Draf vermengt. Fol. eodem lin. 25 en 26. zal zijn, leeſt, zal zijn, en doet daar by genoegzaam Draf. Fol. eod. lin. 28. Aerde, leeſt, Aerde met vriſſe Draf doormengt. Fol. eod. lin. 33. Zandige Grond, leeſt, Zandige Grond met een goed gedeelte Draf verzien zijnde. Fol. eodem lin. 40. Koeijemeſt, leeſt, Koeijemeſt, ende een taamelijke quantiteit Draf doormengt.

Fol. 477. lin. 10. Wilde met een Bloem, leeſt, Wilde met een witte Bloem.

Fol. 486. lin. 21. *Viola Damaſcena.* In't Hoogd: leeſt, *Viola Damaſcena* : ook van eenige HESPERIS. In't Hoogd: &c.

Fol. 487. lin. 4. *Matronalis ſimplici*, leeſt, *Matronalis Flore ſimplici Purpureo.*

Fol. 488. lin. 42. moet weg, leeſt, moeten weg.

Fol. 506. lin. 22. *cœruleo Flore variegato*, leeſt, *cœruleo Flore & Purpureo variegato.* Fol. eod. lin. 23. Bonte Bloem. *Latifolius &c.* leeſt, Bonte Bloem. *Major Tricolor*, groote Vygeboon met drie couleuren, te weeten Blaauw, Purper ende Wit. *Latifolius &c.*

Fol. 537. lin. 39. meer andere; leeſt, meer andere uit warme Landen voortkoomende: zijn &c. Fol. eod. lin. 43 bewaart zijn, leeſt, bewaart, ook met gantſch geen vette, (in de welke zy zelden door geilheit Bloemen draagen) maar een ſlechte gemeene zeer zandige maagere Aerde (waar in zy als armoede lijdende, tot bloeijen gedrongen worden) verzien zijn; zoo verkrijgenze een genoegzaame bloeijende ſchoonheit in deze koude geweſten, anders zelden ofte noit. Moeten ook alle jaaren (als vooren gezegt) opgenoomen, op de zelfde Tijd wederom gezet, ende niet als om het tweede of derde Jaar van haare oude vaeſelwortelen gereinigt, ook met taamelijke Vochtigheit in Zomertijden onderhouden zijn.

Fol. 539. lin. 25. *Indica flore rubro & flore albo*, leeſt, *Indica Multiflora Alba : Et Rubra.* Fol. eod. lin. 26. als Witte Bloem, leeſt, als Witte Veelvoudige Bloem.

Fol. 541. lin. 7. 8. 9. 10. *maxima Urticæ folio &c.* leeſt, *Maxima Urticæ folio ſive Spicata*, Aldergrooſte Yzerkruid met Bladeren van Neetelen, ofte Yzerkruid met een aarswijze geſtelde Bloem. *Botryoides Major Canadenſis*, groot Yzerhart van Ca-

Canada met een Druifswijze gestelde Bloem. Fol. eodem lin. 18. 19. 20. 21. leest deze Naamen alzoo wederom.

Fol. 555. lin. 38. genoemt. Hier, leest, genoemt. In't Latijn PASSERINA, Hier &c.

Fol. 570. lin. 22. WEEGBRE, leest, WEGBRE.

Fol. 579. lin. 29. roest aan't Yzer, leest, roest, aan 't Yzer. *Flore variegato &c.* Fol. eodem lin. 30. *caula folioso*, leest, *caule folioso*. Fol. eod. lin. 31. die ook *Sanicula Alpina*, leest, die ook *Sanicula Alpina*, *Verbasculum Alpinum*, ofte *Paralytica Alpina*, *&c.* Fol. eod. lin. 34. drie gemeinlijk, leest, drie ofte twee gemeinlijk &c.

Fol. 582. lin. 4. *Simplitum Maculosum*, leest, SYMPHYTUM MACULOSUM.

Fol. 595. lin. 17. begooten zijnde, leest, begooten zijnde, vermeerdert gemaakt moogen werden.

Fol. 599. lin. 33. als twee daar, leest, als twee of drie daar &c. Fol. eodem lin. 35. des Winters over, leest, des Winters meermaals over &c.

Fol. 600. lin. 1. zijn een, zijnde een &c.

Fol. 606. lin. 22. bonte Bloem, een wit en rood, leest, Bonte Bloem. Een Wit en Rood gevlamt &c.

Fol. 607. lin. 2. Paerdemest, leest, Koeijemest. Fol. eod. lin. 3. Koeijemest, leest, Paerdemest. Fol. eodem lin. 7. Legt daar, leest, Legt daar op een stroobreed hoog Zand, daar geen zoutigheit by en is, ofte half Zand ende half slechte maagere Grond te zaamen gemengt, zet daar &c. Fol. eodem lin. 9. of begin van October, leest, laetste van October, ofte begin van November, &c. Fol. eod. lin. 15. als dan twee duim, leest, als dan een duim. Lin. eodem van de zelfde, leest, van het zelfde Zand ofte slechte gezeide gemengde Zandaerde &c. Fol. eod. lin. 16. over heen, leest, over heen, daar over wederom een duimbreed van voorige genoemde goede Grond.

Fol. 615. lin. 29. *flore luteo Spicato*, leest, *Spicata Flore luteo.*

Fol. 617. lin. 3. Zy bloeijen, leest, Zy bloeijet.

Fol. 619. lin. 3. BRASSICA MARINA, ofte, leest, BRASSICA MARINA. VOLUBILIS MARINA, &c.

Fol. 645. lin. 33. en 34. vermeerdert werden. Leest, vermeerdert werden. Mogen ook de Paerden door deze Gemeine Witzen ofte Wikken, met Haaver te eeten gegeeven wordende, wel gestelt, ende zeer vet gemaakt werden.

Fol. 648. lin. 30. aan booven een, leest, booven een &c. Fol. eodem lin. 31. haare gegroeide, leest aan haare gegroeide &c.

Fol. 650. lin. 2. geeven by, leest, geeven ook by &c.

E I N D E.